

ॐ

श्रीस्वामिनारायणो विजयतेतराम् ।

सत्साङ्गिजीवनम् ।

शतानन्दमुनिविरचितम्

तृतीयप्रकरणम् ।

हरिजीवनदासकृत-गुर्जरभाषासहितम्

सनातनधर्मधुरन्धराचार्यश्री-

अजेन्द्रप्रसादाचार्यमहाराजश्रीनी आज्ञार्थी

बडतालमेनेजींग ट्रस्टी बोर्ड बती

सारंगपुरमंदिर तरफथीछपावी प्रसिद्धकर्ता

सारंगपुर मंदिर

प. भ. कोठारी स्वामी गोविंद प्रसाद दासजी

तथा जीर्णोद्धार को. कीशोर भगत

सारिका आर्ट प्रिन्टरी आफसेट प्रोसेस मुंबई.

संवत् २०४१ किमत् रु. ३३-०० सन १९८५

શ્રીહરિર્જયતિ ।

વિજ્ઞપ્તિ—

સંપ્રદાયમાં સર્વને સુવિદિત છે કે—આ સત્સંગિજીવન મહાગ્રંથ સર્વોપયોગી સર્વમાન્ય સર્વોત્તમ હોધને સત્સંગિઓના સંજીવનરૂપ છે. આવા ગ્રંથરત્નને બે ટીકાઓ સાથે ધર્મધુરંધર આચાર્યશ્રી શ્રીપતિપ્રસાદજી મહારાજશ્રીએ મહોત્સાહથી છપાવી પ્રકાશમાં લાવી સર્વને સારો લાભ આપ્યો. અનંતર ગીર્વાણ વાણીના અનભ્યાસીઓને તેનો લાભ આપવા એજ મહારાજશ્રીએ તેનું ગુજરાતી ભાષાંતર કરવાની મને યોગ્ય જાણી આજ્ઞા કરી. આજ્ઞાને અનુસારે ભાષાંતર આરંભતાં પ્રથમ પ્રકરણ તૈયાર થયું. તેને છપાવાનો વિચાર નિસરતાં સુરત-મંદિરના મહાંત સદ્ગુરુ સ્વામી ભક્તિપ્રિયદાસજીએ એજ મહારાજશ્રીના મુખ્ય કોઠારીશ્રી ચતુરભક્ત દ્વારા તેમની લેખિત આજ્ઞા મેળવી છપાવાનો ઉપક્રમ કર્યો. ઉપક્રમને અનુસારે પ્રથમ પ્રકરણ તથા દ્વિતીય પ્રકરણનું ભાષાંતર છપાધને તેમના તરફથી પ્રકાશમાં આવ્યું. પૂજ્યપાદ એ આચાર્યશ્રીના અક્ષરવાસ પછી તેમના દત્તપુત્ર પૂજ્યપાદ ધર્મધુરંધર આચાર્યશ્રી આનંદપ્રસાદજી મહારાજશ્રીની એવી શુભાલિલાષા સમુદ્ભવી કે—બાકીનાં ત્રણ પ્રકરણોનું ભાષાંતર વડતાલ-મંદિર તરફથીજ છપાવવું સમુચિત છે. આ અલિલાષા પોતાના મુખ્ય કોઠારી ચતુરભક્તને સમયાનુસાર વિદિત કરતાં, તેમણે તેમની લેખિત અનુજ્ઞા મેળવી બાકીનાં ત્રણ પ્રકરણો છપાવાનો ઉપક્રમ કરતાં, આ તૃતીય પ્રકરણનું ભાષાંતર છપાધને પ્રકાશમાં આવવા પામ્યું છે. બાકીનાં બે પ્રકરણો એજ રીતે છપાધને પ્રકાશમાં આવશે. આ પ્રકરણો મુખ્યપણે વડતાલ મંદિરમાંથી મળશે. એજ વિજ્ઞપ્તિ.

લિ. હરિજીવનદાસ, વડતાલ.

શ્રીસ્વામિનારાયણો જયતિ । વિષયાનુક્રમણિકા ।

તૃતીયપ્રકરણમ્ ।

અ. ૧ પ્રત્યક્ષ પરમાત્માની પ્રાપ્તિથી કૃતાર્થ થએલા અલય ભૂપને પરમપદ પ્રાપ્તિ, તેમના ગુણાધિક પુત્ર સજનનીક સપત્નીક સભગિનીક ઉત્તમ ભૂપની ભગવત્પરિચર્યાપરાયણતા, સપરિવાર તેમની ભગવાનવિષે પરમા ભક્તિ, ભક્તિથી સુપ્રસન્ન થએલા ભગવાને પ્રતિદિન પૂજવા કરેલું કૃષ્ણમૂર્તિ અને પોતાની અર્ચામૂર્તિનું તેઓને પૃથક્ પૃથક્ પ્રદાન અને તેઓમાં અનન્યભક્ત લલિતાની પ્રાર્થનાને અનુસારે તત્પૂજ્ય પ્રતિમામાં પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામીને ભગવાને કરેલો તત્કૃત પૂજનો પ્રત્યક્ષપણે સ્વીકાર વિગેરે સમધિક અનુગ્રહ વિગેરે ॥૧॥

૨ દુર્ગનગરમાં નિવાસ કરી રહેલા ભગવાનની મુકુંદાનંદવર્ણિપ્રમુખ મુનિજનાદિકોએ પ્રતિદિન આદરપૂર્વક કરાતી સેવાની વ્યવસ્થાનો નામનિર્દેશપૂર્વક કહેલો અનુક્રમ ॥૨॥

૩ પ્રથમ પિતાએ ભગવત્પ્રીત્યે જે જે કૃષ્ણમહોત્સવો કરાવ્યા હતા તે સમય મહોત્સવોને નહિ ન્યૂનપણે કરાવામાટે પ્રવર્તેલા ઉત્તમ રાજાએ ભગવાનનાં અનન્યભક્ત, પોતાનાં બહેન જયા લલિતાની સમીપે તે ઉત્સવકાર્ય પાકાદિ કરવાનો સમય ભાર સ્વીકારવાનું કરેલું નિવેદન, અને બહેનોએ અનુમોદન આપેલા ઉત્તમ ભૂપતિનું ભગવાનની સમીપે તેમની આજ્ઞા લેવા જવું, તે ભગવાને શુકલપક્ષમાં આવતા ઉત્સવોમાં જયાના પ્રાધાન્યથી અને કૃષ્ણપક્ષમાં આવતા ઉત્સવોમાં લલિતાની મુખ્યતાથી વિભાગ કરીને કરેલી સુવ્યવસ્થા ॥૩॥

૪ જયાના ભાગમાં આવેલી વિજયાદશમીનો કરેલો મહોત્સવ, અન્નકૂટોત્સવ કરવામાં જયા લલિતાને થએલો સંવાદ, ઉત્તમ નૃપે અન્નકૂટોત્સવ કરવામાં ભગવાનની ગ્રહણ કરેલી અનુજ્ઞા વિગેરે ॥૪॥

૫ તે તે વિપ્રાદિ નરનારી ભક્તજનોએ અન્નકૂટોત્સવ માટે ઉત્સા-

હથી કરાતી સમગ્ર અતુર્વિધ સામગ્રી સંપાદનનો પ્રકાર અને લગવાને દૂતદ્વારા જેમને સંદેશો પહોંચાડયો છે, લગવાનના દર્શનમાં મહાઉત્સુક, દેશાંતર થકી દુર્ગપુરપ્રતિ આવતાં એવાં મુનિમંડળોને દુર્ગપુર નજીકનાં શાખાનગરોની પ્રાપ્તિ વિગેરે ॥૫॥

૬ અન્નકૂટોત્સવમાટે પાકપ્રવીણ પ્રભાશંકરપ્રમુખ વિપ્રવર્યો અને પાકપ્રવીણ ગંગાપ્રમુખ વિપ્રવનિતાઓએ પરા પ્રીતિથી કરાતા વિવિધ પાકના નિરીક્ષણ માટે લગવાનનું પૃથક્ પૃથક્ પ્રકલ્પેલી પાકશાળામાં પધારવું ॥૬॥

૭ લગવાનનાં દર્શનમાં અત્યુત્સુક તે તે અનેક મુનિઓનાં નામ નિર્દેશપૂર્વક તે તે મુનિમંડળનું દુર્ગપુરમાં સત્વર આગમન નિરૂપણ ॥૭॥

૮ પ્રાતઃકાળમાં સ્નાનાદિ નિત્યક્રિયા કરી પરવારીને સભામાં લક્ષ્મણનો સાથે સિંહાસનમાં વિરાજમાન થતાં, મયારામભટ્ટના મુખથકી મુનિઓનું આગમન સંભ્રમથી સાંભળીને લગવાને પોતાના ચરણરસિક મુનિજનોના સંમેલનની સમુત્કંઠાથી ઉત્તમ અશ્વ ઉપર બેસીને પોતાના નિવાસસ્થાન થકી બહાર લક્ષ્મણનો સાથે નીકળીને પરમ પ્રેમથી કરેલું આવતા મુનિજનોને સન્મુખ ગમન અને પોતે યથાયોગ્ય સંદર્શન સંભાષણાદિકવડે અભિનંદન કરેલા, આનંદભરપુર તે મુનિઓ સાથે પોતાને નિવાસલવને લગવાનનું પાછું આવવું વિગેરે ॥૮॥

૯ દેશાંતરથકી આવેલા, પોતાના દિવ્ય અદ્ભુત સ્વરૂપમાં નિમગ્ન મનવાળા, અનન્યપ્રેમાર્દ્ર હૃદયવાળા, પોતાના દિવ્ય અવયવોમાં વિલીન નયન મનોવૃત્તિવાળા સ્ત્રીપુરૂષ અસંખ્યાત લક્ષ્મણનો કૃપાથી પ્રાણ ધન્દ્રિયોનો નિરોધ કરાવી પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપમાં લયલક્ષણ નિર્વિકલ્પ સમાધિ કરાવીને, તેઓને લગવાને આપેલું પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનું સાક્ષાત્ સંદર્શન અને દેશદેશથકી આવેલા તે સર્વેની ઉતારો અન્નાદિ દાનથી સ્વયં લગવાને કરેલી યથાયોગ્ય સંભાવના ॥૯॥

૧૦ દીપોત્સવ દિવસે પ્રાતઃકાળે મંગળસ્થાન કરી, જયા લલિતાએ મયારામભટ્ટ મારફત મોકલેલાં નવીન દિવ્ય વસ્ત્રોને લક્ષ્મણપ્રીત્યર્થે પહેરીને, મહાસભામાં ભેગા મળેલા લક્ષ્મણસમાજને આનંદ આપવા દિવ્ય સિંહાસનમાં વિરાજમાન થતાં, છત્ર ચામર વીંજણો સુવર્ણછડી

વિગેરે જેમના હાથમાં છે એવા તે તે સોમ સૂરાદિ અનન્યભક્તોએ સેવા કરાતા ભગવાન શ્રીહરિના દિવ્ય ચરણારવિંદના દર્શનની ઉત્કટ ઉત્કંઠાથી 'હું પહેલો હું પહેલો' એમ વેગથી એક બીજા ઉપર પડતા અને જયધ્વનિનો કોલાહલ કરતા અસંખ્યાત ભક્તજનોની યોગર-દમ થએલી ભારે ભીડય અને ભગવાને હસ્તસંસાથી જયધ્વનિ કોલાહલના ઉપશમનપૂર્વક તે લક્ષાવધિ ભક્તોને સભામાં યથાયોગ્ય બેસાડી દીધાની રૂડી રીતિનું વર્ણન અને યથોચિત તેઓ બેસી જતાં ભગવંતેવાપરાયણ વાદ્યકળાકુશળ જનોએ પોતાની કુશળતા પ્રદર્શનથી ભગવાનના મનની કરેલી પ્રસન્નતા વિગેરે ॥૧૦॥

૧૧ પોતાના ચરણાશ્રિત પરમહંસો વર્ણિઓ અને ગૃહસ્થ નરનારી ભક્તોની સ્વસ્વધર્મનિષ્ઠાથી સમુદ્ભવેલી, અનન્યસામાન્ય, તે તે દેશમાં વિસ્તાર પામેલી, નાના જનોના મુખથી ઉદ્ઘોષપૂર્વક ગવાતી કીર્તિ (જનશ્રુતિ)નું દેશાંતર થકી આવેલા મુખ્ય હરિભક્તોના મુખથી સભામાં ભગવાને કરેલું શ્રવણ વિગેરે ॥૧૧॥

૧૨ નાનાવિધ દેશો થકી આવેલા સમગ્ર ભક્તોએ પૃથક્ પૃથક્ કરેલી ભગવાનની ભારે પૂજનો મહોત્સવ, તેમાં પૂજનસમયે ભક્તોએ ભાવથી સમર્પેલાં મહામૂલ્ય દિવ્ય વસ્ત્રો તથા વિવિધ રત્નમય દિવ્ય સુવર્ણભરણો તથા કાંચન રજતાદિ બીજાં બહુ ભેટ પદાર્થોનું તત્ક્ષણ જ ભગવાને તે તે બ્રાહ્મણોને અને બીજાં પણ નિર્ધનાદિકને યથા-યોગ્ય નિરવશેષ કરેલું દાન વિગેરે ॥૧૨॥

૧૩ ભગવાનનું માધ્યાહ્નિક જ્ઞાનભાટે સમગ્ર મુનિજનો નરનારી હરિજનો સાથે વાજતે ગાજતે ઉન્મત્તગંગાપ્રતિ અશ્વ ઉપર બેસીને પધારવું, ઉન્મત્તગંગાના મહિમાનું અનુવર્ણન, તે નદીમાં મુનિમંડળાદિકની સાથે ભગવાને કરેલી જળક્રીડાનું વર્ણન અને જ્ઞાન કરી ભગવાને કરેલો વિપ્રવર્ણિઓ સાથે માધ્યાહ્નિક સન્ધ્યાદિવિધિ ॥૧૩॥

૧૪ ભગવાનની આજ્ઞાથી પ્રયાગજીત પુરાણીએ સભામાં કરેલું શ્રીમદ્ભાગવતના પંચમસ્કંધ કથાનું પ્રવચન, તે પૌરાણિકને ભગવાને કરેલું મહાવસ્ત્ર સુવર્ણભૂષણાદિકનું દાન, દીપાવલી મહોત્સવનું

વર્ણન, દીપાવલીના ઉત્સવસમયે મહાસલામાં દિવ્ય સિંહાસનમાં વિરાજ-
માન થએલા, દિવ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણોવડે વિભૂષિત ભગવાનને પ્રણામ
કરીને દીનાનાથભટ્ટે કરેલી કણ્ણાષ્ટકસંજ્ઞાની સ્તુતિ, દીનાનાથને ભગવાને
આપેલું અભયદાનાદિ અને મુનિઓએ કરેલું રાસવિહરણુ વિગેરે ॥૧૪॥

૧૫ પ્રધાનપણે પાકમાં પરમાદરથી પ્રવર્તેલી પાકકુશળ જ્યા રમાદિ
લક્ષ્મી ક્ષત્રિયાણીઓનાં નામ નિર્દેશપૂર્વક તેણી તેણીએ અતુરાઈથી
કરેલા વિવિધ પાકનું વર્ણન વિગેરે ॥૧૫॥

૧૬ અન્નકૂટોત્સવદિને પ્રભાતમાં ઉઠીને, ગંગાસ્નાનાદિ નિત્યકર્મ કરી
પરવારી એકાંતમાં બેઠેલા ભગવાનને પ્રણામ કરીને ઉત્તમ નરેશે કરેલી
તેમની ધન્યાષ્ટક સ્તુતિ. અનંતર નિષ્પત્તિરૂપે રહેલી વેદિકા ઉપર
સ્થાપન કરેલા સિંહાસનમાં સકળ લક્ષ્મી સાથે વિરાજમાન ભગવાને
પ્રસન્ન થઈ, પાસે બે હાથ બેઠી બેઠેલા આશ્રિત દીનાનાથ ભટ્ટને
કરેલું પોતાનાંજ દિવ્ય વસ્ત્રો અને ઘણા ધનનું દાન તથા ભગવાનની
આજ્ઞાથી ભગવત્પૂજનમાં મુનિમંડળની ઉત્સાહથી પ્રવૃત્તિ વિગેરે ॥૧૬॥

૧૭ મુક્તાનંદાદિ સમય મુનિજનોએ ભગવાનની પુષ્પાદિવડે પૂજા કરીને
નાનાપ્રકારના સ્વસ્વભાવના પ્રકાશપૂર્વક કરેલી પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ તથા
બીજા બધા હરિલક્ષ્મીએ કરેલી ભગવત્સ્તુતિનો અનુવાદ ॥૧૭॥

૧૮ ભગવાનની અનુજ્ઞાને અનુસારે શ્રીવાસુદેવમંદિરમાં વિવિધ
પકવાનોવડે કરેલી અન્નકૂટરચના, આરતી અનંતર ભગવાને ત્યાં
આવીને કરેલું વર્ણિવિરચિત અન્નકૂટરચના વિચિત્રતાનું દર્શન, તે તે
લક્ષ્ય ભોજ્યાદિકનાં નામનિર્દેશપૂર્વક તે તે પાકવિશેષનું કરેલું વર્ણન
અને ભગવાને યથાવિધિ કરાવેલો ગોવર્ધનોત્સવવિધિ વિગેરે ॥૧૮॥

૧૯ પ્રતિદિન પોતે આરાધ્યમાન પ્રતિમારૂપ પરમાત્માનું આરાધન
કરવા પ્રવર્તેલાં અનન્યલક્ષ્મી લલિતાએ પૃથક્ કરેલી અન્નકૂટરચનાનો
પ્રકાર, અનંતર લલિતાએ લક્ષ્મીપ્રકર્ષપૂર્વક કરેલી ભગવાનની ભોજન-
પ્રાર્થના, અનન્યલક્ષ્મી તેણીની પ્રસન્નતામાટે તેની લક્ષ્મીપરવશ ભગવાને
પ્રતિમામાં પોતાનાજ પ્રત્યક્ષ દિવ્ય રૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામીને કરેલી તેણીએ
સંમર્પેલા અનેકવિધ અન્નના લક્ષણની લીલાનું વર્ણન વિગેરે ॥૧૯॥

૨૦ અન્નકૂટોત્સવના પ્રસાદભૂત વિવિધ મિષ્ટાન્નોવડે કરાવેલું સાધુ-ઓને સંતર્પણ અને સાધુઓને પ્રેમરસથી ભગવાને સાક્ષાત્ કરેલી પીરસવાની લીલાનું અનુવર્ણન વિગેરે ॥૨૦॥

૨૧ સાધુ સંતર્પણ સમનંતર ઉત્તમાદિ નૃપતિમંડળને સાનંદ સહાસ જમાડતા ભગવાને પ્રેમરસાતિશયથી તેમને સ્વયં કરેલી પરિવેષ-ણલીલાનું વર્ણન વિગેરે ॥૨૧॥

૨૨ ભક્તોની મહાસભામાં ભગવાને કૃપાથી કરેલા સત્સંગદીપનો પ્રકાશ—તેમાં સત્સંગપદની નિરૂપિત, સત્ય-દયા-તપ આદિક સનાતન ધર્મ વિભાગનો નિર્દેશ, નિર્દેશ કરેલાં સત્યાદિકનાં લક્ષણ, કુસંગિઓનું લક્ષણ અને તે કુસંગિઓને નરકપ્રાપ્તિનું વર્ણન વિગેરે ॥૨૨॥

૨૩ પ્રબોધનીનો મહોત્સવ વિશેષપણે કરાવામાં ઉત્સાહિત મન-વાળા ઉત્તમ નરેશે પ્રાર્થના કરેલા શ્રીહરિએ તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા મુનિજનમંડળ અને નાનાદેશીય હરિજનમંડળને પૂર્ણિમાપર્યંત દુર્ગપુરમાંજ પોતાની પાસે રહેવાની કરેલી આજ્ઞાનો અનુવાદ ॥૨૩॥

૨૪ સાંભળવા વાંછતા શ્રદ્ધાળુ હેમંતાસિંહ રાજાને ઉદ્દેશીને ભગવાને બહુ યુક્તિથી મહાસભામાં કરેલા સદ્ધર્મસંવર્ધનના ઉપાયનું અને તેના વિરોધિનું નિરૂપણ, તેમાં-પૂર્વોક્ત સત્સંગની સદ્ધર્મસંવર્ધનમાં મુખ્ય ઉપાયતા કથન, આસુર સ્વભાવરૂપ અધર્મસર્ગનું નિરૂપણ, દૈવસ્વભાવ-રૂપ ધર્મસર્ગનું નિરૂપણ, અસુરજાતીયમાં પણ સત્સંગને લીધે દૈવી સંપદાનો યોગ અને દેવમાંપણ કુસંગને લીધે આસુરી સંપદાનો યોગ, ધર્મસર્ગનો અધર્મસર્ગથી પરાભવ થતાં ભગવાને પ્રાદુર્ભાવ પામીને પ્રવૃ-ત્તિમાર્ગથી કરાતો સંરક્ષણપ્રકારભેદ, તે બેમાં નિવૃત્તિમાર્ગથી ધર્મરક્ષણ કરવા ઇચ્છતા ભગવત્પ્રાદુર્ભાવવિશેષની મુમુક્ષુઓએ પ્રધાનપણે સેવ્યતા, તેમની પ્રત્યક્ષદશામાં સાક્ષાત્ તેમનીજ ઉપાસ્યતા અને પરોક્ષદશામાં તો તેમની પ્રતિમાની ઉપાસ્યતા, શુભ દેશ કાળ પુરૂષાદિકના સમાશ્રયણ-નીજ ધર્મોપાસનામાં અભિવર્ધકતા અને તેથી વિપરીત સંગની તેમાં વિરોધિતા અને સત્ અસત્ પુરૂષોનાં લક્ષણનું નિરૂપણ વિગેરે ॥૨૪॥

૨૫ ભગવાને પોતાના સદ્ધર્મનિષ્ઠ ભક્ત સ્ત્રીપુરૂષોના નિષ્કામવ્રતની

દૃઢતા કરવા કૃપાથી મહાસલામાં કહેલા તેમના અત્યંત હિતને કરનાર સ્પર્શસ્પર્શ વિવેકનો અનુવાદ ॥૨૫॥

૨૬ ધર્મસિદ્ધિનો ઉપાય પુછતા શુકાનંદમુનિપ્રત્યે સલામાં લગવાને શુભાશુભ ભેદે કરીને અનુક્રમે ધર્મવર્ધક અને અધર્મવર્ધક એવા વર્ગ-ભેદથી બે પ્રકારે ભેદ પામેલા દેશ-કાળ-ક્રિયા-ધ્યાન-શાસ્ત્ર-દીક્ષા-મંત્ર-સંગ, આ આઠનું અનુક્રમે કરેલું સ્વરૂપ નિરૂપણ વિગેરે ॥૨૬॥

૨૭ ઉદ્ધવસંપ્રદાયમાં નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યરૂપ બૃહદ્વ્રતને આશરેલા ત્યાગિજનોને સ્ત્રીસંબન્ધથી વ્રતભંગ થતાં તેના શુદ્ધિવિધાન પ્રત્યે બ્રહ્માનંદમુનિએ સલામાં પુછેલા લગવાને નિરૂપણ કરેલું નિષ્કામ-શુદ્ધિનું વિધાન ॥૨૭॥

૨૮ ગોપાળાનંદ મહામુનિએ પુછેલા લગવાને સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કરેલો ત્યાગિઓનો આહ્નિકવિધિ ॥૨૮॥

૨૯ પરંબ્રહ્મ પરમાત્માનું સાકારત્વ નિરાકારત્વ-સગુણત્વ નિર્ગુણત્વ-કર્તૃત્વ અકર્તૃત્વ આદિક વિરૂદ્ધ સ્વભાવને પ્રતિપાદન કરનારી શ્રુતિસ્મૃતિઓનું તાત્પર્ય અને અવતારનું યથાર્થપણું બાણુવાની ઇચ્છાવાળા મુક્તાનંદ મહામુનિએ પુછેલા લગવાને મહાસલામાં પરંબ્રહ્મના સ્વરૂપ સ્વભાવ નિરૂપણપૂર્વક તે બંને વાદનું વિરોધ ન આવે એરીતે કરેલું સંગમન તથા અક્ષરંધામવાસી પરંબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ નારાયણ પુરૂષોત્તમ અને ધર્મરક્ષણાર્થે પૃથિવી ઉપર માનુષસ્વરૂપથી પ્રકટતાને પામેલા દિવ્ય અહ્ભુત સ્વરૂપ લગવાનના સ્વરૂપ સ્વભાવમાં અવિલક્ષણતારૂપ અદ્વૈત (એકત્વ) નું કરેલું બહુ યુક્તિયુક્ત ઉપપાદન ॥૨૯॥

૩૦ વાસુદેવાનંદ વર્ણિએ મહાસલામાં પુછેલા લગવાને તેમને ઉદ્દેશીને કરેલું શ્રીકૃષ્ણમત્રજપ વિધિનું નિરૂપણ ॥૩૦॥

૩૧ લગવાને ભક્તોને ઉદ્દેશીને એકાદશીવ્રતની અવશ્ય કર્તવ્યતા કહેવા સલામાં નિરૂપણ કરેલો સર્વાધિક એકાદશીવ્રતમહિમા ॥૩૧॥

૩૨ એકાદશી વ્રતની સર્વાધિકતાના હેતુનું નિરૂપણ કરવા પ્રવર્તેલા લગવાને પ્રતિપાદન કરેલો એકાદશીપ્રાદુર્ભાવ પ્રકાર-તેણીએ કરેલો અસુરવિજય-તેણીએ તપથી પ્રસન્ન કરેલા લગવાન થકી મેળવેલો

વરવિશેષ વિગેરે તથા સર્વ થકી પ્રબોધની એકાદશીનું શ્રેષ્ઠપણું અને એકાદશીવ્રતનું સંક્ષેપથી કર્તવ્યતાનિરૂપણ વિગેરે ॥૩૨॥

૩૩ લગવાને સાંગ એકાદશીવ્રતવિધિનું વિસ્તારથી કરેલું નિરૂપણ, માર્ગશીર્વ શુકલ એકાદશીને આરંભીને કાર્તિક કૃષ્ણ એકાદશીપર્યંતની ચોવીશ એકાદશીઓમાં પૂજવા યોગ્ય લગવાનના કેશવાદિ મૂર્તિભેદો, માલતી પૂજાદિ પૂજોપકરણ પદાર્થભેદો, સર્વતોલદ્ર મંડળમાં સપરિવાર શ્રીકૃષ્ણનો પૂજાપ્રકાર અને દ્વાદશીએ કર્તવ્ય પારણાવિધિ વિગેરે ॥૩૩॥

૩૪ લગવાને કહેલો એકાદશીવ્રતના ઉદ્ઘાપનનો સમગ્ર વિધિ ॥૩૪॥

૩૫ લગવાને કેશવાદિ ચોવીશ મૂર્તિઓનાં કહેલાં પૃથક્ પૃથક્ અનુક્રમે લક્ષણો ॥૩૫॥

૩૬ ધર્મપ્રવર્તન પ્રયોજને પ્રકટેલા લગવાને સ્વયં ભક્તશિક્ષાર્થે કરેલા એકાદશીવ્રતના અનુષ્ઠાનનો પ્રકાર ॥૩૬॥

૩૭ એકાદશી દિવસે પ્રાતઃકાળે નિત્યવિધિ કર્યા પછી લગવાનની આસાને અનુવર્તનારાં જ્યાએ કરેલાં ગુરુધેનુપ્રમુખ મહાદાનોના વિધિનું નિરૂપણ ॥૩૭॥

૩૮ એકાદશીએ રાત્રિએ જાગરણ કરતા લગવાને કરેલું જ્યાના ગૃહમાં દ્વાદશીએ મુનિમંડળનાં પારણાં માટે જ્યાદિ સ્ત્રિઓએ કરેલા અને કરાતા વિવિધ પાકવિશેષનું દર્શન વિગેરે ॥૩૮॥

૩૯ દ્વાદશીએ પારણાંમાટે બેઠેલા મુક્તાનંદપ્રમુખ ત્યાગિઓએ પોતાના કરકમળથી અર્પેલા લગવત્રસાદની આકાંક્ષા કરતાં, તેમના ભોજન-પાત્રમાં લગવાને સાક્ષાત્ પ્રેમપૂર્વક કરેલી વિવિધ ભક્ત્ય ભોજ્યાદિ પીરસવાની લીલાનું નિરૂપણ, તે સમયે લગવાનના પ્રસાદની લિપ્સાની અદૃશ્યરૂપે આવેલા હવિર્ભોજ દેવોને પોતાના કરતળથી લગવાને સમર્પેલા ભોજ્યાન્નના તેઓએ પ્રત્યક્ષ કરાતા સ્વીકારનો લગવત્ર-સાદથી પ્રાપ્ત થએલી દિવ્ય દૃષ્ટિથી કેટલાકને દર્શનલાભ વિગેરે ॥૩૯॥

૪૦ લગવાને પુંજજીતપ્રમુખ ભક્તોને નીતિજ્ઞાન માટે વિદુરનીતિની વિશેષપણે જણાવેલી ગ્રાહ્યતા, વિદુરનીતિના ઉત્કર્ષનું કથન, પૌર્ણમા-

૪૮ ભગવાનનાં સંદર્શનની સમુત્કંઠાથી સમુત્તરંગિત ચિત્તવાળા ભક્તજનોને વૃત્તાલયપુરે પધારેલા સપરિવાર ભગવાવનાં સંદર્શનથી ઉપજેલા મહા આનંદનું અનુવર્ણન અને પોતાના ચરણકમળનાં દર્શન કરવાની લાલસાથી દેશ દેશ થકી આવેલા ભક્તોનું ભગવાને કરેલું યથાયોગ્ય અભિનંદન વિગેરે ॥૪૮॥

૪૯ ભગવાનના રામપ્રતાપ ધૃષ્ટારામાદિ બન્ધુજનનું ભગવાનને વૃત્તાલયમાં વિરાજમાન સાંભળીને ઉત્સાહથી આવવું અને આવેલા તેઓનું ભગવાને યથાયોગ્ય કરેલું અભિવંદન અભિનંદનાદિ ॥૪૯॥

૫૦ પોતાની આશાથી ભોજનમાં પ્રવર્તેલા, પોતાના કરકમળના પ્રસાદને વાંછતા મુનિ પાર્વદાદિકોને સ્વયં ભગવાને પરમ પ્રેમથી પીર-સીને આપેલા મહાભોજનાનંદનું અનુવર્ણન ॥૫૦॥

૫૧ ભક્તજનોના મનઃપ્રીણનમાટે ભક્તપરાધીન ભગવાને કરેલી ફળાહાર લીલાનું અનુવર્ણન અને ભગવાને ભક્તોના નિવાસસ્થાન પ્રતિ સ્વયં પધારીને કરેલો તેમના સ્વાસ્થ્યનો પ્રશ્ન વિગેરે ॥૫૧॥

૫૨ એકાદશીએ લોકશિક્ષણાર્થે ભગવાને સ્વયં કરેલા શ્રીકૃષ્ણ-મહાપૂજનના મહોત્સવનું અનુવર્ણન ॥૫૨॥

૫૩ અસંખ્યાત મુનિમંડળ અને લક્ષાધિક ભક્તમંડળથી ભરપુર મહાસભામાં દિવ્ય સિંહાસનને અલંકૃત કરી રહેલા ભગવાને પોતાના ચરણની સેવામાં સમુત્સુક ગાનવિદ્યાકુશળ જનોના ગાયનનું કરેલું શ્રવણ અને ગુર્જરદેશીય તેતે ગામના ભાવિક ભક્તમંડળે કરેલી પૂજનો ભગવાને કરેલો અંગીકાર ॥૫૩॥

૫૪ પ્રાચી ઉદીચી આદિક તેતે દેશીય સમસ્ત સત્સંગિજનોએ નાનાવિધ ઉપહારોવડે કરેલી ભગવાનની પૂજના પ્રકારનું નિરૂપણ અને ભગવાને તે સમયે તેતે ભક્તજનોએ અર્પેલા વસ્ત્ર વિભૂષણ સુવર્ણાદિકનું નિરવશેષ વિપ્ર વિગેરેને કરેલું પ્રદાન વિગેરે ॥૫૪॥

૫૫ એકાદશીએ ઉપોષણ વ્રત કરીને, સાયંસંધ્યા વિધિ કરીને, સભામાં અસંખ્યાત મુનિજન હરિજનોથી વીંટાએલા દિવ્ય સિંહા-સનમાં વિરાજમાન ભગવાને તાળિકાવાદનપૂર્વક કરેલું હરિનામો-

ચચારણ મહોત્સવનું વિધાન, અનંતર લગવાન સિંહાસનમાં વિરાજમાન સતે સર્વે લક્તો યથાયોગ્ય સભામાં ઁસી જતાં મુનિજનોએ કરેલી લગવાનની સ્તુતિ પ્રાર્થના અને રાત્રિએ લગવાને લક્તજનો સાથે કરેલા જગરણપ્રતનું અનુવર્ણન વિગેરે ॥૫૫॥

૫૬ દ્વાદશીએ પ્રભાતમાં બહુ બ્રાહ્મણોને લક્ષ્ય લોજ્યાદિવડે સંતૃપ્ત કરીને, સ્વયં પાકને માટે પ્રવર્તતાં, બ્રાતા રામપ્રતાપ ઇચ્છારામે ‘અમારે ઘેર આવીને તમારે જમવું’ એમ પ્રાર્થના કરેલા લગવાને તેમની પ્રાર્થનાને અનુસારે એક એક દિવસે એક એકના ગૃહમાં વારાથી લોજન સ્વીકારવાની પ્રતિજ્ઞા કરીને, યથાપ્રતિજ્ઞા તે દિવસે રામપ્રતાપના ગૃહમાં કરેલાં પારણાં અને પારણાં કરીને સભામાં સંરાજમાન થએલા લગવાને કરેલો પુષ્પદોલોત્સવનો વિનિર્ણય વિગેરે ॥૫૬॥

૫૭ પૂર્ણિમાએ નિષ્કામપણે આત્મપરાયણ, વિશુદ્ધ ભાવવાળી, પોતાના ચરણની પરિચર્યાપરાયણ વૃત્તાલયપુરની નારીઓએ કરેલી પૂજનો લગવાને કરેલો સ્વીકાર અને પડવાએ લગવાને હિંદોળામાં વિરાજમાન નરનારાયણ પ્રભુના લોકસંચલ માટે પોડશોપચારથી કરેલા પૂજન વિધિનું વિસ્તારથી વર્ણન વિગેરે ॥૫૭॥

૫૮ દોલોત્સવમાં લક્તજનો સાથે લગવાને કરેલી રંગકીડાનું વર્ણન અને લક્તોએ પરસ્પર કરેલી રંગરમતનું વર્ણન વિગેરે ॥૫૮॥

૫૯ સત અસતના વિવેચનપૂર્વક હિતનો ઉપદેશ કરવા (જનશિક્ષા કહેવા) પ્રવર્તેલા લગવાને જ્ઞાસુ જનના પ્રશ્નને અનુસારે કરેલો મુક્તોનેપણ (મુક્તપ્રાયોનેપણ) યથેષ્ટાચરણનો પ્રતિષેધ ॥૫૯॥

૬૦ જનશિક્ષામાં ‘મુક્તપ્રાય પુરૂષોનેપણ સ્ત્રીપ્રસંગ અનર્થકારી છે’ એમ પ્રદર્શાવતા લગવાને દૃષ્ટાંતપણે નારદપર્વત મુનિને પ્રાપ્ત થએલી ઇતિહાસસિદ્ધ દુર્દેશાનું કરેલું નિરૂપણ ॥૬૦॥

૬૧ જનશિક્ષામાં મુમુક્ષુ બ્રહ્માનિષ્ઠ નારીઓને પુરૂષપ્રસંગનો પ્રતિષેધ કરતા લગવાને દૃષ્ટાંત તરીકે દેવયાનીની પુરૂષપ્રસંગથી પ્રાપ્ત થએલી ઇતિહાસસિદ્ધ મહાદુરવસ્થાનું કરેલું નિરૂપણ અને સ્ત્રીયોને હરિકથા-શ્રવણની સત્સંગી બ્રાતાદિ બન્ધુજનો થકીજ કર્તવ્યતા વિગેરે ॥૬૧॥

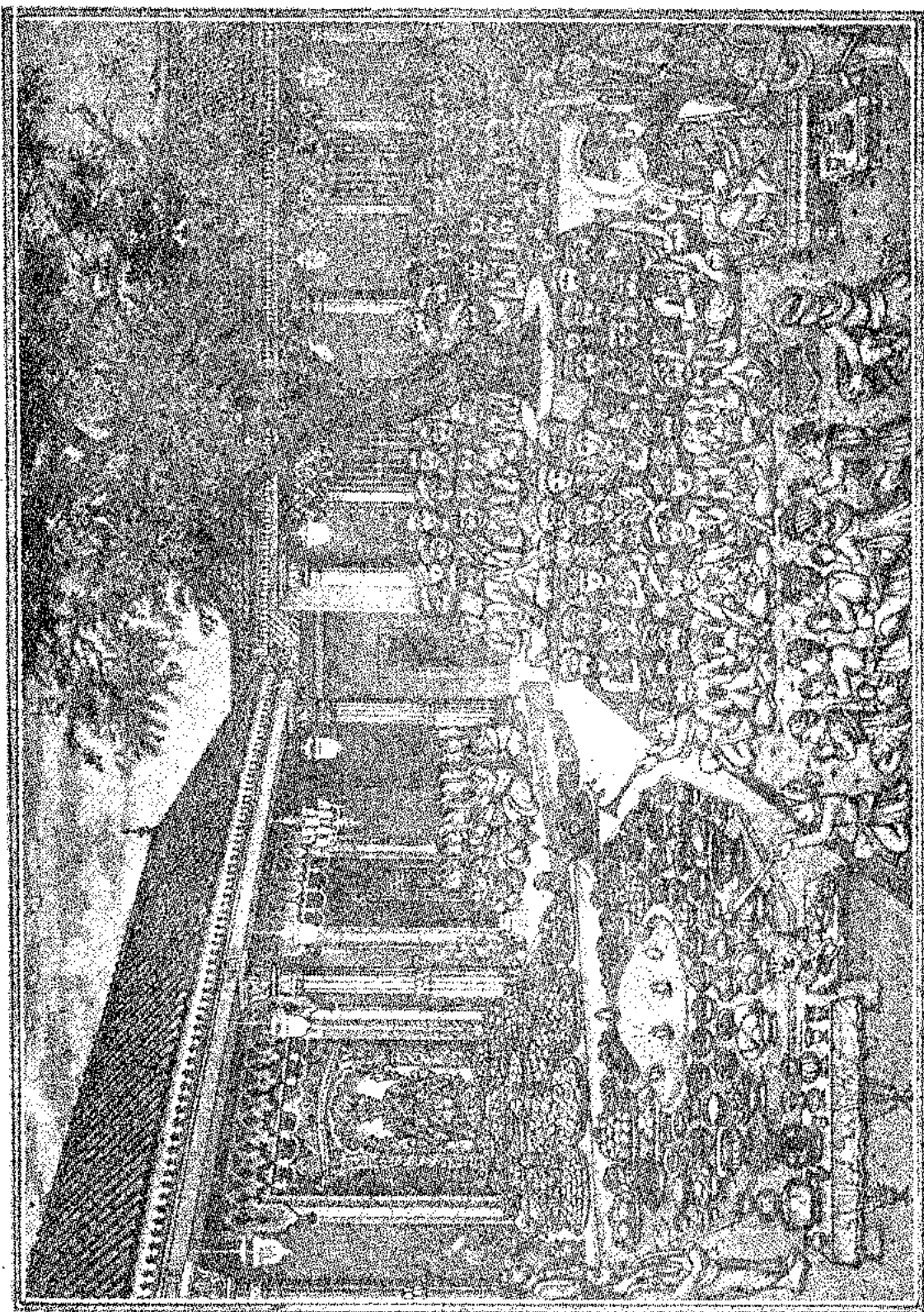
૬૨ ગૃહસ્થ સ્ત્રીપુરુષોએ પ્રતિષિદ્ધોની પરિત્યાજ્યતા, પ્રમાદથી પ્રતિષિદ્ધના આચરણમાં પ્રાયશ્ચિત્તની કર્તવ્યતા, પ્રાયશ્ચિત્તના આચરણમાં પ્રવર્તેલાએ પરિષદની આજ્ઞાથી તેની કર્તવ્યતા, પરિષદનું લક્ષણ, મુખ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં અસમર્થ આળ વૃદ્ધાદિકની ઉપર પરિષદનુગ્રહની કર્તવ્યતા, પાંચ વર્ષના આળકને પાપપ્રસંગનો અભાવ, છઠા વર્ષને આરંભીને અગીયાર વર્ષની અંદરના આળકે કરેલા પાપમાં તેને નિમિત્તે તેના પ્રાયશ્ચિત્તની પિત્રાદિકે કર્તવ્યતા ધત્યાદિ તથા ભગવાનમાં પરા પ્રીતિનાં સોળ સાધનો વિગેરે ॥૬૨॥

૬૩ મુક્તાનંદપ્રમુખ ગવૈયા મુનિજનોએ કરેલું ભગવદ્ગુણોનું ગાયન, તે સમયે પ્રસન્ન થયેલા ભગવાને કરેલું સર્વ જનોને એકદમ અલૌકિક સમાધિદૃષ્ટિ કરાવીને પોતાના અસાધારણ દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનનું દાન અને વૃત્તાલયમાં વિરાજમાન ભગવાને એક એક દિવસે કરેલું ધર્મોપદેશાદિદ્વારા એક એક ધર્મનું પ્રવર્તન વિગેરે ॥૬૩॥

૬૪ ભાવિક ભક્તજનોની પ્રાર્થનાથી વૃત્તાલયમાંજ ચૈત્ર શુકલ એકાદશીપર્યંત ભગવાને સ્વીકારેલો નિવાસ, નવમીની રાત્રિએ ભગવત્પ્રાદુર્ભાવનો સમય જાણનારા ભક્તોએ કરેલી ભગવાનની પૂજા, એકાદશીએ ભગવાને કરેલો એકાદશીમહોત્સવ, દ્વાદશીએ પારણાં કરીને ભગવાનનું દુર્ગપુર પ્રતિ પ્રસ્થાન, માર્ગવશાત્ ભાલ્લદેશને પામતાં તે દેશના ભક્તોની પ્રાર્થનાથી તેમના દેશમાં એક માસપર્યંત કરેલું ભગવાને વિચરણ, ઉત્તમ ભૂપનો વિરહપત્ર મળતાં ભગવાને એકદમ કરેલું દુર્ગપુર પ્રતિ પ્રયાણ અને સન્મુખ આવેલા ઉત્તમ નૃપની સાથે સ્વલવનને પામીને ભગવાનનું સુખેથી દુર્ગપુરમાં રહેવું વિગેરે ॥૬૪॥

इति विषयानुक्रमणिका.

दुर्गपुरमां श्रीहरि निबतले सभामां विराजिने वासुदेवनारायणनी आगळ अन्नकूटोत्सव करावेछे.

શ્રીસ્વામિનારાયણો જયતિ ।

સત્સાદ્ગીર્જીવનમ્ ।

ગુર્જરાનુવાદસહિતમ્ ।

તૃતીયપ્રકરણમ્ ।

સુવ્રત ઉવાચ—ઈત્યં નિજાન્ દુર્ગપુરાધિવાસાન્ દેશાન્તરસ્થાંશ્ચ
નરાંશ્ચ નારીઃ । અત્યર્થમાનન્દયતો હિ તસ્ય તન્ન વ્યતીયુઃ શર-

અધ્યાય ૧ લો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે પ્રતાપસિંહ રાજન્ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે (તે તે સમયે સ્વયં સન્નિધિ આપીને ધર્મોપદેશ આપવો આદિકવડે તથા સભામાં સર્વને આહ્વાદ આપનારા પોતાના વચનામૃતના પ્રકાશનવડે તથા સર્વ જનોના શ્રેયને કરનારા મહોત્સવો કરાવાવડે) દેશાંતરના નિવાસી અને દુર્ગનગરના નિવાસી પોતાના ભક્ત નરનારીઓને અત્યંત આનંદ આપતા ભગવાન્ શ્રીહરિને એજ દુર્ગનગરમાં આઠ વર્ષ વીતિ ગયાં. (સંવત ૧૮૬૧ ના માઘ માસના શુકલ પક્ષની એકાદશીએ શ્રીહરિ દુર્ગપુરમાં પ્રથમ પધાર્યા હતા, તો તેને આરંભીને સંવત ૧૮૬૯ ના માઘ માસની

૧ આ અધ્યાયમાં ઉત્તમાદિ ભક્તોનું ભગવાનમાં ભક્તિનું આધિક્ય અને તેમને વિષે ભગવાનના અનુગ્રહનું આધિક્ય અનુવર્ણવું છે.

દોઽષ્ટ પુર્યામ્ ॥૧॥ સમ્પૂર્ણસર્વસ્વમનોરથોઽથ જરનૃપો ભૌતિ-
કદેહમૂર્જે । વિદ્યાય દિવ્યં પ્રતિપદ્ય દેહં તદ્ધામ ગોલોકમવાપ
ભૂપ ! ॥૨॥ તસ્યાત્મજઃ સન્મતિરૌર્ધ્વદૈહિકક્રિયાવિધૌ સાધુજ-
નાંશ્ચ સર્વશઃ । શ્રીકૃષ્ણભક્તાન્વદુશશ્ચ વાઙ્વાનતર્પયત્સ્વાદુવિ-
ચિત્રભોજનૈઃ ॥૩॥ નૃપાસનસ્થોઽપિ સ દાસ્યમેવ સ્વયં હરેશ્ચાસ્ય
સતાં મુદૈવ । પ્રીત્યા ચકારાનુદિનં વિનીતઃ શ્રીકૃષ્ણનિઘીકૃત-
રાજ્યભારઃ ॥૪॥ સ સાધુસેવાદિગુણૈશ્ચ ભક્ત્યા હરેશ્ચ બુદ્ધ્યા નૃપ !

શુકલ એકાદશીએ આઠ વર્ષ વીતિ ગએલાં જાણવાં) ॥૧॥ હે ભૂપ ! તે
પછી વૃદ્ધ વયને પામેલા અભય ભૂપ પ્રતિદિન પરમાનંદમય પરમાત્મા
શ્રીહરિના દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનથી, તેમના દિવ્ય વચનામૃત રસના આ-
સ્વાદથી અને અતિદુર્લભ તેમના ચરણારવિંદની પરિચર્યાથી, ઇત્યાદિ સર્વ
પ્રકારથી સંપૂર્ણ સર્વ મનોરથવાળા થઈ, ભૌતિક દેહ કે જે જ્યારે ત્યારે
પડવાનીજ એક પ્રકૃતિવાળો છે, તેને સંવત્ ૧૮૭૦ ના કાર્તિક કૃષ્ણ-
પંચમીએ લાગ કરીને, એજ ભગવાનની કૃપાથી ભાગવતી દિવ્ય તનુને
પામીને, તેમનાજ ગોલોક નામના દિવ્ય ધામને પામ્યા ॥૨॥ તે સમયે
તેમના તનય ઉત્તમ રાજાએ (દાદાખાચરે) સન્મતિ-ભગવાનના
ઉપદેશશ્રવણથી નિર્મળ મનવાળા થએલા હોવાથી પિતાના વિયોગથી
પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે શોકવેગને નહિ પામીને, પિતાનું ઔર્ધ્વદૈહિક કર્મ
યથાવિધિ કરીને, તે કર્મની સમૃદ્ધિમાટે બહુ બ્રાહ્મણો સાધુઓ અને
ખીજપણુ બહુ જનોને વિવિધ સુસ્વાદુ શાટા આદિક ભોજ્ય પદાર્થો
જમાડીને બહુ તૃપ્ત કર્યા હતા ॥૩॥ તે પછી આ ઉત્તમ રાજા ધર્મપ્રાપ્ત
રાજ્યાસનમાં રાજમાન થઈને પણ વિનીત-રાજ્યાસનમાં સ્થિતિના
અભિમાને રહિત થઈ 'ભગવાન અને તેમના ભક્ત સાધુઓનું જે દાસપણું
એજ આત્મસ્વરૂપને સ્વાભાવિક છે' એમ અનુસ્મરણ કરીને, ભગવાન
તથા તેમના ભક્તોની પ્રતિદિન પરિચર્યાનેજ પ્રહર્ષપૂર્વક પરા પ્રીતિથી
પોતેજ કરવા લાગ્યા અને રાજ્યભાર ભગવદાયત્ત કરીને તેમની આજ્ઞા
મુજબજ કરવા લાગ્યા ॥૪॥ હે નૃપ ! આ ઉત્તમ નૃપ ક્ષાત્રસ્વભાવ સાથે

વિદ્યાયાપિ । જ્ઞાનેન ધર્મેણ તથા વિરક્ત્યા કીર્ત્યા ચ તાતાદ-
ધિકો વભૂવ ॥૫॥ હરેઃ પ્રસાદાદ્ધનધાન્યઋદ્ધિસ્તસ્યાભવત્સર્વનૃ-
પાધિકૈવ । વાસાદ્દરેસ્તત્ર ચ પૌરલોકા આઢ્યા વભૂવુઃ કિલ
સર્વશોઽપિ ॥૬॥ તસ્ય સ્વસારો જનનીદ્વયં ચ સ્ત્રિયૌ તથા દ્વે
કુમુદા જુહ્વશ્ચ । દાસીશતા અપ્યનુકાલમીશં સિષેવિરે દાસ્ય દ્વ
સ્વયં તાઃ ॥૭॥ તદર્થમેતા દલનં ચ કણ્ડનં ચક્રુર્જલસ્યાહરણં ચ
નિત્યદા । તન્મન્દિરે માર્જનલેપનાદિ ચ પ્રક્ષાલનં તત્પરિધાનવા-
સસામ્ ॥૮॥ દ્વિત્યં નૃપસ્યાસ્ય ચ વાન્ધવાનાં શ્રદ્ધાં ચ ભક્તિં દૃઢતાં
સ્વધર્મે । માનકુધીર્ધ્યાદિવિહીનતાં ચ દૃષ્ટ્વા તુતોષેશ ઉદારતાં ચ
॥૯॥ તેભ્યોઽર્ચનાયાનુદિનં સ રાધાકૃષ્ણસ્ય મૂર્તિં સ્વસમાશ્રિ-

સહજ સંબન્ધ ધરાવનારી વિદ્યા, બુદ્ધિ અને કીર્તિએ કરીને પોતાના તાત
થકી અધિક થયા. તેમજ નિઃશ્રેયસ સાથે એકાંત સંબન્ધ ધરાવનારા જ્ઞાન,
ધર્મ, વિરક્તિ, ભગવદ્ભક્તિ અને સાધુસેવાદિ સદ્ગુણોવડે તાત થકી
પણુ અધિક થયા હતા ॥૫॥ તે આ ઉત્તમ રાજાને ધનધાન્યાદિ સમૃદ્ધિ
ભગવાન્ શ્રીહરિના પ્રસાદથી સર્વ રાજાઓ કરતાં પણુ અત્યધિક થઈ હતી.
દુર્ગનગરમાં ભગવાનના નિત્ય નિવાસને લીધે તે નગરના અધાય લોકોપણુ
નિશ્ચે ધનાઢ્ય થયા હતા ॥૬॥ તે આ ઉત્તમ નૃપતિની જ્યા આદિક ચાર
બહેનો, સુરપ્રભા સોમાદેવી આ બે માતાઓ, કુમુદા જુહ્વ આ બે પ-
ત્નીઓ, તે આ સર્વે સ્વયં સોએ સો દાસીઓએ પરિચર્યા કરેલી છે તથાપિ
દાસીઓની પેઠે (વિનયયુક્ત થઈ) પોતેજ પરા ભક્તિથી પ્રતિક્ષણુ તે
ભગવાન શ્રીહરિની સેવા કરતી હતી ॥૭॥ તે આ બધી રાજરમણીયો છે
પણુ જાણે દાસકુળમાં જન્મેલી હોય એમ ભગવાન માટે દળવું, આંડવું,
જળ લાવવું, વાળવું, લીંપવું, વસ્ત્ર ધોવાં, પાત્ર માંજવાં, વિગેરે સર્વ
સેવાને નિત્ય નિર્માનપણુ પ્રીતિથી પોતેજ કરતી હતી ॥૮॥ હે રાજન્ !
એ રીતે આ ઉત્તમ રાજા અને તેમના જ્યાદિ બન્ધુ જનોની પ્રતિદિન
પ્રવૃદ્ધિ પામતી પોતાવિષે ભક્તિ શ્રદ્ધા તથા સ્વધર્મમાં દૃઢતા તથા માન
ક્રોધ ઈર્ષ્યાદિ દુર્ગુણોએ રહિતતા તથા ઉદારતાને દેખીને પરમેશ્વર શ્રીહરિ

તેભ્યઃ । પૃથક્ પૃથક્ ચ પ્રદદૌ સ્વદોષ્ણા તેઽપ્યાદદુસ્તાં વિનયેન
 નત્વા ॥૧૦॥ પ્રાપ્યાપિ સાક્ષાદ્ભગવત્કરાત્તાં મનાંસિ તેષાં તુતુ-
 પુર્ન ભૂપ ! । તલ્લગ્નસર્વેન્દ્રિયવૃત્તિભાજાં તમેવ તસ્યામપિ પશ્યતાં
 વૈ ॥૧૧॥ સ્વપૂર્વરૂપાદપિ વર્ણિરૂપે સ્વર્સિસ્તુ ભાવાતિશયં તદી-
 યમ્ । વિબુધ્ય ભૂયોઽપિ દદૌ સ તેભ્યો મૂર્તિં નિજાં ચાપિ પૃથ-
 કપૃથગ્ વૈ ॥૧૨॥ તતઃ પ્રહૃષ્ટઃ સ્વસુમિઃ સહૈવ નૃપઃ પુપૂજાનુ-
 દિનં હરિં તમ્ । તત્પૂર્વરૂપેણ સહૈવ ભક્ત્યા ભેદં તયોસ્ત્વાત્મનિ
 ન વ્યજાનાત્ ॥૧૩॥ પ્રત્યક્ષકૃષ્ણં પ્રતિવાસરં તે સંસેવમાના અપિ

તેમની ઉપર અત્યંત સંતુષ્ટ થયા ॥૧૦॥ સંતુષ્ટ થએલા ભગવાને પોતાના
 ચરણનાજ એક સમાશ્રયવાળા તે ઉત્તમાદિ ભક્તોને પ્રતિદિન પૂજવા
 વાસ્તે સાક્ષાત્ પોતાના હસ્તતળમાં આદર કરેલી (પ્રસાદીભૂત) રાધા-
 કૃષ્ણની મૂર્તિ (ધાતુની) પૃથક્ પૃથક્ આપી. તેઓએ પણ વિનયથી
 ભગવાનને નમસ્કાર કરીને આપેલી પ્રતિમા ગ્રહણ કરી ॥૧૦॥ હે ભૂપ !
 ભગવાનના કરકમળ થકી સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત થએલી એવી પણ તે મૂર્તિમાં
 તેઓનાં અંતઃકરણ અત્યંત તૃપ્તિને નજ પામ્યાં, કારણ કે સાક્ષાત્ પ્રકટ-
 તાને પામેલા ભગવાન શ્રીહરિવિષે તેઓની સર્વ ઇન્દ્રિયોની વૃત્તિઓ
 વિલીન થએલી હોવાથી તેઓ તે રાધાકૃષ્ણની મૂર્તિમાં પણ શ્રીહરિસ્વરૂપ-
 નેજ નિહાળતા હતા, એટલે મૂર્તિમાં તેઓનાં મન અત્યંત તૃપ્તિને પામ્યાં
 નહિ ॥૧૧॥ તે પછી ભગવાને પોતાના પૂર્વ પ્રાદુર્ભાવભૂત રાધાકૃષ્ણ સ્વરૂપ
 થકી પણ હમણાં પ્રકટ થએલા વર્ણિરૂપ પોતાવિષે તો તેઓનો પ્રીતિપ્રકર્ષ
 લક્ષમાં લઈને પાત્રભૂત તેઓને ફરીને પોતાની પણ પ્રતિમા (ધાતુની) પૃથક્
 પૃથક્ પૂજવા આપી ॥૧૨॥ તે પછી ઉત્તમ નૃપ પ્રહર્ષ પામીને પોતાની
 બહેનો સાથેજ તે પ્રતિમારૂપ શ્રીહરિકૃષ્ણને તેમના પૂર્વ પ્રાદુર્ભાવરૂપ
 રાધાકૃષ્ણ મૂર્તિની સાથેજ પ્રતિદિન પ્રેમથી પૂજા કરવા લાગ્યા. શ્રીરાધા-
 કૃષ્ણ અને શ્રીહરિકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં ભેદનેતો નજ જાણતા હતા ॥૧૩॥
 હે રાજન ! તેઓ પ્રત્યક્ષ કૃષ્ણ-સાક્ષાત્ નરનાથને અનુકરણ કરતા ભગ-
 વાન શ્રીહરિકૃષ્ણને સર્વ પ્રકારે સેવેછે તોપણ બન્ને મૂર્તિઓની પૂજામાં

તસ્ય રાજન્ ! । યથાર્હમાનર્ચુરુદારભાવા મૂર્તિદ્વયં તસ્ય નિદેશતો
 વૈ ॥૧૪॥ તત્રાપિ નિત્યં નિરુપાધિમક્ત્યા સર્વેભ્ય આસીલ્લલિતાઽ-
 ધિકૈવ । તસ્યૈ પ્રસન્નઃ કચિદાહ કૃષ્ણો ભદ્રે ! વૃણુ ત્વં વરમી-
 પ્સિતં મત્ ॥૧૫॥ સમ્પૂજ્ય કૃષ્ણં પ્રતિવાસરં પ્રાક્ રાધાવયસ્યા
 હિ યથા તથૈવ । પાક્રેન સમ્મોજયિતું સમુત્કા કૃતેન સા સ્વેન
 જગાદ કિશ્ચિત્ ॥૧૬॥ સ્વામિન્નિવક્ષાસ્તિ ચિરં મનઃસ્થા તથાપિ
 શક્તોમિ ન વક્તુમેવ । વર્ણાશ્રમાચારધૃતિસ્તવાદ્ય રુણદ્વિ વાચં
 મમ દિવ્યમૂર્તેઃ ॥૧૭॥ તદા હરિઃ પ્રાહ હસન્નુભાસ્યે ! બુદ્ધો મયા

અધિક અનુરાગવાળા થઈને ભગવાને આપેલી પોતાની બન્ને મૂર્તિઓને
 તેમની આજ્ઞાને અનુસારે પ્રતિદિન પરા પ્રીતિથી યથાવિધિ પૂજવા લાગ્યા
 ॥૧૪॥ તે ઉત્તમાદિ ભક્તોને મધ્યે લલિતા (લાડુબા) જ નિત્ય નિષ્ક-
 પટ (સ્વયંપ્રયોજનભૂત) ભક્તિએ કરીને ઉત્તમાદિ સર્વ ભક્તોની અપે-
 ક્ષાએ અધિક-સર્વથા ઉત્કૃષ્ટ થયાં. લલિતાના ભક્ત્યુત્કર્ષથી ભગવાન્
 તેમની ઉપર વિશેષપણે પ્રસન્ન થઈને કદાચિત્ ‘ હે ભદ્રે ! તમારે જે
 ઇપ્સિત વર હોય તે મારાથડી માગો’ એવું પ્રિય વચન બોલ્યા ॥૧૫॥ ભગ-
 વાને વરવરણ વાસ્તે પ્રેરેલાં આ લલિતા તો પૂર્વે રાધાની સખી લલિતા
 જેમ કૃષ્ણપ્રસાદના પાત્રભૂત થઈ હતી તેમજ ભગવત્કૃપાપ્રસાદના
 પાત્રભૂત થઈને, હમણાં સાક્ષાત્ પ્રાદુર્ભાવ પામેલા આ શ્રીહરિકૃષ્ણને
 પ્રતિદિન ગંધ પુષ્પાદિવડે પૂજીને પોતાને હાથે કરેલી રસોઈવડે સાક્ષાત્
 જમાડવાના અતિશય ઉત્સાહથી અવસર આવતાં કિન્ચિત્ વચન બોલ્યાં
 કે-॥૧૬॥ હે સ્વામિન્ ! બહુ કાળનો મારો મનોરથ મારા મનમાંજ
 આમ તેમ અંટવાયા કરે છે, તથાપિ આ અવસરમાં તેને પ્રકટ કરવા
 નથીજ સમર્થ થતી, કારણ કે દિવ્યમૂર્તિ આપ અત્યારે બ્રાહ્મણભૂતીય
 બ્રહ્મચર્યાશ્રમના આચારમાં નિષ્ઠાવાળા હોઈને અને તેના પરિપાલન માટેજ
 પૃથ્વીમાં પ્રકટ હોઈને તે ધર્મના સ્વયં ધર્તા થયા છો, આ આપની ધર્મ-
 નિષ્ઠા મારી વાણીને રોકી રાખે છે તે બીલકુલ બોલવા દેતી નથી ॥૧૭॥
 હે રાજન્ ! આ પ્રકારે લલિતાએ કહેલા ભગવાન્ તેણીનો શુભ આશય

તે હિ મનોમિલાષઃ । મન્મૂર્તિયુગ્માર્ચનકાલ એવ મનોરથઃ
સેત્સ્યતિ વૈ તવૈષઃ ॥૧૮॥ इत्थं हरेः प्राप्तवराऽतिदृष्टा सा पूज-
यन्ती प्रतिमां तदीयाम् । प्रत्यक्षमेवाऽऽददत् स्वदत्तान्पूजोपहा-
रांस्तमवैक्षताहो ॥१९॥ प्रमोदफुल्लान्तरवक्रपद्मा साऽथान्वहं
चारु विधाय पाकम् । न्यवेदयत्स्वप्रभुमर्चयन्ती तत्प्रीतयेऽसौ
बुभुजे च राजन् ! ॥२०॥ दिनानि जग्मुः कतिचिच्च तस्याः सुखं
हरेरित्थमवाप्नुवत्याः । जनश्रुतिश्चास हरिर्हि भुङ्क्ते नैवेद्यमीशो

જાણીને હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-હે શુભાસ્થે ! (ભક્તિરસના ઉત્ક-
ર્ષથી ઉત્પન્ન થએલા, બહુકાળથી ગૂઢપણે વર્તતા, શુભ મનોરથને
જાણવાના અવસરવિશેષના લાભની સંપત્તિથી શોભાયમાન મુખવાળાં
લલિતે !) આ વિનયમધુર, સમયસમુચિત, ધર્મમર્યાદાને નહિ ઉલ્લંઘન
કરનારા તમારા વચનથીજ તમારો મનોરથ મેં સ્પષ્ટપણે જાણ્યો છે. મેં
પ્રતિદિન પૂજવા વાસ્તે આપેલી મારી બન્ને મૂર્તિઓના પૂજનસમયેજ તે
આ તમારો મનોરથ નિશ્ચે સિદ્ધ થશે. એમ થતાં લોક તથા શાસ્ત્ર સાથે
વિરોધ પણ નહિ આવે ॥૧૮॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે શ્રીહરિ થકી
વરદાન પામવાથી પ્રહર્ષ પામેલાં લલિતા તેમની બન્ને પ્રતિમાઓની પરમ
પ્રેમથી પૂજા કરતાં, પોતે નિવેદન કરેલા ચંદન પુષ્પાદિ પૂજોપચારોને
પ્રતિમામાં પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામીને પ્રતિચ્છ કરતા શ્રીહરિનેજ નિહા-
ળવા લાગ્યાં. આવું મહા આશ્ચર્ય થયું ॥૧૯॥ હે રાજન્ ! તે પછી લલિતા
પ્રત્યક્ષ પૂજોપચારના પ્રતિચ્છથી પ્રકટેલા પરમાનંદથી પ્રકુક્ષિત હૃદયવાળાં
અને પ્રકુક્ષિત મુખકમળવાળાં થઈને, પ્રતિદિન સુસ્વાદુ પાવન બહુવિધ
પાક બનાવીને પૂજનસમયે પોતાના પ્રતિમારૂપ પ્રભુને નિવેદન કરતાં
હતાં. પ્રતિમારૂપ ભગવાન્ પણ લલિતાની પ્રસન્નતા માટે સ્વયં સાક્ષાત્
જમતા હતા ॥૨૦॥ એરીતે ભગવાન્ શ્રીહરિના પ્રસાદથી પ્રત્યક્ષ પૂજ-
ાદિ સુખને અનુભવ કરતાં લલિતાને કેટલાએક દિવસો વીતિ ગયા.
આવા અવસરમાં ‘લલિતાએ બનાવીને અર્પેલા નૈવેદ્યને અર્ચારૂપ ભગવાન્
સાક્ષાત્ જમેછે’ એવી જનશ્રુતિ (વાર્તાપ્રવૃત્તિ) બહુ સ્થળે પ્રસરવા પામી

લલિતોપકૃતમ્ ॥૨૧॥ આશ્ચર્યમેતન્ન નિશમ્ય હર્ષોત્તસ્યા હરેઃ પૂજ-
નકાલ ઇત્ય । જયાદયસ્તાં નિકષૈવ તસ્થુઃ સ્ત્રિયસ્તદીક્ષાસ્થિરદી-
ર્ઘનેત્રાઃ ॥૨૨॥ નૈવેદ્યકાલેઽથ ચતુર્વિધાન્નં તાઃ સામિભુક્તં દદ્વશુઃ
સચિત્રમ્ । ભોક્તારમીશં તુ ન નીલકण્ઠં પ્રશસ્ય તાં તાશ્ચ તતોઽ-
પસન્નુઃ ॥૨૩॥ ભાવં સ્વકીયં ભગવત્યવેત્ય ન્યૂનં હિ તસ્યાસ્તત આત્મ-
તાપાઃ । તથાવિધત્વાત્તય ઇવ યત્તા નિર્વાસનત્વે મનસો વમ્ભુવુઃ
॥૨૪॥ અનન્યભાવા લલિતાવદેવ કાલેન ચારુપેન હિ તા વમ્ભુવુઃ ।

॥૨૧॥ તે પછી આવું આશ્ચર્ય સાંભળીને જયા (જીવુબા) આદિક અબ-
ળાઓ તેના દર્શન માટે સમુત્સુક થઈ, લલિતાને કરવાના કૃષ્ણપૂજન
સમયમાં સમીપે આવીને સ્થિર દીર્ઘ દૃષ્ટિ રાખીને બેઠી ॥૨૨॥ પાસે
બેઠા પછી જયા આદિક સ્ત્રિયોએ નૈવેદ્યસમયે લલિતાએ સમર્પેલું લક્ષ્ય
ભોજ્યાદિ ચાર પ્રકારનું અન્ન અર્ધું જમેલું આશ્ચર્યથી બોલ્યું. જમનારા
પરમેશ્વર નીલકંઠને તો બોલાજ નહિ. ભોક્તા ભગવાન લલિતાનાજ દૃષ્ટિ-
માર્ગમાં વિરાજતા હતા. બીજી સ્ત્રીઓને તો જમાતું અન્નજ દૃષ્ટિપથમાં
પડતું હતું. આ ભગવાન સ્વતંત્ર હોવાથી એ રીતે લીલામાં પ્રવર્ત્યા હતા.
તે પછી તે બધી સ્ત્રિયો લલિતાની પ્રશંસા કરી, તે સ્થાન થકી પોતપોતાને
લવને આલી ગઈ ॥૨૩॥ ઘેર ગએલી જયા આદિક અબળાઓ તે આ
આશ્ચર્યથી લલિતા ઉપર અસૂયા પામી નહિ, અસૂયા તો દેહાત્માભિમાની
અજ્ઞાનિઓમાં અનુવર્તેછે. આ તો જ્ઞાનથી અધિક હતી. આત્મા પરમા-
ત્માના યથાર્થ જ્ઞાને સંપન્ન એવી આ અબળાઓને અસૂયાનો પ્રસંગ કેમ
હોય ? નજ હોય. પરંતુ એ સમયે એવો વિવેક ઉત્પન્ન થયો કે-‘આ લલિતા
આપણી અપેક્ષાએ ભગવાનમાં અધિક શુદ્ધભાવવાળાં અને પરમ ભક્તિએ
પરિપૂર્ણ છે અને આપણે તો એમની આગળ ભાવશુદ્ધિમાં અને ભક્તિના
ઉત્કર્ષમાં ન્યૂન છીએ’. આવા વિવેકથી પશ્ચાત્તાપ પામીને (‘અહો !!
આપણી આગળ ભગવાન પ્રત્યક્ષ વિરાજે છે છતાંય આપણો આશય શુદ્ધ
થયો નહિ’ એવા પશ્ચાત્તાપે યુક્ત થઈ) લલિતાના જેવી ભાવશુદ્ધિની
પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન આદરતાં, તેમાં વિરોધિ મનોવાસનાના વિનાશમાટે વિશેષ

રાજાપિ તાદૃક્ત્વમવાપ રાજન્વર્ણાન્દ્રદાસ્યપ્રસિતત્વયોગાત્ ॥૨૫॥
 મનોરથં પૂરયિતું હિ તેષાં હરિઃ સ્વકીયપ્રતિમાત્મનૈવ । તદ્-
 ત્તપૂજોપહૃતીઃ પ્રહર્ષાત્કચિત્કચિત્સ્વીકુરુતે સ્મ સાક્ષાત્ ॥૨૬॥
 તતોઽતિહર્ષેણ નિરન્તરં તં સિષેવિરે તે હિ તદેકચિત્તાઃ । તદ્-
 ત્તયધીનોઽથ ન તાંસ્તુ હિત્વા ગન્તું શશાક પ્રભુરન્યતો વૈ ॥૨૭॥
 ઉવાસ તત્રૈવ સુખં તતોઽસૌ દેશાન્તરીયૈર્બહુભિર્નૃપાદૈઃ । સ્વપ્રા-
 મપુર્યાગમનાય ભક્ત્યા સમ્પ્રાર્થ્યમાનોઽપિ મુહુઃ સ્વભક્તૈઃ ॥૨૮॥
 વ્રજે યથોવાસ પુરા સ કૃષ્ણઃ પ્રીત્યૈ યશોદાવ્રજરાજયોશ્ચ ।

ઉઘમી થઈ ॥૨૪॥ હે રાજન્ ! ઉઘમી થએલી તે જ્યા વિગેરે વનિતાઓ
 પ્રતિદિન અનન્ય ભાવથી કરાતા ભજનથી અદ્વ્ય કાળમાં લલિતાની પેઠે
 વિશુદ્ધ આશયવાળી અને અનન્યચિત્તવાળી (ભગવાનમાં એકાંતિક ભક્તિ-
 વાળી) થઈ. ઉત્તમ રાજ પણ ભગવાનમાં અનન્યભાવ પૂર્વક દાસભાવથી
 પ્રતિદિન કરાતી પરિચર્યાથી તેવી ભાવશુદ્ધિ અને ભક્તિપ્રકર્ષને પામ્યા
 ॥૨૫॥ ભગવાન્ શ્રીહરિ શુદ્ધભાવવાળા જ્યાદિ પરમ ભક્તોનો મનોરથ
 પરિપૂર્ણ કરવા, તેમણે પૂજવા માંડેલી પોતાની પ્રતિમાઓમાં પ્રાદુર્ભાવ
 પામીને, તેમણે અર્પેલા પૂજોપચારોને ક્રોધ સમયે પ્રહર્ષથી સાક્ષાત્ સ્વીકા-
 રતા હતા ॥૨૬॥ આ જ્યાદિ અધાય ભક્તો ભગવાનનો પોતાવિષે તેવો
 પ્રસાદ લક્ષમાં લઈને, તે દિવસને આરંભીને પરમ હર્ષથી તદેકચિત્ત થઈ
 નિરંતર અધિક અધિક તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. ભગવાન્ પણ તેમની
 ભક્તિને વશ થઈને ત્યાંથી તેમનો ત્યાગ કરી કોઈ પણ સ્થળે જવામાટે તો
 સમર્થ થયાજ નહિ ॥૨૭॥ માટેજ આ શ્રીહરિ દેશાંતરના રાજ આદિક
 અનેક ભક્તોએ પોતપોતાના પુર ગ્રામમાં પધરાવામાટે ભક્તિથી વારેવારે
 પ્રાર્થના કરી છે તથાપિ પોતે ઉત્તમાદિ ઉત્તમ ભક્તોના પોતાના ભાવિ
 વિરહ દુઃખને નહિ સહન કરીને, તેમને જે રીતે મુખ થાય તે રીતે દુર્ગ-
 પુરમાંજ નિવાસ કરી રહ્યા ॥૨૮॥ જેમ પોતાના પૂર્વાવતારભૂત શ્રીકૃષ્ણ
 ભગવાન્ પૂર્વે યશોદા, યજ્ઞરાજ (નંદજી) અને પોતાના ભક્ત ગોપ
 ગોપીઓની પ્રસન્નતા માટે યજ્ઞમાં પરા પ્રીતિથી નિવાસ કરી રહ્યા હતા.

સ્વભક્તગોપાલકગોપિકાનાં તથા ડવસત્તત્ર ચ તત્પ્રિયાર્થમ્ ॥૨૯॥
 ક્ષેહો ડમ્બદ્વરિતરો હરેશ્ચ તસ્મિન્નૃપે ભક્તિમતિ ક્ષિતીશ ! । ગેહં
 તદીયં તુ સ મન્યતે સ્મ સ્વકીયમેવેતિ ચ ભક્તિવશ્યઃ ॥૩૦॥ યો
 હરિં ભજતિ દમ્ભવર્જિતસ્ત ભજત્યપિ હરિર્નિરન્તરમ્ । ભક્તદક્ષ-
 મણુમાત્રમપ્યસૌ વસ્તુ મેઠુમિવ મન્યતે તથા ॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સ-
 જ્ઞિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે ઉત્તમાદિભક્ત્યુત્કર્ષનિરૂપણ-
 નામા પ્રથમો ડધ્યાયઃ ॥૧॥

રાજોવાચ—બ્રહ્મન્ ! કૃષ્ણસ્ય ચરિતં મનઃશ્રવણયોઃ પ્રિયમ્ ।

તેમજ આ આત્મારામ એવા પણ શ્રીહરિ પોતાવિષે જેમના પ્રાણુ છે
 એવા ઉત્તમાદિ પરમ ભક્તોની પ્રસન્નતા માટેજ દુર્ગપુરમાં રહ્યા હતા
 ॥૨૯॥ હે રાજન્ ! જેમ ભગવાનવિષે ઉત્તમાદિ ભક્તોનો પ્રેમ પરમ
 વર્તતો હતો તેમજ તેમની ઉપર ભગવાનનો પણ પ્રેમ પરમ વર્તતો હતો.
 ‘જ્ઞાની ભક્તને ભગવાન અત્યર્થ પ્રિય છે અને ભગવાનને જ્ઞાની ભક્ત
 અત્યર્થ પ્રિય છે’ એમ ભગવાનજ કહે છે. તેમની ભક્તિને વશ થએલા
 આ ભગવાન્ તેમના ભવનને તો પોતાનુંજ—પોતાને અસાધારણુ ગોલો-
 કર્થ અક્ષરધામજ માનતા હતા ॥૩૦॥ જે ભક્ત નિર્દેશપણે ભગવાનને
 ભજે છે તેને આ ભગવાન પણ નિરંતર ભજે છે એટલે તેનો વિરહ
 સહન કરી શકતા નથી. તેમજ પોતાના અનન્ય ભક્તે અર્પેલા અદ્વપણુ
 (પત્રાદિ) પદાર્થને મેરૂપર્વતવત્ મહા મોટું (મહામૂલ્ય) માને છે
 ॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીય-
 પ્રકરણે ઉત્તમાદિભક્ત્યુત્કર્ષનિરૂપણનામા પ્રથમો ડધ્યાયઃ ॥૧॥

અધ્યાય ૨ જે.

પ્રતાપસિંહરાજ કહે છે—હે બ્રહ્મન્ ! ભૂમિમાં કળિમળને હરવા
 માટે અવતરેલા પરમાનંદમય શ્રીહરિકૃષ્ણના ચરિત્રને સાંભળતા પણ મને

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાન્ શ્રીહરિની સેવાની વ્યવસ્થાનું નિરૂપણ કરતાં
 મુકુંદાનંદ મુખ્ય સેવકોનાં નામો કલાં છે.

શ્રુણ્વતોઽપિ ન મે તૃપ્તિર્જાયતે તત્ર સર્વથા ॥૧॥ નિજમક્ષાપદાં
 હર્તુઃ શ્રીહરેઃ પરમાત્મનઃ । ચરિતં શ્રોતુમિચ્છામિ નૂતનં હિ પદે-
 પદે ॥૨॥ સેવાયામનિશં તસ્ય સમવર્તન્ત યે નરાઃ । તેષાં કઃ કશ્ચ
 તેભાં તૃપ્તિ સર્વથા થતીજ નથી. તે ચરિત્ર મનઃશ્રવણને પ્રિય છે-એટલે
 કર્ણપુટ પ્રત્યે પ્રવિષ્ટ થતાં સુખશીતળ થઇને અમૃતના અભિષેકથીજ જેમ
 એમ અખિલ અંગને આહ્લાદિત કરે છે તથા મનથી પાન કરતાં સમસ્ત
 સંતાપને ટાળી નાંખે છે ॥૧॥ માટે હું તે શ્રીહરિનું ચરિત્ર સાંભળવા ઇચ્છું.
 કારણ કે તે આ શ્રીહરિ ભક્તોની આલોક પરલોકમાં આવતી આપત્તિને
 હરેછે અને આત્યંતિક આપત્તિને પણ ભવભયના ઉપશમનથી હરેછે. તે
 આ હરિના પવિત્ર ચરિત્રને સાંભળવા કયો જન ન ઇચ્છે ? ઇચ્છેજ. વળી
 તે આ શ્રીહરિ પરમાત્મા-‘અન્તઃ પ્રવિષ્ટઃ શાસ્ત્રા જનાનાં સર્વાત્મા’ આ
 શ્રુતિમાં કહ્યા પ્રમાણે સર્વ જનોની અંદર આત્માપણે પ્રવેશ કરીને નિય-
 મન કરેછે. તેમનુંજ ચરિત્ર સાંભળવાથી શ્રેયમાટે થાય પણ બીજા ઉદા-
 સીનના ચરિતશ્રવણથી શ્રેય ન થાય. બીજાનું ચરિત્ર સાંભળવાથી પોતાના
 આત્માનું જ્ઞાન થતું નથી. પોતાના આત્માને નહિ જાણનારા પશુસધર્મીનું
 શું શ્રેય થાય ? પોતાના પણ (જીવાત્માના) આત્મા તો પરમાત્માજ છે.
 તેમાં શ્રુતિ છે ‘આત્મા ચારે દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યો મન્તવ્યો નિદિધ્યાસિતવ્યઃ’
 ‘નવા અરે પત્યુઃ કામાય પતિઃ પ્રિયો ભવતિ આત્મનસ્તુ કામાય પતિઃ પ્રિયો
 ભવતિ...નવા અરે સર્વસ્ય કામાય સર્વ પ્રિયં ભવતિ આત્મનસ્તુ કામાય
 સર્વ પ્રિયં ભવતિ’ ઇત્યાદિ. એરીતે ભક્તોની સમસ્ત વિપત્તિને હરનારા
 પરમાત્મા શ્રીહરિનુંજ ચરિત્ર સાંભળતાં પદે પદે અમૃતવત્ નૂતન થાય
 છે, કારણ કે તે ભગવાન સ્વરૂપથી અને સ્વભાવથી નિરવધિકાતિશય છે.
 તે પરમાત્મા શ્રીહરિનું ચરિત્ર હું સાંભળવા ઇચ્છું ॥૨॥ તે શ્રીહરિની
 સેવામાં જેઓ અહર્નિશ તત્પર વર્તતા હતા એજ નર-મનુષ્યો છે,
 બીજા તો પશુઓ છે, કેમકે તેમનું માનુષ વપુ વ્યર્થ છે, તો એ રીતે ભગ-
 વત્સેવાથી માનુષજન્મને સફળ કરનારા તેઓ મધ્યે કયા કયા ભક્ત કઈ
 કઈ સેવાને કરતા હતા તે ભક્તોનાં નામ કહો ? કેમકે ભગવદ્ભક્તોનાં

કાં કાં ચ સેવાં ચક્રેઽસ્ય તદ્વદ ॥૩॥ વસન્ દુર્ગપુરે તત્ર યદ્યચ્ચ-
રિતમીશ્વરઃ । ચકાર તત્તદસ્થિલં વક્તું ચાર્હસિ મે મુને ! ॥૪॥
સુવ્રત ઉવાચ—સેવાં તદીયાં સકલાં પ્રાયશો વર્ણિરાઙ્ નૃપ ! ।
મુકુન્દાનન્દનામૈવ ચકારાનુસવં શુચિઃ ॥૫॥ વિશેષતોઽસ્ય
સ્થપનં પાદસંવાહનં તથા । શયનાસ્તરણં ચૈષ ચકાર જિત-
મન્મથઃ ॥૬॥ આજહારોદકં તસ્મૈ શુચિર્જ્યેષ્ઠા નૃપસ્વસા । જયા
તપસ્વિની પ્રીત્યા પ્રાતઃ સાયં ચ ગાલિતમ્ ॥૭॥ વર્ણી નારાયણા-
નન્દસ્તદીયામ્બુકમણ્ડલુમ્ । સોપપાત્રં રક્ષતિ સ્મ યથાકાલં ચ
તદ્દદૌ ॥૮॥ કૃષ્ણપૂજનપાત્રાણાં મઞ્જનં પ્રતિવાસરમ્ । ચકાર
વર્ણી ગોપાલાનન્દનામા હરેર્નૃપ ! ॥૯॥ વાસુદેવાનન્દનામા વર્ણી

નામ ગુણાદિકનું શ્રવણ પણ ભગવાનના દિવ્ય ગુણ ચરિતનું શ્રવણ
છે ॥૩॥ હે મુને ! સદા નિવાસભૂત દુર્ગપુરમાં રહીને ભગવાને જે જે
ચરિત્ર કયું હોય તેને પણ સમગ્રપણે મને કહેવાને યોગ્ય છો. તમો ગુરુ-
પ્રસાદથી વિજ્ઞાનને પામેલા છો ॥૪॥

એરીતે રાજાએ પુછેલા સુવ્રતમુનિ કહેછે—હે નૃપ ! મુકુંદાનંદ
નામના વર્ણીન્દ્ર કાય વાણી મનથી શુદ્ધ થઈ તે તે વેળાએ બહુધાપણે
શ્રીહરિસંબન્ધી સમગ્ર સેવાને કરતા હતા ॥૫॥ આ અષ્ટ પ્રકારના બ્રહ્મ-
ચર્ય વ્રતમાં નિષ્ઠાવાળા, સાધુગુણસંપન્ન, મુકુંદાનંદ વાર્ણિવર્ય પ્રધાનપણે
શ્રીહરિની સ્નાન કરાવવું, ચરણ ચાંપવા અને ઢોલીયો બીછાવી આપવા-
રૂપ સેવાને વિશેષપણે કરતા હતા ॥૬॥ તપ તથા શીલ વ્રતે સંપન્ન, આદ્ય
આભ્યંતર ધન્દ્રિયોથી વિશુદ્ધ, મોટાં, ઉત્તમ રાજાનાં ઘડેન જ્યાં પ્રાતઃ-
કાળે તથા સાયંકાળે શ્રીહરિમાટે ગાળેલું જળ ઉન્મત્તગંગાથકી પ્રીતિથી
પોતે લાવી આપવારૂપ સેવાને કરતાં હતાં ॥૭॥ નારાયણાનંદ નામના
વર્ણી શ્રીહરિને જળ પિવાનું ભરેલું કમંડળુ આબખોરાએ સહિત પોતા-
પાસે રાખીને જળપાન કરવાના સમયે તેને આપવારૂપ સેવાને કરતા
હતા ॥૮॥ હે નૃપ ! ગોપાલાનંદ નામના વર્ણી શ્રીહરિનાં કૃષ્ણપૂજનમાં
ઉપયોગી સોના રૂપાનાં પાત્રોને માંજવારૂપ સેવાને પ્રતિદિન કરતા હતા

ચન્દનઘર્ષણમ્ । ચકાર કૃષ્ણપૂજાર્થં નિયતં તસ્ય નૈષ્ઠિકઃ ॥૧૦॥
 નાનાવિધાનિ પુષ્પાણિ તુલસીં ચાનુવાસરમ્ । ડમાભયો નાથ-
 જિશ્વ મક્તાવાજહતુર્વનાત્ ॥૧૧॥ પૂજોપહારાન્ સકલાન્ યથા-
 કાલં સમાહિતઃ । અશ્વળ્હાનન્દ આનીય તસ્મૈ દત્તે સ્વ સત્ત્વરમ્
 ॥૧૨॥ અન્નં તસ્મૈ ચ સઘૃતં તૈલં દુગ્ધં સિતાદિ ચ । દદૌ વિશો-
 ધ્યાનુદિનં લલિતા નૃપતેઃ સ્વસા ॥૧૩॥ ચકાર તસ્ય પાશ્ચાલી
 પાકભૂમેશ્ચ લેપનમ્ । ગૃહસમ્માર્જનં ચક્રે નાની તસ્યોત્તમસ્વસા
 ॥૧૪॥ નૃપતેર્માતરૌ તસ્ય સોમાદેવીસુરપ્રમે । ગૌરમૃદ્ધોમયાભ્યાં
 ચ ચક્રાતે ગૃહલેપનમ્ ॥૧૫॥ દયાનન્દશ્ચ ગોવિન્દાનન્દ एतौ हि

॥૧૬॥ વાસુદેવાનંદ નામના નૈષ્ઠિકવર્ણી શ્રીહરિને કરવાની ભગવત્પૂજા માટે
 પ્રતિદિન ચંદન ઘસી લાવવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૧૦॥ ઉમાભય અને
 નાથજી ત્ર નામના બે ભક્તો પ્રતિદિન બાગમાંથી ભગવત્પૂજાર્થે તુલસી
 પુષ્પાદિ પૂજાપદાર્થો લાવી આપવારૂપ શ્રીહરિની સેવા કરતા હતા ॥૧૧॥
 અખંડાનંદ નામના વર્ણી સાવધાન થઈને પૂર્વોક્ત ભક્તોએ લાવીને જ્યાં
 ત્યાં મુકી રાખેલા તે તે સમસ્ત પુષ્પાદિ ઉપહારોને પૂજાસમયે શ્રીહરિની
 સમીપેજ રહીને ભગવત્પૂજામાં પ્રવર્તેલા શ્રીહરિને તે તે સમયે સત્ત્વર લાવી
 આપવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૧૨॥ ઉત્તમ નૃપતિનાં બહેન લલિતા
 ઘઉંનો લોટ, આખા જીણા ચોખા, તુવેરની દાળ આદિક કાચુ અન્ન તથા
 ઘૃત તૈલ સાકર દુધ આદિક બરોબર શુદ્ધ કરીને પ્રતિદિન ભગવાનને
 માટે રસોઈ કરવા મોકલી દેવારૂપ સેવાને કરતાં હતાં ॥૧૩॥ ઉત્તમ
 રાજનાં બહેન પાંચાળી શ્રીહરિની પાકશાળાને પ્રતિદિન લીંપવારૂપ
 સેવાને કરતાં હતાં અને તેમનાથી નાનાં નાનીબા શ્રીહરિને રહેવાના
 ઘરમાં વાળવારૂપ સેવાને કરતાં હતાં ॥૧૪॥ ઉત્તમ નૃપતિનાં માતા
 સોમાદેવી અને સુરપ્રભા ભગવાનને રહેવાના અક્ષર લવનને પ્રથમ
 ઊંણ તથા સામાન્ય મૃત્તિકાથી લીંપીને તે મુકાયા પછી શ્વેત મૃત્તિકાથી
 ધોળવારૂપ સેવાને કરતાં હતાં ॥૧૫॥ દયાનંદ (આનંદાનંદ જેમનું બીજું
 નામ હતું) તથા ગોવિન્દાનંદ નામના આ બે વર્ણીઓ પ્રતિદિન વનમાંથી

વર્ણિનૌ । આજહતુર્વનાત્તસૈ સમિધશ્ચ કુશાન્જુમાન્ ॥૧૬॥
 વાટ્યાઃ શાકાંશ્ચ પત્રાણિ તસૈ હરજિદુત્કરૌ । આજહતુશ્ચ કા-
 ષ્ઠાનિ મયજિત્ પાકસિદ્ધયે ॥૧૭॥ રક્ષજિત્ પાકપાત્રાણાં ચકાર
 પરિમજ્જનમ્ । હસ્મીરજિત્તદર્થે ચ મૃત્તિકામાનયન્જુમાન્ ॥૧૮॥
 ઉપાહરદન્તકાષ્ઠં તસૈ ચ ગુરુમાનજિત્ । શિવરામઃ પાદુકે ચ
 તસ્યારક્ષદ્વિજોત્તમઃ ॥૧૯॥ વાસસાં રક્ષણં તસ્ય મયારામશ્ચકાર
 ચ । યથાકાલં દદાતિ સ્મ તાનિ તસૈ સ શુદ્ધધીઃ ॥૨૦॥ પ્રક્ષાલનં
 તદ્વસ્ત્રાણાં પ્રતિવાસરમાદરાત્ । જયાનન્દાભિધશ્ચક્રે નૈષ્ઠિકો
 બ્રહ્મચર્યવાન્ ॥૨૧॥ દ્રવ્યાદાનપ્રદાને ચ લબ્ધાણ્યો હરજિત્તથા ।

હોમોપયોગી કાષ્ઠ તથા શુભ દર્શો શ્રીહરિ માટે લાવી આપવારૂપ સેવાને
 કરતા હતા ॥૧૬॥ હરજિત્ તથા ઉત્કર (ઉકા ખાતર) નામના બે લક્ષ્મી
 ભગવાન માટે વાડી થકી વૃંતાક આદિક શાક તથા ભોજનપાત્રમાં ઉપ-
 યોગી કેળનાં તથા ખાખરા આદિકનાં પત્રો પ્રતિદિન લાવી આપવારૂપ
 સેવાને કરતા હતા અને મયજિત્ નામના લક્ષ્મી દરરોજ ભગવાનને માટે
 રસોઈમાં ઉપયોગી કાષ્ઠ લાવી આપવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૧૭॥
 રતનજિત્ નામના લક્ષ્મી શ્રીહરિને રસોઈ કરવામાં ઉપયોગી થાળી થાળ
 વાટકા આદિક ધાતુપાત્રોને ભસ્મ જળાદિકવડે માંજવારૂપ સેવાને કરતા
 હતા અને હસ્મીરજિત્ નામના લક્ષ્મી ભગવાનને માટે શૌચાદિકમાં ઉપ-
 યોગી શુભ મૃત્તિકા લાવી આપવારૂપ સેવાને હમેશાં કરતા હતા ॥૧૮॥
 ગુરુમાનજિત્ નામના લક્ષ્મીન પ્રતિદિન ભગવાન માટે ખાવળીયા આદિ-
 કનાં દાતણુ લાવી આપવારૂપ પરિચર્યાને કરતા હતા અને શીયાળી
 ગામના બ્રાહ્મણશ્રેષ્ઠ શિવરામભટ્ટ ભગવાનની પાદુકા રાખવારૂપ સેવાને
 કરતા હતા. (માટેજ આ દ્વિજોત્તમ હતા) ॥૧૯॥ માણાવદરના શુદ્ધ
 બુદ્ધિવાળા મયારામ વિપ્રતો ભગવાનનાં પહેરવા ઓઢવાનાં વસ્ત્રો રાખીને
 તેતે સમયે તેમને આપવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૦॥ જયાનન્દ નામના
 નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી શ્રીહરિનાં વસ્ત્રોને પ્રતિદિન આદરથી ધોવારૂપ પરિચ-
 ર્યાને કરતા હતા ॥૨૧॥ ઉત્તમ રાજના લાધો ઠક્કર તથા હરજિત્ ઠક્કર

નૃપામાત્યાવુભાવેતૌ ચક્રતુસ્તસ્ય સન્મતી ॥૨૨॥ ગૃહસ્થાનાં તુ
 સર્વેષાં સ્વધર્મસ્થાપનાદિષુ । હૈમન્તસિંહો વવૃત્તે હરિશુશ્રૂષણે રતઃ
 ॥૨૩॥ ઉત્તમોઽપિ સ્વયં તસ્ય નિર્માનો દાસવત્સદા । યથાવકાશં
 સકલામપિ સેવાં ચકાર ચ ॥૨૪॥ સર્વેષાં સેવકાનાં ચ તત્તત્સે-
 વાપ્રવર્તનમ્ । રામદાસો યથાકાલં ચક્રે ભક્તાગ્રણીર્હરેઃ ॥૨૫॥
 ઇતિહાસપુરાણાનિ ધર્મશાસ્ત્રં ચ તત્પુરઃ । પૌરાણિકો હ્યચકથ-
 દ્ધુજેરન્તે પ્રયાગજિત્ ॥૨૬॥ નિશિ ભાગવતં ગીતાં કાર્ણી નામ-
 સહસ્રકમ્ । વિષ્ણોશ્ચ વાસુદેવીયં નિત્યાનન્દસ્ત્વવાચયત્ ॥૨૭॥
 શુકાનન્દોઽકરોત્ પત્રલેખં પુસ્તકરક્ષણમ્ । હરે રતશ્ચ સેવાયાં

નામના એ ધર્મસંસ્કૃત નીતિ તથા મતિએ સંપન્ન મંત્રિઓ શ્રીહરિની તે
 તે સમયે દ્રવ્ય દેવા દેવારૂપ સેવાને કરતા હતા (ભગવાનના ચરણમૂળમાં
 ભક્તોએ અર્પણ કરેલા દ્રવ્યાદિકનું ગ્રહણ કરવું અને સત્પાત્રને આપવા-
 માટે પ્રવર્તતા ભગવાનને આપવું, આ આદાન પ્રતિદાનરૂપ સેવા) ॥૨૨॥
 શ્રીહરિની સેવામાં તત્પર હૈમન્તસિંહ (જુનાગઢના જણાભાઈ) રાજા
 સમસ્ત ગૃહસ્થ હરિભક્તોને ભગવાનની આજ્ઞાનુસારે સ્વધર્મમાં વર્તાવવા
 વિગેરે કાર્યને કરતા હતા, આ પણ ભગવાનની આજ્ઞાનુવર્તનરૂપ હોવાથી
 ભગવાનનીજ સેવા છે ॥૨૩॥ પોતે ઉત્તમ રાજા પણ યથાવસર સ્વયં
 માનવર્ણત થઈ શ્રીહરિની સમસ્ત સેવાને સ્નેહથી સદા કરતા હતા
 ॥૨૪॥ શ્રીહરિના ભક્તોમાં અગ્રગણ્ય રામદાસ નામના સાધુ શ્રીહરિના
 સમસ્ત સેવકોને તેતે પોતપોતાની સેવામાં યથાસમય પ્રવર્તાવવારૂપ
 (જોડી રાખવારૂપ) સેવાને કરતા હતા ॥૨૫॥ પ્રયાગજીત નામના
 પૌરાણિક પ્રતિદિન ભોજન કર્યાપછી શ્રીહરિની આગળ મહાભારત, પુરાણ
 અને ધર્મશાસ્ત્રની યથાસમય કથા કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૬॥
 નિત્યાનંદ નામના મુનીન્દ્રતો શ્રીમદ્ભાગવત, શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા, શ્રીવિષ્ણુ-
 સહસ્રનામસ્તોત્ર અને શ્રીવાસુદેવમાહાત્મ્યની અવસરને અનુસારે
 રાત્રિએ શ્રીહરિની સન્નિધિમાં કથા વાંચવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૭॥
 શ્રીહરિની સેવામાં સદાય તત્પર અને સર્વદા શ્રીહરિની સાથેજ વિચર-

સદા સહચરો મુનિઃ ॥૨૮॥ હરિણા લેખિતાન્યષ્ટ સચ્છાસ્ત્રાણિ
તદગ્રતઃ । શતાનન્દો મહાબુદ્ધિઃ શોધયામાસ ચાક્ષસા ॥૨૯॥
ય દ્વદં વિદધે પ્રીત્યા હરિલીલોપબૃંહિતમ્ । સત્સંજ્ઞિજીવનં રમ્યં
જીવાતું હરિસેવિનામ્ ॥૩૦॥ સર્વેષામપિ સાધૂનાં ધર્મસંસ્થાપ-
નાદિષુ । ગોપાલાનન્દ આસીદ્ય સેવમાનો હરિં સદા ॥૩૧॥ મુક્તા-
નન્દસ્તથા બ્રહ્માનન્દ પતૌ મહામતી । અધીતશાસ્ત્રૌ કુશલૌ
ગાયને ચ કવી ડમૌ ॥૩૨॥ છન્દઃપ્રબન્ધાન્વિવિધાન્પ્રાકૃતાંશ્ચક્ર-

નારા શુકાનંદ મુનિ ભગવાનની આજ્ઞાને અનુસારે કાગળપત્રો લખવા
તથા શ્રીહરિનાં અનેક ભારત ભાગવત ભગવદ્ગીતા આદિક પુસ્તકોની
યથાકાળ સંભાવના (સાચવણી) કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા (માટેજ
આ મુનિ નિરંતર શ્રીહરિના સહચર થયા હતા) ॥૨૮॥ મહાબુદ્ધિશાળી
મારા ગુરુ શતાનંદ નામના મહામુનિ ભગવાને સમગ્ર શાસ્ત્રોના સારપણે
સમુદ્ધાર કરી લખાવેલાં અભીષ્ટ આઠ સચ્છાસ્ત્રોને ભગવાનની સન્નિધિ-
માંજ રહીને તત્ત્વથી શોધવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૨૯॥ જે શતાનંદ
સ્વામીએ આ તમારી આગળ કહેવા માંડેલું, શ્રીહરિના લીલાસથી
ભરપુર, સત્સંગિઓના જરા જન્મમરણના ભયને ટાળનારૂં હોવાથી જીવ-
નરૂપ અને ભગવાનના એકાંતિક ભક્તોના પરમ જીવનરૂપ અને ભગવા-
નના દિવ્ય ચરિત્રોનું અવલંબન હોવાથી શબ્દથી તથા અર્થથી રમ-
ણીય એવું શાસ્ત્ર (સત્સંગિજીવન) પ્રીતિથી કર્યું હતું. તે આ
શતાનંદમુનિ સચ્છાસ્ત્રોને શોધવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૩૦॥
શ્રીહરિની સર્વદા સેવાપરાયણ ગોપાલાનંદ નામના મુનીન્દ્ર સર્વ સાધુ
બ્રહ્મચારી પાળાઓને સ્વધર્મમાં વર્તાવવા અને તેમને સાક્ષાત્ ભગવાનના
સ્વરૂપનું જ્ઞાન આપવું આદિક કાર્યમાં ભગવાનની આજ્ઞાથી વર્તવારૂપ
સેવાને કરતા હતા ॥૩૧॥ હે રાજન્ ! મહાબુદ્ધિશાળી, સમગ્ર શાસ્ત્રને
ભણેલા, ગાનવિદ્યામાં કુશળ અને કવિવર એવા મુક્તાનંદ તથા બ્રહ્માનંદ
નામના આ બન્ને મુનિવરો ભગવાનનાં દિવ્ય ચરિત્રોથી ભરપુર પ્રાકૃત
અનેક પ્રકારના છંદ પ્રબન્ધોને શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટેજ કરીને તેમના

તુશ્ચ તૌ । તસ્યૈવ પ્રીતયે રાજંસ્તન્માહાત્મ્યપ્રકાશકાન્ ॥૩૩॥
 પ્રેમાનન્દો ગાનકલાપદુર્વાધે ચતુર્વિધે । નિપુણઃ પ્રાકૃતાંશ્ચક્રે પ્રવ-
 ન્ધાંસ્તદ્ગુણાશ્રયાન્ ॥૩૪॥ ચકાર નિષ્કુલાનન્દઃ પ્રવન્ધાન્પ્રાકૃતા-
 ન્કવિઃ । ધ્યાનાનન્દસ્તથાઽન્યે ચ ભક્તાઃ સુન્દરજિન્મુખાઃ ॥૩૫॥
 દીનાનાથો વ્યરચયત્સંસ્કૃતાન્યસ્ય સત્પતેઃ । તુષ્ટ્યૈ વિચિત્રવૃ-
 ત્તાનિ શ્રીહરેરષ્ટકાનિ ચ ॥૩૬॥ ગોવિન્દાનન્દનામા ચામેવાન-
 ન્દશ્ચ બુદ્ધિમાન્ । ગુણાતીતાનન્દક્રષિઃ શિવાનન્દશ્ચ સન્મતિઃ
 ॥૩૭॥ પ્રજ્ઞાનન્દશ્ચ પશ્ચૈતે હરેરગ્રત આદરાત્ । કૃષ્ણકીર્તનપદ્યાનિ
 કીર્તયન્તિ સ્મ ભૂપતે ! ॥૩૮॥ મહાનુભાવાનન્દશ્ચાત્માનન્દઃ કૃશ-
 વિગ્રહઃ । સ્વયમ્પ્રકાશાનન્દશ્ચ ત્રયઃ કાર્યવિશારદાઃ ॥૩૯॥ તદી-

મહિમાનો પ્રકાશ કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા. મુક્તાનંદ મુનિ સંસ્કૃત
 ગ્રંથોપણુ કરતા હતા ॥૩૨-૩૩॥ ગાનકળામાં પ્રવીણ, તત્ત આદિક ચાર
 પ્રકારનાં વાદ્ય વળવામાં નિપુણ, પરમ ભક્તિએ સંપન્ન એવા પ્રેમાનંદ
 નામના મુનીન્દ્ર શ્રીહરિનાજ એક ગુણોના અવલંબનવાળા, પ્રેમરસપરિપૂર્ણ
 એવા પ્રાકૃત પ્રબન્ધો રચવારૂપ શ્રીહરિની સેવા કરતા હતા ॥૩૪॥ પ્રાકૃત
 પ્રબન્ધો રચવામાં કૃશળ નિષ્કુળાનંદ નામના મુનિ શ્રીહરિનાં દિવ્ય
 ચરિત્રોના અવલંબનવાળા પ્રાકૃત પ્રબન્ધો રચવારૂપ શ્રીહરિની પરિચર્યાને
 કરતાહતા. અને ધ્યાનાનંદ નામના મુનિ તથા ખીજ સુંદરજી આદિક ભક્તો
 ભગવાનના દિવ્ય ચરિત્રોના સંબન્ધવાળા ગ્રંથો કરવારૂપ શ્રીહરિસેવાને કરતા
 હતા ॥૩૫॥ દીનાનાથભટ્ટ નામના પંડિત વિપ્ર સત્પતિ આ ભગવાન્
 શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટે નાનાવિધ વૃત્તવાળાં ભગવત્સ્તુતિરૂપ સંસ્કૃત
 અષ્ટકો કરવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૩૬॥ બુદ્ધિમાન્ ગોવિંદાનંદ,
 અભેદાનંદ, ગુણાતીતાનંદ, શિવાનંદ અને પ્રજ્ઞાનંદ, આ નામના
 પાંચ સાધુઓ પ્રતિદિન ભગવાન્ શ્રીહરિઆગળ કૃષ્ણકીર્તનપદ્યો આદરથી
 ગાવારૂપ શ્રીહરિની સેવાને કરતા હતા ॥૩૭-૩૮॥ મહાનુભાવાનંદ,
 દુર્ભળ દેહવાળા આત્માનંદ અને સ્વયંપ્રકાશાનંદ આ કર્તવ્યાર્થમાં
 કૃશળ ત્રણ સાધુઓ ભગવાનની દર્શનાદિ સેવાસાડે દેશદેશમાંથી આવતા

ક્ષાયા ઉપેતાનાં ભક્તાનાં સર્વશો નૃણામ્ । મુનીનાં ચાચરન્નેતે
હ્યાતિથ્યાદિ યથોચિતમ્ ॥૪૦॥ નિરંજનાનન્દકૃષિર્વ્યાપકાનન્દ
આત્મવિત્ । સુખાનન્દશ્ચ પરમચૈતન્યાનન્દનામકઃ ॥૪૧॥ ગોવિ-
ન્દાનન્દનામામ્યઃ કૃપાનન્દસ્તથાત્મદક્ । ચૈતન્યાનન્દનામૈતે
કૃષયઃ સત્ત સદ્વિયઃ ॥૪૨॥ દેશાન્તરાભ્યુપેતાનાં જનાનામગ્રતો-
ઽન્વહમ્ । વિદ્યુર્ભગવદ્વાર્તાસ્તત્પ્રીત્યૈ પરમાદરાત્ ॥૪૩॥ આન-
ન્દાનન્દ ईશस्य भक्तिरीतिं प्रदर्शयन् । दृढान्यकारयत्कृष्णमन्दि-
राणि महामतिः ॥४४॥ देवराजस्तथा नारायणो हीरश्च शिल्पि-
राट् । आधारानन्द इत्येते चित्रप्रतिकृतीर्व्यधुः ॥४५॥ देशान्तरा-

સર્વ સાધુઓ તથા હરિભક્તોનું યથોચિત સ્વાગતપ્રશ્ન, ઉતારો આપવો
આદિક આતિથ્ય આદરથી કરવારૂપ શ્રીહરિની સેવા સદા કરતા હતા
॥૩૯-૪૦॥ નિરંજનાનંદ, વ્યાપકાનંદ, સુખાનંદ, પરમચૈતન્યાનંદ,
ગોવિંદાનંદ, કૃપાનંદ, ચૈતન્યાનંદ, આ નામના સાત સાધુઓ સ્વાત્મ-
દર્શી, ભક્તિયોગમાં નિષ્ઠાવાળા, (માટેજ સદ્બુદ્ધિવાળા) અને પ્રવચનમાં
પ્રવીણ હોવાથી દેશદેશમાંથી ભગવાનનાં દર્શનાર્થે આવતા ભગવદ્ભ-
ક્તોની આગળ સલામાં એકાંતિક ભક્તિની દૃઢતામાં ઉપયોગી ભગવાન
સંબંધિ વાર્તાઓ તેમની પ્રસન્નતા માટે પ્રતિદિન પરમ આદરથી કરવા-
રૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૪૧-૪૩॥ મહામતિમાન આનંદાનંદ મુનિ ભગ-
વદ્ભક્તિના પ્રકારભેદો અને તેને વૃદ્ધિ કરનારા ભગવાનના આરાધન-
પ્રકારોનો ભક્તજનોને ઉપદેશ આપીને તેને પુર આમમાં અતિદૃઢ ભગવ-
ન્મંદિરો કરાવવારૂપ ભગવત્સેવાને કરતા હતા ॥૪૪॥ દેવરામ, નારાયણુ
અને હીરણુ, આ ત્રણ ભુજનગરના ઉત્તમ શિલ્પિઓ (ચિત્રચંદ્રાદિ
કળામાં કુશળ સુથાર કારીગરો) અને આધારાનંદ નામના સાધુ,
આ ચાર જણાઓ ભગવાનની ચિત્રપ્રતિમાઓ તથા ધાતુપ્રતિમાઓ
કરવારૂપ શ્રીહરિની સેવા કરતા હતા ॥૪૫॥ વંથળીના નિવાસી માહેશ્વર
નામના બ્રાહ્મણ અને અમદાવાદના નિવાસી દામોદરદાસ નામના વૈશ્ય
ભક્ત દેશાંતરથી ભગવદ્દર્શનાર્થે આવતી ભગવદ્ભક્ત સ્ત્રિયોને શ્રીહરિની

ગતાભ્યશ્ચ સ્ત્રીભ્યો વાસસ્થલાદિ ચ । માહેશ્વરો દદૌ દામોદર-
 દાસસ્તથોચિતમ્ ॥૪૬॥ તાસામગ્રે કૃષ્ણવાર્તા રમા ચક્રે તપ-
 સ્વિની । સ્વધર્મજ્ઞાનવૈરાગ્યસમ્પન્ના બાલયોગિની ॥૪૭॥ કૃષ્ણ-
 દાસો રાજદાસ इत्युभौ નાપિતોત્તમૌ । દીપિકાધારણં તસ્ય પુરતો
 નિશિ ચક્રતુઃ ॥૪૮॥ કરિમો દ્વારપાલત્વં વૃદ્ધસ્તસ્યાકરોત્પ્રભોઃ ।
 તદ્દિદક્ષાગતાન્ભક્તાન્મુહુસ્તસૈ નિવેદયન્ ॥૪૯॥ સોમઃ સૂરશ્ચ
 ભૃગુજિન્માનસિંહશ્ચ કેસરી । વીરોઽલયો લક્ષ્મજાલ્મૌ રવજિન્મા-
 નજિત્કમઃ ॥૫૦॥ इत्याद्याः क्षत्रियाः शूरास्तद्भक्ताः शस्त्रपाणयः ।
 अन्ववर्तन्त तं नित्यं सर्वत्र द्वे शते नृप ! ॥૫૧॥ સંસેવનેન હિ
 હરેર્નિજમાનુષત્વસાફલ્યમેવ હૃદયેષુ વિદન્ત ઇતે । इत्थं तदीय-

આશાને અનુસારે યથોચિત ઉતારો આદિક આપવારૂપ તેમની સેવાને
 આદરથી કરતા હતા ॥૪૬॥ આળ વયને આરંભીને ભક્તિયોગમાં નિષ્ઠા-
 વાળાં, તપશ્ચર્યાપરાયણુ અને સ્વધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્યે સંપન્ન એવાં રમા ભક્ત
 સ્ત્રીયોની આગળ (સ્ત્રીઓની સહામાં) એકાંતિક ભગવદ્ભક્તિરસના
 સંબન્ધવાળી વાર્તાઓ કરવારૂપ શ્રીહરિની સેવાને સદાય કરતાં હતાં ॥૪૭॥
 કૃષ્ણદાસ અને રાજદાસ આ બન્ને ઉત્તમ નાપિતો (વાળંદ) પ્રતિદિન
 રાત્રિએ ભગવાનની આગળ દીપિકા (મસાલ) ધારણુ કરવારૂપ શ્રીહરિની
 સેવાને કરતા હતા ॥૪૮॥ શરધારપુરના કરિમ નામના વૃદ્ધભક્ત ભગવા-
 નના દ્વારપાળ (દરવાણી) થઈને વારે વારે ભગવાનના અરણારવિદનાં
 દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી આવતા ભક્તોનાં અવસરને અનુસારે દેશ નામ
 આદિક વારે વારે શ્રીહરિને જણાવારૂપ સેવાને કરતા હતા ॥૪૯॥ હે
 નૃપ ! સોમવર્મા સૂરવર્મા ભૃગુજી માનસિંહ કેસરી વીરો અલયો લાખો
 બલમ રવજી માનજી કમો ભીમભાઈ આદિક મહાશૂરવીર, હસ્તમાં સદા
 તરવારાદિ શસ્ત્રોને ધારી રહેલા, અસો પરિમિત ક્ષત્રિય જાતીના શ્રીહરિ-
 ભક્તજનો સર્વ દેશોમાં નિરંતર શ્રીહરિની પાછળજ કરવારૂપ તેમની
 સેવાને કરતા હતા ॥૫૦-૫૧॥ આ પ્રકારે આ મુકુંદાનંદાદિ બધાય ભક્ત-
 જનો ભગવત્સેવાથીજ મનુષ્યજન્મનું સાફદય પોતપોતાના હૃદયમાં સારી

મનિશં વિદધુઃ પ્રહૃષ્ટા દાસ્યં યદસ્તિ નનુ દુર્લભમેવ મુક્તેઃ ॥૫૨॥
 इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे हरिसेवनव्यव-
 स्थानिरूपणनामा द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથ રાજોત્તમો ધીમાન્ પિત્રુદેશેન વાડવાન્ ।
 સાધૂંશ્ચ ભોજયામાસ પ્રતિમાસં સહસ્રશઃ ॥૧॥ સંવત્સરે વ્યતી-
 તેઽસૌ વાસિતસ્ય સ્વદેશમનિ । પ્રીત્યૈ હરેઃ સ્વપિતૃવદચિકીર્ષન્મ-
 હોત્સવાન્ ॥૨॥ જયાલલિતયોઃ પાર્શ્વમેત્સ્ય તે માનયન્સ ચ ।
 ઉવાચ વિનયનમ્રઃ કાર્યાકાર્યવિચક્ષણઃ ॥૩॥ ઉત્તમ ઉવાચ—યુવાં
 ભગિન્યૌ ! નિપુણે હરેર્ભક્તૌ ચ લૌકિકે । વ્યવહારેઽપિ ભવથ-

રીતે સમજીને પરમ હર્ષથી નિરંતર તેમના અરણ્યારવિદનું દાસપણું
 કરતા હતા. જે દાસપણું સાલોડ્યાદિ મુક્તિની અપેક્ષાએ દુર્લભ-ઉત્કૃષ્ટ
 છે ॥૫૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે હરિસેવનવ્ય-
 વસ્થાનિરૂપણનામા દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ ॥૨॥

૧અધ્યાય ૩ ને.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી બુદ્ધિશાળી ઉત્તમ રાજાએ
 પરલોકને પામેલા પોતાના પિતાની પ્રસન્નતા માટે પ્રતિમાસ તે તિથિએ
 બહુ બ્રાહ્મણો તથા સાધુઓને તેમને અભીષ્ટ અન્નથી જમાડ્યા ॥૧॥ એક
 વર્ષ વ્યતીત થતાં ઉત્તમ રાજાએ પોતાના લવનમાં વિરાજમાન લગવાન્
 શ્રીહરિકૃષ્ણની પ્રસન્નતામાટે પોતાના પિતા અલય રાજાની પેઠે શ્રીહરિએ
 દર્શવેલા તે તે વાર્ષિક વ્રતોત્સવો યથાવિધિ કરવાની ઇચ્છા કરી ॥૨॥
 કાર્યાકાર્યમાં કુશળ એવા આ ઉત્તમરાજા પોતાનાં બહેન જયા લલિતાની
 પાસે જઈ, તેમને માન આપતાથકા વિનયવિનમ્ર શબ્દો વચન બોલ્યા ॥૩॥
 ઉત્તમરાજા કહેછે—હે બહેનો ! તમો લગવડભક્તિમાં મારા થકી

૧ આ અધ્યાયમાં લગવાને લગવડુત્સવોમાંજ એક પ્રીતિવાળાં જયા લલિતાને
 શુકલ કૃષ્ણ પક્ષના વિલાગથી કાળ વ્યવસ્થાએ કરીને લગવાનના ઉત્સવોમાં
 મુખ્યપણાની કરી આપેલી વ્યવસ્થાનું વર્ણન કર્યું છે.

સ્તતઃ પ્રાપ્તોઽસ્મ્યહં હિ વામ્ ॥૪॥ હરિઃ સ્વામ્યત્ર કૃપયા સ્થિતો-
 ઽસ્ત્યસ્માસુ પત્તને । તસ્યૈવ ચ પ્રસાદાન્નઃ સમ્પદેષાઽસ્તિ લભ્મિતા
 ॥૫॥ અતસ્તદર્થમેવૈષા વ્યયં નેયા ન ચાન્યથા । પિત્રાપિ નઃ કૃતં
 હીત્યં તથાહં કર્તુમુત્સહે ॥૬॥ જન્માષ્ટમીમુખાન્સર્વાનુત્સવાન્વા-
 ર્ષિકાનહમ્ । પિતૃવત્કર્તુમિચ્છામિ યથાકાલં પૃથક્ પૃથક્ ॥૭॥
 સાહાય્યં તત્ર મે કાર્યં ભવતીભ્યાં મહાવ્રતે ! । ઉહ્યાઽસ્ત્યેષાવ-
 શ્યમેવ યુવાભ્યામેવ ધર્મધૂઃ ॥૮॥ સમ્પદેષા ચ દાસાઘા ભવતી-
 સાન્મયા કૃતાઃ । આહારયિષ્યામ્યશિલાન્ પદાર્થાન્વામપેક્ષિ-
 તાન્ ॥૯॥ પાકક્રિયાવ્યવસ્થાત્ર ભવતીભ્યાં યથોચિતમ્ । કાર્યા

અધિક છો અને વ્યાવહારિક કાર્યમાં પણ હુશળ છો, તો હું અવસર પ્રાપ્ત
 પુછવા યોગ્ય અર્થ પુછવા માટે તમારી પાસે આવ્યો છું ॥૪॥ આ સ્વામી
 શ્રીહરિ સ્વયં આત્મારામ છે, એમને કોઈ એક નિયત નિવાસ લવન નથી
 તેમ એમને અનેક નિવાસ લવનો છે અને વનવાસમાંજ એક રૂચિવાળા
 છે. તથાપિ આ દુર્ગનગરમાં આપણા રાજલવનમાં કેવળ આપણી ઉપર
 કૃપાએ કરીનેજ વિરાજમાન છે. એજ આ શ્રીહરિના પ્રસાદથીજ આપ-
 ãણને મળેલી આ ધનાદિ સંપત્તિ પણ પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતી જાય છે
 ॥૫॥ તો આ ધનધાન્યની સંપત્તિનો તેમને માટેજ વ્યય કરી નાંખવો
 ઉત્તમ છે પણ ખીજા પ્રકારે વ્યય કરવો નહિ, કારણ કે ધનનું ફળ ધર્મ
 સંપાદન કરવો એજ એક કહ્યું છે. આ મુખ્ય ધર્મ તો શ્રીકૃષ્ણજ છે,
 ‘કૃષ્ણં ધર્મ સનાતનમ્’ એવી સ્મૃતિ છે. આપણા પૂજ્ય પિતાએ પ્રવર્તાવેલા
 પંથાએજ આપણેપણ ચાલવું જોઈએ. તો હું એજ પ્રકારે કરવા ઉત્સાહવાળો
 છું ॥૬॥ તો હું આ લગવાનના જન્માષ્ટમીપ્રમુખ વાર્ષિક સર્વ ઉત્સવો યથા-
 સમય પૃથક્ પૃથક્ પિતાની પેઠે કરવાની ઇચ્છા રાખું છું ॥૭॥ હે મહા-
 વ્રતે ! તમો ઉત્સવપ્રકારને યથાર્થ જાણો છો માટે આ આરંભમાં તમો-
 એજ મને સારી સહાય અવશ્ય કરવી. આ ધર્મકાર્યનો ભાર તમારેજ
 અવશ્ય ઉપાડવાનો છે ॥૮॥ આ ધન ધાન્યાદિરૂપ સમસ્ત સંપત્તિ અને
 બધો દાસવર્ગ તમોનેજ મેં અત્યારથી આધીન કરી દીધો છે અને હું પણ

દેશાન્તરાયાતસ્ત્રીणां सम्भावना तथा ॥१०॥ सुप्रत उवाच—इत्युक्ते
ते तु संहृष्टे कृष्णसम्प्रीणनोत्सुके । ऊचतुर्भ्रातरं राजम्प्रशंसन्त्यौ
महामती ॥११॥ जयाललिते ऊचतुः—सम्यगेतत्त्वया भ्रातर्हृदि
व्यवसितं निजे । विधेहि त्वं यथावित्तं हरिप्रीत्यै महोत्सवान्
॥१२॥ पित्राश्रिते हि सन्मार्गे स्थेयं पुत्रेण धीमता । कृपापात्रं

તમોને ઉત્સવમાં અપેક્ષિત જે પદાર્થો હશે તે સર્વને લાવી આપીશ ॥૮॥
આ ઉત્સવોમાં રસોઈ કરવાની વ્યવસ્થા યથાયોગ્ય તમારેજ કરવી તથા
લગવદર્શનાર્થે દેશદેશમાંથી આવનારી લગવદ્લક્ષ્મી સ્ત્રીઓની સંભાવના
યથોચિત યથાસમય તમારેજ કરવી ॥૧૦॥ સુપ્રતઃપિ કહે છે—હે
રાજન્ ! આવું લાઇનું વચન સાંભળીને પરમ હર્ષ પામેલાં, લગવદુત્સવો
કરવામાં અતિશય ઉત્સાહવાળાં, બહુબુદ્ધિશાળી જયા લલિતા અને
બહેનો તો ઉત્તમ ભ્રાતાના શુભ વ્યવસાયને પ્રશંસા કરવાપૂર્વક પ્રહર્ષથી
એમ બોલ્યાં ॥૧૧॥

જયા લલિતા કહે છે—હે ભ્રાતઃ ! તમોએ મનમાં આ બહુ સારો
વ્યવસાય (નિશ્ચય) કર્યો છે, કેમકે પરમાત્મપ્રસન્નતામાં તમારી આ શુભ
શ્રદ્ધા પ્રવર્તે છે. જે ઐશ્વર્ય છે તે બહુધા તો વિષયોપસોગમાંજ વ્યવસાય
સંપાદન કરાવે છે, માટે આવો વ્યવસાય તો બહુ દુર્લભ છે. તો તમારા
વ્યવસાયને અનુસારે લગવાનના મહોત્સવમાંજ એક ઉપયોગીભૂત એવા
આ વિત્તવડે લગવાનના મહોત્સવોનેજ લગવત્પ્રસન્નતાર્થે તમો કરો ॥૧૨॥
પિતાની આજ્ઞા પરિપાલન કરવી આતો સામાન્ય ધર્મ છે અને પિતાએ
અનુષ્ઠાન કરેલો ધર્મ પ્રતિપાલન કરવો આ પણ પુત્રનો સામાન્ય ધર્મ છે.
સન્માર્ગ-જ્ઞાનસંપત્તિથી પરમાત્મદાસતાને પામીને તેમનીજ એક લક્ષિતી
સુસંસ્કૃત મનવાળા સંતોનો જે માર્ગ લગવાનનીજ એક પરિચર્યાપરાય-
ણતારૂપ છે તેતો આત્યંતિક કલ્યાણમાંજ એક ઉપયોગી હોવાથી સદ-
સતના વિવેકવાળાએ પોતેજ આશ્રય કરવા યોગ્ય છે, તો પિતાએ
આદર કરેલો તે સન્માર્ગ પુત્રે આદર કરવો એમાં કાંઈ કહેવાનુંજ રહેતું
નથી. તો હે ભ્રાતઃ ! આપણા પિતાએ આશરેલા આ સન્માર્ગમાં પુત્ર

ભગવતસ્ત્વં તુ તદ્વેત્સિ સન્મતિઃ ॥૧૩॥ ત્વમાનયસ્વ સમ્ભારા-
નાવાં પાકાદિકાઃ ક્રિયાઃ । યથાવત્કારયિષ્યાવસ્તચ્ચિન્તાં ત્યજ
સર્વથા ॥૧૪॥ સુવ્રત ઉવાચ—સ્વસ્મ્યામેવમુક્તોઽસૌ પ્રહૃષ્ટો હરિ-
મેત્ય તત્ । કથયામાસ નૃપતિઃ સ્વચિકીર્ષિતમાનતઃ ॥૧૫॥
તમાહ ભગવાન્ પ્રીતો ધન્યોઽસિ નૃપતે ! યતઃ । ભક્તાવેવ હિ
કૃષ્ણસ્ય મતિસ્તે દૃઢતાં ગતા ॥૧૬॥ તપસ્વિન્યૌ ભગિન્યૌ તે કાર્યે-
ઽસિન્ સ્તો વિચક્ષણે । તદુક્તરીત્યાઽતઃ સર્વાન્કુર કૃષ્ણમહોત્સ-
વાન્ ॥૧૭॥ તત્ર સ્વસારૌ મુખ્યે તે સામ્પ્રતં ભવતા કૃતે । ઉચિતં

તમારે પ્રવર્તવુંજ. તમો તો સ્વભાવથીજ સદ્બુદ્ધિવાળા છો અને ભગ-
વાનની પરમ કૃપાના પાત્ર છો. તેથીજ આવો શુભ વ્યવસાય તમોને
ઉત્પન્ન થયોછે. આ બધી બાબતને તમો તો જાણો છો એટલે અમારે વિશેષ
કહેવાની જરૂર નથી ॥૧૩॥ તો તમો વ્યવસાયને અનુસારે ઉત્સવોચિત
સામગ્રી મંગાવો. અમો રસોઇ આદિક ક્રિયાઓ યથાયોગ્ય કરાવીશું.
તેની તમો લેશ પણ ચિંતા કરશો નહિ. ભગવાનની પરિચર્યા કરવાનો
શુભ મનોરથ કેમ નિષ્ફળ થાય ? નજ થાય. જે શુભ વ્યવસાય છે તે
પોતેજ સિદ્ધ થાય છે ॥૧૪॥

સુવ્રતનઽપિ કહેછે—હે રાજન્ ! એ રીતે પોતાનાં ભગિની જયા લલિ-
તાએ અનુમોદન આપેલા આ ઉત્તમરાજાએ પ્રહર્ષ પામીને શ્રીહરિને
સમીપે જઈને વિનયવિનમ્ર થઈ પોતે કરવા ઇચ્છેલું સર્વ શ્રીહરિને નિવે-
દન કર્યું ॥૧૫॥ ભગવાને ઉત્તમ નૃપનો મનોરથ સાંભળીને તેમની ઉપર
પ્રસન્ન થઈને કહ્યું કે—હે રાજન્ ! તમો ધન્યભાગી છો, કેમકે તમારે
ભગવાનમાં આવી દૃઢ ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે. બુદ્ધિનું ફળ તો આજ છે-
શું તો ? પોતાના અંતરાત્મા પરમાનંદમય ભગવાનમાં નિરવધિક પ્રીતિ
થવી. આવી પ્રીતિ પરમાત્મામાં તમારે વર્તે છે માટે તમો ધન્યશાલી
છો ॥૧૬॥ તમારાં મહાત્મોનિષ્ઠ બંને બહેનો આ ભગવદુત્સવો કરવારૂપ
કાર્યમાં વિચક્ષણુ છે, માટે તેમના કહેવા પ્રમાણે તમો સમસ્ત કૃષ્ણમ-
હોત્સવોને કરો ॥૧૭॥ તમોએ હમણાં જે બંને બહેનોને પ્રથમથીજ આ

તત્કૃતં નૂનં તદર્હે સ્તો યતો હિ તે ॥૧૮॥ તથાપિ મુખ્યતૈકસિ-
ન્નુત્સવે નોચિતા દ્વયોઃ । એકસિન્મુખ્યતૈકસ્યા ભવેદિષ્ટફલપ્રદા
॥૧૯॥ ઇત્યુક્ત્વા તં તતસ્તે દ્વે આહ્વાયાઽઽહ હરિઃ સ્વયમ્ । શ્રુણુતં
મદ્વચો ભદ્રે ! શ્રુત્વા તત્કુરુતં તથા ॥૨૦॥ ઉત્સવાઃ શુક્લપક્ષીયા
યે સ્યુઃ કૃષ્ણસ્ય તેષુ તુ । જયે ! તવૈવ મુખ્યત્વં પાકાદીનાં વિધા-
પને ॥૨૧॥ કૃષ્ણપક્ષીયોત્સવેષુ લલિતે ! તવ મુખ્યતા । યુવાભ્યાં
તે વિધાતવ્યા દેશકાલાનુસારતઃ ॥૨૨॥ ભવત્યોઃ કૃષ્ણસેવાયામુ-
ત્સાહો વર્તતે મહાન્ । દેવીનામપિ દુષ્પ્રાપઃ સફલઃ સ ભવિષ્યતિ

ઉત્સવના કાર્યમાં મુખ્ય (મોટેરાં) કર્યાં તે નિશ્ચે યોગ્યજ કર્યું છે, કારણ
કે તેઓ આવા કાર્યમાં બહુ લાયક છે ॥૧૮॥ ઉત્સવના કાર્યમાં તેમને
મુખ્ય કર્યાં છે તથાપિ એકજ ઉત્સવમાં અનેનું મુખ્યપણું કદાચિત્ કાર્યની
વિગુણતા કરનાર હોવાથી ઉચિત નથી. એક ઉત્સવમાં એકનુંજ મુખ્ય-
પણું ઇષ્ટ ફળને આપનારૂં થાય. નહિ તો કોઈ કાર્ય કોઈને રૂચે અને
બીજાને ન રૂચે તો પરસ્પર કલહ ઉત્પન્ન થતાં પોતાના વાંછિતની હાનિનો
પ્રસંગ આવે ॥૧૯॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ઉત્તમ રાજાને કહીને પછી સ્વયં
શ્રીહરિએ જ્યાં લલિતાને બોલાવીને કહ્યું કે-હે ભદ્રે ! (લગવાનની એક
લક્ષ્મીપરાયણ હોવાથી સકળ કુશળ સ્વરૂપવાળાં) મારૂં આ વચન આદ-
રથી સાંભળો અને પછી તમોને જેમ રૂચે તેમ કરો. તમારૂં હિતજ હું તો
કહું છું તો આદરથી સાંભળો. ઉક્ત અર્થની દૃઢતા માટે પોતે પણ વિચાર
કરવો. વિચારીને પછી તેરીતે અનુષ્ઠાન કરવું ॥૨૦॥ હે જયે ! માસના
શુકલપક્ષમાં જે કૃષ્ણમહોત્સવો આવતા હોય તેમાં તો પાકાદિક કરા-
વામાં તમારીજ મુખ્યતા રહી. હે લલિતે ! માસના કૃષ્ણપક્ષમાં જે કૃષ્ણ-
મહોત્સવો આવતા હોય એમાં મુખ્યત્વ તમારૂંજ રહી. આવા વિભાગને
અનુસારે તેતે ઉત્સવમાં ઉચિત પાકાદિ ક્રિયાઓ તમારે યથાયોગ્ય કરા-
વવી ॥૨૧-૨૨॥ વળી તમારે લગવત્સેવામાં ઉત્સાહ અતિશય વર્તે છે
તેને હું જાણું છું. આ ઉત્સાહ દેવાંગનાઓને પણ દુર્લભ છે. તે આ તમારો
ઉત્સાહ હમણાંજ સફળ થશે. યદ્યપિ કદાચિત્ દેવીઓને આવો મનોરથ

॥૨૩॥ इत्युक्ते ते भगवता शीर्ष्णाऽऽदाय च तद्वचः । प्रणम्य तं
निजस्थानं जग्मतुर्जगतीपते ! ॥२४॥ कृष्णपूजोत्सवं चक्रे सर्वा-
स्वेकादशीष्वथ । उत्तमः सर्वशः साधून्प्रतिद्वादश्यभोजयत्
॥२५॥ जन्माष्टम्यां महान्तं हरिरखिलगुरुः कारयामास तेन
क्षोणीपालेन राजन्महमखिलनृपैर्दुष्करं मुख्यकल्पम् । मुख्या
पाकक्रियादौ प्रभुमिह ललिता सेवयाऽतोषयत्तं नानादेशीय-
भक्तैः पृथुमहसुखितैर्वर्ण्यमानातिभक्तिः ॥२६॥ इति श्रीसत्सन्निजिवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे उत्सवेषु जयाललितयोर्मुख्यत्वस्थाप-
ननामा तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

થાય ખરો પરંતુ તેતો દુષ્પ્રાપ છે એટલે મનોરથને અનુસારે ફળસિદ્ધિ
ન થાય. તમારો આ મનોરથ તો સફળ થશે જ ॥૨૩॥ હે રાજન્ ! આ
પ્રકારે ભગવાને કહ્યું એટલે જ્યાં લલિતા ભગવાનની તે આજ્ઞાને પોતાને
માથે ચઢાવીને તેમને પ્રણામ કરીને પોતાને સ્થાનકે ગયાં ॥૨૪॥ ત્યાર-
પછી ઉત્તમ રાજા પોતાના મનોરથને અનુસારે સમસ્ત એકાદશી તિથિએ
ભગવત્પૂજનનો મહોત્સવ કરાવા લાગ્યા અને તેને અંગે પ્રત્યેક દ્વાદશી
તિથિએ સમય સાધુઓને જમાડવા લાગ્યા ॥૨૫॥ હે રાજન્ ! તે પછી
જન્માષ્ટમી આવતાં (સં. ૧૮૭૨ ના શ્રાવણમાસની અષ્ટમી) સકળ
લોકોના સદ્ગુરુ આ ભગવાન શ્રીહરિએ કોઈ પણ રાજથી પણ ન થઈ
શકે એવા મુખ્ય પક્ષથી જ જન્માષ્ટમીનો મહોત્સવ તે ઉત્તમ ભૂપતિપાસે
કરાવ્યો. મુખ્ય લલિતાએ પણ મહોત્સવને અનુરૂપ રસોઈ કરાવવી
આદિક પરિચર્યાવડે પ્રભુ શ્રીહરિને બહુ પ્રસન્ન કર્યા. અને દેશદેશમાંથી
આવેલા ભક્તજનો તે મહોત્સવથી પરમાનંદ પામીને લલિતાના ભક્તિ-
પ્રકર્ષને લાગીને તેમની અતિશય પ્રશંસા કરવા લાગ્યા ॥૨૬॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે ઉત્સવેષુ જયાલલિતયોર્મુખ્ય-
ત્વસ્થાપનનામા તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥૩॥

સુવ્રત ઉવાચ—પુરે નૃપૈવં સકલાનર્ચીકરત્કૃષ્ણોત્સવાનુત્તમસ-
ન્નિ પ્રભુઃ । વદામિ તત્રૈકતમં સમાસતસ્તતોઽનુમેયા દ્વિતરે ત-
થૈવ હિ ॥૧॥ દ્વિષાઘ્યમાસે વિજયાદશમ્યાં સ સર્વધારિણ્યથ વત્સ-
રેઽસ્ય । મનોરથં પૂરયિતું નૃપસ્ય મહોત્સવં રમ્યમર્ચીકરચ્ચ
॥૨॥ મુખ્યાઽભવત્તત્ર જયોત્તમસ્ય સ્વસૈવ પાકાદિવિધાપને ચ ।
સમ્ભાવને સર્વશઃ એવ નાનાદેશાગતાનાં વનિતાવ્રજાનામ્ ॥૩॥
દેશાન્તરેભ્યો બહવઃ સમીયુસ્તત્રોત્સવે ભક્તજનાઃ સહર્ષમ્ । વર્ણિ-
ત્રજાસ્ત્યાગિગણા નરાશ્ચ નાર્યશ્ચ નારાયણદર્શનોત્કાઃ ॥૪॥ તે

૧ અધ્યાય ૪ થો.

સુવ્રતઃકપિ કહેછે—હે નૃપ ! મહાપ્રભુ શ્રીહરિએ આ પ્રકારે દુર્ગપુ-
રમાં ઉત્તમ ભૂપના ભવનમાં સમગ્ર કૃષ્ણમહોત્સવો ઉત્તમ ભૂપતિપાસે
કરાવ્યા હતા, તેમાંથી એક મહોત્સવનો પ્રકાર સંક્ષેપમાં તમોને કહું છું.
એજ પ્રકારથી ‘બીજા મહોત્સવો પણ આવાજ પ્રકારના કર્યા હશે’ એમ
અનુમાન કરી લેવું, કેમકે ભગવાને કરેલા બધા ઉત્સવપ્રકારનું વર્ણન કરી
શકાય તેમ નથી ॥૧॥ આ ભગવાને સર્વધારી નામના સંવત્સરમાં આસો
માસમાં ઉત્તમ નૃપનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા વિજયાદશમીનો મહો-
ત્સવ રમણીય કરાવ્યો હતો ॥૨॥ (આ સ્થળે આ જે ઉત્સવ કહ્યો તે
તો અન્નકૂટોત્સવના નિરૂપણમાં ઉપયોગી હોવાથી પ્રસંગપ્રાપ્ત છે) આ
વિજયાદશમીના મહોત્સવમાં ઉત્તમ રાજાનાં મોટાં બહેન જયાજ રસોઇ
આદિક કરાવવામાં અને દેશદેશમાંથી આવેલા ભગવદ્ભક્તિપરાયણ
સમસ્ત વનિતાવૃદ્ધોની યથોચિત સંભાવના કરવામાં મુખ્ય હતાં ॥૩॥
આ ઉત્સવ ઉપર ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં બહુ ઉત્સાહવાળા બહુ ભક્ત-
જનો, વર્ણિવર્ગ, ત્યાગીગણ અને ગૃહસ્થ નરનારીઓ બહુ હર્ષથી દેશાંતર
થકી આવ્યા હતા ॥૪॥ આવેલા હરિભક્તોએ ધૃત નરાકાર સર્વેશ્વર

૧ આ અધ્યાયમાં વિજયા દશમીના ઉત્સવનું વિધાન અને ભગવાને અન્ન-
કૂટોત્સવ વિધાનની ઉત્તમ રાજાને આપેલી આજ્ઞાનો અનુવાદ કર્યો છે.

ચન્દનેનાથ સુગન્ધિપુષ્પૈર્વસ્ત્રૈરનર્ઘ્યૈશ્ચ વિભૂષણૈશ્ચ । તં પૂજયામા-
સુરુદારભાવાઃ શ્રીવાસુદેવં નરમૂર્તિમીશમ્ ॥૫॥ સ ત્યાગિનાં તત્ર
નૃપશ્ચ ભક્ત્યા વૃન્દાનિ પક્વાન્નવિચિત્રશાકૈઃ । સમ્પ્રીણયામાસ
જનાંસ્તથાન્યાન્ યથોચિતં સર્વશ એવ સુહૃઃ ॥૬॥ એકાન્તિકં
ધર્મમથાનુશાસ્ય તેભ્યઃ સુખં સ્વસ્ય દિનાનિ સત્ત । દત્ત્વા હરિ-
સ્તાન્ પરિતોષ્ય ભક્તાન્ પ્રસ્થાપયામાસ પુનઃ સ્વદેશાન્ ॥૭॥ માર્ગે
પ્રશંસન્તઃ કૃષિપ્રવીરાસ્તથા ગૃહસ્થાઃ પુરુષાશ્ચ નાર્યઃ । બુદ્ધિં નૃપ-
સ્યાસ્ય શુભં સ્વભાવં હરૌ ચ ભક્તિં પ્રયયુઃ સ્વદેશાન્ ॥૮॥ વ્રજત્સુ
તેષૂત્તમ આદરેણ વિપ્રાન્પ્રમાશઙ્કરદાજિમુખ્યાન્ । વિપ્રાશ્ચ ગઙ્ગા-

શ્રીવાસુદેવ શ્રીહરિની અમૂલ્ય આભૂષણો, વસ્ત્રો અને સુગંધિ ચંદન
પુષ્પોવડે પૂજા કરી. આ બધા ભક્તો ઉદાર આશયવાળા હતા, કેમકે
એમને વાસુદેવના ચરણપૂજનમાં આવી પરમા પ્રીતિ વર્તતી હતી ॥૫॥
આ રાત્રએ આ મહોત્સવમાં વર્ણીપ્રમુખ ત્યાગીઓનાં મંડળો સુસ્વાદુ
વિવિધ ભક્ષ્ય ભોજ્યાદિ પકવાન્ન તથા વિવિધ વ્યંજનોવડે ભક્તિથી બહુ તૃપ્ત
કર્યા હતાં. તથા બીજા બધા હરિજનોને યથોચિત તૃપ્ત કર્યા હતા, કારણ
કે આ રાત્ર બહુ સુસ્ત હતા, જેથી ભગવાનનાજ જેમ એમ ભક્તોના પ્રી-
ણનમાં પણ પરમ આદરવાળા હતા ॥૬॥ આ ઉત્સવ પ્રસંગમાં ભગવાને
તે ભક્તોને એકાંતિક ધર્મના ઉપદેશવડે અને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપ દિવ્ય
ગુણાદિકનો અનુભવ આપવાવડે પરમ સુખ સાત દિવસ સુધી આપી
તેમને સંતોષ પમાડીને ફરીથી પોતપોતાના દેશ પ્રત્યે વળાવ્યા હતા ॥૭॥
પોતપોતાના દેશ પ્રત્યે યાછા વળેલા તે મુનિવરો તથા ગૃહસ્થ નરનારી
ભક્તો માર્ગમાં આ ઉત્તમ રાત્રનો શમદમાદિ સ્વભાવ તથા શુભ બુદ્ધિ
તથા ભગવાનમાં નિરવધિકા ભક્તિની વારે વારે પ્રશંસા કરતા કરતા
પોતપોતાના દેશપ્રત્યે ગયા ॥૮॥ હરિભક્તો પોતપોતાના દેશપ્રતિ પ્રયાણ
કરતાં, પોતાના દેશપ્રતિ જવાની ઇચ્છાવાળા પ્રભાશંકર દાજીભાઈ આદિક
વિપ્રોને તથા ગંગામા પ્રમુખ વિપ્રવનિતાઓને આ ઉત્તમરાત્રએ અન્ન-
દૂતોત્સવ કરવાની કામનાથી તે કામમાં સહાય માટે પોતાના ગૃહમાંજ

પ્રમુખાઃ સ્વગેહે ન્યવાસયત્કર્તુમિદ્વાન્નકૂટમ્ ॥૯॥ પાકક્રિયાદૌ
નિપુણાશ્ચ તે તાઃ પ્રીત્યૈ હરેસ્તસ્ય ચ ભક્તિભાજામ્ । તન્નાવસંસ્ત-
ત્પરિચર્યયૈવ સ્વજન્મસાફલ્યવિદો નરેશ ! ॥૧૦॥ વિસર્જયિત્વાથ
સ તત્ર સર્વશઃ સમાગતાન્ભક્તજનાન્નિજાઙ્ગણે । વિતર્દિકાયાં પરિ-
મેયપાર્ષદૈર્વૃતો હરિઃ પીઠ ઉપાવિશત્સ્વકે ॥૧૧॥ તસ્મિન્ દિને ચ
લલિતાઽભયરાજકન્યા ભક્તૌ હરેશ્ચ નિપુણા વ્યવહારકાર્યૈ । પ્રપ્તું
જયાં કિમપિ સા વયસા વરિષ્ઠાં સમ્માનયન્ત્યુપયયૌ મુખમન્દ-
હાસા ॥૧૨॥ તત્રોપવિશ્ય ચ જગૌ ભગિનિ ! ત્વયાઽય સન્તો-
ષિતો હિ ભગવાનુરુસેવનેન । ઇચ્છામિ સમ્પ્રતિ તથાવિધમન્નકૂટે
કર્તું હિ સેવનમહં તવ સમ્મતેન ॥૧૩॥ ઇત્યુક્તા સા જયા પ્રાહ

અતિ આદરથી રાખ્યા ॥૯॥ હે નરેશ ! પાકક્રિયામાં કુશળ એવા
બ્રાહ્મણો અને બ્રાહ્મણીયો ભગવાન તથા તેમના ભક્તોની મળેલી સેવાથી જ
પોતાના મનુષ્યજન્મનું સાફલ્ય સમજીને ભગવાનના તથા તેમના ભક્તોની
પ્રસન્નતા માટે જ પ્રહર્ષથી ઉત્તમ રાજના ઘરમાં સુખેથી રહ્યા ॥૧૦॥

ભગવાન વિજયાદશમી મહોત્સવ ઉપર આવેલા સમસ્ત ભક્તોને
વળાવીને, પરિમિત પાર્ષદોથી વિટાળને પોતાના ભવનના આંગણમાં
વેદિકા ઉપર રહેલા પોતાના સુંદર સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૧૧॥
આસોમાસના કૃષ્ણપક્ષના પડવાને દિવસે અભયરાજના પુત્રી, ભગવા-
નમાં પરાભક્તિએ સંપન્ન, તેનાથી અવિરૂદ્ધ એવા વ્યવહાર કાર્યમાં વિચ-
ક્ષણુ એવાં લલિતા પ્રેમપ્રકર્ષને જણાવનારા મંદહાસવડે સુંદર મુખ-
કમળવાળાં હોઈને અવસ્થાએ મોટાં જડેન જ્યાને કાંઈ કાર્ય પુછવાની
ધૃત્તિથી તેમને સન્માન આપતાં થકાં તેમની સમીપે ગયાં ॥૧૨॥ લલિતા
જયા પાસે બેસીને પ્રેમ તથા વિનયથી મધુર એવું વચન બોલ્યાં કે—
હે ભગિનિ ! તમોએ હમણાં જ આવેલા વિજયાદશમીના ઉત્સવમાં સમ-
ધિક સેવા કરીને ભગવાનને બહુ પ્રસન્ન કર્યા છે. હવે હું આ અવસર-
પ્રાપ્ત અન્નકૂટમહોત્સવમાં તમારી અનુમતિથી તમારા જેવી ભગવાનની
સેવા કરવા ઇચ્છું છું ॥૧૩॥ હે રાજન ! એરીતે લલિતાએ કહ્યું એટલે

ભગિનીં તાં કનીયસીમ્ । તોષિતો હિ ત્વયા ભદ્રે ! જન્માષ્ટમ્યાં
 હરિર્ભૂશમ્ ॥૧૪॥ હરેઃ સમ્પ્રીતયે તત્ર ત્વયા સેવા કૃતા ભૂશમ્ ।
 દીપોત્સવે પુનઃ કુર્યાઃ કૃષ્ણપક્ષાગતે શુભે ! ॥૧૫॥ અન્નકૂટોત્સવે
 સેવાં શુક્લપક્ષ ઉપાગતે । ઋષ્યામ્યહમિત્થં હિ મર્યાદા હરિણા
 કૃતા ॥૧૬॥ इति श्रुत्वा जयावाक्यं प्राह सा ससितानना । यु-
 क्तिवाक्येषु निपुणा ललिता ललितं वचः ॥१७॥ ललितोवाच—
 ज्येष्ठे ! भगिनि ! सत्यं हि त्वया प्रोक्तमिदं वचः । आवाभ्यां
 पालनीयाऽत्र मर्यादा भगवत्कृता ॥१८॥ दीपोत्सवान्तर्गतोऽसा-
 वन्नकूटो न वै पृथक् । अयि ! त्वया नारदोक्तिर्वतखण्डे श्रुता न

જયા અવસ્થાએ નાનાં જહેન લલિતા પ્રત્યે બોલ્યાં કે-હે ભદ્રે ! તમોએ
 તો જન્માષ્ટમીના મહોત્સવમાં આજ્ઞાને અનુસારે સેવા કરીને ભગ-
 વાનને અત્યંત સંતુષ્ટ કર્યા છે. તે મહોત્સવમાં તમોએ ભગવાનની પ્રસન્ન-
 તામાટે પરિપૂર્ણ સેવા કરી છે. વળી હે શુભે ! તમારે સેવા કરવાના
 અવસરપણે ભગવાને નિર્દેશ કરેલો કૃષ્ણપક્ષમાં આવતો દીપોત્સવ
 આવશે તેમાં પણ ફરીથી શ્રીહરિની સંપૂર્ણ સેવાને કરશોજ. જે આ
 અન્નકૂટમહોત્સવ છે તેતો શુક્લપક્ષમાં આવે છે. એટલે મારેજ કરવાની
 સેવાના અવસરપણે ભગવાને પ્રથમથી નક્કી કરેલો છે તો આ અન્નકૂટ-
 મહોત્સવમાં હુંજ ભગવાનની સેવા કરીશ ॥૧૪-૧૬॥ હે રાજન ! આવું
 જયાનું વચન સાંભળીને લલિતા મંદહાસપૂર્વક-એટલે પ્રેમરસથી નહિ
 હણાએલું અર્થાત્ પ્રેમરસથી લીનું અને લલિત-એટલે પ્રકૃતિથી મધુર
 અને યુક્તિયુક્ત-એટલે અર્થથી પણ ન્યાય થકી નહિ પડેલું અર્થાત્ ન્યાય-
 યુક્ત એવું વચન બોલ્યાં ॥૧૭॥ હે મોટાં જહેન જયે ! તમોએ આ વચન
 સત્યજ કહ્યું છે. આ ઉત્સવ કરવામાં ભગવાને આંધેલી મર્યાદા તમારે
 તથા મારે પાળવાની છે ॥૧૮॥ હે ભગિનિ ! અન્નકૂટનો ઉત્સવ દીપોત્સ-
 વની અંતર્ગત છે, પણ દીપોત્સવથકી જુદો છેજ નહિ. વ્રતખંડ ગ્રંથમાં
 નારદમુનિનું વચન તમોએ શું નથી સાંભળ્યું ? હું તમોને તે વચનનું સ્મરણ
 કરાવું છું કે-‘દીપોત્સવના અતુર્દશી અમાવાસ્યા અને પડવો આ ત્રણ દિ-

કિમ્ ॥૧૯॥ સંલગ્નમેવ કર્તવ્યં દીપાવલ્યા દિનત્રયમ્ । પૃથક્કૃતૌ
મહાન્દોષ इति તત્ર શ્રુતા મયા ॥૨૦॥ અતઃ યથાયુક્તં ત્વમા-
જ્ઞાપય માં સ્વસઃ ! । આજ્ઞાયામેવ તે નિત્યં વર્તિતવ્યં મયા કિલ
॥૨૧॥ રુચિશ્ચેત્તવ તર્હ્યઘ ગૃહાણાજ્ઞાં મહાપ્રભોઃ । સમ્ભારાંશ્ચ
તતઃ કર્તું ત્વમાજ્ઞાપય સેવકાન્ ॥૨૨॥ યુક્તિયુક્તમિદં વાક્યં
લલિતાયા નિશમ્ય સા । ઋજુબુદ્ધિર્જયા પ્રાહ ત્વમેવ કુરુ તચ્છુભે !
॥૨૩॥ અથોત્તમં સમાહૂય જયા પ્રાહ શુભં વચઃ । અન્નકૂટોત્સ-
વાયાજ્ઞાં ગૃહાણ ભ્રાતરીશિતુઃ ॥૨૪॥ ઇત્યુક્તઃ સોઽતિહર્ષેણ જ-
ગમ હરિસન્નિધૌ । તિષ્ઠતઃ સ્મ ચ દૂરે તે ડમે સદસિ યોષિતામ્
॥૨૫॥ ઉત્તમશ્ચ હરિં નત્વા વદ્ધાઞ્જલિપુટસ્તતઃ । તસ્થૌ તદગ્રેઽવ-

વસો સંલગ્ન-વ્યવધાન વિનાના અપૃથક્સિદ્ધ કરવાના છે. જે પૃથક્ (જુદા) કરે તો મહા દોષ છે' એમ વ્રતખંડમાં નારદમુનિનું વચન મેં સાંભળ્યું છે ॥૧૯॥ હે ભગિનિ ! એરીતે વ્યવધાનથી પૃથક્ કરવામાં મહાદોષ સંલગાય છે તો જે પ્રકારે યોગ્ય હોય તે પ્રકારે તમો મને આજ્ઞા આપો. હું તો તમારી આજ્ઞાને ક્યારેય પણ ઉલ્લંઘન કરવા લેશ ઉત્સાહી નથી. (તમારી આજ્ઞામાંજ સદાય વર્તીશ) તમારે આ ઉત્સવ કરવામાં રૂચિ હોય અને તેમાં જે ભગવાનની આજ્ઞા ગ્રહણ કરવાની હોય તો આ દિવસે મહાપ્રભુની આજ્ઞા ગ્રહણ કરીને, ઉત્સવોચિત સામગ્રી લાવવા માટે સેવકોને આજ્ઞા કરો ॥૨૦-૨૨॥ હે રાજન્ ! લલિતાનું લલિત ન્યાયયુક્ત પ્રેમ વચન સાંભળીને, સરલ બુદ્ધિવાળાં જયા બોલ્યાં કે-હે લલિતે ! તમોએ સ્મરણ કરાવેલું નારદવચન સત્ય છે તો તમોજ અન્નકૂટનો ઉત્સવ કરવાને યોગ્ય છો ॥૨૩॥ તે પછી જયા પોતાના ભાઈ ઉત્તમ રાજને બોલાવીને શુભ વચન બોલ્યાં કે-હે ભ્રાતઃ ! અન્નકૂટનો મહોત્સવ કરવાની ભગવાનની આજ્ઞાને ગ્રહણ કરો ॥૨૪॥ હે રાજન્ ! એરીતે જયા બહેને કહ્યું એટલે ઉત્તમરાજ મહાહર્ષથી પરિમિત પાર્ષદોથી વિંટાએલા, વેદિકા ઉપર રહેલા સિંહાસનમાં સુખેથી બેઠેલા શ્રીહરિની સમીપે ગયા. અને તે બન્ને જયા લલિતા ભગવાનનાં દર્શનાર્થે આવેલી અબળાઓના મંડળમાં યથાયોગ્ય

સરં પ્રતીક્ષ્ય સસ્ય ભાષણે ॥૨૬॥ તં વિવક્ષું હરિર્જાત્વા પ્રોવાચ
 પ્રહસન્વચ્ચઃ । કિં કાર્યમસ્તિ ભો રાજન્નિત્યુક્તઃ સોઽબ્રવીત્પ્રભુમ્
 ॥૨૭॥ વિજ્ઞાપ્યમસ્તિ ભગવન્મમ કિન્ચિદેવ સમ્પ્રીણનાય તવ
 તત્કૃપયા શૃણુ ત્વમ્ । આજ્ઞા ભવેદ્યદિ તવ પ્રિયભક્ત ! તર્હિ પ્રી-
 ત્યાઽન્નકૂટમહસમ્ભૃતિમાહરેમ ॥૨૮॥ નિશ્ચિન્નવાક્યમિતિ તસ્ય
 નિશમ્ય હૃદ્યો નારાયણો નિજજનપ્રિયકૃજ્જગાદ । આલોકયન્નિજ-
 વચઃશ્રુતિ દત્તકર્ણે દૂરસ્થવદ્ધકરસમ્પુટતઙ્ગિન્યૌ ॥૨૯॥ શ્રીભગ-
 વાનુવાચ—ભૂરિવ્યયઃ કૃતોઽસ્ત્યેવ યુષ્માભિર્નૃપ ! દુષ્કરઃ । જન્મા-
 ષ્ટમ્યાં ચ વિજયાદશમ્યાં દ્વાદશીષુ ચ ॥૩૦॥ આગતો નાતિદૂરે

દૂર પ્રદેશમાં ઊભાં રહ્યાં ॥૨૫॥ તે પછી ઉત્તમ રાજા લગવાનને પ્રણામ
 કરી એ હાથ જોડીને પ્રશ્ન પુછવાના અવસરની રાહ જોતા થકા તેમની
 આગળ ઊભા રહ્યા ॥૨૬॥ લગવાન તો ઉત્તમ નૃપને સુખાકૃતિથી કાંઈક
 કહેવાની ઇચ્છાવાળા છે એમ જાણીને હસતા હસતા વચન બોલ્યા કે-
 હે રાજન્ ! તમારે શું કાર્ય છે ? એ રીતે લગવાને કહેલા ઉત્તમ રાજા
 લગવાન પ્રત્યે એમ બોલ્યા કે ॥૨૭॥ હે ભક્તપ્રિય લગવન્ ! આપની
 પ્રસન્નતા માટેજ મારે કાંઈક વિજ્ઞાપના કરવાની છે તેને તમો મારી
 ઉપર પરમ કૃપા કરીને સાંભળો. જો આપની આજ્ઞા થાય તો અન્નકૂટના
 ઉત્સવમાં ઉપયોગી સામગ્રીને અમો પ્રીતિથી મંગાવીએ ॥૨૮॥ હે
 રાજન્ ! આવું ઉત્તમ નરપતિનું નિષ્કપટ પ્રીતિપૂર્વકનું વચન સાંભળીને
 પરમ હર્ષ પામેલા અને પોતાના ભક્તજનોનુંજ એક પ્રિય કરનારા લગ-
 વાન્ સ્વામિનારાયણ પોતાનું વચનામૃત સાંભળવામાં એકાગ્ર કર્ણુવાળાં,
 એ હાથ જોડીને દૂર ઊભાં રહેલાં, ઉત્તમનૃપનાં બહેનો જ્યા લલિતાને
 જોતા થકા બોલ્યા ॥૨૯॥

શ્રીલગવાન્ કહેછે—હે ઉત્તમ નૃપ ! તમારી પરા પ્રીતિથી હું પરમ
 પ્રસન્ન છું. પરંતુ દ્રવ્યવ્યયથીજ એક સાધ્ય એવા વ્યાપારમાં તમોને પ્રેર-
 વામાટે મને ઉત્સાહ આવતો નથી, કારણ કે તમોએ જન્માષ્ટમી વિજ-
 યાદશમી અને બધી દ્વાદશીઓમાં બીજા રાજાઓથી ન બની શકે એવો

ચ પ્રબોધન્યા મહોત્સવઃ । ભવતાં ધનસમ્પત્તિર્નાવિજ્ઞાતાઽસ્તિ મે
કિલ ॥૩૧॥ દ્રવ્યસમ્બન્ધિ યત્કાર્યં તદ્વ્યયેણૈવ સાધ્યતે । ન તુ
જ્ઞાનેન ભક્ત્યા વા ન નામસ્મરણાદિભિઃ ॥૩૨॥ આનીયેતસ્તતો
દ્રવ્યં યે ધર્મમપિ કુર્વતે । ઉત્તમર્ણોપદ્રવેણ ક્લિશ્યન્તિ જ્ઞાનિનોઽપિ
તે ॥૩૩॥ અર્થાનર્થોપદેશેન ન ભક્ત્યા બોધનેન વા । ઉત્તમર્ણો ગૃહા-
દ્યાતિ વિના દ્રવ્યં હિ કર્હિંચિત્ ॥૩૪॥ પ્રાણાપદં વિના ક્વાપિ ઋણં

બહુ ધનવ્યય કરીને મહોત્સવ કર્યો છે અને વળી પ્રબોધનીનો ઉત્સવ
સમીપમાં જ આવનારો છે. તમારી જે ધનસંપત્તિ છે તે અમારાથી અણુ-
માત્ર અવિદિત નથી., કિંતુ બધી જાણવામાં જ છે ॥૩૦-૩૧॥ દ્રવ્યવ્યય
સંબન્ધિ જે કાર્ય હોય તે દ્રવ્યવ્યયથી સિદ્ધ થાય પણ આત્મા પરમા-
ત્માના જ્ઞાનથી કે લક્ષિતથી કે નામસ્મરણાદિકથી સિદ્ધ થાય નહિ. સામગ્રી-
સંપાદનરૂપ જે કાર્ય છે તે ધનવ્યયથી જ એક સાધ્ય છે. લગવાનમાં લક્ષિ-
તો તમારે અપરિમિત છે. ધન તો પરિમિત છે. અપરિમિતને જે પરિ-
મિત હોય તે પર્યાપ્ત થાય નહિ. તો જે અપરિમિત સંપત્તિ (લક્ષિતરૂપી)
છે તેને અનુરૂપ કરેલા સુખેકમૂળ ઉત્સવોથી તમો સંતોષ પામો ॥૩૨॥
જે જનો જ્યાંથી ત્યાંથી જે કોઈ પણ પ્રકારે ધન લાવીને (ઋણ કરીને)
યજ્ઞ દાનાદિ ધર્માચરણમાં પ્રવર્તે છે તેઓને ધર્મનું ફળ આ લોકમાં ધન-
દાતાએ કરેલા ઉપદ્રવ સીવાય બીજું ન થતાં કેવળ કલેશમાં જ પર્યવ-
સાન થાય છે. લલે તે જ્ઞાનસંપન્ન હોય પણ તેવા કલેશથી તે વ્યાકુળ
થાય છે ॥૩૩॥ ધનના ધણીઓ બહુ કઠિન ચિત્તવાળા હોય છે. તેઓ
કરજદારની ધર્મનિષ્ઠાથી કે જ્ઞાનનિષ્ઠાથી કે લક્ષિનિષ્ઠાથી પરિતોષ પામતા
નથી કિંતુ પોતે આપેલું ધન પાછું લેવાવડે જ પ્રસન્ન થાય છે. તેઓ
ધન પાછું લીધા વિના ‘અર્થમાં તો અનેક (પંદર) અનર્થો રહ્યા છે’ એવા
ઉપદેશાદિકવડે આરેય પણ ગૃહદ્વાર થકી પોતાને ઘેર પાછા વળતા નથી
॥૩૪॥ પ્રાણાપત્તિને પામેલો કદાચિત્ કરજને કરે, કેમકે તેનાથી પ્રાણનું
પરિરક્ષણ થાય. તે થકી અન્યત્ર ધર્માદિ કાર્ય કરવાની બુદ્ધિથી પણ આરેય
કરજ કરવું નહિ. કરે તો દુઃખની સાથે જ જોડાય છે. લોકમાં દેણદારે

કાર્યં ન કુત્રચિત્ । નોત્તમર્ણસમં દુઃખમન્યત્કિન્નન વિદ્યતે ॥૩૫॥
 પશ્ચમેઽહનિ પષ્ટે વા શાકપત્રાશનં વરમ્ । નતૂત્તમર્ણકદનં નૃપતે-
 રપિ કર્હિન્ચિત્ ॥૩૬॥ પ્રીયતે ભાવશુદ્ધયૈવ ભગવાન્ન તુ ભૂયસા ।
 ધનેનેતિ સ એવાહ ગીતાયામર્જુનં પ્રતિ ॥૩૭॥ પત્રં પુષ્પં ફલં
 તોયં યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ । તદહં ભક્ત્યુપહૃતમશ્રામિ પ્રય-
 તાત્મનઃ ॥૩૮॥ ભક્ત્યૈકાન્તિકયા હીનો યઃ કરોત્યચ્યુતાર્ચનમ્ ।
 મહદ્ગિરુપચારૈસ્તત્પ્રીત્યા ગૃહ્ણતિ ન પ્રભુઃ ॥૩૯॥ બહુદ્રવ્યાર્થય-
 ત્તોઽતઃ પૂજાર્થમપિ સત્પતેઃ । ન કાર્યઃ કાર્યં એકાન્તભક્ત્યાસ્યૈ
 તસ્ય સર્વથા ॥૪૦॥ એકાન્તિકેષુ ભક્તેષુ યાદૃશોઽકિન્નનેષ્વપિ ।

દીધેલા દુઃખથી અધિક ખીન્નું કાંઈ પણ દુઃખ નથી. એજ મહાદુઃખ છે
 ॥૩૫॥ વસ્તુતાએ તો પ્રાણાપત્તિમાં પણ કરજ કરવું ઠીક નથી. પાંચમે
 દિવસે કે છઠે દિવસે પણ ડોડી આદિક શાકપત્રના લક્ષણથી ક્ષુધાની
 નિવૃત્તિ કરવી શ્રેષ્ઠ છે પણ જેમાં દેણદારનો અધિક ઉપદ્રવ છે એવું
 મિથાન્ન લોજન પણ શ્રેષ્ઠ નથી. રાત્રને પણ એમ છે તો ખીન્નની તો
 વાતજ શી કહેવી ? માટે ધર્મકાર્યમાં પણ ક્રોધનું કરજ નજ કરવું ॥૩૬॥
 વળી ભગવાનની પ્રસન્નતામાં બહુ ધનવ્યય નિમિત્ત નથી કિંતુ ભાવશુ-
 દ્ધિજ છે, એમ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનપ્રત્યે ગીતામાં કહ્યું છે. તેમનું
 આ વચન છે-પત્ર પુષ્પ ફળ કે જળને જે ભક્તજન મને ભક્તિથી અર્પણ
 કરેછે, મારે વિષેજ એક મન જેનું છે એવા તે ભક્તના ભક્તિથી અર્પણ
 કરેલા તે પત્ર પુષ્પાદિકને હું અંગીકાર કરું છું ॥૩૭-૩૮॥ એકાંતિક ભક્તિએ
 રહિત એવો જે જન પુષ્કળ ઉપચારોવડે પરમાત્માની પૂજને કરેછે તેને
 ભગવાન પ્રીતિથી ચહણ કરતા નથી. અર્થાત્ ભક્તિના ગૌરવ વિના દ્રવ્યના
 ગૌરવથી કરેલી મોટી પણ પૂજને ભગવાન નથીજ પ્રતિચહ કરતા ॥૩૯॥
 માટે તમારે એકાંતિક ભક્તિથી ભગવાનની સેવા કરવામાં સર્વથા
 પ્રયત્ન કરવો પણ દ્રવ્યવ્યય અને પ્રયાસસાધ્ય એવા પૂજવ્યાપારમાં
 પ્રયત્ન કરવો નહિ ॥૪૦॥ નિષ્કિચન એવા પણ એકાંતિક ભક્તો ઉપર
 જેવો ભગવાનનો પ્રેમાતિશય જણાય છે તેવો પ્રેમાતિશયે રહિત, ધનાઢ્ય,

આદરો દૃશ્યતે તાદૃગૃહ્ણામકેષુ ન પ્રભોઃ ॥૪૧॥ યસ્યાન્યવાસના-
યુક્તં ભક્તસ્યાપિ ભવેન્મનઃ । તસ્માન્નિર્વાસને ભક્તે પ્રીતિરસ્ય-
ધિકા હરેઃ ॥૪૨॥ સમૃદ્ધ્યૈશ્વર્યસમ્પન્ના દેવા ઇન્દ્રાદયો હરિમ્ ।
મહોપચારૈર્ચન્તિ ભક્ત્યા નિત્યમતન્દ્રિતાઃ ॥૪૩॥ કિન્ત્વન્યવા-
સનાયુક્તં મનસ્તેષાં હિ વર્તતે । અતઃ એકાન્તિભક્તેષુ લભન્તે ગણનાં
ન તે ॥૪૪॥ ન્યૂનૈશ્વર્યા અપિ તતો વિરક્તાઃ સનકાદયઃ । સન્ત્યે-
કાન્ત્યગ્રગણ્યા વૈ હૃત્સ્થહર્યૈકવાસનાઃ ॥૪૫॥ પત્રપુષ્પાદિભિસ્તે
ચ કુર્વન્તોઽપ્યચ્યુતાર્ચનમ્ । પ્રીણયન્ત્યેવ નિતરાં રાધિકારમણં
પ્રભુમ્ ॥૪૬॥ તસ્માદ્દૃઢસ્થૈર્મદ્ગતૈર્ધર્મોઽપિ સ્વીયશક્તિતઃ । કર્તવ્યો
ન ત્વૃણં કૃત્વા કેનચિન્નૃપ ! કહિંચિત્ ॥૪૭॥ અન્નકૂટોત્સવસ્ત-

ધનવ્યયથી પૂજા કરનારાઓ ઉપર જણાતો નથી. તે 'યાઃ ક્રિયાઃ સમ્પ્ર-
યુક્તાઃ સ્યુરેકાન્તગતબુદ્ધિભિઃ । તાઃ સર્વાઃ શિરસા દેવઃ પ્રતિગૃહ્ણાતિ વૈ
સ્વયમ્' એમ મોક્ષધર્મમાં કહ્યું છે ॥૪૧॥ ભક્ત હોધને પણ જે જનનું
મન ભગવાન થકી બીજી ભોગવાસનાએ યુક્ત હોય તે જનના કરતાં
નિર્વાસનિક ભક્ત ઉપર ભગવાનની નિરતિશય પ્રસન્નતા હોય છે ॥૪૨॥
ધનસંપત્તિ અને ઐશ્વર્યે પરિપૂર્ણ એવા ઇન્દ્રાદિ દેવો આળસે રહિત થઈ
મહોપચારવડે ભગવાનની ભક્તિથી નિત્ય પૂજાને કરે છે પરંતુ તેઓનું મન
ભગવાન થકી બીજી વિષય વાસનાએ વાસિત હોવાથી તેઓ એકાંતિક
ભક્તોમાં ગણનાને પામતા નથી ॥૪૩-૪૪॥ તીવ્ર વૈરાગ્યવાળા અને
મનમાં ભગવાનનીજ એક વાસના જેમને છે એવા સનકાદિકો યદ્યપિ
ઇન્દ્રાદિ દેવોની અપેક્ષાએ ન્યૂન ઐશ્વર્યવાળા છે તથાપિ એકાંતિક
ભક્તોની ગણના થતાં અગ્રગણનાને પામ્યા છે ॥૪૫॥ નિર્ઝિજ્ઞાન પરમ
ભક્ત સનકાદિકો ફક્ત પત્ર પુષ્પાદિવડેજ પરમાત્માનું પૂજન કરવા છતાં
પણ રાધિકારમણુ શ્રીકૃષ્ણને અતિશયપણે પ્રસન્ન કરે છે ॥૪૬॥ હે નૃપ !
મારા ભક્ત સમસ્ત ગૃહસ્થ જનોએ પણ ધર્મકાર્ય પણ યથાસંપત્તિ
કરવું. કોઈ પણ ગૃહસ્થ ભક્તે ક્યારેય પણ કરજ કરીને ધર્મકાર્ય પણ
કરવું નહિ ॥૪૭॥ બહુ ધનવ્યયનો સંભવ હોવાથી તમારે હમણાં આ

સાઘથાશક્ત્યેવ સામ્પ્રતમ્ । ક્રિયતાં ન તિથિઃ શૂન્યા ભવેદ્ભગ-
વતો યતઃ ॥૪૮॥ નારાયણો વાસુદેવો ગોલોકાધિપતિસ્તુ યઃ ।
વસુદેવગૃહે જાતઃ સ કૃષ્ણો વ્રજમાગતઃ ॥૪૯॥ તેન પ્રવર્તિતોઽ-
સ્ત્યેષ ગોવર્ધનમહોત્સવઃ । અતસ્તદીયૈરસામિઃ કર્તવ્યોઽસાવિતિ
ધ્રુવમ્ ॥૫૦॥ સુપ્રત ઉવાચ—આજ્ઞપ્ત એવં હરિણા સ તૂર્ણં પ્રણમ્ય તં
પાર્શ્વમગાઢગિન્યોઃ । શ્રીકૃષ્ણસેવારહિતઃ ક્ષણોઽપિ યયોર્ન
ચિત્તે ક્વ ચ રોચતે વૈ ॥૫૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મ-
શાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે ભગવદાજ્ઞાપ્રહણનામા ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ॥૪॥

સુપ્રત ઉવાચ—ઈક્ષિતજ્ઞે હરેસ્તે તુ તદ્દત્તનયનશ્રુતી । ઉત્તમાગમ-

અન્નકૂટોત્સવ પરા પ્રીતિથી યથાશક્તિ દ્રવ્યવ્યયથીજ ભગવાનની મહો-
ત્સવતિથિ શૂન્ય (ખાલી) જેમ ન રહે તેમ કરવો ॥૪૮॥ આ મહોત્સવ
તો સર્વથી વિલક્ષણુ વિશેષ શ્રેષ્ઠ છે. જે ગોલોક ધામના અધિપતિ નારા-
યણુ વાસુદેવ ભગવાન છે એજ સર્વેશ્વરે વસુદેવના ગૃહમાં પ્રકટ થઇને
નંદજીના પ્રજામાં પધારીને ગોપગોપીઓના લોચનગોચર થઇને આ ગોવ-
ર્ધન મહોત્સવ પ્રવર્તાવ્યો છે. માટે તેમના એકાંતિક ભક્ત આપણે આ
મહોત્સવ અવશ્યપણે યથાશક્તિ કરવો, આવું માફ વચન નિશ્ચિત છે
॥૪૯-૫૦॥ સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્! આ પ્રકારે ભગવાન શ્રીહ-
રિએ અનુજ્ઞા આપેલા ઉત્તમ રાજ તેમને પ્રણામ કરી જલદી જયા
લલિતા બહેનોની પાસે ગયા. જે બહેનોના ચિત્તમાં ભગવાનની પરિચર્યા
વિનાનો ક્ષણમાત્ર કાળપણુ આરેય રૂચિકર થતો નથી (દુઃખને માટે
થાયછે) ॥૫૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂ-
ટોત્સવે ભગવદાજ્ઞાપ્રહણનામા ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ॥૪॥

^૧અધ્યાય ૫ મો.

સુપ્રતમુનિ કહેછે—હે રાજન્! તે જયા લલિતા તો દૂર પ્રદેશમાં

૧ આ અધ્યાયમાં હરિભક્ત નરનારીઓએ કરેલી ઉત્સવોચિત સમગ્ર સામ-
ગ્રીની તૈયારી તથા મુનિમંડળનું દુર્ગપુરમાં આમંત્રણ વિગેરે વર્ણન કર્યું છે.

નાત્પ્રાગ્વૈ બુબુધાતે તદીહિતમ્ ॥૧॥ હરિદાસ્યેન સાફલ્યં જ્ઞાનત્યૌ
નિજજન્મનઃ । અતિહર્ષભૃતોરસ્કે ભગિન્યૌ તે વભૂવતુઃ ॥૨॥ તાવ-
દાગત્ય સૌઽપ્યાહ યથાવદ્વચનં પ્રભોઃ । યોષિતાં મધ્યમે સ્વસ્ય
સ્વસારૌ નૃપનન્દનઃ ॥૩॥ ક્રિયતામિતિ વાકશ્રુતિસ્તદા પૃથુહર્ષે
હિ તયોઃ સુચેતસોઃ । હૃદિ જાતમમાન્તમન્તરે વહિરસ્ત્રાવયદસ-
કૈતવાત્ ॥૪॥ અથ તે જ્ઞાદિતિ સ્વકેતનં પ્રભુમાનમ્ય મુદા સમેત્ય
ચ । લઘુ સાધયિતું ચતુર્વિધં પ્રયતેતે સ્સ સદન્નમજ્ઞસા ॥૫॥ પ્રથમં
શુભશાલિકણ્ડનં સિતગોધૂમસુસૂક્ષ્મપેષણમ્ । વહુભિર્વેનિતામિ-

ઉભાં રહ્યાં હતાં પણ શ્રીહરિના વચનશ્રવણમાંજ એક સાવધતાથી ભગ-
વાનને અભિપ્રાય નેત્ર તથા કર્ણની વૃત્તિ રાખેલી હોવાથી ઇગિતથી
ભગવાનનો અભિપ્રાય ઉત્તમ રાજના આવવા અગાઉજ જાણી ગયાં ॥૧॥
ભગવાનનો અભિપ્રાય જાણીને તેમના દાસપણના અવસરલાભથી પોતાના
મનુષ્યજન્મની સફળતા સમજતાં જ્યાં લલિતા પરમ હર્ષભરથી પરિપૂર્ણ
હૃદયવાળાં થઈ ગયાં ॥૨॥ એજ અવસરમાં અભયનંદન ઉત્તમરાજએ પણ
સભામાં બેઠેલા ભગવદ્વક્ત્ર સ્ત્રીમંડળના મધ્યમાં રહેલાં પોતાનાં બહેન
જ્યાં લલિતાની પાસે આવીને તેમને ભગવાનનો અભિપ્રાય યથાશ્રુત
નિવેદન કર્યો ॥૩॥ ‘મહોત્સવ કરો’ આ ભગવદ્વચનમાં ‘કરો’ આવું જે
પ્રથમ અનુશાપદ છે તેના શ્રવણમાત્રથી તે સમયે ભક્તિરસથી સુસંસ્કૃત
મનવાળાં તે જ્યાં લલિતાને ઉત્પન્ન થએલો પરમાનંદ હૃદયતળમાં અપે-
ક્ષિત અવકાશ નહિ મળતાં ઉભરાઈને હૃદયાકાશ થકી નેત્રોદ્ધારા બહાર
અશ્રુમિષથી નીકળી ગયો હતો. અર્થાત્ અપરિમિત આનંદને પામ્યાં ॥૪॥
તે પછી જ્યાં લલિતા મહાપ્રભુને પ્રણામ કરી પ્રહર્ષથી ઝટ પોતાને ઘેર
જઈને ભક્ષ્યાદિ ચાર પ્રકારનું શુભ અન્ન તત્ત્વથી તુરત તૈયાર કરવા પ્રયત્ન
કરવા લાગ્યાં ॥૫॥ મંગળમાં પ્રથમ ડાંગર ખાંડવાનું વિધાન હોવાથી
પ્રથમ સર્વોત્તમ ડાંગરને ખાંડવાનું કામ અને ધોળા ઘઉંને બહુ ઝીણા
દળવાનું કામ (રાતા ઘઉંથી ચંદ્રમાની ઉપમાવાળી પુરીઓ પોળિકા

૧ ‘અતિહર્ષભૃતસ્વાન્તે’ इति पाठान्तरम् ।

રાદરાદ્ધરિભક્તાભિરકાર્યત દ્રુતમ્ ॥૬॥ નિતરામભવન્મહોત્સવો
 હરિનિગ્ધીકૃતહૃદ્ધનાત્મનામ્ । પરિચારકયોષિતાં તદા સતતં નિ-
 શ્કપટાન્તરાત્મનામ્ ॥૭॥ પુરિ તત્ર ગૃહે ગૃહેઽભવદ્વનિતાનાં દલ-
 નાદિકર્મસુ । દિવસેષુ નિશાસુ ચાચ્યુતો હરિગીતધ્વનિરેવ મદ્ગ-
 લમ્ ॥૮॥ ચતુરા લલિતાનિદેશતઃ શુચયો બ્રાહ્મણયોષિતસ્તદા ।
 વટિકાઃ સિતસૂક્ષ્મસેવિકાઃ પૃથુલાન્ પર્પટકાંશ્ચ ચક્રિરે ॥૯॥
 વટિકાગુલિકા નિધાય કાચિજ્જપમાલામણિસહ્ચયા તદાનીમ્ ।
 વિદધેઽન્યતદાલિભિઃ સ્વકીયં જપમાલાવિધિમેવ નૈત્યકં ચ
 ॥૧૦॥ સિતનિર્મલકાંસ્યપાત્રપૃષ્ઠે વિદધાના પૃથુપર્પટં ચ કાચિત્ ।

ખાળાં આદિક બની શકે નહિ માટે ધોળા ઘઉં ગ્રહણ કર્યા છે) હરિભક્ત
 બહુ વનિતાઓ પાસે આદરથી જલદી જયા લલિતાએ કરાવ્યું ॥૬॥ તે
 સમયે અન્ય પ્રયોજનની અપેક્ષા વિના પરમાત્માની પરિચર્યાનેજ પરમ
 પ્રયોજન માનીને પ્રભુપરિચર્યામાં પ્રેમથી પ્રવર્તેલી અને ભગવાનનેજ એક
 આધીન કરી દીધાં છે તન ધન અને મન જેમણીએ એવી વનિતાઓને
 ડાંગર ખાંડવી આદિક સમસ્ત સેવા નિરંતર મહોત્સવરૂપજ થઈ હતી
 ॥૭॥ તે સમયે દુર્ગપુરીમાં ઘેર ઘેર દળવું ખાંડવું આદિક ભગવત્પ્રયોજ-
 નાર્થ કર્મમાં પ્રવર્તેલી અને દળવું ખાંડવું આદિકમાં થતા પરિશ્રમની નિવૃત્તિ
 માટે ભગવદ્ગુણગાયનને કરતી ભક્ત વનિતાઓનો ગીતધ્વનિજ અહ-
 નિશ સાંભળનારા જનોને સકળ મંગળ કરનારો અખંડિતજ થયો હતો
 ॥૮॥ તે સમયે લલિતાની આજ્ઞાથી પાકક્રિયામાં હુશળ પવિત્ર વિપ્રવ-
 નિતાઓ વડીઓ, ધોળી જીણી સેવો અને પૂર્ણચંદ્રમંડળ જેવા વિશાળ
 પાતળા પાપડને લલિતાની આજ્ઞાથી કરવા લાગી ॥૯॥ તે સમયે કોઈ
 ભગવદ્ભક્ત વનિતા જીણી વડિઓની ગોળીઓને પોતાની જપમણિમા-
 ળાને આકારે કરીને (એક એક વડીને મુકવાના સમયે ભગવાનના
 નામને ઉચ્ચારવા પૂર્વક એકસો આઠ વડીઓ પંક્તિબંધ મુકીને) તેની
 નીચે બીજી તેવી તેટલી વડીઓને નામોચ્ચારપૂર્વક મુકીને પોતાનો નિત્ય-
 પ્રાપ્ત પણુ વિધિ (માળા ફેરવવાનો નિયમ) તે વડીઓ મુકવાવડેજ પરિ-

સહસા સ્ફુરિતં હરિં સમીક્ષ્ય પ્રહસન્ત્યુદ્ધૃતવેલ્લુગૈવ તસ્યૌ ॥૧૧॥
 હરિમેવ જલે સ્થલે ચ કાચિત્પરિપશ્યન્ત્યથ સેવિકાવિધાને ।
 સ્ફુરિતં તમવેક્ષ્ય તૈલમર્દં વિદધાનેવ વમૌ ગતસ્મૃતિઃ સા ॥૧૨॥
 તિતઔ વિનિધાય ભૂરિ પિષ્ટં વિદધાના લઘુ ચાલનં કરાભ્યામ્ ।
 હસિતા હરિણા પુરા ભૃશં તદ્ભુદિ સંસ્મૃત્ય મુદ્ધર્જહાસ કાચિત્
 ॥૧૩॥ કલમાનવહન્તુમિચ્છતી હરિમાલોક્ય ચ કણ્ઠનીમુખે ।
 સ્ફુરિતં સહસાભવત્સ્થિરા મુસલં દોષણિ કાપિ વિભ્રતી ॥૧૪॥

પૂર્ણ કરવા લાગી ॥૧૦॥ કોઈક ભગવદ્ભક્ત સ્ત્રી ભગવાનનાજ એક ધ્યાન-
 પરાયણ ચિત્તથી ભગવાન માટે શ્વેત ઉજ્જવળ કાંસાના પાત્રના પૃષ્ઠ ભાગ
 ઉપર વિશાળ પાપડ કરતાં ભગવાનના એકાગ્ર ધ્યાનબળથી એકદમ
 કાંસાના પાત્રતળમાં સ્કુરણાયમાન થએલા ભગવાનને સાક્ષાત્ કરીને
 ‘આ શું આશ્ચર્ય છે ?’ એમ બહુ વિસ્મય પામીને હસતી હસતી
 પાપડ થકી વેલણુને હાથમાં ઉંચું કરીનેજ સ્થિર રહી હતી ॥૧૧॥ કોઈ
 ભગવદ્ભક્ત નારી ભગવાનમાંજ સર્વ ભાવો સમારોપણ કરેલા હોવાથી
 જળ સ્થળમાં સર્વત્ર એક ભગવાનનેજ ભાળતી થકી, જાણી સેવો વણ-
 વાના સમયે સેવો વણવાના પાટીયા ઉપરપણ ભગવાનનેજ સ્કુરણાયમાન
 થએલા ભાળીને, સેવો વણવાનું ભાન ભુલી જઈને ભગવાનના અંગમાં
 મુગન્ધિ તૈલમર્દન કરવા પ્રવૃત્તિ હોય ને શું ? એમ શોભતી હતી ॥૧૨॥
 કોઈ શ્રીહરિના ચરણમાંજ એક ભક્તિવાળી સ્ત્રી આલણીમાં ઘણો ઘઉંનો
 લોટ ભરીને હાથવડે ઉતાવળથી આળવામાટે પ્રવર્તતાં પ્રથમ કોઈ દિવસે
 આવાજ કામકાજથી ભગવાને હસાવેલી હોવાથી તે ઉપહાસને શ્રીહરિ-
 લીલા સ્મરણના પ્રસંગથી મનમાં સંભારીને વારંવાર બહુ હસવા લાગી,
 અર્થાત્ હાસ્યયુક્ત ભગવદ્ધ્યાનની પરવશતાથી ક્ષણ કાળ આળવાની
 ક્રિયા સ્મરણ કરી નહિ ॥૧૩॥ બીજી કોઈ ભગવત્પરાયણ વનિતા
 ઉત્તમ ડાંગર ખાંડવામાટે પ્રવર્તતાં ખાંડણીયાના મુખપ્રદેશમાં ધ્યાનની
 દૃઢતાથી એકદમ અવિભાવ પામેલા ભગવાનને સાક્ષાત્ કરીને હાથમાં
 મુસળને ઉંચું ધરીને એવાજ રૂપમાં સ્તબ્ધ થઈ રહી હતી ॥૧૪॥

સકલા અપિ યોષિતસ્તદૈવં નિજભાવાનુસૃતેઃ સમીક્ષમાણાઃ ।
 સકલાસપિ તાઃ ક્રિયાસુ સાક્ષાદ્ધરિમાસન્નધિકાઃ સમાધિ-
 ભાગ્મ્યઃ ॥૧૫॥ ઇતિ તાસુ સહર્ષમુદયતાસુ પ્રભુસમ્પ્રીણનમેતદિત્ય-
 વેત્ય । ઘૃતપૂર્ણકુતૂઃ સિતાલ્યપેદાઃ શતશો હ્યાનયતિ સ્મ ચોત્ત-
 મોઽપિ ॥૧૬॥ અનયચ્છતશોઽમ્બરીષકન્દૂન્વિતતસ્થાલકટાહદી-
 ર્ઘદર્વીઃ । કલશીર્મણિકાચ્છરાવકુમ્ભાનૃપપદ્માઃ પિઠરાંશ્ચ કુણ્ડ-
 તર્દૂન્ ॥૧૭॥ રજનીં મરિચાનિ જીરકં ચ ત્વચકુસ્તુમ્બુરુશ્ચૈવેર-

હે રાજન! તે સમયે એરીતે અન્નદૂટોપયોગી સામગ્રી કરવામાં તત્પર
 ભગવદ્ભક્ત તમામ વનિતાઓ પોતપોતાના ભાવને અનુસારે તેતે ક્રિયાયો-
 ગમાં ધ્યાનાતિશયથી પ્રકાશમાન થતા ભગવાનને પ્રત્યક્ષપણે નિરીક્ષણ કરતી
 હોવાથી સમાધિસંપન્ન નિષ્પન્નયોગિઓ થકી પણ અત્યંત અધિક થઈ હતી.
 કેમકે યોગિઓતો નિયમમાં કરેલાં ઇન્દ્રિઓ તથા અંતઃકરણની એકાગ્રતા
 થતાં ભગવાનને ભાળે છે, આ અબળાઓતો સમસ્ત ક્રિયાઓમાં અનાયા-
 સથીજ સાક્ષાત્ શ્રીહરિને જુએ છે, માટે તેમની અપેક્ષાએ આ અત્યંત
 અધિક થઈ હતી ॥૧૫॥ એરીતે લલિતાની આજ્ઞાથી ભગવદ્ભક્ત નારીઓ
 ‘આ બધું કાર્ય ભગવત્પ્રસન્નતા માટે છે’ એમ જાણીને સંપ્રમથી પ્રહર્ષ-
 પૂર્વક તેમાં પ્રવર્તતાં ‘આમનો બધો વ્યાપાર ભગવત્પ્રસન્નતા માટેજ છે’
 એમ ઉત્તમ રાજ પણ સમજીને પોતે પરમાનંદ પરિપૂર્ણ થઈને ઘૃતથી
 ભરેલાં કુતૂ (કુંડાં) તથા સાકરથી ભરેલી પેટીઓ સોએ સો મંગાવી
 આપી ॥૧૬॥ ઉત્તમ નૃપે પ્રેરણા કરેલા તેમના સેવકો અંબરીષ, (ઉડાં
 કઢાયાં) કંદુ, (ઝારા) વિશાળ થાળ, (મોટી કથરોટો) વિશાળ કટાહ,
 (છાછર મોટાં કઢાયાં) દીર્ઘ દર્વી, (લાંબા હાથાના કડછા) કળશી,
 (ગોળીયો) મણિક (માંણ્યો) શરાવ, (શકોરાં-રામપાતર) ઘડાઓ,
 પિઠર (હાંડલાં) કુંડ (કુંડાં) તર્દૂ (ચાટવા) ઇત્યાદિ ઉપયોગી વાસણો
 લાવી આપવા લાગ્યા ॥૧૭॥ ઉત્તમ રાજની કુમુદા જુહ નામની બે
 પત્નીઓ પ્રહર્ષ પામીને રજની (હળદર) મરિચ (મરીયાં) જીરક
 (જીરું) ત્વચ (તંજ) કુસ્તુમ્બુર (ધાંણ) શંગવેર (આદુ) ચિંચા

ચિન્ચાઃ । લવણં દધિતક્રરાજિકાદીનૃપપત્ન્યૌ મુદિતે સ્મ સાધ-
યેતે ॥૧૮॥ શુચિવાસસ આહરંસ્તદાનીં કરકક્ષાન્તરગર્ગરીઘ-
ટાશ્ચ । સધવા વિધવાશ્ચ વિપ્રયોષા વ્રતશુષ્યત્તનવોઽપિ ગાઙ્ગ-
મમ્મઃ ॥૧૯॥ તપઃક્રિયાભિઃ કૃશશુષ્કગાત્રા અપિ શ્રમં ભૂરિ દિવા
ચ રાત્રૌ । તાઃ કુર્વેતીઃ સ્ત્રીસ્તુ સમીક્ષ્ય ધાત્રા તદાવલ્લાનામ-
ધૃતા લલજ્જે ॥૨૦॥ અથ દ્વિજાન્ કાન્દવિકાંશ્ચ પૃષ્ઠા તત્સૂદશા-
લામુચિતામચીકરત્ । નૃપઃ સ્વસૃપ્રેરિત આશુ શાકાન્યાહારયા-
માસ પુરાન્તરાચ્ચ ॥૨૧॥ આસ્તાં શુમે તત્ર મહાનસે દ્વે સ્ત્રીણાં ચ
પુંસાં પૃથગેકમેકમ્ । પુંસાં પ્રભાશઙ્કર આસ મુખ્યો ગઙ્ગા ચ

(આમલી) લવણ (મીઠું) દહી છાસ રાજીકા (રઈ) લવીંગ એલાયચી
ધત્ત્યાદિ ઉપયોગી સામગ્રીને (ખાંડી દળી મહળીને) તૈયાર કરવા લાગ્યાં
॥૧૮॥ તે સમયે સધવા વિધવા વિપ્ર વનિતાઓ સ્નાન કરી વિશુદ્ધ વસ્ત્રો
ધારી પવિત્ર થઈ, ધારણા પારણા વિગેરે વ્રતચર્યાવડે કૃશ શરીરવાળી છે
તથાપિ લગવદ્લક્ષિતી બલિષ્ઠ હોઈને હાથમાં ગાગર્યો અને બાહુ મૂળના
મધ્યમાં (કાખમાં) ઘડાઓ લઈને ઉન્મત્ત ગંગાનું જળ લાવવામાં વ્યગ્ર
વર્તવા લાગી ॥૧૯॥ તપશ્ચર્યાને લીધે કૃશ અને શુષ્ક શરીરવાળી એવી પણ
આ બધી સ્ત્રીઓને રાત્રિદિવસ પુષ્કળ પરિશ્રમવાળું અન્નકૂટકાર્ય કરતી
બોધને તે સમયે જગત્સૃષ્ટા બ્રહ્માતો તે સ્ત્રીઓનું 'અબળા' એવું નામ
કરવાથી લજ્જા પામી ગયા. આવી બળવાળી સ્ત્રીઓનું 'અબળા' એવું
નામ કેમ અપાય ? એમ જાણીને લજ્જાઈ ગયા ॥૨૦॥ તે પછી જહેન
જયા લલિતાએ પ્રેરેલા ઉત્તમ રાજાએ કાંદવિક (કંદોઈ) અને ઔદનિક
(રંધવારા રસોયા) બ્રાહ્મણોને પુછીને તેમના કહેવાપ્રમાણે પાકક્રિયામાં
સમુચિત પાકશાળા (રસોડું) કરાવી અને બીજાં પુરથકી પણ વિવિધ
શાકો જલદી મંગાવ્યાં ॥૨૧॥ ઉત્તમ નૃપતિના દરબારની અંદર યોગ્ય
પ્રદેશમાં બે સ્વચ્છ મહાનસ (રસોડાં) સ્ત્રી પુરૂષોનાં પૃથક્ પૃથક્ થયાં
હતાં. એકમાં પ્રભાશંકર વિપ્રની આગેવાનીથી પુરૂષોજ રસોઈ કરનારા
હતા અને બીજામાં ગંગામાની આગેવાનીથી વિપ્ર વનિતાઓજ રસોઈ કર-

યોષાસ્વિહ પાકકાર્યે ॥૨૨॥ યે પાચકાસ્ત્ર પુમાંસ આસંસ્તા-
ન્માનજિત્કૃષ્ણજિદમ્બરામાઃ । શાકાન્નકાષ્ટાનયનાદિકૃત્યૈરનુક્ષણં
પર્યચરંસ્તથાઽન્યે ॥૨૩॥ શાકેન્ધનાદ્યાહરણે તુ યોષાઃ સ્ત્રીભ્યઃ
પ્રસક્તા હરિરત્નવત્યૌ । રામાઽન્યગંગા રજની ચ નાથી વીજ્યા ચ
કલ્પપ્રમુખા વમ્ભુવુઃ ॥૨૪॥ સમ્ભારસંસાધન ઇવ પુંસુ સક્તેષુ હર્ષા-
દ્વનિતાસુ ચેશઃ । આકારણાય ત્વરિતં મુનીનાં દૂતાનટાટ્યાન્
દિશ આદિદેશ ॥૨૫॥ તે ગત્વા તત્ર તત્રાશુ મુનીનાહુર્નિજપ્રભોઃ ।
આજ્ઞા ધનત્રયોદશ્યાં સ્વેક્ષણસ્યાસ્તિ વઃ કિલ ॥૨૬॥ ઇત્યુક્તાસ્તે
તુ મુનયો ભગવદર્શનોત્સુકાઃ । નત્વા હૃદા પ્રમું સઘો નિર્યયુર્દુર્ગ-
પત્તનમ્ ॥૨૭॥ પુસ્તકાદીન્યપિ સ્વાનિ યત્ર તત્ર નિધાય ચ ।

નારી હતી ॥૨૨॥ તેમાં જે પુરૂષ રસોયા હતા તેમને માનજી કૃષ્ણજી
અંબ રામ આદિક તથા બીજા હરજી આદિક લક્ષ્મણનો શાક અન્ન અને
કાષ્ટ લાવી આપવાં આદિક કાર્યોવડે પ્રતિક્ષણ પરિચર્યા કરતા હતા અને
જે રસોઈ કરનારી નારીઓ હતી તેમને તો હરિ રત્નવતી રામા બીજી
ગંગા રજની નાથી વીજ્યા કલ્પ આદિક લક્ષ્મણીયો શાક અન્ન કાષ્ટ આદિક
લાવી આપવાવડે પ્રતિક્ષણ પરિચર્યા કરતી હતી ॥૨૩-૨૪॥ સર્વ પુરૂષો
પ્રોત્સાહથી ઉત્સવોચિત સામગ્રી તૈયાર કરવામાં તત્પર થતાં અને વનિ-
તાઓ પ્રહર્ષથી સામગ્રી સંપાદનમાં તત્પર થતાં પ્રસન્ન થએલા લગવાને
નાના દેશોમાં રહેલા મુનિઓને જલદી બોલાવામાટે ઉતાવળથી ચાલનારા
દૂતોને ‘આ દિશામાં તમારે જવું, આ દિશામાં તમારે જવું’ એવા વિલા-
ગથી જવાની આજ્ઞા આપી ॥૨૫॥ મોકલેલા દૂતોએ તેતે દિશામાં જલદી
જઈને તેતે મુનિઓને કહ્યું કે-હે મુનિઓ ! તમો સર્વેને ‘ધનત્રયોદશીએજ
મારાં દર્શન કરવા સુખેથી દુર્ગપુરમાં આવવું’ એવી તમારા પ્રભુની
આજ્ઞા થઈ છે ॥૨૬॥ હે રાજન્ ! એરીતે દૂતોએ કહેલા તે મુનિઓ લગ-
વાનના દર્શનનો અવસરલાલ મળતાં પરમાનંદ પામીને મનવડે મહાપ્ર-
ભુને પ્રણામ કરી, પોતાનાં પુસ્તકો કંથા આદિકને પણ ત્વરાતિશયથી
જ્યાં ત્યાં મુકીને, ગ્રામવાસી કે પુરવાસી જનોને પુછ્યા વિનાજ પોત-

ગ્રામ્યાન્ પૌરાનપિ જનાનનાપૃચ્છયૈવ નિર્યયુઃ ॥૨૮॥ યથાલબ્ધં
 ક્વચિદ્દૈક્ષં ફલપત્રાદિ વા ક્વચિત્ । મુક્ત્વાપ્યુપોષ્ય વા ક્વાપિ તે
 ચલન્તિ સ્મ વર્ત્મનિ ॥૨૯॥ તત્ર તત્ર હરેર્મક્તાઃ પુરુષા યોષિતો-
 ઽપિ ચ । દર્શનાવસરામિશ્વા યયુઃ સદ્યઃ સહર્ષિભિઃ ॥૩૦॥ પાશ્ચા-
 ત્યપશ્ચાલજના મુનિયૂથાનિ સર્વતઃ । દેશાન્તરીયલોકાંશ્ચ સાશ્ચર્યં
 દદશુર્બહૂન્ ॥૩૧॥ દૃષ્ટ્વા તે સત્વરગતીનાગચ્છત ઋષીજ્ઞાનાન્ । પ્રતિ-
 ક્ષણં યૂથશસ્તાન્વહુધૈવ વ્યતર્કયન્ ॥૩૨॥ નિમૃતા મુનિભિઃ કિન્તુ
 મહાનૌકા ઉપાગતાઃ । ઉદ્દેલઃ કિમભૂદેષ સમુદ્રો વા જનાત્મકઃ
 ॥૩૩॥ આશ્ચર્યમિત્યં લોકાનામતત્તત્ત્વવિદાં પથિ । જનયન્ત ઉપા-
 જગ્મુર્મુનયો દુર્ગપત્તનમ્ ॥૩૪॥ યથાયથા હરેર્ધામસાન્નિધ્યં પથિ

પોતાના દેશથકી તત્ક્ષણ દુર્ગપત્તન પ્રતિ આલી નીકળ્યા ॥૨૭-૨૮॥ આ
 મુનિઓ માર્ગમાં યથાલબ્ધ લિક્ષાન્ ક્યારેક ખાધને તો ક્યારેક ફળ
 પત્રાદિકને ખાધને તો ક્યારેક ઉપવાસ કરીને પણ વેગથી આલવા લાગ્યા
 ॥૨૯॥ તેતે ગામનગરમાં મહોત્સવની વાર્તા સાંભળીને 'ભગવાનના દર્શ-
 નનો અવસર પ્રયત્ન વિના પ્રાપ્ત થયો છે' એમ નિશ્ચય કરીને તે મુનિ-
 ઓની સાથે તેતે ગ્રામનગર થકી સત્સંગિ સ્ત્રીપુરુષો પણ તત્ક્ષણ આલી
 નીકળ્યા ॥૩૦॥ પશ્ચિમ પંચાળ દેશના લોકો માર્ગમાં પ્રહર્ષથી સર્વ દેશ-
 માંથી આવતા મુનિમંડળો અને બહુ દેશાંતરના લોકોને આશ્ચર્યથી બેવા
 લાગ્યા ॥૩૧॥ તે પાશ્ચાત્ય જનો સત્વર ક્ષણે ક્ષણે આવતા મુનિઓના અને
 હરિજનોના સંઘને તીવ્ર વેગવાળા બેધને અનેક પ્રકારના વિતર્ક કરવા
 લાગ્યા ॥૩૨॥ વિસ્મય સાથેનો વિતર્ક કહે છે—આ અસંખ્યાત મુનિસંઘો
 ક્યાંથી આવે છે ? શું દેશાંતરમાંથી મુનિસંઘોથી ભરેલી સોએ સો મોટી
 નૌકાઓ આવે છે કે શું ? અથવા જનરૂપ કોઈપણ આ સમુદ્ર જ મર્યાદા
 મુકીને યોગરદ્ધમ ઉભરાયો છે કે શું ? એરીતે મુનિસંઘને અને હરિજન
 સંઘને તીવ્ર વેગથી આવવાનું નિમિત્ત નહિ બાળુનારા જનો અન્યથા
 અન્યથા વિતર્ક કરવા લાગ્યા. એરીતે માર્ગમાં અનેક લોકોને વિસ્મય
 કરતો ભક્ત મુનિજન હરિજનનો મહાસંઘ દુર્ગપુરપ્રત્યે આવ્યો ॥૩૩-૩૪॥

લેભિરે । તથાતથાતિવેગાસ્તે વભૂવુરશ્રમા ઇવ ॥૩૫॥ ન તે દૈહ્યં
 સુખં દુઃખમનુસન્દધુરધ્વનિ । ધાવદશ્વાધિરૂઢં સ્વં પश्यन्तઃ પ્રમુ-
 મગ્રતઃ ॥૩૬॥ દિગ્ભ્યોઽષ્ટમ્યઃ સમાયાતા મુનયઃ સાહ્યયોગિનઃ ।
 સાધવો વર્ણિનશ્ચાસન્નમિતો દુર્ગપત્તનમ્ ॥૩૭॥ દૂરદેશસ્થિતા યે
 ચ મુનયો ગૃહિણસ્તથા । બોધન્યાગમના વર્ષે તેઽપિ તત્રાયયુ-
 સ્તદા ॥૩૮॥ સ્વસ્વયૂથૈઃ સહૈવૈતે ત્યાગિનો ગૃહિભિઃ સહ । શાખા-
 પુરાણ્યુપાશ્રિત્ય તસ્થુર્વૈ દ્વાદશીદિને ॥૩૯॥ તે દુર્ગપુરદત્તાક્ષાઃ
 સર્વે ભક્તજના નૃપ ! । દર્શનોત્કા અપિ હરેર્વાયુદ્ધાસ્તત્ર સંસ્થિતાઃ
 ॥૪૦॥ સકુલાનિ જનૈઃ શાખાનગરાણિ હરિપ્રિયૈઃ । ઉદ્દેલસાગરા-

જેમ જેમ ભગવાનના સમીપપણાને પામતા ગયા તેમ તેમ આ સર્વે
 જનો ભગવદર્શનની ત્વરાના આવેશથી તીવ્ર વેગવાળા થયા અને એમને
 માર્ગમાં લાગેલો પરિશ્રમ પણ હર્ષાતિશયથી પોતેજ નિવૃત્ત થઈ ગયો
 ॥૩૫॥ તે સમયે ખીન્નું એક આશ્ચર્ય થયું કે-ભગવદર્શનાર્થે આવતા,
 તેમના એક દૃઢ ધ્યાનવાળા તે ભક્તોનાં નેત્રો આગળ ભગવાન તીવ્ર
 વેગવાળા અશ્વ ઉપર વિરાજમાન દેખાયા હતા. તે આ અશ્વ ઉપર વિરા-
 જમાન થઈ પોતાની આગળ પધારતા ભગવાનને જોનારા તે આ
 જનોને માર્ગમાં દેહસંબન્ધિ સુખદુઃખનો અવલાસ થયોજ નહિ ॥૩૬॥
 આઠ દિશામાંથી સાધુશીલ મુનિઓ વર્ણિઓ અને સાંખ્યયોગિઓ દુર્ગપુરની
 યોગરદમ આવી રહ્યા ॥૩૭॥ અતિ દૂર દેશમાં રહેલા, માટેજ વર્ષમાં
 એકવાર પ્રબોધની ઉત્સવ ઉપર ભગવાનનાં દર્શન કરવાના નિયમવાળા
 જે હતા તે મુનિઓ તથા ગૃહસ્થ ભક્તજનો પણ તે સમયે વહેલા દુર્ગપુર
 આવ્યા ॥૩૮॥ આ મુનિઓ પોતપોતાના મંડળસાથે અને પોતાના
 આશ્રિત ગૃહસ્થજનો સાથેજ દુર્ગનગરનાં શાખાનગરોને આશ્રય કરીને
 દ્વાદશીને દિવસે નિવાસ કરી રહ્યા ॥૩૯॥ હે નૃપ ! દુર્ગપુરને અભિમુખ
 દીધી છે દૃષ્ટિ જેમણે એવા સમસ્ત ભક્તજનો એકદમ ભગવાનના ચર-
 ણારવિંદનાં દર્શન કરવાની તીવ્ર ત્વરાવાળા છે તથાપિ ‘ધનત્રયોદશીએ
 દુર્ગપુરમાં આવવું’ આવા ભગવાનના વચનથી રોકાઈ રહીને શાખાનગર-

માનિ વમૂવુર્દ્વાદશીનિશિ ॥૪૧॥ સ્મરન્ત એતે હૃદિ ભક્તિનન્દનં
સક્ષીર્તયન્તશ્ચ ગુણાંસ્તદાશ્રિતાન્ । સ્વાસ્થ્યં ન તત્ર પ્રતિપેદિરે હરેઃ
પ્રત્યક્ષવીક્ષાહૃતમાનસત્વતઃ ॥૪૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायण-
चरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे मुनिमण्डलाकरणनामा पञ्च-
मोऽध्यायः ॥५॥

સુવ્રત ઉવાચ—દુર્ગે પુરેઽથ નિજભક્તમનોભિરામો નારાયણઃ
કપટમાનવનાટ્યધારી । પકાન્નપુષ્પમપિ કારયતિ સ્વ યુક્ત્યા

માંજ રહ્યા ॥૪૦॥ દ્વાદશીની રાત્રિએ સમગ્ર શાખાનગરો સર્વ દિશાઓ-
માંથી આવેલા લગવલ્લક્ષ્મી મુનિજનો હરિજનોના મંડળની ભારે ભીડ્ય-
વાળાં થતાં, મર્યાદા મુકી દધને યોગરદ્ધ મ ઉભરાએલા મહાસાગર જેવાં
શોભવા લાગ્યાં ॥૪૧॥ આ સમગ્ર મુનિજનો તથા હરિજનો તે રાત્રિએ
લક્ષ્મીનંદન લગવાનના ગુણગુણોને વારંવાર ગાતા અને તેમના દિવ્ય સ્વ-
રૂપને મનમાં સ્મરણ કરતા થકા લગવાનનાં સાક્ષાત્ દર્શન કરવાની એક
ઉત્કટ ઉત્કંઠાવાળા હોવાથી ચિત્તમાં સ્વસ્થતાને નજ પામ્યા ॥૪૨॥
इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे मुनिमं-
डलाकरणनामा पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

અધ્યાય ૬ ઠે.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી દુર્ગનગરને પોતાના
નિવાસથી નિરતિશય સમૃદ્ધિ સંપન્ન કરતા શ્રીનારાયણમુનિ નિજલક્ષ્મીના
મનને પોતાના અસાધારણ દિવ્ય કલ્યાણ ગુણગુણોવડે અતિશય આહ્વા-
દિત કરવા, ધર્મ રક્ષણમાટે તથા સાધુઓના પરિરક્ષણમાટે યુક્તિથી-
પોતાની અસાધારણ યોગમાયારૂપ યુક્તિથી મનુષ્ય નાટ્યને ધારણ કરીને,
રસોયા લક્ષ્મીને, સર્વ ક્રોધએ સ્વયં સ્તુત્ય છે છતાં પણ તેમના લક્ષ્યુત્ક-
ર્ષથી પરવશ ચિત્તવાળા હોધને બહુ વખાણતા થકા, મોતીયા લાડુ જલેખી

૧ આ અધ્યાયમાં મહોત્સવાર્થે લક્ષ્મી સ્ત્રીપુરુષોની પૃથક્ પૃથક્ પ્રકલ્પેલી
પાકશાળાનું લગવાને કરેલું નિરીક્ષણ અનુવાદ કર્યું છે.

ભક્તાન્ સ્તુવન્પ્રતિદિનં દ્વિગુણાભિવૃદ્ધ્યા ॥૧॥ પાકક્રિયામિરત-
તામનુવેલમીશઃ સ્ત્રીણાં નૃણાં ચ સમબુદ્ધ્યત ગુપ્તદૂતૈઃ । તેષામવિ-
શ્રમમહર્નિશમુદ્યમં તં જ્ઞાત્વાऽऽપ વિસયમસૌ પરમાં મુદં ચ ॥૨॥
સ્ત્રીભ્યશ્ચ પાચકનરેભ્ય ઉત્તેશવાક્યં ચત્વાર एव ગદિતું હ્યનુવેલ-
માસન્ । खट्वाङ्ग आदिम उमाभयनाचिकेतौ तुर्यश्च तत्र मयराम
इमे ह्यकामाः ॥३॥ તત્રાપિ નિષ્કપટભાવવિશુદ્ધચિત્તો દીર્ઘારવો-

આદિક પકવાનના પુંજને પ્રતિદિન દ્વિગુણ અભિવૃદ્ધિથી (પ્રથમ દિવસ કરતાં બીજે દિવસે અમણો, તે કરતાં તે થકી બીજે દિવસે અમણો એવા અનુક્રમથી અથવા—મોતીયા લાડુ કરતાં અમણી જલેખી, તે થકી બીજે પાક અમણો એવા ક્રમથી) મહાઉત્સાહથી કરાવા લાગ્યા ॥૨॥ પાકક્રિયામાં પરા પ્રીતિથી પ્રતિક્ષણ સંભ્રમથી પ્રવર્તેલી સ્ત્રીયો તથા પુરૂષોનો અતિશય આદર અને શરીરનો પરિશ્રમ લેશ પણ લક્ષમાં નહિ લઇને અહર્નિશ અવિરત મહાઉદ્યમને ગુપ્ત દૂતદ્વારા જાણીને તથા જોઇને લગવાનપણુ વિસ્મય પામી ગયા અને પરમાનંદને પામ્યા. લગવાનને પણુ વિસ્મય થયો એ આશ્ચર્ય નથી. આ પ્રકૃતિમંડળ પરમેશ્વરમાં પરા પ્રીતિનું પરિપન્થિ (વિરોધી) છે, કલિકાલપણુ એવોજ છે. ઇન્દ્રિયોરૂપ જે ઉપકરણો છે તે બહિર્મુખવાળાં હોઇને પોતપોતાના પ્રતિનિયત વિષયોમાં પ્રવર્તનારાં છે. અને જે શુદ્ધિ છે તે વિપરીત વાસનાએ વાસિત છે તો આવા આ બધા વિપરીત સમવાયમાં દેહથકી પોતાના આત્માને જુદો કોણુ જાણે ? તેમ તેથી પર પરમાત્માને કોણુ જાણે ? અને પરમાત્માની સેવાને મોક્ષફળથકી અનન્ય (જુદી નહિ) કોણુ જાણે ? અને લગવદ્વક્તોની સેવાને લગવત્સેવાથી અભ્યધિક કોણુ જાણે ? કોઈ પણુ નહિ. તો આવી અન્નકૂટની સામગ્રી તૈયાર કરવાની સતત વિશ્રામ લીધા વિના અહર્નિશ પ્રવૃત્તિ લગવાનને પણુ વિસ્મય કરનારી થાયજ, એમાં આશ્ચર્ય નથી ॥૨॥ પાકમાં પ્રવર્તેલા સ્ત્રી પુરૂષોને લગવાનનો સંદેશો ક્ષણે ક્ષણે કહેવાના કામમાં નિષ્કામ. વ્રત-ધારી, લગવત્પ્રસન્નતાપરાયણ, મુખ્ય ખટ્વાંગ રાજ ઉમાભય નાચિકેત અને મયારામભટ્ટ આ ચાર જણાઓ રહ્યા હતા ॥૩॥ આ ચારમાં પણુ ખટ્વાંગ

ધ્વંસકરદર્શિતકાર્યશૈઘ્યઃ । खद्वाङ्ग आत्मपरमात्मयथार्थरूपवेत्ता
 कृतात्मवसतिर्हरिपार्श्व आसीत् ॥४॥ निर्मानवृत्तिपरिपोषितवासु-
 देवौ धीरौ यथोक्तवचनस्य निवेदकौ च । आस्तां महानस उमा-
 भयनाच्चिकेतौ पार्श्वे विभोश्च हरिभक्तजनानुकूलौ ॥५॥ वार्धक्य-
 बद्धकटिदत्तकरो नतांसः कल्याणमस्त्विति वचोर्थनहासितेशः ।
 सद्यःक्रियो जवनिवेदितकार्यभारस्तत्रानिशं हरिपुरो मयराम
 आसीत् ॥६॥ पक्वान्नसिद्धिमथ वीक्षितुमच्युतोऽपि स द्वादशी-
 निशि वृतः परिमेयपद्मैः । कृष्णाख्यनापितपुरोधृतदीपिकाभाद्यो-

રાજર્ષિ નિષ્કપટ ભાવથી નિર્મળ ચિત્તવાળા, (ચિત્તના મળમાં પ્રધાન
 કાપટ્ય છે, તેનાથી રહિત હોવાથી વિશુદ્ધ ચિત્તવાળાની સર્વાધિકતા છે)
 માટેજ ભાવશુદ્ધિથી પોતાના આત્મા પરમાત્માના યથાર્થ વિજ્ઞાને સંપન્ન,
 અને આત્મામાંજ-આત્મસ્વરૂપમાં કે પરમાત્મસ્વરૂપમાં નિત્ય નિવાસ
 જેમણે કર્યો છે (પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે ગૃહ ક્ષેત્ર આરામમાં આવાસવાળા
 નહિ પરંતુ આત્મૈકવાસ-સર્વ વિષયોથકી વિરક્ત) એવા હોધને ભગવા-
 નની સદા સમીપે રહીને ભગવાને આજ્ઞા કરેલાં તે તે અનેક કાર્યોમાં તે તે
 જનોને ઉંચા હાથવડે અને દીર્ઘ સ્વરવડે જલદી પ્રેરતા હતા ॥૪॥
 ઉમાભય અને નાચિકેત આ બે જણોએ નિર્માન વૃત્તિથી ભગવાનને પ્રસન્ન
 કરતા થકા ભગવાનની આજ્ઞાથી પાકમાં પ્રવર્તેલા સ્ત્રી પુરૂષોને તેમનું વચન
 યથાર્થ નિવેદન કરતા થકા યથાવસર ભગવાનની પાસે તથા પાકશાળામાં
 હરિભક્ત જનોની અનુકૂળતામાં ધીરપણે રહ્યા હતા ॥૫॥ મયારામ વિપ્રતો
 વૃદ્ધ વયે કરેલી સહજ શિથિલતાને ટાળવા માટે વસ્ત્રવડે દૃઢ બાંધેલા
 કટિતટ ઉપર બે હાથ મુકીને, નમતા ખલાવાળા થઈ, ‘કલ્યાણમસ્તુ’
 ‘કલ્યાણુ થાઓ’ ‘કાર્ય કરવાની આજ્ઞા આપો’ એવા વારે વારે કલ્યાણની
 આશંસાપૂર્વક પ્રાર્થના વાક્યથી ભગવાનને બહુ હસાવતા અને તીવ્રવેગથી
 ભગવાનની આજ્ઞાને તે તે ભક્તોને નિવેદન કરતા થકા આજ્ઞાક્ષણમાંજ સમગ્ર
 કાર્યને કરાવતા થકા ભગવાનની પાસે અહર્નિશ અનુવર્તતા હતા ॥૬॥ ત્યાર-
 પછી ભગવાનપણુ ઘેબર ગુંદરપાક જલેખી આદિક તૈયાર થએલા પકવાનને

તત્તનુદ્યુતિરિયાય ચ પાકશાલામ્ ॥૭॥ દોષ્ણૈકકેન સ દધત્તનુ-
વેત્રયષ્ટિમાલમ્બમાન ઇતરેણ કટિં ચ દોષ્ણા । તૂર્ણાશ્વનપ્રચલદુત્ત-
મહારરાજિર્વ્યાલોલદીર્ઘનયનેક્ષિતમક્તસદ્ધુઃ ॥૮॥ આન્દોલયન્નિજ-
જનાર્પિતશેખરાલિં તૂર્ણક્રમાચ્ચટચટાયિતપાદુકાદ્ધિઃ । ધાવત્પદા-
તિગણસંશ્રિતપૃષ્ઠદેશઃ પ્રાપત્સિતામ્બરધરશ્ચ મહાનસં સઃ ॥૯॥
તેજ આકસ્મિકં વીક્ષ્ય જ્ઞાત્વા ભગવદાગમમ્ । ત્યક્તાન્યવાચસ્ત-
ત્રત્યાઃ પ્રણેમુસ્તં દ્વિજોત્તમાઃ ॥૧૦॥ પ્રભાશંકરશર્માથ દયારામશ્ચ

જેવામાટે દ્વાદશીની રાત્રિએ પરિમિત પદાતિઓને સાથે લઈ, કૃષ્ણદાસ
નામના નાખિતે આગળ હાથમાં ધારેલી દીપિકા (મશાલ)ની પ્રભાથી
પ્રકાશમાન દિવ્ય શરીરકાંતિવાળા હોઢને પાકશાળામાં પધાર્યા ॥૭॥ (હવે
એમની પધારવાના સમયની શોભાને વર્ણવે છે) એક જમણા હાથમાં
નાની નેતરની સોટીને ધારી રહેલા અને બીજો હાથ કટિતટ ઉપર
ધારી રહેલા, લગાર ત્વરાથી ચાલતાં જેની કાંતિનું પૂર પ્રસરે છે એવા
સવ્યાપસવ્ય ચલાયમાન થતા (હાથ જમણા લાગે હાલતા) બહુ ઉત્તમ
પુષ્પહારોવડે શોભાયમાન, ચંચળ વિશાળ લોચનોવડે લક્તસંઘોને સ્નેહથી
લાળતા, લક્તજનોએ લાવથી મોળીયામાં ધારણ કરાવેલા લગાર હાલતા
તોરાઓની પંક્તિવડે સુશોભિત, ઝડપથી ચાલે છે માટે ચટચટ ધ્વનિને
કરતી પાદુકા જેમના પાદપદ્મમાં વિરાજમાન છે, પાછળ વેગથી ચાલતા
પદાતિગણોથી વિટાએલો છે પૃષ્ઠ પ્રદેશ જેમનો, (જેમની પાછળ પાળાઓ
વેગથી ચાલે છે) સમસ્ત શ્વેત વસ્ત્રોને ધારી રહેલા, એરીતે સમસ્ત શુભ
શોભાએ સુશોભિત ભગવાન શ્રીહરિ પાકશાળામાં પધાર્યા ॥૮-૯॥ તે
પછી અકસ્માત્ પાકશાળામાં કોઈપણ અલૌકિક તેજઃપુંજ પ્રસરેલો જોઈને
ભગવાન પધારવાની સંભાવના કરતા, પાકશાળામાં રહેલા, રસોયા સર્વ
વિપ્રો એકદમ અભિમુખ ઉઠીને બીજા વ્યાપારનો પરિત્યાગ કરી, પધા-
રેલા ભગવાનનાં દર્શન કરી આદરપૂર્વક સવિનય સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા
લાગ્યા ॥૧૦॥ રસોયા વિપ્રોનાં નામોને કહે છે-રસોઈની ક્રિયામાં મહા-
કુશળ એવા પ્રભાશંકર દયારામ અને દાણ (આ ત્રણેય પિપળાવ્ય ગા-

પાકવિત્ । દાજિદ્વયં બર્હિચરો રામચન્દ્રશ્ચ લાલજિત્ ॥૧૧॥ નન્દુ-
સ્તથા નન્દલાલો ગજ્ઞાદત્તો નરોત્તમઃ । લક્ષ્મીદત્તો દયારામઃ
કૃપાશંકર ઈશ્વરઃ ॥૧૨॥ કાશીરામશ્ચ તુલજારામશ્ચ શિવયા-
જ્ઞિકઃ । દેવરામસ્તથા જીવો વિપ્રો લીલાધરસ્તથા ॥૧૩॥ પીતા-
મ્બરોઽનૂપરામો રેવાશંકરનામકઃ । બાલો વિજયરામશ્ચ દ્વાવમ્બા-
રામસંજિતૌ ॥૧૪॥ તથા નારાયણજયપ્રમુખાસ્તે સસંભ્રમમ્ । પ્ર-
ણમ્ય તં પ્રાજ્ઞલયસ્તસ્થુઃ સર્વે તદગ્રતઃ ॥૧૫॥ લૌહાન્ પૃથૂન્કટા-
હાંસ્તુ રિક્તાન્ દૃષ્ટ્વાથ તત્ર સઃ । હરિઃ કાન્દવિકાન્ પ્રાહ યુષ્માભિઃ
ક્રિયતેઽત્ર કિમ્ ॥૧૬॥ તમાહુસ્તે વયં સ્વામિન્નયૈવ નિશ્ચિલાન્યપિ ।
ન્યદીધપામ પેટાસુ પક્ષાન્નાનિ વિધાય વૈ ॥૧૭॥ ચુલીભ્યોઽપ્યધુ-

મના નિવાસી સગા ભાઈઓ) તથા બીજા બાંધણી ગામના દાજીભાઈ તથા
બેચર, રામચંદ્ર અને લાલજી (આ ત્રણ દુર્ગપુરના નિવાસી) તથા
નંદુરામ નંદલાલ ગંગાદત્ત નરોત્તમ લક્ષ્મીદત્ત દયારામ કૃપાશંકર અને
ધશ્વિર (આ આઠ ઉમરેઠ પુરના નિવાસી) તથા દોરા ગામના કાશીરામ,
વેમાયડી ગામના તુળજરામ, હળવદ પુરના શિવયાજ્ઞિક, ભાડેર પુરના
દેવરામ, પીઠવડી ગામના જીવરામ, ઉમરેઠના લીલાધર, મેમદા-
વાદના પીતાંબર અને અનૂપરામ, ધોળકાના રેવાશંકર, વસોના વિપ્ર
વાલાધ્રુવ, સંભયા ગામના વિજયરામ, મેમદાવાદ ગામના અંબારામ,
સુરતના નિવાસી બીજા અંબારામ, ધોળકાના નારાયણજય, ઈલાદિક
સર્વે વિપ્રો ભગવાનને સંભ્રમથી પ્રણામ કરી બે હાથ જોડીને, તેમની કોધ-
પણુ આજ્ઞાની રાહ જોતા થકા તેમની આગળ ઉભા રહ્યા ॥૧૧-૧૫॥
તે પછી શ્રીહરિએ મહાનસ (રસોડા) માં મોટાં મોટાં લોખંડનાં
કઢાયાંને ખાલી પડેલાં જોધને તે કંદોઈ વિપ્રોને કહ્યું કે-આ બધાં કઢાયાં
ખાલીજ પડેલાં દેખાય છે તો તેમાં તમો હવે શું કરવાના છો ? ॥૧૬॥
હે રાજન્ ! એરીતે શ્રીહરિએ કહેલા કંદોઈ વિપ્રોએ કહ્યું કે-હે સ્વામિન્ !
અમોએ હમણાંજ સમગ્ર પકવાતો તૈયાર કરેલાં પટારામાં ભરી દીધાં
છે. હમણાંજ અમોએ ચુલાઓ ઉપરથી આ કઢાયાં નીચે ઉતારી મુક્યાં છે.

નૈવૈતે કટાહા ભુવિ સત્પતે ! । ઉત્તારિતાઃ સન્ત્યસ્માભિરન્યચ્ચેત્કાર્યમુચ્યતામ્ ॥૧૮॥ મધ્યકારવચઃ શ્રુત્વા જ્ઞાત્વા તત્કરલાઘવમ્ । સવિસ્મયં તાન્સંસ્તુત્ય પ્રાહ ચાન્ધસિકાન્પ્રભુઃ ॥૧૯॥ આગમિષ્યન્તિ હિ પ્રાતર્મુનિયૂથાનિ સર્વતઃ । તસ્માદોદનસૂપાદિસાધને સન્તુ તત્પરાઃ ॥૨૦॥ આજ્ઞાપ્ય પાચકાનિત્યં યોષારસવતીગૃહમ્ । જગામ ભગવાનેકઃ સંસ્થાપ્ય સ્વાનુગાન્બહિઃ ॥૨૧॥ દૃષ્ટ્વા તમાગતં નાથં સદ્ય ઉત્થાય યોષિતઃ । આસનાર્થં દદુસ્તસ્મૈ પટ્ટકં હેમભૂષિતમ્ ॥૨૨॥ વદ્ધાઞ્જલિપુટા નત્વા તં તસ્થુસ્તત્ર યોષિતઃ । ગજ્ઞા રેવા ચ યમુના યતિની લહરી તથા ॥૨૩॥ મૌના રૂપા દુર્લભા ચ

જે બીજું કંઈ કરવાનું હોય તો આપ ભગવાન અમોને આજ્ઞા આપો ॥૧૭-૧૮॥ હે રાજન્ ! શ્રીહરિએ કંદોઈ વિપ્રોનું વચન સાંભળીને તેમના હાથની બહુ લાઘવતાને જાણીને તેમની વિસ્મયપૂર્વક પ્રશંસા કરી, પછી રંધવારા વિપ્રોને કહ્યું કે-હે દ્વિજો ! આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે મુનિમંડળો સર્વ દેશોમાંથી અહીં આવશે, માટે તમો હવે ભાત શાક દાળ આદિક કરવામાં ત્વરાથી તત્પર થાઓ ॥૧૯-૨૦॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાન રસોયાઓને આજ્ઞા આપીને પોતાના પદાતિવર્ગને બહારજ ઉભા રાખીને પોતે એકાકીજ વિપ્રવનિતાઓની પાકશાળા (રસોડા) માં પધાર્યા ॥૨૧॥ સમસ્ત વિપ્રપત્નીઓએ પકવાન જોવામાટે પધારેલા દયાનિધિ ભક્તપ્રિય સકળલોકનાથ ભગવાનને જાણીને એકદમ ઉઠીને સુવર્ણથી સમલંકૃત પટ્ટક (પાટલો) ભગવાનને બેસવા માટે આપ્યો ॥૨૨॥ પાકશાળામાં રહેલી સ્ત્રિયો ભગવાનને નમસ્કાર કરી બે હાથ જોડીને તેમની આજ્ઞાની રાહ જોતી થકી ઉભી રહી. (તે સ્ત્રિયોનાં નામ કહે છે) ગંગા રેવા (આ બે શ્રીનગરની નિવાસિની) યમુના યતિની (આ બે વસો પુરની નિવાસી) લહરી (ભુજનગરની નિવાસી) મૌના રૂપા (આ બે ઉમરેઠની નિવાસી) દુર્લભા (વડનગરની નિવાસી) નાથી (ઉમરેઠ નિવાસી) રામા અમૃતા અમરી (આ ત્રણેય દુર્ગનગર નિવાસી) ગુલાલા (ગાંધી પુરની નિવાસી) પુત્તલી (પીઠવડી ગ્રામ

નાથી રામાઽમૃતાઽમરી । ગુલાલા પુત્તલી લાહુર્જીવા મિટ્ઠિશ્ચ
 જાહ્નવી ॥૨૪॥ માન્યોદયકુમારી ચ કાશી જયકુમારિકા । ઉમા
 કુમારી કુશલા હેતુર્વાણી સુખા તથા ॥૨૫॥ ઇતા અન્યાશ્ચ બહવો
 વિપ્રયોષા દિવાનિરામ્ । પાકકર્મપ્રસક્તાસ્તા હરિઃ પ્રાહ હસ-
 ન્વચઃ ॥૨૬॥ પચ્યતે સામ્પ્રતં કિન્નુ ? ભવતીભિર્મહાવ્રતાઃ ! । ઇત્યુ-
 ક્તવન્તં તં પ્રાહ લલિતૈત્ય પ્રણમ્ય ચ ॥૨૭॥ શાજકાદીનિ પૂર્વેઽહિ
 કૃતાન્યદ્ય તુ ફેણિકાઃ । કૃત્વા શ્વો ભક્ષ્યભોજ્યાનિ કુર્વન્ત્યેતાઃ
 સતાં પ્રભો ! ॥૨૮॥ વયં ચ ક્ષત્રિયાદીનાં ત્વદર્શન ઉપૈષ્યતામ્ ।
 ભક્તાનાં તુ કૃતે કુર્મઃ પાકમસ્મદ્દૃઢે પૃથક્ ॥૨૯॥ જયા રમા ચ
 પાશ્ચાલી નાની ફુલ્લજયા રતિઃ । અમરી ચામલા ક્ષેમા યમી

નિવાસી) લાહુ જીવા મિટ્ઠિ (આ ત્રણેય આખા પિપળાણા આમની
 નિવાસી) જાહ્નવી માન્યા (આ બે ત્રાપશ આમ નિવાસી) ઉદયકુમારી
 (વિશનગરની નિવાસી) કાશી (મેમદાવાદ નિવાસી) જયકુમારી
 (ઉંઝા ગામ નિવાસી) ઉમા (અમદાવાદવાસી) કુમારી (શીયાણી
 આમ નિવાસી) કુશલા (ઉમરેઠપુરવાસી) હેતુ (પિપળાવ્ય આમ-
 નિવાસી) વાણી (ઉમરેઠવાસી) સુખા (મેમદાવાદવાસી) આ અબ-
 ણાઓ તથા બીજી પણ બહુ અબળાઓને અહર્નિશ પાક કર્મમાં પ્રવર્તેલી
 બોધને તેમની લક્ષિતી પ્રસન્ન થએલા ભગવાન હસતા હસતા વચન
 બોલ્યા કે-॥૨૩-૨૬॥ હે મહાવ્રતાઃ ! અહો તમારું આ મહાવ્રત છે.
 શું ? તો અહર્નિશ પરિશ્રમને નહિ ગણીને આ સેવા કરો છો. તમો હમણાં શું
 બનાવો છો ? આ પ્રકારે પુછતા ભગવાનની સમીપે જઈ, લલિતા પ્રણામ
 કરીને એમ બોલ્યાં કે ॥૨૭॥ હે પ્રભો ! આ વિપ્રપત્નીઓ પૂર્વ દિવસે ખાનં
 આદિક ભક્ષ્ય કરીને, આજ તો સુતરફેણીને કરે છે. આવતી કાલે મુનિ-
 ઓમાટે પુરીયો ભાત દાળ આદિક ભક્ષ્ય ભોજ્યને કરશે ॥૨૮॥ અમો
 ક્ષત્રિયસ્ત્રિયો તો તમારાં દર્શન કરવા આવનારા ક્ષત્રિય આદિક ભક્ષ્યોને
 સાફ તો અમારા ઘરમાં જુદી રસોઈ કરીએ છીએ ॥૨૯॥ જયા રમા
 પાંચાળી નાની (આ ચાર તો પ્રસિદ્ધ છે) ફુલ્લજયા (ઘોળેરા નગરની)

દેવ્યજવા તથા ॥૩૦॥ અદિતી રેવતી સાતિમેના મહ્લી ચ જાહ્લવી ।
 इत्याद्याः कुर्वते पाकं तत्र क्षत्रस्त्रियो हरे ! ॥३१॥ इति तस्या वचः
 श्रुत्वा हरिः सज्जातविस्मयः । पुम्भ्योऽधिकं श्रमं जानन्नस्तौत्ता
 धूनयञ्छिरः ॥३२॥ आत्मना कथनीयं यत्तत्तु ताभिः स्वयं कृतम् ।
 इति तूष्णीं प्रभुः प्रायात्प्रसन्नः स्वस्य मन्दिरम् ॥३३॥ निष्कुला-
 नन्दमाह्वय मुनिं तत्र ततो नृप ! । लब्धाख्यं च नृपामात्यमूचे
 हरजितं च सः ॥३४॥ आयास्यन्त्यत्र मुनयः प्रातःकाले सहस्रशः ।
 देशान्तरीयाश्च नरा योषितश्च महाव्रताः ॥३५॥ वासस्थानानि
 सर्वेषां तेषामद्य पृथक्पृथक् । यथोचितं कारयन्तु भवन्तो ह्यत्र
 पत्तने ॥३६॥ इत्याहस्तास्त्रयस्ते तु गत्वा पुरि यथोचितम् ।

રતિ અમરી અમલા ક્ષેમા યમી દેવી (આ છ જાણીઓ દુર્ગપુરવાસી)
 તથા અજવા (ધોલેરા નગરની) અદિતિ (જુનાગઢની) રેવતી (કુંડળ-
 ગ્રામની) સાતિ (નાગડકાની) મેના (કરીયાણા ગામની) મહ્લી જાહ્લવી
 (આ બે સ્થલી ગામનિવાસી) હે હરે ! ઇત્યાદિ ક્ષત્રસ્ત્રિયો અમારા
 ઘરમાં પૃથક્ પાક કરેછે ॥૩૦-૩૧॥ હે રાજન્ ! આવું લલિતાનું વચન
 સાંભળીને સર્વ સ્ત્રિયોનો સેવાપરિશ્રમ અને પુરૂષોની અપેક્ષાએ પણ
 અધિક આદરાતિશયને જોઈને સવિસ્મય સંતુષ્ટ થએલા ભગવાને પોતાનું
 મસ્તક ધૂણાવાપૂર્વક તેમના અત્યાદરની અતિપ્રશંસા કરી ॥૩૨॥ પોતાની
 પ્રેરણાની અપેક્ષા વિના ભગવાનનો અધો ભાવ જાણતી હોવાથી સ્ત્રીઓએજ
 પોતાના અભિપ્રાયને અનુસારે સર્વ સંપાદન કર્યું છે એમ વિચારીને ભગ-
 વાન્ તેમની ઉપર પ્રસન્ન થઈ, કહેવાનું કશું અવશેષ રહ્યું નથી એટલે
 મૌન થઈ, પોતાના ભવને પાછા પધાર્યા ॥૩૩॥ હે નૃપ ! તે પછી નિષ્કુ-
 લાનંદ નામના મુનિને, ઉત્તમ રાજના મંત્રી લાઘો ઠક્કરને અને હરજી ઠક્કરને
 પોતાપાસે બોલાવીને ભગવાને કહ્યું કે-હે ભક્તો ! તમો આવતી કાલે
 પ્રાતઃકાળે દેશાંતર થકી હજારો હજાર બ્રહ્મચર્યાદિ મહાવ્રતધારી મુનિઓ
 તથા હરિજન નરનારીઓ અહીં આવશે. તે તમામને હમણાંજ આ દુર્ગ-
 નગરમાંજ જુદા જુદા યથોચિત ઉતારા કરાવો ॥૩૪-૩૬॥ હે રાજન્ !

સ્થાનાનિ કારયામાસુર્હરેરાજાનુસારતઃ ॥૩૭॥ સ્વીયમક્તહિતમેવ
ચિન્તયન્ સોઽપ્યશેત દશમક્ષણે નિશઃ । તસ્ય તર્હ્યપિ તુ યોગ-
નિદ્રયા પ્રાપિ નૈવ નૃપ ! સેવનક્ષણઃ ॥૩૮॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे भगवत्कृतपाकशालाव-
लोकननाम षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

સુપ્રત ઉવાચ—શાખાનગરસંસ્થાનાં મુનીનાં સા તુ શર્વરી ।
આસીત્કલ્પસમા રાજંસ્તદ્દિદક્ષાતુરાત્મનામ્ ॥૧॥ કથચ્ચિદ્રજનીં
નીત્વા ભગવત્કીર્તનાદિભિઃ । પ્રાતર્દુર્ગપુરં તેઽથ સર્વં એવ સમા-
યયુઃ ॥૨॥ સત્ત્વરં ચલતાં તેષાં વર્તમાન્યાસન્ હિ સર્વતઃ । ન કર્ક-
યા પ્રકારે આજ્ઞા આપેલા ત્રણેય જણાઓએ નગરમાં જઈને શ્રીહરિની
આજ્ઞાને અનુસારે યથોચિત ઉતરવાના સ્થાનની વ્યવસ્થા કરાવી ॥૩૭॥
હે નૃપ ! એરીતે તેતે ભક્તોને તેતે ઉપયોગી આજ્ઞા કરીને મહાપ્રભુ રાત્રિએ
દશમા મુહૂર્તમાં કિંચિત્ પોઢી ગયા. તથાપિ પોતાના ભક્તોનુંજ એક હિત
કરવાના વિચારપરાયણ હોવાથી તેમની સેવા કરવાનો અવસર તો યોગ-
નિદ્રાને ખીલકુલ મળ્યોજ નહિ (નિદ્રા આવીજ નહિ) ॥૩૮॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે ભગવત્કૃતપાક-
શાળાવલોકનનામા ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ ॥૬॥

અધ્યાય ૭ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! શાખાનગરમાં આવીને રહેલા,
ભગવાનના ચરણારવિંદનાં-દર્શન કરવાની લાલસાથી ઉત્કંઠિત મન-
વાળા મુનિઓને તે રાત્રિતો કલ્પકાળને તુલ્ય બહુ લાંબી થઈ પડી
॥૧॥ સમગ્ર મુનિઓ ભગવત્કીર્તનાદિવડે જેમ તેમ મહાકષ્ટથીજ તે
રાત્રિ નિર્જમન કરીને પ્રાતઃકાળે દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૨॥ ભગવાનનાં
દર્શનની ત્વરાને લીધે સત્ત્વર ચાલતા તે મુનિઓના જવાના માર્ગો

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં બહુ ઉત્સાહવાળાં મુનિમંડ-
ળોનું દુર્ગપુરમાં આગમન તેમના તેમના નામના નિર્દેશપૂર્વક વર્ણવે છે.

રાત્ર પાપાણાન્ન વૃત્તીસ્તે ત્વજીગણન્ ॥૩॥ કૃપાનન્દઃ સ્વયૂથેન
સાકં તૂર્ણમુપાયયૌ । ત્યાગાનન્દસ્તથૈવાઽઽયાન્નિર્લોભાનન્દયોર્ઘ-
યમ્ ॥૪॥ આત્માનન્દઃ સયૂથશ્ચ કૃષ્ણાનન્દ ઉપાયયૌ । સ્વયૂથેનાથ
પરમહંસાનન્દો મુનિસ્તથા ॥૫॥ તથૈવ ચિન્મયાનન્દો વૈરાગ્યા-
નન્દ આયયૌ । અદ્ભુતાનન્દયુગલં સ્વસ્વયૂથસમન્વિતમ્ ॥૬॥ અક્ષ-
રાનન્દજિજ્ઞાસાનન્દૌ સ્વૈર્મુનિભિઃ સહ । સ્વયંપ્રકાશકાનન્દઃ કૈવ-
લ્યાનન્દ આયયૌ ॥૭॥ વિરક્તાનન્દચિદ્રૂપાનન્દૌ સ્વસ્વર્ષિભિ-
ર્વૃતૌ । નરનારાયણાનન્દઃ સ્વયૂથેન ચ સંવૃતઃ ॥૮॥ તથા શ્રીગુરુ-
ચરણરતાનન્દો હુપાગમત્ । નિજયૂથેન પતિતપાવનાનન્દ

અધાય પ્રદેશમાં થયા હતા (માર્ગે થઇને જવાનો નિયમ ન રહ્યો
હતો. જેમ તેમ જ્યાં ત્યાં ત્વરાથી આવતા હતા) માર્ટેજ માર્ગના
નિયમ વિના ત્વરાથી આવતાં કાંટા કાંકરા પથરા અને ખેતરની ચોમેર
કરેલી વાડ્યોને પણ ગણતા ન હતા ॥૩॥ હવે દુર્ગપુરપ્રત્યે આવતા
મુનિઓને નામ નિર્દેશપૂર્વક વર્ણવે છે—કૃપાનંદમુનિ પોતાના મંડળસાથે
જલદી પહેલ વહેલા આવ્યા. (ભગવાનના ચરણારવિંદના આશ્ર-
યવાળા બહુ પરમહંસો બહુ પરમહંસોના નેતાઓ પણ હતા. માર્ટેજ
કૃપાનંદ પોતાના મંડળસાથે આવ્યા, ત્યાગાનંદ પોતાના મંડળસાથે
આવ્યા, એવી મંડળોની વ્યવસ્થા છે) પોતાના મંડળસાથે ત્યાગા-
નંદમુનિ આવ્યા. નિર્લોભાનંદ નામના બે મુનિઓ સમંડળ આવ્યા. સમં-
ડળ આત્માનંદમુનિ આવ્યા અને સમંડળ કૃષ્ણાનંદમુનિ આવ્યા તથા પર-
મહંસાનંદ મુનિ પોતાના મંડળ સાથે આવ્યા ॥૪-૫॥ ચિન્મયાનંદમુનિ
વૈરાગ્યાનંદમુનિ પોતપોતાના મંડળસાથે જલદી આવ્યા. અદ્ભુતાનંદ
નામના બે મુનિઓ પોતપોતાના મંડળની સાથે આવ્યા. અક્ષરાનંદ અને
જિજ્ઞાસાનંદ આ બે સાધુઓ પોતાના મંડળના સાધુઓ સાથે આવ્યા.
સ્વયંપ્રકાશાનંદ તથા કૈવલ્યાનંદ મુનિ સમંડળ આવ્યા. વિરક્તાનંદ, ચિદ્રૂ-
પાનંદ અને નરનારાયણાનંદ મુનિ પોતાના મંડળના મુનિઓથી વીંટાઈને
દુર્ગપુર આવ્યા. તથા શ્રીગુરુચરણરતાનંદ, પતિતપાવનાનંદ, મહાપુરુષાનંદ,

આયયૌ ॥૯॥ સહ સ્વયૂથેન મહાપુરુષાનન્દ આગમત્ । ધીરાનન્દશિવાનન્દાવાધારાનન્દ एव च ॥૧૦॥ વાસુદેવાનન્દ આયાત્સ્વયૂથેન સમન્વિતઃ । તથા પરમચૈતન્યાનન્દ આયાચ્ચ સત્ત્વરમ્ ॥૧૧॥ વિશ્વાત્માનન્દ આયાચ્ચ વૈષ્ણવાનન્દયોર્દ્વયમ્ । નિર્ગુણાનન્દ આયાચ્ચ સૂર્યાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૧૨॥ રાઘવાનન્દયુગલં કલ્યાણાનન્દ આયયૌ । સ્વયૂથયુક્ પુરુષોત્તમાનન્દ ઉપાયયૌ ॥૧૩॥ તથા ભાગેશ્વરાનન્દોઽરૂપાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ । અપારાનન્દ આયાચ્ચામૂર્તાનન્દોઽપિ સત્ત્વરમ્ ॥૧૪॥ ગોપેશ્વરાનન્દપદ્મધરાનન્દાબુપેયતુઃ । લક્ષ્મીનારાયણાનન્દો રાધેશાનન્દ આયયૌ ॥૧૫॥ નરાનન્દશ્ચ પરમપુરુષાનન્દ આયયૌ । આયાચ્ચ શ્વેતવૈકુण्ઠાનન્દઃ સ્વૈર્મુનિભિઃ સહ ॥૧૬॥ મહાનન્દો જગત્પાવનાનન્દશ્ચ સ્વયૂથયુક્ । ભક્તેશાનન્દયૂથં ચ દેવેશાનન્દ આયયૌ ॥૧૭॥ હરિપ્રકાશાનન્દશ્ચ તન્નાગચ્છત્સ્વયૂથયુક્ । હરિપ્રસાદાનન્દશ્ચ સુધર્માનન્દ આયયૌ ॥૧૮॥ રાધેશ્વરાનન્દ આયાન્નિજયૂથસમન્વિતઃ । સુસ્વપ્રકાશાનન્દશ્ચ નિર્વિઘ્નાનન્દ આયયૌ ॥૧૯॥ આયયાવક્ષરનિવાસાનન્દશ્ચ સ્વયૂથયુક્ । ધર્મપ્રકાશાનન્દશ્ચ નિર્દોષાનન્દ આયયૌ ॥૨૦॥

ધીરાનંદ, શિવાનંદ અને આધારાનંદ મુનિ પોતપોતાના મંડળના મુનિઓ સાથે આવ્યા ॥૬-૧૦॥ મંડળસહિત વાસુદેવાનંદ મુનિ તથા પરમચૈતન્યાનંદમુનિ સત્ત્વર આવ્યા. પોતાના મંડળે યુક્ત વિશ્વાત્માનંદ મુનિ, બે વૈષ્ણવાનંદ મુનિ, નિર્ગુણાનંદમુનિ અને સૂર્યાનંદમુનિ આવ્યા. બે રાઘવાનંદ નામના મુનિઓ, કલ્યાણાનંદમુનિ, પુરુષોત્તમાનંદમુનિ, ભાગેશ્વરાનંદમુનિ, અરૂપાનંદમુનિ, અપારાનંદમુનિ અને અમૂર્તાનંદમુનિ પોતપોતાના મંડળના મુનિઓ સાથે ઉતાવળથી આવ્યા ॥૧૧-૧૪॥ ગોપેશ્વરાનંદ, પદ્મધરાનંદ, લક્ષ્મીનારાયણાનંદ, રાધેશાનંદ, નરાનંદ, પરમપુરુષાનંદ, શ્વેતવૈકુંઠાનંદ, મહાનંદ, જગત્પાવનાનંદ, ભક્તેશાનંદ, દેવેશાનંદ, હરિપ્રકાશાનંદ, હરિપ્રસાદાનંદ, સુધર્માનંદ, રાધેશ્વરાનંદ, સુખપ્રકાશાનંદ, નિર્વિઘ્નાનંદ, અક્ષરનિવાસાનંદ, ધર્મપ્રકાશાનંદ અને નિર્દોષાનંદ, આ મુનિઓ પોતપોતાના

સુખરૂપાનન્દવિશ્વનાથાનન્દૌ સમીયતુઃ । તથા પરમસન્તોષાનન્દ
 આયાત્સ્યૂથયુક્ ॥૨૧॥ શુદ્ધજ્ઞાનાનન્દ આયાન્નિજયૂથસમન્વિતઃ ।
 વિજયાત્માનન્દમુનિઃ સ્યૂથશ્ચાયયૌ વ્રુતમ્ ॥૨૨॥ આયાન્ન બદ-
 રીનાથાનન્દઃ સ્વમુનિભિઃ સહ । તથૈવ પરમજ્ઞાનાનન્દ આયા-
 ત્સ્યૂથયુક્ ॥૨૩॥ નિવૃત્ત્યાનન્દ આયાન્ન સદાનન્દઃ સ્યૂથ-
 યુક્ । તથા ત્રિવિક્રમાનન્દશ્ચિદાનન્દોઽભ્યુપાયયૌ ॥૨૪॥ નયા-
 નન્દઃ સસ્યૂથો ધ્યાનાનન્દસ્તથૈવ ચ । ભજનાનન્દ આયાન્ન
 પરમાનન્દ આગમત્ ॥૨૫॥ ગોવિન્દાનન્દ આયાન્ન સ્યૂથેન સમ-
 ન્વિતઃ । શમાનન્દઃ સુખાનન્દશ્ચાદ્વૈતાનન્દ આયયૌ ॥૨૬॥ સ્યૂથ-
 શ્ચાચ્યુતાનન્દોઽનન્તાનન્દઃ સ્યૂથયુક્ । અચિન્ત્યાનન્દ આગચ્છ-
 દમોઘાનન્દ આશુ ચ ॥૨૭॥ અરિહન્ત્રાનન્દ આયાદ્ગવેન્દ્રાનન્દ આ-
 ત્મનઃ । યૂથેનાનુભવાનન્દ આદિત્યાનન્દ આયયૌ ॥૨૮॥ સ્યૂથે-
 નાચલાનન્દોઽથાજન્માનન્દ આયયૌ । અખિલાનન્દ આકાશાનન્દ
 આયાત્સમણ્ડલઃ ॥૨૯॥ સ્યૂથેનાખિલબ્રહ્માણ્ડેશ્વરાનન્દ આગ-
 મત્ । ઐકારાનન્દ આયાન્ન વીર્યાનન્દઃ સમણ્ડલઃ ॥૩૦॥ વિશ્વરૂ-
 પાનન્દ આયાત્પ્રજ્ઞાનન્દઃ સ્યૂથયુક્ । પરમાત્માનન્દ આયાદ્વેદા-
 ન્તાનન્દ અયયૌ ॥૩૧॥ વૈકુણ્ઠાનન્દયૂથં ચ જ્ઞાનાનન્દસ્ય મણ્ડ-

મંડળની સાથે ત્વરાથી આવ્યા ॥૧૫-૨૦॥ સુખરૂપાનંદ, વિશ્વનાથાનંદ,
 પરમસંતોષાનંદ, શુદ્ધજ્ઞાનાનંદ, વિજયાત્માનંદ, બદરીનાથાનંદ, પરમજ્ઞા-
 નાનંદ, નિવૃત્ત્યાનંદ, સદાનંદ, ત્રિવિક્રમાનંદ, ચિદાનંદ, નયાનંદ, ધ્યાના-
 નંદ, ભજનાનંદ અને પરમાનંદ મુનિ પોતાના મંડળના સાધુઓ સાથે
 વેગથી આવ્યા ॥૨૧-૨૫॥ ગોવિંદાનંદ, શમાનંદ, સુખાનંદ, અદ્વૈતાનંદ,
 અચ્યુતાનંદ, અનંતાનંદ, અચિત્યાનંદ, અમોઘાનંદ, અરિહન્ત્રાનંદ, ગવે-
 ન્દ્રાનંદ, અનુભવાનંદ, આદિત્યાનંદ, અયળાનંદ, અજન્માનંદ અખિલાનંદ,
 આકાશાનંદ, અખિલબ્રહ્માણ્ડેશ્વરાનંદ, ઐકારાનંદ, વીર્યાનંદ, આ સાધુઓ
 પોતપોતાના જુથના સાધુઓ સાથે સત્વર આવ્યા ॥૨૬-૩૦॥ વિશ્વરૂપા-
 નંદ, પ્રજ્ઞાનંદ, પરમાત્માનંદ, વેદાંતાનંદ, વૈકુઠાનંદ, જ્ઞાનાનંદ, ભગવદાનંદ,

લમ્ । આયાઙ્ગવદાનન્દસ્તત્વાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૩૨॥ નિજબો-
ધાનન્દ આયાત્સચ્ચિદાનન્દ આયયૌ । મુકુન્દાનન્દ આયાચ્ચ ક્ષમા-
નન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૩૩॥ પુણ્ડરીકાક્ષાનન્દશ્ચ વિધાત્રાનન્દ આયયૌ ।
અનાદિનિધનાનન્દ ઉત્તમાનન્દ આગમત્ ॥૩૪॥ અગ્રાહ્યાનન્દ
આયાચ્ચ શાશ્વતાનન્દ આત્મનઃ । યૂથેનાયાદુવાનેન્દોઽપ્રમેયાનન્દ
આયયૌ ॥૩૫॥ પવિત્રાનન્દ આયાચ્ચ સ્થવિષ્ઠાનન્દ આશુ ચ ।
હૃષીકેશાનન્દ આયાત્પ્રભૂતાનન્દ આયયૌ ॥૩૬॥ સયૂથો નિયમા-
નન્દો નિર્માનાનન્દ આયયૌ । નિષ્કામાનન્દ આગચ્છન્નિઃસ્વાદા-
નન્દમણ્ડલમ્ ॥૩૭॥ નિઃસ્નેહાનન્દ આયાચ્ચ કૌશિકાનન્દ આશુ
ચ । અષ્ટાવક્રાનન્દ આયાદ્યુક્તાનન્દઃ સ્વયૂથયુક્ ॥૩૮॥ જગદીશા-
નન્દ આયાન્નિજયૂથસમન્વિતઃ । પીતામ્બરાનન્દ આયાત્પૂર્ણાનન્દઃ
સમણ્ડલઃ ॥૩૯॥ પરમેશ્વરાનન્દશ્ચ દયાનન્દઃ સમણ્ડલઃ । સર્વે-
શ્વરાનન્દ આયાદીશ્વરાનન્દ આયયૌ ॥૪૦॥ સુરેશ્વરાનન્દ આયા-
દ્ધર્માનન્દશ્ચ યૂથયુક્ । મુનીશ્વરાનન્દ આયાન્નૃહર્યાનન્દ આશુ ચ
॥૪૧॥ બલભદ્રાનન્દ આયાત્પ્રકાશાનન્દ આત્મનઃ । યૂથેન સિદ્ધા-
નન્દશ્ચ શંકરાનન્દ આયયૌ ॥૪૨॥ વિશ્રામાનન્દ આગચ્છત્કેશ-
વાનન્દમણ્ડલમ્ । કપિલેશ્વરાનન્દશ્ચ સ્વવશાનન્દ આયયૌ ॥૪૩॥

તત્વાનંદ, નિજબોધાનંદ, સચ્ચિદાનંદ, મુકુંદાનંદ, ક્ષમાનંદ, પુંડરીકાક્ષા-
નંદ, વિધાત્રાનંદ, અનાદિનિધનાનંદ, ઉત્તમાનંદ, અગ્રાહ્યાનંદ, શાશ્વતાનંદ,
ધ્રુવાનંદ, અપ્રેમયાનંદ, પવિત્રાનંદ, સ્થવિષ્ઠાનંદ, હૃષીકેશાનંદ, પ્રભુતાનંદ,
નિયમાનંદ, નિર્માનાનંદ, નિષ્કામાનંદ, નિઃસ્વાદાનંદ, નિઃસ્નેહાનંદ, કૌશિકા-
નંદ, અષ્ટાવક્રાનંદ, યુક્તાનંદ, જગદીશાનંદ, પીતામ્બરાનંદ, પૂર્ણાનંદ, પરમે-
શ્વરાનંદ, દયાનંદ, સર્વેશ્વરાનંદ અને ઈશ્વરાનંદ, આ બધા મુનિઓ પોતપો-
તાના મંડળના સાધુઓ સાથે એકદમ દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૩૧-૪૦॥
સમંડળ સુરેશ્વરાનંદમુનિ, ધર્માનંદમુનિ, મુનીશ્વરાનંદમુનિ અને નૃહર્યાનં-
દમુનિ તત્કાળ આવ્યા. પોતાના મંડળની સાથે બળભદ્રાનંદમુનિ, પ્રકાશા-
નંદમુનિ, સિદ્ધાનંદમુનિ અને શંકરાનંદમુનિ આવ્યા. વિશ્રામાનંદ, કપિલે-

દ્રષ્ટૃપ્રકાશાનન્દશ્ચ સ્વયૂથેન સદ્વાગમત્ । સજ્જનાનન્દ આયાચ્ચ
 માધવાનન્દ આયયૌ ॥૪૪॥ સાહ્યાનન્દઃ પ્રભાનન્દો ભાસ્કરાનન્દ
 આયયૌ । ઋષભાનન્દ આગચ્છત્સગુણાનન્દ આશુ ચ ॥૪૫॥ રમે-
 શ્વરાનન્દ આયાદૃષિહાનન્દ આગમત્ । નિર્દ્વન્દ્યાનન્દ આગચ્છ-
 દ્વિદેહાનન્દ આયયૌ ॥૪૬॥ નિરાલમ્બાનન્દ આયાદ્વિજ્ઞાનાનન્દ
 આયયૌ । નિઃસન્દેહાનન્દ આયાદ્વિશ્વાસાનન્દ આયયૌ ॥૪૭॥
 નિર્વિકારાનન્દ આયાદીપ્તાનન્દઃ સમણ્ડલઃ । નિરપેક્ષાનન્દ
 આયાદેવાનન્દસ્તથાયયૌ ॥૪૮॥ નિરન્નાનન્દ આગચ્છલક્ષ્મણાનન્દ
 આશુ ચ । સત્તાનન્દો નીલકણ્ઠાનન્દસ્તત્રાયૌ દ્રુતમ્ ॥૪૯॥ નિર્મો-
 હાનન્દ આગચ્છભૂધરાનન્દ આયયૌ । યોગાનન્દસ્ય યૂથં ચ ભદ્રા-
 નન્દસ્ય મણ્ડલમ્ ॥૫૦॥ અવિનાશાનન્દયૂથમચ્છેદ્યાનન્દમણ્ડ-
 લમ્ । માયાતીતાનન્દયૂથં માનદાનન્દમણ્ડલમ્ ॥૫૧॥ હંસાનન્દઃ
 સમાગચ્છત્પ્રદ્યુમ્નાનન્દ આયયૌ । મંજુકેશાનન્દયૂથં પ્રતોષાનન્દ
 આગમત્ ॥૫૨॥ હરિભજનાનન્દશ્ચ નિર્મલાનન્દમણ્ડલમ્ । હયગ્રી-
 વાનન્દ આયાચ્છાન્તાનન્દશ્ચ યૂથયુક્ ॥૫૩॥ નરોત્તમાનન્દયૂથં
 પ્રશાન્તાનન્દમણ્ડલમ્ । નારાયણાનન્દ આયાદ્વન્યાનન્દશ્ચ યૂથ-
 યુક્ ॥૫૪॥ સવિત્રાનન્દ આયાચ્ચ સુજ્ઞાનાનન્દ આયયૌ । ધરણી-

શ્વરાનંદ, સ્વવશાનંદ, કેશવાનંદ, દ્રષ્ટૃપ્રકાશાનંદ, સજ્જનાનંદ અને માધ-
 વાનંદ મુનિનું મંડળ આવ્યું. સાંખ્યાનંદ, પ્રભાનંદ, ભાસ્કરાનંદ, ઋષભા-
 નંદ, સગુણાનંદ, રમેશ્વરાનંદ, દૃષિહાનંદ, નિર્દ્વન્દ્યાનંદ, વિદેહાનંદ નિરાલ-
 મ્બાનંદ, વિજ્ઞાનાનંદ, નિઃસંદેહાનંદ, વિશ્વાસાનંદ, નિર્વિકારાનંદ, દીપ્તાનંદ,
 નિરપેક્ષાનંદ, દેવાનંદ, નિરન્નાનંદ, લક્ષ્મણાનંદ, સત્તાનંદ, નીલકંઠાનંદ,
 નિર્મોહાનંદ, ભૂધરાનંદ, યોગાનંદ અને ભદ્રાનંદ આ બધા મુનિઓનાં મંડળો
 દુર્ગનગરમાં તત્ક્ષણ આવ્યાં ॥૪૯-૫૦॥ અવિનાશાનંદનું મંડળ, અચ્છેદ્યા-
 નંદનું મંડળ, માયાતીતાનંદનું મંડળ અને આનંદાનંદનું મંડળ આવ્યું.
 હંસાનંદ, પ્રદ્યુમ્નાનંદ, મંજુકેશાનંદ, પ્રતોષાનંદ, હરિભજનાનંદ, નિર્મળા-
 નંદ, હયગ્રીવાનંદ, શાંતાનંદ, નરોત્તમાનંદ, પ્રશાંતાનંદ, નારાયણાનંદ,

ધરાનન્દશ્ચ સત્કર્ત્રાનન્દ આયયૌ ॥૫૫॥ સત્યેશ્વરાનન્દ આયા-
જ્યોતિષાનન્દ આગમત્ । પ્રબોધાનન્દ આયાઞ્ચ પ્રભ્વાનન્દઃ
સમણ્ડલઃ ॥૫૬॥ રામચન્દ્રાનન્દયૂથં સર્વજ્ઞાનન્દમણ્ડલમ્ । પદ્મ-
નામાનન્દયૂથં તાપસાનન્દ આયયૌ ॥૫૭॥ શૂન્યાતીતાનન્દયૂથં
તુરીયાનન્દ આગમત્ । સ્વસ્વરૂપાનન્દયૂથં વામનાનન્દમણ્ડલમ્
॥૫૮॥ જગન્નિવાસાનન્દશ્ચ વિવેકાનન્દ આયયૌ । અક્ષયરૂપાન-
ન્દશ્ચ મંગ્ગલાનન્દ આગમત્ ॥૫૯॥ શ્વેતદ્વીપાનન્દયૂથમવ્યયાનન્દ-
મણ્ડલમ્ । ગોલોકેશ્વરાનન્દશ્ચ સુવ્રતાનન્દ આયયૌ ॥૬૦॥ તુરીયા-
તીતાનન્દશ્ચ હ્યમેદાનન્દ આગમત્ । દૃઢવ્રતાનન્દ આયાદ્વિચારા-
નન્દ આશુ ચ ॥૬૧॥ નિર્વિશેષાનન્દયૂથં ક્ષેમાનન્દસ્ય મણ્ડલમ્ ।
અનિરુદ્ધાનન્દયૂથં જિણ્ણવાનન્દશ્ચ યૂથયુક્ ॥૬૨॥ મધુસૂદનાનન્દશ્ચ
વિણ્ણવાનન્દઃ સમભ્યગાત્ । અવ્યયાત્માનન્દયૂથં મુક્તિદાનન્દ
આયયૌ ॥૬૩॥ સંશિતવ્રતાનન્દશ્ચ વરદાનન્દ આશુ ચ । જ્ઞાનવ-
લ્લામાનન્દશ્ચ સુપર્ણાનન્દ આગમત્ ॥૬૪॥ વિશ્વાધારાનન્દયૂથં
દુર્લભાનન્દમણ્ડલમ્ । ઘનશ્યામાનન્દયૂથં પ્રસાદાનન્દ આગમત્
॥૬૫॥ દહરાનન્દ આયાઞ્ચાપ્યૈશ્વર્યાનન્દમણ્ડલમ્ । અવદાતાનન્દ-
યૂથમલિંગ્ગાનન્દમણ્ડલમ્ ॥૬૬॥ રાધાકૃષ્ણાનન્દયૂથં ધર્માત્માન-

સવિત્રાનંદ, સુશાનાનંદ, ધરણીધરાનંદ, સત્કર્ત્રાનંદ, સત્યેશ્વરાનંદ, જ્યોતિ-
ષાનંદ, પ્રબોધાનંદ, પ્રભ્વાનંદ, રામચંદ્રાનંદ, સર્વજ્ઞાનંદ, પદ્મનાભાનંદ,
તાપસાનંદ, શૂન્યાતીતાનંદ, તુરીયાનંદ, સ્વસ્વરૂપાનંદ, વામનાનંદ, જગ-
ન્નિવાસાનંદ, વિવેકાનંદ, અક્ષયરૂપાનંદ, મંગળાનંદ, શ્વેતદ્વીપાનંદ, અવ્ય-
યાનંદ, ગોલોકેશ્વરાનંદ, સુવ્રતાનંદ, આ મુનિઓ પોતાના જૂથને સાથે લઈ
સત્વર દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૫૧-૬૦॥ તુરીયાતીતાનંદ, અભેદાનંદ, દૃઢવ્રતા-
નંદ, વિચારાનંદ, નિર્વિશેષાનંદ, ક્ષેમાનંદ, અનિરુદ્ધાનંદ, જિણ્ણવાનંદ, મધુ-
સૂદનાનંદ, વિણ્ણવાનંદ, અવ્યયાત્માનંદ, મુક્તિદાનંદ, સંશિતવ્રતાનંદ,
વરદાનંદ, જ્ઞાનવલ્લાભાનંદ, સુપર્ણાનંદ, વિશ્વાધારાનંદ, દુર્લભાનંદ, ઘનશ્યા-
માનંદ, પ્રસાદાનંદ, દહરાનંદ, ઐશ્વર્યાનંદ, અવદાતાનંદ, અલિંગાનંદ,

नन्दमण्डलम् । आयाद्धरिहयानन्दो ब्रजेशानन्दमण्डलम् ॥६७॥
 बालमुकुन्दानन्दश्चोपशमानन्द आययौ । सङ्कर्षणानन्दयूथं
 श्रीधरानन्दमण्डलम् ॥६८॥ जनार्दनानन्दयूथममृतानन्दमण्ड-
 लम् । यज्ञेश्वरानन्दयूथं भूतात्मानन्द आगमत् ॥६९॥ पूतात्मा-
 नन्दयूथं च पुरुषानन्दमण्डलम् । आयात्प्रधानपुरुषेश्वरानन्दः
 समण्डलः ॥७०॥ हिरण्यगर्भानन्दश्च भावनानन्द आययौ । दुरा-
 धर्षानन्द आयात्प्रभवानन्द आशु च ॥७१॥ ईशानानन्द आयाच्च
 भूगर्भानन्द आगमत् । प्राणदानन्द ओगच्छत्कृतज्ञानन्द
 आययौ ॥७२॥ संवत्सरानन्दयूथं सुरेशानन्दमण्डलम् । त्रिगुणा-
 तीतानन्दश्च बुद्धानन्दस्तथाययौ ॥७३॥ वृषाकप्यानन्दयूथं वस्वा-
 नन्दस्य मण्डलम् । वृषकर्मानन्द आयात्समात्मानन्द आगमत्
 ॥७४॥ सहस्रशीर्षानन्दश्च सर्वगानन्द आययौ । सर्वविदानन्दयूथं
 सामगानन्द आगमत् ॥७५॥ विष्वक्सेनानन्दयूथं वेदानन्दस्य
 मण्डलम् । धर्माध्यक्षानन्द आयाद्वेदाङ्गानन्द आययौ ॥७६॥
 लोकाध्यक्षानन्दयूथं भ्राजिष्ण्वानन्दमण्डलम् । चतुर्व्यूहानन्दयूथं
 सहिष्ण्वानन्द आगमत् ॥७७॥ चतुरात्मानन्द आयादनघानन्द
 आययौ । चतुर्भुजानन्दयूथं विजयानन्द आगमत् ॥७८॥ ऊर्जि-

राधाकृष्णानन्द, धर्मात्मानन्द, हरिहयानन्द, ब्रजेशानन्द, बालमुकुन्दानन्द, उप-
 शमानन्द, संकर्षणानन्द, श्रीधरानन्द, जनार्दनानन्द, अमृतानन्द, यज्ञेश्वरा-
 नन्द, भूमात्मानन्द, पूतात्मानन्द, पुरुषानन्द, प्रधानपुरुषेश्वरानन्द, आ-
 मुनिश्रो समंउण सत्वर आख्या ॥६९-७०॥ हिरण्यगर्भानन्द, भाव-
 नानन्द, दुराधर्षानन्द, प्रभवानन्द, धशानानन्द, भूगर्भानन्द, प्राणुदा-
 नन्द, कृतज्ञानन्द, संवत्सरानन्द, सुरेशानन्द, त्रिगुणातीतानन्द, बुद्धानन्द,
 वृषाकप्यानन्द, वस्वानन्द, वृषकर्मानन्द, समात्मानन्द, सहस्रशीर्षानन्द,
 सर्वगानन्द, सर्वविदानन्द, सामगानन्द, विश्वक्सेनानन्द, वेदानन्द, धर्मा-
 ध्यक्षानन्द, वेदाङ्गानन्द, लोकाध्यक्षानन्द, भ्राजिष्ण्वानन्द, चतुर्व्यूहानन्द,
 सहिष्ण्वानन्द, चतुरात्मानन्द, अनघानन्द, चतुर्भुजानन्द, विजयानन्द,

तानन्दयूथं च कारणानन्दमण्डलम् । उपेन्द्रानन्द आयाच्च धृता-
त्मानन्द आययौ ॥७९॥ अतीन्द्रियानन्द आयात्सत्त्वस्थानन्द
आगमत् । महावीर्यानन्दयूथं तत्राऽऽगच्छच्च सत्वरम् ॥८०॥
अयोनिजानन्द आयात्सात्त्वतानन्द आशु च । महोत्साहानन्द-
यूथं विश्रुतानन्दमण्डलम् ॥८१॥ अनिर्देश्यानन्दयूथं निमेषानन्द-
मण्डलम् । महेष्वासानन्दयूथमुदारानन्द आययौ ॥८२॥ महा-
शक्त्यानन्दयूथं विश्वानन्दस्तथागमत् । दुर्मर्षणानन्द आयाच्चा-
मानन्दः स्वयूथयुक् ॥८३॥ गुरुत्तमानन्दयूथं भूषणानन्दमण्ड-
लम् । सहस्राक्षानन्दयूथमनिलानन्द आययौ ॥८४॥ तत्राययौ
सत्यपराक्रमानन्दस्य मण्डलम् । निवृत्तात्मानन्द आयात्संवृता-
नन्दमण्डलम् ॥८५॥ सत्कृतातन्दयूथं चासङ्ख्येयानन्दमण्डलम् ।
विशिष्टानन्दयूथं च सिद्धार्थानन्दमण्डलम् ॥८६॥ सिद्धसङ्कल्पा-
नन्दश्च सिद्धिदानन्द आययौ । वर्धनानन्द आगच्छद्विविक्ता-
नन्द आशु च ॥८७॥ श्रुतिसागरानन्दश्च महेन्द्रानन्द आगमत् ।
बृहद्रूपानन्द आयाद्वसुदानन्द आशु च ॥८८॥ जगन्नाथानन्द-
यूथं सन्यासानन्दमण्डलम् । प्रकाशात्मानन्दयूथं प्रतापानन्द
आययौ ॥८९॥ अव्यक्तरूपानन्दश्च पावनानन्द आययौ । तथाऽ-

अर्जुनानन्द, कारणानन्द, उपेन्द्रानन्द, धृतात्मानन्द, अतीन्द्रियानन्द, सत्त्व-
स्थानन्द, महावीर्यानन्द, आ मुनिओ पोतपोताना नूथनी साथे सत्वर
दुर्गनगरमां आया ॥७९-८०॥ अयोनिजनन्द, सात्त्वतानन्द, महोत्सा-
हानन्द, विश्रुतानन्द, अनिर्देश्यानन्द, निमेषानन्द, महेष्वासानन्द, उदारानन्द,
महाशक्त्यानन्द, विश्वानन्द, दुर्मर्षणानन्द, धामानन्द, गुरुत्तमानन्द, भूष-
णानन्द, सहस्राक्षानन्द, अनिलानन्द, सत्यपराक्रमानन्द, निवृत्तात्मानन्द,
संवृत्तानन्द, सत्कृत्तानन्द, असंख्येयानन्द, विशिष्टानन्द, सिद्धार्थानन्द, सिद्ध-
संकल्पानन्द, सिद्धिदानन्द, वर्धनानन्द, विविक्तानन्द, श्रुतिसागरानन्द, महे-
न्द्रानन्द, बृहद्रूपानन्द, वसुदानन्द, जगन्नाथानन्द, सन्यासानन्द, प्रकाशा-
त्मानन्द, प्रतापानन्द, अव्यक्तरूपानन्द, पावनानन्द, अनन्तानन्द, कोधडा-

નન્તજિદાનન્દઃ ક્રોધહાનન્દ આગમત્ ॥૯૦॥ રામાનુજાનન્દયૂથં
 પ્રથિતાનન્દમણ્ડલમ્ । આયાદશોકાનન્દશ્ચ સયૂથસ્તત્ર સત્ત્વ-
 રમ્ ॥૯૧॥ દામોદરાનન્દ આયાદકામાનન્દમણ્ડલમ્ । અનુકૂલા-
 નન્દયૂથમતુલાનન્દ આયયૌ ॥૯૨॥ આદિદેવાનન્દયૂથં શ્રીગર્ભા-
 નન્દમણ્ડલમ્ । મહાભાગાનન્દ આયાન્નિર્વાણાનન્દ આગમત્
 ॥૯૩॥ વ્યવસાયાનન્દ આયાત્સન્તોષાનન્દ આયયૌ । નન્દાનન્દઃ
 સ્થિરાનન્દો વિરામાનન્દ આગમત્ ॥૯૪॥ નિર્મત્સરાનન્દ આયા-
 ચ્છત્રુઘ્નાનન્દમણ્ડલમ્ । સુદર્શનાનન્દયૂથં વિશાલાનન્દ આયયૌ
 ॥૯૫॥ પરમેષ્ઠ્યાનન્દ આયાદક્ષાનન્દશ્ચ યૂથયુક્ । ધર્મયૂપાન-
 ન્દયૂથમિજ્યાનન્દસ્ય મણ્ડલમ્ ॥૯૬॥ મહામખાનન્દયૂથં વિમુક્તા-
 નન્દમણ્ડલમ્ । સુમુખાનન્દ આયાચ્છ સૂક્ષ્માનન્દશ્ચ યૂથયુક્
 ॥૯૭॥ જિતક્રોધાનન્દ આયાદ્બ્રહ્મણ્યાનન્દમણ્ડલમ્ । મનોહરા-
 નન્દયૂથં દર્પહાનન્દ આયયૌ ॥૯૮॥ ભક્તવત્સલાનન્દશ્ચ શુભાન્ના-
 નન્દ આગમત્ । જ્ઞાનગમ્યાનન્દ આયાચ્છાન્તિદાનન્દ આયયૌ
 ॥૯૯॥ પુરાતનાનન્દયૂથં સત્કીર્ત્યાનન્દ આગમત્ । સત્યસન્ધા-
 નન્દ આયાદ્વિશોકાનન્દ આયયૌ ॥૧૦૦॥ પ્રમોદનાનન્દ આયાન્ન-
 ન્દનાનન્દ આશુ ચ । સત્યધર્માનન્દ આયાત્ સદ્ગત્યાનન્દ આયયૌ

નંદ, આ મુનિજનો પોતપોતાના મંડળને લધને દુર્ગપુરમાં જલદી આવ્યા
 ॥૮૧-૮૦॥ રામાનુજનંદ, પ્રથિતાનંદ, અશોકાનંદ, દામોદરાનંદ, અકામા-
 નંદ, અનુકૂળાનંદ, અતુલાનંદ, આદિદેવાનંદ, શ્રીગર્ભાનંદ, મહાભાગાનંદ,
 નિર્વાણાનંદ, વ્યવસાયાનંદ, સંતોષાનંદ, નંદાનંદ, સ્થિરાનંદ, વિરામાનંદ,
 નિર્મત્સરાનંદ, શત્રુઘ્નાનંદ, સુદર્શનાનંદ, વિશાલાનંદ, પરમેષ્ઠ્યાનંદ, દક્ષાનંદ,
 ધર્મયૂપાનંદ, ઇજ્યાનંદ, મહામખાનંદ, વિમુક્તાનંદ, સુમુખાનંદ, સૂક્ષ્મા-
 નંદ, જિતક્રોધાનંદ, બ્રહ્મણ્યાનંદ, મનોહરાનંદ, દર્પહાનંદ, ભક્તવત્સલાનંદ,
 શુભાંગાનંદ, જ્ઞાનગમ્યાનંદ, શાંતિદાનંદ, પુરાતનાનંદ, સત્કીર્ત્યાનંદ, સત્ય-
 સન્ધાનંદ, વિશોકાનંદ, આ સાધુઓ સમંડળ સત્ત્વર આવ્યા ॥૮૧-૧૦૦॥
 પ્રમોદનાનંદ, નંદનાનંદ, સત્યધર્માનંદ, સદ્ગત્યાનંદ, ગદાધરાનંદ, પુણ્યા-

॥१०१॥ गदाधरानन्दयूथं पुण्यानन्दः स्वयूथयुक् । आयाच्चक्र-
धरानन्दो दुर्जयानन्दमण्डलम् ॥१०२॥ सनातनानन्दयूथं कुमु-
दानन्द आगमत् । तूर्णं तत्राऽऽगमच्छिन्नसंशयानन्दमण्डलम् ॥१०३॥
विशुद्धात्मानन्दयूथमक्षोभ्यानन्दमण्डलम् । त्रिलोकेशा-
नन्द आयात्सुलभानन्द आशु च ॥१०४॥ त्रिलोकात्मानन्द आया-
द्योगीशानन्द आगमत् । आदित्यवर्णानन्दश्च विशुद्धानन्द
आययौ ॥१०५॥ धनञ्जयानन्दयूथं शुद्धानन्दश्च यूथयुक् । पुण्य-
कीर्त्यानन्द आयात्सुनेत्रानन्द आययौ ॥१०६॥ भूतावासानन्द-
यूथं सद्भूत्यानन्दमण्डलम् । शुद्धात्मानन्दयूथं च विद्यानन्दस्तथा-
ययौ ॥१०७॥ दिव्यमूर्त्यानन्द आयाच्छरणयानन्द आशु च ।
लोकनाथानन्द आयात्साक्ष्यानन्दश्च सत्त्वरम् ॥१०८॥ महाकर्मा-
नन्दयूथं सुहृदानन्दमण्डलम् । चतुर्वेदानन्दयूथं सत्त्वानन्दस्तथा-
गमत् ॥१०९॥ तथेश्वरेश्वरानन्द उद्भवानन्द आययौ । महाभूता-
नन्दयूथं तत्रागच्छच्च सत्त्वरम् ॥११०॥ आनन्दानन्दयूथं च यज्ञा-
नन्दस्य मण्डलम् । तत्राऽऽगच्छच्च परमप्रकाशानन्दमण्डलम् ॥१११॥
योगेश्वरानन्द आयाद्धर्यानन्दश्च यूथयुक् । विश्वचैत-
न्यानन्दश्च क्षेत्रज्ञानन्द आययौ ॥११२॥ तद्रूपानन्द आगच्छत्स-
त्यानन्दस्य मण्डलम् । अखण्डानन्दयूथं च चैतन्यानन्दमण्डलम्

नन्द, अक्षधरानन्द, दुर्जयानन्द, सनातनानन्द, कुमुदानन्द, छिन्नसंशयानन्द,
विशुद्धात्मानन्द, अक्षोभ्यानन्द, त्रिलोकेशानन्द, सुलभानन्द, त्रिलोकात्मानन्द,
योगीशानन्द, आदित्यवर्णानन्द, विशुद्धानन्द, धनञ्जयानन्द, शुद्धानन्द, पुण्य-
कीर्त्यानन्द, सुनेत्रानन्द, भूतावासानन्द, सद्भूत्यानन्द, शुद्धात्मानन्द, विद्या-
नन्द, दिव्यमूर्त्यानन्द, शरणयानन्द, लोकनाथानन्द, साक्ष्यानन्द, महाकर्मानन्द,
सुहृदानन्द, चतुर्वेदानन्द, सत्त्वानन्द, धेश्वरेश्वरानन्द, उद्भवानन्द, महाभू-
तानन्द, आ मुनिओ पोतपोताना मंडणना मुनिओ साथे उतावणा दुर्गपु-
रमां आया ॥१०१-११०॥ आनन्दानन्द, यज्ञानन्द, परमप्रकाशानन्द, योगे-
श्वरानन्द, धर्यानन्द, विश्वचैतन्यानन्द, क्षेत्रज्ञानन्द, तद्रूपानन्द, सत्यानन्द,

॥૧૧૩॥ શ્રીનિવાસાનન્દ આયાત્સદ્ધર્માનન્દ આશુ ચ । તથા
 ભક્તેશ્વરાનન્દ ईशानन्दश्च यूथयुक् ॥૧૧૪॥ રાસેશ્વરાનન્દયૂથં
 ભાવાનન્દસ્ય મण्डलम् । हिरण्मयानन्दयूथं भूमानन्दस्तथाययौ
 ॥૧૧૫॥ એવં તે મુનયઃ સર્વે સ્વસ્વયૂથસમન્વિતાઃ । અન્યે ચ
 પુરુષા યોષા આયુર્દુર્ગપત્તનમ્ ॥૧૧૬॥ શકુનાનતિમજ્જલાવહાં-
 સ્તૈર્બહુશો વર્ત્મનિ ભૂપ ! જાયમાનાન્ । પ્રસમીક્ષ્ય હરીક્ષણક્ષણઃ
 સ્વાન્ જ્ઞાદિતિ પ્રાપ્ત ઇતિ સ્મ મન્યતે વૈ ॥૧૧૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને
 નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે મુનિમંડલાગમનનામા
 સપ્તમોઽધ્યાયઃ ॥૭॥

સુપ્રત ઉવાચ—બ્રાહ્મે મુહૂર્ત ઉત્થાય ભગવાનથ સર્વદક્ । કૃત્વા

અખંડાનંદ, ચૈતન્યાનંદ, શ્રીનિવાસાનંદ, સદ્ધર્માનંદ, ભક્તેશ્વરાનંદ,
 ઈશાનંદ, રાસેશ્વરાનંદ, ભાવાનંદ, હિરણ્મયાનંદ, ભૂમાનંદ, આ મુનિઓ
 મંડળ સહિત સત્વર દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૧૧૧-૧૧૫॥ આ પ્રકારે પોત-
 પોતાના મંડળે સહિત આ સમસ્ત કૃપાનંદાદિ (૪૨૬) મુનિઓ દુર્ગપુ-
 રમાં ઝડપથી આવ્યા. (પૂર્વોક્ત મુનિઓને સમાન નામ છે માટે અહીં
 ‘વર્ણિઓ સમંડળ આવ્યા’ એમ નથી કહ્યું તથાપિ તેઓ પણ આવ્યા
 એમ બાળી લેવું) બીજા નરનારી હરિભક્તો પણ દુર્ગપત્તનમાં આવ્યા
 ॥૧૧૬॥ હે ભૂપ ! આ અધા ભક્તજનો માર્ગમાં થતા અતિ મંગળકારી
 અનેકવિધ શકુનોને બેઠને, પોતાને અભીષ્ટ ભગવદ્દર્શનનો અવસર અતિ
 નજીકમાં પ્રાપ્ત થયો છે એમ માનવા લાગ્યા. એમને દર્શન થકી અન્ય
 અભિલષિત હવુંજ નહિ ॥૧૧૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીય-
 પ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે મુનિમંડળાગમનનામા સપ્તમોઽધ્યાયઃ ॥૭॥

૧અધ્યાય ૮ મો.

સુપ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી સર્વદર્શી ભગવાન્ બ્રાહ્મ

૧ આ અધ્યાયમાં આવેલાં મુનિમંડળોને સાંભળીને, પરમ પ્રેમથી ભગવાને
 કરેલું તેમની સન્મુખ ગમન અને તેમના દર્શનનો મહા આનંદ વર્ણવ્યો છે.

શૌચવિધિં સ્નાત્વા નિત્યકર્મ સમાચરત્ ॥૧॥ સ્વપીઠેઽથ બહિર્વેદ્યાં
સ્વાસ્તૃતે નિજપાર્ષદૈઃ । ઉપાવિશત્સ્વભક્તાનાં નયનાનન્દવર્ધનઃ
॥૨॥ ત્યાગિભિર્ગૃહિભિશ્ચાસૌ પ્રણતશ્ચ પદાતિભિઃ । યોષામિશ્ચ
દધૌ હસ્તે કૃષ્ણસરણમાલિકામ્ ॥૩॥ કૃતનિત્યવિધિસ્તાવનૃ-
પતિઃ સમુપેત્ય તમ્ । ચન્દનાક્ષતપુષ્પાદૈરુપચારૈઃ પુપૂજ હ ॥૪॥
વર્ણિરાટ્ પાર્શ્વસંસ્થસ્તં ગૃહીતસિતચામરઃ । મુકુન્દો વીજયા-
માસ વ્યજનેન સ ચોત્તમઃ ॥૫॥ માલિકઃ સ્થવિરો વાઙ્મ્યા હર-
નાથ ઉપેત્ય તમ્ । ધારયામાસ ભક્ત્યૈવ પૌષ્પાન્હારાંશ્ચ શેખ-
રાન્ ॥૬॥ તાવત્તત્રાગમત્સૂર્ણં લલિતાપ્રેષિતા રતિઃ । વાસઃપોટ-

મુહૂર્તમાં ઉઠીને, લોકોને ધર્મમર્યાદા શિખવવા સાડ શૌચવિધિ કરી સ્નાન
કરી, સંધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મ યથાવિધિ કરવા લાગ્યા ॥૧॥ તે પછી ભગ-
વાન્ ઉત્તમ નૃપના આંગણમાં રહેલા નિખતરૂની નીચે રહેલી વેદિકા ઉપર
રતનજી આદિક પોતાના પાર્ષદોએ સ્થાપન કરેલા, સુખાસ્તરણથી સારી
રીતે બિછાવેલા ઢોલીયા ઉપર ભક્તજનોનાં નેત્રોને પોતાના દર્શનદાનથી
આનંદ આપતા થકા વિરાજમાન થયા ॥૨॥ વિરાજેલા ભગવાનને સમસ્ત
ભક્ત ત્યાગિજનો, ગૃહસ્થજનો, પાર્ષદજનો અને સ્ત્રીજનોએ પરમ પ્રેમથી
પ્રણામ કર્યા. તે પછી ભગવાને ઇષ્ટદેવપણે માનેલા શ્રીકૃષ્ણનું સ્મરણ
કરવા તુળસીની જપમાળા જમણા કરકમળમાં ધારણ કરી ॥૩॥ આવા
અવસરમાં ઉત્તમ ભક્ત ઉત્તમ ભૂપતિએ નિત્યવિધિ કરી પરવારીને, ભગ-
વાન પાસે આવીને, ચંદન અક્ષત પુષ્પ આદિક ઉપચારોવડે તેમની ઉત્તમ
પૂજા કરી ॥૪॥ વર્ણિરાજ મુકુંદાનંદજી શ્વેત આમર હાથમાં લઈ સમીપે
ઉભા રહીને, ભગવાન ઉપર આમર કરવા લાગ્યા અને ઉત્તમ રાજ વીર-
ણના વીંજણાવડે મંદમંદ વાયુ નાંખવા લાગ્યા ॥૫॥ આજ અવસરે
હરનાથ નામનો વૃદ્ધ માળી લક્ષ્મીવાડી થકી પુષ્પના હારો તથા તોરાઓ
તત્કાળ લાવીને ભક્તિથી ભગવાનને ધારણ કરાવી ગયો ॥૬॥ આજ અવ-
સરમાં લલિતાએ મોકલેલી રતિ નામની કોઈ હરિભક્ત સ્ત્રી નવીન વસ્ત્રોની
પોટલીને વસ્ત્રથી ઢાંકીને કક્ષ (અગલમાં) ઘાલીને ભગવાનની સમીપે

લિકાં કક્ષે દધાનાઽઽચ્છાદ્ય વાસસા ॥૭॥ પ્રણમ્ય દૂરે તિષ્ઠન્તીં
 તામવેક્ષ્ય હરિર્હસન્ । કિમેતદસ્તીત્યપ્રાક્ષીત્તદિક્ષિતવિદીશ્વરઃ ॥૮॥
 સોમાદ્યાઃ પ્રાહુરનયા નૂતનાન્યંશુકાનિ તે । ધનત્રયોદશીત્ય-
 યાઽઽનીતાનિ સ્વીકુરુ પ્રભો ! ॥૯॥ તાનાહ સોઽય તુ દિને
 કૃષ્ણભૂષામૃજોત્સવઃ । ક્રિયતાં નૂત્નવાસાંસિ ધાસ્યેઽહં પ્રતિપ-
 દિને ॥૧૦॥ इत्थं वदत्येव हरौ मुनींस्तान् क्रोशार्धदूरे पथि वीक्ष्य
 योधः । उपागतान् गोप उपेत्य दुर्गे दौवारिकं तत्त्वरितं जगाद
 ॥११॥ स्नात्वा ब्रजन्नच्युतसन्निधानं कृतोर्ध्वपुण्ड्रो जलपात्रहस्तः ।
 शुश्राव मुन्यागमनं तदैव ससम्भ्रमं तन्मयरामभट्टः ॥१२॥ अथ

તત્કાળ આવીને દૂરથીજ પ્રણામ કરી ઉભી રહી. ભગવાન તો આ રતિને
 જોઈને તેના હૃદય ત અભિપ્રાયને પરમેશ્વરપણાથી જાણીને કિંચિત્ હસતા થકા
 ‘આ વસ્ત્રથી ઢાંધીને આંણેલું શું છે?’ એમ પુછવા લાગ્યા ॥૭-૮॥
 લજ્જાથી નહિ બોલતી રતિનો અભિપ્રાય જાણીને સોમવર્માપ્રમુખ પાર્ષદો
 શ્રીહરિ પ્રત્યે બોલ્યા કે-હે પ્રભો ! લલિતાએ મોકલેલી આ રતિએ નવીન
 વસ્ત્રો ‘આજ ધનત્રયોદશીનો નવીન દિવસ છે’ એમ જાણીને આપને
 ધારવા માટે આણ્યાં છે, તો આપ અંગીકાર કરીને ભક્તમનોરથને કૃતાર્થ
 કરો ॥૯॥ ભગવાનતો પાર્ષદો પ્રત્યે ‘આ નવીન વસ્ત્રો પડવાને દિવસે અમો
 ધારણ કરીશું. પ્રથમ આજ તો ભગવાનનાં જે આભૂષણો છે તેને ધોવાનો
 મહોત્સવ કરો’ એમ બોલ્યા ॥૧૦॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે અહીં ભગ-
 વાન્ કહેછે, એટલાકમાં અર્ધો ગાઉ દૂર માર્ગમાં આવતા મુનિઓને જોઈને
 યોધ નામના ગોપે (આહીર ભક્તે) ઉત્તમ રાજના દરબારમાં આવીને તે
 વાત દ્વારપાળને ત્વરાથી નિવેદન કરી ॥૧૧॥ દ્વારપાળને જોધા ભક્તે વાત
 નિવેદન કરી એજ સમયે ઉન્મત્તગંગામાં સ્નાન કરી, લલાટાદિકમાં સચંદ્રક
 ઊર્ધ્વચુંડ તિલકને ધારી, જળપૂર્ણ પાત્રને હાથમાં ઝાલીને, વૃદ્ધ વયને
 લીધે વસ્ત્રથી દૃઢ કટિપ્રદેશ જેમણે બાંધ્યો છે અને ભગવાનની સમીપે
 આવતા એવા મયારામ ભટ્ટ મુનિઓનું આગમન વૃત્તાંત સાંભળીને વેગથી
 સંભ્રમપૂર્વક હોડતા, માટેજ માર્ગમાં જેમતેમ લથડીયાં ખાતા અને

દ્રવન્પ્રસ્થલદઙ્ગિરાશુ સમુચ્ચસન્વદ્ધકટિઃ સહાસઃ । બદ્ધાઞ્જલિઃ
પ્રાહ હરિં સમેત્ય સ ચિન્તયન્તં હૃદિ તત્તદેવ ॥૧૩॥ પ્રમો!
મુનીનામુપશલ્ય એવ વૃન્દાનિ સદ્ધા અપિ ગૌર્જરાદ્યાઃ । સમા-
ગતાઃ સન્તિ મહોત્સવોઽય ત્વદર્શનેનાસ્તુ તદીક્ષણાનામ્ ॥૧૪॥
શ્રુત્વા સ્વમક્તનિચયાગમનસ્ય વાર્તામુત્ફુલ્લવક્ત્રનયનામ્બુરુહોઽ-
તિહર્ષાત્ । પ્રત્યુદ્ગમોત્સુકમનાઃ સહસોદતિષ્ઠત્પીઠોત્તમાન્નિજજ-
નપ્રિયકૃન્મુનીશઃ ॥૧૫॥ તાવદ્વયં ચપલચારિણમાનિજ્ઞાય ભૂપા-
જ્ઞયા ભૃગુજિદાશુ પુરોઽચ્યુતસ્ય । પ્રાવારશુભ્રપટવદ્ધકટિઃ સ્વયં

વેગથી ચાલવાના પરિશ્રમથી બહુ ઉચ્છ્વાસ લેતા અને ભગવાનને પ્રિય
વચન નિવેદન કરવાનો અવસર મળવાથી ઉપજેલા બહુ હર્ષથી હસતા
થકા ભગવાનની પાસે જઈને એ હાથ જોડીને, મનમાં મુનિજનોના આગ-
મનને જ ચિંતન કરતા તે ભગવાનને મુનિઓનું આવવાનું વૃત્તાંત જલદી
નિવેદન કરવા લાગ્યા ॥૧૨-૧૩॥ હે પ્રભો ! મુનિઓનાં મંડળો અને ગુજ-
રાત આદિક દેશના હરિભક્તસંઘો પણ આ નગરના સીમાડામાં જ આવી
પહોંચ્યા છે. તેઓને હમણાં જ આપણા ચરણારવિંદનાં દર્શનથી મહાન
નેત્રોત્સવ થાઓ, એમ બોલ્યા ॥૧૪॥ હે રાજન્ ! પોતાના પ્રિય ભક્ત-
જનોની આવવાની વાર્તા મયારામના મુખથી સાંભળીને, હર્ષાંતિશયથી
પ્રકુલિત નેત્રકમળવાળા અને મુનિઓને અભિમુખ જવામાં સમુત્સુક
મનવાળા થઈને પોતાના સર્વોત્તમ સિંહાસનથી એકદમ ઉઠ્યા. કારણ કે
આ ભગવાન નિજજનોનું પ્રિય કરનારા છે-જે કોઈ નિષ્કપટ પ્રેમવિશે-
ષથી પોતાના જ એક સમાશ્રયવાળા છે તેઓનું જ પ્રિય કરવું તે થકી
આ ભગવાનને બીજું કંઈ પ્રિય નથી, માટે ભક્તોનું તે તે પ્રિયને કરનારા
છે. ભક્તોને પ્રિય તો ભગવાનનો સંશ્લેષ જ છે, તો ભગવાનને પ્રિય
પણ ભક્તનો સંશ્લેષ જ છે, માટે ભગવાન એકદમ આસનમાંથી ઉઠ્યા.
વળી ભગવાન મુનિઓના ધર્મ છે, તો મુનિઓનું પ્રિય કરવામાં પોતે જ
પ્રવર્તે છે ॥૧૫॥ ભગવાન ઉઠ્યા એ જ સમયે તેમના આશયને જાણ-
નારા ઉત્તમ નૃપતિએ પ્રેરેલા ભૃગુજી નામના પાર્ષદે અપણ ચાલ-

તં સોઽધ્યારોહ દ્વટિતિ હુતિલાઘવેન ॥૧૬॥ વલ્ગોપકર્ષણનિરુ-
દ્ધજવેન તેન સ્વીયાગ્રપાર્શ્વગસમીક્ષકલોકસદ્ભાત્ । તત્પત્તના-
ત્કરવિદૂરિતમાર્ગલોકો ભૂરિત્વરોઽપિ શનકૈઃ કિલ નિર્યયૌ સઃ
॥૧૭॥ શીઘ્રોપવન્ધશિથિલત્વચલાયમાનપર્યાણતૂર્ણગતિવાજિવ-
રાધિરૂઢાઃ । સોમાદયસ્તમનુજગ્મુરુદાત્તકુન્તાઃ પદ્માશ્ચ તાનનુય-
યુસ્તરવારિહસ્તાઃ ॥૧૮॥ સહસ્રશોઽન્યેઽપિ નરાશ્ચ નાર્યસ્તાનન્વ-

વાળો અનુત્તમ અશ્વ લગવાન પાસે જલદી લાવીને ઉભો રાખ્યો.
એટલે સ્વયં લગવાનુ શ્વેત ઉત્તરીય વસ્ત્રથી દૃઢ કેડ્ય બાંધીને લાઘ-
વતાથી હુદકો મારીને ઝટ તે અશ્વ ઉપર વિરાજમાન થયા ॥૧૬॥ લગ-
વાનને પોતાના અનન્ય લક્ષ્મણનોના દર્શનનો ત્વરાતિશય મહાન હતો અને
તેને અનુરૂપજ અશ્વનો પણ વેગાતિશય મહાન હતો. અથાપિ અશ્વ ઉપર
એસીને પોતાના લવન થકી નિકળેલા આ લગવાનના અસાધારણ દિવ્ય
શોભાવિશેષને જોવાની ઉત્કંઠાને લીધે એમરથી અભિમુખ આવેલા પુર-
વાસી જનોએ જવાનો રસ્તો રોકી દેવાથી આ લગવાને પોતાના હૃદયત-
ળમાંજ તે ત્વરાતિશય (લક્ષ્મણનોના દર્શનનો) રોકી રાખ્યો અને
અશ્વનો જે સ્વાભાવિક વેગાતિશય હતો તે પણ તેની લગામને 'મંદગતિ
થાય' એમ ખેંચવાવડે રોકી રાખ્યો. એરીતે લગામને ખેંચી રાખવાવડે
રોકી દીધો છે વેગ જેનો એવા અશ્વે કરીને, રૂમાલ ધારી રહેલા પોતાના
હાથની સંજાથી માર્ગમાં રહેલા લોકોને જેમતેમ કરી દૂર કરીને, પોતાના
દર્શનની ઉત્કંઠાથી આગળ અને એ પડખામાં આવી ઉભેલા જનસંઘોની
ભારે ભીડવાળા તે દુર્ગપત્તન થકી ધીમે ધીમે બહાર નિકળ્યા ॥૧૭॥
લગવાનની પાછળ જવાની તીવ્ર ત્વરાથી કશીને જેમતેમ બાંધેલાં હોવાથી
શિથિલ થતાં આમતેમ ખસી જતાં છે પલાણુ જેમનાં અને સ્વભાવથી
વેગવાળી આલવાળા, પોતપોતાના ઉત્તમ અશ્વ ઉપર એસીને સોમવર્મા
આદિક અશ્વારો હાથમાં ઊંચા ભાલા બરછીઓ લધને લગવાનની પાછળ
ગયા. રતનજી લૂગુજી આદિક પદાતિઓ હસ્તમાં તરવારો લધને તે અશ્વા-
રોની પાછળ ગયા ॥૧૮॥ તે સમયે બીજા પણ બહુ નરનારી જનો સમસ્ત

યુસ્ત્યક્તસમસ્તકૃત્યાઃ । હરિશ્ચ પુર્યાં બહિરેત્ય પાર્ષ્ણિસ્પર્શોન
સોઽદ્રાવયદાશુ વાહમ્ ॥૧૯॥ દૂરે ગતં તં સહસાવલોક્ય તેઽપ્ય-
શ્વવારાઃ પદધાવિતાશ્વાઃ । અન્વદ્રવંસ્તાનનુ ભક્તસઙ્ગાઃ સર્વેઽપ્ય-
ધાવન્હરિમીક્ષમાણાઃ ॥૨૦॥ ઉદ્ગચ્છન્તિ ધરાતલાત્કિમુ દિવં કિં
વામ્બરાદ્ભૂતલં હંસાઃ સન્નિપતન્તિ કિન્નુ ગરુડાઃ કિં મૂર્તિમન્તો-
ઽનિલાઃ । ઇત્યાશ્ચર્યવશાત્સમીક્ષકજનૈસ્તે તર્ક્યમાણા મુનીન્
ગીતધ્વાનનિનાદિતાલિલદિશશ્ચૈક્ષન્ત નારીર્નરાન્ ॥૨૧॥ તેઽપ્યેકં
મુનયો મનોજવહયારૂઢં તમક્ષિપ્રિયં દૂરાદ્વીક્ષ્ય ચ લક્ષણૈર્હરિ-

ગૃહકાર્યોને લાગ કરીને, પાળાઓની પાછળ ગયા. તે પછી બહુ જન-
સંઘની ભીડવાળા નગર થકી બહાર આવીને ભગવાને પોતાના અશ્વને
પેનીના સ્પર્શમાત્રથી વેગથી દોડાવ્યો (આ અશ્વ પેનીના સ્પર્શમાત્રથી
દોડેછે, જેથી અશ્વનો ભતિથી ઉત્કર્ષ જણાય છે) ॥૧૯॥ ક્ષણમાં બહુ
દૂર પ્રદેશમાં પધારેલા ભગવાનને લાળીને સોમવર્મા આદિક અશ્વવારો
પણ પોતપોતાના અશ્વોને પાદપ્રહારવડે વેગથી દોડાવતા થકા ભગવાનની
પાછળ દોડ્યા. ખીન્ન પગપાળા ભક્તસંઘોપણ ભગવાનને દૂરથી દેખીને
પોતપોતાના વેગને અનુસારે અશ્વારોની પાછળ દોડ્યા ॥૨૦॥ આ અશ્વ-
વારો વેગથી દોડતા અશ્વોની ચાલની વિચિત્રતાને લીધે (હુદી હુદીને
દોડવાના સમયે) ભૂતજથ્ઠી સ્વર્ગ પ્રત્યે ઉડીને બય છે કે શું ? અથવા
હંસપક્ષિઓ સ્વર્ગલોક થકી ભૂલોકમાં ઉતરી આવે છે કે શું ? એમ ઉત્પ્રેક્ષા
કર્યા થકા અને (એકજ વેગથી સરખી ગતિએ દોડવાના સમયે) આ
ગરુડો હશે કે શું ? અથવા મૂર્તિમાન વાયુઓ હશે કે શું ? એમ આશ્ચર્ય-
વશાત્ જોનારા જનોએ ઉત્પ્રેક્ષા (તર્ક) કર્યા થકા, પ્રહર્ષભર પરિપૂર્ણ
મુનિઓને તથા ગીતાદિકના દીર્ઘ ધ્વનિથી સમગ્ર દિશાઓને જાળવી મુકતા
ભક્તજન નરનારીઓને આગળ જોવા લાગ્યા ॥૨૧॥ આ મુનિઓ પણ મન
સમાન વેગવાળા અશ્વ ઉપર વિરાજમાન થઈને આવતા, અશ્વગતિના
વેગથી ઉછળતા પાદમાં તોરાઓ જોના છે, નેત્રોને પ્રિય એવા એકાકી
ભગવાનને દૂરથી દેખીને આકૃતિનો સન્નિવેશ (એકવાણ) તથા ઉછળતા તોરાં

રસૌ વેગોચ્છલચ્છેશ્વરઃ । इत्यात्मन्यनुमाय दृष्टतनवस्तत्पृष्ठधा-
वद्भयारूढान्वीक्ष्य तु सत्वरं सहजनैस्तं दुद्रुवुर्यथशः ॥२२॥
સન્તપ્તા વનવહિનેવ કરિણો ગજ્ઞાપ્રવાહં હિમં દૂરાદ્રીક્ષ્ય તમુદ્ર-
વન્તિ ચ યથા હંસાઃ સરો માનસમ્ । દાતારં ચ દરિદ્રભિક્ષુક-
જનાઃ સઘો યથા તે તથા ધાવન્તિ સ્મ તમાત્મવલ્લભમમી ભક્તા-
સ્તદેકાશ્રયાઃ ॥૨૩॥ સર્વે તે મુનયસ્તદા જવિહયારૂઢપ્રભોર્વીક્ષ-
ણાત્સ્વીયં દિવ્યમવાપ્ય ભાવમભવંસ્તદેહમાનોઽજિજ્ઞતાઃ । વ્યાસં
વીક્ષ્ય શુકો યથા ગતવપુર્માનોઽતિદૂરાદ્રવંશ્ચાપોન્મુક્તશરા इवा-

આદિક ચિહ્નોવડે 'તે આ અમારા જીવિત સર્વસ્વરૂપ સર્વેશ્વર ભગવાન છે' એમ અનુમાનથી નિશ્ચય કરીને, પ્રહર્ષ પામીને, શ્રીહરિની પાછળ દોડતા અશ્વવારોને જોઈને તો 'આ શ્રીહરિજ છે' એવો દૃઢ નિશ્ચય કરીને, પોતા-
સાથે આવેલા યાત્રાળું સર્વ હરિજનો સાથે સંઘથી સત્વર શ્રીહરિને સન્મુખ તીવ્ર વેગથી એકદમ દોડ્યા ॥૨૨॥ શ્રીહરિનોજ એક આશ્રય જેમને છે અને એજ એક પ્રિય જેમને છે અને એમનાજ એક સંશ્લેષ-
પરાયણ એવા તે આ મુનિજનો તથા હરિજનો દાવાનળની જ્વાળાથી અત્યંત તપી ગએલા વનવાસી હાથીઓ શીતળ ગંગાપ્રવાહને દૂરથી દેખીને તેને અભિમુખ જેમ એકદમ દોડે અને મેઘના આવવાથી ભય પામેલા હંસપક્ષિઓ માનસ સરોવરને દૂરથી દેખીને સન્મુખ જેમ વેગથી દોડે અને દારિદ્ર્ય દુઃખથી અતિશય તપી ગએલા ભિક્ષુક જનો ધન અનાદિ આપવામાં ઉદાર દાતારને દૂરથી દેખીને જેમ તત્ક્ષણ તેને સન્મુખ દોડે તેમ પોતાના પ્રેમારૂપ પરમાત્મા શ્રીહરિને દૂરથી દેખીને અનિર્વચ-
નીય ઉત્સાહપૂર્વક સન્મુખ એકદમ દોડ્યા ॥૨૩॥ તે સમયે આ સર્વ મુનિઓ તીવ્ર વેગવાળા અશ્વ ઉપર વિરાજમાન ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપના દર્શનથી દેહભાને રહિત થઈ દિવ્ય ભાવનાજ એક ભાવવાળા થઈ ગયા. તે પછી ધનુષમાંથી છુટેલા આણની પેઠે જેમની તીવ્ર ગતિ હણાઈ નથી એવા થકા વેગથી તત્ક્ષણજ ભગવાનને પામી ગયા. (આ અર્થ દૃષ્ટાંતથી કહે છે) જેમ શુકદેવજી પોતાના પ્રિય પિતા વ્યાસજીને જોઈને દેહભાને

શુગતયસ્તં લેભિરે તત્ક્ષણમ્ ॥૨૪॥ તાન્પ્રાપ્ય પ્રમુરશ્વમાશુજ-
વિનં સોઽતિષ્ઠિપત્તત્ક્ષણં તેઽપિ પ્રેમદગશ્રવઃ સ્વપરમપ્રેષ્ઠં પ્રમું
દણ્ડવત્ । નેમુઃ ક્ષોણિતલે નિપત્ય મુનયશ્ચાન્યે પુમાંસસ્તથા
યોષા અપ્યુપવિશ્ય ભૂનિહિતદોર્દત્તોત્તમાઙ્ગા મુદા ॥૨૫॥ સોમાદ્યા
હરિપાર્ષદા અથ તદા વાજિભ્ય ઉત્તીર્ય તાન્નત્વા દણ્ડવદાશુ
તે સ્વતુરગાનધ્યાયહૃદ્ગુત્પ્લવૈઃ । નત્વા તે મુનયોઽતિહર્ષવિવશા
ઉત્થાય ફુલ્લાક્ષિભિઃ સાનન્દં ચ સસમ્ભ્રમં સિતમુખાઃ સ્વપ્રેષ્ઠ-

રહિત થઈ પોતાના આત્મામાંજ એક ભાવવાળા થઈને બહુ દૂરથી દોડતા
થકા જેમ વ્યાસને વેગથી પામ્યા હતા તેમ ॥૨૪॥ તે પછી ભગવાને
અભિમુખ આવતા મુનિઓને બોધને, બહુવેગથી ચાલતા તે અશ્વને એક-
દમ રોકી રાખીને પોતાનાં સર્વને સુખેથી દર્શન થાય એવા શુભ સ્થાનમાં
ઉભો રાખ્યો. મુનિઓપણ ભગવાનના દર્શનના આહ્વાદથી ઉપજેલા
આનંદના અશ્રુઓથી પરિપૂર્ણ નેત્રવાળા થઈને તે પોતાના પ્રિયતમ પ્રભુને
પૃથ્વી ઉપર દંડની પેઠે પડીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમજ
ખીજ પણ હરિભક્ત પુરૂષો પરા પ્રીતથી પ્રણામ કરવા લાગ્યા. સમસ્ત
ભક્ત સ્ત્રિઓપણ ભૂમિ ઉપર બેસીને ભૂતળ ઉપર મુકેલા બેડેલા બે
હાથ ઉપર મસ્તક મુકીને પ્રહર્ષથી પ્રભુને પ્રણામ (પંચાંગ) કરવા લાગી
॥૨૫॥ તે સમયે સોમવર્મા વિગેરે હરિપાર્ષદો પોતપોતાના અશ્વ ઉપરથી
એકદમ નીચે ઉતરી પડીને, મુનિઓને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને, તત્ક્ષણજ
યથાપૂર્વ પોતપોતાના અશ્વઉપર ઠેકઠો મારીને બેસીને, ભગવાનના અશ્વને
ચાલવાની રાહ બેતા થકા તેમની પછવાડે તેમના સેવક સમુચિત એવા
સ્થાનમાં ઉભા રહ્યા. તેપછી મુનિઓ પ્રણામ કરી પ્રહર્ષપરવશ થઈ
ઉઠીને-ઉંચે નીચે પડખે મુખને ફેંક્યા કરતા સ્વભાવચંચળ એવા અશ્વના
વેગને રોકવામાટે એક હાથ (ડાબા)માં લગામને બળાત બેંચીને ધારી
રહેલા, ખીજ (જમણા) હાથમાં ઉત્તમ ચાબકને ધારી રહેલા, મસ્તકે
મોળીયામાં શોભાયમાન પુષ્પના તોરાઓને ધારી રહેલા, પોતાના ભક્ત
મુનિજનોના દર્શનની ત્વરાને લીધે કેડીયું-અંગરખું નહિ પહેરેલું હોવાથી

મૈક્ષન્ત તમ્ ॥૨૬॥ વ્યાવલગ્નપલાશ્વરોધનહઠાદાકૃષ્ય વલ્ગાં
 દધદ્દોષ્ણૈકેન પરેણ ચોત્તમકશાં શીર્ષોલ્લસચ્છેશ્વરઃ । મક્તેક્ષાર-
 મસાદકચ્ચુકધૃતેઃ સંલક્ષ્યવક્ષઃસ્થલે હારાલિં ચ દધત્સ પીતતિ-
 લકસ્તૈરૈશ્ચિ શુક્લામ્બરઃ ॥૨૭॥ તં વીક્ષ્યાક્ષિમનઃપ્રિયં મધુરયા
 સ્વાનીક્ષમાણં દશા નાતૃપ્યન્મુનયશ્ચ તે હરિજના વક્ષાઞ્જલીન્સં-
 સ્થિતાઃ । તાન્સમ્ભાવ્ય યથોચિતં સ ભગવાન્પ્રાયાત્પુરં સા-
 દિભિઃ સાકં તૈર્મુનિભિર્જનૈશ્ચ શનકૈરાનન્દયન્ સ્વાન્ પથિ ॥૨૮॥
 શૃણ્વઞ્જીનગરાગતૈઃ કૃતમસૌ તાસાદિવાદ્યધ્વનિં નાનાદુન્દુભિ-
 શ્ચઙ્ગઞ્જર્જરવં સદ્વન્ધુકીધૂષ્કૃતીઃ । યોષાભિર્નિજમક્ષપાત્રવસનગ્ર-

સર્વ કોઈએ સારી રીતે સંદર્શનીય દિવ્ય શોભાવાળા વક્ષઃસ્થળમાં બહુ
 પ્રકારનાં સુગન્ધિ પુષ્પોના ઉત્તમ હારોની પંક્તિને ધારી રહેલા,
 પીળા તિલકથી અલંકૃત વિશાળ લાલતળ જેમનું છે, સર્વ શ્વેતાંબરથી
 શોભાયમાન એવા પ્રિયતમ ભગવાનને પ્રહર્ષથી પ્રકુલિત નેત્રવાળા
 થઈ હૃદયતળમાં પ્રકટેલા પરમાનંદને મંદહાસના મિષથી પ્રદર્શાવતા
 હોય ને શું? એમ સંભ્રમપૂર્વક આનંદથી નિરખવા લાગ્યા ॥૨૬-૨૭॥
 ભક્તોના મન તથા નેત્રને પ્રિયકારિ દર્શન જેમનું છે, પ્રેમમધુર
 દૃષ્ટિથી નિજજનોને જોયા કરતા, તે આ ભગવાન શ્રીહરિને ફરી
 ફરી જોઈને પણ આ મુનિઓ તથા બીજા હરિજનો દર્શનની તૃપ્તિને
 નજ પામ્યા. તે પછી ભગવાન જે હાથ જોડીને ઉભા રહેલા મુનિ-
 જનો તથા હરિજનોને યથાયોગ્ય સ્વાગત પ્રશ્નાદિકવડે સંભાવના
 કરીને, તેઓ તથા પોતાના સોમવર્મા વિગેરે અશ્વારોથી વિટાઈને
 માર્ગમાં પોતાના ભક્તોને અતિ આનંદ આપતા થકા અને અમદાવાદથી
 આવેલા ભક્તજનોએ કરેલા, તાસાં દુન્દુભિ (નગાડ) શૃંગ (રણશીંગ)
 ઝંઝર વિગેરે વિવિધ વાણંત્રોના ધ્વનિને તથા શ્રેષ્ઠ અંધુકોના બહુ અહારોને
 તથા દેશાંતરમાંથી આવેલી ભક્ત નારીઓએ પોતાનાં ખાવાનાં ભાથાં
 રસોઈ કરવાનાં નાનાં પાત્રો અને પહેરવા ઓઢવાનાં વસ્ત્રોની પોટલીઓને
 પોતપોતાના મસ્તક ઉપર મુકીને ઉત્સાહથી ઉચ્ચારણ કરેલાં ભક્તિ-

ન્થી: શિર:સ્વાત્મનાં ધૃત્વોચ્ચારિતગીતિકાધ્વનિમપિ પ્રાયાત્સમા-
કર્ણયન્ ॥૨૯॥ પુર્યો તત્ર નૃપાલયાઙ્ગણમુપેત્યાશ્વાત્સમુત્તીર્ય તાના-
વાસાય યથોચિતં સ ભગવાનાજ્ઞાપ્ય સર્વાંસ્તત: । વેદ્યાં નિમ્બતરો-
રધો મણિમયે પીઠે નિષીદન્ સ્વયં પાકં શીઘ્રમકારયન્મુનિકૃતે ભ-
ક્તાન્સમુત્સાહયન્ ॥૩૦॥ ભૂરિકાલતૃપિતૈર્વિલોચનૈસ્તન્મુસ્વામ્બુજ-
સુધાં સદીક્ષિતામ્ । સન્નિપીય बहुधापि तर्पणं प्रापि नैव नृप !
तर्हि सन्नृणाम् ॥૩૧॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृती-
यप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे मुनिसन्मुखागतभगवद्दर्शनानन्दनामाष्टमोऽध्यायः ॥८॥

સુવ્રત ઉવાચ—સ્વીયવાસવિધયે ગતેષ્વથો સર્વેશો ગૃહિજનેષુ

રસને ઝરનારાં ગીતોના શ્રવણમધુર ધ્વનિને પણ સાંભળતા થકા દુર્ગ-
પુર પ્રત્યે પધાર્યા ॥૨૯-૨૯॥ પાછા પધારેલા ભગવાન તે પુરીમાં ઉત્તમ
ભૂપના ભવનના આંગણાને પામીને, અશ્વ ઉપરથી ઉતરીને, સર્વ ભક્તોને
યથાયોગ્ય ઉતારો કરવાની આજ્ઞા આપીને, પછી તે ભવનના આંગણામાં
રહેલા નિમ્બવૃક્ષની નીચે વેદી ઉપર પરિકલ્પેલા મણિમય પીઠ (પાથ)
ઉપર વિરાજમાન થઈને, તે મુનિઓ માટે રસોયા ભક્તોને સ્વયં પ્રોત્સા-
હન આપતા થકા રસોઈને જલદી તૈયાર કરાવા લાગ્યા ॥૩૦॥ હે નૃપ !
તે સમયે શ્રીહરિનાં દર્શન બહુકાળે થયાં છે માટે અત્યંત તેમના દર્શના-
મૃતનું પાન કરવાની લાલસાવાળાં લોચનોવડે સમસ્ત ભક્ત મુનિજનોએ
સારીરીતે સેવવા યોગ્ય ભગવન્મુખકાંતિરૂપ અમૃતરસને તે સાધુઓ તથા
સત્સંગિજનો બહુવાર રૂઢી રીતે પાન કરીને પણ તૃપ્તિને તો પામ્યાજ નહિ
॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે મુનિ-
સન્મુખાગતભગવદ્દર્શનાનંદનામાઽષ્ટમોઽધ્યાયઃ ॥૮॥

અધ્યાય ૮ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી ભગવાનની આજ્ઞાથી

૧ આ અધ્યાયમાં દેશાંતર થકી આવેલા, પોતાવિષે અનન્ય મન જેમનું
છે, પોતે પ્રદર્શવેલા દિવ્ય રૂપમાં નિમગ્ન મનવાળા ભક્તોનું ભગવાને કરેલું
સન્માન વર્ણવ્યું છે.

તત્ર તે । ત્યાગિનો મુનય આજ્ઞયા હરેરગ્રતઃ સ્વલુ નિષેદુરુન્મુદઃ
 ॥૧॥ સ્વાગતાદિવચનેન તોષિતાસ્તેન તે તુ મુનયઃ પ્રહર્ષિતાઃ ।
 પત્રપુષ્પફલવલ્કલાદિભિસ્તં પુપ્પુરુચિલાશ્ચ તાપસાઃ ॥૨॥
 ભક્ત્યા હરેઃ પૂજનકર્મ તૈષુ કુર્વત્સુ હર્ષેણ મુનીશ્વરેષુ । તં ગાલ-
 વોઽભ્યેત્ય જગાદ વાક્યં પાકસ્ય સિદ્ધિર્ભગવન્નભૂદૈ ॥૩॥ શ્રુત્વેતિ
 વાક્યં ભગવાન્ મુનીંસ્તાનાજ્ઞાપયામાસ તદૈવ ભોક્તુમ્ । તતશ્ચ
 તે શુદ્ધિવિધિં વિધાય ભોક્તું નિષેદુઃ કૃતપદ્ધિબન્ધાઃ ॥૪॥ તાન્ભો-
 જયિત્વા વિવિધૈઃ સુભોજ્યૈઃ સિતાજ્યયુષ્પાયસપૂરિકાઘૈઃ ।
 આજ્ઞાપયામાસ તતઃ સ તૃપ્તાન્મહાકુટીં ગન્તુમૃષીનૃષીશઃ ॥૫॥

સર્વ હરિભક્ત ગૃહસ્થ લોકો પોતપોતાનો ઉતારો કરવા ગયા. એટલે
 ત્યાગી મુનિઓતો ભગવાનની આગળ તેમની આજ્ઞાથી સલામાં પરમા-
 નંદપરિપૂર્ણ થઈને બેઠા ॥૧॥ સ્વાગતાદિ વચનથી—‘તમે મુનિઓ સુખેથી
 આવ્યા ? તમારો ત્યાગિધર્મ વિદ્યોથી નહિ હણાએલો બરોબર પ્રવર્તે છે ?
 સદ્ધર્મનો સદ્બોધ આપવામાં તમારો પ્રેતસાહ અંતરાય પામ્યો નથી ?
 ભક્તિ અમૃતરૂપ થઈને તમોને સુખી કરે છે ?’ ઇત્યાદિ શુભ પ્રશ્નથી ભગવાને
 અભિનંદન આપેલા તપસ્વી તમામ મુનિઓ પ્રહર્ષ પામીને, પોતાના ત્યાગા-
 શ્રમને સુલભ સમુચિત એવા પત્ર પુષ્પ ફળ વલ્કળ આદિક, ભક્તિથી
 આણેલા ઉપચારોવડે ભગવાનની પૂજા કરવા લાગ્યા ॥૨॥ એરીતે ભગવા-
 નની મુનિજનો ભક્તિથી પ્રહર્ષપૂર્વક પૂજા કરે છે એવા સમયમાં ગાલવ
 (ઉત્તમ નૃપતિના મામા) ભગવાનની પાસે આવીને ‘હે ભગવન !
 રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે’ એવું વચન બોલ્યા ॥૩॥ હે રાજન ! આવું
 ગાલવનું વચન સાંભળીને એજ અવસરમાં ભગવાને આજ્ઞા આપેલા તે
 મુનિઓ ભોજનના અંગભૂત, હસ્ત-પાદ-મુખના પ્રક્ષાલનરૂપ શુદ્ધિવિધિને
 કરીને, પંક્તિબંધ જમવામાટે બેસી ગયા ॥૪॥ મુનિપતિ ભગવાને ઘી
 સાકરથી પરિપૂર્ણ પાયસ (દુધપાક) પૂરીઓ આદિક વિવિધ સુસ્વાદુ
 અન્ન તે મુનિઓને રૂઢીરીતે જમાડીને, પછી તૃપ્ત થએલા મુનિઓને મોટી
 (બહુ જન સમાજને પર્યાપ્ત અવકાશવાળી) ધર્મશાળા પ્રત્યે જવાની

કૃત્વાથ પાકં સ્વગૃહે નિવેદ્ય કૃષ્ણાય ભુક્ત્વોપવિવેશ યાવત્ ।
 સત્સન્નિનસ્તત્ર ચ તાવદાયન્નનેકદેશેભ્ય ઉદારભાવાઃ ॥૬॥
 પ્રાચ્યોદીચ્યાશ્ચ પાશ્ચાત્યા દાક્ષિણાત્યાઃ સહસ્રશઃ । મધ્યદેશી-
 યલોકાશ્ચ તન્નાજગ્મુરનેકશઃ ॥૭॥ આન્નેયા નૈર્ઋતાશ્ચાપિ વાયવ્યા
 અપિ ભૂરિશઃ । મક્તાસ્તત્રાયુર્હૃષ્ટા પેશાનાશ્ચ સહસ્રશઃ ॥૮॥
 વૃદ્ધાશ્ચ તરુણા બાલાઃ સધવા વિધવાઃ સ્ત્રિયઃ । પતિવ્રતાધર્મ-
 રતા ભક્તિમત્યશ્ચ ધર્મજે ॥૯॥ વાદ્યઘોષં પ્રકુર્વન્ત ઉચ્ચૈર્ગીતધ્વનિં
 તથા । ધ્વનિં ચ તાલિકાનાં તે પૌરાંશ્ચક્રુઃ સસમ્ભ્રમાન્ ॥૧૦॥
 ઉચ્ચૈર્ઘોષં તમાશ્રુત્ય ભગવાન્નિજમન્દિરાત્ । બહિર્વેદ્યામુપેત્યૈવ

આજ્ઞા આપી ॥૫॥ તે પછી ભગવાન પોતાના લવનમાં પોતાના જ હાથે
 રસોધ કરી, પોતાને પ્રતિદિન પૂજ્ય પ્રતિમારૂપ કૃષ્ણને નૈવેદ્ય કરી પોતે
 જમીને, જેટલાકમાં પોતાના સુખાસનમાં બેસેછે તેટલાકમાં મહાપ્રેમી
 સત્સંગિજનો અનેક દેશોમાંથી દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૬॥ પૂર્વ ઉત્તર
 પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશાના નિવાસી અનેક સત્સંગિજનો તથા મધ્ય
 દેશના નિવાસી અનેક હરિજનો દુર્ગપુરમાં આવ્યા ॥૭॥ તથા અગ્નિ
 નૈર્ઋત વાયુ અને ઇશાન દિશાના નિવાસી બહુ હરિભક્તો પ્રહર્ષ પામીને
 ત્યાં આવ્યા ॥૮॥ ભગવાનના ચરણકમળના સમાશ્રયવાળા વૃદ્ધો, યુવાનો
 બાળકો તથા સધવા વિધવા સ્ત્રિયો, કે જે પતિવ્રતાધર્મપરાયણ અને ધર્મ-
 નંદન ભગવાન પુરૂષોત્તમમાં અનન્ય ભક્તિએ યુક્ત હતી. આ સર્વે ભક્તો
 હર્ષાતિશયથી અતિશય ઉંચો વાણંત્રોનો ધ્વનિ તથા અતિઉંચો ગીતોનો
 ધ્વનિ તથા તાળીઓના ધ્વનિને કરતા થકા હજારોહજાર ત્યાં આવ્યા. આવેલા
 આ ભક્તોનો ભક્તિભરનો સંભ્રમ ભાળીને દુર્ગનગરના નિવાસી સમસ્ત
 જનોને મહાન સંભ્રમ થયો. (અહો આજ આપણા પુરમાં આ મહાન
 ઉત્સવ થયો, એવો સંભ્રમ થયો) ॥૯-૧૦॥ દેશદેશના જનોએ કરેલા
 વાણંત્ર વિગેરેના અતિ ઉંચા ઘોષને સાંભળીને, ભગવાન પોતાના નિવાસ-
 લવન થકી બહાર આવીને નિમત્તરૂપે રહેલી વેદીઉપર રહેલા સિંહા-
 સનમાં સ્વયં વિરાજમાન થયા. આ ભગવાન ભક્તજનપ્રિય છે-ભક્તોની

તસ્યૌ ભક્તજનપ્રિયઃ ॥૧૧॥ અત્યુત્કળાસ્તદીક્ષાયાં તે તં પ્રાપ્ય
નિજં પ્રભુમ્ । પ્રણેમુઃ પ્રેમવિવશા વદ્ધાઞ્જલિપુટા જનાઃ ॥૧૨॥
ઔત્સુક્યસમ્ભ્રમાત્કેચિત્કરાભ્યાં તં વવન્દિરે । કેચિન્ન પ્રેમ-
વિવશા નિપત્ય ભુવિ દણ્ડવત્ ॥૧૩॥ નમનં કેઽપિ વિસ્મૃત્ય
તન્મૂર્તિં દદ્દશુશ્ચિરમ્ । યો યોઽપદ્યદ્યદક્કં તત્ર તત્ર સ સોઽ-
લગત્ ॥૧૪॥ કેચિત્પાદાઙ્ગુલીર્વીક્ષ્ય નિમેષોન્મેષવર્જિતાઃ । સઘ-

અપેક્ષાએ પણ ભગવાનને ભક્તોના દર્શનમાં પ્રીતિપ્રકર્ષને લીધે વિશેષ
ત્વરા વર્તેછે. માટેજ સ્વયં ભવન થકી બહાર આવી ભક્તોને દર્શન દેવા
સભામાં સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૧૧॥ શ્રીહરિનાં દર્શન કરવામાં
અતિ ઉત્કંઠાવાળા આ બધાય ભક્તો નિજપ્રભુ-વિશ્વના પ્રભુ છે પણ ભક્તો-
ના તો અસાધારણ પ્રભુ તે ભગવાનને પામીને, પ્રેમપરવશ થઈ પ્રણામ
કરવા લાગ્યા. પ્રણામ કરીને એ હાથ જોડીનેજ ઉભા રહ્યા. (અથવા-એ
હાથ જોડીને પ્રણામ કરવા લાગ્યા, એવો અર્થ કરવો) ॥૧૨॥ આ અવ-
સરમાં કોઈક ભક્તો ભગવાનને ઉત્સાહના ઉત્ત્ર વેગને લીધે જોડેલા હાથ-
વડેજ પ્રણામ કરવા લાગ્યા (પ્રેમ પરવશતાથી પ્રણામપ્રકારના નિયમોને
(સાષ્ટાંગ) ભુલી જઈને કેવળ કરવડેજ (હાથ જોડીને) પ્રણામ કરવા
મંડ્યા) કોઈ ભક્તો પ્રેમવિહ્વળ દેહવાળા થઈ, પૃથ્વી ઉપર દંડની પેઠે
પડીને (સાષ્ટાંગ) ફરી ફરી પ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૧૩॥ તે સમયે ભગવાને
પોતાના અનન્ય મનવાળા તેતે પરમ ભક્તોને પોતાના અસાધારણ દિવ્યા-
કારનું સૌન્દર્ય પ્રદર્શાવતાં, કેટલાક ભક્તો દિવ્ય સૌન્દર્યના દર્શનથી આક-
ર્ષિત અંતઃકરણ વૃત્તિવાળા થઈ, પ્રણામાદિ વ્યાપારોને વિસરી જઈને,
તેમની દિવ્ય મૂર્તિમાં લીનદૃષ્ટિવાળા થઈ ગયા. વળી જેને ભક્તજને જે જે
ભગવાનનું અંગ જોયું તેતે ભક્તજન તેતે અંગમાંજ લીન લોચનવાળો થઈ
ગયો, જેથી બીજા અંગને જોવામાટે સમર્થ થયો નહિ ॥૧૪॥ કોઈક અધિક
ભાગ્યશાળી, દાસપણમાં રસિક, પરમ ભાગવતો તો ભગવાનના ચરણની
આંગળીઓને નિરખીને તત્ક્ષણ નિમેષ ઉન્મેષે વર્ણત નેત્રવડે તે આંગળી-
ઓની કાંતિધારારૂપ અમૃતધારાને પાન કરીને, બીજા અધી સ્મૃતિએ રહિત

स्तत्र निरुद्धाक्षिवृत्तयः स्तम्भवद्वभुः ॥१५॥ केचिदुल्फौ हरे-
वीक्ष्य रुद्धदृग्वृत्तयोऽभवन् । केचिज्जङ्घे समीक्ष्यैवं जानुनी
वीक्ष्य केचन ॥१६॥ ऊरू दृष्ट्वा प्रभोः केचिदुदरं च कटिं तथा ।
दृष्ट्वा तत्रैव चित्तस्य निरोधं प्रतिपेदिरे ॥१७॥ विशालं हृदयं
तस्य केचिद्वीक्ष्य स्तनावपि । श्रीवत्सचिह्नमालोक्य समाधिं
प्रापुरात्मनः ॥१८॥ आजानु बाहुयुगलं केचित्केचित्कराकुलीः ।
प्रभोरा लोक्य तत्रैव सद्यः प्रापुः स्थितिं जनाः ॥१९॥ केचिद्भग-
वतो वीक्ष्य प्रसन्नं मुखपङ्कजम् । केचिद्विशाले नेत्रे च तत्र
लीनहृदोऽभवन् ॥२०॥ केचित्तु नासिकां तस्य कपोलौ श्रवसी
नृप ! । ललाटं भ्रुकुटिं केचिद्वीक्ष्य तत्र स्थितिं ययुः ॥२१॥ केचि-
द्धरेः शिरो वीक्ष्य नानाशेखरराजितम् । तत्रैव नेत्रवृत्तीनां
निरोधं प्रतिपेदिरे ॥२२॥ सोऽपि नारायणमुनिस्तदानीं करुणा-

थतां निश्चेष्ट यधने स्तंभनी पेठे शोभवा लाग्या ॥१५॥ कोधक हरिभक्तो
लगवाननी धुंटीने लाणीने तेमां निमग्न मन नेत्रनी वृत्तिवाणा थध
गया. कोध लक्तो लगवाननी जंधाने जेधने तेमां निश्छ नेत्रवृत्तिवाणा
थध गया. कोध लक्तो लगवानना जनुजुगवने जेधने तेमां निमग्न नेत्र
व्यापारवाणा थध गया. कोधक लक्तो प्रभुना सुंवाणा साथण युगणने
देषीने तेमां निमग्न मनना निरोधने पाभी गया. कोध लक्तो लगवानना कटि-
तटने, तो कोध लक्तो उदरने, तो कोध लक्तो विशाण वक्षःस्थणने, तो
कोध लक्तो स्तनने, तो कोध लक्तो श्रीवत्स चिह्ने, तो कोध लक्तो द्वीय-
णुपर्यंत लांग्या बाहुयुगवने, तो कोध लक्तो पक्षव जेवी कोमण हाथनी
आंगणीयोने, तो कोध लक्तो प्रसन्न मुणकमणने, तो कोध लक्तो विशाण
क्षोभनयुगणने, तो कोध लक्तो नासिकाने, तो कोध लक्तो कपोणने, तो
कोध लक्तो कानने, तो कोध लक्तो विशाण लावने, तो कोध लक्तो भ्रुकु-
टियुगणने, तो कोध लक्तो नानाप्रकारनां पुण्योथी करेला तोराओअ
युक्त शिरःपट (मोणीयुं) थी शोभायमान भस्तकने जेधने तेमां
तत्क्षण विदीन समस्त मन नेत्रनी वृत्तिवाणा थधने, कोध पणु अपूर्व

નિધિઃ । સ્વમૂર્તેર્દિવ્યતૈશ્વર્યે સૌન્દર્યં ચાપ્યદીદશત્ ॥૨૩॥ અતઃ
પશ્યજનાઃ સર્વે તત્તદજ્ઞેઽસ્ય લેભિરે । સઘ ઇવ નિરોધં વૈ નિજ-
પ્રાણેન્દ્રિયાત્મનામ્ ॥૨૪॥ સ્વદૃષ્ટાજ્ઞેતરત્ત્વજ્ઞમશક્તા દ્રઘુમીશિતુઃ ।
તે તદા ચિત્રલિખિતા ઇવાઽઽસન્નચલા જનાઃ ॥૨૫॥ નિર્વિક-
લ્પસમાર્ધિ તે પ્રાપ્તાઃ કેઽપ્યપતન્મુવિ । કેચિત્તથૈવ તસ્થુશ્ચ
નિષેદુઃ કેઽપિ ભૂતલે ॥૨૬॥ ઇત્યં તદાનીમાશ્ચર્યં મહદાસીજના-
ગમે । દેવાઃ સુવિસ્મિતાશ્ચક્રુઃ પુષ્પવૃષ્ટિં મુદા હરૌ ॥૨૭॥ સ્ત્રિયશ્ચ
પુરુષાસ્તેઽપિ સ્વહૃત્સુ સ્ફુરિતં તતઃ । તેજઃપુષ્પં સમદ્રાશ્નુઃ કોટિ-

સમાધિયોગને પામી ગયા ॥૨૬-૨૭॥ આ સમયે લગવાન નારાયણ-
મુનિએ પણ કૌણનાજ એક નિધિ હોવાથી પોતાના તેતે ચરણાદિ
અંગના દિવ્ય સૌન્દર્યમાં વિલીન મનવાળા તે સમસ્ત ભક્તજનોને પોતાનો
દિવ્યભાવ, અસાધારણ ઐશ્વર્ય અને નિરવધિ સૌન્દર્યપણ જે યોગિ-
જનોને પણ અગમ્ય છે તે પ્રત્યક્ષ પ્રદર્શાવ્યું ॥૨૩॥ માટેજ અધાય જેનારા
જનો યમાદિ યોગસાધનના અભ્યાસે રહિત છે પણ અનાયાસથી તત્કાળ
તેતે લગવાનના પાદાદિ દિવ્ય અંગમાં ચિત્ત તથા પ્રાણવૃત્તિઓના નિરો-
ધરૂપ યોગને પામી ગયા ॥૨૪॥ તે સમયે તે સમસ્ત હરિભક્ત લોકો લગ-
વાનના જેએલા એક એક અંગમાત્રમાંજ પ્રલીન પ્રાણ ઇન્દ્રિય વૃત્તિવાળા
હોવાથી તે થકી બીજા અંગને તો જેવામાટે અસમર્થ હોઈને ચિત્રમાં ચિત-
રેલા હોયને શું? એવા નિશ્ચળ થઈ ગયા હતા ॥૨૫॥ નિર્વિકલ્પ સમાધિને
પામેલા પૂર્વોક્ત કોઈક જનો તો તે સમયે ચિત્રમાં ચિતરેલા હોયને શું?
એમ સમાધિસ્થિતિમાં પણ ઉભાજ રહ્યા. તો કોઈક જનો ઉભા રહેવા
માટે અસમર્થ હોઈને ભૂતળ ઉપર બેસી ગયા. તો કોઈક દેહધારણુનો
પ્રયત્ન પરાલભ પામતાં પૃથ્વીઉપર પડી ગયા ॥૨૬॥ હે રાજન્! હરિજનો
આવ્યા એ સમયે આવું મહા આશ્ચર્ય થયું હતું. તે સમયનો મહોત્સવ
જેવામાટે ત્યાં આવેલા ભવ બ્રહ્માદિ દેવતાઓ આ મહા ઐશ્વર્યને જોઈને
બહુ વિસ્મય પામીને, લગવાન ઉપર પ્રહર્ષથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા.
॥૨૭॥ તે સમયે પૂર્વોક્ત રીતે દિવ્ય લગવત્સ્વરૂપમાં જેઓની સમસ્ત

સૂર્યસમપ્રભમ્ ॥૨૮॥ તમેવ ભગવન્તં ચ સ્ફુરન્તં તત્ર વીક્ષ્ય તે ।
 પરિષ્વજિરે ગાઢં પ્રાપુશ્ચાલૌકિકં સુખમ્ ॥૨૯॥ ઇચ્છયૈવ હરે-
 સ્તેઽથ પુનર્લબ્ધવહિર્દશઃ । તમેવ વેદ્યામાસીનં દદ્યુઃ પ્રભુમા-
 દરાત્ ॥૩૦॥ આનન્દં લેભિરેઽત્યન્તં તે સર્વે હરિદર્શનાત્ । સદ્યો
 ગતશ્રમા આસન્દર્ષાપૂર્ણહૃદો જનાઃ ॥૩૧॥ તેષામાસંશ્ચ કતિચિ-
 ત્પશ્ચમાસાધ્વગા જનાઃ । ચાતુર્માસ્યાધ્વગાઃ કેચિત્કેચિત્રૈમાસિ-
 કાધ્વગાઃ ॥૩૨॥ માસદ્વયાધ્વગાઃ કેચિત્કેચિન્માસાધ્વગા અપિ ।

ચિત્તવૃત્તિઓ વિલીન થઇ ગઇ છે એવા સ્ત્રી પુરૂષ લક્તોએ લગવાનની
 કૃપાથીજ પોતપોતાના હૃદયકમળમાં એકદમ પ્રાદુર્ભાવ પામેલો, એક-
 સાથે ઉદય પામેલા કોટિ સૂર્ય સમાન પ્રભાવાળો કોઇપણ તેજઃપુંજ
 જોયો. તે આ તેજઃપુંજમાં એના એજ લગવાનને વિરાજમાન જોઇને
 આ લક્તો અલૌકિકજ પ્રકારથી ગાઢ આલિંગન કરીને અલૌકિક સુખનો
 અનુભવ કરવા લાગ્યા ॥૨૮-૨૯॥ તે પછી આ હરિલક્ત જનો આજ લગ-
 વાનના સંકલ્પથી ફરી બહિર્દૃષ્ટિ (દેહભાન) પામીને સમાધિમાં જોએ-
 લાજ આ લગવાનને નિબતઙ્ગતણે રહેલી વેદી ઉપર રહેલા સિંહાસનમાં
 વિરાજમાન આદરથી નિરખવા લાગ્યા. અને તે સમયે એજ આ છે
 (સમાધિમાં જોએલા એજ આ પ્રત્યક્ષ છે) એવો કોઇ અપૂર્વ આદરતિશય
 પ્રવૃદ્ધિ પામ્યો હતો ॥૩૦॥ એ રીતે સમસ્ત સત્સંગિજનો આવા લગવાન
 શ્રીહરિનાં દર્શન પામવાથી પરમાનંદ પામ્યા અને તત્ક્ષણજ માર્ગના
 પરિશ્રમે રહિત (અને સંસારમાર્ગના પરિશ્રમે રહિત) થઇને પ્રહર્ષથી
 પરિપૂર્ણ હૃદયવાળા સદાય થઈ રહ્યા ॥૩૧॥ દેશાંતરમાંથી આવેલા સત્સં-
 ગિઓને મધ્યે કેટલાક જનો પાંચ માસપર્યંત માર્ગમાં ચાલી ચાલીને
 દુર્ગપુર પહોંચ્યા હતા. કોઇક જનો ચાર માસસુધી રસ્તામાં ચાલીનેજ
 દુર્ગપુરને પામ્યા હતા. કોઇ જનો ત્રણ માસપર્યંત માર્ગમાં હીંડી હીંડીને
 દુર્ગનગર આવ્યા હતા. કોઇ જનો તો બે માસસુધી લાંગટ ચાલી
 ચાલીને માર્ગને ઉલ્લંઘન કરીને દુર્ગપુર પહોંચ્યા હતા. કોઇ જનો એકમાસે
 માર્ગને ઉલ્લંઘન કરીને આવ્યા હતા. તે આ સમય જનોને, માર્ગનો પરિ-

તે સર્વેઽપિ હરિં પ્રાપ્ય લેભિરે પરમાં મુદમ્ ॥૩૩॥ હરિશ્ચ તાન્
 ગૃહસુખં ત્યક્ત્વા કષ્ટેન ભૂયસા । સ્વદર્શનાર્થમાયાતાન્માનયા-
 માસ સાદરમ્ ॥૩૪॥ સ્વાગતં કુશલં પૃષ્ઠા સ તાન્વાસાર્થમાદિ-
 શત્ । વાસસ્થાનાનિ તાન્નિન્યુર્હરજિત્પ્રમુખાસ્તતઃ ॥૩૫॥ તસ્મિન્
 દિને તુ ભક્તાનાં મુહુરાગચ્છતાં પ્રભુઃ । સ્વદર્શનપ્રદાનાર્થં તત્રૈવ
 ન્યવસન્નિરમ્ ॥૩૬॥ તત્રાગતાનાં નારીણાં સન્માનં ચ યથોચિ-
 તમ્ । જયારમાદયશ્ચકુર્લલિતા તુ વિશેષતઃ ॥૩૭॥ તત્રાગતેભ્યો
 વિપ્રેભ્યો મિશ્નુકેભ્યશ્ચ સર્વશઃ । અધ્વક્ષીણધનેભ્યશ્ચ હરિરન્નાચ-
 દાપયત્ ॥૩૮॥ પશ્ચાનાં દિવસાનાં ચ તદૈવામાન્નમીશ્વરઃ । ઘૃતં
 સિતાં ચ કાષ્ઠાદિ તેભ્યોઽશેષમદાપયત્ ॥૩૯॥ ક્ષત્રવૈશ્યાશ્ચ શૂ-

શ્રમ નહિ ગણીને અને ગૃહસુખનો ત્યાગ કરી પોતાનાં દર્શન કરવા આવેલા,
 પોતાના દર્શનમાત્રથીજ પરમાનંદને પામેલાને જોઈને તેમનું ભગવાને
 યથાયોગ્ય આદરથી સન્માન કર્યું ॥૩૨-૩૪॥ તે પછી ભગવાને સમગ્ર સ-
 ત્સંગિજનોને 'તમો સુખેથી આવ્યા ? તમો કુશળ-સુખી છો ?' એવા પ્રેમપ-
 રિપૂર્ણ પ્રશ્નથી સન્માન કરીને ઉતારો કરવાની આજ્ઞા આપી. એટલે
 એમને હરજી આદિક ભક્તો આજ્ઞાને અનુસારે ઉતારા પ્રત્યે લઇ ગયા
 ॥૩૫॥ તે દિવસે તો (ધનત્રયોદશીએ) ક્ષણેક્ષણે આવતા દેશાંતરના
 ભક્તોને તેમને અભિમત પોતાનું દર્શન દેવાની ઇચ્છાથી વેદીકા ઉપર
 રહેલા સિંહાસનમાંજ ભગવાન્ બહુકાળ પર્યંત વિરાજમાન રહ્યા ॥૩૬॥
 દુર્ગપુરમાં આવેલી હરિભક્ત અબળાઓનું સન્માન યથાયોગ્ય જયા
 રમા આદિક અબળાઓએ કર્યું. લલિતાએ તો અન્નકૂટોત્સવમાં પોતાનું
 પ્રધાનપણું હોવાથી વિશેષપણે સન્માન કર્યું ॥૩૭॥ ત્યાં આવેલા સર્વ
 વિપ્રો, મિશ્નુકો (વિપ્રો થકી બીજા અન્નાર્થિજનો) અને માર્ગમાં જેમને
 ધન ખુટી ગયું હતું એવા ગૃહિજનોને પણ ભગવાને અન્નાદિ જે કાંઈ
 અપેક્ષિત પદાર્થમાત્ર હતું તે ઉત્તમ નૃપતિના મોદીપાસે અપાવરાવ્યું
 ॥૩૮॥ શ્રીહરિએ તેજ સમયે પાંચ દિવસ ચાલે એટલું સાકર ઘૃતાદિકે
 પરિપૂર્ણ અપકવ અન્ન તથા કાષ્ઠાદિ સર્વ પણ તે વિપ્ર વિગેરેને અપાવ્યું

પુરઃ પ્રભુઃ ॥૪૪॥ સમ્ભાવનં કુર્વત એવ નૃણામાગચ્છતાં સજ્જશ
આશુ તસ્ય । નિશસ્તૃતીયપ્રહરાન્ત આસીત્સંલક્ષિતઃ કુકુટકૂ-
જિતેન ॥૪૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે
અન્નકૂટોત્સવે દેશાન્તરાગતભક્તસન્માનનનામા નવમોઽધ્યાયઃ ॥૯॥

સુપ્રત ઉવાચ—કિશ્ચિત્સુધ્વા તદા સ્વામી સહસા પુનરુત્થિતઃ ।
કૃત્વા સ્નાનવિધિં ચક્રે નિત્યકર્માદરાનૃપ ! ॥૧॥ ચતુર્દશ્યા અપિ
દિનં પ્રાતરારમ્ય પૂર્વવત્ । આગચ્છતો નિજાન્ ભક્તાંસ્તસ્ય તોષ-
લાગ્યા ॥૪૪॥ દૂર દેશમાંથી આવતા, પોતાના ચરણમાંજ એક અર્પણ
કર્યું છે અંતર જેમણે એવા ભક્તજનોના સંઘની જલદી સંભાવના કર-
તાંજ ભગવાનને કુકડાના બોલવા ઉપરથી જણાતો રાત્રિના ત્રીજા પહે-
રનો અંત નજીકમાં આવી ગયો. (રાત્રિના ત્રણ પ્રહર વીતિ જવા આવ્યા)
॥૪૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે દેશાં-
તરાગતભક્તસન્માનનનામા નવમોઽધ્યાયઃ ॥૯॥

૧ અધ્યાય ૧૦ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે નૃપ ! સહજનંદસ્વામી રાત્રિના ચતુર્થ પ્રહ-
રના પ્રારંભમાં કિચિન્માત્ર યોગનિદ્રાને અંગીકાર કરી (પોઢીને) તત્કાળ
કરી પણ ઉઠીને, સ્નાનવિધિ કરીને સંધ્યા જપ તર્પણાદિ નિત્યવિધિ કરવા
લાગ્યા. આ આસકામ સત્યસંકલ્પ ભગવાનને ત્રણેય લોકમાં કાંઈ પણ
અનવાસ (નથી મળતું) તે કર્મ કરીને અવાસવ્ય (મેળવવાનું) નથી.
તેમ આ અકર્મવશ્ય ભગવાનને વિધિવશ્યપણું પણ નથી. અથાપિ લોકોને
પોતાના ધર્મમાં વર્તાવવા માટે કર્મને કરેછે. જો આ લોકોપકાર કારણે
અવતરેલા ભગવાન કર્મ ન કરે તો આ લોકો નષ્ટ થઈ જાય. એટલે પુરૂ-
ષાર્થની હાનિ અને અપુરૂષાર્થની પ્રાપ્તિને પામી જાય. માટેજ ભગવાને
આદરથી નિત્યકર્મ કર્યું ॥૧॥ ચતુર્દશીનો દિવસ પણ ત્રયોદશીના દિવસની

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનના દર્શનમાંજ એક પ્રવર્તેલા, યોગરહમ ભેગા
થએલા ભક્તોની સભામાં યથોચિત બેસવાની રીતિ વર્ણવી છે.

યતો હ્યગાત્ ॥૨॥ દીપોત્સવદિને સોઽથ મજ્જલસ્નાનમીશ્વરઃ ।
 અરુણોદયવેલાયાં કૃત્વા નૈત્યકમાચરત્ ॥૩॥ વર્તુલે તૂલપટકે
 નિષસાદ તતઃ ક્ષણમ્ । ચકાર પૂજનં તસ્ય નૈત્યકં ચોત્તમો
 નૃપઃ ॥૪॥ તાવચ્ચ નૂત્તવસ્ત્રાણાં કક્ષે સંછન્નપોટલીમ્ । મયરામઃ
 શીઘ્રગતિર્ગૃહીત્વાગચ્છદુત્સુકઃ ॥૫॥ તં દૃષ્ટ્વા પ્રહસન્પ્રાહ હરિ-
 ભદ્ર ! કિમાહુતમ્ । તમાહ નૂત્તવસ્ત્રાણિ સન્તીમાનીતિ સ દ્વિજઃ
 ॥૬॥ પ્રીતયે સર્વેભક્તાનાં તાનિ જગ્રાહ સ પ્રભુઃ । કૌસુમ્યં પટકં
 શીર્ષિણં વવન્થ મુકુટાકૃતિ ॥૭॥ સ્વર્ણબુદ્ધં શોભવર્ણં પર્યધાદક્કર-

પેઠેજ દેશાંતર થકી આવતા પોતાના લક્તોની પ્રાતઃકાળને પ્રારંભીને
 સંભાવના કરતા લગવાનને વીતિ ગયો ॥૨॥ તે પછી લગવાન દીપોત્સ-
 વને દિવસે અરુણોદય વેળામાં કરવા યોગ્ય મંગળ સ્નાનવિધિ કરીને, અનુ-
 ક્રમે નિત્ય કર્મ કરવા લાગ્યા ॥૩॥ નિત્ય કર્મ કરી પરવારીને લગવાન
 ગોળ તૂળપટક (ચાકળા) ઉપર ક્ષણકાળ બેઠા. તે સમયે પૂજના અવ-
 સરની રાહ બેઠ રહેલા પરમ લક્ત ઉત્તમ રાત્રએ પ્રતિદિન નિયમથી
 કરાતી લગવાનની પૂજા યથાક્રમે ચંદન પુષ્પાદિકવડે કરી ॥૪॥ આ સમયે
 અવસરને જાણતા મયારામલટ ઉત્સાહ પામીને નવીન ઉત્તમ વસ્ત્રોની
 વસ્ત્રથી ઢાંકેલી પોટલીને બાહુમૂળમાં ઘાલીને હિતાવળા હિતાવળા લગ-
 વાનની પાસે જ્યાં લલિતાના મોકલવાથી આવ્યા ॥૫॥ મયારામ વિપ્રને
 આવતા બેઠને તેમનો આશય સમજી જઈને લગવાન હસતા હસતા
 એમ બોલ્યા કે—હે ભદ્ર ! તમોએ ત્વરાથી આ શું આણ્યું છે ? તે પછી
 મયારામ બોલ્યા કે—હે લગવન ! આ નવીન વસ્ત્રો છે, તેને આપશ્રીના
 અંગસંગથી આજ અલંકૃત કરો ॥૬॥ આ આત્મારામ લગવાન વસ્ત્ર
 વિભૂષણ વિગેરે વસ્તુઓમાં રૂચિએ રહિત છે તથાપિ તેમણે સર્વ
 લક્તજનોની પ્રસન્નતા માટે તે વસ્ત્રો ગ્રહણ કરીને, તેમાંથી એક કસુંબલ
 રંગથી રંગેલું વસ્ત્ર મસ્તકે મુકુટને આકારે બાંધ્યું (મોળીયું કે પાઘ બાંધી)
 તે પછી સુવર્ણમય તંતુથી ગુંથેલા ગોળ બુદ્ધાથી શોભાયમાન, રક્ત વર્ણનું
 અંગરક્ષક (જમો ડગલી) પહેર્યું. તે પછી સુવર્ણમય તંતુથી ગુંથ્યા છે

ક્ષકમ્ । બવન્ધ સ્વર્ણપટકં તતઃ કટિતટે પ્રભુઃ ॥૮॥ તતશ્ચાકા-
રયામાસ સર્વાન્નિજજનાન્વિભુઃ । કૃતનિત્યવિધાનાસ્તે તત્ર સર્વે
સમાયયુઃ ॥૯॥ અધસ્તાન્નિમ્બવૃક્ષસ્ય ભગવદ્વેદિકામનુ । આગત્ય
મુનયસ્તસ્થુર્ગૃહિણશ્ચામિતો મુનીન્ ॥૧૦॥ આગત્ય તત્ર યોષાશ્ચ
યોષિત્સદસિ સર્વશઃ । તસ્થુઃ પ્રતીક્ષમાણા વૈ તત્ર નારાયણા-
ગમમ્ ॥૧૧॥ પૌરાણિકાઃ શાસ્ત્રિણશ્ચ વૈદિકાસ્તાન્નિકાસ્તથા ।
તસ્થુસ્તત્રાગત્ય વિપ્રા નૈષ્ઠિકા બ્રહ્મચારિણઃ ॥૧૨॥ ગાયકાઃ શત-
શસ્ત્ર શતશો વાદ્યવાદકાઃ । આગત્ય ચ નટા મહાસ્તસ્થુઃ

સર્વ પ્રાંત ભાગ જેના એવું એક વસ્ત્ર (નિયોળ) કટિતટમાં બાંધ્યું
॥૭-૮॥ તે પછી ધારણ કર્યા છે વસ્ત્ર જેમણે એવા ભગવાને પોતાના
દર્શનનીજ એક રાહ બેઠ રહેલા સર્વ ભક્તોને બોલાવ્યા. નિત્યકર્મ કરી
પરવારી ભગવાનના દર્શનના અવસરનીજ એક રાહ બેઠ રહેલા તે સર્વ
ભક્તો તત્ક્ષણજ ઉત્તમ નૃપતિના દરબારમાં આવ્યા ॥૯॥ લીંબડાના વૃક્ષ-
તળે જે વેદિકા (ઓટલો) ભગવાનના દિવ્ય સિંહાસનથી સમલંકૃત છે
તેની સમીપે આવીને સમગ્ર મુનિઓ અને મુનિઓની યોગરદમ ગૃહસ્થ
હરિજનો ઉભા રહ્યા ॥૧૦॥ સર્વ હરિભક્ત સ્ત્રિયો ત્યાં આવીને સભામાં
ભગવાનને પધારવાની વાટ બેતી થકી સ્ત્રીઓની સભામાં મર્યાદા મુજબ
ઉભી રહી ॥૧૧॥ વેદાંત વિગેરે શાસ્ત્રને ભણેલા, પુરાણપ્રવચનમાં પ્રવીણ,
વૈદિક કર્મસ્વરૂપને બાણનારા-વેદ ભણેલા અને પાંચરાત્રાદિ તંત્રને બાણ-
નારા એવા બ્રાહ્મણો તથા નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીઓ તે સભામાં આવીને ઉભા
રહ્યા ॥૧૨॥ ગાયકો (ગાંધર્વ વિદ્યાને બાણનારા) અને વાદ્યવાદકો
(વીણા વીગેરે વિવિધ વાદ્યો વગડવામાં પ્રવીણ જનો) સોએ સો ત્યાં
આવીને ઉભા રહ્યા. તથા સોએ સો નટો, મદ્દો, સૂતો અને બન્દિજનો
ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા. ભગવાનનો આશ્રય કરવામાં કોઈ પણ અનધિ-
કારી નથી-સર્વ કોઈ અધિકારી છે. પોત પોતાને અનુરૂપ એવી વિદ્યા કે
કર્મથી સર્વ કોઈ ભગવાનનું આરાધન કરવા પ્રવર્તે છે. આ આરાધના
કરવા યોગ્ય ભગવાન તો સર્વને સમાન છે. દેવ તિર્યક (પશુ પક્ષ્યાદિ)

સૂતાશ્ચ ચન્દિનઃ ॥૧૩॥ સર્વેઽપિ તે સમાગત્ય હરેરાગમનં બહિઃ ।
 પ્રતીક્ષમાણાસ્તસ્થુર્વે તાવત્તત્રાગમત્પ્રભુઃ ॥૧૪॥ તં વિલોક્ય
 જનાઃ સર્વે હર્ષોત્ફુલ્લાનનાશયાઃ । જયેતિ ઘોષં તુમુલં પ્રણમ્ય
 નૃપ ! ચક્રિરે ॥૧૫॥ આનન્દયન્ ભક્તજનાન્ હરિર્નિમ્બતરોરધઃ ।
 વેદ્યાં સિંહાસનવરે નિષસાદ તદૈવ સઃ ॥૧૬॥ સિતાતપત્રમર્કાભં
 સોમસ્તચ્છીર્ણ્યધારયત્ । ભગવન્મુખકાન્ત્યા તન્નિતરાં શુશ્રુમે
 તદા ॥૧૭॥ મૃગુજિજ્ઞાલયશ્ચોમૌ રત્નદણ્ડે મનોહરે । ગૃહીત્વા

મનુષ્ય અને સ્થાવર રૂપે રહેલાં, જાતિથી આકારથી સ્વભાવથી તથા
 જ્ઞાનથી અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ કનિષ્ઠરૂપે વર્તતાં સર્વ ભૂતોમાં સમાશ્રય કરવા-
 પાણે આ ભગવાન સમ છે, એમને 'આ જાતિ આકાર સ્વભાવ જ્ઞાનાદિકથી
 કનિષ્ઠ છે' એમ માનીને સમાશ્રય કરવામાં કોઈ દ્વેષ-ત્યાજ્ય નથી તેમ
 'આ જાત્યાદિકથી અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ છે' એમ માનીને સમાશ્રય કરવામાં
 કોઈ પ્રિય-ગ્રાહ્ય નથી ॥૧૩॥ આ સાધુ આદિક અધાય લક્ષ્મી સભામાં
 આવીને ભગવાનની નિવાસ ભવન થકી બહાર સભામાં પધારવાની રાહ
 બેઠા રહ્યા થકા ઉભા રહ્યા. એજ અવસરમાં ભગવાન તે સર્વ લક્ષ્મીને
 આનંદ આપતા થકા આવી મહાસભામાં પધાર્યા ॥૧૪॥ હે નૃપ ! મહા
 સભામાં પધારેલા ભગવાનને બેઠાને તે સર્વ જનોએ પ્રહર્ષથી પ્રકુક્ષિત
 મુખ-નેત્ર-મનવાળા થઈને પ્રણામ કરીને, 'જય જય' એવો ઘણો ઘાટો
 ઉદ્ઘોષ સમસ્ત દિશામંડળને મંગળ કરનારો કર્યો ॥૧૫॥ એજ સમયે
 ભગવાન શ્રીસ્વામિનારાયણ લક્ષ્મીજનોને મહા આનંદ આપવા નિષ્પત્ત-
 તળે રહેલી વેદિકા ઉપર વિરાજમાન સર્વોત્તમ સિંહાસનમાં સંરાજમાન
 થયા ॥૧૬॥ તે સમયે સોમવર્મા નામના પાર્ષદે સૂર્યમંડળ જેવું પ્રકાશ-
 માન શ્વેત છત્ર ભગવાનના મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યું. ભગવાનના મુખચં-
 દ્રની કાંતિથી આ છત્ર અતિશય શોભવા લાગ્યું. અસ્થાનમાં ધારેલું છત્ર
 નજ શોભે. આ ભગવાનનું અનન્યસામાન્ય (ખીજ કોઈને સામાન્ય-સાધા-
 રણ નહિ) દિવ્ય સૌન્દર્ય હતું, જેથી છત્ર અતિશય શોભેજ ॥૧૭॥ તે
 સમયે ભૃગુજી તથા અલય નામના આ બે પાર્ષદો રત્નમય દંડ (દાંડો)થી

ચામરે તત્ર વીજયામાસતુઃ પ્રભુમ્ ॥૧૮॥ સૂરો નાજ્ઞશ્ચ ભગવ-
ત્પાર્શ્વયોઃ સંસ્થિતાબુભૌ । પ્રભું તં તાલવૃન્તાભ્યાં વીજયામાસ-
તુસ્તદા ॥૧૯॥ ઉશીરવ્યજનં રમ્યં ગૃહીત્વા હેમદણ્ડકમ્ । ઉત્તમઃ
પાર્શ્વસંસ્થશ્ચ વીજયામાસ તં પ્રભુમ્ ॥૨૦॥ મુકુન્દો વર્ણિરાદ્ર
તસ્ય સમીપે નક્તકં દધત્ । તસ્યૌ પ્રતીક્ષમાણશ્ચ નિદેશં તસ્ય
કિશ્ચન ॥૨૧॥ દૌવારિકઃ સ્વર્ણયષ્ટિર્જયેત્યુચ્ચૈર્વદન્ પ્રભોઃ । અગ્રે
કુબેરસિંહાલ્યસ્તસ્યૌ કાર્યનિવેદકઃ ॥૨૨॥ પાર્ષદપ્રવરાશ્ચાન્યે
ક્ષત્રવીરા મહાભટાઃ । આજ્ઞાકરાઃ પ્રભોસ્તસ્યુઃ પરિતઃ શતશસ્તદા
॥૨૩॥ તતોઽપશ્યજ્જનાનેવ ભગવાન્ પરિતઃ સ્થિતાન્ । ઉદ્દેલં

મનોહર આમરને પોતપોતાના હસ્તમાં ગ્રહણ કરીને ભગવાનની ઉપર ફેર-
વવા લાગ્યા ॥૧૮॥ તે સમયે સુરવર્મા અને નાંજવર્મા નામના આ બે પાર્ષદો
ભગવાનને બે (ડાબા જમણા) પડબે ઉભા રહીને ચિત્રે યુક્ત રમણીય
વસ્ત્રથી બનાવેલા વીંજણાવડે પ્રભુ શ્રીહરિને જે રીતે મંદ વાયુ આવે એરીતે
સેવા કરવા લાગ્યા ॥૧૯॥ ઉત્તમ રાજા સુવર્ણના દંડથી અલંકૃત કરેલો,
રમણીય, વીરણુનો વીંજણો હાથમાં લઈને ભગવાનના એક પડખામાં
ઉભા રહીને ભગવાન ઉપર યથોચિત ધીમે ધીમે આળવવા લાગ્યા ॥૨૦॥
મુકુંદાનંદ નામના નૈષ્ઠિક વર્ણિરાજ મુખાદિકના માર્ગનમાંજ એક ઉપ-
યોગી વસ્ત્રખંડ (રૂમાલ) ભગવાન માટે પોતાના હાથમાં લઈને ભગવાનને
સમીપેજ તેમના કોઈ પણ આજ્ઞાવચનની વાટ જોતા થકા ઉભા રહ્યા
॥૨૧॥ કુબેરસિંહ નામના શ્રીનગરનિવાસી દૌવારિક (છડીદાર) હાથમાં
હેમદંડ (છડી)ને ધારણ કરીને 'જય જય' એવો શબ્દ ઉચ્ચ સ્વરથી
ઉચ્ચારણ કરતા થકા ભગવાનની આગળ તેતે કાર્યના નિવેદનપરાયણ થઈને
ઉભા રહ્યા ॥૨૨॥ તે સમયે ક્ષત્રિયોમાં મહાશૂરવીર, મહાભટ-સંગ્રામમાં
જેમણે કીર્તિ મેળવી છે, આવા છે તથાપિ વિનયપૂર્વક શ્રીહરિની આજ્ઞામાં
વર્તતા બીજા સોએ સો પાર્ષદોત્તમો શ્રીહરિની ચોતરફ ઉભા રહ્યા ॥૨૩॥
એરીતે મહાસભામાં મહાસિંહાસનમાં સંરાજમાન થએલા અને પૂર્વોક્ત
પરિજનોએ પૂર્વોક્ત પ્રકારે પરિચર્યા કરાતા ભગવાને પોતાની યોગરદમ

સાગરમિવ સોત્કળ્ઠાન્નિજદર્શને ॥૨૪॥ અન્યોન્યેષામુપરિ તાન્
પતતો ઘનસંસ્થિતીન્ । નૃપતેરક્ષણેઽપદ્યદસહ્યાતાઞ્જનાન્ હરિઃ
॥૨૫॥ બહિઃશાલાસુ ચ જનાન્ ગર્ભાગારેષુ ચ સ્થિતાન્ । છદિષ્ણુ
ચ ચતુષ્કેષુ બહિર્વેદિષુ ચૈક્ષત ॥૨૬॥ વલ્મીષુ તથાદ્રેષુ ચન્દ્રશા-
લાસુ ચ સ્થિતાન્ । મન્દુરાસુ ચ ચૈત્યેષુ પ્રાકારે ગોપુરોપરિ
॥૨૭॥ આરુહ્ય ચ દ્રુમાનુચ્છાન્મૂલાદગ્રાવધિ સ્થિતાન્ । પુરશ્ચ
પાર્શ્વયોઃ પશ્ચાઞ્જનાન્વીક્ષ્ય જહાસ સઃ ॥૨૮॥ તાલિકાં વાદયિ-
ત્વાથ હરિઃ સ્થાપનમુદ્રયા । ઉપાવીવિશદાત્મીયાન્સર્વાસ્તાંલ્લ-
ક્ષશો જનાન્ ॥૨૯॥ કૃતમૌનાસ્તત્ક્ષણં તે નિષેદુશ્ચ વ્યવસ્થયા ।

ઉભા રહેલા, પોતાનાં દર્શન કરવામાં અતિ ઉત્કંઠાવાળા જનોનેજ મર્યાદા
મુકીને ચોમેર વર્તતા સમુદ્રની પેઠે ચોતરફ વ્યાપ્ત જોયા ॥૨૪॥ એક
ખીજની ઉપર પડતા, ઘાટી સ્થિતિ જેમની છે એવા અપરિમિત તે
જનોને ઉત્તમ રાજના આંગણમાં લગવાને જોયા ॥૨૫॥ તે સલાસ્થાનમાં
અવકાશ નહિ મળતાં પોતાના દર્શનની ઉત્કંઠાને લીધે બહિઃશાળા, (ઓ-
સરી પડશાળ) ગર્ભાગાર, (ઓરડા) છદિષ્, (પડાળ) ચતુષ્ક, (ચોક)
બહિર્વેદી (ઓટલીયો) વલ્મી, (છાં) અદ્ર, (મેડીયો) ચંદ્રશાળા,
(અગાશીયો) મંદુરા, (ઘોડશાળ) ચૈત્ય, (ચકલાં) પ્રાકાર, (કોટ)
અને ગોપુર (દરવાજા) ઉપર રહેલા તથા અતિશય ઉંચા પીંપળા
લીંબડા વિગેરે વૃક્ષોના મૂળને આરંભીને ટોચપર્યંત રહેલા તથા પોતાની
આગળ પાછળ અને બે પડખાના લાગમાં સર્વત્ર ઘાટી સ્થિતિથી રહેલા
અસંખ્યાત જનોને જોઈને, લગવાને તેમનો પોતાના દર્શનની ઉત્કંઠાનો
અતિશય વિચારીને અંતરમાં ગૂઢપણે રહેલા હર્ષથી ક્ષિન્નિત મંદહાસ
કર્યો ॥૨૬-૨૮॥ તે પછી લગવાને પોતાના લક્ષ્યાવધિ તે સર્વ લક્ષ્મી જનોને
સ્વયં તાળી વળડવાવડે જણાવીને, પોતાના હાથથી કરેલી સ્થાપનમુદ્રા
(એસારી દેવાનો સંકેત) થી એસારી દીધા ॥૨૯॥ એજ સમયે સર્વ
જનો પ્રશાંત મૌનધારી થઈને યથાવ્યવસ્થા એસી ગયા. પ્રિયતમ નેતાનો
આદેશ (આજ્ઞા) તો પ્રાર્થનીય છે, આ લગવાનું સર્વ લોકના નેતા છે

સ્ત્રિયઃ સ્ત્રીમણ્ડલેષ્વેવ પુમાંસઃ પુરુષેષુ ચ ॥૩૦॥ નિષેદુર્મુનય-
સ્તત્ર મુનીનાં મણ્ડલેષુ ચ । બ્રાહ્મણા બ્રાહ્મણેષ્વેવ વર્ણિનો વર્ણિ-
મણ્ડલે ॥૩૧॥ ગૃહસ્થેષુ ગૃહસ્થાશ્ચ વૃદ્ધા વૃદ્ધેષુ સર્વશઃ । વિદ્વ-
દ્યુથેષુ વિદ્વાંસઃ શિલ્પજ્ઞાઃ શિલ્પવિત્સુ ચ ॥૩૨॥ તૂર્ણીં તેષૂપ-
વિષ્ટેષુ નિજમક્તેષુ સ પ્રભુઃ । આજિજ્ઞપદ્માદકાંશ્ચ સજ્જીભૂય
ચિરસ્થિતાન્ ॥૩૩॥ તે ચ તાસાદિવાદ્યેષુ યદ્યત્સ્વકરકૌશલમ્ ।
તદાનીં દર્શયામાસુસ્તત્તત્સર્વમશેષતઃ ॥૩૪॥ પ્રશશંસ હરિસ્તાંશ્ચ
દૃષ્ટ્વા તત્કરલાઘવમ્ । તતોઽપદ્યત્સભાસંસ્થાન્નૈકદેશાગતાઞ્જ-
નાન્ ॥૩૫॥ તેષાં યે યે યેષુ યેષુ મુખ્યા દેશેષુ તાન્પ્રભુઃ । તત્ત-
દેશીયવૃત્તાન્તં પ્રદ્યુમાહ્વાસ્ત સંસદિ ॥૩૬॥ તે સઘ ઉત્થાય સહ-

અને ભક્તોને પ્રિયતમ છે. તેમની આજ્ઞાને અલભ્ય ફળનેજ જેમ એમ
પામીને શાંત થઈને બેસી ગયા. (બેસવાની મર્યાદા હવે કહે છે) મુનિઓ
મુનિમંડળમાં, વર્ણિઓ વર્ણિમંડળમાં, ગૃહસ્થ પુરુષો પુરુષમંડળમાં,
સ્ત્રિયો સ્ત્રીમંડળમાંજ, બ્રાહ્મણો બ્રાહ્મણોમાં, વૃદ્ધો વૃદ્ધોમાં, વિદ્વાનો
વિદ્વન્મંડળમાં, શિલ્પિઓ (સુથાર સોની આદિક) શિલ્પિમંડળમાં,
એ રીતની મર્યાદાથી બધા બેસી ગયા ॥૩૦-૩૨॥ પોતાના સર્વ ભક્તજનો
મૌન થઈને બેસી જતાં પ્રશાંત થઈ ગયા છે તરંગસમૂહો જેના એવો
સમુદ્રજ જેમ એમ સ્તબ્ધ થઈ ગયેલી સભામાં ભગવાને બહુ વખતથી
તત્પર થઈને ઉભા રહેલા, તાસાં વગેરે વાહનત્રેને વગાડનારા જનોને વળ-
ડવાની આજ્ઞા આપી ॥૩૩॥ ભગવાનની આજ્ઞા પામેલા તેઓએ તેમને
પ્રસન્ન કરવા તેજ સમયે તાસાં વિગેરે વાહનત્રેમાં જે જે પોતાનું કર-
કૌશલ્ય હતું તેતે સમગ્રપણે શ્રીહરિને દર્શાવ્યું ॥૩૪॥ ભગવાને તેમની
હસ્તકુશળતા જોઈને તેમની સભામાં પ્રશંસા કરી. તે પછી સભામાં
બેઠેલા, અનેક દેશોમાંથી આવેલા ભક્તજનોને જોઈને તેમાં જેઓ જેઓ
જેજે દેશમાં મુખ્ય (મોટેરા) હતા તેમને તેમને તેતે દેશનું વૃત્તાંત પુછ-
વામાટે ભગવાને પોતાની પાસે બોલાવ્યા ॥૩૫-૩૬॥ હે રાજન્ ! આ
મુખ્ય હરિજનો પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરે બોલાવેલા હોવાથી પ્રહર્ષ પામીને, તત્ક્ષ-

ર્ષમેવ ક્ષમાપતે ! તં સમયા સમેત્ય । પ્રણમ્ય ચ પ્રાજ્ઞલયઃ પુર-
સ્તાત્તસ્થુસ્તદીયાનનચન્દ્રનેત્રાઃ ॥૩૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारा-
यणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे सभोपवेशनवर्णननामा
दशमोऽध्यायः ॥૧૦॥

સુવ્રત ઉવાચ—તાન્માનયિત્વા ભગવાન્નિજભક્તાન્વિચક્ષણાન્ ।
શૃણ્વતાં સર્વલોકાનાં પપ્રચ્છ વિનયાનતાન્ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ-
સ્વાચ—યુષ્મદેશેષુ મેઽથૈષાં ત્યાગિનાં ગૃહિણાં જનાઃ ! । મદાશ્રિ-

ણુજ ઉડીને ભગવાનના સમીપને પામીને, અવકાશનો અભાવ છે એટલે
પંચાંગ પ્રણામ કરીને, બે હાથ બેડીને તેમની આગળ તેમના મુખચન્દ્રને
સન્મુખ એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને તેમની આજ્ઞાપરાયણ થઈને ઉભા રહ્યા
॥૩૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे सभो-
पवेशनवर्णननामा दशमोऽध्यायः ॥૧૦॥

૧ અધ્યાય ૧૧ મો.

સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે રાજન્ ! તે પછી ભગવાને લોકશાસ્ત્રમાં
વિચક્ષણ, વિનયવિનમ્ર એવા તે તે ભક્તજનોને યથાયોગ્ય માન આપીને,
સર્વ લોકોને કાન દઈને સાંભળતાંજ પુછ્યું ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ
કહે છે—હે જનાઃ ! તમારા દેશમાં અમોને ઉદ્દેશીને જનશ્રુતિ (લોક-
પ્રસિદ્ધ વાર્તા) કેવી ચાલે છે ? ગુણની પરીક્ષા પરોક્ષમાંજ થાય, કેમકે
સમીપમાં રહેલો જનતો ગુણોનેજ કહે, માટે દૂર દેશમાં વર્તતા જનોના
પ્રસિદ્ધ વાદથી ખોતાના ગુણદોષો નિશ્ચય કરાય છે. તેમાં પણ એક જણના
વચનથી ગુણદોષનો નિશ્ચય થતો નથી, કેમકે બે કહેનારો એક જણો
પક્ષપાતી હોય તો દોષને ગુણપણે કહે અને બે વિદ્રેષી હોય તો ગુણને
દોષપણે કહે, માટે એક જણના વચનથી ગુણદોષનો નિર્ણય થઈ શકે
નહિ, તો બહુ જણાનું વચનજ શ્રદ્ધા કરવા યોગ્ય છે, તો અમોને ઉદ્દેશીને

૧ આ અધ્યાયમાં મુખ્ય ભક્તોના મુખથી ભગવાને કરેલું દેશાંતર વૃત્તાં-
તનું શ્રવણ અનુવાદ કર્યું છે.

તાનાં સ્ત્રીનાં ચ કીદશ્યસ્તિ જનશ્રુતિઃ ॥૨॥ જના મદ્વિમુખા યે
તે લૌકિકાનાં સતાં તથા । વાર્તામાત્મગુરુણાં ચ કુર્વેતે કીદશીં
ભુવિ ॥૩॥ સુમત ઉવાચ—ઇતિ પૃષ્ઠા ભગવતા તે તમૂચ્યથાશ્રુ-
તમ્ । યથાદૃષ્ટં ચ નૃપતે ! વૃત્તાન્તં સ્વસ્વદેશજમ્ ॥૪॥ જના ઉચુઃ—
ભગવન્નસદીયેષુ દેશેષુ વિમુખા અપિ । જના યથા વદન્તિ ત્વાં
તથૈવ બ્રૂમહે વયમ્ ॥૫॥ ધન્યો નારાયણમુનિઃ સામ્પ્રતં ધરણી-
તલે । ભક્તિજ્ઞાનવિરાગાઢ્યં સદ્ધર્મં પાતિ યોઽસ્થિલમ્ ॥૬॥ ગૃહિ-
ભિન્નાશ્રમસ્થાન્ યસ્ત્યાગિનો વિધવાસ્તથા । સન્ધારયત્યપ્તવિધ્રં

જનશ્રુતિ કેવી આવે છે ? તથા અમારા આશ્રિત આ ત્યાગિઓ, ગૃહસ્થ
પુરૂષો અને સ્ત્રીઓને ઉદ્દેશીને હમણાં જનશ્રુતિ (જનો કેમ કહે છે)
કેવી આવે છે ? ॥૨॥ તથા જે અમારા થકી વિમુખ-મારેવિષે અભિમુખ-
તાએ રહિત ઉદાસીન જનો છે તેઓ લોકમાં વિચરતા સાધુવેષધારીઓ
(સાધુલક્ષણે રહિત) અને લક્ષણે રહિત હોવા છતાં ગુરૂશબ્દથી વ્યવહાર
કરાતા પોતપોતાના ગુરૂઓને ઉદ્દેશીને કેવી વાર્તા કરે છે ? ॥૩॥ સુમત-
ઋષિ કહે છે—હે નૃપતે ! એરીતે ભગવાને પુછેલા તે મુખ્ય સત્સંગિજનો
પોતે જેવું સાંભળ્યું છે અને જેવું દેખ્યું છે તેવું જ પોતપોતાના દેશનું
વૃત્તાંત ભગવાન પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા ॥૪॥

હરિજનો કહે છે—હે ભગવન્ ! અમારા દેશોમાં જેઓ આપના ચર-
ણકમળના રસાસ્વાદે રહિત છે તેઓ પણ આપને અને આપના આશ્રિત
જનોને જે પ્રકારે કહે છે તે પ્રકારે અમો (સત્ય) કહીએ છીએ ॥૫॥
આ ભૂતળમાં વર્તમાન કાળે એકલા નારાયણમુનિજ ધન્ય છે, કેમકે જે
પોતે કલિકાળમાં પ્રક્ષીણ પામતા સમગ્ર સદ્ધર્મને ભક્તિ-જ્ઞાન-વૈરાગ્યવડે
સમલંકૃત કરવાપણે પરિપોષણ કરે છે ॥૬॥ જે ગૃહસ્થો થકી બીજા
આશ્રમિઓ (નૈષ્ઠિક શ્રદ્ધાચારી વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસીઓ) છે તથા જે
ત્યાગિઓ—ત્યાગધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા (ત્યાગિશબ્દથી નૈષ્ઠિકાદિ આશ્રમિઓ
થકી બીજા સ્ત્રીસંગ્રહે રહિત કે મૃતસ્ત્રી હોધને તીવ્ર વૈરાગ્યવશાત્ ત્યાગ-
ધર્મને પામેલા છે તેમનો પૃથક્ પણે નિર્દેશ કરેલો અહીં જાણવો) છે તથા

ब्रह्मचर्यं सुदुर्धरम् ॥७॥ यस्त्याजयति तान् कामं येन कामेन
मोहिताः । विद्वांसोऽपि सगोत्राः स्त्रीर्गच्छन्ति पशवो यथा
॥८॥ यस्त्याजयति तान् द्रव्यं यलोभेन बुधा अपि । स्वबन्धु-
श्चापि मित्राणि घ्नन्त्यन्यैर्घातयन्ति च ॥९॥ यश्च स्वामी रसा-
स्वादं तांस्त्याजयति वै सतः । जायन्ते यद्वशा एव कामोद्भूता

જે વિધવા વનિતાઓ છે તે સર્વેને ખીજા જનોથી નજ ધારણ કરી શકાય એવું અષ્ટપ્રકારનું બ્રહ્મચર્યવ્રત જે ભંગવાન ધારણ કરાવે છે. અર્થાત્ જેના ઉપદેશબળથીજ કે અનુગ્રહબળથી બહુ ત્યાગીઓ, મહર્ષિઓએ અને ઇશ્વરોએ પણ દુઃસાધ્ય એવું અષ્ટપ્રકારનું બ્રહ્મચર્યવ્રત અસ્ખલિતપણે ધારણ કરે છે. તે નારાયણમુનિને ધન્ય છે. બ્રહ્મચર્યવ્રત નિઃશ્રેયસમાંજ એક ઉપયોગી છે. બ્રહ્મચર્યની પ્રશંસા 'તેષામસૌ ચિરજો ब्रह्मलोको येषां तपो ब्रह्मचर्यम्' 'अथोत्तरेण तपसा ब्रह्मचर्येण' ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ કરે છે. આવું બ્રહ્મચર્ય નારાયણમુનિજ હાલમાં ધરાઉપર કલિકાલમાં પણ પ્રવર્તાવે છે માટે એમનેજ ધન્ય છે. (બ્રહ્મચારી આદિકને અષ્ટપ્રકારે સ્ત્રીપરિત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્ય અને વિધવાઓને અષ્ટપ્રકારે પુરૂષપરિત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્ય સમજવું) ॥૭॥ જે કામ છે તે દુર્વિષય વેગવાળો છે, જેણે મોહ પમાડેલા વિદ્વાન જનો પણ સમાન ગોત્રની સ્ત્રિયોને પણ (શાસ્ત્રમાં ગોત્રગમન અતિ-પાપ હોવાથી તેનો નિષેધ કરેલો હોવા છતાં પણ) ગર્દભાદિ પશુઓની પેઠે પામે છે, જે આ ભગવાન પોતાના આશ્રિત મુનિઓ પાસે આવા દુર્જય કામને પણ ત્યાગ કરાવે છે. અર્થાત્ ભવબ્રહ્માદિકોએ પણ દુર્જય એવો કામ જેમના ચરણસમાશ્રયના પ્રતાપથી પરાભવ પામી જાય છે ॥૮॥ જે સ્વામિનારાયણ પોતાના ચરણના આશ્રિત વર્ણવિગેરે પાસે ધનનો ત્યાગ કરાવે છે, જે ધનલોભ મહા પાપી છે. જેને લીધે બુદ્ધજનો પણ પોતાના બન્ધુઓને અને મિત્રોને પણ પોતે હણે છે અને ખીજાઓ પાસે હણાવે છે, આવો બલિષ્ઠ લોભ પણ જેના સમાશ્રય બળથી નથીજ પરાભવ કરી શકતો, માટે તે નારાયણમુનિને ધન્ય છે ॥૯॥ મુનિઓ પણ જે રસાસ્વાદને વશ થઈને કામાતુર થઈ જાય છે અને વિહ્વળ થઈને પોતા થકી નીચ જાતિના

હિ પૂરુષાઃ ॥૧૦॥ સ્વતશ્ચ નીચજાતીનામશ્નત્યન્નાદિ યેન ચ ।
 વિહ્વલા વર્ણસાઙ્કર્યં કુર્વતે પુરુષા ભુવિ ॥૧૧॥ યશ્ચ ત્યાજયતિ
 સ્વામી સ્નેહં સ્વાન્વપુરાદિષુ । નરકાન્પ્રેતભાવં ચ યદ્વશાઘાન્તિ
 માનવાઃ ॥૧૨॥ યત્ર યત્ર ભવેત્સોહો દેહિનામિદં વસ્તુનિ । તાદ્રૂપ્યં
 તસ્ય તસ્ય સ્યાત્તાદૃક્ સોહો હિ હાપ્યતે ॥૧૩॥ યઃ સ્વામી માન-
 મત્યર્થં હાપયત્યાત્મનઃ સતઃ । ગુરુન્સાધૂનપિ પ્રાજ્ઞા મન્યન્તે નૈવ
 યદ્વશાઃ ॥૧૪॥ માનેનૈવાત્મનઃ પાપં સાધૂનાં પુરતો નરાઃ । ન

અન્નાદિકને લક્ષણ કરવામાં પણ પ્રવર્તે છે અને અંતે પૃથ્વીમાં વર્ણસંક-
 રતાના હેતુભૂત થાય છે, આવા પણ રસાસ્વાદને જે સ્વામી પોતાના સાધુ-
 પ્રમુખજનો પાસે ત્યાગ કરાવે છે (જેના આશ્રયમહિમાથી રસ ક્ષોભ
 પમાડવા સમર્થ થતો નથી) માટે આ નારાયણમુનિજ ધન્ય છે
 ॥૧૦-૧૧॥ જે દેહ તથા દેહાનુબન્ધિઓ (પુત્રકલત્રાદિ)માં સ્નેહપા-
 શથી પ્રેતભાવ અને નરક અનુભવાય છે, આવા પણ સ્નેહપાશને જે
 સ્વામિનારાયણ પોતાના આશ્રિતો પાસે ત્યાગ કરાવે છે (જેમના સમા-
 શ્રય પ્રભાવથીજ દેહ દૈહિકમાંથી સ્નેહપાશ છુટી જાય છે) એજ નારા-
 યણમુનિ ધન્ય છે ॥૧૨॥ આ લોકમાં જે જે પ્રાકૃત વસ્તુમાં સ્નેહવેગ
 થાય છે તેણે કરીને યોગિઓને પણ તન્મયવૃત્તિ મરણસમયે અનુવર્તતાં
 બીજા જન્મમાં તેમાં તેમાં તદ્રૂપતાની પ્રાપ્તિ (તેને સમાન આકાર)
 ભરતજની પેઠે થાય છે, આવો પણ દુસ્ત્યજ સ્નેહવેગ જેમણે નાશ કરીએ
 છીએ એજ નારાયણમુનિને બહુ ધન્ય છે ॥૧૩॥ જે માનને આધીન
 થએલા પ્રાણ એવા પણ પુરૂષો પ્રાણ એવા સાધુજનોને તેમજ પોતાના
 ગુરુજનોને નથી માનતા. સાધુજનોના અપમાનમાં હેતુભૂત આવા પણ
 માનને જે સ્વામી પોતાના આશ્રિત સાધુજનો પાસે અત્યંત ત્યાગ કરા-
 વે છે, એજ નારાયણમુનિને ધન્ય છે ॥૧૪॥ માન તો મહાપાપનું મૂળ છે,
 કેમકે જે માનથી મત્ત થએલો જન પોતે કરેલા પાપને સાધુઓની આગળ
 નિષ્કપટલાવથી નથી પ્રકાશ કરતો, પોતાનું પાપ નહિ પ્રકાશ કરનારાને
 ગુપ્તપણે પાપ રહેલું હોવાથી તેની પરિશુદ્ધિ નહિ થતાં અંતઃકરણ મલિ-

નિષ્કપટભાવેન કથયન્ત્યાત્મશુદ્ધયે ॥૧૫॥ માનાદિ જાયતે
 ક્રોધો નિર્દયો હિંસ્રવૃત્તિકૃત્ । અવાચ્યવાચકઃ સ્વસ્ય પરેષાં
 ચાપિ ઘાતકઃ ॥૧૬॥ ઈદગ્માનવિહીના હિ સન્તો યસ્ય પરૈઃ
 કૃતમ્ । ધૂલિક્ષેપં તાડનં ચ સહન્તે દુર્વચાંસિ ચ ॥૧૭॥ ધન્ય
 ઇવાસ્ત્યતઃ સ્વામી સત્યોઽસાવેવ સદ્ગુરુઃ । ન મહાન્ પુરુષઃ
 કશ્ચિદ્વર્તતે હીદૃશો ભુવિ ॥૧૮॥ ધન્યાશ્ચ સાધવસ્તસ્ય યે ધર્માન્
 સ્વગુરુદિતાન્ । પ્રયતા બ્રહ્મચર્યાદીન્ પાલયન્તિ નિરન્તરમ્
 ॥૧૯॥ ધન્યા ગૃહસ્થા અપિ તે સ્વામિનં સમુપાશ્રિતાઃ । સ્વસૃમા-
 તૃસમા યે તુ જાનન્તિ પરયોષિતઃ ॥૨૦॥ સ્પર્શનં વિધવાસ્ત્રીણાં

નજ રહેછે, એટલે તે પાપને પ્રાયશ્ચિત્તનો પણ અવકાશ નથી. માનને
 લીધે ક્રોધ થાય છે (ખીજાએ માનનો લંગ કરતાં એકદમ તેની ઉપર ક્રોધ
 થાય છે) ક્રોધ થતાં દયા દૂર થઈ જાય છે. એટલે નિર્દય નર હિંસામાં
 પ્રવર્તેછે. ક્રોધાતુરને વાચ્ય કે અવાચ્યનો વિભેદ નથી. અશ્લીલ (ભુંડુ)
 અને નિહિત પણ વચન બોલે. તેજ ક્રોધ છેવટે પોતાનો કે પરનો ઘાત
 કરનારો પણ થાય છે (જે સમર્થ હોય તો પરનો ઘાત કરનારો થાય અને
 જે અસમર્થ હોય તો પોતાના આત્માનો ઘાત કરનારો થાય એવો વિશેષ
 સમજવો) ॥૧૫-૧૬॥ જેના ચરણ સમાશ્રયવાળા, આવા પણ મહા
 અનર્થકર માનવેગને જીતીને વર્તતા એવા સાધુઓ ખીજા દુર્જનોએ
 કરેલા ધૂળિપ્રક્ષેપ-તાડન-તિરસ્કાર આદિકને સહન કરેછે ॥૧૭॥ માટે
 આ સ્વામિનારાયણ ધન્ય છે. ખીજે કોઈ પણ નહિ. આ સ્વામીજી તત્ત્વથી
 સંતોના ગુરુ છે. પૃથ્વી ઉપર આવો ખીજે કોઈ પણ મહાપુરુષ નથી.
 ॥૧૮॥ સ્વામિનારાયણના તેજ સાધુઓને ધન્ય છે, જે સાધુઓ પોતાના
 ગુરુએ પોતાને ઉપદેશ કરેલા બ્રહ્મચર્યાદિ ધર્મોને મોટી પણ આપત્તિમાં
 નિરંતર પરિપાલન કરેછે ॥૧૯॥ જેઓ નારાયણમુનિના ચરણારવિંદના
 સમાશ્રયવાળા ગૃહસ્થ જનો છે તેઓ પણ ધન્યભાગી છે. જેઓ પરનારી-
 ઓને તો પોતાની બહેન માતાને તુલ્યપણે જીવેછે. કામે કરીને નહિ પરા-
 ભવ પામીને ધર્મમાંજ એક પ્રીતિવાળા વર્તે છે ॥૨૦॥ વળી એમના

ગૃહિણોઽપિ કદાચન । વિનાઽઽપદં ન કુર્વન્તિ સ્વમાત્રાપિ રહઃ-
સ્થિતિમ્ ॥૨૧॥ મજ્ઞાં ગજં ચાહિફેનં મદ્યમત્સ્યામિષાણિ ચ ।
અમક્ષ્યં નૈવ મક્ષન્તિ ન્યાયાર્જિતધનાશ્ચ યે ॥૨૨॥ અદત્તં નૈવ
ગૃહ્ણન્તિ તૃણાદ્યપિ પરસ્ય યે । ઘાતં સ્વપરયોનૈવ યે વિપદ્યપિ
કુર્વન્તે ॥૨૩॥ ગુરોર્દદાત્તજ્ઞાનત્વાન્મોક્ષાર્થમપિ નૈવ યે । શાસ્ત્રો-

ચરણાશ્રિત ગૃહસ્થજનો પણ આપત્કાળ વિના પોતાની માતા સાથે પણ
એકાંતમાં રહેતા નથી. અને વિધવા વનિતાઓના સ્પર્શ થકી સર્પ ફણાના
સ્પર્શથકીજ જેમ એમ ભય પામીને બહુ દૂર ખસી જાય છે. ક્યારેય
પણ સ્પર્શ કરતા નથી, કેમકે કામ ઉન્મયાર્દ છે તે પડિતને પણ કલુ-
પિત કરી મુકે. માટે એવી રીતે વર્તવું એજ ગૃહસ્થોને પણ યોગ્યજ છે
॥૨૧॥ હમણાં આ કલિયુગમાં વિપ્રવ્યવદેશવાચ્ય એવા પણ જનો ભાંગ
ગાંજો અફીણ મદ્ય મત્સ્ય માંસ આદિકના સેવનમાં પ્રીતિવાળા બહુધા-
પણે દેખાય છે. એમના આશ્રિતોમાં એક પણ ગૃહસ્થજન એવો નથી.
અધાય એમના આશ્રિતો આપત્કાળમાં પણ અલક્ષ્યને નથીજ લક્ષણ
કરતા અને અન્યાયથી ધનાર્જનમાં પણ નથીજ પ્રવર્તતા. આ સમયે
ગૃહસ્થજનો પુત્રકળત્રના પોષણનેજ એક પરમ ધર્મ માનીને દ્રવ્યસંપાદ-
નમાં સતત પ્રયત્ન કરતાં અન્યાયમાં પણ પ્રવર્તે છે. તો આવા વિષમસ-
મયમાં ન્યાયથીજ ધનસંપાદનમાં પ્રવર્તે છે. આ તો આ મહાન ધર્મ-
નિયમ છે ॥૨૨॥ જે ગૃહસ્થજનો પારકા તૃણાદિકને પણ તેના ધણીએ
આપ્યા વિના નથીજ ગ્રહણ કરતા. તો પરધનને ન હરાણ કરે એમાં કહે-
વુંજ શું ? જે એમના આશ્રિત ગૃહસ્થો પોતાના કે પરના ઘાતને આપ-
ત્તિમાં પણ નથીજ કરતા. બહુજનો નિર્રથક કે સ્વાર્થ કે ધર્માભાસના
મિષથી મારણપર્યંતની પરપીડામાં પ્રવર્તે છે, તો આવા વિષમ સ-
માજમાં એમના આશ્રિતો પોતાનેજ જેમ એમ પરને દુઃખ દેવારૂપ પીડા-
માત્ર થકી પ્રતિનિવૃત્ત થયા છે, તો આ મહા અહિંસાવ્રત છે ॥૨૩॥
કોઈક આસુરવૃત્તિવાળા જનો ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્ય આદિક ક્ષુદ્ર અર્થની
લિપ્સાથી પોતાના મસ્તકછેદ પર્યંતના મનઃકલિપ્ત કોઈક ઉપાયમાં

કમ્ભૃગુતુજ્ઞાચૈસ્તિત્યક્ષન્તિ વપૂંષિ વૈ ॥૨૪॥ इत्थं दृढधियो धीरा-
स्तच्छिष्या गृहिणो नराः । वर्तमानास्तदाज्ञायां सन्ति धन्या
भुवस्तले ॥२५॥ स्त्रियश्चैषामपि पतिं निजमेकं विनापरान् ।
जानन्ति पुरुषान् स्वीयपितृभ्रातृसमान्किल ॥२६॥ याश्च तं
स्वामिनं नार्यो विधवाः समुपाश्रिताः । ता ब्रह्मचर्यमष्टाङ्गं
पालयन्त्यगृहा इव ॥२७॥ धनुर्मानान्तरेणैव पुम्भ्यो गच्छन्ति
दूरतः । न भाषन्ते च पुरुषैः पितृभ्रातृसुतान्विना ॥२८॥ सत्स-
ङ्गिनः स्वपित्रादेर्वातां शृण्वन्ति या हरेः । चलन्ति सह तेनैव

પ્રવર્તે છે. (જેમ રાવણાદિકો પ્રવર્ત્યા હતા) બીજા ટેટલાક પંડિતમન્યો
તો ફળવાદમાં ઠગાઈને આત્યંતિક દુઃખના ઉચ્છેદરૂપ કલ્યાણની વિપ્સાથી
ભૃગુપતનાદિવડે (પર્વત ઉપર ચઢીને પહોં વિગેરે) આત્મઘાતને કરેછે.
તેમાં અંતે તો અનર્થનેજ પામેછે. એમના આશ્રિત જનો તો પોતાના ગુરુ
થકી દૃઢ આત્મવિજ્ઞાનને પામીને સર્વ શ્રુતિપ્રસિદ્ધ મોક્ષમાર્ગમાં નિષ્ઠાને
પામે છે ॥૨૪॥ એરીતે ગુરુના ઉપદેશથી દૃઢ વિજ્ઞાનને પામેલા, ધીર (આપ-
તકાળમાં પણ નહિ ક્ષોભ પામેલી ધર્મવૃત્તિવાળા) એવા આ નારાયણ-
મુનિના શિષ્ય ગૃહસ્થ પુરૂષો તેમનીજ એક આજ્ઞાના અનુપાલનમાં તત્પર
વર્તેછે. તે ગૃહસ્થ જનો ભૂતળમાં ધન્યભાગી છે ॥૨૫॥ બહુધાપણે હાલ
કલિકાળમાં પાતિવ્રત્ય કે જે સર્વ ધર્મના મૂળભૂત છે તે પ્રણુષ્ટપ્રાય છે.
'સ્ત્રિયશ્ચ કેશશૂલિન્યો ભવિષ્યન્તિ કલૌ યુગે' આ પ્રકારે કહેલા આર્ષવચનને
અનુસારેજ સર્વત્ર સ્ત્રીઓની સ્થિતિ (વ્યભિચારી) દેખાય છે. આવા અધિક
કુસંગમય સમયમાં તે આ સ્વામિનારાયણના ચરણકમળના શુભ સમા-
શ્રયને પામેલી સ્ત્રિયો પોતાના એક પતિનેજ પરમ દૈવતપણે માનીને,
પરપુરૂષોને પોતાના પિતા બ્રાતાને તુલ્ય સમજીને સર્વ ધર્મમાં મૂળભૂત
પાતિવ્રત્યને પરિપાલન કરેછે ॥૨૬॥ સ્વામિનારાયણના સમાશ્રયને પામેલી
જે વિધવા નારીઓ છે તે પિતા બ્રાતાના સન્નિધિમાં વર્તતી થકીજ ત્યાગિ-
ઓની પેઠે અષ્ટપ્રકારે પુરૂષના પરિત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પાલન કરેછે.
અને આપત્તિમાં પણ પિતા બ્રાતા અને પુત્રાદિ સમીપ સંબન્ધિઓ થકી

માર્ગેઽપ્યન્યૈર્ન કર્હિચિત્ ॥૨૯॥ પિત્રાદિનાપિ સાકં તા ન તિષ્ઠન્તિ
રહઃસ્થલે । एवं हि सर्वा विधवा वर्तन्ते स्वाम्युपाश्रिताः ॥૩૦॥
सर्वेऽप्येते पयोऽम्बवाज्यं न पिवन्ति ह्यगालितम् । व्रतान्येकाद-
शीजन्माष्टम्यादीनि च कुर्वते ॥૩૧॥ आश्रित्य स्वामिनं चैते स्वस्व-
धर्मे स्थिताः सदा । अनन्यभक्तिं कुर्वन्ति कृष्णस्य परमादरात्
॥૩२॥ धन्याः स्वाम्याश्रितास्तस्माद्योषितः पुरुषा इह । अस्मदी-
यास्तु गुरवस्त्यक्त्वा धर्मे चरन्ति हि ॥૩३॥ न स्थापयन्ति

બીજા પુરૂષો સાથે નથીજ બોલતી અને માર્ગમાં પુરૂષોને બોધને ધનુર્માત્ર
(ચાર હાથ) દૂર ખસીનેજ બેસે છે. અને ભગવદ્વાર્તા પણ સંતોના સમા-
ગમથી પ્રબોધને પામેલા પિતા પુત્રપ્રમુખ થકીજ સાંભળેછે પણ ઈતર નરના
મુખ થકી નથીજ સાંભળતી અને રસ્તામાં પણ પિતા આદિકની સાથેજ
ચાલેછે પણ અન્ય નરો સાથે આપત્તિમાં પણ નથીજ ચાલતી. અને પિતા
આદિકની સાથે પણ એકાંત સ્થળમાં ક્યારેય રહેતી નથી. એરીતે નારા-
યણુસ્વામિના સમાશ્રયને પામેલી સમગ્ર વિધવા નારીઓ ધર્મમાર્ગથી
નહિ સ્ખલાયમાન થઈને બ્રહ્મચર્યપરાયણુ વર્તેછે. આ બધો સ્વામિનારા-
યણુનોજ મહિમા છે ॥૨૭-૩૦॥ સ્વામિનારાયણુના સમાશ્રિત સર્વે ત્યાગી
ગૃહિઓ દુધ જળ અને ઘૂતને વસ્ત્રથી ગાળ્યા વિના વિપત્તિમાં પણ પીતા
નથી પરંતુ ગાળીનેજ પિવેછે. જે એકાદશી આદિક વ્રતો અને જે
જન્માષ્ટમી આદિક ઉત્સવવ્રતો છે તે તમામને તેમના આશ્રિત જનો
મુખ્યજ કદપથી કરેછે પણ ગૌણ પક્ષથી નહિ ॥૩૧॥ સર્વે ત્યાગી ગૃહિ-
ઓ શ્રીસ્વામિનો સમાશ્રય સ્વીકારી (જ્ઞાન વૈરાગ્યને પામીને) સદાય
સ્વસ્વધર્માચરણુપૂર્વક અનન્ય ભક્તિથી ભગવાનને પરમ આદરથી સેવે
છે ॥૩૨॥ માટે આ લોકમાં સ્વામિનારાયણુના સમાશ્રિત સર્વ કોઈ નર-
નારીઓ (પોતપોતાના ધર્મને નહિ ઉલ્લંઘન કરવાપૂર્વક જ્ઞાન વૈરાગ્ય
ભક્તિએ સંપન્ન હોવાથી) ધન્ય છે. આપણા ગુરૂઓ તો એવા નથી. પોતે
ધર્મનું આચરણુ કરતા નથી અને નારાયણુસ્વામીની પેઠે પોતાના શિષ્ય-
વર્ગને પણ ધર્મમાર્ગમાં સ્થાપન કરતા નથી. માટે તે આપણા ગુર્વાભાસોને

સ્વામીવ સ્વશિષ્યાન્ધર્મવર્ત્મનિ । તસ્માદ્દિગસ્તુ તાંસ્તાંશ્ચ શ્રીસ્વા-
મિવિમુખાંશ્ચ નઃ ॥૩૪॥ इत्थं वदन्ति बहवो लोका नारायण !
प्रभो ! । केचिदाहुः श्रयिष्यामो वयं तं स्वामिनं त्विति ॥३५॥
तान्वदन्ति तदा केचिद्वयं कुलगुरुन्यदि । त्यजेम तर्हि नो लज्जा
लौकिकी हि गमिष्यति ॥३६॥ तदाहुः केऽपि निपुणा लज्जा तु
स्वाम्युपाश्रयात् । स्यास्यत्प्रेवान्यथास्माकं सा यास्यति न
संशयः ॥३७॥ आस्माकीना हि विधवा बहवः स्वसृकन्यकाः ।

ધિક્કાર છે અને મહાપ્રતાપી શ્રીનારાયણમુનિ થકી વિમુખ રહેલા (અધ-
ર્મિગુરુઓના શિષ્ય થઈ રહેલા) આપણને પણ ધિક્કાર છે ॥૩૩-૩૪॥
હે નારાયણ ! આ પ્રકારે તેતે બહુ લોકો કહેછે. હે પ્રભો ! કેટલાએક
એમ પણ કહેછે કે-આપણે આપણા ગુર્વાલાસોનો પરિત્યાગ કરીને તે
સ્વામિનારાયણનોજ સમાશ્રય કરીએ ॥૩૫॥ એમ બોલતા તે જનો પ્રત્યે
બીજા કેટલાક જનો એમ કહે છે કે-આ સર્વ વાત સત્ય છે પરંતુ જે
આપણે હુળપરંપરાગત ગુરુઓનો ત્યાગ કરીએ તો જે કોઈપણ આ
લોકલાજ છે આપણને તે આધ કરેછે (આપણા બંધુજન સમુદાયમાં
'આણે પોતાના હુળગુરુનો પણ ત્યાગ કર્યો તે ઠીક નહિ' એવો પ્રવર્તતો
પ્રવાદ તેમના સમુદાયમાં લબ્ધ કરનારા જેવો થાય) ॥૩૬॥ એમ
બોલતા તે જનોપ્રત્યે બીજા કેટલાક નિપુણ-યુક્તાયુક્તાના વિચારમાં નિપુણ
એવા જનો એમ પ્રકર્ષથી કહે છે (હમણાંજ આપણું લબ્ધરૂપ વિભૂષણ
વિનષ્ટ થયુંછે. તે સ્વામિનારાયણના આશ્રયથી તો ફરી આવશે અને સ્થિર
થઈને રહેશે) કે હે ! બ્રાતઃ આપણી લેશ લાજ રહી હશે તે પણ ધૂત
ગુરુઓના અનુસરવાથી અલ્પ કાળમાં જતી રહેશે એમાં સંશય નથી.
શ્રીસ્વામિનો સમાશ્રય કરવાથી તો તે લાજ નિશ્ચળ થઈને રહેશે ॥૩૭॥
લાજ જવામાં કારણ કહેછે-આપણી વિધવા થએલી બહુ બહેનો અને
પુત્રીઓ ગુરુસેવાના મિષથી ગુરુસન્નિધિને પામીને, તે નામમાત્ર (કહે-
વાતા) ગુરુથકી કામના હુશ્ચેષ્ટિતની વિકૃતિરૂપ ગર્ભને ધારણ કરીને
નિર્લબ્ધ થઈને વિચરેછે. અને કદાચિત્ ગુપ્તપણે ગર્ભપાતમાં પણ પ્રયત્ન

ગુરુસંજ્ઞેભ્ય એતેભ્યો ગર્ભે દધતિ નિસ્ત્રપાઃ ॥૩૮॥ પ્રચ્છન્નં ગર્ભ-
પાતં તાઃ કુર્વતે પાતકં મહત્ । તસ્માત્તાસામઘાદ્રક્ષા કાર્યા
સ્વામ્યાશ્રયેણ વૈ ॥૩૯॥ તાંસ્તદા કેચન પ્રાહુર્જાયમાનેઽપિ પા-
તકે । એતાવત્કાલપર્યન્તમાસીલ્લજ્ઞા તુ બાહ્યતઃ ॥૪૦॥ સામ્પ્રતં
ત્વદ્ગદીયસ્ય રાજ્યં સાર્વત્રિકં ભુવિ । જાતમસ્તીતિ નો લજ્ઞા
ગમિષ્યત્યેવ નિશ્ચિતમ્ ॥૪૧॥ સ જાનાતિ નૃપશ્ચારૈર્વિધવાગર્ભ-
સમ્ભવમ્ । ગર્ભે ઘ્રતીસ્તુ તા હન્તિ કઠપાશેન તત્ક્ષણમ્ ॥૪૨॥
તત્સમ્બન્ધિજનાન્ દ્રવ્યં ગૃહીત્વા દણ્ડવત્યસૌ । લજ્ઞાનાશસ્તથા
પાપં ભવિષ્યતિ તતોઽધુના ॥૪૩॥ અપત્યરક્ષણે તાસાં વધે વાઽ-
પયશો મહત્ । મૃત્યોરપ્યધિકં ભૂમાવસ્માકં હિ ભવિષ્યતિ ॥૪૪॥
તસ્માદ્મમણ્ડલે કાપિ ચાતુર્વર્ણ્યસ્ય સામ્પ્રતમ્ । ન સ્વામિનં વિના-

કરેછે (તે આ મહાપાતક આપણા હુળને નાશ કરનાર છે) માટે આપણી
તે સ્ત્રિયોને તે પાતકથી નિવારણ કરવી (અને સદ્ગર્ભાચરણના સંપાદ-
નથી સંરક્ષણ કરવી) તો એમનું સંરક્ષણ સ્વામિનારાયણના સમાશ્રયથી જ
થશે. અન્યથા નહિ થાય ॥૩૮-૩૯॥ એમ બોલતા જનો પ્રત્યે તે સમયે
બીજા કેટલાક તો એમ કહેછે કે-આ ગર્ભપાતરૂપ પાતક થવા છતાં પણ
આટલા કાળસુધી પ્રચ્છન્ન (ગુપ્તજ) રહું હતું તેથી આપણી લાજ
બાહ્યતઃ-(સંબન્ધિ જનો થકી બીજા બહારના લોકોમાં) ઉપરથી રહી
હતી. હવે પછી તો આ સર્વ વાત પ્રસિદ્ધ થશે, કેમકે હમણાં તો અંગ્રેજ
રાજનું રાજ્ય પૃથ્વીમાં સર્વત્ર પ્રવૃદ્ધિ પામ્યું છે. આ રાજ ચારદ્વારા સર્વ
(વિધવા ગર્ભસંભવાદિ)ને જાણે છે. આવું હુશ્ચરિત્ર ચારોદ્વારા વિચારીને
તત્ક્ષણ ગર્ભઘાતી તે વિધવાઓને કંઠપાશરૂપ વધાંત દંડથી શિક્ષા કરેછે.
અને તેના સંબન્ધિજનોને ચારદ્વારા જાણીને લટોપાસે પકડી મંગાવીને ધન-
ગ્રહણથી દંડ કરેછે. માટે હવે તો આ પાપ વ્યક્ત થશે અને લજ્જાનો
વિનાશ અવશ્ય થશે ॥૪૦-૪૩॥ જો રાજદંડના લયથી વિધવાઓની
થએલી પ્રજનનું રક્ષણ આપણે કરીએ અથવા વિધવાઓનો વધ આપણે
કરીએ કે રાજ કરે તો મૃત્યુ થકી પણ અધિક અપયશ આપણું

ડન્યાસ્તિ ગતિસ્તસ્માત્સ સેવ્યતામ્ ॥૪૫॥ ધૂર્તાસ્તુ ચેડસહુરવઃ
 પ્રવેષ્ટવ્યા ન તે ગૃહે । કથશ્ચિદાગતાસ્તાહ્યા નાગચ્છેયુઃ પુનર્યથા
 ॥૪૬॥ તતો નાર્યો ભજિષ્યન્તિ સહાસાભિરભર્તૃકાઃ । સ્વામિનં તેન
 નઃ કીર્તિઃ સપુણ્યા વૃદ્ધિમેષ્યતિ ॥૪૭॥ इत्थं महाराज ! जना देशे
 देशे वदन्ति वै । यथाश्रुतं यथादृष्टं तथास्माभिर्द्वीरितम् ॥४८॥
 સુવ્રત ઉવાચ—શ્રુત્વેતિ તદ્વચો રાજન્ ! ભક્તૈઃ સહ જહાસ સઃ ।
 દિવ્યરૂપૌ વીક્ષમાણઃ પિતરૌ પ્રીણયન્પ્રભુઃ ॥૪૯॥ તેડપીત્યમા-

ભૂમિમાં થશે ॥૪૪॥ માટે વર્તમાન કાળે ભૂમંડળમાં વર્તતા ગ્રાહણાદિ
 આરેય વર્ણના જનોને આરેય વર્ણના ધર્મની વ્યવસ્થા કરનારા તે સ્વામિ-
 નારાયણનોજ આપણે સમાશ્રય કરીએ, હાલમાં ભૂમિમાં તેમના થકી
 ખીજે કોઈ ધર્મમર્યાદાનો વ્યવસ્થાપકજ નથી ॥૪૫॥ જે કોઈ આપણા
 ધૂર્ત ગુરૂઓ છે તેમને તો આપણા ઘરમાં પેસવાજ દેવા નહિ. જે કોઈ
 મિષથી પ્રવેશ કરી જાય તો છાંના રૂધિર ન દેખાય અને હાડકાં ભાગી
 જાય એવા સારીરીતે તાડન કરવા કે જેથી તેઓ ફરી આપણે ઘેર આવેજ
 નહિ ॥૪૬॥ એમ થવાથી કુસંગદોષ દૂર થતાં વિધવા સ્ત્રિયો પણ આપણી
 સાથે સ્વામિનારાયણના ચરણારવિંદનો આશ્રય કરશે. તેથી આપણને
 સુકૃત મોટું થશે અને આ લોકમાં કીર્તિ થશે અને તે સુકૃત તથા કીર્તિ
 વૃદ્ધિ પામતી જશે ॥૪૭॥ હે મહારાજ ! એ રીતે દેશદેશમાં ગામગામમાં
 જનો નિશ્ચયથી કહેછે. જેવું સાંભળ્યું હતું અને જોયું હતું તેવુંજ આ
 અમોએ આપને સત્ય કહ્યું છે ॥૪૮॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ ભગવાન્ અદૃષ્ટ દિવ્ય રૂપથી
 નિત્ય સન્નિધિમાં રહેલાં માતાપિતા ભક્તિધર્મને (સાલિપ્રાય-પોતાના નર-
 નાશ્ય ધારણના ફળ પરિપાકની ઉન્નુષ્ઠતાને જણાવા રૂપ અલિપ્રાયથી)
 જોતા અને પોતાના દિવ્ય ચરિતથી તેમને સંપ્રસન્ન કરતા થકા તે આ
 વિદેશી મુખ્ય હરિજનોએ કહેલા સમસ્ત વૃત્તાંતને આ પ્રકારે સાંભળીને
 ભક્તજનો સાથે સભામાં હસવા લાગ્યા ॥૪૯॥ પૂર્વોક્ત જનશ્રુતિને કહે-
 નારા મુખ્ય સત્સંગિજનો પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે શ્રીહરિસંબન્ધની જન-

વેદ્ય જનાસ્તદીયાં જનશ્રુતિં તસ્ય તતો નિદેશાત્ । સ્પૃષ્ઠાદ્વિપદ્મં
ચ મુદા પ્રણમ્ય સ્વસ્થાનમેત્યૈવ પુનર્નિષેદુઃ ॥૫૦॥ इति श्रीसत्स-
ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे देशान्तरीय-
वृत्तान्तश्रवणनामैकादशोऽध्यायः ॥११॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથાપશ્યદ્ભક્તજનાન્નિજપૂજાસમુત્સુકાન્ । પૂજા-
દ્રવ્યાણિ પાત્રેષુ ભૂત્વા સ્વામી ચિરસ્થિતાન્ ॥૧॥ तेषां मनोरथं
पूर्णं कर्तुं राजन्नियेष सः । मयरामो द्विजस्तावद्वद्धाञ्जलिपुटोऽ-
वदत् ॥२॥ एते पुरःस्थिताः स्वामिन् ! पुरुषा योषितस्तथा ।

શ્રુતિ નિવેદન કરી, પછી ભગવાને આરા આપ્યા થકા તેમના ચરણકમ-
ળને પ્રહર્ષથી પ્રણામ કરીનેજ ત્યાંથી ઉઠીને સ્વસ્થાન (જ્યાં સભામાં
પ્રથમ બેઠા હતા તે સ્થાન) ને ફરીથી પામીને યથાપૂર્વ બેસી ગયા ॥૫૦॥
इति श्रीसत्संगिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे देशान्तरी-
यवृत्तान्तश्रवणनामैकादशोऽध्यायः ॥११॥

અધ્યાય ૧૨ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યાર પછી ભગવાન્ સહજનંદસ્વા-
મીએ પોતાની પૂજા કરવામાં ઉત્કંઠાવાળા, ચંદન પુષ્પાદિ પૂજા પદાર્થોથી
ભરેલાં પાત્રોને હાથમાં લઈને પૂજના અવસરની બહુ વખતથી રાહ બેઠા
કરતા ભક્તજનોને બેઠા ॥૧॥ હે રાજન્ ! તે ભક્તોને ભાળીને તેમનો
મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાનો જેટલાકમાં ભગવાન્ સંકલ્પ કરેછે તેટલાકમાં
પાસે રહેલા મયારામ વિપ્ર એ હાથ બેઠીને એમ બોલ્યા કે—॥૨॥ હે
સ્વામિન્ પ્રભો ! તમારાજ એક ભક્ત આ પુરૂષો તથા સ્ત્રિયો બહુ દૂર
દેશમાંથી આવ્યા છે. હે હરે ! આપના ચરણકમળનું પૂજન કરવામાં
ઉત્સાહિત હૃદયવાળા આ ભક્તો તદેકમનોરથથી પૂજના અવસરની રાહ
બેઠી રહ્યા છે તો તેમનો મનોરથ પૂર્ણ કરવાને આપ યોગ્ય છો ॥૩-૪॥

૧ આ અધ્યાયમાં તે તે દેશના સર્વ ભક્ત જનોએ કરેલા ભગવાનના મહા-
પૂજનનો આનંદ મહોત્સવ અનુવાદ કર્યો છે.

દૂરદેશાદુપાયાતાઃ સન્તિ ભક્તાસ્તવ પ્રભો! ॥૩॥ તેષાં હિ ચિર-
કાલીનો હૃદયસ્ત્યેવ મનોરથઃ । પૂજનાર્થં તવ હરે! તં પૂરયિતુ-
મર્હસિ ॥૪॥ ઇત્યુક્તસ્તેન વિપ્રેણ પ્રહસન્ હરિરબ્રવીત્ । અઘાસ્તિ
કિં દિનં બ્રહ્મન્! કાર્યમત્ર ચ કિં વદ ॥૫॥ ઇત્યુક્તઃ સ નિજોણી-
ષાદીર્ઘં પશ્ચાદ્ગપત્રકમ્ । નિષ્કાસ્ય તદ્વિલોકયાહ પ્રભો! દીપો-
ત્સવોઽય તુ ॥૬॥ ગ્રામ્યાણાં ગ્રામ્યસૌખ્યેન હ્યાનન્દો લૌકિકો
નૃણામ્ । ત્વદર્ચનેન ભક્તાનામઘાનન્દોઽસ્ત્વલૌકિકઃ ॥૭॥
एतेषां ग्राम्यसौख्येच्छा नास्त्येव गृहिणामपि । दूरे त्यक्त्वा
यतस्तत्तु समायाता इहाद्य वै ॥८॥ मनोरथं हि सर्वेषां त्वदी-

હે રાજન્! આ પ્રકારે વિપ્ર મયારામે નિવેદન કરેલા ભાવણ લગવાન
હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-હે બ્રહ્મન્! આ દિવસે કયો મહોત્સવ-
વિશેષ છે? અને આજ આપણે શું કરવું બેઠએ? તે કહો (આ દિવસે
આ સર્વે વિશેષપણે અમારા પૂજનમાં પ્રવૃત્તિ કરેછે તો તેનો શો
હેતુ? એવો ગૂઢ પ્રશ્નાશય છે) ॥૫॥ હે રાજન્! આ પ્રકારે લગવાને
પૂછેલા તે મયારામ વિપ્ર પોતાની પાઘડીમાંથી લાંબુ પંચાંગપત્ર કાઢી
ઉઘાડીને તેમાં બેઠ વિચારીને બોલ્યા કે-હે લગવન્! આ દિવસે તો
દીપોત્સવ છે. આ દિવસે ગ્રામ્યજનો-આત્મપરમાત્મસ્વરૂપને નહિ જાણુ-
નારા દેહાભિમાની નરો ગ્રામ્યભોગથી પરિમિત સુખને ધરે છે, જે કોઈ
આત્મ પરમાત્મસ્વરૂપને જાણનારા ભક્તો છે તે તો આપના પૂજનના
અપરિમિત આનંદને ધરે છે. તો આ સર્વસાધારણ મહોત્સવ દિવસ છે.
માટે આજ ભક્તોને તે આ આનંદ થાઓ. (દયાળુ ભદ્રજીએ ભક્તજન
હિતાર્થે આ આશિર્વાદ સહિત લગવાનની વિજ્ઞપ્તિ કરીછે) ॥૬-૭॥ યદપિ
આ ભક્તો ગૃહાશ્રમમાં રહેલા છે પણ પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે ગ્રામ્ય સુખા-
ભાસપરાયણ નથી. જેઓ આવે નવે દિવસે પોતાના ઘરમાં પુત્ર પત્નીથી
વિટાઈને રસના આદિક ઇન્દ્રિયોના તર્પણ તત્પર છે તેતો પ્રાકૃત છે. આ
તો આ ગૃહારામરૂપ સર્વનો દૂરથી પરિત્યાગ કરીને, અહીં આપના ચરણ-
કમળના સન્નિધિમાં દીપોત્સવ દિવસે પણ આવ્યા છે. તો તેમનો મનોરથ

યાનાં તતઃ પ્રમો ! । ત્વં પૂરયિતુમીશોઽસિ ભક્તકલ્પમહીરુહઃ ॥૯॥
 इत्युक्तः स हरिः प्राह पूजयन्तु जना इमे । किन्तु कोलाहलो
 नैव कार्यो नान्योन्यमर्दनम् ॥१०॥ स्वस्वग्रामपृથग्यूથૈરાગત્યાત્રા-
 र्चनं द्रुतम् । कृत्वा गन्तव्यसित्युक्ता जना आसन्प्रहर्षिताः
 ॥११॥ ततः क्रमेण तत्पूजां सर्वे कर्तुमुपाययुः । यूथशो हि हरेरग्रे
 पुरुषाश्च स्त्रियः पृथक् ॥१२॥ तत्रादौ मध्यदेशीया जना हरिमु-
 પરિપૂર્ણ કરવાને યોગ્ય છો. તમો તો ભક્તોના મનોરથો પૂર્ણ કરવામાં કલ્પ-
 તરૂને તુલ્ય છો ॥૯-૯॥ હે રાજન્ ! દયાળુ પ્રકૃતિવાળા મયારામ ભદ્રે આ
 પ્રકારે કહેલા ભગવાન્ બોલ્યા કે-હે ભદ્ર ! આ ભક્ત લોકો ભલે મારી મુખેથી
 પૂજા કરો. મારા પૂજનમાં એમનો અતિશય ઉત્સાહ જણાય છે તો આ
 જનોને પૂજાની આજ્ઞા આપતાંજ તીવ્ર ત્વરાથી 'હું પહેલો હું પહેલો'
 એવી તાંણાતાણીથી એક બીજા ઉપર પડે. એમ થતાં મહા સંમર્દ (ભીડ્ય
 તથા ધક્કાધક્કી) થાય અને બહુ કોલાહલ પણ થાય. વળી 'આ ભક્તો
 આ દેશના છે આ ભક્તો આ દેશના છે' એવા વિશેષથી અમો પણ ઓ-
 જળી શકીએ નહિ. તો પરસ્પર ધક્કાધક્કી અને કોલાહલ કર્યા વિના તે તે
 દેશના જનો ખોતખોતાના આમજનોનાં જુદાં જુદાં મંડળો ભેગાં થઈ મારી
 ખાસે આવીને માફ પૂજન જલદી કરીને પાછા ચાલ્યા જાય. હે રાજન્ !
 આ પ્રકારે કહેલા સર્વ હરિજનો આવા વચનને સાંભળીને અત્યંત આનં-
 દને પામ્યા ॥૧૦-૧૧॥ તે પછી પ્રહર્ષાતિશયે પરિપૂર્ણ એવા તે તે દેશના
 સર્વ પુરૂષો તથા સ્ત્રિયો સંઘથી અનુક્રમે પૃથક્ પૃથક્ પૂજા કરવા ભગવાનની
 સમીપે આવ્યા ॥૧૨॥ તેમાં પ્રથમ મધ્ય દેશના જનો ભગવાનની પૂજા
 કરવા ખાસે આવ્યા. (ઉત્તરદક્ષિણ દિશામાં રહેલા હિમાચળ અને વિંધ્યા-
 ચળનું જે મધ્ય તથા વિનશન (સરસ્વતી અંતર્ધાન દેશ) થકી જે
 પૂર્વ ભાગ અને ત્રયાગ થકી જે પશ્ચિમ ભાગ તે મધ્યદેશ નામથી કહેલો છે,
 અર્થાત્ ઉત્તર તરફ હિમાચળ, દક્ષિણ તરફ વિંધ્યાચળ, પૂર્વ તરફ ત્રયાગ
 પશ્ચિમ તરફ વિનશન, આ સીમાના મધ્યભાગનો દેશ મધ્યદેશ જાણવો)
 (મધ્ય દેશમાં આવેલા અવાંતર દેશોના નામથી તેમાં રહેલા જનોને

પાયયુઃ । માથુરાઃ શૂરસેનાશ્ચ વાત્સઘોષાશ્ચ યામુનાઃ ॥૧૩॥
 સાલ્વા નીપા ડઙ્ગિહાના માણ્ડવ્યાઃ કુરવસ્તથા । દક્ષિણોત્તર-
 પાશ્ચાલા ભદ્રાઃ કાપિષ્ઠલા અપિ ॥૧૪॥ ગૌરગ્રીવાશ્ચારિમેદા
 હસ્તિનાપુરવાસિનઃ । પારિયાત્રનગોત્પન્ના ધર્મારણ્યોદ્ભવાસ્તથા
 ॥૧૫॥ કાલકોટય આશ્વત્થાઃ કઙ્કકાશ્ચનપાણ્ડવાઃ । સારસ્વ-
 તાશ્ચ મત્સ્યાશ્ચ સાકેતાઃ કુકુરાસ્તથા ॥૧૬॥ એતે ચાન્યેઽપિ
 બહવો ગૌર્જરૌદુમ્બરાદયઃ । ભક્તા ભગવતો દક્ષાસ્તસ્મિન્પૂજન-
 કર્મણિ ॥૧૭॥ સુગન્ધિના ચન્દનેન પૌષ્પૈર્હારૈર્મનોહરૈઃ । સ્વર્ણબુ-
 દ્ધાક્ષિતૈર્વસ્ત્રૈરુષ્ણીષૈશ્ચ મહાધનૈઃ ॥૧૮॥ અમૂલ્યરત્નાભરણૈઃ પૂજ-
 યિત્વા તદન્તિકે । રૌપ્યમત્રાણિ નિદધુઃ પિણ્ડકૈર્નિભૂતાનિ તે
 ॥૧૯॥ खेलनानि विचित्राणि शार्कराण्येव भूरिशः । ताम्बूलानि
 सपूगानि हरये ते न्यवेदयन् ॥२०॥ तेषां नार्यो भक्तिमत्यो हरेः

કહેવા પૂર્વક તેમનો કરેલો પૂજાપ્રકાર કહેછે-) માથુર શૂરસેન વત્સઘોષ
 યામુન સાલ્વ નીપ ઉજ્જિહાન માંડવ્ય કુર દક્ષિણપાંચાળ ઉત્તરપાંચાળ
 ભદ્ર કાપિષ્ઠ ગૌરગ્રીવ અરિમેદ હસ્તિનાપુર પારિયાત્રાપર્વત ધર્મારણ્ય
 કાળકોટી અશ્વત્થ કંક કાંચન (ઉપજ્યોતિષ) પાંડુ સારસ્વત મત્સ્ય
 સાકેત કુકુર, ધત્યાદિ દેશના નિવાસી તથા ગુર્જર ઔદુંબર આદિક દેશના
 નિવાસી બીજા પણ બહુ ભગવદ્ભક્તો ભગવાન પાસે આવ્યા. ભગવત્પૂજન
 કર્મમાં હુશળ એવા આ મધ્યદેશના બધા ભક્તોએ સુગન્ધિ શીતળ
 ચંદન, સુગન્ધિ સુકુમાર મનોહર પુષ્પહારો, સુવર્ણના તંતુથી ગુંથેલા
 બુદ્ધાથી ચિહ્નિત પહેરવાનાં વિવિધ વસ્ત્રો, મહામૂલ્ય ઉષ્ણીષ (માથે બાંધ-
 વાનાં વસ્ત્રો-પાઘડી વિગેરે) અપરિમિત સુવર્ણમુદ્રિકાઓ અને અમૂલ્ય
 રત્નાભરણોથી ભગવાનની ભાવથી ભારે પૂજા કરીને, તેમની સન્નિધિમાં
 દુધપેંડાથી ભરેલા રૂપાના થાળો તથા સાકરના રસથી રચેલાં વિચિત્ર નેત્ર-
 રમણીય અનેક ખેલન (રમકડાં) સ્થાપન કર્યાં. અને પૂજાને અંતે સોપા-
 રીએ સહિત તાંબૂલો ભગવાનને નિવેદન કર્યાં. તે મધ્યદેશની અનન્ય-
 ભક્ત નારીઓ નારાયણમુનિને નમસ્કાર કરીને નક્ષત્રમાળા (સત્તાવીશ

કળ્થે પૃથક્ પૃથક્ । નક્ષત્રમાલા નિદધુર્નમસ્કૃત્ય તતો યયુઃ
 ॥૨૧॥ અથાયયુર્મહાસત્ત્વાઃ પ્રાચ્યા ભક્તજનાઃ પ્રભોઃ । માગધાઃ
 કર્વટાઃ સુહ્વા આમ્બષ્ટાશ્ચાન્દ્રપત્તનાઃ ॥૨૨॥ કાશયઃ કોસલાઃ
 પૌણ્ડ્રા મેકલા ઔત્કલાસ્તથા । ગૌડાશ્ચ મિથિલોદ્ભૂતા માલ્ય-
 વદ્ધિરિજાસ્તથા ॥૨૩॥ કિરાતજાશ્ચ લૌહિત્યા વર્ધમાનપુરોદ્ભવાઃ ।
 ણ્તેઽન્યેઽપ્યૌણ્ડ્રમુખ્યાશ્ચ પુપ્પુર્હરિમાદરાત્ ॥૨૪॥ ચન્દનાક્ષત-
 પુષ્પૈશ્ચ વાસોભિશ્ચીનદેશજૈઃ । મૃદુભિશ્ચ મહામૂલ્યૈસ્તથા હેમવિ-
 ભૂષણૈઃ ॥૨૫॥ મુક્તાપીડૈર્બહુવિધૈઃ પૂજયિત્વા હરેઃ પુરઃ । સ્વર્ણ-
 મુદ્રાભૂતાન્યેવ રૂપ્યામત્રાણિ તે દધુઃ ॥૨૬॥ ફલાન્યનેકજાતીનિ
 સ્વાદૂનિ રુચિરાણિ ચ । અર્પયિત્વા ભગવતે યયુસ્તદ્યોષિતસ્તથા
 ॥૨૭॥ અથ તેષુ ગતેષ્વાયન્નગ્નિકાષ્ઠોદ્ભવા જનાઃ । જઠરાઙ્ગાસ્તથા

મોતીની માળા) નામનાં આભરણો ભગવાનના કંઠમાં પૃથક્ પૃથક્ પહે-
 રાવીને ફરીથી પ્રણામ કરી તે સ્થળ થકી પોતાને બેસવાને સ્થાને પાછી
 ગઇઓ ॥૧૩-૨૧॥ તે પછી પૂર્વ દિશાના દેશવાસી, મહાબળવાળા ભગવ-
 દ્ભક્તજનો પૂજા કરવા પાસે આવ્યા. (પૂર્વ દેશના જે અવાંતર દેશો
 તેના નામથી તેમાં રહેલા હરિજનોને કહેવા પૂર્વક તેમણે કરેલી પૂજાનો
 પ્રકાર કહેછે-) મગધ કર્બટ સુહ્વા અંબષ્ટ આંદ્રપત્તન કાશી કોસલ પૌંડ્ર
 મેકળ ઉત્કળ ગૌડ મિથિલ માલ્યવત્પર્વત કિરાત લૌહિત્ય વર્ધમાનપુર
 ઔંડ્ર, ઇત્યાદિ દેશના નિવાસી અનેક ભક્તો ભગવાનના પાદપીઠની પાસે
 આવીને ચંદન, અક્ષત, પુષ્પહારો, ચીનદેશનાં અતિકોમળ વસ્ત્રો, અમૂલ્ય
 સુવર્ણભૂષણો અને બહુવિધ મુક્તાપીડ (મોતીના હાર તોરા ગજરા)
 વડે આદરથી પૂજા કરીને, સુવર્ણમુદ્રા (સોનામહોરો) ઓથી ભરેલાં
 રૂપાનાં પાત્રો (થાળો) ભગવાનની આગળ મુકીને, પ્રણામ કરીને ત્યાંથી
 પોતાને સ્થાનકે ગયા. તેજ પ્રકારે તે પૂર્વદેશી હરિભક્તોની સ્ત્રિઓ
 સુસ્વાદુ મનોહર અનેક જાતનાં દાડમ આદિક ફળો શ્રીહરિને સમર્પણ
 કરીને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી સ્વસ્થાને ગઇઓ ॥૨૨-૨૭॥ પૂર્વદેશી સત્સં-
 ગિઓ ગયા પછી અગ્નિવિદિશાના નિવાસી હરિજનો પૂજા કરવા મહાપ્ર-

વજ્રા ઉપવજ્રાશ્ચ શૂલિકાઃ ॥૨૮॥ ચર્મદ્વીપા વિદર્ભાશ્ચ વત્સા
અન્ધ્રાશ્ચ ચેદયઃ । વિન્ધ્યાન્તવાસિનશ્ચૈવ દશાર્ણાસ્ત્રૈપુરાસ્તથા
॥૨૯॥ एतेऽन्येऽपि च किष्किन्धाः शाबराद्या जनाः प्रभुम् ।
अनघ्यैः पीतवसनैर्हैमैर्वलयशृङ्खलैः ॥૩૦॥ मुक्तानां शेखरै रम्यै-
र्विविधैः कर्णवेष्टनैः । सम्पूज्याग्रे च निदधुरुपहारान्महाध-
नान् ॥૩૧॥ फलान्यनेकजातीनि पक्वानि गुणवन्ति च । राज-
तानि च हैमानि पात्राणि हरये ददुः ॥૩२॥ कलशान् गर्गरीः
कंसान् भृङ्गारान् वाटिकास्तथा । अलिञ्जरान् दर्शनीयान्प्रभवे ते
न्यवेदयन् ॥૩३॥ इति सम्पूज्य ते याता दाक्षिणात्या अथा-
ययुः । सौरिकीर्णास्तालिकटा मलयाचलसम्भवाः ॥૩४॥ ना-

ભુપાસે આવ્યા. (હવે અગ્નિદિશાના દેશના જે અવાંતર દેશો તેના નામથી તેમાં રહેલા જનોને કહેવા પૂર્વક તે દેશના જનોએ કરેલી પૂજાનો પ્રકાર કહેછે—) જઠરાંગ વંગ ઉપવંગ શૂલિક ચર્મદ્વીપ વિદર્ભ વત્સ અન્ધ્ર ચેદી વિન્ધ્યાન્ત દશાર્ણ ત્રિપુર, આ બધા દેશના નિવાસી તથા કિષ્કિન્ધા શબર આદિક દેશના નિવાસી બીજાપણ બહુ જનોએ શ્રીહરિપાસે આવીને મહામૂલ્ય પીતાંબરો, સુવર્ણમય કડાં સાંકળાં આદિક આભૂષણો, મોતીમય મનોહર મહામૂલ્ય તોરાઓ અને બહુવિધ હુંડળોવડે ભગવાનની પૂજા કરી, મહામૂલ્યવાળા ઉપહારો (આગળ કહેછે એવી ભેટો) ભગવાન આગળ સ્થાપન કર્યા તથા અનેક પ્રકારનાં પરિપકવ મધુર ફળો અર્પણ કર્યાં તથા દર્શનીય તાંબાના કળશ (ઘટાઓ) ગર્ગરી (ગાગર્યો) કંસ (દુગ્ધાદિકને પાન કરવામાં પાત્રો) ભુંગાર (ઝીંકાઓ) દાળશાકાદિ જમવામાં ઉપયોગી નાનાં રૂપાનાં પાત્રો (વાટકીઓ) અને અલિંજર (માંણ્યો) તથા બીજાં પણ બહુ જાતનાં સોનારૂપાનાં પાત્રો (થાળ જળ-પાત્ર ઉપપાત્ર આદિક વાસણો) ભગવાનને અર્પણ કર્યા ॥૨૮-૩૩॥ એ રીતે પૂજા કરીને પૂર્વોક્ત ભક્તો સ્વસ્થાને ગયા પછી દક્ષિણ દિશાના સત્સંગિજનો પૂજા કરવા ભગવાન પાસે આવ્યા. (હવે દક્ષિણ દિશાના દેશના જે અવાંતર દેશો તેના નામથી તેમાં રહેલા જનોને કહેવા પૂર્વક તેમણે

સિકયાઃ કોલગિરિજા મરુકચ્છાશ્ચ કૌઙ્કણાઃ । કર્કોટકાશ્ચ
 શિબિકા વેણાતટનિવાસિનઃ ॥૩૫॥ દાર્દુરા ઋણ્યમૂકીયા મહે-
 ન્દ્રાચલવાસિનઃ । કાવેરીતટવાસાશ્ચ ચૈત્રકૂટા જટાધરાઃ ॥૩૬॥
 કાર્ણાટકાશ્ચ ગોનર્દાશ્ચૌલાઃ કેરલદેશજાઃ । ગાણરાજ્યા ઋષી-
 કાશ્ચ કાશ્ચીવાસાસ્તથાર્ષભાઃ ॥૩૭॥ તામ્રપર્ણીતટાવાસા દણ્ડ-
 કારણ્યવાસિનઃ । બલદેવપત્તનાશ્ચ તૈલિંગા દ્રાવિડાસ્તથા ॥૩૮॥
 વેઙ્કટાદ્રિનિવાસાશ્ચ ધર્મપત્તનવાસિનઃ । एते चान्येऽपि बहवो
 मनुजाः सैहलादयः ॥૩૯॥ પૂજાં ભગવતશ્ચકુર્યથાવિધિ વિચ-
 ક્ષણાઃ । યક્ષકર્દમસંજ્ઞેન ચન્દનેન સુગન્ધિના ॥૪૦॥ અક્ષતૈર્વિવિધૈઃ
 પુષ્પૈરનઘ્યૈર્વસનૈઃ શુભૈઃ । સિતૈઃ પીતૈશ્ચ રક્તૈશ્ચ ચિત્રૈશ્ચ સ્વર્ણવિ-
 ન્દુભિઃ ॥૪૧॥ પ્રાવારૈશ્ચ નિચોલૈશ્ચ પટકૈઃ કટિવન્ધનૈઃ । કૌશેયૈશ્ચ

કરેલી પૂજનો પ્રકાર કહેછે-) સૌરિકીર્ણ તાલિકટ મલયાચળ નાસિક્ય
 કોલગિરિ લક્ષ્મ્ય કૌંકણ કર્કોટક શિબિક વેણાનદીતટ દર્દુર ઋણ્યમૂક-
 પર્વત મહેન્દ્રાચળ કાવેરીનદીતીર ચિત્રકૂટાચળ જટાધર કાર્ણાટક ગોનર્દ
 ચોલ કેરલ ગણરાજ્ય ઋષીક કાંચીનગરી ઋષલ તામ્રપર્ણીનદીતટ દંડ-
 કારણ્ય બલદેવપત્તન તિલિંગ દ્રવિડ વેંકટાચળ ધર્મપત્તન, આ બધા
 દેશના નિવાસી તથા સિંહળ આદિક દેશના નિવાસી બીજા પણ બહુ
 ભક્તજનો પૂજ કરવા પાસે આવ્યા. પૂજકર્મમાં વિચક્ષણ આ દાક્ષિ-
 ãાત્ય હરિભક્તોએ અતિસુગન્ધિ યક્ષકર્દમ (કુંકુમ કર્પૂર અગર કસ્તુરી
 અને ચંદનના સમભાગથી મેળવેલું) નામનું ચંદનવિશેષ, કુંકુમમિશ્રિત
 અક્ષત અને વિવિધ પુષ્પોવડે યથાવિધિ ભગવાનની પૂજ કરી. તે પછી
 સુવર્ણના ઘુટાએ સુશોભિત શ્વેત પીત રક્ત વિચિત્ર એવાં વસ્ત્રો-જેવાં
 કે-પ્રાવાર, (ઓઢવાનાં વસ્ત્રો) નિયોળ, (ચોમેર સુવર્ણના સૂત્રાથી
 ચિહ્નિત પચ્છદપટ-સુરવારની ઉપર ધારવાનું કાઠીયાવાડ દેશમાં
 પ્રસિદ્ધ વસ્ત્ર) પટક (પટકાઓ) કટિમાં બાંધવાનાં વસ્ત્રો (દુપટા
 શેલાં) બહુમૂલ્યવાળાં કૌશેય (હિરાગળ રેશમી) દુકૂળ (પટકુળ)
 પત્રોર્ણ (ધોએલાં રેશમી વસ્ત્રો) અને અમૂલ્ય શીર્ષપટકો (માથે બાંધ-

દુકૂલૈશ્ચ પત્રોર્જૈર્બહુમૂલ્યકૈઃ ॥૪૨॥ અમૂલ્યૈઃ શીર્ષપટકૈર્મઝીરૈ-
ર્હંસકૈસ્તથા । ઝર્મિકાભિશ્ચ કેયૂરૈઃ પારિહાર્યૈશ્ચ શૃંગલૈઃ ॥૪૩॥
ગ્રૈવેયકૈઃ કુણ્ડલૈશ્ચ ગુત્સગુત્સાર્ધગોસ્તનૈઃ । એકાવલીભિઃ શતશો
દેવચ્છન્દૈશ્ચ માસુરૈઃ ॥૪૪॥ લલન્તિકાભિઃ કાન્ધીભિર્હારૈર્માળવ-
કૈસ્તથા । લલાટિકાદિભિસ્તં ચ પુપ્પુજુસ્તે જનાઃ પ્રભુમ્ ॥૪૫॥
ઉપાયનાનિ તસ્યાગ્રે નિદધુશ્ચ વહ્નિ તે । મૃતાનિ પૃથુપાત્રાણિ પર્પિ-
કાશર્કરાદિભિઃ ॥૪૬॥ દ્રાક્ષાક્ષોડલવઙ્ગૈર્લાજાતીફલમૃતાનિ ચ ।
નિધાય પાત્રાણિ યયુઃ પ્રીણયન્તો હરિં મૃશમ્ ॥૪૭॥ અથ નૈર્ઋ-
તદિગ્જાતાઃ પુરુષાશ્ચ સ્ત્રિયો હરૌ । ભક્તિં પરમનુપ્રાપ્તા આયયુઃ
સસિતાનનાઃ ॥૪૮॥ સિન્ધુપહ્લવકામ્બોજાઃ સૌવીરા વડવા-

વાનાં વસ્ત્રો મંડીલ વિગેરે) થી પૂજા કરી. તે પછી અમૂલ્ય મંજીર (પગનું
ઘરેણું ટોડા ઝાંઝર) હંસક (પગનાં કડાં) ઊર્મિકા (હાથની વીંટીઓ)
કેયૂર (આબુખંધ) પારિહાર્ય (હાથનાં કડાં-પાંચી) શૃંગલ (સાંકળાં)
ગ્રૈવેયક (કંઠનાં આભૂષણો) કુંડળ, ગુત્સ (બત્રીશ સેરોનો હાર)
ગુત્સાર્ધ (ચોવીશ લટોનો હાર) ગોસ્તન (ચાર સેરોનો અથવા ચોત્રીશ
સેરોનો હાર) સોએસો એકાવલી (એક લટનો હાર) અતિ પ્રકાશમાન દેવ-
ચ્છન્દ (સો સેરોના હાર) લલંતિકા (નાભિપર્યંત લાંબી સોનાની કંઠીઓ)
કાંચી (કટિમેખળા-કંઠોરા) માણુવક (વીશ લટોનો હાર) અને લલાટિકા
(લલાટનું આભૂષણ) આદિક આભૂષણોવડે ભગવાનનું પૂજન કર્યું.
ત્યારપછી ખરફી સાકર પેંડા પતાસાં વિગેરેથી ભરેલાં વિશાળ સોનારૂપાના
થાળ આદિક પાત્રો (વાસણો) અને દ્રાખ અખોડ લવીંગ એલાયચી
જાયફળ આદિકથી ભરેલાં પાત્રો ભેટમાં ભગવાનની આગળ સવિનય
સ્થાપન કરી પ્રણામ કરી ભગવાનને અતિ પ્રસન્ન કરીને ત્યાંથી પોતાને
એસવાના સ્થાનકે ગયા ॥૩૪-૪૭॥ તે પછી નૈર્ઋત વિદિશાના દેશના
નિવાસી, શ્રીહરિમાં પરાં પ્રીતિને પામેલા, હર્ષજન્ય હાસે યુક્ત મુખવાળા
સ્ત્રીપુરુષો ભગવાનની પૂજા કરવા પાસે આવ્યા. (હવે નૈર્ઋત વિદિશાના
દેશના અવાંતર દેશોના નામથી તેમાં રહેલા જનોને કહેવા પૂર્વક તેમણે

મુખાઃ । નારીમુખા આરવાશ્ચ કાપિલા યાવનાસ્તથા ॥૪૯॥
 ઋવ્યાદામ્બષ્ટખણ્ડાશ્ચ સૈન્ધવાઃ કાલકાસ્તથા । બાદરાઃ ફેન-
 ગિરયઃ કર્ણપ્રાવેષ્ટવર્બરાઃ ॥૫૦॥ તથા પારશવાઃ શૂદ્રા જના
 રૈવતકા અપિ । સૌરાષ્ટ્રાભીરચન્નૂકાઃ કિરાતા દ્રાવિડાદયઃ
 ॥૫૧॥ હરિં પુપ્પુર્મત્કયા તે સૌરાષ્ટ્રાસ્તુ વિશેષતઃ । વસ્ત્રૈઃ શ્વેતૈશ્ચ
 કૌસુમ્ભૈર્જામ્બુવર્ણૈશ્ચ કૈસરૈઃ ॥૫૨॥ હેમબુદ્ધાઙ્ગિતૈઃ શોભૈર્નીશારૈ-
 રસિતૈરપિ । ઔર્ણૈરનર્ઘ્યૈર્મૃદુભિર્ઘનૈઃ સૂક્ષ્મૈશ્ચ રત્નકૈઃ ॥૫૩॥
 જામ્બૂનદેન શુદ્ધેન નિર્મિતૈશ્ચ વિભૂષણૈઃ । મણિરત્નેન્દ્રનિચિતૈરન-
 ઘ્યૈર્મુકુટાદિભિઃ ॥૫૪॥ ચન્દનૈઃ પુષ્પહારૈશ્ચ પૂજયિત્વા હરેઃ
 પુરઃ । ઉપાયનાનિ નિદધુર્મહાપાત્રભૂતાનિ તે ॥૫૫॥ શર્કરાભિઃ

કરેલા પૂજનનો પ્રકાર કહેછે-) સિન્ધુ પહ્લવ કાંબોજ સૌવીર વડવામુખ
 નારીમુખ આરવ કપિલ યવન ક્રવ્યાદ અંબષ્ટ ખંડ સૈન્ધવ કાળક બાદર
 ફેનગિરિપ્રાંત કર્ણ પ્રાવેષ્ટ વર્બર પારશવ શૂદ્ર રૈવતાચળતળેટી સૌરાષ્ટ્ર
 આભીર ચંચૂક કિરાત દ્રવિડ અને આનર્તાદિ દેશોના નિવાસી હરિજનો
 આવ્યા. આ નૈર્ઋત દિશાના પરમ ભક્તોએ પરા ભક્તિથી શ્રીહરિની પૂજા
 કરી. સૌરાષ્ટ્ર દેશના હરિભક્તોએ તો વિશેષપણે પૂજા કરી. હંસની પાંખો
 જેવાં ધોળાં, કસુંબલ રંગથી રંગેલાં, અમુડા જેવા રંગથી રંગેલાં, કેસર
 જેવા પીળાવર્ણવાળાં, એવાં વિવિધ વસ્ત્રો તથા શુદ્ધ સુવર્ણના સૂત્રોથી
 ગુંથેલા બહુ બુદ્ધાથી ચિહ્નિત, રક્ત વર્ણના અને શ્યામ વર્ણના નીશાર
 (હિમાલિકની ઠંડીને નિવારણ કરનારી જામા ડગલીયો) તથા ઘેટાં આદિ-
 કના રોમથી રચેલા મહામૂલ્ય કોમળ ઘાટા અણા કાંબળાઓ તથા શુદ્ધ
 સુવર્ણવડે રચેલાં, પદ્મરાગાદિ મણિઓ અને ઉત્તમ રત્નોએ જડેલાં એવાં
 અમૂલ્ય મુકુટાદિ આભરણો તથા ચંદન પુષ્પાદિવડે ભગવાનની પૂજા
 કરીને, સોના રૂપાના મોટા થાળોમાં ભરેલી ભારે ભેટો ભગવાનના ચરણ
 મૂળમાં મુકીને, સાકર પતાસાં ખારેકોથી ભરેલાં પાત્રો તથા રૂપ્યમુદ્રા
 (રૂપીયા) આદિકથી ભરેલાં પાત્રો (થાળો) તથા સોપારીથી ભરેલા
 થાળો અને નાલીયેર આદિક ભગવાનની આગળ નિવેદન કરી, સાષ્ટાંગ

પીતસારૈઃ સ્વારિકાભિર્ભૂતાનિ ચ । વહુભી રૂપ્યમુદ્રાભિઃ પાત્રાણિ
 હરયેઽદિશન્ ॥૫૬॥ ઉદ્વેગભૂતપાત્રાણિ નાલિકેરાણિ ચ પ્રભોઃ ।
 અગ્રે નિધાય જગ્મુસ્તે તત્સ્ત્રિયોઽપિ તથૈવ ચ ॥૫૭॥ ઉપહારા
 હરેરગ્રે ગણ્ડશૈલા ઇવાભવન્ । વસ્ત્રાણાં ચ ચયા આસન્પર્વતા
 ઇવ તત્ર વૈ ॥૫૮॥ તત્રાનન્દાનન્દમુનિર્ભગવત્પાર્શ્વસંસ્થિતઃ ।
 વસ્ત્રાણિ ચ વિભૂષાશ્ચ પરિધાપયતિ સ્મ તમ્ ॥૫૯॥ આગતેષુ
 નવીનેષુ પૂર્વાણ્યત્યાજયત્તથા । સર્વેભ્યઃ સ્વાર્ચકેભ્યોઽદાદરિઃ
 પુષ્પસ્ત્રગાદિ ચ ॥૬૦॥ પ્રાસાદિકાનિ વસ્ત્રાણિ કેભ્યશ્ચિત્પ્રદદૌ
 પ્રભુઃ । અલક્ષારાંશ્ચ કેભ્યશ્ચિત્કેભ્યશ્ચિદ્ધ ફલાદિકમ્ ॥૬૧॥
 કેભ્યશ્ચિદુપહારાર્થં કેભ્યશ્ચિત્સકલોપદામ્ । દત્તે સ્મ ભગવાંસ્તત્ર
 ભક્તાનાનન્દયન્નિજાન્ ॥૬૨॥ અથાયયુસ્તત્ર ભક્તાઃ પાશ્ચાત્યા

પ્રણામ કરી ત્યાંથી પોતાને બેસવાને સ્થાનકે ગયા. તેમની સ્ત્રિયો પણ
 વિવિધ ઉપચારોવડે પૂજા કરીને વિવિધ ભેટો ભગવાન આગળ મુકીને
 નમસ્કાર કરીને ત્યાંથી પોતાને સ્થાને ગઇઓ ॥૪૮-૫૭॥ તે સમયે ભક્ત
 જનોએ પૂજામાં અર્પણ કરેલા ભેટના પદાર્થો ગંડશૈલ (ભૂકંપાદિકને
 લીધે પર્વત ઉપરથી પડી ગએલો મોટામાં મોટો પથ્થર) જેવા અસં-
 ખ્યાત ભગવાનની આગળ દેખાતા હતા અને વસ્ત્રોના ઢગલા પર્વત જેવા
 વિરાજતા હતા ॥૫૮॥ તે સમયે આનંદાનંદ નામના મુનિ ભગવાનની
 આજુમાં રહીને તે સમયે તે તે ભક્તોએ પૂજામાં અર્પણ કરેલાં વસ્ત્રો
 વિભૂષણો ભગવાનને પહેરાવતા થકા, ખીજાં નૂતન વસ્ત્રાભરણો પૂજામાં
 આવતાં પ્રથમ પહેરાવેલાંને ભગવાનના અંગ થકી ઉતારીને તે નવીન
 વસ્ત્ર વિભૂષણોને પહેરાવતા હતા. ભગવાનેતો પોતે ધારેલાં પુષ્પહારાદિ
 પદાર્થો તેતે પોતાના પૂજક સર્વ ભક્તોને પોતાનો પ્રસાદ જણાવા માટે
 આપ્યા હતા. તેતે પૂજક ભક્તોએ આપેલાં વસ્ત્ર વિગેરે મધ્યેથી કેટલાક
 હરિજનોને વસ્ત્રો, તો કોઈકને કડાંઆદિક અલંકારો, તો કોઈકને દાડમ
 આદિક ફળો, તો કોઈક ભક્તોને ભેટનો અર્ધો ભાગ, તો કોઈકને ભેટ-
 સામગ્રીનો સમગ્ર ભાગ પ્રસાદરૂપે તે પોતાના ભક્તોને આનંદ આપતા

અપિ ભૂરિશઃ । મણિમત્પર્વતાવાસા મેઘવદ્ધિરિજાસ્તથા ॥૬૩॥
 પારતાઃ શકદેશીયા ભક્તાઃ પાશ્ચનદા અપિ । અપરાન્તકા હૈહ-
 યાશ્ચોષ્કાણા રામઠાદયઃ ॥૬૪॥ ચન્દનાઘૈશ્ચ વસ્ત્રૈશ્ચ હેમરૌપ્ય-
 વિભૂષણૈઃ । પૂજયિત્વોપહારાંસ્તે તસ્યાગ્રે નિદધુઃ પ્રભોઃ ॥૬૫॥
 વદામનાલિકેરૈશ્ચ સર્જૂરૈઃ ક્રમુકૈસ્તથા । ભૂતાનિ રૂપ્યમુદ્રાભિઃ
 પાત્રાણિ હરયેઽદિશન્ ॥૬૬॥ પયઃફેનનિમાઃ શય્યા ઉપધાનાનિ
 ગેણ્ઙુકાન્ । વિવિધાસ્તૂલપટિકા દીપિકાશ્ચ ન્યવેદયન્ ॥૬૭॥
 ગતેષુ તેષ્વથાજગ્મુર્વાયવ્યા હરિસેવકાઃ । માણ્ડવ્યા મરુક-
 ચ્છાશ્ચ તથા ફાલ્ગુલુકાશ્મકાઃ ॥૬૮॥ યતે ચાન્યે મદ્રસ-
 સસ્ત્રીરાજ્યસ્થાદયઃ પ્રભુમ્ । પુપ્પજુઃ પરયા ભક્ત્યા ગન્ધપુષ્પાં-

થકા આપ્યો હતો ॥૫૯-૬૨॥ ત્યાર પછી શ્રીહરિની સમીપે પશ્ચિમ
 દિશાના પશુ બહુ હરિજનો પૂજા કરવા આવ્યા. (હવે પશ્ચિમ દિશાના
 જે દેશો તેના નામથી તેમાં રહેલા હરિભક્તોને કહેવાપૂર્વક તેમણે કરેલી
 પૂજાનો પ્રકાર કહેછે—) મણિમત્પર્વતની તળેટીના દેશના નિવાસી તથા મેઘ-
 વત્પર્વતની તળેટીના દેશના નિવાસી તથા પારત શક પંચનદ અપરાંતક
 હૈહય ઓષ્કાણુ અને રામઠ આદિક દેશના નિવાસી હરિભક્તો ભગવાનની
 પાસે આવીને ચંદન, પુષ્પહારો, વસ્ત્રો, સોનારૂપાનાં આભૂષણો વિગેરેવડે
 પૂજા કરીને, બદામ નાલીયેર ખજૂર સોપારી તથા રૂપ્યમુદ્રા (રૂપીયા)-
 ઓથી ભરેલા થાળો ભેટમાં ભગવાનની આગળ અર્પણ કરીને, દુધના
 કીણુ જેવી ઉજવળ શય્યાઓ (સારીરીતે બિછાવેલા પલંગો) ઉપધાન
 (ઉશીકાં) ગેંડુક (ગાલમસુરિયાં) વિવિધ તૂલપટિકા (રૂની ગાદી
 તળાઈ ગોદડું રજધ વિગેરે) પીતળની મોટી દીવીઓ આદિક નિવેદન
 કરી પ્રણામ કરી ત્યાંથી પોતાને સ્થાને ગયા ॥૬૩-૬૭॥ તેઓ ગયા
 પછી વાયુદિશાના હરિસેવકો પૂજન કરવા આવ્યા. (હવે વાયુદિશાના
 દેશોના નામથી તેમાં રહેલા ભક્તોને કહેવાપૂર્વક તેમણે કરેલા અર્ચ-
 નનો પ્રકાર કહેછે—) માંડવ્ય મરુકશ્ચ ફાલ્ગુલુક અશ્મક મદ્ર ખસ
 અને સ્ત્રીરાજ્ય આદિક દેશોના નિવાસી હરિભક્તોએ પરા ભક્તિપૂર્વક

શુકાદિભિઃ ॥૬૯॥ પદ્મરાગેન્દ્રનીલાદિમણિમદ્દેમભૂષણૈઃ । તં
 પૂજયિત્વોપહારાંસ્તદગ્રે નિદધુશ્ચ તે ॥૭૦॥ નાનામણિમયેષ્વેવ
 પાત્રેષુ સ્વર્ણમુદ્રિકાઃ । મૃત્વા ન્યવેદયંસ્તસ્મૈ રૂપ્યમુદ્રાશ્ચ કે-
 ચન ॥૭૧॥ પાદુકા રત્નચિત્તા વિચિત્રાસ્ત ઉપાનહઃ । નિવેદ્ય
 પ્રયયુસ્તાવદુદીચ્યા આયયુર્જનાઃ ॥૭૨॥ યૌધેયાઃ પૌરવા મદ્રા
 માલવા આર્જુનાયનાઃ । કૈકયાઃ ક્ષુદ્રમીનાશ્ચ ત્રૈગર્તાઃ કોસ-
 લાસ્તથા ॥૭૩॥ શરધાના વાટધાના ભોગપ્રસ્થા વસાતયઃ ।
 આન્તર્દ્વીપા અશ્વમુખાઃ કચ્છારા દણ્ડપિઙ્ગલાઃ ॥૭૪॥ કૈલા-
 વર્તાઃ કણ્ઠધાનાઃ પુષ્કરાવર્તશાતકાઃ । ગાન્ધારાઃ ચચરા
 હૂણા ગવ્યા ભૂતપુરાસ્તથા ॥૭૫॥ દાસેરકા કેશધરાસ્તથા
 ચિપિટનાસિકાઃ । ક્ષેમધૂર્તા હેમતાલા હિમાચલનિવાસિનઃ ॥૭૬॥
 યશોવતીનિવાસાશ્ચ માણ્ડવ્યાઃ કુરવસ્તથા । एते चान्ये श्या-

ચંદન, પુષ્પહાર, વસ્ત્રાદિથી તથા પદ્મરાગ ઇન્દ્રનીલ ગાંડત્મત આદિક
 મણિઓએ જડિત સુવર્ણભરણોથી તે ભગવાનની પૂજા કરીને, નાના
 પ્રકારની ભેટો તેમની આગળ અર્પણ કરી. (તેને કહેછે—) કોઈ ભક્તોએ
 સુવર્ણમુદ્રાથી ભરેલા નાનામણિમય થાળાદિ સુવર્ણપાત્રો, રૂપ્યમુદ્રાથી
 ભરેલા રૂપાના થાળ આદિક પાત્રો, રત્નજડિત પાદુકાઓ અને વિચિત્ર
 ઉપાનહો (પગરખાં મોજડીયો) ભગવાનને અર્પણ કરીને પ્રણામ કરીને
 ત્યાંથી પોતપોતાને બેસવાને સ્થાને ગયા ॥૬૯-૭૨॥ વાયુદિશાના હરિ-
 સેવકો ગયા પછી ઉત્તર દિશાના જનો પૂજા કરવા આવ્યા. (હવે ઉત્તર
 દિશાના દેશોના નામથી તેમાં રહેલા ભક્તજનોને કહેવાપૂર્વક તેમણે
 કરેલી પૂજાનો પ્રકાર કહેછે—) યૌધેય પૌરવ મદ્ર માલવ અર્જુ-
 નાયન કૈકય ક્ષુદ્રમીન ત્રિગર્ત ઉત્તરકોસળ શરધાન વાટધાન ભોગ-
 પ્રસ્થ વસાતિ અંતર્દ્વીપ અશ્વમુખ કચ્છાર દંડપિંગલ કૈલાવર્ત કંઠધાન
 પુષ્કરાવર્ત શાતક ગાન્ધાર ખચર હૂણ ગવ્ય ભૂતપુર દાસેરક કેશધર ચિપિટ-
 નાસિક ક્ષેમધૂર્ત હેમતાળ હિમાચળતળેટી યશોવતીતટ માંડવ્ય ઉત્તરકુરૂ,
 ઇત્યાદિ દેશોના નિવાસી હરિજનો શ્રીહરિપાસે આવ્યા. આ ભક્તોએ સહજ

મકાઘાઃ પુપ્પુસ્તં જનાઃ પ્રભુમ્ ॥૭૭॥ સુગન્ધિના કૈસરેણ
 ચન્દનેનાક્ષતૈઃ શુભૈઃ । પ્રફુલ્લપદ્મમાલાભિરભ્યર્ચ્યોપાયનાન્યદુઃ
 ॥૭૮॥ મહાવસ્ત્રાણ્યમૂલ્યાનિ સિતસૂક્ષ્મઘનાનિ ચ । કસ્તૂરિકા-
 ભૃતાન્હૈમાન્ સમુદ્રાંશ્ચામરાણિ ચ ॥૭૯॥ ગારુત્મતાનિ રત્નાનિ
 પદ્મરાગાંશ્ચ વિદ્રુમાન્ । મહાનીલાંશ્ચ નીલાંશ્ચ ગોમેદાન્ સ્ફટિ-
 કાંસ્તથા ॥૮૦॥ હરયે ચાર્પયામાસુર્હીરકાનર્કમાસુરાન્ । તતો
 ગતેષુ તેષ્વાયન્ પેશાના હરિસેવકાઃ ॥૮૧॥ પશુપાલાશ્ચ કા-
 શ્મીરા દરદાસ્તઙ્ગણાસ્તથા । અભિસારાશ્ચ કૌલૂતા જના બ્રહ્મપુ-
 રોદ્ભવાઃ ॥૮૨॥ ચીનાશ્ચ દામરા ઘોષાઃ કોલિન્દાઃ કૌવિકા-
 સ્તથા । ગાન્ધર્વા વસુધાનાશ્ચ વનરાષ્ટ્રાદયસ્તથા ॥૮૩॥ પુપ્પુઃ

ગંધલરપુર કેસરમિશ્રિત ચંદન, શુભ અક્ષત અને પ્રફુલ્લિત કમળના હારો-
 વડે ભગવાનની પૂજા કરીને, આંણેલી વિવિધ ભેટો નિવેદન કરી. (તેને
 કહેછે—) શ્વેત સૂક્ષ્મ તંતુઓથીજ કરેલાં હોવાથી શ્વેત સૂક્ષ્મ, ઘાટો સન્ધિ
 કરેલાં હોવાથી ઘાટાં એવાં અમૂલ્ય મહાવસ્ત્રો, (દુશાલા) કસ્તૂરીથી
 ભરેલા સુવર્ણમય સંપુટો, સુવર્ણમય દાંડાથી સમલંકૃત આમરો, ગારુત્મત-
 પદ્મરાગ-વિદ્રુમ-ઈન્દ્રનીલ-મહાનીલ-ગોમેદ-સ્ફટિક અને સૂર્યસમાન
 પ્રકાશમાન હીરા આદિક રત્નવિશેષો તે ભગવાનને અર્પણ કરીને નમસ્કાર
 કરીને પોતાને સ્થાને ગયા ॥૭૩-૮૦॥ ઉત્તર દિશાના હરિભક્તો ગયા
 પછી ઇશાન દિશાના શ્રીહરિસેવકો પૂજા કરવા પાસે આવ્યા. (હવે
 ઇશાન દિશાના દેશોના નામથી તેમાં રહેલા ભક્તોને કહેવાપૂર્વક તેમણે
 કરેલા અર્ચનનો પ્રકાર કહેછે—) પશુપાલ, કાશ્મીર દરદ તંગણ
 અભિસાર કુલૂત બ્રહ્મપુર ચીન દામર ઘોષ કોલિન્દ કુવિક ગાન્ધર્વ વસુ-
 ધાન વનરાષ્ટ્ર, ઇત્યાદિ દેશોના સત્સંગિજનોએ આવીને પરા ભક્તિથી
 ચંદન અક્ષત પુષ્પમાળા અને તુલસીમાળાઓ તથા અતિકોમળ સૂક્ષ્મ
 અમૂલ્ય શ્વેત પીત રક્ત નીલ ચિત્રિત વિવિધ વસ્ત્રો તથા મોતીમય આ-
 ભરણોવડે ભગવાનની પૂજા કરીને, બહુવિધ ભેટો ભગવાન આગળ મુકીને
 તેમને પ્રણામ કર્યા. તેમની પતિવ્રતા નારીઓએ પણ પુષ્પાદિ ઉપચારોવડે

પરયા ભક્ત્યા નારાયણમુનિં જનાઃ । તેષાં ચ યોષિતો રાજન્સા-
ધ્વીધર્મમુપાશ્રિતાઃ ॥૮૪॥ ચન્દનાક્ષતપુષ્પૈશ્ચ તુલસીમાલિકા-
દિભિઃ । વસ્ત્રૈર્મૃદુતરૈઃ પીતૈ રક્તૈર્નીલૈશ્ચ ચિત્રિતૈઃ ॥૮૫॥ મુક્તા-
મયૈરાભરણૈઃ પૂજયિત્વા હરેઃ પુરઃ । ઉપાયનાનિ નિદધુર્જનાસ્તે
તત્સ્ત્રિયોઽપિ ચ ॥૮૬॥ નાનાવિધાનિ રત્નાનિ સ્વર્ણસ્થાલભૂતાનિ
ચ । ભૂતાન્ કરણ્ડકાન્ રૌપ્યાન્ દિવ્યકુઙ્કુમકેસરૈઃ ॥૮૭॥
આસનાનિ વિચિત્રાણિ તાર્ણાન્યતિમૃદૂનિ ચ । મૃદુસ્પર્શોશ્ચિત્ર-
વર્ણાન્ રમ્યાનાસનકમ્બલાન્ ॥૮૮॥ ફલાન્યનેકજાતીનિ સુરસાઃ
સિતશર્કરાઃ । સમર્પ્યેત્યાદિ હરયે જગ્મુસ્તે સત્રિયો જનાઃ ॥૮૯॥
એવં સર્વેઽપિ તે ભક્તા યથાવિત્તં યથામતિ । પુપૂજુઃ પરયા
ભક્ત્યા સ્થવિરાસ્તરુણાર્મકાઃ ॥૯૦॥ ભગવાનપિ ભક્તાનાં ભાવ-
દર્શી જગત્પ્રભુઃ । પત્રપુષ્પાદિભિરપિ તદ્દત્તૈસ્તુષ્યતિ સ્સ સઃ
॥૯૧॥ તતઃ પ્રભુઃ સ તાન્ સર્વાન્વસ્ત્રાલઙ્કારસશ્ચયાન્ । ચક્રે

પૂજા કરી ભેટો અર્પણ કરી પ્રણામ કર્યા. (ભેટો કહેછે—) સોનાના થાળમાં
ભરેલાં નાનાવિધ રત્નો, લવીંગ કુંકુમ કેસરથી ભરેલા રૂપાના નાના કંડી-
યાઓ, તૃણનિર્મિત અતિકોમળ આસનો, (સાદડી વિગેરે) અને કોમળ
સ્પર્શવાળા વિચિત્રવર્ણવાળા રમણીય વિવિધ આસનોપયોગી કામળાઓ,
અનેકજાતીનાં સ્વાદુ ફળો, અતિ મિષ્ટ રસવાળી શ્વેત સાકરો, ઈત્યાદિ ભગ-
વાનની આગળ શ્રદ્ધા ભક્તિપૂર્વક અર્પણ કરીને તેમને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી
પોતાને સ્થાનકે ગયા. તેમની સ્ત્રિયો પણ તેવીજ રીતે ભેટસામગ્રી સમ-
ર્પણ કરીને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી પોતાને સ્થાને ગઈઓ ॥૮૧-૮૯॥ હે
રાજન્ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે આખાળવૃદ્ધ બધાય ભક્તોએ પરા ભક્તિથી યથા-
ધન યથાવિધ પૂજા કરી ॥૯૦॥ તે ભક્તોની ભાવશુદ્ધિના દ્રષ્ટા ભગવાન
પણ ગાઢપ્રેમી ભક્તજનોએ અર્પણ કરેલા પત્ર પુષ્પાદિવડે અત્યંત પ્રસન્ન
થયા. આ ભગવાન જગત્પ્રભુ છે, એમને નથી મળતું તે મેળવવાનું નથી
કે જેથી અર્પણ કરાતા પદાર્થના ગૌરવની અપેક્ષા રાખે. માટે ભક્તિજ
એક પ્રિય જેમને છે એવા ભગવાન ભક્તિભાવની શુદ્ધિનીજ અપેક્ષા

બ્રાહ્મણસાત્સદ્યો જનયઞ્જનવિસ્મયમ્ ॥૯૨॥ ઉપાયનાનિ સર્વાણિ
તત્ક્ષણં પ્રદદૌ ચ સઃ । વિપ્રેભ્યો રઙ્ગજીવેભ્યો ભિક્ષુકેભ્યશ્ચ
સાદરમ્ ॥૯૩॥ સાધુભ્યો બ્રહ્મચારિભ્યઃ પદ્મેભ્યશ્ચ યથોચિતમ્ ।
ઉપાયનમદાત્પ્રીત્યા પાર્ષદેભ્યશ્ચ સત્પતિઃ ॥૯૪॥ રાજભ્યો ધનિકે-
ભ્યોઽપિ સ્વવસ્ત્રાદિ દદૌ પ્રભુઃ । સર્વેઽપિ વિસ્મયં પ્રાપુશ્ચરિત્રં
વીક્ષ્ય તસ્ય તત્ ॥૯૫॥ નાનાનરેન્દ્રસમ્પ્રાર્થ્યાન્ પદાર્થાનપિ
તત્ક્ષણમ્ । કોટિશોઽપિ દદૌ સ્વામી તેનાઽસન્વિસ્મિતા નૃપાઃ
॥૯૬॥ કૃત્વાપ્યમાનુષં કર્મ નિરહકૃતિરીશ્વરઃ । સિતવાસા યથા-
પૂર્વં વભૂવાનાત્તવિસ્મયઃ ॥૯૭॥ દેશાન્તરીયેષુ જનેષુ પૂજાસિત્થં

રાખેછે, માટેજ આ સ્થળે 'ભાવદર્શી' એવું વિશેષણ આપ્યું છે ॥૯૨॥
તે આ ભગવાને ભક્તોએ ભાવપૂર્વક અર્પણ કરેલાં તે પદાર્થોમાંથી ભાવ-
માત્રનેજ પરા પ્રીતિથી સ્વયં સ્વીકારીને, બીજો જે કાંચન-મુક્તા-રત્નાદિ-
મય અલંકારસમૂહ અને મહામૂલ્ય વસ્ત્રસમૂહ હતો તે તરત આહ્વાણોને
આપી દીધો. તે આ સર્વસ્વ દાનથી સર્વે જનો પરમ વિસ્મય પામ્યા
॥૯૩॥ જે બીજા ભેટો ભક્તોએ પોતાને અર્પણ કરેલી હતી તે સર્વ દીન
જનો વિપ્રો અને ભિક્ષુકમાત્રને આદરપૂર્વક તત્ક્ષણજ આપી દીધી ॥૯૪॥
સતાંપતિ શ્રીહરિ મુક્તાનંદાદિ મુનિજનો, મુકુદાનંદાદિ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારિ-
ઓ, રતનજી ભૃગુજી આદિક પાળાઓ અને સોમવર્મા સુરવર્મા વિગેરે
બીજાઓને પણ ભેટસામગ્રી યથાયોગ્ય પ્રીતિથી આપી હતી ॥૯૫॥ પ્રભુ
શ્રીહરિએ પોતાને ધારવાનાં અમૂલ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરે પોતાના તેતે
રાજ તથા ધનાઢ્યોને પણ તેમને યોગ્ય જાણીને પ્રસાદીરૂપે આપ્યાં હતાં.
આવું ભગવાનનું મહા ઔદાર્ય દેખીને સમસ્ત જનો વિસ્મય પામી ગયા
॥૯૬॥ નારાયણસ્વામીએ નાના નરેન્દ્રોએ પણ સ્પૃહા કરવા યોગ્ય અપ-
રિમિત પદાર્થો તત્ક્ષણજ આપી દીધા હતા. તે દાનથી મહારાજાઓ પણ
મહા વિસ્મય પામી ગયા હતા ॥૯૭॥ અલૌકિક કર્મ (સર્વસ્વ સંપ્રદા-
નરૂપ) કરીને પણ તેના અહંકારે રહિત, વિસ્મયે રહિત પરમેશ્વર શ્રીહરિ
યથાપૂર્વ શ્વેત વસ્ત્રથીજ વિરાજમાન રહ્યા ॥૯૮॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે

હિ કુર્વેત્સુ હરેરુદારામ્ । તદીક્ષણાત્યુત્સુકમાનસઃ કિં સૂર્યોઽપિ
મધ્યે ગગનસ્ય તથ્યૌ ॥૧૮॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे
તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે દેશાન્તરીયસકલજનાનાં ભગવદર્ચનાનન્દનિરૂ-
પણનામા દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૨॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથ માધ્યાહ્નિકં કર્તું વિધિં નારાયણો નૃપ ! ।
ગઙ્ગાં ગન્તુમનાઃ પ્રાહ મુનીન્ સ્વસ્યાર્ચનોત્સુકાન્ ॥૧॥ युष्माभिः
પૂજનં કાર્યં મુનયઃ ! શ્વો યથેષિસતમ્ । ઉન્મત્તગઙ્ગાં ગચ્છામિ

આશ્ચર્યકારી દેશાંતરના જનોએ કરેલી મહાપૂજને અને તેથી પણ વિશેષ
વિસ્મય કરનારી ભગવાનની ઉદારતાને સકળ કર્મના સાક્ષી જગન્નયશ્વ
સતતગતિ સૂર્યપણુ જોધને મનમાં મહા ઉત્સાહ પામીને ગગનના મધ્ય-
ભાગમાં સ્થિર થઈ ગયો હોધને શું ? જો એમ ન હોય તો આટલા બધા
જનોએ કરેલી શ્રીહરિપૂજનો મધ્યાહ્ન સમય સુધીમાં કેમ પાર આવે ?
નજ આવે. આ ઉપરથી ભગવાન શ્રીહરિનો અલૌકિક મહિમાજ
જણાવ્યોછે ॥૧૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્ન-
કૂટોત્સવે દેશાંતરીયસકળજનાનાં ભગવદર્ચનાનન્દનિરૂપણનામા
દ્વાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૨॥

૧ અધ્યાય ૧૩ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! એરીતે ગૃહસ્થ ભક્તોએ કરાતી પૂજા
પરિપૂર્ણ થતાં, પોતાના પૂજનમાં અતિશય ઉત્સાહવાળા મુનિઓને જોધને
નારાયણમુનિ માધ્યાહ્નિક વિધિ કરવા ઉન્મત્ત ગંગાપ્રત્યે જવાની વાંછાથી
બોલ્યા ॥૧॥ હે મુનિઓ ! તમારે આવતી કાલે અવસરને અનુસારે માંડ
પૂજન યથેષ્ટ કરવું. હમણાં તો મધ્યાહ્ન સમય થઈ ગયોછે. વેદવિધિને
અનુસરનારા આપણે સમયનું ઉલ્લંઘન ન કરવું જોઈએ. તો હું હમણાં

૧ આ અધ્યાયમાં ઉન્મત્તગંગાનો મહિમા, શ્રીહરિની જલકીડા અને માધ્યા-
હ્નિક વિધિ વર્ણન કર્યો છે.

સ્નાનાર્થમધુના ત્વહમ્ ॥૨॥ અમાવાસ્યામિધં પર્વ વર્તતેઽય મહ-
ત્તતઃ । સ્નાનં નૈમિત્તિકં કાર્યં ગઙ્ગાયામિતિ યામ્યહમ્ ॥૩॥ ઇત્યુ-
ક્ત્વોત્થાય ભગવાત્રોહિતાશ્વં મહાજવમ્ । આનયેત્યાહ નાન્નં
ચ સ તં શીઘ્રમુપાનયત્ ॥૪॥ અગ્રે ચલન્તિવતિ જનાનાજ્ઞાપ્ય ચ
મુનીન્પ્રભુઃ । ચચાલાશ્વં તમારુહ્ય જનતાસુ શનૈઃ શનૈઃ ॥૫॥ તમ-
ન્વધાવન્સકલાઃ પત્તયઃ શસ્ત્રપાણયઃ । ઉત્તમઃ સ નૃપઃ સોમઃ
સૂરોઽલર્કશ્ચ મૂલજિત્ ॥૬॥ જીવવર્મા ચ ભૃગુજિન્નાઞ્જો રાષ્ટ્રોઢ-
માન્ત્રિકૌ । વ્યાઘ્રો વૈરિભયો હસ્તી મામયો રામગાલવૌ ॥૭॥
ગોવર્ધનો માનજિચ્ચ વાસ્તુવૈલોઽલયોઽર્જુનઃ । કેસરી માનસિ-
હશ્ચ કુશલઃ પુઞ્જજિત્તથા ॥૮॥ કાલો હસ્મીરજિત્ સ્ત્રોડો ભીમો
જૂષશ્ચ રત્નજિત્ । જાલ્મો લક્ષઃ કમો મોકો વીરો દેવશ્ચ નથ્યુ-

સ્નાન કરવા ઉન્મત્તગંગા પ્રત્યે જઈછું ॥૨॥ વળી આજ તો અમાવાસ્યા
વર્તેછે, આ તો મોટું પર્વ કહેવાય, તો નિત્યસ્નાન થકી પણ અધિક આ
પર્વનિમિત્તનું સ્નાન નદીમાં અવશ્ય કરવું જોઈએ, માટે હું ઉન્મત્તગંગા
પ્રત્યે જઈછું ॥૩॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે કહીને આસનમાંથી ઉઠીને
'મહાવેગવાળા રોહિત (રોઝા) નામના ઘોડાને મારી પાસે લાવો' એમ
નાન્ન નામના લક્ષ્મણે કહ્યું. એટલે આ લક્ષ્મણે તે અશ્વ તરતજ આણ્યો
॥૪॥ તે પછી ભગવાન્ 'તમો તમામ આગળ ચાલો' એમ લક્ષ્મણનો
અને મુનિજનોને આજ્ઞા આપીને સ્વયં તે રોઝા ઘોડા ઉપર અશ્વાર થઈને
ચાલતા જનસંઘોમાં ધીમે ધીમે ચાલ્યા ॥૫॥ પ્રસિદ્ધ ઉત્તમરાજ સોમ-
વર્મા સૂરવર્મા અલર્ક મુળજી જીવવર્મા ભૃગુજી નાંજ રાષ્ટ્રોઢ માન્ત્રિક વ્યાઘ્ર
વૈરિભય હસ્તી મામયો રામ ગાલવ ગોવર્ધન માનજી વાસ્તુ વેલો અર્જુન
અલય કેસરી માનસિંહ કુશળ પુંજજીત કાળ હમીરજીત ષોડો ભીમ જૂષ
રત્નજી જાલમ લાખો કમો મોકો વીરો દેવો નથુજી અને દેશજીત આદિક
તથા બીજાપણ દેશાંતરથી આવેલા ક્ષત્રજાતીના આ સર્વે લક્ષ્મણે હસ્તમાં
તરવાર આદિક શસ્ત્રોને ધારીને પગપાળા થઈને, અશ્વઉપર વિરાજમાન થઈ
ઉન્મત્તગંગા પ્રતિ જતા ભગવાનની પાછળ જલદી ગયા. એરીતે આ લક્ષ્મણે

જિત્ ॥૯॥ દેશજિત્પ્રમુખાશ્ચાન્યે હરિમન્વયુરાશુ તે । મુકુન્દાન-
ન્દમુખ્યાશ્ચ નૈષ્ઠિકબ્રહ્મચારિણઃ ॥૧૦॥ મયરામાદયો વિપ્રાઃ
પર્વતાદ્યાસ્તથા વિશઃ । હર્ષજિત્પ્રમુખાઃ શૂદ્રા ગોકુલાદ્યાશ્ચ ચા-
રણાઃ ॥૧૧॥ સર્વે એવ જના જગ્મુઃ સ્નાતું ભગવતા સહ । વાઘવા-
દકસઙ્ગસ્તુ સર્વેષામગ્રતોઽચલત્ ॥૧૨॥ તત્પૃષ્ઠે ચ યયુઃ સર્વે મુ-
નયો વાણચક્ષુષઃ । અશ્વારૂઢો હરિઃ સાક્ષાત્તત્પૃષ્ઠે શનકૈર્યયૌ
॥૧૩॥ તત્પૃષ્ઠે પાર્ષદાઃ સર્વે તત્પૃષ્ઠે નિશ્ચિલા જનાઃ । યોષિદ્મુન્દાનિ
તેષાં ચ પૃષ્ઠતઃ શનકૈર્યયુઃ ॥૧૪॥ તતોઽપશ્યદ્ધરિર્ગઙ્ગાં જનસઙ્ગસ-
માકુલામ્ । સમાહ્વયન્તીં હર્ષેણ તરઙ્ગભુજચાલનૈઃ ॥૧૫॥ યા નિત્યં
ભક્તભર્તુર્ધૃતનરવપુષો વાસુદેવસ્ય સાક્ષાત્સાકં મુક્તૈર્મુનીન્દ્રૈઃ પ્રમુ-

ભગવાન પાછળ જતાં મુકુન્દાનંદપ્રમુખ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારીઓ, મયારામ
વિગેરે વિપ્રો, પર્વતભાઈ પ્રમુખ વૈશ્યો, હર્ષજીપ્રમુખ શૂદ્રો અને ગોકુળ
આદિક આરણો ભગવાનની પાછળ ગયા ॥૯-૧૧॥ આ સર્વે કોઈ ભક્ત-
જનો સ્નાન કરવા પધારતા ભગવાન સાથે ગયા. તેમાં સર્વની આગળ
તાસાં વિગેરે વાજાંત્રો વળાડનારા જનોનો સંઘ આદ્યો. આગળ ચાલતા
વાઘવાદક સંઘની પછવાડે મુનિગણો એ હાથજ પ્રસરતી દૃષ્ટિવાળા થઈ
(અહીંતહીં નહિ જોતા થકા માર્ગમાં પગ મુકે એટલામાત્રમાંજ પર્યાપ્ત
દૃષ્ટિ પ્રસારવાળા થઈને) આદ્યા. મુનિઓની પાછળ રોઝા ઘોડા ઉપર બેઠેલા
સાક્ષાત્ શ્રીહરિ મંદમંદ આહ્યા. તેમની પછવાડે બધા પાર્ષદો આદ્યા. તેમના
પૃષ્ઠ ભાગમાં સર્વે ભક્તજનો આદ્યા. તેમના પશ્ચાત્ ભાગમાં સ્ત્રિયો સંઘથી
ધીમે ધીમે ચાલીઓ ॥૧૨-૧૪॥ એરીતે મુનિજનો અને હરિજનોથી વીંટા-
ઈને જતા ભગવાને સ્નાનાર્થે આવેલા (અથવા પોતાના સ્નાનોત્સવના દર્શનાર્થે
આવેલા) જનોના સંઘોથી સર્વતો વ્યાપ્ત અને તરંગરૂપ હાથોના હલાવાવડે
હર્ષથી પોતાને બોલાવતી એવી તે ઉન્મત્તગંગાને જોઈ ॥૧૫॥

તેને આઠ શ્લોકથી વર્ણવેછે—જે આ ઉન્મત્તગંગા સાક્ષાત્ વાસુદેવ
અક્ષરધામી, પુરૂષોત્તમ, એકાંતિક ભક્તોના યોગક્ષેમ માટે કૃપાથી નૃના-
થ્યને ધારી રહેલા આ ભગવાન નારાયણમુનિની, ભગવાનવિષે અનન્યમન-

દિતવદનૈઃ ક્રીડયા સ્નાનકાલે । કાલિન્ધ્યા વાસુદેવાપ્લવભવમ-
તનું માનમુન્મૂલયન્તી વન્ધ્યા દેવૈઃ સહેશૈર્ભુવિ જયતિતરાં મુક્તિ-
દોન્મત્તગઙ્ગા ॥૧૬॥ વીક્ષામાત્રેણ પુંસામગણિતજનિજં પાતકં ના-
શયન્તી સ્નાનાત્સર્વાર્થદાત્રી હસતિ ભુવિ ચ યા માનુજાં ફેન-
જાલૈઃ । યા ચાન્યાસાં નદીનાં પ્રકટભગવતો હ્યઙ્ગસઙ્ગં વિનાપિ

વાળા હોવાથી નિરવધિ પરમાનંદના અનુભવથી સદાય પ્રહર્ષયુક્ત મુખવાળા
મુનીન્દ્ર-નિરંતર ત્રણદેહ થકી વિલક્ષણ બ્રહ્માત્મક પોતાના આત્માના મન-
નપરાયણ એવા મુક્તો (કર્મબીજ જેમનાં બળી ગયાં છે એવા મુક્તાનં-
દાદિ મુનિવરો) ની સાથે પ્રતિદિન પોતામાં સ્નાન સમયે કરેલી જલક્રીડા
(જળ છાંટવું ડુબકી મારવી વિવિધ ભેદથી તરવું વિગેરે) એ કરીને,
વસુદેવના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણના સ્નાનાચરણથી ઉત્પન્ન થએલા યમુના નદીના
મહામદને (હું સર્વ નદીઓની અપેક્ષાએ અતિ ઉત્કૃષ્ટ છું, કેમકે મનેજ
ભગવાનનો અંગસંગ અસાધારણ પ્રાપ્ત થયોછે; એવો થએલો ગર્વ) તિર-
સ્કારને કરેછે (અર્થાત્ બ્રહ્મભૂત મુનિવરોની સાથે બહુકાળ પર્યંત પ્રતિદિન
પોતામાં બહુવિધ જળક્રીડા કરવાપૂર્વક અવતારી શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનનો
દીર્ઘકાળ સંબન્ધરૂપ અધિક પોતાના ગુણહેતુએ કરીને, મુનિઓના સંબન્ધે
વર્ચીત, બહુકાળ નહિ, પ્રતિદિન નહિ, બહુ ક્રીડા કરવાપૂર્વક નહિ, એવા
અવતારભૂત શ્રીકૃષ્ણના સંબન્ધમાત્રથી તારૂં મહત્વ મારા મહત્વ આગળ
શા હિસાબમાં છે ? એમ યમુનાની અવગણના કરતી) યમુના થકી પણ
આને સાક્ષાત્ ભગવાનનો અંગસંગ અતિશયિત છે, માટેજ જે આ નદી
ભવ બ્રહ્મા ઈન્દ્રાદિ દેવગણોએ વંદનીય અને દર્શન સ્નાનાદિ સંબન્ધમાત્રથી
મુક્તિને આપનારી સકળ ભૂમંડળમાં સર્વોત્કર્ષપણે વિજય પામેછે ॥૧૬॥
જે ગંગા પ્રકટ પુરૂષોત્તમના અંગસંગરૂપ અનન્યસાધારણ મહિમાના
અતિશયને લીધે, દર્શનમાત્રથી પૃથ્વીમાં પુરૂષોના અગણિત જન્મજન્ય
પાપપુંજને સમૂળ નાશ કરેછે. જે ગંગા સ્નાનમાત્રથી ધર્મ અર્થ કામ અને
મોક્ષ આ નામના આર પુરૂષાર્થને આપેછે. આવા મહિમાશાળી હોવાથી
તે આ ગંગા શ્રીજળજળના મિષથી યમુનાનો પણ (પૂર્વશ્લોકોક્ત હેતુથી)

ख्यातं लोके महत्त्वं प्रतिवदतितरां वारिघोषैः किमुच्चैः ॥१७॥
 श्वेतं स्वाभाविकं या मुनिगणतिलकैः स्नानघौतैश्च पीतं वासःप्र-
 क्षालनेन व्रतिमुनियतिनां चारु काषायरागम् । राक्षीनामङ्गधौतैः
 पिशुनमृगमदैरीशपूजावशिष्टैः शोणं कृष्णं च वर्णं स्वपयसि द-
 धती चित्रवर्णा विभाति ॥१८॥ यस्याः स्नानं त्रिकालं पयसि विद-
 धतां सन्नृणां योषितां वा वक्त्रेभ्यो नामघोषः प्रकटितनृतनोः स्वा-
 मिनारायणस्य । निर्यन्मिश्रोऽम्बुघोषैः प्रतिदिशमदतां भास्करेः
 किङ्कराणां साशङ्कं दूरगाणां हरिविमुखदृशां कर्णशूलायते वै
 ॥१९॥ प्रायश्चित्तैरनाश्वानपि कलुषचयान्सद्य एव घ्नती या सौ-

ઉપહાસ કરતી હોયને શું ? વળી પ્રકટ પુરુષોત્તમ ભગવાનના અંગસંગ
 વિના પણ કોઈ પણ પ્રકારથી લોકમાં પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા ખીજ નર્મદા
 આદિક નદીઓના મહત્ત્વને જે ઉન્મત્તગંગા પોતાના તરંગ ઘોષોવડે ઠબકો
 આપવાપૂર્વક અધિકપણે નિષેધ કરેછે કે શું ? આરીતે આ ગંગાજી વિજય
 પામેછે ॥૧૭॥ જે ઉન્મત્તગંગા પોતાના પાનીયમાં સ્વભાવથી શ્વેત વર્ણને
 ધારણ કરતી, સ્નાનસમયે ધોવાએલાં મુનિજનો અને હરિજનોનાં કેસર-
 ચંદનથી કરેલાં તિલકોએ કરીને પીળા વર્ણને ધારણ કરતી, બ્રહ્મચારી
 સાધુ સંન્યાસિઓનાં કાષાય (ભગવાં) વસ્ત્રો ધોવાથી કવચિત્ સુંદર
 કાષાય રંગને ધારણ કરતી, રાણીઓએ ભગવાનની પૂજા કરતાં બાકી
 રહેલાં, પ્રસાદમહિમાથી અંગમાં ધારણ કરેલાં, સ્નાન સમયે શરીર થકી
 ધોવાએલાં હુંકુમ તથા કસ્તુરીએ કરીને રક્ત અને શ્યામ વર્ણને ધારણ
 કરતી, માટેજ વિચિત્ર વર્ણવાળી વિરાજેછે ॥૧૮॥ જેના પ્રસન્ન પાવન
 પાનીયમાં પ્રતિદિન ત્રિકાળ સ્નાન કરતા પુરુષો તથા સ્ત્રિયોના મુખોથકી
 ઉંચો નિકળતો પ્રકટ નરાકાર ભગવાન્ શ્રીસ્વામિનારાયણના નામોચ્ચા-
 રણનો ઘોષ જેના તરંગઘોષની સાથે મિશ્રિત થઇ ગગનતળમાં સર્વત્ર
 આપતાં, પ્રત્યેક દિશામાં પર્યટન કરતા, ભગવદ્વિમુખ જનોઉપર પ્રાણાપ-
 હારી દૃષ્ટિને ફેરવતા યમકિકરોને કર્ણશૂળ જેવો થાયછે. તેઓ સ્વામિ-
 નારાયણ શબ્દ સાંભળતાંજ ત્રાસ પામીને તત્ક્ષણજ દૂર પલાયન કરી

રેસ્તલેખકસ્યાપ્યનુદિનમઘકૃદ્વિશ્રાન્તિદાત્રી । દૂરસ્યૈરન્તકા-
 લેઽપ્યણુમિતમપિ ચેદમ્બુ યસ્યાશ્ચ પીતં સ્યાત્તત્તે ત્યક્તદેહાઃ
 સુરવરવનિતાસેવ્યતાં યાન્તિ સઘઃ ॥૨૦॥ યસ્યાસ્તીરે વિહંગાન્નિ-
 વસત ઉદકે મીનનકોરગાદીન્ દૃષ્ટ્વા દેહાવસાને દિવિ સુરવનિ-
 તાસ્તત્કૃતેઽન્યોન્યકોપાઃ । કેશાકેશિ પ્રમદં વિદધતિ મમ વા
 ણ્ણ તે નૈવ મેઽયં કામાદિત્થં બ્રુવન્ત્યો ઇટિતિ મૃતિમિતાંસ્તાન્વિ-
 માનૈર્નયન્તિ ॥૨૧॥ યસ્યાસ્તીરે કૃતાનાં દ્રવ્યજપતપસાં શ્રાદ્ધદા-
 નાદિકાનાં પુણ્યં સ્યાદક્ષયં વા અમરપિતૃનૃણાં તર્પણાદ્ધૂરિતૃપ્તિઃ ।

જયછે. આવી આ ગંગા વિજય પામેછે ॥૧૯॥ જે ઉન્મત્તગંગા (પોતાના
 તરંગ વાયુના સ્પર્શથી પણ) પ્રબળ પ્રાયશ્ચિત્તોથી પણ અપરિહાર્ય એવા
 પાપપુંજને તત્કાળ પ્રણાશ કરીને, યમરાજ અને લેખક ચિત્રગુપ્ત આદિક
 યમકંકરોને પાપિઓને દંડ દેવાના ચાલુ વ્યાપારે રહિત, માટેજ પ્રતિદિન
 પ્રાપ્ત થયોછે વિશ્રામનો અવસર જેમને એવાને કરેછે. દૂર દેશમાં
 રહેલા જનો પણ પ્રાણુ પ્રયાણુ સમયે પણ જેના જળના કણિકાના પાન-
 માત્રથી તત્ક્ષણ પાંચ લૌતિક દેહનો ત્યાગ કરી પરલોકમાં સુરવરોની વનિ-
 તાઓ (અપ્સરાઓ) ના સેવ્યલાવને પામેછે. (સ્વર્ગને પામે છે) તે
 આ ગંગાજી જયકારી પ્રવર્તે છે ॥૨૦॥ જેના તીર ઉપર રહેલા તરૂઓમાં
 રહેલા પોપટ મેના આદિક પક્ષીઓ તથા જળમાં રહેનારા મત્સ્ય મગર
 સર્પાદિક જળચરોને તેમના દેહાંત સમયે સ્વર્ગલોગને યોગ્ય દિવ્ય દેહને
 પામેલા જોઈને, તેની પ્રાપ્તિ માટે સ્વર્ગમાં રહેલી રંભાદિ અપ્સરાઓ
 પરસ્પર પ્રકોપ પામીને ‘આ પ્રાણી મારો પતિ છે તારો નહિ, આ પ્રાણી
 મારો પતિ છે તારો નહિજ’ આ પ્રકારે કામલાવથી પરસ્પર બોલવાપૂર્વક
 કેશાકેશી (એક બીજીના કેશોને એક બીજીના હાથથી પકડીને) યુદ્ધ
 કરતી થકી પોતપોતાના વિમાનમાં બેસારીને જલદી સ્વર્ગમાં લઈ જાય
 છે. આવી આ ગંગા જય પામેછે ॥૨૧॥ જેના કાંઠામાં કરેલાં વ્રત જપ
 તપ શ્રાદ્ધ દાન આદિક સત્કાર્યોનું ફળ અક્ષય-સ્વતઃ અસ્થિર અદ્ય
 ફળને આપનારાં છે તથાપિ જેના તીરસંબંધને લીધે અક્ષય અમૃત ફળને

નાનાયજ્ઞાદિપુણ્યં ત્વિહ સકલજનૈઃ સ્નાનતો લભ્યતે વૈ શ્રેયસ્કા-
મૈસ્તતો યા નૃભિરનિશમસૌ સેવ્યતે સર્વકામૈઃ ॥૨૨॥ દુષ્ટાન્ પા-
પાન્ વિગર્હ્યાનપિ પતિતજનાન્ સ્નાનમાત્રેણ સઘઃ સ્વર્ગાર્હાન્કુર્વતી
યા સુકવિભિરુદિતા નૂનમુન્મત્તગઙ્ગા । માહાત્મ્યં નૈવ યસ્યા જ-
ગતિ ભગવતા સ્વાત્મસાદૈઃ કૃતાયા વક્તું કેઽપિ ક્ષમન્તે ભુજગપ-

આપવાપણું છે. પ્રકટ પુરુષોત્તમના સંગિ (તીર) ના સંગમાત્રનો આ અદ્ભુત મહિમા છે. આ સંગ એતનને જેમ અતિશય કરનારો છે તેમ અએતનને પણ અતિશય કરનારો છે. જેના તીરમાં તર્પણ કરવાથી બ્રહ્માદિ દેવો, અર્યમાદિ પિત્રિઓ અને સનકાદિક મનુષ્યો પરા તૃપ્તિને પામે છે. જેમાં સ્નાનમાત્ર કરવાથી પણ સમસ્ત જનોને નાના યજ્ઞાદિકનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, માટેજ જે આ ઉન્મત્તગંગા અભ્યુદય અને નિઃશ્રે-
સની કામનાવાળા સર્વ ક્રોધ જનોએ સર્વદા સ્નાન પાનાદિકથી સેવવા યોગ્ય છે ॥૨૨॥ દુષ્ટ-કામ ક્રોધ લોભ આદિક દોષોથી હણાયેલા ચિત્ત-
વાળા, પાપ-પરદ્રવ્ય પરદાર આદિકના અપહરણમાં પ્રવર્તેલા, વિગર્હ-
સુવર્ણચોરી સુરાપાન આદિક મહા પાતકના આચરણથી વિશેષપણે ગર્હ-
ણીય અને પતિત-અતિપાપાચરણાદિકથી પોતાની જાતિમાંથી બ્રહ્મ થયેલા એવા પણ જનોને સ્નાનમાત્રથી તત્ક્ષણજ પ્રક્ષીણ પાપવાળા, અધિક સુકૃતશાળી અને સ્વર્ગાદિ દિવ્ય લોકોને લાયક કરી દેતી તે આ નદી પાત્રાપાત્રના વિભાગ વિના સર્વ ક્રોધને પોતાની સન્નિધિના સમાગમ-
માત્રથી દિવ્ય ઐશ્વર્યને આપનારી હોવાથી મહાકવિઓએ ‘ઉન્મત્તગંગા’ એવા નામથી પરિહાસોક્તિમાં વર્ણન કરેલી છે (જેમ ઐશ્વર્યશાળી ઉન્મત્ત જનોને ઉચિત અનુચિતનો વિચાર હોતો નથી, સ્વતંત્રપણે પોતાના ઐશ્વર્યથી સ્વેચ્છાનુસારી કૃત્યનેજ કરે છે એમ આ ઉન્મત્તગંગા પણ કરે છે) ભગવાન પ્રકટ પુરુષોત્તમે પૃથ્વીમાં ‘આ તો મારીજ છે’ આવા અભિમાનવિશેષથી સ્વીકાર કરેલી હોવાથી જેનું અનવધિ ઐશ્વર્ય અભિવૃદ્ધિ પામ્યું છે, એવી આ ઉત્તમ ઉન્મત્તગંગાના માહાત્મ્યને સમગ્રપણે વર્ણન કરવા સહસ્રવદનાદિકો (શેષ બ્રહ્માદિ) પણ નથીજ સમર્થ થતા; તો

તિમુખા વર્ણયન્તોઽપિ નિત્યમ્ ॥૨૩॥ તાં પ્રાપ્ય સસ્રૌ ભગવાંસ્ત-
 દાનીં સાકં મુનીન્દ્રૈરઽશિલૈર્નૃભિશ્ચ । સિશ્ચઞ્જલં સ્વાઞ્જલિલાઘવેન
 તાન્ સિશ્ચયંશ્ચાપિ પરસ્પરં સઃ ॥૨૪॥ આનન્દયન્ સ્વેક્ષકલોકસ-
 જ્ઞાનગાઘતોયં ચ વિવેશ તત્ર । પ્રત્યોઘમેવામ્બુનિ તિષ્ઠતિ સ્સ સ-
 જ્ઞીતકીર્તિર્નિજમક્તસદ્ભૈઃ ॥૨૫॥ પ્રતિપ્રવાહં સ્થિતમીક્ષમાણાસ્તં
 સર્વતસ્તે પરિવૃત્ય તસ્થુઃ । તત્પાદમાઘટ્ય પતત્ પયોઽપિ ભક્તાઃ
 પિબન્તિ સ્સ જવેન કેચિત્ ॥૨૬॥ તં દેવસજ્જ્ઞઃ જલકેલિલીલાં કુર્વે-
 બીજઓની તો વાંતજ શી કહેવી ? આવી આ ઉન્મત્તગંગા સર્વોપરી
 જયકારી પ્રવર્તે છે ॥૨૩॥

તે આ પ્રસન્નપાવન પાનીયવાળી ઉન્મત્તગંગા નદીને પામીને, ભગ-
 વાને મધ્યાહ્ન સમયે સમસ્ત મુનિવૃંદની સાથે તથા ભક્તજનવૃંદની
 સાથે સ્નાન કર્યું. સ્નાન સમયે પોતાના અંજળિ (પોષ) માં જળ
 લઈ લઈને તેને છાંટવાની ઝડપથી મુનિજનો અને હરિજનો ઉપર
 સ્વયં જળને છાંટતા અને તે ભક્તોને પણ પરસ્પર જળ છંટાવતા થકા
 તેમને સર્વેને અપૂર્વ આનંદનો અનુભવ કરાવ્યો ॥૨૪॥ આ ભગવાન
 સ્નાન સમયે પોતાની નિરાવરણ મૂર્તિના સૌષ્ઠવને નિરીક્ષણ કરનારા
 ભક્તજન સમાજને તેવી મૂર્તિના દર્શનદાનથી તથા સ્નાનલીલાથી અલૌકિક
 આનંદ ઉપજાવતા થકા અગાધ જળમાં ડુબકી મારવા પૂર્વક સ્નાનમાટે
 પ્રવેશ કરીને, જળમાં પ્રવાહને અભિમુખ સ્થળમાંજ જેમ એમ સ્થિર-
 પણે ભક્તસંઘોએ ગાન કરીએ દિવ્ય સત્કીર્તિ જેમની એવા થકા રહ્યા
 ॥૨૫॥ પ્રવાહને સન્મુખ જળમાં બેઠેલા ભગવાનની આરે તરફ વિંટાઈ
 વળીને મુનિપ્રમુખ ભક્તો તેમના દિવ્ય સૌન્દર્યથી આકર્ષિત અંતઃકરણ-
 વાળા હોઈને તેમનેજ નિરખતા થકા પાસે બેઠા. ભગવાનના ચરણકમ-
 લમાં અથડાઈને વેગથી પડતા, માટેજ સર્વ પ્રકારે પવિત્ર એવા તે પાણીને
 તેના મહિમાને જાણતા કેટલાક પરમ ભક્તોએ પરા ભક્તિથી મસ્તકે
 ચઢાવ્યું અને પાન પણ કર્યું ॥૨૬॥ તે સમયે એ રીતે જળક્રીડા લીલાને
 કરતા ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં ઉત્સાહવાળા સર્વ બ્રહ્માદિ દેવો તત્કાળ

ન્તમાલોકયિતું સમુત્કાઃ । તૂર્ણે વિમાનૈર્ગગને સમેત્ય નિરીક્ષ્ય ચા-
નન્દભરં સમીયુઃ ॥૨૭॥ નિમજ્જ્ય સઘઃ હૃતિલાઘવેન સ્વાન્વેષકાન્
શ્રામયતિ સ્મ તોયે । ચરજ્જલેઽસૌ તદચિન્ત્યદેશે સ્વીયં શિરો દર્શ-
યતિ સ્મ તાંશ્ચ ॥૨૮॥ પુનર્નિમજ્જ્યામ્બુનિ સઘ પવ સ્વં ચિન્તયન્
બ્રહ્મ ચ કૃષ્ણસંજ્ઞમ્ । તિષ્ઠંશ્ચિરં સોઽમ્ભસિ હૃત્સુ ચિત્રં કુર્વન્નૃણાં
નિઃસરતિ સ્મ તોયાત્ ॥૨૯॥ તરન્વિચિત્રૈસ્તરણપ્રમેદૈસ્તદ્દેદિનાં
ચાપિ મનઃસુ ચિત્રમ્ । તદા સમુત્પાદયતિ સ્મ તોયક્રીડાં સ સાકં
મુનિભિઃ પ્રકુર્વન્ ॥૩૦॥ તં સન્તરન્તં હ્યનુ પાર્ષદાશ્ર્યા ઋષિપ્રવીરાઃ

કુતૂહળથી વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં સંઘથી લેગા થઈ આવીને ભક્તો
સાથે જળમાં સકળ કિલિબપને નાશ કરનારી સ્નાનલીલાને કરતા તે
ભગવાન યદ્યપિ વસ્તુતઃ પોતપોતાના મન નેત્રને અગોચર છે તથાપિ તેમને
પ્રત્યક્ષ જોધને પરમાનંદને પામ્યા ॥૨૭॥ કુદકો મારીને તત્ક્ષણ જળ
અંદર ડુબકી મારીને અંદરજ ગુપ્તપણે તરવાની યુક્તિથી વિચરતા થકા
'હમણું અહીંથી નિકળશે' એમ પોતાને પકડવાના ધરિદાથી શોધ્યા કરતા
બ્રહ્માનંદાદિ મુનિઓને અહીં તહીં ભમાવતા થકા સર્વેએ નહિ નિર્ધાર કરેલા
અતર્કિત પ્રદેશમાં સ્વયં બહાર આવીને પોતાનું મસ્તક મુનિઓને બતા-
વીને એમને આશ્ચર્ય ઉપજાવતા હતા ॥૨૮॥ ભગવાન ફરીથી જળમાં
એકદમ ડુબકી મારીને જળની અંદર કોઈએ પણ નહિ લક્ષ કર્યા થકા
કૃષ્ણનામના અનવધિક આનંદમય પરંબ્રહ્મ સ્વસ્વરૂપને ચિંતવન કરતા
થકાજ અહુ વખત સુધી રહીને, પછીથી જળ બહાર નિકળીને સર્વેને
નયનગોચર થઈને, સર્વના મનમાં પરમ વિસ્મય ઉત્પન્ન કરતા હતા
॥૨૯॥ એ રીતે વિચિત્ર ચરિત્રના આચરણસમયે પોતાસાથે સખાભાવને
પામેલા બ્રહ્માનંદાદિ સાધુઓ સાથે અને સોમવર્મા સૂરવર્મા વિગેરે પાર્ષદો
સાથે જળખેલન લીલાને કરતા ભગવાન શ્રીહરિએ નાનાપ્રકારના તર-
વાના પ્રકારભેદોએ કરીને તરતા થકા, તરવાની વિચિત્રતાના વિજ્ઞાનવાળા-
ઓનાં પણ મનમાં મહા આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું હતું ॥૩૦॥ તે આ ભગવાનને
સુંદર તરવાની લીલાને કરતા જોધને તેમની પાછળ મુનિઓ તથા પાર્ષદો

શતશશ્ચ તેરુઃ । અપ્રાપ્ય તં ફૂત્કૃતિફુલ્લવક્રાઃ સમુચ્છ્વસન્તસ્ત-
મહાસયંસ્તે ॥૩૧॥ મત્સ્યાદિરુપેણ જલે ચિરસ્થાન્સ્વપત્સ્પૃશિં
કામયતઃ સુરેશાન્ । આનન્દયંસ્તાં સરિતં ચ રેમે નિશાવિયોગાં
ચિરમમ્મસીશઃ ॥૩૨॥ સ્નાત્વામ્બુનૈવ તિલકં સ વિધાય સઘો

સોએ સો તરતા થકા લગવાનને પામવાની (સ્પર્શ કરવાની) ઇચ્છાથી
બહુ વેગથી તરતાં પણ તેમને નહિ પામીને, અભાતિશયથી અતિશય
નિઃશ્વાસને મુકતા અને વારેવારે કુટાર (જળના કોગળા કાઢવા પૂર્વક
કુંકાડા) કરવાથી કુલેલા મુખવાળા થઈને તે લગવાનના હાસ માટે થયા.
(અથવા જન સમૂહના હાસ માટે થયા) 'નૈનદેવા આમુવન્પૂર્વમર્શત્'
અર્થ-પ્રથમથીજ અંતર્યામિપણે પ્રાપ્ત એવા આ બ્રહ્મને પાછળના બ્રહ્માદિ
દેવો પામી શકતા નથી તો મનુષ્યો ન પામી શકે એમાં કહેવુંજ શું?
ભાવથીજ એક બ્રહ્મણ કરવા યોગ્ય આ લગવાનની પાછળ દોડ્યા કરતો
કયો જન પકડી પાડવા સમર્થ થાય? કોઈ પણ નહિ, કેમકે 'તદ્વાવ-
તોડન્યાનલ્પેતિ' અર્થ-આ બ્રહ્મ-લગવાન દોડતા બીજા ગડાદિકને પણ
અતિક્રમ કરી જાય છે. એટલે જ્યાં જ્યાં કોઈ દોડે ત્યાં ત્યાંથી આગળપણ
આ લગવાન વ્યાપ્ત છેજ, એવી શ્રુતિ છે. તો મુનિ પાર્શ્વે આ લગવાનને
ન પામી શક્યા એ યુક્તજ છે ॥૩૧॥ જે બ્રહ્માદિ દેવો પોતાના ચરણક્રમ-
ળના સ્પર્શની સ્પૃહાથી જળમાં મત્સ્યાદિ જળજંતુની તનુને ધારીને બહુ
કાળથી તેના અવસરની રાહ બેઠ રહ્યા હતા, તે આ દેવોને પોતાના ચરણ-
સ્પર્શનો લાભ આપીને પરિપૂર્ણ મનોરથવાળા કરતા અને પોતાના અંગસં-
ગનીજ એક કામનાવાળી, આખી રાત્રિ વિશ્લેષ રહેલો હોવાથી તેમને
ફરી પામવાની ઉત્કંઠાવાળી આ ઉન્મત્તગંગાને પોતાના સંયોગ પ્રદાનથી
આનંદ આપતા થકા લગવાન શ્રીહરિ તેમાં બહુ કાળપર્યંત રમ્યા ॥૩૨॥

એરીતે નવ શ્લોકથી શ્રીહરિની જળક્રીડા લીલા વર્ણવીને, હવે પોતે
ધર્મપ્રવૃત્ત્યર્થે પ્રકટેલા હોવાથી પોતાના આચરણથી પોતાના આશ્રિતોને
શિક્ષણ આપવા આચરણ કરેલી શ્રીહરિની માધ્યાહ્નિક કર્માચરણ
લીલાને પાંચ શ્લોકથી કહેછે—તે પછી લગવાન સ્નાન કરીને જળમાંજ

માધ્યાહ્નિકીં સિતરુચં સમુપાસ્ય સન્ધ્યામ્ । પશ્યન્ રવિં ગગનમ-
 ણ્ડલમધ્યસંસ્થમમ્બુસ્થિતસ્તમુપતસ્થઃ ક્રજૂર્ધ્વેવાહુઃ ॥૩૩॥ તં સૂર્ય-
 મણ્ડલનિબદ્ધદશં સ્થિરાઙ્ગં સૂક્તં પઠન્તમપિ સૌરમુદારમુચ્ચૈઃ । સ્વે-
 દોદબિન્દુતતિમૌક્તિકદામભાલમૈક્ષન્ત સાન્દ્રુતમમર્ત્યગણાઃ સ્વસં-
 સ્થાઃ ॥૩૪॥ સ્નાત્વા યથાવિધિ ચ તં ત્વમિતોઽમ્બુસંસ્થા એકૈક-
 મર્ધ્યમશ્વિલા અપિ વર્ણિવિપ્રાઃ । દત્તૈવ પૂર્ણ ઉપતસ્થિર ઊર્ધ્વ-
 હસ્તાઃ પક્ષિસ્થિતા નૃપ ! સહસ્રશઃ આદૃતાસ્તમ્ ॥૩૫॥ સમાપ્ય
 સૂર્યોપસ્થાનં ભગવાન્ધર્મરક્ષકઃ । બ્રહ્મયજ્ઞં વિધાયાદૌ ચક્રે દેવા-
 દિતર્પણમ્ ॥૩૬॥ દેવતા ઉપવીતી ચ નરાન્ નિવીત્યતર્પયત્ । પ્રા-

રહીને જળથીજ તત્ક્ષણ તિલક કરીને શુકલ વર્ણવાળી માધ્યાહ્નિકી
 સંધ્યાનું યથાવિધિ ઉપાસન કરીને, ગગનમંડળના મધ્યમાં રહેલા
 સૂર્યનારાયણને ઉચ્ચ દૃષ્ટિથી જોતા થકા સરલપણે ઉચ્ચ બે બાહુ રાખીને
 તેમનું ઉપસ્થાન કરવા લાગ્યા ॥૩૩॥ સૂર્યના ઉપસ્થાનમાં પ્રવર્તેલા,
 સૂર્યમંડળમાં બાંધી છે દૃષ્ટિ જેમણે, સ્થિર છે અંગ જેમનું, (આ
 ભગવાનને સૂર્યતેજથી કશો પરાભવ નજ થાય, જેના તેજથી આ સર્વ
 પ્રકાશે છે, પ્રકાશમાન તે ભગવાનની પાછળ સર્વ પ્રકાશે છે) સૂર્યસં-
 બંધિ મહા સૂક્તને ઉચ્ચ સ્વરથી લાણતા, પરશેવાના જળના બિન્દુઓની
 પંક્તિવડે મોતીમાળાવડેજ જેમ ? એમ અલંકૃત છે લલાટદેશ જેમનો
 એવા તે આ ભગવાનને આકાશમાંજ પોતપોતાના વિમાનમાં રહેલા સર્વ
 દેવગણો આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યા ॥૩૪॥ હે નૃપ ! ત્યારપછી સર્વે વર્ણિઓ
 તથા વિપ્રો યથાવિધિ સ્નાન કરી, ભગવાનની ચોમેર જળમાંજ પંક્તિબંધ
 થઈને સૂર્યદેવને એક એક અર્ધ્ય અર્પણ કરીને, તે બહુ વિપ્ર વર્ણિઓએ
 સરલ ઉચ્ચ હાથ કરીને આદરથી સૂર્યનું ઉપસ્થાન કર્યું ॥૩૫॥ તે પછી
 ભગવાને સૂર્યોપસ્થાનને સમાપ્ત કરીને, પ્રથમ બ્રહ્મયજ્ઞ યથાવિધિ કરીને,
 દેવાદિકનું તર્પણ કર્યું. જે હેતુમાટે આ ભગવાન ધર્મરક્ષક છે માટે
 ધર્મને લેશ પણ ઉલ્લંઘન કરે નહિ ॥૩૬॥ આ શ્રીહરિએ ઉપવીતી (જેવી
 રીતે ઉપવીત ધરાય છે તેવી રીતેજ થઈને) હોમને અગ્નિ આદિક દેવ-

ચીનાવીત્યસૌ પિતૃનેકદ્વિત્ર્યજ્જલિક્રમાત્ ॥૩૭॥ દ્વિજૈઃ સહેત્યં વિ-
ધિના વિધાય માધ્યાહ્નિકં વાજિનમારોહ । સંસ્તૂયમાનો મુનિ-
મિર્નરેન્દ્રૈઃ પુરં વિવેશાથ સ વર્ણિરાજઃ ॥૩૮॥ શ્રૃણ્વન્ સ મક્તૈઃ
પથિ ગીયમાનં યશઃ સ્વકીયં મુનિભિઃ સહેત્ય । સંસિદ્ધપાકં નૃપ-
તેર્નિશાન્તં સમ્મોજયામાસ મુનીન્ યથાવત્ ॥૩૯॥ તૃપ્તાન્સ તાન્
પાયસમોદકાદ્યૈર્ગન્તું દ્રુતં વિસ્તૃતધર્મશાલામ્ । આજ્ઞાપયામાસ
તતશ્ચ સર્વાન્ભક્તાનપિ સ્વાન્ ગમનાય મોક્તુમ્ ॥૪૦॥ સ્વસ્થાનમેત્ય
પુનરાપ્લવનં વિધાય કૃત્વા ચ પાકમથ સંસ્કૃતભૂપ્રદેશે । કૃષ્ણાય તં
નૃપ ! નિવેદ્ય સ વૈશ્વદેવં કૃત્વા સ્વયં ચ બુભુજે રસજિન્મિતાશી ॥૪૧॥

તાઓ, નિવીતી (કંઠમાં લાંબી યજ્ઞોપવીત રાખીને) સનકાદિક નરો
અને પ્રાચીનાવીતી (અપસવ્ય-જમણે ખસે જનોઈ રાખીને) થઈને
રાણાપ્રમુખ પિત્રિઓનું એક બે અને ત્રણ અંજળિના અનુક્રમથી
(એક એક અંજળિથી દેવોને, બે અંજળિથી સનકાદિકોને અને ત્રણ ત્રણ
અંજળિથી પિત્રિઓને) તર્પણ કર્યું ॥૩૭॥ આ પ્રકારે બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણો
સાથે યથાવિધિ માધ્યાહ્નિક કર્મ કરીને, લક્ષ્મણવત્સળ તે આ વર્ણિ-
રાજ લગવાન પોતાના રોઝા નામના ઘોડા ઉપર બેસીને મુનિઓ અને
નરેન્દ્રોએ ગાન કર્યો છે ગુણચરિત્રો જેમનાં એવા થકા દુર્ગપુરમાં પાછા
પધાર્યા ॥૩૮॥ માર્ગમાં લક્ષ્મણે ગાન કરેલું પોતાનું નિર્મળ યશ મુનિઓ
સાથે સાંભળતા સાંભળતા ઉત્તમ નૃપતિના લવનમાં પ્રવેશ કરીને, તૈયાર
થએલી રસોઈથી મુનિઓને યથાયોગ્ય જમાવ્યા ॥૩૯॥ તે પછી લગવાને
દુધપાક મોદક આદિક લક્ષ્ય લોજ્યથી સંતૃપ્ત થએલા તે મુનિઓને
વિશ્રામમાટે વિશાળ ધર્મશાળાપ્રત્યે જવાની જલદી આજ્ઞા આપીને,
પછી દેશાંતરના સર્વ તે હરિલક્ષ્મણે પણ જમવા જવાની આજ્ઞા આપી
॥૪૦॥ હે નૃપ ! શ્રીહરિ એરીતે સમસ્ત મુનિજનો તથા સમસ્ત હરિજનોને
જમાવીને, સ્વસ્થાનમાં આવીને ફરીથી સ્નાન કરી, સુસંસ્કૃત ભૂપ્ર-
દેશમાં પરિમિત સાત્ત્વિક પાક કરીને લગવાનને નિવેદન કરીને વૈશ્વદેવ
કરીને, રસાસ્વાદને છતીને મિતાહારી થઈને સ્વયં જમ્યા ॥૪૧॥

इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे उन्मत्तगङ्गायां भगवज्जलक्रीडामाध्याह्निकविधिनिरूपणनामा त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सुप्रत उवाच—मुहूर्तमथ विश्रम्य हरिर्नृप ! पुनर्बहिः । वेद्यामेत्य निजे पीठे निषसाद सपार्षदः ॥१॥ अहस्तृतीययामान्ते जनसङ्घाः सयोषितः । समेत्य पूर्ववत्तत्र निषेदुर्मुनयस्तथा ॥२॥ जगुर्गुणानृषिवराः प्रेमानन्दादयो हरेः । वादयन्तो मृदङ्गांश्च वीणावेषुविपञ्चिकाः ॥३॥ तावदाकारयामास हरिः पौराणिकोत्तमम् । श्रोतुं नित्यकथां राजन् ! प्रयागजिदिति श्रुतम् ॥४॥ प्रौढाकृतिः सकल-

धति श्रीसत्सङ्गिजीवने...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે ઉન્મત્તગંગાયાં ભગવજ્જલક્રીડા-માધ્યાહ્નિકવિધિનિરૂપણનામા ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૩॥

અધ્યાય ૧૪ મો.

सुप्रतऋषि कहेछे—हे नृप ! लगवान् जमीने पछी मुहूर्तमात्र विश्राम लधने, इरीथी पोताना निवासलवन थकी अछार वेदी समीपे आवीने पोताना सिंहासनमां पार्षदोथी विंटाधने विराजमान थया ॥१॥ ते समये दीपोत्सव द्विवसना त्रील प्रहरने अंते अधाय मुनिओ आवीने लगवाननी समीपे प्रथमनी पेठे यथायोग्य ऐसी गया. तथा सर्व स्त्रीपुरुष हरिलक्ष्मो यथामर्यादा पूर्ववत् ऐसी गया ॥२॥ ते समये प्रेमानंदादि मुनिवरो लगवानना लक्ष्मिरसमांज्य ऐक निमग्न मनवाणा थछ, गायननुं सर्वस्व लक्ष्मता होवाथी मृदंग वीणा वेषु विपञ्चिका (सात तारवाणी ऐक लतनी वीणा) विगेरे वालंत्रोने वलउता थका लगवानना गुणगणोने गावा लाव्या ॥३॥ हे राजन् ! ते समये लगवाने नित्य नियमप्राप्त (प्रतिदिन प्रवर्तती) कथाने सांलणवाना भिषथी सर्वने संलणववामाटे प्रयागजुत नामथी प्रख्यात उत्तम पौराणिकने ओलाव्या ॥४॥

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કરેલું પૌરાણિકનું સન્માન તથા દીપાવલીનો મહોત્સવ તથા નવીન વસ્ત્રાદિકનું ધારણ વર્ણન કર્યું છે.

શાસ્ત્રપુરાણવેત્તા વેદાર્થવેદનપટુર્ભગવત્પ્રસાદાત્ । સ્પષ્ટાક્ષરપ્રવ-
ચનો મધુદીર્ઘશબ્દસ્તત્રાજગામ સ મુનીન્પ્રણમન્કરાભ્યામ્ ॥૫॥
વદ્ધાઞ્જલિઃ સ ભગવત્પદયોઃ શિરઃ સ્વં ધૃત્વા નનામ વિનયેન ચ પા-
ર્ષદાદીન્ । નારાયણોઽપિ વિધિવદ્વિનયાત્તમુચ્ચે વ્યાસાસને સમુ-
પવેશ્ય નનામ વિપ્રમ્ ॥૬॥ બ્રહ્મણ્યદેવ દ્વહ ધર્મપથાવનેચ્છુઃ પૂજ્યો-
ઽપિ દેવપતિભિઃ સ સરસ્વતીં પ્રાક્ । સમ્પૂજ્ય સાદરમથો તમપિ
દ્વિજેન્દ્રમાનર્ચ ગન્ધવરપુષ્પફલોત્તમાદ્યૈઃ ॥૭॥ ક્રમપ્રાપ્તાં ભાગવ-
તપશ્ચમસ્કન્ધસજ્જતામ્ । વાચયિષ્યન્કથાં સોઽથ મજ્જલાચરણં

લગવાનના પ્રસાદપ્રકર્ષથી વેદ, તેના અંગભૂત સમસ્ત શાસ્ત્રો અને તેના
ઉપબૃંહણભૂત સમગ્ર પુરાણોના અર્થને યથાર્થપણે જાણનારા, આકૃ-
તિએ કરીને તો પ્રૌઢ, સ્પષ્ટપણે વર્ણોચ્ચારણને કરનારા, મધુર ગંભીર
કંઠસ્વર જેમનો છે અને લગવાને બોલાવેલા એવા પૌરાણિક પ્રયાગજી વિપ્ર
સભામાં બેઠેલા સમસ્ત મુનિઓને બે હાથ જોડીને પ્રણામ કરતા કરતા
સભામાં આવ્યા ॥૫॥ લગવાનના ચરણ સમીપને પામીને બે હાથ જોડીને
તેમના ચરણારવિંદમાં પોતાનું મસ્તક મુકીને પરા ભક્તિથી પ્રયાગ-
જીને લગવાનને નમસ્કાર કર્યો. તે પછી લગવાનના સોમવર્મા વિગેરે
પાર્ષદાદિકને વિનયનત્ર મસ્તકવડે નમસ્કાર કર્યો ॥૬॥ લગવાન સ્વામિ-
નારાયણે પણ ધર્મપ્રવર્તન માટે અવનિમાં અવતરેલા હોવાથી વિધિવશ્ય-
તાને પ્રકાશ કરતા થકા વિનયથી તે પૌરાણિકને પોતાના આસન કરતાં
ઉંચા વ્યાસાસનમાં બેસાર્યા. કેવળ ઉંચા આસનમાં બેસાર્યા એટલુંજ
નહિ કિંતુ પોતે ભવ બ્રહ્માદિ દેવોએ પૂજ્ય છે અને બ્રહ્મણ્યદેવ છે તો
પણ શ્રીભાગવત પુસ્તકરૂપ સરસ્વતીની પ્રથમ પૂજા કરીને, તે પૌરાણિક
વિપ્રોત્તમની પણ આદરથી ચંદન-કુંકુમ-પુષ્પહાર અને ઉત્તમ ક્ષ્ણાદિકવડે
પૂજા કરી, કેમકે આ લગવાને ધર્મમાર્ગના રક્ષણનો સંકલ્પ ધારેલો છે. તો
સંકલ્પને અનુસારે સત્યસંકલ્પ લગવાને ધર્મપરિરક્ષણમાટે એમ કર્યું ॥૭॥
તે પછી આ પ્રયાગજીત પુરાણી પ્રતિદિન કથાના અનુક્રમથી આવેલી
ભાગવત પંચમસ્કન્ધ સંબન્ધી કથાને વાંચશે એવા થકા પ્રથમ મંગળાચ-

વ્યઘાત્ ॥૮॥ સુનીશારં સારં શુચિકનકબુદં પરિદધન્નિચોલં કૌ-
સુમ્મં કટિતટપટં ચારુણરુચિમ્ । વહૂન્ હારાન્ હૈમાન્વરવલય-
કેયૂરમુકુટાન્ હસદ્રક્રેન્દુર્મે દશિ જયતુ નારાયણમુનિઃ ॥૯॥ ય
ઈશોઽપિ સ્વેચ્છાધૃતનૃતનુરાનન્દનિલયઃ કૃપાસિન્ધુર્વન્ધુર્મવજલ-

રણ માટે આ બે શ્લોકો બોલ્યા ॥૮॥ શુદ્ધ સુવર્ણસૂત્રના બુદ્ધાઓથી શોભા-
યમાન ઉત્તમ નિશાર (હિમાલિકની ઠંડીને હરનારૂં વસ્ત્ર બમો ડગલી
વિગેરે) ને ધારી રહેલા, કસુંબલ રંગથી રંગેલો, ચારે કોરે સુવર્ણસૂત્રથી
અંકિત એવો નિયોળ (સૂરવાળ ઉપર ધારવાનું કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ
વસ્ત્ર) ને તથા તેવોજ શિરઃપટ (માથે બાંધવાના વસ્ત્ર) ને ધારી રહેલા,
સંધ્યારાગ જેવા રાતા કટિતટપટ (કેડયમાં બાંધવાનું વસ્ત્ર) ને ધારી
રહેલા, શ્રેષ્ઠ કડાં બાળુબંધ મુકુટ આદિક આભરણોને તેના તેના સ્થાનમાં
ધારી રહેલા અને મંદસ્મિતે મધુર, સમસ્ત સંતાપને સંહારનાર,
સમગ્ર ધન્દ્રિયોને આહ્વાદ આપનાર એવા મુખચન્દ્રમાંને ધારી રહેલા તે
આ નારાયણમુનિ મારી દૃષ્ટિ આગળ સદાય વિરાજમાન રહો ॥૮॥
એ રીતે તે સમયની દિવ્ય આભરણાદિકની શોભાનો અતિશય વર્ણવા-
પૂર્વક ભગવાનનું અનુસ્મરણ કરીને, હવે તેમને અસાધારણ ગુણવર્ણન-
દ્વારા અનુસ્મરણ કરે છે—જે પોતે ભગવાન ઇશોઽપિ—સર્વનિયંતા છે અને
સર્વના અંતર્યામી છે તથાપિ સ્વેચ્છાથી ધર્મનું પરિરક્ષણ એજ એક
પ્રયોજન માટે પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ કર્યું છે નરનાથ્ય જેમણે એવા છે.
નરાકાર સ્વીકાર કર્યો છે તથાપિ જે આનંદમય સ્વસ્વરૂપથી નહિ પ્રચ્યુતિ
પામેલા છે. આનંદમય છે તથાપિ જે આશ્રિતદુઃખે કરીને દુઃખી
થનારા કૃપાસિંધુ છે. અસમર્થ કેવળ કૃપાવાન્ નહિ કિંતુ દુરંત દુઃખના
ઉચ્છેદમાં જે સમર્થ છે. સંસારસાગરમાં નિમગ્ન થએલાઓને જે દુઃખ
છે તે દુરંત છે, કેમકે જન્મ જરા મરણરૂપ તરંગોમાં પરસ્પર અથડા-
મણ અનવધિ છે. ભવદુઃખે કરીને દુઃખી થએલા નરોના જે બન્ધુ છે—
બન્ધુની પેઠે પોતાની સ્મૃતિએ રહિત એવાને પણ સ્વયં મનમાં દયા
લાવીને જે ઉદ્ધાર કરે છે. નિષ્કામોએજ જેમ એમ સકામોએ પણ

નિઘૌ દુઃખિતનૃણામ્ । સકામૈર્નિષ્કામૈરપિ સુરનરૈઃ સેવ્યચરણં ન-
મામ્યાત્માત્માનં તમહમિહ નારાયણમુનિમ્ ॥૧૦॥ કૃત્વેતિ મજ્જલં
વિપ્રઃ કથામચકથત્સ તામ્ । તત્ર તત્રાધ્યાત્મભાગં સ્ફુટીકૃત્યા-
વદત્પ્રભુઃ ॥૧૧॥ સ સ્કન્ધસ્તદિને પૂર્ણસ્તતઃ પૌરાણિકં પ્રભુઃ । સ-
મ્પૂજ્ય શીર્ષપટકં તસ્મૈ પ્રાદાન્મહાધનમ્ ॥૧૨॥ ધોત્રપ્રાવરણા-

જે સેવ્યમાન ચરણારવિંદ છે, 'હદારાઃ સર્વં દૃષ્ટે' એમ અર્થ કામનાથી
પોતાના પાદારવિંદનો સમાશ્રય કરનારાઓની પણુ લગવાનુ પ્રશંસા કરે
છે. તે આ પરમાત્મા પરમોદાર છે. 'સકામોએ પ્રાર્થના કરેલા ઇન્દ્રાદિ
દેવો તેતે ફળને આપે છે તો સકામોએ પરમાત્માના ચરણુની સેવા કર-
વાની શી જરૂર ? એમ કોઈ આશંકા કરે તો તેમ નથી. દેવોએ પણુ
નરોની પેઠેજ જે પરમાત્માજ સેવ્યમાન ચરણારવિંદ છે. નરો જેમ પર-
માત્માના ચરણુપરિચરણથી ઇચ્છિત ફળને પામે છે તેમ આ દેવો પણુ
પરમાત્માની ચરણુપરિચર્યાથીજ આપત્તિમાંથી મુક્ત થાય છે અને
સંપત્તિને પામે છે. એ રીતે લગવાનેજ એક જે ઉપજીવ્ય (જીવાડવા
યોગ્ય) છે તે પોતે ફળ આપવા કેમ સમર્થ થાય ? કિંતુ તે આ પર-
માત્માજ તેના તેના આત્મારૂપ હોઈને ફળ આપે છે, 'લભતે ચ તતઃ
કામાન્ મયૈવ વિહિતાન્ હિ તાન્' એવી સ્મૃતિ છે. જે આત્માઓના પણુ
આત્મા-ધારક નિયંતા અને સ્વામી છે. તે આ સમગ્ર જનના નયન-
ગોચરભૂત શ્રીનારાયણમુનિને હું કથાવાચનના પ્રારંભમાં પ્રેમથી નમસ્કાર
કરું છું ॥૧૦॥ એ રીતે પ્રથમ મંગળાચરણ કરીને પૌરાણિકે પંચમ સ્કંધની
કથા કરવા માંડી. તે તે કથાપ્રસંગમાં આવતા અધ્યાત્મભાગ-આત્મા
પરમાત્મા સંબન્ધિ જ્ઞાનભાગને સ્ફુટ કરીને-અજ્ઞાન સંશય વિપર્યયને
ટાળવાપૂર્વક સુખેથી બોધ થાય એમ સ્વયં લગવાનુ કહેતા હતા ॥૧૧॥
તે આ પંચમસ્કંધ દીપોત્સવને દિવસે સંપૂર્ણ થયો. કથાને અંતે લગવાને
પૌરાણિકની પૂજા કરીને પોતાનું બહુ મૂલ્યવાળું ઉષ્ણીષ (માથે બાંધવાનું
વસ્ત્ર) તે વિપ્રને આપ્યું ॥૧૨॥ પહેરવા ઓઢવા આદિકમાં ઉપયોગી બીજાં
પણુ બહુ ઉત્તમ વસ્ત્રો, કડાં બાજુબંધ આદિક અલંકારો અને ઘણું ધન

દીનિ વસ્ત્રાણ્યન્યાનિ ચ પ્રભુઃ । કરભૂષાઘલઙ્કારાન્ દદૌ ચ વિ-
પુલં ધનમ્ ॥૧૩॥ બહુમૂલ્યં નિજં ચાશ્વં રોહિતાશ્વ્યં નૃપેન્સિતમ્ ।
તસ્મૈ પ્રાદાત્સ ભગવાન્ હૈમાલઙ્કારભૂષિતમ્ ॥૧૪॥ તતો વ્યાસા-
સનાદ્વિપ્રઃ સ ઉત્થાયાનમત્પ્રભુમ્ । ઉપાવિવેશ મુનિષુ સૂર્યોઽસ્તં
તાવદાપ ચ ॥૧૫॥ વાસુદેવાઙ્ગણે તત્ર મણ્ડપઃ શિલ્પિભિસ્તદા ।
ચતુરસ્રશ્ચતુર્દ્વારશ્ચક્રેઽતિવિતતઃ શુભઃ ॥૧૬॥ દીપાનાં રાજયસ્તત્ર
દિવાકીર્તિભિરાયતાઃ । સમાસ્તિર્યક્ તથોર્ધ્વં ચ ચક્રિરે હિ સહ-
સ્રશઃ ॥૧૭॥ બહિર્વૈદિષુ બદ્ધેષુ તિર્યગ્વંશેષુ દીપકાઃ । સહસ્રશઃ
કૃતા ભક્તૈસ્તૈર્દીર્ઘસ્થૂલવર્તયઃ ॥૧૮॥ દીપિકાનાં શતાન્યાસન્નારા-

આપ્યું ॥૧૩॥ તે પછી બહુ મૂલ્યવાળો, રાજાઓએ પણ સ્પૃહા કરેલો,
રોજા નામનો પોતાનોજ ઘોડો સુવર્ણના આભરણોથી અલંકૃત કરીને તે
પ્રયાગજીત પુરાણીને આપ્યો. સર્વ કૃળ પ્રદાતા ભગવાને પોતાના પ્રસા-
દના ચિહ્નભૂત આ સર્વ આપ્યું ॥૧૪॥ પ્રયાગજીત પૌરાણિક પણ ભગવા-
નના તે પરમ પ્રસાદથી કૃતાર્થ થઈને વ્યાસાસન થઈ ઉઠીને, તે સર્વના
પ્રભુ શ્રીનારાયણમુનિને નમસ્કાર કરીને, મુનિમંડળના મધ્યમાં પોતાને
ઉચિત સ્થાનમાં બેઠા. તેટલાકમાં સૂર્ય પણ અસ્તપણાને પામ્યો ॥૧૫॥
તે સમયે દીપોત્સવદિવસે રાજદરબારમાં વાસુદેવનારાયણના મંદિરના
આંગણમાં ચાર ખુણાવાળો ચાર દ્વારવાળો રમણીય રચનાવાળો વિશાળ
કોઈ મંડપ દેવરામાદિ શિલ્પિઓએ કર્યો હતો ॥૧૬॥ ત્યારે રાત્રિના
મુખમાં તે મંડપ વિષે કૃષ્ણદાસાદિ ભક્ત નાપિતોએ લાંબી સરખી તથા
આડી ઉંચી હજારો હજાર દીવાઓની પંક્તિઓ કરી દીધી ॥૧૭॥
બહારના ભાગની વેદી (ઓટલીયો)માં શણની દોરીઓથી વાંકા
વાળીને આંધેલા વાંસડાઓમાં લાંબી જાડી વાઘોવાળા હજારો હજાર
દીવાઓ તે નાપિત ભક્તોએ આરોપણ કરેલા બહુ શોભતા હતા ॥૧૮॥
ભગવાન્ નારાયણમુનિની આગળ સોએ સો દીપિકાઓ વિરાજતી
હતી. અને રૂપામય અંકોરુ (વાલસીટ વિગેરે)માં મીણખત્તીના
દીવાઓ સોએ સો વિરાજતા હતા. જેના પ્રકાશથી સૂર્યાદિકો પ્રકાશે છે

યણમુનેઃ પુરઃ । મધૂત્યવર્તિદીપાશ્ચ રૌપ્યાઙ્ગોદ્દેષુ ભૂરિશઃ ॥૧૯॥
 કાચયન્ત્રેષુ દીપાશ્ચ તસ્મિન્નિમ્બતરાવપિ । નિબદ્ધાઃ શતશો ભક્તૈઃ
 દિશાસુ વિદિશાસુ ચ ॥૨૦॥ દીપચક્રમ્ભમાશ્ચાપિ રથકારૈર્હરેઃ
 પુરઃ । નિર્મિતા યત્ર દીપાનાં શતાન્યાસન્ ભ્રમન્તિ વૈ ॥૨૧॥ રત્ને-
 ન્દ્રસારા ઇવ તે દીપા રોચિષ્ણવો બભુઃ । કુહ્નિશાયાસ્તિમિરં તદા
 તત્ર વ્યલીયત ॥૨૨॥ તતઃ સ્વર્ણમયીં લક્ષ્મીં વિપ્રાનાહ્ય વૈદિ-
 કાન્ । ઉપહારૈર્બહુવિધૈઃ સોઽર્ચયામાસ મण्डपे ॥૨૩॥ ગીતવાદિત્ર-
 નિનદસ્તદાર્નીં સુમહાનભૂત્ । તતઃ પ્રાદાત્સ વિપ્રેભ્યો વસ્ત્રાલङ्કાર-
 દક્ષિણાઃ ॥૨૪॥ જયયા પ્રેરિતોઽભ્યેત્ય તં નૃપસ્તત ઉત્તમઃ । પૂજ-

તે ભગવાનને પ્રકાશ કરતા હોયને શું ? એમ વિરાજતા હતા ॥૧૯॥
 જે તરૂંતળે સમલંકૃત સિંહાસનમાં ભગવાન વિરાજે છે તે નિબતરૂંમાં પણ
 દિશાઓ તથા વિદિશામાં યોગરદમ રાજદાસ આદિક વાળંદોએ આંધેલાં,
 કાચયંત્ર (હાંડીઓ વિગેરે)માં પ્રકટાવેલા દીવાઓ સહસ્રોસહસ્ર
 વિરાજતા હતા ॥૨૦॥ નારાયણુ આદિક સુથાર ભક્તોએ રચેલા, શ્રીહ-
 રિની આગળ સ્થાપન કરેલા, ચક્રાકાર ભમતા, (ગોળાકારે પોતાની મેળેજ
 ફર્યા કરતા) યંત્રમાં આરોપણ કરેલા સોએ સો યંત્રદીપો ચક્રભ્રમણથી
 ભમતા વિરાજતા હતા ॥૨૧॥ તે આ બધા દીવાઓ બહુ દેદીપ્યમાન
 થવાથી ઉત્તમ મણિઓ હોયને શું ? એમ યોગરદમ શોભતા હતા. આ
 અસંખ્યાત દીપસમૂહથી અમાવાસ્યાની રાત્રિનો ઘણો ઘાટો પ્રસિદ્ધ અંધ-
 કાર તે સમયે કોઈ પણ સ્થળમાં લીન થઈ ગયો હતો ॥૨૨॥ તે પછી
 ભગવાને પૂજાપ્રકારવિધિને જાણનારા વૈદિક હરિશર્મા વિગેરે વિપ્રોને
 બોલાવીને, તેમની પાસે તે મંડપમાં સુવર્ણની પ્રતિમારૂપ લક્ષ્મીની અનેક
 પ્રકારના ઉપહારોવડે પૂજા કરાવી ॥૨૩॥ લક્ષ્મીપૂજનના મહોત્સવમાં
 ગીત વાળંત્રોનો ધ્વનિ મંગળકારી અતિ મહાન થયો હતો. પૂજના અંતમાં
 ભગવાને વિપ્રોને વસ્ત્રો વિભૂષણો અને સુવર્ણમુદ્રિકા આદિક દક્ષિણાઓ
 આપી ॥૨૪॥ હે ભૂપતે ! તે પછી પરમ ભક્ત નૃપ નામથીજ જેમ
 એમ ગુણથી પણ ઉત્તમે જ્યાના મોકલવાથી ભગવાન પાસે આવીને

યામાસ ભક્ત્યૈવ મહાસદસિ ભૂપતે ! ॥૨૫॥ શોણમાપ્રપદીનં ચ
 ચોલં પ્રાગ્ધરયે દદૌ । તત્પ્રીતયે હરિસ્તં ચ ધોત્રોપરિ દધૌ ક્ષણમ્
 ॥૨૬॥ અનેદ્યં ચ શિરોવેષ્ટં નૃપો ભગવતે દદૌ । તતઃ શોણં સ્વર્ણ-
 મયં નીશારં પર્યધાપયત્ ॥૨૭॥ ચઞ્ચત્રપ્રાન્તં કટિપટં ગુમ્ફિતૈર્હેમ-
 તન્તુભિઃ । કૌસુમ્ભં હરયે પ્રાદાત્કટ્યાં તં ચ વચન્ધ સઃ ॥૨૮॥
 પ્રાવારપટકં ચાન્યં બહુમૂલ્યં સિતં શુભમ્ । સમર્પ્ય પ્રભવે તથૌ
 તં પ્રણમ્ય સ તત્પુરઃ ॥૨૯॥ અથાહૂતો લલિતયા નૃપોઽગચ્છત્તદ-
 ન્તિકમ્ । તયા દક્ષાનલક્ષ્મીરારાનાનીય હરયે દદૌ ॥૩૦॥ પાદયોર્નૂ-

લક્ષ્મી મહાસલામાં તેમની ચંદનાદિકથી પૂજા કરીને રક્ત વર્ણુનો પાદ-
 અર્પયેત લાંબો ચોળ (સુરવાળ) લગવાને આપ્યો. લગવાને તે ઉત્તમ
 લક્ષ્મીની પ્રસન્નતા માટે તે સુરવાળને પહેરેલા ધોતીયા ઉપર ક્ષણમાત્ર
 (અથવા જોનારા જોનોના નેત્રોને જે રીતે ક્ષણ-ઉત્સવ થાય તેમ) ધારણ
 કર્યો ॥૨૫-૨૬॥ તે પછી ઉત્તમ નૃપે અમૂલ્ય શિરોવેષ્ટન (માથે આંધ્ર-
 વાનું વસ્ત્ર) અર્પણ કર્યું. તે વસ્ત્ર લગવાને પોતાને મસ્તકે આંધ્યું. તે પછી
 સુવર્ણના બુદ્ધામય રક્તવર્ણુનો નીશાર (જામો ડગલી) શ્રીહરિને રાજાએ
 પહેરાવ્યો. તે પછી ગુંથેલા સુવર્ણસૂત્રોથી ચળકતા પ્રાંત લાગ જોના છે
 એવો કસુંબલ કટિપટ (કેડ્યમાં આંધ્રવાનું વસ્ત્ર) રાજાએ આપ્યું.
 સ્વયં શ્રીહરિએ તે વસ્ત્ર તે રાજાની પ્રીતિ માટે કટિપટમાં આંધ્યું. તે
 પછી ઉત્તમરાજા બીજું બહુ મૂલ્યવાળું શ્વેત સૂક્ષ્મ ઉત્તમ ઉત્તરીય (ઓઢ-
 વાનું શાલ આદિક) વસ્ત્ર શ્રીહરિને સમર્પણ કરીને પ્રણામ કરીને તેમની
 આગળ તેમની કોઈ આજ્ઞાની રાહ જોતા થકા ઉભા રહ્યા ॥૨૭-૨૮॥
 તે પછી ઉક્ત દિવ્ય વસ્ત્રોની શોભાને દિવ્ય આભરણોની શોભાવડે સર્વા-
 તિશાથી કરવા ઇચ્છતાં અથવા-વસ્ત્રોનેજ જેમ એમ આભરણોને પણ
 લગવાનના અંગસંગથી આભૂષિત કરવા ઇચ્છતાં લલિતા લાઈ ઉત્તમ
 ભૂપતિને પોતાની પાસે બોલાવીને ‘આ અનેકવિધ અલંકારો શ્રીહરિને
 સમર્પણ કરો’ એમ બોલ્યાં. લલિતાએ અર્પેલા અલંકારો આંખીને રાજાએ
 શ્રીહરિને સમર્પણ કર્યા ॥૩૦॥ તે પછી નાની નાની ઘુઘરીઓના સમૂહોથી

પુરે તસ્ય કિઙ્કિણીજાલશોભિતે । કટ્યાં ચ તાદર્શીં કાશ્ચીમુત્તમઃ
 પર્યધારયત્ ॥૩૧॥ કટકે શૃઙ્ગલે તસ્ય ભુજયોશ્ચાઙ્ગદ્વયમ્ । અઙ્ગુ-
 લીષૂર્મિકા હૈમીર્મણિરત્નવિભૂષિતાઃ ॥૩૨॥ કર્ણયોઃ કુણ્ડલે કણ્ઠે
 હારાન્નાનાવિધાંસ્તથા । તં ધારયિત્વા નૃપતિઃ પ્રણનામ કૃતાઙ્ગલિઃ
 ॥૩૩॥ આનન્દયન્મક્તજનાનથોત્થાય હરિઃ સ્વયમ્ । મણ્ડપાન્ત-
 ગતં પીઠમુપેત્યાધ્યારુરોહ તત્ ॥૩૪॥ દઢાવદ્ધકટિસ્તત્ર તાલિકાં
 વાદયન્સ્વયમ્ । નામસંકીર્તનં ચક્રે તદા નારાયણસ્ય સઃ ॥૩૫॥
 શ્રીરાધાકૃષ્ણ ! ગોવિન્દ ! નરનારાયણ ! પ્રભો ! । વાસુદેવ ! હરે !
 સ્વામિન્નિત્યુચ્ચૈઃ સમકીર્તયત્ ॥૩૬॥ મુનયશ્ચ જનાઃ સર્વે તદા તન્ના-
 મકીર્તનમ્ । ઉચ્ચૈશ્ચકુર્વાદયન્તસ્તાલિકા હર્ષસંયુતાઃ ॥૩૭॥ આ-

શોભાયમાન નૂપુરને શ્રીહરિના ચરણકમળમાં, તેવીજ કટિમેખળા કટિ-
 તંટમાં, કાંચનમય કડાં સાંકળાં એ હાથમાં, સુવર્ણમય આંગુઅંધ એ
 બાહુમાં, રત્નજડિત સુવર્ણમય વીંટીઓ આંગળીઓમાં, રત્નજડિત કુંડળો
 એ કર્ણમાં અને મુક્તામય તથા રત્નમય વિવિધ હારો કંઠપ્રદેશમાં પહે-
 રાવ્યા. એરીતે ભગવાનને અનેક અલંકારો ધારણ કરાવીને ઉત્તમ ભૂપ-
 તિએ પરમાનંદ પરિપૂર્ણ થઇને એ હાથ બેડીને પ્રણામ કર્યો ॥૩૧-૩૩॥
 સર્વ આભરણોવડે સમલંકૃત થએલા તે આ સ્વયં શ્રીહરિ સર્વ ભક્તોને
 આનંદ આપતા થકા ત્યાંથી ઉઠીને મંડપના મધ્યભાગમાં સ્થાપેલા સુવ-
 ર્ણમય સમુન્નત સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૩૪॥ સિંહાસનમાં સંરા-
 જમાન ભગવાન દૃઢપણે કેડ્યને બાંધીને સ્વયં તાળીઓને વળાડવાપૂર્વક
 નારાયણના નામસંકીર્તનરૂપ અમૃતનું સર્વને શ્રવણપુટ (કાનરૂપી પડીયા)-
 થી પાન કરાવતા થકા પોતે નામસંકીર્તન કરવા મંડ્યા. તે આ નામા-
 મૃતો-હે શ્રીરાધાકૃષ્ણ ! હે ગોવિંદ ! હે નરનારાયણ ! હે પ્રભો ! હે વાસુ-
 દેવ ! હે હરે ! હે સ્વામિન ! ઇત્યાદિક છે. તે આ નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી
 સ્વયં શ્રીહરિ ઉચ્ચારવા લાગ્યા ॥૩૫-૩૬॥ એ રીતે ભગવાને પોતે નામા-
 મૃતનો પ્રકાશ કરતાં સર્વે મુનિઓ અને સર્વે ભક્તજનો પ્રહર્ષપરિપૂર્ણ
 થઇને તાળીઓને વળાડવાની સાથે નારાયણ ! ગોવિંદ ! ઇત્યાદિ ભગવ-

સીત્સ તુમુલો ઘોષઃ સર્વાઘૌઘવિનાશનઃ । દિશશ્ચ વિદિશઃ સર્વાઃ
સ ધૈ વ્યાપ મહાધ્વનિઃ ॥૩૮॥ મુહૂર્તમિતિ સઙ્કીર્ત્ય નિષસાદાસને
પ્રભુઃ । પ્રણેમુસ્તં જનાઃ સર્વે સ્તુવન્તો વિવિધૈઃ સ્તવૈઃ ॥૩૯॥ સં-
સ્કૃતૈઃ પ્રાકૃતૈઃ પદ્યૈઃ પુરાણૈર્નૂતનૈરપિ । સ્તુત્વા નારાયણમુર્તિ પ્ર-
ણેમુઃ પરયા મુદા ॥૪૦॥ દીનાનાથસ્તદા વિપ્રો નૂત્ત્રકાવ્યવિશા-
રદઃ । ચન્દ્રાઞ્જલિપુટોઽસ્તૌષીચ્છોકાનામષ્ટકેન તમ્ ॥૪૧॥ મહાતે-

ન્નામોનું સંકીર્તન કરવા લાગ્યા ॥૩૭॥ સાંભળનારા જનોના પણ પાપ-
રાશિને નાશ કરનારો તે ભગવન્નામ સંકીર્તનનો ઘોષ ઘણો ઘાટો થઈને
સર્વ દિશાઓમાં અને વિદિશાઓમાં વ્યાપી ગયો. એ રીતે મુહૂર્તપર્યંત
નામસંકીર્તન કરીને ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતાના રમણીય આસનમાં બેઠા.
સર્વે ભક્તોએ નાનાવિધ પ્રાચીન નવીન સંસ્કૃત પ્રાકૃત પદ્યો (શ્લોકો) વડે
તે નારાયણમુર્તિની સ્તુતિ કરીને પરમાનંદથી પ્રણામો કર્યા ॥૩૮-૪૦॥
તે સમયે દીનાનાથ નામના વિદ્વાન્ વિપ્ર સરસ નવીન સંસ્કૃત કાવ્ય કર-
વામાં હુશળ હોવાથી ભગવાનના ચરણારવિંદમાં પ્રેમરસને ઝરનારા મન-
વાળા થઈ, એ હાથ બેડીને આ આઠ શ્લોકોથી ભગવાન્ શ્રીહરિની સ્તુતિ
કરવા લાગ્યા ॥૪૧॥

દીનાનાથ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! હું હાલ ધન્ય (કૃતાર્થ-
લાગ્યશાળી) થયો છું, કેમકે જે આ માંડે માનુષ જન્મ છે તે સફળ
થયું છે. વળી જે પરાવર પરમાત્માનું દર્શન થતાં હૃદયઅન્થિઓ
સેદાઈ જાય છે, સર્વ સંશયો છેદાઈ જાય છે અને સર્વ કર્મો ક્ષય પામી
જાય છે તેજ નારાયણ તમો મારા લોચનગોચર હોમણાં થયા છો,
શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસનો અભ્યાસ કર્યા પછી પ્રાપ્ત થનારું એવું
પણ આપનું દર્શન મને અનાયાસથીજ આજ પ્રાપ્ત થયું છે માટે હું
અત્યંત ધન્યલાગી છું. શ્રવણ મનનાદિ સાધન સામગ્રીની અપેક્ષાવાળું
જે દર્શન છે તેતો દર્શનસમાન આકારતા માત્રથી દર્શન કહેવાય
છે, (સાક્ષાત્ દર્શન નહિ) આ દર્શન તો નેત્રમાર્ગને ગોચરપણારૂપ
તેથી પણ સ્પષ્ટ અવભાસવાળું, ક્ષણદશા પર્વમાં રહેલું (શ્રવણાદિ

જ:પુણે સ્ફુરદમલસિંહાસનવરે સ્થિતં સર્વાધીશં નલકિરણવિદ્યો-

સાધન સાપેક્ષતાવાળું દર્શન તો સાધનકોટિમાં છે, આ તો કૃણકોટિમાં છે, એવો વિશેષ છે) અતિશય ઉત્કૃષ્ટ છે. આવા સાક્ષાત્ સંદર્શનને હું પામ્યો છું માટે હું બહુ ધન્યશાળી થયો છું. વળી જે નેત્રજ પોતાના વિષયભૂત રૂપરૂપમાં પડી પડીને જનોને સંસારબળમાં પાડે છે તેજ નેત્રથી સંસાર બંધનને હરનારા શ્રીહરિ આપનાં દર્શન કર્યો, માટે હું અતિશય ધન્ય છું. વળી મહા તેજ:પુંજમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહેલા આપનાં દર્શન ઘણા સૂર્યાદિકનાં ભૌતિક તેજોના અતિશયથી જેમના નેત્ર-સંબંધિ કિરણો પાછા હણાઈ ગયા છે એવા મારા જેવા ક્ષુદ્ર જનોને કેમ ઘટે ? નજ ઘટે. તથાપિ-(એમ છે છતાં) અપરિમિત મહા દિવ્ય તેજ:-પુંજમાં વર્તતું એવું પણ તે આ દિવ્ય રૂપ આપેજ પરમ કૃપા કરીને મારા જેવા જનના નયનગોચર કર્યું છે, માટે હું અધિક ધન્ય છું. વળી સર્વાધીશપણાને જણાવનારા દિવ્ય સિંહાસનમાં (દિવ્ય સિંહાસનમાં વિરાજમાન હોય તે સર્વાધીશજ હોય) મુક્તૈકસેવ્ય આપને જેમ જીવે એમ આપને આજ વિવૃદ્ધ વિષયવૈભવવાળા (વિરૂદ્ધ સ્વભાવના-જેમાં દર્શન સુદુર્લભજ હોય) ભૂતળમાં પણ પ્રત્યક્ષ જોઉં છું માટે હું અત્યંત ધન્ય છું. વળી અંધકારથી આવરિત દૃષ્ટિવાળા, આ સભામાં રહેલા, મારા જેવા જનોના પણ અંદર બહાર વર્તતા અંધકાર પ્રતિરોધને પોતાના ચરણનખોના કિરણોવડે ટાળી નાંખીને સત્ અસતના વિવેકને આપજ સંપાદન કરી આપો છો, તે આ આપના ચરણસમાશ્રયણથી હું અત્યંત ધન્ય છું. વળી મૂર્તિમાન ચંદ્રમંડળથીજ જેમ એમ મસ્તક ઉપર પોતાના સોમવર્મા પાર્વદે ધારણ કરેલા શ્વેત છત્રથી ઉપસેવન કરાતા, ચળકતા અમળ આમર યુગલથી સમલંકૃત છે પાર્શ્વયુગલ (બે પડખાં) જેમનાં, એવા આપ સર્વેશ્વરેશ્વરને નેત્રહારી મનોહારી દિવ્ય શોભાએ સંપન્ન સાક્ષાત્ નિહાળીને હું અત્યંત ધન્યભાગી થયો છું. વળી હવે પછી મારે પામવાનું કંઈ બાકી રહ્યું નથી, કેમકે આ ઉપાસકજન રસરૂપ પરમાત્માને પામીને આનંદી થાય છે, (રસ શબ્દથી આનંદ કહ્યો છે) રસરૂપ તો તે આ ભગવાનજ નિશ્ચયથી

તિતસમમ્ । સિતચ્છત્રં પાર્શ્વસ્ફુરદમલસન્ધામરયુગં મૃશં ધન્યો
લબ્ધ્વા નયનપથિ નારાયણમહમ્ ॥૪૨॥ હસદ્વક્રામ્ભોજં ચપલન-

છે, કારણ કે આ લગવાનું આનંદમય છે. આ પરમાત્માજી ઉપાસકને આનંદ આપેછે. તે આ ઉપાસક વિપશ્ચિત્ત સર્વજ્ઞ બ્રહ્મની સાથે સર્વ કામોને પામે છે. એવા વિપશ્ચિત્ત આ લગવાનજ છે. આ સર્વે ઉપાસકો એમની સાથેજ સર્વ કામોને અનુભવ કરેછે, તો હવે આથી અન્ય પ્રાપ્ત્યનો અભાવ છે, (જે પામવાના હતા તે પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્ત થયા છે) માટે હું તો નિરતિશય ધન્યભાગી છું એમ કહેછે. વળી જ્યારે પરબ્રહ્મની સાથે સાક્ષાત્ સંશ્લેષ થયો તો 'આ તો ગુણમય પ્રદેશ છે' એમ એનો કોઈ પણ અપકર્ષ (કનિષ્ઠતા) નથી, કેમકે એમને ગુણમય આ પ્રદેશ અંધક (અંધકર્તા) નથી. માટેજ ગુણમય આ પ્રપંચમાં પણ ગુણાતીત કૃણનો લાભ થવાથી 'હું ઘણોજ ધન્યભાગી છું' એમ કહે છે (એ રીતે અનેક પ્રકારે પોતાની ધન્યતા માને છે) ॥૪૨॥ વળી હે હરે ! મુક્તિ કૃણથકી નહિ વિલક્ષણ (જુદો નહિ) એવા આ આપના સાક્ષાત્કારથી હું ધન્યભાગી થયો છું એ વાત સત્ય છે, પણ મારે આ એક પ્રાર્થનીય છે કે-જે આ મારા લોચનગોચર હમણાં થયું છે તે તમારું દિવ્ય રૂપ મારા મનમાં સતત સ્ફુરે. જે આ નેત્ર છે તે સન્નિકર્ષ (સંબન્ધ વિશેષ) ની અપેક્ષાવાળું હોવાથી દૂર રહીને ગ્રહણ કરવા સમર્થ થતું નથી (વિષયને અને નેત્રને જે સંબન્ધ થાય તોજ નેત્રથી અર્થ ગ્રહણ થાય છે) તો આ હમણાં વર્તતા આ દિવ્ય રૂપના સાક્ષાત્કારથી થતો આનંદ સતત અનુવર્તેજ નહિ, (ક્ષણમાં વિચ્છેદ થઈ જાય) તો આનંદનો વિચ્છેદ કદાપિ ન થવા માટે આ પ્રાર્થના કરું છું કે-આ આનંદ મને સદાય અનુવર્તો. જે મન છે તે સન્નિકૃષ્ટ (સમીપ) વિપ્રકૃષ્ટ (દૂર) એવા વિલાગ વિના (સમીપમાં રહેલાને ગ્રહણ કરે અને દૂર રહેલાને ન ગ્રહણ કરે એવા વિલાગ વિના) સર્વને તુલ્યપણે ગ્રહણ કરવા સમર્થ થાય છે. સમીપમાં રહેલાનેજ જેમ એમ દૂર રહેલાને પણ ગ્રહણ કરી શકે છે. શંકા-મન જે સમર્થ થતું હોય તો પ્રાર્થના (મારા મનમાં તમારું રૂપ નિત્ય સ્ફુરે એવી) કરવાની

યનાલોકિતજનં લસન્મુક્તાહારં વિવિધકુસુમાપીડમુકુટમ્ । પ્રચ-

શી જરૂર ? નેત્ર મીચીને મનથી ભગવદ્રૂપને અનુસ્મરણ કરીલે ? દેખેલું
જે રૂપ છે તે મનમાં સ્કુરેજ, તો આ ઘટતું આવતું નથી, કેમકે જે મન
છે તે રાગદ્વેષને પરવશ થઈ વાસના વેગથી વિક્ષિપ્ત થઈ અહીં તહીં દોડતું
થકું ભગવદ્રૂપ થકી બીજા બીજા વિપ્રકૃષ્ટ-દૂર રહેલા વિષયોને યથાયથં
ગ્રહણ કરે છે (ભગવાનના દિવ્ય રૂપને ગ્રહણ કરે એવી સ્થિતિમાં
નથી) તો વિવિધ વિષયોનાં પ્રતિબિંબો પુષ્કળ જેમાં પડ્યા કરે છે એવા
મનમાં દિવ્ય આ રૂપ નજ સ્કુરે, તો જેમ કૃપાથી મને દિવ્ય આ
રૂપ નયનગોચર કર્યું છે તેમજ કૃપાથી મનોગોચર પણ આપજ કરો
એમ થવાથીજ મનમાં આ દિવ્ય રૂપ નિત્ય સ્કુરે. આ સ્થળે સ્ફૂર્તિ
તો સ્મૃતિ થકી વિલક્ષણ સાક્ષાત્કાર આકારવાળો અવભાસવિશેષ
જાણવો. (સાક્ષાત્કારના રૂપના અવભાસને આ સ્થળે સ્ફૂર્તિ કહે છે)
યદ્યપિ અનુભવ કરેલા અર્થનું અનુસ્મરણ કરતાં તેના આકારની યથા-
વસ્થિત અભિવ્યક્તિ (પ્રકાશ) નહિ થવાની સાથે (અપૂર્ણપણે) વિજ-
ળીના ઝળકારાની પેઠે સ્કુરે છે, સમ્યક્-સંપૂર્ણપણે સ્કુરણ તો દુર્ઘટજ છે,
માટે વળી હું પ્રાર્થના કરું છું કે-તમારું દિવ્ય રૂપ મારા મનમાં સમ્યક્-
સારીરીતે સતત સ્કુરો. ધારણા ધ્યાનના પરિપાકથીજ જેમ સ્પષ્ટ આ-
કારે (યથાવસ્થિત) સ્કુરે છે તેમ ચક્ષુષના માર્ગમાં જેમ સ્ફુટ આકા-
રથી સ્કુરે છે તેમ મનોમાર્ગમાં દિવ્ય રૂપ સ્કુરો. સતત સ્ફુરતુ-શયન-
આસન-અટન અશન આદિક અખિલ અવસરમાં પણ સ્કુરો. હવે ચક્ષુ-
ષથી અનુભવ કરાતા દિવ્ય રૂપને વદન આદિ જેમાં છે અને ચરણ અંતે
જેમાં છે એવા અનુક્રમથી અનુસંધાન કરતા થકા 'હસદ્વક્રામ્ભોજં' ઇત્યાદિ
પદથી પ્રાર્થના કરે છે—મુખ આદિ જેમાં છે અને પાદ અંતે જેમાં છે
એવું આ હમણાં અનુભવ કરાતું, અનવધિક સૌન્દર્યે સંપન્ન, અસાધા-
રણ લાવણ્યે યુક્ત, દિવ્ય રૂપ મારા મનમાં નિરંતર સ્કુરો. તેમાં જે મુખ
છે તે કમળની પેઠે પ્રકૃતિથી પ્રસન્ન રમણીય, સુગન્ધિ સુકુમાર શીતળ
સ્પર્શવાળું અને મંદ હાસથી સમસ્ત સંતાપને સંહારનારું છે. આવા વિશે-

શ્વત્પ્રાવારં ચરણવિલસન્નૂપુરમિદં હરે ! રૂપં નિત્યં મમ મનસિ
સમ્યક્ સ્ફુરતુ તે ॥૪૩॥ દઢં વિશ્વાસો મે તવ ચરણપદ્માશ્રિતજનો

પવાળા મુખકમળને 'હસદ્વક્રામ્બોજં' આ પદથી સ્મરણ કરે છે. પ્રેમ-
રસથી ભીનાં ચપળ લોચનવડે ભક્તજનોને પ્રતિક્ષણ તેમના યોગક્ષેમ-
પરાયણ થઈને અવલોકન કરેછે, આવા વિશેષવાળા તે નેત્રને 'ચપલ-
નયનાલોકિતજનં' આ પદથી અનુસ્મરણ કરેછે. વનમાળાથીજ જેમ
એમ મુક્તાહારથી શોભાયમાન કંઠને 'લસન્મુક્તાહારં' આ પદથી સ્મ-
રણ કરે છે. રત્નમય મુકુટને પણ વિવિધ પુષ્પના તોરાઓ અલંકૃત કરે
છે (શોભાડે છે) આવા વિશેષવાળા મુકુટને 'વિવિધકુસુમાપીઢમુકુ-
ટમ્' આ પદથી સ્મરણ કરે છે. દિવ્ય ઉત્તરીય (ઓઢવાનું વસ્ત્ર) વસ્ત્ર-
ની શોભાને 'પ્રચઙ્ગત્પ્રાવારં' આ પદથી સ્મરણ કરે છે. સર્વ કોઈએ સમા-
શ્રય કરવા યોગ્ય ચરણકમળની શોભાને 'ચરણવિલસન્નૂપુરં' આ પદથી
અનુસ્મરણ કરેછે. 'સત્યં જ્ઞાનમનન્તં બ્રહ્મ' 'આનન્દો બ્રહ્મ' 'સર્વકામઃ
સર્વગન્ધઃ સર્વરસઃ' 'હિરણ્યકશ્યપશ્ચિરહિરણ્યકેશઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિઓમાં પર-
માત્માના સ્વરૂપ રૂપાદિનું શ્રવણ ભલે થાય છે પરંતુ તેતો યોગિજનોનાજ
ધ્યાનમાં આવે છે અને મુક્તજનોનાજ એક અનુભવમાં આવે છે. એજ
દિવ્ય રૂપને પામરોને પણ પ્રત્યક્ષ કરાવામાટે જે આ માનુષ આકારથી
આપ આવિર્ભાવ પામ્યા છો તેજ આ સમગ્ર જનોના મનોનેત્રને આહ્વાદ
આપનારા દિવ્ય આકારથી મારા મનમાં આપ અખંડ સ્ફુરો. આજ રૂપ
વાત્સલ્ય કારુણ્ય સૌશીલ્યગુણને પ્રકાશ કરનાર હોવાથી મારા અત્યધિક
આનંદમાટે થાય છે, એવો ભાવાર્થ છે ॥૪૩॥ શંકા-માનુષ જન્મ અભ્યુ-
દય સાધનના કે નિઃશ્રેયસ સાધનના અનુષ્ઠાનથી સફળ કરી લેવું, તેનો
ત્યાગ કરીને મારા દર્શનમાત્રથી 'હું ધન્યભાગી છું' એમ કેમ કહું છું ?
એવી શંકામાં કહે છે કે—આ આપના પાદનો મેં અતિદૃઢપણે આશ્રય
કર્યો છે—આપના ચરણારવિંદજ મેં શરણ કર્યો છે, કારણ કે આથી અન્ય
અધિક બળવાળો કોઈપણ ઉપાય નથી. કર્માદિક ઉપાયો ભલે છે પણ
તેઓ સાક્ષાતજ રૂળની સાથે જોડી દેવા સમર્થ થતા નથી, (પરંપરાએ

મવામ્મોથે: પારં વ્રજતિ સહસા ત્વત્કરુણયા । ત્વમેવૈકઃ સ્વામી
 થાય છે) કેમકે તે ઉપાયો જડ અને વિનાશી છે. કિંતુ જેનીજ પ્રસ-
 ન્નતામાટે શાસ્ત્રોમાં કર્માદિ ઉપાય કહ્યો છે તેજ તમારા ચરણારવિંદના
 શરણુને પામેલો દીન જન કેમ ખેદને પામે ? નજ પામે. શું તેની ઉપર
 તમારો શરણુવરણુથી પ્રસાદ ન થાય ? (થાયજ) લગવાનને પ્રસન્ન
 કરવાનો કર્માદિક ઉપાયોમાંજ કોઈક ઉત્કર્ષ છે અને શરણુવરણુમાં શું
 નથી ? (છેજ) શંકા-કર્માદિ ઉપાયોમાં ગૌરવ છે એ વાત સત્ય છે,
 કેવું ગૌરવ તો-વર્ણાશ્રમને અનુગુણ કર્મની આવશ્યકતા, યમ-નિયમ-
 આસન-પ્રાણાયામ-પ્રત્યાહાર-ધારણા-ધ્યાન પર્યંતના યોગની આવશ્ય-
 કતા અને શ્રવણ મનનાદિકની સાપેક્ષતા વિગેરે છે, એ રીતે બાહ્ય આભ્યં-
 તર પ્રયાસ જેમાં પુષ્કળ છે એવા ઉપાયેના અનુષ્ઠાનવડે અનાદિ કાળથી
 પ્રવર્તતાં પાપોનો પ્રક્ષય અને સર્વેશ્વરેશ્વરનો પ્રસાદ થાય. તો આ શરણુ-
 વરણુરૂપ લઘુ ઉપાયથી અતિગુરૂ ઉપાય (કર્માદિક) થી સિદ્ધ કરવા
 યોગ્ય ક્ષણ કેમ સિદ્ધ થાય ? નજ થાય. (મોટું ક્ષણ મેળવવામાં ઉપાય
 પણ મોટોજ જોઈએ) સમાધાન-એમ કહેવું યુક્ત નથી. સર્વેશ્વર, પરં-
 બ્રહ્મ, પુરૂષોત્તમ, આનંદમય, સર્વ કલ્યાણગુણાકર, સર્વભૂતસુહૃદ, સર્વ-
 સ્વામી, કર્મ જ્ઞાનાદિકથી સમારાધ્ય, સકળ ક્ષણપ્રદાતા લગવાનને અંગી-
 કાર કરતા (માનતા) આસ્તિકાગ્રેસર અમોને શું ન સિદ્ધ થાય ? સર્વ
 સિદ્ધજ થાય. અનાદિ કાળથી પ્રવર્તતાં પુણ્ય પાપોના પ્રક્ષય માટે શરણુ-
 વરણુરૂપ લઘુ ઉપાય અપર્યાપ્ત છે એમ માનીને ઉપાયગૌરવમાં (કર્મ-
 જ્ઞાનાદિકમાં) તમો શું દૃષ્ટિ દો છો ? જો એમ હોય તો સહસ્રજન્મપર્યંત
 અનુષ્ઠાન કરેલા પણ કર્માદિકથી પુણ્ય પાપના પ્રક્ષયનો સંભવ નથી,
 કેમકે ગત કાળનું અસંખ્યાતપણું હોવાથી પુણ્યપાપની અધિકતાનું
 અપરિમિતપણું છે (ગત કાળ અસંખ્યાત છે એટલે પુણ્યપાપ પણ અપ-
 રિમિત છે) એટલે એનો પ્રક્ષય સંભવતો નથી. માટે પ્રસન્ન થએલા
 પરમેશ્વરજ અપાર એવા પણ પુણ્યપાપને પ્રણાશ કરેછે એમ કહેવામાં
 બધું નિર્દોષ થાય છે. વળી વિચાર કરતાં પુણ્યપાપ પણ પરમેશ્વરનો એક

સકલજગતામિત્યપિ હરે ! વિદિત્વા પાદૌ તે દૃઢતરમહં હ્યાશ્રય-

પ્રકારનો નિગ્રહ અનુગ્રહજ છે, (પુણ્ય છે તે અનુગ્રહ અને પાપ છે તે નિગ્રહ છે) તો શરણુને પામેલા દીન જનનાં તે પુણ્યપાપોનું અન્યથાકરણ (દૂર કરવું) પરમેશ્વરના પ્રસાદવિશેષનું કાર્ય (પરમેશ્વરના પ્રસાદ વિશેષથી પુણ્યપાપનું અન્યથાકરણ) ઘટતુંજ આવે. માટેજ સર્વત્ર પુરૂષાર્થમાં આ પરમાત્માજ સાક્ષાત્ ઉપાયભૂત છે. આ અર્થ લગવાન આદરાયણે (વ્યાસે) 'ફલમત્ત ઉપપત્તેઃ' આ સૂત્રથી સમર્થન કર્યો છે. ક્ષણપર્વમાં આત્યંતિક દુઃખોચ્છેદ અને આનંદવિશેષનો લાલ આ બે છે, તેમાં ક્ષણપર્વમાં રહેલો દુઃખનો આત્યંતિક ઉચ્છેદ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ઘટે છે, અને ક્ષણપર્વમાં રહેલો જે આનંદવિશેષ લાલ છે તે આ પરમાત્માનાજ લાલ થકી અનન્ય (બુદ્ધો નહિ) છે. (પરમાત્માનો લાલ થયો એજ આનંદનો લાલ જાણવો) કારણ કે આ પરમાત્માજ આનંદમય છે. માટે આ પરમાત્માજ મુખ્ય ક્ષણ છે એમ 'આનન્દમયોડમ્યાસાત્' આ સૂત્રથી લગવાન આદરાયણે સમર્થન કર્યું છે. પ્રસન્ન થએલા પરમેશ્વર પોતેજ પોતાના આત્માને આપેછે, એટલે આ બધું કહેલું નિર્દોષ છે. 'યમેવૈષ વૃણુતે તેન લભ્યસ્તસ્યૈષ આત્મા વિવૃણુતે તનું સ્વામ્' એવી શ્રુતિ પણ છે. શંકા-શરણુવરણુ તો લઘુ ઉપાય છે એવી દૃષ્ટિથી શક્તિને અનુરૂપ ઉપાય હોવો જોઈએ ? (ગુરુ ઉપાયના અનુષ્ઠાનની જેની શક્તિ હોય તે તેનેજ કરે અને જેને તેવી શક્તિ ન હોય તે લઘુ ઉપાયને અનુષ્ઠાન કરે. સર્વ કોઈને લઘુ ઉપાયમાં પ્રવર્તવું યોગ્ય નથી) એમ માનીને તેનો (લઘુ ઉપાયનો) આદર નથી કરતા કે શું ? જો એમ હોય તો તે યુક્ત નથી, કેમકે શરણુગતિ કર્માદિકથી પણ ગુરુભૂતજ છે. પરમાત્માને જે અનુકૂળ હોય તેનોજ સંકલ્પ કરવો, જે પ્રતિકૂળ હોય તેનો ત્યાગ કરવો, 'માર્ગ રક્ષણુ કરશેજ' એવો મહા વિશ્વાસ રાખવો અને કાર્પણ્ય (અક્રિયનપણું અને અનન્ય ગતિપણું) આ ચાર શરણુગતિમાં અપેક્ષિત હોવાથી તેના કરતાં પણ (કર્માદિ ઉપાય કરતાં પણ) બહુ ગુરુભૂત છે. (શરણુમાં આ બધું દુઃસાધ્ય ગૌરવ છે એટલે આ લઘુ ઉપાય નહિ પણ

મિમૌ ॥૪૪॥ ન જાને શાસ્ત્રાણાં વિવિધમતસન્નિર્ણયમહં પુરાણત્રા-
 ગુરુ ઉપાયજ છે) જે પોતાની શક્તિની પર્યાલોચના કરાય છે તેનું જે
 સારીરીતે નિરૂપણ કરવા જઇએ તો ગર્વવિશેષમાં (એક પ્રકારના ગર્વ-
 માંજ) પર્યવસાન પામે છે. ‘મારો આત્મા પરમાત્માનોજ એક દાસ-
 ભૂત છે’ એમ જાણતો, ‘મારે વિષે દાસપણું સ્વાભાવિકજ છે’ એમ
 અનુસ્મરણ કરતો, ‘પરંબ્રહ્મનો જે સેવાવિશેષ છે એજ મોક્ષાનંદ છે’
 એમ પર્યાલોચન કરતો, ‘મારા સ્વામી પોતાના દાસ જનના સંરક્ષણમાં
 પોતેજ સન્મુખ છે અને તીવ્ર સંકલ્પવાળા છે’ એમ સારી રીતે સમજતો,
 ‘સર્વેશ્વર ભગવાન શરણાગતવત્સળ છે’ એમ જાણતો, ‘કર્માદિક જે ઉપા-
 યાન્તરો છે તેમાં અંતિમ સ્મૃતિ આદિકની સાપેક્ષતાનો કલેશ છે’ એમ
 જાણતો, ‘ઉપાયાન્તરમાં નિષ્ઠા રાખનારાઓને પ્રારબ્ધ જન્મલોગ અવર્જ-
 નીય છે’ એમ જાણતો આવો કયો પુરૂષ તે ઉપાયાન્તરમાં પ્રવર્તે ? (કોઈ
 પણ નજ પ્રવર્તે) અને કયો પુરૂષ ભગવાનના આશ્રયણમાં ન પ્રવર્તે ?
 (સર્વ કોઈ પ્રવર્તેજ) જેમને તો નિરવધિક આનંદમય પોતાના સ્વામિનો
 ક્ષણપણુ વિશ્લેષ યુગસમાન ન જાણતો હોય તેમના વિનાના સર્વ કોઈ
 ભાગ્યવિશેષશાળીઓ ભગવાનના શરણુવરણમાંજ પ્રવર્તે. માટે સાધના-
 ન્તરમાં પ્રવર્તેલાઓ જે એક શક્તિ શક્તિ કહેછે તે તો એક પ્રકારનો
 ગર્વજ (અહંકાર) છે. પરમ પુરૂષની સેવાના રસવિશેષને નહિ જાણવા-
 રૂપ અથવા સ્વામિનો શરણાગતો ઉપર જે પ્રેમવિશેષ છે તેને નહિ જાણ-
 વારૂપ અભિમાનજ છે. હું તો-‘મારા તમોજ એક અદ્વિતીય સ્વામી છે,
 કિં બહુના સર્વ કોઈ એતન અએતન પ્રપંચના પણ તમોજ સ્વામી છો.’
 એમ જાણીને (‘દાસભૂતાઃ સ્વતઃ સર્વે જ્ઞાત્માનઃ પરમાત્મનઃ’ ‘સ્વત્વમા-
 ત્મનિ સજ્ઞાતં સ્વામિત્વં બ્રહ્મણિ સ્થિતમ્’) ‘દાસના સંરક્ષણમાં અમારા
 સ્વામીએ સંકલ્પ કરેલો છે માટે મારે તેમને અભિમુખ રહેવું એટલા-
 માત્રની અપેક્ષા છે’ એવોજ વિનિશ્ચય કરીને આપના ચરણનાજ શરણુને
 પામ્યો છું. શું તને તેવો મારો વિશ્વાસ છે ? એવી અપેક્ષામાં કહે છે
 કે-હે હરે ! આપના ચરણકમળના આશ્રયને પામેલો જન લવસાગરના

તાનામપિ ચ बहुकल्पाश्रितकथाः । न वा देवर्षीणां पृथगिह मनो-

પારને અનાયાસથી પામેછે એવો મને દૃઢ વિશ્વાસ છે. આપની અકારણ કડણા સર્વ સાધનોની અપેક્ષાએ અત્યંત મોટી છે, તે નિરૂપાય જનોમાં ઉત્કર્ષથી વહેતી થકી તે શરણાગતોને સંસારસાગર થકી પાર ઉતારે છે એવો મને મહાન વિશ્વાસ છે. માટે હું એ રીતે મહાવિશ્વાસે યુક્ત થઈ સ્વસ્વામિભાવસંબન્ધને જાણીને (પોતાવિષે સ્વ અને પરમાત્માવિષે સ્વામી) તમારા ચરણના શરણને પામ્યો છું. તો હું હાલમાં ધન્યભાગીજ છું ॥૪૪॥ શંકા-શરણાગતિમાં સર્વ કોઈને અધિકાર નથી, કિંતુ જેઓ અકિંચન અને અગતિ છે એમનેજ અધિકાર છે, તો તું શું તેવો (અકિંચન અગતિ) છું ? એવી અપેક્ષામાં કહેછે કે-હું તેવોજ છું-મારે વિષે કશું જ્ઞાન નથી તેમ શક્તિ પણ નથી. (તેને વિવેચન કરી કહે છે) ઉપાયપરંપરામાં જે કનિષ્ઠ સાધન (પ્રથમ પર્વભૂત) શાસ્ત્રથી તત્ત્વનિર્ણય મેળવવારૂપ છે તે મારે છેજ નહિ, શાસ્ત્રોમાં જે વેદ છે તે પ્રથમ છે, એ વેદ અનંત શાખાવાળો છે અને તેનું મત કર્મજ્ઞાનાદિરૂપ વિવિધ છે અને કર્માદિવિષયવાળા દેવતાઓ વિવિધ છે અને કૃણોપણ વિવિધ છે, તો વેદોનું શેમાં તાત્પર્ય છે એ દુર્જ્ઞેય છે. મીમાંસાવડે તેનો નિર્ણય જો કરવા જઈએ તો તે મીમાંસા પણ અનેક પ્રકારના ન્યાયસંચારરૂપ હોવાથી દુરવગાહ (ન પ્રવેશ થાય એવી) છે. વેદના ઉપબૃંહણરૂપ જે સ્મૃત્યાદિક છે તે અનેક છે, માટે હું તેના નિર્ણય પ્રકારને નથીજ જાણતો. શ્રીભાગવતાદિ પુરાણસમૂહોની બહુ કલ્પના આશ્રયવાળી કથાઓ સર્ગ-પ્રતિસર્ગ-દેવર્ષિ પાર્થિવ ચરિત્ર વિગેરે જે સાક્ષાત્ કે પરંપરાએ ઉપકાર કરનારૂં વિજ્ઞાન છે તેને પણ હું બીલકુલ નથીજ જાણતો. બ્રહ્માદિ દેવો અને મરીચ્યાદિ ઋષિઓના જે શાસ્ત્રપ્રોક્ત પૃથક્ પૃથક્ મનોરંજનપ્રકારો છે તેને તો નથીજ જાણતો. શંકા-સર્વથા જ્ઞાનશૂન્ય તું અગતિજ છું ? હા હું અગતિ છું ખરો પણ હે સ્વામિન્ ! આટલું તો (મુખ્ય ઉપયોગી) જાણું છું કે-આ લોકમાં આપનાં ચરણારવિંદ ભવમાર્ગના પરિભ્રમણને હરનાર શરણ છે, તો જ્ઞાનશૂન્ય અગતિ એવા

રજનવિધિ પરં જાને સ્વામિન્ ! અમળહરણં તેઽત્ર શરણમ્ ॥૪૫॥
તપો નોગ્રં તત્ત્વં વ્રતનિયમદાનાનિ ચ મયા ન ચેષ્ટાપૂર્તે વા શ્રવણ-
મનનાભ્યાસદૃઢતા । ન ચીર્ણાન્યામું ત્વામિહ તદપિ યસ્ત્વં દશિ
ગતો ન જાને તદ્દેતું ત્વદતિતરકારુણ્યત ક્રતે ॥૪૬॥ મૃશં પાપત્રા-
તૈર્મદનમદમાનાદિભિરપિ પ્રભો ! ઘસ્તસ્યાલં તવ ચરણપદ્મેક્ષણ-

મારે તમોજ ગતિ (ઉપાયભૂત) છો ॥૪૫॥ આ લોકમાં તમોને
પામવા માટે હે પ્રભો ! ‘યજ્ઞેન દાનેન તપસાઽનાશકેન બ્રાહ્મણા
વિવિદિષન્તિ’ ઇત્યાદિ શ્રુતિઓએ જ્ઞાનના સાધનપણે કહેલી તીવ્ર
તપ, એકાદશી આદિક વ્રતો, અહિંસા આદિક નિયમો, દાનો,
ઇષ્ટાપૂર્ત (યાગાદિ અને આરામાદિ) ઇત્યાદિ સામગ્રીની સંપત્તિ મારે
છેજ નહિ તથા નિદિધ્યાસ કર્યા પહેલાં થનારી શ્રવણ મનનાભ્યા-
સની દૃઢતા તો મારે નથીજ વર્તતી. તો એ રીતે અકિંચન મારે તમો
કરૂણાનિધિજ એક ગતિ છો. શંકા-તારે તપ આદિક સુકૃતનો લેશપણ
નથી તો તારું શું શ્રેય થાય ? એમ કહેતા હો તો કહું છું કે-લવ બ્રહ્મા-
દિકોએ અગમ્ય એવા પણુ આપને આજ માનુષ લોકમાં હું સાક્ષાત્કાર
કરી રહ્યો છું. તેમાં કારણ તમારી અપાર કરૂણા થકી બીજું કંઈ પણ હું
નથીજ સમજતો. આપની કૃપાજ કારણ છે. તો એ રીતે પ્રત્યક્ષ દેખાતા
આપના કૃપાબળને અવલંબન કરીને વર્તતા મારે આપજ એક ગતિ
છો, એમાં હવે કોઈ પણુ સંશય રહ્યો નથી ॥૪૬॥ શંકા-મારા દર્શનમાં
મારી કરૂણાજ કારણ છે એમ શાથી તું નક્કી કરે છે ? પ્રાચીન સુકૃત-
થીજ તે દર્શન હોઈ શકે છે ? તો તારે સુકૃતના સંપાદનમાં મનને જોડી
દેવું ? એવી અપેક્ષામાં કહેછે કે-હે પ્રભો ! મારે પ્રાચીન સુકૃતનો કે તેના
પરિપાકનો પ્રસંગજ ક્યાં છે ? કેમકે હું અનાદિ કાળથી પ્રવૃદ્ધિ પામતા
મદ-માન-કામ-ક્રોધ આદિક અનંત પાપ સંચયથી અત્યંત પરાભ્રવ
પામી ગયો છું. પરિણામ પામી છે પાપપરંપરા જેને એવા તે મને પણુ
તમારા આ ચરણારવિંદનું સંદર્શન આપની કૃપા વિના કેમ ઘટે ? નજ
ઘટે. તો તમારા આ ચરણકમળનું સંદર્શન જે અમર આદિકોએ પ્રાર્થના

મિદમ્ । કથંકારં મે સ્યાદ્દિ ન પુરુષારણ્યપદવીં શ્રયેથા નાથ !
ત્વં ત્વયિ હિ તદિદં કેવલમહો !! ॥૪૭॥ બલં નો મે બુદ્ધેર્ન ચ સુદૃઢ-
વૈરાગ્યવિલસન્નિજાત્મજ્ઞાનસ્ય પ્રચુરનિયમાનામપિ હરે ! । વિમોક્તું
સંસારાન્નિરતિશયમેકં હિ વિરુદ્ધં વિલોક્ય સ્વીયં માં ભવજલનિ-
ધેરુદ્ધર નિજમ્ ॥૪૮॥ ન જાને ધર્માણામતિગહનકર્તવ્યસરાણિ ન
શાસ્ત્રં મન્ત્રાણાં ન ચ વિવિધતન્ત્રાગમવિધિમ્ । ન વા ભક્તૈઃ કૃત્યં

કરેલું છે તે કૃપાથીજ પ્રાપ્ત થયું છે, માટે આપની કૃપાજી મારે એક ગતિ
છે. હે નાથ ! આવી અપાર કૃપા આપને વિષેજ અસાધારણપણે વર્તે
છે (બીજા વિષે નહિ) અહો !!-આ અત્યાશ્ચર્ય છે ॥૪૭॥ હવે આ
શ્લોકથી પોતાનું જે ઉપાયાંતરે રહિતપણું છે તેને સ્પષ્ટ કરીને કહેછે-
હે હરે સંસારબંધનથી મુકાવા માટે ‘નાયમાત્મા બલહીનેન લભ્યઃ’
આ શ્રુતિમાં કહેલું બુદ્ધિબળ મારે બીલકુલ નથી. ‘અભ્યાસેન તુ કૌન્તેય !
વૈરાગ્યેણ ચ ગૃહ્યતે’ આ ગીતાવચનમાં કહેલો વૈરાગ્ય તથા અભ્યાસની
સંપત્તિ મારે નથીજ વર્તતી. તો ત્રણ દેહ થકી વિલક્ષણ બ્રહ્મરૂપ પોતાના
આત્માના જ્ઞાનની સંપત્તિનો મારે પ્રસંગ ક્યાં છે ? ‘જ્ઞાન્તો દાન્ત ઉપરત-
સ્તિતિક્ષુઃ સમાહિતો ભૂત્વાઽઽત્મન્યાત્માનં પश्यેત્’ આ શ્રુતિમાં કહેલો શમ-
દમાદિ નિયમ તો મારે બીલકુલજ નથી. એરીતે અક્રિયનતાએ યુક્ત,
અનન્યગતિ, તમારાજ એક શરણને પામેલા એવા મને તમો પોતાનું
આશ્રિતજનોના પરિરક્ષણની એક દીક્ષારૂપ નિરતિશય કેવળ બિરુદ્ધ (પ્રત-
-પ્રતિજ્ઞા) ને અવલોકન કરીને સંસાર સમુદ્ર થકી સમુદ્ધાર કરો. પૂર્વે
આપેજ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—‘સકૃદેવ પ્રવચ્ચાય તવાસ્મીતિ ચ યાચતે ।
અમયં સર્વભૂતેભ્યો દદામ્યેતદ્વતં મમ’ (રામાયણમાં) ‘સર્વધર્માન્પરિ-
ત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ । અહં ત્વાં સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિષ્યામિ
મા શુચઃ’ (ગીતામાં) ઇત્યાદિ ॥૪૮॥ હે ભગવન્ ! નિત્ય નૈમિત્તિક
અને કામ્યાદિ ભેદથી ભિન્ન એવા ધર્મોની ગહન ગતિને પણ હું
બાણતો નથી, કેમકે ફળભાવ અને સાધનભાવનો પરિત્યાગ કરવાથી
જ્ઞાનાકારતા સંપાદન કરવાપૂર્વક મુમુક્ષુઓએ અનુષ્ઠાન કરવાયોગ્ય

તવ ચરણપદ્માર્ચનવિધિં તતો વન્દે દીનસ્તવ પદયુગં દ્વંડવદહમ્
 ॥૪૯॥ કરુણાષ્ટકસંજ્ઞેન સ્તોત્રેણેત્યં નિજસ્તુતિમ્ । તસ્મૈ વિદધતે
 તુષ્ટો ભગવાનભયં દદૌ ॥૫૦॥ તતઃ સર્વેઽપિ મુનયો મધ્યે કૃત્વા
 તમીશ્વરમ્ । પ્રદક્ષિણાં પ્રકુર્વન્તો ગાયનં ચક્રુરાદરાત્ ॥૫૧॥ અ-
 મન્તો મણ્ડલાકારમેકકાલં ચ તાલિકામ્ । વાદયન્તશ્ચ ગાયન્ત-
 સ્તોષયામાસુરીશ્વરમ્ ॥૫૨॥ તતસ્તુષ્ટઃ સ ભગવાન્ ગન્તું સ્વસ્વ-
 સ્થલં જનાન્ । મુનીંશ્ચાજ્ઞાપયામાસ જગ્મુઃ સર્વે તદાજ્ઞયા ॥૫૩॥

કર્મપ્રકાર ગહન છે. 'કર્મણો હ્યપિ બોદ્ધવ્યં બોદ્ધવ્યં ચ વિકર્મણઃ । અકર્મણશ્ચ
 બોદ્ધવ્યં ગહના કર્મણો ગતિઃ' એમ ગીતામાં કહ્યું છે. વિવિધ મંત્રશાસ્ત્ર
 તથા તંત્રશાસ્ત્રમાં કહેલા કર્મભેદના પ્રકારભૂત વિધિઓને પણ હું જાણતો
 નથી. જે ઉપાસનના ભેદો દહરવિદ્યા અંતરાદિત્યવિદ્યા આદિક ભેદો છે તે
 આપના ભક્તિયોગના ભેદોને નથીજ જાણતો, એરીતે ઉપાયમાત્રે રહિત દીન
 દીનાનાથ નામનો હું વિપ્ર આપના પાદારવિંદ યુગળને દંડવત્ વંદન કરું
 છું એટલે તમારા ચરણુજ એક શરણુ (ઉપાયભૂત) છે એવો દૃઢ નિશ્ચય
 કરીને આત્મા તથા આત્મીય (દૈહિક સર્વસ્વ) નું સમર્પણ કરવાપૂર્વક
 વંદન કરું છું. (આ દંડવત્પ્રણિપાત ભરસમર્પણ-અધો ભાર ભગવાનને સોંપી
 દેવાને જણાવનારો આ સ્થળે કહેવા ઇચ્છ્યો છે) ॥૪૯॥

હે રાજન્ ! આ પ્રકારે કૃણાષ્ટકનામના સ્તોત્રથી પોતાની સ્તુતિ કરતા તે
 દીનાનાથ નામના વિપ્ર ઉપર સંતુષ્ટ થએલા ભગવાને અભયદાન દીધું ॥૫૦॥
 ત્યારપછી સર્વે મુનિઓ મંડપની અંદર રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન
 સર્વેશ્વર શ્રીહરિને મધ્યે રાખીને પ્રદક્ષિણા કરતા થકા પરમાદરથી તેમના
 દિવ્ય ગુણોનું ગાયન કરવા લાગ્યા ॥૫૧॥ ભગવાનની ચોમેર ગોળાકાર
 ફરતા અને એક સાથેજ તાળીઓને વજાડતા અને ભગવાનના દિવ્ય ચરિત્રનું
 સુસ્વરથી ગાન કરતા સર્વે મુનિઓએ ભગવાનને બહુ રાજી કર્યા ॥૫૨॥
 તે પછી તેમની કીર્તન ભક્તિથી સંતુષ્ટ થએલા ભગવાન્ શ્રીહરિએ મુનિ-
 ઓને અને હરિજનોને પોતપોતાને ઉતારે જવાની આજ્ઞા આપી. એટલે
 તેઓ પણ તેમની આજ્ઞાને અનુસારે પોતપોતાને સ્થાને ગયા ॥૫૩॥

પાકઃ શીઘ્રં વિધેયઃ શ્વેદાદ્યાશ્ચ પાચકાન્ । બ્રાહ્મણાન્ હરિ-
રાત્મીયં મન્દિરં પ્રત્યગાનૃપ ! ॥૫૪॥ સ્નાત્વા સન્ધ્યાવન્દનં હોમ-
કર્મ સ્વીયં નિત્યં તત્ર કૃત્વાદ્યમામે । યાતે રાત્રેયોગનિદ્રાં સમુત્કા-
મક્ષણાસૌ સમ્ભાવયામાસ કિંચિત્ ॥૫૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિજીવને નારા-
યણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે દીપાવલીમહોત્સવનામા ચતુર્દ-
શોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

સુવ્રત ઉવાચ—પાચકાઃ કૃતપક્વાન્નાઃ શાકસૂપાદિ તે તદા ।
કર્તુમારેભિરે રાજન્ ! વિપ્રા યોષાસ્તથા પૃથક્ ॥૧॥ તસ્યાં રાત્રૌ
ક્ષત્રયોષા ઉત્તમસ્યાપિ મન્દિરે । જયારમાદયઃ પાકં ચતુર્વિધમ-

હે નૃપ ! ભગવાન્ શ્રીહરિ 'આવતી કાલે રસોઇ જલદી તૈયાર કરવી'
એમ રસોયા બ્રાહ્મણોને અનુશા આપીને પોતાના મંદિર પ્રતિ
પધાર્યા ॥૫૪॥ પોતાના મંદિરને પામીને ત્યાં સ્નાન કરી પોતાનું નિત્ય-
પ્રાપ્ત સંધ્યાવંદન તથા હોમકર્મ કરીને, રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર વ્યતીત
થતાં આ ભગવાને પોતાની સેવા સજવામાં સમુત્સુક એવી યોગનિદ્રાનો
નેત્રમાં નિવાસ આપવાવડે કિંચિત્ સત્કાર કર્યો ॥૫૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
નિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે દીપાવલીમહોત્સવનામા
ચતુર્દશોઽધ્યાયઃ ॥૧૪॥

૧ અધ્યાય ૧૫ મો.

સુવ્રતઃકૃષિ કહેછે—હે રાજન્ ! પ્રથમથીજ પકવાનો જેમણે તૈયાર
કર્યો હતાં એવા તે રસોયા વિપ્રોએ તે સમયે ભગવાનની આજ્ઞાથી શાક
દાળ આદિક કરવાનો આરંભ કર્યો. તેમજ વિપ્રવનિતાઓએ પોતાના જુદા
રસોડામાં શાક દાળ ભાત આદિક કરવાનો આરંભ કર્યો ॥૧॥ તેજ
રાત્રિએ (દીપોત્સવ દિવસની રાત્રિ) જયા રમા આદિક ક્ષત્રિયોએ
ઉત્તમ નૃપતિના મંદિરમાં પણ ભક્ષ્ય ભોજ્યાદિ ચાર પ્રકારનો પાક તૈયાર

૧ આ અધ્યાયમાં પ્રધાનપણે પાકમાં પરમાદરથી પ્રવર્તેલી ક્ષત્રિયાણીઓના
નામનિર્દેશપૂર્વક તેણી તેણીએ કરેલા પાકની તૈયારી વર્ણન કરી છે.

સાધયન્ ॥૨॥ સર્વાઃ સર્વાણિ કાર્યાણિ નિર્માનાસ્તત્ર ચક્રિરે ।
 વિશેષેનાધિકારિત્વં બ્રુવે તાસાં યથા તથા ॥૩॥ જનન્યૌ લલિતા-
 યાસ્તુ ચક્રતુસ્તત્ર શોધનમ્ । તણ્ડુલદ્વિદલાદીનાં પાકાર્હાણાં
 યથોચિતમ્ ॥૪॥ જયા ચ પાકકર્ત્રીણાં સર્વાસામપિ યોષિતામ્ ।
 તત્તત્કાર્યપ્રેરણેઽભૂત્સક્તા ચાપેક્ષિતાર્પણે ॥૫॥ પાકે દાક્ષ્યં દર્શ-
 યન્તીર્યોષિતઃ પ્રશંસંસ ચ । અજાનતીશ્ચ તત્કાર્યં લલિતાશિક્ષય-
 યત્સ્વયમ્ ॥૬॥ રમા તુ તત્ર સિદ્ધાનિ શાજકાનિ ચ શણ્કુલીઃ ।
 પાત્રાન્તરે સશ્ચિચાય ચાતુર્યાદક્ષતાનિ હિ ॥૭॥ અમરી ચામલા
 ક્ષેમા કથિકાવટિકાદિષુ । લેહ્યેષુ નાનાશાકેષુ સ્વચાતુર્યાણ્યદી-
 દશન્ ॥૮॥ રતિમેનાસાતિદેવ્યઃ પૂરિકાઃ પોલિકાસ્તથા । કુર્વત્ય-

કરવા માંજો ॥૨॥ તે ભગવત્પ્રીણુન કર્મમાં સર્વ ક્રોધ ક્ષત્રસ્ત્રીયો સર્વ
 ક્રોધ કાર્યોને અભિમાને રહિત થઇને કરવા લાગી. તેમાં જેણીનું જેમાં
 પ્રાધાન્ય હતું તેના નામના નિર્દેશપૂર્વક હું હવે વર્ણુન કરું છું તેને સાંભળો
 ॥૩॥ તે ક્ષત્રિયાઓને મધ્યે લલિતાની જનિતાઓ સોમાદેવી અને સુર-
 પ્રભા તો રસોધમાં ઉપયોગી ચોખા દાળ આદિકને યથાયોગ્ય જંતુ
 આદિક વીંણી નાંખીને શુદ્ધ કરી આપતાં હતાં ॥૪॥ જયા તો રસોધ
 કરનારી સર્વ ક્રોધ ક્ષત્રિયાણીઓને તે તે કાર્યવિષે પ્રેરવામાં અને તેમાં
 તેમાં અપેક્ષિત ઉપકરણ લાવી આપવામાં તત્પર રહેતાં હતાં ॥૫॥
 લલિતા તો પાકમાં પોતાની પ્રવીણતાને પ્રદર્શાવતી પ્રમદાઓની પ્રશંસા
 કરતાં થકાં અને પાકક્રિયાને ઘરોઘર નહિ જાણતી સ્ત્રિયોને તે તે કાર્યને
 શિખવતાં થકાં પોતે તેમાં તત્પર વર્તતાં હતાં ॥૬॥ રમા તો તૈયાર થએલાં
 ખાનં જલેખી આદિક પકવાનોને વિશાળ થાળ આદિક અન્ય પાત્રોમાં
 ચાતુરીથી ન લાગી જાય એમ આખાંને આખાંજ ગોઠવી મુકતાં હતાં ॥૭॥
 અમરી અમુલાં અને ક્ષેમા આ ત્રણ તરૂણિઓ કઠી વડીઓ રાધતાં
 આદિક લેહ્ય પદાર્થોમાં અને નાનાપ્રકારનાં શાકોમાં પોતપોતાનું પ્રાવીણ્ય
 (લલિતાને) પ્રદર્શાવતી હતી ॥૮॥ રતિ મેના સાતી અને દેવી આ ચાર
 નારીઓ પુરીઓ તથા પોળીઓ આદિક કરવામાં પોતપોતાની નિપુણતા

સ્તન્ન નૈપુણ્યં દર્શયામાસુરાત્મનઃ ॥૯॥ પાકકર્મણિ દક્ષા ચ રેવતી
 પાયસં શુભમ્ । અપૂપાંશ્વાપિ સંયાવં સૂપં ચ કુરુતે સ્મ સા ॥૧૦॥
 ફુલ્લાદિત્યજવામહ્યઃ કૈસરાદ્યાંશ્ચ જાહ્નવી । ઇતાં બહુવિધાંશ્ચકુ-
 રોદનાત્રુચિરાત્રુપ ! ॥૧૧॥ યમિફુલ્લજયા ચોમે ઘર્ધુરાંશ્ચક્રતુઃ શુ-
 ભાન્ । વિદધુર્મણ્ડકાર્દીંશ્ચ તત્રાન્યા અપિ યોષિતઃ ॥૧૨॥ પાશ્ચાલી
 તત્કનિષ્ઠા ચ પાચિકાભ્યઃ પ્રતિક્ષણમ્ । અપેક્ષિતાનિ વસ્તૂનિ દત્તઃ
 સ્માડ્ડનીય વેદમતઃ ॥૧૩॥ શ્રમિતાભ્યઃ પાચિકાભ્યો વિશ્રાન્તિ
 નૃપયોષિતૌ । દદતુર્લલિતોક્તેન કુર્વત્યૌ તત્ક્રિયાઃ સ્વયમ્ ॥૧૪॥
 ઇતાસાં પરિચર્યાયાં જિતામાન્યાદયઃ સ્ત્રિયઃ । કાષ્ઠપાત્રામ્બુદા-
 નાદાવવર્તન્તોદ્યતાઃ સદા ॥૧૫॥ ઇલાલવજ્જત્વકપત્રરાજિકાજર-
 ણોષઠૈઃ । કુસ્તુમ્બુરુપ્રભૃતિમિર્ઘૃતતૈલસમન્વિતૈઃ ॥૧૬॥ દ્રવ્યૈઃ સં-

દર્શાવતી હતી ॥૯॥ પાકકર્મમાં કુશળ રેવતી નામની સ્ત્રી શુભ દુધપાક
 માલપુવા શીરો અને દાળ કરતી હતી ॥૧૦॥ હે નૃપ ! કુલ્લા અદિતિ
 અજવા મધ્વી અને જાહ્નવી આ પાંચ યુવતિઓ કેસરીયો વિગેરે
 વિવિધ સુંદર લાતવિશેષોને કરતી હતી ॥૧૧॥ યમી તથા કુલ્લજયા
 આ બે વધુઓ શુભ ઘુઘરા કરતી હતી અને ત્યાં ખીજ પણ અખળાઓ
 માંડા આદિક ખાદ્યવિશેષોને કરતી હતી ॥૧૨॥ પાંચાળી અને નાની
 આ બે ખાળાઓ રસોઈ કરતી અખળાઓને અપેક્ષિત વસ્તુઓ (વધાર-
 માં ઉપયોગી કરીયાણું) ક્ષણે ક્ષણે આદરથી સત્વર લલિતાના ઘરથકી
 લાવી આપતાં હતાં ॥૧૩॥ ઉત્તમ નૃપતિની કુમુદા તથા જુહુ નામની
 પત્નીઓ રસોઈ કરતાં થાકી ગએલી સ્ત્રીઓને લલિતાના વચનથી તેમની
 (થાકેલી સ્ત્રીઓની) ક્રિયાને પોતે કરી લેતાં થકાં વિશ્રાંતિ આપતાં હતાં
 ॥૧૪॥ જુતા માન્યા આદિક અખળાઓ લાકડાં વાસણો પાણી આદિક
 ઉપકરણો લાવી આપવામાં તત્પર થઈને, રસોઈ કરતી પૂર્વોક્ત સ્ત્રિઓના
 સહાયકર્મમાં નિરંતર અનુવર્તતી હતી ॥૧૫॥ તે ક્ષત્રસ્ત્રીઓની પાકશા-
 ળામાં ઘૃત તૈલે યુક્ત અને એલચી લવીંગ તજ રધ જરૂરી ધાણા
 વિગેરે વસ્તુઓવડે સંસ્કાર (વધાર) કરેલાં શાકોના સૌરભ્યને પ્રકાશ

સ્ક્રિયમાણાનાં વ્યજ્જનાનાં પુનઃપુનઃ । છુમ્કારા ભૂરિશસ્ત્ર સ્ત્રીના-
માસન્મહાનસે ॥૧૭॥ વટકાનાં પૂરિકાણામપૂપાનાં ચ ભૂરિશઃ ।
ઘૃતેષુ પચ્યમાનાનાં સુર્સુઙ્કારાસ્તથાઽભવન્ ॥૧૮॥ મૃદુસૂક્ષ્મસિ-
તાનાં ચ તણ્ડુલાનાં મહાનસે । સૌરભઃ પચ્યમાનાનાં વ્યાનશે
સકલં પુરમ્ ॥૧૯॥ જિતસ્વાદા અપિ ચ તાઃ પ્રમું પ્રીણયિતું સ્ત્રિયઃ ।
પાકં ચતુર્વિધં ચક્રુઃ સૂપશાસ્ત્રવિદો યથા ॥૨૦॥ આપૂપિકા આન્ધ-
સિકા નિપુણાઃ પાકકર્મસુ । દૃષ્ટ્વા તત્પાકચાતુર્યં નિર્માના અભ-
વન્નરાઃ ॥૨૧॥ પ્રાતઃકાલેઽથ સમ્પ્રાપ્તે બ્રાહ્મણસ્ત્વર્ચકઃ સુધીઃ ।
વાસુદેવાર્ચનં ચક્રે નવીનૈર્વસ્ત્રભૂષણૈઃ ॥૨૨॥ અન્નકૂટસ્ય રચનાં

કરનારા બહુ છુંકારાઓ વારંવાર થતા હતા ॥૧૬-૧૭॥ તેમજ ઘીમાં
તળવા માંડેલાં વડાં પુરીઓ માલપુવા આદિકના સુર્સુઙ્કારા પણ બહુ થતા
હતા ॥૧૮॥ રસોડામાં રાંધવા માંડેલા ઘોળા જીણા સુંવાળા ચોખાનો
સૌરભ (સુગંધ) સમગ્ર દુર્ગનગરમાં વ્યાપી ગયો હતો ॥૧૯॥ આ સ્ત્રિ-
યોનો બધોય આ રસોધનો સમારંભ પ્રભુને પ્રસન્ન કરવા માટેજ હતો,
કેમકે આ તો વિજીત સ્વાદવાળી હતી. (પોતાના સ્વાદને માટે રસો-
ધનો આરંભ ન હતો) માટેજ પાક કરવામાં પ્રભુ પ્રસન્નતાનોજ એમને
એક સંકલ્પ હતો. માટે તે આ પાકક્રિયા પરમ પાવન હતી. પાકશાસ્ત્રને
જાણનારાજ જેમ એમ આ જયા રમા આદિક ક્ષત્રિયાણીઓએ અતિરસ-
મય ચાર પ્રકારનો પાક કર્યો હતો ॥૨૦॥ પાકક્રિયામાં કુશળ એવા કંદોઇ
તથા રસોયા પુરૂષો આ સ્ત્રિઓનું પાકક્રિયામાં ચાતુર્ય જોધને અભિમાને
રહિત થઈ ગયા ॥૨૧॥ તે પછી પડવાનો પ્રાતઃકાળ પ્રાપ્ત થતાં અર્ચન-
ક્રિયામાં કુશળ બુદ્ધિવાળા પૂજક બ્રાહ્મણે (પોતાના ઘરમાં શ્રીરાધાકૃ-
ષ્ણનું પૂજન કરવા રાખેલો) આવીને તે દિવસે ધારણ કરવા યોગ્ય નવીન
વસ્ત્રો વિભૂષણોવડે વાસુદેવ ભગવાનનું પૂજન કર્યું (તે પછી ગાયો વાછ-
ડાઓ બળીવદો અને વાછડીઓને હળદળ હુંકુમ પુષ્પહારો વિગેરેવડે
શ્રીહરિની આજ્ઞાથી પૂજ કરીને, તે સર્વેને ભગવાનના મંદિરની આગળ
ખેલાવીને, તે પછી છાંણવડે ગોવર્ધનગિરિને કરીને તેની પૂજ કરી. આ-

કર્તું ચ હરિમન્દિરે । વિચિત્રં મણ્ડલં ચક્રે નાનારક્ષોપશોભિતમ્
 ॥૨૩॥ તોરણાનિ તથા ડશોકસહકારાદિપલ્લવૈઃ । અવન્ધયદ્ધરેદ્ધારિ
 રમ્ભાસ્તમ્ભૈશ્ચ મણ્ડપમ્ ॥૨૪॥ પક્ષાન્નમૃતપાત્રાણાં સ્થાપનાર્થે હરેઃ
 પુરઃ । પીઠાનિ સ્થાપયામાસ ચતુરસ્ત્રાણ્યનુક્રમાત્ ॥૨૫॥ મધ્યા-
 હ્નપૂજાવિહિતોપચારાન્સમ્પાદયિત્વા સ હરેર્નિર્દેશમ્ । તસ્યૌ પ્રતી-
 ક્ષયૈવ મહાન્નકૂટવિધાન ઉત્કઃ સહ વર્ણિવર્યૈઃ ॥૨૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સન્નિ-
 જીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે પાકનિષ્પત્તિનામા
 પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૫॥

સુવ્રત ઉવાચ—હરિર્નિર્દેશોઽન્તિમે રાજન્ ! યામ ઉત્થાય સત્વ-

ટલો અહીં વિશેષ બાણવો) ॥૨૨॥ વળી તે વિપ્રે વાસુદેવના મંદિરમાં અન્ન-
 કૂટની રચના કરવા, નાનાપ્રકારના રંગથી શોભાયમાન વિચિત્ર મંડળ કર્યું
 ॥૨૩॥ તથા શ્રીવાસુદેવમંદિરના દ્વારમાં આસોપાલવ આંબા આદિકના
 પલ્લવોવડે તોરણો બાંધ્યાં અને કેળના થાંભલાવડે મંડપ બાંધ્યો ॥૨૪॥
 તે પછી તે બ્રાહ્મણે શ્રીવાસુદેવ ભગવાનની આગળ પકવાન્નોથી ભરેલાં
 થાળપ્રમુખ પાત્રો મુકવામાટે ચાર ખુણાવાળાં પીઠો (પાટીયાં—આસનો)
 પાદપીઠની (પગથીયાંની) રચનાથી ઉંચા નીચા અનુક્રમથી સ્થાપન
 કર્યો ॥૨૫॥ આ પૂજક વિપ્ર મધ્યાહ્ન પૂજામાં ઉપયોગી સમસ્ત ઉપચારો
 સંપાદન કરીને, અન્નકૂટમહોત્સવ કરવામાં મહોત્સાહને પામીને ભગવા-
 નની આજ્ઞાની રાહ બેતો થકોજ મુકુંદાનંદ વિગેરે વર્ણિવર્યોની સાથે ત્યાં
 ઉભો રહ્યો ॥૨૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂ-
 ટોત્સવે પાકનિષ્પત્તિનામા પંચદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૫॥

૧ અધ્યાય ૧૬ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવાન્ શ્રીહરિ અમાવાસ્યાની
 રાત્રિના છેલા પહોરમાં યોગનિદ્રા થકી ઉઠીને, સત્વર પોતાના પરિમિત

૧ આ અધ્યાયમાં ઉત્તમ નરપતિએ કરેલી ભગવાનની સ્તુતિ અને ભગવાનનું
 બહિર્વેદી ઉપર બેસવું વિગેરે વર્ણન કર્યું છે.

રમ્ । સ્વપાર્ષદૈઃ કતિપયૈઃ સહ ગઙ્ગાં જગામ સઃ ॥૧॥ ન વિદુઃ
પ્રાયશો લોકાઃ સ્નાનાર્થં તં ગતં પ્રભુમ્ । જાગરુકાસ્તુ મુનયો વિ-
દિત્વૈવ તમન્વયુઃ ॥૨॥ નિત્યસ્નાનાદિકં તત્ર વિધાય વિધિના
પ્રભુઃ । જનસમ્મર્દમીત્યાશુ સ્વમન્દિરમુપાયયૌ ॥૩॥ તત્ર ધૌતા-
સ્વરધર ઉપવિદ્યૌર્ણ આસને । કૃત્વા પશ્ચોર્ધ્વપુણ્ડ્રાણિ સન્ધ્યા-
વન્દનમાચરત્ ॥૪॥ તતો જત્વા ચ ગાયત્રીમજુહોજ્ઞાતવેદસમ્ ।
આદરાત્કૃષ્ણમમ્યર્ચ્ય તન્મનું પ્રયતોઽજપત્ ॥૫॥ તત્ પત્યોત્તમો
ભૂપત્તં પ્રણમ્યાર્ચિચત્પ્રભુમ્ । ચન્દનાક્ષતપુષ્પૈશ્ચ જૂલ્લવસ્ત્રૈશ્ચ ભૂ-
ષણૈઃ ॥૬॥ નદ્યાં સ્નાત્વાઽઽગતં તં ચ જ્ઞાત્વા વિસિતમાનસઃ ।

પાર્ષદોને સાથે લઈને ઉન્મત્તગંગામાં સ્નાન કરવા પધાર્યા ॥૧॥ સ્નાન
કરવા પધારેલા તે આ પ્રભુને નગરનિવાસી અનેક જનો (નિદ્રા પરવશ-
પણાને લીધે) જાણી શક્યાજ નહિ. મુનિઓતો (ભગવાનના ચરણકમળના
મનન કરવાનાજ એક સ્વભાવવાળાઓ તો) તે સમયે ભગવાના સ્વભાવ-
વાળા હોવાથી સ્નાનમાટે નિકળેલા ભગવાનને જાણીનેજ તેમની પાછળ ગયા
॥૨॥ ભગવાનતો ઉન્મત્તગંગા નદીને પામીને, તેમાં નિત્યસ્નાનાદિ વિધિ યથા-
વિધિ કરીને, પોતાના દર્શનાર્થે આવતા જનોનો ત્યાં જુદું જીરો થઈ જશે
એવી આશંકાથી ત્યાં ગાયત્રી જપાદિ નહિ કરીનેજ ત્યાંથી તુરત નીકળીને
પોતાના મંદિરમાં પાછા પધાર્યા ॥૩॥ તે પોતાના મંદિરમાં ધોએલાં શ્વેત
વસ્ત્રો ધારીને, કામળીના આસનમાં બેસીને વાર્ણવેષમાં રહેલા હોવાથી
(લલાટ-એ હાથ-હૃદય અને કંઠ આ પાંચ સ્થાનોમાં) પાંચ ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલક
કરીને સંધ્યાવંદન કરવા લાગ્યા ॥૪॥ તેપછી ભગવાને ગાયત્રીમંત્રનો જપ
કરીને અગ્નિમાં પ્રાતરાહુતિ પ્રદાનવિધિથી હોમ કર્યો. ત્યારપછી આદરથી
કૃષ્ણપૂજન કરીને તેમના મંત્રનો જપ નિશ્ચળ ચિત્તે કર્યો ॥૫॥ એટલાકમાં
ઉત્તમરાજાએ ત્યાં આવીને પ્રણામ કરીને ચંદન, અક્ષત, પુષ્પહારો, નવીન
વસ્ત્રો અને વિભૂષણોવડે તે ભગવાનની પરા પ્રીતિથી પૂજા કરી ॥૬॥ તે સમયે
તે ઉત્તમ રાજા તે ભગવાનને ઉપકાળમાંજ નદીમાં સ્નાન કરીને જલદી આ-
વેલા જાણીને, મનમાં વિસ્મય પામીને (તેમનો આશ્રિતજનોના સંરક્ષણમાં

ધન્યાષ્ટકેન તુષ્ટાવ નિજસ્વામિનમાદરાત્ ॥૭॥ પદપદ્મજે રુચિર-
ચક્ષ્મણે ત્વં ચલયન્પ્રભો ! વ્રજસિ યર્હિ ચ તર્હિ । મુનિમણ્ડલં
ધૃતકમણ્ડલુકન્યં હ્યમિતોઽનુધાવતિ સમીક્ષ્ય ભવન્તમ્ ॥૮॥
તવ ગારુવારિણિ હરે ! સ્વપનાર્થે ગમનં ત્વશેષતનુભૃત્સુખદેતોઃ ।
ભવતીતિ યાસ્યુષસિ પશ્યજનેભ્યો ભુવિ ધન્યતાપ્રદમિદં હિ વ-
પુસ્તે ॥૯॥ સદયત્વદીક્ષણહતાત્મતમસ્કાસ્ત્વયિ ભાવતો મધુ-

ત્વરાતિશયનેજ જેમ એમ ધર્મમર્યાદાના સંરક્ષણમાં પણ શ્રદ્ધાતિશયને
જેઈ જાણીને મનમાં મહા આશ્ચર્ય પામીને) આદરથી આગળ કહેશે એવા
ધન્યાષ્ટક સ્તોત્રથી પોતાના સ્વામી શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૭॥

હે પ્રભો ! તમો જ્યારે અતિસુંદર ચાલથી ચરણક્રમણને ચાતુરીવિશે-
ષથી મુક્તા થકા ઉતાવળા ચાલો છો ત્યારે મુનિમંડળ તમોને જોઈને તત્ક્ષણ
પોતાનાં કમંડળાં અને કંથાને લઈને તમોને અભિમુખ એકદમ દોડે છે; તે
મુનિઓ ધન્યભાગી છે, કેમકે ચરણની સુંદર ચાલવાની શોભાને જોઈને
સન્મુખ દોડે છે. તમારો ગતિવિશેષ સિંહના જેવો શોભે છે તથા સિંહના
જેવી વિદ્રુમવાળી ચાલ શોભે છે અને તમારા ચરણો ક્રમણશોભાથી
અધિક શોભાવાળા છે, માટે વિશેષપણે તેની દર્શનીયતા છે ॥૮॥ હે હરે !
તમારે પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે કર્મવશ્યપણું નથી કે જેથી પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને
પ્રતિદિન નદીમાં સ્નાન કરવાનો નિયમ હોઈ શકે. કિંતુ પ્રાતઃકાળમાં તમારું
જે ગંગાજળમાં સ્નાન કરવા જવું છે તેતો સમસ્ત તનુધારીઓના શ્રેયોહેતુ
માટે છે—કેવળ મનુષ્યોનાજ શ્રેયોહેતુમાટે નહિ પરંતુ પશુ પક્ષ્યાદિ
તિર્યક જાતીના અને સ્થાવર જાતીના સર્વ કોઈ તનુધારીઓના શ્રેયોહેતુ
માટે છે, કેમકે તેઓ તમારા ચરણારવિદનાં દર્શન સ્પર્શનાદિક યાદૃચ્છિક
સંબન્ધથીપણ પરમ શ્રેયને પામી જાય છે. આ અર્થને ઉદ્દેશીનેજ ઉપ-
કાળમાં ઉઠીને તમો સ્નાનમિષથી નદી પ્રત્યે પધારો છો. જે અક્ષર
ધામમાં નિરંતર નિહાળતા મુક્તજનોને અતિ અધિક આનંદ આપનારું છે
એજ આ આપનું વપુ (મૂર્તિ) કૃપા કરીને પૃથ્વી ઉપર જોનારા સર્વ
જનોને ધન્યતા (કૃતાર્થતા) કરવામાટે આપેજ પ્રકટ કર્યું છે ॥૯॥ વળી

મિષસ્રવદક્ષાઃ । તરવોઽપ્યુપાત્તફલપુષ્પવિનમ્રા ક્રપયસ્ત્વદર્ચ-
નપરા इव धन्याः ॥૧૦॥ बहवः खगा अपि समीक्ष्य भवन्तं ह्यक-
तात्मजातिरवणाः श्रितमौनाः । अवलम्बितद्रुमभुजाः स्थिरगात्रा
भवदङ्गचिन्तनसुखा ननु धन्याः ॥૧૧॥ हरिणादयो वनमवाः
पशवोऽपि त्वदुदीक्षणैकमनसोऽस्मृतदेहाः । न चलन्ति तर्हि

હે હરે ! જે વૃક્ષોતો તમઃપ્રધાન યોનિવાળા હોવાથી જ્ઞાનપ્રસરણમાં ઉપયોગી ઉપકરણોએ રહિત છે તેઓપણ આપના કૃપાકટાક્ષના ગોચરભૂત થતાં, તત્કાળ પોતાનો તમોગુણ હણાઈ જતાં, જ્ઞાનિયોના અગ્રેસર મહર્ષિ-ઓજ જેમ એમ આપને વિષે લાવખન્ધને પામીને, આપના અનુલવથી ઉપજેલા હર્ષાતિશયને લીધે સવતાં (ગળતાં) આંશુને મકરન્દના મિષથી મુક્તા થકા ફળ પુષ્પો લઈને વિનમ્ર થઈને આપના પૂજનમાં પ્રવર્તે છે, માટે તે તરવો પણ ધન્ય છે. (ખાલી હાથે મોટાઓને નમસ્કાર કરવો તે અયોગ્ય હોવાથી મુનિઓ જેમ ફળ પુષ્પાદિ સમર્પણ કરીને નમે છે તેમ વૃક્ષોપણ નમે છે, એવો લાવ છે) ॥૧૦॥ વળી હે ભગવન્ ! નદીતટે રહેલા વૃક્ષોમાં વાસ કરી રહેલા બહુ પંક્ષિઓપણ આપને જ્ઞાન માટે ઉન્નતગંગા પ્રતિ પધારેલા પેખીને અંતરાત્મા આનંદમય આપને વિષે એકદમ નિમગ્ન મનવાળા થઈ, ભગવાના સમ-યમાં સમુચિત, પોતપોતાની જાતિને સહજ એવાપણ શબ્દને ત્યાગ કરીને, મૌનવ્રત ગ્રહણ કરીને, વૃક્ષશાખામાં સ્થિર અંગથી બેસીને, આ-પના દિવ્ય અંગના ધ્યાનપરાયણ થતાં મહા આનંદમાં નિમગ્ન થઈ રહે છે. તે આ પક્ષિઓ દેવયોનિથડીપણ ધન્યભાગી છે ॥૧૧॥ હે હરે ! જે હરિણ વિગેરે પશુઓ વનમાં રહેલા છે—(નગરમાં રહેલા પશુઓ પણ જ્ઞાનલેશે યુક્ત હોય છે, ‘વનમાં રહેલા’ એમ કહેવાથી અજ્ઞાનથી પુષ્કળતા જણાવી છે) તેઓપણ જ્ઞાનાર્થે પધારતા આપને માર્ગમાં નિરીક્ષણ કરીને, અંત-રાત્મા આપે આકર્ષિત અંતઃકરણવાળા કરેલા હોઈને, પોતાના દેહનું વિસ્મરણ પામીને, નિર્નિમેષ નેત્રથી આપના દર્શનમાંજ એક વ્યાપૃત મનવાળા થતાં સ્થિતિગાઃ—લગારપણ ચાલતા નથી. વાયુ વિનાના સ્થળમાં

મુનયઃ સ્થિતિગા વા સુખિનસ્ત્વયાઽચલદશો ભુવિ ધન્યાઃ ॥૧૨॥
પથિ વીક્ષ્ય મિલ્લવનિતા વનચર્યઃ સહસા વિસૃષ્ટગૃહદૈહિક-
કૃત્યાઃ । કૃતધાવના ભુવિ નિપત્ય નમન્ત્યો દધતીહ ધન્યતરતાં
હિ ભવન્તમ્ ॥૧૩॥ નિજતીરમાગતમવેક્ષ્ય ભવન્તં ભૂતભૂરિભક્તિ-
રસવિદ્રવદક્ષા । સ્વતરક્ષમન્નિચપલા કિલ ધન્યા વિવશા ભવ-
ત્પતિસુખેન ચ ગક્ષા ॥૧૪॥ ગતિલાઘવં સ્વકમુદસ્ય મરાલાસ્ત્વ-

રહેલા દીપની પેઠે નિષ્કંપપણે રહેછે. તે સમયે આ પશુઓ મુનિ-મનન-
શીલ (મુનિસધર્મી) છે. વા-અથવા સ્થિતિગાઃ-મનન કર્યાપછી થનારી,
ધારણા ધ્યાનની પરિપકવતાએ કરેલી, નિષ્પન્ન સમાધિપણું જેનું લક્ષણ
છે એવી પોતાના આત્મામાં સ્થિતિને પામેલા, તેમાં પણ ધ્યાનગોચર ક-
રેલા તમારે લીધે સુખીયા થએલા, પણ કેવલ્યાર્થીઓની પેઠે પોતાના
આત્માથી નહિ સુખી થએલા છે. માટે પૃથ્વી ઉપર આ પશુઓ પણ
સ્વાત્મસ્વરૂપ સાક્ષાત્કારવાળાઓ થકી પણ અત્યધિક હોવાથી ધન્ય છે
॥૧૨॥ વનિતાઓ-એટલે શાસ્ત્રાભ્યાસે રહિતપણારૂપ અનધિકારને લીધે
તત્ત્વને નહિ જાણનારી, તેમાંપણ લિલ્લવનિતાઓ-એટલે પ્રકૃતિથી પામર
જાતિમાં જન્મેલી, તેમાંપણ વનચરી-એટલે સદાય વનમાં વિચરવાના
સ્વભાવવાળી હોવાથી જેને હરિણાદિકનોજ સમાગમ વિશેષપણે પ્રાપ્ત
થએલો છે પણ વિદૂષોનો સંગપ્રસંગ જેને નથી. આવી પણ તે આ લીલ-
ડીઓ રસ્તામાં તમોને જોધને તત્ક્ષણજ દૈહિકકર્મ અને ગૃહકર્મ સમયને
છોડી દધને દોડીને અભિમુખ આવીને પૃથ્વીઉપર પડીને (તમોને સર્વેશ્વર-
પણે નિશ્ચય કરીને) દંડવત્ પ્રણામ કરેછે. તે આ લિલ્લન્ત્રિઓ આ લોકમાં
ધન્યતરતાને ધારણ કરેછે, એટલે કૃતકૃત્ય થઈ જાય છે ॥૧૩॥ હે ભગવન્ ! જે
આ ઉન્મત્તગંગા જડમયી છે તેપણ પોતાના તટપ્રતિ પધારેલા આપને
જોધને, તત્ક્ષણજ ઉછળતા ભક્તિરસથી યોગરદમ દ્રવિત અંગવાળી થઈ,
તમારાં દર્શન થવાથી ઉપજેલા આનંદાતિશયથી પરવશ થઈ, ઉન્મર્યાદિ-
તપણે ઉછળતા તરંગોવડે પોતાના પ્રહર્ષની અપળતાને પ્રકાશ કરતી થકી
આપને સદા સેવેછે, માટે તે આ ગંગા ધન્ય-કૃતકૃત્ય છે ॥૧૪॥ હે ભગવન્ !

દુદારચક્રમણચિન્તનસક્તાઃ । બહિરન્તરાત્તભવદીક્ષણધન્યા ય-
તયો મહાન્ત દ્વ સન્તિ વિમુક્તાઃ ॥૧૫॥ સ્વપનં વિધાય મુનિ-
મિશ્ર સલીલં ધૃતશુક્લવાસસમહં નિજગેહે । સ્થિતમજ્જપન્નનયનં
સ્મિતવક્રં દધદસિ ધન્ય ડરસીહ ભવન્તમ્ ॥૧૬॥ સ્તુવત્યેવં નર-
પતૌ જનાઃ શ્રીપુરવાસિનઃ । તત્રાયયુર્યે પૂર્વેદ્યુર્નાપુસ્તત્પૂજનક્ષ-
ણમ્ ॥૧૭॥ નિવેદિતા ભગવતે પ્રતીહારેણ તે જનાઃ । તદાજ્ઞયૈત્ય

જે કોઈ ઉન્નતગંગાના તરંગમાં વિહરણુ સુખમાં રસિક હંસો છે તેઓ
પણ તટપ્રતિ પધારેલા આપના ઉદાર ચંક્રમણ (ઉતાવળું મંદ ચાલવાની
આતુરી) દેખીને, પોતાની ચાલના વિલાસને વિસરી જઈને, તમારા ચરણ-
કમળના ચંક્રમણમાંજ એક આસક્ત અંતઃકરણવાળા થઈ, બહારજ જેમ
એમ અંતર્હૃદયમાંપણ થએલા તમારા દિવ્ય રૂપના સાક્ષાત્કારથી મોટા યતિ-
ઓજ જેમ (નિષ્પન્ન યોગીઓજ જેમ) એમ કર્મબન્ધને રહિત થઈ જાય
છે, માટે આ હંસો અતિશય ધન્યભાગી છે ॥૧૫॥ સાધુઓ સાથે જળકેળિ
લીલાપૂર્વક સ્નાન કરીને શ્વેત વસ્ત્રને ધારી રહેલા, મારા ઘરમાં નિવાસ કરી
રહેલા એવા આપને સાક્ષાત્ કરીને હું ધન્ય છું-જે તમો સદા અક્ષરધામમાં
વિરાજમાન છો એજ તમો મારા લવનને અલંકૃત કરો છો, માટે હું ધન્ય
છું. વળી અક્ષરધામમાં અનંત નિત્યમુક્તોની સાથેજ જેમ એમ મારા
લવનમાં પોતાના ચરણના એકાંતિક ભક્ત મુનિઓ સાથે નિવાસ કરી રહ્યા
છો, માટે હું વિશેષપણે ધન્યભાગી છું. વળી કમળદળ જેવા કોમળ વિ-
શાળ લોચનવાળા, મંદહાસથી મધુર મુખારવિંદવાળા આપ મારા લવ-
નનેજ જેમ એમ મારા હૃદયલવનને પણ હાલ અલંકૃત કરી રહ્યા છો,
માટે હુંતો આ લોકમાં નિરતિશય ધન્યશાળી થયો છું ॥૧૬॥

હે રાજન્ ! એરીતે ઉત્તમ નરપતિ સ્તુતિ કરી રહેતાં, જે અમદાવાદના
નિવાસી હેમંતરામ આદિક હરિજનો પૂર્વદિને (દીપોત્સવદિવસે) શ્રીહરિ
સમીપે આવ્યા હતા પણ તેમની પૂજા કરવાનો અવસર પામ્યા ન હતા. તેઓ
પૂજન કરવામાં ઉત્સાહ પામીને ત્યાં આવ્યા ॥૧૭॥ તે સમયે કરિમ નામના
દ્વારપાળે 'અમુક ગામના હરિજનો આવ્યા છે' એમ ભગવાનને નિવેદન કરેલા

તત્રાશુ તં પ્રણમ્યાર્ચયન્પ્રભુમ્ ॥૧૮॥ નીશારૈર્મૃદુભિઃ શોભૈઃ સ્વર્ણ-
વિન્દુવિચિત્રિતૈઃ । સૂક્ષ્મૈરનર્ઘ્યૈરરુણૈર્દીર્ઘૈરપિ શિરઃપટૈઃ ॥૧૯॥
પ્રાવારૈઃ કટિબન્ધૈશ્ચ કટકાદૈર્વિભૂષણૈઃ । ચન્દનેનાક્ષતૈઃ પૌષ્પૈર્હા-
રૈર્નીરાજનાદિભિઃ ॥૨૦॥ સમ્પૂજ્ય તં તદગ્રે ચ પીતસારાણિ શ-
ર્કરાઃ । ફલાદીનિ નિધાયાથ જગ્મુસ્તસ્યાજ્ઞયૈવ તે ॥૨૧॥ તતો
નારાયણમુનિઃ શોણામ્બરધરઃ પ્રભુઃ । બહિર્વેદીમુપેત્ય સ્વે નિષ-
સાદાસને શુભે ॥૨૨॥ જનાશ્ચ મુનયઃ સર્વે પૂર્વવત્તત્ર સજ્જરાઃ ।
સમાગત્ય નિષેદુસ્તે સ્વસ્થમર્યાદયાશિલાઃ ॥૨૩॥ પાર્ષદા અપિ
સેવાયાં તસ્યાવર્તન્ત પૂર્વવત્ । વાદ્યાન્યવાદયન્તજ્ઞા ગાયકાશ્ચ

જનોએ ભગવાનની આજ્ઞા પામીને ભગવાનના નિવાસ ભવનમાં પ્રવેશ કરી
તે પ્રભુને તત્કાળ પ્રણામ કરી પૂજા કરી. પૂજાપદાર્થો કહેછે-સુવર્ણસૂત્રથી
ગુંથેલા વિચિત્ર બુટાએ યુક્ત, રક્ત વર્ણના, કોમળ નીશારો, (જામા ડગલી
આદિક) સૂક્ષ્મ સૂત્રથી રચેલા હોવાથી જીણા મહામૂલ્ય રક્ત લાંબા શિરઃ-
પટો, (માથે આંધવાનાં વસ્ત્રો મંડિલ મોળીયા વિગેરે) સુવર્ણ તંતુથી
ગુંથેલા પ્રાંત લાગ જેના છે એવા અમૂલ્ય પ્રાવારો, (ઉત્તરીયવસ્ત્રો-ઓઢ-
વાનાં શાલ જેસ વિગેરે વસ્ત્રો) તેવાંજ કેડ્યમાં આંધવાનાં વસ્ત્રો, કાંચન-
મય કડાં આદિક આભૂષણો, ચંદન, અક્ષત, પુષ્પહારો અને આરતી અંતે
જેમાં છે એવા અન્ય ઉપચારોવડે પરા ભક્તિથી ભગવાનની પૂજા કરી
॥૧૮-૨૦॥ તે શ્રીનગરના જનો એરીતે પૂજા કરીને તે ભગવાનની આગળ
પતાસાં સાકર ફળ આદિક ભેટો પ્રીતિથી મુકીને, તેમને પ્રણામ કરી
તેમની આજ્ઞાથીજ ત્યાંથી ગયા ॥૨૧॥ તેપછી ભગવાન નારાયણમુનિ
રક્ત વસ્ત્રોને ધારીને નિમ્નતરૂતળે રહેલી વેદીને પામીને પોતાના સકળ-
મંગળકારી ભદ્રાસનમાં સભાને આનંદ આપતા થકા વિરાજમાન થયા
॥૨૨॥ સર્વે મુનિઓ તથા સર્વે ભક્તજનો પૂર્વની પેઠેજ પોતપોતાની
મર્યાદાને નહિ ઉલ્લંઘન કરીને, વિભાગને અનુસારે સંઘથી સભામાં
આવીને બેઠા ॥૨૩॥ સોમવર્મા વિગેરે પાર્ષદોપણ પૂર્વની પેઠે છત્ર
ધારવું, આમર ઢોળવો વિગેરે ભગવત્સેવામાં તત્પર થઈ ગયા. તે સમયે

जगुस्तदा ॥२४॥ स्थितं दीनानाथभट्टं विप्रं तत्रावलोक्य सः ।
तस्मै प्रसन्नो वासांसि स्वकीयानि ददौ तदा ॥२५॥ स्वाङ्गान्नीशा-
रमुत्तार्य तथैव कटिबन्धनम् । प्रावारं स्वमनस्य च ददौ शीर्ष-
पटं तथा ॥२६॥ धारया रौप्यमुद्राणां पूरयामास चाञ्जली ।
तस्य चानुग्रहं चक्रे भगवान् योगिवाञ्छितम् ॥२७॥ गाङ्गेयप्रमु-
खास्तावन्मल्लाः स्वस्मिन्निजप्रभोः । दृष्टिपातार्थमाचेरुर्बाह्वास्फो-
टनमात्मनः ॥२८॥ स्वामी नारायणो दृष्ट्वा तान्भक्तान् कूर्दनोत्सु-
कान् । रन्तुमाज्ञापयामास तत्प्रीत्यै करसंज्ञया ॥२९॥ दृढं निब-
द्धकच्छास्ते तदैवोत्प्लवनादिभिः । हासयामासुरखिलान्कर्मभिः

વાઘવાદનમાં પ્રવીણ એવા ભક્તો વીણા વિગેરે વાજાંત્રોને વજાવા લાગ્યા. અને ગાયનકુશળ જનો ભગવાનના દિવ્ય ગુણોના ગાનને કરવા લાગ્યા ॥૨૪॥ તે સમયે ભગવાને સલામાં એઠેલા, પોતાના ચરણના સમાશ્રય-વાળા, દીનાનાથ ભટ્ટ નામના વિદ્વાન્ વિપ્રને જોઈને, તેમની ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેમને પોતાનાં અમૂલ્ય વસ્ત્રો-નીશાર, કટિબન્ધન વસ્ત્ર, પ્રાવાર, શિરઃપટ, આ સર્વ અમૂલ્ય પોતાના અંગથકી ઉતારીને તત્કાળ તે વિપ્રને આપ્યું ॥૨૫-૨૬॥ અને ભગવાને રૂપ્યમુદ્રા (રૂપીયા)ની ધારાથી તેમના બે અંગળી (પોંપ-ખોખો) ભરી દીધા. કેવળ વસ્ત્ર રૂપીયા આદિકથી તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કર્યો એમ નહિ કિંતુ યોગિઓએ પણ અપ્રાપ્ય એવો અનુગ્રહવિશેષ કે જે નિઃશ્રેયસમાંજ મુખ્ય ઉપયોગી અને સર્વ સંતાપને સંહરનારો છે તેનાથી પરિપૂર્ણ કર્યો હતો ॥૨૭॥ તે સમયે ગંગારામપ્રમુખ મહો પોતાની કુશળતા પ્રદર્શાવાવડે ભગવાનની સેવા કરવાની કામનાથી તેના અવસરની રાહ જોઈ રહ્યા હતા, તેમણે પોતા ઉપર પોતાના પ્રભુ શ્રીહરિનો કંઈકાકટાક્ષ પાડવામાટે પોતાના હાથનું આસ્કેટન અનુક્રમે કર્યું ॥૨૮॥ તેમના આસ્કેટનથી આકૃષ્ટ થઈ છે દૃષ્ટિ જેમની એવા ભગવાન્ સ્વામી નારાયણે મહોને રમવામાટે ઉત્સાહી જોઈને, તેમની પ્રસન્નતામાટે હસ્તસંજ્ઞાથી રમવાની આજ્ઞા આપી ॥૨૯॥ તેઓ ભગવાનની આજ્ઞા પામીને તુરત દૃઢ કચ્છ બાંધીને, કુદવું વિગેરે તેમની

સહરીજ્ઞાન ॥૩૦॥ ઉત્થાપને ચોન્નયને ચાલને સ્થાપને તથા ।
આકર્ષણે શૃંગ્હલને છુવને તાડનાદિષુ ॥૩૧॥ તેષાં ચાતુર્યમાલોક્ય
તાન્પ્રશંસન્હસન્પ્રભુઃ । પ્રસન્નો દાપયામાસ તેભ્યો વસ્ત્રાણિ ભૂ-
રિશઃ ॥૩૨॥ યુક્તિષાક્યેષુ નિપુણસ્તથાવસરવિત્તદા । બ્રહ્માનન્દો
મહાબુદ્ધિઃ સ્મયમાનોઽવદત્પ્રભુમ્ ॥૩૩॥ આજ્ઞા તે હ્યસ્તનાસ્માભિઃ
સદ્ભિઃ પાલ્યા નવા પ્રભો ! । વિનાત્ર ત્યાગિનોઽન્યેષાં ફલિતા હિ
મનોરથાઃ ॥૩૪॥ ઇત્યુક્તસ્તેન ભગવાન્સતઃ સર્વાનુવાચ તાન્ ।

જાતિનાં વિચિત્ર વિચેષ્ટિતોવડે શ્રીહરિએ સહિત સર્વ જનોને બહુ હસાવા
લાગ્યા ॥૩૦॥ ઉત્થાપન-પગ તથા ઢીંચણને પિંડીકરણ કરીને પડેલા
પ્રતિમધને ઉઠાડવું, ઉન્નયન-હાથવડે ઉપાડીને લઈ જવું, ચાલન-કંઠાદિ
અંગમાં વળગી પડેલા મધને ખસેડી નાંખવું, સ્થાપન-હાથ પગ આદિકને
ચાલી હાલી શકે નહિ એમ પિંડીકરણ કરવું, આકર્ષણ-સામા મધે હસ્ત-
પાદાદિવડે વીંટી લીધેલા પોતાના દેહનું તેનાથી ખેંચી કાઢવું, શૃંગ્હલન-
સામા મધના કરચરણાદિકને અંધનવિશેષ કરવું, રસવન-પોતાને પ્રતિ-
રોધ કરનારા મધને કળાથી ફુટી પડવું, તાડન-સામા મધે કરેલા પોતાના
રક્ષણના ઉપાયોને ઠગીને તેને મર્મમાં પ્રહાર કરવો, ઇત્યાદિ અનેક-
વિધ મધયુક્તમાં તેઓનું ચાતુર્ય જોઈને હસતા થકા ભગવાને તેમની
બહુ પ્રશંસા કરી અને તેમની ઉપર પ્રસન્ન થઈને તેઓને વિવિધ વસ્ત્રો
આપ્યાં ॥૩૧-૩૨॥ તે સમયે બ્રહ્માનંદમુનિ કે જે વિશાળ મતિશાળી,
અવસર વિશેષના અભિજ્ઞ, યુક્તિયુક્ત ભાષણમાં કુશળ હતા, આ મુનિ
હસતા હસતા ભગવાનપ્રત્યે બોલ્યા કે-હે ભગવન્ ! અમો આપના
ચરણનું પરિચરણ એક પ્રિય જેમને છે અને વિશેષપણે આપની
આજ્ઞાને વશ વર્તનારા અને 'તમો આવતી કાલે યથેષિત પૂજા કરજ્યો'
એવી આજ્ઞાને પામેલા છીએ, તો અમો સાધુઓએ તે આજ્ઞા હાલમાં
નિશ્ચે અનુવર્તવી જોઈએ, ત્યાગીઓ થકી ખીજા સર્વે ભક્તો આપના
ચરણ પૂજનથી સંપૂર્ણ મનોરથવાળા થયા છે, અમો એકલા બાકી છીએ
॥૩૩-૩૪॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે બ્રહ્માનંદમુનિએ કહેલા ભગવાન્ તેમનો

યૂયમપ્યર્ચનં મેઽય કુરુથૈકૈકશો દ્રુતમ્ ॥૩૫॥ इत्युक्तास्त्याग्नि-
स्तेन घृष्टगन्धादिपाणयः । उत्तस्थुः पूजनं कर्तुं हरेः सर्वे नरा-
धिप ! ॥३६॥ मुकुन्दानन्दाद्या झटिति भगवत्पार्षदवरास्तथा
मुक्तानन्दप्रवरमुनयो हर्षनिभृताः । समागत्याभ्याશं बहुतरद-
यात्यार्द्रसुदृशः प्रभोश्चक्रुस्तस्यार्चनममलसद्भासनहृदः ॥३७॥ इति
श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे उत्तम-
संस्तुतभगवतो बहिर्वेद्युपवेशननामा षोडशोऽध्यायः ॥૧૬॥

સુવ્રત ઉવાચ—ચન્દનેનાક્ષતૈઃ પુષ્પૈઃ પૂજનં તુલસીદલૈઃ । કુર્વન્તસ્તે

આશય જાણીને, સર્વ સાધુ બ્રહ્મચારી પ્રતિ બોલ્યા કે—જે તમારો મનોરથ હોય તો તમોપણુ લલે આજ માં પૂજન કરો, પરંતુ એક એક આવીને જલદી કરો કે જે રીતે ભગવાનના ઉત્સવનો કાળાતિક્રમ ન થાય ॥૩૫॥ હે નરાધિપ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલા તે સર્વે ત્યાગીઓ પ્રહર્ષ પામીને ઘસેલું ચંદન આદિક પૂજોપકરણને હાથમાં લઈને શ્રીહરિનું પૂજન કરવા ઉઠ્યા ॥૩૬॥ ભગવાનના પાર્ષદો (પરિચર્યાપરાયણો)માં પ્રધાન મુકુન્દાનંદ-પ્રમુખવાળીઓ તથા ભગવાનના ચરણારવિંદમાં લક્ષ્મિરસથી ભીના હૃદય-વાળા મુક્તાનંદપ્રમુખ પરમહંસો, આ સર્વેએ અમળ-કામાદિ દોષોએ વર્જીત, માટેજ સદ્વાસનાવાસિત હૃદયવાળા (ભગવાનના પૂજનનોજ એક સંકલ્પ તેજ્ય શુભ વાસનાએ યુક્ત મનવાળા) થઈને, મહા હર્ષથી ભગવાનની પાસે આવીને, અકારણ અપાર કરુણારસથી ભીંજાયેલી દૃષ્ટિ જેમની છે એવા પ્રભુ શ્રીહરિની પૂજા કરવાનો આરંભ કર્યો ॥૩૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે ઉત્તમસંસ્તુત-ભગવતો બહિર્વેદ્યુપવેશનનામા ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥૧૬॥

૧અધ્યાય ૧૭ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! તે બ્રહ્મચારી સાધુઓ ઘસેલું ચંદન,

૧ આ અધ્યાયમાં સર્વ મુનિજનોએ ભગવાનની પૃથક્ પૃથક્ કરેલી પૂજા તથા નાનાપ્રકારના ભાવપૂર્વક કરેલી સ્તુતિ વર્ણન કરી છે.

હરેર્મત્તયા તુષ્ટુસ્તં પૃથક્ પૃથક્ ॥૧॥ મુકુન્દાનન્દ ઉવાચ—મત્સ્ય
કૂર્મે વરાહં કપિલમથ હરિં વાસુદેવં ચ વૈન્યં દત્તાત્રેયં ચ હંસં
નરહરિમૃષમં વામનં પરશુરામમ્ । યજ્ઞં રામં કુમારં હૃયશિરસમથો
નારદં રાજરાજં વ્યાસં કૃષ્ણં ચ બુદ્ધં ધૃતપુરુષપુષં નૌમિ નારાયણં
ત્વામ્ ॥૨॥ મુક્તાનન્દ ઉવાચ—કૌસુમશેખરરાજિવિરાજિતમાલલ-
સત્તિલકે કલિતારે । ચારુસરોજદલાયતચન્દ્રલોચનલોચનમો-
ચિતનારે । શોણપટેન કટિં ચ નિબદ્ધ્ય તદર્પિતપાણિયુગેઽન્નદધા-
રે । સ્વેરમુખેઽસ્તુ મનોઽન્ન વિમ્બો ! ત્વયિ ભૂરિસુગન્ધિમનોહરહારે

અક્ષત, પુષ્પો અને તુળસીપત્રથી લગવાનની ભક્તિથી પૂજા કરતા થકા
તેમની પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧॥ તેમાં પ્રથમ મુકુન્દાનંદ
વાણી સ્તુતિ કરે છે—હે પ્રભો ! સર્વ અવતારોના અવતારી તમો નારા-
યણને હું નમસ્કાર કરું છું. તમોએ પૂર્વે મત્સ્ય-કૂર્મે-વરાહ-નરસિંહ-
હયગ્રીવ-વામન-પરશુરામ-રામ અને કૃષ્ણાદિ રૂપે તેતે સમયે અવતરીને
વેદનો ઉદ્ધાર, પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર આદિકરૂપ ધર્મરક્ષણ કર્યું છે અને કપિલ-
હરિ-વાસુદેવ-વૈન્ય-(પૃથુ) દત્તાત્રેય-હંસ-ઋષભ-યજ્ઞ-કુમાર-નારદ-
રાજરાજ-નરનારાયણ-ધન્વંતરી અને વ્યાસાદિ રૂપે તેતે અવસરમાં અવ-
તરીને, તેતે ભક્તોના અભિલષિતને પરિપૂર્ણ કરવાપૂર્વક ધર્માદિ ચાર
પુરૂષાર્થનો પંથા પ્રતિષ્ઠાપન કર્યો છે. અને બુદ્ધરૂપે પ્રકટીને અસુરોને મોહ
પમાડ્યો હતો. તે તમો હમણાં ભૂમિમાં સ્વસ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ પ્રકટ કરી રહેલા
નારાયણને હું કાય વાણી મનથી પ્રણામ કરું છું ॥૨॥ હવે મુક્તાનંદમુનિ
સ્તુતિ કરે છે—હે વિભો ! (સર્વાન્તર્યામિન્ !) તમો અધર્મસર્ગરૂપ કલિ
થકી આશ્રિતોનો ઉદ્ધાર કરવાનો શુભ સંકલ્પ કરીને, સાક્ષાતજ પોતાના
અનવધિક આનંદમય દિવ્ય રૂપથી પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ થયા છો, તે તમારું જ
આ દિવ્ય રૂપ મંદહાસવડે મધુર મુખારવિંદે યુક્ત, કમળદળ જેવાં વિશાળ
ચંચળ લોચને કરીને સુંદર, રક્ત ઉત્તમ કટિબંધન વસ્ત્રથી બાંધેલા કટિતટ
ઉપર કરકમળ યુગળને ધારીને ઉભું રહેલું, હસ્તયુગળમાં શોભાયમાન
બાણબંધને ધારી રહેલું, વિવિધ પુષ્પોના તોરાઓની પંક્તિથી વિરાજીત

॥૩॥ ગોપાલાનન્દ ઉવાચ—જય શ્રીમદ્ભાસ્વચ્ચયરુચિવૃહદ્દામનિલય !
પ્રભો ! કારુણ્યાબ્ધે ! જનસુખવિધાનાત્તનૃતનો ! । જય સ્વામિન્ના-
રાયણ ! નિજજનાનન્દદ ! સદા દગત્રે રૂપં તેઽપ્રતિમ ! યદિદં હ્યેવ
વસતામ્ ॥૪॥ બ્રહ્માનન્દ ઉવાચ—ત્વદીયં મનોહારિ રૂપં મદીયં મનો

ભાવમાં શોભાયમાન ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલકને ધારી રહેલું અને સુગન્ધિ સુમ-
નોહર બહુ હારોને ધારી રહેલું છે, તે મારા મનમાં સદાય સ્કુરો ॥૩॥
હવે ગોપાલાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે સ્વામિન્ ! નારાયણ ! તમો
જય પામો, સ્વામિનો જય ઇચ્છવો એતો દાસજનને સમુચિત છે, તો
હું પોતાનું અસાધારણ દાસપણું અનુસ્મરણ કરીને અને આપ નારાય-
ણનું નિરૂપાધિક સ્વામીપણું અનુસ્મરણ કરીને નિત્યપ્રાપ્ત જય જેમનો
છે એવા પણ આપનો જય ઇચ્છવો એ આત્મસ્વરૂપને અનુરૂપ છે એમ
સમજીને હું કહું છું. વળી તમો કેવળ સ્વામી છો એટલુંજ નહિ પણ કણ્ણ-
નિધિ સ્વામી છો. સ્વામિનું જે કણ્ણય છે તે દાસજનને અત્યંત અનુકૂળ
છે, કેમકે આ કણ્ણનિધિ સ્વામી ક્ષણપણુ દાસજનનું દુઃખ સહન કરી
શકેજ નહિ. કણ્ણા નિરવધિપણે વહેતાં સર્વને સુગમ થાય છે, જેથી
તમો નિરવધિ શ્રીએ સંપન્ન, એક સાથેજ ઉદય પામેલા સહસ્ર સૂર્યની
પ્રભાને પરાભવ કરનારા દિવ્ય તેજે સંપન્ન, અક્ષરધામ નામના દિવ્ય
સ્થાનમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહ્યા છો તથાપિ જન-જન્મધારી સર્વ કોઇને
(જનનમરણનો ત્રાસ ટાળવાપૂર્વક) સુખી કરવામાટે આ માનુષ
લોકમાં નરનાથને હાલમાં ધારી રહ્યા છો, આ બધું આપની નિરવધિ
કૃપાનુંજ કાર્ય છે, તો તમો નિરવધિ કણ્ણનિધિ સ્વામી અમારા નયન-
ગોચર થતાં તમારા જયની આશંસા જે દાસવૃત્તિને સમુચિત છે તેને
વારંવાર હું કહું છું. એરીતે પોતાના દિવ્ય રૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવીને નિજ-
જનોને નિરતિશય આનંદ આપતા આપનું જે આ નિરૂપમ રૂપ છે તે
મારી દૃષ્ટિ આગળ નિરંતર નિવાસ કરીને રહો ॥૪॥ હવે બ્રહ્માનંદમુનિ
સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! આ માંહે મન કે જે—વિવિધ દુઃખમય શબ્દાદિ
ભાવોમાં ઓમેર રખડી રખડીને અંતે નિવેદ પામીને, આનંદમય આપના

મા જહાતુ ક્ષણં હ્યેતદેવ । અનાદૃત્ય લોકં લસચ્છેખરાલે ! વૃતસ્ત્વં

દિવ્ય રૂપના અનુભવથી વિજ્ઞાત રસાસ્વાદ (જેણે રસાસ્વાદ જાણ્યો છે) છે, તે માં મન તમારા આ નિરવધિક આનંદમય મુનિજનમનોહર (ભગવાનનું દિવ્ય રૂપ પ્રત્યગાત્મામાં જોડી રાખેલા પણ મુનિઓના મનને તે થકી ખેંચીને પોતાવિષે વિલીન-અત્યાસક્ત કરે છે) એવા દિવ્ય રૂપને ક્ષણપણ નજ ત્યાગ કરો. અર્થાત્ માં મન આપના દિવ્ય રૂપને અખંડ સ્મરણ કરો. મન ચંચળ પ્રકૃતિવાળું હોવાથી આવી પ્રાર્થના કરેછું. (ભાવાર્થ—હે ભગવન્ ! બહુ જનો આત્મા અનાત્માનો વિભેદ જાણીને યમ નિયમાદિકમાં નિષ્ઠાવાળા થઈ, અનાત્મા-દેહાદિક થકી મનનો પ્રત્યાહાર કરી તેને આત્મામાં ભલે જોડે છે અથાપિ તે મન પ્રમાથિ (વ્યાકુળ થવાના સ્વભાવવાળું) બળવત્ દૃઢ હોવાથી ધારણાને વ્યાકુળ કરીને પૂર્વે અનુભવેલા શબ્દાદિ વિષયોમાં જ બંધને પતંગીયાની પેઠ પડે છે, આપનું દિવ્ય રૂપતો જોનારા જનોના મન નેત્રને સર્વ વિષયો થકી પાછાં વાળીને પોતાના વશમાં યદ્યપિ લઈ જ લે છે તથાપિ તે આ મનના પ્રકૃતિથી ચંચળપણાના અને પ્રમાથિપણાના (વ્યાકુળ થવાપણું) સ્વભાવનો વિચાર કરીને હું પ્રાર્થના કરેછું કે—માં મન આપના દિવ્ય રૂપને ન ત્યાગ કરો) અથવા—મન એ કર્મપદ લેવું અને રૂપ એ કર્તૃપદ લેવું. અર્થ એવો કે—હે ભગવન્ ! આ મન મને ઉપકરણપણે આપે ભલે નિર્માણ કરી આપ્યું છે, પણ તે ‘ આ સ્વાદુ છે આ સ્વાદુ છે ’ એમ વિષમય વિષયોમાં જ દોડી દોડીને મને તો અનર્થમાં જ પાડે છે, અનાદિ કાળથી એરીતે મને પરાલવ કરીને, મારી જ ચૈતન્યશક્તિવડે ઉપજીવીને પોતે ચોમેર રમે છે, તો એરીતે વાસનામય આ મનને આપના નિરવધિક આનંદમય દિવ્ય રૂપમાં જોડી દેવા હું અસમર્થ છું, માટે આપની જ પ્રાર્થના કરેછું કે—તમારું રૂપ (કર્તૃપદ) આ મારા મનને (કર્મપદ) ક્ષણપણ નજ ત્યાગ કરો. શંકા-વાસનાવેગથી વિષયોમાં અહીં તહીં દોડ્યા કરતા તારા મનને માં રૂપ પોતાને વશ કરવા કેમ સમર્થ થાય ? તો એમ નથી, કેમકે તમારું રૂપતો મનોહારિ-આત્મનિષ્ઠ એવાપણ મુનિઓના મનને

મયા મસ્તકેનાસિ બાઢમ્ ॥૫॥ આનન્દાનન્દ ઉવાચ—નિશ્ચિલભક્ત-
જનૈરમિતોઽર્ચિતં વિવિધનૂતનવસ્ત્રમનોહરમ્ । રુચિરરત્નવિભૂષણ-

હરણ કરવામાં મહાસમર્થ છે, તો આ દિવ્ય મનોહારિ રૂપ મારા વિષયચપળ એવા પણ મનને સ્વવશ કરવા કેમ સમર્થ ન થાય ? થાયજી. શંકા—તું પ્રાર્થના કરેછું એ સત્ય છે, પણ શું પ્રાર્થનામાત્રથી આ અર્થ સિદ્ધ થાય ? નજી થાય. તેમાં વળી આ અર્થ તો યોગાભ્યાસમાં નિષ્ઠાવાળાઓને પણ દુર્લભ છે. સમાધાન—તમો કહોછો એ સત્ય છે, તથાપિ લોક—આ લોકને તથા બ્રહ્માના ભુવનપર્યંતના પરલોકને તથા તે અપ્રાકૃત લોકને પણ અનાદર કરીને—એટલે સર્વ ક્ષણ અને સર્વ સાધનને અનાદર કરીને હું તો તમોનેજ એક વચોછું, તો એરીતે શરણાગતને પ્રાર્થનામાત્રથી બીજા સાધનનું અનુષ્ઠાન કરવાનું રહેતું નથી, ‘હે પાઘમાં રહેલા શોભાયમાન તોરાઓની પંક્તિથી અલંકૃત !’ આ સંબોધન પદથી નરનાથને ધારી રહેલું આજ રૂપ પરમ પ્રિય છે એમ જણાવ્યું છે. શરણાગતિનિષ્ઠાની સ્થિરતા જણાવા કહેછે કે—મસ્તકથી ગાઢપણે હુંતો તમોનેજ વરેલો છું. ભલે મારું મસ્તક શતધા વિશીર્ણ થઈ જાય પરંતુ હું બીજાને નહિજ વરું, હું બીજાને નહિજ વરું ॥૫॥ હવે આનંદાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! હૃદયકમળને યોગકળાથી સ્પષ્ટ ઉઘાડીને, તેમાં સ્ફુરણાયમાન થતા કોઈ પણ પ્રત્યગ્જ્યોતિ (આત્મતેજ)ને કેટલાએક ઉપાસેછે, કેટલાક દહરાકાશને ઉપાસેછે, કેટલાક હિરણ્યશ્મશ્ચ હિરણ્યકેશ પુંડરીકાક્ષ (કમળનયન) ને ઉપાસે છે, બીજા કેટલાક અક્ષરમંડળના મધ્યમાં રહેલાને ઉપાસેછે. એરીતે વિદ્યામાં નિષ્ઠાવાળા તેઓ તેઓ તેમ તેમ તમોને ભલે ઉપાસેછે પરંતુ હું તો તે તમો નરનાથધારીને પ્રેમરસથી ભીંજાઈ ગએલા હૃદયમાં સદાય ધારણ કરેછું (ચિતવુંછું) મારે યોગકળાની કુશળતા નથી કે જેણે કરીને વિદ્યાનિષ્ઠોની પેઠે મારી ગતિ ગહન વેદાંતૈકગોચર તે સ્વરૂપમાં થાય. કિંતુ વેદાંતગોચર અને નયનગોચર આજ દિવ્ય સ્વરૂપમાં પ્રેમરસથી પરિપૂર્ણ મનવાળા મારા જેવાઓની ગતિ થાય. નિત્યમુક્તોએ સેવનીય, પિતાંબરધારી, કૌસ્તુભાદિ દિવ્ય

ભૂષિતં હૃદિ ભવન્તમહં નિદધે સદા ॥૬॥ નિત્યાનન્દ ઉવાચ—કિસ-
લયમૃદુલે પદામ્બુજે તે નિજજનહૃત્તિમિરાપહારશીલે । વિલસદ-

ભૂષણોવડે ભૂષિત એવા રૂપની અપેક્ષાએ આ તમારું રૂપ મને પરમ પ્રિય છે, કેમકે જે રૂપ મારા જેવા ભક્તજનોએ સુખેથી સેવવા યોગ્ય, નાનાવિધ નવીન વસ્ત્રોવડે મનોહર અને સુંદર રત્નજડિત વિવિધ વિભૂષ-
ણોવડે વિભૂષિત છે. તો તેવા તમોને હું હૃદયમાં સદાય ધારણ કરું છું. કેવળ તમોને એકલાનેજ હૃદયમાં ધારણ કરું છું એમ નહિ કિંતુ જે આ ભક્તજનો છે તેનાથી વિંટાએલા તમોને ધારણ કરું છું, કેમકે મુક્તોએ વિંટાવાપણા થકી પણ ભક્તોએ વિંટાવાપણું તો મુક્તિરસ થકી અત્યધિક ભક્તિરસને અનુરૂપ (યોગ્ય) છે. ભગવાનને પણ એજ (ભક્તથી વિંટાઈ રહેવાપણું) નિરતિશય પ્રિય છે ॥૬॥ હવે નિત્યાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! જે આપનો નેત્રસાક્ષાત્કાર થાય તો પછી માનસસાક્ષાત્કારની કોણ સ્પૃહા કરે ? કોઈ પણ નજ કરે. સાક્ષાત્કારના સાદૃશ્ય-
માત્રથી (તુલ્યપણાથી) તો માનસપણ (મનોગોચર) સાક્ષાત્કાર કહેવાય છે. (સત્ય સાક્ષાત્કાર તો નેત્રથી થએલો તેજ છે) તો તમારા તે આ નેત્રસાક્ષાત્કારનીજ હું સતત સંપ્રાર્થના કરું છું. તેમાં પણ પ્રીતિ-
ગર્ભિતજ જે પ્રિયતમ વસ્તુનો સાક્ષાત્કાર છે તે રસ્ય (આનંદ આપનારો) છે, એજ સ્પૃહા કરવા યોગ્ય છે, તો હું એવી પ્રાર્થના કરું છું કે—આપના ચરણારવિંદમાં મારાં નેત્રયુગળ ભ્રમરભાવને પ્રાપ્તો. ભ્રમરને જેમ કમળમાંજ નિરવધિક પ્રીતિ છે તેમજ દાસજનના નેત્રરૂપ ભ્રમરની પ્રીતિ સ્વામિના ચરણકમળમાં છે. નિરવધિક પ્રીતિરૂપતાને પામેલો જે ચરણકમળનો સાક્ષાત્કાર એજ સ્વતઃ સુખરૂપ હોઈને મને સતત થાવ એવી પ્રાર્થના છે. આ આપનાં ચરણકમળ શોભાયમાન વંજ કમળ ઊર્ધ્વ-
રેખા આદિકં ચિહ્નોવડે અસાધારણ પારમૈશ્વર્યને સૂચવેછે, તો પારમૈશ્વર્યને સૂચવનારી રેખાઓથી સમલંકૃત એવા ચરણકમળનો સાક્ષાત્કાર દાસજને ઇચ્છવો જોઈએ. શંકા—જે હૃદયનું તિમિર (અંધકાર) ન ટળ્યું તો પછી નેત્રસાક્ષાત્કારથી શું પ્રાપ્ત થાય ? એવી અપેક્ષામાં કહે છે કે—

શનિનીરજોર્ધ્વરેચ્છે નયનયુગં મમ ષટ્પદત્વમેતુ ॥૭॥ મહાનુભાવાનન્દ
ઉવાચ—કેવલં તે કથામેવ યઃ શ્રોત્રગાં માનવઃ કોઽપિ કુર્યાન્ન

આ કમળ બીજને સજ્જતીય નથી કે જેથી બીજના કિરણોવડે ઉપજી-
વન પામી પ્રકુલિત થઈ હૃદયાન્ધકારને હરવામાં અસમર્થ થાય? કિંતુ
આ કમળતો વિલક્ષણ છે, કેમકે જ્ઞાનાનંદેક સ્વરૂપ જેમનું છે એવા
આપ પરમાત્માનો એક અવયવવિશેષ છે, માટેજ નિજજનોના હૃદય-
તિમિરને હરવાના સ્વભાવવાળું છે. યદ્યપિ કમળદૃષ્ટાંતથી સુકુમારતા
અને સુરભતાની સિદ્ધિ થાય છે અથાપિ સુરભતાની અપેક્ષાએ સુકુમાર-
તામાં પોતાનો ભાવવિશેષ જણાવામાટે ‘કિસલયમૃદુલે’ એમ પૃથક્પણે
વિશેષણ આપે છે, કિસલય થકી પણ આ આપના ચરણ અતિ કોમળ
છે (કિસલય એટલે પલ્લવ, જેને નવાંકુર કહેછે) આવા કોમળ ચરણ
કમળથી પાપાણુપ્રાય અને કાંટાપ્રાય આ ભૂમિતળમાં અમારું ઉજીવન
કરવા આપ વિચરો છો, માટે આપની કૃપા અહો અહો છે. મારા જેવા
પામરોનું હૃદય રાગ દ્વેષાદિરૂપ વિષમય કાંટાથી ભરપુર છે તથાપિ તમો
તેમાં પલ્લવથકી પણ કોમળ એવા આ ચરણકમળને કૃપાથી મુકીને
અને તેનું તિમિર ટાળીને અમારા નેત્ર આગળ પ્રકાશો છો. તે તમારી
સર્વેશ્વરતા અને કૃપાવત્સળતાનો સાક્ષાત્ અનુભવ કરતો હું તે મારી
નેત્રવૃત્તિ આપના ચરણકમળમાં નિરંતર રહી ॥૭॥ હવે મહાનુભાવા-
નંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે હરે! ‘આત્મા વારે દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યો મન્તવ્યો
નિદિધ્યાસિતવ્યઃ’ આ શ્રુતિમાં કહેલો માર્ગ તો અતિ ગહન છે, તે
આ માર્ગથી ભવસાગરને કોઈકેજ (વિરલો) તરી જાય છે. આત્મા
કયો? કે જેને શ્રુતિમાં વેદિતવ્યપણે કહ્યો છે. તે આત્માનો અવબોધ
આપવા શ્રુતિ તરતજ પ્રવર્તે છે—‘ન વા અરે પત્યુઃ કામાય પતિઃ પ્રિયો
ભવતિ’ ઇત્યાદિ વિસ્તારથી. તેટલામાત્રથી પણ તે આત્માનો સુસ્પષ્ટ અવ-
બોધ થતો નથી, અન્ય પ્રકરણમાં આત્માનું નિરૂપણ કરવા પ્રવર્તેલી શ્રુતિ
અન્નમય મનોમય આદિકને ઉલ્લંઘન કરીને આનંદમયમાં ઉપસંહારને
પામે છે. અંતર્યામિબ્રાહ્મણ તો અંતર્યામિપણને વિસ્તારથી નિરૂપણ

સોઽપિ ઇમેત્ । સંસૃતૌ તર્હિ સાક્ષાદ્ભવન્તં દશા પશ્યતઃ સા
કુતસ્તં ભજે ત્વાં સદા ॥૮॥ શુકાનન્દ ઉવાચ—નિત્યં યોઽક્ષરધામ્નિ

કરતાં સ્પષ્ટપણે સર્વેશ્વરની આત્મતાને (જે સર્વેશ્વર છે એજ પરમાત્મા છે) જણાવે છે. તો એરીતે આત્મસ્વરૂપને શ્રવણ મનનવડે સમજીને તેના નિદિધ્યાસનમાં પ્રયત્ન કરે. આ બધું સર્વસુગમ કેમ હોઈ શકે ? નજ હોય. તેમજ આ વિદ્યામાં સર્વ કોઈ પુરૂષ સમર્થ પણ નજ હોઈ શકે, કેમકે આ વિદ્યા નિયમિત અધિકારવાળી (ત્રણ વર્ણનેજ અધિકાર છે સર્વ કોઈને નથી) છે. તો આવી દુર્ઘટતાની પર્યાલોચના કરીને આપ પરમ કૃપા વાત્સલ્ય અને સૌશીલ્ય ગુણની પ્રેરણાથી આ વિષમ કલિકાળમાં પણ આ પૃથ્વીતળમાં પોતાનાજ દિવ્ય રૂપથી પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો. તે તમારી પ્રાદુર્ભાવ કથા કે જે કૃપા વાત્સલ્ય સૌશીલ્ય આદિક કલ્યાણમય ગુણવિશેષે ગર્ભિત છે તેને, તેવા દિવ્ય ગુણોમાં રસિક જે કોઈ જાતિથી કે વિદ્યાથી નીચ જનપણ સાંભળે છે તે તેટલામાત્રથીજ સંસૃતિરૂપ ચક્રભ્રમણ થકી નિકળી જાય છે. તો તે તમો સર્વ લોકોના સમુદ્ધાર માટે પ્રાદુર્ભાવ પામેલા પરમપુરૂષને પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ કરતા મને ભવભ્રમનો પ્રસંગજ ક્યાં છે ? માટે હું હાલમાં નિત્યતૃપ્ત થયો છું. તે તમો પરાવર પરમાત્માનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન થતાં મારાં સર્વ કર્મો પ્રક્ષીણ થઈ ગયાં છે અને હૃદયગ્રન્થિ વિશીર્ણ થઈ ગયો છે, માટે હું હવે નિર્ભય થઈ ગયો છું. તો હવે મુક્તિદશામાંજ જેમ એમ કેવળ આનંદથી સદાય તમોને ભળું છું ॥૮॥ હવે શુકાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે પ્રભો ! સર્વ ભૂતોના મહેશ્વર સર્વજ્ઞ સત્યસંકલ્પ એવા જે તમો પરમ કરૂણાથી સર્વ કોઈએ સમાશ્રય કરવા મનુષ્ય સજાતીય તનુને આશ્રય કરી રહ્યા છો. તે તમારો આવો જે મનુષ્યભાવ તેના સમાશ્રયરૂપ પરંભાવને નહિ જાણીને પોતે કરેલાં પાપકર્મોએ કરીને મૂઢ એવા જનો મનુષ્યપણાના સ્વીકારમાત્રથી તમોને ખીજા જેવાજ જાણીને તિરસ્કાર કરેછે. રાક્ષસ-સંબન્ધી (તામસી) તથા આસુરસંબન્ધી (તામસી-ક્રોધ લોભાદિમયી) મોહિની (ભગવાનના પરપણામાં મોહ પમાડનારી) પ્રકૃતિ (સ્વભાવ) ને

દિવ્યમહસિ સ્વે પ્રાકૃતાઘ્યાત્પરે ગાઢાત્સન્તમસાત્પ્રભોઽક્ષરપરઃ
શ્રીવાસુદેવઃ સ્વયમ્ । મુક્તૈર્દિવ્યવપુર્ભિરાશ્રિતપદોઽસહ્યૈશ્ચ તેજો-

આશરેલા તેઓ નિષ્કળ વાંછિતવાળા, નિષ્કળ આરંભવાળા, (ઉપક્રમને આરંભીને નિષ્કળ પ્રવૃત્તિવાળા) વિપરીતજ્ઞાન હોવાથી નિષ્કળ જ્ઞાનવાળા અને સર્વત્ર યથાર્થ જ્ઞાને રહિત છે. યથાર્થ જ્ઞાનનો અભાવ છે માટે તેમનું જ્ઞાન નિષ્કળ છે, માટેજ તેમની આશા અને આરંભ નિષ્કળ છે એવો ક્રમ સમજવો. અર્થાત્ તમને સર્વેશ્વરને ધતર નર જેવા સમજીને તમારે વિષે જે કાંઈ કરવા ઇચ્છે છે અને જેને ઉદ્દેશીને આરંભીને કરે છે તે તમામ નિષ્કળ થાય છે. જે કોઈ પોતે કરેલા પુણ્યસંચયથી તમારા શરણુને પામીને સમસ્ત પાપબંધે રહિત થઈ દેવી (સાત્વિકી) પ્રકૃતિને આશરેલા મહાત્માઓ છે તેતો મન વાણીને અગોચર નામ કર્મ સ્વરૂપ જેમનું છે એવા પણ તમને પરમ કૃણાથી સાધુજનોના સંરક્ષણમાટે મનુષ્ય ભાવથી અવતરેલા જાણીને અનન્યમનથી તમને ભજે છે. તે તમારી આ નરતનુ હસ્તપાદાદિ અવયવ રચનાની સમાનરૂપતામાત્રથી ગુણમયી નથી કિંતુ દિવ્ય છે, ‘ન તસ્ય પ્રાકૃતા મૂર્તિઃ’ એવી સ્મૃતિ છે. ‘આદિત્ય-વર્ણં તમસઃ પરસ્તાત્’ એવી શ્રુતિ છે. ‘અજોઽપિ સન્નવ્યયાત્મા ભૂતાનામી-શ્વરોઽપિ સન્ । પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ઠાય સમ્ભવામ્યાત્મમાયયા’ એવું ગીતાવચન છે. સંસારસાગરમાં ડુબતા મનુષ્યોના ઉત્તારણુ માટે કૃપાના ઉછળતા તરંગોવાળી સ્વેચ્છાથીજ આ-મનુષ્યલોકમાં દિવ્ય નરતનુ પ્રકટ કરીને પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો. પ્રાદુર્ભાવ પામીને આત્મારામ હોવાથી ‘મુનિ’ એવી આખ્યા (નામ) થી પ્રખ્યાત અને પોતાને અસાધારણુ એવી યોગરૂઢ ‘નારાયણુ’ એવી આખ્યાથી વિખ્યાત થયા છો. દિવ્યરૂપ તેજોમય અપરિમિત મુક્તોએ સેવેલા જે પોતાનાજ દિવ્ય રૂપથી, અલૌકિક અતિસુંદર તેજ જેમાં છે અને પ્રકૃતિનો ગાઢ અંધકારથકી પરપણુ પ્રકાશતા એવા પોતાના અક્ષરધામમાં અક્ષર-પરપણુ સદૈવ વિરાજે છો; તેજ પોતાના આનંદમય દિવ્ય રૂપથી તે તમો શ્રીવાસુદેવ સ્વયં સ્વેચ્છાથી નરતનુની રચનાવિશેષને સ્વીકારીને પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો. આપના પ્રાદુર્ભાવમાં પ્રધાન નિમિત્ત તો આ છે-શું ? તો

મયૈરાસ્તે સ ત્વમિહાસિ દિવ્યનૃતનુર્નારાયણાખ્યો મુનિઃ ॥૯॥
સ્વજ્ઞાનપ્રથનં ચ ભક્તનયનાનન્દં ચ ધર્માવનં કર્તું હ્યાત્તનરાકૃતૌ
કરુણયા સ્વીયાન્તરારિક્ષિતિ । પ્રાદુર્ભાવિતદિવ્યવૈભવઃ સ્વત્ત્વયેવ
તસ્મિન્મનો લીનં મેઽસ્તુ સદા સિતામ્બરધરે શ્વેતપ્રસૂનસ્રજિ ॥૧૦॥
સ્વયંપ્રકાશાનન્દ ઉવાચ—જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુપ્તિસાક્ષિણિ પરે માયાદિ-

કળિબળને લીધે પરાભવ પામેલા વિધિનિષેધરૂપ ધર્મની રક્ષા કરવી તથા
પ્રક્ષય પામેલા, વેદાંતિકવેદ્ય સ્વસ્વરૂપના જ્ઞાનનો પ્રકાશ કરવો અને ભક્ત-
જનોના નેત્રોને આહ્વાદ આપવો. આ કારણોને લીધે કંઈનાથી પ્રાદુર્ભાવને
પામીને આજ ભૂમિતળમાં અક્ષરનિવાસિત્વ આદિકરૂપ અસાધારણ ઐ-
શ્વર્ય તેતે ભક્તોને તેતે સમયે સમાધિમાં તમોએ પ્રદર્શાવ્યું છે. વળી પો-
તાના ચરણકમળના સમાશ્રિત જનોના ચિત્તમાં સ્વયં પ્રીતિથી પ્રવેશ
કરીને રાગદ્વેષાદિ અંતરના અરિઓને નાશ કરો છો. આવા શ્વેત પુષ્પોના
(મોગરા બુધ્ધિ આદિક) હારોથી સમલંકૃત, શ્વેત વસ્ત્રધારી આપને વિષે
મારું મન સર્વ કાળમાં લીન-સ્નેહનિમગ્ન રહે ॥૯-૧૦॥ હવે સ્વયંપ્રકા-
શાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! આપ જાગ્રત્ સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ
આ અવસ્થાઓના સાક્ષી છો—જીવ તો કર્મવશ હોઈને કર્માનુસારે જાગ્રત્
આદિક અવસ્થાઓને અનુભવે છે, તમો તો તે જીવોની સાથેજ હૃદય-
કમળમાં રહેલા છતાં પણ કર્મકળથી નહિ લેપ પામીને તેઓની તેતે અવ-
સ્થાઓના સાક્ષી થાઓ છો, માટેજ તે જીવો થકી તમો પર છો. તેમાં
'દ્વા સુપર્ણા સયુજા સલાયા સમાનં વૃક્ષં પરિપક્વજાતે । તયોરન્યઃ પિપ્પલં
સ્વાદ્વત્યનશ્ચન્નન્યોઽમિચાકરીતિ' એવી શ્રુતિ છે. તો તે જીવો ભોક્તાઓ
થાય છે અને તમે તો તેનાથી પર સાક્ષી થાઓ છો. શંકા—તે જીવોની સાથે
માયાના પરિણામરૂપ દેહમાં નિવાસ કરી રહેલાને પણ સાક્ષિતામાત્ર કેમ
કહેવાય? તો એમ નથી, કેમકે તમો અનીશ (અસમર્થ) નથી. તે જીવો તો
અનીશ છે. તેમાં 'સમાને વૃક્ષે પુરુષો નિમમ્નોઽનીશયા શોચતિ મુદ્ધમાનઃ ।
જુષ્ટં યદા યદ્યત્યન્યમીશમ્' 'અસાન્માયી સૃજતે ત્રિશ્વમેતત્તત્તસિશ્ચાન્યો
માયયા સન્નિરુદ્ધઃ' એવી તો શ્રુતિ છે. વળી જે માયા આદિક છે તે તમા-

શક્તીશ્વરે વૈરાજસ્ય હિરણ્યગર્ભપુરુષસ્યાપીશ્વરસ્યેશ્વરે । આત્મીયા-
ક્ષરધામનિત્યવિલસત્ક્રીડે મનુષ્યાકૃતૌ તસ્મિન્નૃષ્ટીપુરુષોત્તમે ભગ-
વતિ ત્વય્યસ્તુ મે માનસમ્ ॥૧૧॥ આત્માનન્દ ઉવાચ—કૃપયા પર-
યૈવ સઘો ભુવિ મૂઢોઽપિ જનો બુધૈર્ન જયઃ । ભવતીત્યલિલાગમૈ-

રીજ શક્તિલેશ છે. જે માયા જે પુરુષ અને જે કાળ છે, તે આ સર્વ
જગત્સર્ગના ઉપકરણભૂત હોઇને તમારોજ એક પ્રકાર (અપૃથક્સિદ્ધ
વિશેષણ) થવાના સ્વભાવવાળું હોવાથી તમારું શક્તિભૂત છે, તો એના
આપજ ઈશ્વર છો. તેથી તમો તેના સાક્ષી અને નિયંતા થાઓ છો. શંકા-
સૃષ્ટિમાં કારણપણું હિરણ્યગર્ભ (બ્રહ્મા)નું ‘હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાગ્રે’ આ
શ્રુતિ કહેછે, તો એજ ઈશ્વર હોવાને યોગ્ય છે ? તો એમ નથી, કેમકે
બ્રહ્મા તો તમોએ કરવા માંડેલી સૃષ્ટિ આદિકના દ્વારમાત્ર છે. એટલે
એમનું ઈશ્વરપણું તો અપેક્ષાબુદ્ધિથી (ઈન્દ્રાદિકની અપેક્ષાએ) છે પણ
નિરૂપાધિક નથી. વિરાટ સૂત્રાત્મા અને અવ્યાકૃત આ ત્રણ દેહના અભિ-
માની, વૈરાજ હિરણ્યગર્ભ અને ઈશ્વર સંજ્ઞાને લજનારા એવા તે ઈશ્વર
બ્રહ્માનાપણુ તમો ઈશ્વર (ઈશ્વરેશ્વર) છો. તેમાં ‘તમીશ્વરાણાં પરમં મહેશ્વ-
રમ્’ એવી શ્રુતિ છે. તમો પોતાને અસાધારણ અક્ષરધામમાં નિત્ય નિવાસ
કરી રહ્યા છો, તથાપિ તેના તેજ પોતાના અસાધારણ દિવ્ય રૂપથી માનુષ્ય-
નાશ્વને અનુકરણ કરીને અમારા ઉજ્જવન અર્થે કૃપાથી પૃથ્વીતળમાં
પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો. આવા આપ લગવાનું પુરુષોત્તમને વિષે મારું મન
નિરંતર નિમગ્ન રહ્યું ॥૧૧॥ આત્માનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે લગવન !
સમગ્ર આગમો (શાસ્ત્રો)ના તમોજ હેતુ છો, ‘યસ્ય નિઃશ્વસિતં વેદાઃ’
એવી શ્રુતિ છે. સ્મૃતિઓપણુ વેદ મૂળ જેમાં છે એવી છે, માટે તમોજ
અભિલ આગમોના હેતુ છો. આવા આપની જે પરા કૃપા થાય તો
તત્ક્ષણજ મૂઢ જન પણુ વિજ્ઞાનસંપત્તિને પામેછે અને પંડિત પુરુષોએ
અજેય થાયછે—એટલે પંડિત પુરુષને દુર્લભ એવા જ્ઞાનવિશેષને પામેછે.
જે હેતુમાટે પરોક્ષ અપરોક્ષ લક્ષણ જેનું છે એવી અપરબ્રહ્મવિદ્યા અને
પરબ્રહ્મવિદ્યાની સંપત્તિ આપ લગવાનની કૃપાથીજ એક સાધ્ય છે, માટે

કહેતું મુંવિ નારાયણમીશ્વરં ભજે ત્વામ્ ॥૧૨॥ ચૈતન્યાનન્દ ઉવાચ—
 નિદધે હૃદયે હૃદયેશ ! વપુસ્ત્વ દેશિકદેશિક ! હંસવૃતમ્ । મમ
 મા મતિરન્યપદં વિપદં ભજતાં રમતામિહ નાથ ! સદા ॥૧૩॥
 ભજનાનન્દ ઉવાચ—સુખયિતુમલં લોકં શોકાર્ણવે બહુધાઽર્દિતં પર-

હું વિજ્ઞાનસાધનોપાયની શોધને ત્યાગ કરીને તમો સર્વેશ્વર નારાયણને
 ભળું છું ॥૧૨॥ ચૈતન્યાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! તમો દેશિ-
 કોના દેશિક (ઉપદેશ આપનાર આચાર્ય) છો, એટલે વ્યાસાદિક જે
 દેશિકો છે તેનાપણુ દેશિક છો. તેમનું જે દેશિકપણું છે તેતો તમોએજ
 પ્રવેશ કરાવેલી શક્તિએ કરીનેજ છે પણુ સ્વતઃ નથી. આ અર્થ 'ચક્ષુ-
 વશ્રક્ષુઃ' (ચક્ષુષના ચક્ષુષ્ એની પેઠે જાણવો) હે હૃદયેશ ! તે તમારા
 વપુ-દિવ્ય સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ-ચિંતન કરું છું. કેમકે આ ભગવાન
 હૃદયમાં રહીને અજ્ઞાનજન્ય અંધકારને નાશ કરેછે, ધતર દેશિકોની અપે-
 ક્ષાએ આ દેશિકોના દેશિક ભગવાનનો આ કલ્પો એજ વિશેષ છે. બીજા
 દેશિકો તો પ્રણિપાતાદિકથી ઉપસેવન કર્યાથિકા તત્ત્વનો કેવળ ઉપદેશ
 આપેછે, આ ભગવાનતો આત્મભાવ (હૃદય)માં રહીને પ્રદીપ્ત જ્ઞાનદી-
 પથી અજ્ઞાન અંધકારને નાશ કરેછે. વળી જે નિત્યમુક્તોથી ચોમેર વિંટા-
 એલું તમારું સ્વરૂપ છે તેજ આ હમણાં તમારા એકાંતિક ભક્ત પરમ-
 હંસોથી વિંટાએલું હું હૃદયમાં ધ્યાન કરું છું—નિત્યમુક્તોથી વિંટાએલા સ્વરૂ-
 પની અપેક્ષાએ પણુ પરમહંસોથી વિંટાએલું સ્વરૂપ તો મને પરમ પ્રિય
 છે, કેમકે આ તો લોચનગોચર છે. વળી હે નાથ ! આ મારી મતિ
 સદાય આ દિવ્ય રૂપમાંજ રમો—એટલે હમણાં જે આ રતિ (પ્રીતિ)
 ઉદ્ભવી છે તે ક્રોધથી પણુ નહિ હણાતાં પરમાનંદસમુદ્ર તમારે વિષેજ
 સદાય પ્રવર્તો, એવી પ્રાર્થના કરું છું. અર્થાત્ અનાદિ વિપરીત વાસના
 પ્રબળ હોવાથી તે વાસનાને સમગ્રપણે શમાવીને તમારેવિષે રતિને વૃદ્ધિ
 પમાડો અને તમારા આ દિવ્ય સ્વરૂપ થકી બીજું પણુ જે કૈવલ્યાદિ પદ
 છે તેતો વિપદાઓનુંજ પદ (સ્થાન) છે, માટે તેનેવિષે મારી મતિ ક્યારેય

મકૃપયા દધે યો વૈ નરાકૃતિમિચ્છયા । તમહમશિલબ્રહ્માણ્ડાનાં
ભવાભવકારણં સ્વહૃદિ વિદધે ત્વામાત્માનં હરે ! સકલાત્મનામ્
॥૧૪॥ પરમચૈતન્યાનન્દ ઉવાચ—અશેષદુઃસ્વમજ્જનં નિજાન્તરજ્ઞમજ્જ-
નમ્ । વિશાલનેત્રસ્વજ્જનં નમામિ ભક્તરજ્જનમ્ ॥૧૫॥ પરમાનન્દ
ઉવાચ—સંસ્તૂયમાનમભિપૂજ્ય મહર્ષિમુક્તૈરેકાન્તધર્મનિરતૈર્ગત-
કાલભીકૈઃ । સ્વાતન્ત્ર્યતો ધૃતનરાકૃતિનાટનં ત્વાં નારાયણં નૈર-
સત્ત્વં પ્રણતોઽસિ નિત્યમ્ ॥૧૬॥ કૃષ્ણાનન્દ ઉવાચ—અવ્યાકૃતાભિ-

નજ પ્રવેશ કરો ॥૧૩॥ ભગવાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે હરે ! આ
દુઃખમય લવસાગરમાં પડેલા અને જન્મ જરા મરણ વિગેરે વિવિધ
કલેશથી પરાલવ પામેલા એવા જીવસમૂહને ત્રિવિધ તાપ ટાળવાપૂર્વક
આત્યંતિક સુખ પમાડવામાટે પરમ કૃપાથી સંકલ્પમાત્રે કરીને મનુષ્યા-
કારે આપ પ્રકટ થયાછો. સમગ્ર બ્રહ્માંડોની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલયના
કારણ અને સર્વ આત્માઓના આત્મભૂત એવા આપને હું મારા હૃદયમાં
નિરંતર ધારણ કરું છું ॥૧૪॥ હવે પરમચૈતન્યાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે
ભગવન્ ! તમો નિજ-પોતાના ચરણનાજ એક સમાશ્રયવાળા જનોના
અંતરમાં રહેલા જે રાગ દ્વેષાદિ દોષો તેને મંજન (શુદ્ધ) કરોછો અને
જ્ઞાનોપદેશથી સમસ્ત દુઃખને દૂર કરોછો અને કંઠાથી ભરપુર, કમ-
ળદળ જેવાં વિશાળ અને ખંજન પક્ષી જેવાં ચંચળ એવાં લોચનયુગળ-
વડે ભક્તજનોને રંજન કરોછો. આવા આપને હું પ્રણામ કરું છું ॥૧૫॥
પરમાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! પૂર્વે તમોએ નરના સખા નારા-
યણ ઋષિરૂપે થઈને મુક્તપ્રાપ્ત મહર્ષિઓએ પૂજા કર્યા થકા નિઃશ્રેયસમાંજ
એક ઉપયોગી એવું વિજ્ઞાન પૃથ્વીમાં પ્રવર્તાવ્યું હતું. એજ આપ ફરીથી
હમણાં કલિયુગમાં સાધુજનોના સંરક્ષણાર્થે સત્યસંકલ્પપણે સ્વેચ્છામાત્ર-
થી નરનાશને પ્રકટ કરીને, કાળ માયા અને કર્મેના લયે રહિત, પારમૈ-
કાંતિક ધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા, કર્મખીજ જેમનાં વિનાશ થયાં છે એવા મુક્તા-
નંદાદિ મહર્ષિઓએ બહુધા રૂડીરીતે પૂજા કર્યા થકા તથા સ્તુતિ કર્યા થકા

મતિરીશ્વર આદરાત્વાં સદ્ધર્ષણં હ્યથ વિરાડભિમાન્યુપાસ્તે । પ્રદ્યુ-
ન્નમચ્યુત ઉતાઙ્ગમવોઽનિરુદ્ધં સૂત્રાત્મમાન્યલિલનાથ ! નમામિ
તુભ્યમ્ ॥૧૭॥ ભગવદાનન્દ ઉવાચ—મનોભવશરાતુરૈર્ગુરુભિરક્ષપો-
ષાકુલૈર્વિચિત્રતિલકાદિમિર્ઘપિતવિષ્ણુમક્તવ્રતૈઃ । અદૃષ્ટતરવ-
ર્ત્મને નમદકિશ્ચનસ્વામિને ગવેષિતમુમુક્ષવે પ્રણતપાલ ! તુભ્યં
નમઃ ॥૧૮॥ શિવાનન્દ ઉવાચ—નારાયણ ! તવ ચરણં શરણં મમ

વિરાજે છો. તે તમો નારાયણને હું નિત્ય નમસ્કાર કરું છું. ॥૧૬॥ કૃષ્ણાનંદ-
મુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! તમો સંકર્ષણરૂપે થઇને અન્યાકૃત શરી-
રના અભિમાની ઇશ્વરે આદરથી ઉપાસના કરાઓ છો અને પ્રદ્યુન્નરૂપે થઇને
વિરાટ શરીરના અભિમાની વિષ્ણુએ ઉપાસના કરાઓ છો. અને અનિરુદ્ધ
રૂપે થઇને સૂત્રાત્મા શરીરના અભિમાની બ્રહ્માએ ઉપાસના કરાઓ છો.
એરીતે સર્વના નાથ તે તમોને હું નમસ્કાર કરું છું ॥૧૭॥ હવે ભગવદા-
નંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—જેઓ બાહ્ય ઊર્ધ્વપુંડ્ર વિગેરે વિચિત્ર વૈષ્ણવ-
ચિહ્નથી ભગવદ્ભક્તપણું ભૂમિમાં પ્રખ્યાપન કરતા થકા મિથ્યા ગુરનામ
ધારીને મિથ્યાચારી ઇન્દ્રિયારામ કામપરવશ થઇને સર્વત્ર ભમ્યા કરે છે,
તેઓ તમારી આત્મારામ જનોએજ એક સેવવા યોગ્ય ગતિને બાણવા
માટે સમર્થ થતા નથી. તમો તો આ જગત્તળમાં મુમુક્ષુ મનુષ્યોને ગોતી-
ગોતીને તેમને કૃતાર્થ કરવા કૃપા કરીને પ્રકટ થયા છો. પ્રણત જનોનું
સંરક્ષણ કરવાનુંજ એક મત ધારી રહેલા, નિષ્કિંચન જનોના સ્વામી એવા
આપ શ્રીહારને વારંવાર નમસ્કાર છે ॥૧૮॥ હવે શિવાનંદમુનિ સ્તુતિ
કરે છે—હે નારાયણ ! હું અગતિ હોવાથી તમારા ચરણને શરણપણે વડું છું,
કેમકે આ ચરણ તો ભક્તજનોના કામપુરણ-અભિલષિત અર્થને પરિપૂર્ણ
કરનાર છે. કેવળ ત્રિવર્ગ (ધર્મ અર્થ અને કામ) ક્ષણેજ આપનાર નહિ
કિંતુ સંસારથી લય પામેલા, અગતિ શરણાગત જનોનો સંસારલય ટાળવા-
પણે રક્ષણ કરનાર છે. આ આપનું ચરણ શરણાગતોના પ્રાચીન પાપ-
સંચયની ગણનાથી પરાડ્મુખ ભાવને (પાપ અપરિમિત છે, માટે કેમ રક્ષણ
કરી શકાય ? એવા ભાવને) ક્યારેય પામતું નથી, કેમકે ચરણ તો કંઠણના

કામપૂરણં પુંસામ્ । તારણકારણકરુણામરણં શરણાગતત્રાણમ્
॥૧૯॥ વાસુદેવાનન્દ ઉવાચ—સકલમુનિજનેશં ધર્મમોક્ષાન્ધિમેશં
મલ્લસુખિતસુરેશં નાથ ! મજ્જીવિતેશમ્ । અનુદિતમદલેશં પાવિ-

આભરણભૂત છે. ચરણનો આટલો બધો મહિમા શાથી ? તો આ ચરણ
આપ લગવાન પુરૂષોત્તમનો છે. તમો તારણના કારણભૂત-સંસાર સંત-
રણના હેતુભૂત છો, માટે ચરણનો જે મહિમા છે તે તમારોજ મહિમા
છે. અથવા-હે તારણ ! હે કારણ ! એવું પૃથક્ સંબોધન પદ લેવું ॥૧૯॥
હવે વાસુદેવાનંદવર્ણી સ્તુતિ કરેછે—હે નાથ ! તમોનેજ હું લજ્જું છું, કારણ
કે તમો મારા જીવિતેશ છો. જીવિતેશ થકી બીજાને કોણ લજે ? કોઈ પણ
નહિ અને જીવિતેશને કોણ ન લજે ? સર્વ કોઈ લજેજ. વળી તમો કેવળ
સર્વસાધારણ જીવિતના ઇશ નહિ પરંતુ પ્રકૃષ્ટ જીવિતના ઇશ છો. પ્રકૃષ્ટ
જીવન તો નિર્લય, આનંદમય, મુખ્ય પ્રાણના એક સંશ્લેષવિશેષરૂપ છે,
આવો સંશ્લેષવિશેષ તો આપનોજ સંશ્લેષવિશેષ છે, બીજા કોઈનો પણ
નથી, કારણ કે આપ પરમાત્માજ મુખ્ય પ્રાણ છો, અન્યત્ર તો પ્રાણ-
શબ્દ ઔપચારિક છે, તેમાં 'કો દ્યેવાન્યાત્કઃ પ્રાણ્યાચદેષ આકાશ આન-
ન્દો ન સ્યાત્' 'યદિદં કિઞ્ચ જગત્સર્વં પ્રાણ એજતિ નિઃસૃતમ્ । મહન્નયં
વજ્રમુચ્યતં યદેતદ્વિદુરમૃતાસ્તે ભવન્તિ' ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ છે. માટે તમોજ
સર્વોત્કૃષ્ટ જીવિતેશ છો. વળી જે તમારું ધ્યાન કરવાથી લેશપણ મદ
આશ્રિતોને ઉદય પામતો નથી, આવા તમોને હું લજ્જું છું. અથવા સમસ્ત
કલ્યાણગુણની ખાણરૂપ આપને વિષે મદ આદિક હેય ગુણોનો લેશ પણ
નથી એવા આપને લજ્જું છું. વળી તમો આ અવનિમાં આવિર્ભાવ પામીને
ધર્મ અને મોક્ષમાર્ગની પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ કરો છો, માટે તમો ધર્મ તથા
મોક્ષરૂપ સમુદ્રના ચંદ્ર-ચંદ્રવત્ વૃદ્ધિ કરનારા છો. જેઓ પોતાના આ-
ત્માનાજ એક મનન કરવાના સ્વભાવવાળા જનો છે તેમના હૃદયકમ-
ળમાં નિવાસ કરીને પોતાના આત્મા થકી બહાર (વિષયોમાં) જતા
મનને રોકી રાખીને આત્મામાંજ દાખલ કરીને તેઓના ધ્યાનયોગને
પોષણ કરોછો, માટે તમો તે સમસ્ત મુનિજનોના ઇશ-સ્વામી છો. વળી

તાનૈકદેશં નટવરસમવેશં ત્વાં ભજે મञ्જુકેશમ્ ॥૨૦॥ આત્માનન્દ-
મુનિસ્વાચ—અધર્મદેતુમેદનં પ્રકાશિતાત્મવેદનં સુરૈઃ કૃતાભિવન્દનં
નિરીશમાર્ગનિન્દનમ્ । નિજાન્તરારિતર્દનં નમામિ માનમર્દનં લલા-

ધર્મમર્યાદાને પરિપાલન કરતા તમોએ જગતીતળમાં વિષ્ણુયાગાદિ વિવિધ-
યજ્ઞોના આચરણથી ભવ બ્રહ્માદિ દેવોને બહુ તૃપ્ત કર્યા છે, તો એરીતે
ધર્મરક્ષણ માટે પ્રવર્તેલા તમોને હું લજ્જું છું. વળી આપે પોતાના દિવ્ય
ચરણકમળરજના સંસર્ગસંપાદનથી બહુ દેશો પાવિત-પવિત્ર કર્યા છે.
એરીતે જડોને પણ પોતાના ચરણરજના સમાગમમાત્રથી પવિત્ર કરતા
તમો સદુપદેશોવડે મારા જેવા ચેતનને પવિત્ર કરો એમાં કહેવુંજ શું ?
કરોજ. વળી મંજુકેશ—સુંદર મસ્તકકેશવાળા તમોને લજ્જું છું. કુટિલ
અને કાળા એવા પણ આપના કેશોનો આ મહિમા છે કે જે અનુ-
સ્મરણમાત્રથી અંતરના કુટિલ તમને (અંધકાર) હરી લેછે, તે તમો
મંજુકેશને લજ્જું છું. વળી સર્વની પણ અપેક્ષાએ મારા મનનેત્રને આનંદ
કરનારો આ તમારો નટવરસમવેશ—નટવર—દિવ્ય વેણુવાદનમાં રસિક,
દિવ્ય વૃન્દાવનવિષે વિહરણ કરવામાં લાલસાવાળા, દિવ્યનટવર શ્રીકૃષ્ણ-
નેજ સમાન વેશ છે. તે તમો નટવરસમવેશ ધારીને હું લજ્જું છું ॥૨૦॥
હવે વૃદ્ધ આત્માનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! ભવસાગરમાં
ડુબી ગએલા ચેતનોનો ઉદ્ધાર કરવાની ધમ્મજાથી ભૂમિઉપર હરિપ્રસાદ
(ધર્મદેવ) ના પુત્રરૂપે પ્રકટ થએલા તમોને હું નમસ્કાર કરૂં છું. જે
ક્રોધ નિરીશ્વરવાદી આસુરો આપની આવિર્ભાવ કથાને પણ નહિ સહન
કરનારા છે તેઓનું તમોએ સમ્મજાઓનાં પ્રમાણુવચનોવડે બહુ ખંડન કર્યું
છે. અને જે સુરો-સત્ત્વૈક પ્રકૃતિવાળા છે, તે તમારા સ્વરૂપને જાણનારા-
ઓએ આપ અભિવંદન કરેલા છે. સુરજનોને પ્રાદુર્ભાવમાત્રથી પુરૂષોત્તમ
સ્વસ્વરૂપનો પ્રકાશ કરનારા અને અજ્ઞ આશ્રિત જનોને તો સદુપદેશાદિવડે
સ્વસ્વરૂપને પ્રકાશ કરનારા છે. વળી તમોએ પ્રકટ થઈને અધર્મમાં કારણ-
ભૂત કલિબળનો પોતાના પ્રતાપથી પ્રણાશ કર્યો છે. પોતાના ચરણારવિંદના
સમાશ્રયવાળા જનોના જે અંતરના અરિઓ કામ ક્રોધ લોભ માન આદિક

ટપીતચન્દનં હરિપ્રસાદનન્દનમ્ ॥૨૧॥ કપિલેશ્વરાનન્દ ઉવાચ—ઉદ્-
 ણ્ડહદ્ગતરિપૂહલનૈકવીરો જાહ્યાન્ધકારપટલોદ્ગમને પટીયાન્ ।
 સ્વામિન્નઘૌઘદલનો હિ તવ પ્રતાપસ્તાપાંશ્ચ પાપનિકરાન્હરતાન્મ-

છે તેની તમોએ પ્રશાંતિ કરી દીધી છે. તે તમો પીળા ચંદન તિલકથી
 અલંકૃત લલાટવાળા હરિપ્રસાદનંદન ભગવાન્ શ્રીહરિને હું નમસ્કાર કરું
 છું ॥૨૧॥ હવે કપિલેશ્વરાનંદમુનિ સ્તુતિ કરેછે—હે સ્વામિન્ ! (તમારું
 સ્વામિત્વ નિરૂપાધિક હોવાથી તમોજ એક સત્ય સ્વામી છો) તમો સ્વામિનો
 પ્રતાપ મારા દાસજનના તાપો (આધ્યાત્મિક આધિભૌતિક અને આધિ-
 દૈવિક) ને ટાળી નાંખો, સ્વામિનો પ્રતાપ પ્રતિકૂળપણે પ્રવર્તતા પુરૂષમાં
 પ્રતિકૂળ અને અનુકૂળપણે વર્તતા જનોમાં અનુકૂળ થાય છે, તો આપને
 અનુકૂળપણે વર્તતા, દાસલાવને સદા અનુસ્મરણ કરતા મારેવિષે આપનો
 પ્રતાપ અનુકૂળ થઈને પાપપુંજને પરહરીને સમસ્ત સંતાપને નાશ કરો.
 શંકા-રાગ દ્વેષાદિ અંતરના અરિઓ હણાયા વિના અને અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ
 થયા વિના ત્રિવિધ તાપનો ઉપશમ કેમ થાય ? તો તે સત્ય છે. તથાપિ
 ઉદ્ધત, જેની ગતિ હણાય એવી નથી, સહસ્ર મહારથોએ પણ દુર્જય, હૃદય-
 ગૂહામાં ગુપ્તપણે ભરાઈ રહેલા અને માયારૂપ પડદાથી ઢંકાયેલા એવા તે
 અંદરના રિપુઓને પણ દળી નાંખવા માટે સમર્થ આપનો પરમ પ્રતાપ છે.
 તથા સહસ્ર સૂર્યે પણ ન ટાળી શકાય એવા જહ્વ-અંતરના અજ્ઞાનરૂપ
 અન્ધકારને નાશ કરવા માટે આપનો પ્રતાપ પ્રભુ છે. તારો અસંખ્યાત
 પાપપુંજ અનાદિ કાળથી અનુવર્તે છે; તેને ટાળવામાટે મારાથી કેમ
 સમર્થ થવાય ? એમ તો તમારે આશંકા નજ કરવી. જે તમારી ઉપાસના
 સર્વ કર્મને ભસ્મસાત્ કરેછે તે કેનો પ્રતાપ છે ? વિદ્યાએ કરીને સર્વ
 કર્મનો ક્ષય થાયછે આવી શ્રુતિ સ્મૃતિ છે. જે વિદ્યા છે તેતો પરમાત્માની
 ઉપાસનારૂપ છે. ઉપાસ્યનો મહિમાજ ઉપાસનામાં ઉપચાર થાય છે.
 તો આ રીતે તમારો પ્રતાપ અધિઓના (પાપિઓના) અખિલ અઘૌઘને
 એક સાથેજ દળી નાંખવા સમર્થજ છે. માટે આપનો પ્રતાપ મારા
 અઘૌઘને નિનાશ કરીને ત્રિવિધ તાપને હરી નાંખો, એવી હું પ્રાર્થના કરું છું.

દીયાન્ ॥૨૨॥ ભૂધરાનન્દ ઉવાચ—ક્ષોણીક્ષેમકરઃ ક્ષમાજલનિધિઃ
 ક્ષુદ્રાધ્વવિધ્વંસકઃ ક્ષોણીરક્ષકલક્ષસેવિતપદઃ ક્ષમાદેવરક્ષાકરઃ ।
 અક્ષક્ષોભવિહીનવીક્ષણસુધાલક્ષીકૃતાત્મપ્રિયઃ ક્ષેમં નસ્તન્નુતા-
 ત્સદા ક્ષિતિતલે શ્રીવાસુદેવો ભવાન્ ॥૨૩॥ યોગાનન્દ ઉવાચ—
 અષ્ટાઙ્ગયોગાભ્યસનં વિનાપિ યસ્ય પ્રસાદાત્સહસા જનાનામ્ ।
 ભવત્યવસ્થાત્રિતયાત્પરત્વં સમાધિયોગસ્તમહં ભજે ત્વામ્ ॥૨૪॥
 પૂર્ણાનન્દ ઉવાચ—વિશદકુસુમમાલં પાપતાપૌષકાલં રુચિરતિલક-

સ્વામિના સન્નિધિમાં પોતાવિષે દાસપણું અનુસ્મરણ કરતા અગતિ એવા
 દાસજને કેવળ પ્રાર્થનાજ કરવી. ઉપાસનાથીજ જેમ એમ પ્રાર્થનાથી
 આપ મારી ઉપર પ્રસન્ન થવાને યોગ્ય છો ॥૨૨॥ હવે ભૂધરાનંદમુનિ-
 સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! તમો પરાત્પર વાસુદેવ પરમ કૃપાથી પૃથ્વી-
 તળમાં પ્રકટ થઇને ક્ષુદ્રાધ્વ-અનર્થકારી કૌલ કુંડાદિ પાપંડમાર્ગોને વિનાશ
 કરીને, શ્રીત સ્માર્તમાર્ગના પ્રવર્તનથી અને પારમૈકાંતિક ધર્મના પ્રવર્તનથી
 ક્ષોણી-ભૂતળનું ક્ષેમ કરોછો. અનેક મહારાજઓએ સેવ્યા છે ચરણકમળ
 જેના અને ભૂદેવોની અહિત નિવારણપૂર્વક હિતાચરણાદિકથી રક્ષાને
 કરતા અને જીતેન્દ્રિય આત્મપ્રિય લક્ષ્મીને પ્રેમાર્દ્ર કૃપાકટાક્ષરૂપ અમૃત-
 રસના સેવન-છંટકાવથી સમુજ્જવન કરતા થકા વિરાજેછો. તે તમો
 વાસુદેવ ક્ષમાનિધિ હોવાથી મારા અનાદિ કાળથી અનુવર્તતા અપરિમિત
 અપરાધોને નહિ ગણીને સદાય ક્ષેમ-કલ્યાણ કરવાને યોગ્ય છો. (આ
 સ્થળે ભવદાવાનળથી વિમુક્તિ એજ ક્ષેમ કહેવા ઇચ્છેલું છે) ॥૨૩॥
 હવે યોગાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે ભગવન્ ! યમ નિયમાદિ અષ્ટાંગ-
 યોગના અભ્યાસ વિનાજ જે આપ ભગવાનના પ્રસાદમાત્રથી તત્કા-
 લજ જાત સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ થકી પર-અતીત આત્મજ્યોતિષ્ (તેજ)-
 ના પ્રકાશરૂપ સમાધિસ્થિતિ સર્વ કોઈ જનને થાય છે, આવો અનુચ્છ
 કરનારા તે તમોને હું શાસ્ત્રદર્શિત કર્માદિ બધા ઉપાયોને નહિ ગણીને
 દૃઢ વિશ્વાસપૂર્વક ભજું છું ॥૨૪॥ હવે પૂર્ણાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે
 ભગવન્ ! તમો કાળ માયાના કરાળ-લય કરનારા છો. તમારી આગળ

માલં મક્તસદ્ધૈકપાલમ્ । હૃતનિજજનિજાલં કાલમાયાકરાલં
સુખિતપરમરાલં ત્વાં મજે ધર્મબાલમ્ ॥૨૫॥ ગુણાતીતાનન્દ ઉવાચ—
નિજાનન્દં મન્દસિતમધુરચન્દ્રાભવદનં દયાસિન્ધું શાન્તં બહુવિ-
ધવિભૂષાશ્ચ દધતમ્ । અનર્ઘ્યૈર્વાસોભિર્નટવરસમાનચ્છવિમહં
સમાયાતોઽસિ ત્વાં શરણમિહ નારાયણમુને ! ॥૨૬॥ પ્રેમાનન્દાદયો
મુનયઃ ક્વચુઃ—જય શ્રીમહારાજ મારાજ ! સર્ગાદિકાલસ્વજાતાબ્જ-

કાળ કે માયા કાંઈ પણ કરવા સમર્થ નથી. માટેજ તમારા થકી વિમુ-
ખોને વિષેજ પાપ અને તાપ (ત્રિવિધ) પોતાનું સામર્થ્ય પ્રકટ કરેછે.
તમો તો તે પાપ તાપના કાળભૂત-નાશ કરનારા છો. માટેજ આશ્રિતોના
જનન મરણાદિ કલેશજાળને તમો કૃપાથી ટાળી નાંખોછો. આવા આપ
અવનિ ઉપર ધર્મના આળસ્યે અવતરીને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સંશ્લેષ
આપીને ભક્તસંઘને હાલમાં પાલન કરોછો. તથા પરમ ભક્ત પરમહંસોને
પરમ સુખમય પોતાના પરસ્વરૂપનું સુખ આપીને પરમ સુખી કરોછો.
આવા તમો સુગન્ધિ સુકોમળ સુંદર પુષ્પમાળાઓથી સમલંકૃત, દિવ્ય
ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલકથી શોભાયમાન લલાટવાળા ભગવાનને હું અનન્ય મનથી
ભજું છું ॥૨૫॥ હવે ગુણાતીતાનંદમુનિ સ્તુતિ કરે છે—હે નારાયણમુને !
નિજ-સહજ આનન્દો જેના છે, (અનવધિક આનંદમય) અને નિજ-
પોતાના ભક્તજનોને આનંદ આપનારા, (‘एष ह्येवानन्दयाति’ એવી શ્રુતિ
છે) આનંદને પ્રકાશ કરતા હોયને શુ ? એવા મંદહાસ્યે કરીને મધુર
એવા મુખચંદ્રથી આશ્રિતોને આહ્વાદ આપતા, વિવિધ વિભૂષણોવડે
વિભૂષિત દિવ્ય અવયવવાળા, મહામૂલ્ય વસ્ત્રોથી સમલંકૃત, નટોત્તમને
તુલ્ય કાન્તિ-શોભા જેમની છે, દયાના સિન્ધુરૂપ, સૌમ્ય દિવ્ય આકાર
જેમનો છે, એવા તમોને હું શરણપણે પામ્યો છું ॥૨૬॥ હવે પ્રેમાનંદા-
દિમુનિઓ દંડકછન્દથી સ્તુતિ કરેછે—હે શ્રીમહારાજ !—પોતા થકી ધર્મ
સમસ્ત વસ્તુઓના સ્વામિભૂત હોવાથી સર્વાધિક ઐશ્વર્યે સંપન્ન રાજાધિ-
રાજ તમો જય-જયકારી પ્રવર્તો. હે મારાજ ! મા-લક્ષ્મીના પણ રાજા
(શ્રીપણ જેના વશ પણમાં વર્તે છે.) છો. સૃષ્ટિના સમારંભ સમયમાં

જાતાદિકાત્મપ્રજાજાતજન્માદિદુઃખાપહજન્મ! નૈકેન્દુવિદ્યોતદો-
ર્જદ્યુતિધ્વંસિતાત્મીયહાર્દાન્ધકારાઽઽદિદેવાદ્ય ! વિદ્યુત્પ્રભાભાસ-
વાસઃ ! સદાનન્દ ! ગોવિન્દ ! સાનન્દવન્દારુમન્દારપાદારવિન્દો-
ત્તમક્ષેમધામાક્ષરાધ્યક્ષ ! લોકે મુમુક્ષાયિયક્ષાગમેક્ષાતિતિક્ષાસ-
મન્દાક્ષતાવર્જિતાક્ષીણવિક્ષોભણાત્માક્ષપોષપ્રસક્તાતિક્ષાક્ષરા-
લાપદક્ષોદ્ધતક્ષુદ્રક્ષોવિપક્ષક્ષયોદ્યુક્ત ! । રાધારમામ્ભોજજન્મોક્ષ-
લક્ષ્માર્ચિતાતીક્ષ્ણવક્ષઃક્ષમારક્ષક ! ત્ર્યક્ષમૃમૃદ્વલક્ષોત્તમસ્લોક !

પોતાના અવતારભૂત શ્રીનારાયણના નાલિકમળ થકી ઉત્પન્ન થએલા
અતુર્મુખપ્રમુખ પ્રભસંતતિનાં સંસૃતિદુઃખોને નિવૃત્ત કરવા પૃથ્વી ઉપર
તમો ભક્તિધર્મેના ગૃહમાં પ્રકટ થયા છો. પોતાના ઉપાસકોના હૃદયક-
મળમાં તમોજ આવિર્ભાવ પામીને અનેક ચંદ્રકિરણો જેવા પોતાના નખ-
કિરણોવડે તેઓની હૃદયગૂહાની અંદર અનુવર્તતા અંધકારને નાશ કરો
છો. તમો દેવોના પણ દેવ આદિદેવ છો અને આ સર્વજગતના આધ-
કારણ છો. વિજયીની કાંતિ જેવા ચળકતા (પીતાંબર) દિવ્ય વસ્ત્રથી
તમો શોભો છો. તમો સદા અનવધિક આનંદથી પરિપૂર્ણ છો. તમો પ્રેમ-
પૂર્વક પ્રણામ કરતા ભક્તોના ઇચ્છિત સમસ્ત અર્થો આપનારા હોવાથી
કલ્પવૃક્ષવત્ પ્રકાશમાન પાદારવિંદથી સદાય શોભો છો. તમો સર્વોત્તમ
નિઃશ્રેયરૂપ ક્ષેમના ધામ-પ્રાપક છો. તમો દિવ્ય અક્ષરધામના અધ્યક્ષ છો.
લોકમાં જેઓને મુમુક્ષા નથી કે યિયક્ષા-યજન કરવાની ઇચ્છા નથી કે આ-
ગમેચ્છા-શાસ્ત્રાવલોકન પણ નથી, તેમજ તિતિક્ષા લગ્ન આદિક ગુણો
નથી, કિંતુ વિષયોમાંજ એક ચપળ એવાં ઇન્દ્રિયોનાજ એક પોષણમાં
પ્રવર્તેલા અને અતિ કઠોર ભાષણ કરવાનાજ એક સ્વભાવવાળા, ઉદ્ધત,
ક્ષુદ્ર એવા જે ગુરુનૃપરૂપથી ઉત્પન્ન થએલા આસુરાંશો છે તેઓનું મૂળ-
માંથી નિકંદન કરવામાંજ એક પ્રવર્તેલા છો. તમો રાધા રમાએ અર્ચન ક-
રેલા અને ભવ બ્રહ્માદિકોએ પૂજન કરેલા છો. વાત્સલ્ય સૌશીલ્ય આદિક-
વડે આશ્રિતો ઉપર મુકુમાર હૃદય જેનું છે એવા ક્ષમાનિધિ તમો છો. કેલા-
સાચળ જેવાં ધોળાં યશોવડે દિશાઓના અંતરાળોને પ્રકાશ કરનારા છો.

વિષ્ણો ! વલક્ષાચ્ચપક્ષાન્તનક્ષત્રરક્ષાકરામાસ્ય ! દોષપ્રશોષ !
 પ્રકાશાશ્રયાશેષશર્મેશ ! । શાન્તાશયાશેષસિદ્દેશ ! સિદ્ધીશ !
 બુદ્ધીશ ! બદ્ધોદ્ધરધ્યાન ! । નૈકાવતારાધમોદ્ધારક ! શ્રીહરે !
 ત્વં પ્રસીદ પ્રભો ! દીનબન્ધો ! ॥૨૭॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈત્યં ત્યાગિણુ
 સર્વેષુ મુનિષુ સ્તવનં પ્રભોઃ । કૃતવત્સિતરેઽપ્યેનં ભક્તાસ્તુષ્ટુવુરી-
 શ્વરમ્ ॥૨૮॥ સર્વે જના ઝુચુઃ—અહો ધન્યાઃ સ્વામિન્વયમિહ કૃતા-
 ર્થીકૃતકુલાસ્તપોદાનધ્યાનવ્રતહવનમૌનાદિફલિનઃ । યમદ્રાક્ષી-
 દ્ધાતા નહિ નલિનનાલેઽબ્દશતકં વિચિન્વંસ્તં ત્વાદ્યં મનુજતનુ-

તમો વિષ્ણુ—સર્વના અંતર્યામી છો. તમો પૂર્ણિમા ચંદ્રમા સમાન પ્રકાશ-
 માન દિવ્ય વદનારવિંદથી શોભો છો. તમો આશ્રિતોના સમગ્ર દોષોને નિવા-
 રણ કરનારા છો. તમો પ્રકાશૈકરસ અક્ષર દિવ્ય ધામમાં નિત્ય નિવાસ
 કરી રહ્યા છો અને સમગ્ર શર્મ—કલ્યાણોના ધર્શ છો. જેઓ શાંત આશય-
 વાળા સિદ્ધો છે તે સર્વેના તમો ધર્શ છો અને અણિમાદિ સિદ્ધિઓના
 ધર્શર છો અને બુદ્ધિયોગને આપનારા છો. જે તમારૂં ધ્યાન બદ્ધ
 બનોના ઉદ્ધારમાં કારણ છે એવા તમો છો. જે તમોએ નાનાવિધ અવ-
 તારોના મિષથી અધમોનો પણ આશ્રયપ્રભાવથી સમુદ્ધાર કર્યો છે.
 એવા હે ગોવિંદ ! હે પ્રભો ! હે દીનબન્ધો ! હે શ્રીહરે ! અમારી ઉપર
 આપ પ્રસન્ન થાઓ ॥૨૭॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે સર્વે ત્યાગશીલ સાધુ
 બ્રહ્મચારીઓ શ્રીહરિની સ્તુતિ કરી રહેતાં, બીજા લક્ષ્મી પણ પરમેશ્વર
 શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૨૮॥ સર્વે ભક્તજનો સ્તુતિ કરે છે—
 હે સ્વામિન્ ! અહો !! (અતિહર્ષથી) અમો આ લોકમાં આજ ધન્ય-
 કૃતાર્થ થયા છીએ, કેમકે અમારૂં કુળ કૃતાર્થ કરી દીધું અને અમારૂં
 અને અમારા પૂર્વજોનું જે તપ—દાન—ધ્યાન—વ્રત—હવન મૌન આદિક
 સત્કર્મ હતું તે સર્વ સફળ થઈ ગયું. જે તમોને જગત્સદ્ધા બ્રહ્મા પોતાના
 જન્મસ્થાનભૂત કમળનાળમાં શતવર્ષપર્યંત ગોતાગોત કરતાં પણ આપનાં
 દર્શન પામ્યા ન હતા, બ્રહ્માદિકોએ પણ દુર્દર્શ તે તમો આદ્ય—સર્વકારણ-

મીક્ષામહ ક્રતમ્ ॥૨૯॥ નિજજનભવતારણાતિશૈઘ્યાદિવ ધૃતપી-
તપટં દઢાસકચ્છમ્ । લસદરુણપટેન નાથ ! બધ્વા સ્થિતવતિ
નસ્ત્વયિ ચિત્તમસ્તુ લીનમ્ ॥૩૦॥ વાગસાકં ગાયતુ નિત્યં ગુણ-
જાતં કર્ણૌ નિત્ય નાથ ! ચરિત્રં શૃણુતાં તે । ચક્ષુર્નિત્યં પદ્યતુ
મૂર્તિં તવ લોકે રૂપં હ્યેતદ્વ્યાયતુ નિત્યં ચ મનો નઃ ॥૩૧॥ इति
श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे सकल-
मुनिसङ्घकृतभगवत्पूजनस्तवननिरूपणनामा सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

સુવ્રત ઉવાચ—इति भक्तैः स्तूयमानं प्रीतं राजन् ! प्रभुं रतिः ।

કારણુ, સ્વેચ્છાથી સ્વીકાર કર્યું છે નરશરીર જેમણે અને સર્વદા સત્ય
સ્વરૂપ એવા ભગવાનનાં દર્શન પામ્યા છીએ, માટે અમો આજ અતિ-
શય ધન્યભાગી થયા છીએ ॥૨૯॥ હે નાથ ! સંસારસિંધુમાં સંમગ્ન
થએલા પોતાના આશ્રિત ચેતનોના સમુદ્ધાર માટેજ શું ? એમ દૃઢપણે
કચ્છ વાળી આંધીને પહેરેલા પિતાંબરને શોભમાન રક્ત ઉત્તરીય વસ્ત્રથી
આંધીને ઉલા રહેલા તમારે વિષે અમારું ચિત્ત સદા લીન—અનુરાગથી
નિમગ્નતાને પામો ॥૩૦॥ હે નાથ ! આ લોકમાં અમો એટલું વારેવારે
માગીએ છીએ કે—અમારી ચક્ષુ વાફ શ્રોત્ર અને મન આદિક સર્વ
ઇન્દ્રિયો તમારી દિવ્ય મૂર્તિનાં દર્શન, તમારાં દિવ્ય ગુણુચરિત્રાનું ગાયન,
શ્રવણ અને સ્મરણાદિકમાં સર્વદા આસક્ત રહો ॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
ગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે સકળમુનિસંઘકૃતભગ-
વત્પૂજનસ્તવનનિરૂપણનામા સપ્તદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૭॥

અધ્યાય ૧૮ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે તેતે ભક્તોએ સ્તુતિ
કરેલા, તેમની ઉપર પરા પ્રીતિને પામેલા તે પ્રભુ શ્રીહરિ પ્રત્યે વિનયથી
નમ્ર મસ્તકવાળી, બે હાથ જોડીને દૂર પ્રદેશમાંજ ઉભી રહેલી, પાક-

૧ આ અધ્યાયમાં વાસુદેવ નારાયણની આગળ કરેલી અન્નકૂટ રચનાનું ભગ-
વાને કરેલું દર્શન વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે.

દૂરસ્થા પ્રાજ્ઞલિઃ પ્રાહ પાકસિદ્ધિરભૂદિતિ ॥૧॥ તતો નારાયણમુની
રાધાકૃષ્ણસ્ય સન્નિધૌ । અન્નકૂટં રચયિતું વિપ્રમર્ચકમાદિશત્
॥૨॥ તતઃ સોઽપિ દ્વિજશ્રેષ્ઠો રાધાકૃષ્ણસમર્ચને । નિત્યં પ્રસક્તોઽ-
રચયદન્નકૂટં યથાવિધિ ॥૩॥ વાસુદેવાનન્દમુખ્યાસ્તદાનીં વર્ણિ-
સત્તમાઃ । પક્વાન્નમૃતપાત્રાણિ તત્રોપાજહુરાદરાત્ ॥૪॥ અન્નકૂટસ્ય
રચનાં યથાવત્સ વિધાય ચ । નિવેદયામાસ તતઃ શ્રીકૃષ્ણાય નરા-
ધિપ ! ॥૫॥ હર્યાશ્વયાઽઽગત્ય તત્ર મુકુન્દાનન્દવર્ણિરાદ્ । શુચિ-
નીરાજનં ચક્રે શ્રીકૃષ્ણસ્ય મહાવ્રતઃ ॥૬॥ નારાયણમુનિઃ શ્રુત્વા
ઘટનાદં તદા સ્વયમ્ । તત્રાગત્ય દ્રુતં કૃષ્ણં પ્રણનામ કૃતાજ્ઞલિઃ
॥૭॥ અન્નકૂટં તતોઽપદ્યન્નિચિતં વર્ણિસત્તમૈઃ । તેષાં તત્રાતિચા-
તુર્યં પ્રશંસન્બહુધા હરિઃ ॥૮॥ શતચ્છિદ્રાણિ ચારૂણિ વર્તુલાનિ સિ-

દ્ધિયામાં પ્રધાન રતિ નામની કોઈ ભક્ત સ્ત્રીએ કહ્યું કે-હે ભગવાન ! બધી
રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે ॥૧॥ તેનું વચન સાંભળીને ભગવાન નારાયણ-
મુનિએ શ્રીવાસુદેવનારાયણની સમીપે અન્નકૂટની યથાવિધિ રચના કરવા-
માટે પૂજક વિપ્રને આજ્ઞા આપી ॥૨॥ ભગવાને આજ્ઞા આપેલા, રાધા-
કૃષ્ણના પૂજનમાં નિત્ય તત્પર, ગ્રાહ્યશ્રેષ્ઠ પૂજારી વિપ્રે યથાવિધિ
રાધાકૃષ્ણની આગળ અન્નકૂટની ઉત્તમ રચના કરી ॥૩॥ તે સમયે વાસુ-
દેવાનંદપ્રમુખ વર્ણિવર્યો મકવાન્નથી ભરેલાં થાળ આદિક પાત્રો ભગવાનની
આગળ આદરથી લાવ્યા ॥૪॥ હે નરાધિપ ! રાધાકૃષ્ણના પૂજક વિપ્રે
બરોબર રમણીય અન્નકૂટરચના કરીને પછી શ્રીવાસુદેવ ભગવાનને તે
સર્વ અન્ન નિવેદન કર્યું ॥૫॥ નિવેદન કર્યા પછી ભગવાન શ્રીહરિની
આજ્ઞાથી મહાવ્રત-ભગવાનની પરિચર્યા કરવારૂપ એક મહાવ્રતમાં નિષ્ઠા-
વાળા, મુકુન્દાનંદ નામના વર્ણિરાજે ત્યાં આવીને શુદ્ધ થઈને શ્રીરાધાકૃષ્ણની
મહા આરતી કરી ॥૬॥ આરતી સમયે થએલા ઘંટાનાદને સાંભળીને સ-
ભામાં એઠેલા સ્વયં ભગવાન શ્રીનારાયણમુનિએ સત્વર ત્યાં આવીને એ
હાથ જોડીને શ્રીરાધાકૃષ્ણ ભગવાનને પ્રણામ કર્યો ॥૭॥ તેપછી ભગવાન
શ્રીહરિ ત્યાં વાસુદેવાનંદાદિ વર્ણિવર્યોએ રચેલો અન્નકૂટ અને તેમનું તેમાં

તાનિ ચ । ઉપર્યુપરિ પક્લિસ્થાન્યપદ્યત્સાજકાનિ સઃ ॥૯॥ શણ્કુલી-
 ર્દક્ષિણાવર્તા મૃદ્ધઃ શુભ્રાશ્ચ વર્તુલાઃ । વર્ણિભિર્નિચિતાસ્તત્ર પીઠેષુ
 હરિરૈક્ષત ॥૧૦॥ સંયાવં પૃથુપાત્રસ્થં પ્રચુરાજ્યસિતં તથા । ઘૃતેના-
 લોઙ્ઘ્ય કંસારં પર્વતીકૃતમૈક્ષત ॥૧૧॥ પર્પિકાઘ્વણ્ડકાંસ્તત્ર ચતુર-
 સ્થાન્ સુશોભનાન્ । પીઠેષુ નિચિતાઙ્ગુધ્રાનુપર્યુપરિ ચૈક્ષત ॥૧૨॥
 પિણ્ડકાન્ ગુઢકાંશ્ચૈવ ગ્રન્થિકાન્મોદકાંસ્તથા । કલિકાલ-
 ઙ્ગુકાન્સક્કૂન્દૌહિત્રાંશ્ચૂર્ણલઙ્ગુકાન્ ॥૧૩॥ સોહાલિકાઃ સેવિકાશ્ચ
 મણ્ડકાન્ ઘૃતપૂરકાન્ । પૂરિકાઃ પોલિકાઃ શુભ્રાઃ પાદસં ચ સ
 પેક્ષત ॥૧૪॥ દધ્યોદનં દુગ્ધકૂરં વિરઙ્ગં મુદ્ગચૂર્ણકમ્ । વટકાં-
 સ્તિલપિષ્ઠં ચ શાલિપિષ્ઠં સશર્કરમ્ ॥૧૫॥ રસાલાં સુખદાં ફેર્ણી

જે અતિચાતુર્ય તેને બહુધા પ્રશંસા કરતા થકા સારી રીતે જોવા લાગ્યા ॥૮॥
 તેમાં પ્રથમ ઉપર ઉપર પંક્તિબંધ રહેલાં, શત છિદ્રે યુક્ત, સુંદર, પૂર્ણ-
 ચંદ્ર જેવાં ગોળ, ચંદ્રચંદ્રિકા જેવાં ઘોળાં એવાં ખાતં શ્રીહરિએ જોયાં
 ॥૯॥ તેપછી જમણી બાજુ ઘુંચળું વળેલી, કોમળ, કંકણ જેવી ગોળાકાર,
 શ્વેત અને પીઠો (પાટીયાં) ઉપર વાસુદેવાનંદ વિગેરે વર્ણિઓએ યુક્તિથી
 ગોઠવેલી એવી જલેખી ભગવાન્ શ્રીહરિએ તે અન્નકૂટરચનામાં જોઈ ॥૧૦॥
 તે પછી વિશાળ પાત્રમાં ભરેલો, બહુ ઘી સાકર જેમાં છે એવો સંયાવ-
 શિરો તથા પુષ્કળ ઘૃતથી મિશ્રિત કરીને વિશાળ પાત્રમાં પર્વતને આકારે
 ઢગલો કરેલો કંસાર શ્રીહરિએ દેખ્યો ॥૧૧॥ તે પછી પીઠો (પાટીયાં વિ-
 ગેરે)માં ઉપર ઉપર રચનાવિશેષથી સ્થાપન કરેલા શ્વેત ચોખંડા શોભા-
 યમાન બરફીના કટકા અન્નકૂટરચનામાં શ્રીહરિએ જોયા ॥૧૨॥ તે પછી
 પેંડા, ગુડક-લાકડશાઈ લાડુ, ગણગણ ગાંઠીયા, મોદક-બજ્યો લાડુ, કળિના
 લાડુ, સકતુ-દળના લાડુ, દહીયરાં, તળેલા લાડુ, આ સર્વ શ્રીહરિએ જોયું
 ॥૧૩॥ શ્વેત સુંહાળિઓ, શ્વેત સેવો, માંડા, ઘેબર, પુરીઓ, રોટલીયો,
 દુધપાક, ઈસાદિક શ્રીહરિએ જોયું ॥૧૪॥ દહીભાત, દુધભાત, બિરંજ
 (કેસરીઓ ભાત) મગદળ, વડાં, તલસાંકળી, સાકરે સહિત શાળિપિષ્ઠ-
 હરિસો, આ સર્વ શ્રીહરિએ અન્નકૂટરચનામાં જોયું ॥૧૫॥ તથા

પીતસારાણિ ઘુર્ધુરાન્ । ગુન્દ્રપાકમપૂપાંશ્ચ પૂપાન્મૌક્તિકલકુ-
કાન્ ॥૧૬॥ કલિમ્બાઞ્છાટકાન્ રમ્યાન્ સ્થિરકાન્ બહુધા-
કૃતાન્ । રમ્માફલાનિ ચ સિતાઘૃતમિશ્રાણ્યવૈક્ષત ॥૧૭॥ મહા-
મત્રેષ્વથાપદ્યઞ્છાકાનિ વિવિધાનિ સઃ । કોશાતકીં દધિયુતાં
ત્વગ્લવક્ષાદિસંસ્કૃતામ્ ॥૧૮॥ રાજકોશાતકીં તદ્વદ્વાહારાંશ્ચ
મિણ્ડકાન્ । રક્તાલું સ્વર્ણદુગ્ધાં ચ સ દર્શ સુસંસ્કૃતામ્ ॥૧૯॥
અનેકમેદરચિતં વૃન્તાકં મુત્કરીસ્તથા । કર્કોટકાઞ્છિમ્બિકાં
ચ કર્કટીં ચિર્ભટં તથા ॥૨૦॥ રાજમાષકશિમ્બીશ્ચ પ્રવાલાનિ
મૃદુનિ ચ । વિમ્બીફલાનિ મિથાનિ શાર્કરં કન્દમુજ્જ્વલમ્ ॥૨૧॥
સ્વર્બુજં કારવેલું ચ કૂષ્માણ્ડં સૂરણં તથા । મુનિશિમ્બીઃ પટોલં ચ
સમ્યક્ સંસ્કૃતમૈક્ષત ॥૨૨॥ તથૈવ મેથિકામાજી તળ્ડુલીયં ચ
મૂલકમ્ । શતપુષ્પામમ્લલોળીં જીવન્તીં સ્યન્દિકાં તથા ॥૨૩॥
માર્જીં રાજગિરાલ્યાં ચ કરજ્જપ્રમુખાનિ સઃ । બહુન્યાલોક્ય શા-

રસાલા-શીખંડ, સુખડી, સુતરફેણી, પતાસાં, ઘુધરા, ગુંદરપાક, માલપુવા,
વેઢમી, પુડલા, મોતીયા લાડુ, કલેવો, (પૂર્વદેશમાં પ્રસિદ્ધ) સાટા, બહુ
પ્રકારે કરેલા રમણીય ઠોર, સાકર ઘૃતે મિશ્રિત કેળાં, આ સમસ્ત
શ્રીહરિએ અન્નકૂટરચનામાં લાભ્યું ॥૧૬-૧૭॥ તેપછી વિશાળ વાસણમાં
લેરેલાં નાનાપ્રકારનાં શાકો બેયાં. (તેને નામથી નિર્દેશ કરેછે) તેમાં પ્ર-
થમ તળ લવીંગ વિગેરેથી વધારેલી, દહિએ યુક્ત કોશાતકી-તુરીયાંનુ શાક
તથા એવીજ રીતે વધારેલી રાજકોશાતકી-ગલકાંનું શાક તથા સારીરીતે
વધારેલાં ગવારફળી, લીંડા, રતાળું, દુધી, અનેક ભેદથી વધારેલાં વૃન્તાક,
મોગરીઓ, કંકોડાં, વાલોળ, કાકડી-ચીકેણ, ચિલડાં, ચોળાફળી, કોમળ
પરવળ, મીઠાં ઘીલોડાં, ઉજવળ શકરકંદ, શકરટેટી, કારેલાં, કોળુ, સૂરણ,
અગથીયા ફળી, સારી રીતે સંસ્કાર કરેલાં પંડોળાં, આ બધાનાં બહુ શાકો
શ્રીહરિએ અન્નકૂટરચનામાં બેયાં ॥૧૮-૨૨॥ તેજ પ્રકારે મેથી, તાંદળબે,
મૂળા, સવા, ખાટીલુંણી, ડોડી, ફાંચ, રાજગરો, કણુજરો વિગેરેની વધા-
રેલી લાભ્યો શ્રીહરિએ બેધ. એરીતે બીજાં પણ અનેક પ્રકારનાં શાકો

કાનિ રાજિકારાદ્ધમૈક્ષત ॥૨૪॥ દુગ્ધિકાયાશ્ચિર્મટસ્ય કર્કારોઃ ક-
દલસ્ય ચ । તથા શાર્કરકન્દસ્ય દ્રાક્ષાઘારિકયોરપિ ॥૨૫॥ શમી-
શિમ્બ્યાશ્ચ રન્ધિતં રાજિકાક્તં સ પેક્ષત । વૃન્તાકં ભર્જિતં દધ્મા
મિશ્રિતં પાત્રસમ્ભૃતમ્ ॥૨૬॥ રાજિકાદધિમિશ્રાશ્ચ વટિકા વટકાં-
સ્તથા । સોઽપશ્યત્પુષ્પવટિકાઃ પ્રફુલ્લા વતુર્લાઃ પ્રભુઃ ॥૨૭॥ અથા-
ઽઽલોઃ કદલાદીનાં ભજ્યાનિ વિવિધાનિ ચ । મૃદૂનિ ચ પ્રફુલ્લાનિ
કૃતાનિ બહુયુક્તિભિઃ ॥૨૮॥ एतेषां मध्यभागे च कृतमोदनपर्व-
तम् । सितं मृदुं सौरभेण व्याप्नुवन्तं दिशो दश ॥२९॥ उपत्यकायां
तस्यैव तुवरीसूपमैक्षत । निभृतं वङ्गपात्रेषु वर्तुलेषु पृथुष्वसौ ॥३०॥
तलितान् हरिमन्थांश्च निष्पावान्वर्तुलांस्तथा । कथिकां दधि तक्रं
च मण्डं पर्पटकांस्तथा ॥३१॥ सशर्करेण दुग्धेन कथितेन भृतानि
च । हैयङ्गवीनेन तथा पात्राण्यैक्षत स प्रभुः ॥३२॥ ददर्श चान्यपा-

શ્રીહરિએ જોયાં ॥૨૩-૨૪॥ તેપછી દુધી, ચિલડાં, કોળું, કેળાં, શકરીયાં,
દ્રાખ, ખારેકો, સાંગરીઓ, ઇલાદિકથી રચેલાં દહીમિશ્રિત અનેકવિધ
રાઈતાં તથા કેવળ અંગારમાં પકવેલું, દધીએ મિશ્રિત, કલ્લઈના પાત્રમાં
ભરેલું વૃંતાક (ભરથું) શ્રીહરિએ જોયું ॥૨૫-૨૬॥ તે પછી રઈ તથા
દહીએ મિશ્રિત વડીઓ તથા તેવાંજ વડાં તથા કુલેલી, સોપારી જેવી ગોળ
કુળવડી શ્રીહરિએ જોઈ ॥૨૭॥ ત્યારપછી પત્તરવેલીયાં કેળાં વૃંતાક કોળું
દુધી સૂરણ ગલકાં વિગેરેનાં વિવિધ કોમળ કુલેલાં બહુ યુક્તિથી કરેલાં
ભજ્યાં ભગવાને અન્નકૂટરચનામાં જોયાં ॥૨૮॥ તે પછી પૂર્વોક્ત સર્વ પદા-
ર્થોના મધ્યભાગમાં કરેલો, ચેત વર્ણનો, સુકોમળ, સૌરભથી દશ દિશામાં
વ્યાપીજતો, પર્વતસમાન આકારથી કરેલો ભાતનો ઢગલો ભગવાને જોયો
॥૨૯॥ તે ભાતમય પર્વતના સમીપ પ્રદેશમાંજ રહેલી, ગોળાકાર વિશાળ
કલ્લઈના પાત્રમાં ભરેલી તુવેરની દાળ શ્રીહરિએ જોઈ ॥૩૦॥ તથા ઘૃત
વેસવાર (તજ વિગેરે કરીયાણું) વિગેરેથી વઘારેલા ચણા, તેમજ
વાલ વટાણા વિગેરે તથા કઠી દહી છાસ મઠો તથા પાપડ શ્રીહરિએ જોયા
॥૩૧॥ ઉકાળેલા સાકરસહિત દુધથી ભરેલાં પાત્રો તથા તાજ ઘીથી ભરેલાં

ત્રસ્થં નવનીતં સશર્કરમ્ । સુસંસ્કૃતં ચારનાલં લઘુપાત્રસ્થિતં તથા
 ॥૩૩॥ શૃંગ્ગવેરં સજમ્વીરં સ્વાદુ ભોજકરોચકમ્ । ધાન્યાકાદેશ્ચ
 ચટ્નીં લવણં ચૈક્ષત પ્રભુઃ ॥૩૪॥ ભુજિપાત્રમથાપય્યદેકં કૃષ્ણસ્ય
 સન્નિધૌ । હૈમં માસ્વચ્ચ વિતતં વર્તુલં પૂર્ણચન્દ્રવત્ ॥૩૫॥ વાટિકા-
 મિશ્રતુઃષઢ્યા રૌપ્યાભિઃ સિતકાન્તિભિઃ । પરિતઃ શોભમાનં ચ
 પદ્યલોકમનોહરમ્ ॥૩૬॥ ઇકોત્તરશતં તત્ર પદાર્થાન્ પરિવેષિ-
 તાન્ । પ્રાગ્દષ્ટાનેવ સોઽપશ્યન્મુમુદે ચ તતો મૃશમ્ ॥૩૭॥ અન્નકૂટં
 વીક્ષમાણસ્તત્ર ભક્તજનૈઃ સહ । ભુવ્યેવ નિષસાદાસૌ મર્યાદાં પાલ-
 યન્પ્રભુઃ ॥૩૮॥ અગાપયત્કૃષ્ણકૃતં ગોવર્ધનમહોત્સવમ્ । પદ્યવદ્

રૂપાનાં પાત્રો પ્રભુએ જોયાં ॥૩૨॥ તથા ખીજ સુવર્ણપાત્રમાં ભરેલું,
 સાકરથી મિશ્રિત કરેલું માંખણ તથા તાંજાંજ કરેલાં, સુવર્ણના નાના નાના
 પાત્રમાં ભરેલાં, અનેકવિધ અથાણાં શ્રીહરિએ જોયાં ॥૩૩॥ તેપછી
 લીંધુના રસથી મિશ્રિત કરેલું, લવણ ચઢાવેલું, જમનારાને જમણમાં રૂચિ
 કરનારું સ્વાદુ આદુ તથા ધાંણ આદિકની ચટણી અને લવણ તે અન્નકૂટ-
 રચનામાં શ્રીહરિએ જોયું ॥૩૪॥ તેપછી શ્રીવાસુદેવ ભગવાનની સમીપે
 સ્થાપન કરેલું, સુવર્ણથી રચેલું, પ્રકાશમાન, વિશાળ, પૂર્ણિમા ચંદ્રમા જેવું
 ગોળ, રૂપાની શ્વેત કાંતિવાળી ચોમેર ગોઠવેલી ચોસઠ વાટકીઓએ કરીને
 બહુ શોભાયમાન, જોનારા જનોના મનને હરનારું એક લોજનપાત્ર (થાળ)
 શ્રીહરિએ જોયું ॥૩૫-૩૬॥ પૂર્વોક્ત પાત્રમાં પીરસેલા, પ્રથમ જોએલા,
 ખાજાં આદિક એકસો એક પરિમિત પદાર્થો શ્રીહરિએ અન્નકૂટરચનામાં
 જોયા. આ સર્વને જોધને ભગવાન શ્રીહરિ અત્યંત પ્રસન્ન થયા ॥૩૭॥
 એરીતે શ્રીરાધાકૃષ્ણના મંદિરમાં ભક્તજનો સાથે અન્નકૂટને નિરીક્ષણુ ક-
 રતા ભગવાન શ્રીહરિ મર્યાદા-દેવની આગળ આસનમાં ન બેસવારૂપ
 સ્થિતિને લોકસંગ્રહ માટે પરિપાલન કરતા થકા પાથર્યા વિનાની પૃથ્વી
 ઉપરજ બેઠા ॥૩૮॥ બેસીને તે સમયે શ્રીવાસુદેવના મંદિરમાં શ્રીહરિએ
 મુક્તાનંદાદિ કુશળ કવિઓએ પદ્યરૂપે બાંધેલો, શ્રીકૃષ્ણે વૃંદાવનમાં ગોપો
 પાસે કરાવેલો ગોવર્ધનમહોત્સવ પ્રેમાનંદાદિ મુનિઓ પાસે ગવરાવ્યો ॥૩૯॥

સુકવિમિસ્તદા તત્ર સ ચર્વિમિઃ ॥૩૧॥ વીણાવિપશ્ચિકાકાંસ્યતા-
લમર્દલવેણુમિઃ । અન્યૈશ્ચ સહ વાદ્યૈસ્તે જગુઃ કૃષ્ણાનનેક્ષણાઃ ॥૪૦॥
નીરાજનં ચાન્નકૂટમિતિ દૃષ્ટ્વા પ્રહર્ષિતઃ । હરિઃ પ્રણમ્ય સાષ્ટાઙ્ગં
પૂજાવિધિમપૂરયત્ ॥૪૧॥ મુનયશ્ચ જનાઃ સર્વેઽપ્યન્નકૂટમહોત્સ-
વમ્ । દૃષ્ટ્વા જયધ્વનિં ભક્તયા કુર્વન્તોઽતિમુદં યયુઃ ॥૪૨॥ આનન્દ
આસીત્સુમહાન્નરાણાં સમ્પ્રદ્યતાં સુન્દરમન્નકૂટમ્ । સ્ત્રીણાં તદાનીં
હરિભક્તિભાજાં તત્રાગતાનાં ચ મહીમૃદિન્દ્ર ! ॥૪૩॥ इति श्रीसत्स-
ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे भगवद्दृष्टान्न-
कूटरचनानिरूपणनामाऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

સુત્રત ઉવાચ—અથ તદા લલિતાપિ નિદેશતો ભગવતો નિજપૂજ્ય-

તે મુનિઓએ વીણા વિપંચિકા (સાત તારવાળી એક જાતની વીણા)
ઝંઝર તાલ મર્દલ (મૃદંગ જેવું એક જાતનું વાજંત્ર) અને વેણુ વિગેરે
વાજંત્રો સાથે સાક્ષાત અપરોક્ષતાને પામેલા શ્રીકૃષ્ણના સુખકમળમાં
દૃષ્ટિ મુકીને ગોવર્ધનમહોત્સવનાં કીર્તનોનું ગાયન કર્યું ॥૪૦॥ એરીતે ભગ-
વાન શ્રીહરિએ આરતી અને અન્નકૂટને જોધને પ્રહર્ષ પામીને શ્રીવાસુદેવને
સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને પૂજાવિધિ પરિપૂર્ણ કર્યો ॥૪૧॥ સર્વે મુનિઓ-સાધુ
બ્રહ્મચારીઓ અને બીજા બધા સત્સંગિજનો પણ અન્નકૂટ મહોત્સવનાં દર્શન
કરીને, લક્ષ્મીથી 'જયજય' એવો ધ્વનિ કરતા થકા મહા આનંદને પામ્યા
॥૪૨॥ હે રાજન ! દુર્ગપત્તનમાં ઉત્સવનાં દર્શન કરવા આવેલા હરિભક્ત
નરનારીઓને અતિરમણીય અન્નકૂટના દર્શનથી તે સમયે સુમહાન આનંદ
ઉપજ્યો હતો ॥૪૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂ-
ટોત્સવે ભગવદ્દૃષ્ટાન્નકૂટરચનાનિરૂપણનામાઽષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ ॥૧૮॥

અધ્યાય ૧૮ મો.

સુત્રતક્ષપિ કહેછે—હે નૃપ ! તે પછી તે સમયે લલિતાએ પણ ભગ-

૧ આ અધ્યાયમાં પોતાના ચરણકમળનાં અનન્યભક્ત લલિતાની પ્રસન્નતા
માટે પ્રતિમારૂપ ભગવાને પોતાનાજ પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામીને કરેલા
તેણીએ અર્પણ કરેલા અનેકવિધ અન્નના ભક્ષણનું વર્ણન કર્યું છે.

હરેઃ પુરઃ । રચયિતું પૃથગન્નગિરિં ભુવં નૃપ ! વિશોધ્ય ચકાર સુમ-
 ણ્ડલમ્ । ॥૧॥ સમુપવેશ્ય હરિં મૃદુલાસને સહ જયાદિભિરાદરતો
 મૃશમ્ । વસનચન્દનકુક્કુમકેસરૈઃ કુસુમહારવરાદિભિરાર્ચિચત્
 ॥૨॥ કનકભોજનતાટકમુજ્જ્વલં પુરત્ત્વમ્ જયા નિદધૌ હરેઃ ।
 તદભિતોઽકૃત કંસશુભાવલિં ત્વથ રમા નિદધે લઘુવાટિકાઃ ॥૩॥
 કલશમુજ્જ્વલમમ્બુમૃતં તદા રતિરુપેત્ય દધાર ચ દક્ષિણે । ભગવતઃ
 પુરત્ત્વમ્ દધૌ શુભં કનકકંસમથો લલિતાનુજા ॥૪॥ નિજનિજાં
 પરિવેષણચાતુરીં પ્રકટયન્ત્ય ઇવ પ્રભુતુષ્ટયે । દ્વટિતિ સંવિદધુઃ
 પરિવેષણં સકમલારતિફુલ્લજયાદયઃ ॥૫॥ અમરી દેવિકા ક્ષેમા

વાન્ શ્રીહરિની આશાથી પોતાને પ્રતિદિન પૂજ્ય પ્રતિમારૂપ શ્રીરા-
 ધાકૃષ્ણ શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનને અન્નકૂટોત્સવના વિધાનથી તૃપ્ત કરવા
 પ્રવર્તતાં પૃથક્ અન્નકૂટ કરવા પૃથ્વીને વાળવું લીંપવું વિગેરેવડે વિશુદ્ધ
 કરીને, ગુલાલ હળદળ આદિકવડે શોભાયમાન મંડળરચના કરી ॥૧॥
 તે પછી લલિતાએ પ્રતિમાસ્વરૂપ શ્રીહરિને અતિ ક્રોમળ આસનમાં
 પધરાવીને જયા આદિક અબળાઓની સાથે અત્યંત આદરથી તે સમયે
 ધરાવા યોગ્ય વસ્ત્રો ચંદન કુંકુમ કેસર ઉત્તમ પુષ્પહારો વિભૂષણો વિગેરે-
 વડે પૂજા કરી ॥૨॥ જયાએ-(લલિતાથી મોટાં બહેને) આવીને સુવર્ણ-
 મય ઉજ્જ્વળ લોજનપાત્ર (તાટ-થાળ) લલિતાને પ્રતિદિન પૂજવાના
 પ્રતિમામય પ્રભુ પાસે લાવી મુક્યું. તે પછી રમાએ તે લોજનપાત્રની
 આરે આળુ (ગોળાકાર પંક્તિથી) દુધાદિ પાનમાં ઉપયોગી રજતમય
 પાત્રોની શુભ પંક્તિ કરી અને નાની નાની વાટકીઓ મુકી ॥૩॥ તે સમયે
 રતિએ ગાળેલું જળ લેલો ઉજ્જ્વળ રજતમય કળશ (જળપાત્ર)
 ભગવાનના જમણા ભાગમાં સ્થાપન કર્યો. તે પછી લલિતાથી નાની
 પાંચાળીએ આવીને અતિસુંદર સુવર્ણમય જળપાનપાત્ર (આબખોરો
 કે પવાલો) ભગવાનની આગળ લાવી મુક્યું ॥૪॥ તે પછી કમળા રતિ
 કુલ્લજયા રેવતી વિગેરે વનિતાઓ પોતપોતાની પિરસવાની પ્રવીણતાને
 પ્રદર્શવતી હોયને શું ? એમ જલદી પ્રભુપ્રસન્નતાથે પિરસવા લાગી ॥૫॥

ફુલ્લા રામાદયઃ સ્ત્રિયઃ । પદાર્થાન્ સ્વસ્વરચિતાંસ્ત્રાનિન્યુર્મુદા-
ન્વિતાઃ ॥૬॥ સ્વસ્વકલ્પિતપાકેષુ યદ્યચ્ચાતુર્યસીમયા । કૃતં પ્રીત્યૈ
પ્રભોસ્તત્તત્તદાર્ણીં પર્યવેષયન્ ॥૭॥ પદાર્થાન્ સકલાંસ્ત્ર પૂર્વવત્પ-
રિવેષિતાન્ । ઇકોત્તરશતં દૃષ્ટ્વા હરયે લલિતાઽઽર્પયત્ ॥૮॥ હસન્તી
તાં રમા પ્રાહ ભુઙ્ક્ષ્વેતિ વદ તે પ્રભુમ્ । દિદક્ષામોઽત્ર ભુજાનમેતા
વયમપિ ધ્રુવમ્ ॥૯॥ હત્યુક્તા સાપિ ભગવન્મુખપદ્માર્પિતેક્ષણા ।
તસ્થૌ બદ્ધાજ્જલિપુટા પુરસ્તાત્તસ્ય ભૂપતે! ॥૧૦॥ તદા સાક્ષાત્કૃણ્ણઃ
કરકલિતપદ્માન્નકવલઃ પિબન્મધ્યે મધ્યે સુસલિલમભુક્તાતિમુ-

અમરી દેવિકા ક્ષેમા કુક્ષા રામા અમલા આદિક અમળાઓએ
આનંદથી પોતપોતે કરેલાં ભોજ્ય પદાર્થો ત્યાં લાવી મુક્યાં. પોતપોતે
કરેલા પાકમાં જે જે વસ્તુ ચાવત્ ચાતુર્યથી રચ્યું હતું તે તે વસ્તુ પ્રભુ-
પ્રીત્યર્થે તે સમયે તે સ્ત્રિયો પિરસવા લાગી ॥૬-૭॥ તે પછી લલિતાએ
પૂર્વોક્ત શ્રીવાસુદેવની આગળજ જેમ એમ પીરસેલા એક સો એક સમગ્ર
પદાર્થોને ભેધને (હવે પીરસવાનું વસ્તુ બાકી રહ્યું નથી એમ નિશ્ચય
કરીને) ભક્તિપૂર્વક ભગવાનને તે સર્વ સમર્પણ કર્યું ॥૮॥ તે સમયે
રમાએ હસતાં હસતાં લલિતાને એમ કહ્યું કે-હે લલિતે ! તમારા ભક્ત-
પરવશ પ્રભુ શ્રીહરિને 'તમો જમો' એમ કહો, કેમકે તમો અનન્યભક્ત
છો તે તમારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા પ્રત્યક્ષ પ્રાદુર્ભાવ પામીને સ્વયં
જમશે. અમે સર્વે પણ આ અન્નકૂટમાં પ્રત્યક્ષ જમતા ભગવાનનાં દર્શન
નિશ્ચે ઇચ્છીએ છીએ ॥૯॥ હે ભૂપતે ! રમાએ આ પ્રકારે કહ્યું એટલે
તે લલિતાપણ ભગવાનના મુખકમળમાં એકાગ્રપણે દૃષ્ટિ દેધને (ભગ-
વાન સાક્ષાત્ જમેછે એવું ધ્યાન કરીને) જે હાથ ભેડીને તેમની આગળ
હિભાં રહ્યાં ॥૧૦॥ તે સમયે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રતિદિન પૂજ્ય પ્રતિમા
થકી પ્રત્યક્ષપણે પોતાના દિવ્ય રૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામીને પોતાના જમણા
કરકમળમાં પકવાનનો કોળીઓ ગ્રહણ કરીને અનુક્રમે જમતા અને
મધ્યે મધ્યે મિષ્ટ જળનું પાન કરતા થકા આ પ્રકારે અત્યંત સંતુષ્ટ થઈને
જમવા મંડ્યા. એરીતે જમતા ભગવાનના પાર્શ્વપ્રદેશમાં પ્રાદુર્ભાવ

દિતઃ । સમીપસ્થા રાધા કરકમલસન્નત્કથરા હસદ્વક્રામ્ભોજા
 ચપલનયનાઽવીજયદમુમ્ ॥૧૧॥ સાશ્વર્યં યોષિતઃ સર્વાસ્તદા તં
 પુરુષા અપિ । પ્રત્યક્ષમેવ દદશુઃ પશ્યમક્તમનોહરમ્ ॥૧૨॥ તતઃ
 કૃષ્ણોઽપિ ભગવાન્મક્તાનાનન્દયન્નિજાન્ । તત્તત્પદાર્થનામાનિ પૃ-
 ચ્છન્સ બુભુજે રમામ્ ॥૧૩॥ અતિસ્વાદુ કૃતમિદં કયેતિ ચ પુનઃ
 પુનઃ । નામાનિ તત્તત્કર્ત્રીણાં પૃચ્છંસ્તાઃ પ્રશશંસ સઃ ॥૧૪॥ મુન-
 યશ્ચ જનાઃ સર્વે યોષિતશ્ચાપિ દૂરતઃ । વીક્ષમાણાસ્તમાત્મેશમાનન્દં
 લેભિરે ભૃશમ્ ॥૧૫॥ સિતમુક્ત સ હરિઃ કિન્ચિદ્ભુક્ત્વાથોત્થાતુમૈ-

પામેલી, મંદહાસે સહિત મુખારવિંદ જેનું છે અને ચંચળ લોચન જેનાં
 છે અને એક કરકમળથી રમ્ય રૂમાલને ધારી રહેલી રાધા ભગવાનની
 ઉપર આમર કરવા લાગી, અર્થાત્ ભગવાન રાધા સાથેજ પ્રાદુર્ભાવ
 પામ્યા ॥૧૧॥ તે સમયે જોનારા ભક્તજનોના નયન મનને હરનારા,
 (લાવણ્યના એક નિધિરૂપ) લોજન કરતા ભગવાનને પ્રત્યક્ષપણે સમસ્ત
 સ્ત્રિયો આશ્ચર્યથી નિહાળવા લાગી. અનન્યભક્ત લલિતાની પ્રાર્થનાને વશ
 થઈને ભગવાને તેમના સંબન્ધિ ભક્તપુરૂષોને પણ પોતાનું દિવ્ય રૂપ
 નયનગોચર કરાવ્યું ॥૧૨॥ તે પછી ભગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણ પણ પોતાના
 ભક્તજનોને આનંદ આપતા અને તે તે જમવાનાં પદાર્થોનાં નામો નિત્ય
 સન્નિધિમાં રહેલાં રમા (લક્ષ્મીને) અથવા રમા નામનાં સ્ત્રીપ્રત્યે
 પુછતા અને 'અતિસ્વાદુ આ પકવાન કે શાક કઈ ભક્ત સ્ત્રીએ કર્યું છે' એમ
 તે તે પકવાનને કરનારી ભક્તસ્ત્રિઓનાં નામોને વારેવારે પુછતા અને તે
 સ્ત્રિઓને બહુ વખાણતા થકા જમવા લાગ્યા ॥૧૩-૧૪॥ સર્વ મુનિઓ સર્વ
 જનો અને સર્વ સ્ત્રિઓ પણ દૂર રહીનેજ તે આ જમતા આત્મેશ-પોતાના
 સ્વામીને કૃપાથી પોતાના નયનગોચર થએલા સાક્ષાત્ કરીને પરમ આ-
 નંદને પામ્યા ॥૧૫॥ તે પછી મિતાહારી આ ભગવાન શ્રીહરિ અનન્ય-
 ભક્ત લલિતાનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા તેમાંથી યથારૂચિ કિંચિત્ કિંચિત્
 જમીને પછી પોતે ત્યાંથી ઉઠવાની ઇચ્છા કરી. એટલે આ લલિતા તો તે
 ભગવાનની લોજનલીલાના અનુભવના આનંદમાં તૃપ્તિ નહિ પામીને

હત' તં સ્થાપયન્તી લલિતા જગાવષ્ટપદીમિમામ્ ॥૧૬॥ પ્રભો !
મુઢ્ઢ્વ કામં પ્રભો ! મુઢ્ઢ્વ કામં ગચ્છસિ કિમુ જ્ઞટિતિ સલી-
લમ્ । સહજસુખ ! સુન્દરે તિષ્ઠ મમ મન્દિરે મુઞ્ચ ચપલતર ! શિ-

ફરીથી તેની કામનાથી લગવાનને પ્રેમથી જમવા બેસારતાં થકાં આવી
અષ્ટપદીને ગાવા લાગ્યાં ॥૧૬॥

(હવે લલિતાએ ગાએલી રાજસોગાષ્ટપદીને કહે છે) હે પ્રભો !
તમો કામ-યથેચ્છ જમો-પોતાના આનંદાનુભવથીજ એક નિત્યતૃપ્ત એવા-
પણુ તમો ભક્તપરાધીન, ભક્તોએ અર્પણ કરેલામાંજ એક રસ્ય-
સ્વાદ માનનારા, રસમય, મારા જેવા પ્રેમાન્ધ જનનો મનોરથ પરિ-
પૂરણપરાયણ હોવાથી તમારી ભોજનલીલાનો અનુભવ કરવાનું કેવળ
મને કુતૂહળ છે, તો હે પ્રભો ! તમો યથેચ્છ જમો. અમો તમારા
સાહજક પારમેશ્વર સ્વભાવને કદાપિ નહિજ વિસ્મરણ કરીએ, તો
મારા જેવા જનના સમુજ્જવન માટે માનુષલીલાને સ્વેચ્છાથીજ સ્વીકાર
કરી રહેલા તમો માનુષલીલાના પ્રકટનમાં ઉપયોગી કામના-ધ્વિજાને
અનુસારે જમો. અથવા-આત્મકામ હોવાથી તમારે સ્વતઃ કશો કામ
(ધ્વિજા) નથી; ભક્તજનની કામના એજ તમારે કામ છે, તો
અમારી જેવી કામના છે તેને નહિ ઉલ્લંઘન કરીને જમો. આદ-
રતાને લીધે દ્વિશ્ક્તિ (હે પ્રભો ! કામ-યથેચ્છ જમો હે પ્રભો યથેચ્છ
જમો એવી) છે. લીલાસાથે કેમ ઝટ આલી જાઓ છો ? ભોજન-
વ્યાપાર જેમ તમારી લીલા છે તેમ ચલનવ્યાપાર પણુ આપની લીલાજ
છે, અંતર્યામિપણે નિત્ય પાસેજ રહેલા, નિત્ય આવિર્ભાવ જેમનો
છે એવા તમારે જવું આવવું છેજ નહિ, તો આશ્રિતોને આનંદ
આપતા આપનું જવું આવવું બધી લીલાજ છે, પરંતુ ગમનલીલા
તો વિયોગની શંકાને કરનારી છે માટે તેને તમો પ્રકાશ નહિ કરો, કિંતુ
ભોજનલીલાનોજ અનુભવ અમોને કરાવો, સહજ-સ્વાભાવિક સુખ-
આનંદો જેના છે એવા આપ સહજાનંદ છો. સ્વાભાવિક અનવધિક આનંદ-
મય આપના સંશ્લેષ (પ્રિયસમાગમ) થી અમોને અનન્યસામાન્ય

શુશીલમ્ । પુરટમયવાટિકા રુચિરરસમણ્ડિકાઃ શોભયતિ વિત-
તરુચિવાસે । કનકમુજિભાજને ભોજ્યરુચિરાજને શાશ્વસિદ્ધમુદિ-
તરવિભાસે ॥ પ્રભોઃ ॥૧૭॥ અદનપદુમોદનં સિતસુરભિમોદનં
પાયસમતિસિતમથ સૂપમ્ । દધિદલિતરાજિકામિલિતદ્વતસારિ-
કામુપનતમનુપમમપિ પૂપમ્ ॥ પ્રભોઃ ॥૧૮॥ પૃથુમમલમણ્ડકં વહુ-
લઘુતલ્પણ્ડકં લઙ્કુકમધિરસદધિમણ્ડમ્ । ફુલસિતપૂરિકાં મૃદુ-

આનંદ ઉપજે છે, તો નિરંતર મારા લવનમાં આજ રૂપથી રહો. શંકા-
અમારે તો લવન રમણીય જોઈએ ? તો તે સત્ય છે. આ માફે જે લવન
છે તે સુંદર છે, જે પ્રિયદર્શનતા છે એજ સૌન્દર્ય છે, તમારે તો ભક્તજન-
નો જે સમવાય છે એજ પ્રિયદર્શન છે, માફે લવન તો ભક્તજનો-
થીજ એક ભરપુર છે, તો મારા સુંદર મંદિરમાં વિરાજમાન રહો. લવન
લવનપ્રત્યે દોડીદોડીને તમોએ યશોદાજીના લવનમાં બાળોચિત ચપળ
લીલા પૂર્વે પ્રકટ કરી હતી તેનો આ અવસર નથી, કેમકે હમણાં તો
પ્રગલ્ભતાને પ્રકટ કરતા થકા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો, તો બાળકના જેવા
ચપળ સ્વભાવને મુકી દઇને મારાજ મંદિરમાં નિરંતર રહો. અને
ઉદય પામેલા સૂર્યને સમાન ચળકતા, વિવિધ સુંદર રસોથી સમ-
લંકૃત ચોમેર મુકેલી સુવર્ણમય વાટકીઓને પોતાની કાંતિથી વિશેષ-
પણે પ્રકાશ કરનારા, પ્રકાશના એક નિધિરૂપ, વિવિધ ભોજ્યવસ્તુ-
ઓની પ્રભાથી શોભાયમાન એવા કાંચનમય ભોજનપાત્ર (થાળ) માં
સ્થાપન કરેલું આ લક્ષ્ય ભોજ્યાદિ ચાર પ્રકારનું સ્વાદુ અન્ન હે
પ્રભો ! યથેચ્છ જમો ॥૧૭॥ હે પ્રભો ! ભોજનમાં રસિક જનને
પ્રિય, શ્વેત, સુગન્ધિ એવો આ ઓદન-ભાત જમો, આ સાકરસંમિશ્રિત
અતિ ઉજ્જવળ પાયસ-દુધપાક જમો. આ તુવેરની દાળ જમો. આ
દહીંથી મિશ્રિત કરેલી, ફીણેલી રઈ ચઢાવેલી, ચૂર્ણ કરેલી, ખારેકો (ખારે-
કોનું રાધતું) તમો જમો તથા તમારી પાસે આણેલા અનુપમ આ પૂપ-
પુડલાને પણ જમો ॥૧૮॥ હે પ્રભો ! આ વિશાળ શુભ્ર મંડક-માંડા,
(એક જાતની પોળી) ઘી સાકરે પરિપૂર્ણ આ લાડુ, અધિક રસ-સ્વાદ

લતરપોલિકાં માષવટકયુગલમખણ્ડમ્ ॥ પ્રમો ૦ ॥૧૯॥ ચતુરતર-
 સેવિકારચિતસિતફેણિકા નૈકજનપદજનિતશાકમ્ । મિલિતઘૃ-
 તશર્કરં કદલમથ ઘુર્ધુરં ચન્દ્રશકલરુચિઘૃતપાકમ્ ॥ પ્રમો ૦ ॥૨૦॥
 ત્વદભિમતચિર્મટં મરિચયુતર્પટં શાષ્કુલિકમતુલદધિઘોલે ।
 કથિતમથ ગાલિતં સુરમિઘૃતમાહિતં દ્યુતિમતિ વરકનકકચોલે
 ॥ પ્રમો ૦ ॥૨૧॥ વિધુજરણલોહિતે લવણમરિચાશ્ચિતે દધનિ નિ-
 હિતમતિમૃદુકૂરમ્ । અદ્ધિ શનકૈર્હરે ! તવ રુચિદમાહરે મા કુરુ
 કવલમપિ વિદૂરમ્ ॥ પ્રમો ૦ ॥૨૨॥ કરકમલસજ્જતં તવ સતતસમ્મતં
 લીલિ સસિતનવનવનીતમ્ । નવવસનપાવિતં પિબ નલદવાસિતં

જેમાં છે એવો આ દડિમંડ-દહીનો અથભાગ, (તર) આ કુલેલી ધોળી
 પુરીઓ અતિ સુંવાળી પોળી-રોટલી અને વાટેલી અડદની દાળનાં કરેલાં
 આખાં બે વડાંને તમો જમો ॥૧૯॥ હે પ્રભો ! પાકમાં કુશળ અને
 આપની સેવામાંજ એક તત્પર એવી સ્ત્રીએ કરેલી આ સફેત સેવો
 તથા નાનાપ્રકારના દેશોમાં ઉત્પન્ન થએલો આંણેલો આ શાકસમૂહ
 તથા ઘૃત સાકરે મિશ્રિત આ કેળાં તથા ઘીમાં પકવેલો અર્ધચંદ્રાકાર
 આ ઘુધરાને તમો જમો ॥૨૦॥ હે પ્રભો ! આપને અતિપ્રિય આ ચિલડું,
 (કાકડી) આ મરીએ યુક્ત પાપડ, આ જલેખી, આ અનુપમ ઘાટુ દહી,
 રવાયાથી વલોવેલ અને જૂઝ મરી લવણથી મિશ્રિત આ દહી અને આ
 ઉણુ કરેલું, ગાળેલું, શુદ્ધ સુવર્ણમય ચળકતા પાત્રમાં ભરેલું સુગન્ધિ
 તાણુ ગોઘૃત તેને જમો ॥૨૧॥ હે હરે ! કપૂર જૂઝ મરી લવણથી સંસ્કાર
 કરેલા દહીમાં મિશ્રિત કરેલો, અતિ કોમળ, આપને રૂચિકર એવો આ
 ભાત મેં આપની સમીપે આંણ્યોછે તેને તમો ધીમે ધીમે જમો. હે પ્રભો !
 આ સર્વને જમો, કોળીયામાત્રને પણ દૂર કરો નહિ-અધુય જમી જાઓ
 ॥૨૨॥ વળી હે પ્રભો ! તમોને જે આ પરમ પ્રિય નવીન નવનીત
 (માંખણુ) છે તેને સાકરસહિત આટો, કેમકે પૂર્વે નંદજીના લવનમાં આળ-
 લીલાનું અનુકરણ કરતા આપે નિરંતર કરકમળ તળમાં લાલન કરેલું
 આ છે, તમો આ ઉન્મત્તગંગા થકી આંણેલું, વિશુદ્ધ વસ્ત્રથી ગાળેલું,

ગાઙ્ગમિદમુદકમતિશીતમ્ ॥ પ્રભો ॥૨૩॥ શુદ્ધ્ય કરપદ્મજં તદનુ
મુખનીરજં સ્વીકુરુ સમુચિતમુખવાસમ્ । તિષ્ઠ રુચિરાસને ભક્ત-
મવ શાસને કુરુ મમ નયનપથે નિવાસમ્ ॥ પ્રભો ॥૨૪॥ સુપ્રત
ઉવાચ—ઇત્યાદિભિસ્તં વચનૈર્ભોજયન્તીં શનૈઃ શનૈઃ । સિતસિતાં
લલિતાં તાં પ્રશશંસૂ રમાદયઃ ॥૨૫॥ ભગવાનપિ તા યોષા વાર્તા-
લુરિવ રજ્જયન્ । કિશ્ચિન્નુકત્વા પુનઃ પ્રીત્યૈ તાસાં ચુલુકમાચરત્
॥૨૬॥ તતસ્તામ્બૂલપૂગાદિમુખવાસં સ ઈશ્વરઃ । ઉપેત્ય જયયા દત્તં
ગૃહીત્વાઽભક્ષયત્કરે ॥૨૭॥ તાવત્પ્રાસાદિકં કિશ્ચિદ્રાધા તદ્ભુજે
પ્રભોઃ । મેજાતે સઘ્ન એવાથ પ્રતિમાકારતાં ચ તૌ ॥૨૮॥ વૃત્તાન્ત-

વીરણના વાળા નાંખીને સુગન્ધિ કરેલું, અતિશય શીતળ એવું જળ તેને
પિવો ॥૨૩॥ હે પ્રભો ! હવે કરકમળને પ્રક્ષાલન કરીને, તેપછી મુખક-
મળને પ્રક્ષાલન કરીને, મેં આ સમર્પેલા સમુચિત મુખવાસને સ્વીકાર
કરો અને ક્ષણ વિશ્રાંતિ વાસ્તે સમુચિત મુખાસ્તરણવાળા સુંદર આસ-
નને અલંકૃત કરો. તે પછી મને લક્ષ્મીને એકાંત ધર્મપાલનરૂપ આશામાં
રાખો અને મારા નેત્રમાર્ગમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહો ॥૨૪॥

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ઇત્યાદિ સ્તુતિવચનોવડે ભગવા-
નને ધીમે ધીમે જમાડતાં અને મંદહાસવડે મધુર મુખારવિંદવાળાં તે
લલિતાની રમાપ્રમુખ ભગવદ્લક્ષ્મી સ્ત્રિઓ બહુ પ્રશંસા કરવા લાગી ॥૨૫॥
ભગવાન પણ વાતો કરવાના તથા સાંભળવાના સ્વભાવવાળા હોયને શું ?
એમ લલિતા આદિક લક્ષ્મીસ્ત્રિઓને રંજન કરતા થકા તેમની પ્રસન્નતા
માટે ફરીથી કિંચિત્ જમીને ચુલુક-અડધી અંજળિથી જળપાન કરી
હસ્ત મુખની શુદ્ધિ કરીને, પછીથી સમીપે આવીને જ્યાંએ આપેલા
તાંબૂળ સોપારી આદિક મુખવાસને પોતાના હસ્તમાં લઇને જમ્યા. તે
સમયે રાધિકાજી પ્રભુનું પ્રાસાદિક તે અન્ન કિંચિત્ જમ્યાં. ત્યાર પછી આ
ભગવાન રાધાસાથે સ્વસ્વરૂપને તત્ક્ષણ અંતર્ધાન કરીને યથાપૂર્વ પ્રતિમા-
રૂપતાનેજ પામી ગયા ॥૨૬-૨૮॥ તે પછી નિમત્તરૂપે રહેલી વેદિકા
ઉપર રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન ભગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણ આ વૃત્તાંત-

મેતં તુ હરિર્નિશમ્ય સ્વમક્તવચ્ચિત્રમવાપ હૃષ્ટઃ । આજ્ઞાપયામાસ
તતો મુનીન્દ્રાન્સ્વપાર્ષદાંશ્ચાશિતુમાશુ ચાન્યાન્ ॥૨૯॥ इति श्रीसत्स-
ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे भगवतः प्रत्यक्ष-
भोजनलीलानिरूपणनामैकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

સુવ્રત ઉવાચ—આજ્ઞયાથ હરેઃ સર્વે મુનયઃ સાધવો નૃપ ! । કૃત-
શુદ્ધિવિધાનાસ્તે ભોક્તૃમીયુસ્ત્વરાન્વિતાઃ ॥૧॥ अनुज्ञातो भगवता
सर्वोस्तान्भोजकान्नृप ! । उपावीविशदायातान्मुक्तानन्दो यथोचि-
तम् ॥२॥ मर्यादयोपविष्टेषु तेषु त्यागिषु पङ्क्तिशः । जलानि विभ-

લલિતાદિ ક્ષત્રિયાણીઓએ પ્રેમથી પુરેલા અન્નકૂટમાં ભગવાને પ્રત્યક્ષપણે
ભોજન કર્યાની વાર્તાને સાંભળીને ધતિર ભક્તજનનીપેઠે પરમ પ્રહર્ષપરિ-
પૂર્ણ આશ્ચર્યને પામ્યા. આ તો માનુષલીલાનું અનુકરણ છે. જે લલિ-
તાએ અપેલા અન્નને પોતાના દિવ્ય રૂપથી આવિર્ભાવ પામીને જમ્યા
હતા તેતો પોતેજ હતા. હે રાજન્ ! તે પછી ભગવાને સર્વ સાધુઓ,
સોમવર્માદિ પાર્ષદો અને ખીજા બધાઓને પણ જમવામાટે જલદી
આજ્ઞા આપી ॥૨૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે અન્ન-
કૂટોત્સવે ભગવતઃ પ્રત્યક્ષભોજનલીલાનિરૂપણનામૈકોનવિંશો-
ઽધ્યાયઃ ॥૧૯॥

અધ્યાય ૨૦ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! ત્યાર પછી શ્રીહરિની આજ્ઞાથી સાધુ-
સંસાના તે સમસ્ત મુનિઓ હસ્ત પાદાદિકને શુદ્ધ કરીને ત્વરાથી જમવા
વાસ્તે આવ્યા ॥૧॥ હે નૃપ ! ભગવાને આજ્ઞા આપેલા મુક્તાનંદ મહા-
મુનિએ જમવા આવેલા તે સર્વ સાધુવિગેરેને યથાયોગ્ય બેસારી દીધા
॥૨॥ મર્યાદામુજબ પંક્તિબંધ બધા તેઓ જમવા બેસી ગયા એટલે
હરિભક્ત બ્રાહ્મણોએ પહેરેલાં વસ્ત્રો શિથિલ ન રહેવામાટે બંને આગલા

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કરેલું સાધુઓનું સંતર્પણ અને સ્વયં કરેલું તેમને
પિરસણ વર્ણન કર્યું છે.

રામાસુર્બદ્ધકચ્છા દ્વિજાતયઃ ॥૩॥ આજ્ઞાપયમાસ તતો ભગવાન્નિ-
જપાર્ષદાન્ । દ્વિજાનન્યાંશ્ચ શતશઃ પરિવેષણકર્મણિ ॥૪॥ આદૌ પત્રા-
વલીર્દત્ત્વા તતઃ પર્ણપુટાન્ દૃઢાન્ । દત્ત્વા ક્રમેણ શાકાનિ દ્વિજાસ્તે
પર્યવેષયન્ ॥૫॥ ક્ષાતઃ સ્વયં ચ કૌશેયાબદ્ધપીતામ્બરશ્ચરન્ । પક્લિમ-
ધ્યેષુ મુનિભિઃ પરિવિષ્ટિમકારયત્ ॥૬॥ તત્રાનભ્યસ્તતત્કર્મા મુક્તા-
નન્દસ્તુ બુદ્ધિમાન્ । અભિજ્ઞ ઇવ યુત્તયૈવ ચક્રે તત્પરિવેષણમ્ ॥૭॥
બ્રહ્માનન્દસ્તુ જ્ઞાદિતિ હરયે કરલાઘવમ્ । દર્શયન્ હાસયામાસ તં
ચ ભક્તજનાન્મૃશમ્ ॥૮॥ વિચિત્રભક્ષ્યભોજ્યાદેર્નામાન્યુચ્ચારયંસ્તદા ।

પાછલા કચ્છને અતિદૃઢ બાંધીને તેઓનાં જળપાત્રો શુદ્ધ ગંગાજળથી
ભરાવ્યાં ॥૩॥ તે પછી ભગવાને પોતાના પાર્ષદો-પાસે રહેનારા મુકુંદાનંદ
મુક્તાનંદ આદિકને તથા બીજાં પણ બહુ બ્રાહ્મણોને મુનિપંક્તિઓમાં પિર-
સવાની આજ્ઞા આપી ॥૪॥ હવે પિરસવાનો પ્રકાર કહે છે-આજ્ઞા
આપેલા વિપ્રોએ પ્રથમ પ્રત્યેકને પત્રાવલી (પત્રમય લોજનપાત્ર-
પનવાડાં) આપીને, પછી છિદ્રે રહિત દૃઢ પર્ણપુટ (પડીયા) આપીને
અનુક્રમે પ્રથમ શાકાં પિરસી દીધાં ॥૫॥ ત્યારપછી સ્વયં શ્રીહરિ સ્નાન
કરીને, ઉત્તરીય રેશમી વસ્ત્રથી દૃઢ બાંધેલા પીતામ્બરને ધારીને, પંક્તિ-
મધ્યે જમવા બેઠેલા મુનિઓને આહ્વાદ આપવા વિચરતા થકા મુક્તા-
નંદાદિ મુનિઓપાસે પિરસાવા લાગ્યા ॥૬॥ પિરસનારા મુનિઓનાં નામો
કહે છે-તેમાં પિરસવાની ક્રિયાના પરિચયે રહિત એવા પણ મુક્તાનંદ-
મુનિ તો મતિમાન્ હોવાથી પીરસવામાં પ્રવીણ હોય એમ યુક્તિથીજ પંક્તિ-
માં પિરસવા લાગ્યા ॥૭॥ બ્રહ્માનંદમુનિ તો શ્રીનારાયણમુનિને ઝટ પીર-
સવાના કામમાં હુશળ હોય એમ હસ્તલાઘવતાને પ્રદર્શાવા પ્રવર્તતાં,
શરીરની સ્થૂળતાને લીધે થતી ચાલની વિચિત્રતાને લીધે થતી અવયવમાં
શિથિલતા વિગેરેવડે ભગવાન અને બીજા બધા ભક્તોને તે સમયે બહુ
હસાવવા લાગ્યા ॥૮॥ તે સમયે મહાનુભવાનંદમુનિ તો પીરસવા માંડેલાં
વિવિધ વિચિત્ર ભક્ષ્ય લોજ્યાદિકનાં નામોને ઝરોઝર નહિ બોલતા હોવાથી
તેનાં નામોને વિચિત્ર વિપરીતપણે ઉચ્ચ સ્વરથી ઉચ્ચારણ કરતા થકા

મહાનુભાવાનન્દોઽપિ હાસયામાસ ચાશ્ચિલાન્ ॥૯॥ નિત્યાનન્દશુ-
કાનન્દૌ પરિવેષણકર્મણિ । સ્તૂયેતે સ્માતિચાતુર્યાત્સર્વેઃ સહરિમિ-
ર્જનૈઃ ॥૧૦॥ સર્વપદ્મિષુ સામ્યેન પદાર્થાર્પણલાઘવાત્ । આનન્દાનન્દ
આનન્દં હરેરજનયત્તદા ॥૧૧॥ સ્વયમ્પ્રકાશાનન્દશ્ચ મુનિઃ શ્યામ-
લવિગ્રહઃ । ધ્યાનનિષ્ઠાવશતયા પર્યવેષયદક્રમમ્ ॥૧૨॥ આત્માનન્દઃ
કૃશાક્ષોઽપિ પરિવેષણપાટવઃ । ક્ષણેનૈકેન વટકાન્ પરિતઃ પર્યવે-
ષયત્ ॥૧૩॥ મુકુન્દાનન્દમુખ્યાશ્ચ ભગવત્પ્રીતયે તદા । શકુલી-
સ્વાજકાદીનિ પરિતઃ પર્યવેષયન્ ॥૧૪॥ વ્યજ્જનાનિ વિચિત્રાણિ પક્ષા-
ન્નાનિ ચ સર્વશઃ । સર્વેષામેવ પાત્રેષુ નાપુરુષોન્યમિશ્રતામ્ ॥૧૫॥

શ્રીહરિસહિત સર્વ જનોને હસાવવા લાગ્યા ॥૯॥ નિત્યાનંદમુનિ તથા
શુકાનંદમુનિની પીરસવાના કામમાં અતિશય આતુરી બોધને તેમને સર્વે
જનો તથા સ્વયં શ્રીહરિ વખાણવા લાગ્યા ॥૧૦॥ તે સમયે આનંદાનંદ-
મુનિ સર્વ પંક્તિઓમાં તુલ્યપણે (ન્યૂન નહિ તેમ અધિક નહિ) લક્ષ્ય
ભોજ્યાદિ પદાર્થોને પીરસવાની ઝડપથી સહજાનંદસ્વામીને આનંદ ઉપ-
ભવવા લાગ્યા ॥૧૧॥ શ્યામ શરીર વર્ણવાળા (શ્યામળીયા) શાંત સ્વભા-
વવાળા સ્વયંપ્રકાશાનંદમુનિ સદાય લગવાનના દિવ્ય રૂપમાં ધ્યાનનિષ્ઠાથી
નિમગ્ન મનવાળા હોવાથી અનુક્રમ વિનાજ પીરસવા લાગ્યા ॥૧૨॥ આ-
ત્માનંદમુનિ કૃશ શરીરવાળા છે તથાપિ પીરસવાની ક્રિયામાં પરમ પ્રવીણ
હોવાથી એકજ ક્ષણમાં અધી પંક્તિઓમાં વાટેલી અડદની દાળનાં કરેલાં
કોમળ વડાં પીરસી વળ્યા ॥૧૩॥ તે સમયે મુકુન્દાનંદપ્રમુખ વર્ણિઓ
લગવાનની પ્રીતિની આકાંક્ષાથી સમગ્ર પંક્તિઓમાં મુનિઓને જલેથી
ખાતું આદિક પકવાનો પીરસવા લાગ્યા, કારણ કે પોતાની પરિચર્યાની
અપેક્ષાએ પોતાના ભક્તની પરિચર્યા લગવાનને અધિક પ્રિય છે, તો
લગવાનના પાર્શ્વપરિચર (હજુરના સેવક) એવા પણ આ વર્ણિઓનો
આ સાધુસંતર્પણમાં જે સમુત્સાહ છે તે સમુચિત છે ॥૧૪॥ પીરસેલાં
વિચિત્ર સમગ્ર શાકો અને વિચિત્ર લક્ષ્ય ભોજ્યાદિ પકવાનો મુનિઓના
પાત્રમાં પરસ્પર મિશ્રિતતાને નજ પામ્યાં, કારણ કે પતરાળાં વિશાળ

સર્વે સર્વેષુ પાત્રેષુ પરિવેષિતમીશ્વરઃ । વિલોક્યાજ્ઞાપયામાસ મોક્તું
 સર્વાન્નિજાશ્રિતાન્ ॥૧૬॥ તતો બુભુજિરે રાજન્ ! ગૃહીતાજ્ઞાઃ પર-
 સ્પરમ્ । સાધવો મુનયઃ સર્વે સ્તુવન્તોઽઘગુણાન્મુહુઃ ॥૧૭॥ સર્વ-
 મેવ હિ સુસ્વાદુ ભક્ષ્યં ભોજ્યં તદશ્રતામ્ । ક્રમપ્રાપ્તે પદાર્થેઽભૂદ્ર-
 સાસ્વાદો વિશેષતઃ ॥૧૮॥ પુનઃ પુનઃ સ્વપાત્રેષુ શણ્કુલીઘૃતપૂર-
 કાન્ । ક્ષિપતો ભોજકાઃ સાધૂન્ ન્યષેધન્કરધૂનનૈઃ ॥૧૯॥ નિષે-
 ધઙ્ઘ્યઃ પરાવૃત્તાનશ્રદ્ધ્યઃ પરિવેષકાન્ । ક્રજુબુદ્ધીન્ મુનીન્પ્રાહ ભગ-
 વાન્પ્રહસંસ્તદા ॥૨૦॥ હાંહાં હુંહું રવે દેયં દેયં ચ કરધૂનને । શિરઃ-

હતાં અને પિરસનારા પ્રવીણ હતા ॥૧૫॥ ત્યારપછી સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ
 સર્વ પાત્રોમાં સર્વ પીરસી લીધેલું જોધને સર્વ નિભાશ્રિતોને જમવાની
 આજ્ઞા આપી ॥૧૬॥ હે રાજન્ ! તે પછી સર્વે સાધુ સ્વભાવના મુનિઓ
 ભગવાનની આજ્ઞા પામીને તથા પરસ્પર-એક બીજાની અનુજ્ઞા લઈને,
 જમવાનાં જોધેથી વિગેરે પદાર્થોના ગુણોને વારેવારે વખાણતા થકા
 જમવા મંડ્યા ॥૧૭॥ તમામ તે ભક્ષ્ય ભોજ્ય સુસ્વાદુજ હતું. (તેમાં
 એક પણ સ્વાદરહિત ન હતું) અનુક્રમે જમતાં તે પદાર્થોમાં તે જમ-
 નારા મુનિઓને ઉત્તરોત્તર રસાસ્વાદ અધિક અધિક આવતો જતો હતો
 ॥૧૮॥ આદરથી વારંવાર જોધેથી ઘેબર આદિક પકવાત્રોને પોતાના
 પાત્રોમાં પિરસતા મુક્તાનંદાદિ મુનિઓને ભોજન કરતા મુનિઓ યદ્યપિ
 સ્પૃહાવાળા છે તથાપિ લાજને લીધે વારંવાર હાથ હલાવાવડે
 (ના નાંખશો ના નાંખશો એમ) નિવારણ કરવા લાગ્યા. આ ઉપરથી
 પિરસનારા મુનિઓ તો જમનારા મુનિઓનો આશય નહિ લક્ષમાં લઈને
 પાછા વળી ગયા. તે સરલ શુદ્ધિવાળા (પરનો હૃદય અભિપ્રાય નહિ
 બાળનારા) પિરસનારા સ્વયંપ્રકાશાનંદ મહાનુભાવાનંદ આદિક મુનિઓ
 પ્રત્યે તે સમયે ભગવાન હસતા હસતા બોલ્યા કે ॥૧૯-૨૦॥ હે મુનિઓ !
 અહો !! તમો પિરસવાના પ્રકારને બીલકુલ બાળતા નથી, જેઓ
 પ્રગટ્થ પ્રકૃતિવાળા હોય તે ભોજન કરવામાં ચપળતાને પ્રદર્શવે નહિ,
 કેમકે લાજ જમવામાં પ્રતિરોધ કરેછે, માટે જમનારા 'હાં હાં' એવો

કમ્પેઽપિ દાતવ્યં ન દેયં સિંહગર્જને ॥૨૧॥ इत्युक्तास्ते तु मुनयो
 लङ्कुकान्मौक्तिकाख्यान । आसिंहगर्जनात्तेषाममत्रेष्वक्षिपन्नृप !
 ॥२२॥ औत्सुक्यादथ दृढबद्धपीतवासाः साधूनां नृप ! परिवेषणं
 विधातुम् । उत्तस्थौ स्वयमपि हर्षयन्स्वभक्तान्सर्वेषामपि स तदैक-
 दृश्य आसीत् ॥२३॥ ज्ञात्वा तं मुनिपरिवेषकाममीशं पक्वान्नाचि-
 तपृथुरीतिपात्रहस्ताः । धावन्तो रभसपराग्भवत्पुरोगं ह्यासेदुः
 सपदि तदन्तिकं द्विजाश्च ॥२४॥ तत्तत्पात्रात्स गृह्णन्श्चपलगतिपदो
 लङ्कुकान्मौक्तिकाख्यान द्वौ द्वौ दोभ्यो च पङ्क्तिमणमनुसृतः
 प्रत्यमत्रं ददानः । स्वानां स्वीयप्रसादाभिलषितमपि सम्पूरयन्पूर्ण-

નિષેધસૂચક શબ્દ ઉચ્ચારે તોપણ પીરસવુંજ. તથા 'હું હું' એવો ધ્વનિ
 કરે તોપણ પિરસવુંજ તથા હાથ હલાવવો મસ્તક કંપાવવું વિગેરે
 નિષેધસૂચક એટલાઓ કરે તોપણ વારેવારે આપવુંજ. જો સિંહગર્જના
 કરે તો ન આપવું-ન પિરસવું ॥૨૧॥ હે નૃપ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલા
 તે પિરસનારા મુનિઓ તો મોતીયા લાડુઓ સિંહગર્જના પર્યંત જમતા
 સાધુઓના પાત્રોમાં પિરસવા મંડયા ॥૨૨॥ હે નૃપ ! તે પછી ભગવાન
 પણ ભક્તજનોના મનોરંજનમાં મહોત્સાહી હોવાથી પોતે પહેરેલા પિતાં-
 બરને ઉત્તરીય વસ્ત્રથી દૃઢ બાંધીને સાધુઓને પિરસવાસાડી પોતે ઉઠ્યા. તે
 સમયે સર્વ ક્રોધની દૃષ્ટિ ભક્તિસંભ્રમપરિપૂર્ણ હોઇને એક ભગવાન વિષેજ
 એકાગ્ર પડતી હતી ॥૨૩॥ ભગવાનને સાધુઓને પિરસવામાં સમુત્સાહ-
 વાળા ઉઠેલા જોઇને પિરસનારા મુનિઓ પકવાન્નથી પરિપૂર્ણ વિશાળ
 પીતળનાં પાત્રો હાથમાં લઇને દોડી આવીને શ્રીહરિને અભિમુખ પ્રતિ-
 લોભ ગતિ (પાછે પગલે ચાલવું)ને કરતા થકા વેગથી તત્કાળ
 તેમની સમીપે આવ્યા ॥૨૪॥ પૂર્ણકામ ભગવાન શ્રીહરિ તેતે પીરસનારા
 મુનિઓના પોતાની આગળ ધારેલા પકવાન્નપરિપૂર્ણ પાત્રમાંથી મોતીયા
 લાડુ લઈ લઈને પંક્તિના અનુક્રમને અનુસરીને ચપળ ચાલથી ચાલતા
 થકા પોતાના હાથવડે બે બે લાડુઓ પ્રત્યેક પાત્રમાં લાઘવતાથી
 આપતા થકા પોતાના પ્રસાદની સ્પૃહાવાળા તે મુનિઓના મનોરથને પરિ-

કામસ્તેષાં સર્વાસુ પક્ષિષ્વપિ મુહુરચરદ્ધુરિદોર્લાઘવશ્રીઃ ॥૨૫॥
 લઙ્કુકાન્સ પરિવેષ્ય મૌત્તિકાનાશુ શાઙ્કુલિકમપ્યનાકુલઃ । પર્ય-
 વેષયદવાપુરદ્ધુતં તેન ભૂરિ પરિવેષકા અપિ ॥૨૬॥ સર્વતઃ પરિવે-
 ષ્યેત્યં પ્રહસદ્વદનો હરિઃ । મુઙ્ગધ્વં યથેષ્ટં શનકૈરિત્યુક્ત્વાઽશો-
 ધયત્કરૌ ॥૨૭॥ ઘૃત્વાથ ઘૃતમૃજ્જારં નિષિશ્ચન્ સ્થૂલધારયા ।
 મુનિપાયસપાત્રેષુ મુકુન્દોઽહાસયત્પ્રભુમ્ ॥૨૮॥ પાત્રસમ્મૃતપક્વા-
 ન્નાંસ્તાનથેક્ષિતવિદ્ધરેઃ । સ એવ વર્ણિરાહુષ્ઠૈઃ પ્રાહ નૈષ્ઠિક ઝર્વદોઃ
 ॥૨૯॥ હરેઃ પ્રાસાદિકં સ્વાદ્યં સ્વપાત્રે કેનચિત્કચિત્ । નાવશેષ્યં
 મહામુક્તા ! ઇત્યાજ્ઞા પારમેશ્વરી ॥૩૦॥ ઇત્યુક્તે તેન તદ્વાક્યં બ્રહ્મા-

પૂર્ણ કરવા તેમની તમામ પંક્તિઓમાં વારંવાર વિચરવા લાગ્યા ॥૨૫॥
 એરીતે લગવાને જલદી સર્વ પંક્તિઓમાં મોતીયા લાડુ પીરસીને પછી
 જલેથી પણ વિના વ્યાકુળતાએ સર્વને પીરસી દીધી. આવી પીરસવાની
 પ્રવીણતાથી પીરસવામાં પ્રવીણ એવાપણ સર્વે પુરૂષો પરમ વિસ્મયને
 પામી ગયા ॥૨૬॥ આ પ્રકારે સર્વ પંક્તિઓમાં પીરસીને શ્રીહરિ મંદ-
 મંદ હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-તમો અમોએ હાથે આપેલા વસ્તુમાં
 સ્વાદવિશેષને આખતા થકા યથેષ્ટ ધીમે ધીમે જમો. એમ સર્વને કહીને
 પોતે હસ્તકમળની શુદ્ધિ કરી ॥૨૭॥ તે પછી મુકુંદાનંદવર્ણી ધીથી ભરેલી
 ઝારી (વહાડી) હાથમાં લઈને જમતા મુનિઓનાં દુધપાકથી ભરેલાં
 પાત્રોમાં જડી ધારથી ધીને પીરસતા થકા લગવાને બહુ હસાવા લાગ્યા
 ॥૨૮॥ તે પછી શ્રીહરિના હૃદયગત અભિપ્રાયને જાણતા આ નૈષ્ઠિક વર્ણિ-
 રાજ મુકુંદાનંદજી જેમના લોજન પાત્રોમાં પકવાનો ભરેલાં છે એવા તે
 જમનારા મુનિઓ પ્રતિ હાથ ઉઠા કરીને ઉચ્ચ સ્વરથી એમ બોલ્યા કે-
 હે મહામુક્ત મુનિઓ ! સ્વતઃ સ્વાદુ છે અને શ્રીહરિના પ્રસાદભૂત હોવાથી
 વિશેષપણે સ્વાદુતમ છે તો આ ખાદ્ય દેશ પણ કોઈએ પણ પોતાના
 પાત્રમાં કિંચિત્ પણ અવશેષ રાખવું નહિ (પડી મુકવું નહિ) લગવાનેની
 આજ્ઞાને માનનારા તમોએ આ વચન 'લગવાનેનીજ આજ્ઞા છે' એમ
 માનવું ॥૨૯-૩૦॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે વર્ણિરાજે કહ્યું એટલે એજ

નન્દોઽતિમાનયન્ । હસન્નાન્નેદિતં કૃત્વા શ્રાવયંસ્તાનભોજયત્
 ॥૩૧॥ તદ્વ્યાદેવ ભક્ષ્યાણિ સર્વે તેઽપિ શનૈઃ શનૈઃ । અમુજ્જતૈવ
 નિઃશેષં વીક્ષમાણાઃ પરસ્પરમ્ ॥૩૨॥ ઓદનં કથિકાં ચાથ ઘૃતં
 ચ પ્રચુરં પ્રભુઃ । પરિવેષ્ય દ્વિજૈઃ સર્વોસ્તર્પયામાસ ભોજકાન્
 ॥૩૩॥ અતિતૃપ્તાન્ભોજનેન ગૃહીતચુલુકોદકાન્ । સ્વસ્વસ્થાનં તતો
 ગન્તું હરિરાજ્ઞાપયચ્ચ તાન્ ॥૩૪॥ આજ્ઞતા અપિ હરિણા સ્વકીય-
 શાલાં ગન્તું તે મુનિનિકરાસ્તદીક્ષણોત્કાઃ । યાવત્તદ્વહિરુપવેશનં
 નૃપાઽઽસીત્તાવત્તેઽપ્યમુમુપતસ્થિરે સ્વનાથમ્ ॥૩૫॥ इति श्रीसत्स-
 ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे साधुसन्तर्पण-
 नामा विंशोऽध्यायः ॥२०॥

વચનને બ્રહ્માનંદમુનિ અત્યંત માન આપતા થકા હાસપૂર્વક આદરથી
 બે ત્રણવાર બોલીબોલીને સર્વ મુનિઓને સંભળાવતા થકા તેમને જમા-
 ડવા લાગ્યા ॥૩૧॥ આ જમનારા સર્વે મુનિઓ એક બીજા સામુ બેતા
 થકા તે ભગવદ્વચનનો ભંગ થવાના ભયને લીધેજ ખાદ્ય વસ્તુઓને ધીમે
 ધીમે સમગ્રપણે જમી ગયા ॥૩૨॥ તે પછી ભગવાને પીરસનારા મુનિઓ
 પાસે કઠી ભાત અને પુષ્કળ ઘૃત પિરસાવીને તે સર્વ મુનિઓને જમાડીને
 તૃપ્ત કર્યા ॥૩૩॥ તે પછી ભગવાને જમીને અત્યંત તૃપ્ત થએલા અને
 અંતે થળું કરવાનું જળ જેમણે ગ્રહણ કર્યું છે એવા તે મુનિઓને ત્યાંથી
 પોતપોતાને સ્થાને જવાની આજ્ઞા આપી ॥૩૪॥ હે નૃપ ! શ્રીહરિએ
 પોતાના નિવાસભૂત ધર્મશાળા પ્રત્યે જવાની આજ્ઞા આપી છે તોપણ તે
 મુનિસમૂહો ભોજનથી અતિતૃપ્ત થયા છે પણ ભગવદ્દર્શનથી નહિ તૃપ્ત
 થઈને તેમના દર્શનમાં સમુત્સુક થઈને તે ભગવાન જ્યાંસુધી બહાર
 નિબતઙ્ગતળે રહેલી વેદીકા ઉપર વિરાજમાન રહ્યા ત્યાંસુધી મુનિઓપણ
 પોતાના સ્વામી શ્રીહરિની સમીપેજ દર્શનાદિ સેવામાટે બેસી રહ્યા
 ॥૩૫॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे
 साधुसन्तर्पणनामा विंशोऽध्यायः ॥२०॥

સુવ્રત ઉવાચ—તતો મોજયિતું સ્વામી ક્ષત્રિયાદીન્નિજાશ્રિતાન્ ।
 આજ્ઞાપયન્નૃપં સોઽપિ સત્વરં તાનુપાહ્વયત્ ॥૧॥ પશ્ચાર્દ્રાન્ પક્લિશઃ
 સર્વાન્ યથાર્હં તાનવીવિશત્ । પરિવેષયિતું તાંશ્ચ દ્વિજાનન્યાન્
 સ આદિશત્ ॥૨॥ અન્નં ચતુર્વિધં સર્વં સત્વરં પર્યવેષયન્ । દ્વિજા-
 સ્તાંસ્તેઽથ મુનિવત્સર્વે બુભુજિરે નૃપ ! ॥૩॥ મુજ્જાનાન્ મગવાન્
 પ્રીત્યા પુનઃ પુનરદાપયત્ । પક્કાન્નં વ્યજ્જનાદીનિ હસંસ્તાંશ્ચ સ
 હાસયન્ ॥૪॥ તૃપ્તાનિવ સમાલક્ષ્ય નૃપાર્દીંસ્તાંસ્તતઃ સ્વયમ્ ।
 તેષાં સ્વદોઃપ્રસાદેચ્છામુદતિષ્ઠદ્વિદન્પ્રમુઃ ॥૫॥ તિષ્ઠન્નુચ્ચે સ પીઠે

અધ્યાય ૨૧ મો.

સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે રાજન્ ! ભગવાને એરીતે મુનિમંડળને તૃપ્ત
 કરીને પોતાના આશ્રિત ક્ષત્રિયાદિ લક્ષ્મીને જમાડવામાટે ઉત્તમ ભૂપતિને
 આજ્ઞા આપી. એટલે ઉત્તમ રાજાએ પણ સત્વર તેઓને જમવા બોલા-
 વ્યા ॥૧॥ હસ્ત પાદ મુખનું પ્રક્ષાલન જેમણે કર્યું છે એવા તે આવેલા
 સર્વ ક્ષત્રિયાદિ લક્ષ્મીને ભગવાને યથાયોગ્ય પંક્તિબંધ બેસાર્યા અને તેઓને
 પિરસવા માટે બીજા મુનિઓને આજ્ઞા કરી ॥૨॥ આજ્ઞા આપેલા તે પીરસ-
 નારા મુનિઓએ ક્ષત્રિયાદિ લક્ષ્મીને લક્ષ્યાદિ ચાર પ્રકારનું સમગ્ર અન્ન
 જલદી પીરસી દીધું. પછી સર્વે હરિલક્ષ્મી મુનિઓની પેઠે-પ્રસાદની મધુર-
 તાના આસ્વાદથી પ્રહર્ષ પામીને જમવા મંડ્યા ॥૩॥ પ્રીતિથી જમતા
 તેઓને ભગવાન્ પોતાનાં વિનોદવચનોવડે હસાવતા થકા અને પોતે તેઓનાં
 વિનોદ વચનોવડે હસતા થકા પકવાન્ન શાક વિગેરે વારંવાર તેઓને પિર-
 સાવા લાગ્યા ॥૪॥ તે સમયે ભગવાન્ ઉત્તમાદિ પોતાના લક્ષ્મીને તૃપ્ત
 થયા તુલ્ય-તૃપ્તપ્રાય (પોતાના કરકમળના સ્પર્શથી પવિત્ર થએલા
 પ્રસાદના અલાલથી લગારેક નહિ તૃપ્ત થએલા) બેઠને તેઓની પોતાના
 હાથની પ્રસાદીની ઈચ્છા જાણીને સ્વયં પિરસવા ઉઠ્યા ॥૫॥ તે સમયે

૧ આ અધ્યાયમાં ઉત્તમાદિ ભૂપતિમંડળમાં ભગવાને કરેલી પ્રેમરસાતિશયને
 સૂચવનારી પીરસવાની લીલા વર્ણવી છે.

પૃથુલકટિતટાબદ્ધકૌશેયવાસા નાનાપુષ્પાવતંસઃ સ્થલકમલમિલ-
ન્મલ્લિકાહારરાજિઃ । નાનામકેક્ષણાબ્જૈઃ પરિરચિતમહાતોરણ-
શ્રીભિરેભિઃ સગ્રાસાસ્યાસ્ફુટોચૈર્જયજયવચનૈર્હાસિતોઽસૌ વ્યરા-
જત્ ॥૬॥ આહૃતૈશ્ચપલમુપાગતૈર્મુનીન્દ્રૈઃ પક્વાન્નાભૃતપૃથુતામ્રપાત્ર-
હસ્તૈઃ । તસ્યાગ્રે ચપલપરાગ્ગતિપ્રવીણૈસ્તદ્દોષ્ણોઃ સ્તિમિતવિલોચ-
નૈશ્ચ તસ્યે ॥૭॥ દોઝ્યાં તૂર્ણં ગૃહીત્વા મુનિયુગલધૃતાત્ પાત્રતઃ
શંકુલીનાં ષઙ્ગં વા સપ્તકં વા ક્ષટિતિપદગતિઃ પ્રત્યમત્રં દદાનઃ ।

સ્વતઃ ઉંચા અને ઉંચી વેદી ઉપર રહેલું હોવાથી અતિ ઉંચા સિંહાસ-
નમાં વિરાજમાન થએલા ભગવાન્ શ્રીહરિ વિશાળ કટિતટમાં પહેરેલા
પીતાંબર ઉપર આંધેલા રેશમી વસ્ત્રથી અને બહુવિધ પુષ્પોના ગુચ્છ
તોરાઓથી અને કુંઠમાં શોભતા સ્થળકમળ-ગુલાબથી મિશ્રિત મોગરાના
પુષ્પોના હારોથી વિરાજતા હતા. આવી શોભાએ સંપન્ન તે ભગવાનને
સર્વ ક્રોધિતે ભક્તજનો પોતાનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા ઉઠેલા જાણીને
પ્રેમરસપરિપૂર્ણ નેત્ર કમળોવડે ભક્તિપૂર્વક જેવા લાગ્યા. તે સમયે આ
ભગવાન્ કમળનાં દીર્ઘ તોરણોની શોભાએ સંપન્ન હોયને શું ? એમ
શોભ્યા હતા. સર્વ ભક્તોએ તે સમયે ચઢી ગએલા હર્ષવેગથી અર્ધો
જમેલો કોળીયો મુખમાં ભરેલો હોવાથી અસ્પષ્ટપણે (વ્યક્તિ વિના)
નીકળતાં દીર્ઘ જયજય એવાં વચનોવડે આ ભગવાનને બહુ હસાવ્યા
હતા ॥૬॥ તે સમયે શ્રીહરિએ બોલાવેલા, માટેજ સત્વર સમીપે આવેલા,
પકવાન્નથી ભરેલાં વિશાળ તામ્રપાત્રો જેમના હાથમાં છે, શ્રીહરિની
આગળ ચપળતાથી પાછે પગે ચાલવામાં પ્રવીણ અને શ્રીહરિના હસ્તક-
મળ સન્મુખ નિશ્ચળ નેત્રો જેમનાં છે એવા કેટલાએક પીરસનારા મુનિઓ
શ્રીહરિપાસે આવીને ઉભા રહ્યા ॥૭॥ એટલે ભગવાને બે મુનિઓએ
ઉપાડેલા તે પાત્રથડી પોતાના બન્નેય હાથવડે જલદી છ સાત જલેબી
આદિક લઈ લઈને પ્રત્યેક પાત્રમાં પીરસતા થકા ચપળ ચરણચાલથી
ભક્તોનું મન રંજન કર્યું હતું. તેઓ જમનારાઓ પોતપોતાના પાત્રોમાં
જમવાની વસ્તુઓ ભરેલી છે તથાપિ ભગવાનના હસ્તકમળના સ્પર્શ-

પાત્રસ્થાદૈરપિ સ્વૈર્વિકચસરસિજામોર્ધ્વહસ્તદ્વયૈસ્તૈઃ પ્રીત્યૈવાભ્ય-
ર્થ્યમાનઃ સ્મિતમધુરમુખઃ પક્લિશઃ સર્વતોઽગાત્ ॥૮॥ એકવારં
હરિઃ કૃત્વા સર્વત્ર પરિવેષણમ્ । પરિંકાજાજકાર્દીશ્ચ સ મુહુઃ
પર્યવેષયત્ ॥૯॥ પરિવેષણચાતુર્યાન્મુહુઃ સર્વત્ર ચેક્ષણાત્ । બહુરૂપ
ઇવાદર્શિં જનૈરચિરકૃત્પ્રભુઃ ॥૧૦॥ ગૃહાણ પિણ્ડકં સોમ ! ગૃહા-
ણાલર્ક ! શઙ્કુલીમ્ । મૃદુલં જાજકમિદં જીવવર્મન ! ગૃહાણ મો !
॥૧૧॥ ગૃહાણ ગોલકં વીર ! રત્નજિત્ ! પરિંકાં ચ મો ! । વદન્નેવં
હરિઃ પ્રાદાત્સર્વેભ્યોઽપિ મુહુર્મુહુઃ ॥૧૨॥ હરેઃ પ્રસાદમાહાત્મ્યં વિ-
દન્તો મોજકાશ્ચ તે । અમુજ્જત તદાઽઽકણ્ઠં સ્વયં ચાપ્યાસ-

વાળા પ્રસાદના મહિમાના અધ્યવસાયથી એ હાથ ઉંચા કરીને પ્રાર્થના
કરવા લાગ્યા. તેઓની પ્રીતિપૂર્વકની પ્રાર્થનાને જાણીને લગવાનું મંદહાસ-
વડે મધુર મુખારવિંદવાળા હોધને તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા સમસ્ત
પંક્તિઓમાં સ્વયં વિચર્યા ॥૮॥ શ્રીહરિ એકવાર સમગ્ર પંક્તિઓમાં
યથાક્રમે જલેખી પીરસીને પછીથી અરફી ખાત્તં આદિક પદાર્થોને વારંવાર
પીરસવા લાગ્યા ॥૯॥ તે સમયે આ જલદી પીરસનારા પ્રભુ એકતો
પીરસવાની આતુરીને લીધે અને ચાલવાની લાઘવતાથી સર્વ પંક્તિઓમાં
સર્વને વારંવાર એક સાથે નયનગોચર થવાથી પોતે એકરૂપ છે પણ
જાણે બહુરૂપે થયા હોયને શું ? એમ જનોના જોવામાં આવ્યા હતા
॥૧૦॥ હે સોમવર્મન ! આ પેંડાને ગ્રહણ કરો. હે અલર્ક ! આ જલે-
ખીને લ્યો. હે જીવવર્મન ! આ પોચાં ખાત્તં લ્યો. હે વીરવર્મન ! આ
ગોળ મોતીયા લાડુને લ્યો. હે રત્નજીત આ અરફીને ગ્રહણ કરો. હે
રાજન ! શ્રીહરિએ આ પ્રકારે જમનારાઓનાં અને જમવાનાં પદાર્થોનાં
નામો ઉચ્ચારણ કરવાપૂર્વક (પોતાનો પ્રેમ પ્રદર્શાવતા થકા) બધાય
લક્ષ્મીને વારંવાર તે તે લોજ્ય વસ્તુઓ પીરસી ॥૧૧-૧૨॥ તે જમનારા-
ઓ પણ લગવત્રપ્રસાદનો મહિમા જાણીને, પોતે પણ ‘અહો ! આટલું તો
ક્યારેય પણ જમ્યો નથી, આજતો નિત્યના કરતાં પણ ઘણુંજ જમ્યો
તથાપિ ઉદરપૂરણ ન થયું હોય એમ કેમ જણાય છે ?’ એવું આશ્ચર્ય

વિસ્મયાઃ ॥૧૩॥ તૃપ્તત્વાચ્ચ સફૂત્કારમશ્રન્મૃદુલશક્તુલીમ્ । સુ-
રસ્તાં દદતં પ્રાહ તુન્દસ્ફાટો ભવિષ્યતિ ॥૧૪॥ ઇત્યુક્તવન્તં તં
સ્વામી પ્રાહ ચિન્તાઽત્ર નાસ્તિ વૈ । યતઃ કૃષ્ણપ્રસાદમશ્રતાં
નોદરં સ્વકમ્ ॥૧૫॥ અનૂર્ધ્વવદનં નાઞ્ચં કુર્વન્તં કરધૂનનમ્ । દૃષ્ટ્વા
કરેણ તત્પાત્રે શક્તુલીં હરિરશ્વિપત્ ॥૧૬॥ અબ્રુવાણં તથાપ્યેનં
દૃષ્ટ્વાદાત્સ હસન્ પ્રભુઃ । તિસ્ત્રોઽન્યાઃ સ તદા ચક્રે છૂર્ધ્વદક્ સિંહ-
ગર્જનામ્ ॥૧૭॥ દૂરાદૃષ્ટ્વા હરિં સ્વીયં ધૂનયન્તં શિરઃ શનૈઃ । સોમં

પામીને ગળાપર્યંત તેતે વસ્તુ પ્રીતિથી સમગ્રપણે જમી ગયા ॥૧૩॥ તે
સમયે સૂરવર્મા નામના કોઈકે ભક્ત ભગવત્પ્રસાદી જમીને અત્યંત તૃપ્ત
થએલા હોવાથી જેમ તેમ કુત્કાર સાથે ધીમે ધીમે પોચી જલેખીને
જમતા થકા ફરીથી ખીજી જલેખીને આપતા ભગવાનને નિવારણ કરવા
એમ બોલ્યા કે-હે ભગવન્ ! જે હું હવે પછી જમીશ તો માફ પેટ ફાટી
જશે ॥૧૪॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે કહેતા તે ભક્તને હસાવામાટે
ભગવાન્ એમ બોલ્યા કે-હે સૂરાભક્ત ! જે તમારે 'આ ભગવાનનો
પ્રસાદ છે' એવો વિશ્વાસ હોય તો આ પાંચલૌતિક ઉદરમાં 'માફ છે'
એવી મમત્વબુદ્ધિ કેમ થટે ? કેમકે 'આ તો ભગવત્પ્રસાદ છે' એવી
બુદ્ધિથી અન્નને જમનારા એકાંતિક ભક્તોની દૃષ્ટિએ ઉદર પોતાનું છેજ
નહિ (આત્માને ત્રણ દેહથકી વિલક્ષણ માનનારાને ઉદરસાથે કશો સંબન્ધ
નથી) તો આ લૌતિક ઉદરના વિદારણમાં ભગવત્પરાયણ તમોને હાનિ શી
છે ? કાંઈ પણ નથી. (આવો ઉપદેશ આપવા પૂર્વકનો આ પરિહાસ છે)
॥૧૫॥ નાંજે નામે કોઈ ભક્ત નીચું મુખ રાખીનેજ મુખથી બોલ્યા વિના
કેવળ હાથ હલાવાવડે નિષેધ કરવા લાગ્યા. ભગવાને તો તેણે નહિ લક્ષ
કરેલાજ પોતાના હાથવડે તેના પાત્રમાં જલેખી નાંખી. તથાપિ તેણે એક-
પણ નિષેધનો અક્ષર ઉચ્ચાર્યો નહિ. ત્યારે ભગવાને હસતા થકા ખીજી
ત્રણ જલેખી ફરીથી તેના પાત્રમાં નાંખી. તેજ સમયે તેણે મુખ ઉંચું
કરીને ભગવાનને જેવાપૂર્વક પ્રતિષેધને પ્રદર્શાવનારી સિંહગર્જના કરી
॥૧૬-૧૭॥ દૂરથીજ ભગવાનને લાળીને પ્રતિષેધને જણાવામાટે અસ-

દૃષ્ટ્વા તત્સમીપં સ ઉપેત્યાબ્રવીદ્વચઃ ॥૧૮॥ સ્થવિરેણ ત્વયા સ્વાદે
 ન ગૃહીતેઽયમુત્તમઃ । લજ્જિણ્યત્ત્વમિતિ પ્રોચ્ય વદૌ તસ્મૈ સ શાટ-
 કાન્ ॥૧૯॥ દૂરાદેવ પ્રકુર્વન્તમલીકં સિંહગર્જનમ્ । માન્ત્રિકં સ
 પ્રભુઃ પ્રાપ્તદ્વિદ્વિરદનાનનમ્ ॥૨૦॥ પાયસેન ઘૃતાક્તેન પૃથુલં
 કાંસ્યભાજનમ્ । તદીયં પૂરયામાસ તદોચ્ચૈઃ સોઽકરોદ્ધુનિમ્ ॥૨૧॥
 તતોઽન્યત્ર હસન્પ્રાયાદોશ્ચતુર્લઙ્કુકઃ પ્રભુઃ । રિક્તે હમ્મીરજિત્પાત્રે
 તાન્ ક્ષિપ્ત્વા જગૃહેઽપરાન્ ॥૨૨॥ લજ્જયૈવ નિષેધન્તં કરાભ્યાં
 તમવેત્ય ચ । પુનઃ કરસ્થાંસ્તાન્દત્ત્વા સિંહધ્વનિમચીકરત્ ॥૨૩॥
 દૃષ્ટ્વા વૈરિભયં વૃદ્ધં ચર્વન્તં પર્યટં રનૈઃ । ત્વદ્યોગ્યમેતદિત્યુક્ત્વા પ્રા-

મયે પોતાના મસ્તકને ધૂણાવતા સોમવર્માને જોઈને અને તેમનો આશય
 જાણી જઈને તેમની પાસે જઈને ભગવાન એવું વચન બોલ્યા કે-હે સોમવ-
 ર્માન ! વૃદ્ધ એવા તમો જો આ ખાદ્યને નહિ ગ્રહણ કરો તો તમારી સમીપે
 બેઠેલા યુવાન આ ઉત્તમ રાજા લાજ પામશે. એટલે 'જ્યારે આ વૃદ્ધ
 નથી ગ્રહણ કરતા તો મારા યુવાનથી કેમ ગ્રહણ થાય' એવી લાજને
 લીધે આ ગ્રહણ કરશે નહિ. એમ કહીને સોમવર્માને શાટા આપ્યા
 ॥૧૮-૧૯॥ દૂરથીજ ખોટે ખોટી સિંહગર્જનાને કરતા, દાંત વિનાનું મુખ
 જેમનું છે, તથાપિ આસ્વાદમાં લોહુપતાવાળા, માન્ત્રિક નામના વૃદ્ધ
 ભક્તને જોઈને 'આ ખોટી સિંહગર્જના કરેછે' એમ જાણી ગએલા ભગવાને
 તેની સમીપે જઈને તેનું વિશાળ કાંસાનું પાત્ર ઘૃતમિશ્રિત દુધપાકથી
 ભરી દીધું. (દાંત વિનાનાને આ તો મુખેથી જમાય એવું છે) તે સમયે
 સંતુષ્ટ થએલા તે ભક્તે તૃપ્તિને જણાવનારો સાચો સિંહનાદ કર્યો ॥૨૦-૨૧॥
 તે પછી ભગવાને હસતા હસતા બન્ને હાથમાં બે બે લાડુ લઈને બીજી
 પંક્તિમાં પધારીને, શાકાદિકને પણ જમી જઈને ખાલી કરી દીધેલા
 હમ્મીરજીત ભક્તના પાત્રમાં તે ચારેય લાડુઓ નાંખીને, ફરીથી બીજા
 ચાર લાડુઓ લઈને, કેવળ હાથ હલાવાવડે તેમની લજ્જાને જાણી જઈને,
 ફરીથી પોતાના કરકમળમાં રહેલા તે ચારેય લાડુઓ તેમનાજ પાત્રમાં
 નાંખ્યા. એટલે હમ્મીરજીતે સંતુષ્ટ થઈને સાચી સિંહગર્જના કરી

દાત્તસૈ સ પર્પિકામ્ ॥૨૪॥ એવમાનન્દયન્ભક્તાન્ પાર્ષદાન્ સ્વાન્સ
ઈશ્વરઃ । સર્વાનપિ મુહુઃ પ્રીત્યા યથેષ્ટં પર્યવેષયત્ ॥૨૫॥ પક્વાન્ન-
ભૂતપાત્રાણિ ગૃહીત્વા મુનયઃ પ્રભોઃ । સમીપ એવ બહવસ્તિષ્ઠન્તિ સ્સ
વિચક્ષણાઃ ॥૨૬॥ સમાપ્યમાન એકસ્મિન્ પાત્રે સઘોઽપરં પરે ।
ન્યધારયન્ પૂર્ણપાત્રં નારાયણમુનેઃ પુરઃ ॥૨૭॥ હરેઃ પૃષ્ઠચરો બ્રહ્મા-
નન્દોઽદત્ત ઉવાચ તાન્ । ઇતાદૃશપ્રસાદાપ્તી રાજાનો ! દુર્લભા
નમુ ॥૨૮॥ અનિત્ય એવ દેહોઽસ્તિ યૂયમિત્યપિ વેત્થ વૈ । અતો
વપુરનાદત્ય સમ્યગશ્રીત નિર્ભયાઃ ॥૨૯॥ ઇત્યુક્તે તેન જહસુર્મો-
જકાશ્ચ હરિઃ સ્વયમ્ । સર્વંત્ર પાત્રપૂરં હિ ચકાર પરિવેષણમ્ ॥૩૦॥

॥૨૨-૨૩॥ ત્યારપછી વેરીલાઈ નામના વૃદ્ધ લક્ષ્મણે ધીમે ધીમે પાપડ
ચાવતા બોધને 'આ ખાઈ તો તમારે યોગ્ય છે' એમ કહીને તેમને બરણી
આપી ॥૨૪॥ પરમેશ્વર શ્રીહરિ આ પ્રકારે પોતાના સોમવર્મા વિગેરે
પાર્ષદો અને બીજા દેશાંતરના સર્વ ક્ષત્રલક્ષ્મણે આનંદ આપતા થકા તે
સર્વેને વારંવાર પ્રીતિથી પોતે યથેષ્ટ પીરસવા લાગ્યા ॥૨૫॥ એરીતે લગ-
વાન પીરસવામાં તત્પર થતાં, બહુ મુનિઓ પકવાન્નથી ભરેલાં પાત્રો લઈને
શ્રીહરિની સમીપેજ તૈયાર રહેતા હતા, કેમકે તેઓ વિચક્ષણુ-લગવાનનો
આશય બાળવામાં કુશળ હતા ॥૨૬॥ એક પાત્ર ખાલી થતાં બીજા મુનિ-
ઓ બીજું પકવાન્નપરિપૂર્ણ પાત્ર તત્ક્ષણેજ લગવાનની આગળ લાવતા
હતા, એમાં ક્ષણપણુ વિલંબ કરતા નહિ ॥૨૭॥ લગવાનની પાછળ ફરતા
બ્રહ્માનંદ નામના મુનિવર જમતા તે સર્વ લક્ષ્મણે હસાવામાટે એમ બોલ્યા
કે-હે રાજાઓ ! આવા સાક્ષાત્ લગવાને આપેલા પ્રસાદની પ્રાપ્તિ નિશ્ચે
દુર્લભ છે. દેહ તો નશ્વરજ છે. અવર્જનીય નાશ જેનો છે એવા દેહના
નાશ પાછળ શોક કરવો ઉચિત નથી. આ બધી બાબતને તમો તો બાળો
છો. (અતિ ભોજનથી દેહપાત થશે એવી શંકા ન કરવી) માટે શરી-
રને નહિ ગણીને નિર્લેપ થઈને સારીરીતે જમો ॥૨૮-૨૯॥ હે રાજા !
એરીતે બ્રહ્માનંદમુનિએ કહ્યું એટલે બધા જમનારા અને સ્વયં શ્રીહરિ
અને બીજા બધાપણુ બહુ હસવા લાગ્યા. લગવાને તો સર્વ પંક્તિઓમાં

સહાસમિત્યં તાન્ સર્વાન્ યથેષ્ટં પરિવેષ્ય ચ । હસ્તપ્રક્ષાલનં કૃત્વા
 પીઠે તથૌ તતઃ પ્રભુઃ ॥૩૧॥ લલાટં શુશુભે તસ્ય શ્રમસ્વેદસ્ય
 બિન્દુભિઃ । મુક્તાફલાનાં દામન્યા વિભૂષિતમિવાર્ચકૈઃ ॥૩૨॥
 અતિતૃપ્તાંસ્તથાચાન્તાન્ સ્વસ્વાવાસગમાય સઃ । પ્રીત આજ્ઞાપયા-
 માસ જગમુસ્તે ચ નરાધિપ ! ॥૩૩॥ ગતેષુ તેષુ ભગવાન્મોક્તું તાન્
 પરિવેષકાન્ । આજ્ઞાપ્ય યોષિતસ્તાશ્ચ નિજમન્દિરમાયયૌ ॥૩૪॥
 કૃષ્ણાર્થં ચ સ્વયં પાકં શુચિર્મૃત્વા વિધાય સઃ । તસ્મૈ નિવેદ્ય
 તચ્છેષં બુભુજે ધર્મધારકઃ ॥૩૫॥ ભુક્ત્વાથ સમ્યક્ સ્વસ્થાનં
 યયુસ્તે પરિવેષકાઃ । લલિતા ભોજયામાસ તતઃ સર્વાશ્ચ યોષિતઃ
 ॥૩૬॥ નાપિતેભ્યઃ કુલાલેભ્યો હ્યન્નાર્થિભ્યશ્ચ સર્વશઃ । દેશાન્ત-

સર્વનાં પાત્રો ભરાઈ બીજ એરીતે પીરસ્યું ॥૩૦॥ શ્રીહરિ આ પ્રકારે સર્વને
 આનંદ અને હાસ ઉપજાવતા થકા યથેષ્ટ પીરસીને, હસ્તપ્રક્ષાલન કરીને,
 વેદીઉપર વિરાજમાન પોતાના સિંહાસનમાં સંરાજમાન થયા ॥૩૧॥ તે
 સમયે ભગવાનનું લલાટ પીરસવાના પરિશ્રમથી પ્રકટેલા પરસેવાના
 જળના બિંદુઓવડે પૂજક ભક્તજનોએ મોતીઓની દામણીથી સમલંકૃત
 કર્યું હોયને શું ? એમ શોભતું હતું ॥૩૨॥ હે નરાધિપ ! તે પછી
 પ્રસન્ન થએલા ભગવાને અતિ તૃપ્ત થઈને ચળું કરવાપૂર્વક હસ્તમુખની
 શુદ્ધિ જેમણી કરી છે એવા સર્વ ભક્તજનોને પોતપોતાને ઉતારે જવાની
 આજ્ઞા આપી. ભગવાને આજ્ઞા આપેલા તેઓ પોતપોતાને ઉતારે ગયા
 ॥૩૩॥ તેઓ પોતપોતાને ઉતારે ગયા પછી ભગવાન્ પીરસનારા મુનિ-
 ઓને અને નારીઓને જમવાની આજ્ઞા આપીને પોતાના મંદિરમાં પધાર્યા
 ॥૩૪॥ પોતાના ભવનમાં પધારીને સ્નાનાદિકથી શુદ્ધ થઈને સ્વયં રસોઈ
 કરીને શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કરીને તેમનું શેષ (પ્રસાદી) અન્ન જમ્યા.
 કેમકે એમનું અવતરણ ધર્મરક્ષણ માટે છે, ધર્મના રક્ષકે સ્વાર્થસાદ્ પાક
 ન કરવો જોઈએ, માટે કૃષ્ણાર્થે પાક કરીને તેમને નિવેદન કરીને અવશેષ
 રહેલું જ જમ્યા ॥૩૫॥ તે પછી પીરસનારા મુનિઓ યથેષ્ટ જમીને
 સ્વસ્થાનમાં સીધાવ્યા. એટલે લલિતાએ સર્વ સ્ત્રીઓને જમાડી ॥૩૬॥ તે

રીયલોકેભ્યઃ પ્રાદાચ્છાન્નં યથોચિતમ્ ॥૩૭॥ દીયતાં દીયતાં ચેતિ
 ગૃહ્યતાં ગૃહ્યતામિતિ । શબ્દો વભૂવાવિરતં નૃપતેર્મન્દિરે તદા ॥૩૮॥
 જનેભ્યો વિભજન્તી તદન્નં પ્રાસાદિકં હરેઃ । આસાયમપિ તસ્યાન્તં
 ન લેમે લલિતા તુ સા ॥૩૯॥ હરેરેવ પ્રતાપં તં જાનતી સાતિવિ-
 સયા । તમેવ સર્વભાવેન મેજે નિત્યમતન્દ્રિતા ॥૪૦॥ इत्थं नरेश !
 પ્રભુરન્નકૂટમહોત્સવં સમ્યગકારયત્સઃ । યેનોજ્જ્વલા કીર્તિરભૂ-
 જ્જગત્યાં તસ્ય ક્ષિતીન્દ્રસ્ય નૃપૈર્દુરાપા ॥૪૧॥ આસંશ્ચ દીપાવલયો
 નિશાયાં તથાહિ પૂર્વે હરમન્દિરાદૌ । સભા મહત્યાઽઽસ ચ તત્ર
 તસ્યામુપાવિશત્ પીઠ ઉદાર ઈશઃ ॥૪૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारा-

પછી લલિતાએ બાકી રહેલું લક્ષ્ય ભોજ્યાદિ અન્ન વાળું કુંભાર અને
 જે અન્નાર્થિઓ હતા તથા ખીન્ન જે દેશાંતર થકી આવેલા હતા તે તમા-
 મને યથાયોગ્ય આપ્યું ॥૩૭॥ તે સમયે તે ઉત્તમ રાજના લવનમાં
 ‘આપો આપો’ અને ‘ગ્રહણ કરો ગ્રહણ કરો’ આવો લેનારા તથા આપ-
 નારાઓનો પરસ્પર પ્રયોગ કરેલો શબ્દ અવિરત પ્રવર્ત્યો હતો ॥૩૮॥
 શ્રીહરિના પ્રસાદભૂત તે અન્ન પ્રસાદની આકાંક્ષાવાળા જનોને વિભાગ
 કરીને આપતાં તે લલિતા તેના અંતને તો સાયંકાળસુધી પણ પામ્યાં
 નહિ, અર્થાત્ સાયંકાળસુધી આપ્યા કર્યું પણ લેશ ખુટ્યું નહિ ॥૩૯॥
 તે આ સર્વ (અન્ન ન ખુટ્યું વિગેરે) શ્રીહરિનોજ પ્રતાપ છે એમ
 જાણતાં લલિતા અતિવિસ્મય પામીને આળસે રહિત થઈ તેમનેજ સર્વ
 ભાવથી નિત્ય લજવા લાગ્યાં ॥૪૦॥ હે નરેશ ! પ્રભુ શ્રીહરિએ આ
 પ્રકારે ઉત્તમ રાજપાસે અન્નકૂટોત્સવ સર્વોત્તમ કરાવ્યો હતો. જે મહો-
 ત્સવ કરાવાથી ઉત્તમ રાજની ખીન્ન રાજાઓને દુર્લભ એવી ઉજ્જવળ
 કીર્તિ જગતમાં પ્રખ્યાત પામી હતી ॥૪૧॥ દીપોત્સવ દિવસે રાત્રિએ
 જેવી દીપપંક્તિઓ થઈ હતી તેવી આ ઉત્સવ દિવસની રાત્રિએ પણ
 હરિમંદિરાદિકમાં દીપપંક્તિઓ યોગરદમ થઈ હતી. તે સમયે કોઈ
 મોટી સભા થઈ, તે સભામાં લગવાનું મહાસિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા
 ॥૪૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे निज-

યણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે અન્નકૂટોત્સવે નિજપાર્ષદોત્તમાદિનૃપતિ-
મણ્ડલસન્તર્પણે ભગવત્પરિવેષણલીલાનિરૂપણનામૈકવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

સુપ્રત ઉવાચ—સદઃસ્થાશ્ચિલમકૌઘવીક્ષ્યમાણાનનામ્બુજઃ ।
શ્રીનીલકણ્ઠઃ પ્રોવાચ સર્વાનથ નિજાશ્રિતાન્ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ-
સ્વાચ—ઔદ્ભવે સમ્પ્રદાયેઽસ્મિન્ સર્વે સત્સંગિસંજ્ઞિતાઃ । યૂયં
ભવથ તન્નામ ધાર્યમન્વર્થકં તતઃ ॥૨॥ સત્સંગેનૈવ મુક્તિઃ સ્યાદિ-
ત્યાચાર્યમતં હિ નઃ । અસ્તીતિ સત્સંગપદં નિર્વર્ચિમ શૃણુતાશ્ચિલાઃ
॥૩॥ સચ્છન્દેન પરંબ્રહ્મ સાધવશ્ચ તદાશ્રિતાઃ । પ્રોક્તાસ્તદીયો

પાર્ષદોત્તમાદિનૃપતિમંડળસંતર્પણે ભગવત્પરિવેષણલીલાનિરૂ-
પણનામૈકવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

૧ અધ્યાય ૨૨ મો.

સુપ્રતઃકૃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી શ્રીનીલકંઠ ભગવાન
પોતાના મુખારવિંદના મકરંદના પાનમાં લોલુપતાવાળા, સભામાં બેઠેલા
સમસ્ત ભક્તસમૂહોએ ચંદ્રચક્રેર ન્યાયથી નીરખ્યું છે મુખકમળ જેમનું
એવા થકા સર્વ નિભાશ્રિતો પ્રત્યે બોલ્યા ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—
હે ભક્તો ! તમો સર્વે એકાગ્ર મનથી સાંભળો. આ ઉદ્ભવ સંપ્રદાયમાં
અમારા ચરણકમળના સમાશ્રયવાળા જે તમો સર્વે સાર્થક સત્સંગિસંજ્ઞાથી
પ્રખ્યાતિ પામ્યા છો. તો આ ‘સત્સંગી’ એવું નામ તમારે સાર્થક પ્રીતિથી
ધારવું-રાખવું ॥૨॥ જે હેતુમાટે સત્સંગજ નિઃશ્રેયસમાં મુખ્ય ઉપયોગી
છે અને આપણા આચાર્યો સત્સંગનેજ નિશ્રેયસમાર્ગ માને છે, માટે
અમારા આશ્રિતોની ‘સત્સંગી’ એવી સંજ્ઞા સાર્થક કહેવાય છે. હવે
‘સત્સંગ’ એવા પદને તેની પ્રવૃત્તિનું જે નિમિત્ત તેના નિર્વચનદ્વારા હું
બ્યાખ્યાન કરીશ, તો તમો સર્વે એકાગ્ર મનથી સાંભળો ॥૩॥ સત્ શબ્દથી
પ્રતિપાદન કરવા ઇચ્છેલી આ ચાર બાબતો છે—પરંબ્રહ્મ, તેમના એક

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને પોતાના ભક્તોની મહાસભાના મધ્યમાં કૃપાથી
કરેલા સત્સંગદીપના પ્રકાશનો અનુવાદ કર્યો છે.

ધર્મશ્ચ શાસ્ત્રં ચૈતત્રિકાશ્રયમ્ ॥૪॥ તત્ર વિષ્ણુઃ પરંબ્રહ્મ યોઽસૌ
કૃષ્ણો નરાકૃતિઃ । નૃત્વેઽપિ દિવ્યકર્મા ચ દિવ્ય એવ નૃનાટ્ય-
ધૃત્ ॥૫॥ તદુક્તધર્મસંસ્થા યે સદ્ગુણાસ્તે તુ સાધવઃ । નિરૂપ્ય-
તેઽથ સદ્ધર્મઃ સાક્ષાદ્ભગવતોદિતઃ ॥૬॥ શ્રીમદ્ભાગવતે પ્રાહ નાર-
દસ્તં યુધિષ્ઠિરમ્ । રાજસૂયમશ્વસ્યાન્તે તમેવાહં બ્રુવે સ્ફુટમ્ ॥૭॥
શ્રીનારદ ઉવાચ—નત્વા ભગવતેઽજાય લોકાનાં ધર્મહેતવે । વક્ષ્યે

આશ્રયવાળા સાધુઓ, તેમનાજ એક સંબંધવાળો ધર્મ (ભાગવત)
અને આ ત્રણનો અવબોધ આપનાર શાસ્ત્ર, આ ચાર છે ॥૪॥ તે ચારમાં
પરંબ્રહ્મ વિષ્ણુ છે તે વિષ્ણુ સ્વેચ્છાથી સમગ્ર મનુષ્યોના નયનગોચરતાને
પામેલા ધૃતનરાકાર જે આ કૃષ્ણ છે એજ છે (શ્રીકૃષ્ણજ પરંબ્રહ્મ
વિષ્ણુ છે) દૃશ્યમાન નરાકૃતિમાત્રથી કે મનુષ્યભાવને સહજ (મળનારી)
એવી ચેષ્ટાથી તેમાં ઇતરસંજ્ઞાતીય જન્મની શંકા કરવી નહિ, કેમકે
એમણે લોકોના અનુગ્રહ અર્થે નરનાટ્ય ધાર્યું છે, તો તે શ્રીકૃષ્ણનું કર્મ
તથા વપુ દિવ્ય છે. આ જે નરાકૃતિ કૃષ્ણ તે પરંબ્રહ્મનો અંશ છે એમ
પણ નથી (કેટલાક એમ માને છે) કિંતુ પરંબ્રહ્મજ છે. (નરાકાર શ્રીકૃ-
ષ્ણજ પરંબ્રહ્મ છે એમ કહેવાથી—જે કેટલાકો ‘જે ભક્તિ છે તે જ્ઞાનને
માટે કલ્પાય છે’ એમ માને છે તેનું ખંડન થઈ ગયું જણવું, કેમકે જે જ્ઞાનની
સીમા એજ ભક્તિ છે, ભક્તિથીજ એક સેવ્ય શ્રીકૃષ્ણજ પરંબ્રહ્મ છે, પણ
જ્ઞાતિમાત્ર નિર્વિશેષ, તેથી (શ્રીકૃષ્ણથી) અધિક પર કંઈ પણ પરંબ્રહ્મ નથી)
॥૫॥ તે લોકોના અનુગ્રહ અર્થે અવતરેલા પરંબ્રહ્મ ભગવાને જે નિઃશ્રેય-
સમાંજ મુખ્ય ઉપયોગી ધર્મો પ્રવર્તાવેલા છે, તે ધર્મમાંજ એક નિષ્ઠાવાળા
તેમના જે ભક્ત સાધુઓ છે તે સચ્ચિદ્વાચ્ય છે. જે સાક્ષાત્ તે ભગવાને
કહેલો મોક્ષમાંજ મુખ્ય ઉપયોગી ધર્મ સચ્ચિદ્વાચ્ય છે તેનું હવે નિરૂપણ
કરું છું ॥૬॥ શ્રીમદ્ભાગવત પુરાણમાં પૂર્વે નારદજીએ રાજસૂય યજ્ઞને
અંતે યુધિષ્ઠિર રાજા પ્રત્યે તે આ ધર્મ કહ્યો છે. તેજ ધર્મનો હું હવે
સ્પષ્ટપણે અનુવાદ કરું છું ॥૭॥ હવે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલા આઠ
શ્લોકોને શ્રીહરિ ‘નારદ ઉવાચ’ ઇત્યાદિકથી કહે છે—લોકાનાં ધર્મ-

સનાતનં ધર્મં નારાયણમુખાચ્છ્રુતમ્ ॥૮॥ યોઽવતીર્યાત્મનોઽશેન
દાક્ષાયણ્યાં તુ ધર્મતઃ । લોકાનાં સ્વસ્તયેઽધ્યાસ્તે તપો વદરિકા-
શ્રમે ॥૯॥ ધર્મમૂલં હિ ભગવાન્સર્વવેદમયો હરિઃ । સ્મૃતં ચ તદ્વિદાં

હેતવે-લોકોના જે અભ્યુદય અને નિઃશ્રેયસના સાધનભૂત ધર્મો છે, ક્ષય
પામતા તે ધર્મોના સંસ્થાપન માટે પોતાના રૂપથી આ અવનિમાં અવત-
રેલા હોવાથી તે આ ભગવાન ધર્મહેતુ કહેવાય છે. અન્ય-નરતનુ
ધારી રહેલા છે પણ કર્મકૃત જન્મવાળા નહિ હોવાથી આ ભગવાન
અજ્ઞ છે, ‘અજાયમાનો बहुधा विजायते’ ‘અજોઽપિ સન્નવ્યયાત્મા...
સમ્ભવામ્યાત્મમાયયા’ એવી શ્રુતિ સ્મૃતિ છે. ભગવતે-માટેજ જન્મ-
ધારી થાય છે છતાં પણ પોતાના અસાધારણ પાડુગુણ (જ્ઞાનાદિ ૭
ગુણો) ગુણયોગથી નહિ પ્રચ્યુતિ પામેલા છે, અર્થાત્ પાડુગુણસંપન્ન છે,
‘જ્ઞાનશક્તિબલૈશ્વર્યવીર્યતેજાંસ્યશેષતઃ । ભગવચ્છબ્દવાચ્યાનિ વિના હૈયૈર્ગુણા-
દિભિઃ ॥” આ સ્મૃતિએ ૭ ગુણો કહ્યા છે. આથી પરંબ્રહ્મને અસાધારણ
એવું ઉલયલિંગપણું કહ્યું, નિત્યનિર્દોષતા અને સમસ્તકલ્યાણગુણાકરતા
આ બે પરંબ્રહ્મનાં અસાધારણ લિંગ છે, તે ભગવચ્છબ્દથી જણાવ્યાં
છે. આવા તે પરંબ્રહ્મને નમસ્કાર કરીને હું (નારદ) સનાતન ધર્મને
કહીશ. આ સનાતન ધર્મ પૂર્વે ભગવાન શ્રીનારાયણના મુખકમળથી
સંભળ્યો હતો. કયા તે નારાયણ ? તો કહેછે કે-જે પૂર્વે ધર્મપ્રજાપતિ
થકી દક્ષપ્રજાપતિની પુત્રી મૂર્તિ નામની પત્નીમાં પોતાના અંશથી અવત-
રીને લોકોનાં કલ્યાણ કરવા બદરિકાશ્રમમાં તપ કરતા થકા અદ્યાપિ
રહેલાછે ॥૮-૯॥ સનાતન ધર્મના ઉપદેશથી શો અર્થ (લાભ) છે ?
તો મોક્ષમાર્ગની ઉપલબ્ધિ આથી થાય છે, કેમકે મોક્ષમાટે ધર્મ એજ
માર્ગ છે. એમ શાથી ? તો ધર્મનું મૂળ ભગવાન છે, એટલે ધર્મની
ધર્મતામાં ભગવાનજ મૂળ છે. ધર્મતાતો શ્રેયમાં સાધન થવારૂપ
બાણુવી. (શ્રેયમાં સાધન થાય એજ ધર્મની ધર્મતા છે) વેદવિધિબોધિત
ધર્મોની પણ જે શ્રેયઃસાધનતા છે તે ફળપ્રદ ભગવાનની પ્રસન્નતાના
ઉપાયપણેજ છે (ભગવાનની પ્રસન્નતામાં ઉપાય થાય છે માટે તે ધર્મો

રાજન્ ! યેન ચાત્મા પ્રસીદતિ ॥૧૦॥ સત્યં દયા તપઃ શૌચં તિતિ-

શ્રેયમાં સાધન થાય છે) વેદવિધિઓધિત ધર્મો ક્રિયારૂપ હોવાથી જડ અને અસમર્થ છે તેનું આવું સામર્થ્ય નથી (જડ હોવાથી ક્ષણ આપવા સ્વયં સમર્થ થતા નથી) માટેજ ‘ફલમત્ત ઉપપત્તેઃ’ એમ સૂત્રકાર કહેછે. તો આ રીતે ભગવાનની પ્રસન્નતા દ્વારાજ ધર્મોની ધર્મતા (શ્રેયમાં સાધન થવું) સિદ્ધ થતાં, નિઃશ્રેયસમાં સાધનતાપણુ ધર્મોની ન્યાય્યજ છે. એરીતે ધર્મનું મૂળ ભગવાન હોવાથીજ આ ધર્મ નિઃશ્રેયસનો માર્ગ થતાં, તેનો ઉપદેશ સક્ષણ છે. શંકા- બીજા ઇન્દ્રાદિ દેવતાવિશેષોને અવલંબીને બધા વિધિઓ પ્રવર્તે છે અને લોકમાં તેઓ ‘ક્ષણપ્રદાતા છે’ એવી પ્રસિદ્ધિ પણ છે, તો ભગવાનજ મૂળ છે એમ કેમ કહેવાય ? તો તેમ નથી. સર્વવેદમય હુરિ છે-હરિજ સર્વવેદપ્રતિપાદ છે. ‘વેદૈશ્ચ સર્વૈરહમેવ વેદ્યઃ’ ‘નારાયણપરા વેદાઃ’ ‘વાસુદેવપરા વેદાઃ’ ઇત્યાદિ સ્મૃતિઓ છે. ઇન્દ્રાદિ દેવો પણ આ શ્રીહરિનીજ તનુ છે. તેમાં ‘તત્સર્વં વૈ હરે-સ્તનુઃ’ એવી સ્મૃતિ છે. તો વેદની લિન્નલિન્ન દેવતાપરતા નથી કિંતુ ભગવત્પરતા છે. તેમાં પણ ક્ષણપ્રદાતાતો તેના તેના શરીરી આ ભગવાનજ છે. તેમાં ‘લમતે ચ તતઃ કામાન્ મયૈવ વિહિતાન્ હિ તાન્’ એવી સ્મૃતિ છે. શંકા-સર્વશરીરી પરમાત્માની સર્વ વેદપ્રતિપાદતા ભલે હોય, તે તે ક્ષણનું આપવાપણું પણ તે પરમાત્માનુંજ ભલે હોય, તે પરમાત્માની પ્રસન્નતાના ઉપાયપણેજ ધર્મોની ધર્મતા ભલે હોય અને તેથી ધર્મોની અબ્યુદય (ઐહિક ક્ષણ) સાધનતા પણ પરમાત્મમૂળકતાજ ભલે હોય, પરંતુ તેટલામાત્રથી ધર્મોની નિઃશ્રેયસસાધનતા શી રીતે સંભવે ? કેમકે જ્ઞાનનીજ નિઃશ્રેયસસાધનતા છે (મોક્ષમાં જ્ઞાનજ એક સાધન છે) ‘તમેવં વિદ્વાનમૃત ઇહ ભવતિ નાન્યઃ પન્થા અયનાય વિદ્યતે’ ‘ઋતે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ’ એવી શ્રુતિ છે. સમાધાન-વિજ્ઞાનજ સાક્ષાત્ નિઃશ્રેયસનું સાધન છે એ સત્ય વાત છે, તે વિજ્ઞાનતો જો મન અનાદિ વિપરીત વાસનાથી વાસિત હોય તો નજ ઉદ્ભવે. કિંતુ આ પરમાત્માના આરાધનરૂપ, નિષ્કામપણે અનુષ્ઠાન કરેલા ધર્મથી આત્મા-મન પ્રસીદતિ-શુદ્ધ થાય છે.

શ્લેષા શમો દમઃ । અહિંસા બ્રહ્મચર્યં ચ ત્યાગઃ સ્વાધ્યાય આર્જવમ્

‘ધર્મેણ પાપમપચુદતિ’ એવી શ્રુતિપણુ છે અને એમાં તદ્વિદાં-ધર્મના સ્વરૂપને પરમાર્થપણુ જાણનારાઓનું સ્મૃતં-સ્મૃતિ ‘દ્વયાજ સોઽપિ સુબદ્ધન્ યજ્ઞાન્ જ્ઞાનવ્યપાશ્રયઃ । બ્રહ્મવિદ્યામધિષ્ઠાય મૃત્યું તતુંમવિદ્યાયા’ એવું છે. તો ધર્મ નિઃશ્રેયસનો માર્ગ છે આ અર્થ સિદ્ધ થયો. માટે મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવર્તેલાએ આગળ કહેવાશે એવો ધર્મ અવશ્યપણુ જાણવો. અથવા—શંકા-‘સનાતન ધર્મ કહીશ’ એવી ધર્મની વૃથા સ્તુતિ કેમ કરો છો? તો તેમ નથી. આ પારમાર્થિક વિશેષણથી ધર્માભાસોની વ્યાવૃત્તિ (નિવારણ) કરી છે. તેને પુરૂષોએ પોતાની બુદ્ધિથી ઉત્પ્રેક્ષા કરેલા, તેને સંકેતને અનુસરનારાઓએજ ફક્ત સેવવા યોગ્ય એવા જે બીજા ધર્માભાસો છે તે સનાતન નથી, પરંતુ પુરૂષપ્રયુક્ત બુદ્ધિરૂપ દોષમૂળક હોવાથી આભાસજ છે. જે ધર્મ કહેવાશે તેતો સનાતન હોઈને સમય (સંકેત)ના પ્રવર્તક પુરૂષની બુદ્ધિરૂપ દોષથી ડોળાએલો નથી. શંકા-વેદવિધિઓધિત ધર્મોની સનાતનતા શી રીતે સંભવે? કેમકે તેનો પ્રવક્તા કોઈપણ પુરૂષ હોવોજ જોઈએ? તો તેમ નથી. ધર્મનું મૂળ ભગવાન છે. જે આ અનાદિ અને અનંત છે એજ ભગવાન આ ધર્મનું મૂળ છે. ધર્મોનો અવબોધ આપનારા વેદોનું મૂળ ભગવાન છે માટે તે ધર્મોનું મૂળપણુ ભગવાનજ છે એમ કહ્યું છે, તો પ્રવક્તા પરમાત્માની સનાતનતા હોવાથી ધર્મોની સનાતનતા સંભવે છે. શંકા-ભગવાન અનાદિ અને અનંત ભલે હોય, તેટલામાત્રથી તેમણે નિર્માણ કરેલા વેદોની પરમાત્માના જેવી સનાતનતા શી રીતે ઘટે? ભારતાદિકની અપેક્ષાએ પ્રાચીનતાતો ઘટે? તો તેમ નથી. સર્વવેદમય હુરિ છે—સર્વ વેદો તે અનાદિ અનંત એવા ભગવાનનું રૂપાંતર છે, વેદનામની શબ્દમયી મૂર્તિથી તે ભગવાનજ સદા પ્રકાશે છે, તો વેદોનો સ્વતઃપ્રમાણતારૂપ વિશેષ જણાવ્યો છે. (ધર્મરે ઉચ્ચારેલા હોવાથી વેદોનું પ્રામાણ્ય છે એમ નૈયાયિકો માને છે. મીમાંસકો તો વેદોનું સ્વતઃપ્રામાણ્ય માને છે. આજ પક્ષ સમુચિત છે એમપણુ જણાવ્યું છે) શંકા-મન્વાદિ સ્મૃતિઓ ધર્મનો બોધ કરેછે, સ્મૃતિઓતો અર્વાચીન (પ્રાચીન નથી) છે, તો ધર્મ

॥૧૧॥ સન્તોષઃ સમદૃક્સેવા ગ્રામ્યેહોપરમઃ શનૈઃ । નૃણાં વિપર્ય-
યેહેક્ષા મૌનમાત્મવિમર્શનમ્ ॥૧૨॥ અન્નાદ્યાદેઃ સંવિભાગો ભૂતે-
ભ્યશ્ચ યથાર્હતઃ । તેષ્વાત્મદેવતાબુદ્ધિઃ સુતરાં નૃષુ પાણ્ડવ ! ॥૧૩॥

સનાતન શી રીતે હોઈ શકે ? તો તેમ નથી. સ્મૃતિકારો યોગબળથી અનંત
શાખાઓને બાળનારા છે, તેઓ વેદાર્થોનેજ સ્મરણ કરેછે, તો સ્મૃતિભૂળ
એવોપણ ધર્મ સનાતનજ છે. જે આ ધર્મના અનુષ્ઠાનથી આત્મા-મન પ્ર-
સન્ન થાય છે. હે રાજન્ ! તે ધર્મને હું કહીશ ॥૧૦॥ એરીતે ધર્મભૂળ વેદનાં
વખાણુ કરીને, હવે મોક્ષાર્થિઓને અત્યંત અપેક્ષિત સામાન્ય ધર્મોને પાંચ
શ્લોકથી કહેછે—સત્ય-યથાદૃષ્ટાર્થ (જેવું દેખ્યું હોય તેવું) ભૂતહિતકારી
વચન, દયા-પરદુઃખની અસહનશીલતા, તપ-કૃત્યધ્યાંદ્રાયાણાદિ, શૌચ-
કાયિક, તિત્તિક્ષા-મુખદુઃખાદિ દ્વન્દ્વની સહનશીલતા, દૈક્ષા-આત્મા અના-
ત્માનો વિવેક, શમ-અંતર ઇન્દ્રિયનો નિયંત્રક, દમ-બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો નિયંત્રક,
અહિંસા-પ્રાણિપીડા નહિ કરવાના વ્રતમાં નિષ્ઠા, બ્રહ્મચર્ય-અષ્ટપ્રકારે સ્ત્રીસં-
ગની રહિતતા, ત્યાગ-યથાકર્મ પ્રાપ્ત થએલા પદાર્થોમાં મમતાત્યાગ અથવા
સત્પાત્રમાં દાન, સ્વાધ્યાય-અધ્યયનશીલતા, આર્જવ-ત્રણેય કરણ-(મન
વચન અને કર્મ) થી અકુટિલતા, સંતોષ અચલથી પ્રાપ્ત થએલા દેહયા-
ત્રામાત્રથી પણ સંતોષશીલતા, સમદૃક્સેવા-શત્રુમિત્રમાં સમદૃષ્ટિવાળા
(મહાત્માઓ) ઓની સેવાપરાયણતા, ગ્રામ્યેહોપરમ-ગ્રામ્ય-શબ્દાદિ વિષ-
યોમાં ધીમે ધીમે ઇહા-એષાનો ઉપરમ-એષણાત્યાગ, નૃણાં વિપર્યયેહેક્ષા-
મનુષ્યોની જે વિપરીત એષા છે તેનું દુઃખમાંજ પર્યવસાન થાય છે એવો
વિચાર, (તેમાં દુઃખપરિણતિરૂપ દોષનું ચિંતન કરવું) મૌન-વાણીનો
નિયમ, આત્મવિમર્શન-આત્મા જ્ઞાનકથન છે અને ત્રિગુણથકી અત્યંત
વિલક્ષણ છે એવું વારંવાર વિચિંતન કરવું, પોતાની દેહયાત્રામાં ઉપયોગી
એવાપણ અન્નાદિકનો ભૂતોને યથાયોગ્ય વિભાગ કરી આપવો, ભૂત-
માત્રમાં પોતાના ઇષ્ટદેવની ખુદ્ધિ, (એકજ અંતર્યામી ઇષ્ટદેવે વ્યાપ્ત હોવાથી
ભૂતોમાં ઐકાત્મ્યખુદ્ધિ રાખવી) મનુષ્યોમાં તો વિશેષપણે તેવી આત્મ
દેવતાખુદ્ધિ રાખવી, મોટા બ્રહ્માદિકોનાપણ પરમ આત્મા હોવાથી ગતિભૂત

શ્રવણં કીર્તનં ચાસ્ય સ્મરણં મહતાં ગતેઃ । સેવેજ્યાવનતિર્દાસ્યં
સચ્ચમાત્મસમર્પણમ્ ॥૧૪॥ નૃણામયં પરો ધર્મઃ સર્વેષાં સમુદા-
હતઃ । ત્રિંશલ્લક્ષણવાત્રાજન્સર્વાત્મા યેન તુષ્યતિ ॥૧૫॥ इत्थं
શ્રીનારદઃ પ્રાહ સતો ધર્માન્ યુધિષ્ઠિરમ્ । તેષામર્થે તત્ત્વતોઽહં
કથયામિ સમાસતઃ ॥૧૬॥ તત્ર સત્યં તુ જીવનાં હિતકૃદ્વચનં
મતમ્ । પરદુઃખાસહિષ્ણુત્વં દયા નત્વાત્મબન્ધકૃત્ ॥૧૭॥ યયા

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની શ્રવણ-કીર્તન-સ્મરણ-સેવન-પૂજન-નમસ્કાર-દાસ્ય-
-સખ્ય અને આત્મનિવેદન; આ નવ પ્રકારના ભક્તિના પર્વભેદો, હે રાજા !
સર્વ નરોનો આ સત્યાદિ ત્રીશ લક્ષણવાળો પરો ધર્મ-વર્ણ આશ્રમ વિશેષના
નિયમની અપેક્ષા વિના (અમુક વર્ણના કે અમુક આશ્રમના હોય તેણેજ
પાળવાના છે એમ નહિ) નિઃશ્રેયસમાટે સર્વ ક્રોધને અનુગત (સર્વસાધા-
રણ) ધર્મ કહ્યો છે, જે ધર્મના અનુષ્ઠાનથી પરમાત્મા પ્રસન્ન થાય છે
॥૧૧-૧૫॥ હે ભક્તો ! આ પ્રકારે શ્રીનાદરજીએ સચ્છબ્દવાચ્ય સત્યાદિ
ધર્મો યુધિષ્ઠિર રાજાને કહ્યા છે તે સત્યાદિકનું વિવેચન સ્પષ્ટ જ્ઞાનમાટે સંક્ષેપમાં
હું કરું છું ॥૧૬॥ તેમાં સત્ય-તો યથાદૃષ્ટાર્થ (જેવું દેખ્યું હોય તેવું) જીવોના
હિતને કરનારું વચન માનેલું છે. યથાદૃષ્ટાર્થ હોયપણુ જે ભૂતોને ઉપદ્રાવ કર-
નારું હોય તે સત્ય ન કહેવાય, કેમકે ધર્મ ભૂતોના શ્રેયસારૂ પ્રવર્ત્યો છે, જે
પ્રાણિઓને પીડા કરનારું હોય તે યથાદૃષ્ટાર્થ હોય તોપણુ તે ધર્મ કેમ હોઈ
શકે ? માટે જે યથાદૃષ્ટાર્થ ભૂતહિત વચન એજ સત્ય કહેવાય. દયા-
પરપીડાની અસહન શીલતા, તેતો યથાધિકાર યથાયોગ્ય પરપીડાને નિવા-
રણ કરનારી માની છે, માટેજ મુમુક્ષુએ બધો સંગ છોડી દીધા પછી પોતાને
બન્ધન કરે એવા પરપીડાના વિનિવારણ આપારમાં દયાશીલેપણુ પ્રયત્ન
કરવો નહિ, જેથી ઋષભદેવના પુત્ર ભરતજી દયાપરવશતાથી મૃગબાળ-
કના દુઃખના નિવારણમાં પ્રવર્તતાં બન્ધનને પામ્યા હતા. વળી જે દયાએ
કરીને પોતાની અને પોતાના અનુયાયી-પોતાના આશ્રયથી જીવતા સંબન્ધિ
આદિ જનોની અપકીર્તિ થાય, આવી દયાપણુ અમારા મતમાં ધર્મપદને
યોગ્ય નથી. (જેમ પતિએ કે બન્ધુઓએ દોષશંકાથી પરિત્યાગ કરતાં અમ

ભવેદપયશઃ સ્વસ્ય વા સ્વાનુયાયિનામ્ । સાપ્યસ્સાકં મતે નૂનં
દયા નૈવાસ્તિ સમ્મતા ॥૧૮॥ વ્રતોપવાસકૃચ્છ્રાણિ સ્વધર્મશ્ચ તપો
મતમ્ । શૌચં તુ દ્વિવિધં પ્રોક્તં બાહ્યં ચાભ્યન્તરં તથા ॥૧૯॥ તત્ર
બાહ્યં મૃદમ્બુભ્યામસ્પર્શાત્પાપકર્મણામ્ । ત્યાગાચ્ચ મઘમાંસાદે-
સ્તથા સાઙ્કર્યકર્મણઃ ॥૨૦॥ આભ્યન્તરં તુ સર્વેષામાત્મવચ્છુભચ્ચિ-
ન્તનમ્ । માનસાનાં મલાનાં ચ સદ્વિચારેણ શોધનમ્ ॥૨૧॥
યત્પ્રાપ્તં દેશકાલાભ્યાં દુઃખં પ્રારબ્ધકર્મણા । તત્સમ્મર્ષસ્તિતિ-
ક્ષેક્ષા યુક્તાયુક્તવિવેચનમ્ ॥૨૨॥ શમસ્તુ મનસોઽક્ષોભઃ પશ્ચમિ-
ર્વિષયૈરપિ । પ્રોક્તો બાહ્યેન્દ્રિયાણાં ચ નિગ્રહોઽકાર્યતો દમઃ ॥૨૩॥

વસ્ત્રની અપૂર્તિને લીધે ક્લેશ પામતી કોઈ યુવતિનું તેનો ક્લેશ ટાળવા
તેને અન્ન વસ્ત્રાદિ આપીને તેનું સંસ્કરણ કરવું વિગેરે) આવી દયાથી
પોતાની અપકીર્તિ થાય જેથી તે યોગ્ય નથી ॥૧૭-૧૮॥ તપ-એકાદશી
જન્માષ્ટમી વિગેરે વ્રત, પ્રાયશ્ચિત્ત નિમિત્તના ઉપવાસો અને ચાંદ્રાયણાદિ
કૃચ્છ્રો તથા વર્ણાશ્રમોચિત સ્વધર્મ, આ બધું તપ માનેલું છે. શૌચ-બાહ્ય
આભ્યંતર એવા ભેદથી ભિન્ન બે પ્રકારના શૌચમાં બાહ્ય શૌચતો મૃત્તિકા
અને જળથી મળતી નિવૃત્તિ કરનારું સ્નાન તથા શ્વાન-ચાંડાળ-પાખંડી-
પતિત વિગેરે અસ્પૃશ્યોના સ્પર્શનો ત્યાગ તથા મઘ માંસાદિકનો ત્યાગ
તથા વર્ણસાંકર્ય કર્મનો ત્યાગ વિગેરે કહ્યું છે. આભ્યંતર શૌચ તો સર્વ
ભૂતોનું આત્મવત્ શુભ ચિંતન કરવું અને મનસંબંધી કામક્રોધાદિ મળોની
સદ્વિચારથી શુદ્ધિ કરવી વિગેરે માન્યું છે ॥૧૯-૨૧॥ તિતિક્ષા-દેશ કાળના
વેગથી જે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય અને પ્રારબ્ધ કર્મથી જે દુઃખ પ્રાપ્ત થાય તેની
ઘૈર્યથી સહનશીલતા. (તેમાં દેશદુઃખ-પ્રવાસાદિકમાં દુર્ગમ વનમાં પ્રવેશ,
પર્વત ઉપર ચઢવું ઉતરવું વિગેરેથી થતું દુઃખ. કાળદુઃખ-શીત ઉષ્ણ
વાયુ વૃષ્ટિ વિગેરેથી થતું દુઃખ. પ્રારબ્ધદુઃખ-ન ચિકિત્સા થાય એવો
ક્ષયરોગ પિત્તપ્રકોપ ચોથીયો તાવ વાઇનો વ્યાધિ વિગેરેથી થતું દુઃખ)
ઈક્ષા-યુક્તાયુક્તનું વિવેચન ॥૨૨॥ શમ-શબ્દાદિ વિષયોની સનિધિમાંપણ
મનના ક્ષોભે રહિતતા. દમ-વાગાદિ બાહ્ય ઇન્દ્રિયોનો અકાર્યથકી નિગ્રહ

આલિક્ષાયા આમનુષ્યાત્પ્રાણિમાત્રસ્ય સર્વથા । અદ્રોહો બુદ્ધિપૂર્વ
યઃ સા ત્વહિંસેતિ કથ્યતે ॥૨૪॥ આત્મઘાતાનાચરણં સ્વર્ગાર્થમપિ
સોચ્યતે । બ્રહ્મચર્યં ચાગૃહિણામષ્ટઘા સ્ત્રીવિવર્જનમ્ ॥૨૫॥ ગૃહ-
સ્થાનાં તુ તત્પ્રોક્તં પરસ્ત્રીસદ્ગવર્જનમ્ । ત્યાગસ્તત્સ્વસ્ત્રિયાશ્ચોક્તં
વ્રતશ્રાદ્ધાહપર્વસુ ॥૨૬॥ અષ્ટઘા પુરુષત્યાગો વિધવાનાં તદુચ્યતે ।
સ્ત્રીણાં ચ સધવાનાં તત્પરપુંસદ્ગવર્જનમ્ ॥૨૭॥ ત્યાગઃ સ્વશક્તિતો
દાનં પદાર્થાનાં સ્ત્રિયં વિના । સ્વાધ્યાયઃ સ્વોચિતસ્તોત્રમન્ત્રાદેઃ
શક્તિતો જપઃ ॥૨૮॥ આર્જવં વ્રતતાત્યાગઃ સન્તોષોઽન્નાંશુકા-
દિષુ । દૈવલબ્ધેષ્વલમ્બુદ્ધિસ્તથા સ્તેયસ્ય વર્જનમ્ ॥૨૯॥ બ્રહ્મચ-

॥૨૩॥ અહિંસા-પ્રાણિમાત્રનો અદ્રોહ, અદ્ય પ્રાણુવાળીપણુ લીખોને આરં-
ભીને મનુષ્યપર્યંત કોઈને પણ બુદ્ધિપૂર્વક સર્વથા પીડા ન કરવી, સ્વર્ગાર્થે
પણુ તીર્થાદિકમાં આત્મઘાત કરવો એ પીડાજ છે, તેથીપણુ નિવૃત્તિ
પામવી એ અહિંસાવ્રત છે. બ્રહ્મચર્ય-અષ્ટ પ્રકારે સ્ત્રીસંગની રહિતતા,
આવું બ્રહ્મચર્યતો ઊર્ધ્વરેતા આશ્રમિઓમાં (બ્રહ્મચારી-વાનપ્રસ્થ-સંન્યાસી
અને ત્યાગીઓમાં) પ્રવર્તે છે ॥૨૪-૨૫॥ ગૃહસ્થોને તો બ્રહ્મચર્ય પર-
દારામાં અષ્ટ પ્રકારના સંગે રહિતતારૂપ જાણવું. અને પોતાની પત્નીમાંતો
ઋતુકાળ થકી અન્યત્ર સંગે રહિતપણું તથા વ્રત શ્રાદ્ધ અને પર્વ દિવ-
સોમાં પોતાની પત્નીના સંગનો ત્યાગરૂપ જાણવું. વિધવા સ્ત્રીઓને તે બ્રહ્મ-
ચર્યતો ઊર્ધ્વરેતાઓની પેઠે અષ્ટપ્રકારે પુરૂષપ્રસંગના પરિત્યાગરૂપ જાણવું.
સધવા સ્ત્રીઓનેતો ગૃહસ્થ પુરૂષની પેઠે પરપુરૂષના પ્રસંગના પરિત્યાગરૂપ
વિગેરે જાણવું ॥૨૬-૨૭॥ ત્યાગ-પોતાની પત્ની વિના દાનયોગ્ય દ્રવ્યનું
સત્પાત્રમાં યથાશક્તિ દાન. સ્વાધ્યાય-પોતાને ઉચિત શાખાના મંત્ર સ્તોત્રા-
દિકનું યથાશક્તિ અધ્યયન ॥૨૮॥ આર્જવ-ત્રણેય કરણની વિરૂપતાનો
ત્યાગ, એટલે જેવું મનમાં હોય એવુંજ ખોલવું અને એવીજ ક્રિયા કરવી,
મનમાં કાંઈક હોય અને ખોલે ત્યારે કાંઈક અને ક્રિયા કરે ત્યારે કાંઈક,
એમ નહિ કરવું તે આર્જવ કહેવાય. સંતોષ-પ્રયત્ન વિના પ્રાપ્ત થએલા
અદ્ય એવાપણુ અન્નવસ્ત્રાદિકમાં અલંબુદ્ધિ. જો સંતોષ ન હોય તો ચોરીમાં

યાદિનિયમૈર્યુક્તાનાં કૃષ્ણસેવિનામ્ । સેવોક્તા સમદક્ષસેવા વિનયે-
નાનુવર્તનમ્ ॥૩૦॥ શનૈઃ શનૈર્ગ્રામ્યસૌખ્યાદ્વિરામઃ સંસૃતિપ્રદાત્ ।
અનુદ્યોગસ્તદર્થે ચ ગ્રામ્યેહોપરમો મતઃ ॥૩૧॥ પ્રોક્તા વિપર્યયેદેક્ષા
ગ્રામ્યસૌખ્યાત્તયે નૃણામ્ । બહુધા યતમાનાનાં દુઃખબાહુલ્યદર્શ-
નમ્ ॥૩૨॥ વૃથા પ્રલાપતો બુદ્ધ્યા નિવૃત્તિર્મૌનમુચ્યતે । દેહાત્પૃથ-
ક્તયા જ્ઞાનં જીવસ્યાઽઽત્મવિમર્શનમ્ ॥૩૩॥ યથોચિતં તુ જીવેભ્યો
દત્તૈવાન્નોદકાદિ ચ । તસ્યોપભોગાચરણં સંવિભાગ इतीर्यते ॥૩૪॥
જ્ઞાતૈવ વ્યાપકં વિષ્ણું સર્વભૂતેષુ સન્નતિઃ । જ્ઞેયાઽઽત્મદેવતા-
બુદ્ધિર્માનમત્સરવર્જનમ્ ॥૩૫॥ કથામૃતસ્ય શ્રીવિષ્ણોઃ પાનં શ્રવ-
ણમુચ્યતે । ગુણાનાં ગાયનં તસ્ય પ્રેમ્ણા કીર્તનમુચ્યતે ॥૩૬॥ તસ્ય
મૂર્તેર્હૃદિ ધ્યાનં નિત્યદા સ્મરણં મતમ્ । તસ્ય નિશ્છિન્નભાવેન સદા

પ્રવૃત્તિ થાય ॥૨૯॥ સમદક્ષસેવા-અક્ષયયાદિ નિયમોએ સંપત્ર અને શ્રી-
કૃષ્ણચરણના સમાશ્રયવાળા જે સંતો છે તે આ સમદર્શી કહેવાય, તેઓની
વિનયથી અનુવૃત્તિપૂર્વક સેવા કરવી. ગ્રામ્યેહોપરમ-જન્મ મરણરૂપ સંસૃ-
તિને આપનારા ગ્રામ્ય ભોગ થકી અને તેના ઉદ્ધમો થકી દોષદર્શનથી ધીરે
ધીરે વિરામ પામવો ॥૩૦-૩૧॥ વિપર્યયેદેક્ષા-ગ્રામ્યસુખ સાડ બહુધા
પ્રયત્ન કરનારા નરોને ક્ષણેક્ષણે અચાનક બહુ દુઃખ આવી પડે છે એવો
વિચાર કરવો ॥૩૨॥ મૌન-વૃથા પ્રલાપથકી સદસતના વિવેકવાળી બુદ્ધિથી
નિવૃત્તિ પામવી તે. આત્મવિમર્શન-આત્મસ્વરૂપનું દેહાદિકથી વિલક્ષણપણે
વિચિંતન કરવું તે ॥૩૩॥ સંવિભાગ-અત્ર જળાદિક જે કાંઈ વસ્તુ પ્રાણિ-
ઓને યથાયોગ્ય વિભાગ કરી આપીનેજ પછીથી અવશિષ્ટ રહેલા અન્ના-
દિકનો ઉપયોગ કરવો તે ॥૩૪॥ આત્મદેવતાબુદ્ધિ-વિષ્ણુને સર્વ ભૂતોમાં
અંતર્યામી બાણીનેજ બધાય ભૂતોમાં ઇષ્ટદેવતાપણની બુદ્ધિ કરવી તે. જે
બુદ્ધિથી માન મત્સરાદિકનો પ્રસંગજ ન આવે. આવી બુદ્ધિ મનુષ્યોમાં
તો વિશેષપણે કરવી ॥૩૫॥ શ્રવણ-શ્રીવિષ્ણુના દિવ્ય ગુણ ચેષ્ટિત કથામૃતનું
પ્રેમથી કર્ણપુટવડે પાન કરવું તે. કીર્તન-ભગવાનના તેવા ગુણોનું પ્રેમથી
ગાયન કરવું તે ॥૩૬॥ સ્મરણ-ભગવાનની દિવ્ય મૂર્તિનું સદા હૃદયમાં

સેવાનુવર્તનમ્ ॥૩૭॥ વિધિના પૂજનં ચેજ્યા તસ્ય શક્ત્યનુ-
સારતઃ । નમસ્કારશ્ચ સાષ્ટાઙ્ગં તસ્મા અવનતિર્મતા ॥૩૮॥
પરિચર્યા તસ્ય દાસ્યં સખ્યં સ્નેહાતિશાયિતા । સર્વથા તદધીનત્વં
પ્રોક્તમાત્મસમર્પણમ્ ॥૩૯॥ સદ્ધર્મં ષષ કથિતસ્ત્રિશલ્લક્ષણ-
વાન્ પરઃ । સચ્છબ્દાર્થં ઇતિ ત્રેધા તત્ત્વતોઽત્ર નિરૂપિતઃ
॥૪૦॥ સચ્છબ્દવાચ્યમેતદ્વ ત્રિતયં યત્ર વર્ણિતમ્ । સ્યાત્તત્સચ્છા-
સ્ત્રમુદિતં સહ્ણિતં વાપિ વિસ્તૃતમ્ ॥૪૧॥ વેદાઃ શ્રીમદ્ભાગવતં
નીતિશ્ચ વિદુરોદિતા । વિષ્ણોર્નામસહસ્રં ચ ગીતા ભાગવતી તથા
॥૪૨॥ શારીરકાખ્યસૂત્રાણિ યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિસ્તથા । શ્રીવા-
સુદેવમાહાત્મ્યમિતિ તજ્ઞેયમષ્ટકમ્ ॥૪૩॥ યેઽનુસૃતા ભવે-
યુશ્ચ સદ્રન્થા પતદષ્ટકમ્ । તેઽપિ સચ્છાસ્ત્રમિત્યુક્તા મુમુ-
ક્ષુર્ણાં હિતાવહાઃ ॥૪૪॥ સચ્છબ્દાર્થં ઇતિ પ્રોક્તઃ સદ્ગુણબ્દાર્થ

ધ્યાન કરવું તે. સેવા-નિષ્કપટ ભાવથી નિરંતર તેમના ચરણની પરિચર્યા
આચરવી તે. હજ્યા-યથાશક્તિ ભગવત્પ્રતિમાની પૂજા કરવી તે. અવનતિ-
ભગવાનને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવો તે. દાસ્ય-દાસની પેઠે નિર્માન ભાવથી ભ-
ગવાનની સર્વદેશ સર્વકાળ અને સર્વ અવસ્થામાં ઉચિત પરિચર્યાપરાયણતા
તે. સખ્ય-ભગવાનમાં વિશ્વાસપૂર્વક અતિશય સ્નેહ કરવો તે. આત્મસમર્પણ
-સર્વથા ભગવાનને આધીન રહેવાનો અધ્યવસાય રાખવો તે ॥૩૭-૩૯॥
એ રીતે સદ્ધર્મોનું આખ્યાન કર્યું. સત્યાદિ ત્રિશ લક્ષણે યુક્ત સર્વોત્તમ જે આ-
ધર્મ કહ્યો તેપણુ સચ્છબ્દવાચ્ય છે. આ પ્રકારે આ પ્રકરણમાં ત્રણ પ્રકારે
(ભગવાન, તેમના સાધુઓ અને તેમણે કહેલો ધર્મ) સચ્છબ્દાર્થ યથાર્થ-
પણે નિરૂપણુ કર્યો ॥૪૦॥ સચ્છબ્દવાચ્ય આ ત્રણનું જેમાં સંક્ષેપથી કે
વિસ્તારથી સર્વાધિકપણે વર્ણન કર્યું હોય તે સચ્છાસ્ત્ર કહ્યું છે ॥૪૧॥ તેમાં
પ્રધાન આ આઠ છે—વેદો, શ્રીમદ્ભાગવતપુરાણ, વિદુરનીતિ, વિષ્ણુ-
નામસહસ્ર, ભગવદ્ગીતા, શારીરકસૂત્રો, યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ, શ્રીવાસુદેવ-
માહાત્મ્ય, આ આઠ ગ્રંથો સચ્છાસ્ત્ર જાણવું ॥૪૨-૪૩॥ આ આઠ ગ્રંથોને
અનુસરનારા બીજાપણુ જે નિબંધો મુમુક્ષુઓના હિતને કરનારા હોય

ઉચ્યતે । સતઃ કૃષ્ણસ્ય સજ્ઞસ્તુ સાક્ષાદ્ભક્તિર્દંધં સ્થિરા ॥૪૫॥
 સાધૂનાં ચ સતાં સજ્ઞઃ સેવાર્ચા તદ્વચઃસ્થિતિઃ । ધર્માણાં
 તુ સતાં સજ્ઞસ્તદત્યાગો વિપદ્યપિ ॥૪૬॥ સતઃ શાસ્ત્રસ્ય સજ્ઞસ્તુ
 કૃષ્ણભક્ત્યાદિપુષ્ટયે । શ્રવણં કીર્તનં પ્રીત્યા પાઠનં શ્રાવણં તથા
 ॥૪૭॥ એતેષાં હિ સતાં સજ્ઞો યેષામીદમ્ભવેદ્ભુવિ । સત્સજ્ઞિ-
 નસ્તે કથિતાઃ સમ્પ્રદાયેદ્દૃઢૈર્દ્રવે ॥૪૮॥ એતદેકાન્તિકા ભક્તાઃ
 કથ્યન્તે શાસ્ત્રદર્શિભિઃ । સન્તો ભાગવતાશ્ચૈવ સાત્વતાઃ સાધવ-
 સ્તથા ॥૪૯॥ ભક્તા એતે તુ દેહાન્તે ધામ ગોલોકમુત્તમમ્ । લભન્તે
 રાજતે યત્ર શ્રીરાધાકૃષ્ણેશ્વરઃ ॥૫૦॥ એતં વિદ્યાય સત્સજ્ઞં સ-

તેઓપણુ ‘સચ્છાત્ર’ એવા વ્યપદેશને યોગ્ય અમોએ માન્યા છે ॥૪૪॥
 હે ભક્તો ! આ રીતે સત્ શબ્દનો અર્થ ચાર પ્રકારે નિરૂપણુ કર્યો. હવે
 સંગ શબ્દનો અર્થ કહું છું—તેમાં સત્ શબ્દથી કહેલા સાક્ષાત્ પરંબ્રહ્મ
 કૃષ્ણનો સંગતો તેમને વિષે સ્થિર (વિદ્યોથી નહિ હણાએલી) દૃઢ (મા-
 હાત્મ્ય જ્ઞાનપૂર્વક પ્રેમથી) નવધા ભક્તિ કરવી તે ॥૪૫॥ સત્ શબ્દથી કહેલા
 સાધુઓનો સંગતો તેમની ચંદન પુષ્પાદિવડે પૂજા કરવી, તેમની અન્ન વ-
 આદિકના પ્રદાનથી પરિચર્યા કરવી અને તેમણે ઉપદેશ કરેલા ધર્મમાર્ગમાં
 સ્થિતિ રાખવી વિગેરે. સત્ શબ્દથી કહેલા ધર્મોનો સંગતો મહાવિપત્તિમાં
 પણ તેનો ત્યાગ ન કરવો તે ॥૪૬॥ સચ્છબ્દથી કહેલાં શાસ્ત્રોનો સંગતો
 ભગવાનમાં ભક્તિની અભિવૃદ્ધિમાટે વારેવારે તેનું પ્રીતિથી શ્રવણ કીર્તન
 પઠનાદિ કરવું તે ॥૪૭॥ આ સચ્છબ્દવાચ્ય પરંબ્રહ્માદિ ચારનો કલ્પો એવો
 સંગ ભૂમિમાં જે જનોને થાય તેઓ આ ઉદ્ભવ સંપ્રદાયમાં ‘સત્સંગી’ કહ્યા
 છે ॥૪૮॥ આજ સત્સંગિઓને એકાંતિક, ભક્ત, સત્, ભાગવત, સાત્વત,
 સાધુ, આ છ સંસાથીપણુ શાસ્ત્રદર્શીઓ વ્યવહાર કરે છે ॥૪૯॥ આ
 સત્સંગિ ભક્તોતો દેહને અંતે ઉત્તમ ગોલોક નામના ધામને પામીને તેમાં
 વિરાજમાન શ્રીરાધાસહિત કૃષ્ણ સર્વેશ્વરેશ્વરને પામે છે ॥૫૦॥ સત્સંગિ-
 શબ્દનો અર્થ કહેવાના પ્રસંગથી વર્જવાવાસ્તે અસત્સંગ શબ્દાર્થનેપણુ નવ
 શ્લોકથી કહે છે—જે જનો પૂર્વોક્ત સત્સંગનો ત્યાગ કરીને, કલ્પા થકી ભિન્ન

જ્ઞાન્તેઽન્યત્ર યેઽસતિ । કુસંગિનસ્તે વિજ્ઞેયા અસદીશાદિસંગિનઃ
 ॥૫૧॥ કાલો માયા સ્વભાવશ્ચ કર્મ તામસદેવતાઃ । અસ્વાતન્ત્યા-
 દિમે પ્રોક્તા અસદીશ્વરસંજ્ઞકાઃ ॥૫૨॥ કાલાદુપાસકા વિષ્ણુ
 વિદ્વાય પરમેશ્વરમ્ । શ્રુતિસ્મૃતિવિરુદ્ધેહા અસન્તઃ સાધુસંજ્ઞકાઃ
 ॥૫૩॥ દમ્ભમાનકલિક્રોધહિંસાલોભસરાદયઃ । અધર્મસર્ગજાઃ
 પાપા અસન્તો ધર્મવિભ્રમાઃ ॥૫૪॥ અસદેતત્રયં યત્ર વર્ણિતં સ્યા-
 ન્નિજેચ્છયા । અસચ્છાસ્ત્રં તુ તત્પ્રોક્તમલ્પં વા મહદસ્તુ તત્ ॥૫૫॥
 એતદ્વતુષ્ટયે સક્તા યે નરા અસતિ ધ્રુવમ્ । કુસંગિનસ્ત એવોક્તા
 દમ્ભભક્તાદિનામકાઃ ॥૫૬॥ જના અસદ્વિયસ્ત્વેતે પાષણ્ડિગુરુ-

અસતમાં (આગળ કહેશે એવા અસત આરમાં) સંગ પામેછે. અસત્
 ઈશ્વર, (૨જ તમના પ્રવર્તક દેવતાંતર) અસત્ સાધુ, અસત્ ધર્મ અને
 અસત્ શાસ્ત્રના સંગવાળા જે જનો છે તે કુસંગી બનવા, કેમકે તેઓને કુ-
 ત્સિત એવા અસત્ ઈશ્વરાદિકનો સંગ વર્તે છે ॥૫૧॥ કયા તે અસત્ ઈશ્વરો ?
 તો કહેછે—કાળ માયા સ્વભાવ કર્મ અને તામસ દેવતાઓ, આ સર્વે
 અસ્વતંત્ર (પરતંત્ર) હોવાથી અસત્ ઈશ્વર સંજ્ઞાથી કહ્યા છે ॥૫૨॥ જેઓ
 સર્વેશ્વર વિષ્ણુનો ત્યાગ કરીને કાળાદિકની ઉપાસના કરનારા છે તેઓ સાધુ-
 વેષવાળા છે પણ શ્રુતિ સ્મૃતિ થકી વિરુદ્ધ વ્યાપારવાળા હોવાથી અસત્
 સાધુઓજ કહ્યા છે ॥૫૩॥ દંભ માન કલિ ક્રોધ હિંસા લોભ કામ આદિક
 દોષો અધર્મવંશ થકી થએલા પાપહેતુ છે, માટેજ તેઓ અસત્ હોઈને
 ધર્માભાસીનું મૂળ થાયછે, અર્થાત્ પોતપોતાની ઈચ્છાથી કદપેલા અસ-
 જ્ઞર્મો કહ્યા છે ॥૫૪॥ જે શાસ્ત્રમાં અસત્ શબ્દથી કહેલા, અસત્ ઈશ
 અસત્ ધર્મ અને તે બંને પરાયણ અસત્ સાધુઓ; આ ત્રણનું દુરાચારથી
 યથેચ્છ વર્ણન કર્યું હોય તે અસચ્છાસ્ત્ર કહ્યું છે. તે શાસ્ત્ર ભલે નાનું હોય
 કે મોટું હોય પણ તે અસચ્છાસ્ત્રજ છે ॥૫૫॥ જે નરો તે આ અસચ્છ-
 શ્વવાચ્ય કાળાદિ આરમાં સંગને પામ્યા છે તેઓજ કુસંગી કહ્યા છે. આજ
 કુસંગીઓ દંભલક્ષ, ધર્મધ્વજ, પાખંડી, નાસ્તિક, અમુર, આદિક સંજ્ઞાથી
 પણ કહેવાય છે. તેઓ દંભથી ભક્તાદિભાવને ભૂમિમાં પ્રખ્યાપન કરતા થકા

મિર્મુદુઃ । વશ્ચિતા વિચ્ચયોષાદિગ્રહણૈસ્તાંસ્યજન્તિ હિ ॥૫૭॥ સતઃ
શ્રયન્તે તેઽથૈષાં દૃષ્ટ્વા શીલં તુ દુષ્કરમ્ । હિત્વા તાનથ કુણ્ડા-
દીન્ શ્રિત્વા ક્રીડન્તિ કીશવત્ ॥૫૮॥ તતસ્તે ગુરુભિઃ સાકં
શિષ્યસંજ્ઞાઃ કુસક્લિનઃ । પ્રયાન્તિ નરકાન્ ઘોરાન્ દેહાન્તે નાત્ર
સંશયઃ ॥૫૯॥ इति सत्सङ्गशब्दार्थदीप उद्दीपितो मया । ज्ञात्वा
तेनान्वहं सन्तः सङ्गम्या ईश्वरादयः ॥६०॥ सत्सङ्गदीपकमिमं
कुमतान्धकारनाशं समाश्रयति यः श्रुतिकीर्तनाभ्याम् । सोऽ-
ज्ञानसन्तमसतो भवबन्धहेतोर्मुक्तो भवत्यभिमतं लभते स सौ-
ख्यम् ॥६१॥ सुव्रत उवाच—श्रुत्वा गुरोर्वचनमेतदसंशयं ते भक्ता-

પોતે નરકમાં પડતા થકા બીજાઓને પણ પાડે છે ॥૫૬॥ તે આ અસત્ બુદ્ધિ-
વાળા કુસંગી લોકો પાખંડિગુરુઓના ઉપદેશથી ઠગાઈને વિત્ત વનિતા વિગેરે
વસ્તુઓના આહરણથી વારંવાર ઠગાયા થકા અંતે સુખલેશને નહિ પામીને
દુઃખથી પીડા પામતાં તે ગુર્વાલાસોને ત્યાગ કરે છે ॥૫૭॥ ગુર્વાલાસોને ત્યાગ
કરીને પછી શ્રેયની કામનાથી સાચા સંતોનો સમાશ્રય કરે છે, તે સંતોએ
આચરણ કરાતા અને ઉપદેશ કરાતા શીલાદિ નિયમને તો પોતાથી દુષ્કર
માનીને તે આ સાચા સંતોને ત્યાગ કરીને, પછી વિષયલોગમાંજ એક
તત્પર એવા કુંડ ગોલકાદિક અસંજ્ઞનોને આશરીને તેમની સાથે ગ્રામ્ય
લોગમાં પ્રવર્તતાં વાનરવત્ ક્રીડા કરે છે ॥૫૮॥ તેપછી શિષ્યસંજ્ઞાને ધારી
રહેલા તે આ કુસંગિજનો તે ગુર્વાલાસોની સાથે દેહને અંતે ઘોર નરકને
પામે છે, એમાં સંશય નથી ॥૫૯॥ હે ભક્તો ! આ પ્રકારે તમારા તમામના
હિતમાટે મેં સત્સંગશબ્દાર્થદીપ (સત્સંગ શબ્દનો જે અર્થ તે ૩૫ દીપ)
ઉદ્દીપન કર્યો છે. તે આ દીપથી સત્ ઈશ્વરાદિકને જાણીને તેમનો સંગ
પ્રતિદિન તમારે કરવો ॥૬૦॥ જે જન મેં કહેલા, કુત્સિત મતરૂપ અંધ-
કારને નાશ કરનારા, આ સત્સંગદીપને પ્રતિદિન સાંભળે છે અને કીર્તન
કરે છે તે જન ભવબન્ધનમાં કારણભૂત અજ્ઞાનરૂપ મહાઅંધકારથી વિનિ-
ર્મુક્ત થઈને અભિલાષિત પરમ સુખને પામે છે ॥૬૧॥ હે રાજન્ ! સંશયર-
હિત તે આ ભગવાનના વચનને સાંભળીને સંતુષ્ટ થએલા તેમના ભક્તોએ તે

સ્તદકેશરણા જગૃહુઃ શિરોભિઃ । આજ્ઞાપિતા નિજનિજાં વસતિં
યયુસ્તે તેનાથ સોઽપ્યુટજમાત્મન આજગામ ॥૬૨॥ इति श्रीसत्सङ्गि-
जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे अन्नकूटोत्सवे सत्सङ्गदीपप्रका-
शननामा द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

સુવ્રત ઉવાચ—તતો યમદ્વિતીયાયાં પોલિકાપાયસાદિભિઃ ।
બહુલાઝ્યસિતૈર્મૌઞ્યૈરતર્પયદ્બીજૃપઃ ॥૧॥ तस्यां निशि सदःसंस्थं
चरितुं भूतले मुनीन् । आजिज्ञापयिषुं भूपः प्रोवाच हरिमानतः
॥२॥ उत्तम उवाच—अन्नकूटोत्सवे ह्यद्य ललितायास्तु सर्वथा ।
मनोरथस्त्वया सर्वो भक्तवत्सल ! पूरितः ॥३॥ एवमेव त्वया
कार्यं प्रबोधन्युत्सवेऽपि च । नातिदूरे वर्तमाने जयाया अपि

આ વચન તદ્દેકેશરણ થઈને મસ્તકે ગ્રહણ કર્યું. તે પછી ભગવાને આજ્ઞા
આપેલા તે ભક્તો પોતપોતાને નિવાસસ્થાને ગયા અને ભગવાનપણ પોતાના
નિવાસ ભવને પધાર્યા ॥૬૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગીજીવને...તૃતીયપ્રકરણે
અન્નકૂટોત્સવે સત્સંગદીપપ્રકાશનનામા દ્વાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૨॥

૧ અધ્યાય ૨૩ મો.

સુવ્રતમુનિ કહેછે—હે રાજન્! ત્યારપછી યમદ્વિતીયા (કાર્તિક
શુક્લ દ્વિતીયા) ને દિવસે ઉત્તમ રાત્રીએ ઘણું ઘી સાકર જેમાં છે એવાં
પોળીયો દુધપાક વિગેરે ઉત્તમ ભોજ્ય પદાર્થોવડે સમસ્ત મુનિઓને તૃપ્ત
કર્યા ॥૧॥ તે રાત્રીએ સભામાં વિરાજમાન, મુનિઓને ધર્મપ્રચાર માટે
નાનાદેશો પ્રત્યે મોકલવા પ્રવર્તેલા ભગવાનને પ્રણામ કરીને ઉત્તમ ભૂપતિ
એમ બોલ્યા કે ॥૨॥ હે ભક્તવત્સળ! આપે લલિતાનો સમસ્ત મનોરથ
આ અન્નકૂટમહોત્સવ કરાવીને સર્વથા સંપૂર્ણ કર્યો. તો આ સમીપમાંજ
આવનારા પ્રબોધનીના ઉત્સવમાં પણ કૃષ્ણમહોત્સવ કરાવીને જ્યાનો

૧ આ અધ્યાયમાં ઉત્તમ ભૂપતિ પ્રાર્થનાથી પ્રબોધનીનો ઉત્સવ વિશેષપણે કર-
વાની ઈચ્છાવાળા ભગવાને મુનિજનો અને હરિજનોની પૂર્ણિમાપર્યંત પોતાની
પાસેજ કરેલી સ્થાપનાનો અનુવાદ કર્યો છે.

તોષણમ્ ॥૪॥ સ્થિતિમત્રૈવ કુર્વન્તુ પૂર્ણિમાન્તં યથાસુખમ્ । સર્વેઽપિ મુનયઃ સ્વામિન્નિત્યસ્તિ પ્રાર્થિતં મમ ॥૫॥ વિપ્રાદયો યથા-
પૂર્વં ગૃહ્ણન્ત્વન્નાદિ મદ્ગ્રહાત્ । નિમિત્તમાત્રમેવાહં કર્તા કારયિતા
ભવાન્ ॥૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇત્યુત્તમવચઃ શ્રુત્વા પદ્યન્ દૂરસ્થિતાં
જયામ્ । તથાસ્તિવતિ હરિઃ પ્રાહ પ્રહસન્મુખપદ્મજઃ ॥૭॥ જયા-
ન્તિકમથોપેત્ય તત્તથાઽવદદુત્તમઃ । સાપિ પ્રીતા સ્વાનુજાવ-
ત્તત્સમ્ભારાનચીકૃપત્ ॥૮॥ હરિશ્ચાહ મુનીન્સર્વાન્ ભક્તાંસ્તત્ર ચ
સક્કતાન્ । પૂર્ણિમાવધિ સર્વેઽપિ યૂયમત્ર વસન્તુ ભોઃ ! ॥૯॥ આ-

મનોરથ પણ લલિતાની પેઠેજ પરિપૂરણ કરવો ॥૩-૪॥ હે સ્વામિન !
બધાય મુનિઓ કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમાપર્યંત મુખેથી અહીંજ નિવાસ કરી
રહો (જેથી આપના એકાંતિક લક્ષ્મ મુનિજનોની પરિચર્યાનો અલભ્ય
લાલપણ જ્યાને મળે અને મહોત્સવપણ સર્વજનોના મન નેત્રને આહ્વાદ
કરનારો પ્રવર્તે) તે આ મારી પ્રાર્થનાને આપ લગવાનું સ્વીકાર કરો ॥૫॥
જે બ્રાહ્મણાદિ લક્ષ્મો અહી રહ્યા છે તે સર્વ કોઈ યથાપૂર્વ મારાજ ગૃહથકી
અત્રાદિ અપેક્ષિત વસ્તુને મુખેથી ગ્રહણ કરો. સર્વના સ્વામી આપજ
ઉત્સવાદિ કૃત્યમાત્રના કરનારા અને કરાવનારા છો. હું તો એમાં નિમિત્તમાત્ર
છું ॥૬॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આવું ઉત્તમ નૃપનું વચન સાં-
લળીને અને બહુ દૂર નહિ રહેલાં (લક્ષ્મિ વિનયેયુક્ત) જ્યાને જોધને લ-
ગવાનું હસતા હસતા તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા 'તથાસ્તુ' એમ બોલ્યા
॥૭॥ તેપછી મનોરથની સિદ્ધિને પામેલા ઉત્તમ રાજાએ જ્યાને સમીપે
જોધને લગવાનની આજ્ઞા નિવેદન કરી. જ્યાપણ મનમાં પ્રસન્ન થઈને પો-
તાથી નાની જોધેન લલિતાની પેઠે મહોત્સવોપયોગી સમગ્ર સામગ્રીનો સંગ્રહ
કરવા તત્પર થયાં ॥૮॥ તેપછી લગવાને સર્વ મુનિઓ અને અન્નકૂટોત્સવ
ઉપર આવેલા દેશદેશના હરિજનોને એમ કહ્યુંકે—(આ શ્રદ્ધા લક્ષ્મિએ
સંપન્ન ઉત્તમ નૃપતિ પ્રાર્થના કરેછે, તેમનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા હું એવી
આજ્ઞા કરું છું કે) તમો સર્વે મુનિઓ તથા હરિજનો પૂર્ણિમાપર્યંત અહીંજ
નિવાસ કરો ॥૯॥ તમારામાં જે બ્રાહ્મણાદિકો કાચા અત્રાદિકને લેનારા

માત્રાદેર્ગ્રહીતારો યેઽન્ન સ્યુર્બ્રાહ્મણાદયઃ । નૃપમોદિવણિગ્ગોહાસ્તે
 ગૃહ્ણન્તુ યથા પુરા ॥૧૦॥ સિદ્ધાન્નસ્ય ચ ભોક્તારો યે સ્યુસ્તૈર્નૃપમ-
 ન્દિરે । ભોજનીયં યથાકાલં દિવસાનિ ત્રયોદશ ॥૧૧॥ इति
 પ્રોક્તા ભગવતા વિપ્રાઘાસ્તે તથાઽઽચરન્ । સુખેન ન્યવસંશ્રૈતે
 ભક્તા ભૂપેન સત્કૃતાઃ ॥૧૨॥ મુન્યાર્દીસ્તાંસ્તતો રાજા યથેષ્ટં પ્રતિ-
 વાસરમ્ । પ્રચુરાજ્યસિતૈઃ શ્વાઘૈઃ પ્રીણયામાસ ભક્તિતઃ ॥૧૩॥
 સમ્ભાવયન્નૃપં સોઽપિ ભગવાન્વિવિધાનિ ચ । કારયામાસ ભો-
 જ્યાનિ જયયા નૃપમન્દિરે ॥૧૪॥ રમા ચ લલિતામુખ્યા યોષિત-
 સ્તત્ર સાદરમ્ । પાકસિદ્ધ્યાદિ ચક્રુસ્તા નિર્માનાઃ પૂર્વવન્નૃપ !
 ॥૧૫॥ હરૌ ભક્તિં પરાં પ્રાપ્તા જયાપિ લલિતેવ સા । આરમ્ભ્યૈવ

હો તેઓ યથાપૂર્વ ઉત્તમ નૃપની આજ્ઞાને અનુવર્તનારા મોટી વાણીયાના
 ઘરથકી અપેક્ષિત અન્નાદિકને ગ્રહણ કરો. જેઓ સિદ્ધાન્ન (તૈયાર)
 ભોજનમાં યોગ્ય હોય તે સર્વે નૃપતિનાજ ઘરમાં યથાકાળ સુખેથી જમો.
 એરીતે તમો સર્વે ત્રયોદશ દિવસો સુખેથી અહીંજ નિવાસ કરી રહો
 ॥૧૦-૧૧॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલા મુનિઓ તથા વિપ્રાદિ
 ભક્તોએ તેમના કહેવાપ્રમાણે કર્યું. અને ઉત્તમ ભૂપે સત્કાર કરેલા તે
 સર્વે સુખેથી ત્યાં રહ્યા ॥૧૨॥ તેપછી ઉત્તમ રાજાએ પ્રતિદિન મુન્યાદિ
 ભક્તોને પુષ્કળ ધૃતથી ભરપુર, સાકરે સંમિશ્રિત ઉત્તમ ભોજ્યાન્નવડે
 પ્રેમથી યથેષ્ટ તૃપ્ત કર્યા ॥૧૩॥ ભગવાન્ શ્રીહરિપણ મુનિજનોની પરિચર્યા-
 પરાયણ તે ઉત્તમ નૃપને સત્કાર કરતા થકા વિવિધ પકવાન્નો જયા પાસે
 નૃપમંદિરમાં કરાવા લાગ્યા. (આથી ઉત્તમ નૃપની ભગવાનની આગળ
 દાસભાવને સમુચિત અત્યંત પરતંત્રતા, તેવી પરતંત્રતાને લીધે પોતાની
 બધી સ્વાર્થપ્રવૃત્તિની નિવૃત્તિ અને સર્વત્ર રાજકર્તવ્યમાં પણ ભગવાનની
 સ્વતંત્રતા વ્યંજીત થાય છે) હે નૃપ ! તેમાં મુખ્ય રમા લલિતા આદિક
 પૂર્વોક્ત અબળાઓ પૂર્વની પેઠે પાકસિદ્ધિ આદિક કૃત્યને નિર્માની થઈને
 ભક્તિ શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવા લાગી ॥૧૪-૧૫॥ આ જયા પણ લલિતાની પેઠે
 શ્રીહરિમાં પરા ભક્તિને પામીને તૃતીયા તિથિને પ્રારંભીનેજ પ્રબોધનીના

તૃતીયાયાઃ પ્રસિતાઽભવદુત્સવે ॥૧૬॥ પ્રભાશંકરમુખ્યાશ્ચ બ્રાહ્મણા
અપિ પૂર્વવત્ । ગજ્ઞાયા વિપ્રપત્ન્યશ્ચ વિદધુઃ પાકમાદતાઃ ॥૧૭॥
દૃઢવદ્ધકટિસ્તત્ર નિત્યં પાકાદિ કારયન્ । આનન્દયામાસ હરિ-
ર્જયાં તાં લલિતામિવ ॥૧૮॥ મહાદાનાન્યથ સ્વસ્ત્રા કારયન્ હર્ય-
નુજ્યા । આનયામાસ નૃપતિર્દેયવસ્તૂન્યુદારધીઃ ॥૧૯॥ પ્રશ્નોત્તરૈ-
રનેકૈશ્ચ સભાયાં પ્રત્યહં પ્રભુઃ । સર્વાનાનન્દયામાસ કુર્વન્નિઃસં-
શયાન્ જનાન્ ॥૨૦॥ તૃતીયાયાં પ્રદોષેઽસૌ કૃષ્ણનીરાજનોત્ત-
રમ્ । નામસંકીર્તનં કૃત્વા સદઃસંસ્થોઽબ્રવીન્નિજાન્ ॥૨૧॥ પ્રષ્ટવ્યં

ઉત્સવકર્મમાં અત્યંત તત્પર થયાં ॥૧૬॥ પ્રભાશંકરપ્રમુખ વિપ્રો અને
ગંગાપ્રમુખ વિપ્રપત્નીઓ પણ યથાપૂર્વ આદરપૂર્વક પાક કરવા લાગી ॥૧૭॥
લગવાનપણુ ઉત્સવના કૃત્યમાં સ્વયં દૃઢ કટિબદ્ધ (અતિ ઉઘોગે યુક્ત)
થઈને પ્રતિદિન તેમાં સ્વયં સન્નિધિ (હાજરી) આપીને પાકાદિ કરાવતા
થકા તે જ્યાંને લલિતાની પેઠે આનંદ આપતા હતા (લક્ષ્મણનોને આ-
હ્વાદ આપવો એજ એમનો સ્વભાવ છે, આ સ્વભાવ સૌશીલ્ય ગુણના
આવિષ્કારથીજ વૃદ્ધિ પામેછે, તો એનો આ અવસર છે) ॥૧૮॥ તેપછી
ઉત્સવ સમયે લગવાનની આજ્ઞાથી ઝહેન જ્યા પાસે મહાદાનો કરાવા
ઉત્તમ રાત્રએ દાનયોગ્ય દ્રવ્યો મંગાવ્યાં, કેમકે આ ઉત્તમ ભૂપતિ ઉદાર-
બુદ્ધિ-દેશ કાળ પાત્રમાં દાન આપવાનાજ એક અધ્યવસાયવાળા હતા
॥૧૯॥ પ્રભુ શ્રીહરિ પ્રતિદિન સભામાં વિરાજમાન થઈ, તેતે અનેકવિધ
પ્રશ્નોત્તરોવડે તેતે ધર્માદિકમાં સંશયને ટાળતા થકા સર્વ જનોને આનંદ
આપતા હતા ॥૨૦॥ તેપછી તૃતીયા તિથિએ પ્રદોષસમયે આ લગવાન
શ્રીહરિ શ્રીકૃષ્ણ લગવાનની સંધ્યા આરતી કર્યાપછી લગવન્નામસંકીર્તનને
પરિસમાપ્ત કરીને, મહાસભામાં વિરાજમાન થઈને સર્વ આશ્રિતો પ્રત્યે
એમ બોલ્યા કે ॥૨૧॥ હે લક્ષ્મણ ! આ ભૂમિમાં ભક્તિ ધર્મ સેવ્યા થકા
સર્વ ફળને આપનારા થાયછે, (ભક્તિ વિનાનો ધર્મ કે ધર્મ વિનાની ભક્તિ
ફળને આપનારી થતી નથી) એમાં સંશયજ નથી, માટે આ બાબતમાં
જેને જે કાંઈપણ પુછવું હોય તે તમો મને પુછો (તેમાં જે જાણવા જેવું

યસ્ય યત્કિશ્ચિદ્ભવેત્પૃચ્છતુ માં સ તત્ । નિઃસંશયં સેવિતૌ યદ્ધ-
ક્તિધર્મૌ ફલપ્રદૌ ॥૨૨॥ હેમન્તસિંહો નૃપતિસ્તદાનીં સદઃસ્થિત-
સ્તં વિનયેન નત્વા । સદ્ધર્મપુષ્ટિં હૃદિ કામયાનઃ પપ્રચ્છ ચ સ્વસ્ય
સહાન્વયસ્ય ॥૨૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીય-
પ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે દુર્ગપુરે મુન્યાધ્યાવાસનનામા ત્રયોવિંશોઽધ્યાયઃ ॥ ૨૩ ॥

રાજોવાચ—પુંસાં સ્ત્રીणां ચ ભગવન્સમ્પ્રદાય इहौद्धवे । धर्म-
रक्षा भवेद्येन साधनं ब्रूहि तद्धि मे ॥१॥ स्यात्सद्धर्मस्य संवृद्धि-
र्यथा कृष्णस्य च प्रभो ! । उपासनायास्तद्भासस्तथा सम्यङ्गिरू-
पय ॥२॥ श्रीनारायणमुनिरुवाच—शृणु राजन् ! ब्रुवे तुभ्यं सद्धर्मा-

છે તેને હું જણાવીશ) ॥૨૨॥ હે રાજન્ ! આ સમયે સભામાં બેઠેલા
હેમંતસિંહ (જુનાગઢના જણોભાઈ) રાજા સપરિવાર પોતાની સદ્ધર્મ
પુષ્ટિને હૃદયમાં ઈચ્છતા થકા ભગવાનને પ્રણામ કરીને વિનયવિનમ્ર થઈને
પુછવા લાગ્યા ॥૨૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબો-
ધન્યુત્સવે દુર્ગપુરે મુન્યાધ્યાવાસનનામા ત્રયોવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૩॥

અધ્યાય ૨૪ મો.

હેમંતસિંહ રાજા પુછે છે—હે ભગવન્ ! આ ઉદ્ધવ સંપ્રદાયમાં
પુરૂષો તથા સ્ત્રીયોને જે સાધન (ઉપાય) થી સદ્ધર્મનું સંરક્ષણ (તેમાં
દૃઢ સ્થિતિ) થાય તે સાધન મને કહો ॥૧॥ વળી હે પ્રભો ! ભગવદુપાસના
અને તેમાં ઉપયોગી સદ્ધર્મની સંવૃદ્ધિ જેથી થાય અને જેથી હાસ-ક્ષય
થાય તે બન્નેને વિવેચન કરી કહો. (જે બેના જાણવાથી જે પરિત્યાગ કરવા
યોગ્ય હોય તેનો પરિત્યાગ થાય અને જે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય તેનું
ગ્રહણ થાય) ॥૨॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે હેમંતસિંહ રાજન્ ! તમો
સાવધતાથી સાંભળો. સદ્ધર્મના સંરક્ષણમાં શાસ્ત્રસંમત પ્રધાન સાધન સ-
ત્સંગ (સચ્ચબ્દથી કહેલા સાધુઓનો સમાગમ) નેજ સમજો. અસતનો

૧ આ અધ્યાયમાં સાંભળવા ઈચ્છતા શ્રદ્ધાળુ હેમંતસિંહ રાજાને ઉદ્દેશીને ભગ-
વાને બહુ યુક્તિથી કરેલા ધર્મરક્ષાના ઉપાયના નિરૂપણનો અનુવાદ કર્યો છે.

વનસાધનમ્ । સત્સન્નમેવ તન્મુખ્યં વિદ્ધિ સચ્છાસ્ત્રસમ્મતમ્ ॥૩॥
 દૈવસમ્પદ્યુજાં સજ્ઞાત્સદ્ગર્ભોપાસનાબલમ્ । વિવર્ધતે ક્ષીયતે તત્સ-
 જ્ઞાદ્વ્યાસુરસમ્પદામ્ ॥૪॥ ધર્મજ્ઞાનવિરક્તીનાં ભક્તેશ્ચાપિ નિરુ-
 પ્પણે । બાહ્યવેષે ચાસ્તિ સામ્યમુભયેષાં ચ યોષિતામ્ ॥૫॥ તન્ન
 નિષ્કપટં સ્વીયશ્રેયોર્થં દૈવસમ્પદઃ । પ્રીતયે ચ હરેર્નિત્યં સ્વધર્મા-
 ઘાચરન્તિ હિ ॥૬॥ સ્ત્રીદ્રવ્યરસમાનાદિપ્રાપ્તયેઽન્યે તુ દામ્ભિકાઃ ।

સંગ તો તેમાં વિરોધી છે ॥૩॥ તેમાં જે દૈવી સંપત્તિએ સંપન્ન હોય તે સંત
 અને જે આસુરી સંપત્તિએ સંપન્ન હોય તે અસંત કહેવાય. તે બેમાં સંતોના
 સંગથી સદ્ધર્મ અને તે મૂળ જેમાં છે એવી ઉપાસનાનું બળ વૃદ્ધિ પામે
 છે. અસંતોના સંગથી તો ક્ષય પામે છે ॥૪॥ દૈવી સંપત્તિએ યુક્ત સાધુ
 અને આસુરી સંપત્તિએ યુક્ત અસાધુનાં લક્ષણોને સંક્ષેપમાં ચાર શ્લોકોથી
 વિવેચન કરી કહે છે—તેમાં જે ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્ય અને ભક્તિએ સંપન્ન છે
 તે દૈવી સંપત્તિએ યુક્ત માન્યા છે અને જે અધર્મ અજ્ઞાન અવૈરાગ્ય
 અભક્તિએ સંપન્ન છે તેતો આસુરી સંપત્તિએ યુક્ત માન્યા છે. તેમાં
 કેને ધર્મ જ્ઞાનાદિ દૈવી સંપદાની સમૃદ્ધિ છે અને કેને અધર્મ અજ્ઞાન
 આદિક આસુરી સંપદાની સમૃદ્ધિ છે એવો વિચાર નિસરતાં, ધર્મ જ્ઞાન
 વૈરાગ્ય અને ભક્તિનું શાસ્ત્રવચન કહેવાપૂર્વક લક્ષણ કહેવામાં અને બાહ્ય-
 વેષમાં બંનેય (દૈવ આસુર) સમાન હોય છે, કેમકે આસુરી સંપદાએ
 યુક્ત એવા કેટલાક દંભપ્રધાન મહાપાપિષ્ઠો દૈવી સંપત્તિવાળા જનોના
 જેવાં બાહ્ય ચિહ્નોને ધારીને અંતે અત્યંત અનર્થ કરનારા થાય છે, માટે
 ‘બંને પણ સમાન છે’ એમ આ સ્થળે કહે છે ॥૫॥ તેમાં જેઓ નિષ્ક-
 પટપણે પરમાત્માની પ્રીતિનીજ સ્પૃહા રાખીને પોતાના શ્રેયમાટે (પણ
 બીજને ઠગવા માટે નહિ) નિત્ય સ્વધર્માદિકને આચરણ કરે છે તેઓજ
 દૈવી સંપદાએ સંપન્ન કહેવાય. તે આ જનો બહુ કાળના પરિચયથી
 પરીક્ષા કરીનેજ જાણવા, કેમકે આ કલિકાળમાં દાંભિકો દૈવી સંપદાનું
 નાશ કરનારા બહુ અસુરો હોય છે. તે આ દાંભિકો તો સ્ત્રી દ્રવ્ય રસ
 માનાદિપરાયણ હોઈને તેની પ્રાપ્તિમાટે કાપલ્યશ્ચ પટ (વસ્ત્ર) થી પોતાનું

ધર્માદિવાર્તાં કપટાદ્વાઙ્માત્રેણાત્ર કુર્વતે ॥૭॥ ફૂત્કૃત્ય ગુપ્તં દં-
શન્તો મૂષકા ઇવ તે શનૈઃ । ધર્માદિવાર્તાં કૃત્વૈતન્મૂલચ્છેદં હિ
કુર્વતે ॥૮॥ સદસદ્વ્યક્તિબોધોઽતો યથા સ્યાદુદ્ધવાધ્વનિ । મનુ-
ષ્યાણાં તથા સ્પષ્ટં તલ્લક્ષ્માદ્યપિ કથ્યતે ॥૯॥ નિઃશ્રેયસાય જી-
વાનાં શ્રીવિષ્ણુર્ભગવાન્સ્વયમ્ । આવિર્ભવતિ ભૂલોકે સ્વતન્ત્રઃ કરુ-

દુષ્ટ સ્વરૂપ ઢાંકી દધને ધર્માદિ વાર્તાને ઉપરથી વાણીમાત્રથી કરે છે પણ
ધર્માદિકને સ્વયં આચરતા નથી. તે આ દાંભિકો પ્રથમ મુખવાયુથી
કુંકી કુંકીને પછીથી ગુપ્તપણે કરડતા ઉદરની પેઠે ધીમે ધીમે ધર્માદિ
વાર્તાથી લોકોને ઠગીને પછી બીજામાં રહેલા ધર્મ જ્ઞાનાદિકનો પણ મૂળ-
માંથી ઉચ્છેદ કરેછે (આ તો આસુરોમાં પણ આસુર છે) ॥૬-૮॥
માટે આ ઉદ્ધવાચાર્યે પ્રવર્તાવેલા મોક્ષમાર્ગમાં વિચરતા મનુષ્યોને સત્-
દેવી સંપત્તિએ યુક્ત સાધુ અને અસત્-આસુરી સંપત્તિએ યુક્ત અસાધુ-
ઓની વ્યક્તિ-વિવેકથી બોધ જેમ સ્પષ્ટ થાય તેમ તેમનાં લક્ષણો વિગેરે
હવે કહું છું ॥૯॥ જે સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલયરૂપ
લીલા જેમની છે એવા સર્વેશ્વરેશ્વર છે તેજ કરુણાનિધિ શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન
પોતે જીવો કે જેમને કરુણ કલેવરનો યોગ પણ વર્તે છે અને વેદરૂપ પ્રમા-
ણપ્રકાશ પણ પ્રકાશમાન છે અને સ્મૃત્યાદિ ઉપયોગી ઉપકરણ પણ
વર્તે છે પણ અનાદિ અવિદ્યારૂપ અંધકારથી આવરિત દૃષ્ટિવાળા હોવાથી
મોક્ષમાર્ગને નહિ પામેલા છે તેઓને મોક્ષ પમાડવામાટે ભૂલોકમાં પ્રાદુર્ભાવ
પામે છે. ક્યારે? કયા કારણે? એવા તો પ્રશ્નનો અવસર નથી, કેમકે
તે ભગવાન સ્વતંત્ર છે. જે કર્મપરવશો હોય તેઓનેજ કાળનિયમ કે
દેશનિયમ કે હેતુનિયમ હોય. જે અકર્મવશ્ય સ્વતંત્ર સર્વેશ્વરેશ્વર હોય
તેને આવિર્ભાવમાં કાળ દેશાદિ નિયમની અપેક્ષા શી છે? કાંઈ નહિ. કિંતુ
કરુણાનિધિ તે ભગવાનનો કરુણાપૂર જ્યારે ઉત્તરંગિત (ઉછળતા તરંગો-
વાળો) થાય ત્યારે અવતરેજ. એમ કહેવાથી-કેટલાક વૈદિકમન્યો-‘ભગ-
વાન કેમ અવતરે? ભલે અવતરે પણ ભૂમિમાં કેમ અવતરે? ભલે ભૂમિમાં
અવતરે પણ હમણાં (કલિયુગમાં) કેમ અવતરે? અવતરેલા પણ ભગવાન

ણાનિધિઃ ॥૧૦॥ નરનારાયણો દત્ત ઋષભઃ કપિલાદયઃ । રામ-
કૃષ્ણાદયશ્ચાસ્યાવતારાઃ સન્તિ ભૂરિશઃ ॥૧૧॥ તે નિહત્યાસુરાન્દુ-
ષ્ટાન્ધર્મસાધુસુરદ્રુહઃ । ધર્મં પ્રવર્તયન્ત્યત્ર સેવ્યાસ્તે મોક્ષકા-
ક્ષિભિઃ ॥૧૨॥ અસુરાંસ્તે યથા ઘ્નન્તિ યાદૃશાસ્તેઽસુરા યથા ।
જાતાસ્તદાદૌ વચ્મ્યત્ર શ્રીમદ્ભાગવતોદિતમ્ ॥૧૩॥ સર્ગારમ્ભે
પુરા બ્રહ્મા છાયયૈવાત્મનોઽસૃજત્ । અવિદ્યાં પञ્ચપર્વાણં નિજસર્ગો-
પબંહણામ્ ॥૧૪॥ તમો મોહો મહામોહસ્તામિસ્રં ચ તુરીયકમ્ ।
પञ્ચમં ત્વન્ધતામિસ્રમવિદ્યાપર્વ કીર્ત્યતે ॥૧૫॥ एतामविद्यां सृष्ट्वैव

અમાયિક (દિવ્ય) દેહવાળા કેમ હોય ?' ઇત્યાદિ હુતર્કને કરનારા જેઓ
હોય તે આસુરોજ છે, એ અર્થ સિદ્ધ થયો ॥૧૦॥ શ્રીવિષ્ણુના નરના-
રાયણ દત્તાત્રેય ઋષભદેવ કપિલ રામ કૃષ્ણ આદિક અનેક અવતારો
થયા છે. કિં બહુના-બીજ પણ બહુ અવતારો થાય છે, તેમના અવતાર
સ્વરૂપને કોણ જાણવામાટે સમર્થ થાય ? કોઈ પણ નહિ. તેમની કૃપાના
પાત્રભૂત કેટલાકજ હમણાં પણ જાણે છે. આ અવતારો ધર્મ સાધુ અને
સુરોનો દ્રોહ કરનારા દુષ્ટ અસુરોને હણીને ભૂતળમાં ધર્મને પ્રવર્તાવે છે.
માટે તેમને વિષે મનુષ્યને સંભતીય આકારમાત્રથી અન્યથા બુદ્ધિનો
પરિત્યાગ કરીને તે આ અવતારો મુમુક્ષુઓએ સાક્ષાત્ સેવવા યોગ્ય છે
॥૧૧-૧૨॥ આ અવતારો અસુરોને જે પ્રકારે મારે છે તેનો પ્રકાર અને
આસુરવિભૂતિને સ્પષ્ટપણે તમોને જાણવામાટે હમણાં પ્રથમ આસુર
સર્ગની ઉત્પત્તિનો પ્રકાર જે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહ્યો છે તેને કહું છું ॥૧૩॥
પૂર્વે સૃષ્ટિના સમારંભ સમયે જગત્સૃષ્ટા બ્રહ્માએ પોતાની છાયાએ કરીને
સર્ગ વિસ્તારમાં ઉપયોગી અવિદ્યા સર્જી (અવિદ્યાવડેજ પ્રજાસર્ગની વૃદ્ધિ
થાય છે) આ અવિદ્યા પંચ પર્વે સંપન્ન હતી. તેનાં તે આ પર્વ કહ્યાં છે-
તમ, મોહ, મહામોહ, તામિસ્ર અને અંધતામિસ્ર. એમનાં લક્ષણો વિષ્ણુ-
પુરાણમાં કહ્યાં છે- 'તમોઽવિવેકો મોહઃ સ્યાદન્તઃકરણવિભ્રમઃ । મહા-
મોહસ્તુ વિજ્ઞેયો ગ્રામ્યભોગસુલ્લેષણા ॥ મરણં હ્યન્ધતામિસ્રં તામિસ્રઃ ક્રોધ
ઉચ્યતે । અવિદ્યા પञ्चपर्वेषा प्रादुर्भूता महात्मनः ॥' ઇતિ ॥૧૪-૧૫॥

તાં તનું વિજહાવજઃ । તમોરૂપા નિશા સાઽભૂદસુરાણાં બલં યતઃ
 ॥૧૬॥ એતત્તનુસમુદ્ભૂતા વિધેર્જઘનજાસ્તથા । અસુરા યક્ષરક્ષાંસિ
 વભૂવુર્દુઃસ્વહેતવઃ ॥૧૭॥ સર્ગોઽધર્માત્તદા ચાભૂદ્રહ્મપૃષ્ઠોદ્ભવાદ-
 યમ્ । કામલોભમદેશ્યા રુદ્ર હિંસા માયા કલિર્ભયમ્ ॥૧૮॥ મોહ-
 મત્સરમાનાદ્યા અધર્મકુલનાયકાઃ । એતે હ્યસુરદેહેષુ ન્યૂષુઃ સર્વે
 યથાસુખમ્ ॥૧૯॥ તદાવિષ્ટાસ્તુ તે યબ્ધું મોક્તું પાતું ચ નિર્દયાઃ ।
 બ્રહ્માણં દુદ્રુવુઃ સર્વે સ તં દેહં તદા જહૌ ॥૨૦॥ પતન્સ દેહઃ સ-
 ન્ધ્યાઽભૂત્તાં તે મૂઢાઃ પ્રપેદિરે । ત્રિષુ લોકેષુ તે દુષ્ટાશ્ચરન્તોઽ-
 ભ્યાર્દયંશ્ચ તાન્ ॥૨૧॥ આસીત્તેષાં જીવનં ચાથૈહિકામુષ્મિકં સુ-

બ્રહ્માએ પંચપર્વા અવિધાને ઉપજીવીને, તેને આરંભ કરનારી તે ઘોરરૂપ
 તનુનો ત્યાગ કરી દીધો. તેમણે ત્યાગ કરેલી તે તનુ તમોરૂપ રાત્રિ થઈ
 કે જેમાં અસુરોનું બળ વધે છે. (તે રાત્રિને આશરીને અસુરો બળોદ્ધત
 થયા) ॥૧૬॥ આ બ્રહ્માની તનુ થકી ઉત્પન્ન થએલા તથા દેહાંતરને
 પામેલા બ્રહ્માના જઘન (કટીના અથવા લાગ) થકી ઉત્પન્ન થએલા
 અસુરો યક્ષો અને રાક્ષસો સર્વ જીવોને દુઃખનાજ એક કારણભૂત થયા
 ॥૧૭॥ તે સમયે બ્રહ્માના પૃષ્ઠલાગથકી ઉત્પન્ન થએલા અધર્મથકી
 ક્રોધ પણ આ (આગળ કહીશ) સર્ગ ઉત્પન્ન થયો, જે સર્ગમાં અધર્મ-
 કુળના નાયકો-કામ લોભ મદ ઈર્ષ્યા રોષ હિંસા માયા (કપટ) કળિ ભય
 મોહ મત્સર માન આદિક ઉત્પન્ન થયા. આ કામાદિક સર્વે અસુરદેહોમાં
 અવકાશ પામીને સુખેથી નિવાસ કરી રહ્યા ॥૧૮-૧૯॥ આ અધર્મસર્ગે
 પ્રવેશ કરેલા તે નિર્દય અસુરો કામાદિકથી અભિભૂત ચિત્તવાળા થઈને,
 માંસ ખાવા રૂઢિર પીવા અને મૈથુન કરવા બ્રહ્માનીજ પાછળ દોડ્યા.
 તે સમયે અસુરોથકી ભય પામેલા તે બ્રહ્માએ તે તનુનો તત્કાળ ત્યાગ
 કરી દીધો ॥૨૦॥ તેમણે ત્યાગ કરેલી તે તનુ સંધ્યા (સાયંતની) થઈ.
 મૂઢમતિના તે અસુરો આ સ્ત્રીરૂપિણી સંધ્યાને પામ્યા. તે આ કામ-
 ક્રોધાદિકથી કલુષિત ચિત્તવાળા કૂર અસુરો ત્રણ લોકોમાં ભ્રમતા થકા
 ત્રણ લોકોને ખીડવા પ્રવર્ત્યા ॥૨૧॥ દુરાત્મા અસુરોને આ લોક પરલોકમાં

સ્વમ્ । અધર્મસર્ગ એવૈકમસુરાણાં દુરાત્મનામ્ ॥૨૨॥ તન્વાઽથ
પ્રમથા વિદ્યાતપોયોગસમાધિના । દેવાનૃષીન્ મનૂનૃશ્ચ સસર્જ
વિધિરાદરાત્ ॥૨૩॥ સાક્ષાદ્ધર્મસ્તતો જાતો બ્રહ્મણો દક્ષિણસ્ત-
નાત્ । સહ સ્વપરિવારેણ દેવાદિષ્વવસન્ન સઃ ॥૨૪॥ શ્રદ્ધા મૈત્રી
દયા શાન્તિસ્તુષ્ટિઃ પુષ્ટિઃ ક્રિયોન્નતિઃ । બુદ્ધિર્મેધા તિતિક્ષા
હીર્મૂર્તિર્ધર્મસ્ય યોષિતઃ ॥૨૫॥ એતા લક્ષ્મીર્યથા વિષ્ણું શિવા વા
શક્કરં યથા । શક્યોઽનુવ્રતાઃ સન્તિ તથા ધર્મે હિ સર્વદા ॥૨૬॥
શુભં સુખં પ્રસાદશ્ચ ક્ષેમાભયમુદાદયઃ । પુત્રા ધર્મસ્ય તૈઃ સાકં
તત્રોવાસ સુખેન સઃ ॥૨૭॥ સહ સમ્બન્ધિભિર્ધર્મો દેવાદીનાં તુ
જીવનમ્ । આસીદત્ર પરત્રાપિ સ એવ સુખમીષિતમ્ ॥૨૮॥ વપૂ-
ષ્યધર્મમુખ્યાનાં સન્ત્યવિદ્યામયાનિ વૈ । વિદ્યામયાનિ સર્વેષાં
ધર્માદીનાં ભવન્તિ ચ ॥૨૯॥ દૈવી સમ્પદિતિ પ્રોક્તઃ સાન્વયો

લોગમાટે અધર્મસર્ગજ એક પ્રધાન સાધન થઇ પડ્યો (સર્વદા સર્વત્ર
અધર્મથીજ ઉપલોગ કરવા લાગ્યા) ॥૨૨॥ તે પછી બ્રહ્માએ પ્રભાશ્પ
તનુએ કરીને વિદ્યા તપ યોગ સમાધિશ્પ અને સંપન્ન થઇને દેવો ઋષિઓ
મનુઓ અને મનુષ્યો આદરથી સંબોધ્યા ॥૨૩॥ તેપછી તેજ બ્રહ્માના
દક્ષિણ સ્તનથી સાક્ષાત્ ધર્મપ્રજાપતિ પ્રકટ થયા. આ ધર્મ પોતાના
પરિવાર (આગળ કહેશે) સાથે દેવાદિકમાં આવેશ કરીને સુખેથી રહ્યા
॥૨૪॥ ધર્મનો આ પરિવાર કહ્યો છે-શ્રદ્ધા મૈત્રી દયા શાન્તિ તુષ્ટિ પુષ્ટિ
ક્રિયા ઉન્નતિ બુદ્ધિ મેધા તિતિક્ષા હી મૂર્તિ, આ તેર ધર્મની પત્નીઓ છે.
આ શ્રદ્ધાદિ શક્તિઓ લક્ષ્મીજી વિષ્ણુનેજ જેમ અને પાર્વતી શંકરનેજ
જેમ તેમ ધર્મને સર્વદા નિત્ય પતિવ્રતા ધર્મથી અનુવરેલીઓ છે. શુભ
સુખ પ્રસાદ ક્ષેમ અભય આદિક તે ધર્મના પુત્રો છે. તે આ પરિવાર
સાથે ધર્મ સુખેથી દેવાદિકમાં નિવાસ કરી રહ્યો ॥૨૫-૨૭॥ તે દેવાદિ-
કોને તો તે આ સપરિવાર ધર્મજી સર્વત્ર દેશમાં સર્વત્ર કાળમાં ધૃષિત
સુખસાધન થયો (અધર્મથી ઉપલોગમાં તેઓની કદાપિ પ્રવૃત્તિ થતીજ
ન હતી) ॥૨૮॥ આ ધર્મવંશના દેહો વિદ્યામય (જ્ઞાનપ્રધાન) છે અને

ધર્મ આસુરી । સમ્પન્નાધર્મસર્ગસ્તુ હરિગીતાસુ વિસ્તરાત્ ॥૩૦॥
 દૈવી સમ્પન્મોક્ષકર્ત્રી બન્ધકર્ત્રી મતાઽઽસુરી । દેવતાસ્વસ્તિ દૈવ્યે-
 વમાસુરી ચાસુરેષ્વપિ ॥૩૧॥ દેશકાલક્રિયાસક્તૃવૈષમ્યાદૈવતે-
 શ્વપિ । આસુરી સમ્પદાયાતિ તદા તેઽપ્યસુરા મતાઃ ॥૩૨॥ યથા
 શચ્યાઃ પ્રસન્નેન પારિજાતતરોઃ કૃતે । કૃષ્ણેન ભૂરિ યુયુધે દેવે-
 ન્દ્રોઽપ્યસુરેન્દ્રવત્ ॥૩૩॥ દેશાદીનાં સતાં યોગાદસુરેષ્વપિ કુત્ર-
 ચિત્ । દૈવી નિવિશતે સમ્પત્તદા દેવા હિ તે મતાઃ ॥૩૪॥ પ્રહ્લાદો
 દૈત્યપુત્રોઽપિ યથા નારદસક્તમાત્ । દૈવી સમ્પદમેવાઽઽપ વિષ્ણૌ
 ભક્તિ પરાં વ્યધાત્ ॥૩૫॥ તસ્યૈવ સક્તાચ્ચ યથા તત્પૌત્રો વલિરા-

અધર્મવંશના તો દેહો અવિદ્યામય છે ॥૨૯॥ શ્રીભગવદ્ગીતામાં ‘સપરિવાર
 જે ધર્મ છે તે દૈવી સંપત્તિ છે’ એમ વિસ્તારથી કહ્યો છે અને ‘જે અધર્મ-
 સર્ગ છે તેતો આસુરી સંપત્તિ છે’ એમ વિસ્તારથી કહ્યો છે. તેમાં જે
 દૈવી સંપત્તિ છે તે મોક્ષને કરનારી અને જે આસુરી સંપત્તિ છે તે બન્ધન
 કરનારી માની છે. દેવાદિકમાં દૈવી સંપત્તિ અને અસુરાદિકમાં આસુરી
 સંપત્તિ રહેલી છે. તે આ દેવાસુરનો વિભાગ પૃથક્પણે સ્પષ્ટ દેખાય છે
 ॥૩૦-૩૧॥ એમ ન માનવું કે-દેવયોનિના અધાય દૈવી સંપદાએ સંપન્ન
 હોય અને આસુર યોનિના અધાય આસુરી સંપદાએ સંપન્ન હોય. કેમકે
 દેશ કાળ ક્રિયા અને સંગની વિલક્ષણતાને લીધે દેવયોનિવાળા પણ કદા-
 ચિત્ આસુર વૃત્તિવાળા થાય અને અસુર યોનિવાળા પણ તે દેશ કાળા-
 દિકની વિલક્ષણતાથી દૈવી સંપત્તિએ સંપન્ન થાય. જેમ દેવોના પણ ઇન્દ્રે
 ઇન્દ્રાણીના પ્રસંગથી પારિજાત તરૂનિમિત્તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ સાથે અસુ-
 રેન્દ્રવત્ ઘણું યુદ્ધ કર્યું. અને અસુરસુત પણ પ્રહ્લાદજી નારદજીના સમા-
 ગમથી દૈવી સંપદાને પામીને પરમ ભાગવત થયા. માટે દેવયોનિમાં
 જન્મેલા હોય કે અસુરયોનિમાં જન્મેલા હોય પણ જે દૈવી સંપ-
 દાએ યુક્ત હોય તે દેવોજ માન્યા છે અને આસુરી સંપદાએ યુક્ત હોય
 તે અસુરોજ માન્યા છે ॥૩૨-૩૫॥ માટેજ પ્રહ્લાદના પૌત્ર (પુત્રના
 પુત્ર) બલિરાજાએ તેમનાજ સમાગમથી આસુર ભાવ ત્યાગ કરીને દૈવી

સુરમ્ । ત્યક્ત્વા ભાવં હરિં ચક્રે સ્વવશં દૈવસમ્પદા ॥૩૬॥ દેશા-
દીનાં સદસતાં સમ્બન્ધાત્સમ્પદોર્દ્વયમ્ । इदं देवासुराख्याकृन्म-
नुष्येष्वपि वर्तते ॥૩૭॥ દેશાદેરસતો યોગાદૈવિકા અપિ માન-
વાઃ । આસુરીં સમ્પદં પ્રાપ્ય લભન્તે હ્યસુરાભિધામ્ ॥૩૮॥ દુર્યો-
ધનસ્યાશ્રયણાદ્રોણભીષ્માદયો યથા । આસન્નધર્મરુચયસ્તતો
દુર્યોધનાર્થિતૈઃ ॥૩૯॥ પાતાલસ્થાસુરૈર્વિષ્ટા દેવા અપ્યસુરા इव ।
नरनारायणाभ्यां ते कृष्णाभ्यां युद्धमाचरन् ॥૪૦॥ કૃતકાર્યેષુ
દૈત્યેષુ નિર્ગતેષુ તદક્ષતઃ । પુનસ્તે ભગવદ્ભક્તિં ચક્રિરે ધર્મમા-
શ્રિતાઃ ॥૪૧॥ સતો યોગાત્તથા ક્વાપિ દેશાદેરાસુરક્રિયાઃ । અપિ
દેવાભિધાં યાન્તિ દૈવીં પ્રાપ્યાત્ર માનવાઃ ॥૪૨॥ કદર્યપિઙ્ગલા-

સંપદાએ કરીને ભગવાનને પોતાને વશ કરી લીધા ॥૩૬॥ એવીજ રીતે
માનુષ યોનિમાં પણ તે આ દૈવ આસુર વિભાગ શુભાશુભ દેશ કાળાદિકના
સંબન્ધભેદથી પ્રવર્તે છે ॥૩૭॥ તે અતાવે છે-દૈવી સંપદાએ સંપન્ન એવા
પણ મનુષ્યો કદાચિત્ અશુભ દેશાદિકના યોગને લીધે આસુર સંપદાએ
આવિષ્ટ થઇને આસુરી ક્રિયાને અનુષ્ઠાન કરે છે, ત્યારે તેઓ તે સ્વભા-
વથી 'અસુર' એવા વ્યવહારને યોગ્ય થાયછે. જેમ ભીષ્મપિતા દ્રોણા-
ચાર્ય આદિક દૈવી સંપદાએ સંપન્ન હતા પણ આસુરપ્રકૃતિ દુર્યોધનના
સંબન્ધથી અધર્મરૂચિવાળા થયા. તે પછી દુર્યોધને પ્રાર્થના કરેલા પાતા-
ળવાસી અસુરોએ અનુપ્રવેશ કરેલા તે દ્રોણ ભીષ્માદિકો દેવ-પ્રથમ દૈવી
સંપદાવાળા હતા પણ અસુરોની પેઠે સાક્ષાત્ નરનારાયણરૂપ કૃષ્ણ અર્જુન
સાથે યુદ્ધમાં પ્રવર્ત્યા. કાર્ય કરી લીધા પછી તે અસુરો તેમના શરીર થકી
નીકળી જતાં આસુર સ્વભાવે રહિત થએલા તે દ્રોણ ભીષ્માદિક યથા-
પૂર્વ દૈવ સ્વભાવે સંપન્ન થઇને ફરીથી ભગવદ્ભક્તિપરાયણ થયા હતા
॥૩૮-૪૧॥ તેજ પ્રકારે આસુર પ્રકૃતિવાળા પણ મનુષ્યો કદાચિત્ શુભ
દેશાદિકના યોગથી દૈવી સંપદાને પામીને 'દેવ' એવા નિર્દેશને યોગ્ય
થાય છે, જેમ અવંતી નગરીનો કદર્ય દ્વિજ (લોભાતુર) અને મિથિલા
નગરીની પિંગળા વેશ્યા (કામાતુર) ગૂહરાજ શબરી ભીલડી (હિંસક)

દ્યાશ્ચ દત્તાત્રેયસમાગમાત્ । યથાઽઽસુરક્રિયા હિત્વા પૂજ્યા દેવા
 રૂપાભવન્ ॥૪૩॥ ધર્મેણ ચાપ્યધર્મેણ સવંશ્યેનાશ્રિતાત્મનામ્ ।
 દેવાસુરાણામેતેષાં વૈરમસ્તિ પરસ્પરમ્ ॥૪૪॥ છિદ્રાણિ સ્વસ્વશ-
 શ્રૂણાં તે પશ્યન્તે ઇતસ્તતઃ । વિચરન્તિ ત્રિલોક્યાં વૈ સ્વયૂથૈર્વિજિ-
 ગીષ્વઃ ॥૪૫॥ દેશકાલક્રિયાસજ્ઞાન્ સતો યર્હિ શ્રયન્તિ હ ।
 દેવાસ્તર્હિ જયન્ત્યેવ ધર્માઘૈર્નિજવૈરિણઃ ॥૪૬॥ દેશાદીનસતો
 યર્હિ શ્રયન્તે દેવતાઃ કચિત્ । તદા સ્વનિષ્ઠાધર્માઘૈરસુરાસ્તા
 જયન્તિ હિ ॥૪૭॥ ઇત્યં દેવાશ્ચાસુરાશ્ચ સ્વસ્થયોઃ સમ્પદોર્વશાત્ ।
 વ્યવહિયન્તે લોકેષુ તત્તન્નામ્ના દ્વિધા કિલ ॥૪૮॥ તત્રેદશાસુરા-
 ન્હન્તિ ધર્મસંરક્ષણાય સઃ । કૃતાવતારો ભગવાન્ દ્વેધા તદધુ-
 નોચ્યતે ॥૪૯॥ પ્રવૃત્તિમાર્ગમાશ્રિત્ય ભગવાન્ યર્હિ વર્તતે । રામ-

ધ્યાદિકો દત્તાત્રેય રામચંદ્ર આદિકના સમાગમથી આસુર સ્વભાવને
 ત્યાગ કરીને દૈવી સંપદાને પામીને, દેવો જેવા પૂજ્ય થયા હતા ॥૪૨-૪૩॥
 પરસ્પર નિત્ય વૈર જેમને છે એવા ધર્મવંશ અને અધર્મવંશે પ્રકૃતિથી નિય-
 મથી આવેશ કરેલા હોવાથી તે દેવો અસુરોને વૈર કાયમથી અનુવર્તે છે.
 સપરિવાર ધર્મે પ્રવેશ કરેલા દેવાદિકો અને સપરિવાર અધર્મે પ્રવેશ
 કરેલા અસુરાદિકો પોતપોતાના શત્રુઓને હતવાની ઇચ્છાથી સદાય
 એક બીજાનાં છિદ્રોને જોતા થકા પોતપોતાના મંડળોની સાથે ત્રિલોકીમાં
 અહીં તહીં વિચરે છે ॥૪૪-૪૫॥ જ્યારે દેવો શુભ દેશ કાળ ક્રિયા સંગનો
 આશ્રય કરે છે ત્યારે પોતામાં ઉદ્ભવેલા ધર્મવંશના બળને પામીને પોતાના
 વૈરી અસુરોને હાતે છે. જો કદાચિત્ દેવતાઓ અશુભ દેશ કાળાદિકનો
 આશ્રય કરે છે તો અસુરો પોતામાં (દેવમાં) અનુપ્રવિષ્ટ થએલા અધર્મ
 વંશના બળને પામીને તે દેવતાઓને હાતે છે ॥૪૬-૪૭॥ આ પ્રકારે દેવો
 અને અસુરો પોતામાં રહેલી દૈવી આસુરી સંપદાના વશપણથી તેતે દેવ
 અસુર નામથી લોકમાં એ પ્રકારે વ્યવહાર કરાય છે ॥૪૮॥

તેમાં ધર્મરક્ષણમાટે ધરામાં ધારણ કર્યો છે અવતાર જેમણે એવા
 તે ભગવાન્ એ પ્રકારે આવા અસુરોને હણે છે, તે ભેદને હવે હું કહું છું તેને

કૃષ્ણાદિરૂપેણ તદા તાન્ હન્તિ હેતિભિઃ ॥૫૦॥ ક્વચિત્ક્વચિન્ન
તન્નિષ્ઠાન્કામાદીનાન્તરાસુરાન્ । જ્ઞાનોપદેશશબ્દેન સ હન્તિ નતુ
તત્તનૂઃ ॥૫૧॥ નિવૃત્તિમાર્ગમાશ્રિત્ય ભગવાન્ યદ્દિ વર્તતે । નારા-
યણાદિરૂપેણ તદા હન્ત્યાન્તરાત્રિપૂન્ ॥૫૨॥ સ્વાભાવિકાન્હન્તિ
દોષાન્કામાદીનસુરસ્થિતાન્ । સાંસર્ગિકાંશ્ચ દેવસ્થાન્નતુ તેષાં
તનૂઃ ક્વચિત્ ॥૫૩॥ સ એવ ભગવાન્ પુંભિર્ધૃતમાનુષવિગ્રહઃ ।

સાવધતાથી સાંભળો ॥૪૮॥ જ્યારે ભગવાન્ ભૂમિમાં રામ
કૃષ્ણાદિ રૂપથી અવતરીને રાજ્યપરિપાલનાદિરૂપ પ્રવૃત્તિ ધર્મને આશ-
રીને તે અસુરોને આયુધોવડે હણે છે. ત્યારે તો તેમની તનુઓના ઉચ્છેદ-
રૂપ આ અસુરહનન કહેવાય છે. એજ ભગવાન્ કવચિત્ કવચિત્
અસુરોમાં રહેલા, (અંતરના) તેમની જીવિકારૂપ કામાદિ દોષોને
કેવળ જ્ઞાનોપદેશરૂપ ખડ્ગથી નાશ કરે છે, પણ તે સ્વાભાવિક આસુરી
સંપદાવાળા અને સાંસર્ગિક આસુરી સંપદાવાળા અસુરોના દેહોને નથીજ
નાશ કરતા ॥૫૦-૫૧॥ જ્યારે ભગવાન્ ભૂમિમાં શ્રીનરનારાયણાદિ
સાધુ સ્વરૂપે પારમૈકાંતિક ધર્મરૂપ નિવૃત્તિમાર્ગને આશરીને વર્તે છે
ત્યારે અસુરોની અંદર પ્રવેશ કરી રહેલા, તેમની જીવિકારૂપ કામાદિ
રિપુઓને જ્ઞાનખડ્ગથી છેદે છે. અસુરોમાં રહેલા સ્વાભાવિક કામાદિ
દોષો અને સાંસર્ગિક-અસુર સંપદાવિષ્ટ જનના સંબન્ધથી આવેલા,
દેવોમાં રહેલા કામાદિ દોષોને હણે છે, ક્યારેય પણ તેમની તનુઓને
હણતા નથી. ભગવાનનું આ અસુરપ્રકૃતિમાત્ર હનનરૂપ ચરિત્ર તો તેતે
ચેતનોના નિઃશ્રેયસમાં અત્યંત ઉપયોગી હોઈને તેમના સમુજ્જવનમાં
પર્યવસાન પામે છે, જેથી તેની શ્રેષ્ઠતા જણાવી છે ॥૫૨-૫૩॥ કૃપાથી
લોકોપકારાર્થે માનુષ ભાવ જેમણે સ્વીકાર્યો છે, પરમવત્સળ, સૌશી-
લ્યના એક નિધિરૂપ એજ ભગવાન્ મોક્ષાર્થીએ તેમના માહાત્મ્યજ્ઞાન-
પૂર્વક તેમના માનુષાકાર યોગમાં અન્યથા બુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને ‘સર્વ
ધર્મિરોના ધર્મિર, સર્વના સુહૃદ્, અમારા ઉજ્જવન માટે ધાર્યું છે નરનાથ્ય
જેમણે એવા છે’ એવી પરા ભક્તિથી સેવનીય છે. જે સ્વરૂપ અક્ષર

ઉપાસનીયઃ શ્રેયોઽર્થમજ્ઞાનતિમિરાપહઃ ॥૫૪॥ સ્વતન્ત્રત્વાત્સ
ભગવાન્પ્રત્યક્ષઃ કાપિ વર્તતે । કચિત્પરોક્ષવચ્ચાસાવદ્દશ્યો વર્તતે
નૃભિઃ ॥૫૫॥ અદ્દશ્યઃ સ યદા તર્હિ તૂપાસ્યા તસ્ય સર્વથા ।
પ્રતિમૈવાથ સાધૂનાં સેવા કાર્યા ચ પૂજનમ્ ॥૫૬॥ નિષ્કામા

થકી પરતર, સર્વ ભૂતોનું કારણ, સત્ય જ્ઞાન અનંત, નિત્યમુક્તોએજ
એક દર્શનીય, શ્રુતિએજ એક જ્ઞાતવ્ય છે તેને પ્રાકૃત પુરૂષો સેવવા
માટે સમર્થ થતા નથી, માટેજ પરમ કૃપાનિધિ ભગવાન્ પોતાના આરા-
ધનની સુકરતા સંપાદન કરી આપીને સર્વને શ્રેય પમાડવા પોતાનાજ
રૂપથી ધર્મરક્ષણના મિષથી પ્રકટ થાય છે. આ ભગવાન્ અજ્ઞાન અંધ-
કારને હરનારા છે. શંકા-આ ભગવાન પણ નિયત કાળ વ્યવસ્થાવાળા
(અમુક કાળમાંજ પ્રકટ થાય છે સર્વદા નહિ) છે તો સર્વના સમાશ્ર-
યમાં આવે એમ કેમ હોઈ શકે ? તો તે સત્ય છે. એમાં વિશેષ છે તે
સાંભળો, ઇતર-પ્રાકૃતના જેવું એમનું જન્મ કાળવિશેષ નિયત (અમુક
કાળમાંજ થાય એમ) નથી તેમ કાળે પરિચ્છિન્ન (અમુક કાળ-
સુધીજ રહે) નથી, કેમકે આ તો સદા સર્વત્ર નિત્ય સમીપસ્થ છે, સતત
ગતિ જેની છે એવા સૂર્યના જેમ ઉદય અસ્તમય થાય છે તેમ ભગવા
નના જે અપરોક્ષ (પ્રત્યક્ષ) પરોક્ષ ભાવ છે એજ પ્રાદુર્ભાવ તિરોભાવ
છે (અપરોક્ષને પ્રાદુર્ભાવ અને પરોક્ષને તિરોભાવ કહે છે) પરં સ્વયં
સ્વતંત્ર હોવાથી અમુક દેશમાં કે અમુક કાળમાં એવી નિયમની અપેક્ષા
વિના કવચિત્ કદાચિત્ નયનગોચર થાય અને કવચિત્ તિરોહિત (અંત-
ર્ધાન) રહે. જ્યારે અપરોક્ષતા (પ્રત્યક્ષતા)ને પામે છે ત્યારે સુખેથી
સેવનીય થાય છે. તેજ પ્રકારે ભગવાનનું જેમ સ્વાતંત્ર્ય છે તેમ ભક્ત-
પરવશપણું પણ નિરવધિક વર્તે છે, માટે પ્રકટ થઈને અંતર્ધાન પામેલા
તે ભગવાનનાજ પ્રતિમાદિભૂત રૂપને તેથી અનન્યભાવવડે ભજતા
પુરૂષને તેના તેજ રૂપથી લોચનગોચર થાય છેજ. તો આ રીતે આ ભગ-
વાન્ સર્વદા પ્રત્યક્ષભાવને યોગ્યજ છે, માટે તેમનું પ્રેમપૂર્વક ભજન
સુકર અને સુસુખ છે. વળી તે ભગવાનના પ્રત્યક્ષ અનુભવથી નિત્યતૃપ્ત

અથ નિર્લોભા નિઃસ્વાદા નિષ્પરિગ્રહાઃ । નિઃસ્નેહા નિર્મમા દાન્તા
નિર્માનાઃ સાધવો મતાઃ ॥૫૭॥ તિતિક્ષવઃ કારુણિકાઃ સુહૃદઃ
સર્વદેહિનામ્ । અજાતશત્રવઃ શાન્તાઃ સાધવઃ સાધુભૂષણાઃ
॥૫૮॥ સન્તોઽપિ દ્વિવિધા જ્ઞેયા ધીમન્તોઽલ્પધિયસ્તથા । ધીમ-
ન્તસ્તત્ર દેશાદીન્ સત પવાશ્રયન્તિ હિ ॥૫૯॥ હરેરદૃશ્યાદપિ તે
મિયા પૂર્વવદાત્મનઃ । વર્તન્તે સર્વથા ધર્મે જાનન્તસ્તસ્ય નિત્ય-
તામ્ ॥૬૦॥ માહાત્મ્યબલમાશ્રિત્ય હરેરન્યે તુ નિર્ભયાઃ । અસતો

એવા સાધુઓની સેવા પૂજા તેવા ભગવાનના પ્રત્યક્ષ ભાવને કરનારી થાય
છે માટે તે કરવી ॥૫૪-૫૬॥ તે સાધુઓનું આ લક્ષણ છે-નિષ્કામપણું,
નિર્લોભપણું, નિઃસ્વાદપણું, નિષ્પરિગ્રહપણું, નિઃસ્નેહપણું, મમતાએ
રહિતપણું, જીતેન્દ્રિયપણું, નિર્માનપણું, ક્ષમાશીલપણું, દયાશીલપણું,
સર્વ દેહિઓ ઉપર સુહૃદપણું, અજાતશત્રુપણું, ઉપશમશીલપણું, ધૃત્યાદિ
છે. સાધુઓને આ ગુણોજ આભૂષણભૂત છે ॥૫૭-૫૮॥ તે આ સાધુઓ
પણ ધીમંત તથા અદ્યધીમંત આવા ભેદથી બે પ્રકારના બાણવા.
જેઓની ધી-બુદ્ધિ સત્ અસતના વિવેચનમાં સમર્થ હોયને રજ તમથી
ક્યારેય પણ પરાભવ ન પામે તે ધીમંત કહેવાય અને જેઓની ધી-બુદ્ધિ
સત્ અસતના વિવેચનમાં અધિક હોયને પણ રજથી કે તમથી કદાચિત્
પરાભવ પામે તે અદ્યધીમંત કહેવાય. તેમાં ધીમંત સાધુઓ સદ્બુદ્ધિને
સમુત્તેજન આપનારા શુભ દેશ કાળાદિકનેજ આશરીને નિત્ય સત્ત્વગુણને
વધારીને, સર્વાન્તરાત્મા સર્વનિયામક પરમાત્મામાં ચિત્તને જોડી દબને,
તેમની આજ્ઞાના ભંગથી ભય પામીને તેમની આજ્ઞાને અનુસારે વર્તવું
એજ એક ધર્મમાં તત્પર થયે, સર્વથા ભગવત્પરાયણ વર્તે છે, અર્થાત્
સ્વેચ્છાથી અદૃશ્ય ભાવને પામેલા પણ ભગવાનનો અંતર્યામી ભાવથી
સદ્ભાવ સમજીને, અપ્રત્યક્ષ એવાપણ તેમના થકી 'સર્વજ્ઞ અંતર્યામી
ભગવાન્ મારા પાપને જીવેજ છે' એમ ભય પામીને ભગવાનના પ્રત્યક્ષ
ભાવમાંજ જેમ એમ પોતાના નિષ્કામાદિ ધર્મમાં સર્વ પ્રકારે વર્તે છે
॥૫૯-૬૦॥ બીજાનો બુદ્ધિનું અદ્ય બળ છે માટે રજથી કે તમથી

દેશકાલાદીન્ સેવન્તે ચ નિરંકુશાઃ ॥૬૧॥ તાનધર્મઃ સહ સ્વસ્ય
વંશ્યૈર્જયતિ સત્ત્વરમ્ । ધર્મભ્રષ્ટા ભવન્ત્યેવ તતસ્તે પાપચેતસઃ
॥૬૨॥ ભક્તેષુ દ્વિવિધેષ્વેષુ પ્રાગુક્તા ધર્મસંસ્થિતાઃ । યે તે તુ
પરમપ્રીત્યા સેવનીયા મુમુક્ષુભિઃ ॥૬૩॥ નિયમાન્ બ્રહ્મચર્યાદીન્
જહ્યુર્થે ભયાદ્દરેઃ । જ્ઞાનિનો ભગવદ્ભક્તાસ્તદ્વશેઽસ્તિ યતઃ પ્રભુઃ
॥૬૪॥ અધર્મસર્ગેણ જિતા ભક્તાઃ પાપા યે તુ નિર્ભયાઃ । તે મહાપા-

પરાલવ પામતાં અશુભ દેશ કાળાદિકના સંસર્ગને પામીને તેનાથી શોભ
પામતાં પોતાની ભક્તતા કે સાધુતાનું અભિમાન કરીને, (અમો મોટા
ભક્તો કે સાધુઓ છીએ) તેવાં અભિમાનથીજ કરવા માંડેલા અસત્કર્મોથી
પોતાની નિર્લેપતા માનીને, (અમો તો નિર્લેપ છીએ) ભગવાનના મહિમાને
અસ્થાનમાં-પોતાના દુરાચારની અપાપજનકતામાં સાધન માનીને
(દુરાચારમાં જે પાપજનક શક્તિ છે તે માહાત્મ્ય બળથી નાશ થાય છે
એમ) પછી નિરંકુશપણે પ્રવર્તે છે, તે આ સાધ્વાલાસોને અસ લોકો 'સાધુ'
એમ કહે છે. આવા અદ્યપધીમંત સાધુઓને અધર્મ પોતાના વંશના
કામ લોભાદિવડે જલદી જીતી લે છે. તે પછી તેઓ પાપચિત્તવાળા થઈને
ધર્મભ્રષ્ટ થાય છે ॥૬૧-૬૨॥ આ જે પ્રકારના ભક્ત સાધુઓમાં જે પ્રથમ
સદ્ધર્મૈકપરાયણ અને સાક્ષાત ભગવાન્ પુરૂષોત્તમમાં ભક્તિનિષ્ઠાવાળા
છે તેઓજ પરમ પ્રીતિથી મુમુક્ષુઓએ સેવવા યોગ્ય છે પણ બીજા નહિ
॥૬૩॥ જે મહાસાધુઓ ધર્મ જ્ઞાનનો નહિ ઉચ્છેદ કરીને બ્રહ્મચર્યમાં
નિષ્ઠાવાળા થઈ, પ્રશાસિતા ભગવાનના સાન્નિધ્ય થકીજ જેમ એમ
અધર્માચરણ થકી ભય પામીને, પરાત્પર પુરૂષોત્તમમાં પ્રેમરસપરિપૂર્ણ
મનવાળા છે તેમના વશપણમાં ભગવાન વર્તે છે, માટે એમનો આશ્રય
કરવાથી ભગવાનનું પ્રત્યક્ષપણું થાયજ ॥૬૪॥ જેતો અશુભ દેશાદિ-
કના સેવનને લીધે કામાદિ અધર્મસર્ગે જીતેલા, બાહ્ય લિંગમાત્રથી ભક્ત-
નામથી વ્યપદેશ કરાતા, ભગવાનના માહાત્મ્ય બળના આશ્રયથી પાપા-
ચરણ થકી નહિ ભય પામનારા છે તેઓ તો મુમુક્ષુઓએ મહાપાતકીની
પેઠે તત્કાળ દૂરથી ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. (તેમનો સમાગમ ન કરવો)

પિવત્તૂર્ણ દૂરાદ્વેયા મુમુક્ષુભિઃ ॥૬૫॥ ન તેષાં સેવયા શ્રેયો ન પ્રીતિશ્ચ શ્રિયઃ પતેઃ । કેવલં ધર્મહાનિઃ સ્યાદતસ્ત્યાજ્યા હિ તે મતાઃ ॥૬૬॥ ધર્મસ્યોપાસનાયાશ્ચ બલવૃદ્ધિર્ભવેત્સતામ્ । સજ્ઞા-
તદ્વલનાશશ્ચ સજ્ઞાત્સ્યાદસતાં ધ્રુવમ્ ॥૬૭॥ સદસદ્વ્યક્તિવોધસ્તુ
ભવેદ્દુઃખ્યૈવ દેહિનામ્ । સા તુ સુજ્ઞેષુ પુંસુ સ્યાન્નતુ સ્ત્રીષુ કદાચન
॥૬૮॥ અતસ્તામિર્દદં ભક્ત્યા શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિમૈવ હિ । સાક્ષાદ્વિ-
ષ્ણુધિયોપાસ્યા ન સન્તોઽન્તર્હિતે હરૌ ॥૬૯॥ યદિ સદ્વૃત્તયઃ
સન્તઃ સ્યુસ્તર્હિ સ્ત્રીભિરાત્મનઃ । સાકં સમ્બન્ધિભિઃ શ્રવ્યા કથા
તેભ્યસ્તુ સંસદિ ॥૭૦॥ સમ્બન્ધિભિરપિ સ્ત્રીણાં પિતૃભ્રાતૃસુતા-

તેવા અદપધીમંત સંતોની સેવાથી શ્રેયં ન થાય. શ્રીપતિની પ્રીતિ ન થાય
કિંતુ કેવળ ધર્મહાનિ થાય. માટે શ્રેયની ઇચ્છાવાળાએ તેઓનો ત્યાગ
કરવો ॥૬૫-૬૬॥ પૂર્વોક્ત ધીમંત સંતોના સમાગમથી સદ્ધર્મનું તથા
લગવદ્ભક્તિનું બળ વૃદ્ધિ પામે છે અને પૂર્વોક્ત અદપધીમંત નામમાત્ર
સાધુઓના સમાગમથી સદ્ધર્મ તથા ભક્તિનું બળ નિશ્ચે નાશ પામે છે,
માટે અસંતનો સમાગમ નહિ કરવાપૂર્વક સંતનો સમાગમ કરવો ॥૬૭॥
મનુષ્યોને 'આ સંત છે આતો અસંત છે' એવા વિવેચનનું સામર્થ્ય શા-
સ્ત્રના સંસ્કારવાળી બુદ્ધિથીજ થાય, આવી બુદ્ધિ તો સુર પુરૂષોમાં હોય,
સ્ત્રીઓમાં તેવી બુદ્ધિ આરેય ન હોય, જેથી સ્ત્રીઓને તેમનું વિવેચન દુર્ઘટ
છે, માટે સ્ત્રીઓએતો લગવાન અંતર્ધાન પામેલા (પરોક્ષ) હોય ત્યારે
તેમનો પ્રત્યક્ષલાવ સંપાદન કરવા સંતોના સમાશ્રયનું શોધન ન કરવું,
કિંતુ સમીપમાં રહેલી તે લગવાનની પ્રતિમાજ 'આ સાક્ષાત્ પુરૂષોત્તમ
છે' એવી દૃઢ ભાવનાથી ભક્તિપૂર્વક સદાય સેવવી ॥૬૮-૬૯॥ જે
ભાગ્યયોગે તેવા સાધુશીલ સંતો મળી આવે તોપણ સ્ત્રીઓએ પિતાપ્રમુખ
પોતાના અન્ધુજનો સાથે સભામાં તેવા સંતોથડી કથા સાંભળવી,
તેમાંપણ એકાંત સ્થળમાં કે અન્ધુવર્ગ વિના સ્વતંત્રપણે કથા નજ
સાંભળવી ॥૭૦॥ જે આ સ્ત્રીઓના પિતા ભ્રાતા પુત્રાદિ અન્ધુઓ હોય
તેમણે પ્રથમ તે સાધુઓના શીલની સારી પરીક્ષા કરીનેજ પછી તેમનાં

દિભિઃ । પરીક્ષ્યાદૌ સતો નેયા યોષાસ્તદર્શનાય તાઃ ॥૭૧॥ અસ-
ન્તોઽપ્યત્ર બહવઃ સદ્વેષા વિચરન્તિ હિ । વાચાતિજ્ઞાનવૈરાગ્ય-
ભક્તિધર્મનિરૂપકાઃ ॥૭૨॥ અતસ્તેષાં પરીક્ષાપિ દુષ્કરા સર્વપૂ-
રુષૈઃ । સુપ્રયુક્તસ્ય દમ્ભસ્ય નાન્તં ગન્તું હિ શક્યતે ॥૭૩॥ તથાપિ
ચતુરૈઃ પુમ્ભિઃ પરીક્ષા શાસ્ત્રબુદ્ધિભિઃ । કર્તું તેષાં શક્યતેઽતો
બ્રુવે લક્ષમાણિ સત્સતામ્ ॥૭૪॥ અહિંસાબ્રહ્મચર્યાદ્યાઃ સ્વધર્માઃ
સન્તિ ચેઽમલાઃ । અલ્પસ્યાપિ ચ્યુતૌ તેષામનુતાપં વ્રજન્ત્યતિ
॥૭૫॥ તન્નિષ્કૃતિં યથોક્તાં ચ તતો ભગવતો ભયાત્ । પરીક્ષાદપિ
કુર્વન્તિ પ્રત્યક્ષાદિવ ચ દ્રુતમ્ ॥૭૬॥ આપદ્વશાત્ કચિત્તસ્યામ-
કૃતાયાં તુ નિષ્કૃતૌ । અનુતાપવિકારઃ સ્યાત્ યેષામન્તર્વહિર્મ-

દર્શન કરાવા તેમની પાસે તે સુમુક્ષુ સંબન્ધી સ્ત્રિયોને લઈ જવી; કેમકે
આ કલિયુગમાં બહુજનો બાહ્ય ચિહ્નોને ધારણ કરીને, વાણીમાત્રથી જ્ઞાન
વૈરાગ્ય ભક્તિ અને ધર્મના સ્વરૂપના નિર્ણયમાં અતિ પ્રવીણ, સંતોના ધર્મને
દંભથી અનુકરણ કરનારા સાધુનામધારીઓ (વસ્તુતાએ અસંત) ભટકે
છે ॥૭૧-૭૨॥ માટે સંતોની પરીક્ષાપણ સર્વ પુરૂષોએ સુદુષ્કર છે. સારી
રીતે પ્રયોજેલા દંભનો અંત-તત્ત્વજ્ઞાન (આ દંભજ કેવળ છે એવો નિશ્ચય)
પામવામાટે પ્રજ્ઞાશાળી પુરૂષપણ સમર્થ થતો નથી ॥૭૩॥ તથાપિ ચતુર
નરો શાસ્ત્રથી અને બુદ્ધિથી સત અસતની પરીક્ષા કરી શકે છે. તો
તેમના સ્વરૂપનિર્ણય માટે સાચા સાધુઓના લક્ષણોનું નિરૂપણ પ્રથમ
કરેછું ॥૭૪॥ અહિંસા બ્રહ્મચર્ય આદિક નિર્મળ જે સ્વધર્મો છે તેમાંથી
અલ્પાંશનો પણ ભંગ પ્રમાદથીપણ (સ્વેચ્છાથી તો નહિજ) જે થઈ જાય
તો અત્યંત પશ્ચાત્તાપને જેઓ પામેછે. તેપછી જેના લય થકી અગ્નિ ઇન્દ્ર
સૂર્ય આદિક પોતપોતાના કાર્યને કરેછે તે સર્વ ઇશ્વરોના ઇશ્વર સાક્ષાત્
સન્નિધિમાં રહ્યા હોયનેજ જેમ એમ અત્યંત લય પામીને (પ્રત્યક્ષ ભગ-
વાન થકીજ જેમ એમ પરીક્ષ થકી પણ લય પામીને) યથાશાસ્ત્ર
પ્રાયશ્ચિત્તને જેઓ જલદી કરેછે ॥૭૫-૭૬॥ કદાચિત્ આપત્તિવશાત્
અલ્પ ધર્મ ભંગનું પણ પ્રાયશ્ચિત્ત જે ન કર્યું હોય તો નિરંતર અંતર બહાર

હાન્ ॥૭૭॥ મહાપાપેષ્વન્યતમે કાપિ જાતે યથાઽઽપદિ । સમ્ભા-
વિતસ્ય પુંસઃ સ્યાત્તાપસ્તેષાં તથાલ્પકે ॥૭૮॥ વ્યાઘ્રાદપ્યધિકા
યેષાં સ્ત્રિયાઃ સ્ત્રૈણાચ્ચ ભીર્ભુવિ । નાત્મશ્લાઘાં ચ કુર્વન્તિ યે તે
જ્ઞેયા હિ સાધવઃ ॥૭૯॥ પરીક્ષિતાનામેતેષાં દર્શનાર્થં ગૃહસ્થિતૈઃ ।
સમ્બન્ધિન્યઃ સ્ત્રિયો નેયાસ્તાભિઃ શ્રવ્યા ચ તત્કથા ॥૮૦॥ અથ
યે દામ્ભિકા ભક્તાઃ સદ્વેષા વાચિ સાધવઃ । દેહાચારેણ વાચા
ચ પરીક્ષ્યાસ્તેઽપિ સજ્જનૈઃ ॥૮૧॥ યે વાસુદેવમાહાત્મ્યે ધર્મા
ભગવતા સ્વયમ્ । કથિતાઃ સાધુભક્તાનાં તત્ર દ્વિત્રચ્યુતાવપિ
॥૮૨॥ તન્નિષ્કૃતેરાચરણે સ્વશૈથિલ્યસ્ય ગોપનમ્ । કર્તુ નારાયણ-

પ્રવૃદ્ધિ પામતા અનુતાપાતિશયથી જેઓ સંતાપને પામેછે. તે આ સાચા
સાધુ સમજવા. ‘આ ધાર્મિકાગ્રેસર છે’ એમ લોકમાં સર્વેએ સંભાવિતપણે
માનેલા (શિષ્ટશ્રેષ્ઠ) પુરૂષને કદાચિત્ આપત્કાળમાં બ્રહ્મહત્યાદિક મધ્યેથી
હરકોઈ મહાપાપ થઈ જતાં જેટલો અનુતાપ થાય તેટલો અનુતાપ
જેઓને અલ્પથડીપણુ અલ્પ (અતિઅલ્પ) પાપ પ્રમાદથીપણુ થઈ જતાં
થાય તે આ સત્ય સાધુઓ જાણવા ॥૭૭-૭૮॥ જેઓને સ્ત્રી તથા સ્ત્રીલંપટ-
થડી વ્યાઘ્ર થડીજ જેમ એમ અધિક ભીતિ થાય તે આ સત્ય સંતો છે.
જેમના મુખ થડી આત્મશ્લાઘા ક્યારેયપણુ નજ થાય તે આ સત્ય સંતો
સમજવા ॥૭૯॥ આવાં લક્ષણોવડે સંતોના સદ્ભાવની પરીક્ષા કરીને પછીથી
બન્ધુજનોએ પોતાની સંબન્ધિની સ્ત્રિયોને તેમના મુખથડી કથાશ્ર-
વણુમાટે તેમની સમીપે લઈ જવી. અને તે સ્ત્રીઓએપણુ તેમના મુખ-
થડી ભગવત્કથા યથાસ્વધર્મ સાંભળવી ॥૮૦॥ હવે સાધુઓનાં બાહ્ય ચિહ્ન
ધારણુ કરનારા, વાણીમાત્રથી સાધુતા કે ભક્તતાને પ્રખ્યાપન કરનારા જે
દંભમાત્રમાંજ નિષ્ઠાવાળા અસાધુઓ છે તેઓનુંપણુ જે મન તે કાય વાણીથી
સજ્જનોએ પરીક્ષા કરી લેવું ॥૮૧॥ વાસુદેવમાહાત્મ્યમાં સ્વયં શ્રીનારા-
યણે સાધુ ભક્તોના જે ધર્મો વિસ્તારથી કહ્યા છે તેમાંથી બે ત્રણ આદિક
ધર્મનો લોપ થાય તોપણુ લેશપણુ પશ્ચાત્તાપને નહિ પામનારા, માટેજ
પ્રાયશ્ચિત્તમાં નહિ પ્રવર્તનારા જેઓ છે, તથાપિ પોતાની તેમાં શ્રદ્ધાશિથિ-

સ્વેત્યં માહાત્મ્યં દર્શયન્તિ ચે ॥૮૩॥ અધમોદ્ધારણો નૂનં હરિઃ
પતિતપાવનઃ । સકૃત્તન્નામકીર્ત્યા વા પાપં નૈવાવશિષ્યતે ॥૮૪॥
નામ્નોઽસ્તિ યાવતી શક્તિઃ પાતકાનાં વિનાશને । તાવત્કર્તુ ન
શક્નોતિ પાતકં પાતકી નરઃ ॥૮૫॥ અઙ્ગસઙ્ગં વૈષ્ણવાનાં વદેયુર્દુ-
ર્લભં ચ ચે । આત્મશ્લાઘાં મુદુર્યે ચ કુર્યુઃ સિદ્ધત્વબુદ્ધયે ॥૮૬॥ ચે
ચ સ્વસદ્ધર્મરતાન્સાધકાનેવ ચક્ષતે । સ્વૈરં તુ ચરતઃ સિદ્ધાન્મુ-

લતાને બહાર નહિ પ્રકાશ કરીને પરનો વિશ્વાસ લાવવા ભગવાનના આવો
પ્રકારના મહિમાને બહુધા જેઓ વર્ણન કરેછે તેઓ અસંત છે એમ બાણુવું
॥૮૨-૮૩॥ તે અસાધુઓનો ભગવન્મહિમા વર્ણનનો પ્રકાર આવો છે—
ભગવાનનાજ એક શરણને પામેલા આપણને ભૂત ભવિષ્યત્ કે વર્તમાન
પાપસંચયથડી શી ભીતિ છે ? કેમકે ભગવાને ભતિથી અધમોનાપણ ઉદ્ધાર-
માં અને વૃત્તથી પતિતોનાપણ પાવનમાં સંકલ્પ કરેલો છે, એકવારપણ
નારાયણના નામોચ્ચારણમાત્રથી સર્વ પાપ નિઃશેષ નાશ થઈ જાય છે, લેશ-
પણ અવશેષ રહેતું નથી. જેટલી પાપોના વિનાશનમાં ભગવન્નામની શક્તિ
છે તેટલું પાપ કરવા કયા પાતકી નરની શક્તિ છે ? એકપણ સમર્થ નથી.
માટે તે ભગવાનના આશ્રયવાળા આપણને શો લય છે ? લેશપણ નથી,
વિગેરે મહિમા પ્રકાર ॥૮૪-૮૫॥ વળી અંતરમાં નિગૂઢ વિષય કામનાવાળા
જેઓ એમ કહેછે કે—વૈષ્ણવોના અંગસંગના મહિમાને કોણ કહેવા સમર્થ
થાય ? કોઈ પણ નહિ, કેમકે તેતો સર્વસુલભ નથી કિંતુ અનેક જન્મમાં
કરેલાં સુકૃતોના ફળભૂત છે, એમ જેઓ કહેતા હોય. વળી અમારા જેવા
ભગવદેકપરાયણ કોણ છે ? એમ માનીને પોતાની સિદ્ધાઈ પ્રખ્યાપન
કરવા વારંવાર આત્મશ્લાઘાને કરતા હોય તેપણ અસંત સમજવા ॥૮૬॥
વળી દુર્બુદ્ધિ જેઓ પોતાના નિષ્કામાદિ સદાચારમાં નિષ્ઠાવાળા સાચા
સાધુઓને સાધનદશામાં વર્તતામ કહેછે, એટલે જેઓ સ્ત્રીસ્પર્શાદિ પાપ
થડી લય પામનારા છે તેતો સાધનદશામાં રહેલા બાણુવા એમ કહેછે,
અને વિધિનિષેધને ઉલ્લંઘન કરીને યથેષ્ટ વર્તતા અસાધુઓનેતો સિદ્ધદશાને
પામેલા અને મુક્તલાવને પામેલા કહેછે, એટલે ધર્મનિષ્ઠમાં અવગુણ અને

કાન્પ્રાહુશ્ચ દુર્ધિયઃ ॥૮૭॥ વયં બ્રહ્મ જગત્સર્વં મૂર્તિમદ્ બ્રહ્મ
નિશ્ચિતમ્ । સ્ત્રીપુંસાનાં ચ શૃંગારો બ્રહ્મકલ્લોલ એવ હિ ॥૮૮॥
રાધાકૃષ્ણસ્ય રાસોઽપિ ગોલોકેઽસ્માભિરૈક્ષિ વૈ । સમાધૌ નાત્ર
સન્દેહઃ સ કૃષ્ણોઽસ્માસુ વર્તતે ॥૮૯॥ કૃષ્ણબુદ્ધિં કરિષ્યન્તિ
તસ્માદસ્માસુ યે જનાઃ । ભવિત્રી ભગવલ્લોકપ્રાપ્તિસ્તેષાં યથૈવ નઃ
॥૯૦॥ इत्थं मिथ्यादम्भवार्ताचादुभिर्विश्रितान् जनान् । स्ववि-
श्वस्तान् प्रकुर्युर्यै धर्मभ्रष्टान् दुराशयाः ॥૯૧॥ અધર્મસર્ગેણ જિતા
અસન્તસ્તેઽવગમ્યતામ્ । યદાશ્રયાત્પ્રપચ્યન્તે કુમ્ભીપાકેષુ મા-
નવાઃ ॥૯૨॥ તત્પરીક્ષણકાલં ચ સૂચયામિ સમાસતઃ । તદ્વાર્દ-
જાયતે યત્ર મુહુસ્તત્પાર્શ્વગૈર્નરૈઃ ॥૯૩॥ સ્વતુલ્યશીલિનો યર્હિ ભવે-

યથેષ્ટાચારીમાં ગુણુને કહેછે, તે આ અસાધુઓ જાણવા ॥૮૭॥ વળી અમો
તેઓ તમો જગત અધુય નિશ્ચે બ્રહ્મજ છે, જે મૂર્તિમત્ છે તે બ્રહ્મજ
કહેવાય, તેમાં ‘દ્વે વા વ બ્રહ્મણો રૂપે મૂર્તં ચામૂર્તમેવ ચ’ એવી શ્રુતિ છે,
તો સ્ત્રીપુરુષનો જે શૃંગાર છે તેપણુ પરમાનંદમય બ્રહ્મનો આનંદકલ્લોલજ
છે ॥૮૮॥ સમાધિનિષ્ઠ અમો કદાચિત્ સમાધિવિષે ગોલોકમાં રાધાકૃષ્ણનો
રાસપણુ જોઈએ છીએ, એમાં સંશય નથી. એજ રાધાકૃષ્ણ અમારે
વિષે સદાય નિવાસ કરી રહ્યા છે, તો અમારે વિષે અવિવેકથી કરાતા
મનુષ્યભાવને ત્યાગ કરીને ‘આ સાક્ષાત્ કૃષ્ણજ છે’ એવી બુદ્ધિને જે
જનો કરેછે તેમને અમારીપેઠે નિયમથી ભગવાનના લોકની પ્રાપ્તિ થાયજ
॥૮૯-૯૦॥ ઇત્યાદિ મિથ્યાભૂત દંભવાર્તાઓનાં પ્રિયવચ્ચનોવડે ઠગીને;
પોતાવિષે વિશ્વાસને પામેલા લોકોને ધર્મથટ્ટી જેઓ ભ્રષ્ટ કરેછે, તે આ દુષ્ટ
આશયવાળા, અધર્મસર્ગે અલિલવ કરેલા અસંત જાણવા. જે અસાધુઓના
આશ્રયથી જનો કુંભીપાક નરકમાં રંધાય છે ॥૯૧-૯૨॥ તેઓની પરીક્ષા
કરવાના કાળને સંક્ષેપથી તમોને હવે સૂચવું છું, જે સમયે તેઓનો હૃદયગત
અભિપ્રાય તેમની પાસે નિત્ય વર્તનારા નરો જાણી શકે છે ॥૯૩॥ તેનેજ
ચાર શ્લોકથી કહેછે—જ્યારે પોતાને સમાન સ્વભાવવાળા અસંતો ભેગા
થાય ત્યારે તો ‘આ સર્વ નિશ્ચે બ્રહ્મ છે’ ‘નીચે આત્મા છે અને ઉપરપણુ

યુક્તે તુ સદ્ગતાઃ । મક્તિધર્મવિરક્તીનાં કુર્યુર્મૂલચ્છિદાં તદા ॥૧૪॥
 બ્રહ્મણો જ્ઞાનમાત્રસ્ય કુર્યુશ્ચ સ્થાપનં મુદા । પતસ્મિન્નન્તરે કશ્ચિ-
 ઘઘાગચ્છેદુપાસકઃ ॥૧૫॥ તદા તુ સ્વસ્ય સિદ્ધાન્તમાચ્છાદ્યૈવાશુ
 તે સ્વલાઃ । ધર્માદિસ્થાપનં કુર્યુસ્તસ્માદપ્યધિકં સતઃ ॥૧૬॥
 ઇત્યાદિકાલે હ્યસતાં જ્ઞેય આભ્યન્તરાશયઃ । નિત્યાનુયાયિભિઃ
 પુંભિર્ધર્મધ્વંસૈકલક્ષણઃ ॥૧૭॥ મઘે માંસે પારદાર્યૈ સ્તૈન્યે સ્વપર-
 હિંસને । ગુપ્તં તેષાં પ્રવૃત્તિશ્ચ જ્ઞેયા સાઙ્કર્યકર્મસુ ॥૧૮॥ ધર્મસ્ય
 સ્થાપને યાદૃક્ શ્રીવિષ્ણોરાગ્રહોઽસ્તિ હિ । તથૈવ તેષામસતાં
 ધર્મોન્મૂલન આગ્રહઃ ॥૧૯॥ ઇત્યં કુલક્ષણૈર્જાત્વા દામ્ભિકાનસતઃ
 સ્વલાન્ । તદ્દર્શનાર્થં ગૃહિભિર્ન નેયા યોષિતઃ કચિત્ ॥૨૦॥ ન

આત્મા છે' 'દાશ (વ્યાધ) બ્રહ્મ છે અને દાસપણ બ્રહ્મજ છે' માટે આ
 સર્વ બ્રહ્માત્મક છે એમ જાણતા આપણને સ્ત્રી પુરૂષ એવો ભેદ શો ? પતિ
 પત્ની એવો ભેદ શો ? અને સ્વ પર ભેદ શો ? કશો ભેદજ નથી; એવા શુદ્ધ
 બ્રહ્મજ્ઞાનવાદોને અતિહર્ષથી વટીને ભક્તિ ધર્મ વૈરાગ્યનું મૂળમાંથી
 ઉચ્છેદન કરે. આવા રહસ્યવાર્તા પ્રવૃત્તિના અવસરમાં જો કોઈ બીજો
 ઉપાસક આવી ચઢે તો તત્કાળજ પોતાનો આશય ઢાંકી દધને ધર્માદિ
 સ્થાપનમાંજ એક ઉપયોગી તેથીપણ (ઉપાસક થકી) અધિક વાદ
 કરવા મંડી પડે, ઇત્યાદિ અવસરમાં નિત્ય તેમની પાસે રહેનારા જનોએ
 તે અસાધુઓનો ધર્મધ્વંસજ એક લક્ષણ જેનું છે એવો આભ્યંતર આશય
 જેવો હોય તેવો સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે ॥૧૮-૧૯॥ કિં બહુના-મઘપાન
 માંસલક્ષણ પરસ્ત્રીસંગ ચૌર્ય આત્મઘાત પરઘાત અને સંકરીકરણ
 ભતિભ્રંશીકરણાદિ ક્રિયાઓમાં તે અસંતોની જે ગુપ્તપણે પ્રવૃત્તિ છે તેપણ
 નિત્ય પાસે રહેનારા નરોએ જાણી શકાય છે ॥૨૦॥ શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનને
 જેવી ધર્મસ્થાપનમાં અત્યધિક આચરવાળી પ્રવૃત્તિ છે તેવીજ અસંતોને
 અધર્મસ્થાપનમાં અધિક પ્રવૃત્તિ હોય ॥૨૧॥ આવાં કુત્સિત લક્ષણોએ
 કરીને દાંભિક ખળ અસાધુઓને જાણીને પછીથી તેમનાં દર્શન કરવા
 અવિવેકીની પેઠે ગૃહસ્થ જનોએ પોતાની સંબંધિની નારીઓને ક્યારેય

પુમ્ભિરપિ કર્તવ્યઃ સદ્ગુણેષાં તતઃ પરમ્ । શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિમૈ-
વાચ્યાં સર્વૈરપિ મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૦૧॥ એતાં સચ્છાસ્ત્રમર્યાદામતિક્ર-
મ્યાત્ર યાઃ સ્ત્રિયઃ । વર્તિષ્યન્તે નરા વા યે નહ્ણ્યન્તિ ચ ન સંશયઃ
॥૧૦૨॥ પ્રાપ્સ્યન્ત્યપયશોઽત્રાપિ પરત્ર ચ યમાલયે । આર્તનાદાન્પ્ર-
કુર્વન્તો લપ્સ્યન્તે તીવ્રવેદનાઃ ॥૧૦૩॥ ધર્મસંરક્ષણેનૈવ મુક્તિમૈકા-
ન્તિકીં તુ યે । ઇચ્છેયુસ્તૈશ્ચિન્તનીયમેતન્મદ્વાક્યમાદરાત્ ॥૧૦૪॥
સુવ્રત ઉવાચ—શ્રુત્વૈતદ્ધરિણોદિતં સ નૃપતિર્ભૂપ ! સ્વધર્માવનં પ્રીતો-
ઽભૂચ્ચ સદઃસ્થિતા મુનિગણાઃ સ્ત્રીપુંસસદ્ગુણસ્તથા । પ્રીતિં પ્રાપ્ય
પરાં પ્રણમ્ય ચ હરિં તસ્યાજ્ઞયેયુઃ સ્વકાનાવાસાંશ્ચ નિજાશ્રમં પ્રભુ-
રપિ પ્રાયાદુરૂપાં ગુરુઃ ॥૧૦૫॥ યોષાણાં ચ નૃણાં સ્વધર્મમવિતું

લઈ જવી નહિ ॥૧૦૦॥ તેઓનું અસાધુપણાનું જ્ઞાન થયા પછી પુરૂષોએ
પણ અસંતોનો ભગવત્કથાશ્રવણ પ્રસંગથી પણ સમાગમ કરવો નહિ. મુમુક્ષુ
સર્વ સ્ત્રીયો તથા પુરૂષોએ પણ પોતાને પરમ પ્રિય એવી સાક્ષાત્ પ્રકટતાને
પામેલા પુરૂષોત્તમની પ્રતિમાજ સર્વ પ્રકારે પૂજવી ‘આજ સાક્ષાત્ ભગ-
વાન છે’ એવી ભાવનાથી એનું શ્રેય સિદ્ધ થાયજ. તે આ સચ્છાસ્ત્રમર્યા-
દાને જેઓ અનુસરતા નથી કિંતુ અતિક્રમ કરીને વર્તે છે તે પુરૂષો કે
સ્ત્રિયો નાશ પામી જશે, એટલે પોતાના મોક્ષમાર્ગ થકી ભ્રષ્ટજ થશે એમાં
સંશય નથી ॥૧૦૧-૧૦૨॥ મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરનારા તેઓ આ લોકમાં
અપયશપ્રમુખ દુઃખને પામીને પરલોક યમાલયમાં દુઃખી નાદને કરતા
થકા નરકભોગ સંબન્ધી તીવ્ર વેદનાને પામશે ॥૧૦૩॥ માટે જે મુમુક્ષુ
જનો પારમૈકાંતિક ધર્મથીજ એકાંતિકી મુક્તિને ઇચ્છતા હોય તેમણે તો
આ માફ વચન આદરથી વિચારવું (શ્રદ્ધા કરવું) ॥૧૦૪॥ સુવ્રતઋષિ
કહેછે—હે ભૂપ ! તે આ ધર્મજ્ઞાનાદિ ગર્ભિત ભગવાનનું વચનામૃત
સાંભળીને હેમંતસિંહરાજ, સભામાં બેઠેલા સર્વે મુનિગણો અને સર્વ ભક્ત
સ્ત્રીપુરૂષો પરમ પ્રસન્નતાને પામીને, ભગવાનને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને,
તેમની આજ્ઞાથી પોતપોતાને નિવાસ સ્થાને ગયા. ગુરૂઓના ગુરૂ પ્રભુ શ્રી-
હરિપણ પોતાના નિવાસ ભવને પધાર્યા ॥૧૦૫॥ હે ભૂપતે ! ભગવાને પો-

સચ્છાસ્ત્રવારાંનિધિં નિર્મથ્યૈવ સમુદ્વૃતોઽસ્તિ હરિણા સારસ્તદીયો
હ્યયમ્ । પતં યેઽનુદિનં પઠન્તિ મનુજાઃ શૃણ્વન્તિ વા ભૂપતે ! તે
ધર્મે પરિરક્ષ્ય ચ સ્વમમલં યાન્ત્યેવ વિષ્ણોઃ પદમ્ ॥૧૦૬॥

શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે શ્રીનારા-
યણહેમન્તસિંહસંવાદે ધર્મરક્ષાનિરૂપણનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૪॥
સુવ્રત ઉવાચ—ચતુર્થ્યાં તુ સદઃસંસ્થઃ સ્વયમેવ હરિર્નિજાન્ । અસ્પૃ-
શ્યસ્પર્શજાદોષાદ્વિરક્ષિષુરુવાચ હ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—શૃ-
ણ્વન્તુ પુરુષાઃ સર્વે ગૃહિણસ્ત્યાગિનસ્તથા । સર્વેષાં હિ હિતં વચ્ચિમ
યુષ્માકં મામુપેયુષામ્ ॥૨॥ સ્ત્રિયોઽન્ન દ્વિવિધાઃ સન્તિ તત્રૈકા

તાના આશ્રિત નરનારીઓના સ્વધર્મની રક્ષા કરવા હમણાં જે આ અંશ
ઉપદેશ કર્યો તે આ સમગ્ર સચ્છાસ્ત્રરૂપી ક્ષીરસાગરને મથન કરીનેજ
તેનો સાર સમુદ્ધાર કર્યો છે. જે મનુષ્યો આ સારને પાઠ કરે કે સાંભળે
તે આ આના સેવનપરાયણ જનો નિર્મળ સ્વધર્મનું અનુષ્ઠાન કરી, જ્ઞાન
વૈરાગ્યને પામીને ભગવાનમાં પરા ભક્તિને પામીને ભગવાનના નિત્યમુક્ત-
ભોગ્ય લોકને પામશે ॥૧૦૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...પ્રબોધન્યુ-
ત્સવે શ્રીનારાયણહેમન્તસિંહસંવાદે ધર્મરક્ષાનિરૂપણનામા ચતુ-
ર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૪॥

અધ્યાય ૨૫ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી કાર્તિક શુકલ ચતુર્થીએ
તો સંધ્યા આરતી થયા પછી થએલી સભામાં ભગવાન્ પોતાના સિંહા-
સનમાં વિરાજમાન થઈને પોતાના ભક્ત સ્ત્રીપુરુષોને અસ્પૃશ્યના સ્પર્શથી
થતા દોષથી રક્ષા કરવાની ઇચ્છાથી પોતેજ સ્પૃષ્ટ બોલ્યા ॥૧॥ શ્રીના-
રાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તો ! ગૃહસ્થાશ્રમી તથા ત્યાગી તમો સર્વે
જનો મારું વચન સાંભળો. મારા શરણને પામેલા તમો સર્વેના હિતને
કરનારા આ એક વચનને હમણાં હું કહું છું ॥૨॥ આ જગતમાં પ્રકૃતિથી

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને પોતાના ભક્ત સ્ત્રીપુરુષોના નિષ્કામવ્રતની દૃઢતા
કરવા સ્પર્શવિવેક કહ્યો છે.

ધર્મસર્ગજાઃ । પતિવ્રતાસતીસાધ્વીસંજ્ઞાશ્ચ શુચયઃ સદા ॥૩॥
 અધર્મસર્ગજાશ્ચાન્યાઃ કૃત્યાઃ પાતકચેતસઃ । પુંશ્ચલીકુલટાદ્યાહ્યા
 અપવિત્રાઃ સદા મતાઃ ॥૪॥ સમ્બન્ધીતરપુંસ્પર્શં સ્વતો જાતે વિના-
 પદમ્ । તત્રાદ્યા વિભ્યતિ યથા સર્પાદેહાભિમાનિનઃ ॥૫॥ સ્વં ચે-
 ત્કાપિ સ્પૃશેદન્યસ્તદા તુ પ્રાપ્તુયૂ રુજમ્ । સ્પર્શં યથૈવ વાનર્યાસ્તી-
 ક્ષ્ણાન્નેર્વા તથાત્ર તાઃ ॥૬॥ દ્વિતીયાસ્ત્વથ પુંસ્પર્શં સ્વતો જાતે ચ વા-
 ન્યતઃ । ન તેન હૃદિ તપ્યન્તે ન ક્રિયાસ્વપિ તદ્વ્યમ્ ॥૭॥ इत्थं द्वेधा
 स्त्रियः सन्ति पुंमासोऽपि तथा द्विधा । धर्मवंश्याः पुण्यवन्तोऽ-

સ્ત્રિયો એ પ્રકારની છે, તેમાં પ્રથમની ધર્મસર્ગથી થએલી ‘પતિવ્રતા સતી સાધ્વી’ એવા નામથી ઓળખાતી સદા પવિત્ર છે. બીજી તો અધર્મસર્ગથી થએલી, પાપયુક્ત અંતઃકરણવાળી, કૃત્યાતુલ્ય, ‘પુંશ્ચલી કુલટા’ ઇત્યાદિ નામથી ઓળખાતી સદા અપવિત્ર છે ॥૩॥ તે એમાં ધર્મસર્ગથી થએલી પતિવ્રતાઓ તો પિતા ભ્રાતા આદિક સમીપના બન્ધુઓ થકી લિન પુરૂષના સ્વતઃ સ્પર્શ થકી કૃષ્ણસર્પના સ્પર્શ થકી દેહાત્મબુદ્ધિવાળા જનોજ જેમ એમ ભયને પામે છે. પ્રાણુ પ્રયાણુરૂપ આપત્તિ (કુવામાં પડી જવું વિગેરે) માં ફક્ત શરીર સંરક્ષણમાંજ એક ઉપયોગી પુરૂષસ્પર્શને સંકુચિત શરીરવાળી થઇને સહન કરે છે ॥૪-૫॥ જો કદાચિત્ કોઈ અન્ય નર આપત્કાળ વિના પોતાના શરીરને સ્પર્શ કરે ત્યારે તો આ પતિવ્રતાઓ આ સ્પર્શમાં વાનરીના કે તીક્ષ્ણ અગ્નિના સ્પર્શથીજ જેમ એમ મહાવ્યથાને પામે છે ॥૬॥ અને બીજી કૃત્યાઓ તો પોતાથી કે બીજાથી પુરૂષનો સ્પર્શ થઇ જતાં તેથી મનમાં લેશપણુ સંતાપને પામતી નથી અને જેમાં પુરૂષો બહુ જતા આવતા હોય એવાં માર્ગમાં ચાલવું વિગેરે ક્રિયાઓમાં પણ લેશપણુ પુરૂષસ્પર્શના પ્રસંગથી લીતિ રાખતી નથી ॥૭॥ આ પ્રકારે સ્ત્રિયો એ પ્રકારની કહી. એરીતે પુરૂષો પણ પ્રકૃતિથી એ પ્રકારના છે. તેમાં પ્રથમના તો ધર્મસર્ગથી ઉત્પન્ન થએલા, ધર્મમાંજ એક રૂચિવાળા, પુણ્યશીલ છે. બીજા તો અધર્મસર્ગ થકી ઉત્પન્ન

૧ ‘મર્કટ્યા’ इति पाठान्तरम् ।

ધર્મવંશ્યાશ્ચ પાપિનઃ ॥૮॥ પતિવ્રતાતુલ્યશીલાસ્ત્રાચાઃ પાપભી-
રવઃ। કૃત્યાશીલાશ્ચ સન્ત્યન્યે સ્ત્રીસ્પર્શશક્તિનો નરાઃ ॥૯॥ જ્ઞાના-
દ્વાજ્ઞાનતઃ સ્પર્શ સ્ત્રીપુંસાનાં પરસ્પરમ્। જાતે દોષો ભવત્યેવ પાપ-
રૂપશ્ચ દુઃખદઃ ॥૧૦॥ તસ્માત્સ્પર્શવિવેકોઽયં સ્ત્રીપુંસાનાં હિતાવહઃ।
સર્વેષામપિ લોકેઽસિન્મયા સાધુ નિરૂપ્યતે ॥૧૧॥ અમઙ્ગલાનાં
સર્વેષામશુચીનામમઙ્ગલઃ। અશુચિર્વિધવાદેહઃ પુરાણે बहुधोच्यते
॥૧૨॥ અતઃ ઉદ્ધવવર્ત્મસ્થૈર્વિધવા યોષિતો નરૈઃ। સ્પ્રષ્ટવ્યા નાપિ

થએલા, અધર્મમાંજ એક રૂચિવાળા પાપશીલ છે ॥૮॥ તેમાં ધર્મસર્ગથી
થએલા પ્રથમના જનો પતિવ્રતા વનિતાઓની પેઠે પોતે અન્ય નારીના
નિરીક્ષણ થકી પણ લય પામનારા એકપત્ની વ્રતવાળા પાપભીર હોય
છે, બીજા અધર્મસર્ગથી થએલા અનાયો તો કુલટાની પેઠે પરસ્ત્રીસ્પ-
ર્શમાં શંકા રહિત, પાપ પ્રવૃત્તિવાળા હોય છે ॥૯॥ સ્ત્રીપુરૂષોને પરસ્પર
જાણે અજાણે અંગમાત્રનો સ્પર્શ થતાં દોષ થાય છેજ. આ દોષ ચંડાળાદિ
સ્પર્શની પેઠે સ્નાનથી પરિહાર્ય નથી કિંતુ પાપરૂપ છે, પ્રાયશ્ચિત્તથી પરિ-
હાર કરવાયોગ્ય આ પાપવિશેષ છે, તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત ન કરે તો દુઃખ
દેનારો થાય ॥૧૦॥ માટે હવે હું સ્પર્શવિવેક રૂડીરીતે કહુંછું. જે આ
વિવેક સ્ત્રીપુરૂષોના હિતને કરનારો છે. અમારા ચરણના સમાશ્રયવાળા
તમોને ઉદ્દેશીને પ્રવર્તેલો પણ આ ઉપદેશ સર્વ ક્રોધને આ લોકમાં હિત
કરનારો છે ॥૧૧॥ તેમાં વિધવાઓ તો સર્વાધિક અપવિત્રપણે અને અમં-
ગળપણે તેતે પુરાણમાં બહુધા કહી છે, માટે તેનો સ્પર્શ પુરૂષે નજ
કરવો. (આ સ્થળે ‘સ્ત્રીનો સ્પર્શ ન કરવો’ એમ સામાન્યપણે કહેવાથી
સ્ત્રીજાતિ યોગથી વિધવાસ્પર્શનો પણ નિષેધ આવી જાય છે, છતાં તેના
સ્પર્શના નિષેધનું નિમિત્તાંતર યોગ (વિધવાપણા રૂપ) થી ફરીથી વિધાન
કર્યું છે, તેથી પાપની અધિકતા જણાવી છે, એટલે બીજા સ્ત્રીઓ કરતાં
વિધવાના સ્પર્શમાં અધિક પાપ છે) ઉદ્ધવસંપ્રદાય કે જે પાર-
મૈકાંતિક ધર્મના પ્રવર્તનરૂપ છે તેમાં રહેલા નરોએ તો અત્યંત તે વિધ-
વાનો સ્પર્શ ન કરવો તથા તે વિધવાઓએ પુરૂષનો સ્પર્શ ન કરવો.

ગૃહિભિસ્તામિઃ સ્પૃશ્યા ન તે તથા ॥૧૩॥ અજ્ઞાનાદ્વિધવાસ્પર્શો
જાતે સ્નાયાત્પુમાંશ્ચ સા । જ્ઞાનાન્નેત્તર્હિ કુર્યાતામેકૈકં તાવુપોષ-
ણમ્ ॥૧૪॥ યદિ બુદ્ધ્યા સ્પૃશેત્કામાદ્વિધવા પુરુષં ક્વચિત્ । તદા
તુ નિષ્કૃતિસ્તસ્યાઃ શાસ્ત્રેષુ દ્વિવિધોદિતા ॥૧૫॥ રહસિ સ્પર્શમાત્રે
તુ દિનદ્વયમુપોષણમ્ । તાદૃક્સ્પર્શો જનૈર્જાતે કાર્યં ચાન્દ્રાયણં
વ્રતમ્ ॥૧૬॥ યતાં યા નિષ્કૃતિં નારી ન કુર્યાદ્યચનાદરાત્ । કાય-
ક્લેશભયાદ્વા સા પ્રાપ્ત્યાદાપદં ભૃશમ્ ॥૧૭॥ પ્રાપ્ય સાપયશોઽ-
ત્રાપિ મૃત્વાથ યમયાતનાઃ । મુક્ત્વા નિરુદ્ધકેઽરણ્યે પિશાચી

(એક જણે સ્પર્શ કર્યો તેથી બીજાને પણ સ્પર્શ થઈ જાય છે—એટલે
ઉભય સાધારણ થઈ જાય છે. પરંતુ જેણે પ્રથમ સ્પર્શ કર્યો તેને પાપ
અધિક થાય છે એમ જણાવામાટે પરસ્પર સ્પર્શનો પ્રતિષેધ કર્યો છે.
એટલે પુરૂષે સ્ત્રીનો સ્પર્શ ન કરવો અને સ્ત્રીએ પુરૂષનો ન કરવો. કરે
તો કરનારને પાપ અધિક છે) ॥૧૨-૧૩॥ અજ્ઞાણથી વિધવાનો સ્પર્શ
થાય તો પુરૂષ પહેરેલા વસ્ત્રે સહિત સ્નાન કરે. અજ્ઞાણથી પુરૂષનો સ્પર્શ
થાય તો વિધવા વસ્ત્રે સહિત સ્નાન કરે. જે જાણી જોઈને પરસ્પર સ્પર્શ
કરે તો બંને વિધવા સ્ત્રી તથા પુરૂષ એક એક ઉપવાસ કરે ॥૧૪॥ જે
વિધવા બુદ્ધિપૂર્વક કામભાવથી કદાચિત્ કામભાવે વર્જીત એવા પુરૂષનો
સ્પર્શ કરે ત્યારે તો તે વિધવાને કરવાનું પ્રાયશ્ચિત શાસ્ત્રમાં બે પ્રકારનું
કહ્યું છે ॥૧૫॥ તે પ્રાયશ્ચિત્તને હવે કહે છે—એકાંત સ્થળમાં બુદ્ધિપૂર્વક
કામભાવથી કેવળ સ્પર્શ થયો હોય તો વિધવા બે દિવસ ઉપવાસ કરે.
(પુરૂષ તો કામભાવે વર્જીત છે માટે એક ઉપવાસ કરે એમ જાણી લેવું)
પોતે કરેલો તેવો સ્પર્શમાત્ર જે જનોના જાણવામાં આવ્યો હોય તો
વિધવા આંદ્રાયણવ્રત કરે. (પુરૂષ તો બે ઉપવાસ કરે એમ જાણી લેવું)
॥૧૬॥ જે નારી આ પ્રાયશ્ચિત્તને અનાદરથી કે કાયકલેશના ભયથી ન
કરે તો તે અત્યંત આપદાને પામે ॥૧૭॥ (આપદાને કહે છે) તે નારી આ
લોકમાં મહા અપયશને પામીને પછી મરીને પણ યમયાતનાઓ ભોગવીને
જળ વિનાના મહાવનમાં ક્ષુધાતુર પિશાચીના જન્મને પામીને દશહજાર

સ્યાત્ ક્ષુધાકુલા ॥૧૮॥ અથ સ્પૃશેદ્યઃ પુરુષઃ કામાદુદ્વ્યા વિભર્તૃ-
કામ્ । તસ્યાપિ નિષ્કૃતિઃ પ્રોક્તા પૂર્વવદ્ધિવિધૈવ હિ ॥૧૯॥ સ્પર્શે
જનૈરવિદિતે દિનદ્વયમભોજનમ્ । વિદિતે તુ યથાશાસ્ત્રં કાર્યં
ચાન્દ્રાયણં વ્રતમ્ ॥૨૦॥ ય ઇતન્નૈવ કુર્વીત પ્રાયશ્ચિત્તં પુમાન્
કુધીઃ । સોઽન્નૈવાપ્રોત્યપયશો મૃત્વા ચ યમયાતનાઃ ॥૨૧॥ તતો-
ઽયુતં સ વર્ષાણિ પિશાચઃ સ્યાત્ ક્ષુધાકુલઃ । વિષ્મૂત્રરક્તમાંસાશી
વને ધાવન્નિતસ્તતઃ ॥૨૨॥ વિધવાનાં મુખ્યધર્મો બ્રહ્મચર્યસ્ય પાલ-
નમ્ । તદ્ભક્તઃ સ્યાદ્ધિ પુંસ્પર્શાન્મહાન્ દોષસ્તતો મતઃ ॥૨૩॥ તસ્યાશ્ચ
બ્રહ્મચર્યસ્ય સ્વસ્પર્શેનૈવ નાશનાત્ । પુંસો દોષો મહાનુક્તો વિધવા-
સ્પર્શને કિલ ॥૨૪॥ યાદૃક્ પતિવ્રતાનાર્યાઃ સંજ્ઞે પુંસઃ પરસ્ય વૈ ।

વર્ષપર્યંત મહા કલેશને અનુભવશે ॥૧૮॥ અને જે પુરુષ બુદ્ધિપૂર્વક કામ-
ભાવથી કામભાવે વર્ણત વિધવાનો સ્પર્શ કરે તેને પણ પ્રથમની પેઠે
જે પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્ત કંઈ છે ॥૧૯॥ બુદ્ધિપૂર્વક કામભાવથી પોતે કરેલો
વિધવાસ્પર્શ એકાંત સ્થળમાં થએલો હોવાથી જો જનોના જાણવામાં ન
આવ્યો હોય તો પુરુષ જો ઉપવાસ કરે (વિધવા તો કામભાવે વર્ણત
છે માટે એક દિવસ ઉપવાસ કરે એમ જાણી લેવું) તેવો વિધવાસ્પર્શ
જો જનોના જાણવામાં આવ્યો હોય તો પુરુષ યથાશાસ્ત્ર ચાંદ્રાયણવ્રત
કરે (વિધવા તો જો ઉપવાસ કરે એમ જાણી લેવું) ॥૨૦॥ કુબુદ્ધિ જે
પુરુષ આ મેં કહેલા પ્રાયશ્ચિત્તને ન કરે તે આ લોકમાં અપયશનેજ પામે
છે અને મરીને યમયાતનાને પામે છે ॥૨૧॥ તે પછી તે પુરુષ દશહજાર
વર્ષપર્યંત ક્ષુધાકુળ, વિષા મૂત્ર રુધિર અને માંસને લક્ષણ કરનારો, નિર્જળ
વનમાં અહીં તહીં દોડાદોડ્ય કરતો પિશાચ થાય ॥૨૨॥ અષ્ટધા પુરુષ.
ત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવું એ વિધવાઓનો મુખ્ય ધર્મ છે, પોતે વિધ-
વાએ કરેલા પુરુષસ્પર્શથી બ્રહ્મચર્યવ્રતનો લંગ થાય, માટે પૂર્વોક્ત મહાન્
દોષ વિધવાને થાય છે ॥૨૩॥ વિધવા નારીના બ્રહ્મચર્યવ્રતનો પોતાના
સ્પર્શથીજ નાશ થવાનો સંભવ છે માટે વિધવાના સ્પર્શમાં પુરુષને પૂર્વોક્ત
મહાન્ દોષ કહ્યો છે. અર્થાત્ વિધવા પુરુષનો સ્પર્શ કરે અને પુરુષ

સ્યાદ્દોષસ્તાદગેવ સ્યાત્પુંસ્પર્શે વિધવાસ્ત્રિયાઃ ॥૨૫॥ દોષઃ સ્યાદ્દુ-
હિણો યાદૃક્ સ્વકીયેતરયોષિતઃ । સંજ્ઞે સ્યાદ્વિધવાસ્પર્શે બુદ્ધ્યા
તાદૃગસંશયમ્ ॥૨૬॥ સંજ્ઞે પરસ્ત્રિયા દોષો ગૃહિણો યાદૃગીરિતઃ ।
અગૃહસ્થસ્ય તાદૃક્ સ્યાત્સ્ત્રીમાત્રસ્પર્શને કિલ ॥૨૭॥ મૃતે પત્યૌ
બ્રહ્મચર્યે વિધવાયા દૃઢં મતમ્ । સ્ત્રીસ્પર્શાત્ બ્રહ્મચારીવ ભીતા
પુંસ્પર્શતો ભવેત્ ॥૨૮॥ સચ્છાસ્ત્રશ્રવણે દાને તીર્થે ચ બ્રાહ્મણાર્ચ-
નમ્ । સદસ્યાવશ્યકં કુર્યાદ્યદિ સા નાત્ર દોષભાક્ ॥૨૯॥ રહઃ-
સ્થાને યદિ તુ તત્કુર્યાત્તર્હિ તયોર્દ્વયોઃ । ભક્તયોઃ સ્ત્રીપુરુષયોર્દ્વયેઃ

વિધવાનો સ્પર્શ કરે તેમાં અત્રેને પૂર્વોક્ત અતિશય દોષ કહ્યો છે ॥૨૪॥
વળી વિધવા જે કામલાવથી પુરૂષનો સ્પર્શ કરે તો તેના અંગસ્પર્શ માત્ર-
થી પણ પરપુરૂષના ઉપલોગમાં સધવા સાધ્વી સ્ત્રીને જે પાપ થાય તે
પાપને પામે. તથા પુરૂષ કામલાવથી જે વિધવાનો સ્પર્શ કરે તો તેના
અંગસ્પર્શમાત્રથી પણ સાક્ષાત્ પરદારાના ઉપલોગમાં ગૃહસ્થ પુરૂષને
જે પાપ થાય તે પાપને પામે, એમાં સંશય નથી ॥૨૫-૨૬॥ ગૃહસ્થને
પરદારાના ઉપલોગમાં જે પાપ થાય તે પાપને અગૃહસ્થ (બ્રહ્મચારી
વાનપ્રસ્થ સંન્યાસી અને ત્યાગી) કામલાવથી સધવા વિધવા કે કુમારી
સ્ત્રીમાત્રના સ્પર્શમાત્રથી પામેછે ॥૨૭॥ પોતાનો પતિ મરણ પામતાં
વિધવાને અષ્ટ પ્રકારે પુરૂષ પરિત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્યવ્રત દૃઢપણે પાળવાનું
શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે, માટે તેણીએ નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી સ્ત્રીસ્પર્શથી જીવે ભય
પામે તેમ ભય પામનારી થવું ॥૨૮॥ હવે વિધવાને થતા પુરૂષ સ્પર્શમાં
દોષાભાવનાં સ્થાનોને નવ શ્લોકથી કહેછે—જેમાં સાક્ષાત્ બ્રાહ્મણપૂજન
શાસ્ત્રમાં કરવાનું કહ્યું હોય તેવા સચ્છાસ્ત્રશ્રવણમાં દાનમાં અને તીર્થમાં
બ્રાહ્મણપૂજનમાંજ એક અંગભૂત, ચંદનપુષ્પાદિકના અર્પણ નિમિત્તથી
થતો તેનો સાક્ષાત્ અંગસ્પર્શ જે સલામાં કરાય તો વિધવાઓને દોષને
માટે નજ થાય. આજ સ્પર્શ જે એકાંત સ્થળમાં કરે તો દોષનેમાટે
થાયજ ॥૨૯॥ મનમાં તો કલંકદોષ વિધવાને નથી તથા તે પૂજ્ય વિપ્રને
નથી, અત્રે ભગવાનવિષે ભક્તિભાવે સંપન્ન છે, પરંતુ જનસમાજ આ-

શુદ્ધિર્મતૈન્દવાત્ ॥૩૦॥ રોગે વૈદ્યસ્ય ચ સ્પર્શે મુણ્ડને નાપિતસ્ય ચ ।
સ્પર્શે તસ્યા ન દોષોઽસ્તિ યદિ તન્નેતરો ભવેત્ ॥૩૧॥ આસન્નસ-
મ્બન્ધભાજાં સ્પર્શે જાતે નૃયોષિતામ્ । આવશ્યકત્વાદન્યોન્યં ન
દોષો હ્યગતિત્વતઃ ॥૩૨॥ પિતા ભ્રાતા પિતૃવ્યશ્ચ તત્પુત્રાસ્તત્સુતા-
દયઃ । માતામહો માતુલશ્ચ તત્પુત્રાસ્તત્સુતાદયઃ ॥૩૩॥ માતૃશ્વસુઃ

દિક સંપત્તિનો અભાવ (કોઈ માણસ ન હોય) આદિક જે કોઈ પણ
કારણથી એકાંતમાં તેના પૂજનનિમિત્તથી આવી પડેલો અંગસ્પર્શ થાય
તો બન્ને-વિધવા બ્રાહ્મણે આંદ્રાયણવ્રતનું અનુષ્ઠાન કરવું. તેથી તે બન્નેની
શુદ્ધિ થાય. (જે કામકલંકિત ચિત્તવાળાં બન્ને હોય તો તો મહાપાતકજ
છે) ॥૩૦॥ એજ રીતે મહારોગાતુર થતાં વૈદ્યના નાડીપ્રદર્શન નિમિત્તે
થતા સ્પર્શમાં બન્ને મસ્તકના કેશમુંડન નિમિત્તે થતા નાપિતના સ્પર્શમાં
વિધવાને દોષ નથી. જો તે સ્થળમાં ઈતર-ત્રીજો મનુષ્ય પુરૂષ કે
સ્ત્રી હોય તો દોષ નથી (નહિ તો એક ઉપવાસ કરવાનો જાણવો)
॥૩૧॥ સમીપ સંબન્ધવાળા પિતા પુત્રી આદિકને (પિતાને વિધવા
પુત્રીનો અને વિધવા પુત્રીને પિતાનો) પરસ્પર આવશ્યક હોવાથી અને
ગત્યંતર નહિ હોવાથી અંગસ્પર્શ દોષને માટે થતો નથી. તેમાં આવ-
શ્યકતાતો-‘માતા ત્વભાવે સર્વેષાં’ ઇત્યાદિ વચન છે તો પિતા શ્વસુર
આદિકે રહિત એવી વિધવાને કન્યાદાનસમયે જમાઈના સ્પર્શની આવ-
શ્યકતા છે. અગતિકતાતો-વિધવા પુત્રી અને તેના પિતાને પદાર્થ આપવું
લેવું આદિક આવશ્યક કર્મમાં ગત્યંતરનો અભાવ છે, ઇત્યાદિ જાણી લેવું
॥૩૨॥ આટલા સમીપ સંબન્ધીઓ સમજવા-પિતા, ભ્રાતા, પિતૃવ્ય, (કાકો)
ભાઈના પુત્રો, કાકાના પુત્રો, તેમના-ભાઈના પુત્રોના પુત્રો તથા કાકાના
પુત્રોના પુત્રો અને તેઓની દીકરીઓના પુત્રો વિગેરે. તથા માતામહ,
(માનો બાપ) મામો, મામાના પુત્રો, મામાના પુત્રોના પુત્રો અને તેમની
દીકરીઓના પુત્રો વિગેરે. તથા માતૃશ્વસા (માશી)નો પતિ અને તેના
પુત્રો તથા પિતૃશ્વસા (ફોઈ)નો પતિ અને તેના પુત્રો તથા આચાર્ય અને
તેનો પુત્ર તથા અન્નદાતા (અન્ન આપીને જીવાડનારો) અને તેનો પુત્ર

પતિઃ પુત્રાસ્તથા પિતૃષ્વસુઃ પતિઃ । તત્પુત્રા ગુરુતત્પુત્રાવન્નદાતા
 ચ તત્સુતઃ ॥૩૪॥ સમ્રાટ્કશ્ચ શ્વશુરસ્તથા જ્યેષ્ઠાશ્ચ દેવરાઃ । તેષાં
 પુત્રાશ્ચ દૌહિત્રા દુહિતૃપતયસ્તથા ॥૩૫॥ પુત્રપૌત્રાદયઃ સ્વસ્યા એતે
 સમ્બન્ધિનો મતાઃ । એતેષાં સ્પર્શને દોષો નાસ્તિ તે યદિ ધાર્મિકાઃ
 ॥૩૬॥ એતદ્વિઘ્નનરસ્પર્શઃ ક્રયવિક્રયકર્મસુ । જલાદ્યાદિભયે વાપિ
 કૃષ્ણાદૌ સ્યાન્ન દોષકૃત્ ॥૩૭॥ તથા સમ્બન્ધિયોષાયાઃ સ્પર્શેઽ-
 ન્યસ્યાઃ ક્રયાદિષુ । સ્પર્શે ચ પુરુષસ્યાપિ નાસ્તિ દોષઃ સ્ત્રિયા યથા
 ॥૩૮॥ પ્રયાણકાલે વિધવાદર્શનં ચાત્યમઙ્ગલમ્ । તિર્યગ્ગચ્છત્ક-

તથા બ્રાતાએ સહિત શ્વસુર (પોતાના પતિનો પિતા) તથા જ્યેષ્ઠો, (પો-
 તાના પતિના મોટા ભાઈઓ) દેવરો (પોતાના પતિના નાના ભાઈઓ)
 અને તે જેઠ દીયેરના પુત્રો તથા પોતાની પુત્રીઓના પુત્રો અને દીકરી-
 ઓના પતિઓ (ભ્રાતાઓ) તથા પોતે વિધવાના પુત્રો, પુત્રોના પુત્રો
 અને તેમની દીકરીઓના પુત્રો વિગેરે. આ પિતા આદિક સમીપના સંબ-
 ન્ધવાળા જાણુવા. આ પિતાદિકો જે ધાર્મિક હોય તો તેમનો આવશ્યક
 કાર્યમાં કરેલો સ્પર્શ વિધવા સ્ત્રીઓને દોષને માટે થતો નથી ॥૩૩-૩૬॥
 જળમાં ડુબી જતાં આવેલા લયમાં અને ઘરમાં અગ્નિ લાગતાં આવેલા
 લયમાં તથા કૃષીકર્મદિકના આચરણમાં તથા ક્રય-તૃણ કાષ્ટ છાંણું સુતર
 પાત્ર અન્ન વસ્ત્ર પત્ર પુષ્પ ફળ મૂળ કંદ, ઘી તેલ દહી દુધ આદિક રસ,
 લવણ ગોળ મણિ ધાતુ વિગેરે વસ્તુઓ મૂલ્ય આપીને વેચાતી લેવી અને
 વિક્રય-મૂલ્ય લઈને વેચાતી આપવી વિગેરે ક્રિયાઓમાં સમીપ સંબન્ધી
 થકી લિન્ન પુરૂષોના અંગનો સ્પર્શપણ ભાવદોષે રહિત હોવાથી વિધવા
 સ્ત્રીઓને દોષને માટે થતો નથી ॥૩૭॥ એવીજ રીતે ગૃહસ્થ પુરૂષનેપણ
 પૂર્વોક્ત સમીપના સંબન્ધવાળી વિધવા નારીના સ્પર્શમાં દોષ નથી અને
 જળ અગ્નિ આદિકનો લય તથા ક્રય વિક્રય કર્મ તથા કૃષીકર્મદિ નિમિત્તે
 ભાવદોષવર્જિત ઈતર (સમીપ સંબન્ધી થકી લિન્ન) વિધવા સ્ત્રીમાત્રનો
 સ્પર્શ દોષને માટે થતો નથી ॥૩૮॥ પ્રસંગાત્ આ કહું છું કે-પ્રયાણસમયે
 સન્મુખ વિધવાનું દર્શન અતિઅમંગળ કરનારૂં અને માર્ગમાં વાંકી રીતે

ણસર્પાદ્યેતદધિકં મતમ્ ॥૩૯॥ ન કેવલં કાર્યદાનિઃ કિન્તુ
મૃત્યુરપિ ધ્રુવમ્ । સ્વસ્ય સ્ત્રીયસ્ય વાપિ સ્યાદ્ધનનાશોઽથવાગ્નિભીઃ
॥૪૦॥ અતસ્તદ્દર્શનાઘસ્ય શાન્તયે શાસ્ત્રવેદિભિઃ । સઘ્નૈવાસ્તિ
કથિતં હરિસ્મરણમઙ્ગલમ્ ॥૪૧॥ તાસાં ચાપ્યાશિષો જ્ઞેયા આશી-
વિષવિષોપમાઃ । તાભ્યો ભેયમતઃ પુંભી રાક્ષસીભ્ય દ્વાઽશ્વિલૈઃ
॥૪૨॥ માત્રા સ્વસ્રા દુહિત્રા વા રહઃસ્થાને વયઃસ્થયા । ન તિષ્ઠેત્પુ-
રુષસ્તાદ્દક્ હરેર્મત્કો વિનાઽપદમ્ ॥૪૩॥ અજ્ઞાનાત્તુ રહઃસ્થાને
સ્થિતાવેકમુપોષણમ્ । ઉભાભ્યામપિ કર્તવ્યં સ્ત્રીપુંસાભ્યાં પ્રય-
ત્નતઃ ॥૪૪॥ સવિકારેણ મનસા સ્પર્શમાત્રે રહઃકૃતે । ચાન્દ્રાયણં

જતા કાળા સર્પ થકીપણુ અધિક અપશકુન કરનારે માન્યું છે ॥૩૯॥
આવા અપશકુનનાં દર્શન થયા છતાંપણુ જે પ્રયાણુ કરે તો કેવળ કાર્યની
હાનિ થાય એટલુંજ નહિ કિંતુ પોતાનો કે સંબંધી સ્ત્રી પુત્રાદિકનો મૃત્યુ
પણુ નિશ્ચે થાય. અથવા ધનનાશ થાય અથવા અગ્નિ આદિકનો ભય થાય.
(કાંઈકિપણુ થાયજ) ॥૪૦॥ માટે પ્રયાણુસમયે વિધવાના દર્શનથી થતા
પાપની નિવૃત્તિ માટે શાસ્ત્રજ્ઞોએ તત્ક્ષણજ હરિનામસ્મરણરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત
કહ્યુંછે, કેમકે તેતો સર્વ અમંગળને નિવારનાર મંગળનું પણ મંગળ છે
॥૪૧॥ વિધવાના ‘સુખી થા ભવ્ય’ ઇત્યાદિ આશીર્વાદોપણુ કૃષ્ણસર્પના વિષ-
સદૃશ છે, માટે સર્વ પુરૂષોએ વિધવા સ્ત્રીયોથકી રાક્ષસણીયો થકીજ જેમ
એમ ભય પામવો (પ્રસંગથી કહેલો આ બધો અર્થ વિધવાના પ્રસંગની
ત્યાજ્યતાને દૃઢ કરેછે) ॥૪૨॥ જે વિષયથકી વિરક્ત અને ભગવાનમાં રક્ત
છે તે યુવા વયમાં વર્તતો પુરૂષ યુવા વયમાં વર્તતી માતા કે બહેન કે દીકરીની
સાથે પણ એકાંત સ્થળમાં આપતકાળ વિના નજ રહે, કેમકે એકાંતમાં સ્ત્રીનું
સાન્નિધ્ય વિદુષોનાપણુ ચિત્તને ક્ષુભિત કરેછે ॥૪૩॥ અજ્ઞાણથી એકાંતમાં
જે સ્થિતિ થાય તો ઉક્ત બંને સ્ત્રીપુરૂષોએ પ્રયત્નથી એક ઉપવાસ કરવો
॥૪૪॥ વિકારવાળા મનથી એકાંતમાં જે સ્થિતિમાત્ર કરે તો ઉક્ત બંનેએ
પોતાના પાપની નિવૃત્તિમાટે ચાન્દ્રાયણવ્રત કરવું. ‘સ્પર્શમાત્રે’ એવો પાઠ

૧ ‘સ્થિતિમાત્રે’ इति पाठान्तरम् ।

વ્રતં કાર્યમુભાભ્યાં સ્વાઘશાન્તયે ॥૪૫॥ એકલઃ પુરુષઃ ક્વાપિ કયા-
 ચ્ચિદપિ યોષયા । ગચ્છેદ્વિધવયા સાકં નૈવ વર્ત્મનિ સર્વથા ॥૪૬॥
 યદિ ગચ્છેત્પ્રમાદેન તર્હિ સાકં તયા સ્ત્રિયા । ઉપવાસં સ કુર્વીત
 દિનમેકં સ્વશુદ્ધયે ॥૪૭॥ તરુણાનાં નરાણાં ચ તરુણીનાં ચ યોષિ-
 તામ્ । સર્વથૈવ પ્રસજ્જોડયં નિષિદ્ધોડસ્તિ પરસ્પરમ્ ॥૪૮॥ અભર્ત-
 કાણાં નારીણાં સમ્બન્ધિપુરુષૈઃ સદા । સ્વાતન્વ્યગમનાદ્રક્ષા કાર્યા
 પિતૃસુતાદિમિઃ ॥૪૯॥ સમાજોત્સવતીર્થેભ્યો વિવાહાત્પાન્થસા-
 ર્થતઃ । સાધુભ્યોડનાશ્રમિભ્યશ્ચ રક્ષ્યા યોષા હિ સર્વથા ॥૫૦॥
 અસુરા રાક્ષસા યક્ષા અતિકામાતિહિંસકાઃ । સ્ત્રીદ્રવ્યહરણાર્થં

હોય તો સ્પર્શનું આંદ્રાયણમાં નિમિત્તપણું બણવું, (સ્પર્શ કરેતો આંદ્રાયણ
 કરે) આતો સર્વસ્ત્રીસાધારણ છે. માતા આદિકની સાથે તેવી રીતે
 સ્થિતિમાત્રમાં તો આંદ્રાયણ પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું તેતો યુક્તજ છે, ‘સ્પર્શમાત્રે’
 પાઠની અપેક્ષાએ ‘સ્થિતિમાત્રે’ પાઠમાં સ્વારસ્ય રહ્યું છે ॥૪૫॥ એકાકી
 તરુણ પુરુષે એકાકી તરુણી સંબન્ધીની સ્ત્રી સાથેપણ તેમાંપણ વિધવાની
 સાથે માર્ગમાં સર્વથા નજ બવું ॥૪૬॥ જો તે સ્ત્રીની સાથે પ્રમાદથી જાય
 તો પુરુષ પોતાની શુદ્ધિમાટે એક દિવસ ઉપવાસ કરે. (સ્ત્રીપણ જો ભગ-
 વદ્ભક્ત હોય તો એક ઉપવાસ કરે એમ બણી લેવું) ॥૪૭॥ કે બહુના-
 તરુણ નરો અને તરુણી સ્ત્રિયોનો પરસ્પર જે પ્રસંગ છે તે સર્વથા નિષિદ્ધ
 છે, માટે માર્ગમાં કે ઘરમાં ક્યારેયપણ તેનો પ્રસંગ કરવો નહિ ॥૪૮॥
 પિતા પુત્રાદિ સંબન્ધિ પુરુષોએ વિધવા નારીઓની જે કોઈપણ સ્થળમાં
 સ્વતંત્રપણે થતા વિચરણ થકી રોકીને સદાય રક્ષા કરવી ॥૪૯॥ સ્ત્રીયોને
 સ્વતંત્રપણે જવાનાં સ્થાનોને કહેછે—સમાજ, (જનોનો સંઘાત) ઉત્સવ,
 (પુષ્પહોલોત્સવાદિ મહોત્સવ) તીર્થ, (યાત્રાનાં સ્થાન) વિવાહ, વટે-
 માર્ગુ જનોનો સંઘ, વેરાગી વિગેરે સાધ્વાભાસો અને અનાશ્રમીઓ
 (વંઠેલા આદિક ભાર્યાવર્જિત જનો) થકી સંબન્ધિની સ્ત્રિયોની પુરુષોએ
 સર્વ પ્રકારે રક્ષા કરવી, કારણ કે તે સમાજાદિકમાં અતિકામી અતિહિંસક
 અસુરો રાક્ષસો અને યક્ષો સ્ત્રી દ્રવ્યના આહરણમાટે ગુપ્ત ગતિથી સર્વદા

હિ તિષ્ઠન્ત્યેતેષુ નિત્યદા ॥૫૧॥ અવલાનામતસ્તેભ્યો રક્ષણં પુરુષૈઃ
સ્વકૈઃ । પ્રયત્નેનૈવ કર્તવ્યં ગૃહિભિઃ પાપમીરુભિઃ ॥૫૨॥ તાસાં
રક્ષાપિ ધર્મિષ્ઠૈર્બુદ્ધિમદ્ભિઃ સયુક્તિના । સામ્રા દાનેન વા કાર્યા
પુંભિર્ભેદેન વાપિ તૈઃ ॥૫૩॥ નાઙ્ગચ્છેદોઽઙ્ગમઙ્ગો વા તાસાં કાર્યો
ન તૈર્વધઃ । તદાત્મઘાતહેતુશ્ચ ન વાચ્યા મર્મભિચ્ચ વાક્ર ॥૫૪॥
ધર્મસ્ય રક્ષણે શક્તિઃ સ્વસ્યાન્યેષાં ચ સર્વથા । ભુવિ ભૂપસ્ય ચ
ગુરોઃ સર્વેભ્યોઽપ્યધિકાસ્તિ હિ ॥૫૫॥ શિક્ષયિત્વા પ્રજા રાજા

રહેછે ॥૫૦-૫૧॥ માટે સંબન્ધી ગૃહસ્થ પુરુષોએ પાપથડી લય પામીને
પોતાની અબળાઓનું સમાનહિકથડી રક્ષણુ પ્રયત્નથી કરવું ॥૫૨॥
સ્ત્રીઓનું સંરક્ષણુ કરતા સ્વજને સદ્બુદ્ધિ, સદ્ધર્મ અને યુક્તિયુક્ત વચનથી
તેણીનું સંરક્ષણુ કરવું. જો તે સ્ત્રીઓ સ્વતંત્રપણાની વાસનાના લેશથી ઉ-
દ્ધત હૃદયવાળી હોય ત્યારે તો સામ (પ્રેમપર વાક્ય) દાન (જેવતું વસ્તુ
આપવું) અને ભેદ (તેનો પક્ષ તોડી નાંખવો)થી રક્ષા કરવી, પણ દંડથી
નહિ. કેટલાક અવિવેકીઓ સ્ત્રીઓનાં નાસિકા કર્ણાદિ અંગોનું ચ્છેદન ભેદન
વધ આદિકમાં યતન કરેછે, આતો પાપ પંથા છે, સંરક્ષણુનો આ અભ્યુપાય
નથી, માટે અંગચ્છેદ અંગલંગાદિ ન કરે. તથા મર્મભેદક વચન તેણીના
પ્રત્યે ન બોલે, કેમકે સાહસાદિ સ્ત્રીસ્વલાવને લીધે આત્મઘાતમાં તેણીઓ
યત્ન કરે, માટે તેવી વાણીઓ નજ વદવી ॥૫૩-૫૪॥ જે જણાજ લોકમાં
રક્ષણુવિષે અધિકાર કરેલા સમર્થ છે, કોણુ? તો એક રાજા અને બીજા ગુરુ.
તે આ બન્ને પોતાના અને પરના સર્વથા ધર્મરક્ષણુમાં બીજાની અપેક્ષા
વિના પિતાદિ સર્વ થડીપણુ અધિક સમર્થ છે, તેમાં પ્રથમનો રાજા પ્રશાસન
(સન્માર્ગના અતિક્રમમાં દંડ)થી નિગ્રહ કરીને રક્ષા કરેછે. બીજા ગુરુ
સન્માર્ગના ઉપદેશથી રક્ષણુ કરેછે. આ દેશની અપેક્ષાએ ઉપદેશથી સંર-
ક્ષણુ કરનાર ગુરુ તો રાજાની અપેક્ષાએ અધિક છે, કેમકે આતો અજ્ઞાનરૂપ
અંધકારને ટાળીને જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ ઉપજાવીને સર્વને સન્માર્ગમાં સુખેથી
લઈ જાય છે ॥૫૫॥ માટે એમણે પોતાના અધિકારને અનુસારે પ્રજાઓને
અને શિષ્યોને યથાયોગ્ય શિક્ષા કરીને વિધવાઓનો બ્રહ્મચર્યરૂપ ધર્મ પુરુષ-

શિષ્યાંશ્ચ ગુરુણા તતઃ । પુંસ્પર્શાદ્વિધવાધર્મો રક્ષણીયઃ પ્રયત્નતઃ
 ॥૫૬॥ કુરુતો નૈવ યાવિત્થં તૌ પ્રજાશિષ્યપાતકૈઃ । નૃપો ગુરુશ્ચ
 યુજ્યેતે ભુજાતે તાન્યમુત્ર ચ ॥૫૭॥ પિતરશ્ચ પતન્ત્યેવ તયોઃ સ્વર્ગ-
 ગતા અપિ । પાપેન તેન મહતા નિરયેષુ ન સંશયઃ ॥૫૮॥ ઉદ્ધવ-
 સ્વામિનૈવૈષા મર્યાદાસ્તિ પુરા કૃતા । ઉલ્લઙ્ઘ્યેત્તાં યઃ કોઽપિ સ
 જ્ઞેયસ્તત્પથાદ્વહ્નિઃ ॥૫૯॥ ઇતામુલ્લઙ્ઘ્ય મર્યાદાં સ્ત્રી પુમાન્વા નિજે-
 ચ્છયા । વર્તિષ્યેતે તયોર્ભૂરિ ભવિષ્યત્યયશો ભુવિ ॥૬૦॥ મિથ્યા-
 કલઙ્કાનપિ તૌ પ્રાપ્યાન્તે નિરયાન્વહૂન્ । ભોક્ષ્યેતે નાત્ર સન્દેહો
 નીલકण्ठો ब्रवीम्यहम् ॥૬૧॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતન્નિશમ્ય પ્રમુદસ્ત-
 દાર્નીં સર્વે જનાઃ પ્રાજ્ઞલયઃ પ્રભું તમ્ । પ્રણમ્ય તે વાઢમિતીશવા-

સ્પર્શથી પ્રયત્નથી પણ રક્ષણ કરવો ॥૫૬॥ જે ગુરુ તથા રાજા ઉક્ત પ્રકારે
 નજ કરે તો તેઓ પ્રજાપાપ અને શિષ્યપાપથી લેવાય છે. તે પાપના ફળને
 નરકમાં ભોગવે છે. અર્થાત્ રાજા પ્રજાપાપને ભોગવે અને ગુરુ શિષ્ય-
 પાપને ભોગવે છે ॥૫૭॥ જે રાજા અને ગુરુ પ્રજા અને શિષ્યોને ધર્મમાર્ગમાં
 ન નિયમન કરે તો તે મહાપાપથી તેમના પિત્રિઓ સ્વર્ગમાં ગએલા
 પણ નરકમાં પડેજ એમાં સંશય નથી ॥૫૮॥ આ મર્યાદા પૂર્વે અમારા
 ગુરુ સાક્ષાત્ ઉદ્ધવાવતારભૂત શ્રીરામાનંદસ્વામીએજ કરેલી છે. જે કોઈ
 પણ જન આ મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરે તે તેમના અભિમત સન્માર્ગ થકી
 અહિર્ભૂત હોઈને અમારો પ્રસાદપાત્ર ન થાય ॥૫૯॥ તે આ મર્યાદાને ઉલ્લં-
 ઘન કરીને પુરુષ કે સ્ત્રી જે ઇચ્છામાં આવે તેમ વર્તે તો તેમનું પૃથ્વીમાં
 બહુ અપયશ સર્વત્ર નિન્દાસ્પદ થશે અને તેઓ મિથ્યા કલંકોનેપણ પામીને
 મરણ પામતાં નરકમાં મહાવેદનાને અનુભવશે એમાં સંશય નથી. હું-
 જે સર્વનો પ્રશાસિતા છું તે સાક્ષાત્ કહું છું. નીલકંઠ-તપશ્ચર્યાવડે ભૂમિમાં
 'નીલકંઠ' નામથી વિખ્યાત એવો હું કહું છું. (આ ઉપરથી-આ મર્યાદાના
 ઉલ્લંઘનમાં નીલકંઠ-રૂદ્રના જેવો નિશ્ચય મહાન્ તમારે વિષે આવી પડે
 એમ પણ વ્યંજીત થાય છે) ॥૬૦-૬૧॥ સુવ્રતનકુપિ કહે છે—હે નરેન્દ્ર !
 તે સમયે સભામાં એઠેલા સર્વે લક્ષ્મણે લગવાનું આ વચન સાંભળીને તે

કયમુપાદદુઃ સન્મતયો નરેન્દ્ર ! ॥૬૨॥ યઃ પૂરુષઃ સ્પર્શવિવેકમેતં
નારી પઠેદ્વા શૃણુયાત્પ્રભૂક્તમ્ । તાવત્ર કીર્તિં ધનધાન્યઋદ્ધિં
સમ્પ્રાપ્તો ધામ હરેસ્તથાન્તે ॥૬૩॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणच-
रित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे स्पर्शविवेकनिरूपणनामा पञ्चविंशो-
ऽध्यायः ॥२५॥

સુવ્રત ઉવાચ—પ્રદોષકાલેઽથ ચ પञ્ચમીતિથૌ મહાસભાયામુપ-
વિષ્ટમીશમ્ । મુનિઃ શુકાનન્દ ઉદારબુદ્ધિઃ પપ્રચ્છ હેતું નૃપ ! ધર્મ-
સિદ્ધેઃ ॥૧॥ ભગવન્ ! હેતુના કેન ધર્મઃ સિદ્ધ્યતિ સાન્વયઃ । શીઘ્રં
ચ માનવાનાં તદ્વક્તુમર્હસિ મેઽજ્ઞસા ॥૨॥ श्रीनारायणमुनिरुवाच—

મહાપ્રભુને પ્રણામ કરીને એ હાથ જોડીને નમ્ર મસ્તકે અંગીકાર કર્યું, કેમકે
આ અધ્યા લક્તો સન્મતયઃ—દૈવી સંપત્તિએ યુક્ત હતા. એકપણ કુમતિ ન
હતો કે જેથી લગવાનના આદેશમાંપણ નર વિપરીત વૃત્તિવાળો થાય
॥૬૨॥ જે નર અથવા નારી લગવાને કહેલા આ સ્પર્શવિવેકનો પાઠ કરે
અથવા સાંભળે તે બંને આ લોકમાં સત્કીર્તિ તથા ધનધાન્યસમૃદ્ધિને
પામીને, અંતે પરલોકમાં પરમ સુખને પામે ॥૬૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
જીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે સ્પર્શવિવેકનિરૂપણનામા
પંચવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૫॥

અધ્યાય ૨૬ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! તે પછી કાર્તિક શુક્લ પંચમી તિથિએ
પ્રદોષ સમયે (સંધ્યા આરતી પછી) મહાસભામાં વિરાજમાન થએલા
લગવાનને ધર્મસિદ્ધિના ઉપાયને જાણવાની ઇચ્છાવાળા વિશાળ બુદ્ધિ-
શાળી શુકાનંદમુનિ પુછવા લાગ્યા કે—હે ભગવન્ ! આપના આશ્રિતજનોને
સપરિવાર ધર્મ કયા ઉપાયથી સત્વર સિદ્ધ થાય તે ઉપાય મારી ઉપર
પ્રસન્ન થઈને આપ તત્વથી કહેવાને યોગ્ય છો (ચકારથી ‘ધર્મસિદ્ધિના
વિઘાતના હેતુનેપણ કહેવાને યોગ્ય છો’ એમ પુછેલું જાણી લેવું) ॥૧-૨॥

૧ આ અધ્યાયમાં શુકાનંદમુનિના પુછવાથી લગવાને સત્ અસત્ દેશ કાળા-
દિકના વિભાગનું નિરૂપણ કર્યું છે.

ધર્મઃ સહાન્વયો બ્રહ્મન્ ! દેશાદૌ સતિ વર્તતે । સિદ્ધેત્તત્સેવિનાં
 ધર્મઃ સ્યાદૈશ્વર્યં સુખં ચ તત્ ॥૩॥ અસત્યધર્મો દેશાદાવાસ્તે સપ-
 રિવારકઃ । તત્સેવિનામધર્મઃ સ્યાદુઃખં ચૈશ્વર્યતશ્ચયુતિઃ ॥૪॥ દેશઃ
 કાલઃ ક્રિયા ધ્યાનં શાસ્ત્રં દીક્ષા તથા મનુઃ । સદ્ગુણેત્યષ્ટ ધર્મસ્ય
 હેતવો હીતરસ્ય ચ ॥૫॥ લક્ષણાનિ સતાં તેષાં દેશાદીનાં તથાઽ-
 સતામ્ । કથયામિ સમાસેન હિતાય વૈ નૃણામહમ્ ॥૬॥ ચતુર્વ-
 ણ્નાશ્રમવતાં ધર્મો યત્ર વિભાગશઃ । યત્રૈકાન્તિકમક્તાઃ સ્યુર્હરેર્દેશઃ
 સ શોભનઃ ॥૭॥ યત્ર હ બ્રાહ્મણકુલં તપોવિદ્યાદયાન્વિતમ્ । યત્ર

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—મુને ! ધર્મ પોતાના વંશે સહિત શુભ દેશ
 શુભ કાળાદિકમાં વર્તે છે, માટે જેઓ શુભ દેશ શુભ કાળાદિકનું સેવન
 કરેછે તેઓને ધર્મ સિદ્ધ થાય છે અને તેથી ધર્મને અનુગુણ (ધર્મના
 ફળરૂપ અને ધર્મમાં વિરોધિ નહિ) ઐશ્વર્ય અને ધર્માનુબન્ધિ (ધર્મના
 ફળરૂપ અને ધર્મમાં વિરોધિ નહિ) સુખ સિદ્ધ થાયછે ॥૩॥ ધર્મસિદ્ધિનું
 કારણ કહીને તેના વિદ્યાતનું કારણ કહેછે—તેવીજ રીતે અધર્મ કામાદિ
 પોતાના પરિવારની સાથે અશુભ દેશ કાળાદિકમાં જાયછે, માટે જે જનો
 અશુભ દેશ અશુભ કાળાદિકનું સેવન કરેછે તેઓને અધર્મ થાય અને
 તેથી અધર્મના ફળરૂપ અર્થહાનિ તથા દુઃખપ્રાપ્તિ થાય ॥૪॥ તે દેશાદિ
 આઠ આ છે—દેશ કાળ ક્રિયા શાસ્ત્ર દીક્ષા મંત્ર ધ્યાન અને સંગ. તેમાં સત્
 દેશાદિકનું ધર્મમાં હેતુપણું અને અસત્ દેશાદિકનું અધર્મમાં હેતુપણું છે
 એવો વિભાગ સમજવો ॥૫॥ તે સત્ અસત્ દેશાદિક આઠનાં લક્ષણો
 હવે સંક્ષેપમાં કહુંછું, જેથી સત્ અસતનો વિવેક ઉત્પન્ન થતાં સર્વજનોનું
 હિત થાયજ ॥૬॥ તેમાં પ્રથમ સત્ દેશનું લક્ષણ ચાર શ્લોકથી કહે
 છે—જે દેશમાં ચાર વર્ણ અને ચાર આશ્રમના ધર્મની વ્યવસ્થા નહિ
 હજીએલી પ્રવર્તે છે અને જેમાં ભગવાનના એકાંતિક ભક્તો હોય તે
 દેશ શોભન-શ્રેયસ્કર છે. આમ કહેવાથી ધર્મ અને ભક્તિ પરસ્પર
 અવિનાશૂત (ધર્મે સહિત ભક્તિ અને ભક્તિએ સહિત ધર્મ) જેમાં
 પ્રવર્તે છે તે દેશ શુભ છે, એટલું તાત્પર્ય નિકળે છે ॥૭॥ જેમાં તપ વિદ્યા

યત્ર હરેરર્વાસ દેશઃ શ્રેયસઃ પદમ્ ॥૮॥ પુરાણપ્રથિતા યત્ર ગંગાદ્યાઃ
 સ્યુશ્ચ નિઘ્નગાઃ । પુષ્કરાદીનિ તીર્થાનિ ક્ષેત્રાણ્યર્હાશ્રિતાનિ ચ ॥૯॥
 કુરુક્ષેત્રં ગયાશીર્ષં પ્રયાગઃ પુલહાશ્રમઃ । નૈમિષં ફાલ્ગુનં સેતુઃ
 પ્રમાસોઽથ કુશસ્થલી ॥૧૦॥ વારાણસી મધુપુરી પમ્પા વિન્દુસ-
 રસ્તથા । નારાયણાશ્રમોઽયોધ્યા સીતારામાશ્રમાદયઃ ॥૧૧॥ સર્વે
 કુલાચલાઃ પુण्या મહેન્દ્રમલયાદયઃ । દેશાનામુત્તમો દેશઃ સત્પાત્રં
 યત્ર લભ્યતે ॥૧૨॥ एते पुण्यतमा देशाः सेव्याः श्रेयोर्थिभिर्नरैः ।

દયાએ યુક્ત બ્રાહ્મણકુળ હોય અને જે દેશમાં પ્રતિમારૂપ ભગવાન સન્નિધિ
 પામેલા હોય તે દેશ શ્રેયનું પદ છે, એટલે શુભ જાણવો. (આ સ્થળે આ-
 ટલું જાણવું-જે શમદમરૂપ તપે વિહીન કે વિદ્યાએ વિહીન કે દયાએ વિ-
 હીન હોય તે બ્રાહ્મણકુળ ન કહેવાય, કેમકે ભતિયોગમાત્રથી બ્રાહ્મણ-
 પણાની સિદ્ધિ થતી નથી, માટે આ ગુણોએ પરિપૂર્ણ જે હોય એજ બ્રાહ્મણ-
 કુળ કહેવાય, અન્યથા (ગુણ વિના) તો બ્રહ્મબન્ધુકુળજ કહેવાય, માટેજ
 આ અર્થને જણાવા ભગવાને ‘તપોવિદ્યાદયાન્વિતં’ આવું વિશેષણ બ્રાહ્મણ-
 કુળને આપ્યું છે) ॥૮॥ જે દેશમાં પુરાણપ્રખ્યાત ગંગાપ્રમુખ નદીઓ
 હોય, પુષ્કરાદિ તીર્થો હોય અને પૂજ્ય મહર્ષિઓએ સેવેલાં ક્ષેત્રો હોય તે
 સર્વ દેશ ધર્મનો અભિવર્ધક છે. જે જળપ્રધાન હોય તે તીર્થ કહેવાય
 અને જે આશ્રમપ્રધાન હોય તે ક્ષેત્ર કહેવાય એવો ભેદ જાણવો ॥૯॥ તેને
 કહેછે—કુરુક્ષેત્ર, ગયાશીર્ષ, પ્રયાગ, પુલહાશ્રમ, નૈમિષારણ્ય, ફાલ્ગુન
 (એ નામનું એક તીર્થ) સેતુબંધ, પ્રભાસ, દ્વારકા, કાશીપુરી, મથુરાનગરી,
 પંપાસર, બિન્દુસર (સિદ્ધપદ) બદરીકાશ્રમ, અયોધ્યા, સીતારામાશ્રમ-
 ચિત્રકૂટ પંચવટી વિગેરે, ‘મહેન્દ્રો મલયઃ સહ્યાઃ શુક્તિમાનૃક્ષપર્વતઃ । વિ-
 ન્ધ્યશ્ચ પારિયાત્રશ્ચ સસૈતે કુલપર્વતાઃ’ આ કહેલા મહેન્દ્ર મલયાદિ સાતેય
 કુળપર્વતો, આ બધા સ્થાનવિશેષો પુણ્ય છે, અર્થાત્ શુભ દેશો જાણવા.
 જેમાં સત્પાત્ર (ભગવાનમાં અનન્ય ભક્તિએ સંપન્ન ભાગવતોત્તમજ સ-
 ત્પાત્ર છે) મળે તેજ દેશ શુભ દેશોને મધ્યે ઉત્તમ દેશ જાણવો ॥૧૦-૧૨॥
 માટે શ્રેયોર્થી નરોએ આ પુણ્યતમ દેશોમાંથી હરકોઈ દેશનો આશ્રય

ધર્મો હ્યત્ર કૃતઃ પુંસાં સહસ્રાધિફલોદયઃ ॥૧૩॥ અસદ્દેશાનથો
 વચ્ચિમ હાતવ્યાન્ ધર્મવુદ્ધિભિઃ । અઙ્ગવઙ્ગકલિઙ્ગાશ્ચ મ્લેચ્છદેશાશ્ચ
 કીકટાઃ ॥૧૪॥ અસંસ્કૃતાશ્ચોષરાશ્ચ હર્યર્ચારહિતાશ્ચ ચે । યત્ર-
 ત્યોદકપાનેન ભવેયુર્જાઠરા રુજઃ ॥૧૫॥ સ્વસ્વધર્મવિહીનાઃ સ્યુર્નરા
 યત્ર તથા સ્ત્રિયઃ । ભક્તાશ્ચૈકાન્તિકા યત્ર ન સ્યુર્ભગવતોઽમલાઃ
 ॥૧૬॥ રાજા ચ રાજકીયા વા બલાદ્યત્ર પરસ્ત્રિયઃ । પરસ્વાનિ હરે-
 યુશ્ચ પીડયેયુશ્ચ દુર્બલાન્ ॥૧૭॥ યત્ર ચ વ્યભિચારિણ્યો ભવેયુઃ
 પ્રાયશઃ સ્ત્રિયઃ । મદ્યમાંસાદિલેપાઃ સ્યુર્યત્ર ચ સ્તેયકર્મિણઃ ॥૧૮॥
 દેશે સત્યપિ યત્ર સ્યાન્મારીરોગાદ્યુપદ્રવઃ । રાજસૈન્યોપદ્રવશ્ચ

કરવો. તેમાં અનુષ્ઠાન કરેલો ધર્મ હજાર ઘણા અધિક ફળને આપેછે
 અર્થાત્ ધર્મ અભિવૃદ્ધિ પામેછે ॥૧૩॥ હવે ધર્માર્થી જનોએ ત્યજવાના
 અસત્ દેશો કહુંછું-અંગ વંગ કલિંગ દેશો, મ્લેચ્છોએ આશરેલા
 સિન્ધુથકી ઉત્તરના દેશો, કીકટનામના દેશવિશેષો, જે અસંસ્કૃત-વાળવું
 છાંટવું લીંપવું વિગેરે સંસ્કારે રહિત હોધને કીટાદિકની અધિકતાવાળા
 હોય, જે આરયુક્ત હોય, જે ભગવત્પ્રતિમાના પ્રસંગે રહિત હોય, જે
 દેશમાં વર્તતું જળ પીવામાત્રમાં વિવિધ ઉદરવ્યાધિને ઉત્પન્ન કરતું
 હોય. જે દેશમાં નરો કે નારીઓ પોતપોતાના ધર્મથકી વિમુખ હોય,
 જેમાં ભગવાનના એકાંતિક ભક્તો ન હોય, જેમાં રાજા કે રાજપુરુષો
 બળાત્ પરદાર પરદ્રવ્યના હરણપરાયણ હોય અને દુર્બળ પીડનપરાયણ
 હોય, જેમાં કુલટા સ્ત્રીઓનું આધિપત્ય હોય, જેમાં મદ્યમાંસાદિ ભક્ષક જનોનું
 બહુપણું હોય તથા મદ્યમાંસાદિકના લેપો હોય, જેમાં ચોર નરોની વિશે-
 પતા હોય, તે આ સર્વે અસત્ દેશો જાણવા ॥૧૪-૧૮॥ શુભ દેશ છતાંપણ
 જેમાં મારીરોગ (ઝટ પ્રાણને હરનારો રોગવિશેષ) આદિક ન ચિકિત્સા
 થાય એવા રોગનો ઉપદ્રવ થતો હોય, વારેવારે જતા આવતા રાજસૈન્યની
 હુંટ વિગેરે પીડા આવતી હોય, અનાવૃષ્ટિ વિગેરે સાત ધતિઓનો ઉપદ્રવ
 થતો હોય, (ધતિયો રાજધર્મમાં કહીછે-અતિવૃષ્ટિરનાવૃષ્ટિઃ શલભા મૂષકાઃ
 શુકાઃ । સ્વચક્રં પરચક્રં ચ સમૈતા રૈતયઃ સ્મૃતાઃ ॥) હે મુને! જેમાં અન-

સ્યાચ્ચેતીનામુપદ્રવઃ ॥૧૯॥ યત્રાન્નવસ્ત્રાતિદુઃસ્વાદપિ સ્વજનવિક્ર-
યમ્ । કુર્વીરન્ પુરુષાશ્ચૈતે દેશાઃ સ્વલ્પશુભા મુને ! ॥૨૦॥ શુભો
બ્રાહ્મમુહૂર્તાદિઃ પૂર્વાહ્નો દેવકર્મણિ । કાલોઽપરાહ્નઃ પૈત્રે ચ કર્મણિ
પ્રોચ્યતે શુભઃ ॥૨૧॥ તથાયનં ચ વિષુવં વ્યતીપાતો દિનક્ષયઃ ।
ચન્દ્રાદિત્યોપરાગશ્ચ દ્વાદશી વૈષ્ણવં ચ ભમ્ ॥૨૨॥ અક્ષયાख्या
તૃતીયા ચ નવમી કાર્તિકે સિતા । ચતસ્રોઽપ્યષ્ટકાશ્ચૈવ માઘે ચ
સિતસપ્તમી ॥૨૩॥ સમાસર્ક્ષાઃ પૌર્ણમાસ્ય એકાદશ્યશ્ચ સર્વશઃ ।

વસ્ત્રાદિ નહિ મળવાથી દુઃખી થતાં તેની પ્રાપ્તિ માટે લોકો પોતાની પત્ની
પુત્ર પુત્રી વિગેરે સ્વજનનો વિક્રય કરતા હોય, તે આ બધા દેશો અશુભ
સમજવા ॥૧૯-૨૦॥ હવે સત્ કાળનાં લક્ષણો કહેછે-‘રાત્રેરુપાન્ત્યો
મુહૂર્તો બ્રાહ્મસંજઃ’ આ આચારમયૂખમાં કહેલો બ્રાહ્મમુહૂર્ત આદિક કાળ
શુભ-સત્ત્વગુણની અભિવૃદ્ધિ કરનારો સમય હોવાથી ઇશ્વરધ્યાનાદિકમાં
અત્યંત ઉપકાર કરનારો છે. પૂર્વાહ્ન-દિવસનો પૂર્વભાગ (મધ્યાહ્ન પહેલો)
કાળ શુભ છે. આ કાળ શ્રીવિષ્ણુ પ્રમુખ દેવોના પૂજન કર્મમાં, શ્રેષ્ઠ છે,
તે સમયમાં કરેલા કર્મથી દેવો તૃપ્ત થાયછે, ‘પૂર્વાહ્નો વૈ દેવાનાં’ એવી શ્રુતિ
છે. અપરાહ્ન-મધ્યાહ્ન થકી પછીનો છ ઘડીરૂપ કાળ શુભ છે, આ કાળતો
પિતૃસંબન્ધિ કર્મ (શ્રાદ્ધ)માં શ્રેષ્ઠ છે, તે સમયમાં કરેલા શ્રાદ્ધકર્મથી
પિત્રિઓ તૃપ્ત થાયછે, ‘અપરાહ્નઃ પિતૃણાં’ એવી શ્રુતિ છે ॥૨૧॥ તથા અ-
યન-દક્ષિણાયન અને ઉત્તરાયણ, (કર્ક સંક્રાન્તિ અને મકરસંક્રાન્તિનો કાળ)
વિષુવ, (તુળાસંક્રાન્તિ અને મેષસંક્રાન્તિનો કાળ) વ્યતીપાત, (વિષ્કંભાદિ
સત્તાવીશ યોગની અંદરનો યોગવિશેષ) દિનક્ષય-અવમદિન, (‘યત્રૈકઃ
સ્પૃશતિ તિથિદ્વયાવસાનં વારશ્ચેદવમદિનં તદુક્તમાયૈઃ’ આ રત્નમાળામાં
કહેલા લક્ષણવાળો કાળ) ચંદ્રસૂર્યના ગ્રહણનો કાળ, સર્વ દ્વાદશીઓ,
શ્રવણ નક્ષત્ર, અક્ષયતૃતીયા, (વૈશાખ શુક્લ તૃતીયા) કાર્તિક માસના
શુક્લપક્ષની નવમી તિથિ, માગશર પોષ માઘ અને ફાગણ આ ચાર માસની
કૃષ્ણપક્ષની ચાર અષ્ટમીઓ, માઘ માસના શુક્લપક્ષની સપ્તમી, તેતે
માસનાં નામનક્ષત્રે યુક્ત પૌર્ણમાસીઓ, સર્વ એકાદશીઓ, પોતાની પત્નીનો

સંસ્કારકાલો જાયાયા અપત્યસ્યાત્મનસ્તથા ॥૨૪॥ સપ્તમી ભાનુ-
યુક્તા ચ સોમામા ચ બુધાષ્ટમી । અઙ્ગારકચતુર્થી ચ વૃષ્ટી ચ
કપિલાહ્વયા ॥૨૫॥ યસિંશ્ચાપરરાત્રે સ્યુર્દેવવિપ્રેક્ષણાદયઃ । સુસ્વપ્નાઃ
શકુનાશ્ચ સ્યુઃ સન્તઃ કાલઃ સ શોભનઃ ॥૨૬॥ પ્રેતક્રિયાયાઃ કાલશ્ચ
મૃતાહો વ્રતવાસરાઃ । જન્મોત્સવા હરેશ્ચેતિ પુણ્યકાલાઃ પ્રકી-
ર્તિતાઃ ॥૨૭॥ ણ્ણુ સ્નાનં જપો હોમો વ્રતં દેવદ્વિજાર્ચનમ્ । પિતૃદેવ-
નૃભૂતેભ્યો યદ્દત્તં તદ્વ્યનશ્વરમ્ ॥૨૮॥ પ્રદોષશ્ચ નિશીથાદિઃ સૂતકં

પુંસવનાદિ સંસ્કાર કાળ, પુત્રનો જાતકર્માદિ સંસ્કારકાળ, પોતાનો વિજ્ઞા-
દીક્ષા યજ્ઞદીક્ષાદિ સંસ્કારકાળ, રવિવારસહિત સપ્તમી, સોમવાર સહિત
અમાવાસ્યા, બુધવાર સહિત અષ્ટમી, લૌમવારે યુક્ત ચતુર્થી, કપિલાવૃષ્ટી,
ધ્યાદિ કાળવિશેષો શુભ-શુભકારી છે. તે કાળમાં કરેલું દાનાદિ સત્કર્મ
અધિક ફળને આપનારૂં થાય (માટે આ કાળવિશેષો ધર્મવર્ધક હોવાથી
સત્કાળમાં ગણ્યા છે) ॥૨૨-૨૫॥ વળી જે અપરરાત્ર-રાત્રિના પાછલા
ભાગમાં દેવ ગ્રાહણ લગવડલગ્ન દર્શનાદિ શુભ સ્વપ્નો આવે તથા શંખાદિ
મંગળધ્વનિનું શ્રવણાદિરૂપ શુભ શકુનો થાય તે સમયપણુ શુભ કહ્યો છે
॥૨૬॥ પોતાના પિતાની ઔર્ધ્વદૈહિક ક્રિયાનો કાળ, મૃતાહ-પોતાના માતા
પિતા આદિકનો સાંવત્સરિક દિવસ, અધાય કૃચ્છાદિ વ્રતાચરણ દિવસો
અને લગવાનના જન્માષ્ટમી રામનવમી વિગેરે જન્મોત્સવ દિવસો, ધ્યાદિ
કાળો શુભ કહ્યા છે. (કરેલા ધર્મનું અધિક ફળ આપનારા છે માટે શુભ
કહ્યા છે.) તેને સ્પષ્ટપણે કહે છે—આ શુભ કાળોમાં કરેલું સ્નાન, જપ,
હોમ, વ્રત, દેવ ભૂદેવ પૂજન અને દેવ પિત્રિ નર ભૂતોને અર્પણ કરેલું તે
સર્વ અક્ષય ફળ આપનારૂં થાય (અધિક ફળ થાય ‘અક્ષય’ કહ્યું એતો
એની સ્તુતિ કરેલી જાણવી, વસ્તુતાએ નહિ ॥૨૭-૨૮॥ હવે અશુભ
કાળનું લક્ષણ કહે છે—પ્રદોષ-રાત્રિનું મુખ, (જેમાં ચંદ્ર તારાઓ સ્પષ્ટ
દેખાતા હોય) મધ્યરાત્રિ આદિક, જન્મમરણાદિ આશૌચ કાળ, દુર્દિન,
(અકાળમાં આવેલા મેઘથી ઠંડાએલા દિવસો) દિવ્ય-આકાશમાં થતા
વિજળીપાત વિગેરે અને લૌમ-ભૂમિ ઉપર થતા ભૂકંપાદિ ઉત્પાતોનો

દુર્દિનાનિ ચ । દિવ્યભૌમોત્પાતહેતુઃ સર્વોદ્દેગાદિકૃત્તથા ॥૨૯॥
 આત્મનઃ પશુવિત્તાદેર્હાનિકૃત્સર્વથા ચ યઃ । અસન્ત એતે વિજ્ઞેયાઃ
 કાલાઃ પુંભિર્વિચક્ષણૈઃ ॥૩૦॥ યસિંશ્ચાપરરાત્રે સ્યુઃ કૃષ્ણસર્પેક્ષ-
 ણાદયઃ । દુઃસ્વપ્નાશ્ચાપશકુનાઃ પ્રોક્તઃ કાલઃ સ ચાપ્યસન્ ॥૩૧॥
 સત્ક્રિયાસ્તુ હરેર્મક્તિર્નવધા શ્રવણાદિકા । અહિંસયજ્ઞા દાનાનિ
 વ્રતાનિ નિયમા યમાઃ ॥૩૨॥ સ્વધર્મશ્ચ સતાં સેવા બ્રાહ્મણારાધનં
 તથા । તીર્થયાત્રાદિકા જ્ઞેયાઃ ક્રિયાઃ સત્યો મનીષિભિઃ ॥૩૩॥
 અસત્ક્રિયાસ્તુ વિજ્ઞેયા જીવહિંસાનૃતં તથા । મદ્યમાંસાશનં સ્તેયં
 વસ્ત્રમ્મઃ સાઙ્ગર્યકર્મ ચ ॥૩૪॥ દ્યૂતં ચ પરનારીણાં સજ્જઃ ક્ષ્વેલિશ્ચ
 નર્મ ચ । અપમાનઃ સતાં ચેતિ હ્યસત્યઃ કથિતાઃ ક્રિયાઃ ॥૩૫॥
 શાન્તમૂર્તેર્મગવતો વાસુદેવસ્ય સત્પતેઃ । નારાયણસ્ય શ્રીમર્તુર્ય-

હેતુભૂત જે સમય તથા દુર્લિક્ષાદિ સર્વને ઉદ્દેગ કરનારો જે સમય તે આ
 બધોય અસત્ કાળ જાણવો ॥૨૯॥ જે કાળતો પોતાનાં પશુ વિત્ત વિગેરેના
 વિનાશને કરનારો છે તે કાળ અસત્કાળ છે એમ જણાય છે (કેમકે અ-
 ધર્મ જે પાપ તેના ઉપભોગમાં હેતુ થાયછે) આ પ્રદોષાદિ કાળો વિચક્ષણુ
 પુરૂષોએ અસત સમજવા ॥૩૦॥ જે અપરરાત્રિમાં કૃષ્ણસર્પેદર્શન પ્રેતદર્શ-
 નાદિ દુઃસ્વપ્નો આવે અને બીજાંપણુ અપશકુનો થાય તે કાળપણુ અસત્કાળ
 જાણવો ॥૩૧॥ હવે સત્ ક્રિયાનાં લક્ષણ કહેછે—હે મુને! સત્ક્રિયાતો-
 ભગવાનમાં શ્રવણ કીર્તનાદિ લક્ષણા નવધા ભક્તિ, હિંસારહિત યજ્ઞો, દાનો,
 વ્રતો, નિયમો, યમો, વર્ણાશ્રમપ્રાપ્ત સ્વધર્મ, સંતોની સેવા, બ્રાહ્મણોનું
 આરાધન, તીર્થયાત્રા, ઇત્યાદિ આ સત્ક્રિયાઓ સમજવી ॥૩૨-૩૩॥ હવે
 અસત્ક્રિયાનાં લક્ષણો કહેછે—અસત્ક્રિયાતો-પ્રાણિહિંસા, અસત્ય ભા-
 વણુ, મદ્યપાન, માંસલક્ષણુ, ચોરકર્મ, મિથ્યાચાર કૃળ જેનું છે એવો દંભ,
 જાતિમાંથી ભ્રષ્ટ કરનારું કર્મ, આ સર્વ અસત્કર્મ જાણવું. તથા દ્યૂત, પર-
 પત્ની પરિગ્રહ, તેની સાથે કીડા, તેની સાથે પરિહાસ, સત્ય સૌધુઓનું
 અપમાન, આ બધી અસત્ય ક્રિયાઓ કહીછે ॥૩૪-૩૫॥ હવે સત્ ધ્યા-
 નનું લક્ષણ કહેછે—સત્ત્વ ગુણનાજ એક પ્રવર્તક, સત્ત્વપ્રધાન જનોએ

ધ્યાનં તત્સદુચ્યતે ॥૩૬॥ કૃષ્ણસમ્બન્ધિનાં સ્થાનાસનભૂષણવાસ-
સામ્ । વેણુમાલાયુધાદીનાં ધ્યાનં ચ સદુદીરિતમ્ ॥૩૭॥ કાલી-
ભૈરવયક્ષાણાં મઘમાંસાશિનાં તુ યત્ । ધ્યાનં તામસદેવાનામશુભં
પરિકીર્તિતમ્ ॥૩૮॥ મૂર્તયશ્ચાવતારાણાં શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિપાદિતાઃ ।
શ્રીરામકૃષ્ણમુખ્યાનાં યત્ર સચ્છાસ્ત્રમેવ તત્ ॥૩૯॥ યન્નારદોદ્ગ-
વાદીનામેકાન્તિકસતાં હરેઃ । પ્રતિપાદનકર્તૃ સ્યાન્મૂર્તીનાં તચ્ચ
સન્મતમ્ ॥૪૦॥ યત્ર સાક્ષાદ્ભગવતો ધૃતદિવ્યનરાકૃતેઃ । તત્સતાં

સમાશ્રયણીય, પ્રશાંત દિવ્ય મૂર્તિ જેમની છે, ભગવાન-જ્ઞાન શક્તિ બળ
ઐશ્વર્ય વીર્ય અને તેજના નિધિ, સર્વાવાસ વાસુદેવ, સંતોના પતિ એવા
શ્રીમાન્ નારાયણનું જે પ્રેમપૂર્વક અનુધ્યાન તે સત્ ધ્યાન કહ્યું છે, કેમકે
આ ધ્યાન સત્વશુદ્ધિ સંપાદનદ્વારા પરમ નિઃશ્રેયસ ફળને આપનાર છે.
તે શ્રીકૃષ્ણનાં જે સ્થાન આસન આભૂષણ વસ્ત્ર વેણુ માળા આયુધ આ-
દિક છે તેમનું ધ્યાન પણ શુભ ધ્યાનજ નાણું ॥૩૬-૩૭॥ હવે અસત્
ધ્યાન કહે છે—તમ પ્રધાનપણે જેમને પ્રિય છે, તમોગુણના અભિવર્ધન-
માંજ એક તત્પર, મઘ માંસાદિકનું નૈવેદ્ય જેમને પ્રિય છે એવા કાળી ભૈરવ
યક્ષાદિ જે ક્ષુદ્રદેવતાઓ તેમનું જે ધ્યાન તે અસત્ ધ્યાન કહ્યું છે, કેમકે
તે તમઃપ્રાય ક્ષુદ્ર અદ્ય ફળને આપનાર છે ॥૩૮॥ હવે સત્ શાસ્ત્રનું
લક્ષણ કહે છે—જેમાં ભગવાન્ શ્રીવિષ્ણુના અવતારભૂત શ્રીરામ શ્રીકૃષ્ણ
આદિકનું સ્વરૂપ અને તેમના સંબન્ધિ દિવ્ય ચરિત્ર પ્રતિપાદન કર્યું હોય
તેજ સત્ શાસ્ત્ર કહ્યું છે. ભગવાનના એકાંતિક ભક્ત જે નારદજી ઉદ્ધવજી
વિગેરે છે તેમનું સ્વરૂપ તથા ચરિત્ર જેમાં પ્રતિપાદન કર્યું હોય તેપણ
સત્ શાસ્ત્ર માન્યું છે ॥૩૯-૪૦॥ જેમાં ધર્મરક્ષણ માટે દિવ્ય નરાકાર
સ્વીકારનાર સાક્ષાત્ ભગવાનના દિવ્ય સ્વરૂપનો તથા દિવ્ય ચરિતનો અનુ-
વાદ કર્યો હોય તે સચ્છાસ્ત્ર સમજવું. (આ સ્થળે આટલું નાણું—આ વિ-
ભાગ પૌરૂષેય-વેદથકી લિન્ગમાં નિરૂપણ કર્યો છે. અપૌરૂષેય વેદ સ્વતઃ પ્રમા-
ણભૂત હોવાથી તેનું સચ્છાસ્ત્રપણુંતો સિદ્ધજ છે માટે સિદ્ધ કરવાનું નથી.
આમ કહેવાથી—વેદોની આમાં ગણના કેમ કરી નથી? એવી શંકાનો

ચ વચાંસિ સ્યુઃ પ્રતિપાદ્યાનિ તચ્ચં સત્ ॥૪૧॥ સચ્છાસ્ત્રલક્ષણં
પ્રોક્તમસચ્છાસ્ત્રં બ્રવીમ્યથ । એતચ્છાસ્ત્રવિરુદ્ધં યદસચ્છાસ્ત્રં તદુ-
ચ્યતે ॥૪૨॥ આકારસ્ત્રખંડનં યત્ર સ્યાદ્ધરેશ્ચાપિ તત્સતામ્ । આત્મ-
નિષ્ઠા ચ ભક્તિશ્ચ સ્યાદ્યત્ર રહિતા યમૈઃ ॥૪૩॥ અવતારચરિત્રેષુ
વિષ્ણોરારોપ્ય દૂષણમ્ । કૃતં સ્યાન્નિન્દનં યત્ર તદસચ્છાસ્ત્રમુચ્યતે
॥૪૪॥ યત્ર તામસદેવાનાં દ્રવ્યૈરશુચિભિર્ભવેત્ । પૂજાવિધિશ્ચ
તત્સર્વં શાસ્ત્રં હ્યસદિતીર્યતે ॥૪૫॥ કણ્ઠસ્ત્રકૃ જપમાલા ચ પુણ્ડ્ર-
વસ્ત્રાણિ દૈહિકી । પ્રકૃતિશ્ચ ભવેત્સૌમ્યા યસ્યાં દીક્ષા તુ સા સતી
॥૪૬॥ આનલાદાશિલ્પં વેષો યસ્યાં સ્યાચ્ચ ભયાનકઃ । યસ્યાં ક્રોધ-

અવસર નથી) ॥૪૧॥ હે મુને ! એરીતે સચ્છાસ્ત્રનું લક્ષણ કહ્યું. હવે
અસત્ શાસ્ત્રનું લક્ષણ કહ્યું—આ સચ્છાસ્ત્રથી જે વિરુદ્ધ હોય
તે અસચ્છાસ્ત્રો જાણવાં ॥૪૨॥ જેમાં ભગવાન દિવ્યાકાર હોવા છતાંપણ
તેમના આકારને ખંડન કરનારી કુયુક્તિ ગર્ભિત વાક્યજાળ હોય તથા
મુક્તોના આકારને ખંડન કરનાર વાક્ય હોય તે અસત્ શાસ્ત્ર માન્યું છે. વળી
જેમાં અહિંસાદિ યમોએ રહિત આત્મનિષ્ઠા કે ભક્તિનિષ્ઠા નિરૂપણ કરી હોય;
એટલે અહિંસા બ્રહ્મચર્ય આદિક યમોની અપેક્ષા વિનાજ આત્મનિષ્ઠા અને
ભક્તિનિષ્ઠાનું નિઃશ્રેયસમાં સાધનપણું કહ્યું હોય તેપણુ અસત્ શાસ્ત્ર
માન્યું છે ॥૪૩॥ વળી જેમાં ભગવાનનાં અવતારચરિત્રોમાં દૂષણ આરો-
પણુ કરીને નિંદા કરી હોય તેપણુ અસચ્છાસ્ત્ર માન્યું છે ॥૪૪॥ વળી
જેમાં કાળી ભૈરવ વિગેરે તામસ દેવોનો મઘમાંસાદિ અપવિત્ર પદાર્થોવડે
પૂજાપ્રકાર પ્રતિપાદન કર્યો હોય તેપણુ અસચ્છાસ્ત્ર કહ્યું છે ॥૪૫॥ હવે
સતી દીક્ષાનું લક્ષણ કહે છે—જે દીક્ષામાં નિરંતર જપવાનો મંત્રજ
જેમ એમ બહારનોપણુ તેનો માળા પુંડ્રાદિ અંગવિશેષ સત્ત્વગુણનો સંવ-
ર્ધક હોય. જેમકે—જે દીક્ષાને પામેલો પુરૂષ પ્રકૃતિથીજ સૌમ્યદર્શન હોય
અને કંઠમાં ધારવાની માળા, જપ કરવાની માળા, તિલક વસ્ત્ર વિગેરે
આદ્ય ચિહ્નપણુ પ્રિયદર્શન હોય તે દીક્ષા સતી માનેલી છે ॥૪૬॥ હવે
અસતી દીક્ષાનું લક્ષણ કહે છે—જે દીક્ષામાં તેના અંગભૂત વેષ નખને

શ્રાપશબ્દાઃ સા દીક્ષા ત્વસતી મતા ॥૪૭॥ યદ્દર્શનાદ્વિભીયુશ્ચ
જના વ્યાઘ્રાદિતો યથા । મધમાંસાદ્યભક્ષ્યસ્ય ભક્ષણં યત્ર વા
ભવેત્ ॥૪૮॥ આરક્તે લોચને યત્ર ગજ્જમજ્જાદિભક્ષણાત્ । પ્રોક્તા
સા ચાસતી દીક્ષા પારદાર્યં ચ યત્ર વા ॥૪૯॥ સન્મન્ત્રઃ સ તુ
વિજ્ઞેયો યત્ર સ્યુર્મજ્જલાભિધાઃ । કૃષ્ણનારાયણનરવાસુદેવાદયો
હરેઃ ॥૫૦॥ અસન્મન્ત્રસ્તુ સ જ્ઞેયો મારણોચ્ચાટનાદિકૃત્ । યુક્ત-
સ્તામસદેવાનાં નામ્ના ચિત્તભ્રમશ્ચ યઃ ॥૫૧॥ યે તુ ભાગવતા-
સ્તેષાં સજ્ઞઃ સત્સજ્ઞ ઉચ્યતે । લક્ષણૈસ્તે તુ વિજ્ઞેયાઃ સચ્છાસ્ત્રેષૂપ-
વર્ણિતૈઃ ॥૫૨॥ અષ્ટાઙ્ગં બ્રહ્મચર્યં યે પાલયેયુર્દઢવતાઃ । ધન-

આરંભીને શિખાપર્યંત ભયાનક (જેમ ચિતાભસ્મનો લેપ કરવો અસ્થિ
ધારવાં વિગેરે) હોય, જેમાં ક્રોધ અને અપશબ્દો સહજ હોય તે દીક્ષાતો
અસતી માની છે ॥૪૭॥ જે વેષના દર્શનથી જનો વ્યાઘ્રાદિકથીજ જેમ
એમ ભય પામતા હોય એવો વેષ ધારવાના નિયમવાળી અને જેમાં મધ
માંસ ડુંગળી લસણ આદિક અભક્ષ્યનું લક્ષણ નિયમથી હોય તે દીક્ષા
અસતી સમજવી ॥૪૮॥ વળી જે દીક્ષામાં ભાંગ્ય ગાંજે આદિક માદક
વસ્તુનું સેવનાદિ અંગતરીકે હોય, તેથી તે દીક્ષાવડે દીક્ષિત થએલો જન
સદાય લાલચોળ લોચનવાળો રહેતો હોય અને જેમાં પરાંગનાસંગનો પ્રસંગ
હોય તેપણુ અસતી દીક્ષા જાણવી ॥૪૯॥ હવે સન્મંત્રનું લક્ષણ કહે
છે—જેમાં શ્રવણમાત્રથી અને ઉચ્ચારણમાત્રથી સકળમંગળ કરનારાં
કૃષ્ણ-નારાયણ-વાસુદેવ આદિક ભગવન્નામો બાંધેલ હોય તેતો સન્મંત્ર સમ-
જવો ॥૫૦॥ હવે અસન્મંત્રનું લક્ષણ કહે છે—જેમાં શ્રવણમાત્રથી કર્ણ-
વિદારણ કરનારો મારણ ઉચ્ચાટનાદિકને કરનારો ભયાનક શબ્દ તામસ
દેવતાના નામયુક્ત જોડેલો હોય તે તથા જે લેશપણુ પ્રસ્થલન થતાં
ચિત્તવિભ્રાંતિ વિગેરે અનર્થને કરનારો હોય તે મંત્રતો અસત્ મંત્ર જાણવો
॥૫૧॥ હવે સત્સંગનું લક્ષણ કહે છે—જેતો ભાગવત-ભગવાનના
એકાંતિક ભક્ત સાધુઓ હોય તેમનો જે સંગ-સમાગમ તે ‘સત્સંગ’
કહ્યો છે. તે ભાગવતોતો સચ્છાસ્ત્રમાં કહેલાં લક્ષણોવડે જાણવા ॥૫૨॥ તે

માત્રત્યાગિનશ્ચ નિઃસ્વાદાઃ સ્નેહવર્જિતાઃ ॥૫૩॥ નિર્માના નિઃ-
સ્પૃહાઃ શુદ્ધાઃ ક્રોધેર્ધ્યાદ્રોહવર્જિતાઃ । નિર્મત્સરાશ્ચ નિર્લોભા
આત્મનિષ્ઠા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૫૪॥ ભક્તિં હર્યવતારેષુ માહાત્મ્યજ્ઞા-
નપૂર્વિકામ્ । કુર્યુરેકાન્તિકા ભક્તાસ્તેષાં સઙ્ગો હિ સન્મતઃ
॥૫૫॥ ધૃતાવતારસ્ય હરેઃ સાક્ષાત્સઙ્ગશ્ચ યો ભુવિ । તદીયાનાં
ચ શાસ્ત્રાણાં સઙ્ગઃ સત્સઙ્ગ ઉચ્યતે ॥૫૬॥ દેશાદિસત્ત્વકસ્યાપિ
સચ્છન્દેનોદિતસ્ય યઃ । સઙ્ગઃ સ સર્વોઽપિ મતઃ સત્સઙ્ગો
મુનિસત્ત્વમૈઃ ॥૫૭॥ સઙ્ગોઽસતામસન્નુકો જ્ઞાતવ્યાસ્તેઽપિ લ-
ક્ષણૈઃ । ભક્તિહીના ભવેયુર્યે શ્રીવિષ્ણૌ વૈષ્ણવેષુ ચ ॥૫૮॥ એ

ભાગવતોનાં લક્ષણો સ્વયં કહેછે—જેઓ અષ્ટાંગ બ્રહ્મચર્ય વ્રતમાં દૃઢ નિષ્ઠા-
વાળા, ઉગ્ર અગ્નિથક્રીજ જેમ એમ ધનમાત્રથક્રી વિમુખ, તીવ્ર વિષથક્રીજ
જેમ એમ સ્વાદમાત્રથી નિવૃત્ત થએલા, કુટિલ કાંટાવાળી વાડથક્રીજ જેમ
એમ પુત્ર કળત્રાદિકથી વિમુખ રહેનારા, (માટેજ) નિઃસ્નેહ-દેહ દેહાનુ-
બંધિમાં મમતાએ રહિત, (માટેજ) દેહપોષણનાં ઉપકરણોમાં નિઃસ્પૃહ,
જીતેન્દ્રિય, ક્રોધ ઈર્ષ્યા દ્રોહમાન મત્સર લોભ આદિક અંતઃશત્રુઓનો
જય કરી રહેલા, માટેજ શુદ્ધ-નિર્મળ મનવાળા, ત્રણ દેહથક્રી વિલક્ષણ
આત્મસ્વરૂપમાં નિષ્ઠાએ સંપન્ન અને ભગવાનના અવતારોમાં માહાત્મ્ય-
જ્ઞાનપૂર્વક ભક્તિએ યુક્ત હોય. આવા જે એકાંતિક ભક્તો તેમનો જે સંગ
તે સત્સંગ સમજવો, અર્થાત્ ભક્તોનો સંગ એજ સત્સંગ જાણવો અને ભગ-
વાન તથા તેમના અવતારોમાં જેઓ માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વક એકાંતિકી ભક્તિને
કરેછે તે ભક્તો જાણવા. ભૂમિમાં સાક્ષાત્ પ્રકટતાને પામેલા ભગવાનમાં
જે ભક્તિરૂપી સંગ અને જે તેમના વચનામૃતોએ પરિપૂર્ણ તેમનાં શાસ્ત્રોનો
સંગ તેપણુ સત્સંગ કહોછે. તથા સત્ શબ્દથી અહીં કહેલા (શુભ) દેશા-
દિક સાતનોપણુ જે સંગ તે સર્વ મુનિસત્ત્વમોએ સત્સંગ માન્યોછે ॥૫૩-
૫૭॥ હવે અસત્સંગ કહેવાપૂર્વક અસંતોનાં લક્ષણો કહેછે—
અસંતોનો સંગ તે અસત્સંગ કહોછે. અસંતોપણુ તેમનાં લક્ષણોવડે જાણવા.
જેઓ શ્રીવિષ્ણુ અને વૈષ્ણવોમાં ભક્તિએ રહિત, સત્ શાસ્ત્રોમાં વિશ્વાસે

સચ્છાસ્ત્રેષ્વવિશ્વાસા નાસ્તિકા ધનલોલુપાઃ । પારદાર્યરતાઃ
 સ્તેનાઃ સુરામિષનિષેવિણઃ ॥૫૯॥ માનિનો મત્સરગ્રસ્તા દામ્ભિકા
 દ્યૂતદેવિનઃ । અભક્ષ્યમક્ષા હિંસ્રાશ્ચ મદમત્તાઃ પુરુક્રુધઃ ॥૬૦॥
 મહતો બ્રહ્મચર્યાદીન્ ગુણાંસ્ત્યક્ત્વાલ્પકેઽપિ યે । સતાં દોષે
 દૈહિકે તુ મહાદોષાપવાદિનઃ ॥૬૧॥ આત્મશ્લાઘાપરા યે ચ હરિ-
 તન્નક્તનિન્દકાઃ । ગૃહ્ણન્તોઽન્નાદિ ચ સ્વાર્થમુપદ્રુત્ય પરાન્ ભૂશમ્
 ॥૬૨॥ નૃદેહં હરિણા દત્તં કૃપયા ભક્તિધર્મયોઃ । સંસાધકમપિ
 પ્રાપ્ય પૌરુષં નાચરન્તિ યે ॥૬૩॥ કાલં દૈવં ચ સંસ્કારં કૃપાં

વર્ણત નાસ્તિક, ધનમાંજ એક લોલુપતાવાળા, પરદારા પરદ્રવ્યના હરણુપ-
 રાયણુ, સુરામાંસાહિકના સેવનપરાયણુ, માન મત્સર દંભાહિકે ગળી લીધેલા,
 ભુગદુ રમવામાં આસક્ત, અભક્ષ્યના ભક્ષણમાં પ્રીતિવાળા, મદ ક્રોધથી
 ઉદ્ગ્રીત, પરહિંસાપરાયણુ, આ સર્વે અસંત સમજવા ॥૫૮-૬૦॥ વળી બ્રહ્મ-
 ચર્યાદિ મહાવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળા મહાત્માઓમાંપણુ તેમના ગુણોને નહિ ગણીને
 દૈહિક અલ્પ દોષ-શબ્દાદિ વિષયોનો સ્પર્શ થતાં અવશ્ય થનારા શીતઉષ્ણાદિ
 દુઃખની દેશ કાળ વચની વિષમતાને લીધે અસહનતારૂપ અથવા ભોજન
 કરવું વસ્ત્ર પહેરવું ઇત્યાદિકમાં અવ્યવસ્થારૂપ અલ્પમાત્ર દોષમાં દોષવાદોને
 જેઓ કરતા હોય તેપણુ અસંત કહ્યાછે ॥૬૧॥ વળી જેઓ વારંવાર પોતાના
 મુખથી પોતાની પ્રશંસાપરાયણુ, ભગવાન અને ભાગવતોની નિંદાપરાયણુ
 અને પરોપદ્રવથીજ પોતાના ઉદરભરણુપરાયણુ હોય તે અસંત કહ્યાછે ॥૬૨॥
 વળી જેઓ નિઃશ્રેયસના સાધનભૂત એવા ભક્તિધર્મનાજ એક સાધનપણે
 ભગવાને કૃપા કરી આપેલા એવાપણુ મનુષ્ય દેહનો અસ્થાનમાં વિનિયોગ
 કરનારા અને શ્રેયના સાધનપણે કહેલા ભગવદ્દુપાસન ધર્માનુષ્ઠાનરૂપ પૌ-
 રુષ (પુરુષપ્રયત્ન)માં તો વિમુખ રહેનારા છે તે આ અસંતો કહ્યાછે.
 (સ્થાનમાં વિનિયોગ ન કરવો અને અસ્થાનમાં વિનિયોગ કરવો એમ બે
 મળીને એક દૂષણ બાણુવું. 'આત્મા અત્યંત પરતંત્ર છે' એમ બાણુતા,
 અજ્ઞ, અશક્ત, માટેજ ભગવાનના શરણુને પામેલા જનોને પૌરુષેયનો પરિ-
 ત્યાગ જે શરણુગતિધર્મથી પ્રાપ્ત થાયછે તેતો મહાન્ ગુણુ છે, આ બાબતતો

ભગવતસ્તથા । શ્રેયોઽર્થે પૌરુષે હેતું મન્યન્તે યે પ્રમાદિનઃ ॥૬૪॥
અશાન્ત્યાદિભિરન્યૈશ્ચ યુક્તા દુર્લક્ષણૈસ્તુ યે । અસન્તસ્તે હિ પુરુ-
ષાસ્તેષાં સક્લસ્ત્વસન્મતઃ ॥૬૫॥ દેશાદિસપ્તકં યદ્યદસચ્છબ્દેન
કીર્તિતમ્ । તત્તત્સજ્જોઽપ્યસજ્જેયઃ સ્ત્રીભિઃ પુંભિશ્ચ તત્ત્વતઃ ॥૬૬॥
इत्थं सतां चासतां च देशादीनां समासतः । लक्षणानि मयो-

સમગ્ર શાસ્ત્રોનું નિગૂઢ હાર્દ છે માટે અહીં એનો વિસ્તાર કરતા નથી) ॥૬૩॥
વળી જેઓ પોતાના કુટુંબપોષણમાં હજારો પ્રકારે વ્યાપાર કરે અને શ્રેયને
માટેતો કેવળ આળસથી કાળ કે દૈવ કે સંસ્કાર કે ભગવત્કૃપામાં
ભાર (જે કાળ અનુકૂળ હશે તો સર્વ શ્રેયઃસાધન સિદ્ધ થશે,
હમણાં યત્ન કરવાની શી જરૂર? તથા જે દૈવ (દિષ્ટ) અનુકૂળ હશે
તો બધું સિદ્ધ થશે, જે પૂર્વસંસ્કાર સાનુકૂળ હશે તો સર્વ સંપન્ન
થશે, જે ભગવાનની કૃપા હશે તો સર્વ અર્થ સિદ્ધ થશે એવો ભાર)
આરોપીને દેવાદિકના વાદી પ્રમાદીઓ છે તેપણુ અસંત જાણુવા. (જે
આ જનો ઉદરભરણુ નિમિત્તના પ્રયાસથકીપણુ નિવૃત્ત પામી જાય ત્યારેતો
ભગવાનનીજ એક કૃપાના શરણુને પામતાં શ્રેયના સાધનપણુ કહેલા સર્વ
ધર્મોથકી નિવૃત્તિ પામવામાં અધિકારી થાય. ત્યારે આ અનન્ય ગતિવાળા,
પોતાના ચરણુમાંજ એક નિષ્ઠાવાળા આ જનોને પોતે ભગવાનજ નિઃશ્રે-
યસ પમાડે છે. અને ધર્માદિકતો એમને સાધનભાવે નહિ પ્રાપ્ત થતાં ભગ-
વાનની પરિચર્યારૂપે પ્રાપ્ત થાયછે. સર્વ કોઈ સર્વથકી વિલક્ષણુ આ શરણુ-
ગતિ ધર્મના અધિકારી હોઈ શકતા નથી. આનો વિસ્તારતો અન્ય થકી
જાણુવો) ॥૬૪॥ વળી જેઓ અશાંતિ આદિક અનેક અપલક્ષણુએ યુક્ત
હોય, એટલે દેશ કાળ વચની વિપરીતતા હોવા છતાંપણુ જેમને રાગ-
લોભના તરંગો ક્ષણુ ક્ષણુ ઉઘ્યા કરતા હોય અને સર્વ ઇન્દ્રિયોની
શિથિલતા થઈ ગઈ હોય તોપણુ મનોવ્યાપાર જેમનો ઉપશાંત થયો
ન હોય તે આ અસંત પુરૂષો માન્યા છે. તેમનો જે સંગ તે અસત્સંગ
કહ્યોછે ॥૬૫॥ વળી જે દેશાદિ સાત પ્રથમ અસત્ શબ્દથી (અશુભ)
કહ્યાછે તેનો સંગપણુ અસત્સંગ કહેલો સ્ત્રીપુરૂષોએ તત્ત્વથી જાણુવો ॥૬૬॥

ક્ષાન્તિ બોધાયૈવ મુમુક્ષતામ્ ॥૬૭॥ શુભૈરેતૈઃ સેવિતૈસ્તુ શુભા
 બુદ્ધિર્ભવેન્નૃણામ્ । અશુભૈસ્તૈર્ભવેદ્બુદ્ધિરશુભા નાત્ર સંશયઃ ॥૬૮॥
 યાદૃશી યસ્ય બુદ્ધિઃ સ્યાત્કર્મ કુર્યાત્સ તાદૃશમ્ । કર્માનુરૂપં ચ
 ફલં પ્રાપ્નુયાત્સ તતો મુને ! ॥૬૯॥ અસતો દેશકાલાદીન્ન સેવેત
 તતઃ સુધીઃ । વિહાય તાઞ્જુભાનેવ હિતાર્થી શીઘ્રમાશ્રયેત્ ॥૭૦॥
 યથા પીયૂષમમલમજ્ઞાનાદપિ સેવિતમ્ । મૂર્ખં વા પણ્ડિતં વાપિ
 નયત્યમરતાં કિલ ॥૭૧॥ તથા સદેશકાલાદિરજ્ઞાનાદપિ સે-
 વિતઃ । સંસૃતેર્મોચયત્યેવ સુજ્ઞમજ્ઞં ચ દેહિનમ્ ॥૭૨॥ પીતં ચ
 મઘમજ્ઞાદિ શાસ્ત્રજ્ઞં વા જડં નરમ્ । માદયિત્વા યથા સઘો નય-
 ત્યુન્મત્તતુલ્યતામ્ ॥૭૩॥ તથૈવ દેશકાલાદિરસન્નેષ સ્વસેવિનમ્ ।
 ઉત્પથં પ્રાપયત્યેવ વિદ્વાંસમપિ સાર્ત્ત્વિકમ્ ॥૭૪॥

આ પ્રકારે સત્ અસત્ દેશાદિકનાં લક્ષણો મુમુક્ષુઓના બોધમાટેજ મેં
 સંક્ષેપમાં કહ્યાં ॥૬૭॥ હે મુને ! જો પૂર્વોક્ત શુભ દેશ કાળાદિકનું સેવન
 કરે તો જનોની બુદ્ધિ શુભ થાય અને તે શુભ બુદ્ધિથી શુભ કર્મ કરે
 અને તે શુભ કર્મથી શુભજ ફળ સિદ્ધ થાય. તેમજ જો પૂર્વોક્ત
 અશુભ દેશકાળાદિકનું સેવન કરે તો જનોની બુદ્ધિ અશુભ થાય અને તે
 અશુભ બુદ્ધિથી અશુભ કર્મ કરે અને તે અશુભ કર્મથી અશુભજ ફળ
 સિદ્ધ થાય ॥૬૮-૬૯॥ માટે સ્વધર્મસિદ્ધિરૂપ હિતનો અર્થી સદ્બુદ્ધિ
 નર અશુભ દેશ કાળાદિકનું સેવન ન કરે. તેનો ત્યાગ કરીને શુભ
 દેશાદિકનું જલદી સેવન કરે ॥૭૦॥ જેમ અન્નણુથીપણુ પીધેલું નિર્મળ
 અમૃત અસજન કે સુસજનને પણુ અમરતાને આપેછે, તેમ અન્નણુથી
 પણુ સેવન કરેલા શુભ દેશ શુભ કાળાદિક સુસજન કે અસજનને વિવૃદ્ધિ-
 પૂર્વક ધર્મસિદ્ધિદ્વારા લવબંધન થકી મુકાવેજ છે ॥૭૧-૭૨॥ જેમ મઘ
 લાંગ્ય આદિક માદક વસ્તુ પાન કર્યું થકું પંડિત નર કે મૂર્ખ નરને મદ્યુક્ત
 કરીને તત્ક્ષણજ ઉન્મત્તતુલ્યતાને પમાડે છે, તેમજ સેવન કરેલા અશુભ
 દેશકાળાદિક પોતાને સેવન કરનારા સાર્ત્ત્વિક વિદ્વાન્ નરને પણુ કુમાર્ગમાં
 લઈ જાયછે ॥૭૩-૭૪॥ હે મુને ! પોતાની પાસે રહેલાને પોતાના સ્વભા-

વૈતદ્વર્તતે સર્વથા મુને ! । સ્વાભાવિકં ગુણં નૈવ હાતું શક્નોતિ
 કશ્ચન ॥૭૫॥ યઃ સતો દેશકાલાદીન્સેવતે નિત્યમાદૃતઃ । ધર્મઃ
 સિદ્ધ્યતિ તસ્યૈવ સકલાભોપ્સિતાર્થદઃ ॥૭૬॥ યાવજ્જીવં સુખં
 ભુક્તે સ એવાત્ર ધરાતલે । દેહાન્તે પરમં ધામ ગોલોકં લભતે
 પ્રભોઃ ॥૭૭॥ તત્ર ચૈતન્યદેહેન સોઽનન્તાનક્ષયાન્નરઃ । પ્રાપ્નોતિ
 સ્વેપ્સિતાન્ દિવ્યાન્ભોગાનમરદુર્લભાન્ ॥૭૮॥ દેશાદીનસતો
 યસ્તુ સેવેત સ પુમાનિહ । યાવજ્જીવં દુઃખમેવ પ્રાપ્નુયાદ્ધર્મત-
 શ્ચ્યુતઃ ॥૭૯॥ દેહાન્તે નરકાન્ ભુક્ત્વા દારુણાન્ સ યમાલયે ।
 ચતુરશીતિલક્ષેષુ તતો ભ્રામ્યતિ યોનિષુ ॥૮૦॥ અસદેશાદિસ-
 મ્બન્ધાદ્ધીત એવ તતઃ પુમાન્ । ધર્મસ્ય સિદ્ધયે નિત્યં દેશાદીના-
 શ્રયેત્સતઃ ॥૮૧॥ સુવ્રત ડવાચ—શ્રુત્વેતિ નારાયણવાચમાપદ્ધર્ષે

વને અનુરૂપ ભાવવાળો સર્વથા કરવો; એવોજ તે સત્ અસત્ દેશ કાળા-
 દિકનો સ્વભાવ વર્તેછે. આ દેશાદિકો (શુભ કે અશુભ) પોતાના સ્વભાવને
 છોડી શકતાજ નથી. કોઈપણ પ્રાકૃતભાવ સ્વાભાવિક ગુણને ઉલ્લંઘન કરવા
 સમર્થ થતો નથી. જેમ જળનો પલાળવાનો સ્વભાવ છે તે ટળી જતો નથી,
 જેમ અગ્નિનો દાહક સ્વભાવ ટળી જતો નથી તેમ ॥૭૫॥ માટે જે જન
 શુભ દેશ કાળાદિકનું આદરથી નિત્ય સેવન કરે તેનેજ સમગ્ર અભિલષિત
 અર્થને આપનારો ધર્મ સિદ્ધ થાય (વૃદ્ધિને પામે) ॥૭૬॥ ધર્મસિદ્ધિને
 પામેલો પુરૂષજ આ ભૂતળમાં જીવિતપર્યંત સુખને ભોગવીને, દેહને અંતે
 મહાપ્રભુના પરમ ગોલોક નામના ધામને પામેછે ॥૭૭॥ તે ગોલોક લોકમાં
 તે ભક્તજન ચૈતન્યમય દિવ્ય દેહવાળો થઈ અનંત અક્ષય અભિલષિત
 દિવ્ય દેવદુર્લભ ભોગોને પામેછે ॥૭૮॥ જેતો અશુભ દેશાદિકનું સેવન
 કરેછે તે પુરૂષ પોતાનું જીવિત રહે ત્યાંપર્યંત દુઃખને પામીને ધર્મથડી ભ્રષ્ટ
 થઈને દેહને અંતે યમાલયને પામીને દુરંત દુઃખદાયી નરકભોગોને ભોગવીને
 ફરીથી અહીં નાનાવિધ નીચ યોનિયોમાં (ચોરાશી લાખ) ભટક્યા કરેછે
 ॥૭૯-૮૦॥ માટે બુદ્ધિમાન નર અશુભ દેશાદિકના સંબન્ધથડી બહુ ભય
 પામીનેજ સ્વધર્મની સિદ્ધિ સાડ સર્વદા શુભ દેશાદિકનું સેવન કરે ॥૮૧॥

મહાન્તં સ મુનિઃ સહાન્યૈઃ । મતૈસ્તમાનસ્ય તદીયવાચં જગ્રાહ
રાજન્ ! શિરસા હિતાર્થી ॥૮૨॥ इत्येषा धर्मसिद्धिर्भुवि नृषु गृहि-
णस्त्यागिनो वापि ये स्युस्तेषां धर्मावनार्थं निगमगणमता की-
र्तिता वर्णिराज्ञा । एतां श्रोष्यन्ति ये वा प्रतिदिनमपि ये कीर्त-
यिष्यन्ति तेषां धर्मस्यैर्यं च सौख्यं विविधमिह तथा संभविष्य-
त्यमुत्र ॥८३॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे
प्रबोधन्युत्सवे श्रीनारायणशुकानन्दसंवादे धर्मसिद्धिनिरूपणनामा षड्विंशोऽ-
ध्यायः ॥२६॥

સુવ્રત ઉવાચ—ષષ્ઠ્યાં નિશાગમે રાજન્ ! સદસ્યુચ્ચાસનસ્થિતમ્ ।

સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે રાજન્ ! આવી શ્રીનારાયણમુનિની વાણી સુંળીને
શુકાનંદમુનિ સર્વ ખીલ સલામાં બેઠેલા ભક્તો સાથે પરમ હર્ષ પામ્યા અને
તે ભગવાનને પ્રણામ કરીને, તેમણે તેમનું વચન હિતનીજ એક આકાં-
ક્ષાથી મસ્તકે પ્રતિગ્રહ કર્યું ॥૮૨॥ હવે આ અધ્યાયમાં કહેલા અર્થની
સ્તુતિ કરે છે—ભૂમિમાં વર્ણિરાજ ભગવાને ત્યાગી ગૃહી સર્વ ક્રોધના સંસ્કર્મ
સંરક્ષણસાથે જે આ ધર્મસિદ્ધિના ઉપાયરૂપ પોતાનું દિવ્ય વચનામૃત સ-
લામાં પ્રકાશ કર્યું છે તે આ સમગ્ર વેદના સારરૂપ ભગવાનના દિવ્ય વચનને
(ધર્મસિદ્ધિને) જેઓ પ્રતિદિન સાંભળશે કે કીર્તન કરશે તેઓને ધર્મ-
સમૃદ્ધિ અને તે મૂળ જેમાં છે એવું વિવિધ સુખ આ લોક પરલોકમાં
પ્રાપ્ત થશે ॥૮૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુ-
ત્સવે શ્રીનારાયણશુકાનંદસંવાદે ધર્મસિદ્ધિનિરૂપણનામા ષડ્વિં-
શોઽધ્યાયઃ ॥૨૬॥

૧ અધ્યાય ૨૭ મો.

સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે પ્રતાપસિંહ રાજન્ ! ત્યારપછી કાર્તિક શુકલ
પક્ષી તિથિએ શ્રીવાસુદેવનારાયણની સંધ્યા આરતી થઈ રહ્યા પછી સલામાં

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને નિષ્કામી નરોએ અવશ્ય પાળવા યોગ્ય નિષ્કામ-
શુદ્ધિ બ્રહ્માનંદમુનિને ઉદ્દેશીને કહી છે.

બ્રહ્માનન્દો મુનીન્દ્રોઽથ પ્રણમ્યાપૃચ્છદીશ્વરમ્ ॥૧॥ સમ્પ્રદાયેઽત્ર
 ભગવન્નિષ્કામં હિ બૃહદ્વ્રતમ્ । આશ્રિતાઃ સન્તિ બહવસ્ત્યાગિનસ્તા-
 વકા ઇમે ॥૨॥ વ્રતભક્તે કચિત્ત્વેષાં જાતે સમ્બન્ધતઃ સ્ત્રિયાઃ । યથા
 શુદ્ધિર્ભવેત્સ્વામિસ્તથા વક્તું ત્વમર્હસિ ॥૩॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—
 બુદ્ધિપૂર્વં ન કર્તવ્યો વ્રતભક્તઃ કચિન્મુને ! । જાતે ત્વજ્ઞાનતઃ કાર્યા
 તચ્છુદ્ધિઃ સદ્ય એવ હિ ॥૪॥ અષ્ટાઙ્ગબ્રહ્મચર્યસ્ય રક્ષણં સ્યાત્તયા તતઃ ।
 એકાન્તિકત્વં ભક્તાનાં ભવત્યેવેતિ સોચ્યતે ॥૫॥ નિષ્કામવ્રતક્ર-
 યસ્તુ પુરુષઃ કાપિ યોષિતામ્ । વાર્તાં ચેચ્છૃણુયાત્ પ્રીત્યા કુર્યા-
 દેકમુપોષણમ્ ॥૬॥ સ્ત્રીણાં ગુણાન્વાપ્યગુણાન્સચ્છાસ્ત્રીયકથાં

ઉંચા સિંહાસનમાં વિરાજમાન થએલા તે ભગવાન શ્રીહરિને મુનીન્દ્ર
 બ્રહ્માનંદજી પ્રણામ કરીને એમ પુછવા લાગ્યા કે—હે ભગવન! આ ઉદ્ધવ
 સંપ્રદાયમાં આ આપના આશ્રિત અનેક ત્યાગિઓ (વર્ણી સાધુ પાળાઓ)
 નિષ્કામ બૃહદ્ વ્રતને આશરીને નિઃશ્રેયસ સાડ પ્રવર્તે છે. હે સ્વામિન! એ
 ત્યાગિઓને કદાચિત્ સ્ત્રિના દર્શનાદિ સંબન્ધથી નિષ્કામવ્રતનો ભંગ થાય
 તો સાથી તેની શુદ્ધિ થાય તે અમોને કહેવાને યોગ્ય છે ॥૧-૩॥ એરીતે
 મુનિએ પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ બોલ્યા કે—હે મુને! જાણીને તો
 તે નિષ્કામવ્રતનો ભંગ ક્યારેય પણ નજ કરવો. જે અજાણથી થઈ જાય તો
 તેની શુદ્ધિ (પ્રાયશ્ચિત) તત્કાળ (કહીશ એવી રીતિએ) કરવી. તત્કાળ
 કરેલી શુદ્ધિથી અષ્ટાંગ બ્રહ્મચર્યવ્રતનું રક્ષણ થાય અને ભક્તિમાં ભંગ ન
 થાય અને તેથી ત્યાગિભક્તોને એકાન્તિકપણું થાય છે. માટે તે શુદ્ધિ તમોને
 કહું છું ॥૪-૫॥ નિષ્કામવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળો જે ત્યાગી પુરુષ છે તે કોઈપણ
 કાળમાં નારીઓની વાર્તાને જે અવધાનથી કાન દધને સાંભળે તો ‘અરેરે
 મારાથી સ્ત્રીવાર્તા સંભળાઈ ગઈ’ એમ પશ્ચાત્તાપ પામીને તત્કાળ એક
 ઉપવાસ કરે ॥૬॥ જે ઉપદેષ્ટા નિષ્કામવ્રતવાળો પુરુષ સચ્છાસ્ત્રના કથા-
 પ્રસંગ વિના સ્ત્રીઓના ગુણ કે અવગુણ (દોષ) ને કહે તો તે તેવા સ્ત્રીઓના
 ગુણદોષ કહેવાના પ્રસંગરૂપ પ્રમાદથી બૃહદ્વ્રતની રક્ષા કરવા એક ઉપ-
 વાસ કરે (સ્ત્રીઓના ગુણવર્ણનમાં એક ઉપવાસ તથા દોષવર્ણનમાં પણ એક

વિના । વ્રતી ચેદ્વર્ણયેત્તર્હિ કુર્યાદેકમુપોષણમ્ ॥૭॥ મુગ્ધામધ્યા-
 દિકાન્ભેદાનસત્કાવ્યોપવર્ણિતાન્ । શૃણુયાચ્ચેત્કીર્તયેદ્વા કુર્યાં
 ॥૮॥ રમમાણા યદિ સ્વૈરં યોષિતો મૂઢવચ્ચિરમ્ । પશ્યંસ્તિષ્ઠેત્તદા-
 પ્યેષ કુર્યાં ॥૯॥ સ્ત્રિયા દશા નિજદશં બધ્નન્ પ્રેક્ષેત તાં યદિ ।
 ક્ષણમાત્રમપિ હ્યેષ કુર્યાં ॥૧૦॥ ક્લયક્લથ્થવસ્ત્રસ્પર્શો ચ સ્પર્શો ક્લયવ-
 યવસ્ય વા । સ્ત્રીધાર્યવસ્ત્રસ્પર્શોઽપિ કુર્યાં ॥૧૧॥ સ્ત્રિયમુદ્દિશ્ય ભગ-
 વદ્વાર્તાઃ પુંસાં પુરો યદિ । કુર્યાદ્વતી સ તુ તદા કુર્યાં ॥૧૨॥
 સ્ત્રીસમ્બન્ધિનિ સદ્ગુણે દુષ્ટે જાતેઽપિ ચેતસિ । ભાષણે વા સ્ત્રિયા
 જાતે કુર્યાં ॥૧૩॥ પુંદ્રારા બોધનં નાર્યાઃ પ્રચ્છન્નં કારયેત્થા ।

ઉપવાસ કરે) ॥૭॥ એજ રીતે અસત્કાવ્ય જે રતિરહુસ્થ અનંગરંગ રસ-
 મંજરી વિગેરે છે તેમાં વયોવિશેષ વિગેરેને લીધે વર્ણન કરેલા સ્ત્રીયોના
 મુગ્ધા મધ્યા પ્રગલ્ભાપ્રમુખ લેહો ખીજાએ વર્ણન કરેલાને નિષ્કામી નર
 સાંભળે અથવા સ્વયં વર્ણન કરે તો એક ઉપવાસ કરે ॥૮॥ અગીઆ આદિ-
 કમાં યથેચ્છ પરસ્પર ક્રીડા કરતી નારીઓને મૂઢની પેઠે બહુ વાર જોતો
 થકો જે ત્યાં ઉભો રહે તોપણ તત્ક્ષણ પશ્ચાત્તાપ પામીને આ નિષ્કામી નર
 એક ઉપવાસ કરે ॥૯॥ જે સ્ત્રીની દૃષ્ટિસાથે પોતાની દૃષ્ટિને બાંધીને
 ક્ષણમાત્ર તેને જુવે, એટલે જોતી સ્ત્રીને ક્ષણમાત્રપણ જોતાં પરસ્પર
 નેત્રસંસર્ગને પામે તો તત્કાળ અનુતાપ પામીને નિષ્કામી નર એક દિવસ
 ઉપવાસ કરે ॥૧૦॥ સ્ત્રીયોના કરચરણાદિક અવયવનો કે તેણીએ અંગમાં
 ધારેલા વસ્ત્રનો કે તેણીએ અંગમાં ધારીને ઉતારી મુકેલાપણ વસ્ત્રનો (ધોયું
 થકું ભીનું કે ધોયું થકું શુકાએલું કે નવીન વસ્ત્ર થકી ખીજ) પ્રમાદથી
 પણ સ્પર્શ થઈ જાય તો નિષ્કામવ્રતધારી પુરુષ એક ઉપવાસ કરે ॥૧૧॥
 સલામાં પુરુષોની આગળ લગવતકથા કહેતાં સ્ત્રીને લક્ષ કરીને જો તે
 વાર્તાને કરે તો નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ કરે ॥૧૨॥ સ્ત્રીને લક્ષ કરીને
 ‘આની રૂપ યૌવનની સંપત્તિ અહો ! !-અલૌકિક છે’ એવો મનમાં કામ-
 કલંકિત જો સંકલ્પ થાય કે સ્ત્રીની સાથે બોલાય તો નિષ્કામવ્રતધારી
 પુરુષ તુરત એક એક ઉપવાસ કરે ॥૧૩॥ તથા જે નિષ્કામવ્રતવાળો

તદ્વાર્તા શૃણુયાદ્યોઽસૌ કુર્યાં ॥૧૪॥ પ્રાસાદિકં ભગવતો ગુપ્તં
 ચેત્પ્રેષયેત્તિચ્ચયૈ । સ નિષ્કામવ્રતી તર્હિ કુર્યાં ॥૧૫॥ નાર્યા વા
 પ્રેષિતં વિષ્ણોર્યદિ પ્રાસાદિકં પુમાન્ । ગુપ્તં ગૃહીત તર્હ્યેષ કુર્યાં
 ॥૧૬॥ પ્રચ્છન્નં પ્રેષયેન્નાર્યૈ પુસ્તકં વા તયૈષિતમ્ । ગૃહીયાત્કાકુદં
 સોઽપિ કુર્યાં ॥૧૭॥ યત્કિચ્ચિદ્વસ્તુ વા નાર્યૈ પ્રેષયેદ્વૈષિતં તયા ।
 ગૃહીયાદુત્તમેવાસૌ કુર્યાં ॥૧૮॥ સ્ત્રીચિત્રપ્રેક્ષણે ચાસૌ સ્ત્રીચિત્ર-
 કરણે તથા । સ્ત્રીવેશધારિપુંસ્પર્શે કુર્યાં ॥૧૯॥ યા ક્રિયા યત્ર ચ
 સ્ત્રીણાં ભવેત્સ્નાનાસનાદિકા । તાં તત્ર કુર્યાદ્યશ્ચાસૌ કુર્યાં ॥૨૦॥
 સ્ત્રીણાં સશ્ચરણસ્થાને ચોત્સર્ગં મલમૂત્રયોઃ । યદિ કુર્યાત્તર્હિ પુમાન્

પુરૂષ ગુપ્તરીતે પુરૂષદ્વારા સ્ત્રીને કોઈપણ પ્રકારની આબત જણાવે કે ગુપ્ત-
 રીતે નારીએ નરદ્વારા મોકલેલા સંદેશાને શ્રવણ કરે તો તે તરત એક
 એક ઉપવાસ કરે ॥૧૪॥ તથા ભગવાનના પ્રસાદભૂત ચંદન પુષ્પાદિકપણ
 જો છાંનીરીતે સ્ત્રીને ત્યાં મોકલે તો તે નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ તુરત
 કરે ॥૧૫॥ અને ગુપ્તપણે મોકલેલા ભગવત્પ્રસાદભૂત ચંદન પુષ્પાદિકને
 નિષ્કામવ્રતવાળો પુરૂષ જો ગ્રહણ કરે તો એક ઉપવાસ કરે ॥૧૬॥ તથા
 પુસ્તકાદિકપણ છાંનીરીતે નારીને ત્યાં નિષ્કામી નર મોકલે અથવા તેણીએ
 છાંનીરીતે મોકલેલા કાગળ-પત્રને ગ્રહણ કરે તોપણ એક ઉપવાસ
 કરે ॥૧૭॥ કિં બહુના-ચકિચિત્ વસ્તુમાત્ર ગુપ્ત પ્રકારે નારીને ત્યાં મોકલે
 અથવા તેણીએ ગુપ્તપ્રકારે મોકલેલાને ગ્રહણ કરે તો નિષ્કામવ્રતી
 એક એક ઉપવાસ કરે. આ બધી આબતમાં ગુપ્તપણું છે એજ કલંક
 માટે છે ॥૧૮॥ ભીંત આદિકમાં શિદિપએ ચિતરેલા સ્ત્રીચિત્રને મન દધને
 જુવે કે સ્ત્રીચિત્રને પોતે કરે કે સ્ત્રીવેશધારી પુરૂષનો સ્પર્શ કરે કે તેની સાથે
 ભાષણ કરે કે તેનું દર્શન કરે તો નિષ્કામવ્રતવાળો પુરૂષ એક એક ઉપ-
 વાસ કરે ॥૧૯॥ જે પ્રદેશમાં સ્ત્રીયોની સ્નાન આસન આદિક ક્રિયા નિયમથી
 થતી હોય તેજ પ્રદેશમાં નૈષ્ઠિક નર તેતે ક્રિયાઓને જો કરે તો એક ઉપ-
 વાસ કરે ॥૨૦॥ નારીઓનું જવું આવવું જેમાં વિશેષપણે થતું હોય એવા
 સ્થાનમાં પોતે નિષ્કામી નર જો મળમૂત્રનો ત્યાગ કરે તો એક ઉપવાસ કરે

કુર્યાં ॥૨૧॥ સ્ત્રીમુખાદ્ગવદ્વાર્તાં શ્રોતું તિષ્ઠેચ્ચ સન્મુખમ્ । સ્ત્રીણા-
મુપવિશેદ્યચ્ચ કુર્યાં ॥૨૨॥ ધનુર્માનાભ્યન્તરે ચ પૃથૌ માર્ગેઽપ્યના-
પદિ । યઃ કુર્યાદ્મનં સોઽપિ કુર્યાં ॥૨૩॥ સહ સ્ત્રિયા ચોપવિશે-
દેકસ્મિન્નકટે તથા । સ્ત્રીચિત્રં ચ સ્પૃશેદ્યોઽસૌ કુર્યાં ॥૨૪॥ કા-
ષ્ઠાદિજાયાઃ સ્ત્રીમૂર્તેઃ સ્પર્શો જાતેઽપિ ચ વ્રતી । સ્ત્રીગુહ્યાદ્ગેક્ષણે
ચાસૌ કુર્યાં ॥૨૫॥ પશૂનાં પક્ષિણાં વાપિ મૈથુનસ્યેક્ષણે ક્વચિત્ ।
જાતે મનોવશતયા કુર્યાં ॥૨૬॥ પ્રયોજનેન વા સ્વૈરં રૂયાગચ્છેચ્ચ-
ત્સબન્ધને । સ્વસ્થાને તત્ર ચૈકશ્ચેત્ કુર્યાં ॥૨૭॥ કાર્યાર્થં સહજં
વાપિ હ્યાપદૈકઃ સ્ત્રિયા ગૃહમ્ । પ્રવિશ્ય પ્રતિગચ્છેત્સ કુર્યાં ॥૨૮॥
સ્ત્રીસમ્બન્ધેન મલિને સ્વપ્ને જાતે તથા સ્ત્રિયાઃ । દર્શનાદ્વીર્યપાતે ચ

॥૨૧॥ જો સ્ત્રીયોના મુખથકી ભગવાનની વાર્તાનિપણુ સાંભળવા ઉભો રહે કે
સ્ત્રીયોને સન્મુખ એસે તો તે નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ કરે ॥૨૨॥ જવાનો
માર્ગ વિશાળ હોવા છતાંપણુ અને આપત્કાળનો અભાવ હોવા છતાંપણુ
જતી સ્ત્રીથકી ચાર હાથની અંદરજ જો ચાલે તો નિષ્કામવ્રતધારી ત્યાગી
એક ઉપવાસ કરે ॥૨૩॥ સ્ત્રીની સાથે એક ગાડામાં એસે તથા સ્ત્રીના
ચિત્રનો સ્પર્શ કરે તો નિષ્કામવ્રતી એક એક ઉપવાસ કરે ॥૨૪॥ કાષ્ઠ
પાષાણાદિકથી કરેલી સ્ત્રીની પુતળીનો સ્પર્શ થઈ જાય અને સ્ત્રીનું ગુહ્ય
અંગ જોવાઈ જવાય તોપણુ આ નિષ્કામવ્રતીએ એક દિવસ ઉપવાસ કરવો
॥૨૫॥ કદાચિત્ પશુ પક્ષિઓનું પણુ મૈથુન યુદ્ધિપૂર્વક જોવાઈ જવાય તો
નિષ્કામી નર એક ઉપવાસ કરે ॥૨૬॥ ભીંત વાડ કે વંદીથી આવરણુવાળા
પોતાના નિવાસસ્થાનમાં કોઈ સ્ત્રી પ્રયોજનવશાત્ કે અભાણુપણુ કે સહજ
સ્વભાવે (કામકલુષિત ચિત્તથી નહિ કિંતુ યદૃચ્છાથી) જો આવી ચઢે અને
તેવા સ્થાનમાં જો પોતે એકાકીજ હોય તો નિષ્કામી જન એક ઉપવાસ
કરે ॥૨૭॥ કોઈ કાર્યવશાત્ કે સહજ સ્વભાવે કે આપત્કાળવશાત્ પોતે
એકાકીજ જેમાં સ્ત્રી એકાકી હોય એવા ઘરમાં પ્રવેશ કરીને તત્ક્ષણજ
પાછો નિકળી આવે તો તે નિષ્કામવ્રતધારી ત્યાગી એક દિવસ ઉપવાસ
કરે ॥૨૮॥ સ્ત્રીના દર્શનાદિ સંબન્ધથી મલિન સ્વપ્ન આવે તથા સ્ત્રીના

કુર્યાં ॥૨૯॥ ઉપવિષ્ટં મોજનાર્થં યં નારી પરિવેષયેત્ । શુદ્ધ્યર્થમા-
ત્મનશ્ચાસૌ કુર્યાં ॥૩૦॥ અનાચ્છાદિતકૌપીનસ્ત્યાગી ચેદ્વાસસા
સમામ્ । આગચ્છેત્ સ્ત્રીયુતાં તર્હિ કુર્યાં ॥૩૧॥ इत्थं सामान्यतः
પ્રોક્તં સ્ત્રીસંસર્ગ ઉપોષણમ્ । અન્યત્રાપીદશે સ્થાને કુર્યાં ॥૩૨॥
एकाकिन्या स्त्रिया साकं स्वस्यैकस्य रहःस्थितौ । स्त्रिया साकं
चाध्वगतौ दिनत्रयमुपोषणम् ॥૩૩॥ કરેણ કામવૈવશ્યાદ્વીર્યપાતે
કૃતે વ્રતી । ઉપોષણં પ્રકુર્વોત દિનાનાં સ ચતુષ્ટયમ્ ॥૩૪॥ સ્ત્રીસન્ને
તુ કૃતે સાક્ષાદ્ધારણાપારણં વ્રતમ્ । વર્ષમેકં પ્રકુર્વોત સત્કૃન્નિર્લ-
વણાન્ પિબન્ ॥૩૫॥ एतत्कर्तुमशक्तस्तु धर्मशास्त्र उदीरितम् ।
विध्यन्तरं विदित्वा तत्कुर्याच्छक्त्यनुसारतः ॥૩૬॥ शुद्ध्यर्थेषूप-

દર્શનથી વીર્યસ્ખલન થાય તો આ બ્રહ્મચર્યવ્રતધારી એક ઉપવાસ કરે
॥૨૯॥ લોજન કરવા બેઠેલા પોતાને જો નારી પિરસે તો નિષ્કામવ્રતનિષ્ઠ
નર પોતાની શુદ્ધિમાટે એક દિવસ ઉપવાસ કરે ॥૩૦॥ દૂર રહેલી સ્ત્રીયોએ
સંયુક્ત એવી સભામાં ત્યાગી જન જો કૌપીન (અંતર્વસ્ત્ર) ને બહિર્વાસે નહિ
ઢાંકીને પ્રવેશ કરે તો તે એક દિન ઉપવાસ કરે ॥૩૧॥ હે મુને ! આ
પ્રકારે સામાન્યપણે સ્ત્રીના સંબન્ધમાં એક દિવસ ઉપવાસ કરવારૂપ પ્રા-
યશ્ચિત્ત કહ્યું. આવા બીજાપણ સ્ત્રીપ્રસંગમાં એક દિન ઉપવાસરૂપ પ્રા-
યશ્ચિત્ત બાળી લેવું ॥૩૨॥ એકાંતમાં એકાકીની સ્ત્રીની સાથે એકાકી પોતાની
ક્ષણમાત્ર સ્થિતિ થઈ જાય તથા એકાકીની સ્ત્રીની સાથે એકાકી પોતાથી
માર્ગમાં ક્ષણપણ પ્રયાણ થઈ જાય તો નિષ્કામી નર ત્રણ દિવસ લાગટ
ઉપવાસ કરે ॥૩૩॥ કામપરવશતાથી પોતાના હાથે વીર્યપાત કરે કે
બીજાના હાથે કરાવે તો વ્રતી નર ચાર દિવસ લાગટ ઉપવાસ કરે ॥૩૪॥
જો સાક્ષાત્ સ્ત્રીસંગ કરે ત્યારે તો એક વર્ષ લવણવર્ણત સાથવાને જળમાં
પલાળીને પારણાં દિવસે ખાતો થકો ધારણાપારણા વ્રત કરે ॥૩૫॥ આવું
વ્રત વર્ષપર્યંત કરવા અસમર્થ એવો વ્રતી તો ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલા પ્રકારથી
ગૌણપક્ષને આશરીને યથાશક્તિ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે (આ બધું ચતુર્થ પ્રકરણમાં
ત્યાગિધર્મમાં કહેશે) ॥૩૬॥ પૂર્વોક્ત પોતાના પ્રાયશ્ચિત્ત પ્રયોજનના ઉપ-

વાસેષુ નીરમાત્રં પિવેદ્રતી । ન ત્વન્યદ્ભક્ષયેતિકિશ્ચિદ્વાલો રુગ્ણો જર-
 ન્નપિ ॥૩૭॥ एतेऽवश्यं तूपवासा निष्कामव्रतचारिभिः । कार्या
 इति ममैवाज्ञा भवतीत्यवगम्यताम् ॥३८॥ व्रतक्षतौ करिष्यन्ति
 नोपवासांस्तथा च ये । निषेधिष्यन्ति तत्कर्तृस्ते भविष्यन्ति
 कामिनः ॥३९॥ दयया ये निषेधेयुर्बालादीनुपवत्स्यतः । स्वयं त
 एवोपवासान् विदध्युस्तद्विशुद्धये ॥४०॥ ये मया विहितामेतां म-
 र्यादामात्मशुद्धये । पालयेयुस्तु ते बोध्या औद्धवीया नहीतरे ॥४१॥
 सुવ્રત ઉવાચ—શ્રુત્વેતિ વાક્યં સ હરેર્મહર્ષિઃ પ્રીતસ્તથાન્યેऽપિ ગૃહી-
 તરાશ્ચ । તથા વિધાતું વિદધુઃ પ્રતિજ્ઞાં પ્રણમ્ય તં ભક્તહિતપ્રસક્તમ્

વાસોમાં વ્રતી લાગી કેવળ જળમાત્રજ પિવે પણ ખીન્નું કાંઈપણ વસ્તુ
 નજ ભક્ષણ કરે. આળક (આઠ વર્ષથી અધિક સોળ વર્ષ સુધીનો) હોય
 કે રોગી હોય કે વૃદ્ધ (એંશી વર્ષ સુધીનો) હોય તોપણ સર્વેને આ નિયમ
 છે ॥૩૭॥ આ પ્રાયશ્ચિત્તપણે કહેલા ઉપવાસોતો નિષ્કામવ્રતનિષ્ઠોએ અ-
 વશ્ય કરવા. જે ન કરે તો મારી આજ્ઞાના લંગથી વિશેષપણે પાપલાગી
 થાય ॥૩૮॥ નિષ્કામવ્રતના લંગમાં પ્રાયશ્ચિત્તપણે મેં કહેલા ઉપવાસોને
 જે લાગીઓ નહિ કરશે તથા તેને કરનારાને નિષેધ કરશે તે સર્વે કામથી
 પરાભવ પામીને નરકપાતી થશે ॥૩૯॥ જેઓ આદ્ય વય કે રોગ કે વૃદ્ધ
 વયને લીધે પ્રાયશ્ચિત્ત કરવામાં અશક્તિનો વિચાર કરીને તે આળક કે વૃદ્ધ
 કે રોગી ઉપર દયાવશાત્ પ્રાયશ્ચિત્તને કરશે એવા તેઓને નિષેધ કરે તો
 તેમણે તેમની શુદ્ધિમાટે નિષેધ કરનારા પોતે તે ઉપવાસોને કરે ॥૪૦॥
 જે લાગીઓ મારી આ આજ્ઞાને પોતાની શુદ્ધિમાટે અનુસરે તેજ આ ઉદ્ધ-
 વસંપ્રદાયમાં અપ્રસ્ખલિત મર્યાદાવાળા અને મારા અનુગ્રહના પાત્રભૂત
 બાણવા, ખીન્ન નહિ ॥૪૧॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન! આ પ્રકારનું
 શ્રીનારાયણમુનિનું વચન સાંભળીને મુનિવર બ્રહ્માનંદ તથા ખીન્નપણ
 લાગિઓ (સાધુ-બ્રહ્મચારી-પાળાઓ) પ્રહર્ષ પામ્યા. અને તેમણે પોતાના
 ભક્તોનું હિત કરવામાંજ તત્પર એવા તે શ્રીહરિને પ્રણામ કરીને ‘અમો
 તમારા કહેવા પ્રમાણેજ કરીશું’ એમ પ્રતિજ્ઞા લીધી-નિયમ ગ્રહણ કર્યો

॥૪૨॥ इति परमपवित्रामत्र निष्कामशुद्धिं प्रतिदिनमनुरागाद्ये
पठेयुः प्रभाते । त्रिभुवनजयदर्पं ते सुखेनैव कामं सकलगुणकलङ्कं
नूनमुन्मूलयेयुः ॥४३॥ इति श्रीसत्संजिवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे
तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे श्रीनारायणब्रह्मानन्दसंवादे निष्कामशुद्धिनिर्ूप-
णनामा सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

સુપ્રત ઉવાચ—સપ્તમ્યામથ સંસત્સ્થં નારાયણમુનિં નિશિ । ગોપા-
લાનન્દ કૃષિરાદ્ પપ્રચ્છ પ્રાજ્ઞલિર્નૃપ ! ॥૧॥ સાધૂનામિહ સર્વેષાં
ત્યાગિનાં ત્વામુપેયુષામ્ । બુભુત્સાત્મ્યાહ્નિકવિધિમનુષ્ટેયં મહાપ્રભો!
॥૨॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—સક્ષેપતો મુને ! વચ્મિ ત્યાગિનામાહ્નિકં

॥૪૨॥ હવે આ નિષ્કામશુદ્ધિની સ્તુતિ કરેછે—ભગવાને સ્વયં કહેલી આ
પરમ પવિત્ર નિષ્કામશુદ્ધિનો આ ઉદ્ધવસંપ્રદાયમાં જે ત્યાગિજનો પ્રતિદિન
પ્રભાતમાં પ્રેમથી પાઠ કરે તેઓ ત્રિલોકીના જયથી ગર્વને પામેલા અને
સમગ્ર સદ્ગુણોને કલંકિત કરનારા એવા કામને સમુળ સુખેથી નિશ્ચે ઉખાડી
નાંખે. એટલે પ્રતિદિન પાઠ કરવાથી થતા કામગત દોષના અનુસ્મરણથી તે
કામથકી દૂરજ રહેતાં તેને વશ વર્તનારા ન રહે ॥૪૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંજિ-
વને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે શ્રીનારાયણબ્રહ્માનંદસંવાદે
નિષ્કામશુદ્ધિનિરૂપણનામા સપ્તવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૭॥

અધ્યાય ૨૮ મો.

સુપ્રતકૃષિ કહેછે—હે નૃપ ! તેપછી કાર્તિક શુક્લ સપ્તમી તિથિએ
શ્રીવાસુદેવનારાયણની સંધ્યા આરતી થયાપછી, મહાસલાના મધ્યભાગમાં
રહેલા ઉંચા સિંહાસનમાં વિરાજમાન ભગવાનને ગોપાળાનંદ નામના મુ-
નીન્દ્ર પ્રણામ કરીને જે હાથ જોડીને એમ પુછવા લાગ્યા કે—હે મહાપ્રભો !
આપના ચરણકમળના આશ્રયવાળા સર્વ ત્યાગી સાધુઓએ અવશ્ય અનુ-
ષ્ઠાન કરવાયોગ્ય આહ્નિકવિધિ આપના મુખકમળથી હું સાંભળવા ઇચ્છું-
છું ॥૧-૨॥ એરીતે પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે મુને ! તમોએ

૧ આ અધ્યાયમાં ગોપાળાનંદમુનિએ પુછેલા ભગવાને ત્યાગિઓનો આહ્નિક-
વિધિ સંક્ષેપમાં કહ્યોછે.

વિધિમ્ । અનુષ્ઠેયમવશ્યં હિ શૃણુ ત્વં મદુપાશ્રિતૈઃ ॥૩॥ રજન્યા
અન્તિમે યામે મુહૂર્તે બ્રાહ્મસંશ્લોકે । ઉત્થાયાડડશુ સ્વેષ્ટદેવં ત્યાગી
ભક્તો વિચિન્તયેત્ ॥૪॥ નામસંકીર્તનં કુર્યાચ્છ્રીકૃષ્ણસ્ય તતો
મુનિઃ । પ્રણમ્ય વૈષ્ણવાન્ ગચ્છેત્સોદપાત્રઃ પુરાદ્વહિઃ ॥૫॥ મળોત્સ-
ર્ગવિધિં કૃત્વા વિજનેડથ જલાશયમ્ । ઉપેત્ય કરપાદાદિશુદ્ધિં
કુર્યાન્મૃદમ્બુભિઃ ॥૬॥ ન તિષ્ઠન્નાપ્સુ નો વિપ્રગોવન્હ્યર્કેન્દુસન્મુખઃ ।
ન ફાલકૃષ્ટભૂમાર્ગે ન માર્ગે ન નદીતટે ॥૭॥ ગવાં મધ્યે ધાન્યમધ્યે
જીર્ણદેવાલયે ક્વચિત્ । વિષ્ણુમૂત્રે ધીવનં નૈવ કુર્યાત્સ્ત્રીસન્મુખસ્તથા

બહુ સાડ પુછ્યું. મારા આશ્રિત ત્યાગીઓએ અવશ્ય અનુષ્ઠાન કરવા-
યોગ્ય એવો આદિકવિધિ સંક્ષેપમાં કહ્યું તેને સાવધાનતાથી તમો સર્વે
સાંભળો ॥૩॥ ત્યાગી ભક્ત રાત્રિના છેલા પહોરમાં તેમાંપણુ બ્રાહ્મ મુહૂ-
ર્તમાં જલદી ઉઠીને પોતાના ઇષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણનું પ્રથમ ધ્યાન કરે. તેપછી
વાણી તથા શ્રવણના ફળભૂત એવું ભગવાનના રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ આદિક
નામોનું સંકીર્તન પ્રેમથી કરે. (આ કીર્તન પ્રથમ કરેલા ભગવદ્ધ્યાનના
પ્રવાહર છે, એકલું કીર્તન નહિ) તેપછી સમીપમાં રહેલા વૈષ્ણવોને પ્ર-
ણામ કરીને, જળપાત્ર લઈને પુરથકી બહાર જાય ॥૪-૫॥ તેપછી
સ્ત્રીયાદિ જનોના સંસર્ગે વર્જીત એકાંત પ્રદેશમાં મળોત્સર્ગ વિધિ કરીને
જળાશય (નદી સરોવર વાવ્ય દૂવો વિગેરે) પ્રત્યે જઈને મૃત્તિકા જળવડે
વિધિથી હસ્ત પાદાદિકની શુદ્ધિ કરે. યદ્યપિ ‘મળોત્સર્ગ કરીને’ એટલુંજ
કહેવું યુક્ત છે, મળોત્સર્ગ એ કાંઈ વિધિ નથી, કેમકે તેતો દેહસ્વભાવથી
પ્રાપ્ત થાયછે. (અપૂર્વ અર્થમાં વિધિ પ્રવર્તેછે) તથાપિ કાનમાં યજ્ઞોપવીત
વીંટવી વિગેરે નિયમયોગથી વિધિપણાની ઉપપત્તિ થાયછે, તો તેમ કહેવું
યુક્ત છે. તેમાં જે વિશેષ છે તે સમીપના શ્લોકથીજ કહેશે ॥૬॥ ઉભો
ઉભો મળમૂત્રનો ત્યાગ ન કરે. જળમાં ન કરે. ગો-બ્રાહ્મણ-અગ્નિ-સૂર્ય-
ચંદ્રને સન્મુખ ન કરે. હળથી ખેડેલા ભૂભાગમાં ન કરે. માર્ગમાં ન કરે. ન-
દીના તટમાં ન કરે તથા ગાયોના મધ્યમાં, ધાન્યમધ્યમાં, જીર્ણ દેવાલયમાં
ન કરે. તથા સ્ત્રીઓને સન્મુખ ન કરે તથા આ જળાદિકમાં ધીવન-ના-

॥૮॥ સજન્તુર્મૃત્તિકા નૈવ ગ્રાહ્યા શૌચવિધૌ કચિત્ । અશુચિસ્થા-
નગા ચૈવ શૌચશિષ્ટા ચ નાકુજા ॥૯॥ એકા લિઙ્ગે ગુદે તિસ્તો દશ
વામકરે મૃદઃ । દોષ્ણોર્દ્વયોઃ સપ્ત દેયાસ્તિસ્તિસ્તિસ્તિ પાદયોઃ
॥૧૦॥ યથાલબ્ધેન કાષ્ઠેન દન્તધાવનમાચરેત્ । નતુ ત્યાગી સ્વયં
છિન્દ્યાદાર્દ્રકાષ્ઠં દ્રુમાત્કચિત્ ॥૧૧॥ વ્રતોપવાસદિવસે ન કાર્યં દ-
ન્તધાવનમ્ । કાષ્ઠેનાપાં તુ ગણ્ડૂપૈસ્તદા દ્વાદશભિર્મતમ્ ॥૧૨॥ નદ્યાં
તડાગે કૂપે વા તતઃ સ્નાનં સમાચરેત્ । ઉષ્ણોદકેનાપદિ તુ માનસં
વા તદાચરેત્ ॥૧૩॥ ધ્યાત્વા હરિં સ્વહૃદયે તન્નામોચ્ચારપૂર્વકમ્ ।
મનસા કલ્પિતૈસ્તોયૈર્યત્સ્નાનં તત્તુ માનસમ્ ॥૧૪॥ સ્નાનકાલે

સિકામળનો ત્યાગપણુ ન કરે ॥૭-૮॥ શૌચને માટે મૃત્તિકા જળ લેવામાં
આ વિશેષ જાણવો-કૃમિકીટાદિકે વર્જિતજ શુદ્ધ મૃત્તિકા ગ્રહણ કરવી.
અપવિત્ર પ્રદેશમાં રહેલી, ખીજાએ શૌચ કરતાં બાકી રહેલી અને રાફ-
ડાની મૃત્તિકા નજ ગ્રહણ કરવી ॥૯॥ વર્જવાની મૃત્તિકા કહી, હવે સ્થાન-
ભેદથી મૃત્તિકાસંખ્યાનો નિયમભેદ નિરૂપણ કરેછે—લિંગને મૃત્તિકાસહિત
જળવડે એકવાર ધ્રુવે, ગુદાને ત્રણવાર ધ્રુવે, ડાબા હાથને દશવાર ધ્રુવે, ડાબા
જમણા બન્ને હાથને ભેગા કરીને સાતવાર ધ્રુવે અને બન્ને ડાબાં જમણા
પગને ત્રણવાર ધ્રુવે ॥૧૦॥ ત્યાગી નહિ નિષેધ કરેલા કાષ્ઠોમાંથી જેવું મળી
આવે એવા કાષ્ઠથી દંતધાવન કરે. પોતેતો ક્યારેય પણ વૃક્ષથકી લીલા
કાષ્ઠને કાપીને નજ લાવે. વ્રતોપવાસના દિવસે તો કાષ્ઠથી દંતધાવન નજ
કરે, કિંતુ જળના બાર કોગળાવડે તેને કરે, આવોજ આર્ષ મત છે ॥૧૧-
૧૨॥ ત્યારપછી યથાસંભવ નદી કે સરોવર કે કુવામાં સ્નાન કરે. કુવામાં
સ્નાનતો તેમાંથી જળ કાઢીને જાણવું. નદીમાં સ્નાન પ્રવાહને અભિ-
મુખ કરવું અને તળાવ આદિકમાં સૂર્યને અભિમુખ કરવું, એવો વિશેષ
જાણવો. આપત્કાળમાં તો ઉષ્ણ જળથી સ્નાન કરે, તેમાંપણુ રોગના ઉપ-
રોધમાં માનસ સ્નાન કરે ॥૧૩॥ તે એવી રીતે કે-નામોચ્ચારણપૂર્વક ભગ-
વાનનું સ્વહૃદયમાં ધ્યાન કરીને ‘તેમના ચરણનખમાંથી નિકળતા જળની
ધારાથી હું સર્વ અંગે સારી રીતે સ્નાન કરી રહો છું’ એમ ધ્યાન કરે તે આ

સરેદ્રજ્ઞાં વિષ્ણુપાદોદકીં શિવામ્ । ભગીરથતપઃસિદ્ધિ મહાપાત-
કનાશનીમ્ ॥૧૫॥ વસીત ધૌતં કૌપીનં બહિર્વાસશ્ચ તાદશમ્ ।
ધૌતવસ્ત્રાન્તરાભાવે ત્વાર્દ્રવાસાશ્ચરેદ્વિધિમ્ ॥૧૬॥ ઉદચ્છુલ્લ-
પ્રાચ્છુલ્લો વા નિષીદેદાસને શુચૌ । ઇકોપવેશનાર્હે ચ કૌશાઘ-
ન્યતમે મુનિઃ ॥૧૭॥ નારાયણં વાસુદેવં વિષ્ણું ચેતિ ક્રમાત્સરન્ ।
કુર્યાદાચમનં ત્યાગી ગાલિતેન ત્રિરમ્ભસા ॥૧૮॥ નારાયણાર્ચાવ-
શિષ્ટચન્દનેન સચન્દ્રકમ્ । ઊર્ધ્વપુણ્ડ્રં પ્રકુર્વીત સ ગોપીચન્દનેન

માનસસ્નાન સમઝવું ॥૧૪॥ બાહ્ય સ્નાનના અવસરમાં શ્રીવિષ્ણુના ચર-
ણમાંથી નીકળેલી, ભગીરથ રાજાએ કરેલા તપના ફળભૂત, મહાપાતકને
પ્રણાશ કરનારી અને સમસ્ત શ્રેયને કરનારી એવી ગંગાજનું સ્મરણ
કરવાપૂર્વક સ્નાન કરે ॥૧૫॥ તેપછી ધોએલું કૌપીન અને બહિર્વસ્ત્ર ધારીને
આગળ કહેશે એવા પ્રકારે વિધિને કરે. ધોએલું ખીજું વસ્ત્ર ન હોય તો
ધોએલા લીના વસ્ત્રનેજ વાયુથી પવિત્ર થએલાને ધારણ કરીને નિત્યવિધિ
કરે ॥૧૬॥ ત્યાગી ઉત્તરાલિમુખે કે પૂર્વાલિમુખે દર્ભથી કે કામળી આદિ-
કથી બનાવેલા હરકોઈ એક પવિત્ર, પોતે એકજ બેસી શકે (બહુ લાંબું
પહોળું નહિ) એવા આસનમાં બેસે. બેસવામાત્રમાં વિધિ ન લેવો પરંતુ
ઉત્તરપૂર્વાલિમુખરૂપ તથા કાંબળાદિ આસનરૂપ વિશિષ્ટ અર્થમાં આ વિધિ
લેવો, તેથી પશ્ચિમાદિ મુખે બેસવાનું નિવારણ કર્યું છે તથા આસન વિના
પણ બેસવાનું નિવારણ કર્યું છે ॥૧૭॥ તેપછી ત્યાગી નારાયણ વાસુદેવ
અને વિષ્ણુને અનુક્રમે અનુસ્મરણ કરતો થકો ગાળેલા જળથી ત્રણવાર આ-
ચમન કરે. આ આચમનવિધિમાં ત્યાગીઓના પ્રતિ આ મંત્રવિશેષનું અહીં
વિધાન કર્યું છે. પૂર્વ ઉત્તર અનુક્રમે ઓંકારપદ અને નમઃપદના યોગથી
ચતુર્થી વિભક્તિનો પ્રયોગ કરતાં આ પદોનું મંત્રપાણું જાણી લેવું. એટલે
ૐ નારાયણાય નમઃ એમ કહીને પ્રથમ આચમન કરે. ૐ વાસુદેવાય
નમઃ એમ કહીને દ્વિતીય આચમન કરે. ૐ વિષ્ણુવે નમઃ એમ
કહીને તૃતીય આચમન કરે. તેપછી શિખાબંધન કરે ॥૧૮॥ ત્યાગી
જન ભગવાનની પૂજા કરતાં બાકી રહેલા ચંદનથી અથવા ગોપીચંદનથી

વા ॥૧૯॥ લલાટે હૃદયે નિત્યં કાર્યં પુણ્ડ્રં ચ દોર્ઘ્યે । શ્રીરાધાર્વા-
શિષ્ટવરચન્દ્રકો વા તદન્તરે ॥૨૦॥ વાસુદેવં સ્મરેન્નાલે હૃદિ સઙ્ક-
ર્ષણં તથા । પ્રદ્યુમ્નમનિરુદ્ધં ચ દક્ષે વામે ચ દોષણિ ॥૨૧॥ આચ-
મ્યાથ યથાપૂર્વં નામભિવૈષ્ણવૈલ્લિભિઃ । સાધુસ્ત્રૈર્વાર્ણિકો ભક્ત્યા
ગાયત્રીં વૈષ્ણવીં જપેત્ ॥૨૨॥ અસ્ય શ્રીવિષ્ણુગાયત્રીમન્ત્રસ્યર્ષિસ્તુ
નારદઃ । ગાયત્રીછન્દ ઉદિતં શ્રીવિષ્ણુદેવતા તથા ॥૨૩॥ જ્ઞાનં

ગોળ ચંદ્રકે સહિત ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલક કરે ॥૧૯॥ તે તિલક લલાટ,
હૃદય અને બે બાહુના મૂળમાં કરે. ધારવાનાં ઊર્ધ્વપુંડ્રોના સ્થાન-
ભેદના નિયમનું અહીં વિધાન કર્યું છે. ઊર્ધ્વપુંડ્ર દ્રવ્યથીજ વિધાન કરેલા
ચંદ્રકનુંજ વિકલ્પથી વિધાન કરેછે—અથવા ઊર્ધ્વપુંડ્રના મધ્યમાં
રાધાલક્ષ્મીના પ્રસાદભૂત હુંકુમથી ચંદ્રક કરે ॥૨૦॥ ઊર્ધ્વપુંડ્રના સ્થા-
નમાં અનુસંધાન કરવાયોગ્ય ભગવદ્વ્યૂહભેદો કહેછે—તેમાં લાલમાં વા-
સુદેવને સ્મરણ કરે. હૃદયમાં સંકર્ષણને સ્મરણ કરે. દક્ષિણ બાહુ મૂળમાં
પ્રદ્યુમ્નને સ્મરણ કરે. વામ બાહુ મૂળમાં અનિરુદ્ધને સ્મરણ કરે. અર્થાત
'વાસુદેવાય નમઃ' એમ બોલીને લાલમાં, 'સંકર્ષણાય નમઃ' એમ બોલીને
હૃદયમાં, 'પ્રદ્યુમ્નાય નમઃ' એમ કહીને દક્ષિણ બાહુ મૂળમાં, 'અનિરુદ્ધાય
નમઃ' એમ કહીને વામ બાહુ મૂળમાં તિલક કરે ॥૨૧॥ ત્યારપછી એના
એજ વૈષ્ણવ મંત્રોવડે (નારાયણાય નમઃ વાસુદેવાય નમઃ વિષ્ણુવે નમઃ)
ફરીથી ત્રણવાર આચમન કરીને, આદ્ધણાદિ ત્રણ વર્ણુનો સાધુ વૈષ્ણવી
ગાયત્રીનો ભક્તિથી જપ કરે. 'નારાયણાય વિદ્મહે વાસુદેવાય ધીમહિ ।
તન્નો વિષ્ણુઃ પ્રચોદયાત્' આ વિષ્ણુગાયત્રી મંત્ર છે. આદ્ધણાદિ ત્રણ વર્ણુની
અંતર્ગત સાધુઓનો આ જપવિધિ પોતપોતાના વર્ણુબ્રાહ્મ સામાન્યધર્મથી
અધિકપણે કહેલો જાણવો. એમ કહેવાથી—'આ સ્થળે સ્મૃતિપ્રોક્ત સંધ્યા-
ગાયત્રી આદિક વિધિનું ઉલ્લંઘન કર્યું છે' એવી શંકાનો પ્રસંગ રહ્યો નહિ.
॥૨૨॥ હવે આ વિષ્ણુગાયત્રી જપના અંગવિધિને નિરૂપણ કરેછે—આ
મંત્રના ઋષિ નારદ કહ્યા છે. ગાયત્રી છંદ કહ્યોછે. શ્રીવિષ્ણુ દેવતા કહી છે.
જ્ઞાન બીજ કહ્યુંછે. ધ્યાન શક્તિ કહી છે. આજ્ઞા કીલક છે. શ્રીવિષ્ણુ પ્રી-

વીજં મતં ધ્યાનં શક્તિરાજા ચ કીલકમ્ । શ્રીવિષ્ણુદેવપ્રીત્યર્થે
વિનિયોગો જપે મતઃ ॥૨૪॥ શીર્ષાસ્યવક્ષોનાભ્યઙ્ગિસર્વાઙ્ગેષુ ક્રમા-
જ્યસન્ । નારદર્ષિમુખાન્ કુર્યાત્ ન્યાસાનૃષ્યાદિકાંસ્તતઃ ॥૨૫॥
વિમત્તયન્તૈર્મન્ત્રપદૈઃ કરન્યાસાન્ સમાચરેત્ । તત્ર તન્નો વિષ્ણુરિતિ
જ્ઞેયમેકં પદં મુને ! ॥૨૬॥ હૃદયાદીનેવમેવ ન્યાસાન્ કુર્યાત્તતઃ સ
ચ । લક્ષ્મીરૂપાં હૃદિ ધ્યાયેદ્વાયત્રીં વૈષ્ણવીં મુનિઃ ॥૨૭॥ શ્રીવિષ્ણુ-

ત્યર્થે જપે વિનિયોગ માન્યો છે ॥૨૩-૨૪॥ ઉક્ત ઋષિ છંદ આદિક ઓનો
ન્યાસપ્રકાર કહેછે—તેમાં મસ્તકમાં ઋષિનો, મુખમાં છંદનો, હૃદયમાં
દેવતાનો, નાભિમાં બીજનો, પાદમાં શક્તિનો અને સર્વાંગમાં કીલકનો,
આવા અનુક્રમથી ‘નારદઋષયે નમઃ’ ‘ગાયત્રીહ્રદયે નમઃ’ ‘શ્રીવિષ્ણુપર-
માત્માદેવતાયૈ નમઃ’ ‘જ્ઞાનવીજાય નમઃ’ ‘ધ્યાનશક્તયે નમઃ’ ‘આજ્ઞાકીલ-
કાય નમઃ’ આ તેના તેના મંત્રોવડે ન્યાસ કરવો ॥૨૫॥ હવે કરન્યાસ કહે
છે—વિષ્ણુગાયત્રીનાં જે વિલકત્યંત પદો ‘નારાયણાય’ ઇત્યાદિક છે તેણે
કરીને કરન્યાસને કરે. તેમાં ‘તન્નો વિષ્ણુઃ’ આ ભેગું મળેલું એક પદ ભ-
ણવું. (જુદાં પદ નહિ) તો છો મંત્રઘટક પદોનો અંગુષ્ઠ-તર્જની-મધ્યમા-
અનામિકા-કનિષ્ઠિકા અને કરતળ કરપૃષ્ઠમાં અન્વય અનુક્રમે ભણવો.
તેનો પ્રકાર એવી રીતે કે—‘નારાયણાય’ इति અંગુષ્ઠાભ્યાં નમઃ । ‘વિશ્વહે’ इति
તર્જનીભ્યાં નમઃ । ‘વાસુદેવાય’ इति મધ્યમાભ્યાં નમઃ । ‘ધીમહિ’ इत्यના-
મિકાભ્યાં નમઃ । ‘તન્નો વિષ્ણુઃ’ इति કનિષ્ઠિકાભ્યાં નમઃ । ‘પ્રચોદયાત્’
इति કરતલકરપૃષ્ઠાભ્યાં નમઃ । ઇતિ ॥૨૬॥ હવે હૃદયાદિ ન્યાસ કહેછે—એ-
વીજ રીતે ઉક્ત છ મંત્રપદોવડેજ હૃદયાદિ ન્યાસને કરે. હૃદય-શિર-શિખા-
કવચ-નેત્ર અને અશ્રમાં યથાક્રમે ‘નારાયણાય’ ઇત્યાદિકનો અન્વય ભ-
ણવો. તેનો પ્રકાર આવો છે—‘નારાયણાયે’તિ હૃદયાય નમઃ । ‘વિશ્વહે’ इति
શિરસે નમઃ । ‘વાસુદેવાયે’તિ શિખાયૈ નમઃ । ‘ધીમહિ’ इति કવચાય નમઃ ।
‘તન્નો વિષ્ણુ’રિતિ નેત્રાભ્યાં નમઃ । ‘પ્રચોદયાત્’ इत्यશ્રાય નમઃ । ઇતિ.
એરીતે ન્યાસ કરીને લાગીજન તે વિષ્ણુગાયત્રીનું લક્ષ્મીરૂપે હૃદયમાં ધ્યાન
ધરે ॥૨૭॥ ધ્યાનનો પ્રકાર આર શ્લોકથી નિરૂપણ કરેછે—વિષ્ણુના વામ

વામપાર્શ્વસ્થાં સર્વકાલમનુવ્રતામ્ । કોટિશારદપૂર્ણેન્દુપ્રભૈકૈકા-
ક્ષસુન્દરામ્ ॥૨૮॥ કૌસુમ્ભવસનાં ગૌરીં નાનાલક્ષ્મીરશોભનામ્ ।
શાન્તાં સહાસવદનાં મહાપુરુષલક્ષણામ્ ॥૨૯॥ કમલં દક્ષિણે
પાણૌ વામેઽમૃતઘટં કરે । દધતીં દેવદેવીભિર્વન્દિતાં પૂજિતાં મુહુઃ
॥૩૦॥ મુક્તિમેકાન્તિકીં તૂર્ણે ભક્તેભ્યો દદતીં શ્રિયમ્ । ધ્યાયામિ
હૃદયે નિત્યં ગાયત્રીં વૈષ્ણવીમહમ્ ॥૩૧॥ ઇતિ ધ્યાત્વા યથાશક્તિ
તત્ત્વવર્ણાં જપેત્સ તામ્ । નિવેદયેદ્ભગવતે યથાસહ્યં જપં તતઃ
॥૩૨॥ સહસ્રપરમાં દેવીં શતમધ્યાં દશાવરામ્ । ગાયત્રીં તાં જપે-

ભાગમાં સદા રહેલાં, સર્વકાલમનુવ્રતાં-વિષ્ણુના દિવ્ય રૂપમાં સદા અવિના-
ભાવથી અનુવર્તતાં અથવા તેમના ચિત્તને નિરંતર અનુસરનારાં, એક
સાથેજ ઉદય પામેલા કોટિ શરદ ઋતુના પૂર્ણ ચંદ્રની પ્રભા જેવી જેના
એક એક અંગની પ્રભા છે એવાં સર્વાંગ સૌન્દર્યે સંપન્ન, કસુંબલ રંગથી
રંગેલાં દિવ્ય વસ્ત્રોને ધારી રહેલાં, ગૌર વર્ણવાળાં, નાનાવિધ દિવ્ય અલંકારો-
વડે સુશોભિત, સર્વ કોષએ સમાશ્રય કરવામાં સમુચિત શાંત દિવ્ય આ-
કૃતિએ સંપન્ન, મંદહાસવડે મધુર મુખારવિંદવાળાં, મહાપુરુષ ભગવાનનાં
જે દિવ્ય લક્ષણો જ્ઞાન શક્તિ બળ ઐશ્વર્ય આદિક તેણે સંપન્ન, જમણા
હાથમાં લીલાકમળ અને ડાબા હાથમાં અમૃતકળશને ધારી રહેલાં,
ધન્દ્રાદિ દેવો તથા ધન્દ્રાણી આદિક દેવીઓએ વારંવાર નમસ્કાર કરીને
પૂજ્યાં છે ચરણકમળ જેમનાં, સર્વ રૂળને આપનારાં, ભક્તોને જલદી
એકાંતિકી મુક્તિને આપનારાં, એવાં લક્ષ્મીરૂપ વૈષ્ણવી ગાયત્રીનું હું હૃદયમાં
નિત્ય ધ્યાન કરું છું. ગાયત્રીનું જે અધિષ્ઠાત્રીપણું તેરૂપ ગુણયોગથી ‘ગાયત્રી’
એવો લક્ષ્મીમાં નિર્દેશ કર્યો છે ॥૨૮-૩૧॥ આ પ્રકારે ત્યાગિભક્ત ધ્યાન કરીને
યોવીશ અક્ષરવાળી ગાયત્રીને યથાશક્તિ જપે. તેપછી જેટલી સંખ્યાનો
જપ કર્યો હોય તેટલો ભગવાનને નિવેદન કરે. તે એવી રીતે કે-‘અનેન
યથાશક્તિ કૃતેન ઇતાવત્સંખ્યાકેન જપેન સર્વાત્મા ભગવાન્ શ્રીલક્ષ્મીનારા-
યણઃ પ્રીયતાં’ ઇતિ ॥૩૨॥ સહસ્રવાર કે શતવાર કે દશવાર પ્રતિદિન
(યથાશક્તિ યથાવકાશ) તે લક્ષ્મીરૂપ વૈષ્ણવી ગાયત્રીનો જપ કરે. તે આ

નિત્યં સ્વાવકાશાનુસારતઃ ॥૩૩॥ સ્વેષ્ટદેવં તતો ભક્તઃ શ્રીકૃષ્ણં
સ પ્રબોધયેત્ । મન્ત્રેણાનેન સપ્રેમ કુર્વાણસ્તાલિકાધ્વનિમ્ ॥૩૪॥
ઉત્તિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ગોવિન્દ ! ઉત્તિષ્ઠ ગરુડધ્વજ ! । ઉત્તિષ્ઠ કમલાકાન્ત !
ત્રૈલોક્યે મક્કલં કુરુ ॥૩૫॥ તાં ચ મૂર્તિં ભગવત ઉપાવેશ્ય શુભા-
સને । પ્રમાર્જ્ય વસ્ત્રખણ્ડેન ધ્યાયેચ્છ્રીકૃષ્ણમન્તરે ॥૩૬॥ વિધાય
માનસીં પૂજાં સદ્ગુરુક્તક્રમેણ ચ । પ્રતિમાયામિષ્ટદેવં તં ભક્ત્યાવા-
હયેન્મુનિઃ ॥૩૭॥ શૈલી દારુમયી લૌહી લેખ્યા લેખ્યા ચ સૈકતી ।
મનોમયી મણિમયી પ્રતિમાઽષ્ટવિધા સ્મૃતા ॥૩૮॥ ઉદ્ધુસ્ત્રુઃ

ત્રણુ પક્ષો અનુક્રમે ઉત્તમ મધ્યમ અને અધમ એવા ભેદથી ભેદ પામેલા
જાણુવા. એટલે સહસ્રવાર જપ કરવો તે ઉત્તમ છે. શતવાર જપ કરવો
તે મધ્યમ છે. દશવાર જપ કરવો તે અધમ છે ॥૩૩॥ હવે ભગવાનનો
પૂજાવિધિ નિરૂપે છે-તેપછી સાધુભક્ત પોતાના ઈષ્ટદેવ પ્રતિમારૂપ શ્રીકૃષ્ણને
'ઉત્તિષ્ઠોત્તિષ્ઠ ગોવિન્દ' આ મંત્રથી તાળીયો વગડવાપૂર્વક પ્રેમથી જગાડે.
જગાડવાના મંત્રનો અર્થ-હે ગોવિન્દ ! તમો ઉઠો ઉઠો. (આદરમાં
દ્વિરૂક્તિ છે) હે ગરુડધ્વજ ! તમો ઉઠો. હે કમળાકાન્ત ! તમો ઉઠો.
ઉઠીને ત્રિલોકીનું મંગળ કરો ॥૩૪-૩૫॥ ત્યારપછી તે ભગવાનની
મૂર્તિને વિશુદ્ધ કોમળ વસ્ત્રના કટકાથી માર્જન કરીને શુભ આસનમાં
પધરાવે. પછીથી તે શ્રીકૃષ્ણનું હૃદયમાં ધ્યાન કરે ॥૩૬॥ તેપછી
ગુરૂએ ઉદ્દેશ કરેલા પ્રકારે પ્રથમ માનસી પૂજા કરીને પછી
બાહ્ય પૂજામાં પ્રવર્તતાં તે પ્રતિમામાં તે ઈષ્ટદેવ શ્રીકૃષ્ણનું ભક્તિથી
આવાહન કરે ॥૩૭॥ આ પ્રતિમા આઠ પ્રકારની કહી છે-શૈલી-પાષાણથી
બનાવેલી, દારુમયી-અનિષિદ્ધ કાષ્ઠથી બનાવેલી, લૌહી-અનિષિદ્ધ સુવ-
ર્ણાદિ ધાતુથી બનાવેલી, લેખ્યા-ચંદનાદિમયી, લેખ્યા-ચિત્રમયી, સૈકતી-
વેણીથી બનાવેલી, મનોમયી (મનઃસંકલિપતા) અને મણિમયી-સ્ફટિકાદિ
મણિની બનાવેલી જાણુવી (બાહ્ય પૂજામાં મનોમયીનો ઉપયોગ નથી,
સ્થંડિલમાં થતી પૂજામાં તેનો સંભવ સમજવો) ॥૩૮॥ ઉત્તરમુખે કે પૂર્વ-
મુખે કે પ્રતિમાસન્મુખ થઈ, જેવા મળી આવે એવા ઉપચારોવડે યથાવિધિ

પ્રાહ્લુઓ વા પ્રતિમાસન્મુખોઽથવા । યથાવિધ્યર્ચયેદ્વત્તયા યથા-
લબ્ધોપચારકૈઃ ॥૩૯॥ અભાષમાણશ્ચાન્યેન ભગવન્તં સમર્ચયેત્ ।
ઉપચારૈઃ ષોડશભિસ્તદભાવે તુ મન્ત્રતઃ ॥૪૦॥ મન્ત્રૈઃ પૌરાણિકૈરેવ
નામમન્ત્રેણ વાર્ચનમ્ । સાધુઃ સપ્રેમ કુર્વીત શ્રીવિષ્ણોઃ પ્રતિવાસ-
રમ્ ॥૪૧॥ પ્રમાદાનાદરૌ ત્યક્ત્વા સ્વસ્થઃ પૂજનમાચરેત્ । તતો
જપેત્ કૃષ્ણમન્ત્રં નિયતં શક્તિતઃ સદા ॥૪૨॥ તુલસીકાષ્ઠજા શ્રેષ્ઠા
પદ્મવીજોદ્ભવાઽથવા । શ્રીલ્લખ્ણ્વકાષ્ઠજા વાપિ જપમાલા શુભાવહા
॥૪૩॥ ઔર્ણ તાર્ણ ચ પાર્ણ વા વાસ્ત્રં વાઽઽજિનમાસનમ્ । મુની-
નામુચિતં પ્રોક્તં ભૂમૌ મન્ત્રજપો વૃથા ॥૪૪॥ ઋજુરેકાગ્રદષ્ટિશ્ચ સ્વસ્તિ-

ભક્તિથી ઈષ્ટદેવનું પૂજન કરે ॥૩૯॥ બીજની સાથે નહિ બોલતો થકો ભગ-
વાનમાંજ મનને બેઠી દધને સોળ ઉપચારોવડે ભક્તિથી ભગવાનનું પૂજન
કરે. ઉપચાર પદાર્થો ન મળે તો તેના તેના મંત્રોવડેજ પૂજન કરે. આવા-
હન-આસન-પાદ્ય-અર્ધ્ય-આચમન-સ્નાન-વસ્ત્ર-ઉપવીત-ચંદન-પુષ્પ-
ધૂપ-દીપ-નૈવેદ્ય-તાંબૂલ-પ્રદક્ષિણા અને વિસર્જન આ સોળ ઉપચારો
કહ્યા છે ॥૪૦॥ આવાહનાદિ તેતે ઉપચારોમાં જે મંત્રોનું વિધાન કર્યું છે
તેનાથી પૂજા કરે. અધિકાર હોય તો શ્રૌત મંત્રોવડે અને ન હોય તો પૌરા-
ણિક મંત્રોવડે પૂજન કરે. અથવા અધિકાર હોય કે ન હોય પણ પૌરાણિક
મંત્રોવડેજ (સાધારણ હોવાથી) પૂજન કરે અથવા નામમંત્રોવડે પ્રતિદિન
પ્રીતિથી શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરે ॥૪૧॥ પ્રમાદ અને અનાદરનો દૂરથી પરિ-
ત્યાગ કરીને સ્થિર ચિત્ત થઈ પ્રતિદિન પૂર્વોક્ત પ્રકારે પૂજા કરે. તેપછી
કૃષ્ણના અષ્ટાક્ષરમંત્રને યથાશક્તિ સંખ્યાનિયમથી સદા જપે ॥૪૨॥ તેમાં
જપમાળા તુલસીકાષ્ઠથી કરેલી ગ્રહણ કરવી. એજ માળા શ્રેષ્ઠ કહીછે. તે
ન મળે તો કમળબીજથી કરેલી લેવી. તે ન મળે તો ચંદન કાષ્ઠથી બના-
વેલી માળા જપ માટે ગ્રહણ કરવી ઠીક છે ॥૪૩॥ આસનમાં બેસીનેજ
જપ કરે, કેમકે આસન વિના કરેલો જપ વ્યર્થ થાય છે. તે આસન
બિનથી બનાવેલું કે તૃણથી બનાવેલું કે પાંદડાથી બનાવેલું કે વસ્ત્રના
કટકાથી કરેલું કે મૃગચર્મ વ્યાગ્રચર્મ આદિકથી બનાવેલું આસન મુનિજ-

કાસનમાસ્થિતઃ । વસ્ત્રાચ્છાદિતમાલશ્ચ જપેન્મૌનવ્રતઃ સ્થિરઃ
 ॥૪૫॥ સ્તોત્રપાઠં યથાશક્તિ શ્રીવિષ્ણોર્વિદધીત સઃ । નામસંકીર્તનં
 કુર્યાદાપત્કાલે તુ કેવલમ્ ॥૪૬॥ તતઃ સંસ્થાપ્ય ભગવત્પ્રતિમા-
 મુચિતસ્થલે । ગુરું પ્રણમ્ય ભિક્ષાયૈ સ ગચ્છેદ્દૃહિણઃ શુચીન્ ॥૪૭॥
 અપકાન્નં તુ યાચિત્વા શુચિર્ભૂત્વા સમાહિતઃ । ગાયત્રીં કૃષ્ણમન્ત્રં ચ
 યથાશક્તિ જપેત્પુનઃ ॥૪૮॥ આપત્કાલે તુ કુર્વીત પ્રાતર્માધ્યાહ્નિકં
 જપમ્ । પ્રાતર્ભવં ચ મધ્યાહ્ને કુર્યાદેવં દ્વયં દ્વયમ્ ॥૪૯॥ નૈવેદ્યાર્થં
 તતઃ પાકં વિષ્ણોઃ કુર્યાચ્છુચિસ્થલે । મહાનૈવેદ્યમીશાય સમર્પ્ય

નોને શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે ॥૪૪॥ સ્વસ્તિકાસને બેસીને સરલ શરીરવાળો થઈ
 એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને (સાવધાન થઈ) જપમાળાને વસ્ત્રથી ઢાંકીને
 મૌન વ્રતમાં નિષ્ઠાવાળો અને સ્થિરમન થઈ જપને કરે ॥૪૫॥ એરીતે
 જપ કર્યા પછી ત્યાગી સાધુ ભગવાનના સહસ્રનામાદિ સ્તોત્રનો પાઠ
 યથાશક્તિ કરે. આપત્કાળમાં તો કેવળ ભગવન્નામકીર્તન કરે ॥૪૬॥
 એરીતે પૂજા-જપ-સ્તુતિ-પાઠ કરી રહ્યા પછી ભગવાનની પ્રતિમાને
 તેને ઉચિત સ્થાનમાં સ્થાપન કરીને, પછી ગુરૂને પ્રણામ કરીને ભિક્ષા-
 માટે પવિત્ર ગૃહસ્થોના ગૃહોપ્રત્યે જાય-તેમના ઘરપ્રત્યે જઈને ભિક્ષા
 માગે ॥૪૭॥ ગૃહસ્થના ગૃહથકી લોટ ચોખા દાળ આદિક કાચા અન્નરૂપ
 ભિક્ષા પામીને પોતાના આશ્રમમાં પાછો આવીને, ફરીથી શુદ્ધ
 અને એકાગ્ર મનવાળો થઈ વૈષ્ણવી ગાયત્રી અને કૃષ્ણમંત્રને યથાશક્તિ
 જપે ॥૪૮॥ એરીતે બે કાળમાં કરવાના કહેલા ગાયત્રીજપ અને કૃષ્ણ-
 મંત્ર જપને કદાચિત્ આપત્તિપ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય તો એક કાળમાંજ કરી લે,
 મધ્યાહ્ને જે કર્તવ્ય છે તેનેપણુ પ્રાતઃકાળમાંજ કરી લે અને પ્રાતઃકાળમાં
 જે કર્તવ્ય છે તેને મધ્યાહ્ન કાળમાં પણુ કરી લે ॥૪૯॥ ત્યારપછી ત્યાગી
 ભગવાનના નૈવેદ્ય નિમિત્તે પવિત્ર સ્થળમાં પાક પોતે કરે. માટેજ ત્યાગીને
 અપકવાન્ન ભિક્ષાગ્રહણ કરવાનું વિધાન ભગવાને કયું છે, એમને પ્રવૃત્તિમાત્ર
 ભગવાનનો જે યાગ (પૂજા વિગેરે) તેના અંગપણે કરવાની કહી છે,
 માટેજ અધિકારીભેદથી (આ અધિકારી ભિન્ન છે માટે) પકવાન્ન ભિક્ષા

સ્વાપયેચ્ચ તમ્ ॥૫૦॥ પ્રાસાદિકં હરેરન્નં સમ્પ્રોક્ષ્યૈવાથ ભક્ષયેત્ ।
 एकाहारं च कुर्वीत प्रत्यहं स विनापदम् ॥५१॥ त्यागी न भक्षये-
 दन्नं विष्णवे ह्यनिवेदितम् । आपदि प्रतिमाभावे मनसा तन्निवे-
 दयेत् ॥५२॥ यदि भोजनवेलायां कश्चिद्याचेत भिक्षुकः । तर्हि
 दद्यादात्मबुद्ध्या तस्मा अन्नमविक्रयः ॥५३॥ एकादशीषु सर्वासु
 हरेर्जन्मोत्सवेषु च । प्रायश्चित्तोपवासेषु नाद्यादन्नं च सन्नरः
 ॥५४॥ पठनं पाठनं कार्यं सच्छास्त्रस्यानुवासरम् । न दिवा शयनं
 कार्यं त्यागिना तु विनापदम् ॥५५॥ श्रवणं कीर्तनं विष्णोर्ध्यानं
 वन्दनमर्चनम् । विना कालો वृथा नैव नेतव्यस्तेन च क्वचित्
 ॥५६॥ मलोत्सर्गे कटिस्नानं वस्त्रशुद्धिश्च योगिना । कार्याथ મૂત્રો-

ચહણું વિધાન કરનારાં ખીજાં વચનો સાથે એનો વિરોધ નથી.
 રસોઈ તૈયાર થતાં તે આ નૈવેદ્ય લગવાનને નિવેદન કરીને પ્રતિમારૂપ પ્રભુને
 પોઢાડી દે ॥૫૦॥ તેપછી ત્યાગી લગવાનનું પ્રસાદિ તે અન્ન પ્રાસાદિક
 જળથી કે ચરણોદકથી પ્રોક્ષણ કરીનેજ પોતે 'લગવત્રસાદ સ્વીકાર કરવો
 બેઠએ' એવી બુદ્ધિથી જમે. પ્રતિદિન આપત્કાળ વિના એકજ વાર જમે
 (આપત્કાળમાં ખીજી વાર જમવામાં દોષ નથી) ॥૫૧॥ ત્યાગી પ્રતિમા-
 રૂપ વિષ્ણુને નહિ નિવેદન કરેલું અન્ન આપત્તિમાંપણ નજ જમે. પાસે
 પ્રતિમા ન હોય તો મનથી કેલ્પેલી તે પ્રતિમાને નિવેદન કરે ॥૫૨॥ જે ભો-
 જનવેળાએ જે કોઈપણ ભુખ્યો ભિક્ષુક અન્ન માગે તો તેને આત્મબુદ્ધિથી
 (પોતાથકી અનન્ય માનીને) ક્ષુધાજન્ય વિકળતાએ રહિત થઈને અન્ન
 આપે ॥૫૩॥ સાધુપુરૂષ સર્વ એકાદશીઓ, જન્માષ્ટમી આદિક ઉત્સવ
 દિવસો અને પ્રાયશ્ચિત્તના અંગભૂત ઉપવાસ દિવસોમાં નજ જમે ॥૫૪॥
 ત્યાગીએ પ્રતિદિવસ સચ્છાસ્ત્રનું પઠન પાઠનાદિ કરવું. આપત્કાળ વિના
 તો દિવાનિદ્રા નજ કરવી ॥૫૫॥ સાધુએ વિષ્ણુના શ્રવણ-કીર્તન-સ્મરણ
 -વંદન-પૂજન-આદિકમાંથી હરકોઈ એક ભક્તિવ્યાપાર વિના આરેય
 ક્ષણપણ કાળ વ્યર્થ નજ નિર્ગમન કરવો, કિંતુ લગવાનના ગુણશ્રવણ
 કીર્તનાદિકવડેજ કાળનિર્ગમન કરવો. (આજ સાધુઓનું પ્રધાન લક્ષણ છે)

ત્સર્ગે તુ લિङ્ગદોઃશુદ્ધિરમ્બુના ॥૫૭॥ સાયં શુચિઃ પ્રબોદ્યેશં કુર્યા-
ન્નોરાજનં તતઃ । નામસંકીર્તનં કૃત્વા કુર્વીત સ્તુતિપાઠનમ્ ॥૫૮॥
નમસ્કૃત્ય સ્વાપયેચ્ચ શ્રીકૃષ્ણં હૃદયામ્બુજે । કરણડકાદૌ પ્રતિમાં
વન્દેતાથ નિજં ગુરુમ્ ॥૫૯॥ તતઃ શુચિઃ સમાસીનઃ પૂર્વવત્સુસ્થિ-
રાસનઃ । ગાયત્રીં કૃષ્ણમન્ત્રં ચ જપેત્સ નિજશક્તિતઃ ॥૬૦॥ તતઃ
સચ્છાસ્ત્રપઠનપાઠનધ્યાનકીર્તનૈઃ । વિષ્ણુસમ્બન્ધિભિઃ કૃત્યૈર્યામ-
મેકં સ જાગૃયાત્ ॥૬૧॥ શ્રીકૃષ્ણમેવ હૃદયે ચિન્તયન્ સ તતઃ
સ્વપેત્ । ભૂમાવાપદિ તુ ત્યાગી ચ દ્વાયામપિ સંવિશેત્ ॥૬૨॥ ક્રમે-
ણાનેન કર્તવ્યં ત્યાગિના નિત્યમાત્મનઃ । આહ્નિકં વિધિવત્તેન
શ્રીકૃષ્ણઃ પ્રીયતેતરમ્ ॥૬૩॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇત્યુક્તમાશ્રુત્ય મુનિપ્ર-

॥૫૬॥ ત્યાગીએ મળત્યાગમાં કટિસ્નાન કરવું અને તે સમયે ધારેલું વસ્ત્ર
ધોઈ નાંખવું. મૂત્રત્યાગમાં તો જળથી લિંગ અને બન્ને હાથની શુદ્ધિ
કરવી (અને જળના કોળા કરવા) ॥૫૭॥ તેપછી ત્યાગી સાયંસમયે
(સ્નાન કરી) શુદ્ધ થઈ ભગવાનને જગાડીને સંધ્યા આરતી કરે. પછી
નામસંકીર્તન-સ્તુતિપાઠન-નમસ્કારાદિકને કરે. પછી પ્રાતઃકાળને પ્રારં-
ભીને આ રીતે આરાધેલા શ્રીકૃષ્ણને પોતાના હૃદયકમળમાં પોઢાડી દે.
અને પ્રતિમારૂપ કૃષ્ણને તો કંડીયા આદિકમાં કરેલી સુખશય્યામાં પોઢાડી
દે. પછીથી પોતાના ગુરૂને પ્રણામ કરે ॥૫૮-૫૯॥ તેપછી સાધુ શુદ્ધ થઈ
બેસીને પૂર્વવત્ સ્થિર આસનવાળો થઈ યથાશક્તિ વૈષ્ણવી ગાયત્રી તથા
કૃષ્ણમંત્રને જપે ॥૬૦॥ ત્યારપછી ત્યાગી સચ્છાસ્ત્રપઠન-પાઠન-ધ્યાન-
કીર્તન આદિક કૃષ્ણ સંબન્ધીજ વ્યાપારોવડે એક પહોર જાગે. પછી સ્વેષ્ટ-
દેવ શ્રીકૃષ્ણનું જ ચિંતન કરતો થકો પૃથ્વી ઉપરજ સુઈ જાય. ખાટલામાં
ન સુવે. (ત્યાગીઓને તેનો નિષેધ છે) રોગાદિ આપત્કાળમાં તો ખાટલામાં
સુવે ॥૬૧-૬૨॥ હે મુને ! ત્યાગીએ આ અનુક્રમે પોતાનું આહ્નિક પ્રતિદિન
યથાવિધિ કરવું, તેથી સર્વાન્તરાત્મા ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ અતિશય પ્રસન્ન
થાયછે ॥૬૩॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાન નારા-
યણે ઉપદેશ કરેલા ઉત્તમ આહ્નિક પ્રકારને ગોપાળાનંદ મુનીન્દ્ર સાંભળીને

વીરો નારાયણેનાહિકમુત્તમં સઃ । પ્રીતસ્તથૈવ સ્વયમાચરંસ્તદ-
વીવૃત્તસર્વેમુનીંશ્ચ રાજન્ ! ॥૬૪॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे श्रीनारायणमुनिगोपालानन्दसंवादे त्या-
गिनां सङ्क्षिप्ताहिकविधिनिरूपणनामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

સુપ્રત ઉવાચ—અથાષ્ટમ્યાં નિશારમ્મે કૃતસંધ્યાવિધિર્હરિઃ ।
નીરાજનાન્તે કૃષ્ણસ્ય ન્યષીદન્નક્તસંસદિ ॥૧॥ પ્રણમ્ય તં મુનિશ્રેષ્ઠો
મુક્તાનન્દો મહામતિઃ । પપ્રચ્છ કુર્વન્સકલાન્ કૃષ્ણભક્તાનસંશ-
યાન્ ॥૨॥ સ્વામિન્ ! સ્વરૂપં કૃષ્ણસ્ય બુભુત્સામ્યહમજ્ઞસા ।
અસ્માકમિષ્ટદેવસ્ય પ્રતિપાદ્યસ્ય ચાગમૈઃ ॥૩॥ कथं स सगुणो ज्ञेयो

પરમ હર્ષ પામીને, ભગવાને ઉપદેશેલા પ્રકારે પ્રતિદિન આહિક પોતે
કરતા થકા બીજા બધા ત્યાગીઓ પાસે તેમજ કરાવા લાગ્યા ॥૬૪॥
इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे श्रीनारा-
यणमुनिगोपालानन्दसंवादे त्यागिनां संक्षिप्ताहिकविधिनिरूपण-
नामाऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

અધ્યાય ૨૮ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી કાર્તિક શુક્લ અષ્ટમી
તિથિએ સાયંકાળે સંધ્યાવિધિ કરી પરવારેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ, શ્રીવાસુદેવ
ભગવાનની સંધ્યા આરતી થઈ રહ્યા પછી ભક્તમંડળપરિપૂર્ણ એવી સ-
ભામાં વિરાજમાન થયા હતા ॥૧॥ તે ભગવાનને મુનિશ્રેષ્ઠ મહામતિ મુક્તા-
નંદમુનિ નમસ્કાર કરીને, બધાય ભક્તોને ભગવત્સ્વરૂપમાં સંશયરહિત
કરવા એમ પુછવા લાગ્યા કે—હે સ્વામિન્ ! જે આ આપણા ઈષ્ટદેવ કૃષ્ણ
છે તેનું સ્વરૂપ જે શ્રુતિસ્મૃતિઓએ ઉપગાન કરેલું છે તેને તત્ત્વથી હું
જાણવા ઈચ્છું છું ॥૨-૩॥ આમાં વિવાદથી સંશય થાય છે કે—આ જગ-

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને પરબ્રહ્મ પુરૂષોત્તમ સ્વયં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કે
જે સાધુસંરક્ષણમાટે પૃથિવી ઉપર મનુષ્યરૂપથી પ્રકટતાને પામેલા છે તેમના
સ્વરૂપમાં કે સ્વભાવમાં અવિલક્ષણતારૂપ અદ્વૈત (એકત્વ) ઉપદેશ કર્યું છે.

નિર્ગુણશ્ચ જગત્પ્રભુઃ । સાકારશ્ચ નિરાકારઃ કર્તાઽકર્તા કથં ચ
સઃ ॥૪॥ બ્રહ્મધામસ્થિતાદિવ્યાત્સ્વરૂપાન્મનુજાકૃતિઃ । મિત્રો
ભવત્યમિત્રો વા તત્મે બ્રૂહિ દયાનિધે ! ॥૫॥ એતેઽપિ વૈષ્ણ-
વાઃ સર્વે જિજ્ઞાસન્તીદમઞ્જસા । શાસ્ત્રાનુભવસિદ્ધાન્તમતસ્ત્વં
વક્તુમર્હસિ ॥૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ જિજ્ઞાસુના તેન સમ્પૃષ્ઠો
ભગવાન્ હરિઃ । ઉવાચાનન્દ્યન્વાચા નિજાશ્રિતજનાનૃપ ! ॥૭॥
શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—શ્રુણુ વૈષ્ણવસિદ્ધાન્તં મુનેઽવશ્યમુપાસકૈઃ ।

ત્રભુ ભગવાન્ સગુણ છે કે નિર્ગુણ છે ? અથવા સગુણ નિર્ગુણ બન્નેરૂપ
છે ? સાકાર છે કે નિરાકાર છે ? અથવા સાકાર નિરાકાર બન્નેરૂપ છે ?
કર્તા છે કે અકર્તા છે ? અથવા અકર્તા કર્તા બન્નેરૂપ છે ? શ્રુતિ સ્મૃતિ-
ઓમાં બન્ને પ્રકારનાપણુ વાદો હોવાથી એમાં સંશય મહાન્ થાય છે ॥૪॥
હે દયાનિધે ! વળી જ્યારે સાધુઓના સંરક્ષણમાટે અવતરે છે ત્યારે મ-
નુષ્યાકૃતિથી દૃશ્યમાન થતા ભગવાન્, અક્ષરબ્રહ્મ ધામમાં રહેલા દિવ્ય
પોતાના સ્વરૂપથી કે સ્વભાવથી લેશપણુ વિલક્ષણતા (ભિન્નતા)ને
પામે છે ? કે નથી પામતા ? (એજ આ છે કે કેમ ?) આજ અર્થને આ સર્વે
વૈષ્ણવો તત્ત્વથી જાણવા ઇચ્છે છે, કેમકે આ વિષય સર્વ કોઈ જાણી શકે
નહિ. શાસ્ત્રદૃષ્ટિથી સુસંસ્કૃત એવી યોગસાક્ષાત્કાર દૃષ્ટિવડેજ આ અર્થમાં
નિશ્ચય થાય, માટે તમો અમારા સંશયને સદુપદેશથી નિરાકરણ કરવાને
યોગ્ય છો, ॥૫-૬॥ સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે નૃપ ! એરીતે જિજ્ઞાસુ મુક્તાનંદ
મહામુનિએ પુછેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ સર્વ નિજાશ્રિત જનોને નિજ વચના-
મૃતથી આનંદ આપતાથકા બોલ્યા ॥૭॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—
હે મુક્તાનંદ મુને ! વૈષ્ણવ થકી બીજાઓને આવી જિજ્ઞાસા થતી નથી, કેમકે
પરમાત્મા પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણના સ્વરૂપમાં જે આ જિજ્ઞાસા તે સત્ત્વગુણની
પુષ્કળતાનું કાર્ય છે (સત્ત્વગુણ પુષ્કળ હોય તો એવી જિજ્ઞાસા થાય)
સત્ત્વની પુષ્કળતાવાળા તો વૈષ્ણવોજ હોય. વળી જે અવતારની યથાર્થ
જિજ્ઞાસા છે તેપણુ પરમ નિઃશ્રેયસમાટે થાય છે. માટેજ ભગવાને અવતારના
યથાવસ્થિત જ્ઞાનની ગીતામાં ‘અજોઽપિ સન્નિવ્યયાત્મા’ ‘જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્ય’

શ્રોતવ્યં હૃદિ ધાર્યં ચ તત્ત્વતઃ કથયામિ તે ॥૮॥ શ્રીકૃષ્ણો યઃ પરં-
બ્રહ્મ સ્વયંજ્યોતિઃ પરાત્પરઃ । જ્ઞેયો નારાયણો । વિષ્ણુર્મગવાન્
પુરુષોત્તમઃ ॥૯॥ મહેશ્વરો વાસુદેવો ભૂમા ચ પરમેશ્વરઃ । આત્મા

ધ્યાદિકથી બહુ પ્રશંસા કરીછે. તો અહીં મેં પ્રતિપાદન કરવા ધારેલો સિદ્ધાંત
વૈષ્ણવ-શ્રીકૃષ્ણની ચરણસેવામાં રસિકોને અત્યંત ઈષ્ટિતમ છે. તે આ સિ-
દ્ધાંત ભગવદુપાસકોએ અવશ્ય સાંભળવા યોગ્ય અને હૃદયમાં ધારવા યોગ્ય
છે. તે તમોને તત્ત્વથી હવે કહું છું તેને એકાગ્ર મનથી સાંભળો ॥૮॥ જે શ્રીકૃષ્ણ
છે એજ પરંબ્રહ્મ છે. એમ કહેવાથી-‘સમગ્ર વિશેષમાં વિરોધિ સ્વરૂપવાળું
સક્તિમાત્ર પરંબ્રહ્મ છે’ એવા વાદનું નિરાકરણ થઈ ગયું. વસ્તુતાએ આનંદ-
મય સમસ્ત કલ્યાણગુણ પરિપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણજ પરંબ્રહ્મ છે. તે સ્વયંજ્યોતિ-
સ્વયંપ્રકાશ છે, કેમકે તે જ્ઞાનાનંદેકસ્વરૂપ છે, તેમાં ‘તં દેવા જ્યોતિર્વાં જ્યોતિઃ’
એવી શ્રુતિ છે. એજ પરાત્પર છે, તેમાં ‘અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ’ એવી શ્રુતિ છે.
એજ નારાયણ-વિષ્ણુ-પુરુષોત્તમ-ભગવાન્ આદિક શબ્દોથી તેને શાસ્ત્રમાં
પ્રતિપાદન કરાય છે, તેમાં ‘આપો નારા હૃદિ પ્રોક્તા આપો વૈ નરસૂનવઃ ।
અયનં તસ્ય તાઃ પૂર્વે તેન નારાયણઃ સ્મૃતઃ ॥’ આ સ્થૂળ દૃષ્ટિથી વ્યુત્પત્તિ
છે, નરાણાં સમૂહો નારં-નિત્યવસ્તુસમૂહઃ, તસ્યાયનં તદયનમસ્ય ચ’ આવી
સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વ્યુત્પત્તિ છે, આવી બે પ્રકારની વ્યુત્પત્તિના યોગથી ‘નારા-
યણ’ કહેવાય છે. સર્વત્ર અંતર્યામિપણે વ્યાપ્તિ હોવાથી વિષ્ણુ શબ્દ
પ્રવર્તે છે. જ્ઞાન-શક્તિ-બળ-ઐશ્વર્ય-વીર્ય અને તેજ આ છ ગુણ
યોગને લીધે ભગવાન શબ્દ પ્રવર્તે છે. ક્ષરઅક્ષરપુરુષથકી ઉત્તમ હોવાથી
પુરુષોત્તમ શબ્દ પ્રવર્તે છે. ઈશ્વરોના ઈશ્વર હોવાથી મહદેશ્વર શબ્દ
પ્રવર્તે છે. સર્વ જગત્ એમાં વસેછે અને સર્વત્ર આ વસેછે માટે વાસુ-
દેવ શબ્દ પ્રવર્તે છે. સ્વરૂપથી અને સ્વભાવથી અનવધિકાતિશય ત્રિપુણ-
તાના યોગને લીધે ભૂમા એવો શબ્દ પ્રવર્તે છે. (આ શ્રૌત પ્રયોગ છે)
જેની અપેક્ષાએ કોઈ પર મા-નથી માટે પરમેશ્વર (અનન્યેશ્વર)
શબ્દ પ્રવર્તે છે. તે આ ભગવાન્ આત્માઓના આત્મા-શરીરીઓના
શરીરી છે, અર્થાત્ સર્વાંતર આત્મા છે. અને ચેતનોના ચેતન છે; એટલે

ત્મનાં ચેતનાનાં ચેતનશ્ચ શ્રુતીરિતઃ ॥૧૦॥ કાલસ્ય પ્રકૃતેશ્ચાપિ
નિયન્તા પુરુષસ્ય ચ । પ્રકાશકશ્ચ સર્વેષાં સ્વતન્ત્રો દિવ્યવિગ્રહઃ

સર્વ ચેતનોના ચેતન્યજ્યોતિષનો જે પ્રસરણવિશેષ (વિકાસ) છે તેને કરાવનારા પરમ ચેતન આજ છે. આવા ‘શ્રીકૃષ્ણ પરંબ્રહ્મ છે’ આ અર્થ શ્રુતિઓમાં કહ્યો છે. આમ કહેવાથી-બીજાઓનો જે સગુણનિર્ગુણવાદ છે, જેવો કે-જ્ઞાન શક્તિ આદિક સમગ્ર વિશેષો (ભેદો) એ રહિત, માટેજ ગુણમાત્રે રહિત હોવાથી નિર્ગુણ એવું જે બ્રહ્મ છે તે અનાદિ અવિદ્યાથી સ્વસ્વરૂપ તિરોહિત થતાં ઇશ ઇશિતવ્ય (નિયામ્ય) આદિક સમગ્ર વિકલ્પો (ભેદો) ના સ્થાનભૂત થાય છે. તે આ બ્રહ્મ માયાથી શબ્દગિત-રંજીત થતાં ઇશ્વરભાવને પામે છે, તો આ નિર્વિશેષ બ્રહ્મનું માયાનું અધિષ્ઠાન થવાના વશપણથી ઇશ્વરપણું અને તેના સંબન્ધથી જ્ઞાન શક્તિ આદિક ગુણયોગ લાગુ થાય છે, તે ઇશ્વરભાવ અને ગુણયોગ તો કાલ્પનિક છે, માટે સગુણ સર્વેશ્વર કહેવાય છે, આવો જે વાદ છે તેનું પણ નિરાકરણ થઈ ગયું, કેમકે સમગ્ર કલ્યાણગુણે પરિપૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણ પરંબ્રહ્મ છે એમ નિરૂપણ કર્યું છે ॥૮-૧૦॥ કાળ પ્રકૃતિ અને પુરૂષ જે સૃષ્ટિના ઉપકરણભૂત છે તેના નિયંતા-આત્માપણે અંતઃપ્રવેશ કરીને નિયંતા, માટેજ આ સર્વ કાર્યોના પ્રકાશના કારણ છે, એટલે સર્વ કાર્યોના પ્રાદુર્ભાવનું કારણ છે. જે પ્રાદુર્ભાવ તિરોભાવ છે એજ કાર્યોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશ છે (પ્રાદુર્ભાવ એજ ઉત્પત્તિ અને તિરોભાવ એજ વિનાશ છે) કેમકે જે છે એજ કાર્ય થાય; જે નથી તે કાર્ય ન થાય. અથવા-સર્વને પોતપોતાનું કાર્ય કરવામાં પ્રકાશ-જ્ઞાનવિકાસને સર્વના અંતરાત્મા આ ભગવાનજ કરી આપે છે. આ સર્વમાં આત્માપણે વ્યાપી રહ્યા છે તથાપિ વ્યાપ્ય ચેતનોના કર્મોવડે આ ભગવાન ક્ષેપાતા નથી, (તેના દોષો તેમને અડતા નથી) કેમકે સ્વતંત્ર-અકર્મવશ્ય (કર્મવશ નથી) છે. અથવા પોતાના સંકલ્પને આધીન સર્વની પ્રવૃત્તિ છે. તે આ ભગવાન દિવ્ય દેહવાળા છે. એમ કહેવાથી-બીજાઓનો જે નિરાકારતા વાદ છે તેનું નિરાકરણ થઈ ગયું ॥૧૧॥ તે આ પરંબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું ધામતો અક્ષર છે. તેનેજ બ્રહ્મપુર કહે છે, ‘તદેત્સલ્યં બ્રહ્મપુરં’ એવી

॥૧૧॥ ધામાક્ષરં તુ યત્તસ્ય તદ્બ્રહ્મપુરમુચ્યતે । યસ્યૈકઃ સૂક્ષ્મદેશો-
 ઽપિ કોટિકોટ્યર્કમાસુરઃ ॥૧૨॥ યદુચ્યતે ચિદાકાશં ધ્રુવમાકા-
 શવત્સદા । અનાદ્યનન્તં ચાચ્ચણ્ડં સચ્ચિદાનન્દલક્ષણમ્ ॥૧૩॥
 નવીનનીરદશ્યામસ્તત્ર દિવ્યે સ્વધામનિ । વિભાત્યતિશ્વેતરુચ્ચિઃ
 સૂર્યચન્દ્રાગ્નિતેજસઃ ॥૧૪॥ તસ્યૈકરોમ્ણસ્તેજોઽપિ સમગ્રાક્ષરતે-
 જસઃ । અધિકત્વાન્ન તત્તેન તત્રસ્થૈરુપમીયતે ॥૧૫॥ સ પ્રમુર્દિવ્ય-
 વસનો દિવ્યાલક્ષ્મીરશોભનઃ । રાધારમાદિભિઃ સ્વાભિઃ શક્તિ-

શ્રુતિ છે. જેની પ્રભાનો એક દેશ સૂક્ષ્મપણુ કોટિગુણિત કોટી સૂર્યની પ્રભાનેપણુ ઉલ્લંઘન કરે છે, (તેથી અધિક છે) એજ બ્રહ્મપુર ધામને ચિદાકાશ કહે છે. જ્ઞાનમય અને સર્વતઃ પ્રકાશમાન છે માટે ચિદાકાશ કહેવાય છે. વળી આકાશની પેઠે સદા ધ્રુવ-એકરૂપ છે. યદ્યપિ ભૂતાકાશ તો નશ્વર છે, તથાપિ અહુ કાળ એકરૂપ રહે છે માટે લોકોની બુદ્ધિમાં આ બાબત ઉતારવા માટે તેનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે, વસ્તુતાએતો અનાદિ અનંત-ઉત્પત્તિ નાશે રહિત છે. ભૂતાકાશથી વિલક્ષણતા આ બે પદથી સ્પષ્ટ કરી છે. અથવા દેશપરિચ્છેદે રહિત એવો એનો અર્થ લેવો. વળી અખંડ-અવયવથી નહિ આરંભેલું હોવાથી અચ્છેદ્ય છે. જે જે અવયવ આરંભેલું હોય તે સખંડ અને છેદ્ય હોય છે. વળી સચ્ચિદાનંદલક્ષણ છે, જે ધામને પામેલાઓજ સચ્ચિદાનંદરૂપ સ્વસ્વરૂપને સાક્ષાત્કાર કરે છે અને સચ્ચિદાનંદઘન પરબ્રહ્મના સ્વરૂપને સાક્ષાત્કાર કરે છે માટે સચ્ચિદાનંદલક્ષણ છે. અથવા-સ્વયં સચ્ચિદાનંદલક્ષણ છે-સતત એકરૂપ છે માટે સત્ કહે છે, અજડ છે માટે ચિત્ કહે છે, પ્રતિકૂળ જ્ઞાનરૂપ જે દુઃખ તેના સ્થાનભૂત નથી (દુઃખરહિત છે) માટે આનંદ કહે છે ॥૧૨-૧૩॥ આવા તે પોતાના દિવ્ય અક્ષર ધામમાં તે પરંબ્રહ્મશબ્દવાચ્ય ભગવાન્ પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણ નવીન મેઘ સરખા શ્યામ દિવ્ય દેહવાળા હોઈને સૂર્ય ચંદ્રાદિ સર્વ તેજો થકી પણ અતિશયિત દિવ્ય અતિઉજ્જવળ તેજથી વિરાજે છે. સમગ્ર અક્ષરબ્રહ્મતેજ જેના તેજના અંશલેશનીપણુ સમાનતાને યોગ્ય થતું નથી, કેમકે આ તેજ અનવધિકાતિશયિત છે ॥૧૪-૧૫॥ આ સર્વેશ્વરેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ પોતાને ઉચિત દિવ્ય

મિશ્ર નિષેવ્યતે ॥૧૬॥ શ્રીદામવિષ્વક્સેનાદૈઃ પાર્ષદૈર્દિવ્યવિગ્રહૈઃ ।
 સેવ્યમાનશ્ચ સચ્છત્રચામરવ્યજનાદિભિઃ ॥૧૭॥ સુદર્શનાદિભિઃ
 સ્વાસ્ત્યમૂર્તિમદ્ભિરુપાસિતઃ । ઐશ્વર્યાદૈર્ભગૈઃ ષડ્ભિઃ સિદ્ધિમિશ્રાણિ-
 માદિભિઃ ॥૧૮॥ અસહ્યૈશ્ચ મહામુક્તૈર્દિવ્યસુન્દરવિગ્રહૈઃ । દિવ્યૈ-
 રનેકોપચારૈઃ પૂજ્યમાનપદામ્બુજઃ ॥૧૯॥ દ્વિભુજઃ સ સદા સ્વામી
 ભક્તેભ્યો નિજદર્શનમ્ । ચતુર્ભુજાદિરુપેણ દત્તે ક્વાપિ તદિચ્છયા
 ॥૨૦॥ ન પ્રાકૃતા ગુણાસ્તસિન્સન્તીત્યુક્તઃ સ નિર્ગુણઃ । અપ્રાકૃ-

વસ્ત્રને ધારી રહેલા, દિવ્ય અલંકારોથી અલંકૃત, રાધા રમા આદિક જે
 પોતાની અપૃથક્સિદ્ધ શક્તિવિશેષરૂપ છે તેમણે દિવ્ય ઉપચારોવડે પરિ-
 ચર્યા કરાતા, દિવ્ય દેહવાળા શ્રીદામ વિશ્વક્સેનાદિ પાર્ષદોએ છત્ર ચામ-
 રાદિ રાજોપચારવડે સેવા કરાતા, મૂર્તિમાન સુદર્શનાદિ પોતાનાં દિવ્ય
 આયુધોએ સદા સેવાતા, મૂર્તિમાન ઐશ્વર્ય આદિક છ ગુણોએ અને અણિ-
 માદિ સિદ્ધિઓએ સદા સેવા કરાતા, દિવ્ય સુંદર દેહવાળા અપરિમિત
 મહામુક્તોએ દિવ્ય ચંદન પુષ્પાદિ અનેક ઉપચારોવડે નિરંતર પૂજ્યાં છે
 ચરણુકમળ જેનાં એવા થકા વિરાજે છે. તેમાં 'તદક્ષરે પરમે વ્યોમન' '
 'દિવ્યે બ્રહ્મપુરે હ્યેષ વ્યોમન્યાત્મા પ્રતિષ્ઠિતઃ' એવી શ્રુતિ છે ॥૧૬-૧૮॥ તે
 આ સર્વ સ્વામી પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સદા સ્વતઃ દ્વિભુજ દિવ્ય
 વિગ્રહવાળા છે છતાંપણ ભક્તોની રૂચિને અનુરૂપ પોતાના સંકલ્પબળથી
 ચતુર્ભુજાદિ રૂપે પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનું દર્શન ભક્તોને ક્યારેક આપે છે
 ॥૨૦॥ પ્રથમ સૂચવેલા નિર્ગુણ શ્રુતિઓના તાત્પર્યને હમણાં સ્પષ્ટ કહે છે—
 તે શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રાકૃત ગુણો-કર્મવશ્યતાએ કરાવેલા પ્રકૃતિસંસર્ગને આધીન
 સુખદુઃખાદિ છેજ નહિ, માટેજ 'નિર્ગુણ' એમ શ્રુતિમાં ગુણનિષેધ કયો છે,
 'સત્ત્વાદયો ન સન્તીશે યત્ર ચ પ્રાકૃતા ગુણાઃ' 'યોઽસૌ નિર્ગુણ હ્યુક્તઃ શા-
 સ્ત્રેષુ જગદીશ્વરઃ । પ્રાકૃતૈર્હેયસંયુક્તૈર્ગુણૈર્હીનઃ સ ઓચ્યતે' એવી સ્મૃતિયો છે.
 અપ્રાકૃત ગુણો તો સત્યસંકલ્પત્વાદિ અનેક છે, તેમાં 'અપહતપાપમા વિજરો
 વિમૃત્યુર્વિશોકોઽવિજિગ્રત્સોઽપિપાસઃ સત્યકામઃ સત્યસંકલ્પઃ' એવી શ્રુતિ છે.
 તેમજ અપ્રાકૃત આકૃતિવાળા છે, માટે ક્વચિત્ શ્રવણ થતો આકૃતિનો

ताकृतित्वाच्च निराकारः स कीर्त्यते ॥२१॥ स्वधर्मज्ञानवैराग्ययुजा
भक्त्या ह्यनन्यया । ये भजेयुस्त एवामुं तथाभूतं विचक्षते ॥२२॥
ज्ञानाद्यैरपि सम्पन्ना भक्त्या हीनास्त्वनन्यया । ब्रह्मतेजः प्रप-
श्यन्ति न तु साक्षात्तमीश्वरम् ॥२३॥ तेजोमण्डलमध्यस्थं द्विभुजं
दिव्यविग्रहम् । नेक्षन्तेऽर्कं यथा लोकाः साकारं तं तथैव ते ॥२४॥
ततो ब्रह्म निराकारमिति मन्यन्त एव ते । तावता न निराकारं
कृष्णाख्यं हि परं बृहत् ॥२५॥ एकदेशस्थितस्यापि पूर्णत्वं तस्य

નિષેધપણુ પ્રાકૃત આકૃતિના નિષેધમાં પર્યવસાન પામેછે ॥૨૧॥ મુમુક્ષુ-
ઓમાં પણ કેટલાએક પ્રકૃતિવિલક્ષણ બ્રહ્માત્મક પોતાના આત્માના
ઉપાસનપરાયણ હોવાથી ભગવાનમાં અનન્ય ભક્તિએ રહિત હોવાથી તે
આ પરાત્પર પરંબ્રહ્મ દિવ્યમૂર્તિ શ્રીકૃષ્ણને મૂક્તિદશામાંપણુ સાક્ષાત્ કરતા
નથી. જે અનન્યભક્તો છે તેઓજ આ દિવ્ય રૂપને સદા સાક્ષાત્ કરેછે, માટે
અનન્યભક્તિએ રહિત એવા જે કોઈ બીજાઓ છે તેમનો જે આ નિરાકારવાદ
છે તે નજ માનવો એમ હવે કહેછે—ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્યે યુક્ત એવી અનન્ય
ભક્તિથી જેઓ આ શ્રીકૃષ્ણને ભજે છે તેઓજ તેવા દિવ્ય આકારવાળા
આ ભગવાનને સાક્ષાત્ કરેછે અને જેવા જેવા હોય એવા સાકાર સ્વરૂ-
પનેજ કહેછે. જેઓ તો આ ભગવાનમાં અનન્ય ભક્તિએ રહિત, બ્રહ્માત્મક
સ્વાત્મસ્વરૂપના સાક્ષાત્કારમાં તત્ત્વજ્ઞાન બળથી પ્રવર્ત્યા છે તેઓ જ્ઞાનાદિ
બળે સંપન્ન હોય પણ અનન્યભક્તિએ રહિત હોવાથી તે ભગવાનને સાક્ષાત્
કરતા નથી, કિંતુ અક્ષરને પામીને તેના જ્યોતિષમાત્રથી દૃષ્ટિ રોકાઈ
જતાં પરંબ્રહ્મને નિરાકારપણેજ અનુભવીને તેવીજ રીતે (નિરાકાર) કહેછે.
જેમ તેજોમંડળરૂપ તેજઃપુંજથી જેમની દૃષ્ટિ અટકી ગઈ છે એવા લોકો
તેજોમંડળના મધ્યમાં રહેલા દ્વિભુજ દિવ્યવિગ્રહ પુરૂષવિશેષ (સૂર્ય)ને
સાક્ષાત્ કરવા સમર્થ થતા નથી, જેથી મંડળનેજ સૂર્ય કહેછે પણ તેનાથી
ભિન્ન પુરૂષવિશેષને કહેતા નથી. તેમજ આ કૈવલ્યાર્થિઓપણુ સાકાર
કૃષ્ણને જોતા નથી, અક્ષર તેજનેજ જુવે છે તેથી તેઓ તેમ માનેછે.
એટલામાત્રથી પરંબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું નિરાકારપણું યુક્ત નથી ॥૨૨-૨૫॥

તેજસા । સર્વત્રાસ્તિ યથાર્કસ્ય શૃણ્વત્ર વચનં વિધેઃ ॥૨૬॥ અહો
ભાગ્યમહો ભાગ્યં નન્દગોપત્રજૌકસામ્ । યન્મિત્રં પરમાનન્દં પૂર્ણં
બ્રહ્મ સનાતનમ્ ॥૨૭॥ અનેકાણ્ડોદ્ભવાદ્યર્થં નિર્ગુણઃ સ યદા પ્રભુઃ ।

શંકા-જે એરીતે દેશવિશેષ (અક્ષરધામ)માં પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણની સ્થિતિ
માનશો તો તેમનું વિભુત્વ (સર્વવ્યાપકપણું) જે શ્રુતિમાં કહ્યું છે તેનો
લંગ થશે અને જે વિભુત્વ માનશો તો દેશવિશેષમાં સ્થિતિ ઘટતી આ-
વશે નહિ. ઉત્તર-તો તેમ નથી. એક પ્રદેશમાં રહેલાપણુ તે પરબ્રહ્મ શ્રી-
કૃષ્ણનું પોતાના અનન્ય તેજ (જ્ઞાનમય)થી સર્વત્ર વ્યાપ્તિ હોવાથી પૂર્ણ-
પણું છે માટે વિભુપણાની હાનિ નથી. તેમાં આ દૃષ્ટાંત છે-જેમ મંડળરૂપે
એકત્ર રહેલા તેજોમય સૂર્યની પોતાના તેજથી સર્વ દિગંતમાં વ્યાપ્તિ છે.
અભિપ્રાય એવો કે-આ લગવાન શ્રીકૃષ્ણુ સ્વયં જ્ઞાનાનંદમય છે, તે
આ દિવ્યાકૃતિથી અક્ષરધામમાં નિત્ય વિરાજે છે, તેમની જે અંતર્યામી
શક્તિરૂપ જ્ઞાનપ્રભા, જે વસ્તુતાએ તેમનાથી અત્યંત ભિન્ન નહિ હોઈને
સર્વમાં અનુપ્રવેશ કરી રહી છે, માટે એજ સર્વમાં અનુપ્રવેશ કરી રહ્યા
છે તો તેમનું વિભુપણું મુખ્યજ છે (આજ અંતર્યામી સ્વરૂપ છે એમ
રામાનુજચાર્ય કહે છે, તેમની સાથે આ અર્થની એકાર્થતા અન્યત્ર સ્પષ્ટ
છે.) ભૌતિક તેજઃપિંડરૂપ સૂર્યનું જે દૃષ્ટાંત આપ્યું છે તેતો આ અર્થ
લોકોની બુદ્ધિમાં ઉતારવામાટે છે. આ લગવાનના પૂર્ણપણામાં બ્રહ્માનું
વચન છે તેને સાંભળો ॥૨૬॥ શ્રીમદ્ભાગવતમાં ‘અહો ભાગ્યમહો ભાગ્યં’
આવું વચન છે. તેનો અર્થ-ત્રજવાસિઓનાં અહો ભાગ્ય અહો ભાગ્ય
છે, તેમનું ભાગ્ય હું શું વર્ણન કરું ? કેમકે પરમાનંદમય સનાતન
પૂર્ણ શ્રીકૃષ્ણુ બ્રહ્મ જેના મિત્રભાવે વર્તે છે, ‘પરમાનંદ’ આ પદથી
અનવધિક આનંદપણારૂપ આનંદમયત્વ જે પરબ્રહ્મને અસાધારણ
શ્રૌત લિંગ તે કહ્યું છે. ‘પૂર્ણ’ આ પદથી ત્રજવાસિઓના ભાગ્યભૂત
પરબ્રહ્મનું પોતાને અસાધારણ એવું જે અંતર્યામિપણું તેરૂપ જે શક્તિ-
વિશેષ તેણે કરીને સર્વત્ર વ્યાપ્તિ છે માટે પૂર્ણપણું કહ્યું છે ॥૨૭॥ સમસ્ત
હેય ગુણોએ રહિત અને સમસ્ત કલ્યાણ ગુણોએ પરિપૂર્ણ એવા પરબ્રહ્મ

માયાગુણાનુપાદત્તે સગુણઃ પ્રોચ્યતે તદા ॥૨૮॥ અનિરુદ્ધસ્વરૂપેણ

શ્રીકૃષ્ણનો પ્રકારાંતરથી પણ આ સગુણ વ્યવહાર તેને શાસ્ત્રોમાં શ્રવણ થાયછે. તે એવી રીતે કે-સત્ત્વ રજ અને તમ આ ત્રણ ગુણો કહ્યા છે તેનાથી આ લેખાતાજ નથી, કેમકે આતો તેનાથી વિરોધિ સ્વભાવવાળા છે, જેથી એના ઉપાસકોપણ ગુણાતીતતાને પામેછે. યદ્યપિ નિત્યમુક્તો પણ તેવાજ છે, પરંતુ તેઓનું જે તેવાપણું છે તે આ ભગવાનની તેવી નિત્ય ઇચ્છાને આધીન છે. એરીતે સ્વતઃ ગુણોના પ્રતિલટ (સામાવાડીયા) છે પણ ગુણોના અધિષ્ઠાનથી (સ્વયં તેને વશ નહિ હોઈને નેતા કે પ્રેરક થાય તે) સગુણ અને અનધિષ્ઠાન (અધિષ્ઠાન નહિ થવાથી)થી નિર્ગુણ એવા ભેદથી કહેવાય છે. અધિષ્ઠાન અનધિષ્ઠાન ભેદ તો આ પ્રકારે છે-અનવધિક આનંદમય, નિત્યમુક્તોએ નિરંતર પરિચર્યા કરાતાં છે ચરણકમળ જેમનાં, પોતાના આનંદમય દિવ્ય રૂપથી સદાય પોતાના બ્રહ્મપુર ધામમાં વિરાજમાન એવા તે આ ભગવાન જ્યારે સૃષ્ટિઆદિક લીલાવ્યાપારોવડે વિહાર કરવાનો સંકલ્પ કરેછે ત્યારે તરત પોતે અનિરુદ્ધરૂપે થઈને માયાના ગુણ રજને અધિષ્ઠાન કરેછે, તેના અધિષ્ઠાનથી સદા બ્રહ્મા એમ કહેવાય છે, કેમકે એમનોજ અંશ બ્રહ્મા છે. ત્રણ ગુણની સામ્ય (ન્યૂન નહિ તેમ અધિક નહિ એક સરખી) અવસ્થાને પામેલી જે માયા તેમાં રજનો ઉન્મેષ અનિરુદ્ધના અધિષ્ઠાનથી થાયછે તથા પુરૂષમાં માયાને અભિમુખ થવા રૂપ રજઃકાર્ય ઉદ્ભવે છે, તેથી બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ થાયછે. નિત્યમુક્તોએજ એક અનુભવ કરાતા, અક્ષરજ એક રહેવાનું સ્થાન જેને છે એવા પોતાના દિવ્ય રૂપથી ગુણોનું અધિષ્ઠાન નથી માટે એજ નિર્ગુણ કહેવાય છે અને અનિરુદ્ધરૂપે ગુણોના અધિષ્ઠાન થાયછે માટે એજ સગુણ કહેવાય છે. એટલામાત્રથી ગુણવશગામિનું જેવું સગુણત્વ છે તેવું એમનું સગુણત્વ હેયમાં પર્યવસાન પામનારૂં નથી, કિંતુ એતો એક પ્રકારનું ઐશ્વર્ય સર્વેએ ઉપસેવનીય છે, માટે અનિરુદ્ધ તે આ ભગવાનનો સગુણ મૂર્તિવિશેષ છે એમ જાણવું. મૂળમાં 'માયાગુણાનુપાદત્તે સગુણઃ પ્રોચ્યતે તદા' આમાં જે ઉપાદાન પદ છે, 'રજોગુણં ગૃહીત્વા' ઇત્યાદિકમાં જે ગૃહીત્વા પદ છે

માયાયાસ્તુ રજોગુણમ્ । ગૃહીત્વા બ્રહ્મસંજ્ઞઃ સન્ બ્રહ્માણં સૃજતિ
પ્રભુઃ ॥૨૯॥ ત્રૈલોક્યમૌદરીકૃત્ય લયે નૈમિત્તિકે હ્યસૌ । એકાર્ણવ-
જલે શેતે કાલે સૃજતિ તત્પુનઃ ॥૩૦॥ સ પ્રદ્યુમ્નસ્વરૂપેણ વાસુદે-
વોઽખિલં જગત્ । સત્ત્વં માયાગુણં ધૃત્વા પાતિ વિષ્ણુઃ પ્રજાપતિઃ
॥૩૧॥ અસૌ વૈરાજપુરુષઃ કથ્યતે લોકપાલકઃ । મુક્તિં ચતુર્વિધાં
દત્તે સ્વભક્તેભ્યઃ સુરારિહા ॥૩૨॥ સંકર્ષણસ્વરૂપેણ વાસુદેવસ્તમો-
ગુણમ્ । અઙ્ગીકૃત્યૈવ માયાયાઃ શિવાખ્યઃ સંહરત્યદઃ ॥૩૩॥ શેષ-
રૂપેણ ભૂગોલં ધત્તે સંકર્ષણો હ્યસૌ । મૂર્તયો વાસુદેવસ્ય ષડેતાઃ

તેનું અધિષ્ઠાનમાંજ તાત્પર્ય લેવું, અન્યથા તો તેનું નિરૂપણ દુઃશક છે, બીજાના અવિનાશૂત (પોતામાંજ અપૃથક્પણે રહેલા) ગુણોને બીજે ગ્રહણ કરવા સમર્થ થાય નહિ, સત્ત્વાદિક તો પ્રકૃતિના ગુણો છે તેને તેનાથી ભિન્ન પરમાત્મા શી રીતે ગ્રહણ કરીલે, તેમજ ગુણમયમાં બેડાઈ ગએલાની પેઠે એમનું ગુણાધીન પ્રવૃત્તિવાળાપણું નથી, કેમકે આ કર્મ-વશ્ય નથી. ગુણોનું જે વશીકરણ એજ એ છે એમ બે કહો તો તે વશી-કરણ એટલે શું ? જે પોતાના સંકલ્પને આધાન ઉન્મેષ નિમેષ થવાપણું એમ કહો તો આજ અધિષ્ઠાન બાણું, જે મૂર્તિથી ઉપલક્ષિત થઈને સર્ગાદિકમાં ઉપકરણભૂત માયાગુણોને અધિષ્ઠાન કરેછે-પ્રેરેછે તે તેની સગુણ મૂર્તિ છે એમ તેતે સ્થળમાં પરિભાષાથી પ્રયોગ થાય છે, એવો અભિપ્રાય છે ॥૨૮-૨૯॥ એજ આ અનિરૂદ્ધ નૈમિત્તિક લયમાં ત્રિલોકીને ઉદરમાં રાખીને એકાર્ણવ જળમાં સુવેછે, તે રાત્રિને અંતે ફરીથી ત્રિલોકીને સળે છે ॥૩૦॥ એજ અક્ષરધામનિવાસી ભગવાન વાસુદેવ પ્રદ્યુમ્ન-સ્વરૂપે પ્રાદુર્ભાવ પામીને પ્રજાપતિ વિષ્ણુરૂપે થઈને માયાના સત્ત્વ ગુણને અધિષ્ઠાન કરીને સમસ્ત જગતની રક્ષા કરે છે ॥૩૧॥ તેજ આ પ્રદ્યુમ્ન વૈરાજપુરુષરૂપે પ્રાદુર્ભાવ પામીને અસુરસંહારપૂર્વક લોકોની રક્ષા કરેછે અને ભક્તોએ પ્રાર્થના કર્યા થકા તેમને ચતુર્વિધા મુક્તિ આપેછે ॥૩૨॥ એજ ભગવાન વાસુદેવ સંકર્ષણસ્વરૂપે તમોગુણને અધિષ્ઠાન કરીને શિવ-સંજ્ઞાથી થઈને (આ તો અનુપ્રવેશથી સમજવું) આ ત્રિલોકીનો સંહાર

સગુણા મતાઃ ॥૩૪॥ કાર્યાર્થં મૂર્તયોઽપ્યાસાં સન્ત્યન્યાશ્ચ સહ-
સ્રશઃ । एताः सर्वा गुणत्यागे प्रोच्यन्ते निर्गुणा अपि ॥૩૫॥ દિ-
વ્યાજ્ઞો નિર્ગુણો હ્યેષ દેવક્યાં વસુદેવતઃ । પ્રાદુર્બભૂવ કૃષ્ણાશ્ચો
મૂતલે મનુજાકૃતિઃ ॥૩૬॥ દિવ્યમૂર્તિનરાકૃત્યોસ્તસ્ય મેદો ન કિ-
શ્ચન । इति जानीहि सद्बुद्धे ! वैष्णवाचार्यनिश्चयम् ॥૩૭॥ સ દિવ્ય-
મૂર્તિઃ સન્નેવ નરનાથ્યં દધૌ પ્રભુઃ । તેનૈવ ચ સ્વરૂપેણ સોઽમૂદિ-
વ્યાકૃતિર્મુહુઃ ॥૩૮॥ કથૈષા વિસ્તૃતાઽસ્ત્યેવ પુરાણેષુ ચ ભારતે ।

કરે છે, તેજ આ સંકર્ષણ શેષરૂપે ભૂગોળને ધારણ કરે છે. વાસુ-
દેવની આ છ (અનિરૂદ્ધ, બ્રહ્મા, પ્રદ્યુમ્ન, વિષ્ણુ, સંકર્ષણ, શિવ)
મૂર્તિઓ સગુણ મૂર્તિઓ માની છે ॥૩૩-૩૪॥ સૃષ્ટ્યાદિ કાર્ય કરવા
આ અનિરૂદ્ધાદિકના સંબન્ધની ખીજપણ મૂર્તિઓ બહુ થાય છે તે
સર્વપણ સગુણ સમજવી. એજ મૂર્તિઓ જ્યારે પોતપોતાના વ્યાપા-
રમાં વિરામ પામતાં ગુણાધિષ્ઠાનથી નિવૃત્ત થાય છે ત્યારે નિર્ગુણજ
જાણવી ॥૩૫॥ હવે અવતારનું યથાર્થપણું કહે છે—જે અક્ષર ધામમાં
દિવ્ય મૂર્તિથી વિરાજમાન પરાતપર પુરૂષોત્તમ નિર્ગુણ વાસુદેવ ભગવાન
કહ્યા એજ મનુષ્યાકૃતિ થઈ દેવકીમાં વસુદેવ થઈ કૃષ્ણનામથી ભૂતળમાં
પ્રકટ થયા હતા. જે અક્ષરધામમાં રહેલી તેમની દિવ્ય મૂર્તિ છે અને
જે આ સ્વેચ્છાથી સ્વીકારેલી નરાકાર લક્ષણવાળી મૂર્તિ છે તે બન્નેમાં
લેશપણ ભેદ (વિલક્ષણતા) નથી, એજ આ છે. એવોજ પ્રામાણિકોનો
વિનિશ્ચય છે. સર્વે વૈષ્ણવાચાર્યો એમજ માને છે. કિં બહુના તે હું કહું છું—
જે હું ભગવાન દિવ્ય મૂર્તિથી નરનાથ્ય કરતો થકો તેજ સ્વસ્વરૂપથી
હમણાં પ્રાદુર્ભાવ પામ્યો છું. નરનાથ્ય સ્વીકારમાત્રથી પોતાના દિવ્ય
સ્વરૂપ થકી લેશપણ પ્રચ્યુતિ નથી, તે ગીતામાં કહ્યું છે—‘અજોઽપિ સન્ન-
વ્યયાત્મા ભૂતાનામીશ્વરોઽપિ સન્ । પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ઠાય સમ્ભવામ્યાત્મમા-
યયા’ ઇતિ. સ્વયં ભગવાને વસુદેવના ગૃહમાં પ્રકટ થઈને સમગ્ર મનુ-
ષ્યોના નયનગોચરતાને પમાડેલા તે મનુષ્ય રચનાવાળા રૂપથીજ પોતાનું
અસાધારણ દિવ્યાકૃતિપણું પણ વારેવારે મૃત્તિકાલક્ષણ વિગેરે લીલા-

તત્સારમાત્રમાકૃત્ય કથયામિ સમાસતઃ ॥૩૯॥ સ વાસુદેવઃ
પ્રથમં સતાં ધર્મસ્ય ગુપ્તયે । મૂમારહરણાર્થં ચ વસુદેવમનોઽવિ-
શત્ ॥૪૦॥ તદ્ધારા દેવગકીર્ત્તિર્મૂત્વા કાલે વ્યજાયત । પ્રાગ્જન્મ-
સ્મૃતયે પિત્રોર્વિષ્ણુરૂપઃ સ ઇવ ચ ॥૪૧॥ પિતૃભ્યાં કંસમીતાભ્યાં
પ્રાર્થિતોઽથાભવન્નરઃ । સ જૃમ્ભણે યશોદાયૈ વિશ્વરૂપમદર્શયત્
॥૪૨॥ મૃદ્ધક્ષણે પુનસ્તસ્યૈ નરાકૃતિરપિ સ્વયમ્ । બ્રહ્માણ્ડમ-
શ્ચિલં વ્યાત્તે સ્વમુખે સમદર્શયત્ ॥૪૩॥ નરાકૃતિઃ સ ઇવેશો
દાક્ષીણ્યલબ્ધને । અપરિચ્છેદ્યતાં સ્વસ્ય સર્વા ગોપીરદર્શયત્
॥૪૪॥ ગોપવત્સાપહરણે કૃતેઽજેન નરોઽપિ સન્ । તત્તદ્રૂપઃ

વ્યાપારોમાં પ્રદર્શાવ્યું હતું. આ કથા શ્રીમદ્ભાગવત આદિક પુરાણોમાં
તથા ભારતમાં વિસ્તારથી વર્ણવી છે. હું હમણાં તેનો સારમાત્ર આકર્ષણ
કરીને સંક્ષેપમાં કહું છું ॥૩૯-૪૦॥ તે દિવ્યમૂર્તિ વાસુદેવ ભગવાન
પોતાના એકાંતિક સાધુજનો તથા પોતાના આરાધનભૂત સદ્ધર્મની રક્ષા
કરવાનો અને પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવાનો સંકલ્પ કરીને પ્રથમ વસુદેવના
મનમાં પ્રવિષ્ટ થયા. વસુદેવદ્વારા દેવકીના ગર્ભભૂત થઈને સમય આવતાં
પ્રકટ થયા. પ્રકટ થઈને તરતજ માતા પિતાને પૂર્વ જન્મની સ્મૃતિ
કરાવા વિષ્ણુરૂપે થઈને પોતાનું દિવ્ય રૂપ પ્રદર્શાવ્યું ॥૪૦-૪૧॥ તે પછી
વળી કંસથકી ભય પામેલાં માતાપિતાએ પ્રાર્થના કરતાં એકદમ નરબાળ-
કાકાર થઈ ગયા. તે પછી કદાચિત્ અગાસુ ખાવાના સમયે મુખમાં માતા
યશોદાજીને વિશ્વરૂપ પ્રદર્શાવ્યું ॥૪૨॥ વળી નરાકાર એવા પણ પરમેશ્વર
શ્રીકૃષ્ણે કદાચિત્ મૃત્તિકા લક્ષણની આશંકા ટાળવાના મિષથી વિશાળ
પોતાના મુખમાં યશોદાને સમગ્ર બ્રહ્માંડ દર્શાવ્યું ॥૪૩॥ એજ નરાકાર
કૃષ્ણે પોતાને દામણાથી ખાંડણીયાએ બાંધવાના સમયે પોતાની અમા-
પતા સર્વ ગોપીઓને બતાવી હતી (ખાંડણીયા સાથે બાંધવા પ્રવર્તેલાં
યશોદાજી બાળકૃષ્ણના ઉદરબંધનને પર્યાપ્ત દામણાને પામ્યાંજ ન હતાં)
॥૪૪॥ બ્રહ્માએ ગોપબાળકો અને વત્સોનું વૃંદાવનમાંથી અપહરણ કર્યું
ત્યારે નરાકારથી દૃશ્યમાન થતા એજ કૃષ્ણ સ્વયં વિવિધ વત્સ વત્સપાળ

સ્વયં ભૂત્વા સ ચિક્રીડૈકવત્સરમ્ ॥૪૫॥ વત્સવત્સપરૂપાન્
 સ્વાન્વિષ્ણુરૂપાંસ્તતોઽશિલાન્ । બ્રહ્માણં દર્શયામાસ પુનરેકો-
 ઽભવન્નરઃ ॥૪૬॥ કાલીયદમનં કૃત્વા વિષોદેન મૃતાન્ પશૂન્ ।
 ગોપાંશ્ચ જીવયામાસ સ દૃષ્ટ્યામૃતવર્ષયા ॥૪૭॥ નિશિ દાવાનલં
 પીત્વા નરાકૃતિઘરોઽપિ સઃ । સર્વાન્ વ્યમોચયત્તીરે કાલિન્યા
 વ્રજવાસિનઃ ॥૪૮॥ પુનર્દાવાનલં પીત્વા ગા રરક્ષ સ એવ ચ ।
 સત્તાહમેકહસ્તેન દધ્રે ગોવર્ધનં ચ સઃ ॥૪૯॥ નન્દં ચ દર્શયા-
 માસ વારુણે લોક ઉત્તમે । લોકપાલૈરર્ચ્યમાનાં નિજમૂર્તિં સ
 એવ ચ ॥૫૦॥ પુનર્વૈકુણ્ઠલોકેઽસૌ સર્વાન્ ગોપાનદીદૃશત્ ।
 હન્દોમિઃ સ્તૂયમાનં સ્વં નન્દાદીન્ રૂપમદ્ભુતમ્ ॥૫૧॥ સર્વાસા-

રૂપે થઈને એક વર્ષપર્યંત વ્રજમાં રમ્યા હતા. તે પછી એજ બ્રહ્માને
 વત્સ વત્સપાળરૂપ પોતાનાં સર્વ સ્વરૂપોને ચતુર્ભુજ વિષ્ણુરૂપે (પોતાથી
 અનન્યરૂપે) પ્રદર્શાવીને ફરીથી તરતજ એકાકી નરબાળકાકાર થઈ
 ગયા હતા ॥૪૫-૪૬॥ એજ નરાકાર શ્રીકૃષ્ણે કાલીય નાગનું દમન કરીને,
 વિષજળના પાનથી મરી ગએલા પશુઓ અને ગોપોને અમૃતવર્ષિણી
 દૃષ્ટિથી જીવાડ્યા હતા ॥૪૭॥ નરાકૃતિ ધારી રહેલા એજ શ્રીકૃષ્ણે રાત્રિએ
 પ્રવૃદ્ધિ પામેલા દાવાનળનું પાન કરી જઈને યમુના નદીના તટમાં રહેલા
 સર્વ વ્રજવાસિઓને દાવાનળ દાહ થકી મુકાવ્યા હતા ॥૪૮॥ ફરીથી
 કદાચિત્ મુંજના વનમાંથી લાગેલા દાવાનળનું પાન કરીને ગાયો ગોપોની
 તેથકી રક્ષા કરી હતી. આદ્યવયમાં વર્તતા એજ નરાકાર કૃષ્ણે સાત
 દિવસમુધી પોતાની એકજ આંગળી ઉપર ગોવર્ધનગિરિ અધર ધારી
 રાખ્યો હતો ॥૪૯॥ કદાચિત્ વરુણે હરણ કરેલા નંદગોપને પાછા લાવ-
 વાના પ્રસંગમાં તેના લોકમાં પધારેલા નરાકૃતિ કૃષ્ણે વરુણલોકમાં તે
 લોકપાળોએ મહાવિભૂતિથી પૂજેલી પોતાની દિવ્ય મૂર્તિ નંદજીને પ્રદ-
 ર્શાવી હતી ॥૫૦॥ ફરીથી કદાચિત્ આજ કૃષ્ણે વૈકુંઠ જેનો અપર પર્યાય
 છે એવા અક્ષરધામમાં મૂર્તિમાન્ વેદોએ સ્તુતિ કરાતું પોતાનું અદ્ભુત
 દિવ્ય રૂપ નંદાદિ સર્વ ગોપોને સંદર્શાવ્યું હતું ॥૫૧॥ એજ નરાકાર કૃષ્ણે

મપિ ગોપીનાં પરિપૂર્ણસુખામયિ । તાવદ્રૂપધરો ભૂત્વા સ રેમે
રાસમણ્ડલે ॥૫૨॥ યમુનાયા હૃદેઽકૂરં કંસમારણશક્કિતમ્ । સ્વં
રૂપં દર્શયામાસ તદ્વહિઃ સ્યન્દને ચ સઃ ॥૫૩॥ કંસરક્તસમામધ્યે
સર્વેભ્યોઽપિ સ્વદર્શનમ્ । પૃથક્ પૃથક્ યથાયોગ્યં તત્તદ્રસમયં દદૌ
॥૫૪॥ સ ઇવ વિષ્ણુરૂપેણ દૃષ્ટો યવનભૂભુજા । પલાયમાનો દૃષ્ટશ્ચ
મુચ્ચુકુન્દેન તાદૃશઃ ॥૫૫॥ ચિરાન્મૃતં ગુરોઃ પુત્રમાનિનાય યમાલ-
યાત્ । સોદરાંશ્ચાનિનાયાસૌ માતુઃ પ્રીત્યૈ રસાતલાત્ ॥૫૬॥ દુઃશા-
સનેન દ્રૌપદ્યાઃ કૃષ્ટે વસ્ત્રે સ્મૃતસ્તયા । સઘઃ શ્રીશયનાદેત્ય તત્ર
વાસાંસ્યપૂરયત્ ॥૫૭॥ વને સ્મૃતશ્ચ પાશ્ચાલ્યા દુર્વાસઃશાપસઙ્કટે ।

પોતાની અનન્યભક્ત ગોપીઓને રાસમંડળમાં રમવાના પ્રસંગે પોતાના
અસાધારણ આનંદમય દિવ્ય સ્વરૂપનો પરિપૂર્ણ સંશ્લેષ (ભેટ) પ્રત્યેકને
આપવા જેટલી ગોપીઓ એટલાંજ રૂપે થઈને મુક્તોનેજ એક મળી
શકતો પૂર્ણ બ્રહ્માનંદ આપ્યો હતો ॥૫૨॥ પોતાના પરમ ભક્ત અકૂરળને
'કૃષ્ણને કંસ મારશે' એવી આશંકા આવતાં યમુનાજીના ધરામાં તેમજ
તેથી બહાર રથમાં એકસાથે પોતાનું દિવ્ય રૂપ દર્શાવ્યું હતું. ફરીથી પણ
જળમાં શેષશાયી સ્વરૂપ દર્શાવ્યું હતું ॥૫૩॥ કૃષ્ણમારણ માટે કંસે
કરાવેલી રંગસલાના મધ્યમાં પધારેલા નરાકૃતિ ભગવાને મહાદિ તેતે
જનોને તેમના તેમના ભાવને અનુસારે પૃથક્ પૃથક્ પોતાનું સ્વરૂપ તેતે રૌદ્ર
અદ્ભુત શૃંગારાદિ રસમય પ્રદર્શાવ્યું હતું ॥૫૪॥ એજ શ્રીકૃષ્ણે મથુરાંથકી
પલાયન કરતાં પણ કાળયવનને પોતાનું વિષ્ણુરૂપ (અતુર્ભુજ) ભળાવ્યું
તથા મુચુકુંદ રાજાને તેવુંજ દિવ્ય રૂપ ભળાવ્યું હતું ॥૫૫॥ બહુકાળથી
પ્રભાસમાં મરણ પામેલા ગુરુપુત્રને યમાલય થકી લાવી આપ્યો હતો
અને માતા દેવકીજીનું પ્રિય કરવા ઈચ્છતાં મરણ પામેલા મોટા ભાઈઓને
રસાતળ થકી લાવી આપ્યા હતા ॥૫૬॥ દુઃશાસને દ્રૌપદીજીનાં વસ્ત્ર
હરણ કર્યા ત્યારે તેણીએ સ્મરણ કરતાં તરતજ રૂકિમણીના શયનતળ
થકી ઉઠીને અદૃશ્ય રૂપથી સન્નિધિમાં રહીને અપરિમિત વિવિધ વસ્ત્રો
આપીને તે આપદા ટાળી હતી ॥૫૭॥ વનવાસ સમયે દુર્વાસાઋષિ

તત્રૈત્યાત્વાઽથ શાકાન્નં ત્રિલોકીં સોઽપ્યતર્પયત્ ॥૫૮॥ વિશ્વરૂ-
પોઽભવત્સોઽથ વ્રાકૃતિઃ પાર્થસારથિઃ । તાક્ષ્યારૂઢો યયૌ સ્વર્ગે
પારિજાતજિહ્વીર્ષયા ॥૫૯॥ દ્વાર્વત્યાં સકલસ્ત્રીણાં પ્રીતયે તાવદા-
કૃતિઃ । વસન્પ્રતિગૃહં પ્રાદાન્નારદાય સ્વદર્શનમ્ ॥૬૦॥ આનેતું વિપ્ર-
તનયાપ્રથમઃ સાર્જુનો યયૌ । સ બ્રહ્મધામ સ્વસ્યૈવ પ્રાકૃતાત્તમસઃ
પરમ્ ॥૬૧॥ તપઃ કુર્વન્સ પુત્રાર્થે હિમાદ્રૌ વૈષ્ણવાગ્નિના । સ્થાવ-
રાજ્જ્ઞમાન્દગ્ધ્વા પુનસ્તાંશ્ચાપ્યજીવયત્ ॥૬૨॥ બહુલાશ્વનૃપાવાસે
શ્રુતદેવગૃહે ચ સઃ । મિથિલાયાં દ્વિધાઽવાત્સીત્ વ્રાકૃતિર્ઋષિભિઃ
સહ ॥૬૩॥ ઉભયત્ર બ્રહ્મવાદં કુર્વન્નાનન્દયન્નિજૌ । ભક્તૌ રાજર્ષિર્બ્ર-

થકી શાપસંકટનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં દ્રૌપદીએ સ્મરણ કરતાં દ્વારકાં
થકી એકદમ વનમાં આવીને શાકાન્નને પ્રેમપૂર્વક જમીને ત્રિલોકી પણ
તૃપ્ત કરી હતી ॥૫૮॥ મનુષ્યાકાર એજ કૃષ્ણે સ્વયં સારથિ થઇને પ્રિય
પાર્થ (અર્જુન)ને યુદ્ધપ્રોત્સાહનના મિષથી વિશ્વરૂપ પ્રદર્શાવ્યું હતું
અને ગરૂડ ઉપર બેસીને પારિજાત તરૂના હરણમાટે ઈન્દ્રલોકમાં પધાર્યા
હતા ॥૫૯॥ વળી એજ નરાકાર કૃષ્ણે એકસમયે દ્વારકાપુરમાં સોળ-
હજાર એકસો આઠ દિવ્ય મહિષી (પટ્ટરાણી)ઓએ અલંકૃત એવા
અંતઃપુરમાં પ્રત્યેક મહિષીજનની પ્રસન્નતામાટે પ્રત્યેક મહિષીભવનમાં
એક સાથેજ તેટલાં બહુ રૂપો ધારીને રહીને પરમભક્તનારદજીને પ્રત્યેક
મહિષીભવનમાં તેવાને તેવાજ દિવ્ય રૂપથી પોતાનું દર્શન આપ્યું હતું
॥૬૦॥ વળી કદાચિત્ આ ભગવાન કૃષ્ણ મરણ પામેલા વિપ્રપુત્રાને પાછા
લાવવા અર્જુનસાથે રથમાં બેસીને પ્રાકૃત તમથકી પારવર્તતા પોતા-
નાજ બ્રહ્મધામમાં પધાર્યા હતા ॥૬૧॥ કદાચિત્ માનુષભાવનું અનુકરણ
કરીને પુત્રપ્રાપ્તિ માટે હિમાદ્રિમાં તપશ્ચર્યામાં પ્રવર્તતાં પોતાના મુખ થકી
ઉત્પન્ન થએલા વૈષ્ણવ વહ્નિવડે ભસ્મસાત કરેલા સ્થાવરજંગમ સહિત
સમગ્ર વનને કૃપાકટાક્ષવડે ફરીથી જીવાડ્યું હતું ॥૬૨॥ નરાકૃતિ એજ
કૃષ્ણ કદાચિત્ મિથિલાનગરીમાં બહુલાશ્વસંશિક જનક રાજાના ભવ-
નમાં તથા શ્રુતદેવ વિપ્રના ઘરમાં એક સાથેજ બે રૂપ ધારણ કરીને વ્યા-

હ્યર્ષી માસમેકમુવાસ સઃ ॥૬૪॥ તથાઽસૌ ભગવાન્કૃષ્ણો દેવમા-
નુષદુઃખદાન્ । દેવૈરવધ્યાનસુરાન્ જઘાનામાનવક્રિયઃ ॥૬૫॥ પૂતનાં
ચ તૃણાવર્તે શકટં વત્સકં વકમ્ । અયં તૃપં કેશિનં ચ ગજમહો-
ગ્રસેનજાન્ ॥૬૬॥ અન્યાંશ્ચ સદ્ગુહો દૈત્યાન્નિર્દયાન્ નૃપરૂપિણઃ ।
બહૂન્સેતુભિદો હત્વા ભુવિ ધર્મમતિષ્ઠિપત્ ॥૬૭॥ એવંવિધાન્યને-
કાનિ ચરિત્રાણ્યસ્ય સન્તિ વૈ । માનુષત્વેઽપિ દિવ્યાનિ તાનીત્યેવ
વિદુર્બુધાઃ ॥૬૮॥ તસ્માદિવ્યાકૃતિઃ કૃષ્ણોઃ વ્રાકૃતિશ્ચૈક એવ સઃ ।
મેદં ય ઉભયોર્વિદ્યુસ્તે ત્વજ્ઞાનિન ઈરિતાઃ ॥૬૯॥ અનેકરૂપિણોઽ-
પ્યસ્ય યે જાનન્ત્યેકરૂપતામ્ । માનુષ્યેઽપ્યસ્ય દિવ્યત્વં તે જ્ઞેયા

સાદિ મુનિઓ સાથે રહ્યા હતા ॥૬૩॥ રાજર્ષિ બ્રહ્મર્ષિ બન્ને પોતાના તે
લક્ષ્મીને બ્રહ્મવાદવડે આનંદ આપતા થકા એક માસમુધી તેમને ત્યાં
રહ્યા હતા ॥૬૪॥ આ બીજું અમાનુષ ચરિત્ર એમનું છે. શું ? તો જે આ
લગવાન કૃષ્ણે સમગ્ર લોકના કંટકભૂત, દેવોએપણુ અવધ્ય એવા
અસુરો જેવા કે-પૂતના, તૃણાવર્ત, શકટાસુર, વત્સાસુર, બકાસુર, અઘા-
સુર, વૃષભાસુર, કેશી, કુવલયાપીડ, ચાણુર આદિક મહો અને કંસ
આદિકને સ્વયં હણીને દેવ મનુષ્યોને નિર્ભય કરી દીધા અને બીજા શિશુ-
પાળપ્રમુખ જે સંતોના દ્રોહમાંજ પ્રવર્તેલા, અતિનિર્દય, ધર્મમર્યાદાને
ભેદનારા અનેક અસુર રાજાઓ હતા તેમને હણીને પૃથ્વીમાં ધર્મની
સ્થાપના કરી હતી ॥૬૫-૬૭॥ આ માનુષભાવ ધારી રહેલા કૃષ્ણનાં
આવાં અનેક અમાનુષ દિવ્ય ચરિત્રો છે. તો આ માનુષભાવથી આવી-
ર્ભાવ પામેલા છે પણ એમનાં તે ચરિત્રો દિવ્ય છે એમજ એમના સ્વરૂ-
પને યથાર્થ જાણનારા લક્ષ્મીનો કહે છે ॥૬૮॥ માટે વસુદેવના ગૃહમાં જે
નરાકૃતિ કૃષ્ણ પ્રકટ થયા હતા તેમના સ્વરૂપમાં અને સાક્ષાત અક્ષર-
ધામમાં રહેલા શ્રીકૃષ્ણના દિવ્ય સ્વરૂપમાં લેશપણુ અંતર નથી. (એકજ
છે) જે પુરૂષો તો એ બન્નેમાં ભેદને સમજે છે તેતો અજ્ઞાનિઓજ
કહ્યા છે ॥૬૯॥ અનેક રૂપને ધરનારાપણુ શ્રીકૃષ્ણની એકરૂપતા-આનં-
દમય દિવ્યેકરૂપપણુ અભેદતાને જેઓ જાણે છે તથા માનુષ રચનાવાળા

જ્ઞાનિનો નરાઃ ॥૭૦॥ યથા યો બલિના રાજા વામનો ભગવાન્ પુરા ।
 દૃષ્ટઃ સ એવ વૈરાજો વામનશ્ચ પુનઃ સ વૈ ॥૭૧॥ એક એવ યથા
 વિષ્ણુરજિતોઽમૃતમન્થને । ચતુર્મૂર્તિધરશ્ચક્રે ક્રિયા દિવ્યાઃ પૃથક્
 પૃથક્ ॥૭૨॥ તત્રાજિતો મમન્થાઙ્ધિ કૂર્મો દધ્ને ચ મન્દરમ્ ।
 ધન્વન્તરિઃ સુધાં નિન્યે વ્યમજત્તાં ચ મોહિની ॥૭૩॥ વિપ્રાકૃતિ-
 ર્થથા વાગ્નિઃ ક્ષાણ્ડવસ્ય દિધક્ષયા । કૃષ્ણૌ સમ્પ્રાર્થયામાસ તુન્દરુક્
 શ્મશ્રુપિન્ગલઃ ॥૭૪॥ તદાજ્ઞયા સ એવાભૂજ્જવાલામાલી ચ તદ્વનમ્ ।
 દગ્ધ્વા સજીવમશ્વિલં વિપ્રોઽભૂત્પૂર્વવત્પુનઃ ॥૭૫॥ નરાકૃતિસ્તથા
 કૃષ્ણો જ્ઞાતવ્યો દિવ્યવિગ્રહઃ । દિવ્યવિગ્રહ એવાસૌ નરનાશ્વધરશ્ચ

લાવમાં પણ એમની દિવ્યસ્વરૂપતાને જાણે છે તેજ જ્ઞાનિઓ જાણવા
 ખીજ નહિ ॥૭૦॥ શ્રીકૃષ્ણની નરાકૃતિ અને દિવ્યાકૃતિનું એકપણું ત્રણ
 દૃષ્ટાંતથી કહે છે-જેમ પૂર્વે વામનરૂપથી પ્રકટ થએલા જે ભગવાને અણિ-
 રાજના યજ્ઞમાં ત્રણ પગલાં પરિમિત પૃથ્વી માગી હતી તેજ વામને
 વિરાટસ્વરૂપે થઈ (ત્રિવિક્રમ થઈ) દ્વાપરપૃથિવીને જે પગલાંવડે આ-
 ક્રમણુ (ભરી) કરી લીધી અને વળી એજ પાછા વામનરૂપે થઈ ગયા.
 એ બન્નેમાં ભેદ નથી. વળી જેમ પૂર્વે અજીતનામે વિષ્ણુએ અમૃત મથન-
 નિમિત્તે એક હોવા છતાં ચાર રૂપોને ધારીને પૃથક્ પૃથક્ દિવ્ય ક્રિયાઓ કરી
 હતી. તેમાં કૂર્મરૂપ થઈને મંદરાચળ ધાર્યો, સ્વયં અજીતનામે થઈ સમુ-
 દ્રમથન કર્યું, ધન્વન્તરિ થઈ અમૃત લાવી આપ્યું અને મોહિનીરૂપ થઈ
 અમૃતનો વિભાગ કરી દેવતાઓને પાપું, આ ચાર મૂર્તિઓમાં વિષ્ણુસ્વ-
 રૂપ થકી ભેદ નથી. વળી જેમ પૂર્વે અશ્વિએ ખાંડવવન આળવાની
 ઈચ્છાથી વિપ્રરૂપ ધારી, તેમાંપણ ઉદરરોગે યુક્ત અને પીળી દાઢી
 મુંછવાળો થઈ શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનની પ્રાર્થના કરી. તે બન્નેએ આજ્ઞા આપેલો
 અશ્વિ બળતી મોટી જવાળાવાળારૂપે થઈ તે સમગ્ર સજીવ વનને આળી
 મુકીને પૂર્વની પેઠે વિપ્રાકૃતિ થઈને તે બન્ને આગળ દેખાઓ, તે બન્ને
 સ્વરૂપમાં અશ્વિસ્વરૂપથકી અત્યંત ભેદ નથી. તેમજ નરનાશ્વધારી
 એવાપણ જે શ્રીકૃષ્ણ છે તેજ આ અક્ષરધામવાસી દિવ્યવિગ્રહ જાણવા

૧૬ ॥૭૬॥ જન્મકર્માણિ દિવ્યાનિ જ્ઞાતવ્યાનિ તતોઽસ્ય ચ । અમેદ
શ્વ ચ સદા દિવ્યમાનુષરૂપયોઃ ॥૭૭॥ વાસુદેવોઽયમેવાસ્તિ ભગ-
વાન્નગતઃ પ્રભુઃ । સ્વાતન્ત્ર્યેણ કરોત્યસ્ય ભવસ્થિત્યપ્યયાન્ યતઃ ॥૭૮॥
કાલકર્મસ્વભાવાનાં માયાયાશ્ચૈષ આદિતઃ । કર્તાસ્તીત્યુચ્યતેઽના-

॥૭૯-૭૬॥ માટે ભગવાનનાં જન્મ કર્મ દિવ્યજ્ઞ જાણવાં. તેમનું જે
નિત્યમુક્તોએ ઉપસેવ્ય દિવ્ય રૂપ અને જે ધર્મરક્ષણમાટે ધારેલું માનુષ
રૂપ તેમાં ભેદજ નથી, કેમકે ભગવાન્ સ્વેચ્છાથી મનુષ્યને મળતું આવે
એવું સાબલ્ય સંપાદન કરીને પોતાનાજ દિવ્ય રૂપથી આવિર્ભાવ પામે છે
॥૭૭॥ આજ વાસુદેવ ભગવાન્ આ સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલ-
યને સ્વેચ્છાથી સ્વતંત્રપણે કરે છે. પૂર્ણકામ સ્વતંત્ર આ ભગવાનનો જે
વિહાર છે એજ જગદ્વ્યાપાર છે ॥૭૮॥ હવે કર્તાપણું અને અકર્તાપણાનું
ઉપપાદન કરેછે—કાર્યના આરંભમાં કાળ, કર્મ, સ્વભાવ અને ત્રિગુણા-
ત્મિકા માયા આ સર્વે હેતુ થાય છે. બધુય કાર્ય કાળવિશેષને અનુસારે
થાય છે, કેમકે અકાળમાં કાંઈપણ ઉદ્ભવતું નથી. તથા પ્રાણિઓનું
જન્મ કર્મવિશેષને અનુસારે થાય છે, કેમકે કોઈપણ પોતાના કર્મને
ઉદ્ધવન કરીને ઉદ્ભવે નહિ. તથા સર્વનો સ્વભાવે નિયત કરેલો સમુદ્ભવ
છે, કેમકે સ્વભાવને સમુદ્ધવન કરીને કિંચિત્પણ ઉદ્ભવે નહિ. જેમકે
દુઃખજ દધિરૂપે થાય છે અને પૃથ્વીજ અન્નરૂપે થાય છે (ખીજું થાય
નહિ) તે આ પરિણામ સ્વભાવ સમજવો. આ સર્વ વિકારવર્ગનું મૂળ
ગુણમયી માયા છે, કેમકે ગુણવૈષમ્યવિશેષે કરેલો આ બધો વિકાર છે.
તે માયા ગુણતરંગિત લક્ષણવાળી, (ગુણોના તરંગો ક્ષણેક્ષણે થયા કરે
એજ જેનું લક્ષણ છે) અને સતત ચેષ્ટાવાળી (એમાં અખંડ ચેષ્ટા થયાજ
કરે) છે. જેમ સમુદ્રવેળામાં સતત તરંગો ઉઠ્યા કરે તેમ તે માયા
જાણવી. ઉચ્ચનીચ ભાવને પામેલા ગુણતરંગોએ કરીને જગતનો આરંભ
થાય છે. પરંતુ આ કાળ કર્માદિ બધાં જડ હોવાથી સમર્થ ચેતનવિશે-
ષના અધિષ્ઠાન (પ્રેરણા) વિના પોતાનું કાર્ય કરવાનું સામર્થ્ય એમને
નથી. લોકદૃષ્ટિથી પણ આ બધું સ્પષ્ટ જણાય છે. યદ્યપિ કાળાદિકો

દિરાદિકર્તેશ્વરેશ્વરઃ ॥૭૯॥ કાલાદિશક્તિભિઃ સ્વાભિર્વિશ્વસર્ગાદિઃ
કારયન્ । અકર્તા નિષ્ક્રિયશ્ચેતિ પ્રોક્તઃ સમ્રાઢિવૈષ ચ ॥૮૦॥ સ્વાત્

પ્રલયવેળામાં પણ અનુવર્તે છે પરંતુ પરમાત્માના સૃષ્ટિસંકલ્પ વિના કાર્યના આરંભમાટે સમર્થ થતા નથી. શંકા-પ્રલય સમયે સ્વરૂપથી વિદ્યમાન એવાપણુ તે કાળ કર્માદિકમાં તરત કાર્ય કરવાની ઉન્મુખતા-રૂપ ક્ષોભ કે પરિપાક નથી માટે તરત કાર્ય કરવાપણું નથી. પરિપાક થતાં તો તરતજ કાર્ય કરવાપણું થાય છે? (માટે કાર્યારંભમાં અન્ય સમર્થ એતનની અપેક્ષા નથી) એમ જો કહો તો તે પરિપાક પરમાત્માના સંકલ્પ લક્ષણુથકી ખીજે નથી, પરમાત્માનો સંકલ્પજ પરિપાક-સ્થાને છે. માટે 'કાળ કર્મ સ્વભાવ અને માયાનાપણુ આદિકર્તા અનાદિ ઈશ્વરેશ્વર ભગવાન છે' એમ આ સ્થળે કહે છે. માટે કર્તાપણું શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મામાં સુસ્થિત છે ॥૭૯॥ એરીતે ચક્રવર્તી નૃપની પેઠે ભગવાન સર્વ સર્ગના કર્તા હોવા છતાં પણ તેની વિષમતામાં સ્વયં હેતુ થતા નથી માટે અકર્તા અને નિષ્ક્રિય કહ્યા છે. જેમ કોઈ દેવયોનિમાં, કોઈ મનુષ્ય-યોનિમાં, કોઈ પશુયોનિમાં જન્મ પામે છે. આવા ઉચ્ચનીચ ભાવને સ્વતઃ પરમાત્મા કરતા નથી, કિંતુ યથાકર્મ કરે છે. એરીતે કાળની વિષમતાને અનુસારે, સ્વભાવની વિષમતાને અનુગુણ ગુણોની વિષમતાને અનુરૂપજ કાર્યવિષમતાને ઉપજાવે છે, માટે સૃષ્ટિની વિષમતામાં પરમાત્માનું અપ્રધાનપણું હોવાથી અકર્તા કહ્યા છે. શંકા-જ્યારે કાળકર્માદિકની વિષમતાને લીધે કાર્યની વિષમતા થાય છે તો એમાં પરમાત્માની શી જરૂર? એમ કહેવું નહિ, કેમકે તે કાળાદિક તો પરમાત્માનીજ શક્તિઓ છે. જે શક્તિ હોય તેતો શક્તિમાનને આધીન સત્તાવાળી સદાય હોય છે તો વિશ્વસર્ગમાં હેતુપણુરૂપ જે ઐશ્વર્ય છે તે પરમાત્માનું જ છે ॥૮૦॥ માટે સ્વતંત્રપણુ-પરમાત્માની પ્રેરણા વિના કાળાદિકનું જગત્સર્ગાદિકમાં હેતુત્વ છેજ નહિ. તો તેઓનું સ્વતંત્રપણુ હેતુત્વ નથી. શંકા-પરમાત્માપણુ કાળકર્માદિ સહકારની સાપેક્ષતાથી જગત્ સર્જે છે તો તે બંનેનું અસ્વાતંત્ર્ય તુલ્યજ છે તો તેમાં પરમાત્માનો વિશેષ શો? તો

ન્યેનૈવ હેતુત્વં કાલાદીનામતઃ કચિત્ । ઉત્પાદનાદૌ જગતો
મન્તવ્યં નૈવ કર્હિંચિત્ ॥૮૧॥ વિનાપિ કાલમાયાદીન્સ્વતન્ત્રો ભગ-

તેમ નથી, તે કાળાદિકતો પોતાની શક્તિઓ છે એમ પ્રથમ કહ્યું છે. અને ફરીપણ કહે છે કે કાળમાયાદિકના વિનાપણુ અનંત જગતને સર્જવામાટે આ પરમાત્મા સર્વથા સમર્થ છે, કેમકે આ તો પ્રભુ છે. શંકાને પરમાત્મા સમર્થ હોય તો કાળાદિકની અપેક્ષા વિના જગતને કેમ સર્જતા નથી ? જે નિત્ય હોધને સમર્થ હોય તેનું કાર્ય કરવાપણું અવશ્ય હોયજ. ક્યારેયપણુ કોઈપણુ કાર્ય કરવાપણું ન હોવામાં આવે તો તે અસામર્થ્યનેજ જણાવે. (સામર્થ્ય નથી માટે કાર્ય કરી શકતા નથી) ઉત્તર-તમો કહો છો તે સત્ય છે, એનો આ ભાવ છે—કાળમાયાદિકને વશ વર્તનારો પુરૂષ કાંઈપણુ કાર્ય કરતાં કાળાદિકની અનુકૂળતાની રાહ જોઈ રહે છે. આ પરમાત્મા તો તેવા નથી. કિંતુ કાળાદિક વિનાપણુ—એટલે તેની અનુકૂળતા પ્રતિકૂળતા વિભાગની ચિંતાથી તેની વાટ જોવા વિના પણુ સર્જે છે—સંકલ્પમાત્રથી સર્વ કાળાદિક કાર્ય કરવા અભિમુખ હોડીજ આવે છે તો પરમાત્માના વશમાં કાળાદિક વર્તે છે માટે એમના સ્વાતંત્ર્યની હાનિ નથી, એવો ભાવ છે. તાત્પર્ય એવું છે કે—જે વિદ્યમાન છતાં પણુ જેના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થાય, તે તેની અપેક્ષતાવાળો હોય. જેમ મૃત્તિકા દંડ કુલાલ આદિક પરસ્પર અપેક્ષાવાળા છે. મૃત્પિંડ વિદ્યમાન છતાં પણુ દંડાદિકના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થાય છે. દંડાદિક વિદ્યમાન છતાં પણુ મૃત્તિકાના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થાય છે. તેમજ કાળાદિક વિદ્યમાન છતાંપણુ પરમાત્માના વિલંબથી સર્ગાદિરૂપ કાર્યનો વિલંબ થાય. પરમાત્મા (સંકલ્પવિશિષ્ટ) થતાં તો કાળાદિકના વિલંબથી કાર્યનો વિલંબ થતો નથી, કેમકે કાળાદિકતો પરમાત્માને વશ હોવાથી તેના વિલંબની ઉપપત્તિ નથી. (વિલંબ ઘટતો આવે નહિ) માટે કાળાદિક જગત્સર્ગમાં પરમાત્માની અપેક્ષાવાળો છે. પરમાત્મા તો તેની અપેક્ષાવાળા નથી. આ સ્થળે સાપેક્ષતા તો અપેક્ષાવિશેષ સ્વતંત્રતાના અભાવરૂપ સમજવો. એટલામાત્રથી કાળાદિકોનું ઉપકરણભૂત થઈને

વાન્સ્વયમ્ । બ્રહ્માણ્ડકોટિસર્ગાદૌ સમર્થોઽસ્તિ પ્રભુત્વતઃ ॥૮૨॥
 ईदृक्सामर्थ्यवानेव ब्राह्मतावपि स प्रभुः । भवतीत्यस्य दिव्यत्वं
 नृत्वं चैक्येन वर्णितम् ॥८३॥ कृष्णस्यैतादृशस्यापि जन्म कर्म च
 विग्रहम् । प्राकृतं रूपमेदं च ये वदन्त्यसुरा हि ते ॥८४॥ साधु-
 धर्मसुरद्रोहिदुष्टदैत्यवधादिषु । दोषानेव प्रपश्यन्ति कृष्णलीलासु
 ते किल ॥८५॥ अभ्यसूयन्ति भक्तेभ्यो वर्णयद्भ्यो गुणान्प्रभोः ।
 यथार्थानपि ते मन्दाः स्तुवन्त्यन्यास्तु सद्बुहः ॥८६॥ सतां गुणेषु
 दोषेक्षा वैरं चाथासतां नृणाम् । दोषेषु गुणधीर्मैत्रीत्यसुराणां
 स्वभावतः ॥८७॥ पुराणादिप्रसिद्धा च भवत्याख्यायिकात्र ताम् ।

કાર્યમાં જે કારણપણું છે તે નથી ઘટતું એમ નહિ; ઘટેજ છે ॥૮૧-૮૨॥
 આવા સામર્થ્યવાળા તે આ પરાત્પર અક્ષરધામાધિપતિ શ્રીકૃષ્ણ નર-
 નાથનો સમાશ્રય કરે તોપણ પોતાનાં અસાધારણ અખિલ ઐશ્વર્યે
 સંપન્નજ છે. તો માનુષરૂપથી થતા પ્રાદુર્ભાવમાં પણ એમનું દિવ્યપણું
 વિશ્લેષ પામતું નથી. માટે ‘એજ આ છે’ એમ બનેનું એકપણું વર્ણુનું
 છે ॥૮૩॥ આવાપણ કૃષ્ણના માનુષાકારની સમતાના દર્શનમાત્રથી જન્મ
 કર્મ અને દેહને પ્રાકૃત જેઓ કહે છે તથા દિવ્યાકાર મનુષ્યાકાર રૂપમાં
 ભેદને કહેછે તે પુરૂષો અસુરોજ છે. તે ગીતામાં કહ્યું છે—‘અવજાનન્તિ
 માં મૂઢા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ । પરં ભાવમજાનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્ ॥
 મોઘાશા મોઘકર્માણો મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ । રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં
 મોહિનીં શ્રિતાઃ ॥’ ધૃતિ ॥૮૪॥ તે મૂઢ અસુરો કૃષ્ણની સાધુ ધર્મ અને
 દેવોના દ્રોહમાંજ એક પ્રવર્તેલા દુષ્ટ દૈત્યોનો વિનાશ વિગેરે દિવ્ય લીલાઓ
 કે જેનું સાધુ સંરક્ષણજ એક રૂળ છે તેમાં દોષોનેજ જુવે છે. અને ભગ-
 વાનના યથાર્થ એવાપણ ગુણોને વર્ણન કરતા ભક્તોની ઉપર અભ્યસૂ-
 યાને કરે છે-તેમના ગુણોમાં દોષારોપણ કરે છે અને સંતોનો દ્રોહ કર-
 વામાં પ્રવર્તેલા બીજા અસુરોનીતો પ્રશંસા કરેછે, કેમકે અસુરોનો આ
 સ્વભાવ છે કે-સંતોના સદ્ગુણોમાં દોષદર્શન અને સંતોઉપર નિષ્કારણ
 વૈરભાવ રાખવો. તેમજ અસંતોના દોષોમાં ગુણદર્શન કરવું અને અસંતો-

દુષ્ટાસુરસ્વભાવસ્ય બુદ્ધ્યૈ વચ્ચિમ સમાસતઃ ॥૮૮॥ શિશુપાલો રાજ-
સૂયે ધર્મરાજસ્ય સંસદિ । દોષાન્કૃષ્ણગુણેષ્વાહ ભીષ્મોક્તેષ્વલિ-
લેષ્વપિ ॥૮૯॥ બાલગ્રહસ્ય રાક્ષસ્યાઃ પૂતનાયા વધે સ તુ । સ્ત્રીહ-
ત્યાદોષમવદન્નતુ બાલાવનં ગુણમ્ ॥૯૦॥ અજીવકાષ્ઠમજ્જં ચ શક-
ટાસુરનાશને । ચાપલ્યદોષં સ પ્રાહ શ્રીકૃષ્ણચરિતેઽસુરઃ ॥૯૧॥
નાશેઽઘસ્ય વકસ્યાઽઽહ હત્યાં સોઽહિપતત્રિણોઃ । નાશે વત્સારિ-
ષ્ટયોશ્ચ ગોહત્યાદોષમાહ ચ ॥૯૨॥ વલ્મીકોત્વાતદોષં ચ ગોવર્ધ-
નગિરેર્ધૃતૌ । કાલીયમર્દનં દાવાનલપાનં ચ માયિકમ્ ॥૯૩॥
કામદર્પહૃતૌ રાસે ગોપીભિર્વહુરુપિણા । ઊર્ધ્વવીર્યેણ કૃષ્ણેન પાર-

સાથે મિત્રભાવ રાખવો વિગેરે ॥૮૫-૮૭॥ આ મેં કહેલી આખતમાં
આખ્યાયિકા પુરાણાદિકમાં પ્રખ્યાત છે; તેને દુષ્ટ અસુરસ્વભાવના જ્ઞાન-
માટે સંક્ષેપથી કહું છું ॥૮૮॥ આસુરપ્રધાન શિશુપાળ પૂર્વે રાજસૂયયજ્ઞમાં
થએલી મહાસભામાં ભીષ્મપિતાએ નિરૂપણ કરવા માંડેલા કૃષ્ણભગ-
વાનના અધાય ગુણોમાં દોષભાવજ આરોપણ કરતો હતો ॥૮૯॥ તે એવી
રીતે કે-આળગ્યહ પૂતના રાક્ષસણીનો વધ કે જે અનેક આળકના સંરક્ષણ
કળવાળો હતો તેને સ્ત્રીહત્યા પાપરૂપ કહેતો હતો પણ આળરક્ષણરૂપ
ગુણને તો નજ ગ્રહણ કરતો ॥૯૦॥ શકટાસુરના હનનરૂપ કૃષ્ણચરિતમાં
આ શિશુપાળ પાણિપાદની ચપળતારૂપ અને અજીવ કાષ્ઠભંગરૂપ દોષને
આરોપતો હતો ॥૯૧॥ અઘાસુરના સંહારમાં સર્પહત્યારૂપ દોષ, અકાસુરના
સંહારમાં પક્ષિવધરૂપ દોષ, વત્સાસુર તથા વૃષભાસુરના સંહારમાં ગોહત્યા-
રૂપ દોષને આરોપતો હતો ॥૯૨॥ ગોવર્ધનગિરિના ઉદ્ધારણમાં રાકડો
ઉખાડવારૂપ દોષને કહેતો અને કાળીયદમન, દાવાનળપાન, વિશ્વરૂપપ્રદ-
ર્શન, ચતુર્ભુજદર્શનાદિ કૃષ્ણચરિત્રમાં માયિક-ધ્વજનળતાને કહેતો હતો
॥૯૩॥ ઊર્ધ્વરેતા કૃષ્ણે બહુ રૂપ ધારીને ગોપાંગનાઓ સાથે કરેલો રાસ કે જે
વૈષયિક સુખમાં વિરોધિ એવા એક બ્રહ્માનંદ સાથેજ જોડનારો, કામા-
દિકના ગર્વને હરાવામાંજ એક ઉપયોગી, પરભક્તિને પેદા કરનારો,
પરાનુરાગરૂપ જે એક રસ તેમાં પર્યવસાન પામનારો હતો તેમાં

દાર્યં કૃતેઽવદત્ ॥૯૪॥ અન્નદસ્ય ગુરોર્હત્યાં દુષ્ટકંસવિનાશને ।
 રાજહત્યાં ચ તાં પ્રાહ બ્રહ્મહત્યાધિકાં સ્વલઃ ॥૯૫॥ સૈન્યૈઃ સત્તદશ-
 કૃત્વઃ સ્વજિઘાંસોર્યદુદ્રુહઃ । જરાસન્ધસ્યાઽઽહ નાશે સ છલાદ્ધર્મિ-
 ઘાતનમ્ ॥૯૬॥ इत्याद्यसूयावाक्यानि कृष्णलीलासु सोऽवदत् ।
 जगन्मङ्गलरूपासु धर्मस्थापनहेतुषु ॥९७॥ नैष्ठिकव्रतिनं भीष्मं
 प्रशंसन्तं गुणान् प्रभोः । स षण्ढं बन्दिधर्माणमपुत्राद्यं तथावदत्
 ॥९८॥ कृष्णार्चकं धर्मनिष्ठमपि भूपं युधिष्ठिरम् । स तु धर्मभ्रष्ट-
 माह चाबुद्धिं पशुधर्मिणम् ॥९९॥ ये तु कामक्रोधलोभाद्यधर्मान्व-

પારદાર્ય દોષને કહેતો હતો ॥૯૪॥ કૃષ્ણે કરેલા દુષ્ટ કંસના વિનાશમાં
 અન્નદાતા ગુરૂની હત્યાદોષ અને બ્રહ્મહત્યા થકી અધિક રાજહત્યાદોષ,
 એમ એ દોષને ખળ એવો શિશુપાળ કહેતો હતો ॥૯૫॥ ત્રેવીશ
 અક્ષૌહિણી પરિમિત સૈન્યસાથે સત્તરવાર પોતાના વધમાં પ્રવર્તેલા યાદવ-
 દ્રોહી જરાસંધના વધમાં કપટથી ધર્મિષ્ઠનો ઘાત કરવારૂપ દોષને આરો-
 પતો હતો ॥૯૬॥ ઇત્યાદિ અસુયાવાદોને, સ્મરણમાત્રથી સમસ્ત જગ-
 તના મંગળને કરનારી, ધર્મસ્થાપનજ જેનો મુખ્ય હેતુ છે એવી કૃષ્ણની
 દિવ્ય લીલાઓમાં અસુરપ્રધાન શિશુપાળ બોલતો હતો ॥૯૭॥ એરીતે
 ભગવાનના દિવ્ય ગુણોમાં દોષારોપણરૂપ તેનો આસુરસ્વભાવ કહીને, હવે
 ભગવદ્ભક્તોના ગુણોમાં દોષારોપણરૂપ તેનો આસુરસ્વભાવ કહેછે—પ્રભુ
 શ્રીકૃષ્ણના ગુણોની પ્રશંસા કરતા, નૈષ્ઠિકવ્રતનિષ્ઠ ભીષ્મપિતાને તે
 શિશુપાળ નપુંસક, (વીર્ય વિનાનો) બંદિધર્મા (પરની સ્તુતિ કરીનેજ
 જીવિકા કરનારો) અને પુત્રને નહિ ઉત્પન્ન કરવારૂપ પાપના પાત્રભૂત
 કહેતો હતો ॥૯૮॥ વળી રાજસૂયયજ્ઞમાં પરમ પ્રેમથી કૃષ્ણપૂજામાં
 પ્રવર્તેલા, ધર્મમાંજ દૃઢ નિષ્ઠાવાળા યુધિષ્ઠિર રાજાને આ શિશુપાળ તો
 સ્ત્રીઘાતી ગોઘાતી એવા કૃષ્ણ શોપનું પૂજન કર્યું માટે ‘ધર્મભ્રષ્ટ’ અને
 રૂકમી આદિકના પાત્રપણાનું જ્ઞાન નથી માટે ‘બુદ્ધિરહિત’ અને એક
 પત્નીમાં પાંચ જણની પ્રવૃત્તિ છે માટે ‘પશુધર્મી’ કહેતો હતો. (આ
 આસુરસ્વભાવમાં શું બાકી રહ્યું ? કાંઈ પણ નહિ, કેમકે આ તો અસુ-

યમાસ્થિતાઃ । ભૂમારાઃ કૃષ્ણતદ્ભક્તદ્રોઘારઃ પાપબુદ્ધયઃ ॥૧૦૦॥
 રુક્મિસાલ્વૈકલવ્યાદ્યા નૃપા દૈત્યાંશસમ્ભવાઃ । તાંસ્ત્વગ્રપૂજ્યાને-
 વાઽઽહ મહાયજ્ઞે સ તત્ર ચ ॥૧૦૧॥ દયાક્ષમાસત્યશૌચધર્મજ્ઞા-
 નાદિભિસ્તથા । ધર્મવંશ્યૈરનેકૈશ્ચ ગુણૈઃ કલ્યાણકારિભિઃ ॥૧૦૨॥
 યુક્તં કૃષ્ણં નરાકારં પરં બ્રહ્મ તુ સોઽસુરઃ । અપૂજ્યં ભષકધ્વાજ્ઞ-
 તુલ્યં ચ પ્રાહુર્દુર્મતિઃ ॥૧૦૩॥ इत्थं स चैद्यः कृष्णस्य तद्भक्तानां
 गुणेष्वपि । दोषानेव हि जग्राह नत्वेकमपि सद्गुणम् ॥૧૦૪॥
 અન્યેઽપિ તદ્વિયો યે તે તદુક્તં મેનિરેક્રતમ્ । સામ્પ્રતં તાદૃશા યે
 સ્યુસ્તે જ્ઞેયા હ્યસુરાસ્તતઃ ॥૧૦૫॥ ईदृशाः पुरुषा ये च नार्यो वा
 दुष्टचेतसः । कृष्णलीलासु मुह्यन्ति त एव भुवि नेतरे ॥૧૦૬॥

રોમાં અગ્રેસર હતો) ॥૮૮॥ હવે અસંતોના દોષોમાં ગુણબુદ્ધિરૂપ તેના
 અસુરસ્વભાવને બે શ્લોકથી કહે છે—જે કોઈ કામ ક્રોધ લોભ આદિક
 અધર્મવંશમાંજ એક નિષાવાળા, કૃષ્ણ અને તેના ભક્તોના દ્રોહમાં પ્રવ-
 ર્તેલા, પાપબુદ્ધિવાળા, ભૂમિના ભારભૂત, દૈત્યાંશથી ઉત્પન્ન થએલા એવા
 રૂકમી સાદવ એકલવ્ય આદિક રાજાઓ હતા તેમને તો રાજસૂય મહા-
 યજ્ઞમાં અગ્રપૂજ્યપણે કહેતો હતો ॥૧૦૦-૧૦૧॥ દયા ક્ષમા આદિક
 અનેક કલ્યાણ ગુણગણોએ યુક્ત, નરાકારથી પ્રકટ થએલા સાક્ષાત્ પરં-
 બ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણને તો દુર્મતિ શિશુપાળ અપૂજ્ય અને ભષક કાકાદિકને તુલ્ય
 કહેતો હતો ॥૧૦૨-૧૦૩॥ આ પ્રકારે તે શિશુપાળે કૃષ્ણ અને કૃષ્ણભ-
 ક્તોનો એકપણ ગુણ નજ ગ્રહણ કર્યો. કિંતુ તેમના ગુણોમાં પણ દોષોજ
 ગ્રહણ કર્યા ॥૧૦૪॥ તે સભામાં શિશુપાળને સમાન સ્વભાવવાળા જે
 બીજા રૂકમીપ્રમુખ રાજાઓ હતા તેમણે તેનું કહેલુંજ સત્ય માન્યું, માટે
 હમણાં પણ જેઓ તેવા સ્વભાવવાળા જે હોય તો તે સર્વે અસુરોજ
 બાણવા ॥૧૦૫॥ જે નરો કે નારીઓ સ્વયં દુષ્ટચિત્ત હોવાથી કૃષ્ણની
 દિવ્ય લીલાઓમાં મોહ પામે છે—અન્યથા બુદ્ધિને કરેછે તે આવાજ-
 શિશુપાળની પેઠે આસુરસ્વભાવવાળાજ છે. બીજા નહિ—દૈવી સંપત્તિએ
 સંપન્ન તો એરીતે નથીજ મોહ પામતા ॥૧૦૬॥ અજ્ઞ-સ્વયં ન બાણતા

અજ્ઞત્વં પારવશ્યત્વં વિધિમેદાદિકં તથા । તથા પ્રાકૃતદેહત્વં
દેહત્યાગાદિકં તથા ॥૧૦૭॥ અસુરાણાં વિમોહાય દોષા વિષ્ણોર્નહિ
કચિત્ । इति ब्रह्मपुराणे तु तन्मोहः स्पष्टमीरितः ॥૧૦૮॥ અમ-
ક્તાનાં હિ મોહઃ સ્યાદાસુર્યાં દુષ્ટયા ધિયા । ભક્તાનાં નેતિ ભગ-
વાન્ ગીતાયાં પ્રાહ સોઽર્જુનમ્ ॥૧૦૯॥ જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યમેવં
યો વેત્તિ તત્ત્વતઃ । त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन !

હોયને શું ? પરવશ હોયને શું ? વિધિનિષેધને વશવર્તી હોય ને શું ?
બાહ્ય યૌવન જરા આદિક પ્રાકૃત વિકારે યુક્ત હોય ને શું ? અંતે
દેહને ત્યાગ કરતા હોય ને શું ? એમ જે આ ભગવાન્ જણાય છે તે
બધુ સાધુસંરક્ષણમાટે અવતરેલા તેમના માનુષભાવનું અનુકરણમાત્ર છે.
આ બાબતને સાધુઓ સારીરીતે સમજેછે અને સૌશીલ્યવિશેષ મહાગુ-
ણને અનુસ્મરણ કરીને તેમનો સમાશ્રય કરેછે. જે વિપરીત ચિત્તવૃ-
ત્તિવાળા અસુરો છે તેમના વિમોહને માટે પૂર્વોક્ત સર્વ થાય છે અને
તેઓ પ્રાકૃત પુરૂષને સબ્જતીય બુદ્ધિથી દોષારોપ માટે પ્રવર્તે છે. આ
બધોય આસુરસ્વભાવ દોષ છે ભગવાનને તો દોષલેશપણ નથીજ. તે
આ અર્થ બ્રહ્મપુરાણમાં સ્પષ્ટપણે કહ્યો છે ॥૧૦૭-૧૦૮॥ આસુરી સંપ-
દાને પામેલા (અલક્ષ્મી) પરમાત્માના પ્રાદુર્ભાવમાં મોહ પામે છે, દૈવી
સંપદાએ યુક્ત (લક્ષ્મી) તો મોહ પામતા નથી, એમ ગીતામાં ભગવાને
સ્વયં કહ્યું છે ॥૧૦૯॥ તેમનાં 'જન્મ કર્મ ચ મે દિવ્યં' ઇત્યાદિ વચનો
છે. એનો આવો અર્થ ભગવાન્ રામાનુજચાર્યે વર્ણવ્યો છે—હે અર્જુન !
એરીતે કર્મ મૂળ જેમાં છે એવો જે ત્રિગુણ પ્રકૃતિનો સંસર્ગ તેરૂપ જે
જન્મ તેણે રહિત, સર્વેશ્વરપણું સર્વજ્ઞપણું સત્યસંકલ્પપણું વિગેરે
કલ્યાણ ગુણગણોએ યુક્ત એવો જે હું તે મારું સાધુઓના સંરક્ષણ પ્રયો-
જનવાળું, મારો સમાશ્રય કરવારૂપ પ્રયોજનવાળું, દિવ્ય, અપ્રાકૃત, મારે
અસાધારણ જે જન્મ અને કર્મ (ચરિત્ર) તેને તત્ત્વથી જે જન જાણે છે
તે વર્તમાન દેહનો ત્યાગ કરીને ફરીને જન્મને પામતો નથી, મારા દિવ્ય
જન્મચરિત્રના યથાર્થ વિજ્ઞાનથી મારા સમાશ્રયમાં વિરોધિ સમસ્ત પાપો

॥૧૧૦॥ અવજાનન્તિ માં મૂઢા માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ । પરં ભાવ-
મજાનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્ ॥૧૧૧॥ મોઘાશા મોઘકર્માણો
મોઘજ્ઞાના વિચેતસઃ । રાક્ષસીમાસુરીં ચૈવ પ્રકૃતિં મોહિનીં શ્રિતાઃ
॥૧૧૨॥ તાનહં દ્વિષતઃ કૂરાન્સંસારેષુ નરાધમાન્ । ક્ષિપામ્યજ-
ન્મશુભાનાસુરીષ્વેવ યોનિષુ ॥૧૧૩॥ આસુરીં યોનિમાપન્ના મૂઢા

વિનાશ થતાં આજ જન્મમાં યથોક્ત પ્રકારે મારો આશ્રય કરી હું એક
પ્રિય જેને છે અને મારે વિષે એક ચિત્ત જેનું છે એવો થકો મનેજ
પામે છે ॥૧૧૦॥ એરીતે સર્વ ભૂતોનો મહેશ્વર, સર્વજ્ઞ સત્યસંકલ્પ, સમ-
સ્ત જગતનો પરમ કારણ અને પરમ કાંચણાએ કરીએજ સર્વ કોઈએ
સમાશ્રય કરી શકવામાટે માનુષી તનુને આશરેલા એવા મને (શ્રીકૃ-
ષ્ણને) પોતે કરેલાં પાપકર્મોએ કરીને મૂઢ એવા જનો અવજા કરેછે,
એટલે પ્રાકૃત મનુષ્યને સમાન માને છે. ભૂતમહેશ્વર મારો પરંભાવ
જે આ અપાર કાંચણ્ય ઔદાર્ય સૌશીલ્ય વાત્સલ્યાદિ ગુણોથી પ્રવર્તેલો,
મનુષ્યપણાને સ્વીકાર કરવારૂપ છે તેને નહિ જાણીને, મનુષ્યતનુના સમા-
શ્રયણમાત્રથી મને ખીજ (પ્રાકૃત) જેવો જાણીને તિરસ્કાર કરે છે
॥૧૧૧॥ મારા મનુષ્યપણામાં વર્તતા પરમ કાંચણ્યાદિ પરંભાવને આચ્છા-
દન કરનારી રાક્ષસી આસુરી મોહિની પ્રકૃતિને આશરેલા તે મૂઢો, નિષ્કળ
વાંછિતવાળા, નિષ્કળ આરંભવાળા, નિષ્કળ જ્ઞાનવાળા (સર્વ મદાત્મક
ચરાચર અર્થોમાં વિપરીતજ્ઞાન હોવાથી નિષ્કળ જ્ઞાનવાળા) અને વિચે-
તસ-સર્વત્ર યથાર્થ જ્ઞાને રહિત થાય છે. અર્થાત્ મને સર્વેશ્વરને ઇતર
સજાતીય સમજીને મારે વિષે જે કાંઈ કરવા ઇચ્છે છે, જેને ઉદ્દેશીને
આરંભ કરે છે તે સર્વ નિષ્કળ થાય છે ॥૧૧૨॥ જેઓ એરીતે મારો
દ્વેષ કરે છે તે કૂર નરાધમ અશુભોને હું નિરંતર સંસારમાં-જન્મ જરા
મરણાદિ રૂપથી ચક્રવર્તી પરિવર્તન થતા સંતાનમાં તેમાં પણ આસુરીજ
યોનિમાં નાંખું છું. એટલે મારી અનુકૂળતા (આશ્રય) માં વિરોધિ એવાજ
જન્મમાં નાંખું છું, કૂર જનોને તો તેતે જન્મની પ્રાપ્તિને અનુગુણ પ્રવૃ-
ત્તિમાં કારણભૂત બુદ્ધિમાં હું યોજું છું ॥૧૧૩॥ મારી અનુકૂળતામાં

જન્મનિ જન્મનિ । મામપ્રાપ્યૈવ કૌન્તેય ! તતો યાન્ત્યધર્માં ગતિમ્
॥૧૧૪॥ મહાત્માનસ્તુ માં પાર્થ ! દૈર્ઘીં પ્રકૃતિમાશ્રિતાઃ । મજન્ય-
નન્યમનસો જ્ઞાત્વા ભૂતાદિમવ્યયમ્ ॥૧૧૫॥ ઇત્યાદિ બહુશો વાક્યૈ-
રિદમેવ સ ઋચિવાન્ । ત્યક્ત્વાડતઃ પ્રાકૃતધિયં તસ્મિન્સેવ્યઃ સ
સર્વથા ॥૧૧૬॥ યથા ચિન્તામણિલોકે કલ્પવૃક્ષશ્ચ કામધુક્ર ।
સેવિતોડસૌ તથા કૃષ્ણઃ સર્વાભીષ્ટફલપ્રદઃ ॥૧૧૭॥ યત્ર કાપિ

વિશેષિ એવા જન્મને પામેલાઓ ફરી પણ જન્મોજન્મમાં મૂઢ-મારા
વિષયમાં વિપરીત જ્ઞાનવાળા હોઈને મને નહિ પામીનેજ એટલે 'ભગવાન
વાસુદેવ સર્વેશ્વર છે' એવા જ્ઞાનને નહિ પામીને તેતે જન્મ થકી
અધમજ ગતિને પામે છે ॥૧૧૪॥ જે કોઈ તો પોતે કરેલાં પુણ્ય કર્મો-
વડે મારા શરણને પામીને, તેથીજ સમગ્ર પાપઅન્ધનનો વિનાશ થતાં
દૈવી પ્રકૃતિને આશરેલા મહાત્માઓ છે તેઓ મને ભૂતાદિ-સર્વ જગતનું
કારણ, અવ્યય-અવિનાશી, મનવાણીને અગોચર નામ કર્મ સ્વરૂપવાળા,
પરમ કૌશલથી સાધુ સંરક્ષણ સાર મનુષ્યપણે અવતરેલા, એવાને જાણીને
અનન્યમન થઈ મને ભજે છે, એટલે મારે વિષે પ્રીત્યતિશયપૂર્વક પ્રવ-
ર્તતા મારા ભજન વિના મન તથા આત્માનું ધારણ નહિ પામીને માફ
ભજન કરવું એજ એક પ્રયોજનવાળા હોઈને ભજે છે ॥૧૧૫॥ હે મુને !
તે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ઇત્યાદિ બહુ વચનોવડે આ મેં કહેલો અર્થજ કહ્યો
છે, માટે તેમને વિષે પ્રાકૃતપણાની બુદ્ધિનો ત્યાગ કરીને તે સર્વ પ્રકારે
સેવનીય છે ॥૧૧૬॥ ચિન્તામણિની પેઠે તથા કલ્પવૃક્ષની પેઠે આ ભગવાન
શ્રીકૃષ્ણ સેવનમાત્રથી સર્વ અભીષ્ટ અર્થને આપે છે. જેમ ચિન્તામણિ કે
કલ્પવૃક્ષ આશ્રયણથકી ખીજનું આશ્રિતમાં સત્કુળ કે સદ્વૃત્ત કે તપ કે
શ્રુત (શાસ્ત્રાધ્યયન)ની અપેક્ષા રાખતો નથી, તેમ આ ભગવાન સર્વ
સમાશ્રિતોપ્રત્યે તુલ્યપણે યથેષિત અર્થોને આપે છે. વળી ચિન્તામણિ
આદિકની અપેક્ષાએ આમાં વિશેષ આ છે કે-ચિન્તામણિ આદિક થકી
તો પરિમિત ફળ મળે છે અને એમના થકી તો અપરિમિત ફળ મળે
છે, કેમકે ભગવાન અમૃત આનંદમય પોતાના આત્માનેજ આપી દે છે

વસેદ્ધમૌ તત્ર ત્વપ્રાર્થિતોઽપ્યસૌ । સ્વપ્રતાપેન કુરુતે ધનં ધર્મં
યશઃ સુખમ્ ॥૧૧૮॥ નિત્યં સન્નિહિતોઽસ્ત્યેવ સોઽધુના દ્વારિકા-
પુરિ । મક્તૈરેકાન્તિકૈરેવ દૃશ્યતે હિ કંચિત્ કચિત્ ॥૧૧૯॥ યા
દેહત્યાગલીલાઽસ્ય સા ત્વસ્ત્યસુરમોહિની । ન ત્વત્ર મોહો મક્તાનાં
દૃષ્ટાન્તોઽત્ર નિગદ્યતે ॥૧૨૦॥ કશ્ચિદ્યાતિ યથા સ્વર્ગમૈન્દ્રજાલિ-

॥૧૧૭॥ ચિંતામણિ આદિક થકી બીજને પણ આ એક વિશેષ ભગવાનનો
છે-શો ? તો ચિંતામણિ અને કલ્પવૃક્ષ એક પગલું પણ આગળ ચાલતા
નથી અને પોતાસાથે નિરંતર એક દેશમાં રહેલાઓને પોતાના સન્નિધિ
સમાગમ વિના તેમજ તેમની પ્રાર્થના વિના અલ્પ પણ આપતા નથી,
સ્વયં ઉદાસીન સ્તબ્ધજ રહે છે. આ ભગવાન તો અત્યંત દૂર દેશમાં
રહેલા પણ મનુષ્યોનું હિત કરવાની કામનાથી પર અક્ષર સ્વસ્થાન થકી
ધરાતળમાં સ્વયં આવે છે, આવીને જે કોઈ સ્થળમાં નિવાસ કરી રહે
છે, ત્યાં રહેલા સર્વને પોતાના ચરણતળના સન્નિધિમાંજ રહેલા માનીને
સ્વયં પ્રાર્થના કર્યા વિનાજ પોતાના પ્રભાવ બળથીજ તેઓને ધન ધર્મ
યશ અને સુખને આપે છે. તો એરીતે દયાનિધિ, વાત્સલ્ય સૌશીલ્યના
નિધિરૂપ તેજ આ ભગવાન છે ॥૧૧૮॥ તે આ કૃષ્ણ ભગવાન હમણાં
પણ દ્વારિકાપુરીમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહ્યા છે. જે તેમના એકાંતિક
ભક્તો છે તેઓ તેમને હમણાં પણ કવચિત્ કવચિત્ સાક્ષાત્ કરે છે
॥૧૧૯॥ શ્રીકૃષ્ણની જે દેહત્યાગ લીલા છે તે તો આસુર સ્વભાવવાળા-
ઓના વિમોહ વાસ્તે થાય છે. તેમના સ્વરૂપના તત્વને જાણનારા ભક્તોને
તો તેમાં મોહ-અન્યથા બુદ્ધિ થતીજ નથી, કેમકે તેઓ તો તેને માનુષ-
ભાવનું અનુકરણમાત્ર માને છે. આ બાબતમાં એક દૃષ્ટાંત દઉં છું
॥૧૨૦॥ જેમ કોઈ ઈન્દ્રજાલ વિદ્યામાં નિપુણ નટ સભામાં ખેલ કરા-
વનાર રાજના વશમાં પોતાની પત્નીને થાપણરૂપે સોંપીને જોઈ રહેલા
સભાસદોની સમક્ષ સ્વર્ગમાં જાય છે અને સ્વર્ગમાં દેવો સાથે યુદ્ધ કરતા
અસુરો સાથે દેવોની સહાયમાટે યુદ્ધ કરે છે અને યુદ્ધમાં સર્વ અવ-
યવો વિચ્છિન્ન થઈ ગયા હોય એમ જાણાતો થકો ફરીથી પૃથ્વી ઉપર

કવિન્નટઃ । પત્નીં રાજેઽર્પયિત્વા સ્વાં યુદ્ધતે તત્ર ચાસુરૈઃ ॥૧૨૧॥
 વિચ્છિન્નસર્વાવયવઃ પુનઃ પતતિ સ ક્ષિતૌ । તતસ્તત્સ્ત્રી રુદન્ત્યગ્રૌ
 તદગ્નૈઃ સહ દહ્યતે ॥૧૨૨॥ પૂર્વવદ્વદ્વશસ્ત્રોઽથ નટ એત્ય નિજાં
 સ્ત્રિયમ્ । નૃપં યાચતિ સાક્રોશં જનયઞ્જનવિસ્મયમ્ ॥૧૨૩॥ નટ-
 વિદ્યાવિદો યે સ્યુસ્તે તુ મુહ્યન્તિ નાત્ર વૈ । અન્યે તુ સર્વે ભૂપાદ્યા

પડે છે. પછી રૂદન કરતી તેની પત્ની તેના બળતા અંગોમાં તેની સાથેજ
 બળી મરે છે. એરીતે માયાશક્તિથી બતાવીને ફરીથી પોતાના પૂર્વ રૂપથી
 (બદ્ધશસ્ત્રાદિ)થી પાછો સમીપમાં આવીને રાજા પ્રત્યે થાપણરૂપ
 પોતાની પત્નીની આક્રોશ સાથે જોનારા જનોને વિસ્મય પમાડતો થકો
 યાચના કરે છે (પછી રાજાએ 'તારી પત્નીતો તારા અવયવોને ભેગા
 કરીને ચિત્તાગ્નિમાં પોતાના શરીરને પ્રજ્વાળીને પરલોકને પામી ગયું છે'
 એમ કહેતાં, રાજા થકી પહેરામણીની ઇચ્છાવાળો નટ 'હે અંગને ! તું
 આવ્ય' એમ તેને બોલાવે છે. એરીતે નટે બોલાવેલી તેની પત્ની રાજાના
 આસનના નીચલા પ્રદેશ થકી આવીને રાજાને નમસ્કાર કરે છે, આટલું
 પણ પ્રસંગાત્ જાણવું) ॥૧૨૧-૧૨૩॥ તે આ બધી બાબતને તેના
 સ્વભાવને નહિ જાણનારા બીજા બધા જોનારા રાજા વિગેરે જનો આશ્ચર્ય
 પામીને અસંભાવિત માને છે, નટમાયાની કુશળતાને જાણનારા તો 'તેની
 આ માયા (વિચિત્ર શક્તિનું કાર્ય) છે' એમ નિશ્ચય કરીને નથીજ
 મોહ પામતા. તેમજ માનુષલીલાના અનુકરણ માટે પ્રવર્તેલા, અર્થિત્ય
 માયાશક્તિશાળી એવા શ્રીકૃષ્ણે દેહત્યાગ લીલા કેવળ બતાવી છે. પણ
 વસ્તુતાએ દેહતો ત્યાગ કર્યો નથી. જે એક અપૂર્વ દેહ ધારણ કર્યો હોય
 તો તેનો ત્યાગ પણ ઘટે. જે આનંદમય અસાધારણ નિત્યસિદ્ધ દિવ્ય રૂપ
 છે તેના તેજ રૂપથી રૂક્ત માનુષાકારની સમાનતા સંપાદનમાત્રથી પ્રકટ
 થયા છે. તે પોતાનો આત્મા કિંચિત્ કાળ સર્વને નયનગોચર કર્યો છે. ધર્મ-
 સ્થાપન કરીને કૃતકાર્ય થતાં અંતર્ધાનને પમાડ્યો છે. ઇન્દ્રજીવિદ્યામાં
 કુશળ નર પોતાના અવયવ વિચ્છેદાદિને પ્રદર્શાવે છે તેની પેઠે દેહત્યાગાદિ
 સર્વ અર્થિત્ય માયાવૈભવનું કાર્ય છે. આમ કહેવાથી-જે દિવ્ય દેહ સમગ્ર

મુહ્યન્ત્યેવાહ્નમાવતઃ ॥૧૨૪॥ તથૈવાત્રાપિ કૃષ્ણસ્ય દેહત્યાગોઽથ તદ્વપુઃ । ગૃહીત્વાગ્નિપ્રવેશોઽપિ રુક્મિણ્યાદેશ્ચ માયિકઃ ॥૧૨૫॥
 एवं ભગવતા તેન તિરોધાને નિજેચ્છયા । કૃતેઽપ્યજ્ઞા વિમુહ્યન્તિ તન્માયાવેદિનો ન તુ ॥૧૨૬॥ અસુરાણાં મોહનાર્થે લીલાં ભગવતા કૃતામ્ ।
 एतां विदन्तो भक्तास्तं पश्यन्तीह यथा पुरा ॥૧૨૭॥ સ એષ ભગવાન્કૃષ્ણઃ પુમ્મિઃ સ્ત્રીમિશ્ચ નિર્ગુણઃ । બ્રહ્મચર્યાદિનિય-
 માન્પાલયન્નિરુપાસ્યતામ્ ॥૧૨૮॥ ઉપાસકાનાં તસ્યાપિ તત્સમ્બ-
 ન્ધવશાન્મુને ! । નિર્ગુણત્વં ભવત્યેવ તજ્ઞાનાદેશ્ચ સર્વથા ॥૧૨૯॥

મનુષ્યોના નયનગોચર થયો છે તેની માયાકલ્પિતત્વશંકાનું નિરાકારણ થઈ ગયું (માયાકલ્પિત નથી) ॥૧૨૪-૧૨૫॥ એરીતે સ્વેચ્છાથીજ પોતાના દિવ્ય રૂપથી ધર્મરક્ષણાર્થે પ્રકટ થએલા ભગવાને ધર્મસંસ્થાપન કાર્ય પરિપૂર્ણ થતાં સ્વેચ્છાથી પોતાનો આત્મા અંતર્ધાન પમાડતાં, માનુષ-
 ભાવનું અનુકરણરૂપ દેહત્યાગાદિ લીલાને અસંજનો કર્મપરવશ પ્રાકૃત જનોની પેઠે માનીને વિમોહ પામે છે પણ ભગવાનના દિવ્ય અવતાર સ્વરૂપને જાણનારા, તેમની માયાશક્તિના વૈભવને જાણનારા ભક્ત-
 જનો તો નથીજ મોહ પામતા ॥૧૨૬॥ અસુરોના મોહનમાટે ભગવાને કરેલી આ દેહત્યાગ લીલાને જાણતા તેમના એકાંતિક ભક્તો હમણાં પણ (જેમ પૂર્વનાએ સાક્ષાત્ કર્યા હતા તેમજ) તે શ્રીકૃષ્ણને દ્વારિ-
 કામાં સાક્ષાત્ કરે છે, કેમકે તે કૃષ્ણ તેમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહ્યા છે ॥૧૨૭॥ તે આ ભગવાન્ કૃષ્ણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે નિર્ગુણ-ગુણોને અનિરૂદ્ધાદિ રૂપથી પ્રવર્તાવનારા છે તથાપિ પોતે ગુણોથષ્ઠી વિરૂદ્ધ સ્વભાવવાળાજ છે, કેમકે એમનેવિષે ગુણો પોતાનું કાર્ય (પરિણામાદિ) કરવા સમર્થ થતા નથી. તો એરીતે નિર્ગુણ એવા આ શ્રીકૃષ્ણને જે સ્ત્રિયો કે પુરૂષો બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમોએ સંપન્ન થઈ અનન્ય ભક્તિથી જો સેવે તો તેમની ઉપાસનાના બળથી તેઓપણ નિર્ગુણતાને પામે છે, એટલે ગુણોથષ્ઠી વિરૂદ્ધ સ્વભાવતાને પામે છે, એમનેવિષે ગુણો પોતાનું કાંઈ પણ કાર્ય કરવા સમર્થ થતા નથી, અર્થાત્ ગુણાતીત થાય છે અને તેમના જ્ઞાનાદિક

શ્રીમદ્ભાગવતે હ્યેતદ્ભક્તમેકાન્તિકં નિજમ્ । ઉદ્ધવં ભગવાનાહ
સ્વમુખેનૈવ તચ્છૃણુ ॥૧૩૦॥ કૈવલ્યં સાત્ત્વિકં જ્ઞાનં રજો વૈકલ્પિકં

પણ નિર્ગુણ થાય છે ॥૧૨૮-૧૨૯॥ આ બાબતમાં ભગવાને સ્વમુખથી
ભાગવતમાં પોતાના એકાંતિક ભક્ત ઉદ્ધવજી પ્રત્યે કહ્યું છે તેને તમો
સાંભળો ॥૧૩૦॥ કૈવલ્ય-પ્રકૃતિ થકી વિલક્ષણ જ્ઞાનમય સ્વાત્મસ્વરૂપના
અવલંબનવાળું જે જ્ઞાન તે સાત્ત્વિક કહ્યું છે, ઇન્દ્રાદિ વિવિધ પદના
અવલંબનવાળું અને તેની પ્રાપ્તિના સાધનભૂત યાગાદિકના સંબંધવાળું
જે જ્ઞાન તે રાજસ કહ્યું છે, જે પ્રાકૃત-પશુની પેઠે ગ્રામ્ય લોગમાંજ
એક આસક્તિવાળું જ્ઞાન છે તે તામસ કહ્યું છે અને જે મારાજ એક
અવલંબનવાળું જ્ઞાન છે તે તો નિર્ગુણ કહ્યું છે. શંકા-કેવળાત્મા નિર્ગુણ
હોવાથી તેના સંબંધિ જ્ઞાનપણ કેમ નિર્ગુણ ન કહેવાય ? તે જો સાત્ત્વિક
છે તો ભગવાનના અવલંબનવાળું પણ જ્ઞાન કેમ સાત્ત્વિક ન કહેવાય ?
(કેમકે તુલ્ય ન્યાય છે) સમાધાન-તો તેમ નથી, પ્રકૃતિવિલક્ષણ જ્ઞાન-
કાકાર આત્માના અવલંબનવાળું જ્ઞાન સત્ત્વવૃદ્ધિથી સમુદ્ભવે છે અને
સત્ત્વપ્રવૃદ્ધિમાં હેતુ થાય છે. અનુદિન આત્માના અનુધ્યાનથી અભિવૃદ્ધિ
પામ્યું છે સત્ત્વ જેમાં એવું અંતઃકરણ ભક્તિરૂપ પરમાત્મોપાસનમાટે
સમર્થ થાય છે, કેમકે આત્મજ્ઞાન ભક્તિમાં અંગ છે, અંગપણું તો અંગિ-
(ભક્તિ)ના સ્વરૂપની સિદ્ધિ કરવાદ્વારા કે તેમાં તરત અતિશય કરવા-
દ્વારા છે. તો આ જ્ઞાન સત્ત્વની પ્રવૃદ્ધિ મૂળ જેમાં છે અને વળી ઉત્ત-
રોત્તર સત્ત્વાતિશયને જલદી કરનાર છે માટે સાત્ત્વિક કહ્યું છે. ભગવા-
નમાં જે ભક્તિ છે તે તો ગુણના વિનાશદ્વારા પરબ્રહ્મમાં લય કરી દે છે
માટે ગુણવિરોધિસ્વભાવ હોવાથી ભગવાનનું જ્ઞાન નિર્ગુણ કહ્યું છે.
અથવા-સત્ત્વ રજ અને તમ આ ત્રણેય ગુણો બંધક છે એમ ગીતામાં
કહ્યું છે-‘સત્ત્વં રજસ્તમ ઇતિ ગુણાઃ પ્રકૃતિસમ્ભવાઃ । નિબધન્તિ મહા-
બાહો ! દેહે દેહિનમવ્યયમ્ ॥ તન્ન સત્ત્વં નિર્મલત્વાત્પ્રકાશકમનામયમ્ ।
સુખસજ્જેન બધ્નાતિ જ્ઞાનસજ્જેન ચાનય ! ॥ રજો રાગાત્મકં વિદ્ધિ તુષ્ણાસજ્જ-
સમુદ્ભવમ્ । તન્નિવધ્નાતિ કૌન્તેય ! કર્મસજ્જેન દેહિનમ્ ॥ તમસ્ત્વજ્ઞાનજં

તુ યત્ । પ્રાકૃતં તામસં જ્ઞાનં મન્નિષ્ઠં નિર્ગુણં સ્મૃતમ્ ॥૧૩૧॥ વનં
તુ સાત્ત્વિકો વાસો ગ્રામો રાજસ ઉચ્યતે । તામસં દ્યુતસદનં
મન્નિકેતં તુ નિર્ગુણમ્ ॥૧૩૨॥ સાત્ત્વિકઃ કારકોઽસક્તી રાગાન્ધો
રાજસઃ સ્મૃતઃ । તામસઃ સ્મૃતિવિભ્રષ્ટો નિર્ગુણો મદુપાશ્રયઃ
॥૧૩૩॥ સાત્ત્વિક્યાધ્યાત્મિકી શ્રદ્ધા કર્મશ્રદ્ધા તુ રાજસી । તામ-

વિદ્ધિ મોહનં સર્વદેહિનામ્ । પ્રમાદાલસ્યનિદ્રાભિસ્તજિવન્નાતિ ભારત ! ॥'
ધ્યાદિ. તો સાત્ત્વિક એવું પણ આત્માવલંબી જ્ઞાન કદાચિત્ આત્મસુખને
પ્રકાશ કરીને તેના સુખમાંજ એને બાંધી દધને પરમાત્માના અનુભવમાં
એને પહોંચાડે નહિ. તો સાત્ત્વિક એવું આ જ્ઞાન સત્ત્વને અનુગુણ એવા
બન્ધન કાર્યને કરે એપણ સંભાવિત છે. પરમાનંદનો લાભ નહિ કરાવતાં
સ્વાત્મસુખમાં ડુબાડી દે છે માટે આ જ્ઞાનપણ બન્ધપ્રાય છે. માટે ધર્તિર
સાત્ત્વિકનીજ જેમ એમ આ આત્મજ્ઞાનની પણ ન્યૂનતાની સંભાવના કરીને
'સાત્ત્વિક' એમ કહ્યું છે. પરમાત્માનુલંબી જે જ્ઞાન છે તે તો ગુણબન્ધનને
ટાળી નાંખેછે માટે નિર્ગુણ કહ્યું છે. તથા ઈન્દ્રિય પ્રદના લોભ સંબન્ધિ
જ્ઞાન રજથી ઉપજેલું અને રજમાં હેતુ છે માટે રાજસ કહ્યું છે. તથા
પ્રાકૃત જ્ઞાન તમનું કાર્ય અને તમમાં હેતુ છે માટે તામસ કહ્યું છે
॥૧૩૧॥ વનમાં જે વાસ તે સાત્ત્વિક છે, કેમકે સત્ત્વનું કાર્ય છે અને
સત્ત્વમાં કારણ છે. ગ્રામ કે જે વિવિધ લોભોપકરણે પરિપૂર્ણ છે તેમાં
જે નિવાસ તે રાજસ છે. જુગટુ તથા મઘાદિ પાન કરવાનું જે સ્થાન
તેમાં જે વાસ તે તામસ કહ્યો છે. મારા લવનમાં વાસ તો નિર્ગુણ છે,
કેમકે નિઃશ્રેયસ જેનું લક્ષણ છે એવું જે નિર્ગુણપણું તેમાં હેતુ છે
॥૧૩૨॥ કર્મફળનો પરિત્યાગ કરીને કર્મોનો જે કર્તા તે સાત્ત્વિક કહ્યો છે,
(કેમકે તેવું કર્મ સત્ત્વવિવૃદ્ધિમાં હેતુ છે) ફળલાલસાથી કર્મનો કર્તા
રાજસ કહ્યો છે. સ્મૃતિવિરુદ્ધ કર્મોનો કર્તા તામસ કહ્યો છે. મારા આ-
શ્રયવાળો કર્તા-મારી પ્રસન્નતા એજ એક પરમ પ્રયોજનથી કર્મનો જે કર્તા
તે નિર્ગુણ છે (કેમકે કર્મમાં નિર્ગુણપણું સાધી આપે છે) ॥૧૩૩॥ એરીતે
પ્રકૃતિવિલક્ષણ કેવળ આત્મસ્વરૂપના અવલંબનવાળી શ્રદ્ધા સાત્ત્વિકી

સ્યધર્મે યા શ્રદ્ધા મત્સેવાયાં તુ નિર્ગુણા ॥૧૩૪॥ પથ્યં પૂતમના-
યસ્તમાહાર્યં સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ । રાજસં ચેન્દ્રિયપ્રેષ્ટં તામસં ચા-
ર્તિદાશુચિ ॥૧૩૫॥ સાત્ત્વિકં સુખમાત્મોત્થં વિષયોત્થં તુ રાજ-
સમ્ । તામસં મોહદૈન્યોત્થં નિર્ગુણં મદુપાશ્રયમ્ ॥૧૩૬॥ इत्येवं
ભગવદ્વાક્યપ્રામાણ્યાન્મામકૈર્જનૈઃ । સગુણત્વં નિર્ગુણત્વમિત્થં જ્ઞેયં
ન ચાન્યથા ॥૧૩૭॥ इत्युक्तं वासुदेवस्य स्वरूपं ते सुनिश्चितम् ।
ऐक्यं च दिव्यमनुजाकारयोरपि सन्मते ! ॥१३८॥ एतच्छ्रुतेर्वि-
लीयन्ते कुतर्काः संसृतिप्रदाः । देशकालानुसारासु कृष्णलीलासु

માની છે. યાગ તથા હોમાદિ કર્મમાં જે શ્રદ્ધા તે રાજસી માની છે. અધર્મમાં જે શ્રદ્ધા તે તામસી માની છે. મારીજ એક સેવામાં જે શ્રદ્ધા તે નિર્ગુણ માની છે ॥૧૩૪॥ જે પથ્ય (હિતકારી) પૂત (ભતિ આ-
શ્રય નિમિત્ત દોષથી નહિ સ્પર્શ થએલું) અને અનાયાસથી પ્રાપ્ત થએલું
અન્નાદિ છે તે સત્ત્વવર્ધક હોવાથી સાત્ત્વિક કહ્યું છે. જે ઇન્દ્રિયોનેજ રાજ
રાખવા માટે છે તે રાજસ કહ્યું છે. જે રોગાદિકને કરનાર અશુદ્ધ છે તે
તામસ છે. અને મને નિવેદન કરેલું તો નિર્ગુણ છે ॥૧૩૫॥ દેહાદિ વિલક્ષણ
કેવળ આત્મજ્ઞાનથી ઉપજતું સુખ સાત્ત્વિક કહ્યું છે. શબ્દાદિ વિષ-
યોના અનુભવથી ઉપજતું સુખ રાજસ કહ્યું છે. મોહ-માદક વસ્તુના
ભક્ષણથી થતી ચિત્તની પરવશતા અને દૈન્ય-પુત્ર કલત્ર આદિકના લાલ-
નથી ઉપજતું સુખ તામસ કહ્યું છે. અને મારા અનુભવથી ઉપજતું જે
સુખ તે તો નિર્ગુણ માન્યું છે ॥૧૩૬॥ હે મુને! આવા ભગવદ્વાક્યનું
પ્રામાણ્ય છે તો મારા આશ્રિતોએ સગુણ નિર્ગુણપણાનો વિવેક ભગવા-
નના વચનને અનુસારે જાણવો; પણ પ્રકારાંતરે નહિજ ॥૧૩૭॥ હે મુને!
આ પ્રકારે સાંભળવા ઇચ્છતા સદ્બુદ્ધિશાળી તમોને અક્ષરધામમાં રહેલા
પર વાસુદેવભગવાનના અને દિવ્ય મનુષ્યાકારથી પ્રાદુર્ભાવ પામેલા સ્વરૂ-
પનું એકપણું સ્પષ્ટપણે કહ્યું ॥૧૩૮॥ હવે આના શ્રવણાદિકનું ફળ કહે છે—
દેશકાળને અનુસરીને પ્રવર્તેલી કૃષ્ણની દિવ્ય લીલાઓમાં સંસૃતિને આપ-
નારા જે કુતર્કો થાય છે તે સર્વે આ જ્ઞાનવાદના શ્રવણથી નાશ થાય છે

યે નૃણામ્ ॥૧૩૯॥ નિરીશશાસ્ત્રશ્રુતિજં વિશ્વોત્પત્તિલયાદિષુ ।
સ્વતન્ત્રહેતુતાજ્ઞાનં કાલાદેશ્ચ નિવર્તતે ॥૧૪૦॥ પતદેવાભ્યસેન્નિત્યં
મુમુક્ષુર્મક્તિવૃદ્ધયે । સમ્યક્સ્વરૂપજ્ઞાનાર્થં શ્રીકૃષ્ણસ્ય ચ સત્પતેઃ
॥૧૪૧॥ અધીયતે જ્ઞાનમેતત્સકૃદપ્યાદરાચ્ચ યે । ભગવદ્વિષયાસ્તેષાં
સર્વે નશ્યન્તિ સંશયાઃ ॥૧૪૨॥ દિવ્યં કૃષ્ણસ્ય રૂપં ભવતિ ચ
સતતં તસ્ય લોકોઽપિ દિવ્યો દિવ્યા ભોગાશ્ચ ભોગ્યાન્યપિ ચ
ભગવતસ્તસ્ય દિવ્યાનિ સન્તિ । દિવ્યા વૈ પાર્ષદાશ્ચ પ્રકટિતનૃ-
તનોઃ શક્તયસ્તસ્ય દિવ્યા દિવ્યા ભક્તાશ્ચ સર્વે જગતિ યદુપતેઃ
સન્તિ દિવ્યાઃ ક્રિયાશ્ચ ॥૧૪૩॥ इत्थं निर्दोषरूपं सकलगुणगणा-
लङ्कृतं दिव्यमूर्तिं ज्ञात्वा श्रीवासुदेवं भजत भुवि सदा मुक्तये

અને અસચ્છાસ્ત્રના શ્રવણથી થએલું જે કાળાદિકનું સર્ગાદિકમાં સ્વતંત્ર
હેતુપણાનું જ્ઞાન તેપણુ નિવૃત્ત થાય છે ॥૧૩૯-૧૪૦॥ મુમુક્ષુ મનુષ્ય મેં
ઉપદેશ કરેલા આ જ્ઞાનનોજ પ્રતિદિન મનનાદિકવડે અભ્યાસ કરે. તેનાથી
સ્વસ્વરૂપ તથા શ્રીકૃષ્ણ સ્વરૂપના યથાર્થ જ્ઞાનની સિદ્ધિ થાય અને સત્તાં-
પતિ શ્રીકૃષ્ણવિષે ભક્તિની વૃદ્ધિ થાય. જેઓ એકવારપણુ આ મેં કહેલા
જ્ઞાનવાદનો આદરથી પાઠ કરે તેમના ભગવત્સ્વરૂપ સંબન્ધી સર્વે સંશયો
નાશ થાયછે ॥૧૪૧-૧૪૨॥ હવે કહેલાજ અર્થને વિશેષ સાથે ઉપસંહાર
કરેછે—પોતાનાજ દિવ્ય રૂપથી અક્ષરધામમાં વિરાજમાન ભગવાનનુંજ
જેમ એમ પૃથ્વીમાં પ્રાદુર્ભાવ સમયે દિવ્ય નરાકારને ધારી રહેલા ભગ-
વાન શ્રીકૃષ્ણનું પણ સ્વરૂપ નિત્ય દિવ્ય છે. તેમનો લોકપણુ દિવ્ય છે.
તેમના અધા ભોગો દિવ્ય છે. ભોગયોગ્ય વસ્તુઓ પણ દિવ્ય છે.
વળી તેમના પાર્ષદો દિવ્ય છે. તેમની શક્તિઓ પણ દિવ્ય છે. તેમના
સર્વે ભક્તો દિવ્ય છે. તેમની ક્રિયાઓ દિવ્યજ છે ॥૧૪૩॥ હે મુક્તા-
નંદાદિ મારા ભક્તો ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે સર્વથા સર્વદા નિર્દોષસ્વરૂપ, સમગ્ર
કલ્યાણ ગુણોએ પરિપૂર્ણ દિવ્યમૂર્તિ શ્રીવાસુદેવને સમજીને મુક્તિમાટે
તેમને પ્રીતિથી સદા તમો ભજો. તે ભગવાન ધર્મરક્ષણમાટે પ્રકટતાને
પામતાં તે સમયના તેમના દિવ્ય મનુષ્યાકાર સ્વરૂપમાં લેશપણુ તે એક

મો મદીયાઃ ! । એકસિન્નદ્વિતીયે ભગવતિ ચ પરબ્રહ્મણિ દ્વૈતબુદ્ધિઃ
 કર્તવ્યા નૈવ તસિન્નણુરપિ ચ કુધીઃ સચ્ચિદાનન્દરૂપે ॥૧૪૪॥
 સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ શ્રુત્વાઽઽકૃત્યોર્હરિગદિતમદ્વૈતમૃષિરાઙ્ગ રમામર્તુઃ
 સોઽમૃત્સહ સકલભક્તૈઃ પ્રમુદિતઃ । નરાકારે તસિન્નભગવતિ હિ
 નારાયણમુનૌ દૃઢં દિવ્યં ભાવં સપદિ નૃપતે ! પ્રાપદમલમ્ ॥૧૪૫॥
 સ્વરૂપાદ્વૈતં યઃ પઠતિ ચ શ્રુણોતીહ વિમલં પરં જ્ઞાનં નારાયણમુ-
 નિમુખાન્નિઃસૃતમિદમ્ । પ્રભૌ તસિન્ ભક્તિં પરમસુખરૂપે સ
 પરમાં સમુક્તિં મુક્તિં ચેપ્સિતમલિલસૌખ્યં ચ લભતે ॥૧૪૬॥ ઇતિ
 શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે શ્રીનારા-
 યણમુક્તાનન્દસંવાદે શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપાદ્વૈતજ્ઞાનનિરૂપણનામૈકોનત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૯॥

અદ્વિતીય પરમાત્મ સ્વરૂપથી ભેદબુદ્ધિ (લિન્નપણાની બુદ્ધિ) નજ
 કરવી, (બન્ને સ્વરૂપ એકજ છે) તેમજ તેમને વિષે આણુપણુ દોષબુદ્ધિ
 નજ કરવી, કારણકે તે પરબ્રહ્મ ભગવાન્ સચ્ચિદાનંદરૂપ છે ॥૧૪૪॥
 સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપતે ! મુક્તાનંદ નામના મહામુનિ આ પ્રકારે
 ભગવાને કહેલા બ્રહ્મસ્વરૂપમાં આ અદ્વૈત (અભેદભાવ)ને સાંભળીને
 સર્વ ભક્તોની સાથે સમગ્ર સંશયે રહિત થઈને પરમ આનંદને પામ્યા. અને
 સાધુઓના પરિરક્ષણમાટે પૃથ્વી ઉપર દિવ્ય નરાકારથી પ્રકટ થએલા
 તે આ પરબ્રહ્મ ભગવાન્ નારાયણમુનિમાં દૃઢ નિર્મળ દિવ્યભાવ બુદ્ધિને
 તત્કાળ પામ્યા ॥૧૪૫॥ તે આ બ્રહ્મસ્વરૂપમાં અદ્વૈત-પ્રાદુર્ભાવમાંપણ
 ભેદાભાવને જણાવનારા, ભગવાન્ નારાયણમુનિના મુખકમળથી નિક-
 ળેલા નિર્મળ સર્વોત્તમ જ્ઞાનશાસ્ત્રને આ લોકમાં જે જન પાઠ કરેછે કે
 સાંભળે છે તે જન પરમ આનંદમય પ્રભુ શ્રીનારાયણમુનિમાં પરાભક્તિને
 પામીને, આ લોકમાં ઇપ્સિત સમગ્ર ભુક્તિરૂપ અને પરલોકમાં મુક્તિરૂપ
 મુખને પામેછે ॥૧૪૬॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે
 પ્રબોધન્યુત્સવે શ્રીનારાયણમુક્તાનંદસંવાદે શ્રીકૃષ્ણસ્વરૂપાદ્વૈત-
 જ્ઞાનનિરૂપણનામૈકોનત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૯॥

સુવ્રત ઉવાચ—તં રાજમાનં સદસિ નવમ્યાં ચ નિશાગમે । વાસુ-
 દેવાનન્દનામા પપ્રચ્છ વર્ણિરાઢથ ॥૧॥ કૃષ્ણમન્ત્રજપસ્યાહં કાર્યસ્ય
 પ્રત્યહં હરે ! । વિધાનં શ્રોતુમિચ્છામિ કૃતઃ સિદ્ધ્યેત્સ યેન વૈ ॥૨॥
 શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—કથયામિ સમાસેન વિધિં તે વર્ણિસત્તમ ! ।
 મન્ત્રરાજજપસ્યાહં સચ્છાસ્ત્રપ્રતિપાદિતમ્ ॥૩॥ સ્નાતઃ શુચિઃ સ્વ-
 સ્થચિત્તઃ ક્રોધચિન્તાવિવર્જિતઃ । સદ્ગુણપ્રાપ્તમન્ત્રશ્ચ જાપકઃ પુ-
 રુષો મતઃ ॥૪॥ યતીનામાસનં શ્લક્ષ્ણં કૂર્માકારમુદીરિતમ્ । અન્યેષાં

૧અધ્યાય ૩૦ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી કાર્તિક શુક્લ નવમી
 તિથિએ શ્રીવાસુદેવની સંધ્યા આરતી થઈ રહ્યા પછી, સલાના મધ્યભાગમાં
 રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન લગવાનને વાસુદેવાનંદ નામના વર્ણિરાજે
 પ્રણામ કરીને પુછ્યું કે—હે હરે ! પ્રતિદિન કરવા યોગ્ય કૃષ્ણમંત્ર જપના
 વિધિને સાંભળવા ઇચ્છું છું, જે વિધિથી કરેલો જપ સિદ્ધિને આપનારો
 થાય ॥૧-૨॥ એરીતે પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ બોલ્યા—હે વર્ણિવર્ય ! મંત્ર-
 રાજ અષ્ટાક્ષરનો સચ્છાસ્ત્રમાં પ્રતિપાદન કરેલો જપ વિધિપ્રકાર સંક્ષેપમાં
 તમોને હું કહું છું તેને સાવધાનતાથી સાંભળો ॥૩॥ તેમાં પ્રથમ જપકનું
 લક્ષણ કહું છું—યથાવિધિ સ્નાન જેણે કર્યું છે, શુચિ-અસ્પૃશ્યના સ્પર્શે રહિત
 અથવા સંધ્યાદિ કર્મના અનુષ્ઠાનથી શુદ્ધ થએલો, (આ સ્નાનાદિ બાહ્ય
 શૌચ સમઝવું) ક્રોધ ચિંતાએ રહિત, (આ આંતર શૌચ સમઝવું) માટેજ
 સ્વસ્થ-સાવધ ચિત્તવાળો, સદ્ગુણથી (આચાર્યપરંપરાથી) પ્રાપ્ત થયો છે
 મંત્ર જેને, આવા લક્ષણવાળો જે હોય તેજ જપમાં અધિકારી થાય. આથી
 વિપરીત લક્ષણવાળો અધિકારી ન હોઈ શકે ॥૪॥ તે જપમાં યતીઓને
 બેસવા યોગ્ય આસન કૂર્માકાર (ગોળ) શ્રેષ્ઠ કહ્યું છે. અન્ય આશ્રમિઓને
 તો બે પદાસન-પાટલો કે બાજઠ હોય તો ચાર પાયાવાળું અને તેથી

૧ આ અધ્યાયમાં વાસુદેવાનંદવર્ણિને ઉદ્દેશીને લગવાને કરેલું શ્રીકૃષ્ણમંત્રજપ-
 વિધિનું નિરૂપણ અનુવાદ કર્યું છે.

તુ ચતુષ્પાદં ચતુરસ્ત્રં ચ સમ્મતમ્ ॥૫॥ કાર્ણાજિનં વ્યાઘ્રચર્મ
કૌશેયં વેત્રનિર્મિતમ્ । વાસ્ત્રં વા કામ્બલં કૌશમાસનં જપસિદ્ધિદમ્
॥૬॥ ગોમયં મૃન્મયં મિશ્રં પાલાશં પૈષ્પલં તથા । લોહવદ્ધં વંશજં ચ
પાષાણં વર્જ્યમાસનમ્ ॥૭॥ કાષ્ઠં ચાઘટિતં વર્જ્યં લોહકીલમયશ્ચિ-
યમ્ । સ્યાદાપદિ શુભં સર્વં વિના હ્યશુચિલેપનમ્ ॥૮॥ તુલસીકા-
ષ્ઠસમ્ભૂતા જપમાલા શુભા મતા । ધાત્રીકાષ્ઠમવા વાપિ પદ્મવીજો-
દ્ભવા તથા ॥૯॥ તથા સ્ફટિકમાલા ચ ગ્રાહ્યા રુદ્રાક્ષમાલિકા ।
કુશગ્રન્થિમવા વાપિ ચન્દનાદિમયી ચ વા ॥૧૦॥ સર્વાપિ માલા
શ્રીવિષ્ણુપાદસ્પર્શાચ્છુચિર્મવેત્ । જપોચિતા ચ તસ્માત્તાં વિમૃયા-

ખીજી હોય તો ચાર ખુણાવાળું આસન શ્રેષ્ઠ માનેલું છે. આસનનો આકાર
કહીને તેનું દ્રવ્ય (રેનાથી આસન કરવું તે) કહેછે—કાળીયાર મૃગનું
ચર્મ, વ્યાઘ્રચર્મ, કાંબળ-ઊનથી બનાવેલું, રેશમી વસ્ત્રના કટકારૂપ, વસ્ત્રના
કટકારૂપ, નેતરથી બનાવેલું, દર્ભથી બનાવેલું, આ બધાં આસન જપસિદ્ધિને
આપનારાં છે ॥૫-૬॥ જપમાં વર્જ્ય આસનો આ છે—ગોમય-છાંણથી
કલ્પેલું, મૃત્તિકામય, (ઘટો આદિકથી કરેલું) ખાખરાના કાષ્ઠથી કરેલું,
પિંપળાના કાષ્ઠથી કરેલું, લોહબદ્ધ-લોખંડના ખીલા પાટીએ જડેલું, ‘લોહ-
જાત’ એવો પાક હોય તો લોખંડના પતરાથી કરેલું, પાષાણથી બનાવેલું અને
ભાગી ગએલું, આ બધાં આસનો જપમાં વર્જ્ય છે. તથા ઘડ્યા વિનાનું
કાષ્ઠ-આસનને આકારે નહિ તૈયાર કરેલો કાષ્ઠનો કટકો, ચસાઈ કાષ્ઠથી કરેલું
પણ લોખંડના ખીલાથી જડેલું, ચસને યોગ્ય નહિ એવા કાષ્ઠથી કલ્પેલું, આ
સર્વ આસન વર્જ્ય છે. આપત્કાળમાં તો અપવિત્ર પદાર્થના લેપે વર્ણત
બે કોઈ આસન ગ્રહણ કરવું ॥૭-૮॥ હવે આ જપમાં જપમાળા તુલસી-
કાષ્ઠથી કરેલી શ્રેષ્ઠ માની છે. તેનો લાલ ન થાય તો આમળીના કાષ્ઠથી
કરેલી, કમળ ખીજથી બનાવેલી, સ્ફટિક મણિમાળા, રુદ્રાક્ષમાળા, દર્ભની
ગાંઠયો વાળીને બનાવેલી અથવા ચંદનકાષ્ઠથી કરેલી ગ્રહણ કરવી ॥૯-૧૦॥
આ માળામધ્યેથી યથાસંભવ એક માળાને ગ્રહણ કરીને, તેને લગવાનના

૧ ‘લોહજાત’મિતિ પાઠાન્તરમ્ ।

ત્તાદર્શી પુમાન્ ॥૧૧॥ નિશ્ચલા ત્રુટિતા ચૈવ સશબ્દા ચ પુરાતની ।
પ્રથિતા જીર્ણસૂત્રેણ જપે માલા વિગર્હિતા ॥૧૨॥ ધૃતા પાષણ્ડિ-
મિર્યા તુ પાપિમિશ્ચ દુરાત્મભિઃ । અસંસ્કૃતા તથા માલા ક્ષેયા
દુઃસ્વપ્નદા નૃણામ્ ॥૧૩॥ અષ્ટોત્તરશતેનોક્તા મણિભિર્માલિકોત્તમા ।
મધ્યમા સ્યાત્તદર્ધેન તદર્ધેન કનીયસી ॥૧૪॥ અકારાદિક્ષકારા-
ન્તાન્ વર્ણાન્ સર્વાન્ ક્રમેણ વા । લિખિત્વા સ્થાપયેદગ્રે પદ્મધૈવ
મણિકાનિવ ॥૧૫॥ એકૈકમાનુલોમ્યેન પ્રાતિલોમ્યેન ચ ક્રમાત્ ।

ચરણુકમળનો સ્પર્શ કરાવીને સુસંસ્કૃત કરે. અન્યથા-સંસ્કાર કરાવ્યા
વિનાની માળા જપમાં અયોગ્ય માની છે. માટે જપક જન તેવી સંસ્કૃત
માળાનેજ જપમાં રાખે ॥૧૧॥ વર્જ્ય માળાઓ તો આ છે-જે નિશ્ચળ
(પરોવાનો દોરો જડો હોવાથી અને પરોવાનું છિદ્ર જાણું હોવાથી દૃઢપણે
પરોવેલા હોવાથી મણુકા ફેરવી શકાય નહિ તે નિશ્ચળ મણિકાવાળી માળા
નિશ્ચળા કહેવાય) હોય, જે તુટી ગએલી હોય, જે મણુકા ફેરવતી વખતે
કટકટ શબ્દે સહિત હોય, જે પુરાતની-જાણું હોય, જે જાણું સૂત્રથી પરો-
વેલી હોય, તથા પાખંડી પાપી દુરાચારીઓએ પોતાના હાથ કંઠમાં ધારેલી
હોય અને જે અસંસ્કૃત-લગવાનના ચરણારવિંદનો સ્પર્શ વિગેરે સંસ્કારે
વર્જીત હોય, આ બધી માળાઓ દુષ્ટ સ્વપ્નને આપનારી હોવાથી વર્જ્ય
માની છે ॥૧૨-૧૩॥ તેમાં એકસો આઠ મણુકાની માળા ઉત્તમ માની છે,
ચોપન મણુકાની માળા મધ્યમ માની છે અને સત્તાવીશ મણુકાની માળા
અધમ માની છે ॥૧૪॥ અકાર જેમાં આદિ છે અને ક્ષકાર જેમાં અંત છે
એવા ચોપન અક્ષરોને અનુક્રમે પંક્તિબંધ લખીને પોતાની આગળ મણુ-
કાના સ્થાનમાં સ્થાપન કરીને, મંત્રાવૃત્તિના અનુક્રમને અનુસારે એક એક
અક્ષરને અનુલોમ પ્રતિલોમ લાવથી (પ્રથમથી છેલાસુધી અને છેલ્લેથી
પ્રથમ સુધી) જેતો થકો મંત્રજપને કરે તે આ અક્ષરમાળા જાણવી.
તેમાં અક્ષરનો અનુક્રમ એવો છે-અ આ ઈ ઈત્યાદિ યૌદ સ્વરો,
ક થી મ સુધીના પચીસ સ્પર્શો, ય ર લ વ આ ચાર અંતઃસ્થો, શ ષ સ હ
આ ચાર ઊખાણો, અનુસ્વાર વિસર્ગ આ બે, જહ્વામુળીય ઉપધ્માનીય આ

પર્યન્વર્ણજપં કુર્યાદક્ષમાલેયમુચ્યતે ॥૧૬॥ આરભ્યાનામિકામ-
ધ્યાત્પ્રાદક્ષિણ્યેન ચ ક્રમાત્ । તર્જનીમૂલપર્યન્તં જપેત્ સા કરમા-
લિકા ॥૧૭॥ સ્વસ્તિકાસનમાસીનો મુક્તપદ્માસનં તુ વા । ક્રજુરે-
કાગ્રદૃષ્ટિશ્ચ ભગવન્તં હૃદિ સ્મરન્ ॥૧૮॥ વસ્ત્રગોપિતમાલશ્ચ મન્ત્ર-
મેકૈકમુચ્ચરન્ । ત્યજન્નેકૈકમણિકં જપેન્નિયતસહ્જય્યા ॥૧૯॥
તર્જન્યા ન સ્પૃશેત્સૂત્રં મધ્યમામધ્યપર્વણિ । અઙ્ગુષ્ઠપર્વણા માલામ-
ણિમેકૈકમાહરેત્ ॥૨૦॥ ન સ્પૃશેદ્વામહસ્તેન જપમાલાં કદાચન । ન
પાતયેત્કરાત્તાં ચ જપાન્તાવધિ જાપકઃ ॥૨૧॥ પ્રમાદાત્પતિતાયાં
તુ માલાયાં સ્વસ્ય હસ્તતઃ । તદ્દોષશાન્તયે કુર્યાજ્જપમષ્ટોત્તરં શતમ્

એ, ઊં શઃ ક્ષઃ આ ત્રણ, એમ મળીને ચોપન અક્ષરો બાણવા ॥૧૫-૧૬॥
અનામિકા (છેલીની બેડેની) આંગળીના મધ્ય પર્વને આરંભીને પ્રદક્ષિણ ક-
મથી અનુક્રમે તર્જની (અંગુઠાની બેડેની) આંગળીના મૂળપર્વ પર્યંત દશ પ-
ર્વમાં મંત્રાવૃત્તિને ગણતો થકો જપે, તે આ કરમાળા કહી છે. તેમાં મધ્યમા
(વચ્ચલી) આંગળીનું મૂળ તથા તેના મધ્યપર્વને મેરૂપણે કહ્યેલા છે અને
તેના ઉલ્લંઘનમાં દોષ કહ્યો છે માટે તે બેને વર્જવા. તે તંત્રસારમાં કહ્યું છે —
'પર્વદ્વયં મધ્યમાયા જપકર્મણિ વર્જયેત્ । एनं मेरुं विजानीयात् दूषितं ब्र-
ह्मणा स्वयम् ॥' ધૃતિ ॥૧૭॥ સ્વસ્તિકાસને કે પદ્માસને બેસીને સરલ શરી-
રવાળો, એકાગ્ર દૃષ્ટિવાળો (અહીં તહી દૃષ્ટિને નહિ દેનારો) થઈને હૃદયમાં
મંત્રપ્રતિપાદ ભગવાનને સ્મરણ કરતો થકો, વસ્ત્રથી માળાને ઢાંકીને એક
એક મંત્રોચ્ચારણમાં એક એક મણકાને મુકતો થકો, 'પ્રતિદિન આટલો
જપ કરવો' એવા સંખ્યાનિયમથી જપ કરે ॥૧૮-૧૯॥ તર્જની (હાથના
અંગુઠાની પાસેની) આંગળી વડે માળાના દોરાને સ્પર્શ કરે નહિ. અંગુઠાના
પર્વના આગલા ભાગથી એક એક માળામણકાને મધ્યમા આંગળીના મધ્ય
પર્વમાં આહરણ કરે ॥૨૦॥ બપેક જન તે જપમાળાને કદાપિ ડાબા
હાથથી સ્પર્શ કરે નહિ અને જપની સમાપ્તિપર્યંત તે માળાને જમણા હાથ
થકી પાડી નાંખે નહિ. પ્રમાદને લીધે માળા પોતાના હસ્તથકી પડી જાય તો
તે દોષની શાંતિમાટે અષ્ટોત્તરશત જપ અધિક કરે (એક માળા વધારે

॥૨૨॥ માલાં ન સ્પર્શયેદ્મિં સ્વસ્ય પાદતલં તથા । જપં કુર્વેન્ન હ-
સ્તં ચ ધૂનયેન્ન ચ મસ્તકમ્ ॥૨૩॥ ઉષ્ણીષી કશ્ચુકી નમ્રો મુક્તકેશો
મલાવૃતઃ । અપવિત્રકરોઽશુદ્ધઃ પ્રલપન્ન જપેત્કચિત્ ॥૨૪॥ અપ્રા-
વૃત્તકરશ્ચૈવ સંવેષિતશિરાસ્તથા । ચિન્તાશોકાકુલમનાઃ કુદ્ધો
ભ્રાન્તઃ ક્ષુધાકુલઃ ॥૨૫॥ અનાસનઃ શયાનશ્ચ ગચ્છન્નુત્થિત एव
ચ । ઉપાનત્પાદુકારુઢો યાનશય્યાગતસ્તથા ॥૨૬॥ ન જપેદ્વૈષ્ણવો
મન્ત્રં પ્રૌઢપાદશ્ચ કર્હિંચિત્ । પ્રસાર્ય પાદૌ ન જપેત્કાકાસનગતસ્તથા
॥૨૭॥ પ્રહસંસ્તવરમાણશ્ચ નેક્ષમાણ હતસ્તતઃ । કરસંશ્ચાં નેત્રસંશ્ચાં

દેરવે) ॥૨૧-૨૨॥ જપસમયે અભેદી માળાને ભૂમિનો સ્પર્શ ન કરાવે
તથા પોતાના પાદતળનો સ્પર્શ ન કરાવે તથા જપ કરતાં હસ્ત મસ્તકાદિ
અંગને ન કંપાવે ॥૨૩॥ માથે પાઘડી વિગેરે મુકીને કે અંગરખુ-કેડીયું આ-
દિક ધારીને કે નીચું મુખ રાખીને (સરલ શરીર નહિ રાખીને) કે મસ્ત-
કના કેશને છુટા મુકીને (શિખાબંધન નહિ કરીને) કે મળથી લિંપાએલા
શરીરવાળો હોધને કે અપવિત્ર હાથવાળો હોધને કે ઉલટી આદિકથી અશુદ્ધ
શરીરવાળો હોધને ભપક જન મંત્ર જપને ન કરે તથા ખીબ સાથે બોલતો
થકો ક્યારેય પણ જપ નજ કરે ॥૨૪॥ જમણા હાથમાં ધારેલી જપ-
માળાને ગોમુખી આદિકથી નહિ ઢાંકીને કે વસ્ત્રવિગેરે વડે મસ્તકને બાંધીને
(એમ કહેવાથી-મસ્તકનું વસ્ત્રથી નિબંધનજ નિષિદ્ધ છે, પણ ઉત્તરીય
વસ્ત્રાદિકથી મસ્તકનું ઢાંકવું નિષિદ્ધ નથી, કેમકે 'નાપ્રાવૃત્તશિરાસ્તથા'
એમ પરાશરે મસ્તકને આચ્છાદન કર્યા વિના જપ ન કરવો એમ કહ્યું
છે) કે ચિન્તા શોક ક્રોધ ભ્રાંતિ ક્ષુધા આદિકે વ્યાકુળ હોધને કે આસન
વિનાજ એસીને કે સુતાં સુતાં કે ચાલતાં ચાલતાં કે ઉભાં ઉભાં કે પગમાં
પગરખાં પહેરીને કે પાદુકા પહેરીને કે રથાદિ વાહનમાં એસીને કે પર્યટાદિ
શય્યામાં ચઢીને નજ જપ કરે ॥૨૫-૨૬॥ તથા ભગવદ્ભક્ત ભપક પ્રૌઢ-
પાદ-જંઘાઉપર કે ઢીંચણઉપર કે સાથળઉપર ખીબે પગ મુકીને કે પગને
લાંબા કરીને કે કાકાસનથી એસીને જપ નજ કરે ॥૨૭॥ તથા હસતો
થકો કે ત્વરાને કરતો થકો (દોડતો થકો કે સત્ત્વર મંત્રવર્ણને ઉચ્ચા-

કુર્વન્નૈવ જપેત્પુમાન્ ॥૨૮॥ રથયાયામશિવસ્થાને ન જપેત્તિમિરા-
ન્તરે । દુર્ગન્ધિવાતસ્થાને ચ ન પાપિજનસન્નિધૌ ॥૨૯॥ નિદ્રાશ્યો-
ઽસ્તિ મહાન્વિદ્ધો જપે હ્યલસદુર્જયઃ । જયેત્તં સાવધાનોઽતો વિફ-
લોઽસ્ત્યન્યથા જપઃ ॥૩૦॥ અક્ષુલ્યગ્રે તુ યજ્ઞસં યજ્ઞસં મૈરુલક્ષ્મણે ।
અસક્ષ્યાતં તુ યજ્ઞસં તત્સર્વં નિષ્ફલં ભવેત્ ॥૩૧॥ નિષેધાતિક્રમં નૈવ
કુર્યાદેષ વિનાપદમ્ । મનો નિયમ્ય મતિમાન્ જપં કુર્વીત સર્વથા
॥૩૨॥ મનઃસંયમનં શૌચં મૌનં મન્ત્રાર્થચિન્તનમ્ । અવ્યગ્રત્વમનિ-
ર્વેદો જપસંસિદ્ધિદેતવઃ ॥૩૩॥ જપેચ્ચ નિયતો મત્તયા ત્રિકાલં પુરુ-

રણ કરતો થકો કે જલદી બહુ માળામણિકાને થહણ કરતો થકો)
કે અહી તહી જોતો થકો કે હરતસંજાને કરતો થકો કે નેત્રસંજાને ક-
રતો થકો જપને ક્યારેય નજ કરે ॥૨૮॥ હવે જપમાં વર્જ્ય દેશો આ
છે-બજારમાં કે અશિવ સ્થાન-શ્મશાનાદિકમાં કે ગાઠ અંધકારથી આવ-
રિત પ્રદેશમાં કે દુર્ગંધિ વાયુ આવતો હોય એવા સ્થાનમાં કે પાપિજનના
સન્નિધિમાં, ધ્યાનિ દુષ્ટ સ્થાનોમાં જપને નજ કરે ॥૨૯॥ જપમાં આ
મહાન્ વિદ્ધ છે, શો? તો જે આ નિદ્રા છે તે, કેમકે જપમાં પ્રવર્તેલા બહુ
જનો નિદ્રામુખના સમાગમને અનુભવીને નેત્રને મીચી જાય છે. આ
વિદ્ધ આળસુ જનથી દુર્જય છે. તો આ અંતરાયને સાવધાન થઈને જીતે.
ન જીતે તો કરેલો જપપણ નિષ્ફળ થાય ॥૩૦॥ જપમાળા વિના આંગ-
ળીના અગ્રથી જે જપ કરેલો છે તથા જપમાળામાં મેડને ઉઘંઘીને જે
જપ કર્યો છે તથા ગણના કર્યા વિના જે જપ કર્યો છે તે સર્વ નિષ્ફળ
થાયછે ॥૩૧॥ મતિમાન્ નર જપમાં જે આ નિષેધો કહ્યા તેને આપત્કાળ
વિના નજ ઉઘંઘન કરે. સર્વ પ્રકારે મનને નિયમમાં રાખીને જપ કરે ॥૩૨॥
જપસિદ્ધિમાં આ છ હેતુઓ છે-મનનો અન્યવિષયો થકી નિરોધ, બાહ્ય
આભ્યંતર શૌચ, નહિ ભાષણ કરવારૂપ મૌન, મંત્રના અર્થનું અનુસ્મરણ,
વ્યગ્રતાએ રહિતપણું અને અનિર્વેદ-ઉદાસીનતાએ રહિતપણું ॥૩૩॥
બાહ્ય પૂજાપદાર્થોવડે કે મનઃકલ્પિત પૂજાપદાર્થોવડે ત્રિકાળ (પ્રાતઃ-
કાળ-મધ્યાહ્નકાળ-સાયંકાળ) લગવાન્ શ્રીપુરૂષોત્તમનું અચળ મનથી

ષોત્તમમ્ । વાઘૈર્વા માનસૈર્દ્રવ્યૈઃ પૂજયિત્વા સ્થિરાન્તરઃ ॥૩૪॥
માર્જારમૂષકસ્પર્શે ક્રોધેઽધોવાયુસર્પણે । જપકાલે તુ સજ્ઞાતે માલાં
વસ્ત્રોપરિ મ્યસેત્ ॥૩૫॥ આચમ્ય પ્રાણાનાયમ્ય દૃષ્ટ્વા વાઙ્કે હરિં
સ્મરન્ । શેષં કુર્યાજ્જપં જ્ઞાત્વા સ્પર્શે ત્વસ્પૃશ્યવસ્તુનઃ ॥૩૬॥ ત્રયો
મેવા જપસ્યોક્તા વાચિકોર્પાંશુમાનસાઃ । કનીયોમધ્યમોત્કૃષ્ટા-
સ્તાન્ જ્ઞાત્વોત્તમમાચરેત્ ॥૩૭॥ ઉદાત્તનીચસ્વરિતૈઃ શબ્દૈઃ સ્પષ્ટ-
પદાક્ષરૈઃ । મન્ત્રસ્યોચ્ચારણં યત્ર સ જપો વાચિકો મતઃ ॥૩૮॥
કિંચ્ચિચ્છ્રવણયોગ્યં ચ મન્ત્રસ્યોચ્ચારણં શનૈઃ । યત્રેષ્વૌષ્ઠચલનં સ
ઉપાંશુર્જપો મતઃ ॥૩૯॥ ધિયા યત્રાક્ષરશ્રેણી સ્વરવર્ણપદાત્મિકા ।

પૂજન કરીને, પૂર્વોક્ત નિયમોએ યુક્ત થઈને લક્ષ્મીથી મંત્રજપને કરે ॥૩૪॥
જપમધ્યે બિડાલ ઉંદર આદિકનો સ્પર્શ થાય કે ક્રોધ ચઢી આવે કે
અધોવાયુનો ઉત્સર્ગ થાય તો જપમાળાને વસ્ત્રઉપર મુકીને, આચમન
કરી પ્રાયાણુમ કરી સૂર્યદર્શન કરીને અથવા હરિસ્મરણ કરીને પછીથી
બાકી રહેલા જપને કરે. અસ્પૃશ્ય-નીચ જાતિ કે મદ્ય માંસ વિષા મૂત્રા-
દિકેના સ્પર્શમાં તો સ્નાન કરીને બાકીનો જપ કરે ॥૩૫-૩૬॥ જપમાં
ત્રણ પ્રકારનો ભેદ-વાચિક ઉપાંશુ અને માનસ એવો છે. તેમાં ઉત્તરોત્તર
શ્રેષ્ઠ છે. અધમ મધ્યમ અને ઉત્તમ એવા ક્રમથી છે. તે આ ભેદનો
વિચાર કરીને ઉત્તમજ (માનસ) જપ કરવો ॥૩૭॥ તેનાં લક્ષણો કહું
હું-ઉદાત્ત અનુદાત્ત અને સ્વરિત આવા ત્રિવિધ સ્વરથી યથાયોગ્ય ઉચ્ચાર-
ણ કરેલા, સ્પષ્ટ મંદપદના અક્ષરો જેમાં છે એવા શબ્દોથી જેમાં મંત્રનું
ઉચ્ચારણ થાય તે જપ વાચિક કહ્યો છે. અર્થાત્ બીજાના શ્રવણવિષયને
યોગ્ય થાય તે વાચિક કહેવાય ॥૩૮॥ જેમાં કિંચિત્ શ્રવણને યોગ્ય
ધિમેથી મંત્રનું ઉચ્ચારણ થાય (પોતાના શ્રવણવિષયને યોગ્ય થાય) તે
જપ ઉપાંશુ માન્યો છે. જેમાં કિંચિત્ હોઠ હાલે તે જપ પણ ઉપાંશુ
માન્યો છે. આમાં જુદા વિના હોઠ હાલવાનો સંભવ નથી માટે જુદાનું
સાહિત્ય સમજવું, એરીતે ઉપાંશુ જપમાં બે ભેદ જાણવા ॥૩૯॥ જેમાં
સ્વર વર્ણ પદ ક્રમવાળું બુદ્ધિથીજ એક સ્મરણરૂપ ઉચ્ચારણ (જેમાં

ઉચ્ચાર્યેત ચ સંસ્મૃત્યા સ જપો માનસો મતઃ ॥૪૦॥ ઉચ્ચૈર્જપાદુ-
પાંશુઃ સ્યાદ્વિશિષ્ઠો દશમિર્ગુણૈઃ । જિહ્વાજપઃ શતગુણઃ સહસ્રગુણ
આન્તરઃ ॥૪૧॥ ગૃહે જપં સમં પ્રાદુર્ગોષ્ઠે દશગુણં તથા । ગૃહોદ્યાને
શતગુણં સહસ્રગુણકં વને ॥૪૨॥ અયુતં પર્વતે પુણ્યે નદ્યાં લક્ષ-
ગુણં તથા । દેવાલયે કોટિગુણમનન્તં હરિસન્નિધૌ ॥૪૩॥ इत्थं
યોષાપિ કુર્વીત નામમન્ત્રજપં હરેઃ । સધવા વિધવા વાપિ ભક્તા
ભગવતોઽનય ! ॥૪૪॥ અસ્નાતો માલયા નૈવ જપં કુર્વીત કર્હિચિત્

હોઠ હાલે નહિ) થાય તે જપ માનસ માન્યો છે ॥૪૦॥ વાચિક જપની
અપેક્ષાએ ઉપાંશુ જપ (કિંચિત્ શ્રવણયોગ્ય મંત્રાક્ષરરૂપ પ્રથમનો)
દશ ઘણો અધિક છે. તેની અપેક્ષાએ જિહ્વાજપ (કિંચિત્ હોઠ હલાવા
રૂપ બીજો ઉપાંશુ જપ) સો ઘણો અધિક છે. જિહ્વાજપની અપેક્ષાએ
જે તો આંતર-માનસ જપ છે તેતો સહસ્રઘણો અધિક છે ॥૪૧॥ તેમજ
જપનું દેશવિશેષથી ગુણાધિક્ય છે, જેમકે-પોતાના ઘરમાં કરેલો જપ
સમ (ન્યૂનાધિક બળવાળો નહિ) છે, ગોષ્ઠ-ગાયો આંધવાના સ્થાનમાં
કરેલો જપતો દશઘણો અધિક (તેથી અધિક બળવાળો) છે, ગૃહો-
દ્યાન-ઘરપાસે બનાવેલા આગમાં કરેલો જપ સોઘણો અધિક (તેથી
અધિક બળવાળો) છે, વનમાં કરેલો જપ તો સહસ્રઘણો અધિક (તેથી
પણુ અધિક બળવાળો) છે, પુણ્ય પર્વતમાં કરેલો જપ તો દશહજાર
ઘણો અધિક (તેથી પણુ અધિક બળવાળો) છે, પુણ્ય નદી તટે કરેલો
જપ તો લાખઘણો અધિક (તેથી પણુ અધિક બળવાળો) છે, દેવાલય-
રૂદ્રાદિ દેવાલયમાં કરેલો જપ તો કોટિઘણો અધિક (તેથી પણુ અધિક
બળવાળો) છે, ભગવદાલયમાં કરેલો જપ તો અનંત ઘણા ફળને આપનારો
છે ॥૪૨-૪૩॥ હે નિષ્પાપ વર્ણિન ! આ પ્રકારે સ્ત્રીઓએ પણ ભગવાનના
નામમંત્રનો જપ કરવો, (ઓંકાર અને નમઃ શબ્દે રહિત) ઓંકારમાં
એમને અધિકાર નથી, સધવા હોય કે વિધવા હોય, સર્વ કોઈ સ્ત્રીઓને
તુલ્યપણુ એમાં અધિકાર છે. ભગવદ્ભક્ત નારીએ તો નામમંત્ર જપ
કરવોજ ॥૪૪॥ સ્નાન કર્યા વિના તુલસ્યાદિ માળાથી ક્યારેય જપ નજ

આપન્નો માનસં જ્ઞાનં કૃત્વા કુર્યાજ્ઞપં પુમાન્ ॥૪૫॥ જ્ઞાનાદિ-
નિયમો નાસ્તિ માનસે તુ જપે નૃણામ્ । કીર્તને ચ હરેર્નામ્નાં વિના
માલાં કદાચન ॥૪૬॥ માલામશુચિહસ્તેન ન સ્પૃશેન્ન ક્ષિપેદ્ભુવિ ।
સ્ત્રિયં ચ સ્પર્શયેન્નૈવ જપાન્તે નિદધીત ચે ॥૪૭॥ હૃત્યં જપન્તિ
નિયતં હરિનામમન્ત્રં યે માનવા ભુવિ સદૌદ્ધવવર્ત્મસંસ્થાઃ । તે
યાન્તિ ધામ પરમં પરમાત્મનો વૈ ગોલોકસંજ્ઞમમલં કમલાધવસ્ય
॥૪૮॥ સુવ્રત ઉવાચ—શ્રુત્વા પુરાતનમહામુનિનેત્યમુક્તં શ્રીકૃષ્ણમ-
ન્ત્રજપનિર્ણયમાપ તુષ્ટિમ્ । વર્ણી સ ચાન્યમુનિમિઃ સહ ભૂમિપાલ !
પ્રીતો નનામ ચ હરિં સકલાર્થસિદ્ધિમ્ ॥૪૯॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे श्रीनारायणवासुदेवानन्द-
संवादे श्रीकृष्णमन्त्रजपविधिनिर्णयनामा त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

કરે. આપત્તિને પામેલો પુરૂષ તો માનસ જ્ઞાન કરીને જપ કરે ॥૪૫॥
માનસ જપમાં તો જ્ઞાનાદિ નિયમ છેજ નહિ તથા માળા વિના લગવા-
નના નામકીર્તનમાં જ્ઞાનાદિ નિયમ અચર્ય છેજ નહિ ॥૪૬॥ જપ-
માળાને અપવિત્ર હાથથી નજ સ્પર્શ કરે. તેમ ભૂમિઉપર પણ અચર્ય
પણ નજ નાંખી દે. તેમ નારીને સ્પર્શ નજ કરાવે. જપ કરી રહ્યા પછી
પોતેજ ખુંટી આદિક ઉપર મુકી દે ॥૪૭॥ આ પ્રકારે પ્રતિદિન લક્ષિતી
લગવાનના નામમંત્રને સંખ્યાના નિયમથી જેઓ ઉદ્ધવસંપ્રદાયમાં
રહીને જપે છે તે મનુષ્યો કમળાકાંત પરમાત્મા કૃષ્ણના નિર્મળ ગોલોક
નામના પરમ ધામને પામેછે ॥૪૮॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે ભૂમિપાળ!
આ પ્રકારે પુરાતન લગવાન નારાયણ મહામુનિએ કહેલો શ્રીકૃષ્ણમંત્ર
જપવિધિ સાંભળીને વાસુદેવાનંદવર્ણી સલામાં બેઠલા બીજા અધા મુનિ-
જનો તથા હરિજનો સાથે બહુ પ્રસન્ન થયા. અને પ્રસન્ન થએલા તેમણે
સમગ્ર પુરૂષાર્થની સિદ્ધિને આપનારા તે લગવાન શ્રીહરિને દંડવત
પ્રણામ કર્યા ॥૪૯॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे प्रबो-
धन्युत्सवे श्रीनारायणवासुदेवानंदसंवादे श्रीकृष्णमन्त्रजपविधि-
निर्णयनामा त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથો દશમ્યાં તરણૌ ગતેઽસ્તં વિધાય સાન્ધ્યં સ
વિધિં વિધિજ્ઞઃ । મહાસભાયામુપવિષ્ટ ઉચ્ચે પીઠે પ્રસન્નાસ્ય ઉવાચ
મક્તાન્ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિત્વાચ—શૃણ્વન્તુ મુનયઃ સર્વે ગૃહિણશ્ચ
સ્ત્રિયોઽસ્ત્રિલાઃ । હિતં વદામિ સર્વેષાં ગુરુત્વાદહમાદરાત્ ॥૨॥

અધ્યાય ૩૧ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યાર પછી કાર્તિક શુકલ દશમી
તિથિએ સૂર્ય અસ્ત પામતાં વિધિજ્ઞ ભગવાન, સાયંસંધ્યામાં કરવાના
વિધિને યથાવિધિ કરીને, સર્વ ભક્તોને આનંદ આપવા મહાસભાના
મધ્યમાં રહેલા જિયા સિંહાસનમાં વિરાજમાન થઈને, પ્રસન્ન મુખકમ-
ળથી સર્વ ભક્તો પ્રત્યે બોલ્યા ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે
ભક્તો ! તમો સર્વે સાંભળ્યો, કહીશ એવો હિતોપદેશ સર્વ હોઈને સમાન
છે, કેમકે એમાં સર્વને અધિકાર છે, તો જે મુનિઓ જે ગૃહસ્થો
જે સ્ત્રિયો છે તે તમો સર્વે સાંભળો. સાવધતાથી સાંભળો, કેમકે
આ તમારા સર્વેનું હિત કહું છું. જે ગુરુઓ હોઈને સમયે હિતનો ઉપ-
દેશ ન આપે તો દોષનું સ્થાન થાય છે, કેમકે ધર્મનું અનુશાસન કરવું
એ ગુરુઓનો ધર્મ છે, તેનું ઉલ્લંઘન કરે તો દોષથી કેમ ન લેપાય ?
લેપાયજ, માટે તમારા તમામનું હું હિત કહું છું તેને એકાગ્ર મન રાખી
સાંભળો. અથવા—નિર્લેપ, આત્મકામ અને આત્મકામો તત્વાર્થનો ઉપ-
દેશ કરે કે ન કરે તેથી તેમને કશો અર્થ નથી. તો પ્રાકૃત પુરુષોની પેઠે
અમો દોષથી લેપાતા નથી. કિંતુ પરપીડાને નહિ સહન કરવાના સ્વભા-
વવાળા અને પરપીડાની નિવૃત્તિમાંજ એક પ્રવર્તેલા અમારે હિતોપદેશ
સ્વયંપ્રયોજનપણે (સ્વાર્થ સીવાય) કરવો જોઈએ, કારણ કે ગુરુઓ
દયાપ્રધાન હોય છે, તો આદરપૂર્વક હું કહું છું, હિતશ્રવણમાં જે આદર
તમારો છે તેથી તમારા હિતના કથનમાં અમારો અધિક આદર અનુવર્તે

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને ભક્તોને ઉદ્દેશીને એકાદશીનો વ્રતમહિમા સર્વા-
ધિક કહ્યો છે.

પ્રબોધન્યમિધા શ્વોઽસ્તિ તિથિરેકાદશી જનાઃ ! । વ્રતં તસ્યાઃ પ્રક-
ર્તવ્યં સર્વૈરેવ મદાશ્રિતૈઃ ॥૩॥ અસ્માકમિષ્ટદેવો હિ શ્રીકૃષ્ણઃ
પુરુષોત્તમઃ । વ્રતં તસ્યૈતદસ્તીતિ સર્વૈઃ કાર્યં પ્રયત્નતઃ ॥ ૪ ॥ ન
કરોતિ હિ યો મૂઢ એકાદશ્યામુપોષણમ્ । સ નરો નરકં યાતિ
રૌરવં તમસાવૃતમ્ ॥૫॥ યાનિ કાનિ ચ પાપાનિ બ્રહ્મહત્યાસ-
માનિ ચ । અન્નમાશ્રિત્ય તિષ્ઠન્તિ સંપ્રાપ્તે હરિવાસરે ॥ ૬ ॥
તાનિ પાપાન્યવાપ્નોતિ યો ભુક્તે હરિવાસરે । માતૃહા પિતૃહા ચૈવ
ગુરુહા ચ સ ઓચ્યતે ॥૭॥ એકાદશ્યાં તુ યો ભુક્તે પક્ષયોરુભયોરપિ ।
પ્રતિગ્રાસં સ વૈ ભુક્તે મલં પૃથ્વીસમુદ્રવમ્ ॥૮॥ નિષ્કૃતિર્બ્રહ્મહ-
ત્યાયાઃ શાસ્ત્રે પ્રોક્તા મનીષિભિઃ । એકાદશ્યન્નકામસ્ય નિષ્કૃતિઃ
ક્વાપિ નોદિતા ॥૯॥ ઇહ પાનેન મદ્યસ્ય પાતૈવ નરકં વ્રજેત્ । એકા-

છે ॥૨॥ હે જનાઃ ! આવતી કાલે પ્રબોધની નામની એકાદશી તિથિ છે,
તેનું વ્રત અમારા આશ્રિત સર્વ કોઈએ વિશેષપણે કરવું ॥૩॥ વળી આ
એકાદશીવ્રત વ્રતાન્તરની અપેક્ષાએ અધિક છે, કેમકે આ વ્રત ભગવાન
પુરુષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણનું છે, તેનાથી તેમની પ્રસન્નતા થાય છે. એ શ્રીકૃષ્ણ
આપણા ઇષ્ટદેવ છે, માટે સર્વ મદાશ્રિતોએ આ વ્રત પ્રયત્નથી કરવું ॥૪॥
જે નર એકાદશી દિવસે ઉપવાસને ન કરે તે મૂઢ ગાઢ અંધકારથી વ્યાપ્ત
એવા રૌરવ નરકને પામે છે ॥૫॥ બ્રહ્મહત્યાને સમાન જે કોઈ પાપો છે
તે સર્વે હરિદિવસ આવતાં અન્નનો આશ્રય કરીને રહે છે. માટે તે દિવસે જે
અન્નને જમે છે તે જન તે પાપોને પામે છે અને એકાદશી દિવસે અન્નને
ખાનારો તે જન માતૃહત્યા પિતૃહત્યા ગુરુહત્યાદિ મહાપાપનો ભાગી થાય છે
॥૬-૭॥ જે શુકલ કે કૃષ્ણ બન્ને પક્ષની પણ એકાદશી તિથિએ અન્નને ખાય
છે તે પુરુષ પ્રત્યેક કોળીએ પૃથ્વીથક્રી ઉત્પન્ન થતા કોઈ પણ મળને
ખાય છે (મળલક્ષણ સદૃશ દોષભાગી થાય છે) ॥૮॥ બ્રહ્મહત્યાનું પણ
શાસ્ત્રમાં મન્વાદિ મહર્ષિઓએ પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે. એકાદશી દિવસે અન્ન
લક્ષણનું તો કોઈપણ ધર્મગ્રંથમાં પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું જ નથી, કે જેથી તે
શુદ્ધ થાય ॥૯॥ લોકમાં મદ્યપાન કરનારો નર પોતે એકલો જ નરકને

દશ્યન્નકામસ્તુ પિતૃભિઃ સહ મજ્જતિ ॥૧૦॥ વૈષ્ણવઃ પુરુષઃ સ્ત્રી
 ચ કુર્યાદેકાદશીવ્રતમ્ । યથા શુક્લા તથા કૃષ્ણા વિશેષો નાત્ર
 વિદ્યતે ॥૧૧॥ અષ્ટવર્ષાધિકો મર્ત્યો હ્યશીતિન્યૂનવત્સરઃ । એકાદશી-
 મુપવસેત્ પક્ષયોરુભયોરપિ ॥૧૨॥ બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થશ્ચ વાનપ્રસ્થશ્ચ
 ભિક્ષુકઃ । એકાદશીવ્રતં કાર્યં તૈશ્ચ સ્ત્રીભિશ્ચ સર્વેશઃ ॥ ૧૩ ॥
 વિધવા યા ભવેન્નારી ભુજીતૈકાદશીદિને । તસ્યાસ્તુ સુકૃતં નશ્યે-
 બ્રહ્મહત્યા દિને દિને ॥૧૪॥ સમ્પ્રાપ્ય વાસરં વિષ્ણોર્યો નરઃ સંય-
 તેન્દ્રિયઃ । ઉપવાસપરો ભૂત્વા પૂજયેન્મધુસૂદનમ્ ॥૧૫॥ તત્કથા-
 શ્રુતિકીર્તિભ્યાં રાત્રૌ કુર્યાન્ન જાગરમ્ । સ શોધયતિ પાપાનિ
 શરદમ્બુમલં યથા ॥૧૬॥ એકાદશીસમુત્થેન વહ્નિના પાતકેન્ધ-

પામે. એકાદશી દિવસે અન્નભક્ષણ કરનારો તો પોતાના પિતાપ્રમુખ
 પૂર્વજો સાથે નરકમાં પડે છે ॥૧૦॥ વૈષ્ણવ પુરુષ કે સ્ત્રી તે આ એકાદશી-
 વ્રતને કરે. જેવી શુક્લપક્ષની એકાદશી છે એવી કૃષ્ણપક્ષની છે, એ
 બેમાં ન્યૂનાધિક ભાવ નથી. એકાદશીમાત્ર તો વ્રતને યોગ્ય છે ॥૧૧॥ જે
 બાલક આઠ વર્ષથી અધિક વયનો ન હોય અને જે વૃદ્ધ એંશીવર્ષથી
 ન્યૂન વયનો ન હોય તેવા બાળ વૃદ્ધ વિના બીજા અધાએ આ ઉપોષણ
 વ્રત કરવું ॥૧૨॥ આ વ્રત સર્વ આશ્રમને સાધારણ છે, નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી
 તથા સંન્યાસી વાનપ્રસ્થ અને ગૃહસ્થ આ સર્વેએ આ એકાદશીવ્રત
 કરવું તથા સધવા કે વિધવા સર્વ કોઈ સ્ત્રિયોએ આ વ્રત કરવું ॥૧૩॥
 જે વિધવા નારી એકાદશી દિવસે અન્ન જમે તેનું તો સુકૃત નાશ પામે
 અને દિને દિને બ્રહ્મહત્યા પાપને પામે (આમ કહેવાથી આ વ્રત ન કરે
 તો વિધવાને વિશેષ પાપ છે એમ કહેલું જણવું) ॥૧૪॥ જે નર એકા-
 દશીને દિવસે ઉપવાસ કરીને, જીતેન્દ્રિય થઈને શ્રીકૃષ્ણનું પૂજન કરે
 અને તેમની કથાના શ્રવણ કીર્તન કરીને રાત્રિએ જાગરણ કરે તે નર
 શરદકાળમાં નિર્મળ જળજ જેમ એમ પાપમળને શુદ્ધ કરે છે (પોતે
 નિર્મળ થઈને પોતાના આશ્રિત જનના મળને પણ ટાળી નાંખે છે)
 ॥૧૫-૧૬॥ યથાવિધિ કરેલા એકાદશીવ્રતથી ઉદ્ભવેલા અગ્નિથી પ્રાચીન

નમ્ । મક્ષતાં યાતિ સકલમપિ જન્મશતોદ્ભવમ્ ॥૧૭॥ નેદશં
પાવનં કિશ્ચિન્નરાણામિદં વિદ્યતે । યાદશં પદ્મનાભસ્ય દિનં પાત-
કહાનિદમ્ ॥૧૮॥ તાવત્ પાપાનિ દેહેઽસ્મિન્નિષ્ઠન્તિ હિ મહાન્ત્યપિ ।
યાવન્નોપોષ્યતે મર્ત્યૈઃ પદ્મનાભદિનં શુભમ્ ॥૧૯॥ કુરુક્ષેત્રે તુ
યત્પુણ્યં ગ્રહણે ચન્દ્રસૂર્યયોઃ । ગોદાનેન ભવેત્તત્સ્યાદેકાદશ્યામુ-
પોષણાત્ ॥૨૦॥ તપસ્વિનો ગૃહે નિત્યં લક્ષં યસ્ય ચ ભુજ્જતે ।
ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ તસ્ય પુણ્યં તુ યદ્ભવેત્ ॥૨૧॥ એકાદશીવ્રતેનૈવ
તત્પુણ્યં પ્રાપ્નુયાન્નરઃ । સ્વધર્મદૃઢનિષ્ઠશ્ચ વાસુદેવપરાયણઃ ॥૨૨॥
અશ્વમેધસહસ્રાણિ રાજસૂયશતાનિ ચ । એકાદશ્યુપવાસસ્ય કલાં
નાર્હન્તિ ષોડશીમ્ ॥૨૩॥ એકાદશેન્દ્રિયૈઃ પાપં યત્કૃતં પૂર્વજન્મસુ ।
એકાદશ્યુપવાસેન તત્સર્વં વિલયં વ્રજેત્ ॥૨૪॥ એકાદશ્યા સમં

અનેક જન્મનાં સમગ્ર પાપરૂપ કાષ્ઠ ભસ્મપણાને પામે છે ॥૧૭॥ લોકમાં
જેવું એકાદશીવ્રત ઉપવાસ જાગરણ લગવદ્ભજનાદિકવડે સેવન કર્યું થકું
પાપને નાશ કરે છે તેવું કોઈ પણ વ્રતાદિક નરોને પાવન કરનાર નથી
॥૧૮॥ જ્યાંસુધી મનુષ્યોએ ઉપવાસ નામનું શુભ એકાદશીવ્રત કર્યું
નથી ત્યાંસુધી મોટાં એવાં પણ પાપો દેહમાં રહે છે (આ દેહીને ત્યાગ
કરતાં નથી) આ વ્રતનું અનુષ્ઠાન કરતાં તો મોટાં એવાં પણ પાપો પ્રણાશ
પામી જાય છે ॥૧૯॥ કુરુક્ષેત્ર (દેશવિશેષ)માં ચંદ્ર કે સૂર્યના ચંદ્રમા
(કાળ વિશેષમાં) કરેલા ગોદાનથી (દેવવિશેષના દાનથી) જે પુણ્ય થાય
તે પુણ્ય એકાદશીના ઉપવાસથી થાય (આ ઉપરથી આ વ્રતનું અધિક
પુણ્યમાં હેતુપણું કહેલું જાણવું) ॥૨૦॥ એનોજ પ્રપંચ કરી કહે છે-
સાઠ હજાર વર્ષપર્યંત પ્રતિદિન લાખ તપસ્વિ ભક્ત બ્રાહ્મણોને જમાડ-
નારા જનને જે પુણ્ય થાય તે પુણ્ય દૃઢ ધર્મ ભક્તિએ સહિત એકાદશી-
વ્રતનું અનુષ્ઠાન કરનારાને થાય ॥૨૧-૨૨॥ એકાદશી ઉપવાસનું જે
સુકૃત થાય તેના સોળમા ભાગને પણ હજાર અશ્વમેધ અને સો રાજસૂય
યજ્ઞનું સુકૃત સમાન થતું નથી ॥૨૩॥ પ્રાચીન અનેક જન્મમાં નેત્ર
શ્રોત્રાદિ સર્વ ઇન્દ્રિયોથી જે પાપ કર્યું છે તે સર્વ એકાદશીના ઉપવા-

કિંચિત્પાપત્રાણં ન વિદ્યતે । વ્યાજેનાપિ કૃતા યા તુ ન દર્શયતિ
 માસ્કરિમ્ ॥૨૫॥ સ્વર્ગમોક્ષપ્રદા હ્યેષા શરીરારોગ્યદાયિની । સુક-
 લત્રપ્રદા હ્યેષા રાજ્યપુત્રપ્રદાયિની ॥૨૬॥ ન ગજ્ઞા ન ગયા વાપિ ન
 કાશી ન ચ પુષ્કરમ્ । ન ચાપિ કૌરવં ક્ષેત્રં ન રેવા ન ચ દેવિકા
 ॥૨૭॥ યમુના ચન્દ્રભાગા ચ તુલ્યા નૈવાનયા યતઃ । અનાયાસેન
 વ્રતિભિઃ પ્રાપ્યતેઽસ્યાઃ પરં પદમ્ ॥૨૮॥ રાત્રૌ જાગરણોપેતં સમુ-
 પોષ્ય હરેર્દિનમ્ । સર્વપાપવિનિર્મુક્તો વિષ્ણુલોકં વ્રજેન્નરઃ ॥૨૯॥
 દશૈવ માતૃકે પક્ષે તથૈવ દશ પૈતૃકે । પ્રિયાયા દશ ચાત્માનં પુરુ-
 શાનુદ્ધરેત્સ ચ ॥૩૦॥ કલ્પદ્રુચિન્તામણિવન્નૃણાં વાઙ્મિતપૂરણી ।
 ભવત્યેકાદશી તસ્માત્તદ્વ્રતાત્પૂર્ણકામતા ॥૩૧॥ એકાદર્શી પ્રપન્ના

સથી વિનાશ થાય છે ॥૨૪॥ આ એકાદશીવ્રતને સમાન પાવન ખીનું
 કોઈ પણ વ્રતાદિ નથી. કોઈ મિષથી પણ કરેલું જે આ ઉપોષણ વ્રત
 યમદર્શન થકી નિવૃત્તિ કરે છે, જેનો ઉપવાસ કરનારાને કદાપિ યમરા-
 જનું દર્શન કરવાનું રહે નહિ, અર્થાત્ એનો નરકપાત ન થાય ॥૨૫॥ આ
 વ્રતના અનુષ્ઠાનથી ઐહિક-કલત્ર પુત્ર ક્ષેત્ર આયુષ્ આરોગ્ય રાજ્ય
 આદિક, પારલૌકિક-સ્વર્ગાદિ અને નિઃશ્રેયસ જે અનવધિક સુખસ્વરૂપ
 છે તે સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ જે જન જેને ઇચ્છે તે તેને આ વ્રતથી
 પામે છે ॥૨૬॥ આ એકાદશીને તુલ્ય ગંગાજી નથી, ગયાજી પણ નથી,
 કાશીપુરી નથી, પુષ્કર સરોવર નથી, કુરૂક્ષેત્ર પણ નથી, નર્મદા તથા
 દેવિકા નદી નથી, યમુના નદી તથા ચંદ્રભાગા નદી નથી, કેમકે આ
 એકાદશીના વ્રતથી જનો અનાયાસથીજ અપુનરાવૃત્તિ પરંપદ (ભગ-
 વદ્ધામ) ને પામે છે ॥૨૭-૨૮॥ જે જન હરિદિને ઉપવાસ કરીને
 રાત્રિએ જાગરણ ભગવદ્ભજનપૂર્વક કરે તે સર્વ પાપમાંથી વિનિર્મુક્ત
 થઈને વિષ્ણુલોકને પામે ॥૨૯॥ માતાના કુળમાં દશ, પિતાના કુળમાં
 દશ, પત્નીના કુળમાં દશ, અને પોતે, એમ એકત્રિશ પુરૂષોને આ વ્રતમાં
 નિષ્ઠાવાળો નર સંસારથકી ઉદ્ધાર કરે છે ॥૩૦॥ તે આ એકાદશી કલ્પ-
 વૃક્ષ ચિન્તામણી આદિકની પેઠે પોતાનું વ્રત કરનારા જનોના સમગ્ર વાંછિ-

યે નરાસ્તે હિ વરોત્તમાઃ । દ્વિદ્વન્દ્વવાહવો ભૂત્વા નાગારિકૃતવાહનાઃ
 ॥૩૨॥ સ્ત્રગ્વિણઃ પીતવસ્ત્રાશ્ચ પ્રયાન્તિ હરિમન્દિરમ્ । પ્રાપ્નુવન્તિ
 પુનર્નૈવ સંસૃતિં ચ કદાચન ॥૩૩॥ એષ પ્રભાવો હિ મયા હ્યેકા-
 દશ્યાઃ પ્રકીર્તિતઃ । પાપેન્ધનસ્ય સર્વસ્ય પાવકાલ્યો મહીતલે ॥૩૪॥
 માહાત્મ્યમેકાદશિકાવ્રતસ્ય શુષ્કાર્દ્રપાપક્ષયકારિ ભક્તાઃ ! ।
 પ્રોક્તં મયૈતદ્બુદ્ધયેઽવધાર્ય તત્કાર્યમેવ સ્વહિતાય સર્વૈઃ ॥૩૫॥ ઇતિ
 શ્રીસત્સંજ્ઞિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે એકાદ-
 શીવ્રતમાહાત્મ્યનિરૂપણનામૈકત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૧॥

સુવ્રત ઉવાચ—એકાદશ્યાસ્તુ માહાત્મ્યમિત્યં ભગવતોદિતમ્ ।
 શ્રુત્વાહૃષ્ણનાઃ સર્વે ધર્મનિષ્ઠાસ્તુ નિર્ભરમ્ ॥૧॥ તેષુ યે પ્રશ્નનિ-

તને પૂરણ કરનારી છે, માટે તેના વ્રતાચરણથી પૂર્ણકામતા થાય ॥૩૧॥
 જે નરો એકાદશીવ્રતને ભગવદ્ભક્તિપૂર્વક કરે છે તે નરો ઉત્તમોત્તમ
 થઈ, ચતુર્ભુજરૂપે થઈ, ગરુડ ઉપર બેસીને, વનમાળા ધારીને પિતાંબર-
 ધારી થઈને, ભગવાનના ધામને પામે છે. અર્થાત્ ભગવાનનું જે સાલોઝ્ય
 સારૂપ્ય તે રૂપ મોક્ષને પામે છે. તેઓ ફરીને સંસારને ક્યારેય નથીજ
 પામતા ॥૩૨-૩૩॥ ભૂતળમાં સર્વ પાપરૂપ કાષ્ઠનો અગ્નિરૂપ (દાહક)
 આ એકાદશીનો પ્રસિદ્ધ પ્રભાવ મેં તમોને કહી સંભળાવ્યો ॥૩૪॥ હે
 ભક્તાઃ ! જે આ જ્ઞાત અજ્ઞાત પાપને પ્રણાશ કરનાર એકાદશીવ્રત મેં
 કહ્યું તેને હૃદયમાં ધારીને તમો સર્વેએ કરવુંજ, કેમકે આ તમારું હિત
 છે ॥૩૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંજ્ઞિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે
 એકાદશીવ્રતમાહાત્મ્યનિરૂપણનામૈકત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૧॥

અધ્યાય ૩૨ મો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે ભગવાને કહેલું એકા-
 દશીનું માહાત્મ્ય સાંભળીને સર્વકોઈ ધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા જનો બહુ હર્ષને

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને એકાદશીવ્રતના સર્વાધિકપણમાં કહેલા હેતુ-
 નિરૂપણનો અનુવાદ કર્યો છે.

પુણા જનાસ્તેઽથ પ્રણમ્ય તમ્ । પપ્રચ્છુઃ સ્વામિનં ભક્ત્યા
 બદ્ધાઞ્જલિપુટા નૃપ ! ॥૨॥ જના ઝુચુઃ—તિથિરેકાદશી સ્વામિ-
 સ્ત્વયા સર્વવ્રતાધિકા । પ્રોક્તા મહાફલા ચાત્ર હેતું નો
 વક્તુમર્હસિ ॥૩॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ પૃષ્ઠો નિજૈર્મત્કૈર્મત્કવત્સલ
 ર્શિતા । તન્માહાત્મ્યાધિક્યહેતું વક્તું સમુપચક્રમે ॥૪॥ શ્રીના-
 રાયણમુનિરુવાચ—માહાત્મ્યસ્યાધિકત્વં તુ વિષ્ણોઃ સમ્બન્ધતો
 નૃણામ્ । સર્વેષાં જાયતે નૂનમિતિ જાનીત સુવ્રતાઃ ! ॥૫॥
 સાક્ષાચ્છ્રીવાસુદેવસ્ય દેહજત્વાત્તથા વરાત્ । માહાત્મ્યમીદ્રશં
 તસ્યા યથા જાતં તથા બ્રુવે ॥૬॥ આસીત્પુરા કૃતયુગે નાડી-
 જઙ્ગાભિધોઽસુરઃ । તસ્ય પુત્રો મુરો નામ્ના બભૂવાતિબલોદ્ધતઃ ॥૭॥
 બ્રહ્માણં તપસારાધ્ય દુષ્કરેણ સ દૈત્યરાટ્ । દેવૈઃ સર્વૈરવધ્યત્વં

પામ્યા ॥૧॥ હે નૃપ ! તેમાં જે કોઈ જનો જણાસુ હોઈને પ્રશ્ન પુછવામાં
 પ્રવીણ હતા તેઓ સ્વામી શ્રીહરિને પ્રેમથી પ્રણામ કરીને એ હાથ જોડીને
 પુછવા લાગ્યા ॥૨॥ હરિજનો પુછેછે—હે સ્વામિન ! આપે એકાદશી
 તિથિ સર્વ વ્રતોથકી અધિક અને મહાફળને આપનારી કહી, એના આવા
 મહિમામાં કારણ શું ? (તિથિઓ મધ્યે એનો શો વિશેષ છે ? અને એનો
 આટલો બધો મહિમા શાથી ?) તે તમો અમોને કહેવાને યોગ્ય છો ॥૩॥
 સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન ! એરીતે નિજલક્ષ્મીએ પુછેલા લક્ષ-
 વત્સળ લગવાને એકાદશીના મહિમાના અધિકપણમાં કારણ કહેવાનો
 ઉપક્રમ કર્યો ॥૪॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે સુવ્રતા ! સર્વકોઈનરોને
 વિષ્ણુના સંબન્ધથીજ અધિક માહાત્મ્ય થાયછે, એમ તો તમો સર્વે નિશ્ચ-
 યથી જાણો ॥૫॥ એકતો સાક્ષાત્ લગવાન વાસુદેવના દિવ્ય દેહથી
 ઉત્પત્તિ થઈછે અને બીજું તેમના થકી વર મળ્યો છે માટે એકાદશીનો
 આવો મહિમા થયો છે, તે તમોને હું સંક્ષેપમાં કહુંછું ॥૬॥ પૂર્વે સત્ય-
 યુગમાં નાડીજંઘ નામનો કોઈ એક અસુર હતો, તેનો પુત્ર મુરનામે મહા-
 બળસંપન્ન ઉદ્ધત હતો ॥૭॥ આ દૈત્યરાજ મુર દુષ્કર તપે કરીને બ્રહ્માનું
 આરાધન કરીને, તેમના થકી સર્વ દેવોએ નહિ વધ થવારૂપ ધર્મિસત વરને

વરં લેભે નિજેષ્ણિતમ્ ॥૮॥ તતો મદોદ્ધતઃ સર્વાન્સ જિત્વા દિક્પ-
તીન્ દ્રુતમ્ । ચક્રે સ્વતેજસૈવાન્યાનિન્દ્રાદીનેકરાટ્ સ્વયમ્ ॥૯॥
તતઃ સુરગણાઃ સર્વે સ્થાનભ્રષ્ટા હૃતૌજસઃ । ભીતા દૈત્યપતેશ્વરુઃ
કામરૂપા મહીતલે ॥૧૦॥ કાલેન ક્રિયતા તેઽથ દુઃખિતાસ્ત્રિદિ-
વૌકસઃ । બ્રહ્માણં શરણં ગત્વા સ્વીયં દુઃખં ન્યવેદયન્ ॥૧૧॥
અકલ્પસ્તત્પ્રતીકારે સોઽપિ તૈઃ શઙ્કરેણ ચ । સાકં જગામ ક્ષીરોદં
શ્વેતદ્વીપોઽસ્તિ યત્ર તુ ॥૧૨॥ તીરે પયોનિઘેસ્તસ્ય સમાહિતધિયઃ
સુરાઃ । ઉપતસ્થૂ રમાકાન્તં નિરાહારા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૧૩॥ એક-
પાદસ્થિતાઃ સર્વે હ્યુર્ધ્વલોચનબાહવઃ । ચક્રુસ્તીવ્રં તપોઽવ્યગ્રાસ્ત-
ત્પ્રસાદમભીષ્ણવઃ ॥૧૪॥ તેષામત્યુગ્રતપસા સન્તુષ્ટઃ કમલાપતિઃ ।

પામ્યો હતો ॥૮॥ તેપછી પ્રકૃતિથીજ ઉદ્ધત આ મુરદાનવ વરલાલથી અ-
ત્યંત ઉદ્ધત થઈને ઇન્દ્રાદિ દિગ્પાળોને જલદી જીતીને, સ્વયં એકાધિપતિ
થઈને પોતાના સામર્થ્યથીજ તેમના તેમના સ્થાનમાં (એન્દ્રાદિ પદમાં)
પોતાની જાતિના બીજા દિગ્પાળોની તેણે યોજના કરી ॥૯॥ તે સમયે સ્થાન-
ભ્રષ્ટ થતાં નિસ્તેજ થએલા સર્વે દેવો દૈત્યપતિ મુરથઈ લય પામીને કામરૂપ
(યથેષ્ટ પ્રચ્છન્નરૂપ ધારીને) થઈને ભૂતળમાં અહીં તહી વિચરવા લાગ્યા
॥૧૦॥ તેપછી તે ઇન્દ્રાદિ દેવો કેટલેક કાળે દુઃસહ દુઃખને પામતાં તેના
નિવારણનો ઉપાય નહિ પામીને, બ્રહ્માના શરણને પામીને તેમણે પોતાનું
દુઃખ તેમને નિવેદન કર્યું ॥૧૧॥ તેમના દુઃખનિવારણમાં અસમર્થ બ્રહ્મા-
પણ પોતાના વરદાનથી પ્રાપ્ત થએલા બળના મદે કરીને ઉદ્ધત તે મૂઠ
અમુરના નિયંત્રમાં અશક્ત હોઈને શ્રીનારાયણને પ્રસન્ન કરવા શંકરને
સાથે લઈને તે ઇન્દ્રાદિકોની સાથે ક્ષીરસાગરના પ્રતિ ગયા, જેમાં શ્વેત-
દ્વીપ રહ્યોછે ॥૧૨॥ તે ક્ષીરસાગરના ઉત્તર તીરમાં બ્રહ્માદિ દેવો સાવધાન
મનવાળા થઈ, નિરાહાર જીતેન્દ્રિય થઈ, રમાપતિનું આરાધન કરવા
લાગ્યા ॥૧૩॥ તે ભગવાનના પ્રસાદની આકાંક્ષાથી એક પગે ઉભા રહી,
ઉર્ધ્વ દૃષ્ટિ અને ઉર્ધ્વ બાહુ રાખીને ભવબ્રહ્માદિ સર્વે દેવો અવ્યયપણે તીવ્ર
તપ કરવા લાગ્યા ॥૧૪॥ તેમના અતિઉગ્ર તપથી પ્રસન્ન થએલા ભગવાન

પ્રાદુર્વભૂવ વૈકુઠાત્તેષામગ્રે મહાદ્યુતિઃ ॥૧૫॥ તપસ્યન્તઃ સુરાસ્તે-
 ઽથ મહાન્તં દદશુસ્તદા । અયુતાર્કપ્રતીકાશં તેજઃપુઞ્જમતર્કિતમ્
 ॥૧૬॥ તત્ર શ્રીવાસુદેવં તે સાક્ષાદ્વિષ્ણું જગત્પતિમ્ । દદશૂ રમયા
 સાકં સેવિતં પાર્વદોત્તમૈઃ ॥૧૭॥ ચતુર્ભુજં ગદાપદ્મશઙ્ખચક્રવિભૂ-
 ષિતમ્ । ઇન્દ્રનીલમણિશ્યામં પદ્માક્ષં સુસિતાનનમ્ ॥૧૮॥ તતસ્તં
 પરયા ભક્તયા નત્વા સ્તુત્વા પ્રસાદ્ય ચ । સર્વં નિવેદયામાસુઃ કર્મ
 દૈત્યપતેસ્તુ તત્ ॥૧૯॥ દૃષ્ટ્વા દેવગણાન્ ક્ષિપ્તાન્ભગવાન્કરુણા-
 નિધિઃ । પ્રદાય તેભ્યો હ્યમયં દૈત્યં હન્તું મનોઽકરોત્ ॥૨૦॥ દેવૈઃ
 સહૈવ તસ્યાથ ગત્વા ચન્દ્રવર્તીં પુરીમ્ । પાન્નજન્યં હરિર્દધ્મૌ તેન
 ત્રેસુઃ સુરાચયઃ ॥૨૧॥ અમૃષ્યમાણસ્તં નાદં મુરઃ સ યુયુથે સુરૈઃ ।

શ્રીપતિ બહુ પ્રકાશયુક્ત થઈને વૈકુંઠ લોકથકી તેમની આગળ પ્રાદુર્ભાવ
 પામ્યા ॥૧૫॥ તપ કરતા તે સર્વ સુરોએ તે સમયે અતર્કિત અવિભાવ
 પામેલા, એક સાથે ઉદય પામેલા દશ સહસ્ર સૂર્યને સદૃશ કોઈપણ મહા-
 તેજઃપુંજ જોયો ॥૧૬॥ તેના મધ્યમાં નંદ સુનંદાદિ પ્રવરપાર્વદોએ રાજો-
 પચારથી પરિચર્યા કરાતા, લક્ષ્મીએ સમલંકૃત, શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ આદિક
 દિવ્ય આયુધોને ધારી રહેલા, ચતુર્ભુજ, ઇન્દ્રનીલમણિ સરખા શ્યામ,
 કમળદળ સરખા સુંદર લોચનવાળા, મંદહાસે સહિત મુખકમળવાળા,
 સમસ્ત જગતના અધીશ્વર સાક્ષાત્ શ્રીવાસુદેવ વિષ્ણુને જોયા ॥૧૭-૧૮॥
 તેપછી તે શ્રીવાસુદેવને પરાભક્તિથી પ્રણામ કરી સ્તુતિ કરી પ્રસન્ન
 કરીને, દૈત્યપતિ મુરથકી આવેલો સર્વ ભય યથાસ્થિત નિવેદન કર્યો
 ॥૧૯॥ તેપછી મહાકલેશને પામેલા દેવગણોને દેખીને ભગવાન ક૩ણાનિધિ
 હોવાથી તેઓને અભય આપીને, તે દૈત્યને હણવાનો સંકલ્પ કરીને,
 દેવોની સાથે ચંદ્રાવતી નામની તે અસુરની પુરીને પામીને પાંચજન્ય
 નામનો પોતાનો મહાશંખ વગાડ્યો. તે પાંચજન્યનાદથી સર્વ અસુરો
 ત્રાસ પામી ગયા ॥૨૦-૨૧॥ તે મુરદાનવ તે શંખનાદને નહિ સહન કરીને,
 પુરી થકી એકદમ બહાર આવીને, સુરો સાથે સંગ્રામ કરવા લાગ્યો. તે
 સમયે તે મુરદૈત્યે કરેલા અસ્ત્રશસ્ત્રના પ્રહારને સહન કરવા અસમર્થ

અશક્તાસ્તત્પ્રહારં તે સોઢું દશ દિશો યયુઃ ॥૨૨॥ ભગવાનપિ
ચક્રેણ યુદ્ધં કુર્વન્ સ દારુણમ્ । હન્તું શશાક ન મુરં સહસ્રં
વત્સરા યયુઃ ॥૨૩॥ તતઃ શ્રાન્તો હરિઃ પ્રાયાત્સ્વકીયં બદરીવનમ્ ।
ગુહાં સિંહવર્તીં તત્ર પ્રાપ્ય શિશ્યે ભયાદિવ ॥૨૪॥ ઇન્દ્રિયાણિ
દશૈકં ચ સ્વસ્વરૂપોન્મુખાનિ સઃ । વિધાય સ્વીચકારાશુ યોગ-
નિદ્રાં ક્ષણં પ્રભુઃ ॥૨૫॥ યોજનાનિ દ્વાદશૈવ વિસ્તીર્ણામેકનિર્ગમામ્ ।
તાં ગુહાં પૃષ્ઠલગ્નોઽસૌ મુરશ્ચાપ્યાયયૌ દ્રુતમ્ ॥૨૬॥ તમાગતં હરિ-
ર્દૃષ્ટ્વા દુર્જયં દૈત્યમુદ્ધતમ્ । ચુક્રોધ તસ્મૈ વિજ્ઞાય વરેણાવધ્યતાં
વિધેઃ ॥૨૭॥ એકાદશેન્દ્રિયભવાત્તદાનીં તસ્ય તેજસઃ । દિવ્ય-

એવા દેવો દશ દિશામાં પલાયન કરી ગયા ॥૨૨॥ અઢાયુદ્ધ ભગવાનપણ
તેની સાથે દારુણ યુદ્ધ કરતા થકા તેને હણવામાટે જાણે સમર્થ ન હોય
એમ થયા. એરીતે સહસ્ર સંવત્સર વીતિ ગયાં. (બ્રહ્માએ આપેલા વરદા-
નનું આ અનુપાળન જાણવું) ॥૨૩॥ તેપછી પરિશ્રમને પામ્યા હોય ને શું?
એમ ભગવાન પોતાના બદરીવનને પામીને, તેમાં રહેલી સિંહવર્તી નામની
ગુહામાં પ્રવેશ કરીને, તેના ભય થકીજ શું? એમ સ્વયં સુધ્ધિ ગયા ॥૨૪॥
સુધ્ધિ ગએલા ભગવાન શ્રીવાસુદેવે દશ ઇન્દ્રિયો અને મન એમ એકાદશ
ગણને સ્વસ્વરૂપને સન્મુખ કરીને (અહિર્વૃત્તિએ રહિત અંતર્મુખવૃત્તિ કરીને)
જલદી ક્ષણકાળ યોગનિદ્રા અંગીકાર કરી (આ યોગનિદ્રા દેવસંરક્ષણમાં
અને દૈત્ય સંહારણમાં ઉપયોગી સંકલ્પવિશેષરૂપ સમજવી) ॥૨૫॥ તે મુર-
દાનવતો વાસુદેવની પાછળ દોડતો દોડતો બાર યોજન (અડતાળીશ ગઉ)
વિસ્તારવાળી અને એકજ નિકળવાના દ્વારવાળી (જે ગુહાદ્વારથી પ્રવેશ
કરાય તેજ દ્વારથી બહાર નિકળી શકાય પણ બીજા દ્વારથી નહિ) તે ગુહામાં
એકદમ પ્રવિષ્ટ થયો ॥૨૬॥ યોગનિદ્રામાં રહેલા શ્રીવાસુદેવ તે આવેલા
દૈત્યને અતિઉદ્ધત દેખીને, ‘આને બ્રહ્માનો વર મળ્યો છે માટે દેવોએ
વધ થાય એવો નથી’ એમ નિશ્ચય કરીને, ઉપાયાંતરથી તેને હણવામાટે
તેની ઉપર મહાકોપને પામ્યા ॥૨૭॥ તે સમયે કોપવેગથી સમુત્તેજીત
થયો છે શક્યતિશય જેમાં અને વાસુદેવે અધિષ્ઠાન કરેલી એવી એ-

પ્રહરણૈકા સ્ત્રી વભૂવાતિતપસ્વિની ॥૨૮॥ રૂપસૌભાગ્યસમ્પન્નાં
 દૃષ્ટ્વા તાં સ તુ દાનવઃ । મુગ્ધે ! માં વરયસ્વેતિ પ્રાર્થયામાસ
 સાદરમ્ ॥૨૯॥ તં કામવિહ્વલં દેવી પ્રાહ સા દૈત્ય ! માં યુધ્ધિ ।
 જિત્વા ગૃહાણ યસ્માન્મે વ્રતં જેતા ભવેત્પતિઃ ॥૩૦॥ તતસ્તયા સ
 યુયુધે રાક્ષૈરસ્તૈશ્ચ દાનવઃ । ક્રુદ્ધા ચિચ્છેદ સા તેસ્ય શિરઃ સ્વદ્ગ્રેન
 દુર્મતેઃ ॥૩૧॥ તતઃ પ્રસન્નો ભગવાન્દેવતાશ્ચાતિહર્ષિતાઃ । પ્રશ-
 રંસુઃ પૂજયન્તઃ પપ્રચ્છુશ્ચાસિ કેતિ તામ્ ॥૩૨॥ દેવ્યુવાચ—
 અહમેકાદશી સ્વામિન્ ! શક્તિરસિ તવ પ્રભો ! । ત્વત્તેજસઃ
 સમુદ્ભૂતા તપોરૂપાત્તપસ્વિની ॥૩૩॥ બ્રહ્માણ્ડે યાનિ પાપાનિ લઘૂનિ

કાદશ ધન્દ્રિયોથકી કોઈપણ દુર્વિપલ્ય વેગવાળો તેજોરાશિ એકદમ ઉદય
 પામ્યો. તે તેજથકી દિવ્ય આયુધો ધારી રહેલી કોઈપણ અતિતપસ્વિની
 એક સ્ત્રી પ્રકટ થઈ આવી ॥૨૮॥ તે સમયે તે મુરદૈત્ય તે સ્ત્રીને રૂપ
 સૌભાગ્યે સંપન્ન લાળીને, કામવ્યાકુળ થઈ એમ આદરથી પ્રાર્થના કરવા
 લાગ્યો કે-હે મુગ્ધે ! (તું રૂપ લાવણ્યે સંપન્ન છું અને હું રૂપ યૌવન એશ્વર્ય
 અનુપમ છું તો) મને તું વર્ય એમ ॥૨૯॥ તે કામવિહ્વળ દૈત્યપ્રત્યે તે દેવી તે
 કાળમાં ઉચિત વચન બોલી કે-હે દૈત્ય ! આવું તો મારે વ્રત છે, શું ? તો
 ‘જે યુદ્ધમાં મને જીતે તે મારો પતિ થાય’ માટે મને યુદ્ધમાં જીતીને ગ્રહણ
 કર્ય ॥૩૦॥ તેપછી મુરદાનવ તે દેવીસાથે વિવિધ શસ્ત્ર અસ્ત્રોવડે યુદ્ધ કરવા
 લાગ્યો. મહા ક્રોધને પામેલી તે દેવીએ ખડ્ગે કરીને દુર્મતિ દૈત્યનું મસ્તક
 છેદી નાંખ્યું ॥૩૧॥ તેપછી દેવો સંતુષ્ટ થઈને દેવીને સત્કાર કરતા થકા
 પ્રશંસા કરવા મંડ્યા. અને ભગવાન પ્રહર્ષ પામ્યા. તેપછી ભગવાન
 બાણે બાણતાજ ન હોય એમ તે દેવીને ‘તું કોણ છું’ એમ પુછવા લાગ્યા.
 તથા દેવો પણ પુછવા લાગ્યા ॥૩૨॥ તેપછી પુછેલી દેવી બોલી કે-હે
 સ્વામિન્ ! હે પ્રભો ! હું એકાદશી-તમોએ અધિષ્ઠાન કરેલી એકાદશ
 ધન્દ્રિયોથકી ઉત્પન્ન થવાપણું હોવાથી એકાદશી નામથી વિખ્યાત તમા-
 રીજ શક્તિવિશેષરૂપ છું. અને આપના તપરૂપ તેજથકી ઉત્પન્ન થવાપણું
 હોવાથી તપસ્વિની નામથી પ્રખ્યાત છું ॥૩૩॥ બ્રહ્માંડમાં જે નાનાં

ચ ગુરુણિ ચ । દૈત્યાશ્ચ યેઽખિલાસ્તેષામસિ સંહારકારિણી ॥૩૪॥
તાં પ્રસન્નઃ પ્રભુઃ પ્રાહ ત્વદીયેઽય દિનેઽનથે ! । આનન્દોઽભૂત્રિ-
લોક્યાં વૈ સા ત્વં વરય મદ્વરમ્ ॥૩૫॥ એકાદશ્યુવાચ—યદિ
તુષ્ટોઽસિ મે દેવ ! યદિ દેવો વરો મતઃ । તર્હિ મદ્વતકર્તૃણાં સર્વે
સિદ્ધ્યતુ વાઙ્મિતમ્ ॥૩૬॥ ઉપવાસં તુ યઃ કુર્યાન્મદીયે વ્રતવા-
સરે । સર્વપાપવિનિર્મુક્તો ભુક્તિં મુક્તિં સ ચાપ્રુયાત્ ॥૩૭॥ એકમ-
ક્તેન નક્તેન તથૈવાયાચિતેન વા । યોઽશક્તોઽપિ વ્રતં કુર્યાત્સોઽપિ
વાઙ્મિતમાપ્રુયાત્ ॥૩૮॥ ત્રિષુ લોકેષુ ભગવંશ્ચતુર્વપિ યુગેષુ ચ ।
દ્વાદશસ્વપિ માસેષુ પ્રવર્તેત વ્રતં મમ ॥૩૯॥ ચતુર્વિંશતિરૂ-
પિણ્યા મમ સ્વામી ત્વમીશ્વર ! । ભૂત્વાનન્દય માં નિત્યસિત્યૈતદ્યા-
ચિતં મમ ॥૪૦॥ શ્રીભગવાનુવાચ—મદ્રે ! ત્વયા વરો મત્તો દેવેશૌરપિ

મોટાં પાપો છે અને જે દૈત્યસમૂહો છે તે સર્વના સંહારને કરનારી હું હું
॥૩૪॥ હે ભક્તાઃ ! એરીતે બોલતી એકાદશી ઉપર પ્રસન્ન થએલા પ્રભુ
શ્રીવાસુદેવ બોલ્યા કે—હે અનથે ! આ તારે દિવસે ત્રિલોકીમાં આ મહાન
આનંદ થયો છે, તો મારા થકી તું વર માગ્ય ॥૩૫॥ તેપછી ભગવાનના
પ્રસાદથી પ્રસન્ન થએલી એકાદશી બોલી કે—હે દેવ ! જે મારી ઉપર પ્ર-
સન્ન થયા હો તો મારે આજ વર માગવો છે કે—જે જન મારા વ્રતનું અનુ-
ષ્ઠાન કરે તેનું આલોક પરલોકમાં સર્વ વાંછિત સિદ્ધ થાય ॥૩૬॥ તથા
જે જન મારા વ્રતદિવસે ઉપવાસ કરે તે સર્વ પાપમાંથી વિનિર્મુક્ત થઈને
મુક્તિને પામે અને યાવજ્જીવિત આ લોકમાં સુખને પામે ॥૩૭॥ તથા જે
રોગાદિકના વશપણથી ઉપવાસ કરવામાં અસમર્થ હોય તે એકભક્ત-
એકવાર ભોજનથી કે નક્ત-સાયંસમયમાત્ર ભોજનથી કે અયાચિત-યા-
ચના વિના મળેલા ભોજનથી વ્રતને કરે તેપણ વ્રતફળને પામીને વાંછિ-
તને પામે ॥૩૮॥ વળી હે ભગવન્ ! ત્રણેય લોકમાં આરેય યુગમાં આરેય
માસમાં માંડે વ્રત પ્રવર્તે ॥૩૯॥ હે ઈશ્વર ! ચોવીશ રૂપવાળી (એક વ-
ર્ષમાં ચોવીશ એકાદશીઓ આવે છે) હું તે મારા આપજ સ્વામી થઈને
મને નિત્ય આનંદ આપો. આટલુંજ માંડે યાચિત છે ॥૪૦॥ એરીતે એકા-

દુર્લભઃ । યાચિતોઽસૌ તથાપ્યદ્ય પ્રસન્નોઽહં દદામિ તે ॥૪૧॥
 અદ્યપ્રભૃતિ યે કેચિત્કરિષ્યન્તિ વ્રતં તવ । મત્પૂજનોત્સવોપેતં તે
 પ્રાપ્સ્યન્ત્યેવ વાન્હિતમ્ ॥૪૨॥ વ્રતકર્તા તુ મોક્ષાર્થી મોક્ષં પ્રાપ્સ્યતિ
 સંસૃતેઃ । સાંસારિકસુખાર્થી ચ કામાન્ સર્વાન્ હિ લપ્સ્યતે ॥૪૩॥
 સર્વાન્કામાનવાપ્સ્યન્તિ ત્વદ્વ્રતેન યતો નરાઃ । ભુક્તિદા મુક્તિદા
 ચાતઃ ख्याता લોકે ભવિષ્યસિ ॥૪૪॥ ચતુર્વિંશતિસહ્સ્રાકૈઃ
 સ્વરૂપૈઃ કેશવાદિભિઃ । ચતુર્વિંશતિરૂપિણ્યા ભવિષ્યામિ પતિસ્તવ
 ॥૪૫॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—પ્રભોઃ પ્રાપ્તવરા સૈવં સન્તુષ્ટૈકાદશી
 ગતા । ભગવાન્કારયામાસ વ્રતં તસ્યાસ્તદા નિજાન્ ॥૪૬॥ ચક્રુ-
 સ્તન્મુનયઃ સર્વે બદરીવનવાસિનઃ । તત આરમ્ભ્ય લોકેષુ વ્રતમેત-
 ત્પ્રવર્તતે ॥૪૭॥ એકાદશ્યૈ વરં દત્ત્વા વ્રતં તસ્યાશ્ચ ભૂતલે । પ્રવર્ત-

દશીએ પ્રાર્થના કરેલા ભગવાન્ બોલ્યા કે-હે ભદ્રે ! ભવબ્રહ્માદિ દેવોનેપણ
 દુર્લભ એવો આ વર તમોએ મારાથકી માગ્યો છે, તથાપિ તમારી ઉપર
 પ્રસન્ન થએલો હું હવે તે વર તમોને આપું છું ॥૪૧॥ આ દિવસને આરં-
 ભીને (માગશર માસના શુક્લપક્ષની એકાદશીને આરંભીને) જે કોઈ
 (જાતિથી ઉત્કૃષ્ટ કે કનિષ્ઠ) મારા પૂજનોત્સવે સહિત તમારું વ્રત કરશે,
 તે સર્વે પોતપોતાના અભિલષિતને પામશેજ. વ્રતકર્તા જે મોક્ષાર્થી હશે
 તો મોક્ષને પામશે અને જે સાંસારિક-આલોક પરલોકના સુખની સ્પૃહા-
 વાળો હશે તો તે તે સુખને નિશ્ચે પામશે ॥૪૨-૪૩॥ જે હેતુ-
 માટે તમારા વ્રતપરાયણ નરો સર્વ કામોને પામશે તે માટે તમો લોકમાં
 ‘ભુક્તિદા’ અને ‘મુક્તિદા’ એરીતે વિખ્યાત થશો ॥૪૪॥ વળી હું કેશવાદિ
 ચોવીશ રૂપથી ચોવીશ રૂપવાળાં તમારો પતિ થઈને તમોને આનંદ આ-
 પીશ ॥૪૫॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—એરીતે ભગવાન વાસુદેવથકી
 વરદાનને પામેલી એકાદશી દેવી પ્રસન્ન થઈને અંતર્ધાન થઈ ગઈ, પછી
 ભગવાને પોતાના બધા દેવોપાસે એકાદશીનું વ્રત કરાવ્યું ॥૪૬॥ બદરી-
 વનવાસી બધા મુનિઓએપણ તે વ્રત કર્યું. તે દિવસને આરંભીને લોકમાં
 આ વ્રત પ્રવર્તે છે ॥૪૭॥ ભગવાન્ વાસુદેવ એરીતે એકાદશીને વર

યિત્વા ભગવાન્સ્વધામ પરમં યયૌ ॥૪૮॥ એકાદશી યોગનિદ્રા
વિષ્ણોર્લઘ્નવરાઽથ સા । તદ્ભવાસં લક્ષ્મીવત્સ્વસ્યાચીકમત
ધ્રુવમ્ ॥૪૯॥ તં પ્રસન્નં પુનઃ કર્તું શ્વેતદ્વીપેઽમૃતસ્થલે । તપઃપ્રિયા
તપો ઘોરં સાઽકરોચ્છતવત્સરાન્ ॥૫૦॥ તસ્યા ભક્ત્યા ચ તપસા
સ પ્રસન્નઃ પુનર્હરિઃ । તત્સમીપમુપેત્યાહ વરં વરય મત્પ્રિયે ! ॥૫૧॥
એકાદશ્યુવાચ—યદિ પ્રસન્નો ભવસિ પ્રભો ! મયિ તદા નિજે । એક-
સ્મિન્નેવ મામજ્ઞે વાસય ત્વં રમામિવ ॥૫૨॥ શ્રીભગવાનુવાચ—અઘઃ
કટ્યા મદજ્ઞં તુ ગરુડેનાત્મસાત્કૃતમ્ । વક્ષો લક્ષ્મ્યા ચ ચક્રાદ્યૈ-

આપીને, તેનું વ્રત લોકોમાં પ્રવર્તાવીને સ્વયં સ્વધામ પધાર્યા ॥૪૮॥

તે આ એકાદશી યોગનિદ્રાને પામેલા ભગવાન થકી પ્રાદુર્ભાવ પામી
છે માટે પોતે યોગનિદ્રારૂપ છે. તે આ એકાદશીએ વિષ્ણુથકી વરદાન
મેળવ્યા પછી વળી લક્ષ્મીજીની પેઠે ભગવાનના દિવ્ય દેહમાંજ નિશ્ચળ
નિવાસની ઇચ્છા કરી ॥૪૯॥ તેની પ્રાપ્તિમાટે ભગવાનને ફરીથી પ્રસન્ન
કરવા તપઃપ્રિયા તેણીએ અમૃતસ્થળ શ્વેતદ્વીપમાં શતસંવત્સરપર્યંત ઘોર
તપ કર્યું ॥૫૦॥ એકાદશીની ભક્તિ અને તપથી ફરીથી પ્રસન્ન થએલા
ભગવાન શ્રીપતિ તેની સમીપે પ્રકટ થઈ આવીને બોલ્યા કે—હે પ્રિયે !
મારા થકી વર માગ્ય ॥૫૧॥ એરીતે ભગવાને કહેલી એકાદશી પ્રણામ
કરીને બોલી કે—હે પ્રભો ! જો તમો મારી ઉપર પ્રસન્ન થયા હો તો
લક્ષ્મીજીની પેઠે મને પણ આપના એક અંગમાંજ નિવાસ આપો ॥૫૨॥
એરીતે વર માટે પ્રાર્થના કરેલા શ્રીભગવાન બોલ્યા કે—હે પ્રિયે !
મારાં અંગોને મધ્યે બહુધાપણે બધાં અંગ ભક્તપરાધીન મેં તેમના
તેમના નિવાસપણે કદપી દીધાં છે. જેમ કે—કટિથકી નીચેનું માંડ અંગ
તો ગરુડજીએ સ્વાધીન કરી લીધું છે, માંડ વક્ષઃસ્થળ લક્ષ્મીજીએ સ્વાયત્ત
કર્યું છે, મારા બાહુઓ પણ ચક્રાદિ આયુધોએ સ્વાધીન કરી લીધા છે,
મારા કર્ણ કુંડળોએ (સાંખ્યયોગરૂપ) કબજે કરી લીધા છે, માંડ મુખ
સરસ્વતીએ રોકી લીધું છે; માંડ મસ્તક મુકુટે તાબે કરી લીધું છે,
એરીતે તેતે અંગ તેમના તેમના નિવાસસ્થાન થઈ ગયું છે. હવે એક

રાયુધૈર્વાદવોઽપિ મે ॥૫૩॥ શ્રવસી કુણ્ડલાભ્યાં ચ સરસ્વત્યા ચ
મે મુખમ્ । કિરીટેન શિરો રુદ્ધં નેત્રસ્થાનં તુ તે દદે ॥૫૪॥ અતિ-
પ્રિયસ્ય હિ સ્થાનં નેત્રમુક્તં મનીષિભિઃ । લક્ષ્મ્યા અતિપ્રિયાસિ
ત્વમતો નેત્રે નિવાસયે ॥૫૫॥ અઘાસ્ત્યાષાઢમાસસ્ય શુક્લા હેકા-
દશી તિથિઃ । ઇત આરભ્ય મન્નેત્રે માસાંસ્ત્વં ચતુરો વસ ॥૫૬॥
વાર્ષિકાંશ્ચતુરો માસાન્પ્રતિવર્ષં તપસ્વિનિ ! । ધારયિત્વા સ્વનયને
સ્વપ્સ્યામિ ક્ષીરનીરઘૌ ॥૫૭॥ ત્વં હિ જાતા તપોરૂપાદૈન્દ્રિયાત્તે-
જસો મમ । હન્તું દૈત્યં મુરં નાન્ના યોગનિદ્રાઽસિ સુન્દરિ ! ॥૫૮॥
અઘૌ શેષાહિશયને સ્વીકૃતાયાં મયા ત્વયિ । તપ એવ કરિષ્યન્તિ
મદ્ભક્તા ગૃહિણોઽપિ હિ ॥૫૯॥ મત્પ્રીતયે તપો યોગં મત્પૂજાં વાપિ
યે નરાઃ । ચાતુર્માસ્યે કરિષ્યન્તિ સિદ્ધિઃ શીઘ્રં ભવિષ્યતિ ॥૬૦॥
इति दत्त्वा वरं तस्यै वासुदेवोऽमृतोदधौ । नेत्रयोर्धारयित्वा

નેત્ર અંગ આઠી રહું છે તે તમને આપું છું. લોકમાં બુદ્ધિશાળીઓ જે
અતિપ્રિય હોય તેનું સ્થાન નેત્ર કહે છે, (મારે તો તમો આંખને ઠેકાણે
છો એમ) તમે મને લક્ષ્મી થકી પણ અતિ પ્રિય છો, માટે તમને મારા
નેત્રમાં નિત્ય નિવાસ આપું છું ॥૫૩-૫૫॥ આ દિવસે તો આષાઢ
માસના શુકલપક્ષની એકાદશી તિથિ છે, તો આ તિથિને આરંભીને
મારા નેત્ર સ્થાનમાં આર માસસુધી તમો વસો. હે તપસ્વિનિ ! પ્રતિવર્ષ
વાર્ષિક આષાઢાદિ ચાર માસ તમોને મારા નેત્રમાં ધારણ કરીને ક્ષીર-
સાગરમાં શયન કરીશ ॥૫૬-૫૭॥ હે સુન્દરિ ! તમો મુરદૈત્યને હણવા
માટે મારા ધન્દ્રિયોમાં રહેલા તપરૂપ તેજ થકી પ્રકટ થયાં છો માટે
તમો યોગનિદ્રારૂપ છો, માટે મારા નેત્રમાં તમારો નિવાસ ઉચિત છે.
ક્ષીરસમુદ્રમાં શેષનાગરૂપ પર્યંકમાં શયન કરતા મેં તમારો સ્વીકાર કરતાં,
મારા ભક્ત ગૃહસ્થો પણ તપનેજ કરશે (ખીજું મંગળ કાર્ય નહિ કરશે)
॥૫૮-૫૯॥ જે જનો મારીજ પ્રીતિ માટે ચાતુર્માસ્યમાં મારી પૂજા તપ
યોગને કરશે તેમને અભીષ્ટ સિદ્ધિ જલદી થશે ॥૬૦॥ હે ભક્તો ! આરીતે
એકાદશીને વર આપીને ભગવાન્ વાસુદેવ યોગનિદ્રારૂપ તે એકાદશીને

તાં શેષેઽશેતેવ મશ્ચકે ॥૬૧॥ ત્યક્ત્વેન્દ્રિયાણામાહારં તત્તદ્વિષ-
યલક્ષણમ્ । વૃત્તીસ્તેષાં સમનસાં ચકાર સ્વસ્વરૂપગાઃ ॥૬૨॥
નિરાહારે ભગવતિ યોગનિદ્રામુપેયુષિ । નિરાહારા ચકારાસ્ય
પાદસંવાહનં રમા ॥૬૩॥ તદા નન્દસુનન્દાદ્યાઃ પાર્ષદાસ્તસ્ય
સર્વશઃ । ક્ષીરાબ્ધેરુત્તરે તીરે નિરાહારાસ્તપોઽચરન્ ॥૬૪॥
તથા મુનિગણાસ્તત્ર તન્મૂર્ત્યર્પિતદૃષ્ટયઃ । નિર્નિમેષમતપ્યન્ત નિરા-
હારા જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૬૫॥ ચાતુર્માસ્યે તતઃ સર્વૈર્યથાશક્તિ તપો
જનાઃ ! । કર્તવ્યં વાસુદેવસ્ય સહ લક્ષ્મ્યા ચ પૂજનમ્ ॥૬૬॥
યોગનિદ્રાં તપોરૂપાં હરાવિત્થં તુ વિશ્રતિ । સ્થિયન્તે હૃદિ તે ભક્તાઃ

નેત્રમાં ધારીને ક્ષીરસિંધુમાં શેષપર્યંકપર પોઢી ગયા ॥૬૧॥ તે પછી
યોગનિદ્રામાં પ્રવર્તેલા ભગવાને ઇન્દ્રિયોના તેતે વિષયરૂપ આહારને
ત્યાગ કરીને, તેમની બધી વૃત્તિઓને સ્વસ્વરૂપને સન્મુખ કરી દીધી.
યદ્યપિ પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે ભગવાનનાં ઇન્દ્રિયો પ્રાકૃત નથી તેમ પ્રાકૃત
વિષયો શબ્દાદિક નથી, કેમકે ભગવાન્ પ્રાકૃત ઇન્દ્રિયોથી પ્રાકૃત વિષયોને
ભોગવતા નથી, કારણ કે આતો આત્માકામ આત્મારામ ઇશ્વર છે, તથાપિ
પોતાના ભક્તજનોએ કરાતા સેવાવિશેષને સ્વીકાર કરવારૂપ, બીજાથી
વિલક્ષણ, વિષયોપભોગોજ આહારશબ્દથી કહેવા ઇચ્છ્યા છે ॥૬૨॥
એરીતે ભગવાન્ નિરાહાર (આત્મામાંજ એક આરામવાળા) હોઈને
યોગનિદ્રાને પામતાં તેમની સાથે અખંડ અનુવર્તતાં રમાપણુ નિરાહાર
(ભગવાનમાંજ એક વિલીન હૃદયવાળાં) થઈને તેમના ચરણકમળ
આંપવા લાગ્યાં ॥૬૩॥ તે સમયે ભગવાનના નંદ સુનંદ આદિક સર્વે પાર્ષદો
ક્ષીરસાગરના ઉત્તરતીરમાં નિરાહાર થઈ તપ કરવા લાગ્યા ॥૬૪॥ તથા
શ્વેતદ્વીપવાસી મુનિઓ (મનનૈકશીલ) નિરાહાર જીતેન્દ્રિય હોઈને વાસુ-
દેવની મૂર્તિમાંજ અંતર્દષ્ટિ અર્પણુ કરીને નિર્નિમેષ-નિમેષવિચ્છેદે રહિત
થઈ ત્યાં તપ કરવા લાગ્યા (ધ્યાનમાંજ એક નિષ્ઠાવાળા થયા) ॥૬૫॥
માટે હે જનો ! ચાતુર્માસ્યમાં યથાશક્તિ તપ અને લક્ષ્મીએ સહિત
વાસુદેવનું પૂજન સર્વ જનોએ કરવું ॥૬૬॥ એરીતે તપોરૂપ યોગનિદ્રા

ક્ષીરાબ્ધિતટવાસિનઃ ॥૬૭॥ નોગ્રેણાપ્યાત્મતપસા તેષાં खेदોऽभवत्कचित् । कष्टं तु स्वामिनो वीक्ष्य खिन्नास्ते भक्तभावतः ॥૬૮॥
 भुवि मङ्गलकृत्यानि चातुर्मास्ये बुधाः क्वचित् । गृहिणोऽपि न कुर्वन्ति कुर्वन्त्येव तपस्त्वतः ॥૬૯॥ चातुर्मास्ये व्यतीतेऽथ कार्तिके-
 कादशीदिने । जागर्ति भगवांस्तर्हि जायते ह्युत्सवो महान् ॥૭૦॥
 आनन्दं परमं प्राप्य मुनयः पार्षदास्तथा । ब्रह्मेन्द्रमुख्याः सगणा
 देवाश्चार्चन्ति तं प्रभुम् ॥૭૧॥ दिव्यैरनेकोपचारैर्वादयन्तः स्वदु-
 न्दुभीन् । योगेश्वरं तमर्चन्ति लक्ष्म्या युक्तं सुरास्तदा ॥૭૨॥
 अत्यानन्दो भवत्येव ब्रह्माण्डेऽप्यखिले जनाः ! । एकादश्यामूर्ज-

નામની દેવીને ભક્ત પરવશતાથી (વરદાનને અનુસારે) પોતાના નેત્રમાં ભગવાને ધારણ કરતાં તો ક્ષીરસમુદ્ર તટે રહેલા સર્વે ભક્તો ભગવાનમાં પ્રેમાતિશયથી-અહો !! આને કમળદળ થકી પણ અતિક્રોમણ નય-
 નથી કેમ વહન કરે છે ?; આ તો મહાકષ્ટ છે. હન્ત !! (ખેદમાં)
 ભક્ત માટે સ્વયં કલેશને અનુભવે છે, એમ હૃદયમાં ખેદ કરવા લાગ્યા.
 આ અધા ભક્તો પોતે અનુષ્ઠાન કરાતા ઉચ્ચ તપથી ક્યારેય ખેદ પામતા ન
 હતા કિંતુ પ્રેમોત્કર્ષે કરેલા વ્યામોહથી સર્વસમર્થ એવા ભગવાનના
 પ્રયાસદુઃખની આશંકા કરીને ખેદ પામ્યા હતા. પ્રેમાતિશયે કરેલી ભગ-
 વાનમાંપણ આ અતિશંકા છે, તેથી આતો ભક્તિપરિપાકરૂપ ગુણવિશેષ
 છે (દોષ નથી) ॥૬૭-૬૮॥ માટેજ ભૂમિમાં વિવેકી ગૃહસ્થોપણ આતુ-
 ર્માસ્યમાં તપશ્ચર્યાનેજ આચરેછે. મંગળકર્મ વિવાહ વિગેરે ઉત્સવમાં
 પ્રવર્તતા નથી ॥૬૯॥ તેપછી આતુર્માસ્ય વ્યતીત થતાં કાર્તિક શુકલ એકા-
 દશીએ ભગવાન યોગનિદ્રાથકી જાગે છે ત્યારે તે નિમિત્તનો મહોત્સવ થાય
 છે ॥૭૦॥ તે સમયે તે વાસુદેવના સર્વે પાર્ષદો મુનિઓ અને સગણ બ્રહ્માદિ
 દેવો પરમાનંદ પામીને તે પ્રભુ વાસુદેવની પરા ભક્તિથી પૂજા કરેછે ॥૭૧॥
 તે સમયે સર્વકોઈ સુરો દિવ્ય વિવિધ ઉપચારોવડે હુંદુલિ વાદનપૂર્વક
 પરમહર્ષથી લક્ષ્મીએ યુક્ત યોગેશ્વર શ્રીવાસુદેવની આરાધના કરેછે ॥૭૨॥
 હે જના: ! માટેજ કાર્તિક શુકલ એકાદશી દિવસે બ્રહ્માંડમાં સર્વત્ર મહાન

શુક્લે તતો હ્યેષાઽધિકા મતા ॥૭૩॥ ણ્ણ જન્મતિથિશ્ચાસ્તિ
 સાક્ષાદ્ધર્મસ્ય મત્પિતુઃ । અત્રેયમુનિશત્તસ્ય તતોઽપીષ્ઠાઽસ્તિ નઃ
 खलु ॥૭૪॥ યોગેશ્વરો વાસુદેવઃ પ્રાતરસ્યાં સહ શ્રિયા । પૂજ્યશ્ચ
 ભક્તયા સહિતો ધર્મદેવો મદાશ્રિતૈઃ ॥૭૫॥ એકાદશ્યધિપશ્ચાચર્યો
 રાધયા સહિતો જનાઃ ! । પ્રદોષકાલે ભગવાન્ પ્રીત્યા દામોદરા-
 મિધઃ ॥૭૬॥ ઉપવાસો જાગરશ્ચ બ્રહ્મચર્યાદિભિર્યમૈઃ । સહાત્ર
 કાર્યો દ્વાદશ્યાં પુનશ્ચોત્તરપૂજનમ્ ॥૭૭॥ સન્તપ્ય ભગવદ્ભક્તા-
 ન્બ્રાહ્મણાંશ્ચેષ્ટભોજનૈઃ । સહ સ્વેષ્ટજનૈઃ કાર્યા વ્રતિભિઃ પારણા તતઃ
 ॥૭૮॥ આરભ્યેકાદર્શી ભક્તા ! દિનાનાં પશ્ચકં સુરાઃ । મહોત્સવં
 પ્રકુર્વન્તિ ક્ષીરાબ્ધૌ મુનિભિઃ સહ ॥૭૯॥ દિનપશ્ચક એતસ્મિન્બ્રહ-
 મદોષોઽપિ નાસ્તિ વૈ । બ્રાહ્મણાનામપિ તતો ભવેદુદ્ગ્રાહમઙ્ગલમ્
 ॥૮૦॥ પ્રબોધન્યુત્સવો હ્યેષ પ્રતિવર્ષ મદાશ્રિતૈઃ । અવશ્યમેવ કર્તવ્યઃ

આનંદ ઉત્સવ થાય છે, આ કારણથીજ આ એકાદશી સર્વથકી અધિક
 માની છે ॥૭૩॥ વળી તમો સર્વ સાંભળો-આ એકાદશી દુર્વાસાના શાપને
 પ્રતિપાલન કરવાના મિષથી આ પૃથ્વીમાં પ્રાદુર્ભાવ પામેલા સાક્ષાત્ ધર્મ-
 દેવ મારા પિતાની પ્રાદુર્ભાવતિથિ પણ છે, માટે અમને પ્રિયતમા આ
 તિથિ છે ॥૭૪॥ તો આ તિથિએ પ્રાતઃકાળે મારા આશ્રિતોએ લક્ષ્મીએ
 સહિત યોગેશ્વર વાસુદેવની અને ભક્તિએ સહિત ધર્મદેવની પૂજા
 કરવી ॥૭૫॥ હે જનાઃ ! સાયંસમયે પ્રબોધની એકાદશીના સ્વામી
 દામોદર નામના ભગવાનની રાધાસાથે પ્રીતિથી પૂજા કરથી ॥૭૬॥
 આ તિથિએ ઉપવાસ જાગરણ અને બ્રહ્મચર્યાદિ નિયમ અવશ્ય અનુષ્ઠાન
 કરવો. દ્વાદશીએ ફરીથી ઉત્તરપૂજન કરીને, ભગવદ્ભક્ત બ્રાહ્મણોને
 ઇષ્ટ ભોજનોવડે જમાડીને પછીથી સ્વેષ્ટજનો સાથે સ્વયં વ્રતી પારણાં
 કરે ॥૭૭-૭૮॥ હે ભક્તો ! દેવતાઓ ક્ષીરસાગરના તીરમાં કાર્તિક
 શુક્લ એકાદશીને આરંભીને પૂર્ણિમાપર્યંતના પાંચ દિવસ મુનિઓ
 સાથે મહોત્સવ કરે છે ॥૭૯॥ આજ પાંચ દિવસોમાં ગ્રહવિગુણતાનો પણ
 દોષ નથી, માટેજ બ્રાહ્મણોએપણુ વિવાહાદિ માંગલિક કાર્યપણુ તે આ

સર્વવ્રતફલપ્રદઃ ॥૮૧॥ ઔઙ્ઘીવીયે સમ્પ્રદાયે સર્વાપ્યેકાદશી
તિથિઃ । ઉપોષિતવ્યા પુરુષૈર્નારીભિશ્ચાત્મશુદ્ધયે ॥૮૨॥ એકાદશી
વાસુદેવ આત્મીયામેવ યત્તિથિમ્ । ચકારાતઃ સદોપોષ્યા શુક્લા
કૃષ્ણા ચ સાંઘિલૈઃ ॥૮૩॥ યતિભિર્વિધવાસ્ત્રીભિસ્ત્વેષોપોષ્યા
વિશેષતઃ । અન્યથા બ્રહ્મહત્યા સ્યાત્તેષાં તાસાં દિને દિને ॥૮૪॥
એકાદશીનાં સર્વાસામશક્તા ય ઉપોષણે । કુર્યુસ્તે ફલનક્તાઘૈરનુ-
કલ્પૈરપિ વ્રતમ્ ॥૮૫॥ ઈદ્દશાઃ પુરુષા યે સ્યુરશક્તા યોષિતોઽપિ
ચ । ચાતુર્માસ્યૈકાદશિકાસ્તૈરુપોષ્યાઃ પ્રયત્નતઃ ॥૮૬॥ તત્રાપ્યશક્તૈઃ
પુરુષૈઃ ફલમૂલાશનં જનાઃ ! । વિધાય તદ્વ્રતં કાર્યં દાનપૂજાસમ-
ન્વિતમ્ ॥૮૭॥ અપિ તાદૃગ્વિધૈઃ પુમ્ભિરુપોષ્યાસ્તિસ્ત્ર આદરાત્ ।

દિવસોમાં થાયજી ॥૮૦॥ તે આ પ્રબોધનીનો ઉત્સવ સર્વ મારા આશ્રિતોએ
પ્રતિવર્ષ અવશ્ય કરવોજી, કેમકે આ ઉત્સવ સર્વ વ્રતફળને આપનારો
છે ॥૮૧॥ તો આ ઉદ્ધવસંપ્રદાયમાં રહેલા સ્ત્રીપુરુષ સર્વેએ ચિત્તશુદ્ધિ
માટે તે આ સર્વ એકાદશીનું ઉપોષણવ્રત કરવું ॥૮૨॥ લગવાન વાસુ-
દેવે એકાદશી તિથિને પોતાનીજ કરી માની છે, માટે શુકલ કે કૃષ્ણ
સર્વકોઈ એકાદશીનો ઉપવાસ અમારા આશ્રિતોએ કરવો ॥૮૩॥ યતિ-
ઓએ અને વિધવાઓએ તો આ ઉપોષણવ્રત વિશેષપણે કરવું. ન કરે
તો દિને દિને બ્રહ્મહત્યાને સમાન પાતક થાય ॥૮૪॥ જે પુરુષો વ્યાધિ
વિગેરેવડે પરાભવ પામ્યા હોય તેમણે તો ફળાહાર નક્તલોજીન આ-
દિક ગૌણપક્ષે કરીનેપણ આ વ્રત રાખવું ॥૮૫॥ તેવાપણ અશક્ત નર-
નારીઓએ પ્રયત્નથી ચાતુર્માસ્ય સંબંધી એકાદશીનો અવશ્ય ઉપવાસ
કરવો ॥૮૬॥ હે જનાઃ ! સર્વથા જે અશક્ત હોય તેમણે તેમાં પણ ઉપ-
વાસના પ્રતિનિધિ તરીકે ફળ મૂળાદિમાત્રના લક્ષણથી એકાદશીવ્રત દાન
પૂજા આદિકે સહિત કરવું ॥૮૭॥ તેવા અસમર્થ પુરુષોએપણ શયની,
(આષાઢ શુકલ એકાદશી) બોધની (કાર્તિક શુકલ એકાદશી) પરિવાર્તિની
(ભાદ્ર શુકલ એકાદશી) આ ત્રણ એકાદશીનો અવશ્ય ઉપવાસ કરવો.
ત્રણમાં પણ આ પ્રબોધની અભ્યધિક છે, કારણ કે વ્રતથી અનુપાલન

શયની બોધની ચૈવ તૃતીયા પરિવર્તિની ॥૮૮॥ તાસામપ્યધિકા
 હ્યેષા બોધન્યાનન્દદાયિની । ઉપોષ્યાવશ્યમશિલૈઃ સકૃદ્ધિર્વામ્બુ-
 પાયિભિઃ ॥૮૯॥ એકેનાપ્યુપવાસેન પ્રબોધન્યાઃ કૃતેન વૈ । એકાદ-
 શીનાં સર્વાસાં નિરાહારફલં ભવેત્ ॥૯૦॥ વ્યાવહારિકવિક્ષેપો ન
 યેષાં ધનિનશ્ચ યે । મહાપૂજા તુ તૈઃ કાર્યા સર્વાસ્વેકાદશીષ્વપિ
 ॥૯૧॥ શ્રીકૃષ્ણો નિર્ગુણો યસ્તુ સર્વકારણકારણમ્ । સ મધ્યક-
 લશે પૂજ્યઃ સર્વતોભદ્રમણ્ડલે ॥૯૨॥ પશ્ચરાત્રપ્રસિદ્ધાભિઃ શક્તિભિઃ
 સહ તસ્ય યાઃ । મૂર્તયઃ કેશવાદ્યાસ્તાઃ પૂજ્યાસ્તત્પરિમણ્ડલે ॥૯૩॥
 પશ્ચામૃતેન સ્નપનમભિષેકો મહાન્સ્તથા । મહાનૈવેદ્યદાનં ચ મહા-
 નીરાજનં પ્રભોઃ ॥૯૪॥ એતત્સર્વં હિ શાસ્ત્રોક્તં કાર્યમેકાદશીદિને ।
 સર્વત્ર કર્તું યોઽશક્તઃ સ ચાતુર્માસ્ય આચરેત્ ॥૯૫॥ તત્રાપ્ય-
 શક્તો બોધન્યાં કુર્યાદેવ મહોત્સવમ્ । વિત્તશાઠ્યં ન કર્તવ્યં ધનિ-

કરતાં આ એકાદશી આલોક પરલોકમાં આનંદ દેનારી છે. એનો સર્વેએ
 અવશ્ય ઉપવાસ કરવો. એકવાર કે એ વાર જળને પિવે પણ અધિક નહિ
 ॥૮૮-૮૯॥ પ્રબોધનીનો ઉપવાસ એકપણ કરવાથી સર્વ એકાદશીઓના
 નિરાહાર ઉપવાસ ફળને પામે. (આ સ્તુતિ સમજવી) ॥૯૦॥ જેઓ
 ધનાઢ્ય હોય અને જેમને વ્યાવહારિક કાર્યાન્તરનો વિક્ષેપ ન હોય, તે
 સાવધ ચિત્તવાળા દ્રવ્યસંપન્ન નરોએ તો સમસ્ત એકાદશીએ ભગવાનની
 મહાપૂજા કરાવવી ॥૯૧॥ મહાપૂજનો ક્રમતો આ છે-જે તો સર્વેશ્વરેશ્વર
 નિર્ગુણ સર્વકારણકારણભૂત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે તેમની તો સર્વતોભદ્ર
 મંડળના મધ્યમાં રહેલા કળશમાં પૂજા કરવી ॥૯૨॥ પંચરાત્રમાં પ્રસિદ્ધ
 શક્તિઓએ સહિત જે શ્રીકૃષ્ણની કેશવાદિ મૂર્તિઓ છે તેમની તેમના
 પરિમંડળમાં (ચોમેર મંડળાકાર પ્રદેશમાં) પૂજા કરવી ॥૯૩॥ પંચામૃત
 સ્નાન મહાભિષેક મહાનૈવેદ્ય મહાનીરાજન આદિક સર્વ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી
 એકાદશી દિવસે કરવું. સર્વ એકાદશીઓમાં મહાપૂજા કરવા અસમર્થ હોય
 તો ચાતુર્માસ્યની એકાદશીઓમાં કરે ॥૯૪-૯૫॥ તેમાંપણ અશક્ત પુરૂષ
 પ્રબોધની એકાદશીએ મહાપૂજેત્સવ કરેજ. એમાં વિત્તલોભને નજ કરે.

કૈરત્ર મામકૈઃ ॥૧૬॥ એકાદશી તિથિઃ પ્રેષ્ટા વાસુદેવસ્ય સદ્ધિયઃ ! ।
તતસ્તત્રોત્સવઃ કાર્યો વિશેષેણ મદાશ્રિતૈઃ ॥૧૭॥ ય ઇતાં નૈવ
મન્યેત તિથિં સ તુ પુમાજ્ઞનાઃ ! । ઔદ્ધવીયાધ્વનો બાહ્યો ભવતી-
ત્યવગમ્યતામ્ ॥૧૮॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતન્નિશમ્યાતિમુદં પ્રપન્ના
મહામુનેસ્તસ્ય વચો જનાસ્તે । વિધિં વ્રતસ્યાસ્ય બુભુત્સવસ્તં પુનઃ
સ્મ પૃચ્છન્તિ હરિં નરેશ ! ॥૧૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે
ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે એકાદશ્યુત્પત્તિતદ્વરદાનાદિનિરૂપણનામા
દ્વાત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૨॥

જના ઝુઝુઃ—એકાદશીવ્રતમિદં વિધિના કેન સત્પતે ! । અસ્મા-
ભિરિહ કર્તવ્યં વક્તુમર્હસિ તદ્ધિ નઃ ॥૧॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—
ધનાઢય હોધને જો ધનલોભથી ન કરે તો તે મારો આશ્રિત નથી. મારા
આશ્રયણપરાયણોએ આ અવશ્ય કરવુંજ ॥૬૬॥ હે સદ્ધુઃકયઃ ! એકા-
દશી તિથિ વાસુદેવ ભગવાનને પરમ પ્રિય છે, મારે મારા આશ્રિતોએ
વિશેષપણે એકાદશી દિવસે મહોત્સવ કરવો ॥૬૭॥ હે જનાઃ ! જો જન
આ એકાદશી તિથિને નજ માને (વ્રત ન કરે) તે તો ઉદ્ધવસંપ્રદાયથી
વિમુખ થાય, એમ જાણવું ॥૬૮॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નરેશ ! મુનિ-
રાજ ભગવાન શ્રીહરિનું પૂર્વોક્ત વચન સાંભળીને, સર્વે જનો પ્રહર્ષ પા-
મીને, વિશેષપણે આ વ્રતનો વિધિ જાણવાની વાંછાથી ફરીથી તે શ્રીહરિને
પુછવા લાગ્યા ॥૬૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબો-
ધન્યુત્સવે એકાદશ્યુત્પત્તિ-તદ્વરદાનાદિનિરૂપણનામા દ્વાત્રિંશોઽ-
ધ્યાયઃ ॥૩૨॥

અધ્યાય ૩૩ મો.

હરિજનો પુછેછે—હે ભગવન્ ! આ એકાદશીવ્રત અમારે કયા
વિધિથી અહીં કરવું, તે વિધિને વિસ્તારથી સ્પષ્ટપણે અમોને તમો કહે-
વાને યોગ્ય છે ॥૧॥ એરીતે પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તો !

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને એકાદશી વ્રતનો સર્વ વિધિ વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે.

एकादशीव्रतविधिं स्मृतिवाक्यैः सनिर्णयम् । मदाश्रितेभ्यो
वक्ष्यामि स्निग्धेभ्यो वोऽहमादरात् ॥२॥ उदयात्प्राक् चत-
स्रस्तु घटिका अरुणोदयः । पलमात्रमपि त्याज्यं दशम्यास्तत्र
सर्वथा ॥३॥ शुद्धा विद्धा द्वयी नन्दा त्रेधा न्यूनसमाधिकैः ।

જેમ તમારે મારાથડી સાંભળવામાં આદર વર્તેછે તેમ તમોને કહેવામાં મનેપણુ આદર વર્તે છે, તો આદરથી હું કહું છું. વળી તમો મારાજ એક આશ્રયવાળા અને મારે વિષેજ સ્નેહવાળા છો. સ્નેહી આશ્રિત ઉપર કેને આદર ન થાય ? થાયજ. યદ્યપિ સ્મૃતિવાક્યો વિવિધ હોવાથી મંદમતિ-ઓને તેનાથી નિર્ણય થઈ શકે નહિ, તો જે રીતે તમોને નિર્ણય થાય તે રીતે અવિરોધથી એકાર્થતાને પમાડેલાં તે સ્મૃતિવાક્યોએ કરીને એકાદશીના વ્રતવિધિને સ્પષ્ટપણે તમારી આગળ નિરૂપણુ કરું છું ॥૨॥ તેમાં એકાદશી દશમીના વેધવાળી વ્રતમાં ન લેવી, અરુણોદય સમયે પળમાત્રપણુ દશ-મીનો જે સંબન્ધ હોય તો તે એકાદશી વેધવાળી ગણાય, અરુણોદય તો સૂર્યોદય પહેલાં ચાર ઘડી પરિમિત સમય સમજવો, આ સ્થળે સૂર્યોદય શબ્દથી એક ઘડી પરિમિત, રાત્રિનો અવશેષ સમય કહેવા ઇચ્છ્યો છે પણુ સૂર્યભિંખના દર્શનરૂપ નહિ. માટેજ 'દશમી પञ्चपञ्चाशत् घटिका यावदेव हि । तावन्न दशमीवेधः प्रोक्तः प्रोक्तस्तदूर्ध्वतः ॥' આ ઉત્તર ગ્રંથની સાથે એકાર્થતા થાય ॥૩॥ આ સ્થળે આટલું જાણવું—નંદા—એકાદશી શુદ્ધા અને વિદ્ધા એરીતે બે પ્રકારની છે, બે પ્રકારની પણુ આ એકાદશી ન્યૂન સમ અને અધિક એવા ભેદથી પ્રત્યેક ત્રણુ પ્રકારની છે, શુદ્ધન્યૂના શુદ્ધસમા શુદ્ધાધિકા તથા વિદ્ધન્યૂના વિદ્ધસમા વિદ્ધાધિકા એમ મળીને છ પ્રકારની છે. એરીતે આ છ પ્રકારની એકાદશીઓ પ્રત્યેક, દ્વાદશીના ન્યૂન સમ અને અધિક એવા ભેદથી એટલે ન્યૂનદ્વાદશિકા સમદ્વાદશિકા અધિક-દ્વાદશિકા ભેદથી ફરી ત્રણુ પ્રકારે થાયછે—એક એક ભેદ ત્રણુ પ્રકારે કરવો, એમ થતાં અઠાર ભેદો થાય છે (આ સ્થળે—પર દિવસે સૂર્યોદયથી પ્રથમજ નિવૃત્ત થઈ જાય છે માટે ન્યૂનત્વ, સૂર્યોદયના સમસમયેજ નિવૃત્ત થઈ જાય છે માટે સમત્વ અને સૂર્યોદય થયા પછી અનુવર્તે છે માટે અધિકત્વ

ષટ્પ્રકારાઃ પુનસ્ત્રેધા દ્વાદશ્યૂનસમાધિકૈઃ ॥૪॥ એવમષ્ટાદશ-
વિધા પ્રોક્તા પૂર્વેર્મહર્ષિભિઃ । વિદ્યાયાસ્તત્ર હૈયત્વાચ્છુદ્ધાયાં
કિન્ચિદુચ્યતે ॥૫॥ આદિત્યોદયવેલાયાઃ પ્રાહ્નુહર્તદ્વયાન્વિતા ।
एकादशी तु सम्पूर्णा शुद्धा च परिकीर्तिता ॥६॥ एकादशी
द्वादशी वाऽधिका चैत्यज्यतां दिनम् । पूर्वं ग्राह्यं तूत्तरं स्यादिति

છે, એવો ન્યૂન સમ અધિકનો વિભાગ બણવો) તે ભેદો એવી રીતે થયા
કે—૧ શુદ્ધ-ન્યૂન-ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૨ શુદ્ધ-ન્યૂન-સમદ્વાદશિકા, ૩ શુદ્ધ-ન્યૂન-
અધિકદ્વાદશિકા, ૪ શુદ્ધસમ-ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૫ શુદ્ધસમ-સમદ્વાદશિકા,
૬ શુદ્ધસમ-અધિકદ્વાદશિકા, ૭ શુદ્ધાધિક-ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૮ શુદ્ધાધિક-
સમદ્વાદશિકા, ૯ શુદ્ધાધિક-અધિકદ્વાદશિકા, ૧૦ વિદ્ધ-ન્યૂન-ન્યૂનદ્વાદ-
શિકા, ૧૧ વિદ્ધ-ન્યૂન-સમદ્વાદશિકા ૧૨ વિદ્ધ-ન્યૂન-અધિકદ્વાદશિકા, ૧૩
વિદ્ધસમ-ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૧૪ વિદ્ધસમ-સમદ્વાદશિકા, ૧૫ વિદ્ધસમ-
અધિકદ્વાદશિકા, ૧૬ વિદ્ધાધિક-ન્યૂનદ્વાદશિકા, ૧૭ વિદ્ધાધિક-
સમદ્વાદશિકા, ૧૮ વિદ્ધાધિક-અધિકદ્વાદશિકા. એરીતે અઢાર પ્રકારની
એકાદશી પૂર્વના મહર્ષિઓએ કહી છે. તેમાં નવપ્રકારની વિદ્ધા એકાદશીતો
ત્યાજ્ય હોવાથી તેમાં કાંઈ કહેવાનું નથી. નવ પ્રકારની શુદ્ધા એકાદશી
ગ્રાહ્ય હોવાથી તેમાં જે કાંઈ કહેવાનું છે તે હવે હું કહું છું ॥૪-૫॥ એક
ઘટિકા પરિમિત રાત્રિ બાકી રહેવા ૩૫ સૂર્યોદય કાળ થકી પૂર્વ
જે મુહૂર્તે યુક્ત-ચાર ઘટિકાપર્યંત વ્યાપતી એવી એકાદશી તો શુદ્ધ
અને સંપૂર્ણ કહી છે, કારણ કે ઉક્ત કાળમાં દશમીનો વેધ આવતો નથી
॥૬॥ એકાદશી જો અધિક-વૃદ્ધિને પામેલી હોય એટલે પ્રથમ દિવસે
એકાદશી સૂર્યોદયને સમારંભીને સાઠ ઘડીપર્યંત વ્યાપતી હોય, અને
બીજે દિવસે વળી એક ઘડી પરિમિત હોય ત્યારે તો પ્રથમ દિવસ જે
સાઠ ઘડી૩૫ છે તેનો ત્યાગ કરવો-એટલે તે દિવસે વૈષ્ણવોએ જાત ન
કરવું કિંતુ ઉત્તર દિવસ જે એક ઘટિકા૩૫ છે તે દિવસે એકાદશી જાત
કરવું. તેમજ જો દ્વાદશી અધિક-એકાદશી જેમ વૃદ્ધિને પામે છે તેમ કોઈ
વખતે દ્વાદશી વૃદ્ધિને પામતી હોય ત્યારે પણ પૂર્વ દિવસ (એકાદશી દિન)નો

વૈષ્ણવનિર્ણયઃ ॥૭॥ એકાદશી યદા લુપ્તા પરતો દ્વાદશી ભવેત્ ।

ત્યાગ કરીને ઉત્તર દિવસ (સાઠ ઘડીરૂપ દ્વાદશી દિવસ) પ્રતમાં થઈણ કરવો. વિદ્વાનો ત્યાગ કરવાનો કહ્યો એથીજ પ્રથમ દિવસ ત્યાગ્ય છે એમ સિદ્ધ થઈ જાય છે તો 'વિદ્વાને અધિકાર કરીને આ વચન પ્રવર્ત્યુ છે' એમ કહેવું સાઠ નથી, અથાપિ શુદ્ધાના વિવેચનમાં ઉપયોગી હોવાથીજ એનો અહી પ્રસંગ છે એમ કહેવાથી કરી ક્ષતિ નથી. અથવા-શુદ્ધાને અધિકાર કરીનેજ આ વચનની પ્રવૃત્તિ છે—જે શુદ્ધા હોય તેજ બે અધિક હોય તો પૂર્વા (પ્રથમની) એકાદશી ત્યાગ કરવી અને પરા (પછીની) જ પ્રતમાં થઈણ કરવી. એકાદશીતો અધિક ન હોય કિંતુ દ્વાદશી અધિક હોય ત્યારેપણ પૂર્વ દિવસ એકાદશીએ પૂર્ણ હોવા છતાં પણ તેનો ત્યાગ કરવો અને પર (પછીનો) દિવસ જે પ્રથમ દ્વાદશીરૂપ છે તે પ્રતમાં લેવો. 'અવિદ્વૈ-કાદશી સ્યાચ્ચ દ્વાદશી વૃદ્ધિગામિની' આ ઉત્તરવચન તો અધિકદ્વાદશિકા અધિકશુદ્ધા વિષયવાળું છે માટે એનાથી એનો ભેદ છે. આ વચનતો ન્યૂન-દ્વાદશિકા શુદ્ધાધિકા અને અધિકદ્વાદશિકા શુદ્ધન્યૂના એકાદશીને અધિકાર કરીને પ્રવર્તેલું છે. આ વ્યાખ્યાન પક્ષમાં 'શુદ્ધાયાં કિચ્છિદુચ્યતે' આ ઉપક્રમ વાક્યની અનુરૂપતા સ્પષ્ટ છે ॥૭॥ બે એકાદશીનો લોપ હોય, એટલે સાક્ષાત્ સૂર્યોદય પછી એક ઘટિકાપરિમિત દશમી હોય, તેની ઉપર પંચાવન ઘટિકા પરિમિત એકાદશી હોય તે આ એકાદશી લુપ્તા-ક્ષય પામેલી કહેવાય. (કેમકે બન્ને તિથિમાં સૂર્યોદય સાથે એનો સંબન્ધ રહ્યો નહિ) આવા સમયે આ એકાદશી વિદ્વા થતાં પ્રતમાં અયોગ્ય હોવાથી આવી લુપ્તા એકાદશીને બીજે દિવસે જે દ્વાદશી હોય તેનોજ પરમ ગતિની ઇચ્છાવાળાએ ઉપવાસ કરવો. વિદ્વાનો નિષેધ કરવાથીજ આ અર્થ આવી જાય છે, એટલે આ વચનની જરૂર નથી. તથાપિ 'જ્યારે અંશથીપણ સૂર્યોદયસાથે એકાદશીનો સંબન્ધ નથી તો પર દિવસે (દ્વાદશી દિવસે) પ્રત કરવું તેતો અયોગ્ય હોવાથી બીજી કોઈ ગતિ નથી માટે વિદ્વાનો પણ આદર કરવો ઠીક છે' એમ કોઈ આશંકા લાવે તેનું નિવારણ કરવું એ આ વચનનું પ્રયોજન છે. તો આ વચન ન્યૂનદ્વાદશિકા અને ન્યૂના વિદ્વા એકાદશીને

ઉપોષ્યા દ્વાદશી તત્ર યદીચ્છેત્પરમાં ગતિમ્ ॥૮॥ દશમીમિ-
શ્રિતા પૂર્વા દ્વાદશી યદિ લુપ્યતે । ઉપોષ્યા દ્વાદશી તત્ર ત્રયો-

અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્ત્યું છે, એમ સમજવું ॥૮॥ પૂર્વા-એકાદશી જે દશ-
મીએ મિશ્રિત હોય અને દ્વાદશી લુપ્ત-ક્ષય પામી ગઈ હોય-એટલે પૂર્વ
દિવસે દશમી સૂર્યોદય પછી એ ઘડી કે ત્રણ ઘડી સંબન્ધ ધરાવતી હોય,
પછીથી એકાદશી પ્રવર્તતી હોય, આ એકાદશી અધિક હોવાથી બીજે
દિવસે સૂર્યોદય પછી ઘડી કે એ ઘડી પહોંચતી હોય, તેપછી દ્વાદશી
એસતી હોય, આ દ્વાદશી પંચાવન ઘડીપર્યંત રહેતી હોય, તે આ દ્વાદશી
પૂર્વ દિવસે અને ઉત્તર દિવસે સૂર્યોદય સમયે સંબન્ધે રહિત હોવાથી
લુપ્તા સમજવી. આવા યોગમાં ત્રયોદશીએજ પારણાં કરવાં, ઉપવાસ તો
દ્વાદશીએજ કરવો. તેના થકી પ્રથમ દિવસે જે એકાદશી તેતો દશમીથી
મિશ્રિત હોવાથી હેયજ છે. વિદ્વાનો ત્યાગ કરવાનો કહ્યો એથીજ આ
અર્થ આવી જાય છે તો આ વચનની જરૂર નથી, તથાપિ ‘પારણામાં ઉપ-
યોગી દ્વાદશીનો યોગ નથી માટે અગતિથી વિદ્વાનોજ આદર કરવો’ એવી
કોઈ શંકા લાવે તેના નિવારણમાટે આ વચનનું પ્રયોજન છે. યદ્યપિ એકા-
દશીનો એ દિવસે યોગ હોવા વિના દ્વાદશીના લોપનો સંભવ નહિ હોવાથી
દ્વાદશીના લોપમાં એકાદશીનું અધિકપણું પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. માટે ‘દ્વા-
દશી દ્વાદશી વાઙ્ધિકા ચેત્યજ્યતાં દિનમ્ । પૂર્વે’ આ પૂર્વ વચનથીજ એ
અર્થ આવી જાય છે તથાપિ તેમાં એકાદશીની વૃદ્ધિ એ શંકામૂળ છે, અહીં
તો તેની વૃદ્ધિ નથી. એક તિથિ પૂર્વ દિવસે સૂર્યોદયને સમારંભીને પ્રવર્તી
હોય તેનો બીજે દિવસે સૂર્યોદય પછી પણ યોગ રહેતો હોય તો તે ‘વૃદ્ધિ’
એમ પરિભાષાથી કહેવાય છે. અહીં ‘દશમીમિશ્રા’ એમ કહ્યું છે તો પૂર્વ
દિવસે પ્રાતઃસમયે સૂર્યોદયપછી ઘટિકામાત્ર કે તેનો અંશ દશમીનો સં-
બન્ધ જણાય છે, એમ કહેવાથીજ ‘દશમીમિશ્રા’ આ પ્રયોગનું સ્વારસ્ય
આવે છે, અન્યથા તો ‘દશમીવિક્લા’ એવો પ્રયોગ કરાત, માટે આવો
સૂક્ષ્મ ભેદ જાણવો. તેમ તેમાં એકાદશીનો પુષ્કળ યોગ એ આશંકાનું
બીજ છે, અહીં તો પારણામાં ઉપયોગી દ્વાદશીનો અભાવ એ આશંકાનું

દશ્યાં તુ પારણમ્ ॥૨॥ સંપૂર્ણેકાદશી ત્યાજ્યા પરતો દ્વાદશી
યદિ । ઉપોષ્યા દ્વાદશી તત્ર દ્વાદશ્યામેવ પારણમ્ ॥૧૦॥ નવમી
પલમેકં સ્યાદશમી પરતો યદિ । ઉપોષ્યા દ્વાદશી શુદ્ધા ત્રયોદશ્યાં

ખીજ છે એવોપણ ભેદ છે ॥૮॥ પૂર્વ દિવસે યદ્યપિ એકાદશી સંપૂર્ણ હોય,
તે થકી ખીજે દિને પ્રવર્તેલી જે દ્વાદશી તેજ તે થકી ખીજે દિવસે પણ
જે પહોચતી હોય તો પ્રથમ દ્વાદશીએ ઉપવાસ કરવો અને ખીજ દ્વાદ-
શીએ પારણાં કરવાં, પણ સંપૂર્ણ એકાદશીએ ઉપવાસ ન કરવો તેમ
પ્રથમ દ્વાદશીએ પારણાં ન કરવાં. (અર્થાત્ પૂર્વદિને પૂર્ણ એકાદશી હોય,
ખીજે દિને સૂર્યોદયને સમારંભીને સાઠ ઘડી પરિમિત દ્વાદશી હોય, આજ
દ્વાદશી ખીજે દિવસે સૂર્યોદય પછી પણ એ ઘડી કે ત્રણ ઘડી વ્યા-
પતી હોય, ત્યારે પ્રથમ દ્વાદશીમાં ઉપવાસ અને ખીજ દ્વાદશીમાં પારણાં
કરવાં) યદ્યપિ આ વચનનો અર્થ ‘દ્વાદશી વાઙ્ધિકા ચેત્યજ્યતાં દિનં પૂર્વ
ગ્રાહ્યમુત્તરં’ આ પૂર્વવચનથીજ આવી જાય છે તો આ વચનની જરૂર
જણાતી નથી. તથાપિ દ્વાદશીની વૃદ્ધિને અધિકાર કરીનેજ આ વચન
પ્રવર્ત્યું છે એમ જાણવું. આમાં ‘એકાદશીનું વિદ્વાપણું છે અને આમાં
શુદ્ધાપણું છે’ એવા વિશેષને જણાવનારૂં તો કાંઈપણ પદ જાને વચનમાં
પણ નથી, તથાપિ ‘સંપૂર્ણાં’ એવા વિશેષનો અહીં નિર્દેશ કર્યો છે અને વળી
શુદ્ધામાં ‘સંપૂર્ણાં’ એવા શબ્દની પરિભાષા અન્ય સ્થળે છે તો પૂર્વવચન
વિદ્વાને અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્ત્યું છે અને આ વચન શુદ્ધાને અભિપ્રાય
કરીને પ્રવર્ત્યું છે આવી વિષમતા સમજવી. પૂર્વવચન પણ શુદ્ધાપર છે
એમ લઈએ તો તેની દૃઢતા કરવા આ ખીજનું પ્રમાણ છે એમ જાણવું
॥૧૦॥ જે નવમી સૂર્યોદય પછી પણ પરિમિતા હોય, તેપછી દશમી
પ્રવર્તતી હોય, તે આ દશમી ખીજે દિવસે સૂર્યોદય પહેલાંજ નિવૃત્ત થઈ
જતી હોય, ત્યારે દશમી લુપ્ત-ક્ષય પામેલી જાણવી. તેથકી ખીજે દિવસે
જે એકાદશી આવે તેનો ઉપવાસ ન કરવો, કેમકે તેમાં દશમીનો વેધ આવે
છે, માટે શુદ્ધ દ્વાદશીમાંજ ઉપવાસ કરવો અને ત્રયોદશીમાં તો પારણાં
કરવાં. યદ્યપિ વિદ્વાપણાથીજ તેનો ત્યાગ પ્રાપ્ત થાય છે તો દશમીનો ક્ષય

તુ પારણમ્ ॥૧૧॥ અવિદ્વૈકાદશી સ્યાચ્ચ દ્વાદશી વૃદ્ધિગામિની ।
યદા તદોપવાસસ્તુ શક્તૈઃ કાર્યો દિનદ્વયે ॥૧૨॥ દ્વાદશ્યામેવ
ચારશ્ચૈર્વિષ્ણુમકૈરુપોષણમ્ । કર્તવ્યં સોત્સવં ભક્ત્યા દ્વાદશ્યામેવ
પારણમ્ ॥૧૩॥ એકાદશીમુપોષ્યાથ દ્વાદશીં સમુપોષયેત્ । ન તત્ર

ફરી વિધાનમાં અહીં વિભેદક થતો નથી, અથાપિ ત્રયોદશીએપણુ પાર-
ણાનો સંભવ બતાવામાટે એનો આ ઉપન્યાસ છે. 'વેધ ન હોવા છતાં
પણુ આ વિશેષવચન છે' એમ બીજા કહેછે. આમાં સંપ્રદાયને અનુસારે
નિર્ણય જાણવો ॥૧૧॥ અવિદ્વાજ એકાદશી પળમાત્રપણુ બીજે દિવસે
પહોચતી હોય, તેની ઉપર ગ્રાહ થતી દ્વાદશી બીજે દિવસે સૂર્યોદય પછી
ઘટીમાત્ર કે પળમાત્ર પહોચતી હોય, ત્યારે સમર્થોએતો બે દિવસ (શુદ્ધ
એકાદશીમાં અને પ્રથમ દ્વાદશીમાં) ઉપવાસ કરવો અને બીજી દ્વાદશીમાં
પારણાં કરવાં ॥૧૨॥ અસમર્થ વિષ્ણુલક્ષ્મીએ તો પરદિન દ્વાદશીમાંજ
ઉત્સવ સહિત ઉપવાસ લક્ષિથી કરવો અને તેથકી પરદિન બીજી દ્વાદ-
શીમાંજ પારણાં કરવાં. 'શુદ્ધ એકાદશીનો પ્રથમ દિવસેજ લાલ થવાથી
તે દિવસે ઉપોષણ ગ્રાહ થાય છે તો ફરી તે થકી બીજે દિવસે ઉપવાસ
કરવામાં આવે તો પ્રથમ ઉપવાસના અંગભૂત પારણાનું અનુષ્ઠાન નહિ
થવાથી વ્રતભંગ થાય' એમ કોઈ આશંકા કરે તો તેમ નથી, દ્વાદશીની
જ્યારે વૃદ્ધિ હોય ત્યારે તે થકી બીજે દિવસેજ પારણાનો મુખ્ય સમય
છે એમ સિદ્ધ થાય છે, વળી બન્ને તિથિના (એકાદશી દ્વાદશી) દેવતા
વિષ્ણુ હોવાથી તેમ બન્નેય દિવસે શુદ્ધ એકાદશીનો અન્વય હોવાથી બન્નેય
તિથિઓ હરિદિન થતાં ઉપવાસને યોગ્ય દિવસ થાય છે, માટે બીજી દ્વાદ-
શીએ પારણાં કરવાં. વસ્તુતાએ વ્રતમાં મુખ્યપણું તો પછીના (બીજા)
દિવસનુંજ છે. આ જે બે દિવસ ઉપવાસ કરવાનો કહ્યો, એતો શક્તોના
પ્રત્યે અભ્યનુસામાત્ર છે. તો આ વચન અધિકદ્વાદશીકા અધિકશુદ્ધ
એકાદશીને અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્તેલું જાણવું. બીજાઓતો-અધિક દ્વાદશીકા
શુદ્ધન્યૂના એકાદશીને અભિપ્રાય કરીને પ્રવર્ત્યું છે એમ યોજના કરેછે.
એમ માને તો શક્તોના પ્રત્યે જે બે દિવસ ઉપવાસ કરવાની અભ્યનુસા

વિધિલોપઃ સ્યાદેવો યદુભયોર્હરિઃ ॥૧૪॥ દશમી પશ્ચપશ્ચાશદ્વટિકા
યાવદેવ હિ । તાવન્ન દશમીવેધઃ પ્રોક્તઃ પ્રોક્તસ્તદૂર્ધ્વતઃ ॥૧૫॥
એવમેવ હિ ગોસ્વામિવિકૃલેશમતં તતઃ । મદીયૈરપિ યુષ્માભિસ્ત-
દેવ ગ્રાહ્યમાદરાત્ ॥૧૬॥ બહુવાક્યવિરોધેઽથ સન્દેહે ચ તિથેર્વિ-
દામ્ । ઉપોષ્યા દ્વાદશી શુદ્ધા ત્રયોદશ્યાં તુ પારણમ્ ॥૧૭॥ એકા-
દશી પ્રમાદેન વિસ્મૃતા સ્યાદ્યદા તદા । પરેઽહિ દ્વાદશીમેવ સમુ-
પોષ્ય વ્રતં ચરેત્ ॥૧૮॥ એકાદશેન્દ્રિયાણાં યત્તત્તદ્વિષયલક્ષણમ્ ।
હિત્વાઽઽહારં વાસુદેવસમ્મુખત્વમખણિડતમ્ ॥૧૯॥ એકાદશીવ્રત-
સ્યૈતન્મુખ્યં ભવતિ લક્ષણમ્ । ઉપવાસો નિરાહાર એષ એવ મતો બુદ્ધેઃ
॥૨૦॥ ઉપાવૃત્તસ્ય પાપેભ્યો યસ્તુ વાસો ગુણૈઃ સહ । ઉપવાસઃ

કરી તેતો યથાસંપ્રદાય જાણવી ॥૧૩-૧૪॥ દશમીનો વેધ સ્પષ્ટપણે પ્રતિ-
પાદન કરેછે—જ્યાંસુધી દશમી પંચાવન ઘડી વ્યાપતી હોય ત્યાંસુધી
દશમીવેધ કહ્યો નથી. જો પંચાવન ઘડી ઉપર પળમાત્રપણુ દશમી હોય
તો દશમીવેધ કહેલો જાણવો. વિકૃલેશ ગોસ્વામિઓનેપણુ આ અનુમત
છે, માટે મારા આશ્રિત તમારેપણુ એજ આદરથી ચહણુ કરવું ॥૧૫-
૧૬॥ જ્યારે નિબન્ધકારો બહુ હોવાથી તેમનાં વિવિધ વચનોના અર્થનો
વિચાર કરતાં પરસ્પર વિરોધ આવવાથી વેધમાં સંશય થાય કે તિથિ-
નિર્ણયને જાણનારા જ્યોતિષોની ગણનામાં પરસ્પર વિરોધ આવતાં વેધમાં
સંશય થાય ત્યારે શુદ્ધ દ્વાદશીનોજ ઉપવાસ કરવો અને ત્રયોદશીએ પા-
રણાં કરવાં ॥૧૭॥ હવે પ્રમાદથી શુદ્ધ એકાદશીના ઉપવાસના અતિક્રમમાં
નિર્ણય કહેછે—જો એકાદશી પ્રમાદને લીધે વિસ્મૃત થઈ જાય તો ખીજે
દિવસે દ્વાદશીએ ઉપવાસ કરીને ત્રયોદશીએ પારણાં કરવાં ॥૧૮॥ હવે
ઉપવાસનું સ્વરૂપ કહેછે—આ એકાદશીવ્રતમાં નિરાહારતારૂપ જો ઉપ-
વાસ કહ્યો તે કેવળ અન્નત્યાગમાત્રરૂપ ન સમજવો, કિંતુ શ્રોત્રાદિ તેતે એ-
કાદશ ઇન્દ્રિયોના આહારરૂપ જો શબ્દાદિ વિષયો તેના ત્યાગરૂપ મુખ્ય ઉપ-
વાસ જાણવો. તેતે ઇન્દ્રિયોના આહારનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક જો વાસુદેવનું
અવિચ્છિન્ન સન્મુખપણું (વાસુદેવપરાયણતારૂપ) છે એજ એકાદશીનું

સ વિજ્ઞેયઃ સર્વભોગવિવાર્જિતઃ ॥૨૧॥ તજ્જપ્યજપનં ધ્યાનં તત્કથા-
શ્રવણાદયઃ । ઉપવાસકૃતામેતે ગુણાઃ પ્રોક્તા મનીષિભિઃ ॥૨૨॥
ક્ષમા સત્યં દયા શૌચં દાનમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ । દેવપૂજાગ્નિહવનં
સન્તોષઃ સ્તેયવર્જનમ્ ॥૨૩॥ એકાદશં બ્રહ્મચર્યમહિંસા રસવર્જનમ્ ।
સર્વવ્રતેષુ સામાન્યા ધર્મા एते ત્રયોદશ ॥૨૪॥ સ્મૃતિશ્ચાલોકનં
ગન્ધઃ સ્વાદનં ચાપિ કીર્તનમ્ । અન્નસ્ય સર્વથા વર્જ્યમુપવાસં પ્રકુ-
ર્વતા ॥૨૫॥ પતિતાન્નાસ્તિકાન્હિંસાનન્ત્યજાન્વેદનિન્દકાન્ । નામિ-

નિરાહાર ઉપવાસવ્રત બુધજનોએ મુખ્ય માન્યું છે ॥૨૧-૨૦॥ ઉપવાસ
શબ્દની નિશ્ચિતિ આ છે-પાપકર્મોથકી ઉપ-ઉપનિવૃત્ત થએલા જનને
આગળ કહેશે એવા જપાદિ ગુણોસાથે જે વાસ-સ્થિતિ તે આ સર્વ વિ-
ષયભોગવર્જિત ઉપવાસ સમજવો ॥૨૧॥ તે વાસુદેવનો જપવા યોગ્ય
જે મંત્ર તેનો જપ કરવો, તેમની મૂર્તિનું ધ્યાન કરવું, તેમની કથા
સંભળવી, તેમની પૂજા કરવી, ઇત્યાદિ આ સર્વ ઉપવાસવ્રતમાં
નિષ્ઠાવાળાઓને અપેક્ષિત ગુણો મુનિઓએ કહેલા જાણુવા ॥૨૨॥ વળી
સર્વ વ્રતોમાં સાધારણ ક્ષમા આદિક જે તેર ધર્મો છે તેપણુ આ વ્રતમાં
નિષ્ઠાવાળાને અપેક્ષિત જાણુવા. તેમાં ક્ષમા-પરાપરાધ સહન કરવો, સત્ય-
ભૂતહિતપૂર્વક યથાર્થ લાપણુ, દયા-પરપીડાનું અસહન, શૌચ-બાહ્ય
આભ્યંતર એમ બે પ્રકારનું, દાન-પોતાના વિત્તાદિકનું પરને સ્વત્વ (મા-
લકીપણું) સંપાદન કરી આપવું, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ-વિષયોને અભિમુખ
મર્યાદા મુકીને દોડતી શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોનું નિયમન, દેવ-પોતાના ઇષ્ટદેવનું
પૂજન, અગ્નિહવન-અગ્નિમાં તેમનું જ યજન, સંતોષ-સદા સંતુષ્ટ રહેવા
રૂપ લોભરાહિત્ય, અસ્તેય-પરપદાર્થનું અપહરણ ન કરવું, બ્રહ્મચર્ય-
સ્ત્રીસંગત્યાગ, અહિંસા-પ્રાણીઓને પીડા ન કરવી, રસવર્જન-સ્વા-
સ્વાદનો પરિત્યાગ, આ તેર ધર્મો સર્વ વ્રતોમાં સામાન્ય પાળવાના જાણુવા
॥૨૩-૨૪॥ ઉપવાસવ્રતમાં નિષ્ઠાવાળો નર અન્નનું વારેવારે અનુસ્મરણ,
રાગપૂર્વક તેનું દર્શન, તેના ગંધનું 'અહો ! કેવો ગંધ છે,' એમ ગ્રહણ અને
તેના ગુણોનું વર્ણન પણ સર્વથા નજ કરે. તેમજ રસપરીક્ષામાટે પણ

ભાષેત નેક્ષેત ન સ્પૃશેચ્ચ વ્રતી નરઃ ॥૨૬॥ અનાતુરોઽસકૃન્નૈવ પિવે-
ત્તોયં વ્રતી ક્વચિત્ । ઇન્દ્રિયક્ષોભજનનં ભક્ષયેન્ન ચ કિશ્ચન ॥૨૭॥
ગાત્રાભ્યઙ્ગં શિરોભ્યઙ્ગં તામ્બૂલં ચાનુલેપનમ્ । વ્રતસ્થો વર્જયેદેવ
સ્વદ્વાયાં શયનં તથા ॥૨૮॥ સ્ત્રીणां સમ્પ્રેક્ષણાત્સ્પર્શાત્તામિઃ સઙ્ક-
થનાદપિ । વિપદ્યતે બ્રહ્મચર્યં સ્વદારેષુ તુ સઙ્ગમાત્ ॥૨૯॥ પ્રાપ્ત
આવશ્યકે કાર્યે ભાષણે તુ પરસ્ત્રિયા । સ્પર્શો વાપદિ સંવૃત્તે ન દોષો
ગૃહિણાં સ્મૃતઃ ॥૩૦॥ અસકૃજ્જલપાનાચ્ચ સકૃત્તામ્બૂલચર્વણાત્ ।

અન્નને નજ લક્ષણુ કરે ॥૨૫॥ વ્રતી નર પતિત, નાસ્તિક, હિંસક, અં-
ત્યજ, (ધોળી મોચી આદિક) વેદનિંદક, (બૌદ્ધ જૈનાદિક) આ સર્વની
સાથે બોલે નહિ, તેમ તેમનો સ્પર્શ ન કરે અને તેમને જીવેપણુ નહિ.
યદ્યપિ પતિતાદિકની સાથે નહિ બોલવાનો વિધિ સર્વને સાધારણુ છે (વિ-
શેષ નથી) તથાપિ પ્રતિના પ્રતિ જે તેનું વિધાન છે તે પ્રતલંગને કરવા-
પણું જણાવામાટે છે, અન્યથા (ન જણાવે તો) ‘પાપસંપાદક છે પણ
પ્રતલંગ કરનાર નથી’ એવી કોઈ શંકા કરે ॥૨૬॥ ઉપવાસપ્રતમાં નિષ્ઠા-
વાળો નર વારંવાર જળને ક્યારેય નજ પિવે, કારણુ કે વારંવાર જળપાન
કરવાથી પણ ઉપવાસનો લંગ થાય છે. આ અનાતુર (નિરોગી) ને પ્રતિ-
ષેધ છે, આતુર-રોગીને તો આ પ્રતિષેધ નથી. તથા અશક્તને અભ્યનુસા
કરેલો ક્ષણાદિ આહારપણુ બે ઇન્દ્રિયશોભ કરનારો હોય તો તેને ક્યારેય
નજ લક્ષણુ કરે ॥૨૭॥ પ્રતકર્તા પુરૂષ ગાત્રાભ્યંગ-સુગન્ધિ તૈલાદિક
શરીર ઉપર મર્દન કરીને સ્નાન કરવું, શિરોભ્યંગ-સુગન્ધિ તૈલાદિકથી
મસ્તક કેશનું પ્રસાધન કરવું, તાંબૂળ-નાગરવેલના પાનની બીડીનું લક્ષણુ,
ચંદનથી અંગરાગ, આ સર્વનો ત્યાગ કરે-નજ કરે. તથા ખાટલામાં શય-
નને નજ કરે ॥૨૮॥ પ્રતમાં પાળવાપણુ કહેલું જે બ્રહ્મચર્ય તે નારીઓના
નિરીક્ષણથી, તેના સ્પર્શથી, તેની સાથે સંભાષણથી વિલુપ્ત થાયછે, માટે
વ્રતીએ એનો પરિત્યાગ કરવો. ગૃહસ્થને તો પોતાની પત્નીમાં કેવળ
સંગમથીજ બ્રહ્મચર્યલોપ થાય પણ તેના નિરીક્ષણાદિકથી ન થાય. આવ-
શ્યક કાર્ય પ્રાપ્ત થતાં તો પરસ્ત્રી સાથે ભાષણથી તથા આપત્કાળમાં તેના

ઉપવાસઃ પ્રણયેદૈ દિવાસ્વાપાચ્ચ મૈથુનાત્ ॥૩૧॥ અશ્રુપ્રપાતો રો-
ષશ્ચ કલહસ્ય કૃતિસ્તથા । પુરુષં ચ સ્ત્રિયં સદ્યો વ્રતાઙ્ગશયતિ
ધ્રુવમ્ ॥૩૨॥ દાનં વ્રતં ચ નિયમા જ્ઞાનં ધ્યાનં હૃતં જપઃ । યત્નેનાપિ
કૃતં સર્વં ક્રોધિતસ્ય વૃથા ભવેત્ ॥૩૩॥ મિથ્યાવાદે દિવાસ્વાપે
બહુશોઽમ્બુનિષેવણે । અષ્ટાક્ષરં વ્રતી જપ્ત્વા શુદ્ધ્યેદદ્યોત્તરં શતમ્
॥૩૪॥ સ્તેનનાસ્તિકહિંસાદિભાષણાદૌ વ્રતી પુમાન્ । અષ્ટાક્ષરં
જપેત્સ્નાત્વા શતત્રયમુદશુભઃ ॥૩૫॥ તામ્બૂલમઘમાંસાદિભક્ષણે

અંગના કાર્યવશાત્ સ્પર્શથી ગૃહસ્થોને બ્રહ્મચર્યલોપ ન થાય ॥૨૯-૩૦॥
જેમ વારેવારે જળપાનથી ઉપવાસવ્રતનો ભંગ થાય તેમ એકવાર તાંબૂળ
ચર્વણથી તેનો ભંગ થાયછે. તથા જેમ મૈથુનથી ઉપવાસવ્રતનો ભંગ
થાય તેમ દિવાનિદ્રાથી પણ તેનો ભંગ થાય. વારંવાર જળપાનનું અને
મૈથુનનું દૃષ્ટાંતપણે ગ્રહણ કર્યું છે માટે પુનઃકૃતિ દોષ નથી. અથવા-પોતે
કહેલા અર્થમાં આ સ્મૃતિવાક્યનું પ્રદર્શન છે એમ જાણવું ॥૩૧॥ રોષા-
વેશ, કલેશ કરવો અને અશ્રુપ્રપાત-રૂદન કરવું, આ દોષો નર-
નારીના વ્રતના વિલોપને અવશ્ય કરનારા છે, માટે વ્રતી નર તે આ
દોષોને નજ કરે ॥૩૨॥ મહા યત્નથી અનુષ્ઠાન કરેલાં જપ-દાન-વ્રત-
નિયમ-ધ્યાન-જ્ઞાન-હોમ આદિક સત્કર્મો ક્રોધ કરવાથી નિષ્ફળ થાય
છે, માટે ક્રોધને સર્વ પ્રકારે પરિત્યાગ કરે ॥૩૩॥ હવે વ્રતનિયમ
ભંગમાં પ્રાયશ્ચિત્તને કહેછે—શરીરની અસ્વસ્થતાને લીધે (પ્રામાદિક)
દિવાસ્વાપ થઈ જાય કે અસત્ય ભાષણ થઈ જાય કે બહુવાર જળપાન
થઈ જાય તો વ્રતી નર એકસો આઠવાર અષ્ટાક્ષરમંત્રનો જપ કરવાથી
શુદ્ધ થાય છે (તે દોષના નિવારણદ્વારા વ્રતફળને પામેછે) ॥૩૪॥
ચોર-નાસ્તિક-હિંસક-પતિત-વેદનિંદક આદિકની સાથે પ્રામાદિક સંભા-
ષણાદિક થઈ જાય તો વ્રતી પુરૂષ સ્નાન કરી ઉત્તરમુખે બેસીને ત્રણસો
વાર અષ્ટાક્ષરમંત્ર જપ કરવાથી શુદ્ધિને પામે છે ॥૩૫॥ પ્રાયશ્ચિત્તથી
પણ ન પરિહાર થાય એવા તો આ દોષો છે. કયા ? તો કહે છે—
તાંબૂળ-મઘ-માંસાદિકનું પ્રમાદથી પણ ભક્ષણ, તથા ગ્રામ્યવાર્તાનું

મૈથુને તથા । ગ્રામ્યવાર્તાપ્રકથને ગાલિદાને ચ તાડને ॥૩૬॥ તમા-
લમક્ષે મદકૃદ્ધક્ષે ચ દ્યૂતદેવને । અજ્ઞાનાદપિ સજ્ઞાતે વ્રતલોપો ભવે-
જ્ઞવમ્ ॥૩૭॥ વિભર્તૃકાયાઃ સ્પર્શસ્તુ ભવેત્પુંસો ધિયા યદા । તસ્યાઃ
પુંસોઽથ ચ સ્પર્શો વ્રતલોપસ્તદોભયોઃ ॥૩૮॥ બુદ્ધિપૂર્વે વીર્યપાતઃ
પુંસઃ સ્વપ્નેઽપિ ચેદ્ભવેત્ । તદાપિ વ્રતલોપઃ સ્યાત્તત્પુમાન્ વિભિ-
યાત્તિશ્રયાઃ ॥૩૯॥ અષ્ટાવેવાવ્રતઘ્નાનિ જલં મૂલં ફલં પયઃ । હવિર્બ્રા-

કથન-ગાળિદાન-તાડનાદિ, તથા તમાકુનું લક્ષણ, માદક વસ્તુનું લક્ષણ,
દ્યૂતકીડા અને સ્ત્રીસંગ આમાંથી એક પણ દોષ અજ્ઞાનથી જો થઈ જાય
તો નિશ્ચે વ્રત લોપ થાય ॥૩૬-૩૭॥ એરીતે જો પુરૂષને બુદ્ધિપૂર્વક વિધ-
વાનો સ્પર્શ થાય અને જો વિધવાને બુદ્ધિપૂર્વક પુરૂષનો સ્પર્શ થાય તો
બન્નેના વ્રતનો લોપ થાય ॥૩૮॥ જો પુરૂષને બુદ્ધિપૂર્વક વીર્યપાત થાય
અને સ્વપ્નમાં પણ વીર્યપ્રસ્ખલન થાય તો તેના પણ વ્રતનો વિલોપ પ્રાય-
શ્ચિત્તથી પણ ન પરિહાર થાય એવો થાય, માટે વ્રતી પુરૂષ સ્ત્રીથકી ભય
પામે ॥૩૯॥ આ ઉપવાસ વ્રતમાં નહિ વિરોધ કરનારાં આ આઠજ છે-
જળ, (એકવાર કે બે વાર પીધેલું) મૂળ ફળ કે દુધ (એક વાર સેવેલું)
હવિઃ-હોમતાં બાકી રહેલું, વિધિપ્રાપ્ત, ઋત્વિજોને નિયમથી લક્ષણપણે
લાગુ થતું એવું હવિષ્યાન્ન, (અથવા વ્રતોચિત હવિષ્યાન્ન) બ્રાહ્મણકા-
મ્યાથી અન્નનો સ્વીકાર (એકાદશીએ શ્રાદ્ધમાં કોઈ બ્રાહ્મણે પિત્રાદિકને
સ્થાને નિમંત્રણ કરેલાને તે બ્રાહ્મણની કામ્યાથી અન્નનો સ્વીકાર વ્રત-
લોપ માટે ન થાય) ગુરૂનું વચન-ગુરૂવચનથી અન્નસ્વીકાર, શંકા-ગુરૂ
હોઈને શિષ્યને અધર્મમાં કેમ પ્રેરે ? એકાદશીવ્રતતો નિત્ય છે, તેનો જે
પ્રતિરોધ થાય એ અધર્મજ કહેવાય. સમાધાન-તો તે સત્ય છે, ગુરૂથકી
બીજાએ કરેલો એકાદશીવ્રતનો જે પ્રતિરોધ તે અધર્મ કહેવાય, ગુરૂએ
કરેલો તેનો પ્રતિરોધ અધર્મ ન કહેવાય, કેમકે આજ તેમાં અપવાદ
વચન છે, તો ગુરૂ સ્વયં અધર્મમાં પ્રેરતા નથી. એમ થાય તો વ્રતના
નિત્યપણામાં વિરોધ આવશે ? તો વિરોધ પણ નથી, કેમકે વયોવિશેષની પેઠે
ગુરૂવચનરૂપ જે પ્રતિરોધ તેનો અભાવ પણ અધિકારીમાં વિશેષણ થાય

હ્યણકામ્યા ચ ગુરોર્વચનમૌષધમ્ ॥૪૦॥ સર્વભૂતભયેનાથ વ્યાધિ-
નાઽજ્ઞાનતોઽપિ વા । વ્રતમક્કો યદિ ભવેત્તર્હિ દોષો ન વિદ્યતે ॥૪૧॥
પૂર્વે વ્રતં ગૃહીત્વા યો નાચરેત્કામમોહિતઃ । જીવન્ભવતિ ચણ્ડાલો

છે. એટલે જેમ આ વ્રત નિત્ય હોવા છતાં અમુક વર્ષનાજ મનુષ્યને નિત્ય
લાગુ થાય છે (પણ આળ વૃદ્ધાદિકને નહિ) તેમ ગુરુવચનરૂપ પ્રતિરોધ
જેને ન હોય એવા અધિકારીને આ વ્રત નિત્ય લાગુ થાય. (પ્રતિરોધવા-
ળાને નહિ) એમ કહેવાથી વ્રતના નિત્યપણામાં કશો વિરોધ આવતો નથી.
વળી શિષ્યનું કાંઈ પણ હિત ચિંતન કરતા થકાજ ગુરુ આ અર્થને ઉપ-
દેશ કરે છે માટે ગુરુની અસ્થાનમાં વિના કારણ આવી વચનપ્રવૃત્તિ
નથી, તો લેશપણ ગુરુ ઉપર આક્ષેપનો પ્રસંગ નથી. ઔષધ-વ્યાધિ
પ્રશમન માટે સેવેલું ઔષધ, આ આઠ વ્રતને હણતાં નથી ॥૪૦॥ ધાડ
સ્વચક્ર પરચક્રાદિકથી આવેલા સર્વ પ્રાણીને સાધારણ લાયથી કે વ્યાધિથી
કે અજ્ઞાનથી જે વ્રતભંગ થાય તો દોષ નથી ॥૪૧॥ લીધેલા વ્રતના ત્યાગમાં
પ્રાયશ્ચિત્ત કહે છે—જે પુરૂષ પ્રથમ ‘અન્નેય પક્ષનું પણ એકાદશીવ્રત
હું કરીશ’ એવો સંકલ્પ કરી વ્રતને ગ્રહણ કરીને, પછીથી કોઈ કામનાથી
મોહિત થતાં તે વ્રતનો ત્યાગ કરે છે તે પુરૂષ જીવતો થકો ચંડાળ સમાન-
ધર્મા થાય છે અને મરીને શ્વાન થાય છે. (આ લોક પરલોકમાં દુઃખને
પામે છે) શંકા-પ્રથમ ગ્રહણ કરેલા વ્રતના ત્યાગમાં દોષ કહ્યો, તે ઉપ-
રથી અગ્રહણપક્ષ (વ્રત નહિ ગ્રહણ કરવાનો પક્ષ) વ્યંજીત થાય છે, તેથી
આ વ્રતની કામ્યતા (આ વ્રત કામ્ય છે) જણાય છે તો એની નિત્યતા
શી રીતે સંભવે ? (સમાધાન) તો એમ નથી. એકાદશીવ્રતમાં નિત્યત્વ
અને કામ્યત્વ એ બંનેનો અન્વય છે, તેવાં સ્મૃતિવચનો છે, તેમાં ‘ઉપોવ્યૈ-
કાદર્શીં નિત્યં પક્ષયોરુભયોરપિ ।’ ‘ન કરોતિ હિ યો મૂઢ એકાદશ્યામુપો-
ષણમ્ । સ નરો નરકં યાતિ રૌરવં તમસાઽઽવૃતમ્ ॥’ ઇત્યાદિ વચનો નિત્ય-
ત્વને જણાવે છે. ‘યદીચ્છેત્ વિષ્ણુસાયુજ્યં સુતાન્ સંપદમાત્મનઃ । એકા-
દશ્વાં ન મુક્તીત્ પક્ષયોરુભયોરપિ ॥’ ઇત્યાદિ વચનો કામ્યતાને જણાવે છે.
તો નિત્ય અનિત્યનો એકમાં સંયોગ થવામાં કશો વિરોધ નથી. આદિર

મૃતઃ શ્વા ચ સ જાયતે ॥૪૨॥ ક્રોધાત્પ્રમાદાહ્લોભાદ્વા વ્રતભક્તો
ભવેદ્યદિ । દિનત્રયં ન ભુક્ષીત મુણ્ડનં શિરસોઽથવા ॥૪૩॥ જાતા-
શૌચે મૃતાશૌચે વ્રતપ્રારમ્ભતઃ પુરા । પ્રાપ્તે નિત્યં વ્રતં કુર્યાદ્દાનાર્ચા-
દિવિવર્જિતમ્ ॥૪૪॥ ઉપાવસંશ્ચ નિયમાન્ પાલયન્સૂતકી સ્વયમ્ ।
વ્રતાન્નદેવપૂજાદિ કારયેદ્બ્રાહ્મણેન વૈ ॥૪૫॥ પ્રારબ્ધેઽથ વ્રતે પ્રાપ્તે
સૂતકે તુ વ્રતી સ્વયમ્ । સ્નાત્વા વ્રતાન્નદેવસ્ય ભક્ત્યા કુર્વીત પૂજ-
નમ્ ॥૪૬॥ નારી રજોદર્શને તુ કૃત્વા સ્વયમુપોષણમ્ । દેવાર્ચનાદિ
ચાન્યેન કારયેત્પ્રયત્તા વ્રતે ॥૪૭॥ વ્રતોપવાસદિવસે શ્રાદ્ધપ્રાપ્તૌ

યૂપની પેઠે દ્વિરૂપતા (નિત્યત્વ કામ્યત્વ) ની ઉપપત્તિ થાય છે. ‘સ્વાદિરો
યૂપો ભવતિ’ એમ યજ્ઞમાં બાહિર યૂપને નિત્યપણે કહ્યો છે, ‘સ્વાદિરં વીર્ય-
કામસ્ય યૂપં કુર્વીત’ એમ તેજ યજ્ઞમાં કામ્યપણે તે બાહિર યૂપને કહ્યો
છે. એરીતે નિત્ય અનિત્યના સંયોગનો વિરોધ નથી, તો એકાદશીવ્રતનું
નિત્યત્વ કામ્યત્વ સંભવે છે. (બાહિર યૂપ એટલે ખેરના કાષ્ઠનો યજ્ઞ-
સ્તંભ કરવો) ॥૪૨॥ જો ક્રોધવેગથી કે લોભવેગથી કે પ્રમાદવશથી પ્રારં-
ભેલા વ્રતનો વિલોપ થાય તો ત્રણ દિવસ ઉપવાસ કરવારૂપ અથવા શિખા-
શ્મશ્રુસહિત મસ્તકનું મુંડન કરાવારૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત બળવું ॥૪૩॥ હવે
વ્રતવિઘ્નમાં વિનિર્ણય કહે છે—વ્રતારંભ પહેલાંજ જન્માશૌચ કે મૃતા-
શૌચ આવી પડે તો સૂતકી નર દાન પૂજાદિકે વર્જિત ઉપવાસરૂપ નિત્ય વ્રત-
માત્રને સ્વયં કરે અને તેમાં ઉપયોગી અહિંસા બ્રહ્મચર્ય આદિક નિય-
મોને સ્વયં પાળે. વ્રતના અંગભૂત દેવપૂજા વિગેરે તો બ્રાહ્મણદ્વારા કરાવે
॥૪૪-૪૫॥ અને વ્રતનો પ્રારંભ કર્યા પછી મધ્યે સૂતકાદિ પ્રાપ્ત થાય તો
સ્વયં વ્રતી સ્નાન કરીને વ્રતના અંગદેવ શ્રીકૃષ્ણનું ભક્તિથી પૂજનાદિકને
કરે, આ વ્રતનિષ્ઠને આશૌચનો અન્વય વ્રતાંગ પૂજનાદિકમાં વિરોધી
નથી (કેમકે આ તો દીક્ષિત છે) ॥૪૬॥ તથા નારી રજસ્વળાપણું
પ્રાપ્ત થતાં તો સ્વયં ઉપવાસ કરીને, પોતે પ્રારંભેલા વ્રતનિયમાદિકમાં
તત્પર થઈને દેવપૂજાદિ બીજાપાસે કરાવે (સ્વયં ન કરે) ॥૪૭॥ વ્રતો-
પવાસ દિવસે પિત્રાદિકના શ્રાદ્ધનો પ્રસંગ આવે તો શ્રાદ્ધ કરીને,

તુ પૂરુષઃ । પિત્ર્યમન્નમુપાગ્રાય કુર્વીત વ્રતમાદરાત્ ॥૪૮॥ વૈષ્ણવૈસ્તુ
વિશેષેણ શ્રાદ્ધમેકાદશીભવમ્ । દ્વાદશ્યામેવ કર્તવ્યં પિતરો
વૈષ્ણવા યતઃ ॥૪૯॥ ગર્ભિણી રોગિણી ચ સ્ત્રી સૂતિકા ચાપદં ગતા ।
અન્યેનૈવ વ્રતં સ્વીયં કારયેન્ન તુ હાપયેત્ ॥૫૦॥ માર્યા પત્યુર્વ્રતં
કુર્યાન્દ્યાર્યાયાશ્ચ પતિર્વ્રતમ્ । તદભાવે પરસ્તાભ્યાં વ્રતે પ્રતિનિધિ-
ર્મતઃ ॥૫૧॥ પુત્રં શિષ્યં વિનીતં વા મગિનીં ભ્રાતરં ચ વા । ણ-
મભાવે વિપ્રં વા વ્રતે સ્વસ્ય નિયોજયેત્ ॥૫૨॥ પિતૃમાતૃપતિભ્રાતૃ-

પિત્રિઓને નિવેદન કરેલું અન્ન સુંઘીને આદરથી વ્રતનું સંરક્ષણ કરે
(આ સ્થળે જે અન્ન સુંઘવાનું કહ્યું તે જમવાને ઠેકાણે જાણવું) ॥૪૮॥
વૈષ્ણવોએ તો એકાદશીના ઉપવાસ દિવસે શ્રાદ્ધ નજ કરવું,
કિંતુ દ્વાદશીએજ કરવું. પિત્રિઓ એકાદશી દિવસે કન્યને જમતા
નથી, કારણ કે તેઓ પણ વૈષ્ણવો છે (તેઓ પણ વિષ્ણુની ઉપાસના
કરે છે) ‘ એકાદશી યદા નિત્યા શ્રાદ્ધં નૈમિત્તિકં ભવેત્ । ઉપવાસં તદા
કુર્યાત્ દ્વાદશ્યાં શ્રાદ્ધમાચરેત્ ॥ ’ ‘ એ કુર્વન્તિ મહીપાલ ! શ્રાદ્ધં ત્વેકા-
દશીદિને । ત્રયસ્તે નરકં યાન્તિ દાતા ભોક્તા પરેતકઃ ’ ॥ એવી સ્મૃતિ છે.
(અહીં ‘ વૈષ્ણવૈઃ ’ એમ કહ્યું છે તેથી એકાદશીએ પણ શ્રાદ્ધ કરવાનું કહેનારાં
વચનોનું વૈષ્ણવો થકી અન્ય વિષયપણું જાણવું) ॥૪૯॥ જે ગર્ભિણી,
રોગિણી, પ્રસૂતિકા અને જે કોઈ પણ આપત્કાળને પામેલી સ્ત્રીઓ હોય
તેમણે પણ ‘ બન્ને પક્ષની એકાદશીનું વ્રત હું કરીશ ’ એવા સંકલ્પ-
વિશેષપૂર્વક પ્રારંભેલું એકાદશીવ્રત નજ ત્યાગ કરવું, કિંતુ પ્રતિનિધિભૂત
બીજા પાસે કરાવવું ॥૫૦॥ હવે પોતાથી વ્રત ન થઈ શકે તો તેમાં પ્રતિ-
નિધિઓને કહેછે-પતિનું વ્રત પત્ની કરે અને પત્નીનું વ્રત પતિ કરે. તેના
અભાવમાં બીજા પ્રતિનિધિ પાસે વ્રત કરાવે ॥૫૧॥ તેમાં પણ પુત્રને,
પુત્રના અભાવમાં શિષ્યને, શિષ્યના પણ અભાવમાં ભ્રાતાને, ભ્રાતાના
પણ અભાવમાં ભગિનીને, ભગિનીના પણ અભાવમાં જે કોઈ પણ ધર્મિષ્ઠ
વિપ્રને પ્રતિનિધિપણે નિયોગ કરે ॥૫૨॥ પિતા માતા પતિ ભ્રાતા અને
ગુરુ આદિકના નિમિત્તે જે જન વિશેષ ઉપવાસને કરે તે સો ઘણા પુણ્યને

ગુર્વર્થે ચ વિશેષતઃ । યઃ કુર્યાદુપવાસં સ પુણ્યં શતગુણં વ્રજેત્ ॥૫૩॥
 ઉપવાસાસમર્થો વા વિપ્રમેકં સુભોજયેત્ । તાવદ્ધનં ચ વા દદ્યા-
 દ્ધુક્તસ્ય દ્વિગુણં પુમાન્ ॥૫૪॥ સહસ્રસંમિતાં દેવીં જપેદ્વા પ્રાણસં-
 યમાન્ । કુર્યાદ્દાદશસંખ્યાકાન્ યથાશક્ત્યાતુરો નરઃ ॥૫૫॥ શારી-
 રાન્નિયમાંસ્ત્વત્ર કર્તા કારયિતા તથા । પાલયેત્સકલાન્મક્ત્યા શ્રમ-
 ઇવાન્યથા ભવેત્ ॥૫૬॥ કાંસ્યં માષાન્મસૂરાંશ્ચ ચણકાન્કોરદૂષ-
 કાન્ । શાકં મધુ પરાન્નં ચ પુનર્ભોજનમૈથુને ॥૫૭॥ દૂતમત્યમ્બુ-
 પાનં ચ મૃષાવાદં તથા કલિમ્ । ગન્ધતામ્બૂલપુષ્પાદિ દશમ્યાં
 વૈષ્ણવસ્ત્યજેત્ ॥૫૮॥ અત્યાહારમસત્સન્નમનૃતં ચ દિવાસ્વપિમ્ ।

પામે ॥૫૩॥ અથવા ઉપવાસ કરવામાં અસમર્થ પુરૂષ એક ધર્મનિષ્ઠ
 બ્રાહ્મણને દ્વાદશીએ મિષ્ટાન્નથી રૂડી રીતે જમાડે, જમાડવાની અનુકૂ-
 ળતા ન હોય તો મિષ્ટાન્ન ભોજન પર્યાપ્ત ધન થકી જમાણું ધન આપે
 અથવા તેમાં અસમર્થ તો મિષ્ટાન્નભોજનપર્યાપ્ત ધન આપે. તેમાંપણ
 અસમર્થ તો સહસ્રપરિમિત વિષ્ણુગાયત્રી મંત્રનો જપ કરે. તેમાં પણ
 અસમર્થ નર દ્વાદશ પ્રાણાયામને યથાશક્તિ કરે ॥૫૪-૫૫॥ આ વ્રતમાં
 કર્તા (પ્રતિનિધિ) અને કારયિતા (અશક્ત મુખ્ય કર્તા) શરીર સંબન્ધી
 શૌચાદિ સર્વ નિયમોને આદરથી પાળે. અન્યથા-નિયમ ન પાળે તો
 બ્રહ્મેનો પરિશ્રમ વ્યર્થજ થાય (વ્રત ફળને ન પામે) ॥૫૬॥ હવે એકા-
 દશીવ્રતના અંગભૂત, દશમીએ પાળવાના નિયમવિશેષને કહે છે—એકા-
 દશીનાં વ્રતમાં પ્રવર્તેલો વૈષ્ણવ પૂર્વદિવસે દશમીએ અડદ મસૂર ચણા
 કોદરા આદિકને ખાય નહિ, કાંસાના પાત્રમાં કાંઈપણ ખાય નહિ, દશ
 પ્રકારના શાકને ત્યાગ કરે, ફરીવાર ભોજનને ત્યાગ કરે. પારકા અન્નને
 ત્યાગ કરે, મધ (મક્ષિકાઓએ બનાવેલું) ને ત્યાગ કરે, આત જળપાનને
 ત્યાગ કરે તથા દૂતસેવન, કલહ, આમ્યવાર્તાવાદ વિગેરેને ત્યાગ કરે તથા
 ગંધ તાંબૂળ પુષ્પમાળાદિકને ત્યાગ કરે ॥૫૭-૫૮॥ તથા અતિશય આ-
 હાર, અસંતોનો સંગ, અસત્ય ભાષણ અને દિવાનિદ્રાને ત્યાગ કરે. રાત્રિએ
 પર્યેકશયનને ત્યાગ કરે (પૃથ્વી ઉપર સુઈ રહે) અને શબ્દાદિ વિષ-

ત્યજેત્સ્વપેન્નિશિ ભુવિ શબ્દાદિવિષયોજ્જિતઃ ॥૫૯॥ દિવા દશમ્યાં
 લઘુભુક્ત્ સ્નાત્વાભ્યર્ચ્ય હરિં નિશિ । ઉદઙ્ગુલો વ્રતસ્યાસ્ય ગૃહ્ણીયા-
 ન્નિયમં નરઃ ॥૬૦॥ એકાદશ્યાં તુ વા પ્રાતર્દન્તધાવનપૂર્વકમ્ ।
 સ્નાત્વોપવાસનિયમં ગૃહ્ણીયાત્સન્નિધૌ હરેઃ ॥૬૧॥ એકાદશ્યાં નિરા-
 હારઃ સ્થિત્વાહમપરેઽહનિ । ભોક્ષ્યામિ પુણ્ડરીકાક્ષ ! શરણં મે
 ભવાચ્યુત ! ॥૬૨॥ રજન્યા અન્તિમે યામે સમુત્થાય હરિં હૃદિ ।
 ધ્યાત્વા પ્રણમ્ય ભક્તાંશ્ચ કુર્યાચ્છૌચવિધિં પુમાન્ ॥૬૩॥ ન દન્ત-
 ધાવનં કાર્યં કાષ્ઠેનૈકાદશીદિને । અપાં દ્વાદશ ગણ્ડૂષૈઃ પર્ણાચૈઃ
 શોધયેન્મુખમ્ ॥૬૪॥ સ્નાત્વા સ્વં નૈત્યકં કર્મ વિધાય સ સમાહિતઃ ।
 શક્ત્યા સમ્ભૂતસમ્મારઃ કુર્યાત્કૃષ્ણમહાર્ચનમ્ ॥૬૫॥ વ્રતકર્તા પુમા-
 યોપભોગ થકી વિમુખ થાય ॥૬૬॥ દશમીને દિવસે મિતાહારી થઈ,
 સાયંસમયે સ્નાન કરી, રાત્રિમુખમાં દેવનું પૂજન કરી, રાત્રિએ દેવની
 આગળ ઉત્તરમુખે થઈને એકાદશીવ્રતના નિયમોને ગ્રહણ કરે ॥૬૦॥
 અથવા એકાદશીએ પ્રાતઃકાળમાં દંતધાવનપૂર્વક સ્નાન કરી, ભગવત્પ્રતિ-
 માસમીપે ઉપવાસનિયમને ગ્રહણ કરે ॥૬૧॥ નિયમગ્રહણનો પ્રકાર કહે
 છે-હે ભગવન્ ! હું આવતી કાલે આવનારી એકાદશીએ અન્નાદિ ધન્દ્રિ-
 યાહારે રહિત થઈ અપર દિવસ દ્વાદશીએ ભોજન કરીશ. તો હે પુંડરી-
 કાક્ષ ! (કમળનયન) હે અચ્યુત ! આ વ્રત (તમારીજ પ્રસન્નતા
 પ્રયોજનવાળા)માં તમેજ શરણુ થાવ (આ વ્રતને વિના વિદ્ને પરિપૂરણ
 કરો) ॥૬૨॥ હવે એકાદશીએ જે કર્તવ્ય્યાંશ છે તેને કહે છે—વ્રતકર્તા
 પુરૂષ રાત્રિના છેલ્લા પહોરમાં ઉઠીને, ભગવાનનું હૃદયમાં ધ્યાન કરીને,
 તેમના ભક્તોને મનથી પ્રણામ કરીને, પછી શૌચવિધિ કરે ॥૬૩॥ એકા-
 દશી દિવસે કાષ્ઠથી દંતધાવન (દાંત ઘસવાપૂર્વક શુદ્ધિ) ન કરે, કિંતુ
 જળના ખાર કોગળાવડે અને પાંદડાની સળી ઘસવી વિગેરેવડે મુખ-
 શુદ્ધિને કરે ॥૬૪॥ તે પછી સ્નાન કરી પોતાના નિત્યકર્મને કરીને,
 શક્તિને અનુસારે સમગ્ર પૂજાસામગ્રીને ભેગી કરીને, કૃષ્ણની મહાપૂજાને
 કરે ॥૬૫॥ વ્રતકર્તા પુરૂષ પોતપોતાની શક્તિઓએ સહિત એવા કેશવાદિ

નર્વેદેકાદશ્યધિપૈઃ સહ । સશક્તિમિશ્ચ શ્રીકૃષ્ણં રુક્મિણીકાન્ત-
માદરાત્ ॥૬૬॥ એકાદશીસ્વામિનામ્ના કૃષ્ણં વૈકં સમર્ચયેત્ ।
તચ્છક્તિનામ્ના લક્ષ્મીં ચ ભક્ત્યાઽશક્તસ્તુ પૂરુષઃ ॥૬૭॥ માર્ગશીર્ષે
શુક્લપક્ષે મોક્ષદૈકાદશી મતા । પૂજનીયશ્ચ માલત્યા કેરા-
વોઽત્ર શ્રિયા સહ ॥૬૮॥ અર્ધ્યે ફલં તુ નારિક્કં નૈવેદ્યે મોદકા-
સ્તથા । સપ્ત ધાન્યાનિ દેયાનિ મુખ્યાન્યત્રોદિતાનિ વૈ ॥૬૯॥
માર્ગશીર્ષે કૃષ્ણપક્ષે સફલૈકાદશી મતા । સંકર્ષણોઽત્ર સમ્પૂજ્યઃ
સુનન્દાસહિતઃ પ્રભુઃ ॥૭૦॥ પૂજાયાં મુનિપુષ્પાણિ નૈવેદ્યે ગુડકા
મતાઃ । અત્રાર્ધ્યે ચામૃતફલં સ્વર્ણદાનં ચ કથ્યતે ॥૭૧॥
પૌષે શુક્લા તુ સાનન્દા કથિતૈકાદશી તિથિઃ । નારાયણોઽત્ર

એકાદશીના અધિદેવો સાથે રૂક્મિણીસહિત શ્રીકૃષ્ણની આદરથી અર્ચા
કરે. અશક્ત પુરૂષતો તેતે એકાદશીના અધિપતિ કેશવાદિ નામથી એકલા
શ્રીકૃષ્ણનીજ લક્ષ્મીથી પૂજા કરે અને તેમની તેમની શક્તિભૂત શ્રીઆદિક
નામથી રૂક્મિણીરૂપ લક્ષ્મીની પૂજા કરે (પૂર્વોક્ત વિસ્તૃત પક્ષ છે,
અસમર્થને આ ઉત્તરપક્ષ સંક્ષિપ્ત છે, એવો ભેદ જાણવો) ॥૬૬-૬૭॥ હવે
માસ પક્ષ ભેદથી વિભિન્ન એકાદશીઓ, તેના અધિપતિ દેવો, તે દેવોની
શક્તિઓ અને તે દેવોની પૂજના ઉપકરણવિશેષોને કહે છે—માગશર
માસના શુક્લપક્ષની એકાદશી મોક્ષદા નામની કહી છે, તેના અધિષ્ઠાતા
કેશવ નામે છે, તેમની શ્રીનામની પત્નીની સાથે માલતી (જયપુષ્પ) થી
આ એકાદશીએ પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં નારંગફળ કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં
મોદક (ઘીમાં તળેલા લાડુ) કહ્યા છે. આ એકાદશીએ જવ વિગેરે
સાત ધાન્યનું દાન મુખ્ય માન્યું છે. (જવ ઘઉં ડાંગર તલ કાંગ
શ્યામો અને ચીણો આ સાત ધાન્ય કહ્યાં છે) ॥૬૮-૬૯॥ માગશર
માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી સંકર્ષણા નામની માની છે. તેના અધિ-
ષ્ઠાતા સંકર્ષણ પ્રભુ માન્યા છે. તેમની સુનન્દા નામની શક્તિસાથે આ
એકાદશીએ મુનિપુષ્પો (અગથીયો) વડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં અમૃત-
ફળ (જમફળ) કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં ગૂડક (લાકડશા લાડુ) માન્યા છે.

સમ્પૂજ્યઃ પદ્મયા સહ ભક્તિતઃ ॥૭૨॥ કુસ્માન્યુક્તાનિ પુષ્પેષુ ચૂર્ણે
 નૈવેદ્યમત્ર ચ । અર્ધ્યે ચ દાહિમફલં દેયં ચ ઘૃતપાત્રકમ્ ॥૭૩॥
 એકાદશી પૌષકૃષ્ણા તિલદાહ્યા ચ કીર્તિતા । તસ્યાં શ્રીપ્રિ-
 યયા સાકં વાસુદેવોઽર્ચ્ય ઉચ્યતે ॥૭૪॥ કહારાણ્યત્ર પુષ્પાણિ
 નૈવેદ્યે ઘૃતપૂરકાઃ । જ્ઞેયા દ્રાક્ષાફલં ચાર્ધ્યે વસ્ત્રદાનમિહો-
 ત્તમમ્ ॥૭૫॥ માધે શુક્લા જયાનામ્ની કથિતૈકાદશી તથા ।
 નિત્યયા સહ સમ્પૂજ્યો માધવસ્તત્ર હીશ્વરઃ ॥૭૬॥ પુષ્પેષુ વકુ-
 લાન્યર્ધ્યે વીજપૂરં નિવેદને । મણ્ડકાશ્ચાત્ર દાને ચ તિલદ્રોણઃ
 પ્રકીર્તિતઃ ॥૭૭॥ એકાદશી માઘકૃષ્ણે વિજયાહ્યાથ કથ્યતે ।

દાનમાં તો સુવર્ણ મુખ્ય માન્યું છે ॥૭૦-૭૧॥ પૌષમાસના શુકલપક્ષની
 એકાદશી તો સાનંદા નામથી વિખ્યાત છે. તેના અધિષ્ઠાતા નારાયણ
 નામે છે. તેમની પદ્મા નામની પત્ની સાથે ગુગુળુ (ગુગળ વૃક્ષનાં)
 પુષ્પોવડે આ એકાદશીએ ભક્તિથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં દાહમફળ કહ્યું
 છે. નૈવેદ્યમાં ચુરમાના લાડુ કહ્યા છે. (પ્રથમતો ઘીમાં તળેલા લાડુ
 કહ્યા, આતો રોટલો બનાવી શેકીને કરેલા જાણવા, એવો ભેદ સમજવો)
 અને ઘૃતપાત્ર (ઘીથી ભરેલું કાંસાનું પાત્ર)નું દાન કહ્યું છે ॥૭૨-૭૩॥
 પૌષમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી તિલદા નામથી પ્રસિદ્ધ છે. તેના
 અધિષ્ઠાતા વાસુદેવ નામે છે. તેમની શ્રીપ્રિયા નામની પત્નીસાથે આ
 એકાદશીએ કદાર (એક જાતનું કમળ-લગાર ધોળું લગાર લાલ નાની
 આકૃતિવાળું) પુષ્પોથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં દ્રાક્ષાફળ કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં
 ઘેબર જાણવા. આમાં દાનતો વસ્ત્રનું ઉત્તમ માન્યું છે ॥૭૪-૭૫॥
 માઘમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી જયા નામની જાણવી. તેના અધિ-
 ષ્ઠાતા માધવ નામે જાણવા. તેમની પત્ની નિત્યા નામે જાણવી. તેની
 સાથે માધવ ભગવાનની તે એકાદશીએ બોરસડીનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી.
 અર્ધ્યમાં બીજોડ કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં માંડા માન્યા છે. દાનમાં દ્રોણ-
 (બત્રીશ શેર. આ શેર એંશી રૂપીયા ભારનો સમજવો) પરિમિત તલથી
 ભરેલું તાંબાનું પાત્ર કહ્યું છે ॥૭૬-૭૭॥ માઘમાસના કૃષ્ણપક્ષની

પ્રદ્યુમ્નો વ્રતિમિસ્તત્ર પૂજનીયો ધિયા સહ ॥૭૮॥ પૂજાયાં તુલસી
મુખ્યા તત્ર જમ્વીરમર્હણે । સોહાલિકાશ્ચ નૈવેદ્યે દાને તૂપાનહૌ મતે
॥૭૯॥ એકાદશી ફાલ્ગુને ચ શુક્લા ધાત્રીતિ કીર્ત્યતે । ગોવિન્દ
પૂજયેત્તત્ર ચન્દ્રવત્યા સહ વ્રતી ॥૮૦॥ મન્દારાણ્યત્ર પુષ્પેષુ કંસારશ્ચ
નિવેદને । તિલપાત્રં તથા દાને જ્ઞેયમક્ષોડમર્હણે ॥૮૧॥ એકાદશી
ફાલ્ગુને ચ કૃષ્ણોક્તા પાપમોચની । અનિરુદ્ધઃ પૂજનીયઃ સુશીલા-
સહિતસ્તિવહ ॥૮૨॥ કુન્દપુષ્પાણિ પૂજાયાં સેવાશ્ચોક્તા નિવેદને ।
કર્કન્ધૂફલમર્ધ્યેન્ન દાને ચ તિલગૌર્મતા ॥૮૩॥ એકાદશી ચૈત્ર-
શુક્લે વિમલાખ્યા પ્રકીર્તિતા । કામદાખ્યા ચ સૈવોક્તા સર્વવાઙ્મિ-
તદાયિની ॥૮૪॥ રમયા સહિતઃ શક્ત્યા તત્ર વિષ્ણુસ્તુ પૂજ્યતે । ઉપ-
ચારૈઃ ષોડશભિર્યથાવિત્તં યથાવિધિ ॥૮૫॥ અર્ધ્યે ફલં ચિર્મટા-

એકાદશી વિજયા નામથી વિખ્યાત છે. તેના અધિષ્ઠાતા પ્રદ્યુમ્ન છે. તેમની દેવી ધી નામની છે. તેની સાથે તેમની તે એકાદશીએ તુલસીવડે પૂજા મુખ્યપણે કરવી. અર્ધ્યમાં લીંબુ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં સુંહાળિઓ માન્યો છે. દાનમાં તો પગરખાં માન્યાં છે ॥૭૮-૭૯॥ ફાલ્ગુમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશી ધાત્રી નામની માની છે. તેના અધિષ્ઠાતા ગોવિન્દ નામે છે. તેમની દેવી ચંદ્રવતી નામની છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ શુદ્ધદાવદીનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં અખોડ ફળ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં કંસાર કહ્યો છે. દાનમાં તિલપાત્ર બાણવું ॥૮૦-૮૧॥ ફાલ્ગુમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી પાપમોચની નામે પ્રખ્યાત છે. તેના અધિષ્ઠાતા અનિરુદ્ધ નામે છે. તેની દેવી સુશીલા નામે છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ નાના મોગરાનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં ખોરફળ માનેલું છે. નૈવેદ્યમાં સેવો માની છે. દાનમાં તો તિલ-ધેનુ માની છે ॥૮૨-૮૩॥ ચૈત્રમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશી વિમલા નામથી અને કામદા એવા નામાંતરથી વિખ્યાત હોઇને સર્વ વાંછિતને આપનારી માની છે. તેના અધિષ્ઠાતા વિષ્ણુ નામે છે. તેની દેવી રમા નામે છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ આમ્રપુષ્પો (મોર)

ચ્યમાન્નપુષ્પં ચ પૂજને । નૈવેદ્યે સક્ત્રશ્ચાન્ન દાને પક્વાન્નમીરિતમ્
 ॥૮૬॥ એકાદશી કૃષ્ણપક્ષે ચૈત્રે પ્રોક્તા વરૂથિની । નન્દ્યા
 સહિતઃ શક્ત્યા તત્રાર્ચ્યઃ પુરુષોત્તમઃ ॥૮૭॥ અર્ધ્યે જાતીફલં પ્રોક્તં
 નૈવેદ્યે વટકાસ્તથા । ચમ્પકાનિ ચ પુષ્પેષુ તત્ર દાને ચ ભૂર્મતા
 ॥૮૮॥ એકાદશી મોહિની ચ વૈશાખસ્ય સિતોદિતા । માધવ્યા સહ
 સમ્પૂજ્યસ્તસ્યાં તુ મધુસૂદનઃ ॥૮૯॥ પુષ્પેષુ મલ્લિકાત્રોક્તા નૈવેદ્યે
 પાયસં તથા । અર્ધ્યે ફલં ચ પનસં શય્યા દાનં ચ કીર્ત્યતે ॥૯૦॥
 એકાદશી ત્વપરાખ્યા વૈશાખસ્યાસિતા મતા । કેતકૈઃ પૂજનીયોઽન્ન
 સહ ત્રય્યા હ્યધોક્ષજઃ ॥૯૧॥ અર્ધ્યે વહુફલં પ્રોક્તં દુગ્ધોદનનિવેદ-
 નમ્ । સવત્સાયાશ્ચ ગોર્દાનં બ્રાહ્મણાયોદિતં ત્વિહ ॥૯૨॥ એકાદશી

વડે પૂજા કરવી. (યથાવિત્ત યથાવિધિ ષોડશ ઉપચારથી પૂજા કરવી,
 આટલો સર્વત્ર સંબન્ધ દેવો) અર્ધ્યમાં ચિર્સટ નામનું ફળ માન્યું છે.
 નૈવેદ્યમાં દળના લાડુ માન્યા છે. દાનમાં પકવાન્ન કહ્યું છે ॥૮૪-૮૬॥
 ચૈત્રમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી વરૂથિની નામે વિખ્યાત છે. તેના
 અધિષ્ઠાતા પુરુષોત્તમ નામે પ્રખ્યાત છે. તેની શક્તિ (દેવી) નંદા નામે
 છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ ચંપાના પુષ્પોવડે પૂજા
 કરવી. અર્ધ્યમાં જાયફળ જાણવું. નૈવેદ્યમાં વડાં જાણવાં. દાનમાં તો ભૂમિ
 માની છે ॥૮૭-૮૮॥ વૈશાખમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી મોહિની
 નામથી વિખ્યાત છે. તેના અધિષ્ઠાતા મધુસૂદન નામે છે. તેમની દેવી
 માધવી નામે છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ મોટા મોગ-
 રાનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં ફનસ ફળ કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં પાયસ-
 દુધપાક કહ્યો છે. દાન તો શય્યાનું માનેલું છે ॥૮૯-૯૦॥ વૈશાખમાસના
 કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી અપરા નામથી પ્રખ્યાત છે. તેના અધિષ્ઠાતા
 અધોક્ષજ નામે છે. તેની શક્તિ ત્રયી નામે છે. તેની સાથે તે ભગ-
 વાનની તે એકાદશીએ કેતકી કુસુમથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં બોફલી
 માની છે. નૈવેદ્યમાં દુધભાત માન્યો છે. દાન તો સવત્સા ગાયનું માનેલું
 છે ॥૯૧-૯૨॥ જ્યેષ્ઠમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી નિર્જળા નામે છે.

નિર્જલાલ્યા જ્યેષ્ઠશુક્લે પ્રકીર્તિતા । પદ્માક્ષ્યા સહ સમ્પૂજ્યસ્ત્રિવિ-
 ક્રમઃ સહ પ્રભુઃ ॥૧૩॥ પુષ્પેષુ યૂથિકા મુખ્યા અર્ધ્યેન્દ્રામ્રફલં મતમ્ ।
 નૈવેદ્યે દધિભક્તં ચ દાને છત્રં પ્રકીર્ત્યતે ॥૧૪॥ એકાદશી જ્યેષ્ઠ-
 કૃષ્ણા યોગિનીસંજ્ઞિકા મતા । ક્ષેમઙ્કર્યા સહાત્રાચર્યો નૃસિંહાલ્ય
 ર્દેવશ્વરઃ ॥૧૫॥ મૃદ્ગરાજોન્દ્ર પુષ્પેષુ જ્ઞેયોન્દ્ર્યે જામ્બવં ફલમ્ । નૈ-
 વેદ્યે પિષ્ઠકાઃ પ્રોક્તા દાનં ચ જલગોર્મતમ્ ॥૧૬॥ આષાઢે શુક્લ-
 પક્ષેન્દ્ર શયન્યેકાદશી મતા । વામનઃ કમલાયુક્તઃ પૂજનીયોન્દ્ર
 ભક્તિતઃ ॥૧૭॥ અપામાર્ગોન્દ્ર પુષ્પેષુ નૈવેદ્યે પૂરિકાસ્તથા । નાલિ-
 કેરીફલં ત્વર્ધ્યે દાનં ચ સ્વર્ણગોર્મતમ્ ॥૧૮॥ આષાઢકૃષ્ણપક્ષે ચ
 કામિકૈકાદશી મતા । અચ્યુતો વિજયાયુક્તઃ સમ્પૂજ્યસ્ત્રિ ભક્તિતઃ
 ॥૧૯॥ પુષ્પેષુ પારિજાતાનિ વિલ્વમર્ધ્યે ફલં મતમ્ । શતચ્છિદ્રં ચ

તેના અધિષ્ઠાતા ત્રિવિક્રમ નામે છે. તેમની દેવી પદ્માક્ષી નામે છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ શુદ્ધનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં આમ્રફળ (કેરી) માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં દહીલાત માન્યો છે. દાન તો છત્રનું માન્યું છે ॥૧૩-૧૪॥ જ્યેષ્ઠમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી યોગિની નામે વિખ્યાત છે. તેના અધિષ્ઠાતા નૃસિંહ નામે છે. તેમની દેવી ક્ષેમંકરી નામે છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ ભાંગરાનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં જંબુફળ કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં પેડા કહ્યા છે. દાનમાં જળધેનુ કહી છે ॥૧૫-૧૬॥ આષાઢમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશી શયની નામે માની છે. એના અધિષ્ઠાતા વામન નામે માન્યા છે. તેમની દેવી કમળા નામે માની છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ અંધેડાનાં પુષ્પોવડે ભક્તિથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં નાળીયેર માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં પુરીઓ માની છે. દાનમાં તો સુવર્ણધેનુ માની છે ॥૧૭-૧૮॥ આષાઢમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી કામિકા નામે કહી છે. તેના અધિષ્ઠાતા અચ્યુત નામે કહ્યા છે. તેમની શક્તિ વિજયા નામે કહી છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ પારિજાતનાં (હારશણગાર) પુષ્પોવડે પ્રેમથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં બીલી-

નૈવેદ્યે દાનં સ્ત્રીપુંસવસ્ત્રયોઃ ॥૧૦૦॥ એકાદશી પુત્રદાયા શ્રાવ-
ણસ્ય સિતા મતા । શ્રીધરઃ પૂજનીયોઽત્ર કાન્તિમત્યા સહૈવ ચ
॥૧૦૧॥ શતપત્રાણિ પુષ્પેષુ નૈવેદ્યેઽપૂપકાસ્તિવહ । પ્રોક્તાઃ સીતા-
ફલં ચાર્ધ્યે પાદુકાદાનમુત્તમમ્ ॥૧૦૨॥ અજાયા શ્રાવણે માસિ
કૃષ્ણૈકાદશ્યુદીરિતા । સુન્દર્યા ચ સહૈવાર્ચ્યસ્તસ્યાં દેવો જનાર્દનઃ
॥૧૦૩॥ પુષ્પેષુ પાટલા મુખ્યા અર્ધ્યે પૂર્ણાફલં મતમ્ । દાને ચ
મહિષી પ્રોક્તા નૈવેદ્યે ગુડમોદકાઃ ॥૧૦૪॥ એકાદશી ભાદ્રપદે શુક્લા
પદ્માભિધા મતા । હૃષીકેશોઽત્ર સમ્પૂજ્યો હ્યપરાજિતયા સહ
॥૧૦૫॥ કાશપુષ્પાણિ પૂજાયાં તિલપિષ્ટં નિવેદને । કૂષ્માણ્ડમર્ધ્યે
વિજ્ઞેયં દાને બ્રહ્મપુરી મતા ॥૧૦૬॥ એકાદશી ભાદ્રપદે કૃષ્ણા ચ

ફળ જાણવું. નૈવેદ્યમાં ખાનં જાણવાં. દાનતો સ્ત્રીપુરુષોએ ધારવા યોગ્ય
વસ્ત્રોનું જાણવું ॥૧૦૦-૧૦૦॥ શ્રાવણમાસના શુકલપક્ષની એકાદશી પુત્રદા-
નામે સમજવી. એના અધિષ્ઠાતા શ્રીધર નામે સમજવા. તેમની શક્તિ
કાન્તિમતી નામે સમજવી. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ
કમળોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં સીતાફળ સમજવું. નૈવેદ્યમાં તો માલ-
પુવા સમજવા. દાન તો પાદુકાનું ઉત્તમ સમજવું ॥૧૦૧-૧૦૨॥ શ્રાવણ-
માસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી અજ્ઞા નામે માની છે. તેના અધિષ્ઠાતા
જનાર્દન નામે માન્યા છે. તેની શક્તિ સુંદરી નામે માની છે. તેની
સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ સુંદરશેણનાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી.
અર્ધ્યમાં તો સોપારી માની છે. નૈવેદ્યમાં ગોળના લાડુ માન્યા છે. દાન તો
મહિષી (લેસ) નું માન્યું છે ॥૧૦૩-૧૦૪॥ ભાદ્રપદમાસના શુકલપક્ષની
એકાદશી પદ્મા નામે છે. તેના અધિષ્ઠાતા હૃષીકેશ નામે છે. તેમની દેવી
અપરાજિતા નામે છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદશીએ કાશ-
(કાહડો) નાં પુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં કોળું કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં
તલસાંકળી કહી છે. દાનમાં તો બ્રહ્મપુરી કહી છે ॥૧૦૫-૧૦૬॥ ભાદ્ર-
પદમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી ઇન્દિરા નામે માની છે. એના અધિ-
ષ્ઠાતા ઉપેન્દ્ર નામે માન્યા છે. તેમની શક્તિ સુભગા નામે માની છે.

કથિતેન્દિરા । ઉપેન્દ્રઃ સુભગાયુક્તઃ પૂજ્યો દૂર્વાભિરત્ર તુ ॥૧૦૭॥
અર્ચ્યે શિવાફલં પ્રોક્તં કર્ણવેદ્યં નિવેદને । કન્યાદાનં તથાત્રોક્તં
વ્રતસાક્ષફલાસયે ॥૧૦૮॥ એકાદશ્યાશ્વિને માસિ શુક્લા પાશાકુ-
શાભિધા । પદ્મનાભઃ પદ્મવત્યા સહ પૂજ્યોઽત્ર ભક્તિતઃ ॥૧૦૯॥
શમીપત્રાણિ પૂજાયામર્ચ્યે કામફલં મતમ્ । શાલિપિષ્ટં ચ નૈવેદ્યે
દાને પ્રોક્તાસ્તુ મોદકાઃ ॥૧૧૦॥ આશ્વિને કૃષ્ણપક્ષે તુ રમાચ્ચૈકા-
દશી મતા । હિરણ્યયા સહાભ્યર્ચ્યો હરિસ્તસ્યામધીશ્વરઃ ॥૧૧૧॥
પુષ્પેષુ મુચુકુન્દાનિ તત્રાર્ચ્યે કદલં મતમ્ । નૈવેદ્યેઽપિ ચ તત્સાજ્યં
દાનં ઘૃતઘટસ્ય ચ ॥૧૧૨॥ કાર્તિકે શુક્લપક્ષે તુ વોધન્યૈકાદશી
મતા । રાધયા સહ સમ્પૂજ્યસ્તત્ર દામોદરઃ પ્રભુઃ ॥૧૧૩॥ પદ્મપુ-
ષ્પાણિ પૂજાયાં મુખ્યાન્યત્ર નિવેદને । મુદ્રચૂર્ણં પદ્મફલમર્ચ્યે દેય-

તેની સાથે તે લગવાનની તે એકાદશીએ દુર્વા (ધરો) વડે પૂજા કરવી.
અર્ધ્યમાં આમળીનું ફળ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં જલેથી માની છે. દાનતો
કન્યાનું માન્યું છે ॥૧૦૭-૧૦૮॥ આસોમાસના શુક્લપક્ષની એકાદશી
પાશાંકુશા નામે છે. તેના અધિષ્ઠાતા પદ્મનાભ છે. તેમની પત્ની પદ્મ-
વતી છે. તેની સાથે તે લગવાનની તે એકાદશીએ શમડીનાં પત્રોવડે
પ્રીતિથી પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં મીઠળ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં હરિસો કહ્યો
છે. દાનમાં તો ઘૃત સાકરે સહિત ચોખાના લોટના લાડુઓ કહ્યા છે
॥૧૦૯-૧૧૦॥ આસોમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી રમા નામે જાણવી.
તેના અધીશ્વર હરિ નામે જાણવા. તેમની શક્તિ હિરણ્યા નામે જાણવી.
તેની સાથે તે હરિ લગવાનની તે એકાદશીએ સાતપડા મોગરાનાં પુષ્પો-
વડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં કેળાં કહ્યાં છે. નૈવેદ્યમાં પણ ઘૃતસાકરે સહિત
કેળાં કહ્યાં છે. દાન તો ઘૃતપૂર્ણ ઘટનું કહ્યું છે ॥૧૧૧-૧૧૨॥ કાર્તિક
માસના શુક્લપક્ષની એકાદશી તો પ્રયોધની નામે માની છે. તેના
પ્રભુ દામોદર નામે માન્યા છે. તેમની દેવી રાધા નામે માની છે. તેની
સાથે તે લગવાનની તે એકાદશીએ કમળપુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં
કમળફળ માન્યું છે. નૈવેદ્યમાં મગદળ માન્યું છે. દાન તો મંચ-ખાટ-

સ્તુ મન્ત્રકઃ ॥૧૧૪॥ કાર્તિકે કૃષ્ણપક્ષે સ્યાદેકાદશ્યમયામિધા ।
 કૃષ્ણઃ સુલક્ષ્ણોપેતઃ પૂજનીયોઽત્ર ચ પ્રભુઃ ॥૧૧૫॥ તિલપુષ્પાણિ
 પૂજાયાં નૈવેદ્યે ચ ગુઢૌદનઃ । ગ્રાહ્યં સદાફલં ચાર્ધ્યં તત્ર દેયો વૃષો
 મતઃ ॥૧૧૬॥ એકાદશ્યધિકે માસિ કમલાલ્યા ચ તત્પતિઃ । પુરુ-
 શોત્તમ ઇત્યુક્તો વિધિસ્તન્માસિકોઽપરઃ ॥૧૧૭॥ ઇત્યેકાદશિકા-
 ધીશા મયા પ્રોક્તા સશક્તિકાઃ । તત્તત્પૂજાવિશેષશ્ચ પૂજકેન્નિસત-
 પૂરકઃ ॥૧૧૮॥ અલામે તૂક્તવસ્તૂનાં સર્વાસ્વેકાદશીષ્વપિ । કાર્યા
 પૂજા યથાશક્તિ યથાલબ્ધોપચારકૈઃ ॥૧૧૯॥ ફલે પૂર્ણફલં દેયં
 પુષ્પે ચ તુલસીદલમ્ । નૈવેદ્યે શર્કરાલ્પણ્ડો દાને ચાન્નં સ્વશક્તિતઃ
 ॥૧૨૦॥ આનૂકૂલ્યે સતિ પુમાનનુકલ્પં ન કર્હિચિત્ । ગૃહીયાદ્વિ-

લાનું માન્યું છે ॥૧૧૩—૧૧૪॥ કાર્તિકમાસના કૃષ્ણપક્ષની એકાદશી
 અભયા નામની કહી છે. તેના અધીશ્વર કૃષ્ણ નામે કહ્યા છે. તેમની
 શક્તિ સુલક્ષણા નામે કહી છે. તેની સાથે તે ભગવાનની તે એકાદ-
 શીએ તલપુષ્પોવડે પૂજા કરવી. અર્ધ્યમાં સદાફળ (નાળીયેર)
 કહ્યું છે. નૈવેદ્યમાં ખીરંજી કહ્યો છે. દાનમાં તો વૃષભ કહ્યો છે
 ॥૧૧૫-૧૧૬॥ અધિકમાસની એકાદશી કમળા નામની કહી છે. તેના
 પતિ પુરુષોત્તમ નામે કહ્યા છે. બીજો વિધિ જે જે અધિક માસ આવે
 તે તે માસમાં કહેલો પૂર્વોક્ત જાણવો ॥૧૧૭॥ હે ભક્તાઃ ! આ પ્રકારે
 મેં એકાદશીઓના અધિષ્ઠાતાઓ તે તે શક્તિઓ સાથે કહ્યા અને પૂજકોના
 અપેક્ષિત અખિલ અર્થોને આપનારો તેમનો તે તે વિશેષપૂજાપ્રકાર કહ્યો,
 (એકજ વિષય સંસારભેદથી તથા રૂપભેદથી ભિન્ન ભિન્ન એકાદશીઓના
 અધિષ્ઠાતાપણે કહ્યા છે, પણ વસ્તુતાએ સ્વરૂપમાં ભેદ નથી) ॥૧૧૮॥
 પૂર્વોક્ત પૂજોપકરણાદિકના અભાવમાં તો સર્વ એકાદશીઓમાં યથાશક્તિ
 મળી આવેલા ઉપચારોવડે પૂજાને પ્રીતિથી કરે ॥૧૧૯॥ અલાભમાં પ્રતિ-
 નિધિ કહે છે-ઉક્ત રૂપોના અલાભમાં રૂપને ઠેકાણે સોપારીરૂપ સમ-
 ર્પણ કરવું. ઉક્ત પુષ્પોના અલાભમાં તુલસીદળ સમર્પવું. મુખ્ય નૈવેદ્યના
 અલાભમાં સાકરનો કટકો નિવેદન કરવો. મુખ્ય દાનયોગ્ય પદાર્થના

ત્તલોમેન પ્રમાદાદ્યાપ્યનાદરાત્ ॥૧૨૧॥ પ્રતિમાં કારિતાં શક્ત્યા
શ્રીકૃષ્ણસ્ય સહશ્રિયઃ । હૈમ્યાદિં પૂજયેદ્ભક્ત્યા સર્વતોભદ્રમણ્ડલે
॥૧૨૨॥ ચતુર્વિંશતિસંખ્યાકૈઃ પૂર્વોક્તૈઃ કેશવાદિભિઃ । નન્દાદિભિઃ
પાર્ષદૈશ્ચ તમર્ચેત્સ સહશ્રિયમ્ ॥૧૨૩॥ અશક્તસ્ત્વેકમભ્યર્ચેત્તણ્ડુ-
લાષ્ટદલામ્બુજે । શ્રીકૃષ્ણં સશ્રિયં ભક્ત્યા યથાલબ્ધોપચારકૈઃ
॥૧૨૪॥ એકાદશ્યધિપો યઃ સ્યાત્તન્નાન્ના કૃષ્ણમર્ચયેત્ । તસ્ય શક્તિ-
ર્ભવેદ્યા ચ તન્નાન્ના રુક્મિણીં તથા ॥૧૨૫॥ એકાદશ્યધિપાઃ સર્વે
કૃષ્ણસ્યૈકસ્ય પૂજયા । પૂજિતાઃ સ્યુઃ શક્તયશ્ચ તેષાં લક્ષ્મ્યાસ્તુ
પૂજયા ॥૧૨૬॥ સ્થાપયિત્વાઽવ્રણં કુમ્ભં રત્નગર્ભં સકાશ્ચનમ્ । વ-
સ્ત્રેણ વેષ્ટિતે તસ્મિન્ સ્થાપયેત્પાત્રમુત્તમમ્ ॥૧૨૭॥ કમલં દ્વાદશ-
દલં કૃત્વા તત્ર સુશોભનમ્ । તત્રાર્ચેત્સશ્રિયં કૃષ્ણં સ્થાપયિત્વા

અલાલમાં યથાશક્તિ અન્ન આપવું ॥૧૨૦॥ વ્રતકર્તા પુરૂષ મુખ્યપક્ષથી
કરવાની અનુકૂળતા હોય તો વિત્તલોલને લીધે કે અનાદરથી કે પ્રમા-
દથી ગૌણપક્ષને કદાચિત્ પણ નજ અહણુ કરે ॥૧૨૧॥ સુવર્ણથી કે રત્ન-
તથી કે ખીજ કોઈ ધાતુથી યથાશક્તિ લક્ષ્મીની તથા કૃષ્ણની પ્રતિમા
કરાવીને, તે લક્ષ્મીસહિત શ્રીકૃષ્ણની મૂર્તિની સર્વતોભદ્રમંડળમાં લક્ષિતથી
પૂજા કરે ॥૧૨૨॥ શક્ત પુરૂષ ચોવીશ પૂર્વોક્ત સશક્તિક કેશવાદિક એકા-
દશીઓના અધિપતિઓ સાથે નંદાદિ પાર્ષદોથી વીંટાએલા તે શ્રીસહિત
શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરે ॥૧૨૩॥ અશક્ત પુરૂષતો શ્રીસહિત એક શ્રીકૃ-
ષ્ણની ચોખાથી પરિકલ્પેલા અષ્ટદળના કમળમાં યથાલબ્ધ પુષ્પાદિ
ઉપચારોવડે લક્ષિતથી પૂજા કરે. જે જે એકાદશીના અધિપતિ હોય તેના
નામથી કૃષ્ણની પૂજા કરે અને તેમની જે જે શક્તિ હોય તેના નામથી
રુક્મિણીની પૂજા કરે. રુક્મિણીસહિત એક કૃષ્ણની પૂજા કરવાથી
શક્તિઓએ સહિત સર્વે એકાદશીઓના અધિપતિઓ પૂજીત થાય છે
॥૧૨૪-૧૨૬॥ વ્રતકર્તા પુરૂષ છિદ્ર વિનાના હુંલને સ્થાપીને, તેમાં જળ
પુરીને, તેમાં કાંચન તથા રત્નને નાંખીને, વસ્ત્રથી વીંટીને, તે હુંલની
ઉપર ઉત્તમ એક પાત્ર સ્થાપીને, તેમાં સુશોભિત આર દળનું કમળ

યથાવિધિ ॥૧૨૮॥ ઉપચારૈઃ ષોડશભિર્મહાપૂજાં સમાચરેત્ । લઘુ-
પૂજામશક્તસ્તુ ભક્તયા કુર્વીત પૂરુષઃ ॥૧૨૯॥ સહૈવ વૈદિકૈર્મન્ત્ર-
દ્વિજઃ પૂજનમાચરેત્ । દેશકાલાદિ સઙ્કીર્ત્ય મન્ત્રાનેતાંશ્ચ કીર્ત-
યન્ ॥૧૩૦॥ તેજોમણ્ડલમધ્યસ્થં કોટિકન્દર્પસુન્દરમ્ । નવીનની-
રદશ્યામં પીતામ્બરધરં પ્રભુમ્ ॥૧૩૧॥ દક્ષેણ પાણિના ચક્રં રાજ્ઞં
વામેન વિભ્રતમ્ । રમયા સેવિતં વામે દિવ્યપદ્મજહસ્તયા ॥૧૩૨॥
અનેકદિવ્યાલક્ષ્મીં વનમાલાવિભૂષિતમ્ । ઉપાસ્યમાનં પ્રયતૈઃ પાર્ષ-

(ચોખાથી) કરીને, તે કમળમાં શ્રીસહિત કૃષ્ણની સ્થાપના કરીને,
યથાવિધિ ષોડશ ઉપચારોવડે તેમની મહાપૂજા કરે. અશક્ત પુરૂષતો
ભક્તિથી લઘુ પૂજા કરે ॥૧૨૭-૧૨૮॥ તેમાં દ્વિજ-ત્રૈવર્ણિક નર 'અમુક
દેશમાં અમુક તિથિએ આ કર્મ હું કરીશ' એમ દેશકાળાદિકનો સંકલ્પ
કરીને, વૈદિક મંત્રોસાથે આ કહીશ એવા પણ મંત્રોને ઉચ્ચારતો થકો
પૂજાને કરે ૧૩૦॥ તેમાં ધ્યાન આવાહન આદિકનો પ્રકાર કમથી નિરૂ-
પણ કરે છે—દિવ્ય તેજોમંડળના મધ્યમાં વિરાજમાન સિંહાસનમાં સંરા-
જમાન, કોટિ કામદેવ સરખા સુંદર, (સૌન્દર્યાતિશયનું નિરવધિપણું
આપણી બુદ્ધિમાં એસારવા વાસ્તે આ દૃષ્ટાંત કલ્પનામાત્ર છે, કામદેવ થકો
પણ અતિસુંદર છે એટલોજ પરમાર્થ છે) નવીન મેઘસમાન શ્યામ,
(સર્વ સંતાપને સંહરનાર નયનરમણીય શ્યામ દિવ્ય દેહવાળા) પીતાં-
બરને ધારી રહેલા, (આ એ વિશેષણથી-વિજળીની પ્રભાથી પ્રભાસ્વર
મેઘની પેઠે રહેલા, એવો ભાવાર્થ સમજવો) પ્રભુ, (સર્વના પ્રશાસિતા)
પ્રભુપણને જણાવનારા શંખ ચક્રાદિ દિવ્ય આયુધોને ધારી રહેલા,
દિવ્ય કમળને હાથમાં ધારી રહેલાં રૂકિમણીરૂપ રમાએ સેવ્યો છે વામ-
ભાગ જેમનો, કટક મુકુટ આદિક અનેક અપ્રાકૃત અલંકારોવડે અલંકૃત,
ગળામાં પહેરેલી વનમાળાઓવડે વિભૂષિત, (ધોળું કમળ, કણેર, જુધ,
કદંબ, કેવડો, તુળસી, આસોપાલવ, ઇલાદિનાં નાનાવિધ પદ્મવ પુષ્પોવડે
કરેલી માળાને વનમાળા કહે છે) ગરૂડાદિ અનેક પરિચર્યાપરાયણ પાર્ષ-
દોએ રાજોપચારથી પરિચર્યા કરાતું છે ચરણકમળ યુગળ જેમનું, સનક

દૈર્ઘ્યરુડાદિભિઃ ॥૧૩૩॥ સ્તૂયમાનં મુનિગણૈર્દેવગન્ધર્વકિન્નરૈઃ ।
 કૃષ્ણમેવંવિધં ધ્વાત્વા તતઃ પૂજનમાચરેત્ ॥૧૩૪॥ આવાહનીયં
 દેવેશં ભક્તાનામભયપ્રદમ્ । સુસ્તિગ્ધં વરદં શાન્તં મનસાવાહયા-
 મ્યહમ્ ॥૧૩૫॥ સુવર્ણમણિભિર્દિવ્યૈઃ સ્વચિતે દેવનિર્મિતે । દિવ્યસિં-
 હાસને સ્તિગ્ધે નિષીદ ત્વં સુરાધિપ ! ॥૧૩૬॥ ગङ્ગોદકં સુરશ્રેષ્ઠ !
 સુવર્ણકલશે સ્થિતમ્ । ગન્ધપુષ્પાક્ષતૈર્યુક્તં ગૃહાણ રમયા સહ
 ॥૧૩૭॥ ગન્ધપુષ્પાદિસંયુક્તં સ્વર્ણપાત્રે સ્થિતં જલમ્ । અર્ધ્યં ગૃહાણ
 મો દેવ ! ભક્તાનામભયપ્રદ ! ॥૧૩૮॥ દેવદેવ ! નમસ્તુભ્યં પુરાણ !
 પુરુષોત્તમ ! । મયા દત્તમિદં તોયં ગૃહીષ્વાચમનીયકમ્ ॥૧૩૯॥

સનંદન નારદ આદિક મુનિગણોએ અને બ્રહ્માદિ દેવગણોએ અને ગંધર્વ
 કિન્નર ગણોએ સ્તુતિ કરાતા, આવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું ધ્યાન કરીને
 પછી પૂજન કરે ॥૧૩૩-૧૩૪॥ તે આવાહનાદિકમાં વિનિયોગ કરવાના
 મંત્ર વિશેષો 'આવાહનીયં' ઇત્યાદિકને હવે કહે છે—(તેમાં પ્રથમ આવા-
 હનમંત્ર કહે છે—) બ્રહ્માદિકોએ પણ આવાહન કરવા યોગ્ય, તે બ્રહ્માદિ
 દેવોના ઇશ, ભક્તોની સમગ્ર ખીડાને પ્રણામ કરનારા, વાંછિત સમગ્ર
 વરને આપનારા, પોતાના ભક્તોવિષે વત્સળતાવાળા, પ્રસન્ન ગંભીર દિવ્ય
 આકૃતિવાળા, એવા તમો શ્રીકૃષ્ણનું પ્રેમરસપરિપૂર્ણ મનવડે આવાહન
 કરું છું (આ મંત્રવડે આવાહન કરે. આ પ્રકારે આગળ પણ બાણી લેવું)
 ॥૧૩૫॥ (હવે આસન પ્રદાન મંત્ર કહે છે—) હે સુરાધિપતિ ભગવન !
 નાનાવિધ રત્ને જડિત, સુવર્ણમય, દેવનિર્મિત, મનોહર આ દિવ્ય
 સિંહાસનમાં આપ વિરાજમાન થાઓ ॥૧૩૬॥ (હવે પાદાર્પણ મંત્ર
 કહે છે—) હે સુરશ્રેષ્ઠ ! આ કનકમય કળશમાં ભરેલું, ગંધ પુષ્પ
 અક્ષતે યુક્ત, આ ગંગોદકને પાદમાટે તમો રમાસાથે ગ્રહણ કરો ॥૧૩૭॥
 (હવે અર્ધ્યાર્પણમંત્ર કહે છે—) હે ભક્તોને અભય આપનારા દેવ ! આ
 કાંચનમય કળશમાં રહેલું, ગંધ પુષ્પાદિકે સંયુક્ત એવું જળ અર્ધ્ય માટે
 અંગીકાર કરો ॥૧૩૮॥ (હવે આચમનીય જળાર્પણ મંત્ર કહે છે—) હે
 દેવદેવ ! હે પુરાણ પુરુષોત્તમ ! તમોને નમસ્કાર છે. મેં ભક્તિથી અર્પેલા

પયો દધિ ઘૃતં ચૈવ મધુ શર્કરયા યુતમ્ । પન્નામૃતેન સ્નાપનં
પ્રીત્યર્થે પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૧૪૦॥ કામધેનુસમુદ્ભૂતં સર્વેષાં જીવનં
પરમ્ । પાવનં યજ્ઞહેતુસ્તે પયઃ સ્નાનાર્થમર્પયે ॥૧૪૧॥ પયસસ્તુ
સમુદ્ભૂતં યદમ્લદ્રવ્યયોગતઃ । દધ્યાનીતં મયા દેવ ! સ્નાનાર્થે
પ્રતિગૃહ્યતામ્ ॥૧૪૨॥ નવનીતસમુત્પન્નં સર્વસન્તોષકારકમ્ ॥
યજ્ઞાન્નં દેવતાહારં ઘૃતં સ્નાનાર્થમર્પયે ॥૧૪૩॥ વૃક્ષસારસમુદ્ભૂતં
સર્વતેજોવિવર્ધનમ્ । સર્વપુષ્ટિકરં દેવ ! મધુ સ્નાનાર્થમર્પયે ॥૧૪૪॥
શ્લુસારસમુદ્ભૂતાં શર્કરાં સુમનોહરામ્ । મલાપહારિણીં સ્નાતું
ગૃહાણ ત્વં મયાર્પિતામ્ ॥૧૪૫॥ નદીનાં ચૈવ સરસાં મયાનીતં
જલં શુભમ્ । ગૃહાણ સ્નાનમન્ત્રેણ પ્રભો ! સ્નાનીયમર્પિતમ્ ॥૧૪૬॥

આચમનીય જળને ગ્રહણ કરો ॥૧૩૮॥ (હવે પંચામૃત સ્નાનમંત્ર કહે
છે-) મધ સાકરે સહિત દુધ દહી ઘૃત આ પંચામૃત સ્નાનમાટે પરિક-
લ્પેલું છે, તે આ પંચામૃતથી સ્નાન તમો પ્રીતિથી પ્રતિગ્રહ કરો ॥૧૪૦॥
(હવે પૃથક્ પૃથક્ પંચામૃત મંત્રોવડે સ્નાન કહેતાં પ્રથમ પયઃસ્નાનમંત્ર
કહેછે—) કામધેનુચક્રી ઉપજેલું, સર્વના સંજીવનરૂપ, પાવન, યજ્ઞસાધન
આ પય (દુધ) આપના સ્નાનમાટે પરિકલ્પેલું છે તેને સ્વીકાર કરો.
(હવે દધિસ્નાન મંત્ર કહેછે—) હે દેવ ! ગાયના પયથક્રી ખાટા વસ્તુના
યોગથી બનેલું આ દહીં સ્નાનમાટે મેં સમર્પ્યું છે તેને સ્વીકાર કરો.
(હવે ઘૃતસ્નાન મંત્ર કહેછે—) માંખણમાંથી તાણુ બનેલું, સર્વને સંતોષ
કરનાર, યજ્ઞના અંગભૂત, દેવતાઓને પ્રીતિ કરનાર, આ ઘૃત સ્નાનાર્થે
આપને અર્પણ કરું છું તેને અંગીકાર કરો. (હવે મધુસ્નાન મંત્ર કહેછે—)
હે દેવ ! સર્વ વૃક્ષોના સારભૂત રસથક્રી ઉત્પન્ન થએલું, સર્વને વૃદ્ધિ કર-
નાર, સર્વને પુષ્ટિ કરનાર એવું મધ સ્નાનમાટે સમર્પું છું તેને સ્વીકારો.
(હવે શર્કરાસ્નાન મંત્ર કહેછે—) શેલડીના સારથી ઉપજેલી, સુમનોહર,
ઘૃતાદિકની ચિકાસને હરનારી, મેં અર્પણ કરેલી આ શર્કરાને તમો સ્નાન-
માટે સ્વીકારો ॥૧૪૧-૧૪૫॥ (હવે શુદ્ધોદકસ્નાનમંત્ર કહેછે—) હે
પ્રભો ! નાનાવિધ પુણ્ય ગંગાદિ નદીઓથક્રી અને પુષ્કરાદિ સરોવરો થકી

વસ્ત્રયુગ્મં ગૃહાણ ત્વં પદ્મસૂત્રેણ નિર્મિતમ્ । સૂક્ષ્મં કાર્પાસતન્તૂનાં
સુવર્ણેન વિરાજિતમ્ ॥૧૪૭॥ નારાયણ ! નમસ્તેઽસ્તુ પાહિ માં
ભવસાગરાત્ । બ્રહ્મસૂત્રં સોત્તરીયં ગૃહાણ પુરુષોત્તમ ! ॥૧૪૮॥
કેયૂરમુકુટૈશ્ચૈવ નૂપુરૈરજ્જુલીયકૈઃ । પૂજિતોઽસિ પ્રયત્નેન રત્નૈરા-
ભરણૈર્વિભો ! ॥૧૪૯॥ ચન્દનં મલયોદ્ભૂતં કસ્તૂર્યગુરુસંયુતમ્ ।
કર્પૂરેણ ચ સંમિશ્રં સ્ત્રીકુરુષ્વાનુલેપનમ્ ॥૧૫૦॥ શતપત્રૈઃ
કાર્ણિકારૈશ્ચમ્પકૈર્મલ્લિકાદિભિઃ । પુષ્પૈર્નાનાવિઘ્નૈશ્ચૈવ પૂજયામિ
સુરેશ્વર ! ॥૧૫૧॥ દશાક્ષસંશ્લિતં ધૂપં સુગન્ધં ચ મનોહરમ્ ।

મેં આણેલું આ શુદ્ધોદક સ્નાનમાટે સમર્પું છું તેને સ્વીકાર કરો ॥૧૪૬॥
(હવે વસ્ત્રાર્પણ મંત્ર કહેછે—) કપાસના તંતુઓને મધ્યે પદ્મસૂત્ર (રેશમી
સૂતર અથવા રંગેલું સૂતર) થી નિર્માણ કરેલું, માટેજ સૂક્ષ્મ, સુવર્ણના
તંતુમય કોર પાલવે સમલંકૃત એવા વસ્ત્રયુગળ (પહેરવા ઓઢવાનું) ને
ગ્રહણ કરો ॥૧૪૭॥ (હવે યજ્ઞોપવીતાર્પણમંત્ર કહેછે—) હે પુરુષોત્તમ !
નારાયણ ! તમોને નમસ્કાર હો. ભવસાગરથી મારી રક્ષા કરો. મેં અર્પણ
કરેલું, ઉત્તરીયાર્થક ઉપવીતસાથે આ યજ્ઞોપવીતને અંગીકાર કરો ॥૧૪૮॥
(હવે આભરણાર્પણમંત્ર કહેછે—) હે વિભો ! બાણુબંધ મુગટ કડાં
ઝાંઝર વીંટીઓ આદિક અનેક રત્નમય આભરણોવડે પ્રયત્નથી સમલંકૃત
કરીને આપને પુરુંદું ॥૧૪૯॥ (હવે ચંદનાર્પણમંત્ર કહેછે—) કસ્તૂરી
કપૂર અગરથી સંમિશ્રિત, મલયાચળમાં નિપજેલું આ ઘસેલું ચંદન અંગ-
રાગ માટે અર્પણ કરુંછું તેને અંગીકાર કરો ॥૧૫૦॥ (હવે પુષ્પાર્પણમંત્ર
કહેછે—) હે સુરેશ્વર ! કમળ, કાર્ણિકાર (ગરમાળો) ચંપો મોગરો વિગેરે
વિવિધ સુગન્ધભર પુષ્પોવડે આપની પૂજા કરુંછું ॥૧૫૧॥ (હવે ધૂપનિવે-
દન મંત્ર કહેછે—) હે દેવદેવેશ ! દશાંગ સંસાર જેની છે એવો સુગન્ધ
સુમનોહર ધૂપ આપને ભક્તિથી અર્પણ કરુંછું તેને ગ્રહણ કરો. (ધૂપનાં
દશ અંગ-ઉપલોટના છ ભાગ, લાખના ત્રણ ભાગ, નખલાના પાંચ ભાગ,
શીલાજીતના ત્રણ ભાગ, કપૂરના ચાર ભાગ, ગોળના આર ભાગ, સર્જરસ
(રાળ) હરડ જટામાંસી અને ગુગળનો એક એક ભાગ, આ દશાંગ ધૂપ

ગૃહાણ દેવદેવેશ ! મયા ભક્ત્યા સમર્પિતમ્ ॥૧૫૨॥ આરાત્રિકાં
સુરશ્રેષ્ઠ ! વર્ત્યા ગોઘૃતસિક્તયા । સંયુક્તાં તેજસા કૃષ્ણ ! ગૃહાણ
સુરપૂજિત ! ॥૧૫૩॥ અન્નં ચ પાયસં ભક્ષ્યં સિતાલેહ્યસમન્વિતમ્ ।
દધિક્ષીરઘૃતૈર્યુક્તં ગૃહાણ સુરવલ્લભ ! ॥૧૫૪॥ નાગવલ્લીદલૈર્યુક્તં
પૂગીફલસમન્વિતમ્ । કર્પૂરલ્લદિરોપેતં તામ્બૂલં પ્રતિગૃહ્યતામ્
॥૧૫૫॥ બીજપૂરામ્રપનસલ્લર્જૂરીકદલીફલમ્ । નાલિકેરફલં દિવ્યં
ગૃહાણ ભગવન્નિદમ્ ॥૧૫૬॥ ન્યૂનાતિરિક્તપૂજાયાઃ સમ્પૂર્ણફલહેતવે
દક્ષિણાં કાશ્ચર્નીં દેવ ! સ્થાપયામિ તવાગ્રતઃ ॥૧૫૭॥ નીરાજનં
ગૃહાણેશ ! પશ્ચવર્તિસમન્વિતમ્ । તેજોરાશે ! મયા દત્તં લોકાનન્દ-
કર ! પ્રભો ! ॥૧૫૮॥ જય દેવ ! જય દેવ ! જય મङ્ગલદાતા ૨

કહો છે ॥૧૫૨॥ (હવે દીપનિવેદન મંત્ર કહેછે—) હે સુરપૂજીત કૃષ્ણ !
ગાયના ધીમાં પલાળેલી વાટોવાળી પ્રકટાવેલી મંગળ દીપશિખાવડે આ-
રતી આપને અર્પણ કરું છું તેને સ્વીકારો ॥૧૫૩॥ (હવે નૈવેદ્યનિવેદન
મંત્ર કહેછે—) હે સુરવલ્લભ ! દધિ દુગ્ધ ઘૃતે યુક્ત આ અન્ન, (લોજ્ય)
તથા સાકર અને લેહ્યગુણે યુક્ત આ દુધપાક, (લેહ્ય) તથા જલેખી આ-
દિક લક્ષ્ય તથા ચોખ્ખ, એરીતે ચાર પ્રકારનું અન્ન લક્ષિતી હું અર્પણ
કરું છું તેને ગ્રહણ કરો ॥૧૫૪॥ હવે તાંબૂલાર્પણમંત્ર કહેછે—) કર્પૂર તથા
ખેરના રસે સહિત, સોપારીએ સહિત, નાગરવેલના પાને સહિત એવા
તાંબૂળને ગ્રહણ કરો ॥૧૫૫॥ (હવે ફલાર્પણમંત્ર કહેછે—) હે ભગવન્ !
ખીજેરી આંખો ફનસ ખજૂરી કેળ આદિકનું આ દિવ્ય ફળ તથા નાળી-
યેરને ગ્રહણ કરો ॥૧૫૬॥ હવે દક્ષિણાર્પણ મંત્ર કહેછે—) હે દેવ !
પૂજામાં જો ન્યૂનાધિક દોષ થયો હોય તો તેના નિવારણદ્વારા સંપૂર્ણ
ફળની પ્રાપ્તિ માટે સુવર્ણની દક્ષિણા આપની આગળ અર્પણ કરું છું તેને
સ્વીકાર કરો ॥૧૫૭॥ (હવે મહાનીરાજન મંત્ર કહેછે—) હે ધર્શ !
સર્વ લોકોને આનંદ કરનારા તમો મેં અર્પણ કરેલા પાંચ વાટોએ સહિત
નીરાજન (આરતી) ને ગ્રહણ કરો. યદ્યપિ આપ નિરવધિ તેજના રાશિ
છો તે તમારા પ્રકાશનમાટે આ નથી, કિંતુ પ્રીતિથી કરાતો સાંદર્શનિક

લક્ષ્મીવર ! રાધાવર ! ૨ શરણાગતપાતા । ધ્રુવપદમ્—હર્તુ ભાર-
મવન્યા જાતો ભુવિ વિષ્ણુ ૨ દિતિજાનીકમનેકં ૨ જઘનિથ
સહજિષ્ણુઃ । મીષ્મકતનયાવરણે વિધિસુરપતિમુખ્યૈ ૨ રમિષિ-
ક્તોઽધિપતિસ્ત્વં ૨ નરપતિગણમુખ્યૈઃ જય દેવ૦ ॥૧૫૯॥ પાર્થપ્રે-
મવશસ્ત્વં બહુધા પુરિ તેષાં ૨ ન્યવસો નનુ ભવસિ ત્વં ૨ જીવન-

કોઈ ઉપચારવિશેષ છે તો તેને પ્રતિગ્રહ કરો ॥૧૫૮॥ હવે નીરાજન
સમયે બોલવાના જયાશંસારૂપ મંત્રવિશેષોને કહેછે—હે દેવ ! અનન્ય-
સામાન્ય ઐશ્વર્યથી સર્વદા આપ જય પામો. ‘હે દેવ ! જય પામો’
એમ જે અહીં બે વાર કહેવામાં આવ્યું છે તે આદરાતિશયને જણા-
વામાટે બોલ્યું. હે લક્ષ્મીવર ! હે રાધાવર ! તમો સર્વ કોઈને મંગળના
દાતા છો (આપના આશ્રયથી સર્વે સર્વ મંગળને પામેછે, કારણ કે
આપ મંગળમૂર્તિ છો) અને શરણાગતોના સમગ્ર પીડાના પ્રશમનપણે
સંરક્ષક છો. સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલયરૂપ લીલા
જેમની છે એવા તે વિષ્ણુ તમો ભૂમિનો ભાર ઉતારવા ભૂમિમાં અવત-
રીને, દૈત્યના અંશભૂત દુર્યોધન જેનો અધિષ્ઠાતા છે એવું અનેક રાજ-
સૈન્ય યુદ્ધમાં અર્જુનને નિમિત્તમાત્ર કરીને તમોએજ સંહાર્યું હતું. રૂકિ-
મણીનું સ્વયંવરણ થતાં, સર્વ મુખ્ય મુખ્ય રાજાઓએ તથા બ્રહ્મા ઇન્દ્ર-
પ્રમુખ સર્વ દેવોએ સર્વ લોકોના અધિપતિપણમાં તમારો મહાભિષેકો-
પચારોવડે અભિષેક કર્યો હતો. (આ કથા હરિવંશથકી સવિસ્તર
બોલવી) ॥૧૫૯॥ હે ભગવન્ ! આપનો આશ્રિતમાટે પક્ષપાત નિરવધિ
વર્તે છે, કારણ કે જે તમો પાર્થ-યુધિષ્ઠિરાદિ પાંડવોનો જે પોતાવિષે પ્રેમ
અથવા પાંડવો ઉપરનો જે પોતાનો પ્રેમ તેને પરવશ થઈને દ્વારિકાપુરીનો
પણ પરિત્યાગ કરીને તેમના હસ્તિનાપુરમાં બહુધા નિવાસ કરી રહ્યા હતા.
વળી સ્વયં સર્વેશ્વરેશ્વર હોવા છતાં પણ પાર્થ-અર્જુન ઉપર પ્રેમાતિશયને
લીધે તેનું સારથિપણું પણ સ્વીકારીને, સ્વયં શસ્ત્રધારણે રહિત હોઈનેજ
પોતાની સન્નિધિમાત્ર બળથી વિજય-અર્જુનને પ્રતિપક્ષી રાજસંઘો અને
સુરસંઘોએપણ દુર્જય કરી દીધા હતા. હિં બહુના-સમયે સમયે સન્નિધિ

મપિ તેષામ્ । સૌત્યં વિદધદ્વિજયં પ્રતિભટનૃપસદ્ધૈ ૨ દુર્જયમુ-
જ્જિતશસ્ત્રોઽ ૨ વ્યકરોઃ સુરસદ્ધૈઃ જય દેવ૦ ॥૧૬૦॥ નૂનં પાણ્ડવ-
પત્યા ત્વયિ કૃતબહુદાને ૨ પ્રેમા કાર્મણવિદ્યા ૨ નિદધે ત્વિતિ
જાને । નિઃસ્પૃહમુક્તપતિસ્ત્વં વિવશો હિ વનાર્દિ ૨ યયિથ યયા
સ્મૃતમાત્રો ૨ હિત્વા કમલાર્દિ જય દેવ૦ ॥૧૬૧॥ વાત્સ્યાયનમુ-
નિર્ગીતં પ્રથમં રસમશ્વિલં ૨ ગોપીષુ ચ ભામાયાં ૨ વિદધિથ તં
સફલમ્ । સાકં દેવકલત્રૈર્નિજલલનાસદ્ધૈઃ ૨ કેલિં ચામ્બુધિવા-
રિણિ ૨ યદુસુરમુનિસદ્ધૈઃ જય દેવ૦ ॥૧૬૨॥ ચન્દ્રદ્રક્કિરીટં

આપીને સર્વ આપત્તિના નિવારણથી તમોજી તેમના જીવનરૂપપણુ થયા
હતા. (અથવા તેઓએ તમો જીવિત થકીપણુ અધિકપણુ માન્યા હતા)
॥૧૬૦॥ વળી પાંડવપત્ની દ્રૌપદીએ બહુધા તેના મનોરથ પુરનારા
આપને વિષે પરમપ્રેમરૂપ કોઈ પણ કામણુવિદ્યા (વશીકારવિદ્યા)નો
પ્રયોગ કર્યો હોય એમ હું માનું છું, કેમકે આપ આત્મકારામ એવા
મુક્તોના ઈશ્વર હોવા છતાં પણ જોણીએ કેવળ સંભાર્યા થકાજ પરવશ
થઈને પોતાની રાજધાની દ્વારિકાનો પરિત્યાગ કરીને તથા દિવ્ય મહિષી
લક્ષ્મીજનોપણુ પરિત્યાગ કરીને વનમાં પણ પધાર્યા હતા ॥૧૬૧॥ વળી
ગોપીઓ તથા સત્યભામા આદિકનો જે શૃંગારરસ તેને પોતાના સંશ્લેષથી
આપે સફળ કર્યો હતો. એટલે જે પ્રિયતમ આપના સંશ્લેષથી શૃંગારરસ
પરમનિઃશ્રેયસ (મોક્ષ) રસરૂપ થઈને સફળતાને પામ્યો હતો. આનંદ-
મયથકી અન્યત્ર પ્રવર્તેલો જે શૃંગાર રસ છે તે વસ્તુતાએ વિચાર
કરતાં રસાભાસતાનેજ પામેછે. નિરવધિક આનંદમયમાં પ્રવર્તેલો તો આ-
નંદમયતાને પામે છે. જે આનંદ છે એજ રસ છે. શૃંગાર રસપણુ કોઈ
આનંદનો લવવિશેષ છે. જે આ આનંદમય (પરમાત્મા) છે તે સર્વથકી
સમધિક રસ છે. (એમ કહેવાથી પામરોની જે શૃંગારરસમાં ગ્રામ્ય
સુખાનુભવની શંકા છે તેનું નિવારણ થઈ ગયું) વળી કોઈ સમયે પોતાની
રૂકિમણી આદિક પદાંગનાઓના સંઘો તથા દેવાંગનાના સંઘો તથા યદુસંઘો
સુરસંઘો અને મુનિસંઘોની સાથે સમુદ્રના જળમાં આપે વિહાર કર્યો હતો

નવજલદશ્યામં ૨ મકરાભશ્રુતિભૂષણ ૨ મીષદિસિતરામમ્ ।
સ્વર્ણદ્યુતિ વસનં ત્વાં દધતં ચ નવીનં ૨ વન્દે હારિલકણં
૨ દશિમોદિતદીનં જય દેવ૦ ॥૧૬૩॥ અજ્જલિસ્થાનિ પુષ્પાણિ
ચાર્પયામિ જગત્પતે ! । ગૃહાણ સુમુખો ભૂત્વા જગદાનન્દદાયક !
॥૧૬૪॥ નમસ્તે દેવદેવેશ ! નમસ્તે ગરુડધ્વજ ! । નમોઽસ્તુ
વિષ્ણવે તુભ્યં વ્રતસ્ય ફલદાયક ! ॥૧૬૫॥ પદ્ભ્યાં કરાભ્યાં જાનુ-
ભ્યામુરસા શિરસા દશા । વચસા મનસા ચેતિ પ્રણામોઽ-
ષ્ટાઙ્ગ ઈરિતઃ ॥૧૬૬॥ બાહુભ્યાં ચૈવ જાનુભ્યાં શિરસા વચસા
દશા । પશ્ચાઙ્ગોઽયં પ્રણામઃ સ્યાત્પૂજાસુ પ્રવરાવિમૌ ॥૧૬૭॥

(આપણુ કથા હરિવંશમાં પ્રસિદ્ધ છે) ॥૧૬૨॥ પ્રકાશમાન દિવ્ય રત્નમય
મુકુટથી અલંકૃત, મકરાકાર કુંડળોથી સમલંકૃત છે કર્ણયુગળ જેમનું, મ-
નોલિરામ મંદ હાસ જેમનો છે, સુવર્ણમય નવીન પીતાંબરને ધારી રહેલા,
મનોહર ત્રણ રેખાથી અંકિત સુંદર કંઠપ્રદેશ જેમનો છે અથવા મુક્તાહારથી
સમલંકૃત છે કંઠપ્રદેશ જેમનો, નવીન મેઘ સરખા શ્યામ, કૃપામૃતને વર્ષનારા
કટાક્ષવડે દીનવર્ગને આહ્વાદ આપનારા એવા આપને હું નમસ્કાર કરુંછું
॥૧૬૩॥ (હવે પુષ્પાંજળિ નિવેદન મંત્ર કહેછે—) હે જગત્પતે ! આ
ઋગાદિ વેદત્રયીના મંત્રોથી અભિમંત્રેલાં અંજળિમાં રહેલાં પુષ્પોને આપ
પ્રસન્ન મુખવાળા થઈ અંગીકાર કરો અને જગતને આનંદ આપો ॥૧૬૪॥
(હવે નમસ્કાર મંત્ર કહેછે)—હે દેવદેવેશ ! હે ગરુડધ્વજ ! જે આપના
સમારાધનથી વ્રતો ફળને આપનારાં થાયછે તે તમો વિષ્ણુને વારંવાર નમ-
સ્કાર છે ॥૧૬૫॥ પ્રસંગાત્ નમસ્કારના ભેદનું નિરૂપણ કરેછે—એ પાદ,
(આ એક અંગ) બન્ને બાહુ, (આ બીજું અંગ) બન્ને ઠીંચણ (આ ત્રીજું
અંગ) વક્ષઃસ્થળ, મસ્તક, દૃષ્ટિ (ભગવાનના ચરણમાં એકાથ નમા-
વેલી) વચન, (નમઃશબ્દ પૂર્વ જેમાં છે એવી સ્તુતિવાણી) અને મન
(ભગવન્માહાત્મ્યના વિચારથી કરેલા અસ્તબ્ધ મન) થી સંપન્ન એવો
જે પ્રણામ તે અષ્ટાંગ કહ્યોછે ॥૧૬૬॥ એ બાહુ, (એક અંગ) એ ઠીંચણ,
(એક અંગ) મસ્તક, વચન અને દૃષ્ટિથી જે પ્રણામ તે આ પંચાંગ પ્ર-

તત્રાષ્ટાઙ્ગઃ પ્રણામસ્તુ પુંસામેવ હિતો મતઃ । અન્યઃ પુંસાં તથા
સ્ત્રીણાં સર્વેષામપિ સમ્મતઃ ॥૧૬૮॥ પ્રણમેદક્ષિણે ભાગે કિન્ચિદ્દૂરે
તુ દણ્ડવત્ । કરાભ્યાં દક્ષવામાભ્યાં પાદૌ ગૃહ્ણન્ હરેઃ ક્રમાત્
॥૧૬૯॥ ગોવિન્દ ! માધવ ! દયાલય ! દીનબન્ધો ! શ્રીમન્ ! મનોન-
યનનન્દન દિવ્યમૂર્તે ! । દિવ્યેન્દ્રનીલમણિકાન્તિમનોહરાઙ્ગ ! શ્રીરુ-

ણામ કહ્યોછે. આ બન્ને પ્રણામો પૂજાવિધિમાં પ્રવર માન્યા છે ॥૧૬૭॥
તેમાં અષ્ટાંગ પ્રણામ પુરૂષોએજ કરવો. પંચાંગ પ્રણામતો સ્ત્રીપુરૂષ બન્નેએ
પણ કરવો. આવો વિશેષ છે ॥૧૬૮॥ ભગવાનના જમણા ભાગમાં રહીને
પોતાના જમણા ડાબા હાથવડે અનુક્રમે ભગવાનના જમણા ડાબા ચરણને
પકડીને કિન્ચિત્ દૂર રહી દંડની પેઠે પડીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરે. (આ
ચરણચહણ માનસિક સમજવું) એક હસ્તથી પ્રણામનો પ્રતિષેધ છે માટે
'કરાભ્યાં' આ દિવચન કહ્યું છે. 'एकहस्तप्रणामश्च एका वापि प्रदक्षिणा ।
अलाले दर्शनं विष्णोर्हन्ति पुण्यं पुरा कृतम्' એવી વિષ્ણુસ્મૃતિ છે. વામ-
ભાગમાં પ્રણામનો પ્રતિષેધ છે માટે દક્ષિણભાગમાં પ્રણામ કરવાનો કહ્યો છે.
માટેજ 'अग्रे पृष्ठे वामभागे समीपे गर्भमन्दिरे । जपहोमनमस्कारान् न
कुर्यात्केशवालये' એમ હરિભક્તિવિલાસમાં કહ્યું છે ॥૧૬૯॥ (હવે પ્રાર્થના
ગર્ભિત સ્તુતિને નવ શ્લોકથી કહે છે—) સર્વોપરીપણું-સુલભપણું-
સુશીલપણું-વત્સલપણું-ધ્યાનિ દિવ્ય ગુણોને જણાવનારાં તે તે સંબોધન
પદોવડે સ્તુતિ કરતા થકા 'गोविंद' ધ્યાનિકથી પ્રાર્થના કરે છે—હે મા-
ધવ ! શ્રીમન્ !-માધવ (લક્ષ્મીપતિ) હોવાથી નિરતિશય શ્રીમાનપણું
અહીં અભિપ્રાય કરેલું છે. નિરતિશય શ્રીતો સર્વેશ્વરેશ્વર હોવાથી યુક્ત છે.
સર્વેશ્વરેશ્વરપણું તો સકળ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને પ્રલયરૂપ લીલા-
પણું હોવાથી યુક્ત છે. હે મનોનયનનંદન દિવ્યમૂર્તે !-તમારી દિવ્ય આનંદ-
મયી મૂર્તિ નિત્ય મુક્તોના મનોનયનને આનંદ કરનારી છે. તેવા નિત્યમુક્ત-
સંસેવ્યમાન, સર્વેશ્વરેશ્વર, સર્વકારણભૂત, શ્રીપતિ તમો લવાટવીમાં થતા
પરિભ્રમણથી પરિખેદ પામતા, ધર્મપથથી પરિભ્રષ્ટ થએલા, દુઃખદરી-
યામાં પડીને પીડા પામતા દીન જનોને બોધને, દયાથી ભૂમિમાં અવતાર

કિમળીરમણ ! મામવ વાસુદેવ ! ॥૧૭૦॥ કંસાદિદુષ્ટદમન ! પ્રણ-
તૈકવન્ધો ! કામાન્તકાદિનુત ! શઙ્ખરથાઙ્ગપાણે ! । શ્રીદ્વારિકાપુ-

ધરો છો. તો તમો દયાના આલય-લવનભૂત અને દીનના બન્ધુરૂપ છો.
આ અર્થ હે દયાલય ! હે દીનબન્ધો ! આ સંબોધનપદથી સૂચવ્યો છે. હે
દિવ્યેન્દ્રનીલમણિકાંતિમનોહરાંગ ! નંદલવનમાં પ્રકટતાને પામેલા આપનું
દિવ્ય રૂપ દિવ્ય ઇન્દ્રનીલ મણિની કાંતિ સરખું મનોહર હેતું (સુર નર પશુ
પક્ષ્યાદિ સર્વ ભૂતોને આહ્વાદ આપનાર હેતું) હે ગોવિંદ !-‘ગોવિંદ’ એવા
અસાધારણ નામથી તમો વિખ્યાત છો. આવા હે શ્રીરૂકિમળીરમણ ! હે
વાસુદેવ ! મારી આ દુઃખમય સંસારથકી રક્ષા કરો. (અહીંથી આરંભીને
સાતેય શ્લોકમાં પૂર્વ શ્લોકના અંતિમ પાદની યોજના કરવી) ॥૧૭૦॥ આળ
લાવમાંજ પ્રકટ કરેલા, કંસસંહારસુધીના અમાનુષ સામર્થ્યને અનુ-
સ્મરણ કરતા થકા તથા કાળયવન જરાસંધ આદિક અસુરોના અભિઘાતને
મિષ કરીને કરેલા દ્વારકા નામના દિવ્ય નગરના પ્રતિષ્ઠાપનને અનુસ્મરણ
કરતા થકા સ્તુતિ કરેછે—હે કંસાદિદુષ્ટદમન !-પુતના શકટાસુર તૃણા-
વર્ત આદિકમાં અગ્રેસર અસુરેશ્વર કંસ બાલ્યમાંજ આપે હણ્યો હતો. તે
ધર્મમાર્ગને ઉપમર્દન કરનારા અસુરોને હણીને તમારુંજ એક શરણ જેને
હતું એવા અકૂર માળાકાર વિગેરે આપે ઇષ્ટ ફળ પ્રતિ પમાડ્યા હતા,
માટે આપ પ્રણુત જનના એક બન્ધુ છો. હે શંખરથાંગપાણે !-પોતાને
અસાધારણ એવાં શંખ ચક્ર દિવ્ય આયુધોવડે દુષ્ટદમનપણું અને પ્રણુત-
બન્ધુપણું પ્રખ્યાપન કરતા થકા વિરાજો છો. હે કામાન્તકાદિનુત !-જે હેતુ
માટે તમો ઇશ્વરોના ઇશ્વર શંખરથાંગપાણિ છો, માટેજ કામાંતક-રૂદ્ર
આદિક ઇશ્વરોપણુ આપની સ્તુતિ કરેછે. હે શ્રીદ્વારિકાપુરપુરંદર !-ભૂમિમાં
જેમણે અવતરણુ કર્યું છે એવા તમો પોતાના ઐશ્વર્યને અસાધારણ દ્વારિકા
નામનું દિવ્ય નગર નિર્માણ કરીને તેમાં નિવાસ કરી રહેલા તમો જેમ
પુરંદર (ઇન્દ્ર) નાક લોકમાં સર્વ અમરોએ સ્તુતિ કર્યો થકો શોભે છે
તેમ સ્તુતિ કર્યા થકા સદા શોભો છો. હે પૂર્ણકામ !-આપ સત્યસંકલ્પ છો,
જેનો સંકલ્પ અસત્ય થાય તે પૂર્ણકામ ન કહેવાય. અથવા કામનાએ

રપુરન્દર ! પૂર્ણકામ ! શ્રી૦ ॥૧૭૧॥ આનન્દકન્દ ! યદુનન્દન ! શાર-
દીયપૂર્ણેન્દુબિમ્બવદનામ્બુજમન્દહાસ ! । ભૂભારરાજબલનાશન !
રોષબન્ધો ! શ્રી૦ ॥૧૭૨॥ મામાનુરક્ષનસમાહૃતપારિજાત ! પ્રયુક્ત-

રહિત માટે પૂર્ણકામ કહેવાય. અથવા-ભવબ્રહ્માદિ સમય સુરેશ્વરોએ
સેવનીય, પોતાને અસાધારણ, શંખચક્રને હાથમાં ધારી રહેલા, તેજ
દિવ્ય રૂપથી વસુદેવના ગૃહમાં પ્રકટ થઈને પોતાના પાદારવિંદનાજ
એક સમાશ્રયવાળા માળાકાર આદિક પ્રણત જનો ઉપર બન્ધુભાવને
પોતાનો સંશ્લેષ-આલાપ-પ્રીતિભોજનાદિકવડે પ્રકાશ કરીને, તેમના
વિરોધી કંસાદિકને હણીને ગોકુળ-મથુરા-દ્વારકામાં અનુક્રમે નિવાસ
કરીને, આનંદમય આત્માને 'આ ગ્રામ્ય છે આ નાગરિક છે' એવા ભેદ-
ભાવ વિના અને 'આ સુર છે આ નર છે આ તિર્યગ્ (પશુ પક્ષ્યાદિક)
છે' એવા ભેદભાવ વિના સર્વ ક્રોધને અનુભવ કરાવીને, તેમના સંશ્લે-
ષથી પોતેપણુ પરમાનંદ પામીને પૂર્ણકામ હોઈને દ્વારકા નગરમાં વિરાજે
છો. (સૌશીલ્ય નામનો જે ગુણવિશેષ કહેવાય છે તે આજ છે, એનો
આવિષ્કાર કરવો એજ અવતારધારણું પ્રયોજન છે, એવો ભાવાર્થ
છે) ॥૧૭૧॥ કૃષ્ણે કરેલા શિશુપાલાદિ ભૂભારના હરણને અનુસ્મરણ
કરતા થકા સ્તુતિ કરેછે—હે રોષબન્ધો !-રોષાવતાર બળભદ્રના ભાઈ
કૃષ્ણ ! જે શિશુપાળ વિગેરે પોતાવિષે વૈરાગ્યબંધ બાંધી રહ્યા હતા તેમના
તિરસ્કાર વચનને સાંભળતા થકા પણ તમો ભગવાન યદુનંદન સ્વયં આનં-
દકંદ માટેજ પોતાનું સ્વાભાવિક જે સર્વભૂત ઉપર સૌહાર્દ અને દ્રેષ્ય પ્રિય
વિભાગરહિતતા છે તેને લીધે સ્વયં ચિત્તમાં લેશપણ વિકાર નહિ પામીને
શારદ પૂર્ણચંદ્રવત્ પ્રસન્ન મુખકમળવાળા અને મંદસ્મિતે મધુર અધ-
રવાળાજ રહ્યા હતા. અંતે આપે ભૂભાર હરણના એક પ્રયોજનની પ્રવૃ-
ત્તિથીજ તે શિશુપાળ આદિકનો સંહાર કર્યો હતો. તે આ સર્વ અભિ-
પ્રાયને અનુસરીને આનંદકંદ ! શારદીયપૂર્ણેન્દુબિમ્બવદનામ્બુજ-
મંદહાસ ! ભૂભારરાજબળનાશન ! ઇત્યાદિ કહ્યું છે ॥૧૭૨॥ ઇન્દ્રા-
દિકના ઐશ્વર્યને અતિક્રમ કરનારા પારિજાત આહરણાદિકને અનુસ્મ-

તાત ! પુરુહૂતસમાસદસ્ય ! । પટ્ટાઙ્ગનાદ્વિગુણિતાષ્ટસહસ્રકાન્ત !
શ્રી૦ ॥૧૭૩॥ આત્મીયપાણ્ડવહિતે રત ! જિણ્ણુસૂત ! કૃણ્ણામનો-
મિલપિતપ્રદકલ્પવૃક્ષ ! । દેવેન્દ્રવન્ધ્ય ! ગરુડધ્વજ ! શાર્ઙ્ગપાણે !
શ્રી૦ ॥૧૭૪॥ ધર્માધ્વસેતુરચનોદ્યત ! નિત્યદાનૈઃ સન્તર્પિતદ્વિજવ-
રૌઘ ! હરે ! મુરારે ! । શ્રીનારદાદિમુનિગીતપવિત્રકીર્તે ! શ્રી૦ ॥૧૭૫॥

રણુ કરતા થકા સ્તુતિ કરેછે—હે સત્યભામાના અનુરંજન માટે પારિ-
ભત તરૂને લાવનારા, હે પ્રધુમ્નના તાત, હે ઈન્દ્રે મોકલેલી મુધર્મા નામની
સભાના મહાસભ્ય, હે અષ્ટ પટ્ટાંગનાઓએ સહિત એકસોએ સહિત
સોળ હજાર રાણીઓના કાંત-સ્વામી એવા તમો છો ॥૧૭૩॥ હવે પાંડવ
કૌરવ યુદ્ધના મિષથી કરેલા ભૂભારહરણુને અનુસ્મરણુ કરતા થકા
સ્તુતિ કરેછે—હે આત્મીય પાંડવોના હિતમાં રત-તત્પર, પોતા થકી
અન્ય શરણુ જેમને નથી એવાઓનું હિત કરવું એજ ભગવાનનું કૃત્ય છે,
જે અનન્યશરણુ હોય એજ આત્મીય કહેવાય, પાંડવો તો તેવાજ હતા,
માટેજ તેમનું જે હિત-પ્રતિકૂળતા ટાળી નાંખવી અને અનુકૂળતા સંપા-
દન કરી આપવી તેમાં સ્વયં તત્પર છે. માટેજ અર્જુનનું સારથિપણું
પણ સ્વીકારીને કૌરવ હુળનું નિકંદન કર્યું અને તેનું પક્ષપાતી જે રાજ-
હુળ ભૂભારભૂત હતું તેનો સંહાર કર્યો. વળી શરણાગત દ્રૌપદીજીના
સમગ્ર મનોરથો કલ્પવૃક્ષવત્ પરિપૂરણુ કર્યા. તો એરીતે આત્મીયજનો-
નુંજ હિત કરવામાં સદા પ્રવર્તેલા તે આ તમો ગરુડધ્વજ છો. (ગરુડ-
ધ્વજપણું આશ્રિતોના સંરક્ષણમાં ચિહ્નભૂત છે) તમો શાર્ઙ્ગપાણિ હોવા
છતાં પણ, ગરુડધ્વજ હોવા છતાં પણ, દેવેન્દ્રવંદનીય હોવા છતાં પણ
આત્મીય જનોના હિતમાટે અને શરણાગતના મનોરથો પરિપૂરણુ કરવા
સારથિપણું સ્વીકાર કરનારા તમો બહુ ઉદાર હૃદયવાળા છો ॥૧૭૪॥
હે હરે ! હે મુરારે ! એરીતે દુષ્ટસંહાર અને શિષ્ટસંરક્ષણથી નિરંતર
ધર્મમાર્ગની મર્યાદાના દૃઢીકરણમાં દૃઢ ઉઘમી છો અને તે તે અભિલષિત
અર્થ આપવાવડે નિરંતર આજ્ઞાણમંડળને સંતૃપ્ત કરનારા છો. અને નાર-
દાદિ દેવર્ષિઓએ પણ સ્તુતિ કર્યા છે ચરણ કમળ જેમનાં એવા છો. કેમકે

કારુણ્યસાગર ! ભવામ્બુધિપારદાયિન્ ! કલ્યાણકૃત્પતિતપાવન-
નામધેય ! । બ્રહ્મણ્યદેવ ! નરદેવશિશ્વામણે ! ત્વં શ્રીઃ ॥૧૭૬॥
સંસારચિન્નશરણાગતજીવરક્ષાનિત્યોદ્યતોદ્ધવસમર્પિતનૈજબુદ્ધે ! ।
નાનાવતારપરિપાલિતસાધુલોક ! શ્રીઃ ॥૧૭૭॥ અન્યથા શરણં
નાસ્તિ ત્વમેવ શરણં મમ । તસ્માત્કારુણ્યભાવેન રક્ષ રક્ષ રમેશ્વર !
॥૧૭૮॥ પરમાન્નમિદં દિવ્યં કાંસ્યપાત્રેણ સંયુતમ્ । વાણકં દ્વિજ-
વર્યાય સહિરણ્યં દદામ્યહમ્ ॥૧૭૯॥ इति सम्पूज्य सम्प्रार्थ्य दिवा-
शेषं नयेत्ततः । श्रीमन्नारायणकथाकीर्तनश્રवणादिभिः ॥૧૮૦॥

આપની કીર્તિ અનુસ્મરણ કરતાં સમસ્ત દોષના નિવારણમાં સમર્થ છે
॥૧૭૫॥ વળી તમો સ્વયં કૃષ્ણસાગર હોધને ભવસાગરના તો તારક
છો. સમગ્ર કલ્યાણ ગુણોએ સંપન્ન હોવાથી આશ્રિતોને પણ સકળ
કલ્યાણને આપનારા છો. આપના નામસ્મરણમાત્રથી પતિતો પણ
પાવન થઈ જાય છે. બ્રાહ્મણોના હિત દેવ અને નર તથા દેવોના શિષ્યા-
મણિ તમો છો. અવતરણમાં માનુષભાવના એવા અનુકરણથી ‘નરોના
શિષ્યામણિ’ એમ કહ્યું છે. અથવા ‘નરદેવોના શિષ્યામણિ’ એવો અર્થ
કરવો ॥૧૭૬॥ વળી તમો સંસારસાગરમાં નિમગ્ન થએલા, માટેજ શરણે
આવેલા ચેતનોના ઉદ્ધારમાં ઉદ્યોગ કરનારા છો. અંતર્ધાનસમયે તમોએ
પોતાનું જ્ઞાન પોતાના અનન્યલક્ષ્મ ઉદ્ધવજીને લોકહિત માટે સમર્પ્યું
હતું. વળી તે તે સમયે (ધર્મગ્લાનિસમયે) પૃથ્વી ઉપર પ્રકટ થઈને
સાધુલોકોને પરિપાલન કરો છો. એવા હે શ્રીકૃષ્ણીરમણ ! વાસુદેવ !
મારી રક્ષા કરો ॥૧૭૭॥ હે રમેશ્વર ! મારે તમારા થકી બીજું કોઈ
શરણ નથી. તમો એકજ મારે શરણ છો, તો અનન્યશરણ મારી કૃપા
કરીને રક્ષા કરો રક્ષા કરો ॥૧૭૮॥ (હવે વાયન પ્રદાનમંત્ર કહે છે—)
કરેલી પૂજાની સદ્ગુણતા માટે સુવર્ણસહિત, કાંસાના પાત્રમાં રહેલું સુંદર
આ પરમાન્ન (શ્રેષ્ઠ અન્ન) જે વાયન નામથી વિખ્યાત છે તે વિપ્રવર્યને
હું આપું છું ॥૧૭૯॥ હે ભક્તા ! આ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી
પ્રાર્થના કરીને પછી અવશેષ દિવસને ભગવત્કથા શ્રવણ કીર્તનાદિવડે નિર્ગ-

ન વ્યાવહારિકં કર્મ કાર્યમેકાદશીદિને । ઔદ્ધવીયૈર્નૃભિઃ સ્ત્રીભિઃ
 કિશ્ચિદપ્યાપદં વિના ॥૧૮૧॥ કર્ષુકૈર્ન કૃષિઃ કાર્યા વણિગ્મિઃ
 પણનં ન ચ । ન ક્રયો વિક્રયશ્ચાપિ કાર્યઃ કસ્યાપિ વસ્તુનઃ ॥૧૮૨॥
 સ્ત્રીભિઃ શોકો રોદનં ચ ન કાર્યં સૂત્રકર્તનમ્ । ન વૃથાભાષણં
 કાર્યં નાસ્પૃશ્યસ્પર્શનાદિ ચ ॥૧૮૩॥ હર્યર્થમેવ કર્તવ્યમિદં
 ત્વેકાદશીદિનમ્ । મદાશ્રિતૈઃ કૃષ્ણભક્તૈઃ પુમ્મિઃ સ્ત્રીભિશ્ચ સર્વથા
 ॥૧૮૪॥ પરતન્ત્રો ભવેદ્યસ્તુ દરિદ્રો દુર્બલોઽથવા । આવશ્યકં સ
 કુર્વીત વ્યવહારં ન ચાધિકમ્ ॥૧૮૫॥ દાનં દેયં યથાશક્તિ
 દ્વિજાય પ્રીતયે પ્રભોઃ । રાત્રૌ જાગરણં કાર્યં ભગવત્કીર્તનાદિભિઃ
 ॥૧૮૬॥ વિષ્ણવાલયં જાગરાર્થં સન્મણ્ડલમથાપિ વા । ગચ્છતોઽ-
 સ્ત્યશ્વમેધસ્ય ફલં પુંસઃ પદે પદે ॥૧૮૭॥ સ્ત્રીભિઃ સ્ત્રીષ્વેવ કર્તવ્યઃ

મન કરે ॥૧૮૦॥ ઉદ્ધવસંપ્રદાયમાં વર્તતા નરનારી જનોએ એકાદશીએ
 પ્રતાદિ ધાર્મિક ક્રિયાએ રહિત વ્યવહારૈકપ્રધાન કર્મ કાંઈ પણ આપત્કાળ
 વિના નજ કરવું ॥૧૮૧॥ તેજ વ્યાવહારિકને વિવેચન કરી કહેછે—ખેડુ-
 તોએ ખેતી ન કરવી. વણિજોએ પણન-નાણાની દેવણુ લેવણુ ન કરવી.
 કોઈ પણ વસ્તુનો ક્રયવિક્રય-વેચણુ લેવણુનો વ્યાપાર ન કરવો ॥૧૮૨॥
 સ્ત્રીઓએ શોક અને તે નિમિત્તનું રોદન ન કરવું. આમ્યવાર્તાનું લવન,
 અસ્પૃશ્યનો સ્પર્શ, અભાષ્ય સાથે ભાષણ, સૂતર કાંતવું વિગેરે ન કરવું
 ॥૧૮૩॥ મારા આશ્રિત કૃષ્ણભક્ત સ્ત્રીપુરૂષોએ તે આ એકાદશી દિવસ
 તો ભગવાનની પૂજા વિગેરે કર્મવડેજ નિર્ગર્મન કરવો પણ અન્યથા નહિ
 ॥૧૮૪॥ જે કોઈ પરતંત્ર હોય કે દરિદ્ર-ધનદુર્ભળ હોય કે દુર્ભળ-શરીર-
 દુર્ભળ હોય તે નર તો વ્યાવહારિક પણ આવશ્યક કર્મને કરે, તેથી
 અધિક તો ન કરે ॥૧૮૫॥ એકાદશી દિવસે પ્રભુની પ્રસન્નતામાટે યથાશક્તિ
 પાત્ર વિપ્રને દાન કરવું અને ભગવત્કીર્તનાદિવડે જાગરણ રાત્રિએ કરવું
 ॥૧૮૬॥ રાત્રિએ જાગરણમાટે વિષ્ણુમંદિરમાં કે સંતમંડળસન્નિધિમાં જતા
 પુરૂષને પદે પદે અશ્વમેધ યજ્ઞના ફળની સિદ્ધિ થાય છે ॥૧૮૭॥ તેમાં
 જાગરણમાટે પ્રવર્તેલા પુરૂષોએ પુરૂષ એવાજ સંતોના મંડળની સમીપે

પુમ્મિઃ પુંસ્વેવ જાગરઃ । કથાદિમિર્હેરેરેવ નતુ દ્યૂતાદિમિઃ ક્વચિત્
 ॥૧૮૮॥ એકાદશીદિને યસ્તુ ભુક્ષીતાન્નં કુસક્લતઃ । ચાન્દ્રાયણેન
 શુદ્ધિઃ સ્યાત્તસ્ય પુંસો ન ચાન્યથા ॥૧૮૯॥ એકમક્તેન નક્તેન તથૈ-
 વાયાચિતેન ચ । ઉપવાસેન દાનેન ન નિર્દ્વાદશિકો ભવેત્ ॥૧૯૦॥
 નક્તં હવિષ્યાન્નમનોદનં વા ફલં તિલાઃ ક્ષીરમથામ્બુ ચાજ્યમ્ । ય-
 ત્પશ્ચંગવ્યં યદિ વાપિ વાયુઃ પ્રશસ્તમત્રોત્તરમુત્તરં હિ ॥૧૯૧॥ પ્રાતઃ
 સ્નાત્વા પુનઃ પૂજાં નિત્યનૈમિત્તિકાર્ચયોઃ । કુર્યાત્તત્ર યથાસેન સદ-
 ન્નેન નિવેદનમ્ ॥૧૯૨॥ તન્ત્રેણ મૂર્ત્યોરુભયોઃ સમાપ્ય પ્રાતરર્ચનમ્ ।

જવું. સ્ત્રિયોએ તો સતી સ્ત્રિયોનાજ મંડળની સમીપે જવું. તે જાગરણ
 ભગવાનની કથા વિગેરેવડેજ કરવું પણ દ્યૂત આમ્યવાર્તા વિગેરેવડે ક્યારેય
 ન કરવું ॥૧૮૮॥ જે કોઈ પુરૂષ કુસંગદોષથી એકાદશી દિવસે અન્નને
 જમે તો તે ચાન્દ્રાયણવ્રત કરવાથી શુદ્ધ થાય. અન્યથા-અન્ય પ્રકારથી શુદ્ધ
 ન થાય ॥૧૮૯॥ એકાદશીદિવસે ઉપવાસ કરે. તેમાં અશક્તોને અધિકાર
 કરીને ઉપવાસના પ્રતિનિધિભૂત ચાર ગૌણપક્ષ છે. જેમકે-એકલક્ત-મ-
 ધ્યાહ પછી યથાલબ્ધ યોગ્ય અન્નનું એકવાર લક્ષણ, નક્ત-જ્યારે પોતાની
 છાયા દ્વિગુણ થાય એવા સમયમાં યથાલબ્ધ પવિત્ર મિત અન્નનું લક્ષણ,
 અયાચિત-યાચના વિના પ્રાપ્ત થએલા પવિત્ર મિત અન્નનું લક્ષણ અને
 દાન-તે નિમિત્તે સુવર્ણ અન્ન આદિકનું યથાશક્તિ પ્રદાન, આમાંથી
 હરકોઈ એક પક્ષના આશ્રયણથી એકાદશી વ્રતને સાધે પણ ત્યાગ ન કરે
 ॥૧૯૦॥ ઉપવાસમાં ગૌણ પક્ષભેદો બીજા પણ છે, જેવા કે-પૂર્વોક્ત
 પ્રકારે નક્તભોજન, વ્રતહવિષ્યાન્નભોજન, ભાતવર્ણત હવિષ્યાન્ન લક્ષણ,
 ખજૂર નાળીયેર આદિક ફળલક્ષણ, કેવળ કાળા તલે વર્ણત તલ લક્ષણ,
 યથોચિત પયઃપાન, જળપાન, સ્વદપ દ્યૂતપાન, પંચગવ્ય લક્ષણ, પવનપાન
 આ દશ અનુકલ્પો મધ્યે ઉત્તર ઉત્તર (નક્ત થકી આગળ આગળ)
 ઉત્તમ માન્યા છે ॥૧૯૧॥ હવે દ્વાદશીનો વિધિ કહેછે-દ્વાદશીના પ્રાતઃ-
 કાળમાં સ્નાન કરી નિત્ય અર્ચા અને નૈમિત્તિક અર્ચાની અર્ચા કરે. તે
 દિવસે યથાલબ્ધ શ્રેષ્ઠ અન્નથી તે બન્ને પ્રતિમાનું નૈવેદ્ય કરે ॥૧૯૨॥

વ્રતં નિવેદયેદ્ધક્ત્યા હરયે સ્વકૃતં વ્રતી ॥૧૯૩॥ અજ્ઞાનતિમિરા-
ન્ધસ્ય વ્રતેનાનેન મે હરે ! । પ્રસીદ સુમુખો ભૂત્વા જ્ઞાનદષ્ટિપદો
ભવ ॥૧૯૪॥ કૃષ્ણમૂર્તિં તતો દદ્યાદ્બ્રાહ્મણાય સદક્ષિણામ્ । દાનાનિ
દદ્યાચ્છાન્યાનિ યથાશક્ત્યન્નમેવ વા ॥૧૯૫॥ ભોજયિત્વા તતો
વિપ્રાન્ શક્ત્યા સાધૂંશ્ચ વૈષ્ણવાન્ । હવિષ્યાન્નેન કુર્વીત પારણાં
પ્રયતો વ્રતી ॥૧૯૬॥ દિવાનિદ્રાં પરાન્નં ચ પુનર્ભોજનમૈથુને ।
દ્વાદશ્યાં વર્જયેત્તૈલં કાંસપાત્રે ચ ભોજનમ્ ॥૧૯૭॥ પારણાહે તુ
લભ્યેત સ્વલ્પાપિ દ્વાદશી યદિ । તત્રૈવ પારણાં કુર્યાન્ન તામુલ્લ-
હ્યેદ્વ્રતી ॥૧૯૮॥ કલાધર્મો દ્વાદર્શી દૃષ્ટ્વા નિશીથાદૂર્ધ્વમેવ હિ ।

એરીતે નિત્ય નૈમિત્તિક બન્ને પ્રતિમાનું પ્રાતઃપૂજન સાથેજ કરીને, તે
પ્રાતઃપૂજનને પરિસમાપ્ત કરીને, વ્રતકર્તા નર પોતે કરેલું સાંગ વ્રત શ્રીહ-
રિને ભક્તિથી નિવેદન કરે ॥૧૯૩॥ તેમાં વ્રતનિવેદન મંત્ર આ છે—અજ્ઞા-
નરૂપ અંધકારથી અન્ધ થએલા મારી ઉપર આ વ્રતથી પ્રસન્ન થાવ
અને મને અભિમુખ થઈને જ્ઞાનદૃષ્ટિને આપનારા થાવ ॥૧૯૪॥ ત્યારપછી
તે નૈમિત્તિક કૃષ્ણમૂર્તિને દક્ષિણાસાથે બ્રાહ્મણને આપે. બીજાં પણ જે
દાનો વિહિત હોય તેને પણ આપે. અથવા યથાશક્તિ અન્ન આપે ॥૧૯૫॥
તે પછી વ્રતી નર નિયમતત્પર થઈને પોતાની શક્તિને અનુસારે વિષ્ણુ-
ભક્ત વિપ્રોને અને સાધુઓને જમાડે. પછી સ્વયં હવિષ્યાન્નથી પારણાં
કરે ॥૧૯૬॥ હવે દ્વાદશીએ વર્જ્યને કહે છે—દિવાનિદ્રા, પારકા અન્નનો
પ્રતિષેદ, બીજવાર ભોજન, કાંસાના પાત્રમાં ભોજન, તૈલભક્ષણ, મૈથુન,
આટલાંને દ્વાદશીએ વર્જ્ય મુકે ॥૧૯૭॥ હવે પારણાનિર્ણય કહે છે—
જો પારણા દિવસે ઘટિકામાત્ર પરિમિત પણ દ્વાદશી મળે તો તેમાંજ
પારણાં કરે, તે દ્વાદશીને ઉલ્લંઘન ન કરે—તેને ઉલ્લંઘીને પારણાં ન
કરે ॥૧૯૮॥ નિશીથ (મધ્યરાત્રિ થકી ઉપરનો એક પ્રહરરૂપ) કાળ-
થકી ઉપરજ અર્ધ કળામાત્ર પણ દ્વાદશી જો હોય તો તે નિશીથ થકી
ઉર્ધ્વ પરદિને કરવાની સ્નાન સંધ્યાદિ સમય મધ્યાહ્નસુધીની ક્રિયાઓ
કરી લઈને પારણાં કરે એવું શંભુનું શાસન છે, માટે તે સમયે નિત્ય-

આમધ્યાહ્નાત્ક્રિયાઃ સર્વાઃ કર્તવ્યાઃ શંભુશાસનાત્ ॥૧૯૯॥ યદા
ભવેદતીવાલ્પા દ્વાદશી પારણાદિને । ઉષઃકાલે દ્વયં કાર્યં પ્રાતર્મ-
ધ્યાહ્નકર્મ ચ ॥ ૨૦૦॥ સફ્ટે સમનુપ્રાપ્તે દ્વાદશ્યાં દૈવયોગતઃ ।
અદ્ધિસ્તુ પારણાં કુર્યાત્પુનર્ભુક્તં ન દોષકૃત્ ॥૨૦૧॥ દ્વાદશ્યાઃ પ્રથમઃ
પાદો હરિવાસરસંક્ષિતઃ । તમતિક્રમ્ય કુર્વીત પારણં વિષ્ણુતત્પરઃ
॥૨૦૨॥ આભાકાસિતપક્ષેષુ મૈત્રશ્રવણરેવતી । સફ્તમે નૈવ ભોક્તવ્યં
દ્વાદશ દ્વાદશીર્હરેત્ ॥૨૦૩॥ મૈત્રાદ્યપાદે સ્વપિતીહ વિષ્ણુઃ શ્રુતેશ્ચ
મધ્યે પરિવર્તમેતિ । પૌષ્ણાન્ત્યપાદે પ્રતિબોધમેતિ સુતિપ્રબોધપરિ-
વર્તનમેવ વર્જ્યમ્ ॥૨૦૪॥ એકાદશીવ્રતવિધિસ્તુ મયા યથાવદુક્તો

ક્રિયા પછી પારણાં કરવામાં દોષ નથી ॥૧૯૯॥ જે પારણાદિને દ્વાદશી
અતીવ અલ્પ હોય તો ઉષઃકાળ જે સાક્ષાત્ સૂર્યોદય પહેલાં પાંચ
ઘટિકા૩૫ છે તેમાંજ પ્રાતઃકાળ મધ્યાહ્નકાળમાં કરવાનું સંધ્યાદિકર્મ
કરવું ॥૨૦૦॥ યથાકાળ પારણાં કરવામાં અતિથિ આદિકનો સમુપરો-
ધ૩૫ સંકટ દૈવયોગે પ્રાપ્ત થતાં કેવળ જળવડે પારણાંસમયે પારણાં
કરીને પછી યથાવસર ભોજન કરે. એમાં કોઈ દોષ (ખીજવાર ભોજન
વિગેરે) નથી ॥૨૦૧॥ તેમાં પરદિવસે દ્વાદશી જે અધિક કાળ વર્તતી
હોય તો દ્વાદશીનો જે પ્રથમ પાદ (પંદર ઘટિકા૩૫) છે તે 'હરિવાસર'
સંસારી કહ્યો છે. તેને અતિક્રમ કરીને પછી વૈષ્ણવ પુરૂષ પારણાં
કરે ॥૨૦૨॥ આષાઠ, ભાદ્રપદ અને કાર્તિક માસની શુક્લ દ્વાદશીએ
અનુક્રમે અનુરાધા શ્રવણ અને રેવતી નક્ષત્રનો યોગ હોય તો જ્યાંસુધી
સંયોગ હોય ત્યાંસુધી પારણાંને નજ કરે. જે કરે તો દ્વાદશ એકાદ-
શીવ્રતના આચરણનું ફળ નાશ થાય ॥૨૦૩॥ તેમાં આષાઠમાસમાં
અનુરાધાના આદિપાદમાં લગવાન શ્રીવિષ્ણુ શયન કરેછે. ભાદ્રપદમાસમાં
શ્રવણના મધ્યભાગમાં પરિવર્તન (પડખું ફેરવવું) ને કરેછે. કાર્તિ-
કમાસમાં રેવતીના અંતિમ પાદમાં પ્રબોધને પામેછે-જાગેછે. માટે તે તે
નક્ષત્રોના તે તે પાદો (શયનસમય જાગરણસમય અને પાશ્વપરિવર્તન
સમયને) પારણાંમાં પરિત્યાજ્ય છે-તેમાં પારણાં ન કરવાં ॥૨૦૪॥

જનાઃ ! સ્મૃતિવચોન્વિતવર્ત્મનેત્થમ્ । સર્વૈર્ભવદ્ધિરયમાદરતો
વિધેયોઽથોદ્યાપનં વિધિવદસ્ય વદામિ સમ્યક્ ॥૨૦૫॥ इति श्रीसत्स-
ङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे एकादशीव्र-
तविधिनिर्ूपणनामा त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ-ઉદ્યાપનં વિના નૈવ વ્રતં હિ ફલદં ભવેત્ ।
તસ્માત્પ્રયત્નતઃ કાર્યમેકાદશ્યા વ્રતસ્ય તત્ ॥૧॥ અસ્તગે ચ ગુરૌ
શુક્રે બાલે વૃદ્ધે મલિમ્લુચે । ઉદ્યાપનં ન કર્તવ્યં કાર્યમન્યત્ર શક્તિઃ
॥૨॥ મહાપૂજા પ્રકર્તવ્યા વિપ્રસન્તર્પણં તથા । શક્ત્યા સ્વર્ણં ચ
ગૌર્દેયા સામાન્યોદ્યાપનં ત્વિતિ ॥૩॥ સકૃદેવ હવિષ્યાશી દશમ્યાં

હે જનાઃ ! આ પ્રકારે તમારૂં હિત કરવાની કામનાથી મેં યથાર્થપણે
એકાદશી વ્રતવિધિ શાસ્ત્રદૃષ્ટ માર્ગથી કહ્યો. તો આ વિધિ તમો
સર્વેએ આદરથી કરવો. હવે આ વ્રતનો ઉદ્યાપનવિધિ યથાશાસ્ત્ર રૂઢીરીતે
કહું છું ॥૨૦૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધ-
ન્યુત્સવે એકાદશીવ્રતવિધિનિરૂપણનામા ત્રયસ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૩॥

અધ્યાય ૩૪ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તાઃ ! જે હેતુ માટે સર્વ કોઈ વ્રત
ઉદ્યાપનના અનુષ્ઠાન વિના ફળ આપવા સમર્થ નજ થાય, માટે તે એકા-
દશીવ્રતનું ઉદ્યાપન પ્રયત્નથી કરવું. તેનો વિધિ હવે નિરૂપણ કરું છું ॥૧॥
તે ઉદ્યાપનમાં પ્રતિપિદ્ધ કાળ આ છે—ગુરુ શુક્રનો અસ્તમય સમય તથા તે
બન્નેનો બાળ વૃદ્ધ ભાવ સમય તથા મળમાસ (અધિક માસ) તથા બૃહસ્પ-
તિનો સિંહ રાશિમાં સ્થિતિ સમય, આ બધા નિપિદ્ધ કાળ છે—તેમાં ઉદ્યા-
પન ન કરવું. તેથી અન્ય (કાર્તિક-માર્ગશીર્ષ-માઘ-વૈશાખ માસમાંથી
હરકોઈ એકમાં) કાળમાં યથાશક્તિ કરવું ॥૨॥ તેમાં ઉદ્યાપનસામાન્યમાં
કર્તવ્યાર્થ આટલો છે—યથાશક્તિ સુવર્ણદાન, ગોદાન, આશ્વિણસંતર્પણ અને
મહાપૂજા કરવી. (આ ઉદ્યાપનનું સામાન્ય લક્ષણ છે) ॥૩॥ એકાદશીના

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને એકાદશીવ્રતનો ઉદ્યાપનવિધિ ઉપવર્ણન કર્યો છે.

પ્રયતઃ પુમાન્ । બ્રહ્મચર્યપરો રાત્રૌ સ્વપેદ્મૌ હરિં સ્મરન્ ॥૪॥
 રંજન્યા અન્તિમે યામે સમુત્થાય યથાવિધિ । અદીર્ઘસૂત્રી કુર્વૌત
 શૌચસ્નાનાદિ નૈત્યકમ્ ॥૫॥ પૂજોપહારાન્સમ્ભૃત્ય વિધિશ્ચ બ્રાહ્મણં
 તતઃ । આહૂય સ્વસ્થચિત્તોઽર્ચેદ્ભક્ત્યા શ્રીપુરુષોત્તમમ્ ॥૬॥
 સ્વકીયગેહે સુસ્વચ્છે પુણ્યક્ષેત્રેઽથવા શુભે । વિષ્ણુવાલયે વિશેષેણ
 કુર્યાત્પૂજાવિધિં વ્રતી ॥૭॥ મણ્ડપે નિર્મિતે રમ્યે કદલીસ્તમ્ભમ-
 ણિડતે । વિધાય સર્વતોભદ્રં તન્મધ્યે સ્થાપયેદ્દટમ્ ॥૮॥ પશ્ચપલ્લ-
 વસંયુક્તે સૂક્ષ્મવસ્ત્રાભિવેષિતે । તસ્મિન્ પાત્રં નિદધ્યાચ્ચ રમ્યાસ્તર-
 ણમણિડતમ્ ॥૯॥ કમલં દ્વાદશદલં નાનાવર્ણોપશોભિતમ્ ।
 અન્તર્દ્વાદશભિઃ પત્રૈર્યુક્તં કુર્યાત્તદન્તરે ॥૧૦॥ તન્મધ્યે વાસુદેવસ્ય

ઉઘાપનમાં તો વ્રતકર્તા પુરૂષ દશમીએ એકજવાર વ્રતહવિધ્યાન્નનું લક્ષણ
 કરીને નિયમ તત્પર થઈ બ્રહ્મચર્યવ્રતપરાયણ થઈ રાત્રિએ શ્રીહરિનું
 સ્મરણ કરતો થકો ભૂતળ ઉપર સુવે ॥૪॥ રાત્રિના છેલા પહોરમાં (બ્રાહ્મ-
 મુહૂર્તમાં) ઉઠીને અદીર્ઘસૂત્રી-અળસતાનો ત્યાગ કરી શૌચસ્નાનાદિ નિત્ય-
 પ્રાપ્ત કર્મ યથાવિધિ કરે ॥૫॥ તેપછી ચંદન પુષ્પાદિ સર્વ પૂજોપચારો
 ભેગા કરીને વિશેષવિધિને જાણનારા વિપ્રને આગળ રાખીને, સ્વસ્થચિત્ત
 થઈ પ્રીતિથી શ્રીપુરૂષોત્તમનું પૂજન કરે ॥૬॥ પૂજા કરવાનાં સ્થાનો કહેછે
 —પોતાના ઘરમાં સુસ્વચ્છ સ્થાનમાં અથવા પુણ્યક્ષેત્રરૂપ શુભ સ્થાનમાં
 અથવા વિષ્ણુમંદિરમાં વિશેષપણે વ્રતી નર તે પૂજાવિધિને કરે. તેમાં ઉત્ત-
 રોત્તર સ્થાન શ્રેષ્ઠ સમજવું ॥૭॥ કેળના થાંભલાથી સમલંકૃત, યથાવિધિ
 યથાશૌભા કરેલા રમણીય મંડપમાં સર્વતોલદ્ર નામનું મંડળ કરીને, તે
 મંડળના મધ્યમાં મહાકુંભને સ્થાપન કરે ॥૮॥ પિંપળો, ઉંમરડો પીંપર
 આંખો અને વડ આ પાંચ પદ્મવૃક્ષોએ યુક્ત, સૂક્ષ્મ વસ્ત્રથી વીટેલા તે કુંભ
 ઉપર રમણીય આસ્તરણ વસ્ત્રથી સમલંકૃત એક પાત્રને સ્થાપન કરે ॥૯॥
 તે પાત્રના મધ્યમાં બાર બાહ્યપત્રો અને તેથી સૂક્ષ્મ બીજાં બાર આભ્યં-
 તર પત્રોએ યુક્ત, નાનાવિધ વર્ણોવડે વિરાજમાન કમળ કરે. તે કમળના
 મધ્યમાં લક્ષ્મીસહિત વાસુદેવની પ્રતિમા સુવર્ણની યથાશાસ્ત્ર કરાવીને

હેમીં લક્ષ્મીયુતસ્ય ચ । યથાશાસ્ત્રં કારયિત્વા પ્રતિમાં સ્થાપયે-
ન્નરઃ ॥૧૧॥ પૂર્વાચનુક્રમેણૈવ કેશવાદ્યાઃ સશક્તયઃ । તદ્ગ્ગદેવતાઃ
સ્થાપ્યાઃ પદ્મપત્રેષુ સર્વતઃ ॥૧૨॥ આદ્યે દલે કેશવસ્તુ સ્થાપનીયઃ
શ્રિયા સહ । નારાયણસ્તદગ્રે ચ પદ્મયા દક્ષિણક્રમાત્ ॥૧૩॥
માધવો નિત્યયા સાકં ગોવિન્દશ્ચન્દ્રયા સહ । રમયા સહ વિષ્ણુશ્ચ
માધવ્યા મધુસૂદનઃ ॥૧૪॥ ત્રિવિક્રમશ્ચ પદ્માક્ષ્યા વામનઃ કમલા-
યુતઃ । શ્રીધરઃ કાન્તિમત્યા ચ હૃષીકેશાપરાજિતે ॥૧૫॥ પદ્મનાભઃ
પદ્મવત્યા રાધાદામોદરૌ તતઃ । સ્થાપનીયાઃ ક્રમેણૈવમેતા દ્વાદશ
દેવતાઃ ॥૧૬॥ તથામ્યન્તરપત્રેષુ સ્થાપ્યા દ્વાદશ દેવતાઃ । સઙ્ક-

સ્થાપન કરે ॥૧૦-૧૧॥ શક્તિસહિત કેશવાદિક ચોવીશ મૂર્તિઓની અંગ-
દેવતા તરીકે સમગ્ર કમળપત્રોમાં કમળના પૂર્વ દિશામાં રહેલા પત્રથડી
દક્ષિણ અનુક્રમથી સ્થાપના કરે ॥૧૨॥ તેમાં પૂર્વ દિશામાં રહેલા પ્રથમ
પત્રમાં કેશવ ભગવાનની શ્રીશક્તિ સાથે સ્થાપના કરે. તેથડી આગળના
પત્રમાં પ્રદક્ષિણક્રમથી નારાયણ ભગવાનની પદ્મા પત્નીની સાથે સ્થાપના
કરે. તેપછી નિત્યા પત્ની સાથે માધવ ભગવાનની, તેપછી ચંદ્રવતી
પત્ની સાથે ગોવિંદ ભગવાનની, તેપછી રમાદેવી સહિત વિષ્ણુ ભગ-
વાનની, તેપછી માધવી શક્તિ સહિત મધુસૂદન ભગવાનની, તેપછી
પદ્માક્ષી પત્ની સાથે ત્રિવિક્રમ ભગવાનની, તેથડી આગળના પત્રમાં
કમળા દેવી સહિત વામન ભગવાનની, તેપછી કાંતીમતી પત્ની સાથે
શ્રીધર ભગવાનની, તેપછી અપરાજિતા પત્ની સાથે હૃષીકેશ ભગ-
વાનની, તેપછી પદ્મવતી પત્ની સહિત પદ્મનાભ ભગવાનની, તેપછી
રાધા દેવી સાથે દામોદર ભગવાનની સ્થાપના કરે. આવા અનુક્રમથી
આ શુક્લપક્ષની એકાદશીના અધિદેવ કેશવાદિક બારની બહારનાં બાર
પત્રોમાં સ્થાપના કરે ॥૧૩-૧૬॥ તેપછી પૂર્વોક્ત ક્રમથીજ આભ્યંતર
પત્રોમાં કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીઓના અધિપતિ સંકર્ષણાદિ દ્વાદશ દેવોની
સ્થાપના કરે. તેને કહેછે—તેમાં પૂર્વ દિશામાં રહેલા પ્રથમ પત્રમાં સંક-
ર્ષણ ભગવાનની સુનંદા શક્તિસાથે સ્થાપના કરે. તેપછી બીજા પત્રમાં

ર્ષણઃ પૂર્વપત્રે સ્થાપ્યઃ સહ સુનન્દયા ॥૧૭॥ વાસુદેવો હરિણ્યાથ
 દક્ષિણક્રમતસ્તતઃ । પ્રદ્યુમ્નશ્ચ ધિયા સાકમનિરુદ્ધઃ સુશીલયા
 ॥૧૮॥ સ્થાપનીયઃ ક્રમેણૈવ નન્દયા પુરુષોત્તમઃ । અધોક્ષજસ્ત્રયી-
 યુક્તઃ ક્ષેમઙ્કર્યા નૃકેસરી ॥૧૯॥ અચ્યુતો વિજયાયુક્તઃ સુન્દર્યા ચ
 જનાર્દનઃ । ઉપેન્દ્રઃ સુભગાયુક્તો હરિઃ સહ હિરણ્યયા ॥૨૦॥ કૃષ્ણઃ
 સુલક્ષણાયુક્તઃ સ્થાપનીયોઽન્તિમે દલે । તતઃ પૂજાં પ્રકુર્વીત
 યથાશક્તિ યથાવિધિ ॥૨૧॥ પશ્ચામૃતેન ચ સ્નાનં કાર્યમભ્યક્ત્ત્વ-
 વર્વકમ્ । મહાભિષેકઃ કર્તવ્યઃ કૃત્વાદૌ લઘુપૂજનમ્ ॥૨૨॥ નવી-
 નવસ્ત્રભૂષાદિ સમર્પ્ય ચ ચતુઃસમમ્ । સર્વગન્ધં ચ વા ભક્ત્યા
 સુમનોભિઃ પ્રપૂજયેત્ ॥૨૩॥ સહસ્રતુલસીપત્રૈઃ પૂજયિત્વાઽમૃતા-

હરિણી (પૂર્વે શ્રીપ્રિયા નામથી કહેલી) પત્નીસાથે વાસુદેવ લગવાનની,
 તેપછી ધી શક્તિસાથે પ્રદ્યુમ્ન લગવાનની, તેપછી સુશીલા શક્તિ
 સહિત અનિરુદ્ધ લગવાનની, તેપછી નંદા દેવી સાથે પુરુષોત્તમ લગ-
 વાનની, તેપછી ત્રયી શક્તિસહિત અધોક્ષજ લગવાનની, તેપછી ક્ષેમ-
 કરી શક્તિ સહિત નૃકેસરી લગવાનની, તેપછી વિજયા પત્ની સાથે
 અચ્યુત લગવાનની, તેપછી સુંદરી શક્તિ સહિત જનાર્દન લગવાનની,
 તેપછી સુભગા શક્તિ સાથે ઉપેન્દ્ર લગવાનની, તેપછી હિરણ્યા દેવી
 સાથે હરિ લગવાનની, તેપછી સુલક્ષણા શક્તિસહિત કૃષ્ણ લગવાનની
 અંતિમ પત્રમાં સ્થાપના કરે. આવા અનુક્રમથી દ્વાદશ દેવતાઓની સ્થા-
 પના કરવી. ત્યારપછી સ્થાપેલી દેવતાઓની યથાશક્તિ યથાવિધિ પૂજા
 કરે ॥૧૭-૨૧॥ તેનો પ્રકાર કહેછે—પ્રથમ લઘુ પૂજા કરીને, પછી પુષ્પ-
 તૈલ મર્દનપૂર્વક પંચામૃતથી સ્નાનાદિ કરાવારૂપ મહાઅભિષેક કરે ॥૨૨॥
 તેપછી નવીન વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરે સમર્પીને, ચતુઃસમ નામના કે સર્વગંધ
 નામના ચંદનવિશેષને સમર્પીને, પુષ્પમાળાઓવડે ભક્તિથી પૂજા કરે.
 (કસ્તુરિના બે ભાગ, ચંદનના ચાર ભાગ, હુંકુમના ત્રણ ભાગ અને કપૂરનો
 એક ભાગ, આ ‘ચતુઃસમ’ કહ્યું છે. કપૂરના બે ભાગ, હુંકુમનો સમાંશ
 ભાગ, કસ્તુરીના બે ભાગ અને ચંદનના ચાર ભાગ, આ ‘સર્વગંધ’ કહ્યું

હ્યમ્ । ધૂપં સમર્પ્ય દીપં ચ નૈવેદ્યં તુ નિવેદયેત્ ॥૨૪॥ મોદકાન્
 ગુડકાંશ્ચૈવ ચૂર્ણાનિ ઘૃતપૂરકાન્ । સોહાલિકાશ્ચ કંસારં સક્તૂન્સે-
 વાશ્ચ મણ્ડકાન્ ॥૨૫॥ વટકાન્ પાયસં દુગ્ધકૂરં દધ્યોદનં તથા ।
 પિણ્ડકાન્ પૂરિકાશ્ચૈવ શતચ્છિદ્રાંશ્ચ લઙ્ગુકાન્ ॥૨૬॥ તિલપિષ્ઠં
 કર્ણવેષ્ટં શાલિપિષ્ઠં સશર્કરમ્ । રમ્ભાફલં ચ સઘૃતં મુદ્ગચૂર્ણં
 ગુડૌદનમ્ ॥૨૭॥ સમર્પ્યેત્યાદિ નૈવેદ્યં તામ્બૂલં ચ ફલં વ્રતી ।
 મહાનીરાજનં કૃત્વા દદ્યાત્પુષ્પાઞ્જલિં તતઃ ॥૨૮॥ સમાપ્ય પૂજાં
 દાનાનિ દદ્યાચ્છક્ત્યનુસારતઃ । ગોભૂતિલહિરણ્યાશ્વગજાદીનિ
 દૃઢવ્રતઃ ॥૨૯॥ તતો દેવસ્ય પુરતો ગોષ્ઠે વા હોમમાચરેત્ । મન્ત્રે-
 નેદં વિષ્ણુરિતિ સમિદાજ્યતિલૌદનૈઃ ॥૩૦॥ તૈરેવ ચ યજેત્પશ્ચા-
 ન્નામભિઃ કેશવાદિભિઃ । ગાશ્ચતુર્વિંશતિં દદ્યાદ્દત્તૌકાં વાથ કાશ્ચ-

છે ॥૨૩॥ તેપછી સહસ્ત્ર તુલસી દળથી પૂજા કરીને, અમૃત નામનો ધૂપ
 અર્પણ કરીને દીપને અર્પણ કરીને નૈવેદ્યને નિવેદન કરે. (અગર અંદન
 નાગરમીથ લોખાન કસ્તુરી, આ સર્વને સમાન ભાગે કરવું તે 'અમૃત'
 નામનો ધૂપ કહ્યો છે) ॥૨૪॥ તે નૈવેદ્યમાં-તળ્યા લાડુ, લાકડશા લાડુ,
 રોટલો બનાવી શેષીને કરેલા અળ્યા લાડુ, ઘેબર, માંડા, સુંહાળિયો, કંસાર,
 સેવો, દળના લાડુ, વડાં, દુધપાક દુધભાત, દહીભાત, પેંડા, પુરીયો, ખાનં,
 માલપુવા, ગોળના લાડુ, તલસાંકળી, જલેબી, હરિસો, ઘૃત સાકરે સહિત
 કેળાં, મગદળ, બીરંજ, ઇત્યાદિક નૈવેદ્યને યથાશક્તિ ભક્તિથી અર્પણ કરે
 ॥૨૫-૨૭॥ વ્રતી નર ઇત્યાદિ નૈવેદ્યને સમર્પિને તાંબૂળ તથા ફળને સમ-
 ર્પિને પછીથી આરતી કરે. તેપછી પુષ્પાંજલિ સમર્પે ॥૨૮॥ ત્યાર પછી દૃઢ
 વ્રતી નર પૂજાને પરિ સમાપ્તકરીને, શક્તિને અનુસારે ગાયો ભૂમિ તલ સુવર્ણ
 અશ્વ ગજ શય્યા આદિકનું દાન કરે ॥૨૯॥ ત્યારપછી મંડળમાં સ્થાપેલા
 દેવની આગળ અથવા ગોષ્ઠ-ગાયો બાંધવાના સ્થાનમાં 'હૃદં વિષ્ણુઃ' આ
 મંત્રવડે સમિધ-ચણકાષ્ઠ ઘી તલ ભાતથી હોમ કરે ॥૩૦॥ ત્યારપછી
 કેશવાદિક તેતે નામ મંત્રોવડે તેનાં તેજ હોમદ્રવ્ય સમિધ ઘૃતાદિકે કરીને
 એક એક આહુતીને આપે. તેપછી ચોવીશ ગાયોનું દાન કરે અથવા દશ

નમ્ ॥૩૧॥ દેયા ગાવઃ શ્વેતર્ણાઃ કપિલા વા યથાવિધિ । રાત્રૌ
 જાગરણં કૃત્વા પ્રભાતે ચાર્ચયેદ્ધરિમ્ ॥૩૨॥ સુવર્ણનિર્મિતાં મૂર્તિં
 દદ્યાત્સગુરવે હરેઃ । અલङ્કારાંશ્ચ વાસાંસિ દત્ત્વા વિપ્રાંશ્ચ ભોજયેત્
 ॥૩૩॥ ચતુર્વિંશતિસङ્ખ્યાકાન્સતિલાન્નફલોદકાન્ । ઘટાન્દત્ત્વા
 દ્વિજેશ્વશ્ચ પ્રદદ્યાદક્ષિણાં નરઃ ॥૩૪॥ ગન્ધપુષ્પાંશુકાદૈશ્ચ
 સમ્પૂજ્યા બ્રહ્મચારિણઃ । સાધવો ભોજનીયાશ્ચ સદન્નૈર્વિષ્ણુસેવકાઃ
 ॥૩૫॥ તતશ્ચ પારણાં કુર્યાત્સ્વજનૈઃ સહ સ વ્રતી । एवं કૃતે વ્રત-
 મિદં યથોક્તફલદં ભવેત્ ॥૩૬॥ इत्येकादशिकाव्रतस्य महिमा
 सच्छास्त्रवृन्दं मया निर्मथ्योद्धृत आदराद्भवविधिः साङ्गश्च सङ्के-
 पतः । प्रोक्तः श्रीरमणाश्रिताखिलजनप्रीत्यै तमेतं नरो यः श्रोष्य-
 त्यथवा पठिष्यति स तु प्राप्स्यत्यभीष्टं फलम् ॥३७॥ इति श्रीसत्स-

અથવા એક ગાયનું યથાશક્તિ દાન કરે. અશક્ત જન તેના પ્રતિનિધિભૂત
 સુવર્ણને અથવા આપે ॥૩૧॥ ગાયો શ્વેત વર્ણવાળી યથાવિધિ આપવી
 અથવા હરકોઈ કપિલા ગાય આપવી. તેપછી રાત્રિએ જાગરણ કરીને
 પ્રભાતમાં ભગવાનનું પૂજન કરે ॥૩૨॥ જે સુવર્ણમૂર્તિ સ્થાપી હોય તે
 અલંકાર વસ્ત્રોએ સહિત પૂજને અંતે પોતાના ગુરૂને આપે. પછી વિપ્રોને
 જમાડે ॥૩૩॥ તેપછી વ્રતી નર તલ અન્ન ફળ જળે સહિત ચોવીશ
 કળશો દક્ષિણાસાથે બ્રાહ્મણોને આપે ॥૩૪॥ અને વિષ્ણુસેવાપરાયણ
 બ્રહ્મચારીઓ તથા સાધુઓ ચંદન પુષ્પવસ્ત્રાદિવડે પૂજને મિષ્ટાન્નવડે
 જમાડવા ॥૩૫॥ ત્યારપછી સ્વયં વ્રતી સ્વજનો સાથે પારણાં કરે. એરીતે
 ઉદ્યાપન કરે તો આ વ્રત શાસ્ત્રોક્ત સંપૂર્ણ ફળને આપનારૂં થાય ॥૩૬॥
 હે ભક્તાઃ ! આ પ્રકારે મેં એકાદશીવ્રતાચરણ પ્રકાર અંગસહિત મહિમા-
 સહિત સર્વ સચ્છાસ્ત્રનું મંથન કરીને સારપણે સમુદ્ધાર કરી સંચલ્લી
 વૈષ્ણવોના પ્રિય હિતમાટે તમોને કહ્યો. જે નર આને આદરથી સાંભળશે કે
 પાઠ કરશે તે તો અભીષ્ટ ફળને પામશે ॥૩૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવન

જિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે એકાદશીવ્રતો-
ધાપનવિધિનિરૂપણનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૪॥

જના ઋતુઃ—કેશવાદીનિ રૂપાણિ યાન્યેકાદશિકાતિથૌ ।
પૂજ્યાન્યુક્તાનિ તેષાં ત્વં બ્રૂહિ લક્ષ્માણિ નઃ પૃથક્ ॥૧॥ શ્રીનારાયણ-
મુનિસ્વાચ—મૂર્તીનાં કેશવાદીનાં વાસુદેવસ્ય વો જનાઃ ! । કથ-
યામિ યથાશાસ્ત્રં લક્ષણાનિ પૃથક્ પૃથક્ ॥૨॥ ચતુર્વિંશતિ-
રૂપિણ્યા એકાદશ્યાઃ પ્રિયાય સઃ । ચતુર્વિંશતિમેકોઽપિ વિષ્ણુ-
મૂર્તીર્દધાતિ વૈ ॥૩॥ શઙ્ખચક્રગદાજ્ઞાનાં સ્થાનભેદેન ધારણાત્ ।
નામાન્યુક્તાનિ તાસાં વૈ ચતુર્વિંશતિરેવ હિ ॥૪॥ ધારણં સ્થાન-
ભેદેન શઙ્ખાદીનાં યથા તથા । વદામિ તત્તુ વિજ્ઞેયં દક્ષિણાધઃ-

...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે એકાદશીવ્રતોધાપનવિધિનિરૂ-
પણનામા ચતુર્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૪॥

અધ્યાય ૩૫ મો.

હરિજનો પુછેછે—હે ભગવન્ ! એકાદશી તિથિએ જે કેશવાદિ ૩૫
પૂજ્યપણે કહ્યાં તેમનાં લક્ષણો પૃથક્ પૃથક્ આપ સ્પષ્ટપણે નિરૂપણ કરો
॥૧॥ એરીતે ભક્તજનોએ પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ બોલ્યા કે—હે જનાઃ !
કેશવાદિક જે વાસુદેવનાજ મૂર્તિભેદો છે તેમનાં પૃથક્ પૃથક્ યથાશાસ્ત્ર
લક્ષણો તમોને કહુંછું ॥૨॥ તે શ્રીવાસુદેવ ભગવાન્ યદ્યપિ સ્વરૂપથી એકજ
છે પણ ચોવીશ રૂપ ધારી રહેલી એકાદશીનું પ્રિય કરવા પોતેપણ ચોવીશ
મૂર્તિભેદોને ધારણ કરેછે. તેમાં શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ આ ચાર આયુધોના
ધારણ કરવાના સ્થાનભેદથી કેશવાદિ ચોવીશ સંસારભેદ થાય છે ॥૩-
૪॥ શંખાદિકનો સ્થાનભેદથી ધારણપ્રકાર અને તેને લીધે થતો કેશવા-
દિક નામભેદ તમોને કહુંછું. હું કહીશ એવો ધારણક્રમ ભેદતો જમણા
નીચેના કરક્રમથી જાણવો. એટલે પ્રથમ નીચેનો જમણો કર, તેપછી ઉપ-

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાને કેશવાદિક મૂર્તિઓનાં પૃથક્ પૃથક્ લક્ષણો
અનુક્રમે નિરૂપણ કર્યાં છે.

કરક્રમાત્ ॥૫॥ પદ્મં શઙ્ખં તથા ચક્રં ગદાં વહતિ કૈશવઃ । શઙ્ખં
પદ્મં ગદાં ચક્રં ધત્તે નારાયણઃ સદા ॥૬॥ ગદાં ચક્રં તથા શઙ્ખં
પદ્મં વહતિ માધવઃ । ચક્રં ગદાં પદ્મશઙ્ખૌ ગોવિન્દો ધરતે
ભુજૈઃ ॥૭॥ ગદાં પદ્મં તથા શઙ્ખં ચક્રં વિષ્ણુર્વિભર્તિ ચ । ચક્રં
શઙ્ખં તથા પદ્મં ગદાં ચ મધુસૂદનઃ ॥૮॥ પદ્મં કૌમોદકીં ચક્રં
શઙ્ખં ધત્તે ત્રિવિક્રમઃ । શઙ્ખં ચક્રં ગદાં પદ્મં વામનો ધરતે સદા
॥૯॥ પદ્મં ચક્રં ગદાં શઙ્ખં શ્રીધરો ધરતે ભુજૈઃ । હૃષીકેશો ગદાં
ચક્રં પદ્મં શઙ્ખં દધાતિ ચ ॥૧૦॥ પદ્મનાભઃ કૈરધત્તે શઙ્ખં પદ્મ-
મરિં ગદામ્ । પદ્મં શઙ્ખં ગદાં ચક્રં ધત્તે દામોદરઃ સદા ॥૧૧॥
સંકર્ષણો ગદાશઙ્ખપદ્મચક્રધરઃ સ્મૃતઃ । વાસુદેવો ગદાશઙ્ખચક્રપ-
દ્મધરો મતઃ ॥૧૨॥ ચક્રશઙ્ખગદાપદ્મધરઃ પ્રદ્યુમ્ન ઉચ્યતે । અનિરુદ્ધ-
શ્ચક્રગદાશઙ્ખપદ્મધરઃ સ્મૃતઃ ॥૧૩॥ ચક્રં પદ્મં તથા શઙ્ખં ગદાં ચ

રનો જમણો કર, તેપછી ઉપરનો ડાળો કર, તેપછી નીચેનો ડાળો કર,
આવા અનુક્રમથી જાણવો ॥૫॥ પદ્મ શંખ ચક્ર અને ગદાને કૈશવ ભગવાન
અનુક્રમે વહન કરેછે. શંખ પદ્મ ગદા અને ચક્રને અનુક્રમે નારાયણ ભગ-
વાન ધારણ કરેછે. ગદા ચક્ર શંખ અને પદ્મને અનુક્રમે માધવ ભગવાન
ધારે છે. ચક્ર ગદા પદ્મ શંખને હાથવડે અનુક્રમે ગોવિંદ ભગવાન ધારેછે.
ગદા પદ્મ શંખ તથા ચક્રને અનુક્રમે વિષ્ણુ ભગવાન ધારણ કરેછે. ચક્ર શંખ
પદ્મ ગદાને અનુક્રમે મધુસૂદન ભગવાન વહન કરેછે. પદ્મ ગદા ચક્ર અને
શંખને અનુક્રમે ત્રિવિક્રમ ભગવાન વહન કરેછે. શંખ ચક્ર ગદા પદ્મને
ઉક્ત અનુક્રમે વામન ભગવાન વહન કરેછે. પદ્મ ચક્ર ગદા શંખને ભુજ-
વડે અનુક્રમે શ્રીધર ભગવાન ધારણ કરેછે. ગદા ચક્ર પદ્મ શંખને અનુ-
ક્રમે હૃષીકેશ ભગવાન ધારણ કરેછે. શંખ પદ્મ ચક્ર ગદાને કરવડે અનુ-
ક્રમે પદ્મનાભ ભગવાન ધારેછે. પદ્મ શંખ ગદા ચક્રને દામોદર ભગવાન
ધારેછે. ગદા શંખ પદ્મ ચક્રને અનુક્રમે સંકર્ષણ ભગવાન ધારી રહ્યાછે.
ગદા શંખ ચક્ર પદ્મને અનુક્રમે વાસુદેવ ભગવાન ધારી રહ્યાછે. ચક્ર શંખ
ગદા પદ્મને અનુક્રમે પ્રદ્યુમ્ન ભગવાન ધારેછે. ચક્ર ગદા શંખ પદ્મને

પુરુષોત્તમઃ । પદ્મં કૌમોદકીં શઙ્ખં ચક્રં ધત્તેઽપ્યધોક્ષજઃ ॥૧૪॥
 ચક્રં પદ્મં ગદાં શઙ્ખં નરસિંહો વિભર્તિ ચ । ગદાં સરોજં ચક્રં ચ
 શઙ્ખં ધત્તેઽચ્યુતઃ સદા ॥૧૫॥ પદ્મં સુદર્શનં શઙ્ખં ગદાં ધત્તે
 જનાર્દનઃ । શઙ્ખં કૌમોદકીં ચક્રમુપેન્દ્રો ધરતેઽમ્બુજમ્ ॥૧૬॥ શઙ્ખં
 ચક્રં સરોજં ચ ગદાં વહતિ વૈ હરિઃ । શઙ્ખં કૌમોદકીં પદ્મં ચક્રં
 કૃષ્ણો વિભર્તિ ચ ॥૧૭॥ इत्येताः केशवाद्या वो मूर्तयो लक्षणैर्मया ।
 निरूपिता भक्तजनाः ! पूज्या एकादशीषु ताः ॥१८॥ एकादशीनां
 शुक्लानामीश्वराः केशवादयः । द्वादशोक्ताश्च कृष्णानां ज्ञेयाः
 सङ्कर्षणादयः ॥१९॥ मार्गशीर्षे शुक्लपक्षे एकादश्यां तु केशवः ।
 पूज्यस्तथा कृष्णपक्षे तत्र सङ्कर्षणोऽर्चकैः ॥२०॥ एवं पौषादिमा-
 सेषु पक्षयोः शुक्लकृष्णयोः । नारायणादयः पूज्या मले तु पुरुषो-

અનિરૂદ્ધ ભગવાન્ અનુક્રમે ધારેછે. ચક્ર પદ્મ શંખ ગદાને અનુક્રમે પુરુ-
 ષોત્તમ ભગવાન્ વહન કરેછે, પદ્મ ગદા શંખ ચક્રને અનુક્રમે અધોક્ષજ
 ભગવાન્ વહન કરેછે. ચક્ર પદ્મ ગદા શંખને અનુક્રમે નરસિંહ ભગવાન્
 ધારેછે. ગદા પદ્મ ચક્ર શંખને અનુક્રમે હાથવડે અચ્યુત ભગવાન્ ધારેછે.
 પદ્મ ચક્ર શંખ ગદાને અનુક્રમે કરવડે જનાર્દન ભગવાન્ ધારણ કરેછે.
 શંખ ગદા ચક્ર પદ્મને અનુક્રમે ઉપેન્દ્ર ભગવાન્ ધારણ કરેછે. શંખ
 ચક્ર પદ્મ ગદાને અનુક્રમે હરિ ભગવાન્ વહન કરેછે. શંખ ગદા પદ્મ ચક્રને
 અનુક્રમે કૃષ્ણ ભગવાન્ વહન કરેછે ॥૬-૧૭॥ આ કેશવાદિક મૂર્તિયો
 આવા લક્ષણોવડે મેં હાલમાં નિરૂપણ કરી, હે ભક્તજનાઃ ! તે આ મૂર્તિ-
 ઓની એકાદશી દિવસે પૂજા કરવી ॥૧૮॥ શુકલપક્ષની એકાદશીઓના
 કેશવાદિક દ્વાદશ ઈશ્વરો કહ્યા છે અને કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીઓના સંક-
 ર્ષણાદિ દ્વાદશ ઈશ્વરો કહ્યા છે ॥૧૯॥ એજ અર્થને સ્પષ્ટપણે એ શ્લોકથી
 કહેછે—માગશર માસના શુકલપક્ષની એકાદશીએતો કેશવ ભગવાનની
 પૂજાકોએ પૂજા કરવી અને કૃષ્ણપક્ષની એકાદશીએ સંકર્ષણ ભગવાનની
 પૂજાકોએ પૂજા કરવી. આ પ્રકારે પૌષાદિ માસોમાં શુકલ કૃષ્ણપક્ષ ભેદથી
 અનુક્રમે નારાયણાદિ તથા વાસુદેવાદિકની પૂજા કરવી. મળમાસમાં

ત્તમઃ ॥૨૧॥ અત્ર સદ્કર્ષણાદ્યા યાશ્ચતસ્રો મૂર્તયો મયા । પ્રોક્તા-
સ્તાસ્તુ પૃથગ્જ્ઞેયાશ્ચતુર્વ્યૂહસ્વરૂપતઃ ॥૨૨॥ વિત્તશાઠ્યં ન કર્તવ્ય-
મેકાદશ્યુત્સવે જનાઃ । । લક્ષ્મીકાન્તોઽત્ર સર્વાસાં દાતા તુષ્યતિ
સમ્પદામ્ ॥૨૩॥ યઃ પ્રાતરુત્થાય વિકુણ્ઠમર્તુઃ કૃષ્ણસ્ય રૂપાણ્યઘ-
નાશનાનિ । શ્રીકેશવાદીનિ પુમાનુત સ્ત્રી સ્મરેત્સ વૈ મદ્ગલમિષ્ટ-
મેતુ ॥૨૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે
પ્રબોધન્યુત્સવે કેશવાદિમૂર્તિલક્ષણનિરૂપણનામા પચ્ચત્રિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૫॥

સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ શ્રીહરિણા ગીતં માહાત્મ્યાદિ નિશમ્ય તે ।
एकादश्या जनाः सर्वे सन्तुष्टिं परमां ययुः ॥१॥ तमेव हृदि जानन्तः

તો બન્ને પક્ષમાં પુરુષોત્તમ ભગવાનની પૂજા કરવી ॥૨૦-૨૧॥ આ
યોવીશ વ્યૂહમાં જે સંકર્ષણાદિ ચાર મૂર્તિઓ મેં કહી તે તો ચતુર્વ્યૂહ
સ્વરૂપ થકી જુદી જાણવી ॥૨૨॥ હે જનાઃ ! આ એકાદશ્યાદિ ઉત્સવમાં
ધનસંપત્તિ હોય તો વિત્તશાઠ્ય-આવશ્યક એવાપણુ ધર્મકાર્યમાં ધનસં-
કોચરૂપ ધનશઠતાને નજર કરે, કારણ કે સર્વ સંપત્તિના સંપ્રદાતા લક્ષ્મી-
પતિ ભગવાન આ વ્રત કરવાથી સંતુષ્ટ થાય છે. તે સંતુષ્ટ થતાં કઈ સંપત્તિ
ન સિદ્ધ થાય ? સર્વ સંપત્તિ સિદ્ધજ થાય. તો એમાં ધનસંકોચ સ્વ-
ભાવતા ઉચિત નથી ॥૨૩॥ અને વળી જે પુરુષ કે સ્ત્રી પ્રાતઃકાળમાં
ઉઠીને વૈકુંઠપતિ કૃષ્ણનાં પૂર્વોક્ત પાપનિવર્તક શ્રીકેશવાદિ રૂપોને જે
અનુસ્મરણ કરે તો તે તત્કાળ આ લોક પરલોકમાં અભિલષિત મંગળને
પામેછે ॥૨૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુ-
ત્સવે કેશવાદિમૂર્તિલક્ષણનિરૂપણનામા પચ્ચત્રિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૫॥

અધ્યાય ૩૬ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન ! એરીતે શ્રીહરિએ કહેલું એકાદશીનું
માહાત્મ્ય આદિકને સાંભળીને સભામાં બેઠલા તે સર્વે જનો પરમ સંતો-

૧ આ અધ્યાયમાં લોકોને પોતાના આચરણથી ધર્મમાં પ્રવર્તાવતા ભગવાને
કરેલું એકાદશીવ્રતનું અનુષ્ઠાન નિરૂપણ કર્યું છે.

શ્રીકૃષ્ણં ધર્મનન્દનમ્ । તદગ્ર એવ નિયમં જગૃહુસ્તદ્રતસ્ય તે ॥૨॥
 સ્વસ્વસ્થાનં તતો ગન્તુમાજ્ઞાપ્ય સ્વાશ્રિતાંશ્ચ તાન્ । સ્વાવાસમગમ-
 ત્સ્વામી વન્ધમાનો જનવ્રજૈઃ ॥૩॥ એકાદશીવ્રતવિધિમાચરિષ્યન્
 કૃતાપ્લવઃ । કૃષ્ણં સોઽભ્યર્ચ્ય જગ્રાહ તદગ્રે નિયમં નૃપ ! ॥૪॥
 મહાનૈવેદ્યસામગ્રીં કારયામાસ વાડવૈઃ । રમ્ભાસ્તમ્ભાદિભિઃ પૂજા-
 મણ્ડપં ચાપ્યર્ચીકરત્ ॥૫॥ પૂજોપહારાન્સમ્પાદ્ય કિશ્ચિત્સુષ્વાપ
 ભૂતલે । તૃતીયઃ પ્રહરસ્તાવદ્રાત્રેઃ પ્રાપત્સમાપનમ્ ॥૬॥ અલબ્ધનિદ્ર
 એવાસાવુત્તસ્થૌ સહસા તતઃ । સ્વસ્વરૂપં હૃદિ ધ્યાત્વા સાકં ભક્તૈ-
 નર્દીં યયૌ ॥૭॥ આદૌ શૌચવિધિં કૃત્વા ગણ્ડૂપાન્ દ્વાદશૈવ ચ ।

પને પામ્યા ॥૧॥ તે સમયે તેઓએ તે ધર્મનંદન શ્રીહરિનેજ સાક્ષાત્ શ્રી-
 કૃષ્ણ પુરૂષોત્તમપણે હૃદયમાં નિશ્ચય કરીને, તેમનીજ આગળ તેમનાજ
 આરાધનરૂપ એકાદશીવ્રતનો 'નિયમથી અમો કરીશું' એવો સંકલ્પ કર્યો.
 ॥૨॥ તેપછી સહજનંદસ્વામી પોતાના આશ્રિત તેઓને સ્વસ્વસ્થાને જ-
 વાની આજ્ઞા આપીને, સર્વ સમાશ્રિતોએ નમસ્કાર કર્યા થકા પોતાના
 નિવાસસ્થાને પધાર્યા ॥૩॥ હે નૃપ ! ત્યાર પછી લગવાન્ શ્રીહરિએ પોતે
 ઉપદેશેલા એકાદશીવ્રતની પોતાના આચરણુથી પ્રતિષ્ઠા પમાડવા દશમી-
 દિવસે સ્નાન કરી, પોતાને નિત્યપૂજ્ય અર્ચામૂર્તિ કૃષ્ણની પૂજા કરીને,
 તેમની આગળ આવતી કાલે કરવાના એકાદશીવ્રતનો નિયમથી સંકલ્પ
 યથાવિધિ કર્યો ॥૪॥ તેપછી લગવાને તે વ્રતના અંગભૂત કૃષ્ણપૂજનમાં ઉપ-
 યોગી મહાનૈવદ્ય સામગ્રી પૂર્વોક્ત રસોયા વિગ્રોપાસે કરાવી અને કેળના
 થાંભલા વિગેરે વડે સમલંકૃત પૂજામંડપ કરાવ્યો ॥૫॥ તેપછી સમગ્ર પૂજો-
 પહારોને સંપાદન કરીને તે રાત્રિએ ભૂતળ ઉપર સુઈ ગયા. સુઈ ગયા
 પણ નિદ્રાને નહીજ પામેલા તે લગવાનને રાત્રિનો ત્રીજો પહોર વીતિ ગયો.
 પછી તત્કાળજ શયનથકી ઉઠીને, સ્વસ્વરૂપનું હૃદયમાં (સુહૃત) ધ્યાન
 કરીને, પછી સમીપમાં રહેલા સેવકો સાથે ઉન્મત્તગંગા નદી પ્રતિ પધાર્યા
 ॥૬-૭॥ પધારીને પ્રથમ શૌચ અને વ્રતદિન હોવાથી દંતધાવન સ્થાને
 બાર કોગળા યથાવિધિ કરીને, યથાવિધિ તે ઉન્મત્તગંગામાં સ્નાન કરી, સ્ના-

તસ્યામુન્મત્તગઙ્ગાયાં ચકાર વિધિનાઽઽપ્તવમ્ ॥૮॥ સ્નાનાઙ્ગં તર્પણં
કૃત્વા કલશેઽત્યુજ્જ્વલે જલમ્ । મૃત્વાઽર્ચનાર્થે શ્રીવિષ્ણોરાર્દ્રવાસા
ગૃહં યયૌ ॥૯॥ ઈશ્વરોઽનેકશિષ્યોઽપિ દર્શયન્ હરિસેવિનામ્ ।
દાસધર્મે સ્વયં તોયમાનિનાય નિજાશ્રમમ્ ॥૧૦॥ પુષ્પાણિ ચ ગૃહ્યો-
દ્યાનાદાનીય તુલસીં ચ સઃ । ધૌતાઙ્ગિપાણિઃ શુચિની પર્યધાત્સિ-
તવાસસી ॥૧૧॥ ઉપવિશ્યાસને કૌશે ગોપીચન્દનમૃત્સયા । કૃત્વા
પશ્ચોર્ધ્વપુણ્દ્રાણિ સન્ધ્યાવન્દનમાચરત્ ॥૧૨॥ નિત્યહોમં તતઃ
કૃત્વા બ્રાહ્મણાન્વેદવિત્તમાન્ । પૂજાવિધિજ્ઞાનાહ્ય પ્રારેમે કૃષ્ણપૂ-
જનમ્ ॥૧૩॥ તં પૂજાં કારયમાસુર્બ્રાહ્મણાસ્તે યથાવિધિ । વિદધુઃ
સર્વતોમદ્રમાદૌ તે મણ્ડલં શુભમ્ ॥૧૪॥ વિચિત્રરક્તશોભાઢ્યે
તસિન્કલશમુજ્જ્વલમ્ । સૌવર્ણં સ્થાપયમાસુર્બ્રાહ્મણા વિધિ-

નના અંગભૂત તર્પણ કરીને, સ્વયં પરમેશ્વર હોવા છતાં અને અનેક શિષ્યો
વડે વીંટાએલા હોવા છતાંપણ દાસભાવપ્રકાર જે નિરંતર આદરપૂર્વક
સર્વેએ આચરવા યોગ્ય છે તેને પોતાના લક્તોને પોતાના આચરણથી
ગ્રહણ કરાવા પોતેજ અંદર બહાર ખાટું વસ્તુ ચોપડવાપૂર્વક શુદ્ધ
મૃત્તિકાથી માંજીને અતિ ઉજ્જ્વળ કરેલા કળશમાં ગાળેલું સ્વચ્છ ગંગા-
જળ શ્રીકૃષ્ણના અર્ચનમાટે ભરી લઇને, ભીને વસ્ત્રેજ પોતાના નિવાસ-
ભવનમાં આવ્યા ॥૮-૧૦॥ ભવનમાં આવીને તેના સમીપમાંજ રહેલા
નાના બાગમાંથી પુષ્પો તથા તુલસીદળો સ્વયં લાવીને, પાણિપાદનું પ્રક્ષા-
લન કરીને, પછી ધોએલાં શુદ્ધ ધોળાં વસ્ત્રો ધાર્યો ॥૧૧॥ તેપછી દર્ભાસન
ઉપર બેસીને, ગોપીચંદન મૃત્તિકાથી પાંચ ઊર્ધ્વપુંડ્રોને લલાટાદિ તેતે
સ્થાનમાં ધારીને, પ્રાતઃકર્તવ્ય સંધ્યાવંદન કરીને, યથાવિધિ નિત્યહોમ
કરીને, પછી વિશેષતઃ વેદવેદી પૂજાવિધિપ્રવીણ વિપ્રોને બોલાવીને, તેમને
આગળ રાખીને તેમના કહ્યાપ્રમાણે કૃષ્ણપૂજનો પ્રારંભ કર્યો ॥૧૨-૧૩॥
તે નિમંત્રેલા વિધિજ્ઞ વિપ્રોએ યથાવિધિ પૂજા કરાવતાં, પ્રથમ શુભ સર્વતો-
ભદ્ર મંડળ વિવિધ રંજન દ્રવ્યથી સુશોભિત કરીને, તે મંડળમાં સુવર્ણમય
ઉજ્જ્વળ કળશ સ્થાપીને, તેને આમ્રપદ્મવપ્રમુખ પંચ પદ્મવો અને નવીન

કોવિદાઃ ॥૧૫॥ પશ્ચપલ્લવસંયુક્ટે સૂક્ષ્મવસ્ત્રાભિવેષ્ટિતે । તત્ર
સ્થિતે શુભે પાત્રે રમ્યાસ્તરણમણિહરે ॥૧૬॥ કમલં દ્વાદશદલં
નાનાવર્ણોપશોભિતમ્ । અન્તર્દ્વાદશભિઃ પત્રૈર્યુક્તં ચક્રુર્મનોહરમ્
૧૭॥ તન્મધ્યે પ્રતિમાં હૈર્મીં લક્ષ્મીયોગેશ્વરસ્ય તે । પ્રાણપ્રતિષ્ઠાં
કૃત્વૈવ સ્થાપયામાસુરાદરાત્ ॥૧૮॥ તદ્ભદ્રદેવતાશ્ચાન્યાઃ પાર્ષદાંશ્ચ
યથાદિશમ્ । સ્થાપયામાસુરવ્યગ્રાસ્તન્ત્રોક્તવિધિના દ્વિજાઃ ॥૧૯॥
પૂર્વાદ્યનુક્રમેણૈવ કેશવાદ્યાઃ સશક્તયઃ । બાહ્યાભ્યન્તરપત્રેષુ સ્થા-
પિતા હ્ય્ભદ્રદેવતાઃ ॥૨૦॥ આદ્યે દલે કેશવસ્તુ સ્થાપિતસ્તૈઃ શ્રિયા
સહ । નારાયણસ્તદગ્રે ચ પદ્મયા દક્ષિણક્રમાત્ ॥૨૧॥ માધવો
નિત્યયા સાકં ગોવિન્દશ્ચન્દ્રયા સહ । રમયા સહ વિષ્ણુશ્ચ માધવ્યા

સૂક્ષ્મ વસ્ત્રથી સમલંકૃત કરીને, તેના ઉપર સ્થાપેલા શુભ પાત્રમાં રમ-
ણીય આસ્તરણ વસ્ત્ર આસ્તરીને, તેમાં બાહ્ય આભ્યંતર બાર બાર દળોએ
યુક્ત મનોહર કમળને નાનાવિધ વર્ણુ દ્રવ્યથી ઉપકલ્પીને, તેના મધ્યમાં
લક્ષ્મીસહિત યોગેશ્વર ભગવાનની સુવર્ણનિર્મિત મૂર્તિને પ્રાણપ્રતિષ્ઠાવાળી
કરીનેજ આદરથી સ્થાપન કરી ॥૧૪-૧૮॥ તેપછી તે વિષ્ણુએ વિના
વ્યગ્રતાએ તેમના અંગભૂત દેવોની અને બીજા નંદાદિ પાર્ષદોની આગળ
કહેશે એવા અનુક્રમથી યથાક્રમે યથાવિધિ સ્થાપના કરી ॥૧૯॥ તે હવે
કહેછે—શક્તિસહિત કેશવાદિક અંગદેવતાઓની પૂર્વાદિ દિશા ક્રમથીજ
બાહ્ય આભ્યંતર પત્રોમાં તે વિષ્ણુએ સ્થાપના કરી ॥૨૦॥ તેમાં પૂર્વ
દિશામાં રહેલા પ્રથમના પત્રમાં શ્રીશક્તિસહિત કેશવ ભગવાનની
સ્થાપના કરી. તેપછી આગળ પ્રદક્ષિણ ક્રમથી પદ્મા પત્નીસહિત નારા-
યણ ભગવાનની સ્થાપના કરી. તેપછી નિત્યા શક્તિ સાથે માધવ ભગ-
વાનની, તેપછી ચંદ્રવતી શક્તિ સહિત ગોવિંદ ભગવાનની, તેપછી રમા
દેવી સાથે વિષ્ણુ ભગવાનની, તેપછી માધવી દેવી સાથે મધુસૂદન ભગ-
વાનની, તેપછી પદ્માક્ષી પત્ની સાથે ત્રિવિક્રમ ભગવાનની, તેપછી કમળા
દેવી સહિત વામન ભગવાનની, તેપછી કાંતિમતી શક્તિસાથે શ્રીધર
ભગવાનની, તેપછી આગળ અપરાજિતા પત્નીસાથે દૃષ્ટીકેશ ભગ-

મધુસૂદનઃ ॥૨૨॥ ત્રિવિક્રમશ્ચ પદ્માક્ષ્યા વામનઃ કમલાયુતઃ ।
 શ્રીધરઃ કાન્તિમત્યાઽગ્રે હૃષીકેશાપરાજિતે ॥૨૩॥ પદ્મનાભઃ પદ્મ-
 વત્યા રાધાદામોદરૌ તતઃ । સ્થાપિતા દ્વાદશૈવૈતા બહિઃપત્રેષુ
 દેવતાઃ ॥૨૪॥ માર્ગશીર્ષાદિમાસેષુ દ્વાદશસ્વપ્યનુક્રમાત્ । એકા-
 દશીનાં શુક્લાનામેતા એવ હિ દેવતાઃ ॥૨૫॥ તથાભ્યન્તરપત્રેષુ
 દ્વાદશસ્વપિ દેવતાઃ । કૃષ્ણૈકાદશ્યધિષ્ઠાત્ર્યઃ સ્થાપિતાશ્ચ સશક્તયઃ
 ॥૨૬॥ સંકર્ષણઃ પૂર્વપત્રે સ્થાપિતસ્તુ સુનન્દ્યા । વાસુદેવો હરિણ્યા
 ચ સહાગ્રે બ્રાહ્મણૈસ્તતઃ ॥૨૭॥ પ્રદ્યુમ્નશ્ચ ધિયા સાકમનિરુદ્ધઃ
 સુશીલ્યા । સ્થાપિતોઽનુક્રમેણૈવ નન્દ્યા પુરુષોત્તમઃ ॥૨૮॥ અધો-
 ક્ષજસ્રયીયુક્તઃ ક્ષેમઙ્કર્યા નૃકેસરી । અચ્યુતો વિજયાયુક્તઃ સુન્દર્યા
 ચ જનાર્દનઃ ॥૨૯॥ ઉપેન્દ્રઃ સુભગાયુક્તો હરિઃ સહ હિરણ્યયા ।
 કૃષ્ણઃ સુલક્ષણાયુક્તો દ્વાદશ સ્થાપિતા इति ॥૩૦॥ સ્થાપયિત્વાથ

વાનની, તેપછી પદ્મવતી પત્નીસાથે પદ્મનાભ ભગવાનની, તેપછી રાધા
 શક્તિ સાથે દામોદર ભગવાનની સ્થાપના કરી. આ આર દેવતાઓની
 બહારનાં મોટાં પત્રોમાં સ્થાપના એરીતે કરી. માર્ગશીર્ષાદિ દ્વાદશ માસોમાં
 શુક્લ પક્ષની એકાદશીઓના અનુક્રમથી પૂર્વોક્ત કેશવાદિક આર અધિદેવો
 છે ॥૨૧-૨૫॥ તેજ પ્રકારે આર આભ્યંતર પત્રોમાં પણ કૃષ્ણપક્ષની
 એકાદશીના અધિષ્ઠાતા દેવોની દેવીઓ સાથે અનુક્રમે સ્થાપના કરી ॥૨૬॥
 તે વિષ્ણુએ પૂર્વ પત્રમાં સુનંદા શક્તિસહિત સંકર્ષણ ભગવાનની, તેથી
 આગળ હરિણી શક્તિસાથે વાસુદેવ ભગવાનની, તે થકી આગળ ધી
 શક્તિસાથે પ્રદ્યુમ્ન ભગવાનની, તેપછી સુશીલા શક્તિસાથે અનિરુદ્ધ
 ભગવાનની, તેપછી નંદા દેવી સાથે પુરુષોત્તમ ભગવાનની, તેપછી
 ત્રયી શક્તિસાથે અધોક્ષજ ભગવાનની, તેપછી ક્ષેમંકરી પત્નીસાથે
 નૃકેશરી ભગવાનની, તેપછી વિજયા પત્નીસાથે અચ્યુત ભગવાનની,
 તેપછી સુંદરી શક્તિ સાથે જનાર્દન ભગવાનની, તેપછી સુભગા શક્તિ
 સહિત ઉપેન્દ્ર ભગવાનની, તેપછી હિરણ્યા શક્તિસાથે હરિ ભગવાનની,
 તેપછી સુલક્ષણા શક્તિસાથે કૃષ્ણ ભગવાનની, એરીતે આર દેવતોઓની

નન્દાદીન્ પાર્ષદાનઘૃદિક્ષુ તે । પૂજામકારયન્વિપ્રા મન્નૈવૈદિકતા-
ન્નિકૈઃ ॥૩૧॥ તત્રાદૌ હૃદયે દધ્યૌ સ્વામી યોગેશ્વરં પ્રભુમ્ । વામ-
પાર્શ્વસ્થયા લક્ષ્મ્યા સહ પદ્મજહસ્તયા ॥૩૨॥ પદ્માસનસમાસીનં
કિશ્ચિન્મીલિતલોચનમ્ । ગ્રાણાગ્રદત્તદૃષ્ટિં ચ શ્વેતપદ્મોપરિ સ્થિતમ્
॥૩૩॥ મેઘશ્યામં ચતુર્બાહું કૌસ્તુભેન વિરાજિતમ્ । નાનાભરણશો-
ભાઢ્યં કિરીટવિલસન્મુખમ્ ॥૩૪॥ અઙ્કે કૃત્વા વામદક્ષાબુત્તાનૌ ચ
ભુજૌ સ્થિતમ્ । તત્કરદ્વયપાર્શ્વસ્થે દધ્યૌ પદ્મમહાગદે ॥૩૫॥ ઊર્ધ્વે
કરદ્વયે તસ્ય પાશ્ચજન્યસુદર્શને । ધ્યાત્વા તસ્મિન્વાસુદેવે ચકાર
સ્વં મનઃ સ્થિરમ્ ॥૩૬॥ ઉપચારૈઃ षોડશભિસ્તત આવાહનાદિભિઃ ।
નીલકण્ઠોઽર્ચયામાસ સ્વપ્રેષ્ટં તમનન્યધીઃ ॥૩૭॥ પશ્ચામૃતેન

સ્થાપના કરી ॥૩૭-૩૮॥ તેપછી તે વિપ્રોએ નંદાદિ પાર્ષદોની યથાક્રમે
આઠ દિશાઓમાં સ્થાપના કરી, એ રીતે સર્વને સ્થાપીને, સ્થાપેલા સાંગ
સપરિવાર યોગેશ્વર ભગવાનની વૈદિક તાંત્રિક મંત્રોવડે તે બ્રાહ્મણો શ્રીહરિ-
પાસે પૂજા કરાવા લાગ્યા ॥૩૯॥ તે પૂજામાં પ્રથમ સર્વના સ્વામી-સ્વામી
એવી યોગરૂઢ સંજ્ઞાથી પ્રખ્યાત ભગવાને પોતાના હૃદયકમળમાં—
શ્વેત પદ્મ ઉપર દિવ્ય પદ્માસન વાળીને બેઠેલા, કિચિત્ મીઝ્યાં છે
લોચન જેમણે, નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર દીધી છે દૃષ્ટિ જેમણે, દિવ્ય
કૌસ્તુભ મણિથી વિરાજમાન છે વક્ષઃસ્થળ જેમનું, અનેક પ્રકારનાં
દિવ્ય મુકુટાદિ આભરણોએ સંપન્ન, નવીન મેઘસમાન શ્યામ વર્ણવાળા,
ચતુર્ભુજ, હસ્તમાં કમળને ધારી રહેલાં વામ ભાગમાં રહેલાં લક્ષ્મીએ
સહિત એવા યોગેશ્વર વાસુદેવનું ધ્યાન કર્યું ॥૩૨-૩૪॥ પોતાના બોળામાં
એક એક ઉપર છતા કરીને સ્થાપન કરેલા ડાબા જમણા હાથને અને તે
બન્ને હાથના પડખામાં પદ્મ ગદારૂપ દિવ્ય આયુધને અને ઉપલા બન્ને
હાથમાં પાંચજન્ય શંખ તથા સુદર્શન ચક્રને ધ્યાન કરતા થકા, આવા અનુ-
ક્રમથી તે વાસુદેવ યોગેશ્વરમાં પોતાના મનને સ્થિર કર્યું ॥૩૫-૩૬॥ ત્યાર
પછી નીલકંઠ વર્ણિએ તદેકાગ્રમન થઈ ધ્યાન આવાહનદિ ક્રમથી સોળ
ઉપચારો વડે પ્રિયતમ તે યોગેશ્વરની પૂજા કરવા માંડી ॥૩૭॥ પંચામૃતથી

સંસ્નાપ્ય લઘુપૂજાં વિધાય ચ । મહાભિષેકવિધિના સ્નપયામાસ તં
 પુનઃ ॥૩૮॥ સુગન્ધિના કૈસરેણ ચન્દનેન સિતાક્ષતૈઃ । સુગન્ધિભિ-
 ર્બહુવિધૈઃ પુષ્પૈરાનર્ચ્યં તં તતઃ ॥૩૯॥ ધૂપં દત્ત્વા દશાંગં ચ તસ્મૈ
 દીપાન્નિવેદ્ય ચ । અર્પયામાસ નૈવેદ્યં ચતુરૈઃ પાચકૈઃ કૃતમ્ ॥૪૦॥
 મોદકાન્ ગુડકાંશ્ચૈવ ચૂર્ણાનિ ઘૃતપૂરકાન્ । સોહાલિકાશ્ચ
 કંસારં સક્તૂન્સેવાશ્ચ મણ્ડકાન્ ॥૪૧॥ વટકાન્ પાયસં દુग्ધકૂરં
 દધ્યોદનં તથા । પિણ્ડકાન્ પૂરિકાશ્ચૈવ શતચ્છિદ્રાંશ્ચ લઙ્ગુકાન્
 ॥૪૨॥ તિલપિષ્ટં કર્ણવેષ્ટં શાલિપિષ્ટં સશર્કરમ્ । રમ્ભાફલં ચ
 સઘૃતં મુદ્રચૂર્ણં ગુડૌદનમ્ ॥૪૩॥ ભક્ષ્યભોજ્યાનિ ચાન્યાનિ
 સમર્પ્ય ચ જલં શુચિ । દદૌ તામ્બૂલપૂગાદિ ફલોદાનિ વિવિધાનિ
 ચ ॥૪૪॥ ચકાર ઘનસારેણ મહાનીરાજનં તતઃ । ગીતવાદ્યનિ-
 નાદોઽભૂજ્જયશબ્દયુતસ્તદા ॥૪૫॥ તદા સુરગણાઃ સર્વે વાદયન્તઃ

સ્નાન કરાવીને લઘુપૂજા કરીને, પછી મહાપૂજા કરીને, મહાભિષેકવિધિથી
 ફરી તે યોગેશ્વરને સ્નાન કરાવ્યું ॥૩૮॥ તેપછી સુગંધભરપુર કેસરયુક્ત
 ચંદન, અખંડિત અક્ષત અને સુગન્ધિ સુમનોહર વિવિધ પુષ્પોવડે પૂજા
 કરીને, પછી દશાંગ ધૂપ તથા દીપને અર્પણ કરીને, પછી ચતુર રસોયાએ
 કરેલું ભક્ષ્ય ભોજ્યાદિ મધુમધુર મહાનૈવેદ્ય નિવેદન કર્યું ॥૩૯-૪૦॥ નૈવેદ્ય
 કહેછે—તળ્યા લાડુ, લાડકશા લાડુ, ખળ્યા લાડુ, ઘેખર, માંડા, સુંહાળિઓ,
 કંસાર, સેવો, દળના લાડુ, વડાં, દુધપાક, દુધભાત, દહીભાત પેંડા,
 પુરીયો, ખાનં, માલપુવા, ગોળના લાડુ, તલસાંકળી, જલેખી, હરિસો,
 ઘૃતસાકર સહિત કેળાં, મગદળ, ખીરંજ વિગેરે ॥૪૧-૪૩॥ ખીનંપણ ભક્ષ્ય
 ભોજ્યાદિ નિવેદન કરીને, પછી નિર્મળ જળ, તાંબૂળ, સોપારી, નાનાવિધ
 ફળાદિકને અર્પણ કરીને, પછી કર્પૂરથી મહા આરતી કરી. તે સમયે ભક્ત-
 જનોને ઉભરાએલા પરમાનંદપૂરના તરંગરૂપ જયજય શબ્દથી ઘણો ઘાટો
 થએલો ગીત વાણંત્રોનો ધ્વનિ અતિમહાન થયો હતો ॥૪૪-૪૫॥ તે સ-
 મયે સ્વયં ભગવાને ધર્મસ્થાપનમાટે કરેલા એકાદશી મહોત્સવને જોઈને
 પ્રહર્ષ પામેલા દેવગણો હુંદુભિઓને વળડતા થકા પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા

સ્વદુન્દુમીન્ । વવૃષુઃ પુષ્પવર્ષાણિ જગુર્ગન્ધર્વકિન્નરાઃ ॥૪૬॥
 નીરાજનં વિધાયાથ દદૌ પુષ્પાઞ્જલિં હરિઃ । નમસ્કૃત્ય ચ
 સમ્પ્રાર્થ્ય વિષ્ણું પૂજામપૂરયત્ ॥૪૭॥ પૂજયામાસ ચ તતો ધર્મદેવં
 યથાવિધિ । યુક્તં સ્વપરિવારેણ તણ્ડુલાષ્ટદલામ્બુજે ॥૪૮॥ દશ
 દાનાનિ વિપ્રેભ્યો વ્રતાઙ્ગત્વાદ્દૌ તતઃ । માધ્યાહ્નિકં વિધાયાદા-
 ઙ્ગત્કેભ્યો નિજદર્શનમ્ ॥૪૯॥ પ્રવર્તયન્ ધર્મવિધિં ધરાયાં સ્વયં
 યથાશાસ્ત્રસિદ્ધાચરંસ્તમ્ । આનન્દયામાસ સ ધર્મસંસ્થાન્ ભક્ત-
 વ્રજાન્ ભૂમિપ ! ધર્મસંસ્થઃ ॥૫૦॥

इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
 धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे नारायणमुनिकृतैकादशीव्रतविधिनिरूप-
 णनामा षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

અને ગંધર્વ કિન્નરો ગાન કરવા લાગ્યા ॥૪૬॥ એરીતે શ્રીહરિએ મહા આ-
 રતી કરીને પુષ્પાંજળિ સમર્પીને, પ્રણામ પ્રાર્થના વિગેરે કરીને તે પૂજા
 પરિપૂર્ણ કરી ॥૪૭॥ તેપછી શ્રીહરિએ ચોખાથી પરિકલ્પેલા અષ્ટ દળના
 કમળમાં સપરિવાર ધર્મદેવ પિતાની સ્થાપના કરી યથાવિધિ પૂજા કરી
 ॥૪૮॥ તેપછી વ્રતના અંગભૂત દશ પ્રકારનાં દાનો વિપ્રોને આપ્યાં. (ગાય,
 ભૂમિ, તલ, સુવર્ણ, ઘૃતં, વસ્ત્ર, ધાન્ય, ગોળ, રૂપું, લવણ, આ દશ દાનો
 અનુક્રમથી કહ્યાં છે) પછી માધ્યાહ્નિક કર્મ કરીને પોતાનાં દર્શન કરવા
 આવેલા ભક્તોને સર્વ ક્ષણે આપનાર પોતાનું દર્શન સભામાં આવી સિંહા-
 સનમાં વિરાજમાન થઈને આપ્યું ॥૪૯॥ હે ભૂમિપ ! એરીતે ભગવાન
 ભૂમિમાં તેતે ધર્મોને ઉપદેશ કરીને અને સ્વયં તે ધર્મોને યથાશાસ્ત્ર
 આચરીને ભૂમિમાં ધર્મશ્રદ્ધાને વિસ્તારતા થકા ધર્મમાંજ એક રૂચિવાળા
 સર્વ ભક્તોને આનંદ આપતા હતા ॥૫૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...
 તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે નારાયણમુનિકૃતૈકાદશીવ્રતવિધિ-
 નિરૂપણનામા ષટ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૬॥

સુવ્રત ઉવાચ—પ્રકાદશ્યાં દિને પ્રાતર્જયા સાઽથ યથાવિધિ ।
 પ્રાતઃ સ્નાનાદિકં કૃત્વા ચક્રે ભગવદર્ચનમ્ ॥૧॥ સૌવર્ણં પૂજયા-
 માસ લક્ષ્મીયોગેશ્વરં તુ સા । તથૈવ ભક્તિધર્મં ચ સર્વતોમદ્રમ-
 ણ્ડલે ॥૨॥ પશ્ચામૃતૈશ્ચન્દનેન પુષ્પૈઃ સુરભિભિસ્તથા । ધૂપદીપો-
 પહારૈશ્ચ ફલૈર્નાનાવિધૈરપિ ॥૩॥ પૂજયિત્વાઽકરોત્પ્રેમ્ણા મહાની-
 રાજનં તતઃ । મન્ત્રપુષ્પાંજલિં દત્ત્વા પ્રણનામ કૃતાંજલિઃ ॥૪॥
 તતો ભગવતઃ પ્રીત્યૈ મહાદાનાનિ સાઽકરોત્ । ધેનૂર્દશવિધાઃ
 પ્રાદાન્મેરૂન્દશવિધાંસ્તથા ॥૫॥ તત્ર ગોમયલિપ્તાયાં દર્માનાસ્તીર્ય
 સા ભુવિ । ઉદક્પાદાઃ પ્રાહ્લુચ્ચીશ્ચ કલ્પયામાસ ગા દશ ॥૬॥

અધ્યાય ૩૭ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્! ત્યારપછી ભગવાનના ચરણકમળ-
 પરાયણ હોધને તેમને પ્રસન્ન કરવા એકાદશી વ્રતને આચરતાં જ્યાએ
 (ઉત્તમ નરપતિનાં મોટાં બહેન) એકાદશી દિવસે પ્રાતઃસમયે પ્રાતઃ-
 સ્નાનાદિક કરીને, ભગવાનનું યથાવિધિ પૂજન કરીને, સર્વતોમદ્ર મંડળમાં
 સુવર્ણપ્રતિમારૂપ લક્ષ્મીસહિત શ્રીયોગેશ્વર ભગવાનનું યથાવિધિ પૂજન
 કર્યું. તથા ભક્તિદેવી સહિત ધર્મદેવનું યથાવિધિ પૂજન કર્યું ॥૧-૨॥
 પંચામૃત, સુગન્ધિ ચંદન, પુષ્પો, ધૂપ દીપાદિ અને નાનાવિધ ફળોવડે
 યથાવિધિ યથાક્રમે પૂજ કરીને પ્રેમથી મહા આરતી કરીને, પુષ્પાંજલિ
 સમર્પીને, એ હાથ બેડીને પૂજને અંતે ભક્તિથી પ્રણામ કર્યો ॥૩-૪॥
 ત્યારપછી જ્યાએ ભગવાન શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટે દશ પ્રકારની ગાયો
 અને દશ પ્રકારના મેરૂઓનું આગળ કહેશે એવા પ્રકારથી મહાદાન દીધું
 ॥૫॥ હવે તેનો વિશેષવિધિ નિરૂપણ કરેછે—તે એ મહાદાનો મધ્યે પ્રથમ
 ગાયના છાંણુથી લીપેલી પૃથ્વી ઉપર દર્ભો પાથરીને, ઉત્તર દિશા તરફ
 પગવાળી અને પૂર્વદિશા તરફ મુખવાળી દશ ગાયોની પરિકલ્પના કરી

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનની આજ્ઞાને અનુવર્તનારાં જ્યાએ કરેલાં શુદ્ધેનુ
 પ્રમુખ મહાદાનોનો વિધિ નિરૂપણ કર્યો છે.

ગુહધેનું ગુહેનૈવ ચતુર્ભારમિતેન સા । કારયામાસ તદ્વત્સં ભારે-
 નૈકેન શોભનમ્ ॥૭॥ અનર્ઘ્યૈર્વસનૈઃ સૂક્ષ્મૈર્વૈષ્ટયિત્વા ચ તાવુમૌ ।
 શોભયામાસ વિવિધૈ રત્નૈશ્ચ મણિભિશ્ચ તૌ ॥૮॥ શુક્તિકર્ણાવિ-
 ક્ષુપાદૌ શુચિમુક્તાફલેક્ષણૌ । તામ્રપૃષ્ઠૌ ક્ષૌમપુચ્છૌ સિતકમ્બલ-
 કમ્બલૌ ॥૯॥ સ્વર્ણશૃઙ્ગૌ રૂપ્યચુરૌ વિદ્રુમભ્રુકુટીયુતૌ । નાનાભર-
 નશોભાઢ્યૌ કાંસ્યદોહનસંયુતૌ ॥૧૦॥ એવં વિધાય ગોવત્સૌ પૂજયા-
 માસ સાદરમ્ । તથાવિધાશ્ચકારાન્યા ઘૃતધેનુમુખાશ્ચ ગાઃ ॥૧૧॥

॥૬॥ તેતો-ગુહમયી ઘૃતમયી ક્ષીરમયી શર્કરામયી તિલમયી મધુમયી
 રસમયી દધિમયી જળમયી સુવર્ણમયી, આવા અનુક્રમથી દશ જાણવી.
 તેમાં મુખ મુખ્ય જેમાં છે અને ઉદર અંતે જેમાં છે એવા પ્રધાન અવ-
 યવની કદપના ગોળ આદિક તેતે વસ્તુવડે કરવી અને પાદ શૃંગ આદિક
 ઉપાંગની કદપનાતો શેલડી આદિક હરકોઈ દ્રવ્યથી કરવી એવો વિશેષ
 સમજવો. તેમાં ઘૃતાદિ દ્રવીભૂત દ્રવ્યથી તેની જે કદપના કરવાની તેતો
 તેનાથી ભરેલા ઘટદ્વારા છે એમ જાણવું. તેમાં જ્યાંએ ગુહધેનુ (ગોળની
 ગાય) ચાર ભાર પરિમિત ગોળથીજ કરાવી (એવકારથી પ્રવાહી પદાર્થ-
 માંજ જેમ એમ ગોળથી ભરેલા કુંભથી નહિ કરવી, એમ નિવારણ કર્યુંછે)
 અને તેનો વત્સ એક ભારથી સુશોભિત કરાવ્યો. (પચીશ શરાવનો
 એક ભાર કહેવાય. એક શેર માપને શરાવ કહેછે) ॥૭॥ ગોળથી કદપેલી
 ગાય અને તેના વત્સને બહુ મૂલ્યવાળાં વસ્ત્રોવડે વીંટીને (ઓઢાડીને)
 નાનાવિધ મણિઓ તથા રત્નોવડે તેમને સુશોભિત બનાવ્યા ॥૮॥ તે
 ગોવત્સના કર્ણને શુક્તિ (છીંપ) થી, ચરણને શેલડીના દંડથી, નેત્રને શુદ્ધ
 મોતીથી, પૃષ્ઠભાગને તાંબાથી, પુચ્છને ક્ષૌમ (રેશમી કે શણનું બનાવેલું)
 વસ્ત્રથી, સાસ્ત્રા (ગળા આગળ લબડતો માંસનો વાળવાળો ભાગ, જેને
 ગોદડી કહેછે) ને શ્વેત કાંમળીથી, શીંગડાને સુવર્ણથી, ખરીઓને રજ-
 તથી અને ભ્રુકુટીને વિદ્રુમ (પ્રવાળાં) થી કદપીને અનેકવિધ અલંકારો-
 વડે અલંકૃત કર્યાં. અને કાંસાનું ઉત્તમ દોહનપાત્ર જ્યાંએ કરાવ્યું
 ॥૯-૧૦॥ આ રીતે ગાય-વત્સને બનાવીને તેમની આદરથી યથા-

યદ્દશ । વૃક્ષૈઃ સરોવરૈર્યુક્તાન્નાનાવસ્થૈર્વિરાજિતાન્ ॥૧૯॥ પ્રથમો
ધાન્યશૈલશ્ચ દ્વિતીયો લવણાચલઃ । ગુડશૈલસ્તૃતીયશ્ચ ચતુર્થો
હેમપર્વતઃ ॥૨૦॥ પશ્ચમસ્તિલશૈલશ્ચ ષષ્ઠઃ કાર્પાસપર્વતઃ । સ-
ત્તમો ઘૃતશૈલશ્ચ રત્નશૈલસ્તથાષ્ટમઃ ॥૨૧॥ રૂપ્યશૈલશ્ચ નવમો
દશમઃ શર્કરાચલઃ । યથાવિધિ દશૈવૈતે પર્વતાઃ સ્થાપિતાસ્તયા
॥૨૨॥ મણ્ડપં કારયામાસ વાસુદેવાઙ્ગણે શુભમ્ । તત્ર ગોમય-
લિપ્તાયાં ભુવ્યાસ્તારીત્કુશાનૃજૂન્ ॥૨૩॥ મધ્યે વ્રીહિમયસ્તત્ર
સહસ્રદ્રોણસમ્મિતઃ । મેરુઃ કૃતોઽથ તત્પૂર્વે મુક્તાવજ્રાણ્યતિ-
ષ્ઠિપત્ ॥૨૪॥ ગોમેદપુષ્પરાગાંશ્ચ દક્ષિણેઽસ્થાપયન્મળીન્ ।
તથા નીલાન્મરકતાન્પશ્ચિમે સા ન્યધારયત્ ॥૨૫॥ વૈદૂર્યલો-

ત્યાર પછી પ્રથમનો ધાન્ય રાશિથી અનાવેલો વ્રીહિપર્વત, બીજો
લવણ રાશિથી કરેલો લવણાચળ, ત્રીજો ગોળરાશિથી નિર્માણ કરેલો ગુડ-
શૈલ, ચોથો કાંચનથી કરેલો હેમપર્વત, પાંચમો તિલ રાશિથી ગોઠવેલો
તિલપર્વત, છઠો કાર્પાસપુંજથી રચેલો કાર્પાસપર્વત, સાતમો ઘૃત પરિ-
પૂર્ણ ઘટસમૂહથી કરેલો ઘૃતશૈલ, આઠમો રત્ન સમૂહથી અનાવેલો રત્નાચળ,
નવમો રત્નરાશિથી રચેલો રૂપ્યાચળ, દશમો શર્કરાથી કરેલો શર્કરાગિરી,
એરીતે જ્યાએ અનુક્રમે કહ્યેલા દશ મેરૂ નામના પર્વતોને વિવિધ વૃક્ષ
સરોવરથી સમલંકૃત અને વિવિધ વસ્ત્રોવડે વિરાજીત કરીને યથાવિધિ
સ્થાપન કર્યા ॥૧૯-૨૨॥ હવે તેના સ્થાપનો પ્રકાર વિવેચન કરી કહું છું-
ભગવાન્ શ્રીવાસુદેવના મંદિરના આંગણામાં શુભ મંડપ કરાવીને, તેમાં
ભૂમિને ગોમયથી લીંપાવીને, તેમાં સરલ દર્ભોને પાથરીને, આવી ભૂમિના
મધ્યભાગમાં એક સહસ્ર દ્રોણ પરિમિત વ્રીહિમય મેરૂપર્વત કરાવ્યો.
(અત્રીશ શેરનો એક દ્રોણ કહેવાય, એમ શાર્ફધરમાં કહ્યું છે) તેપછી
તે મેરૂપર્વતના પૂર્વભાગમાં મુક્તાકૃણ અને હીરા (મોતી અને શ્વેતવર્ણના
મણિ)ઓની સ્થાપના કરી તથા મેરૂના દક્ષિણભાગમાં ગોમેદ અને
પુષ્પરાગમણિ (પીતવર્ણવાળા મણિઓ)ઓની સ્થાપના કરી. તથા મેરૂના
પશ્ચિમભાગમાં નીલમણિ અને મરકતમણિ (શ્યામવર્ણના મણિઓ)-

હિતમણીનુત્તરે મેરુતસ્તથા । સંસ્થાપ્ય વિદુમલતા અમિતસ્તં
 વબન્ધ હ ॥૨૬॥ ઇશુવંશૈર્ગુહાશ્ચક્રે શિલાસ્તસ્ય ચ શુક્તિભિઃ । સા
 ચકાર ઘૃતેનૈવ બહુપ્રસ્થવણાન્યપિ ॥૨૭॥ પૂર્વે શુક્લામ્બરચયૈર્મેઘ-
 પક્લિં તથાકરોત્ । દક્ષિણે પીતવસ્ત્રૈશ્ચ કર્બુરૈસ્તસ્ય પશ્ચિમે ॥૨૮॥
 ઉત્તરે રક્તવસ્ત્રૈશ્ચ મેઘપક્લિં વિધાય સા । ચક્રે શૃંગાણિ ચત્વારિ
 રૌપ્યાણિ કટકાનિ ચ ॥૨૯॥ મેરોર્મૂર્ધ્નિ બ્રહ્મવિષ્ણુરુદ્રાર્કાશ્ચ હિર-
 ણ્મયાન્ । દેવાનન્યાન્મુનીંશ્ચાપિ હૈમાંશ્ચક્રે સ્વશક્તિઃ ॥૩૦॥
 ઇન્દ્રાદીનષ્ટદિક્પાલાન્ કૃત્વા સા રાજતાન્ શુભાન્ । ફલૈઃ પુષ્પૈશ્ચ-
 ન્દનૈશ્ચ શોભયામાસ તં ગિરિમ્ ॥૩૧॥ તસ્યોપરિ ચ સૌવર્ણાન્ વૃક્ષાં-
 સ્ત્રીનપ્યતિષ્ઠિપત્ । મન્દારં પારિજાતં ચ તૃતીયં કલ્પપાદપમ્ ॥૩૨॥
 લસન્મુક્તાપુષ્પહારં વિતાનં પશ્ચવર્ણકમ્ । અવન્ધયત્તાદૃશાદ્રેરુપરિ

ઓની સ્થાપના કરી તથા મેરુના ઉત્તરભાગમાં વૈદૂર્ય અને લોહિતમણિ
 (રક્તમણિઓ) ઓની સ્થાપના કરી. એરીને સ્થાપના કરીને પ્રવાળ
 લતાઓ સરલ મેરુપર્વતની યોગરદમ વીંટી બાંધી (આ ઉપરથી નવ
 મહારત્નનો સંનિવેશ કહ્યો) ॥૨૩-૨૬॥ તેપછી જ્યાંએ ઉક્ત મેરુગિરિની
 ગુહાઓ શેલડીના દંડો અને વાંસના દંડોવડે કરી અને શિલાખંડો શુક્તિ
 (છીંપ) ઓ વડે કરી અને અનેક નિઝરણાં પણ ઘૃતથીજ કર્યા ॥૨૭॥
 વળી આ મેરુપર્વતના પૂર્વ દિગ્ભાગમાં શ્વેત વસ્ત્રોવડે તથા દક્ષિણ
 દિગ્ભાગમાં પીળાં વસ્ત્રોવડે તથા પશ્ચિમ દિગ્ભાગમાં કર્બુર (કાબર
 ચિત્રાં) વસ્ત્રોવડે તથા ઉત્તર દિગ્ભાગમાં રક્ત વસ્ત્રોવડે મેઘઘટાની
 ઘટના કરી અને તે પર્વતનાં ચાર શિખરો રત્નતમય કરાવ્યાં અને તેની
 પ્રાંત ભૂમિઓ રત્નતમયી કરાવી ॥૨૮-૨૯॥ તે મેરુને મસ્તકે બ્રહ્મા
 વિષ્ણુ રુદ્ર અને સૂર્યને સુવર્ણમય કરાવીને બીજા દેવતાઓ તથા મુનિઓ
 પણ યથાશક્તિ સુવર્ણમય કરાવ્યા ॥૩૦॥ ઇન્દ્રાદિ અષ્ટ દિગ્પાળો રત્ન-
 તથી રમણીય કરાવ્યા. તેપછી જ્યાંએ તે મેરુગિરિને ચંદન ફળ પુષ્પોવડે
 સુશોભિત બનાવ્યો ॥૩૧॥ ત્યાર પછી તે મેરુ પર્વતની ઉપર મંદાર પારિજાત
 અને કલ્પવૃક્ષ આ ત્રણ વૃક્ષોને પણ સુવર્ણમય કરાવીને સ્થાપન કર્યા ॥૩૨॥

ક્ષિતિપાત્મજા ॥૩૩॥ મેરુમેવંવિધં કૃત્વા તત્તુરીયાંશસમ્મિતાન્ ।
 સાઽવષ્ટમ્ભનગાંશ્ચક્રે ચતુરસ્તચ્ચતુર્દિશમ્ ॥૩૪॥ મન્દરાદ્રિં યવૈઃ
 પૂર્વે સા ચકાર ફલાદિભિઃ । નાનાવસ્ત્રૈશ્ચ પુષ્પૈસ્તં શોભમાનં ચ
 ચન્દનૈઃ ॥૩૫॥ તસ્યોપરિ દ્રુમૌ દ્વૌ ચ હૈમૌ ભદ્રકદમ્બકૌ । વનં
 રૌપ્યમયં ચાપિ ચક્રે ચૈત્રરથાભિધમ્ ॥૩૬॥ તસ્મિંશ્ચ કાશ્ચનમયં
 કામમસ્થાપયજ્જયા । ક્ષીરોદં ચારુણોદાણ્યં સરો રૌપ્યમયં તથા
 ॥૩૭॥ ચકાર દક્ષિણે મેરોસ્તતઃ સા ગન્ધમાદનમ્ । ગોધૂમૈઃ પર્વતં
 નાનાવસ્ત્રાદિભિરલઙ્કૃતમ્ ॥૩૮॥ હેમજમ્બૂં ચ તન્મૂર્ધ્નિ તથા રૂપ્ય-
 મયં વનમ્ । ગાન્ધર્વાણ્યં તત્ર ચાસૌ રૌપ્યં યક્ષપતિં ન્યધાત્ ॥૩૯॥
 ઘૃતોદં માનસાણ્યં ચ સરો રૂપ્યમયં તથા । કૃત્વા તમદ્રિં વિવિધૈ-
 વસ્ત્રૈઃ પુષ્પૈરશોભયત્ ॥૪૦॥ સુમેરોઃ પશ્ચિમે સાઽથ તિલૈર્વિપુલ-

તેના પર્વત ઉપર જ્યાએ પંચવર્ણનાં વસ્ત્રોવડે રચેલો અને મુક્તાહાર
 પુષ્પહારોવડે સમલંકૃત કરેલો ઉદ્યોત્ય અંધાવ્યો ॥૩૩॥ એરીતે મેરુગિરિ
 કરીને, તેના ચતુર્થાંશ પરિમાણુ (અઠીસો દ્રોણુ પરિમિત)વાળા ચાર
 મંદરાદિ ટેકાના પર્વતો જવાદિ ધાન્યથી પૂર્વાદિ દિશાના અનુક્રમથી કરાવ્યા
 ॥૩૪॥ તેમાં મેરુના પૂર્વ ભાગમાં જવવડે મંદરાચળ કરીને, તેને નાનાવિધ
 વસ્ત્રો પુષ્પો ચંદન અને કૃણાદિકવડે સમલંકૃત કરીને, તે મંદર પર્વતની
 ઉપર ભદ્ર અને કદંબક નામના બે વૃક્ષો સુવર્ણમય કરાવીને, ચૈત્રરથ નામનું
 વન રજતથી રચાવીને, ક્ષીરોદ તથા અરુણોદ નામનાં બે સરોવર રજતથી
 કરાવીને, તે મંદરાદ્રિમાં કાંચનમય કામદેવ (પ્રધુમ્નરૂપ) કરાવીને સ્થાપના
 કરી ॥૩૫-૩૭॥ ત્યાર પછી જ્યાએ મેરુના દક્ષિણ દિગ્ભાગમાં ઘઉંથી ગંધ-
 માદન પર્વત કરાવીને, તેને વિવિધ વસ્ત્ર પુષ્પો વિગેરેવડે સમલંકૃત કરીને,
 તેના શિરઃપ્રદેશમાં સુવર્ણમય જંબૂવૃક્ષની સ્થાપના કરી તથા ગંધર્વ નામનું
 વન રૂપ્યમય સ્થાપન કર્યું તથા માનસ નામનું અને ઘૃતોદ નામનું સરોવર
 રજતમય રચાવીને, તે ગંધમાદન પર્વતમાં રજતમય યક્ષપતિ કુબેરની
 સ્થાપના કરી ॥૩૮-૪૦॥ તેપછી જ્યાએ તે સુમેરુના પશ્ચિમ દિગ્ભાગમાં
 મહા તિલરાશિથી વિપુળ નામનો નગ કરીને, તેને અહુવિધ વસ્ત્ર કૃણ

પર્વતમ્ । કૃત્વા નાનાવિઘૈર્વૃક્ષૈઃ શોભયામાસ તં ફલૈઃ ॥૪૧॥ તસ્યો-
પરિ ચ સૌવર્ણં ન્યધાદ્દંસં ચ પિપ્પલમ્ । રૌપ્યં વૈભ્રાજાત્યવનં
દધિશુદ્ધોદકં સરઃ ॥૪૨॥ મેરોઃ સૌમ્યે સુપાર્શ્વાદ્રિં કૃત્વા માષમયં
તતઃ । તસ્યોપરિ વટં હૈમં હૈર્મીં કામદુઘાં ન્યધાત્ ॥૪૩॥ સાવિ-
ત્રાત્યં વનં રૌપ્યં મધુભદ્રસરસ્તથા । કૃત્વા તમદ્રિં વસ્ત્રાઘૈર્વિવિધૈઃ
સમશોભયત્ ॥૪૪॥ રચયિત્વેદશં મેઠં વિધિજ્ઞૈઃ સા તતો દ્વિજૈઃ ।
વાચયિત્વા સ્વસ્ત્યયનં પ્રહશાન્તિં વિધાય ચ ॥૪૫॥ આવાહ્ય પર્વ-
તાન્ દેવાંસ્તાન્સમ્પૂજ્ય યથાવિધિ । પુપૂજ સ્વગુરં ભક્ત્યા ચન્દનાં-
શુકભૂષણૈઃ ॥૪૬॥ મધ્યમં પર્વતં તસૈ પ્રદદૌ મેરુસંજ્ઞકમ્ । તદ્દાન-
સાજ્ઞતાસિદ્ધૈ ગાશ્ચતુર્વિંશતિં દદૌ ॥૪૭॥ અવષ્ટમ્ભગિરીનન્યાં-
શ્ચતુરશ્ચ તતઃ પરમ્ । ઋત્વિગ્મ્યોડદાશ્ચતુર્મ્યઃ સા ભગવત્પ્રીતયે

પુષ્પાદિવડે અલંકૃત કરી, તેની ઉપર રજતમય વૈભ્રાજ નામનું વન બનાવીને, દધિ સરોવર અને શુદ્ધોદક સરોવર રૂપ્યમય રચાવીને, તે વિપુળ પર્વત ઉપર સુવર્ણમય પિપ્પળ વૃક્ષ અને હંસપક્ષીની સ્થાપના કરી ॥૪૧-૪૨॥ તેપછી જ્યાએ પૂર્વોક્ત મેરુના ઉત્તર દિગ્ભાગમાં અડધપુંજથી સુપાર્શ્વ નામનો પર્વત કરીને, તેની ઉપર રજતમય સાવિત્ર નામનું વન બનાવીને, મધુભદ્ર નામનું સરોવર રૂપ્યમય કરાવીને, તે સુપાર્શ્વ પર્વતને વિવિધ વસ્ત્ર વિગેરેવડે વિરાજીત કરીને, તેની ઉપર સુવર્ણમય વટવૃક્ષ અને કાંચનમયી કામધેનુની સ્થાપના કરી ॥૪૩-૪૪॥ જ્યાએ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ચાર પ્રાંત પર્વતોથી વીંટાએલા સુમેરુ પર્વતની રચના કરાવીને, તેપછી વિધિશ વિપ્રોપાસે સ્વસ્તિવાચન વંચાવીને, ગ્રહશાંતિ કરાવીને, તેતે પર્વતો વિષે તેતે પર્વતો અને દેવવિશેષોનું આવાહન કરીને, તેમની યથાવિધિ પૂજા કરીને, આચાર્યની ચંદન વસ્ત્ર વિભૂષણોવડે ભક્તિથી પૂજા કરીને, મેરુ નામનો મધ્યમ પર્વત આચાર્યને આપીને, અંગસહિત મેરુદાનની સદ્ગુણતામાટે ચોવીશ ગાયોનું દાન દીધું ॥૪૫-૪૭॥ તેપછી જ્યાએ એજ સમયે બીજા ચાર મંદરાદિ ટેકાના પર્વતો ચાર ઋત્વિજ્ઞે (બ્રહ્મા-હિતા-ઉદ્દગાતા અધ્વર્યુ)ને ભગવાન્ શ્રીહરિની પ્રસન્નતા માટે આપ્યા

તદા ॥૪૮॥ एतेन विधिना दत्त्वा धान्यशैलं तु सा जया । लवणा-
द्रिमुखानन्यान् गिरीन्वरचयन्नव ॥४९॥ लवणाद्रिं तत्र चक्रे द्रोणैः
षोडशभिर्मितम् । विष्कम्भाद्रींश्च चतुरस्तच्चतुर्थीशसम्मितान्
॥५०॥ द्रुमान्सरांसि देवांस्तु यथापूर्वं चकार सा । विविधैर्वसनैः
पुष्पैः फलाद्यैस्तमशोभयत् ॥५१॥ गुडाद्रिं दशभिर्भारैः सा चकार
ततः शुभम् । सहस्रेण पलानां च विदधे हेमपर्वतम् ॥५२॥ ततश्च
सा जया चक्रे हरिप्रीत्यै महामनाः । तिलाद्रिं दशभिर्द्रोणैः पूर्ववच्च
यथाविधि ॥५३॥ कार्पासाद्रिं च विंशत्या भारैः परिमितं तथा ।
कुम्भैर्विंशतिसङ्ख्याकैर्घृताद्रिं च चकार सा ॥५४॥ मुक्ताफलसह-
स्रेण रत्नाचलमथाकरोत् । तत्पूर्वं मन्दराद्रिं तु गोमेदैर्हीरकैस्तथा
॥५५॥ इन्द्रनीलैः पुष्परङ्गैर्दक्षिणे गन्धमादनम् । वैदूर्यैर्विद्रुमैश्चक्रे

॥૪૮॥ આ પૂર્વોક્ત પ્રકારે ધાન્યપર્વત આપીને, પછીથી લવણાદ્રિ
આદિક ખીજ નવ પર્વતોની રચના કરી ॥૪૯॥ તેમાં સોળ દ્રોણુ પરિમિત
લવણથી લવણાચળ કરીને, તેના ટેકાના વિષ્કંભાદિ ચાર પર્વતો લવણા-
ચળના ચતુર્થીશ (ચાર દ્રોણુ) પરિમાણથી ચાર દિશામાં કરીને, તેને પ-
ર્વતો ઉપર વન વૃક્ષ સરોવર દેવોને યથાપૂર્વ (ધાન્ય પર્વતમાંજ જેમ એમ
કેટલાક સુવર્ણમય તો કેટલાક રજતમય) સ્થાપન કરીને, તે લવણાદ્રિને
વિવિધ વસ્ત્રો પુષ્પો ફળાદિકવડે સુશોભિત કર્યો. તેપછી શ્રીહરિ પ્રીત્યર્થે
ઉદાર બુદ્ધિવાળાં જયાએ યથાવિધિ દશ ભાર પરિમિત ગુડથી ગુડગિરિ,
સહસ્ર પળ પરિમિત કાંચનથી કાંચનગિરિ, દશ દ્રોણુ પરિમિત તિલથી
તિલગિરિ, વીશ ભાર પરિમિત કાર્પાસથી કાર્પાસપર્વત, વીશ કુંભ પરિમિત
ઘૃતથી ભરેલા કુંભોથી ઘૃતાદ્રિ, (ચોસઠ શરાવનો એક કુંભ જાણવો) સહસ્ર
પરિમિત મુક્તાફળથી રત્નાચળ, દશ સહસ્ર પળ પરિમિત રજતથી રજ-
તાદ્રિ, અષ્ટ ભાર પરિમિત શર્કરાથી શર્કરાશૈલ, એરીતે નવ પર્વતો કરાવ્યા.
આ લવણાચળાદિ નવેય પર્વતોમાં ચાર ચાર ટેકાના પર્વતો પ્રધાનપર્વતના
ચતુર્થીશથી કરાવ્યા. રત્નાચળમાં તો વિશેષ એટલો કે-તેના પૂર્વ ભાગમાં
ગોમેદ અને હીરાવડે મંદરગિરિ કરાવ્યો તથા દક્ષિણ ભાગમાં ઇન્દ્રનીલ

પશ્ચિમે વિપુલાચલમ્ ॥૫૬॥ પદ્મરાગૈઃ સસૌવર્ણૈરુત્તરે ચ સુપાર્શ્વ-
કમ્ । ચકાર શેષં તુ વિધિ સા પૂર્વવદુદારધીઃ ॥૫૭॥ અયુતેન પલૈ-
શ્ચક્રે તતો રૂપ્યાચલં ચ સા । પ્રાગ્યદ્યદ્રાજતં પ્રોક્તં હૈમં તત્તદિદા-
કરોત્ ॥૫૮॥ તતો ભારૈઃ પરિમિતં સાષ્ટભિઃ શર્કરાચલમ્ । યથા-
વિધિ વિધાયૈવં વસ્ત્રાદૈસ્તમશોભયત્ ॥૫૯॥ મધ્યમાદ્રિચતુર્થાશ-
સમ્મિતાંશ્ચતુરો ગિરીન્ । સર્વત્રૈવાકરોચ્છાન્યદ્વિધાનં ધાન્યશૈલવત્
॥૬૦॥ વસ્ત્રાદૈઃ શોભિતાંસ્તાંશ્ચ સર્વાનપિ ચ પર્વતાન્ । યથાવિધિ
બ્રાહ્મણેભ્યો દદૌ સા પ્રીતયે હરેઃ ॥૬૧॥ એવં સ ઉત્તમો રાજા પ્રીત્યૈ
ભગવતો હરેઃ । તદાજ્ઞયૈવ જયયા મહાદાનાન્યદીદપત્ ॥૬૨॥
ઔદાર્યમીદૃશં તસ્ય વિલોક્યૈવાસિલા નૃપાઃ । દેશાન્તરીયા
લોકાશ્ચ ત્રિસ્રયં પ્રતિપેદિરે ॥૬૩॥ રાત્રૌ સા ચ યથાશાસ્ત્રં રાધા-
દામોદરં જયા । એકાદશ્યધિપં ભક્ત્યા પુપૂજ શુચિમાનસા ॥૬૪॥

અને પુષ્પરાગમણિવડે ગંધમાદન કરાવ્યો તથા પશ્ચિમ ભાગમાં વૈદ્ય અને
વિદ્રમ મણીથી વિપુળ પર્વત કરાવ્યો તથા ઉત્તર ભાગમાં સુવર્ણવિકારે
સહિત પદ્મરાગ મણિથી સુપાર્શ્વ પર્વત કરાવ્યો. રજતમય સુમેરુમાં વિશેષ
એટલો કે-જેને વન સરોવર વિગેરે રજતમય અન્યત્ર કહ્યું છે તે તે સર્વ
આમાં સુવર્ણમય કરાવ્યું. બીજું બધું વિધાન ધાન્યશૈલની પેઠે કરાવ્યું
॥૫૦-૬૦॥ જ્યાએ તે આ સમસ્ત પર્વતોને વસ્ત્ર વિગેરેવડે સમલંકૃત
કરીને, ભગવાનની પ્રસન્નતામાટે બ્રાહ્મણોને યથાવિધિ આપ્યા ॥૬૧॥ હે
રાજન્ ! આ પ્રકારે જેમણે જ્યાને માથે શુક્લ પક્ષમાં આવતા મહો-
ત્સવનો કાર્યભાર આરોપ્યો છે એવા ઉત્તમ રાજાએ ભગવાન્ શ્રીહરિની
પ્રસન્નતામાટે તેમની આજ્ઞાથીજ પોતાનાં મોટાં ઝહેન જ્યા પાસે પૂર્વોક્ત
ગુડધેનુ પ્રમુખ મહાદાનો અપાવ્યાં ॥૬૨॥ ભગવત્પ્રીણુનેકપરાયણ તે ઉત્તમ
રાજાનું આવું અનન્યસાધારણ ઔદાર્ય દેખીને બીજા બધાય રાજાઓ અને
દેશદેશમાંથી આવેલા સમસ્ત લોકો બહુ વિસ્મયજ પામી ગયા ॥૬૩॥
તેપછી રાત્રિએ જ્યાએ પ્રસન્ન મનવાળાં થઈ પરા ભક્તિથી પ્રબોધની
એકાદશીના અધિપતિ રાધાસનાથ દામોદર ભગવાનની યથાવિધિ પૂજા

વૃદ્ધા યુવાનઃ શિશવઃ પુમાંસસ્તસ્મિન્ દિને તુ પ્રભુતોષણાર્થમ્ ।
 ચક્રુર્નિરપહારવ્રતં ચ યોષા રાજન્ ! યથાવન્નિશિ જાગરં ચ ॥૬૫॥
 હિતિ સત્સંજ્ઞિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે જયા-
 કૃતગુહધેન્વાદિમહાદાનવિધિનિરૂપણનામા સપ્તત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૭॥

સુવ્રત ઉવાચ-તસ્મિન્દિને સોઽપિ નિરત્નમેવ વ્રતં ચકાર પ્રભુ-
 રણ્યુદારઃ । માનુષ્યલીલાં વિદધચ્ચ ધર્મં પાતું નરેશાત્ર કૃતા-
 વતારઃ ॥૧॥ રાત્રૌ સભાયાં નિજમુચ્ચપીઠમધ્યાસ્ય નારાયણના-
 મઘોષમ્ । કૃત્વા ચ શુશ્રાવ વસિષ્ઠગીતં માહાત્મ્યમેકાદશિકા-
 ત્થિયેઃ સઃ ॥૨॥ કુર્વેસ્તતો જાગરણં મુનીંસ્તાન્ જનાંશ્ચ ગાતું

કરી ॥૬૪॥ હે રાજન્ ! તે દિવસે સ્ત્રિયો બાળકો વૃદ્ધો વિગેરે સર્વ કોઈ
 પરા શ્રદ્ધાએ સંપન્ન થઈ, ભગવાનની પ્રસન્નતા એજ એક પરમ પ્રયોજન
 માનીને, નિરાહારવ્રત અને રાત્રિએ ભગરણુવ્રત યથાર્થ કર્યું ॥૬૫॥ ઇતિ
 શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે જયાકૃતગુહધે-
 ન્વાદિમહાદાનવિધિનિરૂપણનામા સપ્તત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૭॥

૧અધ્યાય ૩૮ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નરેશ ! ભગવાન શ્રીહરિ સ્વયં પ્રભુ-વિધિવશ્ય
 નથી તથાપિ આ માનવ લોકમાં ભાગવતધર્મના પરિરક્ષણમાટે અવતરેલા
 હોવાથી માનુષ્ય લીલાને અનુકરણ કરતા થકા પોતે શ્રીહરિએ તે દિવસે
 નિરાહારજ એકાદશીવ્રત કર્યું ॥૧॥ શ્રીહરિએ સાયંસંધ્યા આરતી પછી
 સકળ જનોના શ્રવણને મંગળ કરનારાં નારાયણનાં નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી
 ઉચ્ચારીને, પછી પ્રબોધનીના અધિપતિ રાધા દામોદર ભગવાનનું પૂજન
 કરીને, સભામાં પોતાના ઉન્નત સિંહાસનમાં સંરાજમાન થઈને, પુરાણમાં
 વસિષ્ઠ મુનિએ કહેલું એકાદશીનું માહાત્મ્ય પોતાના પૌરાણિકના મુખ
 થકી સાંભળ્યું ॥૨॥ તેપછી ભગરણુને કરતા ભગવાને સભામાં બેઠેલા

૧ આ અધ્યાયમાં એકાદશીએ ભગરણુ કરતા ભગવાને કરેલું દ્વાદશીએ પારણાં
 માટે કરેલા વિવિધ પાકાદિકનું અવલોકન અનુવાદ કર્યું છે.

ભગવદ્ગુણાન્ સઃ । આજ્ઞાપયામાસ ચ ગીયમાનાન્ શુશ્રાવ તાન્મ-
કમનોભિરામાન્ ॥૩॥ તતસ્તૃતીયે પ્રહરે નિશાયા ગાયત્સુ મ-
કેષુ સતાલિવાધમ્ । ઉત્તીર્ય પીઠાન્નગવાજ્ઞયાયા દ્રઘં સમાયાત્સ
તુ પાકશાલામ્ ॥૪॥ વિધાપ્ય પક્વાન્નચયાન્નિષળ્લાઃ ક્ષણં રમાઘાઃ
સ્ત્રિય આશુ તત્ર । સમાગતં પ્રેષ્ટમવેક્ષ્ય દૂરાદુત્થાય નત્વા દદુ-
રાસનં ચ ॥૫॥ તત્રોપવિશ્ય પ્રમુરૈક્ષતાગ્રે સચ્છક્કુલીનાં નગરા-
જમેકમ્ । તત્પાર્શ્વયોઃ શ્વાજકગણ્ડશૈલાન્ સ શ્વેતવર્ણાશ્ચતુરા-
ચિતાંચ ॥૬॥ ઇતાવતા કિં ભવિતાત્ર પૂર્તિઃ પાકેન વાન્યં વિદધી-
મહીમમ્ । ઇત્યં તમૂચે લલિતા તદાર્ણી કૃત્યં તદીયં હૃદિ જાનતી

સર્વ મુનિજનો અને હરિજનોને ભગવાનના ગુણો ગાવાની આજ્ઞા કરી.
આજ્ઞાને અનુસારે તે ભક્તોએ ભક્તિપૂર્વક ગાન કરેલા ભક્તજનમનો-
ભિરામ તે ગુણો પ્રીતિથી સાંભળ્યા. ભક્તોએ ગાન કરેલું પોતાના ગુણ-
ગણનું શ્રવણપણુ ભક્તપ્રિય ભગવાનની પ્રીતિમાટે થાયછે ॥૩॥ તેપછી
રાત્રિના ત્રીજા પ્રહરમાં મુનિપ્રમુખ ભક્તજનો તાળીયો પાડવાપૂર્વક
ભગવદ્ગુણગાન કરવામાં તત્પર થતાં, ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતાના સિંહા-
સનથડી ઉતરીને, પોતાના ચરણની પરિચર્યાપરાયણુ જ્યાના પાક-
સંપાદન પ્રોત્સાહને સફળ કરવા તેમની પાકશાળામાં પધાર્યા ॥૪॥ તેજ
સમયે પક્વાન્નપુંજને કરાવીને વિશ્રાંતિવાસ્તે ક્ષણમાત્ર ત્યાં બેઠેલી તે
રમા આદિક અબળાઓએ પધારતા પ્રાણુપ્રિય શ્રીહરિને સાંભળીને એક-
દમ ઉઠીને તેમને દૂરથીજ દેખીને પ્રણામ કરીને તેમને આસન આપ્યું
॥૫॥ ભગવાન શ્રીહરિએ તે આસનમાં બેસીને, પોતાની પાસેજ ઉત્તમ
જલેખીનો એક મહાગિરિસદૃશ પુંજ અને તેના બન્ને પડખાના ભાગમાં
નિપુણ નારીજને યુક્તિથી ગોઠવેલા ગંડશૈલસદૃશ શ્વેતવર્ણુવાળા ખાળાના
પુંજે બેસ્યા ॥૬॥ તે સમયે ભગવાનનું અન્નકૂટોત્સવમાં કરાવેલું બમણો પાક
કરાવારૂપ ઔદાર્ય કાર્યને હૃદયમાં સારી રીતે સમજતાં તે લલિતા ભગ-
વાનનો આશય જાણવાની ઇચ્છાથી તેમના પ્રતિ એમ બોલ્યા કે-‘હે ભગ-
વાન! આ પાકશાળામાં વર્તતા આટલા પક્વાન્નથી સમસ્ત મુનિજનોની

વૈ ॥૭॥ તદા સ તામાહ નરેશકન્યે ! નાહં મુનીંશ્ચેત્પરિવેષયેય ।
 પ્રાક્પક્લિભાજાં તુ તદા કથશ્ચિત્પૂર્યેત પુણ્યેન તપસ્વિનીનામ્ ॥૮॥
 મિતસિતા તં ભગવન્તમૂચે તદામલા સાપિ વચોવિદગ્ધા । જા-
 નાસિ કિં દ્વાદશિકાદિનીયમેતત્પ્રભો ! પાશ્ચદિનં હિ વિદ્ધિ ॥૯॥
 સ્પર્શો ન યાવત્તુ તપસ્વિનસ્તે પક્ષાન્નરાશેઃ કિલ તાવદસ્ય । શઙ્કા
 ભવત્યેવમપૂર્ણતાયા જાને કરસ્પર્શફલં યતસ્તે ॥૧૦॥ इत्थं तयोक्ते
 हरिमानतास्यं तं धूनयन्तं च शिरः सचिन्तम् । प्रदर्शयामास रमा

લોજનપૂર્તિ થશે કે નહિ થાય ? ન થાય તો બીજો આ પાક અમો કરીએ,
 આ પ્રકારે બોલ્યાં ॥૭॥ તે સમયે ભગવાન બોલ્યા કે-હે નરેશકન્યે !
 (આ સંબોધન પદથી રાજકન્યાઓનો ઉદાર સ્વભાવજ હોવો ઉચિત છે
 એમ જણાવ્યું છે) બે હું પીરસનારો ન હોઉં (બે મારાથડી બીજો
 કોઈ પીરસનાર હોય) તો પ્રથમ પંક્તિમાં બેઠેલા મુનિઓનેજ આ પાક
 પરાંણે પર્યાપ્ત થાય. તેપણુ તમો તપસ્વિનીઓના પુણ્યપ્રતાપથી પરિપૂર્ણ
 થાય. (અર્થાત્ કલેશથી પરિપૂર્તિ થાય) ॥૮॥ હે રાજન ! તે સમયે
 ભગવાનનું આવું પીરસવામાં ઔદાર્ય જાણીને, તેમને પ્રેમાતિશયથી ઉપ-
 હસતાં હોયને શું ? એમ મંદસ્મિતવડે મધુર મુખારવિદવાળાં, બોલવામાં
 બહુ ચતુર લલિતા પણ એમ બોલ્યાં કે-હે ભગવન ! આ જલેબી આદિક
 પાકને દ્વાદશીનાં પારણાંમાત્રમાં પર્યાપ્ત સંપાદન કરેલો આપ માનો છો કે
 શું ? તો તેમ નથી, કિંતુ આ પાકતો અમોએ પાંચ દિવસપર્યંત પર્યાપ્ત થાય
 એટલો બનાવેલો છે એમ જાણો. વળી હે હરે ! 'બે હું પીરસું તો પ્રથમ
 પંક્તિમાં બેઠેલાઓના પણ લોજનમાટે નજ પર્યાપ્ત થાય' એવી આપ
 આશંકા કરો છો, પણ અમો તો એમ માનીએ છીએ કે-બે મહાતપસ્વી
 આપના હસ્તકમળનો સ્પર્શ આ પકવાનપુંજને લેશપણુ થાય તો અધિક
 અધિક અક્ષય થાય, કારણ કે અમો સર્વે આપના દિવ્ય હસ્તકમળના
 સ્પર્શના મહિમાને યથાર્થ જાણીએ છીએ. આપના હસ્તનો સ્પર્શ થતાં તો
 અપૂર્ણપણુની શંકાનો અવકાશજ નથી ॥૯-૧૦॥ એરીતે લલિતાએ કહેલું
 વચન સાંભળીને, માનુષલીલાથી પોતાની અશક્તતાને પ્રખ્યાપન કરતા,

દ્વિતીયે ગેહે તુ પાકં કિલ જાયમાનમ્ ॥૧૧॥ સ તત્ર ગત્વાથ
 વદર્શ યોષા ગજ્ઞાં ચ રામાં યમુનાં ચ રેવામ્ । તતચ્ચ તામિઃ ક્રિય-
 માણમીશઃ કૃતં ચ પર્યેક્ષત પાકમેવ ॥૧૨॥ તુજ્ઞે ચયે મૌક્તિકલઙ્કુ-
 કાનામુત્ફુલ્લગોલાયિતપૂરિકાણામ્ । ચયે ચ તત્સામ્યદર્શિ તદીયો
 વર્ણસ્તુ પીતશ્ચ સિતો ન્યવેધીત્ ॥૧૩॥ ગોલાન્ ઘનીભૂતઘૃતેન
 શુભ્રાન્ સ લઙ્કુકાનૈક્ષત ચૂર્ણપૂર્વાન્ । દશપ્રમેદાન્સ્થિરકાંચ તત્ર
 દ્વિઃપીતસત્પાણિતશુભ્રવર્ણાન્ ॥૧૪॥ મહાન્તિકાયાં પૃથુલં કટાહં
 નિધાય દોઘ્યાં ધૃતહસ્તકાભ્યામ્ । સંહેલયન્ત્યૌ સમમાલુલોકે
 સંયાવમીશો યમુનાં ચ રામામ્ ॥૧૫॥ પ્રફુલ્લિતાઃ ફુલ્લવટીશ્ચ નાથી

સાચિત હોયને શું ? એમ કિંચિત્ નીચું મુખકમળ કરીને, કિંચિત્ મસ્તક
 કંપાવાવડે અપરિપૂર્ણતાનેજ જણાવતા ભગવાન્ શ્રીહરિને તેમની ચિંતા-
 તુરતાને નહિ સહન કરતાં મહાતપસ્વિની રમાએ ખીન્ન ગૃહમાં બનતો
 પાક પ્રદર્શાવ્યો ॥૧૧॥ તેપછી ભગવાને તે મહાનસ (રસોડુ) માં રસોઈ
 કરવામાં પ્રવર્તેલી ગંગા રામા યમુના રેવા આદિક અબળાઓને જોઈને પછી
 તેમણીએ કરેલો અને કરાતો વિવિધ પાક ચારે બાજુ જોયો ॥૧૨॥ ત્યાં
 સ્થાપન કરેલો મોતીયા લાડુનો અતિઉંચો પુંજ અને બરોબર કુલેલી
 માટેજ ગોળાકાર રહેલી પુરીઓના મહાપુંજમાં આકાર સન્નિવેશ માત્રથી
 થએલા એક જાતીયપણાના ભ્રમને (બન્નેય પુંજે લાડુઓનાજ છે એવી
 ભ્રાંતિ) તે બન્નેનો જે પીત શ્વેતવર્ણુ તેજ નિવારણ કરનારો થયો. પુરી-
 યોના શ્વેતવર્ણુનું અને મોતીયા લાડુઓના પીત વર્ણુનું જ્ઞાન થયા પછી 'આ
 પુરીયો છે અને આ લાડુઓ છે' એમ જાણવામાં આવ્યું ॥૧૩॥ તેપછી
 ભગવાને ચોમેર ગોળાકાર, ઉપર ચોમેર ઠરી ગએલા ઘાટા ઘૃતથી વ્યાપ્ત
 હોવાથી ચંદ્રચંદિકા જેવા ઘોળા ચુરમાના લાડુઓ અને બે વાર ખાંડની
 વાસણી પાએલી હોવાથી ઉજ્જવળ વર્ણુવાળા દશ પ્રકારના સ્થિરકો
 (ઠોર નામના લક્ષ્યવિશેષો) તે પાકશાળામાં જોયા ॥૧૪॥ મોટી ચુલ
 ઉપર મોટા કઢાયાને મુકીને, તેમાં નાંખેલા સંયાવ (શિરો) ને હાથમાં
 ધારેલા લાકડાના હાથલા (કડછા-તબેથા) વડે એક સાથેજ હલાવતી યમુના

નિજપ્રીણનમાત્રકામાઃ । દદર્શ લાડું યતિનીં ચ જીવામુમાકુમા-
રીકુશલાસુલાયાઃ ॥૨૧॥ ગેહાન્તરે ચાથ દદર્શ દૈવિઃ ક્ષત્રાઙ્ગનાઃ
પાકરતાઃ સ્વતુષ્ટ્યૈ । ક્ષેમામલામર્યદિતીશ્ચ ફુલ્લાં સ રત્નમાલારતિ-
દેવિકાયાઃ ॥૨૨॥ સ્વદૃષ્ટિવિપ્રાકૃતપાકતુલ્યં પાકં કૃતં ચ ક્રિયમા-
ણમાભિઃ । સ્વપ્રીણનાર્થે બહુયત્નતોઽસૌ દદર્શ સાશ્વર્યમુદારકૃત્યઃ
॥૨૩॥ સ પાકદક્ષામિરુદારધીભિસ્તપસ્વિનીભિઃ ક્રિયમાણમિ-
ત્થમ્ । પાકં વિલોક્ય પ્રશંસંસ નારીઃ સર્વા જયાજ્ઞાવશગા જયાં
ચ ॥૨૪॥ યાવાંસ્તુ પાકો લલિતાગૃહેઽભૂત્તતોઽપ્યયં દ્વિત્રગુણોઽસ્તિ
નૂનમ્ । પદાર્થસંહ્યા ત્વિહ તાવતીતિ જ્ઞાત્વા સ્વચિત્તે સ જહર્ષ

કર્મને કરેછે. આ અબળાઓતો સર્વકર્મસમારાધ્ય આ ભગવાનના પ્રીણ-
નથકી અપર ફળને ઇચ્છતી નથી. માટેજ આ શુદ્ધ ભાવવાળી છે, માટેજ
પોતાના પ્રીણન વ્યાપારના દર્શનમાં ભગવાનપણ ઉત્સાહથી પ્રવર્ત્યા હતા)
લાડુ યતિની જીવા ઉમા કુમારી કુશળા સુખા પ્રમુખ, પાકકર્મમાં પ્રવર્તેલી
બીજી પણ અબળાઓ ભગવાને જોઈ ॥૨૧॥ તેપછી ધર્મતનય ભગવાને
બીજા ઘરમાં પોતાની પ્રીતિમાટે પાકમાં પ્રવર્તેલી ક્ષેમા અમલા અમરી
અદિતિ કુદ્ધા રત્નમાળા રતિ દેવિકા આદિક ક્ષત્રાંગનાઓ જોઈ ॥૨૨॥
વિપ્રપત્નીઓએ કરેલો જે પાક અન્ય પાકશાળામાં પ્રથમ જોયો હતો
તેને તુલ્યજ આ ક્ષત્રિયાણીઓએ પોતાની પ્રસન્નતામાટે બહુ પ્રયત્નથી
કરેલો અને કરવા આરંભેલો પાક મહાકાર્યકારી શ્રીહરિએ જોયો. તેમનો
તેમાં અનુપમ ઉત્સાહ જોઈને સ્વયં મહા આશ્ચર્યને પામ્યા ॥૨૩॥ એરીતે
પાકકર્મમાં કુશળ, ઉદાર હૃદયવાળી, તપસ્વિની એવી પણ વિપ્રક્ષત્રિય
સ્ત્રિઓએ કરવા માંડેલો પાક જોઈને પ્રહર્ષ પામેલા ભગવાને જયાની
આજ્ઞાને અનુસારે પાકને કરતી તે સમસ્ત સ્ત્રિઓની પ્રશંસા કરી અને
આ સર્વ કાર્યને પ્રવર્તાવનારાં તે જયાની વિશેષ પ્રશંસા કરી ॥૨૪॥ અન્ન-
કૂટોત્સવમાં લલિતાના ભવનમાં જોડેલો પાક કયો હતો તેથકીપણ આ એ
ત્રણ ઘણો પાક જયાના ભવનમાં થયો છે. આમાં ભોજ્ય પદાર્થની સંખ્યા
તો તેટલીજ (એકસો એક) છે એમ મનમાં નિશ્ચય કરીને, નિરવધિક

ભૂમા ॥૨૫॥ તતઃ સમાજ્ઞાપ્ય સ પાચિકાસ્તાઃ સદોદનં ચ
કથિકાં ચ સૂપમ્ । પ્રાતર્વિધાતું નિજવાસમાયાત્તાવચ્ચુકૂજુઃ
કુકવાકવોઽપિ ॥૨૬॥ જાગરં સહ નિજૈર્હરિરિત્થં ભૂપતે ! સ તુ
વિધાય વિમાતે । નિમ્નગાણ્વવિધિં ચ વિધિઃ કર્મ નૈત્યકમુપા-
ચરદીશઃ ॥૨૭॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे
प्रबोधन्युत्सवे भगवत्कृतपाकपाचिकादर्शननिरूपणनामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥૩૮॥

સુવ્રત ઉવાચ—પ્રાતઃકૃત્યં વિધાયાશુ ભગવાન્ દ્વાદશીદિને ।
ન્યષીદત્પીઠમારુહ્ય વેદ્યાં નિમ્બતરોરધઃ ॥૧॥ देशान्तरीयाश्च जनाः

ઐશ્વર્યે સંપન્ન સ્વયં શ્રીહરિ મનમાં બહુ હર્ષ પામ્યા ॥૨૫॥ તેપછી ‘અવ-
શિષ્ટ ભાત કઢી તુવેરની દાળ આદિકને પ્રાતઃકાળે કરો’ એમ તે રસોઈ
કરનારી નારીઓને આજ્ઞા કરીને સ્વયં નિજનિવાસ ભવને પધાર્યા. એટલા-
કમાં કુકડાઓપણ અવ્યક્ત શબ્દ બોલવા લાગ્યા ॥૨૬॥ હે ભૂપતે ! આ
પ્રકારે કૃષ્ણકીર્તનાદિવડે સર્વને જાગરણ કરાવતા શ્રીહરિ સ્વયં ભક્તોસાથે
જાગરણપ્રત કરીને, પછી પ્રાતઃકાળે વિધિશુ શ્રીહરિએ ઉન્મત્તગંગામાં
સ્નાનવિધિ કરીને સંધ્યાવંદનાદિ નિત્યકર્મ યથાવિધિ કર્યું ॥૨૭॥ ઇति
श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे भगवत्कृतपाक-
पाचिकादर्शननिरूपणनामाष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥૩૮॥

૧અધ્યાય ૩૯ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવાન્ શ્રીહરિ દ્વાદશીએ પ્રાતઃ
યોગેશ્વરનું ઉત્તરપૂજન અને તેમની મૂર્તિનું પ્રદાન આદિક કાર્ય ઉતાવળથી
કરી પરવારીને, નિમ્નતરૂતળે રહેલી વેદીઉપર સ્થાપન કરેલી પાશ્વઉપર
આવીને વિરાજમાન થયા ॥૧॥ તે સમયે દેશાંતરના હરિજનોપણ ભગ-
વાનના ચરણકમળનાં દર્શનપરાયણ મુનિજનો સાથે જલદી નિત્યવિધિ કરી

૧ આ અધ્યાયમાં પોતાના કરતબથી અર્પેલા પ્રસાદની આકાંક્ષાવાળા મુનિ-
ઓના ભોજનપાત્રમાં ભગવાને સાક્ષાત્ કરેલી ભક્ષ્ય ભોજ્યાદિ પીરસવાની
લીલાનો અનુવાદ કર્યો છે.

કૃત્વા નિત્યવિધિં દ્રુતમ્ । મુનિભિઃ સહ તત્રૈત્ય નિષેદુશ્ચ દયવ-
સ્થયા ॥૨॥ યોગેશ્વરસ્ય કૃત્વા ચ જયાઽપ્યુત્તરપૂજનમ્ । ચકાર
તન્મૂર્તિદાનં ગોદાનાદિ ચ સાદરમ્ ॥૩॥ વર્ણિરાટ્ તાવદભ્યેત્ય
દીર્ઘપાણ્ડુજટાધરઃ । પાકસિદ્ધિરભૂત્સ્વામિન્નિત્યુવાચ મહાપ્રભુમ્
॥૪॥ તદાક્ષતા ભગવતા સર્વેઽપિ મુનયો નૃપ । । અતિહર્ષાન્વિતા-
સ્તૂર્ણં મોકુમાયંશ્ચ યૂથશઃ ॥૫॥ પञ્ચાદ્રાઃ સામ્બુપાત્રાશ્ચ તત્ર
પદ્મિષુ સર્વશઃ । મર્યાદયા નિષેદુસ્તે હર્યાસ્યાર્પિતદૃષ્ટયઃ ॥૬॥
કટિવસ્ત્રાવદ્ધકચ્છાશ્ચતુરાઃ પરિવેષકાઃ । ભુક્તિપાત્રાણિ ચાંબૂનિ
વદુરાદૌ દ્વિજાતયઃ ॥૭॥ તતો ભક્ત્યાણિ ભોજ્યાનિ લેહ્યાન્યપિ ચ

પરવારી, શ્રીહરિની સમીપે આવીને સમામાં યથાયોગ્ય બેસી ગયા ॥૨॥
વળી જ્યાએ પણ યોગેશ્વરનું ઉત્તરપૂજન કરીને, તેમની મૂર્તિ આચાર્યને
આદરથી આપીને, તેના અંગપણે ગાયોનું દાન દીધું ॥૩॥ તેટલાકમાં લાંબી
પીળી જટાને ધારી રહેલા મુકુંદાનંદ નામના વર્ણિરાજ શ્રીહરિની સમીપે
આવીને 'હે સ્વામિન્ ! રસોઈ તૈયાર થઈ છે' એમ મહાપ્રભુપ્રતિ બોલ્યા
॥૪॥ હે નૃપ ! તે સમયે ભગવાને વર્ણિરાજનું વચન સાંભળીને સર્વને
જમવાની આજ્ઞા આપી. ભગવાનના આજ્ઞાવચનના શ્રવણમાત્રથી પરમ
હર્ષ પામેલા અથવા ભગવાનના કરતળના સ્પર્શથી પવિત્ર થએલા પરમ
પ્રસાદના લાભના ઉત્સાહાતિશયથી પરમ હર્ષ પામેલા તે સમસ્ત મુનિઓ
સંઘથી તત્કાળ જમવા સાડ આપ્યા ॥૫॥ જેમણે મુખ પાદ હસ્તનું પ્રક્ષા-
લન કર્યું છે, જેમણે પોતપોતાના હસ્તમાં જળગાલન વસ્ત્રેસહિત ભોજન-
પાત્રેસહિત તુંબીકમંડળાં ધાર્યાં છે એવા તે સમગ્ર મુનિઓ સલા બેસવાના
સ્થાનમાં મર્યાદા મુજબ પંક્તિબંધ ભગવાનના મુખકમળ સન્મુખ એકાગ્ર
દૃષ્ટિ રાખીને બેઠા ॥૬॥ કટિબંધન વસ્ત્રથી બાંધ્યા છે દૃઢકચ્છો જેમણે એવા
પીરસવામાં પ્રવીણ વિપ્રોએ પ્રથમ તેઓને ભોજનપાત્ર-પનવાડાં પડીયા
અને જળપાત્ર-તુંબાડાં કમંડળામાં પીવાનું પાણી આપ્યું ॥૭॥ તેમજી
વિપ્રોએ જલેખી આદિક ભક્ષ્ય, ગિરંજ આદિક ભોજ્ય, દુધપાક આદિક
લેહ્ય અને યોગ્ય આ ચાર પ્રકારનું સમસ્ત અન્ન અનુક્રમથી યથોચિત-

કૃત્સનાશઃ । યથોચિતં યથાભોક્તૃ પક્ષિશઃ પર્યવેષયન્ ॥૮॥ સર્વે
 સર્વેષુ પાત્રેષુ પરિવેષિતમિત્યસૌ । દૃષ્ટ્વા તાન્ ભગવાન્ ભોક્તૃમા-
 જિશ્વપદુદાત્તદોઃ ॥૯॥ તસ્મિન્ દિને તુ સ સ્વામી મુક્તાનન્દમુખાન્
 સતઃ । ભોક્તૃં સમુપવેશ્યૈવ ચકાર પરિવેષણમ્ ॥૧૦॥ ભુજાનાં-
 સ્તાન્ મુનીન્ રાજન્ ! દ્વિજૈઃ સાકં દ્રુતક્રિયૈઃ । પર્યવેષયદીશોઽસૌ
 સર્વપક્ષિચરો દ્રુતમ્ ॥૧૧॥ પક્વાન્નમૃતપાત્રેભ્યો વિધૃતેભ્યો દ્વિજૈઃ
 પ્રભુઃ । શણ્કુલીગ્રન્થિકાદીનિ સ મુદુઃ પર્યવેષયત્ ॥૧૨॥ ભોજ્ય-
 હસ્તો યયૌ પક્ષ્ઠૌ યસ્યાં યસ્યાં યદા યદા । ભોજકાન્ યાચતોઽ-
 પશ્યત્તસ્યાં તસ્યાં તદા તદા ॥૧૩॥ પાત્રપૂરં તતસ્તેભ્યો હસન્
 ભોજ્યાનિ સોઽર્પયન્ । તર્પયામાસ સકલાન્ ભુજાનાંસ્તાન્મુની-

લક્ષ્ય લોભ્ય લેહ્ય ચોખ્યમાં જે જેટલું પીરસવાનું તે તેટલું અને યથા-
 લોકતૃ-જમનારાની રૂચિને નહિ ઉલ્લંઘન કરી પંક્તિના અનુક્રમથી પીરસી
 દીધું ॥૮॥ સમગ્ર લોભ્ય પદાર્થ સર્વ પાત્રોમાં પરિપૂર્ણ પીરસાઈ ગએલું
 જોઈને પછી ભગવાન્ શ્રીહરિએ પોતાનો બાહુ ઉંચો કરીને મુનિઓને
 જમવાની આજ્ઞા આપી ॥૯॥ તે દિવસે તો મુક્તાનંદાદિ સમસ્ત મુનિઓને
 જમવામાટે બેસારી દઈનેજ (પીરસવા કોઈને નહિ રાખીને) સ્વયં ભગ-
 વાનેજ તે સર્વને પરિવેષણ કર્યું ॥૧૦॥ હે રાજન્ ! પીરસવાની ક્રિયાને
 ઝડપથી કરનારા વિપ્રોની સાથે તે આ ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતેપણુ પીરસ-
 વામાં સત્વર તત્પર થઈને સર્વ પંક્તિઓમાં ઝટઝટ વિચરતા થકા પ્રીતિથી
 જમતા મુનિઓને જલદી પીરસવા લાગ્યા ॥૧૧॥ એનેજ સ્પષ્ટપણે કહેછે
 —શ્રીહરિની અભિમુખ પાછે પગે ચાલવામાં ચતુર પીરસનારા વિપ્રોએ
 હાથમાં ધારેલા પકવાન્ન ભરેલા મહાપાત્રમાંથી સ્વયં ભગવાન્ જલેખી
 ગાંઠીયા આદિક લક્ષ્યને લઈ લઈને વારંવાર પીરસવા લાગ્યા ॥૧૨॥ હે
 નૃપ ! ભગવાન્ લોભ્ય વસ્તુ હસ્તમાં લઈને જ્યારે જ્યારે જે જે પંક્તિમાં
 પધારે ત્યારે ત્યારે તે તે પંક્તિમાં ભગવાનના હસ્તતળથી પવિત્ર થએલા
 તે લોભ્ય વસ્તુને ‘મને આપો મને આપો’ એમ માગ્યા કરતા જમનારા
 મુનિઓને જોઈને, સ્વયં કિંચિત્ હસતા હસતા તે સર્વને તેમનાં પાત્ર પરિ-

નૃપ ! ॥૧૪॥ આશ્ચર્યં જનયન્નૃણાં દોઘ્યોં તદ્યાચિતં દદત્ । દિવ્ય-
 દેહમ્ગતાન્મુક્તાનદશ્યાનપ્યભોજયત્ ॥૧૫॥ તત્કૃપાપ્રાપ્તદિવ્યાક્ષા-
 સ્તદાર્નીં કતિચિન્નરાઃ । નાર્યસ્તાન્ દદશુર્દેવાનપિ તત્ર સમાગ-
 તાન્ ॥૧૬॥ પક્વાન્નાનાં ચ બહુશઃ પર્વતાન્નુચિરાંસ્તથા । ઘૃતકુલ્યાઃ
 પય કુલ્યાઃ પાયસાદિનદીરપિ ॥૧૭॥ તમેવ ભગવન્તં તે તેષાં સમ્પ-
 રિવેષણમ્ । કુર્વન્તમૈક્ષન્ત તદા ચરન્તં સર્વપક્લિષુ ॥૧૮॥ તત્કરાર્પિ-
 તપક્વાન્નગ્રહણે સાદરાંસ્તુ તે । દેવાદીંસ્તાંસ્તથૈવૈતાન મુનીંશ્ચ દદશુઃ
 સમાન્ ॥૧૯॥ તૃત્તેષુ તેષુ પક્વાનૈઃ સફૂત્કતિમુખેષુ ચ । દ્વિજાનુ-

પૂર્ણ જે રીતે ભરાઈ જાય તેરીતે ભોજ્ય પદાર્થ પીરસીને, જમતા તે સમય મુનિઓને યથેષ્ટ તૃપ્ત કર્યા ॥૧૩-૧૪॥ તે સમયે અક્ષરાદિ અનેક ધામોથકી ભગવત્પ્રસાદના મહિમાને જાણનારા મુક્તોપણુ ભગવાનના હસ્ત-
 તળથી અર્પેલા પવિત્ર પ્રસાદને જમવામાટે અત્યાદરથી અદૃશ્ય દેહથી ત્યાં આવ્યા. આવેલા તે દિવ્ય દેહવાળા મુક્તોને પણ પ્રેમથી અને હાથવડે તેતે અપેક્ષિત વસ્તુ આપીને ભગવાને જમાડ્યા હતા. તે સમયે ભગવાનની દાનક્રિયાને કેવળ નિરીક્ષણ કરતા અને પ્રતિગ્રહ કરનારા મુક્તોને નહિ નિરીક્ષણ કરતા જનોના મનમાં મહા આશ્ચર્ય ઉપજ્યું હતું ॥૧૫॥ તે સમયે શ્રીહરિની પરમ કૃપાથી દિવ્ય દૃષ્ટિને પામેલા કેટલાએક નરનારી જનોએ ભગવાને જમાડવા માંડેલા તે મુક્તો અને બ્રહ્માદિ દેવોને પ્રત્યક્ષ જોયા હતા ॥૧૬॥ વળી તે સમયે ભગવાને સંકલ્પમાત્રથી નિર્માણ કરેલા, પર્વતની ઉપમા આપવા યોગ્ય, જલેખી મોતીયા આદિક પકવાન્નના મનોહર અનેક રાશિઓ તથા ઘીની કૃત્રિમ નદીઓ તથા દુધની કૃત્રિમ નદીઓ તથા દુધપાક શીખંડ આદિકની નદીઓપણુ દેખી હતી. તે સમયે દિવ્ય દૃષ્ટિને પામેલા તે નરનારી જનોએ ભોજનમાટે એકલા અસંખ્યાત મુક્તો દેવો અને સાધુઓની પંક્તિઓમાં પોતેજ પીરસતા, તેતે સર્વ પંક્તિઓમાં વિચરતા ભગવાનનેજ ભાજ્યા ॥૧૭-૧૮॥ તે દિવ્ય દૃષ્ટિવાળા જનોએ ભગવાને પોતાના હસ્તતળથી અર્પેલા પકવાન્નના ગ્રહણમાં મુનિઓને સમાન આદરવાળા મુક્તો તથા દેવોને જોયા. (આ મુનિઓનોજ

વાચ ભગવાન્ ભક્તમાનીયતામિતિ ॥૨૦॥ લઙ્ગુકં વામહસ્તે ચ દક્ષે
પાયસભાજનમ્ । ગૃહીત્વા પરિચક્રામ સ તતઃ સર્વપક્ષિણુ ॥૨૧॥
યયાચે ન યદા કોઽપિ પ્રત્યાગચ્છત્તદા સ તુ । પ્રસાદદૌર્લભ્ય-
વિત્તં બ્રહ્માનન્દો જુહાવ હ ॥૨૨॥ एह्येहि भगवन्नत्र पात्रं नो विस्मृ-

જેમ એમ મુક્તો તથા દેવોનો પણ આદર અત્યધિક જોયો) ॥૧૯॥ તેપછી તે
મુનિઓ સમધિક ભોજનથી તૃપ્ત થઈને મુખમાં કુટકાર કરતા (બહુ હાંફ્યા
કરતા) જોઈને ભગવાને પીરસનારા વિપ્રોને ભાત (પકવાન ભોજનને અંતે
જમવાનો) લાવવાનું કહ્યું ॥૨૦॥ એરીતે કહીને પછી સ્વયં ભગવાન્ વામ
હસ્તમાં મોતીયા મોદક અને જમણા હસ્તમાં દુધપાક ભરેલું પાત્ર લઈને
'કોઈપણ મુનિજન માગશે' એમ જાણીને સમસ્ત પંક્તિઓમાં વિચર્યા.
પરંતુ અત્યંત તૃપ્ત થએલા હોવાથી કોઈએપણ કાંઈપણ જ્યારે ન માગ્યું
ત્યારે ભગવાન્ પાછા વળી ગયા. તે સમયે બ્રહ્માનંદમુનિતો પ્રસાદના મહિ-
માને જાણતા હોવાથી (પ્રસાદની લાલસાથી) શ્રીહરિને ઉઘાડી રીતેજ
પાસે બોલાવા મંડ્યા કે-॥૨૧-૨૨॥ 'હે ભગવન્ ! 'અહીં આવો અહીં
આવો'-સર્વેશ્વર હોવા છતાં પણ ભક્તપરવશતાથી પીરસવાની લીલાવડે
સૌશીલ્યને પ્રકાશ કરતા, હસ્તમાં ભક્ષ્યપાત્રને ધારી રહેલા આપની
જવા આવવાની દિવ્ય શોભા મારા નયનને હરણ કરનારી છે, તે આ
શોભાને વારંવાર અનુભવ કરવા હું પ્રાર્થના કરું છું કે-'આપ અહીં આવો
આવો'. અમારૂં પાત્ર વિસરી ગયા છો કે શું ?-અમોને પ્રેમરસપરિપૂર્ણ
દૃષ્ટિથી નિરીક્ષણ કરતા આપે આ અમારૂં પાત્ર વિસારી દીધું છે, તો હવે
પાત્રઉપર દૃષ્ટિ દો. અમારૂં આ ખાલી પાત્ર અમારી પ્રસાદપાત્રતાને જણાવે
છે. આ નિત્યાનંદમુનિપણ મારી પેટે ખાલી પાત્રવાળા છે પણ વારેવારે
માગવા માટે 'કોઈને રસલોલુપતાની શંકા થાય' એમ જાણીને લજ્જા પા-
મેછે. આપ નિરવધિ અનંત રસમય છો. તેવા રસસ્વરૂપ આપના કરતળ-
સ્પર્શને લીધે ગુણમયપણ ગુણભાવે વર્ણત થઈને રસરૂપ આપણાજ એક
સ્વભાવવાળું થઈ જાય છે, તો તે આ રસમાં ત્વદેકરસિક એવા અમોને
લોલુપતા સ્વરૂપાનુરૂપ અત્યંત અપેક્ષિતજ છે. અર્થાત્ અમો અન્નરસની

તોઽસ્યયમ્ । નિત્યાનન્દો રિક્તપાત્રો લજ્જતે યાચિતું મુદુઃ ॥૨૩॥
 તદા તત્રૈત્ય સ હરિર્ભાજને તસ્ય પાયસમ્ । ન્યષિન્નત્સ તદોવાચ
 પદ્યંસ્તદ્દોષિણ લઙ્કુકમ્ ॥૨૪॥ લિહ્યાં પાયસમાત્રં ચેત્તન્નિત્યાનન્દ
 યમ્ મામ્ । પૂષણં વક્ષ્યતિ સ્વામિસ્તદ્દોલકમપિ ક્ષિપ ॥૨૫॥ તતો
 હસન્સ ભગવાન્હાસયંસ્તાંશ્ચ ભોજકાન્ । તત્પાત્રે લઙ્કુકં ક્ષિપ્ત્વા
 સિંહનાદમચીકરન્ ॥૨૬॥ વર્ણિરાટ્ તાવદાગત્ય લઙ્કુકામત્રકં
 કરે । વિભ્રદ્ધરેઃ પુરસ્તથૌ દ્વૌ તતઃ સોઽગ્રહીદ્રુતમ્ ॥૨૭॥ હરિં
 વીક્ષ્યાન્તિકપ્રાપ્તં મુક્તાનન્દોઽતિતૃપ્તવાન્ । મુક્તશિષ્ટં સ્વપાત્રસ્યં

અપેક્ષાવાળા નથીજ, કિંતુ રસમૂર્તિ આપના હસ્તતળના સ્પર્શવાળા રસની
 અપેક્ષાવાળા તો છીએ, માટે અમોને તે આપો ॥૨૩॥ હે રાજન્ ! આવું
 બ્રહ્માનંદમુનિનું વચન સાંભળીને તેમની સમીપે જઈને તેમના પાત્રમાં ભગ-
 વાને પાયસ (દુધપાક) પિરસ્યો. તે સમયે બ્રહ્માનંદમુનિ ભગવાનના કર-
 કમળમાં મોતીયા મોદક દેખીને એમ બોલ્યા કે-હે સ્વામિન્ ! જો હું દુધ-
 પાકમાત્રને આટીશ તો આ નિત્યાનંદમુનિ મને પુષાદેવની પેઠે દાંત વિનાનો
 (બોબો) કહેશે. તો અપર હસ્તમાં ધારેલું જે ગોળાકાર (લાડુ) છે તે
 પણ પીરસીજ ઘો. દુધપાકતો દાંત વિનાના વૃદ્ધોએજ આટવા યોગ્ય છે,
 હું તો તેવો નથી, તો લાડુપણ મારા પાત્રમાં નાંખી ઘો. અહીં ગૂઢ અભિ-
 પ્રાય એવો કે-દુધપાકને પાત્રના અંતરાયથી ભગવાનના હાથનો પરંપરા
 સંબંધ છે, હસ્તમાં રહેલા લાડુને તો સાક્ષાત્ સંબંધ છે, માટે તેના શ્રદ્ધ-
 ણુમાટે મુનિનો આ વિનોદ છે ॥૨૪-૨૫॥ હે રાજન્ ! ત્યાર પછી ભગવાને
 સ્વયં હસતા થકા અને જમતા મુનિજનોને હસાવતા થકા બ્રહ્માનંદમુનિના
 પાત્રમાં લાડુ નાંખીને તેમને સિંહગર્જના કરાવી ॥૨૬॥ તેટલાકમાં મુકુંદા-
 નંદ વર્ણિન્દ્ર મોતીયા મોદકથી ભરેલો મોટો થાળ બે હાથમાં લઈ આવીને
 શ્રીહરિની સમીપે ઉભા રહ્યા, તેમાંથી જલદી બે લાડુ લઈને પોતાની પાસે
 પધારેલા ભગવાનને ભાળીને મુક્તાનંદ મહામુનિ અત્યંત તૃપ્ત થએલા હો-
 વાથી જમવામાટે અસમર્થ હોઈને પોતાના પાત્રમાં જમતાં બાકી રહેલો
 લાડુ તેમને બતાવા દાગ્યા. ભગવત્પ્રસાદનો સ્વમુખથી નિષેધ કરવો

લઙ્કાં તમદીદશત્ ॥૨૮॥ અપેક્ષિતોઽસ્ય ત્વેતાવાનિતિ જ્ઞાત્વા ચ
 સ પ્રભુઃ । યાવત્ ક્ષિપતિ તં તાવત્સોઽકરોત્સિંહગર્જનામ્ ॥૨૯॥
 ચૈતન્યાનન્દમાલોક્ય પાત્રે કૃત્વા કરં શિરઃ । ધૂનયન્તં સ તત્પાત્રે
 હરિર્લઙ્કામક્ષિપત્ ॥૩૦॥ ઊર્ધ્વં શિરો ધૂનયન્તં નિત્યાનન્દં હસન્મુ-
 खम् । તૃપ્તં જ્ઞાત્વા લઙ્કાર્થં તત્પાત્રેઽક્ષિપદીશ્વરઃ ॥૩૧॥ કૃતસિં-
 हरवे तस्मिन्नानन्दानन्दमाययौ । જ્ઞાત્વા શિથિલદન્તં તં દાપયા-
 मास पायसम् ॥૩૨॥ ગોપાલાનન્દમાલોક્ય મિતાહારં હરિર્હ-
 सन् । અર્ધાર્ધં લઙ્કાસ્યાદાત્કારયન્સિંહગર્જનામ્ ॥૩૩॥ સચ્ચિદાન-
 न्दमेत्यासौ वृथाऽऽदौ सिंहनादिनम् । દૃષ્ટ્વા રિક્તં તુ તત્પાત્રં લઙ્કા-

અયોગ્ય હોવાથી લાડુનું પ્રદર્શનતો ભગવાને આપવા માંડેલા લાડુના નિ-
 પેધ માટેજ છે, એવો ભાવાર્થ છે. ભગવાનતો પોતાને અપેક્ષિત લાડુની
 સંખ્યા અને માપને 'આટલોજ મારે અપેક્ષિત છે' એમ ચિહ્નથી બતાવે
 છે એવો મુનિનો અભિપ્રાય નિશ્ચય કરીને, જેટલાકમાં તે લાડુને પાત્રમાં
 નાંખે છે તેટલાકમાં મુક્તાનંદમુનિએ નિપેધની દૃઢતાને જણાવનારો સિંહધ્વનિ
 કર્યો ॥૨૭-૨૮॥ તેપછી પોતાના ભોજનપાત્રને જમણા હાથવડે ઢાંકી દધને,
 મસ્તકને નીચું કરીને ધુણાવતા ચૈતન્યાનંદમુનિને જોધને તેમના પાત્રમાં
 ભગવાને એક મોતીયો મોદક નાંખ્યો. તેથી તેમણે સિંહનાદ કર્યો ॥૩૦॥
 ભગવાનના મુખ સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખેલી હોવાથી ઊર્ધ્વ રહેલા મસ્તકને
 પ્રતિષેધ માટે હલાવતા, હસતા મુખવાળા નિત્યાનંદમુનિને તૃપ્ત થએલા
 જાણે છે તોપણ શ્રીહરિએ તેમના પાત્રમાં અર્ધો લાડુ નાંખ્યો. એટલે
 પ્રતિષેધની વ્યક્તિ કરવા તેમણે સિંહધ્વનિ કરતાં, ત્યાંથી આનંદાનંદ
 નામના મુનિની સમીપે જધને તેમને શિથિલ દાંતવાળા જાણતાં, લઙ્કા-
 લક્ષણમાં અશક્તતાને માનીને તેમના ભોજનભાજનમાં ભગવાને પાયસ
 પીરસ્યો ॥૩૧-૩૨॥ અતિમિતાહારી ગોપાલાનંદમુનિને જોધને હાસ કરતા
 શ્રીહરિએ તેમને કેશરિગર્જના કરાવામાટે લાડુનો ચતુર્થાંશ આપ્યો ॥૩૩॥
 ભગવાનના સમીપે આવવા પહેલાંજ સિંહગર્જના કરતા સચ્ચિદાનંદમુનિને
 'આ ખોટે ખોટો પ્રતિષેધનાદ કરેછે' એમ જાણી જધને અને તેમના પાત્રને

કદ્વયમક્ષિપત્ ॥૩૪॥ કૃપાનન્દં સ દૃષ્ટ્વાઽથ પ્રતીક્ષ્ય સ્વમવસ્થિ-
તમ્ । તત્સમીપમુપેયાય ગૃહીત્વા લઙ્કાં કરે ॥૩૫॥ તૃપ્તં જ્ઞાત્વા
મહુકામં લઙ્કાં વીક્ષ્ય સોઽબ્રવીત્ । एतद्भङ्गेऽङ्गुलीनां ते શ્રમઃ
સ્યાદિતિ નિઃક્ષિપ ॥૩૬॥ તં ચ ક્ષિત્વા સ તત્પાત્રે યાવત્ક્ષિપતિ
ચાપરમ્ । ઉચ્ચૈર્નનાદ સ તદા શુકાનન્દમગાત્સ ચ ॥૩૭॥ પાત્રા-
વશિષ્ઠપકાન્નં ચર્વન્તં શણ્કુલીં શનૈઃ । અર્ધાં દત્વા લજ્જમાનમા-
ત્માનન્દં વ્યચષ્ટ સઃ ॥૩૮॥ નિષ્કાસિતેતઃ સન્તાડ્ય બ્રહ્માનન્દેન

ખાલીખટ જોધને ભગવાને એ લાડુ નાંખ્યા ॥૩૪॥ તેપછી ભગવાન શ્રીહરિ
ખોતાની સાલિલાય રાહ જોઈ રહેલા કૃપાનંદમુનિને જોધને, હસ્તમાં એક
લાડુ લધને તેમની પાસે જતાં તેમને તૃપ્ત થએલા જાણીને અર્ધો લાડુ
ભાગીને આપવા ઈચ્છતા શ્રીહરિને જાણીને કૃપાનંદમુનિ જોડ્યા કે-‘હે
ભગવન! આ અતિ દૃઢ લાડુને ભાગતાં આપની કોમળ આંગળીયોને શ્રમ
થશે, તો ભાગ્યા વિના આખોજ લાડુ મુકી દો’ એમ જોડ્યા. આવું તેમનું
વચન સાંભળીને તેમના પાત્રમાં તે એક લાડુ નાંખીને જેટલાકમાં બીજો
લાડુ નાંખવા બચ છે તેટલાકમાં તેમણેપણ સિંહગર્જના કરી. તેથી રોકાઈ
જતાં પાછા વળીને શુકાનંદમુનિ પાસે પીરસવા ગયા ॥૩૫-૩૭॥ બહુ
એસી રહેવાના પ્રસંગને લીધે મંદ જઠરાગ્નિ થવાથી આહારથી અધિક જમવા
માટે અશક્ત હોવાથી ભોજનભાજનમાં અવશેષ રહેલા પ્રથમ શ્રીહરિએ
પીરસેલા પકવાન-જલેખીને દાંતવડે ધીમે ધીમે આવતા શુકાનંદમુનિને
તૃપ્ત થએલા જાણીને ‘જો હું અધિક પીરસીશ તો માંડ શાસ્ત્રશોધન આલો-
ચનાદિ કાર્ય એસીને આ નહિ કરી શકે’ એવો વિચાર કરીને શ્રીહરિએ
અરધીજ જલેખી આપી. તેપછી માગવા માટે લજ્જતા આત્માનંદમુનિને
જોડ્યા. ‘હે મુને! તમો લાજવ્યાકુળ કેમ વર્તો છો? બ્રહ્માનંદમુનિએ તો
‘અહીં આવો અહીં આવો’ એમ મને સ્પષ્ટ ભાષામાં બોલાવીને લાજને
તો સમ્યક્ પ્રહાર કરીને અહીંથી દૂર કાઢી મુકીજ છે, તેનો હવે ફરીથી
આ સમવાયમાં પ્રવેશ થવો ઉચિત નથી, તો હવે લાજને મુકીને તમો
યથેચ્છ માગીને થહણ કરો અને પુષ્કળ જમો’ એમ બોલતા થકા ભગ-

તુ ત્રપા । ગૃહાણ ભુજ્ઞ તત્સ્વેષ્ટમિત્યુક્તવાદાત્સ લઙ્કૌ ॥૩૯॥
 શણ્કુલીભૃતવક્રેણ બ્રુવતે ચાસ્ફુટં દદૌ । મહાનુભાવાનન્દાય
 કરણ્યં સાર્ધલઙ્કુકમ્ ॥૪૦॥ એવમન્યાનપિ હરિર્ભોજકાન્પરિવેષ્ય
 સઃ । ભક્તં ચ કથિકાં સૂપં દાપયિત્વાશુધત્કરૌ ॥૪૧॥ ભુક્ત્વા
 કરમુખં તે ચ વિશોધ્ય સ્વસ્વકેતનમ્ । ફુલ્લતુન્દા યયુઃ સર્વે
 ભોજકા મુખફૂલકૃતાઃ ॥૪૨॥ તતશ્ચ પાર્ષદાન્સર્વાન્ ક્ષત્રિયા-
 દીન્સ પૂર્વવત્ । ભોજયામાસ ભક્તાન્સ્વાનન્યાંશ્ચાન્નાર્થિનો જનાન્
 ॥૪૩॥ તતઃ સ પારણાં કર્તુ યોષાશ્ચાજ્ઞાપ્ય સર્વેશઃ । ભોજનાર્થે
 તતસ્ત્વાયાન્નિજમન્દિરમીશિતા ॥૪૪॥ પાકં વિધાય શ્રીકૃષ્ણનૈ-
 વેદ્યં વૈશ્વદેવિકમ્ । કૃત્વૈવ વિદધે સ્વામી પારણાં ધર્મવત્સલઃ
 ॥૪૫॥ અકુર્વન્સ દિવાનિદ્રાં પાર્ષદાનાં પુરો ગુણાન્ । જયાયા

વાને તેમના પાત્રમાં બે મોતીયા લાડુ એકદમ પીરસી દીધા, તેથી તેમણે
 સિંહ ગર્જના કરી ॥૩૯-૪૦॥ તેપછી જલેખીથી મુખ ભરેલું હોવાથી
 અસ્પષ્ટપણે બોલતા મહાનુભાવાનંદમુનિને ભગવાને પોતાના હસ્તમાં રહેલો
 દોઢ લાડુ આપ્યો. એટલે તેમણે કેસરીનાદ કર્યો ॥૪૦॥ આ પ્રકારે ખીન્ત
 પણ જમતા મુનિઓને પીરસીને, પીરસનારા વિપ્રો પાસે ભાત કઢી દાળ
 પીરસાવીને, પોતે હસ્ત શુદ્ધિ કરી ॥૪૧॥ તે તમામ જમનારા મુનિજનો
 પૂર્વોક્ત પ્રકારે યથેષ્ટ જમી તૃપ્ત થઈને, હસ્ત મુખની વિશુદ્ધિ કરીને, પ્રકુ-
 લિત પેટવાળા અને કુતકારાથી પરિપૂર્ણ મુખવાળા (મુખથી હાંફતા) હોઈને
 ધીમે ધીમે પોતપોતાને નિવાસ સ્થાનકે ગયા ॥૪૨॥ તેપછી ભગવાને
 સોમવર્માદિ સમસ્ત પાર્ષદો, હેમંતસિંહાદિ ક્ષત્રિયાદિ પોતાના ભક્તો અને
 અન્નાર્થિજનોને અન્નકૂટોત્સવમાં જેમ એમ જમાડ્યા ॥૪૩॥ તેપછી ભગ-
 વાન્ જયાપ્રમુખ ભક્ત સ્ત્રિયોને પારણાં કરવાની આજ્ઞા આપીને, ત્યાંથી
 પોતેપણ પારણાં કરવા પોતાના મંદિરમાં પધાર્યા ॥૪૪॥ તે આ ભગવાને
 ધર્મેકપ્રિય હોવાથી સ્વયં પાક કરીને, ભગવાનને નિવેદન કરીને, વૈશ્વદેવ
 કરીનેજ પારણાં કર્યા ॥૪૫॥ પારણાં કર્યા પછી દિવસે નિદ્રાને નહિ કરતા
 ભગવાન્ પોતાના સોમવર્માદિ પાર્ષદોની આગળ જયાની પરમ ભક્તિ અને

વર્ણયન્નેવ તત્ર યામમુપાવિશત્ ॥૪૬॥ એવમેવ નૃપતે ! જગત્પતિઃ
શ્રીહરિર્ભવતિ ભક્તવત્સલઃ । દમ્ભહીનનિજસેવિમાનવાન્નાધિકં
કિમપિ તસ્ય સર્વથા ॥૪૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મ-
શાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે ભોજને હરિપરિવેષણલીલાવર્ણનનામૈકોનચ-
ત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૯॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથ પ્રદોષે ભગવાનુપાયાત્ પુનર્વહિર્વેદિમુદાર-
કીર્તિઃ । તાવજ્જનૌઘા મુનયશ્ચ સર્વે યોષાશ્ચ તત્રૈત્ય મુદા નિષેદુઃ
॥૧॥ તત્રોપવિશ્ય પ્રભુરાત્મપીઠે પર્યેક્ષત સ્વાન્ વિનયાવનમ્પ્રાન્ ।

ગુણવિશેષોને વખાણતા થકાજ પોતાના મંદિરમાં એક પહોર વિરાજમાન
રહ્યા ॥૪૬॥ હે નૃપતે ! તે આ જગત્પતિ ભગવાન શ્રીહરિ પૂર્વોક્ત પ્રકારે
ભક્તવત્સળ હોવાથી તેમને પોતાના ચરણનીજ એક સેવાપરાયણ દંભ-
રહિત જન થકી ખીજું કંઈપણ અધિક અભિમત ભૂમિમાં સર્વથા છેજ
નહિ. ભક્તજ એક સર્વથકી અધિક અભિમત છે ॥૪૭॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
ગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે ભોજને હરિપરિવેષણ-
લીલાવર્ણનનામૈકોનચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૯॥

અધ્યાય ૪૦ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! તેપછી સર્વત્ર પ્રસરી છે વિપુલ કીર્તિ
જેમની એવા ભગવાન શ્રીહરિ આવીને સાયંકાળે ફરીથી નિબતડ તળે
રહેલી બહિર્વેદી ઉપર રહેલા સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા. તેટલાકમાં
સમસ્ત મુનિજનો અને સમસ્ત સ્ત્રીપુરૂષ સત્સંગિજનો તે સભાસ્થાનમાં
સત્વર આવીને ભગવાનના વચનામૃત રસને પાન કરવાની લિપ્સાથી મ-
ર્યાદા મુજબ હર્ષથી બેસી ગયા ॥૧॥ પ્રભુ શ્રીહરિ શ્રીવાસુદેવની સંધ્યા
આરતીને અંતે શ્રીનારાયણના નામના ઉચ્ચારણનો ધ્વનિ (નારાયણ ધૂન્ય)
કરીને, ફરીથી તે સભામાં રહેલા પોતાના ઉન્નત આસનમાં બેસીને ભક્તિ

૧ આ અધ્યાયમાં પુજ્યજીવપ્રમુખ ભક્તજનોએ પુછેલા ભગવાને કરેલો
વિદુરનીતિના ઉપદેશનો અનુવાદ કર્યો છે.

સુશિક્ષિતાંસ્તાનપિ સાધુવર્ત્મ ભૂયો વિવક્ષુઃ સ ગિરં જગાદ ॥૨॥
 શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—યૂયં હિ વર્ણાશ્રમિણસ્ત્યાગિનો મુનયસ્તથા !
 સર્વે સમ્મિલિતાઃ સ્થાત્ર કૃષ્ણભક્તા યમાન્વિતાઃ ॥૩॥ તેષાં મધ્યે
 ભવેદ્દેષાં પ્રશ્ન્યં કિમપિ પ્રજાઃ ! । તે માં પુચ્છન્તુ નિર્ભીકાઃ કશ્ચિદ્દો
 માસ્તુ સંશયઃ ॥૪॥ સુવ્રત ઉવાચ—एवमुक्ते भगवता राजानस्तत्र

વિનયથી અતિનમ્ર પોતાના ભક્તોને કૃપાદૃષ્ટિથી આરે બાળુ બોધને,
 ધર્મમાર્ગમાં સુશિક્ષિત એવા પણ તે સમસ્ત ભક્તોને ફરીથી વિશેષપણે
 સંતોના માર્ગનો બોધ આપવાની વાંછાથી એવું વચન બોલ્યા ॥૨॥
 શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે જનાઃ ! તમો સર્વે વર્ણાશ્રમી-વર્ણાશ્રમ-
 ધર્મથી નહિ પડેલા, કેવળ વર્ણાશ્રમધર્મનું અનુપાલન કરનારા એમ નહિ
 કિંતુ ત્યાગી-પોતપોતાને જે વિહિત હોય તેથી ધૃતિર વિષયના ત્યાગમાં
 નિષ્ઠાવાળા, (આતો ગૃહસ્થ અને તેથી ધૃતિરને સાધારણ છે, અર્જુનીય
 વિહિતસેવનમાત્ર પરાયણ પણ કામનાને અનુસારે ગતિવાળા નહિ) કેવળ
 કામનાએ રહિતપણું એમજ નહિ કિંતુ મુનિ-મનનશીલ, (દેહાતિરિક્ત
 આત્મસ્વરૂપના મનનશીલ) કેવળ આત્મમનનપરતા નહિ કિંતુ ભગ-
 વાન પુરૂષોત્તમ શ્રીકૃષ્ણમાં સાક્ષાત્ ભક્તિનિષ્ઠાને પામેલા, માટેજ એમાં
 અનુગુણ એવા યમ નિયમાદિકે સંપન્ન છે. આવા સુગુણશીલ તમો અ-
 મારી સન્નિધિમાં હમણાં એક સ્થળમાં ભેગા મળ્યા છો. તો હે જનાઃ !
 તમારે મધ્યે જે કોઈ એકને પણ જે કોઈપણ અર્થમાં જાણાસા હોય તો
 મને નિર્ભય થઈને પુછો, જેથી એક જણનો સંશય ટાળવાના પ્રસંગથી
 બધાય કૃતાર્થ થઈ જાય. અથવા એવો અર્થ કરવો કે-અહીં ભેગા મળે-
 લામાં કેટલાએક વર્ણિયો, કેટલાક ગૃહસ્થો, કેટલાક સાધુઓ અને કેટ-
 લાક ત્યાગધર્મમાં નિષ્ઠાવાળા પાર્ષદો છે, તે તમો સર્વે આ સભામાં ભેગા
 મળેલા છો. (આ યોજનામાં ‘વર્ણાશ્રમિણુઃ’ આ પદથી વર્ણિયો અને ગૃહ-
 સ્થો લેવા, ‘મુનયઃ’ આ પદથી સાધુદીક્ષાને પામેલા લેવા, ‘ત્યાગિનઃ’ આ
 પદથી સાધુઓ થઈ ભિન્ન ત્યાગનિષ્ઠ પાર્ષદો લેવા) ॥૩-૪॥ સુવ્રતઃકપિ
 કહેછે—હે રાજન ! એરીતે ભગવાને કહેતાં સભામાં બેઠેલા પુંજજીત

સંસ્થિતાઃ । પુઞ્જિદ્વાસ્તુસૂરાદ્યા ભક્તાઃ પ્રશ્નમકુર્વત ॥૫॥ પરસ્પરં
તે સમ્મન્ય નમસ્કૃત્ય પ્રભું નૃપ ! । વદ્ધાઞ્જલિપુટાઃ પ્રોચુર્વાચં
લોકહિતાવહામ્ ॥૬॥ રાજાન ઋચુઃ—વયં સર્વે નૃપાઃ સ્વામિન્ !
પ્રજાશ્ચેમા નિરન્તરમ્ । પ્રવૃત્તિધર્મસ્થિતયસ્ત્વાં શ્રિતાઃ સ્મો જગ-
દુરો ! ॥૭॥ તેષાં નો યદ્ભવેત્કાર્યમકાર્યં યચ્ચ સર્વથા । તત્પૃથગ્વિ-
શદીકૃત્ય ત્વં બોધયિતુમર્હસિ ॥૮॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ તૈરાદરા-
ત્પૃષ્ઠઃ પ્રસન્નઃ સ મુનીશ્વરઃ । સ્મરન્સ્વભક્તં વિદુરં પ્રોવાચ વચનં
નૃપાન્ ॥૯॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—યે પણ્ડિતા ઇતિ પ્રોક્તાઃ સચ્છા-
સ્ત્રેષુ ચ સાધવઃ । તેષાં યદ્વચનં તત્તુ કાર્યમેવેતિ નિશ્ચિતમ્ ॥૧૦॥
તત્રૈવોક્તાશ્ચ યે મૂર્ખા અસન્તશ્ચ કુબુદ્ધયઃ । તદુક્તં વચનં ભક્તા !

પ્રમુખ રાજવંશીઓ પુછવા યોગ્ય અંશમાં પરસ્પર વિચાર કરીને, એ
હાથ બેડી પ્રભુને પ્રણામ કરીને સર્વ જનોના હિતમાટે એમ પુછવા
લાગ્યા ॥૫-૬॥ રાજાઓ પુછેછે—હે સ્વામિન્ ! અમો રાજાઓ છીએ,
પ્રભુનું પરિપાલન કરવું એ અમારો ધર્મ છે, તો આ અમારે સહજ
ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ ઘણીજ ક્ષણેક્ષણે થયા કરે, જે આ પ્રભુઓ પરિપાલનીય
છે તેપણ પત્ની પુત્ર પશુ ક્ષેત્રાદિકના સંરક્ષણને અનુગુણ પ્રવૃત્તિ-
માર્ગમાં નિષ્ઠાવાળી વર્તે છે, એરીતે સતત અવર્જનીય પ્રવૃત્તિમાર્ગવાળા
અમારે મોક્ષમાર્ગમાં વિરોધિ અકાર્યનો પ્રસંગ જે રીતે ન થાય અને તેને
અનુકૂળ કાર્યમાંજ અન્વય થાય તે રીતે સર્વથા કાર્ય અકાર્યનો વિવેક
સ્પષ્ટપણે જગદ્ગુરૂ આપના શરણપરાયણ અમોને કહેવાને યોગ્ય છે
॥૭-૮॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભક્તરાજ રાજાઓએ
આદરથી પુછેલા મુનિપતિ ભગવાન્ પ્રસન્ન થઈને પોતાના એકાંતિક ભક્ત
વિદુરજીને સ્મરણ કરતા થકા તે રાજાઓ પ્રત્યે વચન બોલ્યા ॥૯॥
શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્ત નૃપાઃ ! સચ્છાસ્ત્રોમાં જેમને પંડિત
અને સાધુ કહ્યા છે તેઓનું જે વચન એજ કરવા યોગ્ય છે (તેમણે
અવબોધ કરેલુંજ કાર્ય છે) એવો નિશ્ચય કરેલો છે. અને સચ્છાસ્ત્રોમાંજ
જેમને મૂર્ખ અસંત કુબુદ્ધિ કહ્યા છે તેમનું જે વચન (તેમણે અવબોધ

અકાર્યમિતિ મે મતમ્ ॥૧૧॥ પણ્ડિતાનાં ચ મૂર્ખાનાં લક્ષણાનિ
સવિસ્તરમ્ । કાર્યાકાર્યે ચ વિદુરો ધૃતરાષ્ટ્રં પુરાઽવદત્ ॥૧૨॥
પ્રોક્તા વિદુરનીતિઃ સા ગૃહિણાં ત્યાગિનાં હિતા । તામભ્યસ્ય તતો
જ્ઞેયઃ કાર્યાકાર્યવિનિર્ણયઃ ॥૧૩॥ સર્વેષાં નીતિશાસ્ત્રાણાં સારો વૈદુ-
રિકો નયઃ । તેનૈવ વર્તમાનાનાં યુષ્માકં સર્વતઃ સુખમ્ ॥૧૪॥ એત-
ત્સંશીલિનઃ કાપિ સન્તાપૈસ્ત્રિવિધૈરપિ । પીડિતું નૈવ શક્યન્તે
સ્થિતાવ્યવહૃતૌ જનાઃ ॥૧૫॥ એતદુક્તપ્રકારેણ વર્તમાનાઃ ક્રિયા-
સ્વપિ । યૂયં ભજન્તઃ શ્રીકૃષ્ણં સુખિનોઽત્ર ભવિષ્યથ ॥૧૬॥ સુવ્રત
ઉવાચ—ઇત્યુક્તાસ્તે નૃપતયો રાજન્ભગવતાઽસ્થિલાઃ । જનાશ્ચ
મુનયો દૃષ્ટાસ્તથેત્યૂચુઃ પ્રણમ્ય તમ્ ॥૧૭॥ સ્વસ્વસ્થાનં તતો ગન્તુ-

કરેલું) તે તો નજ કરવા યોગ્ય છે એવો અમારો સિદ્ધાંત છે ॥૧૦-૧૧॥
પંડિતો અને મૂર્ખોનું લક્ષણ સચ્છાસ્ત્ર શ્રદ્ધા જાણવું. તેમાં પણ મહા-
ભારતમાં ધૃતરાષ્ટ્ર વિદુરના સંવાદરૂપ, નીતિનો અવળોધ આપનાર,
વિદુરનીતિ નામથી જે વિખ્યાત છે તે મુખ્ય પ્રમાણ છે, કારણ કે
તેમાં પંડિતો અને મૂર્ખોનાં લક્ષણો કહ્યાં છે તથા કાર્યાકાર્યનો વિવેક
વિસ્તારથી કહ્યો છે ॥૧૨॥ તે આ વિદુરનીતિ ગૃહિજનો તથા ત્યાગિ-
જનોના પરમ હિતને જણાવે છે, તેનો અભ્યાસ કરનારાને કાર્ય
અકાર્યનો સમુચિત વિવેક જાણવામાં આવે છે. ધર્મ્ય નીતિને પ્રતિપાદન
કરનારાં સમસ્ત શાસ્ત્રોને મધ્યે વિદુરજીએ કહેલી નીતિ મેં સારતમ
માની છે. માટે તેમાં કહ્યા પ્રમાણેજ વર્તનારા તમોને સર્વ પ્રકારે
સુખજ થાય ॥૧૩-૧૪॥ વ્યવહાર માર્ગમાં રહેલા પણ જનો જે આ
નીતિમાં કહેલા માર્ગને અનુસારે પ્રવર્તે તો તેઓ ક્યારેય પણ ત્રિવિધ
તાપને પામતાજ નથી ॥૧૫॥ માટે તમો સર્વે વિદુરનીતિમાં કહેલી
રીતિએ વ્યવહારક્રિયામાં વર્તતા થકા પણ ભગવદ્ભજનની સંપત્તિને લીધે
આ લોક પરલોકમાં પરમ સુખી થશો ॥૧૬॥ સુવ્રતન્કપિ કહે છે—હે
રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને ઉપદેશ આપેલા સમસ્ત પુંજજીતપ્રમુખ
રાજાઓ, સમગ્ર મુનિઓ તથા બીજા બધા જનો પ્રહર્ષ પામીને શ્રીહરિને

માજ્ઞાતા હરિણા ચ તે । યયુસ્તતો હરિરપિ સ્વીયં મન્દિરમાયયૌ
 ॥૧૮॥ ત્રયોદશીતસ્ત્રિદિને રાત્રૌ હરિરકારયત્ । સભાયાં પશ્ચમ-
 સ્કન્ધકથાં પૌરાણિકેન ચ ॥૧૯॥ નોહ્યઙ્ગ્યા સ્વસ્વમર્યાદેત્યર્થે
 તસ્યા અબૂબુધત્ । સજ્જદોષં કર્મફલાવશ્યભોગ્યત્વમપ્યસૌ ॥૨૦॥
 અષ્ટાદશાદિનાનીત્યં સર્વે તે ભગવજ્જનાઃ । લેભિરે પરમાનન્દં
 કારુણ્યેન જગત્પતેઃ ॥૨૧॥ પૌર્ણમાસ્યાં ચ મહતા સમ્મારેણ સ
 સત્પતિઃ । કારયામાસ જયયા ભક્તિજન્મમહોત્સવમ્ ॥૨૨॥ ઉત્સ-
 વાન્તે નિશિ જનાન્ભક્તાંસ્તાન્ભગવાંસ્તતઃ । આજિજ્ઞપત્સભાસંસ્થો
 ગન્તું દેશં નિજં નિજમ્ ॥૨૩॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—યૂયં સર્વે ભક્ત-
 જના દેશાન્સ્વાન્સ્વાનહર્મુખે । યોષિતોઽધ્વનિ રક્ષન્તઃ સાવધાના

પ્રણામ કરીને 'જેમ કહો છો તેમજ અમો વર્તીશું' એમ બોલ્યા ॥૧૭॥
 તે પછી શ્રીહરિએ સ્વસ્વસ્થાને જવાની આજ્ઞા આપેલા તેઓ પોતપો-
 તાને સ્થાને ગયા. તે પછી ભગવાન પણ પોતાના મંદિરે પધાર્યા ॥૧૮॥
 ત્રયોદશી તિથિને આરંભીને ત્રણ દિવસપર્યંત રાત્રિએ સભામાં ભગવાને
 પૌરાણિક પ્રયાગજીવ વિપ્રપાસે ભાગવતના પંચમ સ્કંધની કથા કરાવી
 ॥૧૯॥ પોતપોતાની મર્યાદા કોઈએ પણ નજ ઉલ્લંઘન કરવી, સંગદોષ
 (ભગવાન થકી ઈતર વસ્તુમાં આસક્તિરૂપ) અનર્થ કરનારો છે, કર્મ-
 રૂળ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે, આટલો તે પંચમસ્કંધ કથાનો સારાંશ
 શ્રોતાઓ પ્રતિ ભગવાને સુખેથી બોધ થાય એ રીતે સમજાવ્યો ॥૨૦॥
 એરીતે સમસ્ત તે ભગવજ્જનો સ્વામિનારાયણ ભગવાનની પરમ કૃપાથી
 અઢાર દિવસ પર્યંત પરમાનંદ પામ્યા ॥૨૧॥ કાર્તિક પૂર્ણિમાએ સત્તાપતિ
 શ્રીહરિએ મહાસંભારથી ભક્તિજન્મમહોત્સવ જયાપાસે કરાવ્યો ॥૨૨॥
 ઉત્સવને અંતે રાત્રિએ થએલી સભામાં વિરાજમાન ભગવાને સર્વ ભક્ત-
 જનોને દુર્ગપુર થકી પોતપોતાના દેશપ્રતિ જવાની આજ્ઞા આપી
 (મુનિઓને પણ અજ્ઞનોને બોધ આપવા દેશાંતરમાં જવાની આજ્ઞા
 આપી) ॥૨૩॥ આજ્ઞાપનનો પ્રકાર એવો કે-હે ભક્તજનો ! તમો
 સર્વે આવતી કાલે પ્રાતઃકાળે અહીંથી નીકળીને માર્ગમાં સાવધાન થઈ

વ્રજન્તિવતઃ ॥૨૪॥ દેહાદન્યં બ્રહ્મરૂપં નિશ્ચિત્યાત્માનમચ્યુતમ્ ।
 ભજન્તશ્ચ સ્વધર્મસ્થાસ્તદ્ધામ પ્રાપ્સ્યથ ધ્રુવમ્ ॥૨૫॥ પ્રાપ્ય બ્રહ્મપુરં
 તત્ત્વ સર્વધામોત્તમોત્તમમ્ । ભોગાનલૌકિકાંસ્તત્ર તત્સાત્પ્રાપ્સ્યથ
 વ્હક્ષિતાન્ ॥૨૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ શ્રુત્વા પ્રભોર્વાક્યં મુનિભિઃ
 સહ તે જનાઃ । નત્વા તં દૃષ્ટ્વમનસઃ પપ્રચ્છુરિદમાદરાત્ ॥૨૭॥
 જના ઝુઝુઃ—પ્રકાન્તિકાઃ કૃષ્ણભક્તા જ્ઞાનવૈરાગ્યભક્તિભિઃ ।
 સમ્પન્ના ભગવન્ ! ધર્મેર્લભન્તે ધામ તસ્ય યત્ ॥૨૮॥ યશ્ચોચ્યતે
 પરં ધામ ત્વયા બ્રહ્મપુરાભિધમ્ । તદ્ધિ વેદિતુમિચ્છામો વયં સર્વે
 સ્વરૂપતઃ ॥૨૯॥ તત્સાત્ત્વં કૃપયાસ્મભ્યં સ્વરૂપં તસ્ય તત્ત્વતઃ । વકુ-
 મર્હસિ ભો સ્વામિસ્ત્વદન્યો નૈવ વેત્તિ તત્ ॥૩૦॥ સુવ્રત ઉવાચ—
 પૃષ્ઠઃ સ ઇત્યં નિજભક્તસદ્ભૈર્વિવ્રિત્સુભિર્ધામ પરં મુરારેઃ । પ્રહર્ષયં-

સ્વસ્વસંબન્ધવાળી સ્ત્રિયોની રક્ષા કરતા થકા પોતપોતાના દેશોપ્રતિ
 બળ્યો ॥૨૪॥ આત્માને દેહ થકી વસ્તુતાએ વિલક્ષણ બ્રહ્માત્મક નિશ્ચય
 કરીને, એજ રીતે આત્માનું અનુસ્મરણ કરતા, કૃષ્ણપરમાત્માને સર્વ
 પ્રકારે ભજતા, સ્વધર્મમાં વર્તતા તમો સર્વે સુખેથી તેમના ધામને
 દેહને અંતે નિશ્ચિ પામશો ॥૨૫॥ સમસ્ત ઉત્તમ ધામોને મધ્યે પણ
 ઉત્તમ બ્રહ્મપુર નામની તે ભગવદ્ધામને પામીને, તેમાં અલૌકિક
 અભિલષિત ભોગોને તે શ્રીકૃષ્ણભગવાન થકી પામશો ॥૨૬॥ હે રાજન્!
 આપું ભગવાનનું વચન સાંભળીને તે સત્સંગિજનો મુનિજનોની સાથે તેની
 જુજાસાવાળા થઈ ભગવાનને નમસ્કાર કરીને, મનમાં પરમ હર્ષ પામીને
 એમ આદરથી પુછવા લાગ્યા કે—હે ભગવન્ ! ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્યે સંપન્ન
 અને કૃષ્ણ પરમાત્મામાં પરમા ભક્તિને પામેલા એકાંતિક જનો જે ધામને
 પામે છે અને જેને તમો બ્રહ્મપુર નામથી પરંધામ કહો છો, તેને અમો સર્વે
 સ્વરૂપ સ્વભાવથી જાણવા વાંછીએ છીએ. હે સ્વામિન્ ! તમારા થકી
 બીજો કોઈ પણ તે ધામના સ્વરૂપને જાણતોજ નથી, માટે આપજ કૃપા
 કરીને તેનું સ્વરૂપ તત્ત્વથી અમોને કહેવાને યોગ્ય છો ॥૨૭-૩૦॥
 સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવાનના પરમ ધામને જાણવાની

સ્તાનવદદ્યાલુર્નારાયણો ભક્તજનૈકબન્ધુઃ ॥૩૧॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे विदुरनीत्युपदेशकथननामा
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

શ્રીનારાયણમુનિહવાચ—ભક્તાઃ ! શ્રુણુત વક્ષ્યામિ રૂપં બ્રહ્મ-
પુરસ્ય વઃ । એકાન્તિકાનાં ભક્તાનાં પ્રાપ્ત્યસ્યાતિસુખસ્ય ચ ॥૧॥
एतद्ब्रह्मस्यमस्तीति पुराणेषु महर्षिभिः । न सम्यग्विस्तरेणोक्तं
प्रोक्तं नामान्तरेण च ॥२॥ छान्दोग्योपनिषद्येतन्मोक्षधर्मेषु भारते ।

વાંછાવાળા પોતાના ભક્તસમાજે આ પ્રકારે પુછેલા પરમ કૃપાળુ ભક્ત-
જનૈકબન્ધુ ભગવાન્ સ્વામિનારાયણ તે ભક્તોને આનંદ આપતા થકા
બોલ્યા ॥૩૧॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધ-
ન્યુત્સવે વિદુરનીત્યુપદેશકથનનામા ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૦॥

અધ્યાય ૪૧ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તાઃ ! એકાંતિક ભક્તોએજ પ્રાપ્ત્ય
અને જેને પામેલાઓને સુખ નિરવધિ મળે છે, તે બ્રહ્મપુર ધામનું સ્વરૂપ
ગુણાદિક તમોને કહું છું તેને સાવધ મનથી સાંભળો ॥૧॥ આ ધામ ભક્તિ-
રસવેદીઓ થકી અન્યત્ર નહિ પ્રકાશનીય હોવાથી પરમ રહસ્ય છે એમ
અભિપ્રાય કરીને મહર્ષિઓએ પુરાણમાં વિસ્તારથી રૂઢી રીતે કહ્યું નથી.
કવચિત્ કવચિત્ વૈકુંઠ ગોલોક આદિક પર્યાય નામોથી સંગ્રહમાં કહ્યું છે
॥૨॥ આ બ્રહ્મપુર છાંદોગ્યોપનિષદમાં “તદરશ્વ હ વૈ જ્યશ્ચાર્ણવૌ બ્રહ્મલોકે
તૃતીયસ્યામિતો દિવિ તદૈરંમદીયં સરસ્તદશ્વત્થઃ સોમસવનસ્તદપરાજિતા
પૂર્વંહ્યણઃ પ્રભુવિમતં હિરણ્મયમ્” “ધૃત્વા શરીરમકૃતં કૃતાત્મા બ્રહ્મલો-
કમભિસમ્ભવામિ” “તદેતત્ સત્યં બ્રહ્મપુરમ્” (અક્ષરબ્રહ્મ નામનું પુર
જેનું છે એવો તેનો અર્થ કરવો, તેથી અક્ષર તેમનું ધામ છે એમ જણાય
છે) ઇત્યાદિ શ્રુતિઓએ સંક્ષેપમાં ઉપવર્ણવ્યું છે. ઉપનિષદંતરમાં પણ

૧ આ અધ્યાયમાં અક્ષરધામાધિપતિ ભગવાને એકાંતિક ભક્તોએ પ્રાપ્ત્ય
બ્રહ્મપુર ધામના સ્વરૂપ ગુણાદિકનું નિરૂપણ કર્યું છે.

સ્કાન્દાદિષુ પુરાણેષુ સંક્ષેપેનોપવર્ણિતમ્ ॥૩॥ યુષ્માકં ચાધિકારિત્વાન્મદ્ભક્ત્યા શુદ્ધચેતસામ્ । કથયામિ કથામેતાં જના !
 બ્રહ્મપુરાશ્રયામ્ ॥૪॥ બ્રહ્માણ્ડમોલકે હ્યસ્મિન્ભુવનાનિ ચતુર્દશ ।
 સપ્તોર્ધ્વં સપ્ત ચાધસ્તાદ્વર્તન્તે સંસ્થિતાનિ વૈ ॥૫॥ લોકાંશ્ચતુર્દશૈવ-
 તાન્ પૃથિવ્યાવરણં જનાઃ ! । કોટિયોજનવિસ્તીર્ણમભિતો વ્યાપ્ય
 વર્તતે ॥૬॥ ઉપર્યુપરિ તસ્યાપિ જલં તેજો મરુન્નભઃ । અહઙ્કારો મહ-
 ત્તત્ત્વમિતિ ચાવરણાનિ ષટ્ ॥૭॥ એકૈકસ્માદ્દશદશગુણિતં હ્યુત્તરો-
 ત્તરમ્ । જ્ઞેયં ચાવરણં પૂર્વાત્સૌક્ષ્મ્યેણાપ્યધિકં પરમ્ ॥૮॥ એતેષામપિ
 સર્વેષાં કારણં યત્તદષ્ટમમ્ । પ્રકૃત્યાખ્યં નિગદિતં મહદાવરણં

‘તદક્ષરે પરમે વ્યોમન્’ ‘યો વેદ નિહિતં ગુહ્યાયાં પરમે વ્યોમન્’ ઇત્યાદિ
 શ્રુતિઓએ સંક્ષેપમાં ઉપવર્ણન કર્યું છે. તથા મહાભારતના શાંતિપર્વમાં
 આવેલા મોક્ષધર્મમાં ‘પ્રાપ્યાવધ્યં બ્રહ્મપુરં રાજેવ સ્યામહં સુખી’ ઇત્યાદિ
 વચનથી સંક્ષેપમાં ઉપવર્ણવું છે તથા સ્કાન્દાદિ પુરાણોમાં ‘યદ્બ્રહ્મપુરમિ-
 ત્યાહુભગવદ્દામ સાત્વતાઃ’ ‘દર્શયામાસ લોકં સ્વં ગોપાનાં તમસઃ પરમ્’
 ઇત્યાદિ વચનોવડે સંક્ષેપમાં ઉપવર્ણન કર્યું છે ॥૩॥ હે જનાઃ ! યદ્યપિ આ
 ધામના સ્વરૂપ સ્વભાવાદિકનું વર્ણન તો અલક્ષ્ણે નજ કહેવા યોગ્ય છે
 તથાપિ તમો મારેવિષે અનન્યલક્ષિતી શુદ્ધ ચિત્તવાળા હોવાથી આના
 શ્રવણમાં અધિકારી છો, માટે એના સંબન્ધવાળી સ્વરૂપ સ્વભાવાદિકના
 નિરૂપણની કથાને હું કહું છું ॥૪॥ આ બ્રહ્માંડ ગોલકમાં ભૂરાદિ સાત
 ઉપર ઉપર રહેલાં અને અતળાદિક સાત નીચે નીચે રહેલાં, એરીતે ચૌદ
 ભુવનો વર્તે છે ॥૫॥ હે જનાઃ ! તે આ ચૌદ લોકોને આરે આજી વ્યાપીને
 એક કોટી યોજન વિસ્તારવાળું (વિશાળ) પૃથિવીનું આવરણ વર્તે છે
 ॥૬॥ પૃથિવ્યાવરણની પણ ઉપર ઉપર જળ તેજ વાયુ આકાશ અહંકાર
 અને મહત્તત્ત્વ આ છ આવરણો વર્તે છે. એક એક આવરણ થકી ઉત્ત-
 રોત્તર આવરણ દશ દશ ઘણું અધિક જાણવું અને વળી પ્રથમ આવરણ
 થકી ઉત્તર ઉત્તર આવરણ સૂક્ષ્મતા ગુણથી પણ અધિક જાણવું ॥૭-૮॥
 હે જનાઃ ! આ સાતેય મહદાદિ આવરણોનું કારણ જે ત્રણ ગુણની સમ-

જનાઃ ! ॥૯॥ તતઃપરં ચિદાકાશમસ્તિ તેજોમયં મહત્ । અનાદ્યનન્તં
તદ્ધામ પરમવ્યોમસંશ્લિતમ્ ॥૧૦॥ કોટિચન્દ્રાર્કવહ્નીનાં મિલિતં
યન્મહન્મહઃ । તદેકદેશતેજોઽગ્રે યાતિ સ્વચોતતાં હિ તત્ ॥૧૧॥
અસ્તિ તત્રાનન્દમયી સુધાસિન્ધુર્મહાનદી । નિત્યાનન્તા ચ
ગમ્ભીરા યામાહુર્વિરજામપિ ॥૧૨॥ સુધાસિન્ધોરસ્તિ મધ્યે દ્વીપઃ
સત્તાત્મકો મહાન્ । ભૂરિતેજોમયો દિવ્યઃ સુખરૂપઃ સનાતનઃ ॥૧૩॥
નિવહૈઃ કામધેનૂનાં વૃષભૈશ્ચારુવિગ્રહૈઃ । જુષ્ટશ્ચાપ્રાકૃતૈરન્યૈર્વિવિ-
ધૈર્મૃગપક્ષિભિઃ ॥૧૪॥ પારિજાતૈઃ કલ્પવૃક્ષૈર્મન્દારાદિભિરદ્વિપૈઃ ।

તારૂપ પ્રકૃતિ નામનું છે તે સમસ્ત ઉક્ત આવરણોને અભિવ્યાપીને આવ-
રણુ છે. તે આ આકાશ આવરણુ સર્વથી મોટું છે ॥૯॥ તે પ્રકૃતિના આવ-
રણુ થકી અનંતર તેજોમય મહત્-અપરિચ્છિન્ન ચિદાકાશ (સ્વયંપ્રકાશ
દ્રવ્યવિશેષ) વર્તે છે, આદ્યંતે રહિત (દેશથી અને કાળથી અપરિચ્છિન્ન)
તે ચિદાકાશ પરમ વ્યોમ સંશ્લિત ધામ કહ્યું છે, તે આ ધામના એક દેશના
તેજની સન્નિધિમાં એક સાથે ઉદય પામેલા કોટિ પરિમિત ચંદ્ર સૂર્ય અગ્નિનું
એકત્ર ભેગું મળેલું મહાતેજ પણુ ખદોત (આગીયો જીવડો) પણુને
પામી જાય છે, આવું એ તેજોમય ધામ છે. 'ન તત્ર સૂર્યો આતિ ન
ચન્દ્રતારકં નેમા વિદ્યુતો ભાન્તિ કુતોઽયમગ્નિઃ' એવી શ્રુતિ છે ॥૧૦-૧૧॥
તે ચિદાકાશમાં વિરજા નામે વિખ્યાત કોઈ મહાનદી સુધાપૂરમયી આનં-
દમયી અનંતા ગંભીરા નિત્યસિદ્ધા વહે છે. 'સ આગચ્છતિ વિરજાં નદીં
તાં મનસાત્યેતિ' ઇત્યાદિ શ્રુતિ છે. 'ગચ્છન્ દદર્શ ચિતતામગાધાં વિરજાં
નદીં' એમ સ્કંદપુરાણમાં કહ્યું છે ॥૧૨॥ તે મહાનદીથી યોગરદમ
વિટાએલો, કેવળ સત્તાત્મક, (વિકારે રહિત હોવાથી સતત એક સ્વરૂપ
છે માટે સત્યસ્વરૂપ) અપરિમિત તેજોમય, સુખૈકરૂપ, સનાતન, દિવ્ય
એવો એક મહાન દ્વીપ વર્તે છે ॥૧૩॥ તે આ સત્યદ્વીપ સુખૈકમય અપ્રા-
કૃત કામધેનુઓના સમૂહો, સુંદર અપ્રાકૃત આકારવાળા વૃષભોના
સમૂહો અને બીજા વિવિધ અપ્રાકૃત મૃગપક્ષિઓના સમૂહોથી
સમલંકૃત છે ॥૧૪॥ વળી અલૌકિક પારિજાત કલ્પવૃક્ષ મંદાર આદિક

મલ્લિકાજાતિમુખ્યાભિર્વહ્લીભિઃ પરિતો વૃતઃ ॥૧૫॥ નાનાવિધૈ-
રુપવનૈઃ ફલપુષ્પસમૃદ્ધિભિઃ । નદીભિઃ સરસીભિશ્ચ વાપીભિર્મ-
ણિપર્વતૈઃ ॥૧૬॥ એતૈસ્તેજોમયૈઃ સર્વૈઃ સુખરૂપૈરલૌકિકૈઃ । નિત્ય-
શ્રીભિઃ પરિવૃતઃ સત્યદ્વીપઃ સ રાજતે ॥૧૭॥ અસ્તિ તસ્મિન્ બૃહ-
દુર્ગે શતશૃંગાચલાભિધમ્ । લોકાલોકાચલનિમં પુણ્ડરીકાકૃતિ
ધ્રુવમ્ ॥૧૮॥ મહદ્દ્વિર્ગોપુરૈ રમ્યં ચતુર્ભિસ્તચ્ચતુર્દિશમ્ । સુરક્ષિતં
પ્રતીહારૈઃ સુવલપ્રવલાદિભિઃ ॥૧૯॥ સુદર્શનાદિભિઃ શસ્ત્રૈર્મૂર્તિમ-
દ્ધિરુપાશ્રિતમ્ । અણિમપ્રમુખાભિસ્તન્મહતીભિશ્ચ સિદ્ધિભિઃ ॥૨૦॥
તસ્યાન્તર્વર્તતે દિવ્યા ભૂમિસ્તેજોમયી શુભા । ઉપમાનં કચિત્તસ્યા

દેવતૃઓ અને તેવીજ મલ્લિકા જાતિ (મોગરો જાત) પ્રમુખ લતાઓથી
સર્વતઃ વીંટાએલો છે ॥૧૫॥ વળી નિરંતર અનુવર્તતી ફળ પુષ્પોની સમૃ-
દ્ધિવાળાં, વૃંદાવનાદિ અહુવિધ ઉપવનો (આગળગીયા) તથા અપ્રાકૃત
નદીઓ સરોવરો વાવ્યો તથા અપ્રાકૃત મણિમય પર્વતોવડે સુશોભિત છે
॥૧૬॥ વળી ખીજાં અલૌકિક, તેજોમય, સુખૈકરૂપ, નિત્યશ્રીએ સંપન્ન,
એવાં ભોગ્ય ભોગોપકરણોથી વિંટાએલો તે આ સત્યદ્વીપ સદા વિરાજે
છે ॥૧૭॥ તે આ દ્વીપમાં લોકાલોકાચળને તુલ્ય, કમળની પેઠે ગોળા-
કાર, નિત્ય અપ્રાકૃત, શતશૃંગાચળ નામનું મોટું દુર્ગ (કોટ-કીલો) વર્તે
છે. (કોઈને પણ સદૃશ નહિ અને સર્વવિલક્ષણ આ શતશૃંગાચળને જે
લોકાલોકાચળનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે તે તો અહીંના લોકોની બુદ્ધિમાં આ
બાબત ઉતારવા માટે છે) તે આ મહાદુર્ગ સુખળ પ્રખળ પ્રમુખ દ્વારપાળ
પાર્ષદોએ અધિષ્ઠાન કરેલાં ચાર ઉન્નત પુરદ્વારો (દરવાજાઓ) વડે
સુશોભિત ચાર દિશાવાળું, સદા મૂર્તિમાન સુદર્શનાદિ દિવ્ય આયુધોએ
સંરક્ષણ કરેલું અને મૂર્તિમાન અણિમાદિ મહાસિદ્ધિઓએ ઉપસેવેલું
વર્તે છે ॥૧૮-૨૦॥ તેવા દુર્ગની અંદર દિવ્ય તેજોમયી-સ્વયંપ્રકાશા શુભ
કોઈ ભૂમિ વર્તે છે. આ ભૂમિ તો કોઈ પણ દૃષ્ટાંતથી નિરૂપણ કરી
શકાય એવી નથી, કારણ કે આ બ્રહ્માંડમાં કોઈ પણ તેને તુલ્ય લેશથી
પણ નથી કે જેથી 'આ અંશાંશથી તેને સદૃશ છે, આવી જાતિનું આથી

બ્રહ્માણ્ડે નાત્ર વર્તતે ॥૨૧॥ અભૂતોપમયા તાં ચ નિર્દિશામિ તતો
જનાઃ ! । યદ્યેવં સ્યાત્કચિત્તર્હિ સોપમીયેત તેન વૈ ॥૨૨॥ સ્વચ્છ-
કાચમયી ભૂમિરિયં સર્વા સપર્વતા । તાદૃશ્યઃ સ્યુશ્ચાકૃતયઃ સર્વાઃ
સ્થાવરજઙ્ગમાઃ ॥૨૩॥ યાવત્યશ્ચાન્તરિક્ષસ્થા ગ્રહનક્ષત્રતારકાઃ ।
તાવન્ત એવ સૂર્યાઃ સ્યુઃ સર્વતઃ સુપ્રકાશકાઃ ॥૨૪॥ તૈઃ પ્રકા-
શિતયા ભૂમ્યા કાચમય્યાતિરમ્યયા । આશ્ચર્યરૂપયા નૂનં સા

પણ ઉત્કૃષ્ટ એને જાણો' એમ આપણે દૃષ્ટાંત આપી શકીએ. યથાકથં-
ચિત્ ઉપમાને આરોપીને પણ બુદ્ધિમાં ઉતારવા માટે કહેવું હોય ત્યારે
પણ અભૂત વસ્તુની કલ્પના કરીનેજ કહેવું જોઈએ, તો હે જનાઃ ! હવે
હું તેવું અભૂત ઉપમાન આપું છું કે—જો આ પર્વતસહિત સમસ્ત
ભૂમિ સ્વચ્છ કાચમયીજ હોય અને તેમાં વર્તતી સમગ્ર સ્થાવર જંગમ
આકૃતિઓ સ્વચ્છ કાચમયીજ હોય અને આકાશમાં પ્રકાશમાન શુક્રાદિ
ગ્રહમંડળ અને અશ્વિની આદિક નક્ષત્રમંડળ અને તારામંડળ જેટલું
છે તેટલું બધુંય સર્વતઃ સુપ્રકાશક સૂર્યમંડળજ હોય, તેવા અપરિમિત
સૂર્યમંડળે પ્રકાશ કરેલી અતિમનોહર આશ્ચર્યરૂપ કાચમયી આ ભૂમિની
સાથે જોમ તેમ દૃષ્ટાંતરૂપ કરીને 'એવી તે આ પ્રકાશમયી દિવ્ય ભૂમિ
છે' એમ યથાકથંચિત્ ઉપમા આપી શકાય, વસ્તુતાએ તે પણ કલ્પેલું
હોવાથી દૃષ્ટાંત થઈ શકેજ નહિ, કારણ કે આતો જડ છે અને એતો
અજડ છે. મુખ્ય પ્રકાશ તો અજડ વસ્તુનોજ સ્વભાવ છે, સૂર્યાદિકનો
જે પ્રકાશ છે તે તો શુકલ ભાસ્વરૈક સ્વભાવવાળો પ્રભાવિશેષ હોઈને
દૃષ્ટિને પ્રતિરોધ કરનારા અંધકારને ટાળવામાત્ર ફળવાળો છે, તે પ્રકાશ
પ્રકાશશબ્દનો મુખ્ય અર્થ નથી, જ્ઞાનગતજ જે પ્રકાશધર્મ છે તે તેને
ઉત્પન્ન કરનારી જે અનેક સામગ્રી તેનો ઘટક જે એક દેશ ચક્ષુઃસંબન્ધ
તેને પ્રતિરોધ કરનારી જે તમરૂપ જવનિકા (પડદો) તેને નિવારણ
કરવાના સ્વભાવયોગથી કેવળ તે તેજોમય પ્રકાશમાં ઉપચાર થાય છે
(વસ્તુતાએ તે પ્રકાશ ન કહેવાય, પ્રકાશધર્મ તો જ્ઞાનગતજ મુખ્ય છે)
તો ઔપચારિક એવા પણ પ્રકાશને સ્વીકાર કરીને આશ્ચર્યમયપણે

ભૂમિરુપમીયતે ॥૨૫॥ તદેતત્પરમં ધામ શ્રીકૃષ્ણસ્ય સનાતનમ્ ।
ગોલોક ઇતિ યત્પ્રાહુર્ગોપગોપીગણાવૃતમ્ ॥૨૬॥ દર્શનીયતમં
તદ્ધિ સર્વતોઽસ્તિ મનોહરમ્ । તત્ર યદ્યચ્ચ રત્નાદિ તત્તત્સર્વમલૌ-
કિકમ્ ॥૨૭॥ મુક્તાનાં તત્ર પુંસાં ચ યોષિતામપિ કોટિશઃ ।
દિવ્યાનિ ચાતિભાસન્તિ મન્દિરાણિ ભવન્તિ વૈ ॥૨૮॥ તન્મધ્યે
ઽસ્તિ મહત્તેજઃ કોટિકોટ્યર્કભાસુરમ્ । મનોહરમતિશ્વેતં ઘનં
સચ્ચિત્સુખાત્મકમ્ ॥૨૯॥ યદાહુરક્ષરં બ્રહ્મ સર્વાધારં તથામૃતમ્ ।
અનાદ્યનન્તં પૂર્ણં ચ સ્વયંજ્યોતિઃ સનાતનમ્ ॥૩૦॥ યોગસંસિદ્ધિ-

અંશથી લોકોની બુદ્ધિમાં ઉતારવાવાસ્તે દૃષ્ટાંતરૂપ કરાય છે ॥૨૧-૨૫॥
શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું તે આ સનાતન પરમ-સર્વોત્કૃષ્ટ ધામ છે, જે આ
ધામને ગોપગોપીઓના ગણોથી વીંટાએલું ગોલોક નામથી કહે છે, તેમાં
'યત્ર ગાવો ભૂરિશૃંગા અયાસઃ અત્રાહ તદુહગાયસ્ય વૃષ્ણઃ પરમં પદમવ-
ભાતિ ભૂરિ' એવી શ્રુતિ છે તથા 'ક્રાંત્વા દશોત્તરગુણાઃ પ્રાપ ગોલોકમદ્ધુ-
તમ્ । ધામ તેજોમયં તદ્ધિ પ્રાપ્યમેકાન્તિકૈર્નરૈઃ' એવી સ્મૃતિ છે ॥૨૬॥
જે હેતુ માટે તે ધામ સર્વતો મનોહારિ છે માટેજ અતિશય દર્શનીય
છે, તે ધામમાં જે જે રત્નાદિ વસ્તુમાત્ર છે તે તે સર્વ અપ્રાકૃત છે ॥૨૭॥
તે ધામમાં શ્રીકૃષ્ણના ચરણની પરિચર્યાપરાયણ મુક્ત સ્ત્રીપુરુષોનાં
મંદિરો પ્રકાશૈક સ્વભાવવાળાં અપ્રાકૃત અપરિમિત વર્તે છે ॥૨૮॥ તે
ધામના મધ્યપ્રદેશમાં એકસાથે ઉદય પામેલા કોટિગુણિત કોટિ સૂર્યો-
થકી પણ અતિશય શુકલભાસ્વર મનોહર ઘાટું તત્ત્વતઃ સચ્ચિદાનંદરૂપ
મહત્ કોઈ પણ તેજ વર્તે છે, જેને તત્ત્વદર્શિઓ અક્ષરબ્રહ્મ કહે છે, જે
અક્ષરબ્રહ્માત્મક તેજ આ સમસ્ત જગતના તેના અભિમાની નિત્યમુક્તોના
આશ્રયપણે અથવા સ્વસત્તાના ઉત્કર્ષવિશેષથી આશ્રયભૂત, સનાતન-
નિત્યસિદ્ધ, સ્વયંજ્યોતિ-સત્તાથીજ પ્રકાશમાન, દેશથી વા કાળથી
આઘંતે રહિત અને પૂર્ણ અમૃત-મુક્તોએજ એક પ્રાપ્ય પરમાનંદમય
પરંબ્રહ્મગણિત હોવાથી નિરૂપાધિક અમૃતે પરિપૂર્ણ છે માટે પોતે પણ
પૂર્ણ અમૃતપણે પ્રકાશે છે ॥૨૯-૩૦॥ એજ અક્ષરબ્રહ્મતેજને યોગ-

માપન્નાઃ વદ્રચક્રાણિ નિજાન્તરે । વ્યતીત્ય મૂર્ધ્નિ પદ્યન્તિ યચ્ચ કૃષ્ણ-
પ્રસાદતઃ ॥૩૧॥ તદેતદવગન્તવ્યં ધામ બ્રહ્મપુરં હરેઃ । સર્વધામોત્તમં
કાલમાયાદિભયવર્જિતસૂ ॥૩૨॥ તત્રાશ્ચર્યમયં દિવ્યં મન્દિરં વર્તતે
પ્રભોઃ । તત્સૌન્દર્યં ન શક્તોઽહં ભક્તા ! વર્ણયિતું કિલ ॥૩૩॥
કોટિસૂર્યપ્રતીકાશરત્નસ્તમ્ભાતિભાસુરમ્ । ક્રન્દિભિઃ સકલાભિશ્ચ
જુષ્ટં તત્સર્વસિદ્ધિભિઃ ॥૩૪॥ એકાન્તિકાનાં મુક્તાનાં કોટિમિસ્ત-
ત્પરિશ્રિતમ્ । યોષાભિઃ કૃષ્ણભક્તાભિર્મુક્તાભિશ્ચાપિ કોટિશઃ ॥૩૫॥
રાધાલક્ષ્મ્યાદિમિસ્તત્ર સેવ્યમાનઃ સ્વશક્તિભિઃ । રત્નસિંહાસને
રમ્યે શ્રીકૃષ્ણો હિ વિરાજતે ॥૩૬॥ ન તાદૃશં હિ ભવનં કાપિ

સિદ્ધિએ સંપન્ન એવા યોગિજનો પોતાના શરીરની અંદરજ મૂળાધારાદિ
છ ચક્રોને અતિક્રમ કરીને બ્રહ્મરંધ્રમાં રહેલા સહસ્રદળના કમળમાં
શ્રીકૃષ્ણના અનુગ્રહથી બુવે છે (અર્થાત્ તે અક્ષર યોગિઓને જ્ઞાનેકધન
સ્વરૂપથી પ્રકાશે છે) ॥૩૧॥ તે આ સર્વ ધામોત્તમી અત્યુત્તમ, કાળ-
માયાદિકના ભયે રહિત, સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણનું બ્રહ્મપુરધામ બાણવું ॥૩૨॥
હે ભક્તાઃ ! તે આ ધામના મધ્યે શ્રીકૃષ્ણનું સર્વાશ્ચર્યમય દિવ્ય મહામં-
દિર વર્તે છે. જે આ મંદિરનું નિરવધિ સૌન્દર્ય વર્ણન કરવા સર્વને સર્વ-
પ્રકારે બાણતો હું પણ સમર્થ થતો નથી ॥૩૩॥ તે મંદિર કોટિ સૂર્ય-
સમાન પ્રકાશમાન દિવ્ય રત્નસ્તંભોવડે સમલંકૃત, અપ્રાકૃત દિવ્ય
સમસ્ત સંપત્તિઓ અને તેવીજ સમગ્ર સિદ્ધિઓએ સંપૂર્ણ છે ॥૩૪॥
વળી તે મંદિર શ્રીકૃષ્ણના ચરણકમળની પરિચર્યાપરાયણ અપરિમિત
નિત્યમુક્ત પુરૂષો અને તેવી નિત્યમુક્ત નારીઓથી નિરંતર વિટાએલું
વિરાજે છે ॥૩૫॥ તે મંદિરમાં રહેલા દિવ્ય રત્નસિંહાસનમાં (સકળ
ભુવનની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલયરૂપ લીળા જેમની છે અને સમગ્ર નિગ-
મોએ ગાન કર્યું છે ચરણારવિંદ જેમનું એવા) શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન્ રાધા
લક્ષ્મી આદિક પોતાની અસાધારણ શક્તિઓએ સેવ્યા થકા સદા વિરા-
જે છે ॥૩૬॥ કોઈ પણ લોકમાં તેની શોભાના એક દેશનું પાત્ર પણ
કોઈ પણ ભુવન નથી કે જેથી તેને તેની યથાકથંચિત્ પણ ઉપમા આપી

લોકેષુ વિદ્યતે । ઉપમીયેત તદ્દેન તતો નિરુપમં સ્મૃતમ્ ॥૩૭॥
અનેકશોઽપિ મુક્તાનાં પુંસાં સ્ત્રીણાં ચ તત્ર વૈ । ભોગસ્થાનાન્ય-
નેકાનિ સન્તિ દિવ્યાનિ સુવ્રતાઃ ! ॥૩૮॥ ભોગા ભોગોપકર-
ણાન્યપિ દિવ્યાનિ સર્વશઃ । વર્તન્તે સુખરૂપાણિ તાનિ નિત્યાનિ
તત્ર ચ ॥૩૯॥ યથેહ ભૌતિકા ભોગાઃ પાશ્ચભૌતિકદેહિનામ્ ।
સન્તિ તેષાં તથા તત્ર ચિદ્રૂપાણાં હિ ચિન્મયાઃ ॥૪૦॥ તેજોમયાઃ સર્વ-
પતે ગુણાતીતાસ્તથાક્ષયાઃ । સત્યજ્ઞાનાનન્દરૂપા દિવ્યા નિરુપમાઃ
સ્મૃતાઃ ॥૪૧॥ સ્ત્રિયશ્ચ પુરુષાશ્ચૈતે ભવન્તિ દિવ્યમૂર્તયઃ । અપ્રાકૃ-

શકીએ, માટે તે મંદિર નિરૂપમ કહ્યું છે ॥૩૭॥ હે સુવ્રતાઃ ! તે બ્રહ્મપુર-
ધામમાં મુક્ત નરનારીઓનાં ભોગસ્થાનો દિવ્ય અપરિમિત વર્તે છે. તથા
તેમના સમગ્ર ભોગો અને ભોગોપકરણો પણ દિવ્ય અપરિમિત વર્તે છે.
તે આ સમસ્ત ભોગસ્થાનો ભોગો અને ભોગોપકરણો પ્રાકૃત જેવાં
અનિત્ય નથી તેમ દુઃખસંમિશ્રિત નથી, કિંતુ સુખૈકમય અપ્રાકૃતજ
વર્તે છે ॥૩૮-૩૯॥ તે બધા ભોગાદિક દુઃખરૂપ કેમ નહિ ? તો તેમ
નથી. તે ધામમાં તે ભોગાદિક ત્રિગુણલક્ષણવાળા નથી કે જેથી અહીંની
પેઠે દુઃખમિશ્રિત હોઈ શકે. કિંતુ સ્વસ્વરૂપના પ્રાદુર્ભાવને પામેલા, જ્ઞાનૈક-
ઘન, ચિદ્રૂપ મુક્તોનાં ભોગ્ય ભોગોપકરણાદિક સર્વ જ્ઞાનમય-અજડ દ્રવ્ય
વિશેષરૂપ છે. જેમ આ ભૂલોકમાં પાંચ ભૌતિક દેહયોગવાળાઓને દેહા-
નુગુણ ભોગસંપત્તિ પણ ભૌતિક છે તેમ. ભૌતિક દેહયોગે રહિત થએલા,
ચૈતન્યૈકરૂપ સ્વસ્વરૂપના પ્રાદુર્ભાવને પામેલા મુક્તોને ભૌતિકપ્રસંગજ
ક્યાં છે ? કે જેથી દુઃખનો સંબન્ધ લાગુ થાય ॥૪૦॥ તે આ ભોગો
ભોક્તાઓ ભોગસ્થાનો અને ભોગોપકરણાદિક સર્વે પરબ્રહ્મની દિવ્ય વિભૂ-
તિમાં અંતર્ગત, પ્રાકૃત સત્ત્વાદિ ગુણોથકી વ્યતીત, માટેજ દિવ્ય, સ્વયં-
પ્રકાશ સ્વરૂપસ્વભાવવાળા, નિત્ય અવિર્ભૂત સત્ય જ્ઞાનાનંદ લક્ષણ સ્વસ્વ-
રૂપવાળા, (અવિકારી હોવાથી સત્યસ્વરૂપ, અજડ હોવાથી જ્ઞાનસ્વરૂપ
અને અદુઃખ હોવાથી આનંદસ્વરૂપ છે) નિત્ય, નિરૂપમ જાણવા ॥૪૧॥
તે આ મુક્તો ભગવાનની રૂપાથી અપ્રાકૃત ધન્દ્રિય પ્રાણવાળા, દિવ્ય

તેન્દ્રિયપ્રાણા દિવ્યાલંકારવાસસઃ ॥૪૨॥ કૃષ્ણાદેવ સુખેચ્છાસ્તિ
તત્ર તેષાં ન ચાન્યતઃ । સુખં સમં હિ સર્વેભ્યો દદાતિ સ ચ સર્વદા
॥૪૩॥ રૂપં સમૃદ્ધિરૈશ્વર્યં સ્થાનં ભોગાઃ સુખાનિ ચ । સમાન્યેતાનિ
સર્વેષાં સચ્ચિદાનન્દરૂપિણામ્ ॥૪૪॥ ન્યૂનત્વે ચાધિકત્વે વા ભોગાદે-

અલંકાર વસ્ત્રોએ સંપન્ન, ભગવત્પરિચર્યાને અનુરૂપ સ્ત્રીપુરૂષ વિભેદથી
ભિન્ન દિવ્ય મૂર્તિઓથી વિરાજે છે ॥૪૨॥ તે આ અક્ષરધામમાં રહેલા
મુક્ત સ્ત્રીપુરૂષો શ્રીકૃષ્ણની પરિચર્યાપરાયણ હોવાથી તેમના અનુભવજ-
ન્યજ પરમાનંદને અનુભવે છે (બીજા સુખને અનુભવતા નથી) તેમાં
તેઓ વિષે પરસ્પર આનંદમાં તારતમ્ય નથી, કારણ કે આનંદ આપનારા
નિરવધિક આનંદમય પરમાત્મા છે તે પોતાના આત્માને સર્વને સર્વદા
સરખીજ રીતે અનુભવ કરાવે છે ॥૪૩॥ જે હેતુમાટે આ મુક્તો સચ્ચિ-
દાનંદધન પરમાત્મસ્વરૂપનેજ અનુભવે છે અને પોતે તેમના પ્રસાદથી
પ્રાપ્ત થએલા તેમના સાધર્મ્યયોગથી સચ્ચિદાનંદધન છે, માટેજ એમને
સર્વને રૂપ સ્થાન સમૃદ્ધિ આદિકનું સુખ સમાનજ (ન્યૂનાધિકભાવે
વર્ણત) છે ॥૪૪॥ તેમાં કોઈકે ‘અહમન્નાદોઽહમન્નાદઃ’ એમાં કહ્યા-
પ્રમાણે બ્રહ્મામૃતપાનથી તૃપ્તિને પામે છે, કોઈક ભગવત્પરિચર્યાએ કરી-
નેજ તૃપ્તિને પામે છે, કોઈકે ‘સ યદિ પિતૃલોકકામો ભવતિ સક્લ્પાદે-
વાસ્ય પિતરઃ સમુત્તિષ્ઠન્તિ’ આ શ્રુતિમાં કહેલી પ્રક્રિયાએ કરીને પરમાત્મ-
વિભૂતિના અનુભવથી તૃપ્તિને પામે છે, એરીતે કેટલાક મુક્તો ભોગપ્રધાન
અને કેટલાક પરિચર્યાપ્રધાન છે. તેમાં ભોગપ્રધાન મુક્તોની ભોગવિવિ-
ધતાને લીધે વિવિધતા છે. તે આ બધા મુક્તોના આનંદાંશમાં તો તુલ્યતા
છે, પણ ભોગમાં જે ન્યૂનત્વ અધિકત્વ છે તે તો તેમની ધ્યક્ષાએ કરી-
નેજ કેવળ છે પણ અન્ય કોઈ (કર્માદિ) કારણથી ક્યારેય પણ નથી.
પરિચર્યામાં રસિક મુક્ત ભોગને અપ્રધાન માને છે, ભોગરસિક મુક્ત પરિ-
ચર્યાને અપ્રધાન માને છે, ભોગમાં પણ કેટલાક સાક્ષાત્ ભગવદ્ભોગ-
પરાયણ છે અને કેટલાક તેમની વિભૂત્યાદિકના અનુભવપરાયણ છે અને
કેટલાક ભગવદ્દાસતૈક આત્માના અનુભવપરાયણ છે. આ બધાય મુક્તોને

સ્ત્ર સર્વથા । ઇચ્છૈવૈકાસ્તિ ભોક્તૃણાં હેતુર્નાન્યસ્તુ કર્હિંચિત્ ॥૪૫॥
 યથા કશ્ચિત્સમૃદ્ધોઽપિ સ્વેચ્છયૈવ નરાધિપઃ । ભોગાન્ભુક્તે ન
 ભુક્તે વા તથા તેઽપિ નિજેચ્છયા ॥૪૬॥ ન કામવાસના તેષાં
 સ્ત્રીપુંસાનાં પરસ્પરમ્ । અસ્તિ ચૈકૈકરોમ્ણોઽપિ તેષાં તેજોઽર્ક-
 કોટિવત્ ॥૪૭॥ તાદૃક્સકલમુક્તાક્ષતેજસોઽપ્યધિકં મહઃ ।
 તદ્દાન્તો હ્યેકદેશસ્યં ભવતીત્યવગમ્યતામ્ ॥૪૮॥ તાદૃશસ્યાપિ
 તદ્દાન્નઃ સકલં યન્મહન્મહઃ । તાદૃગેકતરસ્યાસ્તિ શ્રીકૃષ્ણાદ્વિન-
 લસ્ય વૈ ॥૪૯॥ સ પ્રભુર્દ્વિભુજસ્તત્ર રાજતે શ્યામસુંદરઃ । નિજા-

તેતે ભોગ પરિચર્યાદિકમાં સંબન્ધ તો તુલ્ય છે તથાપિ ક્વચિત્ ક્વચિત્
 ઈચ્છાથી પ્રવૃત્તિ છે, માટે આનંદાંશમાં તારતમ્ય નથી ॥૪૫॥ આ અર્થ
 દૃષ્ટાંતથી દર્શાવે છે—જેમ કોઈ લોકમાં સમસ્ત સંપદાએ સમૃદ્ધ હોવા
 છતાં પણ કદાચિત્ સ્વેચ્છાથી ભોગને ભોગવે અને કદાચિત્ ન પણ
 ભોગવે અથાપિ તે સમાન આનંદે સંપન્ન છે; તેમ બ્રહ્મપુર ધામમાં
 રહેલા મુક્તોપણુ નિજેચ્છાથી ભોગને ભોગવે અને ન પણ ભોગવે. એટલા-
 માત્રથી આ લોકમાં રહેલા પ્રાકૃત સ્વર્ગાદિ ભોગમાં જેમ ન્યૂનાધિક ભાવ
 છે તેમ ન્યૂનાધિક ભાવ નથી ॥૪૬॥ વળી બ્રહ્મપુર ધામમાં વર્તતો જે
 સ્ત્રીપુરુષ વિભાગ છે તે આ લોકની પેઠે પરસ્પર કામવાસનાને અનુસરનારો
 નથી, કારણ કે તે સ્ત્રીપુરુષ મુક્તો તો ભગવાનનો અનુભવ અને તેમની
 પરિચર્યાનીજ એક કામનાવાળા વર્તે છે. વળી અક્ષર બ્રહ્મપુરમાં
 રહેલા મુક્તોના એક એક રોમ દૂપમાંથી નીકળતું તેજ કોટિ સૂર્યમંડળને
 પણ અતિક્રમ કરે છે ॥૪૭॥ તેવા સમગ્ર મુક્તમંડળનો તેજઃપુંજપણુ
 ભગવાનનું જે અક્ષર નામનું ધામ તેના એક પ્રદેશમાં રહેલો છે (સમગ્ર
 મુક્તોના સમુદ્ધિ તેજથડી અક્ષરધામનું તેજ અત્યધિક છે) એમ જાણો
 ॥૪૮॥ તેવા પણ અક્ષર બ્રહ્મધામનું સમગ્ર મહાતેજ શ્રીકૃષ્ણના ચરણ-
 કમળના એકજ નખમાંથી નીકળતા તેજોમાત્રમાં અંતર્ભાવને પામી જાય
 છે (અક્ષરના સમસ્ત તેજ થડી ભગવાનના એક નખનું તેજ અત્યધિક
 છે) ॥૪૯॥ સર્વના પ્રભુ, શ્યામસુંદર દિવ્ય આકારવાળા, પોતાના શરી-

જ્ઞાતિમહાપુજાવૃત્તવાચ્છેતદર્શનઃ ॥૫૦॥ શ્રીદામનન્દપ્રમુખૈઃ પાર્ષ-
 દૈર્દિવ્યવિગ્રહૈઃ । સેવ્યમાનઃ સિતચ્છત્રચામરાદિભિરાદરાત્ ॥૫૧॥
 શિવબ્રહ્માદિભિર્નૈકબ્રહ્માણ્ડાધીશ્વરૈર્નૈતૈઃ । મુક્તૈરન્યૈશ્ચાર્ચ્યમાનો
 ગન્ધપુષ્પાંશુકાદિભિઃ ॥૫૨॥ ધર્મેણ સહ ભક્ત્યા ચ ભગૈર્વેદૈશ્ચ
 સંસ્તુતઃ । આસ્તે રાજાધિરાજશ્રીર્ભગવાન્ પુરુષોત્તમઃ ॥૫૩॥ સ
 ચ તેષુ સ્વભક્તેષુ દિદક્ષા સ્વસ્ય યાદૃશી । યેષાં સ્યાત્તાદૃશં તેભ્યો
 દર્શનં સ્વં દદાતિ હિ ॥૫૪॥ કેચિચ્ચતુર્ભુજં કેચિત્પદ્યન્ત્યષ્ટભુજં
 તથા । કેચિત્સહસ્રબાહું તં તસ્મિન્ બૃહતિ ધામનિ ॥૫૫॥ યદેત-
 ત્પરમં ધામ શ્રીકૃષ્ણસ્યોદિતં જનાઃ ।। અતર્ક્યં તદગમ્યં ચ
 સદાનન્દરસાત્મકમ્ ॥૫૬॥ તદીયા યેઽવતારાઃ સ્યુસ્તેષામેવ
 રનો જે તેજઃપુંજ તેના ઉત્કર્ષથી વળી શુકલભાસ્વર દિવ્ય દર્શન જેમનું
 છે, દ્વિભુજ એવા શ્રીકૃષ્ણભગવાન્ તે અક્ષરના મધ્યમાં વિદ્યોતમાન દિવ્ય
 મંદિરમાં વિરાજમાન છે ॥૫૦॥ સર્વેશ્વરેશ્વર રાજાધિરાજશ્રી પુરુષોત્તમ
 ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ તે ધામમાં દિવ્ય સુંદર શરીરવાળા શ્રીદામા નંદાદિ પાર્ષ-
 દોએ હાથમાં ધારેલાં શ્વેત છત્ર ચામરાદિવડે આદરથી ઉપસેવન કર્યા
 થકા અને તે તે બ્રહ્માંડના અધિપતિ તે તે ભવ બ્રહ્માદિ અનેક અધીશ્વ-
 રોએ પ્રણામ કર્યા થકા અને અન્ય અનેક મુક્તોએ નિરંતર ગંધ પુષ્પ
 ધૂપાદિકવડે પૂજા કર્યા થકા અને ભક્તિસહિત ધર્મ તથા જ્ઞાન શકત્યાદિ-
 રૂપ ભગો તથા મૂર્તિમાન્ નગાદિ વેદોએ સદા સ્તુતિ કર્યા થકા સદા
 વિરાજે છે ॥૫૧-૫૩॥ બૃહત્ ધામમાં રહેલા ભક્તો તે ભગવાનને જેવા
 દિવ્ય દેહની સંસ્થિતિવાળા ચતુર્ભુજ કે અષ્ટભુજ કે સહસ્રભુજ જેવાને
 ધરે છે તે તે ભક્તોને તેમની રચિને અનુસારે સ્વયં ભગવાન તેમની
 આગળ પ્રાદુર્ભાવ પામીને તે તે રીતે અનુભવ કરાવે છે ॥૫૪-૫૫॥ હે
 જનાઃ ! જે આ મેં પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણ નારાયણનું બ્રહ્મપુર નામનું પરમ
 ધામ નિરૂપણ કર્યું તે સદાનંદરસરૂપ છે અને અતર્ક્ય-‘આ આવું છે’
 એમ કેવળ તર્કબુદ્ધિથી કે વિજ્ઞાનબળથી તર્ક કરી શકાય નહિ એવું અને
 અગમ્ય-કોઈએ પણ પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ એવું છે, પરંતુ તે ભગવાન્

હુપાસયા । ભક્તૈઃ સ્વધર્મનિરતૈસ્તત્પ્રસાદાત્તદાપ્યતે ॥૫૭॥ इत्ये-
 तत्परमं गुह्यं मया ब्रह्मपुरं जनाः । । युष्मत्प्रीतिवशादद्य सङ्क्षेपे-
 णोपवर्णितम् ॥५८॥ कृष्णाभक्ताय धूर्ताय नास्तिकाय कदाचन ।
 रहस्यमेतद्भो भक्ता ! वक्तव्यं नैव सर्वथा ॥५९॥ सुव्रत उवाच—
 इत्येतत्परमदयालुना प्रगीतं माहात्म्यं सदसि बृहत्पुरस्य तेन ।
 श्रुत्वा ते सह मुनिभिर्जनाः प्रहर्षं सम्प्राप्य प्रभुमखिला ववन्दिरे
 तम् ॥६०॥ श्रीकृष्णं ननु भगवन्तमेव ते तं जानन्तस्तदपि च
 धाम तस्य राजन् ! । निश्चित्याथ च वपुषोऽन्त आत्मलभ्यं तद्ध्ये-
 वेत्यपि विविदुः प्रहृष्टचित्ताः ॥६१॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायण-
 चरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्युत्सवे ब्रह्मपुरधामवर्णननामैकचत्वारिं-
 शोऽध्यायः ॥४१॥

શ્રીકૃષ્ણ અને તેમના અવતારોની ધર્મસહિત ઉપાસનાથી શ્રીકૃષ્ણને વિષે
 ભક્તિરસના ઉત્કર્ષને જેઓ પામ્યા છે તેઓજ તેમના પ્રસાદથી તે ધામને
 પામે છે ॥૫૬-૫૭॥ હે જનાઃ ! આ પ્રકારે પરમ રહસ્યરૂપ એવું પણ
 બ્રહ્મપુરનું સ્વરૂપ મેં તમારે વિષે પ્રીતિના પરવશપણથી આજ તત્ત્વથી
 સંક્ષેપમાં નિરૂપણ કર્યું. હે ભક્તાઃ ! આ બ્રહ્મપુરનું સ્વરૂપ નાસ્તિક
 અભક્ત ધૂર્ત જનને કદાપિ સર્વથા નજ કહેવું, કેમકે આ તો અતિ રહસ્ય
 છે ॥૫૮-૫૯॥ સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાન
 શ્રીહરિએ પરમ કૃપા કરીને સભામાં સ્વભક્તોને કહેલું તે આ અક્ષર
 બ્રહ્મપુરનું માહાત્મ્ય સાંભળીને સર્વે મુનિજનો અને હરિજનો પ્રહર્ષ
 પામીને પ્રભુ શ્રીહરિને પ્રણામ કરવા મંડ્યા ॥૬૦॥ હે રાજન્ ! તે પછી તે
 સમસ્ત ભક્તજનો ‘તે આ શ્રીહરિકૃષ્ણજ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે’
 એમ નિશ્ચયથી જાણીને, ‘તે આ બ્રહ્મપુર ધામ પણ તે શ્રીહરિકૃષ્ણનુંજ
 છે’ એવો નિશ્ચય કરીને અને ‘દેહને અંતે તે અક્ષર ધામજ આપણે પ્રાપ્ય
 છે’ એવો વિનિશ્ચય કરીને મનમાં બહુ હર્ષ પામ્યા ॥૬૧॥ ઇતિ શ્રીસ-
 ત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે બ્રહ્મપુરધામવર્ણન-
 નામૈકચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૧॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથાજ્ઞતા ભગવતા સ્વસ્વવાસાન્ યયુર્નૃપ ! । સર્વે
 ભક્તાઃ પ્રભું નત્વા સ ચાપિ નિજમન્દિરમ્ ॥૧॥ અનુત્સાહા અપિ
 નિજાન્ દેશાન્ ગન્તું જનાશ્ચ તે । હરેરાજાપરા રાત્રૌ પાથે-
 યાદીનિ ચક્રિરે ॥૨॥ પ્રભોઃ પ્રાસાદિકં વસ્તુ ભૃત્વા પેશીષુ
 યુક્તિઃ । તન્મુખાન્યવ્યસીવ્યંસ્તે દૂરદેશનયાય વૈ ॥૩॥ વસ્ત્રપા-
 ત્રાધ્વમક્ષ્યાદિ કોષ્ઠલેષુ નિભૃત્ય ચ । યોજયિત્વા વાહનાનિ સજ્જા
 આસન્નહર્મુચ્ચે ॥૪॥ પ્રાતઃકૃત્યં વિધાયૈવ તુમ્બિકાબદ્ધરજ્જવઃ । સજ્જા
 વભૂવુર્મુનયઃ સ્કન્ધલમ્બિતપુસ્તકાઃ ॥૫॥ નૃપાઙ્ગણમુપેત્યૈવ ભગવ-

અધ્યાય ૪૨ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! ત્યારપછી ભગવાને આજ્ઞા આપેલા
 સમયે ભક્તો પ્રભુને પ્રણામ કરીને પોતપોતાને ઉતારે ગયા. ભગવાન પણ
 પોતાના નિવાસભવને પધાર્યા ॥૧॥ ઉતારે ગએલા તે આ હરિજનો
 ભગવાનના વિયોગની અસહનતાને લીધે પોતાના દેશોપ્રતિ જવામાટે
 અનુત્સાહી છે તથાપિ ભગવાનની આજ્ઞાને પરતંત્ર હોઈને જવાની ઈ-
 ઞ્છાથી રાત્રિએ પાથેય (ભાતું) આદિક તૈયાર કરવા લાગ્યા ॥૨॥ તેઓએ
 જવાનો દેશ બહુ દૂર હોવાથી પ્રભુના પ્રસાદભૂત શર્કરા આદિક વસ્તુને
 સંરક્ષણ કરવા નાની કોથળીઓમાં ભરીને યુક્તિથી તેનાં મુખોપણુ સારી-
 રીતે સીવી લીધાં ॥૩॥ તે હરિજનો વસ્ત્રો પાત્રો પાથેય આદિક સમગ્ર
 યાત્રોપકરણોને મોટા કોથળામાં ભરી બાંધીને, વાહનોને બેડીને, પડવાના
 પ્રાતઃકાળમાં પ્રયાણ માટે તૈયાર થઈ ગયા ॥૪॥ દેશાંતરમાં અજ્ઞ જનોને
 બોધ આપવા શ્રીહરિએ પ્રથમ આજ્ઞા આપેલા મુનિઓ સ્નાનાદિ પ્રાતઃ-
 કૃત્યને પરિસમાપીને, તુમ્બિકાઓના મુખમાં કૂપાદિક થપ્પી જળ કાઢવામાં
 ઉપયોગી દોરીઓ બાંધી દઈને, અવશ્ય રાખવાનાં પુસ્તકોને બાંધીને
 ખભાઉપર લદકતાં ધારીને, પ્રયાણસમયે ભગવાનનાં દર્શનની ઉત્કટ

૧ આ અધ્યાયમાં મુનિસંઘોએ નાનાવિધ યુક્તિ દર્શાવેલી સર્વાધિકપણે કરેલી
 ભગવાનની સ્તુતિનું વર્ણન કર્યું છે.

દર્શનોત્સુકાઃ । તસ્થુઃ સર્વેઽપિ વિપ્રાઘાઃ સ્વસ્કન્ધાર્પિતયષ્ટયઃ
 ॥૬॥ નારાયણમુનિઃ સોઽપિ તેભ્યો દર્શનદિત્સયા । ભક્તપ્રિ-
 યોઽશ્વમારુહ્ય નિર્યયૌ નગરાદ્વહિઃ ॥૭॥ જનસમ્મર્દભીત્યેવ
 નિર્ગચ્છન્તં પુરાદ્વહિઃ । તમન્વયુર્જનાઃ સર્વે મુનયઃ પાર્ષદાસ્તથા ॥૮॥
 ક્રોશાર્ધદૂરાં નૃપતેર્દીર્ઘિકામેત્ય ચ પ્રભુઃ । ભક્તાનાનન્દયંસ્તસ્થા-
 વશ્વારુઢઃ સ વર્ત્મનિ ॥૯॥ મુનીનાં તત્ર યૂથાનિ જનસદ્ધાશ્ચ
 ભૂરિશઃ । વૃન્દાનિ યોષિતાં ચાશુ તં સમેત્ય વવન્દિરે ॥૧૦॥
 અસ્માકં નગરે પ્રેષ્યા મુનયો ભગવંસ્ત્વયા । પુનસ્તે દર્શનં શીઘ્રમ-

ઉત્કંઠાથી ઉત્તમ નૃપના ભવનના આંગણામાં આવીને ઉભા રહ્યા. બીજા
 બ્રાહ્મણાદિ હરિભક્તો પણ પોતાના ખભાઉપર વાંસની લાકડીઓ મુકીને
 ત્યાં આવીને ઉભા રહ્યા ॥૫-૬॥ ભગવાન નારાયણમુનિ પણ પોતાના
 ભક્તજનોએ ધમ્મિછેલું પોતાનું દર્શન તે ભક્તોને આપવામાટે સ્વયં અશ્વ
 ઉપર બેસીને દુર્ગનગર થકી બહાર નીકળ્યા, કેમકે ભગવાન ભક્તપ્રિય
 હોવાથી ભક્તમનોરથના પરિપૂરણનેજ પોતાનું પ્રયોજન માને છે, માટેજ
 સંઘથી રહેલા તે હજારોહજાર ભક્તોને પોતાના દિવ્ય રૂપનાં દર્શન દેવાની
 ઇચ્છાથી સમુચિત વિસ્તૃત પ્રદેશને ઇચ્છતા થકા નગર થકી તરત બહાર
 નીકળી આવ્યા. ‘જનોની ભારે ભીડય થઈ જશે’ એવા ભય થકીજ શું ?
 એમ બહાર નીકળેલા તે આ ભગવાનની પાછળ સર્વે હરિજનો મુનિજનો
 તથા પાર્ષદો આદી નીકળ્યા ॥૭-૮॥ નગરથકી બહાર નીકળેલા પ્રભુ
 શ્રીહરિ નગરથકી અર્ધો કોશ દૂર પ્રદેશમાં વર્તતી ઉત્તમ નૃપતિની
 વાવ્ય (રાધા નામની)ને પામીને સમગ્ર ભક્તોને આનંદ આપવા અશ્વ
 ઉપર બેસીનેજ માર્ગના સમીપ પ્રદેશમાં ઉભા રહ્યા ॥૯॥ તે સમયે ત્યાં
 તત્ક્ષણ મુનિમંડળો સોએસો આવીને ભગવાનને પ્રણામ કરવા લાગ્યાં
 તથા હરિભક્ત સ્ત્રીપુરુષોના અનેક સંઘો ત્યાં તત્કાળ આવીને ભગવાનને
 પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમાં સત્સંગિજનો એમ પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે-
 હે ભગવન ! અમોને સદુપદેશથી કૃતાર્થ કરવા આપે આપના મુનિઓ
 અમારા ગામ નગરો પ્રતિ મોકલવા તથા આપનું દર્શન અમોને ફરીથી

સ્તિવતિ પ્રાર્થયન્ જનાઃ ॥૧૧॥ વ્રજિવ્યન્તોઽથ મુનયો નાનાદેશાં-
સ્તદાજ્ઞયા । વદ્ધાઞ્જલિપુટાઃ પ્રીત્યા તં પ્રણમ્ય ચ તુટુવુઃ ॥૧૨॥
મુનય ઝુચુઃ—સ્વામિંસ્ત્વં પરમેશ્વરશ્ચ પરમં બ્રહ્માસિ વેદોદિતં
ધૃત્વાદૌ પુરુષાકૃતિં વિધિમરીચ્યાદિક્રમેણાશ્ચિલમ્ । વિશ્વં

જલદી જેમં થાય તેમ અમારી ઉપર અનુગ્રહ કરવો ॥૧૦-૧૧॥ તેપછી
શ્રીહરિની આજ્ઞાથી નાનાદેશો પ્રત્યે પ્રયાણુ કરશે એવા મુનિઓ શ્રીહરિને
પ્રણામ કરીને એ હાથ જોડીને પ્રીતિથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૨॥

મુનિઓ સ્તુતિ કરેછે—હે સ્વામિન!—અમો સર્વે આપના શેષભૂત
(પરતંત્ર) દાસ છીએ અને આપ અમારા શેષી સ્વામી છો, કેવળ
અમારા સ્વામી છો એટલુંજ નહિ કિંતુ આ સમસ્ત જગતના આપ
સ્વામી છો, ‘પતિં વિશ્વસ્ય’ એવી શ્રુતિ છે. ‘સ્વત્વમાત્મનિ સજ્ઞાતં સ્વામિત્વં
બ્રહ્મણિ સ્થિતં’ ‘દાસભૂતાઃ સ્વતઃ સર્વે જ્ઞાત્માનઃ પરમાત્મનઃ’ ‘एक एव
हरिः स्वामिशब्दवाच्योऽस्ति सर्वथा’ એવી સ્મૃતિ છે. સર્વના સ્વામી આપને
લીધે અમો સનાથ થઈને અમો ધન્યશાળી થયા છીએ. વળી વેદોદિત
પરમેશ્વર આપજ છો—‘તમીશ્વરાણાં પરમં મહેશ્વરમ્’ ઈત્યાદિ શ્રુતિમાં ઈશ્વર
બ્રહ્માદિકના પણ ઈશ્વરપણે શ્રવણ થતા પરમેશ્વર આપજ એક છો. વળી
વેદોદિત પરંબ્રહ્મ આપજ છો—‘યતો વા હમાનિ ભૂતાનિ જાયન્તે ચેન
જાતાનિ જીવન્તિ યત્પ્રયન્ત્યમિસંવિશન્તિ’ ઈત્યાદિ વેદાંત વાક્યોએ પરં-
બ્રહ્મપણે તેમનાં અસાધારણ લક્ષણોવડે નિરૂપણ કરેલા આપજ છો.
આવા સર્વના સ્વામી પરંબ્રહ્મ પરમેશ્વર આપજ પ્રથમ પુરૂષરૂપે (પુરૂષ-
સૂક્ત પ્રતિપાદ્ય પુરૂષરૂપે) પ્રાદુર્ભાવ પામીને બ્રહ્મા, તેના પુત્ર મરીચિ,
તેના પુત્ર કશ્યપ, આવા અનુક્રમથી સ્થાવર જંગમાત્મક આ સમસ્ત
(વ્યષ્ટિરૂપ) વિશ્વને સર્જે છો. સૃષ્ટિમાં અન્ય ઉપકરણની આપને અપેક્ષા
નથી, કેમકે પોતાની શક્તિથીજ આપ સર્જે છો. સર્ગમાં જે આ કાળ
અદૃષ્ટાદિ સહકારિ કારણ કહેવાય છે તે પણ તમારીજ શક્તિ છે, સર્વ
શરીરી આપનું તે પણ શરીર છે, માટે તે તમારૂં કાર્યોપયોગી અપૃથક્-
સિદ્ધ વિશેષણ થાય છે, તેથી તે તમારી શક્તિજ કહેવાય. અથવા—‘પરા-

સ્થાવરજઙ્ગમાત્મકમિદં શક્ત્યા સૃજસ્યાત્મનઃ પાતું તત્તિમિકૂર્મ-
શૂકરમુખા ધત્સે સ્વતન્ત્રસ્તનૂઃ ॥૧૩॥ દેવાન્સાધુજનાંશ્ચ ધર્મમ-
મિતો રક્ષંશ્ચ ધર્મદ્રુહો દૈત્યાન્હંસિ ધૃતાકૃતિઃ પ્રતિયુગં ધર્મપ્રિ-

ઽસ્ય શક્તિર્વિવિધૈવ શ્રૂયતે સ્વાભાવિકી જ્ઞાનબલક્રિયા ચ' આ શ્રુતિએ
નિરૂપણ કરેલી પોતાને અસાધારણ (પોતા વિષે નિત્ય વર્તતી) વિચિત્ર
શક્તિએ યુક્ત એવા આપનું જે આ વિચિત્ર જગતનું નિર્માણ છે તે
અનાયાસસાધ્ય છે, એવા અભિપ્રાયથી 'શક્ત્યાઽઽત્મનઃ' એમ કહે છે.
અથવા 'આત્મનઃ' આ પદ પંચમી વિભક્ત્યંત લેવું, અર્થ એવો કરવો
કે-પોતાથડી આ જગતને સ્વશક્તિથી પ્રથમ સર્જે છે. 'સૃજસિ' આ
નિર્દેશથી નિમિત્તકારણત્વ, 'આત્મનઃ' આ પંચમ્યંત નિર્દેશથી ઉપાદાનકાર-
ણત્વ, 'શક્ત્યા' આ નિર્દેશથી સહકારિકારણત્વ સિદ્ધ થાય છે, તો એરીતે
સર્વવિધકારણપણું આપનુંજ સિદ્ધ થાય છે, એટલું તાત્પર્ય છે. સૂક્ષ્મ
ચિત્ અચિતે વિશિષ્ટ એવા આત્માથડી આ સ્થૂળ વિશ્વનો આવિર્ભાવ કરે
છે, એમ કહેવાથી ઉપાદાનકારણપણાની ઉપપત્તિ થાય છે. 'સૃજસિ'
આ પદનો આવૃત્તિથી અન્વય લેતાં, 'પ્રથમ પોતાથડી મહદાદિ અંડાંત
આ જગતને શક્તિવડે સર્જે છે' એમ કહેવાથી સમષ્ટિસૃષ્ટિ કહી અને
'પુરૂષાકૃતિને ધારીને વિધિ મરીચ્યાદિ કુમથી આ સ્થાવર જંગમ વિશ્વને
સર્જે છે' એમ કહેવાથી વ્યષ્ટિસૃષ્ટિ કહી. એરીતે તમો સમષ્ટિસૃષ્ટિ
તથા વ્યષ્ટિસૃષ્ટિના કારણ છો. સર્જેલા આ વિશ્વમાં અનુપ્રવેશ કરીને
અંતર્યામિરૂપે રહીને તેનું રક્ષણ કરતા થકા પણ તે તે સમયે આ જગતને
આવી પડતા ઉપદ્રવની નિવૃત્તિમાટે તમોજ સ્વતંત્રપણે મત્સ્ય કૂર્મ વરાહ
વિગેરે અવતારોને ધારણ કરો છો ॥૧૩॥ હે વિભો ! ધર્મપ્રિય આપનું
ધર્મરક્ષણજ પરમ કૃત્ય છે, માટેજ ધર્મનિષ્ઠ દેવો અને સાધુજનોનું ધર્મ-
વિરોધી અસુરો થકી સંરક્ષણ કરવા યુગયુગમાં રામ કૃષ્ણાદિ દિવ્યાકારને
ધારણ કરીને, ધર્મવિરોધી દૈત્યોને હણીને ધર્મનિષ્ઠ જનો અને તેમણે
પાળવાના ધર્મનું સર્વથા સંરક્ષણ કરો છો. તે અવતારરૂપ સમસ્ત દિવ્ય
મૂર્તિઓ તમારાજ દિવ્ય અસાધારણ ઐશ્વર્યે સદા સંપન્ન છે અને પોતાને

યસ્ત્વં વિમો ! । સર્વાસ્તાસ્તનવસ્તવાશ્વિલનિજૈશ્વર્યેણ યુક્તા-
સ્તથા ચક્રાઘાયુધદર્શિતાતિમહસઃ સન્તિ પ્રતાપશ્રુતાઃ ॥૧૪॥
મૂર્તિસ્તે ભગવન્નિયં ત્વિહ નૃણામજ્ઞાનવિચ્છિન્નયે જાગ્રત્સ્વપ્નસુષુ-
ત્તિભિઃ પરિહૃતાઽવસ્થાભિરજ્ઞેક્ષણ ! । ધર્મે પારમહંસ્યમેવ દધતી બ્ર-
હ્મસ્વરૂપસ્થિતિરુન્નિદ્રા ભવપાશમોચનકરી વર્વર્તિ સર્વોપરિ ॥૧૫॥

અસાધારણ સુદર્શનાદિ દિવ્ય આયુધોએ પ્રકાશ્યમાન દિવ્ય તેજ સંપન્ન છે
અને પોતાના પ્રતાપથી પ્રખ્યાત છે. તે મૂર્તિઓ પ્રાકૃત નથી ॥૧૪॥ હે
કમળનયન ભગવન્ ! જે આ આપે હમણાં પરમ કૃપાથી અમારા પ્રત્યક્ષ-
પથને પમાડેલી દિવ્ય મૂર્તિ છે, તે આ દિવ્ય મૂર્તિ તો આ લોકમાં વર્તતા
મનુષ્યોના અનાદિ અજ્ઞાનની નિવૃત્તિમાટે પ્રકટેલી છે-અજ્ઞાનથી પ્રભળ
આસુરવર્ગ કોઈ પણ નથી, દિવ્યાયુધ સુદર્શનાદિકની પણ એના નિવારણમાં
શક્તિ નથી, તે આ આસુરવિશેષ અજ્ઞાનની વિચ્છિન્નિમાટે આપે સાક્ષાત્ તે
આ દિવ્યાકૃતિ કૃપાથી હમણાં અમારા નયનગોચર કરી છે. ઈતર મનુષ્યને
સમાનપણે જણાતી પણ આ મૂર્તિ સત્વાદિ ગુણના કાર્યભૂત જાગ્રતાદિ ત્રણ
અવસ્થાએ રહિત દિવ્યજ વર્તે છે. વળી આ મૂર્તિ પારમહંસ્ય ધર્મ જે પરમ-
હંસોના પરમગુરૂ શ્રીનરનારાયણાદિકને પ્રિય અહિંસા ઉપશમ તપાદિરૂપ
સદાચાર છે તેને જગતમાં સુદૃઢ કરવા સ્વયં એજ ધર્મને ધારણ કરી
રહેલી વર્તે છે. શસ્ત્રથી જેનું નિરાકરણ થઈ શકતું હોય તેના નિરાકરણ
માટે ધારેલા અવતારમાં શસ્ત્રધારિપણું અપેક્ષિત છે. (શિશુપાલાદિ
દૈત્યોના હનનમાં આ પ્રસિદ્ધ છે) પારમહંસ્ય ધર્મથીજ એક વિનિવારણ
કરવા યોગ્ય અજ્ઞાનની નિવૃત્તિમાટે પ્રવર્તેલા આ અવતારે પારમહંસ્ય
ધર્મધારી થવુંજ જોઈએ. માટે જેવું જે નિવર્તનીય હોય તેને અનુગુણ
સાધનનો આ પરિગ્રહ યુક્ત છે. અજ્ઞાન તો શસ્ત્રથી નિવર્તનીય નથી કિંતુ
પારમહંસ્ય ધર્મથીજ નિવર્તનીય છે માટે તેનોજ આ મૂર્તિએ પરિગ્રહ
કર્યો છે, માટેજ આ મૂર્તિની પોતાને અસાધારણ બ્રહ્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિ
વર્તે છે, માટેજ ઉન્નિદ્રા-તમના વિરોધિ સ્વભાવવાળી, વાસના જેનું
લક્ષણ છે એવા સમગ્ર ભવપાશને વિનાશ કરનારી, સમસ્ત અવતારો

શ્રદ્ધા શાન્તિરતિક્ષમા નિપુણતા લજ્જા તિતિક્ષા દયા તુષ્ટિર્મૈત્ર્ય-
ભયં શમો દમતપો વિદ્યા નયઃ સત્ક્રિયા । વૈરાગ્યોપરતી વિવેક-
વિનયાવષ્ટાઙ્ગયોગઃ સ્મૃતિરૈશ્વર્યાણિ મહાન્તિ સન્તિ ભગવન્નેતાનિ
મૂર્તાવિદ્ ॥૧૬॥ નિષ્કામત્વમનન્યસાધ્યમુદ્યા નિઃસ્વાદનિર્લોભતે
નિઃસ્નેહત્વમમાનિતા વિમદતા જ્ઞાનં ચ વિજ્ઞાનયુક્ત । इत्याद्याः

થકી અત્યુત્કૃષ્ટપણે વિરાજે છે ॥૧૫॥ હે ભગવન્ ! આપની આ
દિવ્ય મૂર્તિમાં શ્રદ્ધા શાંતિ ક્ષમા નિપુણતા લજ્જા તિતિક્ષા દયા તુષ્ટિ મૈત્રી
અભય શમ દમ તપ વિદ્યા નીતિ સત્ક્રિયા વૈરાગ્ય ઉપરતિ વિવેક વિનય
વિગેરે દિવ્ય ગુણો, અષ્ટાંગયોગ, (નિષ્પન્ન સમાધિપણા૩૫) સ્મૃતિ-ભૂત-
ભવિષ્યાદિ અખિલ અર્થોના જ્ઞાનનું સામર્થ્ય અને અણિમાદિ મહાઐશ્વર્યો
સન્તિ-વર્તે છે. આ સ્થળે 'સન્તિ' પદથી કહેલી સત્તા તો પ્રયોજ્ય-
પ્રયોજક ભાવથી સમજવી. શ્રદ્ધાદિ ગુણો ભગવાનને વિષે વર્તે છે એમ
કહેવામાં કશું સ્વારસ્ય નથી માટે આ ગુણો પ્રયોજ્ય છે અને ભગવાન્
પ્રયોજક છે, એટલે અર્થ એવો થયો કે આ શ્રદ્ધાદિ સર્વે આપની દિવ્ય
મૂર્તિને અધીન સત્તાવાળું છે. (શ્રદ્ધા શાંતિ આદિકના સંપાદન માટે
અન્ય સાધનના શોધનની અપેક્ષા નથી. આ સર્વ શાંત્યાદિ ગુણગણ આજ
મૂર્તિના અનુધ્યાનથી આવી મળે છે. આ મૂર્તિના અનુસ્મરણથીજ
શ્રદ્ધાદિ સર્વની સિદ્ધિ થાય છે, એવો ભાવ છે) અથવા જે આ શ્રદ્ધા
આદિ જેમાં છે અને અષ્ટાંગયોગ અંતે જેમાં છે એવો નિઃશ્રેયસનો ઉપાય-
વર્ગ છે તથા જે અણિમાદિ યોગસિદ્ધિ૩૫ ઐશ્વર્યો છે તે આ સર્વે
આપની આ દિવ્ય મૂર્તિમાં નિત્ય પ્રાદુર્ભૂત વર્તે છે, નિઃશ્રેયસ આપવા
પ્રકટ થએલા આપ તેમાં ઉપયોગી આ સર્વ ગુણગણ સદૈવ પ્રકાશ
કરો છો, એવો તેનો આશય સમજવો. પ્રથમ પક્ષમાં શ્રદ્ધાદિગુણો ભગવ-
ન્મૂર્તિના ધ્યાનથી આવે છે એવો અર્થ છે અને દ્વિતીય પક્ષમાં શ્રદ્ધાદિ
ગુણો ભગવત્મૂર્તિમાં અખંડ અનુવર્તે છે એવો અર્થ છે ॥૧૬॥ હે ભગ-
વન્ ! અનન્યસાધ્ય નિષ્કામતા નિઃસ્વાદતા નિર્લોભતા નિઃસ્નેહતા નિર્મા-
નિતા નિર્મદતા જ્ઞાનવિજ્ઞાન સહિતતા, ઇત્યાદિ આપનાજ સહજ શક્તિ-

खलु शक्त्यस्तु भगवन्मूर्त्याऽनयाऽऽविष्कृतास्तन्वा नापरयाऽ-
स्त्यतो मुनिवरब्रह्मादिसेव्या त्वियम् ॥१७॥ येऽत्रात्मीयकुर्मतो
भुवि नरा जाताश्च नीता वशं सर्गेणालमधर्मजेन भगवंस्तान्दु-
र्निवार्यात्ततः । को वा मोचयितुं क्षमस्त्वदपरो दैत्यांशपाषण्डिनां
शास्त्रैः कल्पितयुक्तिकर्कनिवहैर्वम्भ्रम्यमाणान्भुवि ॥१८॥ स्वीयान्
पासि सदा ह्यधर्मजकुलात्वं दम्भमायाकलिहिंसाक्रोधदुरुक्तिमृ-

વિશેષો છે, તે આપના અનુગ્રહવિશેષથીજ ક્રોધક્રોધ આવી જાતના
ગુણવિશેષને પામે છે. આપ હમણાં અનન્યસાધારણ નિષ્કામતાદિરૂપ
શક્તિઓને આ મૂર્તિવિશેષમાં પ્રકાશ કરતા થકા પ્રકટ થયા છો. આવા
ગુણો અન્ય અવતારે આવી રીતે આવિષ્કાર કર્યા નથી. માટે આ દિવ્ય
મૂર્તિજ ઉક્ત ગુણની પ્રાપ્તિમાટે મુનિવરો તથા બ્રહ્માદિ સર્વેએ સેવનીય
છે ॥૧૭॥ હે ભગવન્ ! જે નરો સુકૃતના ફળભૂત માનવ જન્મને પામીને
પણ પોતાના પ્રબળતર પાપના પરિપાકે અધર્મવંશભૂત લોભ ક્રોધ
કામાદિકના અત્યંત વશપણને પમાડેલા છે અને આસુરાંશભૂત
પાષંડિગુરૂઓના સહવાસને પામીને તેમણે ઉપદેશ કરેલાં અસચ્છાસ્ત્રોમાં
મળી આવતા, કુકલ્પનાજ એક મૂળ જેમાં છે એવા અસત્ અનેક
તર્કોએ કરીને વ્યાકુળ બુદ્ધિવાળા હોધને અસન્માર્ગમાં વારંવાર ભ્રમ્યા
કરતા છે, આવા તે દુર્જનોને પણ પોતાના દિવ્ય તેજથી પોતાવિષે અભિ-
મુખ કરીને, તે દૂર્નિવાર્ય અધર્મવંશ થકી અને પાષંડિઓના અસત્ તર્કરૂપ
કંટકમય અસન્માર્ગ થકી પાછા વાળીને, જ્ઞાન વૈરાગ્યાદિ સંપાદન કરાવીને
ભવસાગર થકી પાર ઉતારવા આપના થકી બીજો કોણ સમર્થ થાય ?
કોઈ પણ નહિ ॥૧૮॥ હે હરે ! જેઓ પુણ્યપરિપાકથી સ્વતઃ તમારે અભિ-
મુખ થઈને તમારા ચરણના શરણને પામ્યા છે તે આત્મીય જનોનું દંભ
માયા કળિ હિંસા ક્રોધ દુરક્તિ મૃત્યુ શકતા વ્યામોહ વિગેરે મુખ્ય જેમાં છે
એવા અધર્મેકુળ થકી અને અવિદ્યાના કાર્યભૂત તામિસ્ર અંધતામિસ્ર તમ
મોહ મહાતમ આ પંચક થકી પણ નિરંતર તમો રક્ષણ કરો છો. અર્થાત્ તે-
મની અનાદિકાળથી અનુવર્તતી વિપરીત વાસનાને નિરવશેષ ત્રિનાશ કરીને,

ત્યુનિકૃતિવ્યામોહમુખ્યાજ્ઞનાન્ । તામિસ્રાદિમપશ્ચકાદપિ ચ
તાનાવિદ્યકાત્પાલયન્નષ્ટં પારમહંસ્યમાત્મમહસા ધર્મં મુદાઽપ્રથઃ
॥૧૯॥ ચે કેચિદુરવોઽન્ન વૈન્યમસ્વરુદ્રશક્રાત્તહાતાકૃતીર્વિભ્રાણા
ધનલોલુપા વિનિયમા જૈદ્વે ચ શૈશ્વે રતાઃ । શાસ્ત્રાર્થીશ્ચ કુતર્કયુ-
ક્ત્યભિહતાન્સ્વાન્બોધયન્તો જનાંસ્તેઽય ત્વન્મહસા તમાંસિ તરણે-
ર્માસેવ યાન્તિ ક્ષયમ્ ॥૨૦॥ લોકેઽસિન્દિ નરાઃ સ્ત્રિયશ્ચ કલિના
કામેન ચાપ્યર્દિતાઃ સર્વે વાનરતુલ્યતામુપગતાઃ સન્તિ પ્રભો !

પ્રમાદથી પણ પ્રવર્તતા અધર્મવંશ પ્રસંગને દૂર કરીને, હુસંગદોષથી કદાચિત્
ઉદ્ભવનારા તામિસ્રાદિ લયને ટાળીને, ધર્મ જ્ઞાન લક્ષિતની અભિવૃદ્ધિ
કરતા થકા પોતેજ દત્તાવધાન (મન દધને) થઈ તમો રક્ષા કરો છો.
એરીતે કાળબળથી નષ્ટપ્રાય થએલા પારમહંસ્ય ધર્મને પોતાના પ્રતાપથી
પૃથ્વીઉપર આપ ઉત્સાહથી વિસ્તારો છો ॥૧૯॥ પૃથુરાબ્જના સોમા
અશ્વમેધ યજ્ઞના લંગમાટે પ્રવર્તેલા ઇન્દ્રે પરિગ્રહ કરેલા અને કાર્ય કરી
રહેતાં પછીથી પરિત્યાગ કરેલા વિવિધ પાપંડવેષોને લોકોને ઠગવા માટે
ધારી રહેલા, પોતાને અસાધારણ ગુરૂપદને પ્રખ્યાપન કરતા, ધનનારીના
અપહરણપરાયણ, શૌચાદિ નિયમોએ વર્ણત, રસના ઉપસ્થના તર્પણ-
માંજ એક પ્રવર્તેલા, સમ્પ્રજ્ઞાસ્ત્રાથીને ઉપઘાત કરનારા કુતર્ક બળનેજ
પોતાના આશ્રયમાં આવેલા જનોને બોધ કરતા, ભૂમિ ઉપર સદ્ધર્મનો
ઉપઘાત કરનારા જે કોઈ ભટકે છે તે અસુર ગુરૂઓને પોતાના પ્રતાપથી
ઉદય પામેલો સૂર્ય અંધકારનેજ જેમ એમ તત્ક્ષણ તમો પ્રણાશ કરો છો
॥૨૦॥ હે પ્રભો ! આ લોકમાં પ્રાયઃ નરનારીઓ અધર્મબન્ધુ કલિયુગ
અને અધર્મસર્ગભૂત કામે પરાલવ પમાડેલા, માટેજ પરસ્પર શ્રાતૃલ-
ગિનીલાવ ભર્તૃભાર્યાલાવ આદિકને ઉલ્લંઘન કરીને વાનરસમાન યથેષ્ટા-
ચારી થઈ નિર્લજ્જ વર્તે છે. બ્રહ્માને પણ લક્ષણ કરી જવા અભિમુખ
દોડી આવેલા યક્ષોજ જેમ એમ હમણાં નરો પ્રાયઃ મર્યાદા મુકીને પૂજ્ય-
ને પણ લક્ષણ કરવા અભિમુખ દોડી આવે છે. અર્થાત્ પરદ્રવ્યના ઉપ-
ભોગ અર્થે પરપ્રાણના અપહરણપર્યંત પણ પ્રવર્તે છે. અને હાલમાં

નિસ્વપાઃ । યક્ષા અતુમિવ દ્રુતા વિધિમપિ પ્રાયો નરાઃ સામ્પ્રતં
સ્વૈરિણ્યાદય एव सन्ति वनितास्त्रेधा बलास्योद्रताः ॥२१॥ ताने-
तान्कृपया त्वमेव सदय ! त्रातुं समर्थोऽसि वै प्रागुक्तान्स्वसमा-
नशीलिन इमे यस्माद्भजन्ते गुरुन् । प्रायः शिष्यपरम्परां तु गुरवो
धावन्त्यदेवा यथा ब्रह्माणं जघनोद्भवाः खलु गतिस्तेषां कथं
स्याच्छुभा ॥२२॥ ईदृक्पातकदुर्विधान् हतधियस्तान् सम्पदाऽऽ-
सुर्यया क्रद्धान्संसृतिकष्टतस्त्वमवितुं स्वैश्वर्यमाविष्कुरु । दैवी

વનિતાઓ પણ બળ નામના દૈત્યના મુખથી ઉત્પન્ન થએલી ત્રણ પ્રકારની સ્વૈરિણી આદિકળ છે. (એજ આ રીતે મૂર્તિમાન થઈ આવી છે) જે નારી સમાન વર્ણમાં પ્રીતિવાળી તે સ્વૈરિણી કહી છે, જે અસવર્ણમાં પણ રૂચિવાળી તે કામિની કહી છે. તેમાં પણ જે અતિ ચંચળ હોય તે પુશ્વલી કહી છે ॥૨૧॥ હે સદય ! તે આ દુર્બુદ્ધિ જનો પૂર્વોક્ત સમાન સ્વભાવવાળા ગુરુઓનો આશ્રય કરે છે, જે ગુરુઓનો પરંપરા ક્રમથી ગુરુપીઠને પામીને, પીઠલાલને કામોપલોગમાટેજ માનીને, વિષયોપલોગમાટે શિષ્યપરંપરામાંજ જઘનમાંથી જન્મેલા અસુરો મૈથુન માટે પિતા બ્રહ્માની પાછળજ જેમ દોડી આવ્યા હતા તેમ માહાત્મ્ય-દર્શનપૂર્વક મૈથુન માટે નિર્લજ્જ થઈને દોડાદોડ્ય કર્યા કરે છે. આવા ગુરુશિષ્યોની શુભ ગતિ કેમ થાય ? નજ થાય. માટે કામાન્ધ વાનરાચાર એવા પણ તે જનોને તમો એકજ કૃપા કરીને પોતાના પ્રભાવમાત્રથી પોતાને સન્મુખ કરીને, જ્ઞાન વૈરાગ્યાદિ ઉપજીવીને કલિકામાદિક થકી રક્ષણ કરવા સમર્થ છો ॥૨૨॥ આવાં પાતકોએ કરીને દુર્ગતિને પામનારા, આસુરી સંપદાએ સંપન્ન, નષ્ટ બુદ્ધિવાળા જનોનું સમુજ્જીવન કોઈ પણ પ્રકારે નજ થાય, કારણ કે તેઓ આપના નિઘડપાત્રભૂત થયા છે, 'ક્ષિપામ્યજન્મમશુભાનાસુરીભ્વેવ યોનિષુ' એમ આપે પૂર્વે કહ્યું છે. આવાઓ ઉપર પણ હમણાં આપ મનમાં દયા લાવીને પોતાનાજ સાક્ષાત્ રૂપથી પ્રાદુર્ભૂત થઈને પોતાના અસાધારણ ઐશ્વર્યને પ્રકટ કરો છો. માટે તમો તેજ પરમ કૃપાથી તેવા અસુરજનોના સમુજ્જીવન માટે પોતાના ઐશ્વ-

સમ્પદમાશ્રિતાંસ્તુ ભગવંસ્ત્વદ્ભક્તિબોધોદયતાઃ સદ્યઃ સાધવ एव
ધામ પરમં તે પ્રાપયન્તિ ક્ષિતૌ ॥૨૩॥ સચ્છાસ્ત્રીયપદૈશ્ચ યુક્તિસ-
હિતૈસ્તાન્સત્પથં બોધયન્નન્તર્યામિતયા તદીયહૃદયામીષ્ટાંશ્ચ દેવા-

ર્થને આવિષ્કાર કરો. ‘તમો પણુ સમર્થ છો ? તો તેમનું સમુજ્જવન તમો કરો’ એમ જો આપ કહેતા હો તો અમો કહીએ છીએ કે—હે ભગ-
વન્ ! પૃથ્વી ઉપર જે કોઈ દૈવી સંપદાને આશરેલા છે તેઓના સમુ-
જ્જવનને તો તમારા અનન્યલક્ષ્મ સાધુઓજ તમારા સંબન્ધવાળા
ભક્તિયોગાદિકના ઉપદેશથી કરાવશે અને તેઓને તમારી ભક્તિથી તમારા
પરમ ધામપ્રતિ તત્કાળ પહોંચાડશે, કારણ કે દૈવીસંપદાએ સંપન્ન જનોને
સાધુઓ ઉપર અને સદુપદેશમાં આદર સહજ વર્તે છે, અસુરજનો તો
પ્રકૃતિથી તેમાં વિદ્વેષી હોય છે, માટે તેમનું સમુજ્જવન તો તમારા
ઐશ્વર્યને આધીન છે. તેવા અસુર જનોના સમુજ્જવનમાં સંતો સમર્થ
નથી માટે તેતો તમારેજ કરવું ॥૨૩॥ ‘ક્ષિપામ્યજસ્રમશુભાનાસુરીષ્વેવ
યોનિષુ’ એમ ભગવાનેજ નિચ્છેલા પાત્રપણે કહેલાઓનું સમુજ્જવન કેમ
ઘટે ? એવી તો શંકા નજ કરવી. જેનોજ અધોગતિ આપવાનો સંકલ્પ
હોય તેનોજ જો ફરી ઉર્ધ્વગતિ આપવાનો સંકલ્પ થાય તો તેઓનું સમુ-
જ્જવન કેમ ન ઘટે ? ઘટેજ. જો સંકલ્પને ફેરવે તો અવ્યવસ્થિત
સ્થિતિવાળા ગણાય ? તો તેમ નથી. સર્વેશ્વર હોવાથી પ્રશાસન પથમાં
સતત જગદ્ગ રહેનારાપણુ નિરવધિ કૃપાનિધિ ભગવાનનો જે કૃપાતિશય
છે, તે સ્વાભાવિક પોષ્યપોષક ભાવ(જીવો પોષ્ય છે અને ભગવાન પોષક
છે આ ભાવ સ્વાભાવિક છે)ને સમુદ્બોધ (અનુસ્મરણ) કરાવીને,
તેથીજ સંકલ્પેલા દંડથડી ભગવાનને વિમુખ કરાવીને સંરક્ષણના ઉપા-
યમાં પ્રવૃત્તિને કરાવે. તો આ ભગવાનનો અવતાર ઇતર અવતારોની
અપેક્ષાએ અત્યંત વિલક્ષણ, આસુરસંરક્ષણનો એકાંતિક છે, આ અર્થને
સ્પષ્ટ જણાવા માટે હવે કહે છે—હે વિભો ! તમો અત્યંત વિમુખ,
પ્રકૃતિથી વિદ્વેષી એવા પણુ અસુરજનોને કેવળ કૃપાથીજ સમુજ્જવિત
કરવા પ્રથમ તેમના આક્ષુષ અને માનસ પ્રત્યક્ષમાં તેમને તેમને અભીષ્ટ

ન્વિદન્ । તત્તન્મૂર્તિધરો મનાંસિ સહસા સ્વર્સિસ્ત્વમાકર્ષયન્ૐશ્વ-
ર્યેણ નિજેન તદ્દુદયગો ભૂયાઃ સમાધૌ વિભો ! ॥૨૪॥ ૐશ્વર્ય મહ-
દેતદેવ તવ વૈ પ્રોક્તં હ્યસાધારણં દુષ્ટાનામપિ યન્મનોનિયમનં
મૂર્તૌ તવ સ્યાદ્રુતમ્ । કામાહકૃતિકોપમત્સરમુલ્લેહૈત્યૈર્હૈતૈસ્ત્વચશઃ

તે તે દેવોરૂપે સન્નિધિ આપીને તેમના મનને પોતાવિષે આકર્ષણ કરીને
પોતાને સન્મુખ કરો છો. અંતર્યામી આપને તેમના હૃદયને પ્રિય તે તે
દેવોના સ્વરૂપાદિકનું વિજ્ઞાન દુર્ઘટ નથી. એરીતે પોતાવિષે અભિમુખ્ય
સંપાદન કરીને, તે પછી સચ્છાસ્ત્રનું તાત્પર્ય યુક્તિપૂર્વક નિરૂપણ કરીને,
પોતાના અસાધારણ ઐશ્વર્યથી તેઓના મનને આકર્ષીને પોતાવિષે પ્રેમ-
રસપૂર્ણ કરીને અનાયાસથી સમાધિ સંપાદન કરાવીને તે સમાધિસમયે
સ્વાસાધારણ દિવ્ય રૂપને પ્રકાશ પણુ કરો છો, માટે અમો એજ પ્રાર્થના
કરીએ છીએ કે-એજ રીતે તે સર્વને અભિમુખ કરીને સદર્શનો અવળોધ
આપીને, તેમના મનને એકદમ આકર્ષણ કરીને, તેથી તેમને થએલી
સમાધિમાં આપ આવિર્ભાવ પામો. સર્વતનુ આપ લગવાનનું તેતે
દૃષ્ટદેવો રૂપે પ્રથમ જે પ્રકાશન છે તે વિમુખોને અભિમુખ કરવામાત્ર
માટે છે. જેમ વેદનું નિઐશુણ્યમાં પરમ તાત્પર્ય છે છતાં પણુ જનોને
પોતાવિષે અભિમુખ કરવા ત્રૈગુણ્યવિષયપણું છે તેમ ॥૨૪॥ હે સ્વામિન્ !
સહસ્ર શસ્ત્રોવડે પણુ જેનો વિનાશ શક્ય નથી, અધર્મવંશમાં મુખ્ય
એવા કામ અહંકાર ક્રોધ મત્સર આદિક આંતર આસુરોના વિના-
શરૂપ તમારેજ અસાધારણ જે આ યશ છે તે પૂર્વે કરેલા દિતિસુત
હિરણ્યાક્ષાદિ બાહ્ય દૈત્યોના વિદારણ થકી પણુ અત્યંત શ્રેષ્ઠપણે જગ-
તમાં પ્રખ્યાતિ પામ્યું છે અને પ્રખ્યાતિને પામશે, કારણ કે આ કામાદિ
આંતર અસુરોના વિનાશથી ઉક્તવિધ દુષ્ટ જનોના પણુ મનનું પરંબ્રહ્મ
આપને વિષે એકદમ નિયમન થઈ જાય છે. આજ તમારૂં અતિશયિત
અસાધારણ ઐશ્વર્ય છે. કેટલાએક અસુરોનો વિનાશ તો આપના પ્રતા-
પથી ઇન્દ્રાદિ દેવો પણુ કરી શકે છે. અસુરોના અસુરપણાને કરનારા
જે કામાદિ દૈત્યો છે તેમનું હનન તો તમોએજ એક સાધ્ય છે,

પુત્રાણાં હનનાદિતેરતિતરાં ધ્યાતં ભવિષ્યત્યપિ ॥૨૫॥ દૈત્યા યે બ-
લિનો હિરણ્યકશિપુપ્રાધાનિકાશ્રાત્મનો રૂપૈર્દિકપતિચન્દ્રમાસ્ક-
રમુર્ધ્વૈર્યજ્ઞેષુ ભાગપ્રદાઃ । સ્વીયં તેઽપિ મનો ન યન્તુમશકન્કામ-
ક્રુધાઘૈર્મૃશં ક્ષિપ્તાસ્તદ્ભગવંસ્ત્વમાન્તરરિપૂન્નિગ્નન્નસીશેશ્વરઃ ॥૨૬॥
કર્તું નૈવ પરાભવં તવ તુ તે કિશ્ચિત્કથશ્ચિત્કચિત્કામાદ્યા
બલિનોઽપિ વૈરિણ દ્વમે શક્તા ભવન્તિ પ્રભો ! । યસ્માન્નત્પદસે-
વકા અપિ ચ યે જેતું સમર્થા ન તાન્સાક્ષાત્તર્હિ પરાત્પરે ભગવતિ

એવો ભાવાર્થ છે ॥૨૫॥ આજ અર્થને સ્પષ્ટપણે કહે છે—હે ભગવન !
જે હિરણ્યકશિપુપ્રમુખ દૈત્યેન્દ્રો પોતાના બળથી ઇન્દ્રાદિ દેવોને ત્રાસ
પમાડીને, ત્રિલોકીનું મહાઐશ્વર્ય પામીને, તે તે લોકમાં પ્રવર્તતા યજ્ઞોમાં
સૂર્ય ચંદ્રાદિ૩પથી પોતે સન્નિધિ આપીને સ્વયં તેમના હવિર્ભાગને અપહ-
રણ કરનારા હતા, તેઓ પણ અધર્મવંશીય આભ્યંતર કામ ક્રોધાદિ૩પ
આસુરોને જીતવામાટે નજ સમર્થ થયા હતા. માટે તેમણે પણ દુર્નય
એવા આ અંતઃશત્રુ કામ ક્રોધાદિકનો વિનાશ કરવાથી તમોજ સર્વેશ્વ-
રેશ્વર છો. (માટે આ તો પરમેશ્વર એક આપેજ સાધ્ય છે એવો ભાવ
છે) ॥૨૬॥ હે પ્રભો ! તે આ અધર્મવંશીય કામ ક્રોધાદિકો નિશ્ચે મહા-
બલિષ્ઠ અંતર્વૈરિઓ છે, પરંતુ પરમેશ્વર આપનો પરાભવ કરવા ક્વચિ-
દ્દપિ—પોતાના સામ્રાજ્યની પ્રબળતાવાળા આ પ્રાકૃત મંડળમાં પણ
સમર્થ થતા નથી. (પ્રકૃતિ મંડળમાં પ્રકટ થએલા પણ આપનો પરાભવ
કરવા તેઓ સમર્થ થતા નથી) કથંચિદ્દપિ—તે બધા લેગા થઇને
પુષ્કળ પ્રબળ પ્રયત્ન કરીને પણ શક્ત થતા નથી. કિંચિદ્દપિ—લેશથી
પણ નથીજ સમર્થ થતા. જે હેતુમાટે આપના ચરણસરોજના
સમાશ્રયવાળા જે સાધુજનો (ગુણમય અન્નમયાદિકના સંસર્ગવાળા
છતાં પણ) છે તેમને પણ તેઓ પરાભવ કરવા સમર્થ થતા નથી,
તો તેવા તે અસમર્થ કામાદિકો પરાત્પર સાક્ષાત્ ભગવાન તમારો
પરાભવ કરવા સમર્થ ન થાય એમાં કહેવુંજ શું ? ઉલટા આપની સન્નિ-
ધિમાં આવતાં અગ્નિમાં પતંગીયાજ જેમ એમ તેઓ આત્મનાશનેજ

ત્વય્યેવ કે નામ તે ॥૨૭॥ યે દૈત્યાસ્તુ પુરા ત્વયા વિનિહતા રૂપૈ-
નૃસિંહાદિભિસ્તે દેવારિતયા પ્રસિદ્ધિમગમન્વેદે ચ લોકેઽશ્વિલે ।
પતે તુ પ્રથિતા ભવન્ત્યગણિતબ્રહ્માણ્ડકોટિભ્રમજીવેશારય इत्यમૂ-
ન્હતવતા સર્વોપરિ સ્થીયતે ॥૨૮॥ યે ત્વાં સંસૃતિબન્ધમુક્તય ઇહ
ધ્યાતું યતન્તે જનાસ્તેષાં વિઘ્નકરા અપિ ધ્રુવસિમે સન્તીત્યતઃ

પામી જાય. આપના મહાધીર ઉપાસકોથકી ભય પામનારા તે કામાદિકો
તમારી આગળતો અતિ તુચ્છ છે ॥૨૭॥ ફરી પણ કામાદિકોનું
અળવત્તરપણું કહેવાપૂર્વક તેના હનનથી શ્રીહરિનું સર્વેશ્વરેશ્વરપણુંજ
સમર્થન કરતા થકા કહે છે—હે હરે ! પૂર્વે આપે નૃસિંહાદિ રૂપોએ
કરીને દેવોના ફક્ત શત્રુપણે લોક વેદમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા જે હિરણ્ય-
કશિપુપ્રમુખ દૈત્યો હતા તેમનું હનન કર્યું હતું. હાલમાં તો સાક્ષાત્
પ્રાદુર્ભાવ પામેલા આપે અગણિત બ્રહ્માંડમંડળના મધ્યમાં કર્મપરવશ-
તાથી અતિશય ભટક્યા કરતા સમગ્ર સ્થાવર જંગમ જીવો અને
ભવ બ્રહ્માદિ ઇશ્વરોના શત્રુપણે પ્રખ્યાતિ પામેલા તે આ અધર્મવંશીય
કામક્રોધાદિકનો વિનાશ કરીએ છીએ. માટે નિરવધિ આપના અસા-
ધારણ ઐશ્વર્યને આપ પ્રકાશ કરો છો, જેથી આપ સર્વોપરી વિરાજે
છો ॥૨૮॥ આ કામાદિક અસુરો આપના થકી પરાહુમુખોને પરાભવ
કરનાર છે એમ કેવળ નહિ, કિંતુ કિંચિત્ પ્રમાદવાળા તમારા આશ્રિ-
તોમાં પણ પાદપ્રક્ષેપ માટે ઉદ્ધમી છે, તો તેમની તેમના થકી
આપે રક્ષા કરવી, એમ હવે કહે છે—હે હરે ! આ લોકમાં જે જનો
જનન મરણ ગર્ભવાસાદિ દુઃખૈકલક્ષણ સંસરણથકી અતિશય ભય
પામીને, તે સંસરણ કરાવનાર કર્મપાશ થકી પોતાના આત્માને મુકાવાની
કામનાથી સર્વાન્તરાત્મા આપનું ધ્યાન કરવાનો જ્યારે પ્રયત્ન કરે છે
ત્યારે તરતજ તે આ અંતરમાંજ નિગૂઢપણે નિવાસ કરી રહેલા કામાદિક
શત્રુઓ સમુદ્ભવીને, તે જનોના ધ્યાનમાં નિશ્ચે વિઘ્ન નાંખીને પ્રહર્ષ પામે
છે, તે આ વિઘ્નસંતોષી આભ્યંતર અરિઓ બાહ્ય દૈત્યોની અપેક્ષાએ
દુરંત દાણુ પાપીઓ છે. દેવતાઓએ અનુભવ કરાતા સ્વર્ગમુખને સ્વયં

પાહિ તાન્ । દૈત્યાનાં હનનં પુરા યદકરોસ્તસ્માદપિ જ્યાયસીમેતાં
તે તુ કૃતિં વિદન્તિ ભુવિ યે તે સૂક્ષ્મદર્શ્યુત્તમાઃ ॥૨૯॥
દેવા વા દનુજા નરાશ્ચ ઋષયસ્તેષાં ચ નાર્યોઽપિ વા લબ્ધ્વા
પ્રાક્ષ્પદવીમિહાતિમહતીં યે યે ચ્યુતાસ્તત્પદાત્ । તે કામેન ચ
મત્સરણે ચ રુષા માનેન લોમેન વા તસ્માત્ત્વં ભુવિ તેભ્ય एव
જનતાં પાતું સદૈવાર્હસિ ॥૩૦॥ ધન્યઃ કોસલદેશજઃ સહ નિજૈઃ

છીનવી લઈ ઉપભોગવવા માટે તેમની સાથે યુદ્ધ કરનારા અસુરો
વૈર બાંધી રહ્યા છે. એકજ ભોગ્યવિશેષ (સ્વર્ગસુખ)માં અને (સુર
અસુર) ભોગાસક્ત હોવાથી પરસ્પર જે તેમનો વૈરલાવ છે તે ક્રોધપણ
પ્રકારે ઘટતો આવે છે. પરંતુ બ્રહ્માના ભુવન પર્યંતના યત્કિંચિત્ ભોગ્ય-
માત્રને તિરસ્કાર કરીને સર્વવિલક્ષણ પોતાના અંતરાત્મામાં સ્વયં પ્રવેશ
કરવાનો પ્રયત્ન કરનારાઓની સાથે વિરોધ કરવામાં, અસંખ્યાત યોનિ-
ભેદને અનુગુણ તે તે અસંખ્યાત વિષયોમાં જેનું સામ્રાજ્ય અપ્રસ્ખ-
લિતપણે પ્રવર્તતું છે એવા આ કામાદિકને શો સ્વાર્થ છે ? કશો પણ
નથી. એવા આત્મારામોની સાથે વિરોધ કરવામાં કશો સ્વાર્થ નહિ હોવા
છતાં પણ તેમના નિઃશ્રેયસનો વિનાશ કરવામાટે પ્રયત્ન કરનારા તે આ
કામાદિકો તો મહાકૂર પાપો છે. માટે તે આ અંતરાયભૂત આંતર અરિ-
ઓને હણીને આપના આશ્રિતોની આપ રક્ષા કરો. પૂર્વે આપે કરેલા
પ્રસિદ્ધ દૈત્યોના હનનથકી પણ અત્યારે કરેલા આ આભ્યંતર આસુર
અરિઓના હનનરૂપ આપના અસાધારણ ઐશ્વર્યને અત્યધિકપણે ઉત્તમ
સૂક્ષ્મદર્શિઓજ સમજે છે. બીજા-સ્થૂળ બુદ્ધિવાળા નહિ ॥૨૯॥ ફરીપણ
કામાદિકનું પ્રબળપણું પ્રદર્શાવતા થકાં તેમના થકી સર્વ જનોના રક્ષણની
પ્રાર્થના કરે છે—હે ભગવન્ ! જે જે દેવો દાનવો મનુષ્યો કે મહર્ષિઓ
અને તેઓની નારીઓ પણ લોકમાં તપશ્ચર્યાથી પ્રથમ મહાપદવી
પામીને, તુરત તે પદવી થકી પ્રચ્યુતિને પામેલા પ્રખ્યાત થયા છે તે સર્વ
કોઈ કામ-મત્સર રોષ માન લોભાદિ દોષોથીજ પ્રચ્યુતિ પામ્યાછે, આ
તો સ્ફુટ છે. માટે પરમ કૃપાનિધિ તમોજ તે કામાદિ અંતઃશત્રુઓ

શ્રીદેવશર્મા દ્વિજો ધન્યા પ્રેમવતી ચ યોષિદપિ યન્નારાયણોઽમૂઃ
સ્વયમ્ । ધન્યાસ્તિષ્યભવા અપીહ ચ વયં ત્વત્પાદપદ્મેક્ષણાસ્તસૈ
શ્રીહરયે નમો ભગવતે તુભ્યં મહાવર્ણિને ॥૩૧॥ સુવ્રત ઉવાચ—
इति विधाय हरेः स्तवनं च तं मुनिगणाः क्षितिपाल ! ववन्दिरे ।
सपदि तानभिनन्द्य धरातले विचरितुं नृहिताय स चादिशत्
॥३२॥ यथावन्मानयित्वैव भक्तान् सर्वान्स ईश्वरः । आश्वास्य गच्छ-
न्त्विति तान्साश्रुनेत्राद्वयवर्तत ॥३३॥ अध्येतुं किमु वेगसौष्ठवमसौ

થકી સર્વ જનોનું સંરક્ષણ કરવાને સદૈવ યોગ્ય છે ॥૩૦॥ હવે આવા
મહૈશ્વર્યે સંપન્ન શ્રીહરિકૃષ્ણ ભગવાનના સંબંધને પામેલાઓની કૃતાર્થતા
કહેતા થકા શ્રીહરિને નમસ્કાર કરે છે—હે ભગવન્ ! જે આપના પ્રાદુ-
ર્ભાવને લીધે તે કોસળદેશ ધન્ય-કૃતાર્થ થયો છે. તથા તે દેશમાં જન્મેલા
દેવશર્મા દ્વિજ (ધર્મદેવ) અને તેમની પત્ની પ્રેમવતી પણ પુત્રરૂપે જે
આપ સ્વયં નારાયણના પ્રાદુર્ભાવને લીધે ધન્ય છે. તથા તે અનેના બીજા
સંબંધિ જનોપણ જે આપ ભગવાનના સંબંધને લીધે ધન્યશાળી થયા
છે. તથા તેવા જે આપના ચરણકમળના દર્શનને લીધે કળિયુગમાં ઉત્પન્ન
થએલા પણ અમો મુનિઓ (તથા હરિજનો) ધન્યભાગી થયા છીએ.
તે તમો શ્રીહરિ-સમસ્ત પાપ સંતાપને હરનારા મહાવર્ણી ભગવાન નારા-
યણને અમો મુનિઓ કાય વાણી મનથી નમસ્કાર કરીએ છીએ ॥૩૧॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે ભૂમિપાળ ! આ પ્રકારે તે સર્વે મુનિઓએ
ભગવાન્ શ્રીહરિની સ્તુતિ કરીને તેમને નમસ્કાર કર્યો. તે શ્રીહરિએ
પણ તેમને અભિનંદન કરીને તે તે ધરાતળમાં સદુપદેશવિધાનથી ચેત-
નોના સમુજ્જવન અર્થે વિચરવાની તત્ક્ષણજ આજ્ઞા આપી ॥૩૨॥
સર્વેશ્વર શ્રીહરિ પોતાના વિયોગની વ્યથાને નહિ સહન કરી શકવાના
સ્વભાવને લીધે પડતા આંસુઓના પૂરથી રોકાઈ ગઈ છે દૃષ્ટિ જેમની
એવી તે સર્વ ભક્તોને યથાયોગ્ય માન આપીનેજ ‘તમો સુખેથી સ્વસ્વદે-
દેશમાં જાઓ’ એમ કથંચિત્ અનુજ્ઞા આપીને સ્વયં પાછા વળ્યા ॥૩૩॥
તે પછી ભગવાન્ નારાયણમુનિ વેગના સૌષ્ઠવને શીખવા માટેજ શું ?

પાંશુચ્છલેનાગતૈશ્વેતોભિઃ સમુપાસ્યમાનચરણં નૃણામણુત્વાઙ્કિતૈઃ ।
અશ્વં કાશ્ચનવર્ણમાત્મચરણસ્પર્શેન સન્દ્રાવયન્સઘઃ પ્રાપ્ય પુરં
પુરાતનમુનિઃ સઙ્ગીતકીર્તિર્નિજૈઃ ॥૩૪॥ નૈપુણ્યં નિજવાજિનઃ સ
ભગવાનાસ્કન્દિતે ધૌરિતે પદ્યન્ રેચિતવલ્ગિતપ્લુતં ઇતિ હ્યાન-
ન્દયન્સ્વાશ્રિતાન્ । સઘઃ પ્રાપ્ય પુનર્મુનીંશ્ચ જનતામગ્રેઽપિ તેષાં
વ્રજન્ હૃષ્ટાંસ્તાન્વિદધત્ પુનશ્ચ નગરીં પ્રાયાત્સ્વચેતોહરઃ ॥૩૫॥ તે

એમ શિષ્યભાવને સ્વીકારીને અશ્વખરીથી ઉડેલી ધૂળના મિષવડે
આવેલાં જનારા જનોનાં અણુપરિમાણુ મનોએ ફરીરીતે સેવ્યા છે આર
ચરણ જેના (અર્થાત્ મન થકી પણ વિશેષ વેગવાળા) અને સુવર્ણના
જેવો વર્ણુ જેનો છે એવા પોતાના વાહનભૂત અશ્વને પોતાના ચરણની
પેનીના સ્પર્શમાત્રથી ગતિવિશેષના પ્રદર્શનમાટે વેગથી દોડાવતા થકા
પોતાના ભક્તોએ કીર્તન કરાતી છે કીર્તિ જેમની એવા થકા તત્ક્ષણજ દુર્ગ-
પુરને પામી ગયા ॥૩૪॥ એજ પુર ગમનને ફરી વર્ણુવે છે-પુરને પામેલા
ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતાના વેગવાળા અશ્વની આસ્કંદિત ધૌરિત રેચિત
વલ્ગિત પ્લુત, આ નામની પાંચ ચાલની વિચિત્રતામાં નિપુણતાને
પ્રદર્શાવતા થકા, સ્વદેશપ્રતિ જતા ભક્તજનોને પોતાની તાત્કાલિક દિવ્ય
શોભાથી આનંદિત કરવા ફરીથી તત્ક્ષણજ રાધાવાવ્યની આગળ જતા
મુનિસંઘ અને હરિજન સંઘને પામીને, તેમને પણ ઉલ્લંઘન કરી દર્શનદાન
માટે આગળ જધને, તેમને દર્શનદાનથી પ્રહર્ષિત કરીને, પોતાની
દિવ્ય શોભાથી તેઓનાં મનોને પોતાની મૂર્તિમાં આકર્ષણુ કરીને, ફરીથી
પણ દુર્ગ નગરીને પામ્યા. અશ્વોની પંચધા ગતિધારા વૈજયંતી કોષમાં
કહી છે-‘અશ્વાનાં તુ ગતિધારા વિભિન્ના સા ચ પચ્ચધા । આસ્કન્દિતં ધૌરિ-
તકં રેચિતં વલ્ગિતં પ્લુતં’ ધતિ. તેમાં વેગાતુર અશ્વ કશું સાંભળે નહિ
તેમ જુવે નહિ એવી ગતિ તે આસ્કંદિત કહેવાય. ચતુરતાએ યુક્ત સરલા
ગતિ તે ધૌરિતક કહેવાય. મધ્યમ વેગથી ચક્રાકાર જે ભ્રમણુ તે રેચિત
કહેવાય. અગ્રકાયને સમુદ્ધાસ કરીને કુત્સિત સ્થળાદિકમાં યુખને વાંકુ
વાળીને ચાલવું તે વલ્ગિત કહેવાય. પૂર્વાપર કાયના ઉન્નમનથી અનુક્રમે

તુ ભક્તજનાઃ સર્વે યથાદૃષ્ટં તમીશ્વરમ્ । ધ્યાનેન પથિ પશ્યન્તઃ
સ્વસ્વદેશાન્ યયુસ્તતઃ ॥૩૬॥ હરિશ્ચ તન્ન નગરે સંપ્રાપ્ય નૃપમન્દિ-
રમ્ । સ્વવેદિમભિતશ્ચાશ્વં કાષ્ટામક્રામયદ્વસન્ ॥૩૭॥ આનન્દયન્
જયામુખ્યા યોષિતોઽપિ સ ईશ્વરઃ । અશ્વેન કારયામાસ ગતમ-
ર્ધપુલાયિતમ્ ॥૩૮॥ તતો વાહાત્સમુત્તીર્ય નારાયણમુનિર્નૃપ ! ।
નિજમન્દિરમભ્યેત્ય નિષસાદાસને સુખમ્ ॥૩૯॥ સ્વસ્થચિત્તસ્તતઃ
સ્વામી પ્રસન્નમુખપદ્મજઃ । સ્તુવન્ જયાં ચ લલિતાં સોમાદીન્પ્રાહ
પાર્ષદાન્ ॥૪૦॥ આસીન્મદ્દૃદ્યે યાદક્તાદગેવોત્સવો મહાન્ ।

જે આરોપણ તે પ્લુત કહેવાય ॥૩૫॥ તે સમય ભક્તજનો તો સ્વસ્વદેશ-
પ્રતિ જતાં માર્ગમાં તે પરમેશ્વર શ્રીહરિને ક્ષણ ધ્યાનમાત્રથી યથાદૃષ્ટ
સાક્ષાત્ કરતા અને પ્રહર્ષ પામતા થકા ત્યાંથી પોતપોતાના દેશપ્રતિ
સુખેથી ગયા ॥૩૬॥ શ્રીહરિએતો દુર્ગનગરમાં નૃપભવનને પામીને નિખત-
રતળે રહેલી પોતાને બેસવાના સ્થાનભૂત વેદીની યોગરદમ પોતાના અશ્વને
પાંચ ક્ષણપર્યંત મંદમંદ હસતા થકા ચલાવ્યો ॥૩૭॥ પોતાના ચરણની
એકાંતિક ભક્ત જયા આદિક અબળાઓને અને ઉત્તમાદિ ભક્ત પુરૂષોને
પણ આનંદ આપ્યા પોતાના વાહનભૂત અશ્વને શ્રીહરિએ અર્ધપુલાયિત
નામની ચાલવિશેષથી ચલાવ્યો 'શતાર્ધાર્ધક્રમાદૂનૈર્મળંડલાયતચાલિતૈઃ ।
ઉન્મુખસ્યાશ્વમુખ્યસ્ય ગતિર્ધર્ધપુલાયિતમ્' એવું તેનું લક્ષણ કહ્યું છે ॥૩૮॥
તે પછી શ્રીનારાયણમુનિ પોતાના ઘોડા ઉપરથી ઉતરીને પોતાના મંદિરને
પામીને સુખેથી પોતાના ઉત્તમ આસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૩૯॥ તે
પછી સર્વના સ્વામી શ્રીહરિ તે સમસ્ત ભક્તજનો અને મુનિજનોને વળા-
વીને સ્વયં એકાંતિક નિવાસી હોવાથી સ્વસ્થ ચિત્તવાળા હોઇને આશ્રિત-
જનોનો પોતાવિષે વર્તતો ભક્તિપ્રકર્ષ અનુસ્મરણ કરીને પ્રસન્ન મુખક-
મળવાળા થઇને ભગવત્સેવૈકપરાયણ જયા લલિતાની પ્રશંસા કરતા થકા
સોમવર્માપ્રમુખ પાર્ષદો પ્રતિ એમ બોલ્યા કે-॥૪૦॥ હે પાર્ષદો ! મારા
મનમાં જેવો સંકલ્પ હતો તેવોજ આ મહોત્સવ નિષ્પન્ન થયો છે. તેણે
કરીને મારા હૃદયમાં આજ ઉદય પામેલો પરમ પ્રહર્ષ મર્યાદા મુકીને

જાતોઽયં તેન હૃદિ મે ભૃશં હર્ષોઽયં વિદ્યતે ॥૪૧॥ નૈવ કિંચિદપિ
ન્યૂનમાસીન્નૂનમિહોત્સવે । ન શક્યો હિ નૃપૈઃ કર્તુમીદશસ્તુ
મહોત્સવઃ ॥૪૨॥ ન સન્ત્યેતાદશા અત્ર મનુષ્યાસ્તુ ભુવસ્તલે ।
લલિતેવ જયૈકાસ્તિ જયેવ લલિતા નનુ ॥૪૩॥ ઉત્તમસ્તૂત્તમો નૂનં
પિતુરપ્યધિકો ગુણૈઃ । રાજાઽનુપમ એવાસ્તિ ભક્ત આત્મનિવે-
દની ॥૪૪॥ સુવ્રત ઉવાચ—નિજભક્તજનપ્રશંસનં વિદધત્યેવમુદાર-
કર્મણિ । ક્ષિતિપાલ ! મહામુનીશ્વરે તમુપાયન્નવલાઃ સમર્ચિતુમ્
॥૪૫॥

પ્રવહેછે ॥૪૧॥ આ ઉત્સવમાં કિંચિત્ પણ ન્યૂન નિશ્ચે નથીજ રહ્યું.
આવો મહોત્સવતો મહારાજાઓએ પણ નજ કરી શકાય ॥૪૨॥ આ જ્યા
લલિતાની ભક્તિના ઉત્કર્ષમાં એક પણ મનુષ્ય સમાન આ ભુવનમંડ-
ળમાં નથી. જ્યા લલિતા જેવાં એકજ છે અને લલિતા જ્યા જેવાં
એકજ છે, એમ એ અને પોતે પરસ્પર ઉપમાનભૂત છે, પણ તે અનેને
ત્રીજા કોઈની ઉપમા નજ આપી શકાય એવાં સર્વોત્તમ છે ॥૪૩॥ આ
ઉત્તમ ભૂપતિ તો ગુણોએ કરીને પિતા અભય ભૂપતિ થકી પણ અત્યધિક
ઉત્તમ છે, માટેજ ઉપમાને વર્ણત (અનુપમ) જ નિશ્ચે છે. અને વળી
ભક્તોમાં અગ્રગણ્ય છે, કેમકે આ અંબરીષ રાજાની પેઠે આત્મનિવેદી
છે—એમણે પોતાનો આત્મા સર્વેશ્વરેશ્વર પરમાત્મા મારે વિષે સમર્પણ
કર્યો છે. ‘આત્માનું સ્વરૂપ પરમાત્માને અત્યંત પરતંત્ર છે અને પરમાત્મા
સર્વેશ્વર સર્વોત્તર્યામી સર્વ પ્રકારે મારા શેષી સ્વામી છે’ એવો નિશ્ચય
કરીને પોતાના રક્ષણમાં પોતાનો સંબન્ધ રાખવારૂપ ભાર પોતાથકી
ઉતારી દધને ‘તદહં તવ પાદપદ્મયોરહમદ્યૈવ મયા સમર્પિતઃ’ આવા અનુ-
સંધાનપૂર્વક સ્વાત્મા મને સમર્પણ કર્યો છે, માટે આ આત્મનિવેદી છે,
માટેજ ભક્તોમાં અગ્રેસર હોવાથી આ ઉત્તમ રાજા ઉત્તમજ છે ॥૪૪॥
સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે પૃથ્વીપાળ ! આ પ્રકારે મહાચરિત્રશાળી મહા-
મુનીશ્વર ભગવાન શ્રીહરિ નિજભક્તજનોની પ્રશંસા કરે છે એટલાકમાંજ
એકાંતિક ભક્ત અમળાઓ ભગવાનનું પૂજન કરવા આવી ॥૪૫॥ ઇતિ

ત્સવે દેશાન્તરાગતમક્તસદ્વપ્રત્યેષણે મુનિસદ્વક્રુતનારાયણસ્તુતિનિરૂપણનામા દ્વિ-
ત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૨॥

સુવ્રત ઉવાચ—બ્રહ્મચર્યવ્રતપરા જયા ચ લલિતા રમા । સમી-
પમાયયુસ્તસ્ય ગૃહીતાર્હણપાણયઃ ॥૧॥ અમરીપ્રમુખાશ્ચાન્યા
યોષિતોઽપ્યર્ચનોત્સુકાઃ । નારાયણસ્ય તાસ્તિસ્તો મુખ્યા અન્વા-
યયુસ્તદા ॥૨॥ સાક્ષોપાક્ષોત્સવસ્યૈવ સમાધ્યા સ્વસ્થચેતસઃ ।
કૃતનિત્યવિધાનાસ્તાઃ શુચયસ્તં વવન્દિરે ॥૩॥ તં સ્મરવદનામ્ભોજં
દૃષ્ટ્વા સ્વસ્થં સમાસ્થિતમ્ । પૂજનાવસરાભિજ્ઞાઃ પૂજયન્તિ સ્મ

શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે દેશાન્તરાગત-
લક્તસંઘપ્રત્યેષણે મુનિસંઘકૃતનારાયણસ્તુતિનિરૂપણનામા દ્વિ-
ત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૨॥

અધ્યાય ૪૩ મો.

સુવ્રતમુનિ કહેછે—હે રાજન્ ! બ્રહ્મચર્યવ્રતૈકપરાયણ જયા
લલિતા રમા વિગેરે વનિતાઓ લગવાનની પૂજા કરવા પૂજેચિત ઉપક-
રણો હાથમાં લઈને તેમની સમીપે આવી ॥૧॥ તે અવસરે અમરી
અમળા આદિક અન્ય અમળાઓ પણ લગવાનની પૂજા કરવામાં ઉત્સા-
હવાળી થઈને મુખ્ય ત્રણ સ્ત્રિયોની પાછળ આવી પહોંચી ॥૨॥ પ્રારંભેલા
મહોત્સવની સાંગોપાંગ નિર્વિઘ્ન પરિસમાપ્તિ થવાથી સ્વસ્થ ચિત્તવાળી
તે આ જયા આદિક અમળાઓએ નિત્યવિધિ કરી પરવારી પવિત્ર થઈ
લગવાનને પ્રથમ પ્રણામ કર્યો ॥૩॥ પ્રણામ કરીને (હરિલક્ષ્મીને પોત-
પોતાના દેશપ્રતિ મોકલીને અને મુનિમંડળને સદુપદેશ આપવા તે તે
દેશમાં મોકલીને પરિમિત પરિજનવાળી સભામાં) સ્વસ્થચિત્તપણાથી
સર્વના લક્ષમાં આવતા મંદહાસવડે મધુર મુખારવિંદની દિવ્ય શોભાએ
સંપન્ન અને દિવ્ય સિંહાસનમાં સંરાજમાન એવા શ્રીહરિનું અર્ચનના

૧ આ અધ્યાયમાં જયા આદિક લક્ત સ્ત્રિયોએ કરેલી લગવાનની સ્તુતિનો
અનુવાદ કર્યો છે.

ભક્તિઃ ॥૪॥ સુગન્ધિના ચન્દનેન કુક્કુમાગુરુકેસરૈઃ । કસ્તૂર્યા
ચાક્ષતૈર્નાનાપુષ્પહારૈશ્ચ શેખરૈઃ ॥૫॥ વલ્લૈર્નાનાવિઘૈઃ સૂક્ષ્મૈરનઘ્યૈ
રત્નભૂષણૈઃ । ધૂપદીપોપહારૈશ્ચ કર્પૂરારાત્રિકાદિભિઃ ॥૬॥ સમ્પૂજ્ય
વિધિવદ્ગત્યા પ્રભું નત્વા નિજં નિજમ્ । ભાવં પ્રકટયન્ત્ય-
સ્તાસ્તુષ્ટુસ્તં પૃથક્ પૃથક્ ॥૭॥ જયોવાચ—નમામિ કૃષ્ણાય

અવસરની અલિસ એવી તે અબલાઓ ભક્તિથી અર્ચન કરવા લાગી ॥૪॥
હુંકુમ અગુર કેસર કસ્તૂરીએ યુક્ત સુગન્ધિ ચંદન, અક્ષત, નાનાવિધ
પુષ્પહારો તોરાઓ, સૂક્ષ્મ વિવિધ વસ્ત્રો, અહુમૂલ્યવાળાં રત્નજડિત સુવ-
ર્ણમય વિભૂષણો, ધૂપ, દીપ, કૃણાદિ ઉપહારો, કર્પૂરની આરતી આદિક
મહોપચારોવડે યથાવિધિ ભક્તિથી ભગવાનની પૂજા કરીને, પ્રણામ કરીને
પોતપોતાના ભક્તિભાવને પ્રકટ કરતી થકી તે જ્યા આદિક અબળાઓ
પૃથક્ પૃથક્ સ્તુતિ કરવા લાગી ॥૫-૭॥

તેમાં પ્રથમ જ્યા સ્તુતિ કરેછે—હે હરે ! ત્વાં નમામિ—તમો પરમ
કૃપા કરીને મારી પ્રાચીન પાપ વાસનાનો વિનાશ કરીને, ચંચળ એવા
પણ મનને વિષયોથકી પાછું વાળીને, પોતાના ચરણારવિંદમાં બેડી
દધને, પાપસંચય થકી મારો ઉદ્ધાર કરનારા છો, તેવા તમો હરિને હું
નમસ્કાર કરું છું. તમારા ગુણોને અનુસ્મરણ કરતી હું વારંવાર ‘નમ
ઙ્કિં વિષ્ણુમ’ આ શ્રુતિમાં કહ્યાપ્રમાણે ‘નમો નમઃ’ એટલુંજ કહી શકું
છું, મહર્ષિની પેઠે આપના મહિમાને વર્ણન કરવા હું સમર્થ થતી નથી.
(‘કૃષ્ણાય’ ઇત્યાદિ પ્રત્યેક અતુર્થી વિભક્તિને અંતે ‘નમઃ’ આ પદનો
અન્વય લેવાનો અભિપ્રાય છે) કૃષ્ણાય તે નમઃ—તમો કૃષ્ણ—નિરવધિક
આનંદમય છો, જે તમારા આનંદ મહાસાગર તરંગોને ગણવામાટે પ્રવ-
ર્તેલો વેદપણ અંતને પામતો નથી, તે તમોને નમઃ—નમસ્કાર છે. અલિ-
લાત્મનાં આત્મા અલિ—અખિલ આત્માઓના આપ આત્મા છો, (કેમકે
‘યસ્યાત્મા શરીરં’—જેનું આત્મા શરીર છે એવી શ્રુતિ છે) સદા જ્ઞા-
ત્માઽસિ—અને વળી આપ સદા આત્મા છો, અર્થાત્ કર્મગતિની વિચિત્ર-
તાને લીધે આ જીવ જે જે યોનિવિશેષમાં દોડી જાય છે ત્યાં ત્યાં તે તે

હરેઽસ્થિલાત્મનાં સદાત્મને શ્રીપુરુષોત્તમાય તે । અનન્તકોટ્યણ્ડ-
ભવાદિદેતવે હ્યરોષકલ્યાણનિકેતમૂર્તયે ॥૮॥ અધોક્ષજાયાક્ષર-

યોનિઓના દોષોને નહિ ગણીનેજ, મત્ત સુતની પાછળ જનનીજ જેમ
એમ તમો પણ તેની પાછળ સાથે દોડી જઈને તેના બાણુવામાં ન આવે
એમ તેનામાં અનુપ્રવેશ કરીને સત્તાધારણથી તમો તેની રક્ષા કરો છો.
જયત્ સ્વપ્ન સુષુપ્તિ આ ત્રણ અવસ્થામાં પણ અનુપ્રવેશ કરીને તેની
સત્તાને ધારી રહો છો. તો એ રીતે તે તે યોનિગત દોષસમૂહની નહિ આ
લોચના કરીને સદા સર્વત્ર તેનામાં અનુપ્રવેશ કરીને તેનું રક્ષણ કરો છો.
તો એરીતે પરમવત્સળ તમોને નમઃ-નમસ્કાર છે. લોકમાં જે આ જે
પુરુષ ક્ષર અક્ષર કહ્યા છે તે બેના થકી ઉત્કૃષ્ટ પુરુષોત્તમ તમો કહેવાઓ
છો. આવા છો તથાપિ અમારા લવનના આંગણાને અલંકૃત કરવા આપ
આવિર્ભાવ પામ્યા છો, તે તમો પુરુષોત્તમને નમઃ-નમસ્કાર છે. જે તમો
અનેકકોટિ અંડોના ઉદય અસ્તમયમાં કારણભૂત છો છતાં પણ મારા
જેવા જીવોના સમુજ્જવન સાડ અંડની અંદર એક ખુણાના એક પ્રદેશ-
રૂપ આ માનુષ લોકમાં કોઈકના પુત્રભાવનું નાશ્વ કરતા થકા મારા
લોચનગોચર હાલ થયા છો. તે તમો અનંતકોટિ અંડોના ઉદયાદિકના
હેતુભૂતને નમસ્કાર છે. તે તમારી મૂર્તિ બ્રહ્માદિ સર્વ કોઈના કલ્યાણને
કરનારી છે અને રમાદિકે પણ સમુપસેવનીય કલ્યાણ ગુણગુણને વહન કરે
છે. એવી દિવ્ય મૂર્તિવાળા આપ ભગવાન મારા પણ મલિન નયનમાર્ગને
પાવન કરવા આ લોકમાં પ્રકટ થયા છો. આવા અરોષ કલ્યાણમૂર્તિ
આપને નમસ્કાર છે. અધોક્ષજ-ઇન્દ્રિયને અગોચર છો તથાપિ સર્વના
નેત્રગોચરપણે પ્રકટિત દિવ્યસ્વરૂપવાળા છો, તેવા તમોને નમસ્કાર
છે, અક્ષર પરમ વ્યોમ નિવાસી છો છતાં પણ દેશ ગેહની વિગુણતાનો
નહિ વિચાર કરીને પરોજ્જવનનેજ પરમ પ્રયોજન માનીને પ્રાદુર્ભાવ
પામ્યા છો, તે તમો અક્ષરધામવાસિને નમસ્કાર છે. જે જે ભક્તજન
જે જે રૂપથી તમારાં દર્શન કરવા ઇચ્છે છે તે તે રૂપથી પ્રાદુર્ભાવ પામો
છો, માટે તમારું સૌશીલ્ય પરમ છે, તો એરીતે પરમ સૌશીલ્યતા નિધિ-

ધામવાસિને સ્વમક્તહદ્વાઙ્મિતમૂર્તિધારિણે । અનેકમાયાપુરુષે-
શ્વરાય તે નમો નિયન્ત્રેઽખિલદેહધારિણામ્ ॥૯॥ અચિન્ત્યમા-
નન્દમયં ચ નિર્ગુણં વદન્તિ વેદાન્તવિદોઽવ્યયં ચ યત્ । પરં
પરંબ્રહ્મ પરાત્મશબ્દિતં તદેવ સાક્ષાદ્ભગવાંસ્ત્વમેવ હિ ॥૧૦॥
સુખં પ્રદાતું સ ભવાનિહાય નો નિજાશ્રિતેભ્યો નૃતનું હિ
શિશ્રિયે । इमां तपोधर्मविरक्तिवेदनैर्निषेवितां नित्यमनन्यसंश्रयैः

૩૫, સ્વભક્તોએ હૃદયથી વાંછેલી રામકૃષ્ણાદિ દિવ્ય મૂર્તિને ધારણ કર-
નારા તમોને નમસ્કાર છે. વળી તમો સર્વેશ્વરેશ્વર છો અને અનેક માયા
પુરુષોના ઇશ્વર છો તથાપિ માયાનું સામ્રાજ્ય જેમાં અત્યધિક છે એવા
આ ભવમંડળમાં માયાથકી સમુદ્ધરણમાટે મારા જેવા જનો ઉપર
કૃપા કરીને પ્રકટ થયા છો. તેવા પરમ કૃપાનિધિ માયાપુરુષેશ્વર તમોને
નમસ્કાર છે. વળી તે તે સુકૃત દુષ્કૃતની તરતમતાને અનુસારે તે તે
દેહના ધરનારાઓના તે તે ધારણાદિ૩૫ કર્મકૃણના નિર્વાહક તમો છો,
માટે અખિલ દેહધારિઓના નિયંતા તમોને હું નમસ્કાર કરું છું ॥૯-૯॥
વ્યાસાદિક વેદાંતવિદો જેને નિરતિશય બૃહત્વ (મોટાપણું) ગુણયોગથી
પરંબ્રહ્મ શબ્દથી કહે છે, સમસ્ત એતન અએતનના અંતર્યામિપણાને
લીધે પરમાત્મા શબ્દથી કહે છે, નિરવધિક સ્વાભાવિક આનંદવાળા
હોવાથી આનંદમયપણે કહે છે, અપરિચ્છેદ સ્વરૂપ સ્વભાવવાળા
હોવાથી અચિન્ત્યપણે કહે છે, સમસ્ત હેયના વિરોધી હોવાથી નિર્ગુણ-
પણે કહે છે, સ્વરૂપતઃ એકરૂપ હોવાથી અવ્યયપણે કહે છે, સર્વકારણ,
સર્વવ્યાપક અને સર્વશેષી હોવાથી પરપણે કહે છે તેજ પરંબ્રહ્મ ભગ-
વાન્ સાક્ષાત્ નિશ્ચે તમોજ છો ॥૧૦॥ એરીતે વેદાંતવેદ, સર્વથકી પર-
તર, પૂર્ણકામ એવા પણ આપ સંસારસિંધુમાં નિમગ્ન થએલા એતનોનો
ઉદ્ધાર કરવાની વાંછાના મિષથી પોતાના ચરણારવિંદના સમાશ્રિત તે તે
જનોને અને અમોને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર કરાવી યોગિ-
ઓએ પણ અપ્રાપ્ય બ્રહ્માનંદરૂપ નિરવધિ સુખ આપવામાટે આપને
અસાધારણ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ધર્મ તપોએ નિત્ય નિષેવેલી, મનુષ્ય સંજ્ઞાતીય

॥૧૧॥ નિજેચ્છયા સ્વીકૃતયાઽનયા વિમો ! મનુષ્યતન્વા સુરવૃન્દવન્દ્યયા । ત્વમાદદાનઃ કૃપયાસદર્ચનં મહોત્સવૈર્નઃ સુખયસ્ય-થેદૃશૈઃ ॥૧૨॥ સુખં તનોતિ શ્રવણં ચ કીર્તનં સ્મૃતિર્નતિઃ પૂજન-મદ્ધિસેવનમ્ । પ્રમો ! સખિત્વં ચ તવાત્ર દાસતા વપુષ્મતામાત્મ-નિવેદનં તથા ॥૧૩॥ તવાત્ર મૂર્તૌ યદિ ભક્તિલક્ષણં દૃઢં ભવેદેક-તમં નવસ્વપિ । જનસ્ય યસ્યાત્ર સ કાર્યકારણાત્મકં હિ તીર્ણઃ સહસા તમોમ્બુધિમ્ ॥૧૪॥ કૃતાર્થ એવાજનિ સોઽત્ર ભૂતલે

અવયવોની ગોઠવણીવાળી આ દિવ્ય તનુને આ લોકમાં આશરેલા છે ॥૧૧॥ માનવ અવયવોની ગોઠવણીની સંજ્ઞાતીયતામાત્રથી ઇતિરની પેઠે આપની આ તનુ કર્મકૃત નથી, કિંતુ સ્વેચ્છાથીજ સ્વીકારેલી દિવ્ય છે. 'દૃષ્ટાગૃહીતાભિમતોરુદેહઃ સંસાધિતાશેષજગદ્વિતો હિ' એવી સ્મૃતિ છે. હે વિભો ! તેવી આ સમસ્ત દેવ વૃન્દોએ વંદેલી દિવ્ય તનુથી અમોએ કરેલા પણ અર્ચનને કૃપાથી સ્વીકારીને અમોને સુખી કરો છે—લવબ્રહ્માદિ દેવો પણ પ્રશાસનને વશ વર્તનારા કિંકરોની પેઠે દૂરથીજ પ્રણામ કરીને જે આ તનુની સ્તુતિ કરે છે, તે તનુથી મારા જેવા માનુષજને કરેલી ચંદન પુષ્પાદિક અલ્પ પૂજને સાક્ષાત્ સ્વીકારો છો, માટે આપની કૃપા અમારી ઉપર નિરવધિ વર્તે છે, તે કૃપાથી અમોને મળેલું સેવાસુખ સર્વાધિક માનીએ છીએ અને વળી હમણાં કરેલા મંગળમય અન્ન-કૂટાદિ મહોત્સવોએ કરીને અમોને સુખી કરો છો. નિત્યમુક્તોએ અનુભવ કરવા યોગ્ય એવા મહોત્સવોનેજ એક સમુચિત એવા પણ આપ મારા જેવા પામરજનોની પાસે મહોત્સવ કરાવીને તૃપ્ત થાઓ છો, તો આપનો પરમ કૃપાપ્રવાહ અમારેવિષે પ્રસરે છે ॥૧૨॥ હે પ્રભો ! પરમ પ્રેમ-ગર્ભિત, શ્રવણકીર્તનાદિ લક્ષણા, નવ પ્રકારની લક્ષિત તમારે વિષે પ્રવર્તતાં, જનોને નિરવધિ નિઃશ્રેયસ સંબન્ધિ સુખને આ લોકમાંજ આપે છે, જે જનને શ્રવણાદિ નવવિધ લક્ષિત લક્ષણો મધ્યે હરકોઈ એક પણ લક્ષિત-લક્ષણ પરાનુરાગગર્ભિત આ આપની મૂર્તિમાં જે દૃઢપણે સિદ્ધ થાય તો તે જન કાર્યકારણાત્મક-પ્રકૃતિ પ્રાકૃતાત્મક તમોનિધિને તરત

હ્યમૂઘૌઘોઽપિ ચ તસ્ય ભક્ષસાત્ । વમૂવ મુક્તિઃ કિલ તસ્ય
જીવતઃ પ્રભો ! વયં વિદ્મઃ ઇતિ સ્વચેતસિ ॥૧૫॥ સ્વમક્તસંરક્ષ-
ણતત્પરસ્ય તે ન જન્મનામન્ત ઉતાસ્તિ કર્મણામ્ । અશેષ-
દુઃખપ્રશમૈકહેતવે નમોઽસ્તુ તસ્મૈ પરમેશ્વરાય તે ॥૧૬॥ સ-
વૈ ભવાન્સદ્વ્યયમેવ સમ્પદામિહ પ્રકુર્વન્સુખદઃ સદૈવ નઃ ।

તરીજ નય છે ॥૧૩-૧૪॥ હે પ્રભો ! તેવો જન આ દેહથી વર્તે છે
તથાપિ આજ ભૂતળમાં કૃતાર્થજ થઈ ગયો છે, કેમકે એણે યોગિઓને
પણ અગમ્ય એવો પરમાત્મા તમારેવિષે પરમપ્રેમલક્ષણ ભક્તિવિશેષ
પામ્યો છે, જે હેતુમાટે આ ભક્તિવિશેષ મુક્તિ થકી જુદો નથી, અર્થાત્
મુક્તિને તુલ્ય છે માટે જીવતાંજ એની મુક્તિ નિશ્ચે થઈ ગએલી છે. અને
તે જનનો સંચિત પાપપુંજપણ સમૂળ વિનષ્ટ થઈ ગયો છે. તમારું આ
યથાર્થપણું મંદ જનો જાણુતા નથી. અમો તો મનમાં જાણીએ છીએ-
કેમકે ભગવાનનો પ્રાદુર્ભાવ અને તેમના ઐશ્વર્ય આદિકનું જે યથાર્થ
વિજ્ઞાન તે સુકૃતપરિપાકથીજ એક પ્રાપ્ય છે, આમાં અમારું સુકૃત તો
તમારો જે પ્રસાદવિશેષ એજ એક છે, બીજુ નથી (આવા પ્રસાદની
પાત્રતાએ કરીને અને ભગવદ્વતારના યથાર્થ વિજ્ઞાને કરીને બીજાઓ
થકી પોતાવિષે ઉત્કર્ષને જણાવવા 'વયં'-અમો એમ બહુવચનથી પોતાનો
નિર્દેશ કરે છે) ॥૧૫॥ પોતાના ભક્તજનોના સંરક્ષણમાં નિરંતર તત્પર
એવા આપનાં જન્મો-પ્રાદુર્ભાવોનો અંત-પાર નથી, જ્યારે જ્યારે સાધુ-
ઓના સંરક્ષણ માટે પ્રવર્તી છે ત્યારે ત્યારે પ્રાદુર્ભાવ પામો છો, માટે
આપના પ્રાદુર્ભાવનો દશત્વાદિ સંખ્યા નિયમ છેજ નહિ. તથા તે તે અવ-
તારનાં દિવ્ય ચરિત્રોનો પણ અંત નથી. 'બહૂનિ મે વ્યતીતાનિ જન્માનિ'
એમ ગીતામાં કહ્યું છે તથા 'જન્મકર્માભિધાનાનિ સન્તિ મેઽન્ન સદ્વ્રજઃ ।
ન શક્યન્તેઽનુસંખ્યાતુમનન્તત્વાન્મયાપિ હિ' ઇત્યાદિ ભાગવતમાં કહ્યું છે.
આશ્રિતોનાં સમગ્ર દુઃખોના પ્રશમનમાં એક કારણભૂત સર્વેશ્વરેશ્વર તમો
તે શ્રીહરિને નમસ્કાર છે ॥૧૬॥ હે પ્રભો ! સંપદાઓ બહુધાપણે જ્ઞાન-
દૃષ્ટિને રજથી પરાલવ પમાડીને અવળા માર્ગમાં પુરૂષને પ્રયોજીને નર-

સ્થિતિઃ શરીરસ્ય તુ યાવદેવ નઃ પ્રભો! નિવસ્તું સ્વલુ તાવ-
દર્હસિ ॥૧૭॥ સુવ્રત ઉવાચ—इति स्तुत्वा हरिं भक्त्या विरराम
जया ततः । बद्धाञ्जलिपुटोऽस्तौषीत्तं प्रणम्य रमा नृप ! ॥१८॥
રમોવાચ—स्वामिंस्त्वच्चरणाम्बुजं भवदवक्लिष्टात्मनां सौख्यदं देहा-
न्तःकरणेन्द्रियासुभिरहं वन्दे नतं सज्जनैः । भूयस्यासिह

ક્રમાં નાંખે છે, માટે જે સંપદાઓ છે તે એક વિપદાઓજ છે, તો સંપ-
દાના મિષ્ટથી રહેલા વિપદાશેષથી અલિભૂત થએલી અમો અખળાઓનું
સંરક્ષણ કરવા તમો અમારી સંપદાઓનો મહોત્સવાદિ નિમિત્તે સદ્વ્ય-
યજ કરાવીને રજેદોષને ટાળીને અમોને સુખજ આપી રહ્યા છો. અમો
જ્યાંસુધી જીવીએ ત્યાંસુધી અહીંજ અમારા લવનમાં નિત્ય નિવાસ કર-
વાને યોગ્ય છો, જેથી અમો આત્મસ્વરૂપને સમુચિત એવી આપના
ચરણની પરિચર્યાને પ્રતિદિન પામીને કૃતાર્થ થઈ રહીએ ॥૧૭॥

સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે નૃપ ! એરીતે જ્યા લક્ષિથી લગવાનની
સ્તુતિ કરીને વિરામ પામ્યાં. તે પછી રમા પ્રણામ કરીને બે હાથ જોડીને
શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં ॥૧૮॥ હે સ્વામિન!—તમારૂં અસાધારણ
સર્વસ્વામિત્વને સમજનારો કયો જન શોકને પામે ? નજ પામે. સર્વ
કોઈ સ્વતંત્રપણાના મદથી અંધ થઈને ‘હું કર્તા છું હું ભોક્તા છું’ એવી
બુદ્ધિથી અવળા રસ્તામાં રખડતાં ખેદને પામે છે. જે તો સર્વેશ્વરેશ્વર
સમસ્તકલ્યાણ ગુણપરિપૂર્ણ તમો સ્વામીને તત્ત્વથી જાણે છે તે તમારા
ચરણમાત્ર શરણવાળો જન સર્વ સંતાપમાંથી મુક્ત થઈને સુખેથી વૃદ્ધિ
પામે છે. તો હું આપનું સ્વામિત્વ સારીરીતે સમજીને, ‘સ્વામિના ચર-
ણની સેવાજ સુખરૂપ છે’ એવો નિશ્ચય કરીને હું સમસ્ત સંતાપે રહિત
થઈ રહી છું. સ્વામિનું ચરણારવિંદજ દાસભૂત જને સેવવું સમુચિત છે,
તો હું દાસ્યભાવને તત્ત્વથી જાણીને તમારા ચરણારવિંદને વંદન કરું છું.
આ અરવિંદ (કમળ) તો સમસ્ત ઈતિર થકી વિલક્ષણ છે, જેથી લવદા-
વાનળ તાપની ઉપશાંતિ થઈ જાય છે. (માટેજ ‘ભવદવક્લિષ્ટાત્મનાં
સૌખ્યદં’ એમ કહે છે.) વળી આપના સાધુજનોએ નમસ્કાર કરેલા

સંસૃતૌ સ્વવિહિતૈઃ કર્માણ્યપારૈર્દૃઢં વદ્ધાન્મોચયિતું તતઃ
 ચલુ જનાન્માયાધિપસ્ત્વં પ્રભુઃ ॥૧૯॥ માયાયાઃ પરતઃ પરશ્ચ ભગ-
 વાન્સર્વેશ્વરઃ શ્રીહરિઃ સત્ત્વં પુંપ્રકૃતીઃ પ્રવિશ્ય કુરુવેડનેકાણ્ડ-
 સર્ગાદિકમ્ । તત્રાપીશ ! ન વધ્યસે પ્રકૃતિમિર્નિત્યં સ્વતત્રઃ પ્રભુ-

ચરણકમળને અવનમ્ર એવા દેહ અંતઃકરણ ઇન્દ્રિય પ્રાણથી હું વંદન-
 પ્રણામ કરું છું. દેહશબ્દથી કાયિક પ્રણામ લેવો, અંતઃકરણશબ્દથી
 માનસિક પ્રણામ લેવો, ઇન્દ્રિયશબ્દથી વાયિક પ્રણામ લેવો, (પ્રાણ-
 ધારણમાત્ર પણ પ્રણામમાંજ એક ઉપકરણ થાય, એવી ઈચ્છા જણાવા
 પ્રાણનો પૃથક્ નિર્દેશ કર્યો છે) અર્થાત્ હું મન વાણી કાયથી નમ્ર થઈને
 નમસ્કાર કરું છું. આ અનાદિ કાળથી અનુવર્તતી, માટેજ અતિ મોટી
 સંસૃતિ-જનન મરણ ચક્રરૂપ વિષમ માર્ગમાં પોતે કરેલા પૂર્વ પૂર્વ
 કર્મરૂપ પાશ (રાશ દોરી)થી સુદૃઢ બંધાઈ રહેલા જનોને તે થકી મુક્તિ
 વાને માટે તમારા થકી બીજો કોઈ પણ પ્રભુજ નથીજ. આપ માયાધિપ
 છો, જેની આ ગુણમયી માયા છે તેને તેમના વિના બીજો કોણ ટાળવા
 માટે સમર્થ થાય ? નજ થાય ॥૧૯॥ હે હરે ! તમો માયાથકી પર
 અક્ષરથકી પણ પર છો, 'અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ' એવી શ્રુતિ છે. ભગવાન-
 ભગવચ્છબ્દ તમો પરબ્રહ્મવિષેજ મુખ્ય વૃત્તિથી પ્રવર્તે છે, કેમકે હેયગુ-
 ãાદિક વિના જ્ઞાન શક્તિ બળ ઐશ્વર્ય વીર્ય અને તેજ આ છ ગુણો તમારે
 વિષેજ વર્તે છે. માટેજ સર્વ ઇશ્વરોના આપ ઇશ્વર છો. વળી સમાશ્રિત
 જનોનાં સમસ્ત પાપને હરોછે માટે તમો હરિનામથી ગાન કરાઓ છો.
 તે તમો પ્રકૃતિ પુરૂષમાં અંતર્યામિપણે અનુપ્રવેશ કરીને અનેક અંડ-
 મંડળના સર્ગાદિકને કરો છો. હે ઇશ ! તેમાં તેમાં અંતર્યામિપણે અનુ-
 પ્રવેશ કહી રહ્યા છો તથાપિ તે પ્રાકૃત ગુણોથી તમો બંધાતા નથી, કારણ
 કે તમો નિત્ય સ્વતંત્ર-તેને વશ વર્તનારા નથી અને પ્રભુ-પ્રશાસિતા છો,
 માટેજ તમો સર્ગાદિ કર્મથી બંધાતા નથી. વળી તેમાં અનુપ્રવેશ-
 માત્રથી તેના ગુણોથી લેપનો પ્રસંગ આપને લેશ પણ નથી. જેમ
 પવન સર્વમાં અનુપ્રવેશ કરીને ચેષ્ટાને કરાવે છે તથાપિ નિર્લેપજ છે તેમ

નિર્લેપઃ પવનો યથાઽસ્થિલગતશ્ચેષ્ટાઃ પ્રકુર્વન્નપિ ॥૨૦॥ આત્મીયેન
સુખેન નિત્યસુખવાનેકસ્ત્વમેવાસિ વૈ દેવાદેવનરાઃ પરે તુ સુખિનઃ
સ્ત્રીવિત્તધામાદિભિઃ । ત્વદ્ભક્તાસ્તુ સદા ત્વયૈવ સુખિનો દુઃખાનિ
જાનન્તિ તાન્ શબ્દાદીન્વિષયાંશ્ચ યેઽન્ન રસિતા યચ્છન્તિ વૈ
સંસૃતિમ્ ॥૨૧॥ બ્રહ્માદ્યા જગતીહ યે તનુભૃતસ્તે કાલરાક્તયૈવ તે

તમો તેમાં રહેલા દોષસંસર્ગે શૂન્ય છે ॥૨૦॥ હે ભગવન્ ! તમો એકજ
સ્વાભાવિક અનવધિકાતિશય આનંદસ્વરૂપ છે. જે હેતુ માટે તમો આનં-
દમય સ્વરૂપ છે, માટે આત્મીય આનંદથીજ તેવા નિત્ય આનંદવાન્
છો. નિત્યમુક્તો તો નિત્ય સુખી છે ખરા પણ આત્મીય સુખથી નહિ, પરંતુ
આનંદમય આપના સુખથીજ સુખી છે. અર્થાત્ આપના અનુભ-
વજન્ય મહા આનંદવાળા છે. તેથી જીવ મુક્તોતો પ્રથમ બદ્ધ હોધને
પછીથી બોધને પામેલા હોવાથી નિત્ય સુખી નથી. જે આ ધર્તિર સુર
અસુર નરો છે તે તો પ્રાકૃત સ્ત્રી ધન ધામાદિકવડે મુખાભાસને પામીને
'અમો સુખી છીએ' એમ માની બેસે છે. તમારા ભક્તો તો શબ્દાદિ
વિષયોને દુઃખમય બાણીને, આનંદમય આપને વિષે અનુરક્ત મનવાળા
થઈને આપના અનુભવ સુખથીજ સદા સુખીયા છે. જે શબ્દાદિ વિષયો
લોકમાં પુરૂષોએ શ્રોત્રાદિ ઇન્દ્રિયોવડે આસ્વાદ લેતાં જનન મરણાદિ
લક્ષણ સંસરણ દુઃખનેજ આપે છે, માટે તેને દુઃખરૂપ સમજીને સેવન
કરતા નથી ॥૨૧॥ હે વિભો ! બહુ જનો ઇન્દ્રાદિ પદ સંબન્ધિ ઐશ્વર્યને
લક્ષે ઇચ્છે છે પરંતુ જે તેનું નિરૂપણ કરીને જુવે તો તેમાં બુધ જન નજ
રમાં કરે. (તે બતાવે છે) આ જગતમાં જે બ્રહ્માદિકો આ સુર નર
પ્રપંચના વિધાતાપણે વિખ્યાત છે તેઓપણ સૃષ્ટિ સંહારમાં ઉપકરણ-
ભૂત જે કાળ નામની આપની શક્તિ છે તેનાથીજ નિયંત્રિત-વશીકૃત
વર્તે છે, એટલે મર્ત્યોની પેઠે તેઓ પણ કાળના પરિપાકમાં આવે છે,
કેમકે તેઓપણ તનુધારી છે, દેહયોગ તો કર્મકૃત છે, તો કાળકૃત પરિ-
પાકમાં કેમ ન આવે ? આવેજ. તે આ બ્રહ્માદિ તનુધારીઓ કર્માનુસારે
ફળપ્રદાતા આપે કરી આપેલા પોતપોતાના જીવનને પામે છે, પશુઓ

વર્તન્તે હિ નિયન્ત્રિતા નિજનિજામાજીવિકાં ત્વત્કૃતામ્ । આશ્રિ-
ત્યેવ વિમો ! વૃષા ઇવ નસિ પ્રોતાઃ કૃપિં કુર્વતઃ સર્વે તે તુ વશે
ભવન્તિ તવ વૈ યાવન્નિજાયુઃક્ષયઃ ॥૨૨॥ મર્યાદાં રચિતાં ત્વયૈવ
ભગવન્ ! કાલોઽપિ સમ્પાલયન્નાવિર્ભાવયતિ ક્ષિતૌ દિવિ તથા
નાનાકૃતૂનાં ગુણાન્ । વાયુર્વાતિ દિવાકરો ભ્રમતિ સ્થે વર્ષત્યમ-
ત્યૈશ્વરો મૃત્યુર્ધાવતિ સર્વતશ્ચ સમયં નેશસ્તદુલ્લઙ્ગને ॥૨૩॥
યોષાદેમવિભૂષણાંશુકગૃહગ્રામાદિષુ શ્રીહરે ! ત્વન્માયારચિતેષુ

તૃણથી, નરો ધાન્યથી અને દેવો સુધાથી જીવનને પામે છે, અન્નને અદન
કરનારા એઓ વિષે કશો વિશેષ નથી. એજ રીતે વનમાં કોઈક મૃગેન્દ્રો,
પૃથ્વીમાં કોઈ પૃથ્વીન્દ્રો અને દુલ્લોકમાં કોઈક દેવેન્દ્રો એમ જેઓ પ્રજ્યાતિ
પામ્યા છે આમાં પણ કશો વિશેષ નથી, માટે બ્રહ્માદિકો પણ યથા-
કર્મ આપને આધીન જીવનવાળા છે. તે આ તમામ બ્રહ્માદિ તનુધારીઓ
નાસિકામાં નાથથી પરોવેલા બળીવદોજ જેમ એમ સર્ગાદિ કૃષિકર્મને
તમારી પ્રેરણાથી તેતે કાળમાં કરતા થકા યાવદાયુષ આપના વશમાં વર્તે
છે, માટે ‘આ તો બ્રહ્મા છે આ તો પશુ છે’ એવો વિશેષ સંસ્કૃતિચક્રમાં
લખ્યા કરનારાઓમાં નથી. માટેજ સાધુજનો સમસ્ત પ્રાકૃતનો પરિત્યાગ
કરીને તમારું સેવન કરે છે ॥૨૨॥ હે ભગવન્ ! લવ બ્રહ્માદિકો પણ જે
કાળથી રંધાય છે તે સમર્થ કાળ પણ આપે કરી આપેલી મર્યાદા—દિન-
પક્ષ-માસ-અયન આદિક ભેદની વ્યવસ્થાને સભય સંપાદન કરતો થકોજ
ભૂલોક દૂલોકમાં વસંતાદિ ઋતુગુણોને પ્રકટ કરે છે. વાયુ સૂર્ય અગ્નિ
ઈન્દ્ર મૃત્યુ આ સર્વે આપનીજ આજ્ઞાલંગના લયથી પોતપોતાના કાર્યમાં
પ્રતિદિન અપ્રમત્તપણે પ્રવર્તે છે. તમોએ કરી આપેલી મર્યાદાને અતિ-
ક્રમણ કરવા કોઈ પણ સમર્થ નથી. તેમાં ‘જઃ કાલકાલઃ’ ‘મીષાઽસ્મા-
દ્વાતઃ પવતે મીષોદેતિ સૂર્યઃ । મીષાઽસ્માદગ્નિશ્ચેન્દ્રશ્ચ મૃત્યુર્ધાવતિ પદ્મમઃ ।’
એવી શ્રુતિ છે ॥૨૩॥ હે શ્રીહરે ! સંતોના સંરક્ષણ સારૂ પ્રાદુર્ભૂત થએલા
આપ ગુણમય આ પ્રાકૃત પ્રપંચમાં ગુણમય વનિતા વિત્ત વિભૂષણ વસ્ત્ર
ગૃહ ગ્રામ આદિકના સંયોગરૂપ સંગને પામતા થકા પણ તેનાથી કદાચિત

સક્કમપિ યન્નૈવ કચિલ્હિપ્યસે । ઔર્વોઽગ્નિર્જલધૌ વસન્નપિ પરા-
ભૂતિં જલૈર્નામ્બુવંસ્તાન્યશ્નન્નુત વર્ધતે खलु यथा त्वं तद्वदत्र प्रभो !
॥૨૪॥ ત્યક્તાઃ પ્રાકૃતિકા મયા તુ નિખિલા મુક્તૈસ્તથાન્યૈર્ગુણા યે
તેભ્યોઽપિ વયં વિભીમ ઉરુધા ત્વત્પ્રેમવૃદ્ધીપ્સવઃ । તેષુ ત્વં તુ
વસન્નપીશ્વરતયા નો વધ્યસે નાજ્યસે વ્યોમેવ સ્થિરજક્કમસ્થમઘ-
હન્ન સ્પૃશ્યસે તદ્દુગૈઃ ॥૨૫॥ ईशत्वं तव चैतदेव नृतनोर्मायागुणा-

પણ લેપાતા નથી, કેમકે તે બધા ભાવો આપની માયાએ રચેલા છે, તેઓ માયાનિયંતા આપને લેપ કરવા નજ સમર્થ થાય. વળી હે પ્રભો ! તમો સ્વતઃ હેયવિરોધી અને જ્યોતિષોના જ્યોતિષ છો, ‘તં દેવા જ્યો-
તિષાં જ્યોતિઃ’ એવી શ્રુતિ છે. મારે ગુણમય આ ભાવમંડળમાં વર્તતા થકા પણ, વડવાનળ જેમ સમુદ્રમાં વસીને પણ સમુદ્રજળથી પરાભવ પામતો નથી કિંતુ જળને જમતો થકો ઉટલો સ્વયં દેદીપ્યમાન સ્વરૂપ-
વાળોજ રહે છે, તેમ તમો ગુણમય સ્ત્રિયાદિ ભાવોથી નહિ પરાભવ પામીને યથાપૂર્વ દેદીપ્યમાન દિવ્ય સ્વરૂપવાળોજ રહો છો ॥૨૪॥ હે અઘહારિ હરે ! મેં તથા ખીજ મુક્તપ્રાય સાધુતમોએ પ્રાકૃતિક સમસ્ત વસ્ત્ર વિભૂષણ વિત્ત વિગેરે વિષયો સર્પોની પેઠેજ દોષદર્શનવડે દૂરથીજ ત્યાગ કરી દીધા છે. ત્યાગ કરી દીધેલા પણ તે વિષયો થકી તમારેવિષે પ્રેમવૃ-
દ્ધિની ઇચ્છાવાળી અમો સર્વે અત્યંત ‘ક્યારે આ બળાત્ પાછા વળી આવીને અમોને દૂષિત કરશે?’ એમ ભય પામતી રહીએ છીએ. બળોની પેઠે આ વિષયો વિનિવારણ કર્યા થકા પણ છિદ્ર મળતાં પ્રહાર કરવા તત્પર રહે છે. એરીતે અમોને તો એમના થકી ભારે ભીતિ રહે છે. તમો તો તે પ્રાકૃત ગુણમાં નિવાસ (તેનું સેવન) કરી રહો છતાં પણ ચરાચરમાં રહેલા આકાશની પેઠે તે ગુણોથી ઈશ્વર હોવાથી અંધાતા નથી, લેપાતા નથી અને સ્પર્શાતા નથી ॥૨૫॥ હે ભગવન્ ! સાધુજનોના સંર-
ક્ષણ સારૂ સ્વેચ્છાથી સ્વીકારેલા માનુષસન્નતીય સંસ્થાનવાળા પણ આપનું જે આ માયાગુણોથી અનંજન-નિર્લેપતા છે તે અસાધારણ આપનું ઇશત્વ છે (માયા ગુણથી જે નિર્લેપપણું એજ ઈશ્વરનું ઈશ્વર-

નજનં જાનન્ત્યત્ર મહાજના હિ સુધિયો ભક્તપ્રિય ! શ્રીહરે ! ।
ત્વય્યેવાસ્તુ મનો મદીયમનિશં ત્વાં પ્રાર્થયામીત્યહં ત્વન્માયાગુ-
ણતઃ સદાસદવનં કર્તું ત્વમેવાર્હસિ ॥૨૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ
સ્તુત્વા રમા ભક્ત્યા નારાયણમુનિં નૃપ ! । તૂળ્ણીમાસાથ લલિતા
તં તુષ્ટાવ કૃતાઞ્જલિઃ ॥૨૭॥ લલિતોવાચ—શ્રીવાસુદેવ ! પુરુષોત્તમ !

પણું છે) અનીશને તો તેનાથી લેપ થાયજ, કેમકે તે તો માયાથી સન્નિ-
રૂદ્ધ-આવરિત છે, તમો તો માયાના નિયંતા મહેશ્વર છો. ‘અસ્માન્માયી
સૃજતે વિશ્વમેતત્તસિંશ્રાન્યો માયયા સન્નિરૂદ્ધઃ’ ‘માયાં તુ પ્રકૃતિં વિદ્યાત્
માયિનં તુ મહેશ્વરમ્’ એવી શ્રુતિ છે. ‘પ્રકૃતિં સ્વામધિષ્ઠાય સમ્ભવામ્યાત્મ-
માયયા’ એવી સ્મૃતિ છે. તે આ તમારા પ્રાદુર્ભાવનું યથાર્થપણું સુધી
મહાજનો-દૈવી સંપદાએ સંપન્ન જનો બાણે છે. મારે હે ભક્તપ્રિય
શ્રીહરે ! આપના પ્રતિ હું એટલીજ પ્રાર્થના કરું છું કે-મારું મન નિરંતર
તમારે વિષેજ રહો. મન પ્રકૃતિથી ચંચળ, વિવિધ વાસનાએ યોગરદમ
ખેંચી લઈ જવાતું, પ્રમાથિ, બળવત્, દૃઢ હોવાથી તેને વિષયોથકી
વિનિવર્તન કરીને આપને વિષે બેડવામાટે પોતાના સોએ સો પ્રયત્નોવડે
પણ સમર્થ થવાતું નથી, કેમકે આ દૈવી ગુણમયી આપની માયા દુર-
ત્યય છે. જેઓ તમારાજ શરણને પામે છે તેઓ આ માયાને તરી બંધ
છે, તો તમો સદાય મારા હૃદયમાં સન્નિધિ આપીને માયાગુણ રાજ
દ્વેષાદિક થકી અમારું રક્ષણ કરવાને યોગ્ય છો ॥૨૬॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! આ પ્રકારે નારાયણમુનિની ભક્તિથી
સ્તુતિ કરીને રમા વિરામ પામ્યાં. તે પછી લલિતા બે હાથ બેડીને શ્રીહ-
રિની સ્તુતિ કરવા લાગ્યાં ॥૨૭॥ હે શ્રીવાસુદેવ-સર્વમાં આપનો અને
આપમાં સર્વનો આવાસ હોવાથી સાર્થક વાસુદેવ નામથી વિખ્યાત છો.
‘વસન્તિ તત્ર ભૂતાનિ વસત્યત્રેતિ વૈ યતઃ । તતઃ સ વાસુદેવેતિ વિદ્વન્નિઃ
પરિપ્રકૃયતે’ એવી નિરૂપિત છે. હે પુરુષોત્તમ-ક્ષર અક્ષર પુરુષ થકી પરતર
હોવાથી પુરુષોત્તમ સંજ્ઞાથી પ્રખ્યાત છો. ‘યસ્માન્ક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ
ચોત્તમઃ । અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ પુરુષોત્તમઃ’ એમ ગીતામાં કહ્યું

પાદપદ્મં ભક્ત્યા નમામિ તવ કાયવચોમનોભિઃ । સંસારવારિ-
ધિનિમજ્જદનેકજીવપ્રોત્તારણપ્લવમહં શ્રુતિવૃન્દવન્દ્યમ્ ॥૨૮॥
માયાપરોઽપિ જગદુદ્ભવપાલનાન્તલીલાર્થમાત્તવિધિવિષ્ણુશિવા-
દિરૂપઃ । અપ્રાકૃતૈર્ગુણગણૈરભિસેવિતાદ્વિસ્ત્વં રાજસે હિ પરમેઽ-
ક્ષરધામ્નિ ભૂમન્ ! ॥૨૯॥ ત્વં પ્રાકૃતાલ્ક્યતમસઃ પર એવ તસ્મિન્

છે. આવા વાસુદેવ પુરૂષોત્તમ જે તમારા ચરણારવિંદને સમસ્ત શ્રુતિસમૂહ
સ્તુતિ કહે છે, 'સર્વે વેદા યત્પદમામનન્તિ' 'વેદૈશ્ચ સર્વૈરહમેવ વેદઃ' એવી
શ્રુતિ સ્મૃતિ છે. વળી આપનું પાદપદ્મ સંસારસાગરમાં ડુબકાં ખાતા
અનેક જીવોના તે થકી ઉત્તરણમાં આ કોઈ પણ નૌકા છે. તે આ ચરણાર-
વિંદને પરા ભક્તિથી કાય વાણી મનવડે પ્રણામ કરેછું. દંડની પેઠે પૃથ્વી
ઉપર પડીને પ્રણિપાત કરવો તે કાયિક પ્રણામ કહ્યોછે, 'નમઽર્કિં વિધેમ'
એમાં કહ્યા મુજબ જે નમઽર્કિત તે વાચિક પ્રણામ કહ્યોછે, નમઃશબ્દના
અર્થનું અનુસંધાન કરવું તે માનસિક પ્રણામ કહ્યોછે, એમ જાણી
લેવું ॥૨૮॥ હે ભૂમન્—'ભૂમા ત્વેવ વિજિજ્ઞાસિતવ્યઃ' એવો ઉપક્રમ કરીને
'યન્ન નાન્યત્પશ્યતિ નાન્યત્ શૃણોતિ નાન્યદ્વિજાનાતિ સ ભૂમા અથ યન્ના-
ન્યત્પશ્યત્યન્યત્ શૃણોત્યન્યદ્વિજાનાતીતિ તદલ્પં યો વૈ ભૂમા તદમૃતમથ ય-
ક્લ્પં તન્મર્ત્યં સ ભગવઃ કસ્મિન્ પ્રતિષ્ઠિતઃ સ્વે મહિન્નિ' આ શ્રુતિમાં અ-
નલ્પ સુખરૂપપણે અને અનન્યપ્રતિષ્ઠપણે શ્રવણ થતા તમોજ છે. વળી
આપ માયાથકી પર છો—એજ ભૂમવિદ્યાના આરંભમાં 'નામ વા ઋગ્વેદો
યજુર્વેદ' ઇત્યાદિકથી નામનો પ્રક્રમ કરીને, તેથકી ભૂયસ્ત્વ (અધિકપણું)
વાણીમાં, વાણીથકી પણ ભૂયસ્ત્વ મનમાં, આવા અનુક્રમથી નામ આદિ
જેમાં છે અને આશા અંતે જેમાં છે એવા માયિક ભાવો થકી ભૂયસ્ત્વ
ભૂમામાં ઉપપાદન કર્યું છે. વળી પ્રાણશબ્દવાચ્ય જીવથકી પણ ભૂયસ્ત્વ
ઉપપાદન કર્યું છે. એરીતે માયાદિ સર્વથકી આપ પર છો તથાપિ જગ-
તોની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ પ્રલયરૂપ લીલાવ્યાપારોને કરવા વ્યદિસૃષ્ટ્યાદિ
વ્યાપારના દ્વારભૂત વિધિ વિષ્ણુ શિવાદિ રૂપથી અવતરો છો. તેવા તમો
અપ્રાકૃત દિવ્ય ગુણગણોએ અભિસેવ્યાં છે ચરણારવિંદ જેમનાં એવા થકા

ધામ્યૃદ્ધિમિશ્ર મહતીમિરુપાસિતોઽસિ । રાધારમાપ્રમુખશક્તિ-
મિરાનતામિર્ભક્તયાઽનુવેલમભિસેવિતપ્રાદપદ્મઃ ॥૩૦॥ મૂર્તૌ વૃષા-
ત્ત્વમભવઃ સ્વલુ માનવાનાં નારાયણર્ષિરભવાય પુરાત્ર સ્વણે । પ્રાદુ-
ર્ભૂવિથ સુતોઽય તયોર્નૃતન્વોઃ શ્રીનીલકણ્ઠ ઇતિ કોસલદેશ
ઈશ ! ॥૩૧॥ હીનો ગુણૈશ્ચિમિરધીશ્વર ! માયિકૈસ્ત્વં નૃત્વેઽપિ
દિવ્યતનુરિત્યસિ નિર્ગુણાચ્ચઃ । સમ્પોષણં વિદધદેવ તયોઃ સ્વપિત્રોઃ

પોતાના આનંદમય રૂપથી પરમ અક્ષરધામમાં સદૈવ વિરાજે છે. હિ-
આ અર્થ શ્રુતિ પુરાણાદિકમાં પ્રસિદ્ધ છે ॥૨૮॥ વળી હે હરે ! તમો તમઃ-
પ્રકૃતિથી પર પ્રકાશમાન તે બ્રહ્મપુર ધામમાં નિરવધિક અનંત સમૃદ્ધિ-
ઓએ સંપન્ન અને પોતાને અસાધારણ પ્રણુત રાધા રમાપ્રમુખ દિવ્ય
શક્તિઓએ યથાસમય ભક્તિથી ઉપસેવ્યાં છે ચરણારવિંદ જેમનાં એવા
થકા વિરાજે છે ॥૩૦॥ હે ઈશ ! બ્રહ્મપુરના અધિપતિ જે તમો પ્રથમ
આ ભરતખંડમાં માનવોને અનાદિ ભવબંધન થકી મુકાવા માટે ધર્મ-
પ્રબળપતિ થકી તેમની મૂર્તિ નામની પત્નીમાં શ્રીનરનારાયણ રૂપિરૂપે
પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા હતા. એજ બ્રહ્મપુરાધિપતિ તમો હાલમાં દુર્વાસા
ઋષિના શાપમિષથી માનવાકારને પમાડેલાં તેજ મૂર્તિ (ભક્તિ) ધર્મના
શ્રીનીલકંઠ નામના પુત્રરૂપે કોસલ દેશમાં (મારા જેવા જનના કલ્યાણ
માટે) પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છે ॥૩૧॥ હે અધીશ્વર ! (ઈશ્વરોના પણ ઈશ્વર,
'તમીશ્વરાણાં પરમં સહેશ્વરમ્' એવી શ્રુતિ છે) તમો 'નિર્ગુણ' નામથી
વિખ્યાત છો, તેમાં નિમિત્ત તો આ છે કે-તમો સાધુઓના સંરક્ષણ સાડ
આ લોકમાં મનુષ્યસન્નતીય રૂપથી પ્રકટ થયા છતાં પણ અપ્રાકૃત સ્વા-
સાધારણ આનંદમય દિવ્ય તનુવાળા હોવાથી પ્રાકૃત પુરૂષની પેઠે માયાના
સત્ત્વ રજ તમ ગુણોથી લેપાતા નથી. તો એરીતે ગુણવિરોધીપણાના
સ્વભાવને લીધે 'નિર્ગુણ' નામથી કહેવાઓ છો. 'યોઽસૌ નિર્ગુણ इत्युक्तઃ
શાસ્ત્રેષુ જગદીશ્વરઃ । પ્રાકૃતૈર્હૈયસંયુક્તૈર્ગુણૈર્હીનઃ સ ઽચ્યતે ॥' એવી સ્મૃતિ
છે. પોતાનાં માતા પિતા ભક્તિ ધર્મે (મૂર્તિમાન) અધિષ્ઠિત અમૂર્ત
તે ભક્તિ ધર્મનું અત્ર-પૃથ્વીમાં ચોરગમ પ્રવર્તનથી પરિપોષણ કરતા થકા

કલ્યાણમત્ર તનુષે શ્રિતદેહભાજામ્ ॥૩૨॥ વર્ણાશ્રમેષુ સકલેષ્વપિ
કાલનષ્ટં ધર્મે પ્રવર્તયિતુમીશ ! સનાતનં ત્વામ્ । જાતં વદન્તિ
કતિચિત્કતિચિચ્ચ ભૂમન્ ! પાષણ્ડિભિન્નમિદ્ પારમહંસ્યધર્મમ્
॥૩૩॥ કેચિદ્વદન્તિ પૃથુયજ્ઞમહેન્દ્રદાતપાષણ્ડલિઙ્ગગુરુભિઃ કૃશતાં
હિ નીતમ્ । સત્સમ્પ્રદાયમનયોદ્ધવસમ્પ્રણીતં પુષ્ટં વિધાતુમિદ્
જાતં ઇતિ પ્રભો ! ત્વામ્ ॥૩૪॥ પુષ્ટિં વિધાતુમિદ્ ધર્મયુજઃ સ્વભ-
ક્તેર્ધર્મારિગુર્વસુરસઙ્ગતનૂકૃતાયાઃ । પ્રાદુષ્કૃતદ્વિજવરાકૃતિરિત્યહં
તુ જાને ભવન્તમસ્વિલાર્થદમાશ્રિતેભ્યઃ ॥૩૫॥ શૃણ્વન્તિ ચે તવ
ગુણાનિહ નાથ ! સઙ્ગો ગાયન્તિ વા સ્વહૃદયે શ્રુતિગાન્ સ્મરન્તિ ।

પોતાના ચરણના સમાશ્રિત જનોના પરમ નિઃશ્રેયસરૂપ કલ્યાણને
કરો છો ॥૩૨॥ હે ઇશ ! કળિકાળથી વિનાશ પામેલા સનાતન વર્ણા-
શ્રમધર્મને તેને વર્ણાશ્રમી સમસ્ત જનોમાં પ્રવર્તાવવા પ્રકટ થયા છો
એમ તમોને કેટલાક વર્ણાશ્રમધર્મરસિક જનો કહે છે. હે ભૂમન્ ! કેટલાક
પ્રાદુર્ભાવપ્રયોજનને જાણનારા જનો આ લોકમાં પાપંડિઓએ ઉચ્છેદન
કરેલો સનાતન પારમહંસ્ય ધર્મ જે નિવૃત્તિલક્ષણ અને પરબ્રહ્મ-
કનિષ્ઠલક્ષણ છે તેને પ્રવર્તાવવા પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો એમ કહે છે
॥૩૩॥ હે પ્રભો ! પૃથુરાબ્જના છેલા અશ્વમેધ યજ્ઞના લંગ માટે મહેન્દ્રે
જે પ્રથમ થઈને કાર્ય પરિપૂર્ણ થતાં પછી ત્યાગ કરેલા પાપંડો
તેનાં ચિહ્નો ધારણ કરીને પોતાનું ગુરૂત્વ પ્રખ્યાપન કરતા ગુર્વાભાસોએ
કૃશતાને પમાડેલા નિર્દોષ ઉદ્ધવસંપ્રદાયની લોકમાં પરિપુષ્ટિ કરવા
તમો પ્રકટ થયા છો એમ કેટલાક સંપ્રદાય સ્વરૂપના અભિસ જનો
કહે છે ॥૩૪॥ હે ભગવન્ ! હું તો આશ્રિત જનોને સમસ્ત પુરૂષાર્થને
આપનારા આપને આપની ઉપાસના અને આપના અર્ચનાદિરૂપ
ધર્મો કે જે તેના વિરોધિભૂત અનેક આસુર ગુર્વાભાસોના બળથી કૃશ
થઈ ગયા હતા તેના પૃથ્વી ઉપર પ્રવર્ધન માટે વિપ્રવરાકારથી
પ્રાદુર્ભાવ પામેલા છો એમ માનું છું ॥૩૫॥ હે નાથ ! જે જનો
તમારા કલ્યાણ ગુણગણોને પ્રીતિથી તમારા સાધુ જનોથકી સાંભળે છે

તેષાં ચ ये विदधतेऽप्यनुमोदनं वा ते यान्ति धाम तव संसृति-
बन्धमुक्ताः ॥૩૬॥ भक्तिं तवाथ तव वापि सतां प्रसङ्गं हित्वात्म-
बोधमुपलब्धुमिहाञ्जसा ये । क्लिश्यन्ति भूरिनियमैस्त इतो लभन्ते
क्लेशं फलं ननु यथेह पुलाककण्डाः ॥૩૭॥ मुख्या मया तु तव

અને જેઓ સાંભળેલા ગુણગુણોને ગાય છે અને જેઓ પોતાના હૃદયમાં તેને અનુસ્મરણ કરે છે અને જેઓ તે આ શ્રવણ ગાયન મનનપરાયણ જનોને અનુમોદન પણ આપે છે તે સર્વે જનો સંસાર અંધન થકી મુક્ત થઈને પર અમૃત આનંદમય આપને પામે છે ॥૩૬॥ લોકમાં જે જનો તો આત્મબોધથી નિઃશ્રેયસને પામવાની કામનાથી આત્મબોધ-સર્વાન્તરાત્મા પરમાત્માના યથાર્થ અવબોધ માટે કેવળ શ્રવણ મનનાદિ માર્ગથી અને તેમાં ઉપયોગી અંતઃકરણની નિર્મળતા કરનાર આહાર-વિશુદ્ધિ વિગેરે વિવિધ નિયમોથી યતન કરે છે, પરંતુ આપના ચરણના એકાંતિક ભક્તોના સમાગમને અને પરમાત્મા તમારે વિષે ભક્તિને અવલંબતા નથી, તેતો લોકમાં અંદર ચોખાએ રહીત છાંડાંમાત્ર ડાંગરને ખાંડનારા જનોજ જેમ એમ એથી કેવળ કલેશનેજ પામે છે પણ તેઓ અર્થસિદ્ધિને પામતા નથી. તત્ત્વથી પરમાત્માના સાક્ષાત્ જ્ઞાનમાં ભક્તિનું સાધનપણું ગીતામાં કહ્યું છે—‘भक्त्या मामभिजानाति यावान् यश्चास्मि तत्त्वतः’ ઇતિ. સંતોનો સમાગમજ જ્ઞાનભક્તિમાં હેતુ છે અને અંતઃકરણની નિર્મળતા કરનાર છે એમ વિશેષપણે સ્મૃતિમાં નિરૂપણ કર્યું છે—‘भवा-पवर्गो भ्रमतो यदा भवेज्जनस्य तर्ह्यच्युतस्तत्समागमः । सत्सङ्गमो यर्हि तदैव सद्गतौ परावरेणो त्वयि जायते मतिः ॥’ ‘सतां प्रसङ्गान्मम वीर्यसंविदो भवन्ति हृत्कर्णरसायनाः कथाः । तज्जोषणादाश्चपवर्गवर्त्मनि श्रद्धा रतिर्भ-क्तिरनुक्रमिष्यति ॥’ ‘नष्टप्रायेऽवभद्रेषु नित्यं भागवतसेवया । भगवत्युत्तम-श्लोके भक्तिर्भवति नैष्ठिकी ॥’ ‘येषां संस्मरणात्पुंसां सद्यः शुद्ध्यन्ति वै गृहाः । किं पुनर्दर्शनस्पर्शपादशौचासनादिभिः ॥’ ‘ते पुनन्त्युरुकालेन दर्शना-देव साधवः’ ઇત્યાદિ ॥૩૭॥ હે ભગવન્! મેં આપના એકાંતિક સાધુજનો થકી સાંભળ્યું છે કે—ધર્માચરણથી પાપ ટળી જાય છે, એટલે કૃણાનુસંધાને

મત્તયધિકારિણો યે વૈરાગ્યધર્મનિજબોધયુતાસ્ત પવ । સત્ત્વઃ શ્રુતા
 इति वपुर्वचनात्मभिस्ते सेवां करोमि निजशक्त्यनुसारिणीं वै
 ॥૩૮॥ સ્યાદ્યત્ર યત્ર મમ જન્મ ચ તત્ર તત્ર હ્યત્રાપ્યમુત્ર ચ નિર-

રહિત, પરમાત્માના સમારાધનરૂપ, પોતાના વર્ણાશ્રમને અનુગુણ એવા
 ધર્મ કર્મનું અનુદિન અનુષ્ઠાન કરવાથી રજ તમની પુષ્કળતા કરનાર
 પાપનો પ્રક્ષય થાયછે, તેથી થએલી સત્ત્વવિવૃદ્ધિથી અંતઃકરણ જ્યારે નિર્મળ
 થાયછે ત્યારે વિષયવાસનાના વિરામથી વૈરાગ્ય થાય અને તે વૈરાગ્યથી
 સ્વાત્મસ્વરૂપના અવબોધમાં આભિમુખ્ય થાય અને આપ પરમાત્માવિષે
 પરાનુરાગ થાય. અન્યથા વૈરાગ્ય કેમ થાય ? અને ભક્તિપણ કેમ થાય ?
 નજ થાય. જ્યાંસુધી આત્માનું આપ પરમાત્મૈકદાસતારૂપ સ્વરૂપ જેમણે
 જાણ્યું નથી તેમને તમારે વિષે પરાનુરાગ કેમ થાય ? નજ થાય. આત્મા
 ત્રણ દેહ થકી વિલક્ષણ અને જ્ઞાનૈકસ્વરૂપ છે એમ જાણતા હોય તોપણ
 ‘હું સ્વતંત્ર છું’ એવા ભ્રમથી અંધ થતાં જરામરણમોક્ષમાત્રમાં રસિક
 થએલા જનો તમારા ભક્તિરસથકી વિમુખ થાયછે, માટે જેઓ વૈરાગ્ય
 ધર્મ અને નિજબોધે યુક્ત છે તેઓજ તમારી ભક્તિના મુખ્ય અધિ-
 કારીઓ છે, એમ સાધુઓથકી મેં સાંભળ્યું છે. તો એરીતે સાધુઓથકી
 સાંભળીને, મારા આત્માને આપ પરમાત્માનીજ એકદાસતા રસવાળો
 જાણીને, કાય વાણી મનથી જેજે ક્રિયાઓ વર્ણથી પ્રાપ્ત થતી છે તે સર્વને
 આપની સેવારૂપ થાય એમજ કરું છું. અર્થાત્ યથાશક્તિ ત્રણ કરણ (મન
 વાણી કાય)થી આપની પરિચર્યાપરાયણજ છું. તે આ આત્મજ્ઞાને
 સહિત ધર્મના અનુષ્ઠાનથી તમારે વિષે ભક્તિ મારે પ્રવૃદ્ધિ પામો ॥૩૮॥
 હે ઇશ ! હું અપુનર્લવમાત્રને (જરામરણમોક્ષમાત્ર) વાંછતી નથી, કેમકે
 તમારે વિષે અનન્ય પ્રેમરસે રહિત એવા જરામરણનિવૃત્તિમાત્રથી મારે કશો
 અર્થ નથી. ભલે મને પુનર્લવ થાય પરંતુ એજ માગું છું કે-આ ભૂલોકમાં
 કે સ્વર્ગાદિ પરલોકમાં જેજે યોનિમાં માંડે જન્મ થાય તે તે યોનિમાં તમારે
 વિષે મારે અનન્યભક્તિ થાય અને તેણે કરાવેલી રસમયી નિષ્કામ એવી
 આપના ચરણની સેવા સતત સર્વ પ્રકારે મને મળે. સર્વ કલ્યાણગુણ-

ન્ટરમેકમત્તયા । નિષ્કામમેવ તવ સેવનમીશ ! મે સ્તાદિત્યર્થયા-
મ્યદ્દમતિપ્રણયાદ્ધવન્તમ્ ॥૩૯॥ સુવ્રત ઉવાચ—લલિતા લલિતૈઃ
પદૈરિતિ સ્તુત્વા નિજં પ્રભુમ્ । તૂષ્ણીમાસીત્તતશ્ચાન્યાઃ સ્ત્રિયો
મક્તાસ્તમસ્તુવન્ ॥૪૦॥ અમર્યુવાચ—વન્દેઽહં નમદમરીલલાટભૂષા-
હીરાલિદ્યુતિવિલસન્નચેન્દુકાન્તિ । પાદાબ્જં તવ સુરસિદ્ધસઙ્ગ-
સેવ્યં સઙ્ગત્તયા નિગમસરસ્વતીપ્રગીતમ્ ॥૪૧॥ નિત્યં તે ચરણયુગે
મમાસ્તુ ચિત્તં સંસારે સ્વજનધનાદિષુ કચિન્મા । સઙ્ગસ્તે

પરિપૂર્ણ સર્વશેષી પરમાનંદમય પોતાના સ્વામિના પરમ પ્રેમરસકોમળ
એવા સેવારસ થકી બીજો કોઈ મુક્તાનંદ અધિક નથી. યોગિઓને પણ
દુર્લભ અને અપુનર્ભવ થકી અધિક આવા સેવારસને ‘હું એને લાયક
કેમ હોઈ શકું?’ એમ વિચાર્યા વિના પ્રણયપ્રકર્ષને લીધે હું યાયુંધું.
તમો પ્રણયી જનમાં વત્સળતાવાળા છો, તો પ્રણયી સ્ત્રીજનની આ
પ્રાર્થનાને સફળ કરો ॥૩૯॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! એરીતે લલિતા લલિત-શબ્દથી
અને અર્થથી મધુર પદોવડે પોતાના પ્રભુની સ્તુતિ કરીને વિરામ પામ્યાં.
તેપછી બીજી લક્ષ્મિયો શ્રીહરિની સ્તુતિ કરવા લાગી ॥૪૦॥ તેમાં
અમરી સ્તુતિ કરેછે—હે ભગવન્ ! આપનું ચરણકમળયુગળ પ્રણામ
કરતી સાવિત્ર્યાદિ અમરનારીઓના લલાટાભરણોમાં પંક્તિબંધ રહેલા હીરા-
ઓની પ્રભાઓથી વ્યામિશ્રિત એવી નખચંદ્રકાંતિઓવડે અતિશય પ્રકાશે
છે, તેવું તથા આદંતે રહિત અપૌરુષેય વેદોએ સ્તુતિ કરેલું તથા વાગ્-
દેવીએ ગાન કરેલું અને સમગ્ર સુરસિદ્ધસંઘોએ સેવનીય એવા આપના
ચરણારવિંદને નિષ્કામ લક્ષ્મિથી હું નમસ્કાર કરુંછું ॥૪૧॥ હે હરે ! અનાદિ
આ સંસારમાં ભટક્યા કરતા જનોનું ચિત્ત સ્વજન ધન ધામાદિકમાંજ
હોડ્યાહોડ્ય કરે છે, માટે હું પ્રાર્થના કરુંછું કે—મારું ચિત્ત સંસારવાસનાના
વશપણથી સ્વજન ધન ધામાદિકમાં ક્યારેયપણ નજ પ્રવેશ કરો, પરંતુ
આપના ચરણકમળયુગળમાંજ નિત્ય આસક્ત રહો. તથા તમારા ચરણ-
સરોજમાં સંલગ્ન મનવાળી રમા આદિક અબળાઓ સાથેજ મારે સમા-

ચરણસરોજલગ્નહૃદ્ધિયોષાભિર્ભવતુ ભવે સદૈવ ચાસિન્ ॥૪૨॥
અમલોવાચ—ભક્તાનામભિલષિતાર્થદાનદક્ષં તં ત્વાહં નિજહૃદયે
દધામિ નિત્યમ્ । ભક્તિ મે ધ્રુવમધિમાન્ય યસ્ત્વમલ્પાં કારુણ્યાદ-
ધિકમુપૈષિ હિ પ્રસાદમ્ ॥૪૩॥ ચિત્તં મે ગુણમણિમણ્ડને હિ તસ્મિ-
સ્ત્વય્યેવ પ્રકટદયાગુણે ચ ભૂમિ । સંલગ્નં ભવતુ વિદ્યાય દૈહિકાનાં
સંસર્ગં ધરણિવદસ્તુ તત્તિથિરં ચ ॥૪૪॥ મેનોવાચ—ભક્તયાહં તવ
પદસારસં દયાલો ! વન્દે તત્પ્રણતજનાર્તિનાશશીલમ્ । યત્સ્પર્શા-

ગમ સદાય રહો, કિંતુ હુડુંખમાં આસક્ત ચિત્તવાળી સ્ત્રિયોનો સંગ કદાપિ
નજ થાય ॥૪૨॥ હવે અમલા સ્તુતિ કરેછે—હે હરે ! જેજે જન જેજે
કામનાથી લજે છે તેતે લજનારના અભિલષિત તેતે અખિલ અર્થને આપ
આપો છો, કેમકે તમો સમગ્ર પુરૂષાર્થના પ્રદાનમાં સમર્થ છો. સર્વ પુરૂષા-
ર્થના પ્રદાનમાં મહા સમર્થ દયાનિધિ તે તમો હૃદયમાં સન્નિધિ પામી રહેલા
છો, તો હવે બીજું શું પ્રાર્થનીય છે ? કાંઈપણ નથી. તો એવો નિશ્ચય
કરીને તમોને હું નિત્ય હૃદયમાં ધારણ કરું છું. તમો તો પરમ ઉદાર છો,
તેથી મેં કરાતી શ્રવણ કીર્તનાદિલક્ષણા અદ્વપણુ લક્ષિતને અભ્યધિક
માનીને, એટલે જે જનો અનન્ય મનથી તમારું ચિંતવન કરાતા થકા
પર્યુપાસન કરેછે, નિત્ય તમારી સાથે જોડાઈ રહેલા તે જનોના લજન
પ્રકાનેજ જેમ એમ કૃપાવશાત્ અત્યુત્તમ માનીને અધિક અનુગ્રહ કરો
છો ॥૪૩॥ હે હરે ! મારું હૃદય દેહ અને તેના સંબન્ધિ વિગેરે કે જે
અદ્વપણું અસ્થિરપણું ઉત્તર કાળમાં દુઃખદેવાપણું વિગેરે અનેક
દોષોએ પરિપૂર્ણ સુખાભાસરૂપ છે તેના સંસર્ગનો પરિત્યાગ કરીને, ગુણ-
મણિઓજ મંડન—આભરણ જેનું છે અથવા ગુણમણીઓના મંડનભૂત,
(જેમના આશ્રયલાભથી ગુણો કલ્યાણતાને પામેછે) સમસ્ત દોષે રહિત,
સમગ્ર કલ્યાણગુણોના નિધિરૂપ, સર્વેએ સાક્ષાત્ અનુભવ્યો છે દયારૂપ
ગુણ જેમને વિષે, નિરવધિ સુખરૂપ એવા તમારે વિષેજ સંલગ્ન થઈને
પૃથ્વીવત્ સ્થિર થઈ રહો ॥૪૪॥ હવે મેના સ્તુતિ કરેછે—હે દયાળો !
જે તમારા ચરણકમળના પવિત્ર સ્પર્શથી વૈભવને પામેલી ગંગા

દક્ષિણમિદં પુનાતિ વિશ્વં રૂપૈઃ સ્વૈસ્ત્રિભિરમરેશ્વરાંશ્ચ ગઙ્ગા ॥૪૫॥
તત્તેઽહં દૃઢતરભાવતઃ પદાબ્જં સેવે વૈ ગૃહધનતોઽપકૃષ્ય ચિત્તમ્ ।
નેચ્છામિ ધ્રુવમમરાદિભોગજાતં ત્વત્તોઽન્યત્તત્ત ઇહ માં સદા
નિધેહિ ॥૪૬॥ સર્વાઃ સ્ત્રિયઃ ક્રુષ્ણઃ—અતિમનોહરં સર્વસુન્દરં તિલ-
કલક્ષણં ચન્નલેક્ષણમ્ । વિબુધવન્દિતં સ્વામિનાથ ! તે વપુરિદ્ધા-
સ્તુ નો નિત્યદર્શને ॥૪૭॥ મદનમોહનં પ્રેમદોહનં નયનગોચરં ભક્ત-

પોતાનાં મંદાકિની ગંગા ભોગવતી નામનાં ત્રણ રૂપે કરીને ત્રણ લોકોને
પવિત્ર કરેછે તથા ભવ બ્રહ્માદિ દેવોને પવિત્ર કરેછે. તે તમારા પ્રણત
જનોની સમગ્ર પીડાને નાશ કરવાના સ્વભાવવાળા ચરણારવિંદને હું
ભક્તિથી વંદન કરું છું ॥૪૫॥ હે ભગવન્ ! હું ધામ ધનાદિકમાં રહેલા
દોષનો વિચાર કરીને, તે થકી ચિત્તને ખેંચી લઇને, સમગ્ર પીડાને પ્રશમન
કરનારા સકળભંગળકારી એવા આપના તે પાદપદ્મને દૃઢતર પ્રેમ-
ભાવાનુબંધપૂર્વક સેવું છું. તમારા થકી અતિરિક્ત બ્રહ્માદિ સુરેશ્વરભોગ-
સમૂહને પણ હું તમારા થકી નિશ્ચે નથીજ ઈચ્છતી, તો મને આપના
આજ ચરણસરોજની સેવામાં સદા સ્થાપન કરો ॥૪૬॥

હવે અમૃતા કુમારી આદિક અન્ય સમસ્ત સ્ત્રિયો સાથેજ સ્તુતિ
કરેછે—હે સ્વામિનાથ !—સ્વામિઓના પણ સ્વામિન્ ! (‘પતિં પતીનાં’
એવી શ્રુતિ છે) જોનારા સમગ્ર જનોના મન નયનને હરનારૂં, સર્વાતિશાયિ
સૌન્દર્ય સંપન્ન, નાસિકાના સમીપમાં વર્તતા તિલક નામના ચિહ્નવિશેષથી
અથવા ભાલના ભૂષણભૂત સચંદ્રક ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલકથી શોભાયમાન,
ચંચળ લોચનકમળથી રમણીય, ભવબ્રહ્માદિ વિબુધ વૃન્દોએ વંદેલું એવું
આપનું આ વપુ (શ્રીમૂર્તિ) આ પુરમાં અમારા નિત્ય દર્શનમાં રહો,
અર્થાત્ સર્વદા અમારા નયનગોચર આપ રહો ॥૪૭॥ આ આપનું વપુ
સમસ્ત જનોના મનને મોહ પમાડનારા મદન (કામ)ને પણ મોહ પમા-
ડનારૂં, (તેથી પણ અતિ સુંદર) જોનારા જનસમાજને પોતાના લાવ-
ણ્યાતિશયથી પોતાવિષે પ્રેમને દોહન કરનારૂં, (પ્રેમને વધારનારૂં)
યોગિઓએપણુ અગમ્ય હોવા છતાંપણુ કેવળ કૃપાએ કરીને સમસ્ત મનુ-

સશ્વરમ્ । મુવિ સુદુર્લભં સ્વામિં ॥૪૮॥ નિજજનૈઃ સદા વાચ્છિતં
હૃદા પરસુખાવહં હૃત્તમોપહમ્ । પરમમङ્ગલં સ્વામિં ॥૪૯॥ હૃદ-
યરોચનં વદ્ધમોચનં વિગતશોચનં દીર્ઘલોચનમ્ । મૃદુસિતામ્બરં
સ્વામિં ॥૫૦॥ મધુરભાષણં પુષ્પભૂષણં વિજિતદૂષણં શોકશોષ-
ણમ્ । પ્રહસદાનનં સ્વામિં ॥૫૧॥ કુસુમશેખરં કોમલાન્તરં સદ-
યદર્શનં દુઃખકર્શનમ્ । વિધિહરાર્ચિતં સ્વામિં ॥૫૨॥ પરમપાવનં

ધ્યોના લોચનગોચર કરેલું, ભક્તોમાં સદા સંચરણ કરવાના સ્વભાવવાળું
(ભક્તવશ વર્તનારું) વર્તે છે. તેવું આ આપનું ભૂલોક ઘૂલોકમાંતો સુદુર્લભ
વપુ સદા અમારા નેત્રમાર્ગે આગળ વિરાજમાન રહ્યો ॥૪૮॥ આત્મીય
અનન્યભક્તોએ સદા હૃદયથી વાંછેલું, (તેમને તમારા આ વપુથકી પ્રિય-
તમ બીજું કાંઈપણ નથી, કેમકે તેઓ અપુનર્લવની સ્પૃહા રાખતા નથી)
જેનારા જનોને નિરવધિ સુખ આપનારૂં, આંતર અનાદિ અજ્ઞાનરૂપ અંધ-
કારને અપહરનારૂં, મંગળોનું મંગળ એવું તે આ તમારૂં દિવ્ય વપુ અમારા
નયનપથમાં નિત્ય આવિર્ભાવ પામ્યો ॥૪૯॥ હે સ્વામિનાથ ! આ આપનું વપુ
દર્શન કરનારા કે ધ્યાન કરનારા ભક્ત જનોના હૃદયને આહ્વાદ આપ-
નારૂં, અનાદિ કાળથી અનુવર્તતા ભવબંધનને દર્શનમાત્રથી મુકાવનારૂં,
શોક મોહાદિ પ્રાકૃત દોષોએ રહિત છે, આવું આ આપનું કર્ણપર્યંત વિશાળ
વિલોચનવાળું અને કોમળ ઉજ્જવળ વસ્ત્રોને ધારી રહેલું દિવ્ય વપુ
અમારી દૃષ્ટિ આગળ નિત્ય પ્રકાશમાન રહ્યો ॥૫૦॥ વળી હે સ્વામિનાથ !
આશ્રિતોના સમસ્ત સંતાપને સંહારનારૂં મધુર ભાષણ જેમનું છે, સુગન્ધિ
સુકોમળ દિવ્ય વિવિધ પુષ્પોનાં હાર બાજુબંધાદિ વિભૂષણોવડે વિભૂષિત,
સમસ્ત હેયગુણોનું વિરોધિ, સમાશ્રિતોના સમસ્ત શોકને શોષણ કરનારૂં,
મંદસ્મિતવડે મધુર મુખારવિંદથી રમણીય, પાદમાં ધારેલા પુષ્પતોરાઓથી
સમલંકૃત, વાતસલ્ય સૌશીલ્ય સૌલભ્ય આદિકની અધિકતાને લીધે
કોમળ હૃદયવાળું, કૃપાપૂર્વક અવલોકન (જોવું) જેનું છે, સમાશ્રિતોનાં
સમગ્ર દુઃખને આકર્ષણ કરનારૂં, ભવ બ્રહ્માદિ અધીશ્વરોએ અચ્છેલું,
સંચિત સમસ્ત પાપપુંજને પ્રણાશ કરનારૂં હોવાથી પરમ પાવન, સકળ

લોકભાવનં કુટિલકુન્તલં પુષ્પકુણ્ડલમ્ । ભવભયાપહં સ્વામિં
 ॥૫૩॥ સકલસિદ્ધિભિઃ સર્વઋદ્ધિભિઃ શ્રિતપદં સદા યોગિભિ-
 મુદા । તદિદમેવ હિ સ્વામિં ॥૫૪॥ તવ નિવાસતો દુર્ગપત્તનં
 જયતિ ભૂતલે સર્વતોઽધિકમ્ । ભવદુષાશ્રયા મુક્તિરત્ર યદ્વસતિ
 સર્વદાઽન્યત્ર દુર્લભા ॥૫૫॥ કુમતદુર્વનાદ્દોરયૌવનાદ્રસનવૃશ્ચિકા-

લોકનું સંરક્ષણ કરવાના શીલવાળું, લવલયને ટાળનારું, કુટિલ કેશો અને
 પુષ્પમય કુંડળોવડે શોભમાન, સર્વ અભિમાદિ ઐશ્વર્યોએ અને સમગ્ર અપ્રા-
 કૃત સંપદાઓએ સદા સંપન્ન અને યોગિઓએ હર્ષથી સદા સેવેલા ચરણવાળું
 એવું આ આપનું દિવ્ય વપુષ્ અમારી દૃષ્ટિગોચર નિત્ય નિવાસ કરી રહો
 ॥૫૩-૫૪॥ હે હરે ! આ દુર્ગપત્તન નામનું નગર ક્ષરાક્ષરાધિપતિ આપના
 નિવાસને લીધે ભૂતળમાં સર્વ તીર્થ ક્ષેત્રાદિક થકી અત્યધિક વિજયકારી
 વર્તે છે, કેમકે આપના આશ્રયથીજ એક સુલભ એવી જે મુક્તિ સાધના-
 લ્યાસથી પણ અન્ય સ્થળમાં દુર્લભ છે તે આ સ્થાનમાં તો જલદી સિદ્ધ
 થાયછે, માટે મુક્તિસ્થાનોમાં આ ક્ષેત્ર સર્વથી સમધિક વર્તેછે ॥૫૫॥ વળી
 લોકમાં કુમત-શ્રુતિ સ્મૃતિ ન્યાય થકી વિરૂદ્ધ, કુતર્કોજ એક મૂળ જેમાં
 છે એવા આર્હત (જૈન) સૌગત (બૌદ્ધ) માયાવાદિ (શાંકર) વિગેરે
 જે મત છે તે આ વન-મહા અરણ્ય છે, જેમ મહા અરણ્યના મધ્યને
 પામેલો પુરૂષ કોઈપણ ગામ નગરાદિમાર્ગને ન પામે તેમ કુમતના મધ્યને
 પામેલો પુરૂષ નિઃશ્રેયસ માર્ગને પામતો નથી તેમ ત્રૈવર્ગિક ફળને પામતો
 નથી, તે બન્ને થકી પરિભ્રષ્ટ થઈને કેવળ મોહ પામેછે. કુમત કેવળ મહા
 અરણ્ય છે એમજ નહિ કિંતુ દુર્વન-હિંસક પ્રાણિપ્રાય છે, જેમ હિંસક
 પ્રાણિપ્રાય વનને પામેલો જન મૃત્યુમુખને પામેછે તેમ કુતર્કોવડે
 હણાએલો આ જન સંસ્તૃતિલક્ષણ મૃત્યુને પામેછે, તો એરીતે આત્મ-
 સત્તાને પ્રણાશ કરનાર કુમતરૂપ દુર્વનથકી અમારું આપે સમ્બાસ્રાર્થનો
 મુખોધ આપીને અને સમસ્ત સમ્બાસ્રના પરમ તાત્પર્યના વિષયભૂત
 પોતાના ચરણારવિંદનો સમાશ્રય આપીને વારંવાર રક્ષણ કર્યું છે. તથા
 વિરામ વિના મર્યાદા મુકીને ઉછળતા ન પાછા વાળી શકાય એવા કામતરંગ-

લોભલુબ્ધકાત્ । વહુતરાપદો મૂરિસમ્પદો મુહુરિહ ત્વયા રક્ષિતા
વયમ્ ॥૫૬॥ પ્રબલસંશયાદુષ્ટસંશ્રયાન્મદવિલેશયાત્કુત્સિતાશ-

વેગોએ પોતામાં સંલગ્ન થતા બ્રહ્મા રૂદ્ર ઇન્દ્રાદિકને પણ સંમૂર્છિત કરી દેતા
એવા ધોર યૌવન થકી અમારી આપે વિષયવૈરાગ્યને સિદ્ધ કરી આપનારો
મુક્તોએ ઉપભોગ્ય એવા પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર સંપાદન કરી
આપીને અનેકવાર રક્ષા કરી છે. તથા રસનેન્દ્રિય અતિચપળ હોવાથી
રસાસ્વાદના મિષથી વીંછી પુચ્છના અગ્રભાગમાં રહેલા વિષમય કંટક-
થીજ જેમ એમ વસ્તુતાએ વિષ પરિપૂર્ણ પોતાના અતિચપળ અગ્રભા-
ગથી પ્રતિક્ષણ વીંધી વીંધીને પુરૂષને પીડે છે, આવા સમગ્ર ઇન્દ્રિયોના
ક્ષોભમાં હેતુભૂત દુર્જય રસનેન્દ્રિયરૂપ વીંછીથકી અમારૂં આપે આપના
ગુણામૃત રસાસ્વાદમાં રસિકતા સંપાદન કરી આપીને વારંવાર રક્ષણ
કર્યું છે. તથા જેમ લુબ્ધક-પારાધી વિવિધ ઠગવાના ઉપાયોવડે જળમાં
મૃગાદિકને પાડીને તેના પ્રાણહરણપર્યંતના પણ વ્યાપારથી સ્વાર્થને સિદ્ધ
કરેછે તેમ લોભ અતિ પ્રવૃદ્ધિ પામતાં સ્વાર્થસિદ્ધિસાડે ઠગાઇથી પરપ્રાણના
હરણપર્યંતના પણ વ્યાપારમાં પ્રયત્ન કરેછે, તો આવા લોભરૂપ લુબ્ધક
થકી અમારી આપે ગુણદોષનો વિવેક કરી આપીને વારંવાર રક્ષા કરી છે.
તથા જે કોઈ સંપત્તિ ક્ષેત્ર ઉપવન લવન સુવર્ણાદિ સમૃદ્ધિરૂપ કહેવાય
છે તેતો વસ્તુતાએ વિપત્તિજ છે, કારણ કે તેનાથી અનર્થનીજ અપ્રાપ્તિ
થાયછે, જે ધર્મ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિની સમૃદ્ધિ છે એજ સાચી સંપત્તિ
છે, કેમકે તેનાથીજ નિઃશ્રેયસની સિદ્ધિ થાયછે. તેવી ક્ષેત્ર આરામ લવન
કનકાદિ વિવિધ મિષથી રહેલી વિવિધ વિપદાઓથકી (સંપત્તિ સંજ્ઞાથી
રહેલી વિપત્તિઓથકી) અમારૂં આપે તેનું અભિમાન ટાળવાપણે અનેક-
વાર સંરક્ષણ કર્યું છે ॥૫૬॥ હે મુનિપતે ! જે પ્રબળ-ન સમાધાન થાય
એવા પ્રબળદોષમૂળક સંશયો છે તેથકી, જે પરાવર પરમાત્માના દર્શ-
નથી હૃદયગ્રંથિઓ ભેદાઈ જાય છે સર્વ સંશયો છેદાઈ જાય છે અને સર્વ
કર્મો પ્રક્ષય પામી જાય છે તે દર્શનપદને પામેલા આપ ભગવાને અમારી
રક્ષા કરી છે. તથા દુષ્ટ સંશ્રય-અંદર નિગૂઢ વિષયરાગરૂપ અશિથી

યાત્ । સ્વરસરીસૃપાન્માનકોણપાન્મુનિપતે ! વયં મોચિતાસ્ત્વયા
 ॥૫૭॥ અશુભભાવતઃ ક્રોધદાવતો મૃતિજનુર્ભયાત્પાપદુર્નયાત્
 મધુમહાવિષાત્સર્વથામિષાદ્યતિપતે ! વયં રક્ષિતાસ્ત્વયા ॥૫૮॥

અતિશય બળ્યા કરતા અને બહાર ધર્મવાદથી પોતાના દોષને પ્રચ્છન્ન રાખનારા, દંભકનિષ્ઠ દુષ્ટ જનોના સમાશ્રયણથી અમારી આપે યોગર-દમ સત્સંગ વધારીને રક્ષા કરી છે. તથા ધન અભિજનાદિકનો જે મદ છે તે કૃણ્ણસર્પજ છે, તે વિષને વમન કરીને સન્નિધિમાં રહેલા સાધુઓનું પણ સંહનન કરેછે, માટે આવા ધનાદિમદરૂપ કૃણ્ણસર્પથી અમારે વિષે વિનયનો પ્રવેશ કરાવીને અમારી આપે રક્ષા કરી છે. તથા અનાદિકાળથી અનુવર્તતી વિપરીત વાસના મૂળ જેમાં છે અને વિષયલોગજ એક ફળ જેનું છે એવા વિપરીત આશય થકી અમારૂં તત્ત્વ-હિત-પુરૂષાર્થનો યથાર્થ અવબોધ આપીને આપે રક્ષણ કર્યું છે. તથા જે કામ છે તે અજગર જેવો અત્યુગ્ર છે અને જે માન છે તે અતિક્રૂર રાક્ષસ છે, તે કામરૂપ અજગર થકી અને માનરૂપ રાક્ષસ થકી અમારૂં આપે વૈરાગ્ય સંપાદન કરાવીને સંરક્ષણ બહુધા કર્યું છે ॥૫૭॥ હે યતિપતે ! પ્રાણિમાત્રમાં પણ અશુભ ભાવ-અશુભ ચિંતન કરવારૂપ નરકપ્રદાયક વર્તે છે, વિવેકિઓનેપણ વાસનાવેગથી ઉદ્ભવતી શત્રુબુદ્ધિથી અશુભ ભાવ આવે છે, તે આ અશુભ ભાવથી અમારી આપે સર્વભૂતસૌહાર્દ વ્રતનો વિબોધ આપીને રક્ષા કરી છે. તથા જેમ દાવાનળ સમગ્ર વનને બાળ્યા વિના પ્રશાંતિને નથીજ પામતો તેમ ક્રોધ પોતાના સંબન્ધમાં આવતા સર્વ ક્રોધને, અંતે આત્માને કે આત્મીયને વિનાશ કર્યા વિના ઉપશાંતિને નથીજ પામતો, તો જે ક્રોધ છે તે વિલક્ષણ એક દાવાનળજ છે, તેથી અમારી ક્ષમાવ્રતના સંબોધથી આપે રક્ષા કરી છે. તથા પાપનેજ એક પેદા કરનારા દુરાચરણ થકી સદાચરણનો સંબોધ આપીને અમારી આપે રક્ષા કરી છે. તથા મદ્યમાંસના લક્ષણ પ્રધાન ધર્માભાસ થકી સદ્ધર્મનો સદ્બોધ આપીને અમારૂં સંરક્ષણ કર્યું છે. કિં બહુના-જનનમરણ ભયથીપણ આપે આપના સમારાધનની સિદ્ધિ કરવા કૃપાથી સાક્ષાત્ સર્વને ગોચર થઈ અને તે સમારાધનથી પ્રસન્ન થઈ

વિષયવારિધેસ્તારિતા યથા કરુણયા વયં ભૂરિશસ્તથા । તવ પદા-
મ્બુજાસક્તિવિઘ્નતઃ સતતમેવ નઃ પાતુમર્હસિ ॥૫૯॥ કચન માનસં
ત્વત્પદામ્બુજાદ્વજતુ માઽન્યતો નાથ ! નઃ સદા । ઇતિ વયં મુદુઃ
પ્રાર્થયામહે નિજજનપ્રિયં ત્વામધીશ્વરમ્ ॥૬૦॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ
તામિઃ સ્વભક્તામિયોષામિઃ સંસ્તુતો હરિઃ । પ્રસન્નઃ સોઽભયં
પ્રાદાત્તામ્યો ભક્તપતિર્નૃપ ! ॥૬૧॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—ભવતીનાં
હિ સર્વાસાં યો યો હૃદિ મનોરથઃ । વર્તતે સ સ સંપૂર્ણો ભવિષ્યતિ
ન સંશયઃ ॥૬૨॥ દેહદૈહિકસમ્બન્ધં દુસ્ત્યજં હ્યપિ યોગિભિઃ ।

અમારી સર્વથા સંરક્ષા કરી છે ॥૫૮॥ આ અપર પ્રાર્થના કરીએ છીએ
કે-જેમ પરમ કૃપાથી અમોને વિષયસમુદ્ર થકી પાર ઉતાર્યો છે તેમજ
તમારા ચરણકમળમાં જે પરમ પ્રેમરસ પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતો જાય
છે તેને અંતરાય જે રીતે ન થાય તેમ તેથી અમારી નિરંતર રક્ષા
કરવાને યોગ્ય છો. વૃદ્ધિ પામતો તમારા ચરણારવિંદમાં પ્રેમરસ જે
પરમ લક્ષ્મણ છે તે નિઃશ્રેયસ આનંદ થકી ન્યૂન નથી, માટે એમાં
કોઈ વિઘ્ન ન થાય એવી અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે ॥૫૯॥ હે નાથ !
અમારું મન આપના ચરણકમળથી અન્યત્ર જે રીતે કદાચિત્ પણ
ચલાયમાન ન થાય તે રીતે અમારી રક્ષા કરો, કેમકે તમો અધીશ્વર
છો-અધીશ્વર આપને અમારા મનનું નિયમન કરવું હુકર નથી. વળી
તમો નિજજનપ્રિય છો-તો નિજજનોના મનને પોતાના પદપદ્મમાંજ
એક આસક્ત કરવાને તમો યોગ્ય છો, માટે આપની અમો નિરંતર
વારેવારે એજ પ્રાર્થના કરીએ છીએ ॥૬૦॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ !
એરીતે પોતાની અનન્યલક્ષ્મણ જ્યાદિ સ્ત્રિયોએ સ્તુતિપૂર્વક પ્રાર્થના કરેલા
લક્ષ્મણપતિ ભગવાન્ શ્રીહરિ પરમ પ્રસન્ન થઈને તેમના પ્રતિ અલય-
દાન વચન બોલ્યા ॥૬૧॥ તેનેજ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે લક્ષ્મણ !
તમારા સર્વેના હૃદયમાં જેને મનોરથ વર્તે છે તેને સર્વેપણ સંપૂર્ણ થશે,
એમાં સંશય નથી ॥૬૨॥ હે અબળાઃ ! જે કારણ માટે યોગિઓએપણ
દુસ્ત્યજ એવા દેહ દૈહિકાદિકના અભિમાનને મારે વિષે પરમ પ્રેમને લીધે

મયિ પ્રેમ્ણા તૃણસિવ હિત્વા માં ભજયાવલાઃ ! ॥૬૩॥ સુપ્રત ઉવાચ—
 ઇત્યાદિભિઃ સુમધુરૈર્વચનૈર્વિચિત્રૈસ્તં તોષયન્તમૃષિનાયકમાત્મ-
 નસ્તાઃ નત્વા નરેશ ! વનિતાઃ સકલાસ્તદાનીં પપ્રચ્છુરેતદનઘાશ્ર-
 તદેકચિત્તાઃ ॥૬૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સંજ્ઞિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીય-
 પ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે દુર્ગપુરસ્થજયાદિયોષિન્મણ્ડલકૃતભગવત્સ્તુતિનિરૂપણનામા
 ત્રિચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૩॥

જયાદય ઝુઝુઃ—નારાયણમુને ! સ્વામિન્ ! ભક્તવત્સલ ! સત્પતે !
 પૃચ્છામસ્ત્વાં વયં કિંશ્ચિત્કૃપયા તચ્છૃણુ પ્રભો ! ॥૧॥ ત્વાં પ્રસાદ-
 તૃણુની પેઠે તરત ત્યાગ કરીને મને લભે છો, માટે તમારા મનોરથના પૂર્ણ-
 પણામાં લેશ સંશય નથી ॥૬૩॥ સુપ્રતઃકૃષિ કહે છે—હે નરેશ ! ઇત્યાદિ
 મધુર મધુર વિચિત્ર વચનોવડે પોતાની ભક્તસ્ત્રિયોને સંતુષ્ટ કરતા મુનિ-
 પતિ શ્રીહરિને નમસ્કાર કરીને તે નિર્દોષ તદેકચિત્ત સમસ્ત જયા વિગેરે
 વનિતાઓએ તે સમયે એવો પ્રશ્ન પુછ્યો ॥૬૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સંજ્ઞિજી-
 વને તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે દુર્ગપુરસ્થજયાદિયોષિન્મ-
 ણ્ડલકૃતભગવત્સ્તુતિનિરૂપણનામા ત્રિચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૩॥

અધ્યાય ૪૪ મો.

જયા આદિક અબળાઓ પુછે છે—હે ભગવન્ નારાયણમુને ! તમો
 ભક્તવત્સળ, નિરૂપાધિક સ્વામી, સતાંપતિ છો. માટે તમોજ એક નાથ
 જેના છો એવા ભક્તોનું જાણવા વાંછેલું હિત જાણવાને આપ યોગ્ય છો.
 તો હે પ્રભો ! અમો કિંચિત્ અમારું હિત અને સકળ લોકનું હિત તમોને
 પુછીએ છીએ, તેને કૃપા કરીને સાંભળો ॥૧॥ હે ભગવન્ ! તમોને-સં-
 તોના પતિ, સર્વના સ્વામી આપ નારાયણને પ્રસન્ન કરવા દાન યજ્ઞ તપ
 યોગ જપ છન્દ પ્રત વિગેરે બહુ ગુણો-ઉપાયો શાસ્ત્રોમાં પ્રદર્શાવ્યા છે.

૧ આ અધ્યાયમાં પોતાના પ્રસાદના ઉપાયોમાં પ્રધાન ઉપાયને પુછતી જયા
 રમા લલિતા આદિક અબળાઓના પ્રતિ ભગવાને નિરૂપણ કરેલું પોતાની ભક્તિનું
 પ્રાધાન્ય અનુવાદ કર્યું છે.

યિતું પ્રોક્તાઃ શાસ્ત્રેષુ વહવો ગુણાઃ । દાનયજ્ઞતપોયોગજપચ્છન્દો-
વ્રતાદયઃ ॥૨॥ તેષુ મુખ્યોઽસ્તિ કઃ સ્વામિન્ ! યેન સંસેવિતેન
વૈ । નિતરાં ત્વં પ્રસન્નઃ સ્યાઃ સ્વમકેભ્યો વરપ્રદઃ ॥૩॥ પ્રાપ્તેન યેન

ભાવાર્થ એવો છે કે—અભ્યુદય (ત્રિવર્ગ કૃળ)ના કે નિઃશ્રેયસના જે
ઉપાયો દાન યજ્ઞાદિ નિદર્શાન્યા છે તે સર્વે તમારા પ્રસાદના ઉપાયોજ છે,
કેમકે આપના પ્રસાદ વિના કોઈપણ પુરૂષાર્થ સિદ્ધ થતો નથી, ઇન્દ્રાદિ
તેતે દેવતાઓપણ સર્વાન્તરાત્મા આપની તનુઓજ છે, જેને લક્ષ્મી જેને
તનુનું શ્રદ્ધાદિ અર્ચન કરવા ઇચ્છે છે તેની તેની તે શ્રદ્ધાને તમોજ
નિશ્ચળ કરો છો, પછી તે જન તે શ્રદ્ધાએ યુક્ત થઈને તેનું આરાધન
કરેછે, તે આરાધનથી તમોએજ આપેલા તેતે કામોને પામેછે. કેટલાક
જનો તમારી પ્રસન્નતાના તે ઉપાયોને જાણે છે તો ખરા પણ ભોગવાસ-
નાથી અભિભૂત ચિત્તવાળા હોવાથી એજ યજ્ઞાદિ કર્મોવડે તમોને પ્રસન્ન
કરીને સ્વર્ગતિની પ્રાર્થના કરેછે. કેટલાક અભિજ્ઞ નરો કૃળસંગનો ત્યાગ
કરીને તમારા પ્રસાદનીજ ઇચ્છાથી યજ્ઞાદિકનું અનુષ્ઠાન કરે છે. બીજા
મહાત્માઓ તો ‘વાસુદેવઃ સર્વમિતિ’ ‘મારે તો સર્વ વાસુદેવજ છે’
એમ અનન્યલક્ષિથી તમોને લગે છે. તેમાં લક્ષિત આદિશબ્દથી કહેવા
ઇચ્છી છે. તો સર્વ પ્રકારે તે આ યજ્ઞાદિક સર્વે તમારી પ્રસન્નતાના
ઉપાયભૂતજ છે. હે સ્વામિન્ ! તે આ ઉપાયોમાં મુખ્ય કોણ છે ? પોતાના
લક્ષ્મીને વરદાન દેનારા તમો, એટલે તેતે યજ્ઞાદિ ઉપાયોવડે તમોને તેતે
અર્થની કામનાથી લજ્જતા અર્થીઓને તેમણે તેમણે અભ્યર્થેલા તે તે
અર્થોને આપનારા આપ જેના સંસેવનથી અત્યંત પ્રસન્ન થાવ—‘આતો
મારોજ છે’ એવો ભાવ કરો અને વળી જે એકની પ્રાપ્તિ થતાં બીજા
બધા યજ્ઞ દાનાદિ ગુણો—યજ્ઞદાનાદિકમાં નિષ્ઠા રાખવારૂપ ગુણો સમુદ્રમાં
ગોળપદની પેઠે મુખ્ય ગુણમાં સર્વ સાધન અને સાધ્ય (કૃળ)નો સમાવેશ
હોવાથી પ્રાપ્ત થઈ જાય અને વળી જે એક મુખ્ય ગુણ ન પ્રાપ્ત
થતાં તો યજ્ઞાદિકમાં નિષ્ઠારૂપ બીજા બધા ગુણો ગત—અર્થસિદ્ધિ
નહિ કરનાર હોવાથી રહ્યા હોય તોપણ ગતજ થઈ જાય. સ્વર્ગાદિકતો

ચૈકેન પ્રાપ્તાઃ સ્યુઃ સકલા ગુણાઃ । અપ્રાપ્તે ચ ગુણે યસ્મિન્ ગતાઃ
 સ્યુરપરે ગુણાઃ ॥૪॥ વયં વેદિતુમિચ્છામઃ સર્વાસ્તં ત્વદુપાસિકાઃ ।
 વક્તુમર્હસિ તસ્માત્ત્વં વાસુદેવ ! સુનિશ્ચિતમ્ ॥૫॥ શ્રીનારાયણમુનિ-
 સ્વાચ—ભક્ત્યૈવાહં પ્રસન્નઃ સ્યાં યથા ભક્તાસ્તથેતરૈઃ । સાધનૈર્નૈવ
 તુલ્યામિ જાનીતેતિ સુનિશ્ચિતમ્ ॥૬॥ દાનયજ્ઞતપોયોગજપચ્છ-

અર્થાભાસ અનર્થજ છે. અથવા—પ્રાપ્ત-સંપન્ન થએલા સકળ યજ્ઞાદિકો
 જે એક મુખ્યની પ્રાપ્તિ થતાં ગુણુ-અતિશય કરનારા થાય અને જે
 એક મુખ્ય ન હોય તો બીજા તે સમગ્ર ગુણો ગત-ગુણભાવે રહિત થઈ
 જાય, એટલે અતિશય કરવાપણું દૂર થઈ જાય, કેમકે ભક્તિરહિત તે
 યજ્ઞાદિક ગુણોની નિર્વૃત્તતા કહી છે ॥૨-૪॥ હે વાસુદેવ ! આપનુંજ એક
 શરણુ જેમને છે એવી અમો અબળાઓ સર્વે તે મુખ્ય ગુણુને બાણુવા
 ઇચ્છીએ છીએ, તો તમો કૃપા કરીને નિશ્ચિત કરેલો તે અર્થ કહેવાને
 યોગ્ય છે ॥૫॥ એ રીતે પોતાની એકાંતિક જયા આદિક ભક્તાણીઓએ
 પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ બોલ્યા કે—હે ભક્તાઃ ! સત્કૃત-રૂડી રીતે આચ-
 રણુ કરેલા, એટલે મનેજ સર્વ કર્મ સમારાધ્ય સર્વાન્તરાત્મા સર્વફલપ્રદ
 સમઝીને આચરણુ કરેલા દાન યજ્ઞ તપ યોગ જપ છન્દ વિગેરે ગુણુપર્યાય
 સાધનોવડે યદ્યપિ હું પ્રસન્ન થઉં છું, પરંતુ અનન્ય ભક્તિથી જેવો
 પ્રસન્ન થઉં છું તેવો ભક્તિ વિનાના કેવળ યજ્ઞાદિકથી નથીજ પ્રસન્ન થતો
 એવો નિશ્ચય કર્યો છે, (‘ભક્ત્યા લભ્યસ્ત્વનન્યયા’ ‘નાહં વેદૈન તપસા ન
 દાનેન ન ચેજ્યયા । શક્ય એવંવિધો દ્રષ્ટું દ્રષ્ટવાનસિ માં યથા’ ‘ભક્ત્યા
 ત્વનન્યયા શક્ય અહમેવંવિધોઽર્જુન ! । જ્ઞાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેદું ચ પરંતપ !’
 ‘ભક્ત્યા મામભિજાનાતિ’ ઇત્યાદિ ગીતામાં કહ્યું છે) કેમકે જે જન ‘મારે
 તો ભોગ્ય ભોગોપકરણાદિક સર્વ વાસુદેવ ભગવાનજ છે’ એમ અનન્ય
 મનથી પરાનુરાગપૂર્વક મને ઉપાસે છે તેતો મારો આત્મા છે, ‘વાસુદેવઃ
 સર્વમિતિ સ મહાત્મા સુદુર્લભઃ’ ‘જ્ઞાતી ત્વાત્મૈવ મૈ મતમ્’ એમ
 ગીતામાં કહ્યું છે. જેઓ અનન્ય ભક્તિથી મને ભજે છે તેઓને હું તેજ
 રીતે ભજું છું. સર્વ યોગિઓને મધ્યે મારે વિષે મન બેડી દધને જે જન

ન્દોવ્રતાદિભિઃ । તુષ્યેય સત્કૃતૈઃ કિન્તુ યથા ભક્ત્યા ન તૈસ્તથા
॥૭॥ ન વિપ્રત્વં ન દેવત્વં નોત્કૃષ્ટં જન્મ ચાપરમ્ । મત્પ્રીતિકારણં
કિન્તુ ભક્તિરેકાસ્તિ સર્વથા ॥૮॥ સ્નેહેન સેવનં યત્તુ માહાત્મ્ય-
જ્ઞાનપૂર્વકમ્ । તદેવ લક્ષણં જ્ઞેયં ભક્તેરિહ મહાવ્રતાઃ ! ॥૯॥ નરા-

શ્રદ્ધાથી ભજે છે તે મેં યુક્તતમ માન્યો છે, ‘યોગિનામપિ સર્વેષાં મદ્ગતેના-
ન્તરાત્મના । શ્રદ્ધાવાન્ ભજતે યો માં સ મે યુક્તતમો મતઃ’ એમ ગીતામાં
કહ્યું છે. માટે હું ભક્તિથીજ પ્રસન્ન થઉં છું ॥૬-૭॥ પોતપોતાના શુભાશુભ
કર્મની ગતિની વિચિત્રતાએ કરેલો જે મનુષ્ય પશ્ચાદ્દિ યોનિભેદ તેને લીધે
થએલો જે ઉચ્ચનીચ વિભાગ છે તે ભવમાર્ગમાં યથાધિકાર વિદ્યા
વૃત્ત કર્મમાં અન્વય કરાવીને કેવળ ગતાગત (પરલોકમાં જવું આવવું)
એવા કલેશમય ફળને માટે થાય છે, તો એ રીતે જવા આવવામાં કાંઈક
વિશેષ કરી આપે એવું વિપ્રયોનિ દેવયોનિ વિગેરેમાં મળેલા જન્મને
લીધે કહેવાતું ઉત્કૃષ્ટપણું કે દીક્ષાગ્રહણાદિ વૃત્તને લીધે કહેવાતું ઉત્કૃષ્ટ-
પણું કે ત્રયીવિદ્યાની સંપત્તિએ કરેલું વિદ્યાથી ઉત્કૃષ્ટપણું સર્વેશ્વરેશ્વર
સર્વભૂતસુદૃઢ એવા મારા પોતાના સંતોષનું કારણ નથી, કારણ કે હું તો
સર્વભૂતોમાં સમ છું. મારે કોઈ દ્વેષ્ય કે પ્રિય નથી. કિંતુ મારેવિષે જે
એક અનન્ય ભક્તિ-પ્રીતિ એજ સર્વથા વિશેષપણે સંતોષનું કારણ છે.
તે શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહ્યું છે—‘નાલં દ્વિજત્વં દેવત્વમૃષિત્વં વાઽસુરા-
ત્મજા; ! । પ્રીયનાય મુકુન્દસ્ય ન વૃત્તં ન બહુજ્ઞતા । ન દાનં ન તપો નેજ્યા ન
શૌચં ન વ્રતાનિ ચ । પ્રીયતેઽમલયા ભક્ત્યા હરિરન્યદ્વિઙ્મ્બનમ્’ ધતિ ॥૮॥
હે મહાવ્રતાઃ ! હવે મારી પ્રસન્નતાના પરમ કારણભૂત ભક્તિનું લક્ષણ કહું
છું—મારા માહાત્મજ્ઞાનથી સમભિવૃદ્ધિ પામેલા મારે વિષે પરમ અનુ-
રાગથી જે અનન્ય પ્રયોજનવાળું મારું સેવન છે એજ ભક્તિ કહી છે
॥૯॥ માહાત્મ્યજ્ઞાનતો આ છે—‘ક્ષરાક્ષર સર્વથા સમધિક પુરૂષોત્તમ
પરમ અક્ષરધામનિવાસી ભગવાન્ શ્રીકૃષ્ણ સમસ્ત જીવવર્ગની ઉપર પરમ
કૃપા કરીને પુરૂષાકારથી પ્રાદુર્ભાવ પામેલા જે છે તે આ ભગવાન્ માનવ
અવયવોની ગોઠવણીની સદૃશતામાનથી અદ્વૈત પુરૂષસન્નતીય નથી, કિંતુ

કૃતિરપિ કૃષ્ણઃ સકલૈશ્વર્યસંયુતઃ । દિવ્યવિગ્રહ એવેતિ માહાત્મ્યં
જ્ઞેયમસ્ય ચ ॥૧૦॥ તાદૃગ્ભક્તિગુણે પ્રાપ્તે પ્રાપ્તાઃ સર્વે ગુણાઃ કિલ ।
ભવન્તિ તસ્મિંશ્ચાપ્રાપ્તે ગતા ઇવ પરે ગુણાઃ ॥૧૧॥ ક્રિયમાણાપિ
ભક્તિસ્તુ માહાત્મ્યજ્ઞાનમન્તરા । ન વર્ધતે નચ ગુણાસ્તં ભજન્તિ
શમાદયઃ ॥૧૨॥ સાપ્યારમ્ભદશાયાં તુ વર્ધમાનાપિ નિર્બલા ।
ધ્રુવં નશ્યતિ તારુણ્યાત્પ્રાક્ સ્ત્રીવ ક્ષયરોગિણી ॥૧૩॥ તસ્યાં ચ
ક્ષીયમાણાયાં પ્રાગુપાત્તાઃ પરે ગુણાઃ । રક્ષ્યમાણા અપિ બલાદ્વિ-
યન્ત્યેવ ન સંશયઃ ॥૧૪॥ માહાત્મ્યજ્ઞાનપૂર્વે સા ક્રિયમાણા ત્વનુ-

સર્વેશ્વર હોધને પોતાના અસાધારણ, સમગ્ર દિવ્ય ઐશ્વર્ય વિગેરેએ વિશિષ્ટ,
એવા દિવ્ય દેહથીજ અમારી ઉપર અનુગ્રહ કરવા પ્રકટ થયા છે' આવું
તત્ત્વથી જે વિજ્ઞાન એજ કહ્યું છે. આ માહાત્મ્યજ્ઞાનજ લક્ષિતની અભિ-
વૃદ્ધિ કરનારો ગુણ છે. તેવો લક્ષિતૃપ ગુણ પ્રાપ્ત થાય તો શમદમાદિ સર્વ
ગુણો અનાયાસથી પ્રાપ્તજ થાય. અને જે તેવો લક્ષિતલક્ષણ ગુણ ન પ્રાપ્ત
થાય તો બળાત્ સાધેલા પણ તે બીજા અધા ગુણો છિદ્રવાળા ઘટમાં
ભરેલું જળજ જેમ એમ અનુક્રમે નિકળીજ જાય. તે શ્રીભાગવતમાં
કહ્યું છે—'યસ્યાસ્તિ ભક્તિર્ભગવત્કિચ્છના સર્વૈર્ગુણૈસ્તત્ર સમાસતે સુરાઃ ।
હરાવભક્તસ્ય કુતો મહદ્ગુણા મનોરથેનાસતિ ધાવતો બહિઃ' ધૃતિ ॥૧૦-૧૧॥
તથા પૂર્વોક્ત માહાત્મ્યજ્ઞાન વિનાની લક્ષિત પણ વૃદ્ધિને ન પામે, કિંતુ
કાળે કરીને ક્ષય પામી જાય. તો શમ દમાદિક ગુણોનો સંભવપ્રસંગજ
ક્યાં છે? માટે માહાત્મ્ય જ્ઞાને સહિતજ લક્ષિત કરવી. તેનાથીજ અધા
શમાદિ ગુણો પ્રાપ્ત થાય ॥૧૨॥ આરંભ દશામાં વૃદ્ધિ પામતી જેવી
આપાતતઃ ભાસમાન થતી એવીપણ તે લક્ષિત માહાત્મ્યજ્ઞાનૃપ બળે
હીન હોવાથી જન્મારભ્ય ક્ષયરોગથી પરાભવ પામેલી કુમારી યુવા વય-
થકી પ્રથમજ જેમ નાશ થઈ જાય એમ નિશ્ચે નાશ થઈ જાય છે ॥૧૩॥
મહિમા જ્ઞાને રહિત એવી લક્ષિત પ્રક્ષય પામતાં, પ્રથમ લક્ષિતસિદ્ધ્યર્થે
સંપાદન કરેલા બીજા શમાદિક ગુણો બળાત્ રાખવા માંડ્યા થકા પણ
કાળે કરીને નાશ થઈ જાય છે; એમાં સંશય નથી ॥૧૪॥ માહાત્મ્યજ્ઞાન-

ક્ષણમ્ । વિવર્ધતેઽતિબલિની દાવવહ્નિશિલા યથા ॥૧૫॥ તપોમુ-
ખ્યાશ્ચ નિયમા બ્રહ્મચર્યાદયો યમાઃ । તથા શમદમાદ્યાશ્ચ
પ્રોચ્યન્તે વિબુઘૈર્ગુણાઃ ॥૧૬॥ માહાત્મ્યજ્ઞાનહીનો હિ તેષુ ચૈકતમો
ગુણઃ । ન તિષ્ઠેન્મનુજે તર્હિ કુતઃ સર્વગુણા તુ સા ॥૧૭॥ વિજ્ઞાતં
યેન માહાત્મ્યં યાવત્તસ્ય તુ તાવતી । શ્રદ્ધા કૃષ્ણે ભવેત્સ્યાચ્ચ
ભક્તિઃ શ્રદ્ધાનુરૂપિણી ॥૧૮॥ વિજ્ઞાય તસ્ય માહાત્મ્યં શ્રદ્ધયા યા
કૃતા દૃઢમ્ । ભક્તિઃ સૈકૈવ મેઽત્યન્તં પ્રસન્નત્વસ્ય કારણમ્ ॥૧૯॥

પૂર્વક કરવા માંડેલી તો તે ભક્તિ સર્વ પાપને પ્રણાશ કરનારી થઈને
દાવાનળની જ્વાળાળ જેમ એમ પ્રતિક્ષણ પ્રવૃદ્ધિ પામે છે ॥૧૫॥
(ગુણો કહે છે) તપઃપ્રમુખ જે નિયમો તથા બ્રહ્મચર્યપ્રમુખ જે યમો (આ
યમનિયમો બારબાર શ્રીભાગવતમાં વિભાગ કરીને કહ્યા છે) તથા શમદ-
માદિ જે સર્વ સાધનો, આ બધા ભક્તિમાં ઉપકારક હોવાથી ભગવદ્ભક્ત
વિદ્બળનોએ ગુણો કહ્યા છે. 'જ્ઞાનવ્રતતપોહોમજપસ્ત્રાધ્યાયસંયમૈઃ ।
શ્રેયોભિર્વિવિઘ્નેશ્ચાન્યૈઃ કૃષ્ણે ભક્તિર્હિ સાધ્યતે ॥' એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે.
તે ગુણો થકી પ્રધાનતો ભગવન્માહાત્મ્યજ્ઞાન છે, આ ન હોય તો તપ આદિ-
કમાંથી એકપણ ગુણ ભક્તિમાં અંતરંગતાને ન પામે અને સ્થિર થઈને
પણ ન રહે, કારણકે અંતઃકરણ વિષયવાસનાએ વિશેષ વાસિત હોવાથી
તેથકી પ્રચ્યુતિ પામવાનો સંભવ છે. ભગવન્માહાત્મ્યજ્ઞાનતો અંતઃ-
કરણની કલુષતા કાઢી નાંખવામાં પ્રબળ સાધન છે. તો તે બળથી
તપઃપ્રમુખ ગુણોનું પણ સ્થિરપણું થાય અને તેથી પરમાત્મામાં પરમ
પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ સિદ્ધ થાય. આવી સ્થિતિ છે તો જો ભગવન્મા-
હાત્મ્ય વિજ્ઞાન ન હોય તો તપઆદિક બહુ ગુણોના સમાશ્રયભૂત
એવી તે ભક્તિ ક્યાંથી સિદ્ધ થાય? નજ સિદ્ધ થાય ॥૧૬-૧૭॥ જે જને
જેટલો ભગવન્મહિમા જાણ્યો હોય તેને તેટલી શ્રદ્ધા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ
વિષે થાય. તે પછી શ્રદ્ધાને અનુસારે તે જનને ભગવાનવિષે ભક્તિ થાય
॥૧૮॥ તો ભગવાનનું માહાત્મ્ય યથાર્થપણે જાણીને શ્રદ્ધાથી દૃઢપણે કરવા
માંડેલી એક ભક્તિજ ભારા પ્રસાદમાં પ્રધાન કારણ છે. તેવી ભક્તિ-

भवतीनां तु सर्वासामस्ति माहात्म्यवेदनम् । किन्तु न दृढता-
सिद्धौ श्रोतव्याः सत्कथाः सदा ॥२०॥ वेदेषु कृष्णमाहात्म्यं
वर्णितं वर्तते भृशम् । दुर्ज्ञेयो हि तदर्थस्तु विद्वद्भिरपि सर्वथा
॥२१॥ तेनैवातस्तदर्थस्तु व्यासरूपेण सद्भियः ।। पुराणेष्विति-
हासे च सुज्ञेयोऽस्ति निरूपितः ॥२२॥ सारः सर्वपुराणादेः श्रीम-
द्भागवतं स्त्रियः ।। तस्यापि दशमस्कन्धः सार इत्यस्ति मे मतम्
॥२३॥ कृष्णाकारस्य तत्रास्ति स्थापनं भक्तिधर्मयोः । आश्रयस्य-
त्यसौ नूनं मया सर्वाधिको मतः ॥२४॥ तस्मादवश्यं श्रोतव्यः

શ્રીજી મારો પ્રસાદ સમધિક થાય ॥૧૯॥ મારા લક્ષ્મી તમો સર્વેને તો
શ્રીકૃષ્ણના પ્રાદુર્ભાવનું યથાર્થ વિજ્ઞાનપૂર્વક માહાત્મ્યવિજ્ઞાન વર્તેજ છે,
કિંતુ તેની દૃઢતા માટે તે શ્રીકૃષ્ણની સત્કથાઓ (પ્રાદુર્ભાવનાં દિવ્ય ચરિતો)
સદા સાંભળવી. વારંવાર દિવ્ય ચરિત્રના શ્રવણથી તે વિજ્ઞાન કોઈપણ
પ્રકારે ન પ્રચલિત થાય ॥૨૦॥ યદ્યપિ સમસ્ત જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ
પ્રલયરૂપ લીલા જેમની છે, સર્વ અવતારોના મૂળભૂત પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણનું
માહાત્મ્ય તેમનું સ્વરૂપ તેમનું આરાધન તેમનું ઉપાસનપરાયણ શ્રુતિઓ
કે જે ઋગ્ યજુ સામ અથર્વ ભેદથી લિન્નલિન્ન છે તેમાં વિસ્તારથી વર્ણ-
વેલું વર્તે છે. પરંતુ તેનો અર્થ તો વિદ્વાનોએ પણ સર્વથા દુર્વિજ્ઞેય
છે ॥૨૧॥ માટેજ તે શ્રીકૃષ્ણે ભગવાન વ્યાસરૂપથી સુખેથી તેનો અવ-
બોધ થવામાટે પુરાણ ઇતિહાસો રચીને વેદોના અર્થનો પ્રકાશ કર્યો છે.
જે હેતુ માટે તમો સદ્બુદ્ધિવાળી-મારે વિષે પ્રાદુર્ભાવના યથાર્થ વિજ્ઞાન-
પૂર્વક શ્રદ્ધાલક્ષિતએ સંપન્ન છો માટે મારા માહાત્મ્યનો અવબોધ
આપનારા તેમાં તમારે શુશ્રૂષાતિશય થાયજ. માટે તમારે સત્કથાઓ
સદા સાંભળવી ॥૨૨॥ તેમાંપણ સર્વ પુરાણાદિકનો સાર શ્રીમદ્ભાગવત
છે, તેનો પણ સાર દશમસ્કંધ છે એવો અમારો મત છે, કારણ કે તે
દશમસ્કંધમાં ભક્તિધર્મના આશ્રય-આલંબનભૂત (ભક્તિધર્મવડે ભજ-
નીય) શ્રીકૃષ્ણદિવ્યપ્રાદુર્ભાવ વિશેષનું સ્વરૂપ ગુણ વિભૂતિ વિગેરેનું
સ્થાપન (તેના નિરૂપણરૂપ) વર્તે છે. માટેજ મેં (મારા માહાત્મ્યનો બોધ
આપનારા ગ્રંથોમાં સારરૂપ હોવાથી) તે દશમસ્કંધ સર્વાધિકપણે માન્યો

છે ॥૨૩-૨૪॥ માટે તમારે અવશ્યપણે તે દશમસ્કંધનો પ્રતિદિન પાઠ કરવો અને તેનું શ્રવણ કરવું. તેના શ્રવણપઠનથી શ્રીકૃષ્ણના માહાત્મ્ય-જ્ઞાનની દૃઢતા થાય અને તેથી ભક્તિ વૃદ્ધિ પામે ॥૨૫॥ સુપ્રતક્ષપિ કહેછે—હે રાજા! આવું ભગવાન શ્રીહરિનું વચન સાંભળીને, સમસ્ત તે જ્યાદિ યોષિતાઓ પરમ આનંદ પામીને તેમને આદરથી વંદના કરવા લાગી ॥૨૬॥ તે પછી ભગવાને અનુજ્ઞા આપેલી તે અબળાઓ પોતપોતાને ભવને ગર્હ. ભવને જઘને તરતજ તેજ પુરૂષોત્તમ કે જે સાક્ષાત્ ભૂમિમાં લોકાનુ-ગ્રહ માટે ધર્મનંદનરૂપે પ્રાદુર્ભાવ પામેલા છે તે શ્રીહરિના દિવ્ય ગુણોને ગાતી થકીજ નિત્ય નૈમિત્તિક અને બીજાં બધું કર્મ કરવા લાગી (ભગવાનના પ્રીણનમાં ન પર્યવસાન પામે એવું એકપણ કર્મ તેમનું ન હતું) ॥૨૭॥ ભગવાન સતાંપતિ ઐયોમૂર્તિ-દર્શનસ્મરણમાત્રથી ઐયને આપનારી દિવ્ય મૂર્તિ જેમની છે એવા નારાયણમુનિ પોતાના સમસ્ત ઉત્તમાદિ જ્યાદિ ભક્તોને આનંદ આપતા થકા પોતાના મંદિરમાં સુખેથી રહ્યા ॥૨૮॥ હે નરેશ! તે ઉત્તમ નૃપતિ ભગવાન શ્રીહરિની પરમ કૃપાથી સંપૂર્ણ સમગ્ર મનોરથવાળા થઈને, તેમને વિષે પ્રતિક્ષણ પ્રવૃદ્ધિ પામતા અચળ ભક્તિ-ભરથી તેમની પ્રતિદિન નિર્માનીપણે સર્વ પ્રકારે પરિચર્યા કરવા પરાયણ થયા ॥૨૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે ભગવદતિતોષકગુણનિરૂપણનામા ચતુશ્ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૪॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથ તા ભગવદ્ભક્તા યોષિતઃ સકલા નૃપ ! ।
 સમેતા અભવન્સાયં લલિતાયાસ્તુ મન્દિરે ॥૧॥ વિશાલે
 મન્દિરે તત્ર હરિનામધ્વનિં તતઃ । મુહૂર્તં ચક્રિરે હર્ષાત્કુર્વ-
 ન્ત્યસ્તાલિકાધ્વનિમ્ ॥૨॥ નામમન્ત્રં ભગવતો જપ્તું તાઃ
 શુચયઃ સ્ત્રિયઃ । ગૃહીતમાલિકાઃ સર્વા નિષેદુશ્ચાસનેષ્વથ ॥૩॥
 ધૌતવસ્ત્રપરીધાનાઃ સ્વસ્તિકાસનમાસ્થિતાઃ । ઋજુકાયાશ્ચિન્ત-
 યન્ત્યો યથાદૃષ્ટં હરિં હૃદિ ॥૪॥ વિશુદ્ધહૃત્પ્રસ્ફુરિતે ભગવદ્વપુષિ
 સ્વકમ્ । મનઃ સંયોજ્ય તન્મન્ત્રં જપન્તિ સ્મ સ્થિરેક્ષણાઃ ॥૫॥
 ધ્યાનસ્થિતા રમા તત્ર જયા ચ લલિતાઽમરી । અમલા કમલા-
 ઘાસ્તાશ્ચિત્રયોષા ઇવાભવન્ ॥૬॥ ભગવન્મૂર્તિસંલગ્નમનઃસુ સ્ત્રીષુ

૧ અધ્યાય ૪૫ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ ! તે પછી ભગવદ્ભક્ત તે સમગ્ર રમા
 જયા આદિક અબળાઓ સાયંકાળે લલિતાના લવનમાં ભેગી થઈ ॥૧॥ તે
 વિશાળ લવનમાં ભેગી થએલી રમાઆદિક નારીઓએ ભગવાનમાં વિલીન
 થિત્તવાળી થઈ તાળિકાધ્વનિપૂર્વક મુહૂર્તપર્યંત હરિનામકીર્તન હર્ષથી કર્યું
 ॥૨॥ ત્યાર પછી તે સમસ્ત રમાપ્રમુખ સ્ત્રિયો શુચિ-હસ્ત મુખ પાદની
 શુદ્ધિ કરીને, ભગવાનનો નામમંત્ર જપવા જમણા પાણીમાં જપમાળા
 લધને, ધોએલાં વસ્ત્ર ધારીને, ધોળી કામળી આદિક પોતપોતાના આસ-
 નોમાં બેસીને, સ્વસ્તિકાસન વાળીને, કાય શિર ગ્રીવાને સમ-સરલપણે
 ધારીને, યથાદૃષ્ટ ભગવાનનું હૃદયમાં ચિંતન કરવા પ્રવર્તતાં, એકદમ
 નિર્મળ હૃદયકમળમાં સ્ફુરણાયમાન થએલા ભગવાનના દિવ્ય રૂપમાં
 પોતાનું મન દૃઢપણે બેડી દધને, સ્થિર દૃષ્ટિવાળી થઈને ભગવન્નામ મંત્રનો
 જપ કરવા લાગી ॥૩-૫॥ તે સમયે તે ધ્યાન સ્થિતિવાળી રમા જયા
 લલિતા અમરી અમળા કમળા આદિક તે સમગ્ર અબળાઓ ચિત્રમાં

૧ આ અધ્યાયમાં રમાદિ ભક્તનારીઓને ભગવદ્વપાબળથી થએલા ભક્તિ-
 દેવીનો સાક્ષાત્કાર અનુવાદ કર્યો છે.

તાસુ ચ । इत्थं स्थितासु तत्रैकमाश्चर्यं नृपतेऽभवत् ॥७॥
 तासां तपःस्थभक्तानां मध्य आविर्बभूव ह । सहसा तेजसः पुञ्जः
 स च द्राग्व्याप तद्ब्रह्म ॥८॥ अयुतेन्दुप्रतीकाशं घनीभूतं
 च तन्महः । बभौ पिञ्जितकार्पासचयश्वेतं मनोहरम् ॥९॥
 तस्मिन् गृहेऽथ तत्तेजो वियत्याकસિકામ્ભવત્ । પ્રાદુર્ભૂતમપિ
 સ્થૈર્યં પ્રાપ વિદ્યોતયદિશઃ ॥૧૦॥ સત્તસ્વગાસ્ત્રયો ગ્રામા મૂર્છ-
 નાશ્ચકવિંશતિઃ । નાદો બહુવિધશ્ચાસીત્તસિન્હોત્તમનોહરઃ ॥૧૧॥
 સ્વમાધુર્યેણાચકૃષત્ સ તાસામપિ યોષિતામ્ । માનસં ભગવ-
 ન્મૂર્તેર્બહિરિત્યદ્ભૂતં મહત્ ॥૧૨॥ સસમ્ભ્રમં તતસ્તાશ્ચ દદશુસ્ત-

ચિતરેલી હોય એમ સ્થિર દેહવાળી થઈ ગઈ. હે નૃપતે ! એરીતે તે સ્ત્રિયો ધ્યાનમાં આવિર્ભાવ પામેલા ભગવાનની દિવ્ય મૂર્તિમાં સંલગ્ન મનવાળી થઈ રહેતાં, તે સ્થળમાં એક અપૂર્વ આશ્ચર્ય થયું ॥૬-૭॥ આ તે આશ્ચર્ય—તે સમયે તપોનિષ્ઠ ભગવદ્ભક્ત તે રમાદિ નારીઓના મધ્યમાં કોઈ તેજનો પુંજ અકસ્માત્ પ્રકટ થઈ આવ્યો. પ્રકટ થએલો તે તેજઃપુંજ તરતજ તે ગૃહના બધા આભ્યંતર ભાગમાં વ્યાપી ગયો ॥૮॥ તે સમયે ઘણું ઘાટુ, એક સાથે ઉદય પામેલા દશસહસ્ત્ર સોમને સમાન એવું તે તેજ પિંજેલા કપાસના પુંજ જેવું શ્વેત મનોહર વિરાજતું હતું ॥૯॥ તેપછી આકાશમાં અકસ્માત્ ઉદય પામેલાં વાદળાંની માફક તે ભવનની અંદર એકદમ ઉદય પામેલું તે તેજ દશેય દિશાને પ્રકાશ કરતું થકું તે ભવનમાંજ સ્થિરતાને પામ્યું—ઘણું ઘાટુ નિશ્ચળ દેખાયું ॥૧૦॥ તેપછી સ્થિર થઈ ગએલા તે તેજઃપુંજમાં ૫૩૯૬૬ સાત સ્વરો, ૫૩૯ ગ્રામાદિ સ્વરોના સંદોહરૂપ ત્રણ ગ્રામો અને સ્વરોના આરોહ અવરોહરૂપ મૂર્છનાઓ પ્રકટ થઈ અને શ્રોતા જનસમાજના શ્રવણ મનને સમાહ્વાદ કરનારો વિવિધ નાદ પ્રકટ થયો ॥૧૧॥ આ નાદ પોતાની મધુરતાથી તે રમાપ્રમુખ નારીઓના ભગવત્સ્વરૂપમાં સંલગ્ન એવા પણ મનને તરતજ ભગવત્મૂર્તિ થકી બહાર આકર્ષણ કરવા લાગ્યો. હે નૃપ ! મધુરધ્વનિથી આકર્ષિત અંતઃ-

ન્મહન્મહઃ । સાશ્વર્યં શુશ્રુવુર્નાદાન્ તસ્મિન્નશ્ચ મધુરાનૃપ ! ॥૧૩॥
 સાદરં વીક્ષમાણાસુ યોષાસ્વિત્યં રમાદિષુ । તસ્મિન્નદૃશ્યતૈકા
 સ્ત્રી દિવ્યરૂપા મનઃપ્રિયા ॥૧૪॥ દિવ્યકૌસુમ્ભવસના દિવ્યા-
 લક્ષ્મીરમણિડતા । રૂપાનુરૂપાવયવા પ્રસન્નમુખપદ્મજા ॥૧૫॥
 સુવર્ણગૌરી તન્વક્ત્રી સર્વાવયવસુન્દરા । સમાનકર્ણાભરણા સુક-
 પોલોન્નસાનના ॥૧૬॥ નવયૌવનનિર્વૃત્તસ્તનભારકૃશોદરી ।
 મુખામોદાનુરક્તાલિજ્જ્ઞારોદ્વિગ્નલોચના ॥૧૭॥ વિભ્રતી કેશભા-
 રેણ માલામુત્ફુલ્લમલિકામ્ । સર્વીડસુસ્મિતોત્કિષ્પન્નશ્રૂવિલાસા-
 વલોકના ॥૧૮॥ વિરજામ્બરસંવીતનિતમ્બદ્વીપશોભયા । કાશ્ચ્યા-

કરણવાળી થતાં ધારણ થકી એકદમ ઉઠેલી તે વનિતાઓએ તે મહા-
 તેજ સંભ્રમથી જોયું અને તેમાં અતિમધુર વિવિધ નાદો આશ્ચર્યથી
 સાંભળ્યા ॥૧૨-૧૩॥ એરીતે રમા વિગેરે સમસ્ત વનિતાઓ આશ્ચર્યથી
 આદરપૂર્વક તે મહાતેજને જોઈ રહેતાં તેના મધ્યમાં કોઈ એક અતિ અદ્-
 ભુત દિવ્ય મનોહર રૂપસંપન્ન સ્ત્રી તેમના જોવામાં આવી ॥૧૪॥ તેના
 દિવ્ય આકારને અનુવર્ણવે છે—કસુંબા રંગથી રંગેલા દિવ્ય વસ્ત્રને ધારી
 રહેલી, મણિમય દિવ્ય કંકણ આદિક અનેક અલંકારોથી સમલંકૃત,
 રૂપને અનુરૂપ અવયવવાળી, પ્રસન્ન મુખારવિંદવાળી, તપાવેલા સુવર્ણને
 સમાન ગૌર અંગવાળી, સૌન્દર્યસારના એકસ્થાનભૂત દિવ્ય અવયવવાળી,
 કૃશ અંગવાળી, દિવ્ય તાટંક (કર્ણકુલ) થી સમલંકૃત સમાન કર્ણયુગળ-
 વાળી, સુંદર કપોળ અને દીર્ઘ નાસિકાવડે વિરાજમાન દિવ્ય વદનાર-
 વિંદવાળી, નવ યૌવનથી વિવૃદ્ધિ પામેલા સ્તનભારવાળી, કૃશ ઉદરવાળી,
 મુખકમળના સૌરભ લોભને લીધે ચોમેરથી આવી પડતા ભમરોના ઝંકારથી
 સંભ્રમિત ચંચળ વિશાળ લોચનયુગળવાળી, પ્રકુલિત મોગરાનાં પુષ્પોવડે
 ખનાવેલી માળાથી સમલંકૃત કેશભારવાળી, સ્ત્રીસ્વભાવને સમુચિત એવી
 લજ્જા અને પ્રેમપ્રદર્શક મંદહાસ અને પ્રૌઢિમા પ્રદર્શક ભ્રુકુટી વિલાસવડે
 વિરાજીત દિવ્ય અવલોકનની શોભાએ સંપન્ન, રજરહિત વિશુદ્ધ વસ્ત્રોવડે
 આચ્છાદન કરેલા વિશાળ નિતંબવાળી, નિતંબને અલંકૃત કરતી કટિમેખ-

ડતિશોભના વલ્ગુચરણસ્વર્ણનૂપુરા ॥૧૯॥ રત્નેન્દ્રકણ્ઠાભરણા
કરકઙ્કણભૂષિતા । મોહયન્તી મનાંસિ સ્વલાવણ્યેનાપિ યોષિ-
તામ્ ॥૨૦॥ વાદયન્તી વિપશ્ચીં સ્વાં સઘ્યાનુપૂરિતસ્વરા ।
માનં હરન્તી ગીત્યેવ ગન્ધર્વાપ્સરસામપિ ॥૨૧॥ પ્રાક્તનાનિ
ચરિત્રાણિ નારાયણમુનેર્મુદા । ગાયન્તીં તાં સમીક્ષ્યૈવ મુમુહુઃ
સકલાઃ સ્ત્રિયઃ ॥૨૨॥ તતો વ્રિતર્કયન્તિ સ્મ દિવ્યાં તાં
પ્રમદાં પ્રતિ । इयं किंनु भवेल्लक्ष्मी राधा वापि सरस्वती ॥૨૩॥
સાવિત્રી વાપિ શર્વાણી સ્વર્ગલક્ષ્મીશ્ચ વા કિમુ । અન્યા વા દેવતા
કાચિત્સમાયાતૈયમત્ર કિમ્ ॥૨૪॥ નારાયણમુનેઃ કિંવા નિરતા
પાદસેવને । સાક્ષાન્મુક્તિરિયં દત્તે કૃપયા નઃ સ્વદર્શનમ્ ॥૨૫॥

ળાએ કરીને સુશોભાયમાન, સુવર્ણનૂપુરથી સમલંકૃત સુંદર દિવ્ય ચરણ
કમળવાળી, દિવ્ય રત્નમય પદકાદિ કંઠાભરણોને ધારી રહેલી, કંકણથી
અલંકૃત કરકમળયુગળવાળી, દિવ્ય લાવણ્યથી રમા આદિક નારીઓના
પણ મનને મોહ પમાડતી, પોતાની વીણાને મધુર સ્વરથી વગાડતી,
પોતાની મધુર સ્વરવાળી ગાન કરતી સખી જેને પાછળ વીણાસ્વર
પુરી આપે છે, ગાનમાધુર્યથીજ ગંધર્વસહિત અપ્સરાઓનાં મન (ગાન-
પ્રાવીણ્યગર્વ)ને હરણ કરતી, આવી કોઈ સ્ત્રી જેવામાં આવી ॥૧૫-૨૧॥
આ ભગવાન નારાયણમુનિનાં પ્રાક્તન શ્રીકૃષ્ણાદિ પૂર્વ પ્રાદુર્ભાવનાં દિવ્ય
ચરિત્રોને અત્યાનંદથી ગાયન કરતી તે આ દિવ્યરૂપા સ્ત્રીને સમીક્ષણ
કરીને તે રમા આદિક સમસ્ત સ્ત્રિયો અદૃષ્ટપૂર્વ અત્યાશ્ચર્યમય રૂપલાવ-
ણ્યથી મોહજ પામી ગઈ ॥૨૨॥ ત્યાર પછી તે દિવ્ય પ્રમદાને દેખીને, આ
સ્ત્રી સ્વયં લક્ષ્મી હશે? કે સ્વયં રાધા હશે? કે સ્વયં સરસ્વતી હશે? કે
સ્વયં સાવિત્રી હશે? કે સ્વયં શિવા હશે? કે સ્વર્ગલોકની અધિષ્ઠાત્રી
સ્વયં શ્રી આવી હશે? કે કોઈ બીજી દેવતા આવી હશે? કે નારાયણમુનિને
પરમ પ્રિય અને તેમના ચરણપરિચરણમાં નિરંતર તત્પર મુક્તિદેવી
સાક્ષાત્ મૂર્તિમતી થઈને કૃપાથી આપણને પોતાનું સ્વરૂપ સાક્ષાત્કાર
કરાવા અહીં આવી હશે કે શું? અથવા પૂર્વે ભગવાને શિવજીને મોહ

કિંવા ભગવતા પૂર્વે મોહનાર્થે શિવસ્ય યત્ । ગૃહીતં મોહિનીરૂપં
તત્તેનૈવ પ્રદર્શયતે ॥૨૬॥ તદ્રૂપગાનમાધુર્યમોહિતા ઇતિ તાઃ સ્ત્રિયઃ ।
વહુધા તર્કયન્ત્યોઽપિ નિશ્ચયં નાપુરજ્જસા ॥૨૭॥ ઉત્સુકા અપિ
તાં પ્રહું તેજસાઽસ્યાઃ પ્રધર્ષિતાઃ । તાઃ સ્ત્રિયઃ શેકિરે નૈવ વક્તું
કિંચિદપિ બ્રુવન્ ॥૨૮॥ વિરક્તાસ્વગ્રગણ્યાથ રમાપિ સ્વં મનો
હરિમ્ । વિહાય તદ્ગતં બુદ્ધ્વા ચિન્તયામાસ ચેતસિ ॥૨૯॥ અહો
અત્યદ્ગુતં હ્યેતન્મમાપિ સુદૃઢં મનઃ । અસ્યાં યોષિત્યમૂહુર્બ્ધં સઘો
દર્શનમાત્રતઃ ॥૩૦॥ એકં હરિં વિના કાપિ બ્રહ્માણ્ડેઽત્ર નરાકૃતૌ ।
કાપિ મોહં ન યત્પ્રાપ મોહિતં તત્કથં સ્ત્રિયામ્ ॥૩૧॥ પેહિકે ચ
સુખે કાપિ તથા વૈ પારલૌકિકે । વિરક્તં માનસં યન્મે તત્કથં

પમાડવામાટે ધારેલું જે મોહિનીસ્વરૂપ તેને તે ભગવાન પ્રદર્શાવેછે કે શું ?
હે રાજન્ ! આ પ્રકારે બહુધા વિતર્કને કરતી એવી પણ તે રમા આદિક
અબળાઓ તે સ્ત્રીના રૂપલાવણ્યથી તથા ગાનમાધુર્યથી મોહિત હૃદયવાળી
હોવાથી તત્ત્વથી કશા નિશ્ચયને નજ પામી ॥૨૭-૨૮॥ તે સ્ત્રીને 'તમો
કોણુ છો?' એમ પૂછવામાટે બહુ ઉત્સાહવાળી છે પણ તે સ્ત્રીના દિવ્ય
તેજથી પરાભવ પામેલી હોવાથી તે સ્ત્રીયો કિંચિત્ પણ કહેવામાટે નજ
સમર્થ થઈ ॥૨૮॥ તે પછી તે વિરક્ત વનિતાવર્ગમાં અગ્રગણ્ય એવાં રમા
ધ્યાનપ્રાપ્ત પ્રાણપ્રિય શ્રીહરિમાંજ એક સંલગ્ન એવું પોતાનું પણ મન
ભગવન્મૂર્તિનો પરિત્યાગ કરીને તે આ સ્ત્રીમાં સંલગ્ન થએલું બાણીને
મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યાં ॥૨૯॥ તે વિચારને કહેછે-અહો !! (ખેદમાં)
ભગવાન થકી વ્યતિરિક્ત સર્વ વિષયોથકી વિરક્ત અને ભગવાનમાંજ
સુદૃઢ સંનિવિષ્ટ થએલું માંડે પણ મન આ સ્ત્રીમાં દર્શનમાત્રથી તત્ક્ષણજ
સંલગ્ન થઈ ગયું, આ તો અત્યાશ્ચર્ય છે ॥૩૦॥ જે માંડે મન એક શ્રીહરિ
વિના બ્રહ્માંડમાં કોઈપણ નરાકારમાં કદાચિત્ પણ મોહ નજ પામતું
હતું તે આ મન હાલમાં આ સ્ત્રીમાં કેમ મોહ પામે છે ? ॥૩૧॥ વળી જે
આ લોકસંબન્ધ કે સ્વર્ગાદિ સત્યાંત લોકસંબન્ધ સુખ છે તે આ સર્વથકી
અત્યંત વિરક્ત એવું માંડે મન આ સ્ત્રીને વિષે કેમ એકદમ વિમોહને

મુહ્યતિ સ્ત્રિયામ્ ॥૩૨॥ અલૌકિકેષુ યત્પુંસુ સ્ત્રીષુ ધામસુ ભૂરિષુ ।
 નાભૂત્સમાધિદ્રેષુ સત્ત્વં ક્વાપિ મનો મમ ॥૩૩॥ તદસ્યાં યોષિતિ
 કથં ત્યક્ત્વૈવ હરિચિન્તનમ્ । સદ્ય એવાભવલુબ્ધમિત્યાશ્ચર્ય
 મહન્નનુ ॥૩૪॥ હરેરન્યત્ર મે ચિત્તં જયાલલિતયોરપિ । અમર્યાદેશ્ચ
 ન ક્વાપિ સજ્જેતેત્યસ્તિ નિશ્ચયઃ ॥૩૫॥ તસ્માદિદં હરેરેવ કિશ્ચિત્ક-
 ર્તવ્યમસ્તિ વૈ । અન્યથા કઃ સમર્થઃ સ્યાન્મનો મોહયિતું હિ નઃ
 ॥૩૬॥ સાન્નિધ્યેઽપિ સ્ત્રિયા નિત્યં સ્વચિત્તાક્ષોભસમ્ભવમ્ । દર્પે
 યથાહરચ્છમ્ભોર્મોહિનીરૂપધૃદ્ધરિઃ ॥૩૭॥ તથૈવાસ્મત્પરીક્ષાર્થં
 તાદૃગ્રૂપધરઃ પુનઃ । હરિરેવ મનો નૂનમસ્માકં મોહયત્યસૌ ॥૩૮॥
 છલયન્તં નિજા ભક્તા અસ્માત્રૂપાન્તરેણ હિ । પૃચ્છેયૈનાં કસ્ય પુત્રી

પામે છે? ॥૩૨॥ જે અપ્રાકૃત અનેકવિધ ધામો અને અપ્રાકૃત સ્ત્રી-
 પુરૂષો સમાધિમાં સાક્ષાત્ કર્યા હતા તેમાંથી એકમાં પણ જે માફ મન
 સંલગ્ન થયું ન હતું તે આ મન હાલ આ સ્ત્રીને વિષે તત્ક્ષણજ શ્રીહરિ-
 ચિત્તનનેપણ ત્યાગ કરીને કેમ આસક્ત થઈ ગયું? આ તો અત્યાશ્ચર્ય
 છે ॥૩૩-૩૪॥ માફ ચિત્ત અને જયા લલિતાનું પણ ચિત્ત અને અમરી
 આદિક અન્ય અંબળાઓનુંપણ ચિત્ત શ્રીહરિસ્વરૂપ થકી ધતર કોઈપણ
 નરાકારમાં નજ આસક્તિને પામે એવો નિશ્ચયજ છે. તો આ ભગવાન
 શ્રીહરિનુંજ આપણા અનુગ્રહ અર્થે કિંચિત્ કર્તવ્ય નિશ્ચે છે એમ હું માનું
 છું. જે એમ ન હોય તો અમારા સર્વવિરકત મનને મોહ પમાડવા કોણ
 સમર્થ થાય? કોઈપણ નજ થાય ॥૩૫-૩૬॥ જેમ પૂર્વે હરિએ હરના
 સર્વદા સ્ત્રીસાન્નિધ્ય છતાંપણ અવિકૃત ચિત્તપણાના અભિમાનરૂપ ગર્વને
 હરવા માટે મોહિનીરૂપ ધારણ કર્યું હતું તેમજ તે આ નારાયણમુનિ
 અમારા હૃદયની 'એમનું મન રમણીય વિષયની સન્નિધિ સતે મારા થકી
 અન્યત્ર જાય છે કે નહિ? એવી' પરીક્ષા કરવા ફરીથી આ મોહિનીરૂપથી
 પ્રકટ થઈનેજ અમારા મનને નિશ્ચે મોહ પમાડે છે, એમ હું માનું
 છું ॥૩૭-૩૮॥ તો એરીતે પોતાનાં ભક્ત એવાંપણ અમો અંબળાને
 આ રૂપાંતરથી છેતરતા આ શ્રીહરિને 'કેની પુત્રી છે? અને કેની પત્ની

કસ્ય ભાર્યેતિ નર્મણા ॥૩૯॥ इति निश्चित्य मनसा सा रमाऽति-
दृढव्रता । पप्रच्छ नत्वा विनयाद्वायन्तीं तां हरेर्गुणान् ॥४०॥
रमोवाच—नारायणि ! नमस्तुभ्यं मनोनयननन्दिनि ! । कासि
कस्यासि पुत्री त्वं भार्या कस्यासि सुन्दरी ॥४१॥ भक्तानां स्वात्मनि
मनः कर्षन्ती कापि देवता । नूनं भवसि मातस्त्वं ब्रूहि नः
स्वचिकीर्षितम् ॥४२॥ अस्माकं भगवद्भ्याने विक्षेपो जायते ध्रुवम् ।
उक्त्वातः खस्य कर्तव्यं गच्छ मातर्यथागतम् ॥४३॥ इति पृष्ट्वा
महाबुद्ध्या तीव्रवैराग्यसम्पदा । तया सा मधुरं प्राह धर्मपट्टाङ्गना
वचः ॥४४॥ भक्तिरुवाच—रमाद्या योषितो भक्ताः ! सर्वाः शृणुत
मद्वचः । साक्षाच्छ्रीधर्मदेवस्य पत्नीं भक्तिमवैत माम् ॥४५॥
नारायणमुनेर्नित्यमन्तिकेऽहं समर्तृका । वसामि दिव्यदेहेति न

છો' ઇત્યાદિ પરિહાસગર્ભિતજ વચનવડે હું પુછું ॥૩૯॥ હે રાજન્! આ
પ્રકારે મનમાં નિશ્ચય કરીને અતિદૃઢ વ્રતવાળાં તે રમા પ્રણામ કરીને,
વિનયવિનમ્ર થઈને ભગવાનના ગુણોને ગાતી તે સ્ત્રીને પુછવા લાગ્યાં ॥૪૦॥
રમા પુછેછે-હે નારાયણિ! તમને નમસ્કાર છે. દર્શનમાત્રથી મારા મનો-
નયનને આપ આનંદ આપો છો. તમો જોનારા સમગ્ર જનોના મનોનયનને
આહ્વાદ આપનારા દિવ્ય રૂપવાળાં છો. આવાં તમો દેવગન્ધર્વ આદિક
અમાનુષ જાતિમાં કઈ જાતિનાં છો? અને કેનાં પુત્રી અને કેનાં ભાર્યા
છો? ॥૪૧॥ હે માતઃ! તમો ભગવદ્ભક્તિનિષ્ઠ એવાંપણુ અમારા મનને
સ્વસ્વરૂપમાં સમાર્કર્ષણ કરો છો, માટે કોઈપણુ દેવતા છો એમ હું નિશ્ચ-
યથી માનું છું. તમોએ શું કરવા ધારેલું છે? હે માતઃ અમારે ભગવાનના
ધ્યાનમાં વિક્ષેપ થાય છે તો અહીં પ્રાદુર્ભાવ પામેલાં આપનું જે કર્તવ્ય
હોય તે અમોને નિવેદન કરીને જેમ આવીં હોય તેમ જલદી આવીં
જવ. હે રાજન્! એરીતે તીવ્ર વૈરાગ્યસંપદા અને ભગવાનનાજ એક
નિશ્ચયરૂપ મહાબુદ્ધિએ યુક્ત એવાં રમાએ પુછેલાં ધર્મદેવનાં દિવ્ય
પટ્ટાંગના ભક્તિદેવી મધુર વચન જોડ્યાં ॥૪૨-૪૫॥ હે ભક્તાઃ! રમા
આદિક સમગ્ર સ્ત્રિયો તમો મારું આ વચન સાવધતાથી સાંભળો. સાક્ષાત્

માં પશ્યન્તિ માનવાઃ ॥૪૬॥ પ્રીણિતાહં કિલ જયાલલિતાભ્યાં
 વિશેષતઃ । અન્નકૂટે પ્રબોધન્યામુત્સવેન ચ ભૂયસા ॥૪૭॥
 ભવતીમિશ્ચ સર્વાભિરનાદત્ય નિજાસ્તનૂઃ । શ્રમઃ કૃતો મહાનેવ
 સાદરં હ્યુત્સવદ્વયે ॥૪૮॥ અત આભ્યાં ચ યુષ્મભ્યં સર્વાભ્યોઽપિ
 પ્રસન્નયા । મયા સ્વદર્શનં દત્તમિતિ વિત્ત તદાજ્ઞયા ॥૪૯॥
 નાન્યથા દર્શનં મે સ્યાત્પ્રત્યક્ષં યોગિનામપિ । વરં વૃણીત તુષ્ટાયા
 યૂયં મત્સ્વામિવાઞ્છિતમ્ ॥૫૦॥ સુવ્રત ઉવાચ— ઇતિ ભક્તેર્વચઃ
 શ્રુત્વા પ્રહૃષ્ટા ગતસંશયાઃ । સાશ્વર્યં ચ સરોમાશ્ચં પ્રણેમુસ્તાં
 રમાદયઃ ॥૫૧॥ તતો વદ્ધાઞ્જલિપુટાઃ પ્રસન્નમુખપદ્મજાઃ । તામૂચુ-
 ર્યોષિતઃ સર્વા નારાયણમનઃપ્રિયામ્ ॥૫૨॥ રમાદય ઋચુઃ—

શ્રીમાન્ ધર્મદેવની ભાર્યા ભક્તિદેવી મને જાણો. લોકોના અનુચાર્યે
 નારાયણમુનિરૂપથી પ્રકટતાને પામેલા આ અક્ષરધામાધિપતિ ભગવાનનીજ
 સમીપે હું ભર્તાસહિત સદાય દિવ્ય દેહથી નિવસુ છું. માનવો તો
 પ્રાકૃત ચક્ષુવાળા હોવાથી દિવ્ય દેહથી રહેલી મને જોઈ શકતા નથી.
 શ્રીહરિની દયાથી દિવ્ય દૃષ્ટિને પામેલા જનોતો મને સાક્ષાત્ જોઈ શકે
 છે ॥૪૬॥ લલિતા તથા જયાએ કરેલા અન્નકૂટમહોત્સવથી અને પ્રબો-
 ધનીમહોત્સવથી હું અત્યંત પ્રસન્ન થઈ છું. તથા તે બન્ને મહોત્સવમાં
 તમો સર્વેએ આદરસહિત શારીર પરિશ્રમ નહિ ગણીનેજ અતિશય સેવા
 કરીછે, તેનાથી સુપ્રસન્ન થએલી હું ભગવાનનીજ આજ્ઞાથી તમો સર્વેને
 મારા દિવ્ય રૂપનાં દર્શન દેવા તમારા દર્શનપથમાં પ્રકટ થઈ આવી છું,
 એમ મને જાણો ॥૪૭-૪૮॥ ભગવાનના પ્રસાદ વિના મારૂં પ્રત્યક્ષ દર્શન
 યોગિજનોનેપણ દુર્વટ છે, તો તમો ભગવાનના સંતોષણથી વિશેષ સંતુષ્ટ
 થએલી મારા થકી સ્વાભિવાંછિત વર માગો ॥૫૦॥ સુવ્રતઋષિ કહેછે—
 હે રાજન્! તે આ ભક્તિદેવીનું વચન સુંળીને પ્રહર્ષ પામેલી સમસ્ત
 રમાપ્રમુખ વનિતાઓ તેમના રૂપાદિ વિષયમાં વિનષ્ટ સંશયવાળી થઈને,
 અત્યાશ્ચર્યથી રોમાંચિત શરીરવાળી થઈને, નારાયણમુનિના પરમ પ્રેમના
 પાત્રભૂત તે ભક્તિદેવીને પ્રણામ કરીને, બે હાથ જોડીને પ્રસન્ન મુખકમ-

નમસ્તે સર્વકલ્યાણિ ! ભક્તે ! ભગવતિ ! ધ્રુવે ! । ત્વદર્શનાન્મહાનેવ
હૃદ્યાનન્દોદયોઽસ્તિ નઃ ॥૫૩॥ યદિ પ્રસન્ના ભવસિ તર્હિ ત્વં
સર્વમન્ગલે ! । કુરુ સ્થિતિં હૃત્સ્વસ્માકં સર્વાસામપિ સર્વદા ॥૫૪॥
एतमेव वरं देहि महाराज्ञि ! त्वमद्य नः । एतदन्यत्तु नास्माकं
प्रार्थनीयं त्वदीश्वरि ! ॥૫૫॥ ગાને ત્વદીયે ચિત્તં નો લુબ્ધં ભવતિ
વૈ મૃશમ્ । તસ્માત્ત્વં ब्रूहि किं मातर्गायस्यतिमनोहरम् ॥૫૬॥ इति

૭થી એમ બોલી કે-॥૫૩-૫૪॥ હે ભગવતિ-પૂજ્યે ! સર્વનાં કલ્યાણ
કરનારાં નિત્ય એવાં હે ભક્તિદેવી ! તમને નમસ્કાર છે. ભક્તિથીજ સર્વ
અર્થની સિદ્ધિ તથા નિઃશ્રેયસ થાય છે, તે આ ભક્તિનાં અધિષ્ઠાત્રી હોવાથી
ભક્તિ નામનાં દેવી અને પ્રાકૃત જનનીપેઠે જન્મ મરણાદિકે વર્ણત
હોવાથી નિત્ય તમો છો. તમારા દર્શનથી આજ અમારા મનમાં મહાન્
આનંદ ઉપજ્યો છે ॥૫૩॥ હે સર્વમંગલે ! જે તમો પ્રસન્ન થયાં હો તો
અમારા સર્વેના હૃદયમાં સર્વદા નિવાસ કરી રહો. આ થકી અન્યતો
અમારે આપના થકી પ્રાર્થનીય છેજ નહિ, કારણ કે સાલોક્ય સાયુજ્યાદિ-
રૂપ નિઃશ્રેયસની અપેક્ષાએ ભગવાનમાં પરમા ભક્તિજ રસમયી
હોવાથી પ્રાર્થનીય છે, ભક્તિરસથકી અપર સમધિક રસ કોઈપણ
નથી, તો હે ઈશ્વરિ ! મહારાજિ ! આજ વર અમોને આજ આપ
આપો ॥૫૪-૫૫॥ વળી હે માતઃ ! તમોએ ગવાતા આ ગાનમાં અમારું
ચિત્ત અત્યંત આસક્ત થાય છે, અમારું ચિત્ત પ્રાકૃત વસ્તુના ગાનમાં
અપારેયપણ લુબ્ધ નજ થાય એવો નિશ્ચય છે, તો વિષયવિરક્ત એવીપણ
અમો અબળાઓના મનને હરનારું કેના વિષયવાળું તમો ગાન કરો છો ?
તે તમો અમોને કહો ॥૫૬॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે રમા વિગેરે વનિતા-
ઓએ પ્રાર્થના કરેલાં ભક્તિદેવી પ્રસન્ન થઈને તેમનાપ્રતિ બોલ્યાં કે-હે
ભદ્રાઃ-કલ્યાણ્યઃ ! મારું જે નિત્યસાન્નિધ્ય હૃદયમાં પ્રાર્થના કરો છો તેમાં
મારું નિશ્ચિત વચન સાંભળો. જેમાં ધર્મ નિત્ય નિવાસ કરી રહે તેમાં
હું નિત્ય નિવાસ કરી રહું છું. જેનાથી ધર્મ નાશી જાય તેનાથકી હું
પણ તત્ક્ષણજ નાશી જઉં છું; એવી મારે પ્રતિજ્ઞા છે. કારણ કે હું ધર્મની

તામિઃ પ્રાર્થિતા સા પ્રસન્ના ભક્તિરાહ તાઃ । શ્રૂયતાં વચનં મદ્રા !
 યથાર્થં મમ નિશ્ચિતમ્ ॥૫૭॥ યત્ર ધર્મો વસેત્તત્ર વાસો ભવતિ
 મે ધ્રુવમ્ । યતશ્ચાપસરેદ્ધર્મસ્તતો ગચ્છામિ તત્ક્ષણમ્ ॥૫૮॥
 પતિવ્રતાયા મમ વૈ પ્રતિજ્ઞૈષાસ્તિ યોષિતઃ ! । નાહં જહામિ તં
 સ્નિગ્ધં સ્નિગ્ધાં માં ન જહાતિ સઃ ॥૫૯॥ વશીકૃતોઽસ્તિ સ તુ વૈ ભવ-
 તીભિર્યતાત્મભિઃ । યમૈશ્ચ નિયમૈસ્તસ્માદહમસિ વશીકૃતા ॥૬૦॥
 અતઃ સહૈવ પત્યાહં વાસં યુષ્માસ્વમીપ્સતા । ભવતીનામપિ હૃદિ
 સ્થાસ્યામ્યત્ર ન સંશયઃ ॥૬૧॥ કિં ગાયસીતિ યત્પૃષ્ઠં શ્રૂયતાં ચ
 તદુત્તરમ્ । સુખયેત્સ્વં યસ્તુ તસ્ય ગેયં યશ્ચ ઇતિ સ્થિતિઃ ॥૬૨॥
 અત્ર નારાયણમુનિઃ સાક્ષાત્કૃષ્ણો હિ વર્તતે । સોઽરક્ષદસુરેભ્યો નઃ

સહચારિણી પતિવ્રતા છું. તે મારા પ્રિયતમને ક્ષણપણ હું ત્યાગ કરતી
 નથી અને તેપણ મને સહચારિણી પ્રિયતમાને ક્ષણ પરિત્યાગ કરતા
 નથી ॥૫૭-૫૮॥ તમોએ તો યમ નિયમોવડે મનનો નિગ્રહ કરીને તે
 ધર્મને વશ કરી લીધા છે, માટે મનેપણ વશ કરી લીધીજ છે, તો હવે
 એમાં પ્રાર્થનીય કિંચિત્પણ નથી, કેમકે તમારા હૃદયમાં નિત્ય નિવાસને
 વાંછતા પતિ ધર્મની સાથેજ હું પણ નિવાસ કરી રહીશ, એમાં સંદેહ
 નથી ॥૬૦-૬૧॥ વળી 'શું ગાઓછો? એમ જે તમોએ પુછ્યું તેનો ઉત્તર
 આપું છું તેને સાંભળો. સ્વાત્મસ્વરૂપને જે સુખી કરે તેનું યશતો ગાવું
 બેઘએ એવી લૌકિકી વૈદિકી મર્યાદા છે. શબ્દાદિ બાહ્ય વિષયો આત્માને
 સુખી કરવા સમર્થ થતા નથી, કેમકે તેતો ચક્ષુરાદિ ઇન્દ્રિયોના સંપ્રયોગને
 અધીન પ્રકાશ પામનારા હોઇને સુખેતર આરોપિત સુખાવભાસરૂપ
 હોવાથી વસ્તુતઃ દુઃખકારણજ છે. આનંદમય આ પરમાત્મા પોતાના
 સંશ્લેષથી આત્મસ્વરૂપને આનંદી કરેછે, 'एष ह्येवानन्दयाति' 'रसो
 वै सः रसं ह्येवायं लब्ध्वा आनन्दीभवति' એવી શ્રુતિ છે ॥૬૨॥ આ
 ઉત્તમ નૃપના લવનમાં હમણાં એજ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ નારાયણમુનિરૂપથી
 સાક્ષાત્ વિરાજે છે. તે આ ભગવાને પૂર્વે યદુકુળમાં પ્રાદુર્ભાવ પામીને
 કંસાદિરૂપથી ઉદ્ભવેલા અસુરોએ પીડા પમાડેલા ધર્મની તથા મારી

પ્રાક્તેભ્યોઽય ચ રક્ષતિ ॥૬૩॥ પ્રાક્તનાનિ ચરિત્રાણિ વ્યાસસ્તસ્ય
જુગુમ્પ હ । ગાયામિ તાન્યહં નિત્યં મનઃઆનન્દદાનિ હિ ॥૬૪॥
અગ્રે ત્વદ્યતનાન્યસ્ય ચરિત્રાણિ મહામુનિઃ । ગુમ્ફિષ્યતિ શતાન-
ન્દસ્તાનિ ગાસ્યામિ ચ સ્ત્રિયઃ ! ॥૬૫॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઈતિ તામ્યો
વરં દત્ત્વા તત્પ્રશ્નસ્ય ચ સોત્તરમ્ । તિરોવભૂવ સહસા વિદ્યુલ્લેખેવ
ભૂપતે ! ॥૬૬॥ સાશ્ચર્યં ભૃશમાનન્દં પ્રાપ્તાસ્તાશ્ચ તદીક્ષણે । હેતું તુ
શ્રીહરેરેવ પ્રસાદં મેનિરેઽવલાઃ ॥૬૭॥ એવં ભગવતા તેન સ્વમ-
ક્તાનાં મનોરથાઃ । પૂર્યન્તે સકલા રાજન્ ! રક્ષ્યન્તે તે ચ સર્વતઃ
॥૬૮॥ ઇતાદૃશાન્ભૂરિશ એવ તત્ર મહોત્સવાન્મક્તમનોભિરામઃ ।

તથા અમારા વંશની તેમના થકી રક્ષા કરી હતી અને હમણાંપણ રક્ષા
કરીએ છીએ ॥૬૩॥ તે આ ભગવાનનાં પ્રાક્તન દિવ્ય ચરિત્રો વ્યાસ-
મુનિએ ભાગવતાદિ નિબંધરૂપે ગુંથ્યાં છે, વક્તા શ્રોતાના મનને મહા
આનંદ દેનારાં તે ચરિત્રોને હમણાં હું નિત્ય ગાન કરું છું. અને જે હમણાં
થએલાં નારાયણમુનિરૂપથી પ્રકટ થએલા ભગવાનનાં દિવ્ય ચરિત્રો છે તેને
તો શતાનંદ નામના મહામુનિ નિબંધરૂપે આગળ ઉપર ગુંથશે તેને હું ગાન
કરીશ ॥૬૪-૬૫॥ સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે ભૂપતે ! આ પ્રકારે ભક્તિદેવી
રમાદિ નારીઓને કહીને અને વર આપીને તેમના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપીને
વિજળીજ જેમ એમ એકદમ અંતર્ધાન થઈ ગયાં ॥૬૬॥ તે પછી તે સર્વ
રમાદિ સ્ત્રિયોએ આશ્ચર્ય સાથે પરમાનંદ પામીને ભક્તિદેવીના દર્શનમાં
ભગવાનનાજ પ્રસાદને હેતુ માન્યો ॥૬૭॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાન
શ્રીનારાયણમુનિ પોતાના ભક્તોના સમથ મનોરથોને કૃપાથી તેતે કાળે
પરિપૂર્ણ કરે છે અને આ લોક પરલોકમાં અનિષ્ટનિવારણપૂર્વક ઇષ્ટપ્રાપ-
ણથી રક્ષણ કરે છે. ‘અનન્યાશ્ચિન્તયન્તો માં યે જનાઃ પર્યુપાસતે । તેષાં
નિત્યાભિયુક્તાનાં યોગક્ષેમં વહામ્યહમ્’ એમ ગીતામાં સ્વયં ભગવાને કહ્યું
છે ॥૬૮॥ હે નૃપ ! તે આ ભગવાન ભક્તજનપ્રિય નારાયણમુનિ તે દુર્ગ-
પુરમાં પોતાના ભક્ત ઉત્તમપ્રમુખોએ યથાયોગ્ય પરિચર્યા કર્યા થકા
પોતાનું નિર્મળ યશ જગતમાં વિસ્તારતા થકા આવાને આવાજ બહુજ

સ કારયામાસ નૃપ ! સ્વભક્તૈર્નિષેવ્યમાણઃ પ્રથયન્ યશઃ સ્વમ્
 ॥૬૯॥ પવિત્રમેતદ્ભગવચ્ચરિત્રં યઃ શ્રાવયેદ્યઃ શ્રુણુયાચ્ચ ભક્તયા ।
 વિમુચ્ય તૌ સંસૃતિસંજ્ઞપાશાદ્ધિત્વા વપુર્બ્રહ્મગતિં લભેતામ્
 ॥૭૦॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे प्रबोधन्यु-
 त्सवे रमादीनां भक्तेः प्रत्यक्षदर्शनादिनिरूपणनामा पञ्चवत्वारिंशोऽध्यायः ॥४५॥

સુવ્રત ઉવાચ—યથા ભગવતા રાજન્ ! દુર્ગપત્તન ઉત્સવાઃ ।
 કૃતાઃ સ તાદૃશાનેવાન્યત્રાપિ વિદધે વહૂન્ ॥૧॥ વૃત્તાલયે શ્રીન-
 ગરે જીર્ણદુર્ગાદિષુ પ્રભુઃ । ઉત્સવાન્મહતશ્ચક્રે સુખયન્નાત્મસંશ્રિ-
 તાન્ ॥૨॥ द्वितीये वा तृतीयेऽब्दे जीर्णदुर्गे महोत्सवम् । चक्रे

મહોત્સવો કરાવતા હતા ॥૬૯॥ પવિત્રાને મધ્યે પવિત્ર એવું આ ભગવ-
 ચ્ચરિત્રને જે જન ભક્તિથી સંભળાવે અને જે જન સાંભળે તે બંને
 વક્તા શ્રોતાઓ પુણ્યપાપરૂપ સંસૃતિસંજ્ઞિત પાશબંધન થકી વિમુક્ત
 થઈને (વપુનો પરિત્યાગ કરીને) પરબ્રહ્મના પરં પદને પામે ॥૭૦॥ ઇતિ
 શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે પ્રબોધન્યુત્સવે રમાદીનાં ભક્તોઃ
 પ્રત્યક્ષદર્શનાદિનિરૂપણનામા પંચવત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૫॥

૧ અધ્યાય ૪૬ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! દુર્ગપત્તનમાં ભક્તજનોના મન નયનને
 આનંદ આપનારા જેજે મહોત્સવો જેવા જેવા પ્રકારથી સંભ્રમથી ભગ-
 વાને કર્યા હતા તેતે અનેક મહોત્સવો તેવા તેવા પ્રકારથી તેવાજ સંભ્ર-
 મથી અન્યત્ર—વૃત્તાલય શ્રીનગર જીર્ણદુર્ગ આદિકમાં કર્યા હતા. જેણે કરીને
 તેતે સ્થાનના નિવાસી સમસ્ત ભક્તો પરમાનંદને પામ્યા હતા ॥૧-૨॥ તેમાં
 જુનાગઢમાં બીજે કે ત્રીજે વર્ષે શ્રીહરિ સ્વયં પધારીને અનેકવાર મહો-
 ત્સવ કરતા હતા. શ્રીનગરમાં તો ભક્તોની પ્રાર્થનાથી પ્રતિવર્ષ એકવાર

૧ આ અધ્યાયમાં વૃત્તાલયાદિ તે તે પુરમાં ભગવાને કરેલા મહોત્સવોનું
 નામનિર્દેશથી વર્ણન અને તેના શ્રવણજન્ય શુશ્રૂષાતિશયથી રાખએ કરેલો
 મહોત્સવવિસ્તાર પ્રકાર પ્રશ્નનો પ્રકાશ કર્યો છે.

શ્રીનગરે ત્વેષ પ્રત્યબ્દં સ્વજનાર્થિતઃ ॥૩॥ વૃત્તાલયે ત્વબ્દમધ્યે
 દ્વિસ્ત્રિર્વાપિ ક્વચિચ્ચતુઃ । ગત્વોત્સવાંશ્ચકારાસૌ ભક્તિધર્મૌ પ્રપો-
 ષયન્ ॥૪॥ એકાદશ્યાં મોક્ષદાયાં સફલાયાં ચ કર્હિંચિત્ । સ્નાન-
 ન્દાયાં ચકારાસૌ તિલદાયાં તથોત્સવમ્ ॥૫॥ જયાયાં વિજયાયાં
 ચ ધાત્ર્યામપિ ચકાર સઃ । તત્પુરે પાપમોચન્યામેકાદશ્યાં મહો-
 ત્સવમ્ ॥૬॥ વિમલાયાં વરૂથિન્યાં મોહિન્યામપિ કર્હિંચિત્ । અપ-
 રાયાં નિર્જલાયાં યોગિન્યાં ચાકરોન્મહમ્ ॥૭॥ શયન્યાં કામિ-

સ્વયં પધારીને મહોત્સવ કરતા હતા. વૃત્તાલયમાં તો કોઈ વર્ષમાં બે વાર
 તો કોઈ વર્ષમાં ત્રણ વાર કે ચાર વાર પણ સ્વયં પધારીને પ્રતિવર્ષ
 ભક્તિધર્મનું પ્રકર્ષથી પોષણ કરવા મહોત્સવો કરતા હતા ॥૩-૪॥ એરીતે
 પ્રતિવર્ષ વૃત્તાલયમાં કરેલા મહોત્સવોના સમયોને કહે છે-આ શ્રીહરિએ
 વૃત્તાલયપુરમાં સ્વયં પધારીને કદાચિત્ માર્ગશીર્ષ માસના શુકલપક્ષની
 મોક્ષદા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ માર્ગશીર્ષ માસના કૃષ્ણપક્ષની
 સફળા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક પૌષ માસના શુકલપક્ષની
 સ્નાનંદા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ પૌષ માસના કૃષ્ણ પક્ષની
 તિલદા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ માઘ માસના શુકલ પક્ષની
 જયા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ માઘ માસના કૃષ્ણ પક્ષની
 વિજયા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક ફાલ્ગુન માસના શુકલ પક્ષની
 ધાત્રી નામની એકાદશી તિથિએ, તો ક્યારેક ફાલ્ગુન માસના કૃષ્ણ પક્ષની
 પાપમોચની નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ ચૈત્ર માસના શુકલ
 પક્ષની વિમલા નામની એકાદશી તિથિએ, તો કદાચિત્ ચૈત્ર માસના
 કૃષ્ણ પક્ષની વરૂથિની નામની એકાદશી તિથિએ, તો કદાચિત્ વૈશાખ
 માસના શુકલ પક્ષની મોહિની નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્
 વૈશાખ માસના કૃષ્ણ પક્ષની અપરા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક
 જ્યેષ્ઠ માસના શુકલ પક્ષની નિર્જળા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક
 જ્યેષ્ઠ માસના કૃષ્ણ પક્ષની યોગિની નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્
 આષાઢ માસના શુકલ પક્ષની શયની નામની એકાદશી તિથિએ, તો

કાયાં ચ પુત્રદાયાં ચ કર્હિચિત્ । અજાયાં ક્વાપિ પદ્માયામિન્દિ-
રાયાં ચ સ પ્રભુઃ ॥૮॥ પાપાકુશામિધાયાં ચ રમાઘ્યાયાં ચ
કર્હિચિત્ । બોધન્યામભયાયાં ચ મહોત્સવમકારયત્ ॥૯॥ જન્મા-
ષ્ટમ્યાદિષુ તથા કૃષ્ણજન્મતિથિષ્વપિ । શિવરાત્ર્યાં પુરે તત્ર ચક્રે
ક્વાપિ મહોત્સવમ્ ॥૧૦॥ દીપાવલ્યાદિષુ તથા સ કુર્વન્નુત્સવં
પ્રભુઃ । સ્વમક્તાન્ સુખયામાસ પુરુષાન્ યોષિતસ્તથા ॥૧૧॥ દેશા-
ન્તરીયા લોકાશ્ચ મક્તા મગવતોઽસ્થિલાઃ । પ્રત્યબ્દમાવિનો હ્યેતાન્
જાનન્તિ સ્મ મહોત્સવાન્ ॥૧૨॥ સમીપસ્થા હરેર્મક્તા યે તે તુ
પ્રતિવત્સરમ્ । પ્રત્યુત્સવં સમાજગ્મુઃ સોઽવસદ્યત્ર તત્ર વૈ ॥૧૩॥

કદાચિત્ આપાઠ માસના કૃષ્ણ પક્ષની કામિકા નામની એકાદશી તિથિએ,
તો ક્યારેક શ્રાવણ માસના શુક્લ પક્ષની પુત્રદા નામની એકાદશીએ, તો
ક્યારેક શ્રાવણ કૃષ્ણ પક્ષની અઞ્જા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક ભાદ્રપદ
શુક્લ પક્ષની પદ્મા નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક ભાદ્રપદ કૃષ્ણ-
પક્ષની ઇન્દિરા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ આશ્વિન શુક્લ પક્ષની
પાપાંકુશા નામની એકાદશીએ, તો કદાચિત્ આશ્વિન કૃષ્ણ પક્ષની રમા
નામની એકાદશીએ, તો ક્યારેક કાર્તિક શુક્લ પક્ષની પ્રબોધની નામની
એકાદશીએ, તો ક્યારેક કાર્તિક કૃષ્ણ પક્ષની અભયા નામની એકા-
દશીએ મહોત્સવ કર્યો હતો ॥૫-૯॥ તથા વૃત્તાલયમાં કદાચિત્ જન્મા-
ષ્ટમી આદિક ભગવત્પ્રાદુર્ભાવ તિથિઓમાં તે તે મહોત્સવો કર્યા હતા તથા
કદાચિત્ શિવરાત્રિનો મહોત્સવ તથા દીપાવળી આદિકનો મહોત્સવ કર્યો
હતો. એરીતે વૃત્તાલયપુરમાં અનેક મહોત્સવો કરીને ભગવાને પોતાના ભક્ત
નરનારીઓને મહાઆનંદ આપ્યો હતો ॥૧૦-૧૧॥ દેશાંતરના સર્વ કોઈ
હરિભક્તો પ્રતિવર્ષ ભગવાને કરાતા આ મહોત્સવોને જાણીને યથાસમય
પ્રતિવત્સર ભગવદુત્સવના દર્શનમાટે જે જે સ્થળમાં ભગવાન્ ઉત્સવ
કરતા ત્યાં ત્યાં આવતા હતા. તેમાં જે હરિભક્તો વૃત્તાલય દુર્ગપુરાદિકના
સમીપમાં રહેનારા હતા તેઓ પ્રતિવત્સર પ્રતિઉત્સવ આવતા હતા. મધ્ય
દેશના નિવાસી હરિજનોતો એ કે ત્રણ ઉત્સવો ઉપર આવતા હતા. તેથી-

દ્વિત્રેષુ મધ્યંદેશીયા ઉત્સવેષ્વાયયુર્જનાઃ । દૂરસ્થાસ્તુ સમાજગ્મુ-
ર્યત્ર તત્રૈકકોત્સવે ॥૧૪॥ કચિત્તત્રાકરોત્સ્વામી વિષ્ણુયાગાભિધં
મશ્વમ્ । વિષ્ણુમન્ત્રજપં કાપિ કારયામાસ વાડવૈઃ ॥૧૫॥ વિષ્ણુ-
સ્તોત્રપુરશ્ચર્યા કાપિ વિપ્રૈરકારયત્ । કર્હિચિલ્લક્ષહોમં ચ કોટિ-
હોમં ચ કુત્રચિત્ ॥૧૬॥ બ્રાહ્મણાન્ભોજયામાસ કચિત્તત્ર સહ-
સ્રશઃ । દાનાન્યેવ દદૌ કાપિ વિપ્રેભ્યઃ સ મહાન્તિ ચ ॥૧૭॥
કચિદ્વિપ્રકુમારાણાં મૌઝીવન્ધાનકારયત્ । કચિચ્ચ ભગવન્મૂર્તિ-
સંસ્થાપનમહોત્સવમ્ ॥૧૮॥ કચિદિષ્ટોત્સવં તત્ર કચિત્પૂર્તોત્સવં
ચ સઃ । ચકાર તેન ભગવદ્ધર્મઃ પુષ્ટિમગાત્ પરામ્ ॥૧૯॥ યત્ર
યત્રાવસત્સ્વામી પુરે ગ્રામેઽથવા વને । તત્ર તત્ર જના આયન્ શત-

પણુ અતિ દૂરદેશના નિવાસી જનોતો વર્ષમાં એકવાર જે કોઈ એક ઉત્સવ
ઉપર આવતા હતા ॥૧૨-૧૪॥ વળી તે વૃત્તાલયપુરમાં ભગવાન્ સ્વામિ-
નારાયણ કદાચિત્ વિષ્ણુયાગને તો કદાચિત્ અષ્ટાક્ષર દ્વાદશાક્ષર આદિક
વિષ્ણુમંત્રોનો જપ વિપ્રો પાસે કરાવતા હતા ॥૧૫॥ કદાચિત્ સહસ્ર-
નામાદિ વિષ્ણુસ્તોત્રનું પુરશ્ચરણ વિપ્રો પાસે કરાવતા હતા. ક્યારેક લક્ષ
આહુતિ પ્રદાનનો જેમાં નિયમ છે એવો હોમવિશેષ તો ક્યારેક કોટી
આહુતિ આપવાનો જેમાં નિયમ છે એવા હોમવિશેષને બ્રાહ્મણો પાસે
કરાવતા હતા ॥૧૬॥ વળી શ્રીહરિ વૃત્તાલયમાં કદાચિત્ બહુ બ્રાહ્મણોને
તથા સાધુઓને પણ જમાડતા હતા અને કદાચિત્ પાત્ર વિપ્રોને ગુડધેનુ
ધાન્યશૈલાદિ મહાદાનો દેતા હતા ॥૧૭॥ કદાચિત્ બહુ બ્રાહ્મણ બાળકોને
મૌજીબંધન (ઉપવીત) કરાવતા હતા તથા કદાચિત્ ભગવન્મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા-
પનનો મહોત્સવ કરાવતા હતા ॥૧૮॥ વળી શ્રીહરિ વૃત્તાલયપુરમાં કદા-
ચિત્ અગ્નિહોત્રાદિરૂપ ઇષ્ટકર્મ મહોત્સવને તો કદાચિત્ દેવમંદિર અગીઆ
કુવા વાવ્ય વિગેરેરૂપ પૂર્તકર્મ મહોત્સવને કરાવતા હતા. આવા તે તે
વિષ્ણુયાગાદિ મહોત્સવોના આચરણથી યોગરદમ પારમૈકાંતિકરૂપ ભગ-
વદ્ધર્મ પરા પુષ્ટિને પામ્યો હતો ॥૧૯॥ જે જે ગ્રામ નગરમાં કે વનમાં
ભગવાન્ વસતા ત્યાં ત્યાં હબરો હબર તેમના ચરણકમળના સેવનમાં

શશ્વ સહસ્રશઃ ॥૨૦॥ તાંસ્તાન્ જનાન્વિમોચ્યાસાવધર્માન્વયપા-
શતઃ । સન્માર્ગે વર્તયામાસ સ્વપ્રતાપેન ભૂપતે ! ॥૨૧॥ અધર્મોઽ-
દશ્યતાં યાતઃ કલિર્નિર્વલતાં યયૌ । પ્રાપ ધર્મઃ પ્રતિષ્ઠાં ચ તસ્મિ-
ન્વસતિ ભૂતલે ॥૨૨॥ इति ते कथिता राजन्नारायणकथा मया ।
तव प्रश्नानुसारेण किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥२३॥ इति श्रुत्वा स
नृपतिः सुव्रतोक्तां हरेः कथाम् । भूयस्तामेव पप्रच्छ मुमुक्षुस्तं
महामुनिम् ॥२४॥ राजोवाच—न तृप्तिमधिगच्छामि पीत्वा हरि-
कथामृतम् । पुनस्तत्पातुमिच्छामि पिपासुर्मुनिसत्तम ! ॥२५॥
वृत्तालये भगवता कृता बहव उत्सवाः । इत्युक्तं हि त्वया ब्रह्मन् !
श्रोतुमिच्छामि तानहम् ॥२६॥ अन्यच्च भगवान् यद्यद्भुतमानव-

સમુત્સુક જનો આવતા હતા. હે ભૂપતે ! આવેલા તે તે જનોને સદુપદે-
શાદિવડે અને અનન્યસામાન્ય પોતાના પ્રતાપથી અધર્મપરિવારરૂપ કામ
ક્રોધાદિ પાશમાંથી મુકાવીને સન્માર્ગમાં વર્તાવતા હતા ॥૨૦-૨૧॥ ભગવાન્
શ્રીહરિના તે આ ભૂતળમાં નિરતિશય ધર્મપ્રવર્તન પ્રતાપથી અધર્મતો અદૃ-
શ્યતાને પામી ગયો હતો અને કલિતો નિર્બળતાને પામી ગયો હતો અને
ધર્મતો પ્રતિષ્ઠાને પામીને પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામ્યો હતો ॥૨૨॥ હે પ્રતાપ-
સિંહ રાજન્ ! લોકાનુચ્છ માટે પ્રકટ થએલા સાક્ષાત્ અક્ષરાધિપતિ આ
નારાયણમુનિનું દિવ્ય ચરિત સાંભળવા ઇચ્છતા શ્રદ્ધાસંપન્ન તમોને તમારા
પ્રશ્નને અનુસારે મેં કહ્યું. હવે તેમનું બીજું શું ચરિતામૃત સાંભળવા ઇચ્છો
છો ? ॥૨૩॥ આ પ્રકારે સુવ્રતમુનિએ કહેલી ભગવાનની દિવ્ય કથાને
સાંભળીને, તે કથામૃતના આસ્વાદમાં આસક્ત એવા તે આ મુમુક્ષુ પ્રતાપ-
સિંહ રાજાએ ફરીથી એજ શ્રવણમંગળભૂત સર્વપાપપ્રશમની દિવ્ય
કથા સુવ્રત મહામુનિ પ્રત્યે પુછી ॥૨૪॥ પ્રતાપસિંહરાજા પુછેછે—હે
મુનિસત્તમ ! શ્રીહરિનું આ કથામૃત જેમ જેમ પાન કરાય છે તેમ તેમ ફરી
ફરી તેની પિપાસાજ પ્રવૃદ્ધિ પામતી જાય છે. મને તેનાથી તૃપ્તિ થતીજ
નથી. તો હે બ્રહ્મન્ ! વૃત્તાલયમાં ભગવાને જે જે મહોત્સવો કર્યા હતા
તેને હું વિસ્તારથી સાંભળવા ઇચ્છું છું. વળી હે મુને ! ધર્મરક્ષણ માટે

વિગ્રહઃ । ચકાર ચરિતં તત્તદ્વક્તુમર્હસિ મે મુને ! ॥૨૭॥ કથારસ-
વિદા તેન પૃષ્ઠ ઇત્થં મહીભુજા । હરિસંસ્મરણાનન્દઃ સુવ્રતસ્તમુ-
વાચ સઃ ॥૨૮॥ સુવ્રત ઉવાચ—સાધુ પૃચ્છસિ ભૂપાલ ! મતિસ્તે
વિમલા નનુ । નારાયણકથામેવ શ્રોતુમિચ્છસિ યત્પુનઃ ॥૨૯॥
વિસ્તરેણ ચરિત્રાણિ નરનાટ્યધૃતઃ પ્રભોઃ । સકલાનિ ન શક્તોમિ
વક્તું વક્ત્રિમ સમાસતઃ ॥૩૦॥ પ્રતિવર્ષે દુર્ગપુરાદ્ધરિર્વૃત્તાલયં પુરમ્ ।
મુહુર્જગામ નૃપતે ! ધર્મસ્થાપન ઉદ્યતઃ ॥૩૧॥ તેનોત્સવાસ્તત્ર
મહાન્ત એવ કૃતા હ્યનેકેઽશ્વિલસૌખ્યકર્ત્રા । વદામિ તત્રૈકતમં

માનવરૂપથી અવતરેલા તે ભગવાનનું જે બીજું મુમુક્ષુજનોના કર્ણરસા-
યનરૂપ ચરિત્ર હોય તે સમગ્ર મને કહેવાને આપ યોગ્ય છો ॥૨૫-૨૭॥
ભગવત્કથામૃત રસના અતિશયને બાણનારા તે પ્રતાપસિંહ રાજાએ આ
પ્રકારે પુછેલા સુવ્રતમુનિ ભગવત્કથાના સંસ્મરણથી પરમાનંદ પામીને
રાજાપ્રતિ બોલ્યા ॥૨૮॥ સુવ્રતત્રપિ કહેછે—હે ભૂપાળ ! તમો બહુ સાફ
પુછો છો—જેના શ્રવણથી બીજું બધુંય શ્રવણ થઈ જાય એજ પૃષ્ઠવ્ય છે,
શ્રોતવ્યપણ તેજ છે કે જેના શ્રવણથી શ્રોત્રેન્દ્રિયની સાર્થકતા થાય,
મંતવ્યપણ તેજ છે કે જેના મનનથી મનની સાર્થકતા થાય, ધ્યેય પણ
તેજ છે કે જેના ધ્યાનથી આત્મા-સ્વસ્વરૂપની સત્તા મળે, ભગવાનના
દિવ્ય ચરિત્ર થકી બીજું શું તેવું છે ? કાંઈપણ નથી, તો તમોએ તે બહુ
સાફ પુછ્યું છે. તમારી મતિ અતિ વિમળા છે, કેમ કે જે આ મતિ
ભગવાનના દિવ્ય ચરિત્રના શ્રવણમાં શ્રદ્ધામયી અને પરમ પ્રીતિરૂપા
છે, જેથી મુમુક્ષુજનોએજ એક સંસેવનીય એવા નારાયણકથામૃતનેજ
તમો ફરી ફરી સાંભળવા ઇચ્છો છો ॥૨૯॥ હે રાજા ! નરનાટ્યધારી
પ્રભુ શ્રીહરિનાં દિવ્ય ચરિત્રોને સમગ્રપણે વિસ્તારથી કહેવા માટે હું
અસમર્થ છું, માટે હું સંક્ષેપથી કહું છું ॥૩૦॥ હે નૃપતે ! એકાંતિક ધર્મના
સંસ્થાપનમાં તત્પર થએલા શ્રીહરિ પ્રતિસંવત્સર વારંવાર દુર્ગપુર થકી
વૃત્તાલયપુરમાં પધારતા હતા ॥૩૧॥ સકળ સ્વલક્ષ્મણ સુખકારી
શ્રીહરિએ વૃત્તાલયપુરમાં મોટા અનેક ઉત્સવો કર્યા છે, તેમાંથી એકાદ

સમાસાત્તેનાનુમેયા इतरेऽपि तद्वत् ॥૩૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने
नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयपुरोत्सवप्रश्ननिरूपणनामा षट्-
चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४६॥

સુપ્રત ઉવાચ—અસ્તિ વૃત્તાલયં નામ ગુર્જરેષુ પુરં મહત્ । ચત્વા-
રોઽપિ હિ યત્રત્યા મેજુર્વર્ણા હરિં મુદા ॥૧॥ તેઽર્ચીકમન્ત સર્વેઽપિ
જનાઃ સ્વનગરે હરિમ્ । આનીય દુર્ગપુરતઃ કર્તું દોલોત્સવં નૃપ !
॥૨॥ કુબેરો યૌવનાશ્વશ્ચ તત્ર દ્વાવધિકારિણૌ । તૌ તૈઃ સહ
વિનિશ્ચિત્ય સમ્ભારાંશ્ચક્રતુર્બહૂન્ ॥૩॥ ભ્રાતરં પ્રેષયામાસ યૌવ-

ઉત્સવને હું સંક્ષેપમાં કહું છું. તે પ્રકારે બીજા અધ્યાય ઉત્સવો પણ
'આવાજ કર્યા હશે' એમ અનુમાન કરી લેવા ॥૩૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-
ગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયપુરોત્સવપ્રશ્નનિરૂપણનામા
ષટ્ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૬॥

અધ્યાય ૪૭ મો.

સુપ્રતઃકથિ કહેછે—હે રાજન્! ગુજરાત દેશમાં વૃત્તાલય નામનું એક
મહત્ પુર વર્તે છે, જેમાં વર્તતા આરેય વર્ણો પરા પ્રીતિથી સાક્ષાત્ નારા-
યણ મુનિરૂપ આ ભગવાનને ભજનારા હતા ॥૧॥ હે નૃપ! તે આ સમસ્ત
હરિભક્તોને ક્રોધપણ એવી વાંછા થઈ આવી કે-ભગવાન પુરુષોત્તમને
દુર્ગપુર થકી પ્રાર્થના કરીને તેડી લાવીને આપણા વડતાલ પુરમાં પધરા-
વવા અને તે ભગવાનપાસે પુષ્પદોલોત્સવ સારો કરાવવો ॥૨॥ તેમાં
કુબેરભાઈ પટેલ અને યૌવનાશ્વ (જેબનપગી) આ બન્ને વડતાલપુરમાં
મુખીપણાના અધિકારવાળા હતા. તે બન્ને જણાઓએ બીજા પુરવાસી
જનો સાથે વિચાર કરી વિનિશ્ચય કરી પુષ્પદોલોત્સવમાં સમુપયોગી સમગ્ર
સામગ્રી તૈયાર કરી ॥૩॥ તે પછી જેબનપગીએ પોતાના સુંદરપગી

૧ આ અધ્યાયમાં વૃત્તાલયના ભક્તજનોની પ્રાર્થનાથી ભગવાનનું ભક્તજનો
મુનિજનો સાથે વૃત્તાલયમાં આગમન અને વડતાલમાં દેશાંતરના જનસમા-
જનું આગમન અનુવર્ણવું છે.

નાશ્વો નિજં તતઃ । નારાયણમુનેઃ પાર્શ્વં સોઽપિ માધ્યામુપાયયૌ
 ॥૪॥ સ તં પ્રાપ્ય પ્રમું નત્વા ભક્તમણ્ડલમધ્યગમ્ । પ્રાર્થયામાસ
 बहुधा पुरं नः पावयेति च ॥५॥ ततः प्रसन्नो भगवान् भक्तवत्सल
 ईश्वरः । अनन्यभक्तांस्तान् जानंस्तत्राजिगमिषत्पुरे ॥६॥ प्राहाथ
 सुन्दराख्यं तं दूतं हरिरुदारधीः । गच्छाधुनाऽऽगमिष्यामि त्वत्पुरं
 मासि फाल्गुने ॥७॥ इत्युक्तः स प्रहृष्टात्मा तूर्णं स्वपुरमेत्य तत् ।
 पौरानूचेऽथ ते हृष्टास्तं प्रतीक्ष्यावतस्थिरे ॥८॥ उद्धोषः सुम-
 हानासीद्भुवि दिक्षु विदिक्षु च । स्वामिनारायणो वृत्तालयमा-
 यास्यतीति ह ॥९॥ पत्रदूतैश्च मुन्यादीन्नानादेशस्थितान् स च ।

નામના ભાઈને નારાયણમુનિને તેડી લાવવા માટે દુર્ગપુર પ્રત્યે મોકલ્યા.
 તેમણે મોકલેલા સુંદરપગીપણ દુર્ગપુરમાં ભગવાનની સન્નિધિને સંવત
 ૧૮૭૫ ના માઘ માસના શુકલપક્ષની પૂર્ણિમાએ પામ્યા ॥૪॥ પામીને
 મુનિજન મંડળના મધ્યમાં વિરાજમાન, ભક્તજનોએ પરિચર્યા કરતા
 ચરણકમળવાળા તે મહાપ્રભુને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી, વિનયથી બે હાથ
 બેડીને ‘અમારા પુરને પધારીને પાવન કરો’ એમ બહુ પ્રાર્થના કરવા
 લાગ્યા ॥૫॥ તે પછી તે સર્વેશ્વર ભગવાન શ્રીહરિ ભક્તવત્સળ હોવાથી
 ભક્તોના ભક્તિરસથી ભીના વચનના શ્રવણથી પ્રકટેલા પ્રહર્ષથી પ્રસન્ન
 મુખવાળા થઈને, વૃત્તાલયવાસી સર્વ જનોને પોતાના એકાંતિક ભક્તો
 બાણીને, તેમના મનોરથને અનુસારે ત્યાં જવાની ઇચ્છાથી તે સુંદર નામના
 દૂત પ્રતિ એમ બોલ્યા કે-હું ફાલ્ગુન માસમાં તમારા પુરપ્રતિ આવીશ.
 તમો હમણાં જાવ અને આ અમારું આવવાનું વૃત્તાંત પુરવાસીને નિવેદન
 કરો ॥૬-૭॥ હે રાજન્ ! આ પ્રકારે શ્રીહરિએ કહેલા સુંદર ભક્તો મનમાં
 પ્રહર્ષ પામીને જલદી વૃત્તાલયપુરને પામીને ભગવાનનું વચન વિનિવેદન
 કર્યું. પુરવાસી જનો તેને સાંભળીને સંહર્ષ પામીને, ભગવાન પધારવા-
 નીજ એક રાહ બેઠી રહ્યા ॥૮॥ ‘શ્રીમાન્ સ્વામિનારાયણ વૃત્તાલય પુરમાં
 પધારશે’ એવા સમાચાર કર્ણાકર્ણી યોગરદમ પ્રસરતાં તે તે દિશાવિ-
 દિશામાં તે તે જનોએ ઉદ્દોષથી પ્રવર્તાવ્યા હતા ॥૯॥ દુર્ગપુરમાં વર્તતા

સ્વમક્તાન્ જ્ઞાપયામાસ વૃત્તાન્તમિમમીશ્વરઃ ॥૧૦॥ સૌરાષ્ટ્રાદિષુ
 દેશેષુ યે મક્તા મુનયશ્ચ તે । સહૈવ હરિણા ગન્તુમાયયુર્દુર્ગપત્તનમ્
 ॥૧૧॥ તસ્મિન્ વિકૃતવર્ષેઽથ સમ્પ્રાપ્તે ફાલ્ગુને હરિઃ । વૃત્તાલયપુરં
 ગન્તું તતઃ ષષ્ઠ્યાં વિનિર્યયૌ ॥૧૨॥ તદ્દેશે ધર્મરક્ષાર્થમુત્તમં નૃપતિં
 હરિઃ । આયાસ્યામો વયં શીઘ્રમિત્યુક્ત્વાઽઽસ્થાપ્ય તં યયૌ ॥૧૩॥
 જયા ચ લલિતાદ્યાશ્ચ યોષિતોઽપિ સહસ્રશઃ । તમન્વીયુર્વાહ-
 નસ્થાઃ પૌરા લોકાશ્ચ સર્વશઃ ॥૧૪॥ સહસ્રશો મુનિગણૈર્વર્ણિ-
 મિશ્ચ સહસ્રશઃ । સહસ્રશો ગૃહસ્થૈશ્ચ સહૈવ ભગવાન્ યયૌ ॥૧૫॥
 સૌરાષ્ટ્રીયાદિભિર્ભક્તૈરનુયાતઃ સહસ્રશઃ । સહસ્રશોઽશ્વવારૈશ્ચ
 વેષ્ટિતશ્ચ પદાતિભિઃ ॥૧૬॥ અશ્વાં માણિક્યવર્ણાં દ્રુતતરગમનાં

તે ભગવાને પોતાનું વૃત્તાલય જવાનું વૃત્તાંત દૂતદ્વારા મંગળપત્રિકાઓ મોક-
 લીને દેશાંતરમાં રહેલા મુનિઓ તથા હરિજનોને જણાવ્યું ॥૧૦॥ વૃત્તાં-
 તને જાણીને સૌરાષ્ટ્રાદિ દેશોમાં રહેલા મુનિજનો તથા હરિજનો શ્રીહરિ
 સાથેજ વૃત્તાલય આવવાની ઇચ્છાથી દુર્ગપુર આવ્યા ॥૧૧॥ તે પછી
 વિકૃત નામના સંવત્સરમાં (૧૮૭૫) સુંદર દૂતપ્રતિ પ્રતિજ્ઞા કરેલો ફાલ્ગુન
 માસ પ્રાપ્ત થતાં તેના શુકલ પક્ષની પછી તિથિએ ભગવાન્ શ્રીહરિ
 વૃત્તાલયપુરપ્રતિ જવામાટે દુર્ગપુર થકી આલી નીકળ્યા ॥૧૨॥ ઉત્તમ
 રાત્રને તો (પ્રયાણની તૈયારી કરતા) ‘અમો જલદી અહીં આવીશું’
 એમ કહીને તે દેશમાં ધર્મરક્ષણ માટે (પ્રજાપરિપાલનરૂપ ક્ષાત્રધર્મના
 અનુવર્તન માટે) દુર્ગપુરમાંજ સંસ્થાપીને સ્વયં શ્રીહરિ દુર્ગનગર થકી
 નીકળ્યા ॥૧૩॥ જયા લલિતા આદિક અનન્યલક્ષ્મી અનેક અજળાઓ પણ
 રથાદિ વાહનોમાં બેસીને શ્રીહરિની પાછળ આલી નીકળી તથા દુર્ગપુર-
 વાસી સમસ્ત સત્સંગિજનો પાછળ આલી નીકળ્યા ॥૧૪॥ પોતાવિષે
 અનન્ય મનવાળા હજારોહજાર મુનિગણો તથા વર્ણિઓ તથા હજારોહજાર
 સત્સંગિજનો તથા સહસ્રાધિક સૌરાષ્ટ્રીય જનો તથા હજારોહજાર અશ્વ-
 વારો તથા હજારોહજાર પગપાળા પદાતિઓથી વીંટાએલા ભગવાન્ શ્રીહરિ
 દુર્ગપુરથી નીકળ્યા ॥૧૫-૧૬॥ પ્રસ્થાન સમયની શ્રીહરિની દિવ્ય

સોઽધિરુદ્ધોઽર્કકાન્તિઃ પીતં ભાલે વિશાલે તિલકમથ દધત્કૈ-
સરં સેરવક્રઃ । ચશ્ચત્કુન્તપ્રવેષ્ટેર્નિજચરણરતૈરશ્વવારૈઃ પરીતો
વલ્ગાં દોષ્ણા દધાનઃ સિતવસનધરો નન્દયન્સ્વાઞ્જગામ ॥૧૭॥
યાત્રાયાં મઙ્ગલાર્થં દ્વિજવરરચિતં સાક્ષતં કૌઙ્કુમં સ્વે વિમ્બચ્છોણં
લલાટે મુનિહૃદયહરં ચન્દ્રકં ચારુનેત્રઃ । શૃણ્વન્બન્ધોઘવાચં નિજ-
ગુણરચનાં ચિત્રવાદિત્રયોષૈઃ સમ્બદ્ધામૂર્ધ્વહસ્તૈર્જયજયવચનૈર્મ-
ક્તસઙ્કૈર્નુતશ્રીઃ ॥૧૮॥ નાનાગ્રામાગતૈઃ સ્વૈરનુપદમમિતઃ સઙ્કતૈઃ

શોભાને અનુવર્ણવે છે—અતિતીવ્ર ગતિવાળી, રક્ત મણિને સમાન
વર્ણવાળી અથવા જાતિથી માણુકી નામની, એવી ઘોડી ઉપર બેઠેલા,
સૂર્યસમાન પ્રકાશમાન દિવ્ય પ્રભાથી શોભમાન, કેસરયુક્ત ચંદનથી કરેલું
હોવાથી પીળું હુંકુમચંદ્રકસહિત ઊર્ધ્વપુંડ્ર તિલકને વિશાળ લાલમાં ધારી
રહેલા, મેંદલાસમધુર મુખારવિંદવાળા, ચળકતા લાલા જેમના હાથમાં
છે અને નિજચરણસેવાપરાયણ એવા સોમવર્માદિ અશ્વવારોથી વીંટા-
એલા, ડાબા હાથથી લગામને ધારી રહેલા, શ્વેત વસ્ત્રોને ધારી રહેલા
એવા તે આ લગવાન પોતાના લક્તોને તે સમયની આવી દિવ્ય દેહ-
શોભાથી માર્ગમાં મહાનંદ આપતા થકા નીકળ્યા ॥૧૭॥ વળી જોનારા
મુનિજનોના મનને હરનારા, પ્રયાણમાં મંગળ થવામાટે મયારામાદિ
દ્વિજવરોએ રચેલા, અક્ષતસહિત, હુંકુમથી કરેલા માટેજ રક્ત એવા
ચંદ્રકને પોતાના લલાટમાં ધારી રહેલા, વિચિત્ર વાદિત્રના ઘોષપૂર્વક અનેક
અન્દિજનોએ ગાન કરેલી પોતાના ગુણચરિત્રના વર્ણનવાળી મધુર વાણીને
શ્રવણ કરતા, તેના શ્રવણથી ઉપજેલા પ્રેમને પ્રદર્શાવનારા પ્રકુલિત
કમળદળ જેવા વિશાળ લોચનયુગળથી રમણીય, લેગા જોડી દધને ઉંચા
હાથ જેમણે કર્યા છે અને ‘જય જય’ એવો ઉચ્ચ સ્વરથી જયધ્વનિને
કરતા લક્તસંઘોએ સંસ્તુતિ કરી છે પ્રસ્થાનોચિત શ્રી (શોભા) જેમની એવા
લગવાન શ્રીહરિ પોતાના લક્તોને આનંદ આપતા થકા ચાલી નીકળ્યા
॥૧૮॥ માર્ગમાં નાનાવિધ ગામો થકી આવીને પદે પદે યોગરદમથી
લેગા થઇ ગએલા તે તે લક્તજનોએ નાનાવિધ ઉપહારોવડે પૂજા કરેલા,

પૂજ્યમાનો દૃષ્ટ્યૈવાનન્દવૃષ્ટ્યા સ ચ પથિ સુખયંસ્તાન્ યયૌ પૂર્ણ-
કામઃ । દેવૈરાકાશસંસ્થૈઃ સિતકુસુમચયૈશ્ચાભિવૃષ્ટઃ સહાસં
પસ્પર્શાભ્યસ્તતૂર્ણાશ્વનનિજવડર્વા પાર્ષ્ણના કિશ્ચિદેવ ॥૧૯॥ સહ-
માના ન તત્સ્પર્શમાત્રમપ્યતિવેગિની । ગત્યા જિતમરુતૂર્ણ પુષ્ટુવે
તાર્ક્ષ્યવત્તુ સા ॥૨૦॥ પશુજાતેરપિ સ્વસ્યાઃ પ્રભોઃ સ્પર્શોદ્ધિ ભાવિ-
નીમ્ । દર્શયન્તીવોર્ધ્વગતિમૂર્ધ્વં દુદ્રાવ સા જવાત્ ॥૨૧॥ ધાવન્ત્યા
અતિવેગેન પાદન્યાસં ન ભૂતલે । તસ્યાસ્તદા જનઃ પશ્યન્ વિસયં
પ્રાપ સર્વશઃ ॥૨૨॥ દષ્ટાધરાઃ પાદહતાશ્વતુન્દાઃ કશામિરશ્વાન-
તિવેગિનોઽપિ । ઘ્ર્નન્તોઽશ્વવારા હરિપૃષ્ઠવદ્દદશોઽન્વધાવંશ્ચ સહ-

પ્રેમપ્રવાહગલિત આનંદધારામયી દૃષ્ટિવડે માર્ગમાં આવેલા ભક્તજનોને
સુખ આપતા, વિમાનમાં બેસીને આકાશમાં સંઘથી ભેગા થએલા બ્રહ્માદિ
અમરગણોએ શ્વેત પુષ્પપુન્નેવડે વધાવેલા તે આ પૂર્ણકામ ભગવાન્
શ્રીહરિ દુર્ગપુર થકી ચાલી નીકળ્યા. તે પછી કિચિત્ મંદહાસ કરતા
શ્રીહરિએ બહુકાળથી ઉતાવળી ગતિનો જોને અભ્યાસ સહજ પડી ગયો
છે એવી પોતાની તે માણકી ઘોડીનો પેનીથી કિચિત્માત્રજ સ્પર્શ
કર્યો ॥૧૯॥ પેનીના કિચિત્ સ્પર્શમાત્રનેપણ નહિ સહન કરતી, તીવ્ર
વેગવાળી, માટેજ ગતિએ કરીને વાયુવેગને વિજીતનારી એવી તે માણકી
ઘોડી ગરૂડનીપેઠે વેગથી એકદમ દોડી ॥૨૦॥ યદ્યપિ પોતે પશુજાતિ છે
તથાપિ પ્રભુ-સમસ્ત ચેતન અચેતન પ્રપંચના પ્રભુ શ્રીહરિના સ્પર્શમાત્રથી
પોતાને ભવિષ્યમાં નિશ્ચયથી થનારી નિઃશ્રેયસરૂપ ઊર્ધ્વગતિને સૂચવતી
હોયને શું ? એમ તે ઘોડી ઉર્ધ્વ કુદીને તીવ્ર વેગથી એકદમ દોડી ॥૨૧॥
તે સમયે અતિવેગથી દોડતી તે ઘોડીના ભૂતળમાં પાદન્યાસ (પગલાં)ને
નહિ જોનારા સર્વ કોઈ જનો 'આ આકાશમાં શી રીતે ઉડી જાય છે'
એમ વિસ્મયને પામી ગયા ॥૨૨॥ તે સમયે બહુ દૂર આગળ ગએલા
ભગવાનની પાછળ દત્તદૃષ્ટિવાળા તે હજારો અશ્વવારો પોતપોતાના અશ્વોને
ભગવાનના અશ્વની પાછળ દોડવામાં અસમર્થ જાણીને, ક્રોધવેગથી અધ-
રોષને પીશીને, પગની પેનીથી ઘોડાઓનાં પેટોને તાડન કરતા અને

સ્રશોઽથ ॥૨૩॥ પ્રાન્તૈશ્ચલદ્ધિઃ પૃથુવેષ્ટનાનાં તદ્વચ્ચનુદ્રાવિતવા-
જિલોલાઃ । અદૃશ્યરૂપૈર્બભુરાદિતેયૈઃ સંવીજ્યમાના इव चामरैस्ते
॥૨૪॥ શ્રમેણ સ્વિન્નગાત્રાશ્ચ શ્રમફેનમુશ્વાન્હયાન્ । તાડયન્તોઽપિ
ન પ્રાપુરશ્વારૂઢં પ્રમું તુ તે ॥૨૫॥ અશ્વૈઃ સહાતિસ્વિન્નાંસ્તાનથ
વિશ્રમયન્પ્રભુઃ । સ્વાશ્વાં નિયમ્ય પ્રસભં સ પ્રત્યૈક્ષત વર્ત્મનિ ॥૨૬॥
અથાપશ્યન્દૂરાચ્છપલતુરગીકેસરકરં કરેણૈકેનોર્ધ્વા દધતમુરુપુ-
ષ્પામ્નલતિકામ્ । હસન્તં દૃષ્ટ્વા સ્વાન્દદપરિકરં ચારુનયનં શ્રમસ્વિ-

આખડોવડે વિશેષ ચલાવામાટે પ્રહાર કરતા અને સ્વતઃ વેગથી દોડતા
એવાપણુ તે અશ્વોને તે થકી પણ તીવ્ર ગતિથી દોડાવતા થકા શ્રીહરિને
પામવા માટે પાછળ દોડયા ॥૨૩॥ વળી તે શ્રીહરિની ઘોડીની પછવાડે
વેગથી દોડાવેલા જે પોતપોતાના ઘોડાઓ તેણે કરીને અતિશય ઉછળતા
દેહ જેમના છે એવા તે આ ઘોડેસ્વારો ઉર્ધ્વ ઉછળતાં શરીર હોવાથી
છુટી ગએલાં અતિ મોટાં શિરોવેષ્ટન વસ્ત્રો (ફેંટાઓ)ના ઉછળતા અથ-
લાગોએ કરીને, અદૃશ્ય રૂપથી રહેલા અમરોએ આમરોવડે આમર કયાં
હોયને શું ? એમ તે સમયે શોભ્યા હતા ॥૨૪॥ તીવ્રવેગથી દોડવાના પરિ-
શ્રમને લીધે નીકળતા ક્રીણુજળથી વ્યાપ્ત મુખવાળા પોતપોતાના ઘોડાઓને
આખડોવડે વારંવાર તાડન કરીને ખુબ દોડાવતા થકા પણ તે ઘોડેસ્વારો
માણુકી ઘોડી ઉપર બેઠેલા પ્રભુને તો નજ પામી શકયા. પોતેપણુ ઘોડા દોડા-
વાના દાખડાથી થએલા પરશેવાથી વ્યાપ્ત શરીરવાળા થઈ ગયા ॥૨૫॥
લગવાનુ તો તે સોમવર્મા વિગેરે અશ્વારો અને તે અશ્વોને અત્યંત થાકી
ગએલા જાણીને, તેમને વિશ્રામ આપવા પોતાની ઘોડીને બળાતુ રોકી
રાખીને માર્ગમાં તે અશ્વારોની આવવાની રાહ બેઠી રહ્યા ॥૨૬॥ તે પછી
પ્રકૃતિથી અપજ, એટલે બળાતુ ગતિ રોકી રાખ્યા છતાં પણ ક્ષણપણુ
સ્થિરપગે નહિ રહેનારી (ઉત્તમ અશ્વોની આવી પ્રકૃતિ હોય છે) એવી
માણુકી ઘોડીની કેશવાળી (ખંધોલાના વાળ)ને એક કરથી પકડી રહેલા
અને બીજા કરથી ઉન્નત અધિક પુષ્પવાળી આંખાની લતિકા (ડાળખી)ને
પકડી રહેલા, પોતાની ઘોડી સર્વાતિશાયી વેગથી દોડતાં છતાંપણુ જેમનો

ન્નાક્ષાસ્તે પથિ ગતરજોધૂસરપટમ્ ॥૨૭॥ વિલોક્ય તં પ્રમું સાશ્વં
તૂર્ણં સમ્પ્રાપ્ય સાદિનઃ । તે સર્વે જહ્નુર્મક્તાસ્તદ્દર્શનગતશ્રમાઃ
॥૨૮॥ તાનાશ્વાસ્યાથ ભગવાન્સાકં તૈશ્ચ શનૈઃ શનૈઃ । ચચાલ માર્ગે
મધુરૈર્વાક્યૈઃ સ્વાન્હાસયન્ હસન્ ॥૨૯॥ હરિરાગચ્છતીત્યેવમુદ્ધોષઃ
સુમહાન્મુવિ । પૂઃષુ ગ્રામેષુ खेटेषु खर्वटेष्वप्यभूत्तदा ॥૩૦॥ અને-
કેભ્યશ્ચ દેશેભ્યો ભગવદ્દર્શનોત્સુકાઃ । ઈયુર્વૃત્તાલયં લોકા વૃદ્ધ-
બાલપુરઃસરાઃ ॥૩૧॥ કોસલાઃ કાશિદેશીયા મૈથિલાશ્ચ સહસ્ર-

દૃઢ કટિબંધનાદિ પરિકર કિંચિત્પણુ શિથિલ થયો નથી, રસ્તામાં ઉડેલી
જાણી ધૂળથી ધૂસર-ખેરસડીના પુષ્પો જેવાં ભુંખરાં વસ્ત્રો જેમનાં થઈ
ગયાં છે, પ્રેમગર્ભિત નિરીક્ષણ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી જોનારા જનોના
મનનેત્રને હરનારાં કમળદળ જેવાં સુંદર નેત્ર જેમનાં છે, પોતાના જનોને
જોઈને મંદમંદ હસતા એવા તે ભગવાનને પરિશ્રમના પરશેવાથી પરિ-
પૂર્ણ સર્વ અવયવવાળા તે આ અશ્વવારોએ દૂરથી દેખ્યા ॥૨૭॥ તે પછી
તે સર્વે ભક્ત અશ્વારો અશ્વઉપર વિરાજમાન ભગવાનને ભાળીને વેગથી
તેમના સમીપને પામીને, તેમના દર્શનસમાગમથી માર્ગપરિશ્રમે રહિત
થઈને પ્રહર્ષને પામ્યા ॥૨૮॥ તે પછી ભગવાન્ થાકી ગયેલા તે અશ્વ-
વારોને પ્રેમરસથી કોમળ અવલોકન પ્રિયભાષણાદિવડે આશ્વાસન કરીને
સ્વયં હસતા અને મધુરવચનામૃતોવડે અશ્વારોને હસાવતા થકા તેમની
સાથે ધીમે ધીમે માર્ગમાં આવ્યા ॥૨૯॥

હવે શ્રીહરિએ મોકલેલી મંગળપત્રિકાના શ્રવણથી પ્રમોદ પામેલા
દેશાંતરના હરિભક્ત જનોના વૃત્તાલયમાં આગમનને અને વૃત્તાલય પ્રદે-
શના પ્રશંસનને કહે છે—તે સમયે ભૂમિમાં તે તે નગર ગ્રામ ખેટ
(ખેડુતનાં ગ્રામો) ખર્વટ (પર્વતની તળેટીમાં રહેલાં ગામો)માં પણ સર્વત્ર
'સ્વામિનારાયણ ભગવાન્ વડતાલમાં પધારશે' એવો ઉદ્ધોષ પ્રહર્ષ-
વેગથી પ્રવૃદ્ધિ પામ્યો હતો ॥૩૦॥ તે સમયે અનેક દેશો થકી વૃદ્ધો
બાળકો યુવાનો સર્વ કોઈ લોકો ભગવાનનાં દર્શન કરવાના ઉત્સાહવેગથી
વૃત્તાલયમાં આવ્યા હતા ॥૩૧॥ કોસલદેશ-કાશીદેશ-મૈથિલદેશ-ગૌડ-

શઃ । તથૈવ ગૌડદેશીયા લોકાઃ કિલકિલાશ્રિતાઃ ॥૩૨॥ પુરુષોત્ત-
મપૂર્જાતા વઙ્ગદેશોદ્ભવાસ્તથા । ગયન્તીનગરસ્થાશ્ચ પ્રયાગપ્રાન્ત-
વાસિનઃ ॥૩૩॥ શોણભદ્રતટસ્થાશ્ચ વૃન્દાવનનિવાસિનઃ । માથુરાઃ
શૂરસેનાશ્ચ તત્રાવન્ત્યા ઉપાગમન્ ॥૩૪॥ પતે ચાન્યેઽપિ બહવઃ
પૂર્વદેશાત્સમાગમન્ । તથા કાશ્મીરદેશીયા હરિદ્વારનિવાસિનઃ
॥૩૫॥ કુરુક્ષેત્રગતા યે ચ પુષ્કરપ્રાન્તવાસિનઃ । મરુધન્વોદ્ભવા
લોકા અર્બુદાચલસમ્ભવાઃ ॥૩૬॥ જનાઃ સિદ્ધપદસ્થાશ્ચ શતશોઽથ
સહસ્રશઃ । વૃત્તાલયમુપાજગ્મુરુદીચ્યા પત આદતાઃ ॥૩૭॥
તથાઽઽયયુઃ પશ્ચિમતઃ સૈન્ધવાઃ કચ્છદેશજાઃ । સૌરાષ્ટ્રા અપિ
પાશ્ચાલાઃ સૌવીરાશ્ચ સહસ્રશઃ ॥૩૮॥ તથા દક્ષિણતસ્તત્ર લોકા-
શ્ચાયન્સહસ્રશઃ । સેતુબન્ધોપકઠસ્થા વેઙ્કટાચલજાસ્તથા ॥૩૯॥
શ્રીરઙ્ગપ્રાન્તસજ્ઞાતાઃ કાઙ્ગીપુરનિવાસિનઃ । દણ્ડકારણ્યવાસાશ્ચ
મલયાદ્રિભવાસ્તથા ॥૪૦॥ વિન્ધ્યાચલસમુદ્ભૂતાસ્તાપીતટનિવા-

દેશ-કિલકિલદેશ-વંગદેશ પ્રમુખ તે તે દેશના નિવાસીઓ તથા પુરુષો-
ત્તમપુર-ગયંતીનગર-પ્રયાગપ્રાંત-શોણભદ્રનદતટ-વૃન્દાવન પ્રમુખ તે તે
નગર નિવાસીઓ તથા મથુરદેશ-શૂરસેનદેશ-અવંતીદેશ પ્રમુખ તે તે
દેશના નિવાસીઓ, આ સર્વે પૂર્વદેશવાસી હજારો હરિભક્તો વૃત્તાલયમાં
આવ્યા હતા ॥૩૨-૩૪॥ બીજાપણુ બહુ અવાંતરદેશ નિવાસી પૂર્વ
દેશીય ભક્તો આવ્યા તથા કાશ્મીર-હરિદ્વાર-કુરુક્ષેત્ર-પુષ્કરપ્રાંત-મરુ-
ધન્વદેશ-અર્બુદાચળપ્રાંત-સિદ્ધપદક્ષેત્રપ્રાંત ઇત્યાદિ તે તે સ્થાનના
નિવાસી હજારોહજાર ઉત્તરદિશાના ભક્તલોકો અત્યાદરથી વૃત્તાલયમાં
આવ્યા ॥૩૫-૩૭॥ તથા પશ્ચિમ દિશાથી સિંધુદેશીય-કચ્છ-
દેશીય-સુરાષ્ટ્રદેશીય-પંચાળદેશીય-સૌવીરદેશીય હજારોહજાર હરિજનો
વૃત્તાલયમાં આવ્યા ॥૩૮॥ તથા દક્ષિણ દિશાથી સેતુબન્ધસમીપ-વેંકટા-
ચળપ્રાંત-શ્રીરંગપ્રાંત-કાંચીપુર-દંડકારણ્ય-મળયાચળપ્રાંત-વિન્ધ્યાચળ-
પ્રાંત વિગેરે તે તે સ્થાનના નિવાસી તથા તાપીતટ-નર્મદાતટ આદિક તે તે
સ્થાનના નિવાસી તથા ગુર્જરદેશના નિવાસી જનો હજારોહજાર વૃત્તા-

સિનઃ । નર્મદાતીરવાસાશ્ચ ગૌર્જરાશ્ચ સહસ્રશઃ ॥૪૧॥ ભગવદર્શ-
નોત્કણ્ઠૈઃ સ્ત્રીબાલસ્થવિરૈઃ સહ । શકટાભૂતસંભારાસ્તત્રાજગ્મુ-
ર્જનાસ્તુ તે ॥૪૨॥ યાતું શક્તિર્યદિ સ્યાત્પથિ ચલત તદેત્યેવમુક્તાઃ
સુતૈઃ પ્રાગ્ગેહે યે જીર્ણદેહા હરિચરણયુગં દ્રઢમુત્કણ્ઠચિત્તાઃ ।
ધૃત્વા યઘ્નીશ્ચલન્તઃ સહ તરુણજનૈઃ શ્વાસફુલ્હારદાસ્યૈર્નામાન્યુચ્ચ-
ર્વદન્તો દ્રુતતરમગમન્સ્તત્ર કૃષ્ણસ્ય તેऽપિ ॥૪૩॥ પાલયન્ત્યોઽથ
મર્યાદાં યોષાશ્ચ ભગવત્કૃતામ્ । પુંસોઽસ્પૃશન્ત્યો માર્ગેઽપિ તત્રા-
જગ્મુસ્ત્વરાન્વિતાઃ ॥૪૪॥ અહં પૂર્વમહં પૂર્વં દ્રક્ષ્યામિ શ્રીહરિં

લયમાં હર્ષથી આવ્યા ॥૩૯-૪૧॥ આ પૂર્વોક્ત આરેય દિશાના સર્વ કોઈ
જનો ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં ઉત્કટ ઉત્કંઠાવાળા સ્ત્રીઓ આળકો
વૃદ્ધોની સાથે પાત્ર અન્નાદિ ઉપયોગી સમગ્ર સામગ્રીઓ ગાડાઓમાં
ભરીને વૃત્તાલયમાં આવ્યા ॥૪૨॥ કેટલાક વૃદ્ધો પણ જરાને લીધે જીર્ણ
દેહવાળા હોવાથી માર્ગમાં ચાલવા માટે અશક્ત છે પણ ભગવાનના ચર-
ણનાં સાક્ષાત્ સમીક્ષણ કરવાની ઉત્કટ ઉત્કંઠાથી મનોબળ પ્રવૃદ્ધિ પામતાં
ભગવદર્શનમાટે તીવ્ર ત્વરા કરતાં, 'જો અમારી સાથે માર્ગમાં ચાલવાની
શક્તિ હોય તો ચાલો' એમ નિકળવાના સમયે ઘરમાંજ પુત્રોએ કહ્યા
છતાં 'અમો ચાલીશું' એમ કહીને ચાલી નીકળેલા પુત્રો સાથે ચાલી
નીકળતાં વાંસની લાકડીઓને હાથમાં ઝાલીને તેની સહાયથી જવાન
જનોની સાથે વેગથી જેમ તેમ ચાલતાં, તેના પરિશ્રમથી વૃદ્ધિ પામેલા
નિઃશ્વાસથી કુલેલા ગાલવાળાં દાંત વિનાનાં મુખોવડે વારંવાર ભગવાનનાં
શ્રીસ્વામિનારાયણ હરિકૃષ્ણ આદિક મંગળકારી નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી
પ્રતિશ્વાસ ઉચ્ચારતા થકા તે વૃત્તાલયમાં તે તરૂં જનોની સાથે
જલદી આવ્યા ॥૪૩॥ અબળાઓપણ ભગવાને કરેલી પોતાની મર્યાદાને
અનુસરતી, માટેજ માર્ગમાં પણ ભીડ્યવશાત્ સંભાવિત પુરૂષસ્પર્શ થકી
પણ પોતાનું પરિરક્ષણ કરતી થકી ત્વરાથી વૃત્તાલયમાં આવી ॥૪૪॥
આળકોપણ આળભાવને સમુચિત ચંચળતાથી અને નિષ્કપટ શ્રદ્ધાથી 'હું
પ્રથમ ભગવાનનાં દર્શન કરીશ હું તારાથી પ્રથમ દર્શન કરીશ' એમ

ત્વિતિ । પુરશ્ચરન્તો ધાવન્તઃ શિશવોઽપ્યાયયુર્દ્વતમ્ ॥૪૫॥
 નાનાદેશસમાયાતૈર્જનૈસ્તૈરતિસક્કુલમ્ । મહીસામ્રમતીવેત્રવતીના-
 મન્તરં હ્યમૂત્ ॥૪૬॥ તાવાન્ સ ભુવિ દેશોઽપિ વર્તતેઽપ્રતિમો
 નૃપ ! । યેનોપમા ભવેત્તસ્ય દેશોઽન્યો નાસ્તિ તાદૃશઃ ॥૪૭॥ રસાલા
 સકલા ભૂમિઃ સર્વર્તુષુ સુખપ્રદા । વર્તતે યત્ર દેશે ચ કર્ષકાણાં
 મનઃપ્રિયા ॥૪૮॥ મૃષ્ટોદકા નિર્વિકારા વાપ્યઃ કૂપાઃ સરાંસિ ચ ।
 વર્તતેઽનુપદં યત્ર ગ્રામે ગ્રામે વને વને ॥૪૯॥ આમ્રાણાં ક્ષીરિકાણાં
 ચ યત્ર સહ્યા ન વિદ્યતે । અન્યેઽપિ બહવઃ સન્તિ વૃક્ષા યત્ર
 સુખપ્રદાઃ ॥૫૦॥ ઉદુમ્બરાઃ કપિત્થાશ્ચ વટાઃ પ્લક્ષાશ્ચ પીલવઃ ।
 અમ્લિકાશ્વત્થગુન્દ્રાશ્ચ નાલિકેરાસ્તૃણદ્રુમાઃ ॥૫૧॥ બીજપૂરકના-

પરસ્પર ઉત્સાહાતિશયથી બોલતા થકા સર્વની આગળ આલીને વેગથી
 દોડીને જલદી વૃત્તાલયમાં આવ્યા ॥૪૫॥ તે સમયે મહી સામ્રમતી
 અને વેત્રવતી નદીનું જે અંતર તે સર્વ નાના દેશોમાંથી આવેલા પૂર્વોક્ત
 અસંખ્યાત જનોએ કરીને ભારે ભીડવાળું થઇ ગયું ॥૪૬॥ હે નૃપ !
 તે આ સામ્રમતી વેત્રવતી મહી નદીના આભ્યંતર પ્રદેશાત્મક દેશવિશેષ
 ભૂમિમાં અનુપમ વર્તે છે. (તેને દૃઢ કરેછે) તે આ દેશને જે દેશની સાથે
 ઉપમા અપાય તેવો બીજો ભૂમિમાં એકપણ દેશ નથી ॥૪૭॥ આ દેશમાં
 સમગ્ર ભૂમિ રસાળા-અતિશય રસવાળી ઓષધિનો પરિપાક પ્રધાન
 હોવાથી સ્વયં રસાળા છે, માટેજ ખેડુત લોકોના મનને પરમા પ્રીતિ
 પ્રદાત્રી વર્તે છે. વળી વસંત વિગેરે સમસ્ત ઋતુઓમાં તેને તેને અનુસારે
 ફળ પુષ્પ પદ્મવ પ્રમુખને આપનારી હોવાથી તેમાં વસનારા સર્વ જનોને
 સુખાકારી વર્તે છે. વળી આ દેશમાં નિર્મળ નિર્વિકાર મધુર શીતળ જળ-
 વાળી વાવ્યો કુવાઓ અને સરોવરો ગામગામમાં વનવનમાં પદેપદે વર્તે
 છે ॥૪૮-૪૯॥ વળી આ દેશ વિવિધ વૃક્ષવૃંદથી વિરાજમાન વર્તે છે. આંબા
 ક્ષીરિકા (રાયણ) ના સંઘો તો સંખ્યાતીત વર્તે છે. બીજા પણબહુ ઉમરડો-
 કોઠી-વડ-પીંપર-પીલુડા-આમલી-પીંપળો-ગુંદ્ર (પ્રિયંગુ ઘઉંલા) ઉત્તમ
 નાળીયેરી-તાડખજુરી-નારંગી-લીંબોઈ-આમ્રાતક (એક જાતનો આંબો)

રજ્જમ્બીરામ્રાતકાસ્તથા । નાગકેસરપુન્નાગબકુલાશોકપાટલાઃ
 ॥૫૨॥ સુવર્ણકેતકીજાતીશતપત્ર્યશ્ચ મલ્લિકાઃ । પશ્ચકાઃ કરવી-
 રાશ્ચ શમીબિલ્વદ્રુમોત્પલાઃ ॥૫૩॥ વદર્યઃ કિંશુકાઃ પૃંગાઃ કદ-
 મ્બાશ્ચ કુરુણ્ટકાઃ । પનસાશ્ચ કદલ્યશ્ચ બન્ધુજીવકયૂથિકાઃ
 ॥૫૪॥ નિમ્બજમ્બૂમધૂકાઘાઃ પત્રપુષ્પફલાદિભિઃ । સુખયન્તો
 જનાન્સર્વે વર્તન્તે યત્ર સર્વતઃ ॥૫૫॥ વનેઽપિ યત્ર પાન્થાનાં ગૃહા-
 કારદ્રુમાન્વિતે । છાયાફલોદકપ્રાપ્ત્યા ગ્રામકાર્યં ન શિષ્યતે ॥૫૬॥
 તાવાન્દેશઃ પુણ્યભૂમિર્વૃન્દાવનમિવોત્તમઃ । સાધવો ભગવદ્ભક્તાઃ
 પ્રાયશો વિચરન્તિ યત્ ॥૫૭॥ ર્દેશે તત્ર દેશે તે નિવાસાંશ્ચક્રિરે
 જનાઃ । વૃત્તાલયં વેષ્ટયિત્વા સર્વતો હૃદ્યમાનસાઃ ॥૫૮॥ તટેષુ
 સરસાં કેચિન્નદીનાં પુલિનેષુ ચ । કેચિત્કૂપોપકળેષુ ન્યવસન્ક-

નાગકેસર-પુન્નાગ-ખોરસડી-આસોપાલવ-પાટલ-સુવર્ણકેતકી-ચંબેલી ખી-
 જોરી શતપત્રી (આમળી) મલ્લિકા (બટમોગરો) પંચકા (પીંળા
 પુષ્પની જીર્ણ) કણેર-શમડી-ખીલી-ખડચંપો-ખોરડી-ખાખરા-સોપારી-
 કદંબ-કુરંટક (પિંળા કાંટા શેરીયા) કનસ-કેળો-બન્ધુજીવક (બપોરીયા)
 યૂથિકા (જીર્ણ) લીંબડો-જીખુંડા-મહુડા આદિક અનેક વૃક્ષો તથા લતાઓ
 પત્ર પુષ્પ ફળ છાયા વિગેરેવડે સર્વ જનોને સુખી કરતા થકા જે દેશમાં
 ચોમેર પ્રદેશમાં વર્તે છે ॥૫૦-૫૫॥ જે દેશમાં વટેમાર્ગીઓને પત્ર
 પુષ્પ ફળથી પરિપૂર્ણ, સમુચ્ચત, વિશાળ, અનેક શાખા ઉપશાખાવાળા
 શીતળ છાયાવાળા વૃક્ષવૃંદની વિશેષતાને લીધે વન પણ છાયા ફળ
 જળની પ્રાપ્તિ થતી હોવાથી ગૃહથકી કિંચિત્ પણ નહિ ન્યૂન (તુલ્યજ) સુખને આપે છે,
 માટેજ તેઓને ગ્રામપ્રવેશકાર્ય અવશેષ રહેતું નથી ॥૫૬॥ તે આ તેટલો દેશ
 વૃંદાવન જેવી પુણ્યભૂમિ સર્વ થકી સમ-
 ધિક છે, કારણ કે એમાં ભગવાન શ્રીહરિના એકાંતિક ભક્ત સાધુઓ
 બહુધા વિચરે છે ॥૫૭॥ આવા તે દેશમાં વૃત્તાલયને ચોમેર વીંટાળને
 પૂર્વોક્ત સર્વ જનો મનમાં મહા આનંદ પામીને સર્વત્ર નિવાસ કરી રહ્યા
 ॥૫૮॥ તેમાં કેટલાક જનો મહાતલાવોના તટમાં તો કેટલાકો નદીઓના

તિચિજ્ઞનાઃ ॥૫૯॥ ગૃહાકારાન્ દ્રુમાનેવ ન્યૂષુરાશ્રિત્ય કેચન ।
 ગ્રામેષુ કેચિન્ન્યવસન્ યથાસુખમતન્દ્રિતાઃ ॥૬૦॥ કૃતાવાસાશ્ચ તે
 સર્વે દશમ્યાં તત્ર સજ્જતાઃ । ભુક્ત્વા પીત્વા સુખાસીનાઃ પ્રત્યૈશ્વ-
 ન્તાગમં હરેઃ ॥૬૧॥ પશ્ચાલદેશં સમતીત્ય ભદ્રાં તીર્ત્વા વ્યતિક્રમ્ય
 ચ માલ્લદેશમ્ । તીર્ત્વા તતઃ સાભ્રમતીં હરિશ્ચ પ્રાપ્તુરીયેઽહિ
 ચરોત્તરં સઃ ॥૬૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંજ્ઞિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીય-
 પ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે ભગવત્પ્રયાણદેશાન્તરીયજનસંઘાગમનનિરૂપણનામા
 સપ્તચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૭॥

સુવ્રત ઉવાચ—તં દેશં ચ રસાલાદીન્ પ્રશંસન્બહુધા દ્રુમાન્ ।

કાંઠામાં તો કેટલાકો કુવાઓના સમીપ પ્રદેશમાં તો કેટલાક જનો ગૃહા-
 કાર વૃક્ષોનોજ આશ્રય કરીને (તેની નીચે) તો કેટલાક જનો આળસે
 રહિત થઈ ગામોમાં મુખેથી નિવાસ કરી રહ્યા ॥૫૯-૬૦॥ એરીતે કર્યા છે
 મુખાવાસો (ઉતારાઓ) જેમણે એવા પૂર્વોક્ત સર્વ કોઈ દશમી દિવસે
 પ્રાતઃકાળે વૃત્તાલયમાં પહોંચીને, ખાનપાનાદિ વ્યાપારો કરી પરવારીને,
 મુખેથી બેસીને ભગવાનની પધારવાની રાહ બેઠ રહ્યા ॥૬૧॥ દુર્ગપુર
 થકી નીકળેલા ભગવાન્ શ્રીહરિતો પંચાળ દેશને અતિક્રમણ કરીને,
 આગળ ચાલતાં આવેલી ભદ્રા નામની નદીને ઉતરીને, ભાલ્લદેશને ઉલ્લંઘન
 કરીને, સાભ્રમતી નદીને સમુત્તરીને પછી ચોથે દિવસે ચરોત્તર નામના
 દેશને પામ્યા ॥૬૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંજ્ઞિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તા-
 લયદોલોત્સવે ભગવત્પ્રયાણ-દેશાન્તરીયજનસંઘાગમનનિરૂપણ-
 નામા સપ્તચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૭॥

૧ અધ્યાય ૪૮ મો.

સુવ્રતમુનિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યાર પછી ભગવાન્ દુર્ગપુરથી
 નીકળ્યા તેને આરંભીને પાંચમે દિવસે તે ઉત્તમ ચરોત્તર દેશ અને તે

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનનાં દર્શન કરવામાં સમુત્કંઠિત ચિત્તવાળા ભક્તોને
 મળેલો સપરિવાર ભગવાનના દર્શનનો આનંદ અનુવર્ણવ્યો છે.

પશ્ચમેઽહનિ મધ્યાહ્ને પિપ્પલાવનમાગમત્ ॥૧॥ તત્ર તત્ર ચ તત્રત્યૈઃ
 ફલપુષ્પાદિભિર્નૃપ ! । ઉપાયનૈર્બહુવિધૈઃ પૂજિતઃ સાદરં જનૈઃ ॥૨॥
 અનુગૃહ્ણન્ મધુરૈર્વાક્યૈસ્તાન્દશમીદિને । સાયં વૃત્તાલયં પ્રાપ
 જનાનાનન્દયન્પ્રભુઃ ॥૩॥ પ્રતીચ્યાં દિશિ લોકાશ્ચ તે સર્વે બદ્ધહ-
 ષ્ટયઃ । શ્રુત્વાગમં હરેર્દૃષ્ટાઃ સદ્ય ઉત્તસ્થુરાદરાત્ ॥૪॥ પ્રાણાગમે
 યથાજ્ઞાનિ પ્રોત્થિતાસ્તેઽથ તત્ક્ષણમ્ । પ્રત્યુજ્જગ્મુઃ પ્રહર્ષેણ તં પ્રભું
 લક્ષશો જનાઃ ॥૫॥ તત્પૂર્નિવાસિનઃ સર્વે બ્રાહ્મણાઃ ક્ષત્રિયા વિશઃ ।
 શૂદ્રાઃ કોલાશ્ચ શતશો હરિભક્તાસ્તથા સ્ત્રિયઃ ॥૬॥ શ્રુત્વા હરિમુ-
 પાયાતં તદ્દર્શનમહોત્સવાઃ । પ્રત્યુદ્ગન્તું તમુત્તસ્થુઃ પૌરાઃ સર્વે
 સસમ્ભ્રમમ્ ॥૭॥ શ્રુત્વા હરેરાગમનં પ્રેમવિહ્વલચેતસઃ । પ્રીતા

આંખા આદિક વૃક્ષોને વિશેષપણે વખાણતા થકા પિપ્પલાવ્ય ગામે આવી
 પહોચ્યા ॥૧॥ હે નૃપ ! માર્ગમાં આવતાં તે તે ગામોમાં તે તે ગામના
 નિવાસી જનોએ આદરપૂર્વક બહુવિધ ફળ પુષ્પાદિ ભેટ આપવાવડે
 સત્કાર કરેલા પ્રભુ શ્રીહરિ તે સર્વ જનોને પ્રેમગર્ભિત કુશળપ્રશ્ન અભિ-
 નંદનાદિરૂપ મધુર વચનોવડે આનંદ આપતા થકા દશમી દિવસે સાયં-
 સમયે વૃત્તાલય પુરે પધાર્યા ॥૨-૩॥ ભગવાન્ પધારવાની રાહ બેઠને
 પશ્ચિમદિશા તરફ દૃષ્ટિ રાખી રહેલા તે દેશાંતરના સમગ્ર લોકો ભગવાન
 પધારવાની વાર્તા સાંભળતાં સંહર્ષ પામીને તત્ક્ષણજ આદરથી સામું જવા
 માટે ઉઠ્યા ॥૪॥ કોઈ મૂર્છાદિ દોષવશાત્ નીકળી ગએલા પ્રાણો પાછા
 આવતાં પ્રથમ નિશ્ચેષ્ટ હસ્તપાદાદિ અવયવોજ જેમ એકદમ ઉઠેછે તેમ
 સત્ય પ્રાણ આ પરમાત્માનો સમાગમ મળતાં એકદમ ઉઠેલા તે લાખો
 જનો તત્ક્ષણ પ્રહર્ષથી તે પ્રભુની સન્મુખ ગયા ॥૫॥ વૃત્તાલય પુર-
 નિવાસી બ્રાહ્મણ-ક્ષત્રિય-વૈશ્ય-શૂદ્રાદિક હજારો હજાર હરિભક્તો શ્રીહરિને
 સમીપપ્રદેશમાં આવેલા સાંભળીને, તેમના દર્શનમહોત્સવમાં સંભ્રમસહિત
 તેમને અભિમુખ આવવા તત્કાળ ઉઠ્યા ॥૬-૭॥ વૃત્તાલયપુરની સંમસ્ત
 વનિતાઓ પણ શ્રીહરિનું આગમન સાંભળતાં પ્રહર્ષ પામીને, પ્રેમપ્રકર્ષથી
 વિહ્વળચિત્તવાળી થઈને, તે સમયે સન્મુખ જવાના સંભ્રમાતિશયને લીધે

વભૂવુઃ સકલાસ્તદાનીં પૌરયોષિતઃ ॥૮॥ વાસસાં ભૂષણાનાં ચ
તદાનીમતિસમ્ભ્રમાત્ । વભૂવ વ્યત્યયસ્તાસાં હર્ષાશ્રુષ્ટતચક્ષુષામ્
॥૯॥ યથાતથાધૃતાભૂષા યત્તદ્વિધૃતવાસસઃ । ઉત્કાસ્તદૈવ તં દ્રઘું
ગૃહેભ્યસ્તા વિનિર્યયુઃ ॥૧૦॥ માર્જયન્ત્યો ગૃહાન્કાશ્ચિલ્હિમ્પન્ત્યશ્ચા-
પરાઃ સ્ત્રિયઃ । સ્નાન્ત્યઃ કાશ્ચિત્ત્વિચઃ સઘસ્ત્યક્ત્વા તત્સત્ત્વરં યયુઃ
॥૧૧॥ કાશ્ચિત્પાકં પ્રકુર્વત્યઃ કાશ્ચિદ્ગોદોહનં તથા । સુતાન્ પયઃ
પાયયન્ત્યસ્ત્યક્ત્વા તત્કાશ્ચનાગમન્ ॥૧૨॥ ધ્યાયન્ત્યઃ કાશ્ચન
હરિં કાશ્ચિત્તત્પદકાર્ચનમ્ । કુર્વત્યસ્તદ્વિહાયૈવ સાક્ષાત્તં યયુરી-
ક્ષિતુમ્ ॥૧૩॥ કાશ્ચિત્સમાધૌ પડ્યન્ત્યો હરિં સઘસ્તિરોહિતમ્ ।
સસમ્ભ્રમં સમુત્થાય યયુરુન્મત્તવત્ત્વિચઃ ॥૧૪॥ પ્રત્યુજ્જગ્મુર્હરિં

વસ્ત્રો વિભૂષણો વિગેરેના વ્યત્યાસનેપણુ નહિ લક્ષમાં લઇને, જેમ તેમ
જેવું હાથમાં આવ્યું તેવું વસ્ત્ર વિભૂષણ ધારીને, આનંદનાં અશ્રુઓથી
અપૂર્ણ નેત્રવાળી થઇને, તે ભગવાનનાં સંદર્શન કરવાની સમધિક સમુ-
ત્કંઠાથી તત્ક્ષણજ ગૃહોથડી બહાર નીકળી આવી ॥૮-૧૦॥ તેમાં કેટ-
લીક સ્ત્રિયો વાળવું લીપવું ગોદોહન પાક આદિક ગૃહકાર્યમાં વ્યાપૃત
હોવા છતાં પણ તે તે ગૃહવ્યાપારોને તેવીજ સ્થિતિમાં પરિત્યાગ કરીને
તત્કાળ સત્ત્વર આલી નીકળી. કેટલીક સ્ત્રિયો સ્નાનાદિ દૈહિક વ્યાપારમાં
પ્રવર્તેલી હોવા છતાં પણ તે ક્રિયાઓને જેમ તેમ સમાપ્ત કરીને સન્મુખ
આલી નીકળી. કેટલીક સ્ત્રિયો સુતોને સ્તનપાન કરાવતી થકી પણ તે
કાર્યને તેજ સ્થિતિમાં પડતું મુકીને એકદમ આલી નીકળી ॥૧૧-૧૨॥
કેટલીક નારીઓ ભગવાનના ધ્યાન પૂજનમાં પ્રવર્તેલી હોવા છતાં પણ
તત્કાળ તેનો ત્યાગ કરીને સાક્ષાત્ અપરોક્ષભાવને પામેલા આ ભગવાનનાં
દર્શન કરવા એકદમ હીંડી નીકળી ॥૧૩॥ કેટલીક સ્ત્રિયો સમાધિમાં
શ્રીહરિનોજ અનુભવ કરતી થકી તત્ક્ષણજ તેમને તિરોહિત થએલા
બાણીને ઉન્માદને પામી ગઈ હોય એમ વેગથી ઉઠીને સંભ્રમસહિત
સન્મુખ હીંડી નીકળી ॥૧૪॥ એરીતે નરનારી સમસ્ત જનો સંભ્રમથી
નીકળીને ગીત ગાવાપૂર્વક અને વાણંત્રો વગડવાપૂર્વક 'જય જય' એવો

પ્રીત્યા ગીતવાચપુરઃસરમ્ । જયધ્વનિં પ્રકુર્વન્તસ્તદા પૌરાઃ સયો-
 પિતઃ ॥૧૫॥ સત્વરં તે ચલન્તોઽપિ વાચઘોષં હરેઃ પુરઃ । શ્રુત્વા
 દૂરાજ્ઞાયમાનમધાવન્દર્શનોત્સુકાઃ ॥૧૬॥ હરેઃ પુરઃસરાંસ્તાવચ્છ-
 તરાશ્ચ સહસ્રશઃ । દૃષ્ટ્વા મુનીન્પ્રણમ્યાથ સાક્ષાદૈક્ષન્ત તે પ્રભુમ્
 ॥૧૭॥ અશ્વાધિરૂઢં ધૃતચારુવલ્ગં સહાસવક્રામ્બુજમઢનેત્રમ્ ।
 માર્ગે જનૈશ્ચન્દનપુષ્પહારૈઃ સમ્પૂજિતં ભક્તમનોભિરોમમ્ ॥૧૮॥ ચ-
 ત્ત્રચ્ચલત્પ્રાન્તસિતાંશુકેન તૂર્ણં દૃઢાબદ્ધકટિં કટાક્ષૈઃ । સંવીક્ષ્ય મ-

ઘણો ઘાટો ઘોષ કરતા કરતા પ્રીતિથી શ્રીહરિની સામા ગયા ॥૧૫॥ આ
 સર્વે જનો સત્વર આવતાં પુરતરફ પધારતા શ્રીહરિની આગળ થતો
 વાણંતઘોષને દૂરથી સાંભળીને બહુ ઉત્સાહ પામીને તેમનાં દર્શન કરવા
 ‘હું આની પહેલો પહોચી જઉં’ હું આની પહેલો પહોચી જઉં’ એવા
 ભાવથી એકદમ દોડ્યા ॥૧૬॥ સન્મુખ દોડી ગએલા આ જનોએ
 શ્રીહરિની આગળ આઘ્યા આવતા સોએ સો મુનિજનોનાં દર્શન કરી
 તેમને પ્રણામ કરીને પછીથી તેમનાથી વીંટાએલા ભગવાન શ્રીહરિનાં
 સાક્ષાત્ સંદર્શન કર્યાં ॥૧૭॥ ભગવાનની તે સમયની દિવ્ય શોભાને વર્ણવે
 છે—માણકી ઘોડી ઉપર વિરાજમાન, એક ડાબા કરથી ઘોડીની સુંદર
 લગામને ધારી રહેલા, મંદહાસથી મનોહર મુખારવિંદવાળા, કમળદળ
 જેવાં વિશાળ લોચનયુગળવાળા, જવાના માર્ગમાં તે તે જનોએ ચંદન
 પુષ્પહારોવડે સંપૂર્ણેલા, આવી દિવ્ય શોભાવડે (અથવા સ્વાભાવિક દિવ્ય
 શોભાવડે) સકળ ભક્તોના મનને મહા આનંદ આપનારા, ચળકતા ચંચળ
 અંચળ (પાલવ) યુગળે યુક્ત શ્વેત વસ્ત્રથી કટિભાગને દૃઢ બાંધી રહેલા,
 પોતાને લક્ષ કરીને વેગથી સન્મુખ દોડ્યા આવતા સમસ્ત ભક્ત જનોને
 કૃપાકટાક્ષોવડે નિરીક્ષણ કરીને, વિસ્મયવશ થકીજ શું? એટલે ‘અહો !
 કળિસામ્રાજ્યને વશ વર્તનાર આ માનવમંડળ વિષયોને અભિલક્ષ કરીને
 અભિધાવન કરનાર સતે પણ મને ભગવાનને અભિલક્ષ કરીને પણ આ
 અસંખ્યાત જનો અભિમુખ દોડી આવે છે’ એવા આશ્ચર્યવશ થકીજ
 શું? (‘અથવા આ બાળકો વૃદ્ધો અશક્તો છતાં પણ હજારો હજાર મારે

ક્તાનમિ ધાવતઃ સ્વં હસન્તમાશ્ચર્યવશાદિવોચ્ચૈઃ ॥૧૯॥ કરેણ ચૈકેન
સમાવ્રજજ્ઞો ભક્તવ્રજેભ્યો હ્યભયં દદાનમ્ । તમશ્વવારૈર્વૃતમાશુ
દૃષ્ટ્વા વવન્દિરે યેઽગ્રગતાસ્ત આદૌ ॥૨૦॥ કુબેરમુખ્યાઃ સકલાશ્ચ
પૌરા ભક્તાઃ પુમાંસો દ્રુતમેત્ય તત્ર । તં ભૂરિહર્ષસ્તવદશ્રુનેત્રાઃ
પ્રીત્યા પ્રભું દણ્ડવદાશુ નેમુઃ ॥૨૧॥ સ્ત્રીણાં ચ વૃન્દાનિ સહસ્ર-
શોઽથ દ્રઘં તમુત્કણ્ઠિતમાનસાનિ । તદાવલોક્ય પ્રભુમાશુ
હર્ષાન્નિધાય શીર્ષાણિ ભુવિ પ્રણેમુઃ ॥૨૨॥ દૃષ્ટ્વા તમાત્મપરમપ્રિય-

અભિમુખ દોડી આવે છે' એવા આશ્ચર્યથી) સમધિક હાસ કરતા, અભ-
યમુદ્રાથી સમલંકૃત એક કરથી પોતાની સામા આવતા ભક્તસમાજને
અભય આપતા, ચોમેર અનેક અશ્વવારોથી વિંટાએલા, એવા તે ભગવા-
નને ભાળીને જે જે દોડીને આગળ આવ્યા હતા તેઓ પ્રથમ જલદી
નમસ્કાર કરવા લાગ્યા ॥૧૯-૨૦॥ તે સમયે કુબેર પ્રમુખ વૃત્તાલયપુર-
વાસી સમયે ભક્તપુરુષો જલદી ભગવાનને પામીને, દર્શનજન્ય આનં-
દાતિશયથી સ્વતાં આંસુથી વ્યાપ્ત નેત્રવાળા થઈને પ્રભુને પ્રીતિથી દંડ-
વપ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૨૧॥ તે પછી તે સમયે ભગવાનનાં દર્શન કર-
વામાં સમુત્કંઠિત મનવાળી વનિતાઓ પણ હંતરો હંતર ત્યાં આવીને
સાક્ષાત્ ભગવાનનાં દર્શન કરીને પ્રહર્ષ પામીને તત્કાળ મસ્તકને ભૂમિ
ઉપર મુકીને પ્રણામ (પંચાંગ) કરવા લાગી ॥૨૨॥ તે સમસ્ત નારીઓ
તે આત્મપરમપ્રિય—યદ્યપિ શબ્દાદિ વિષયો પ્રિય તો થાય છે પણ તે
પરમ પ્રિય નથી, કેમકે આનંદનીજ સાક્ષાત્ પ્રીતિવિષયતા છે, વિષયોમાં
સુખસાધનતાયુક્તિથી જે પ્રીતિ થાય તે સોપાધિકી છે માટે તે પરમ
પ્રિય ન કહેવાય, આ ભગવાન તો આનંદમય હોવાથી એમનીજ પરમ
પ્રિયતા વાસ્તવિકી છે, વિષયો અત્યલ્પ છે અને અતિ ક્ષુદ્ર છે માટે
તેઓ પરમ પ્રિય થવાને યોગ્ય નથી, જે આ અનવધિક આનંદસ્વરૂપ છે
એજ આ પરમ પ્રિય થવાને યોગ્ય છે, જે પત્યાદિકો પરમ પ્રિય જણાય
છે તે પિંડવિશેષમાં આત્મદૃષ્ટિને લીધેજ તેમ જણાય છે. પુરુષસ્ત્રીરૂપ
પિંડવિશેષમાંજ પતિપત્નીભાવના વ્યાપ્તિને લીધે કામાન્ધોને પરમા પ્રીતિ

મમ્બુજાક્ષં નાર્યઃ પ્રહર્ષમતુલં સમવાપ્ય તૂર્ણમ્ । દગ્મિર્નિધાય હૃદ-
યેષુ હરિં મનોમિરાલિન્ન્ય તાઃ પુલકિતાન્નરુહા વમ્ભૂવુઃ ॥૨૩॥
દેશાન્તરીયઃ સર્વોઽપિ જનો હરિસહાગતાન્ । પરિરેભે બ્રુવન્ હર્ષા-
જય શ્રીકૃષ્ણ इत्यसौ ॥૨૪॥ દેશાન્તરીયા નાર્યોઽથ પ્રભુણા સહ
ચાગતાઃ । પાશ્ચાત્યા યોષિતો દૃષ્ટ્વા પરિરબ્ધું વિદુદ્રુવુઃ ॥૨૫॥
સ્તનોપપીડમૌત્સુક્યાદ્ધર્ષેણ મહતા વૃતાઃ । જય શ્રીકૃષ્ણ इत्येवं
वदन्त्यः परिरेभिरे ॥૨૬॥ દેશાન્તરેભ્ય આગત્ય સ્થિતાઃ કુઞ્જેષ્વિ-

થાય છે, માટે પિંડવિશેષ લક્ષણવાળા તેઓ પિંડવિશેષને પરમ પ્રિય થાય
છે પણ આત્મસ્વરૂપને પરમ પ્રિય થતા નથી, કારણ કે આત્મા પુરૂષ
પણ નથી અને સ્ત્રી પણ નથી. તો આત્મસ્વરૂપને પરમ પ્રિય તો આનં-
દમય તે આ પરમાત્માજ એક છે. વિજ્ઞાનમય (જીવાત્મા) ને આનંદ-
મય (પરમાત્મા) જ પ્રિયતમ થવાને યોગ્ય છે. વિજ્ઞાનમયને પોતાનું
રૂપ પણ પ્રિય છે ખરું પણ પ્રિયતમ તો આનંદમય પરમાત્મસ્વરૂપજ
છે. તે આ નારાયણ છે કે જે અંબુજલક્ષ-કમળનયન છે, જે કમળનયન-
પાણું છે તે અસાધારણ નારાયણનું લિંગ (શાપક) છે, તેમાં 'તસ્ય યથા-
કપ્યાસં પુણ્ડરીકમેવમક્ષિણી' એવી શ્રુતિ છે, તે આ કમળનયન આત્મ-
પરમપ્રિય પરમાત્મા શ્રીહરિનાં દર્શન કરીને અતુળ હર્ષ પામીને, તેમને
નેત્રવૃત્તિવડે આદરથી ગ્રહણ કરી લાવીને હૃદયકમળમાં આરોપીને, મન-
વડે ગાઢ આલિંગન કરીને રોમાંચિત તનુવાળી થઈ ગઈ. યોગથી ઉઘડી
ગએલા હૃદયકમળવાળાઓને કર્તવ્ય આજ છે, આ થકી પરમ પ્રયો-
જન માનવદેહયોગનું કશું નથી ॥૨૩॥ તે સમયે શ્રીહરિ સાથે આવેલા
લક્ષ્મણનોને દેશાંતરનો સર્વ કોઈ લક્ષ્મણ પ્રહર્ષથી 'જય શ્રીકૃષ્ણ જય
શ્રીકૃષ્ણ' એમ બોલતો થકો ભેટવા લાગ્યો ॥૨૪॥ તથા તે સમયે મહાપ્ર-
ભુની સાથે આવેલી પશ્ચિમ દિશાની રમા જયા આદિક અખળાઓને
બોધને દેશાંતરની સર્વ સન્નારીઓ તેમને સત્વર સન્મુખ બોધને 'જય
શ્રીકૃષ્ણ જય શ્રીકૃષ્ણ' એમ મહાહર્ષથી બોલતી થકી અત્યંત ઉત્સાહથી
સ્તન સાથે બહુ દબાવીને (ગાઢ) આલિંગન કરવા લાગી ॥૨૫-૨૬॥

તસ્તતઃ । ત્યાગિનો ભગવદ્ભક્તાસ્ત્રાજગ્મુઃ સહસ્રશઃ ॥૨૭॥
 યથાન્તરિક્ષગા હંસા લક્ષ્મીકૃત્યૈવ માનસમ્ । સરસ્તથા હરિં તે
 ચ દૂરાદભ્યપતન્ દ્રુતમ્ ॥૨૮॥ તત્રાગત્ય હરિં નત્વા દણ્ડવત્તેઽથ
 સંસ્થિતાઃ । તાનાલોક્ય જનાસ્તે તુ પ્રણેમુઃ સમુપેત્ય ચ ॥૨૯॥
 કુર્વન્તશ્ચ જય સ્વામિન્નારાયણ ઇતિ ધ્વનિમ્ । જાનન્તસ્તાન્હરેઃ
 પ્રેષ્ટાન્ હર્ષેણ વિલુલોકિરે ॥૩૦॥ તાનાગતાન્ યથાયોગ્યં માનયા-
 માસ સ પ્રભુઃ । પ્રણતાનાત્મનો ભક્તાન્સર્વાન્સન્તોષયન્નૃપ ! ॥૩૧॥
 કરસ્પર્શેન કાંશ્ચિચ્ચ કાંશ્ચિત્સમ્ભાષણેન ચ । કાંશ્ચિચ્ચાભયદાનેન
 કાંશ્ચિત્સસ્મિતવીક્ષણૈઃ ॥૩૨॥ સમ્ભાવ્યેતિ જનાન્ સર્વાન્સ્ત્રિયશ્ચ
 ભગવાંસ્તતઃ । જયધ્વાનૈઃ સ્તૂયમાનઃ સહ તૈઃ પુરમાયયૌ ॥૩૩॥

દેશાંતરમાંથી આવીને અહીં તહીં હુંબે-લતા આદિકથી આચ્છાદિત
 અંદરનાં સ્થાનોમાં રહેલા ભગવદેકાંતિક ભક્ત હંતરો હંતર ત્યાગીઓ
 (સાધુઓ) ગગનમાર્ગમાં ગતિ કરનારા હંસો માનસ સરોવરનેજ જેમ
 એમ ભગવાનને લક્ષ કરીને દૂરથી એકદમ અભિમુખ દોડ્યા ॥૨૭-૨૮॥
 શ્રીહરિની સમીપે આવીને તે ત્યાગીજનો ભગવાનને દંડવત્ પ્રણામ કરીને
 અંતરમાં અત્યંત આનંદ પામીને ઉભા રહ્યા. તે આ ત્યાગીજનોને બોધને
 શ્રીહરિ સાથે આવેલા બીજા સર્વ જનો તો તેમની સમીપે આવીને પ્રેમથી
 પ્રણામ કરવા લાગ્યા ॥૨૯॥ તે આ ત્યાગીજનોને 'શ્રીહરિને પરમ પ્રિય છે'
 એમ બાણુતા તે હરિજનો 'જય શ્રીસ્વામિનારાયણુ' એવો પ્રેમરસ પરિપૂર્ણ
 મધુર ધ્વનિનો ઉદ્ગાર કરતા થકા આનંદથી તેમનાં દર્શન કરવા
 લાગ્યા ॥૩૦॥ હે નૃપ ! પોતાને અભિમુખ આવેલા, પાદમૂળમાં પ્રણામ
 કરતા, પોતાના અનન્ય ભક્ત એવા સમસ્ત ત્યાગીજનોને તથા હરિજ-
 નોને કેટલાએકને હસ્તસ્પર્શથી તો કેટલાકને 'સુખી છો' એવા સંભાષ-
 ãથી તો કેટલાકને અભયદાન મુદ્રાપ્રદર્શનથી તો કેટલાકને મંદહાસસહિત
 સમીક્ષણથી સંતોષ પમાડતા થકા પ્રભુ શ્રીહરિએ યથાયોગ્ય સંભાવના
 કરી ॥૩૧-૩૨॥ એરીતે ભગવાન્ તે તે સ્ત્રીપુરૂષ સર્વ ભક્તજનોની
 યથોચિત સંભાવના કરીને, પછી તે જનોએ 'જય જય' એવા ઉચ્ચ

કુબેરો યૌવનાશ્વશ્ચ ગૃહીત્વા ચામરે ઉભૌ । વીજયામાસતુર્મત્કૌ
તં તત્પાર્શ્વચરૌ તદા ॥૩૪॥ સહસ્રશો દીપિકાનાં મહતા તેજસા
તદા । ચન્દ્રકાન્ત્યા ચ તિમિરં સર્વદિશ્યં વ્યલીયત ॥૩૫॥ શઙ્ખમે-
રીમૃદજ્ઞાનાં શર્ક્ષરાણાં સહસ્રશઃ । કાંસ્યાનાં હિણ્ડિમાનાં ચ તત્ર
ધ્વાનો મહાનભૂત ॥૩૬॥ તસિંસ્તુ તુમુલે ઘોષે કોઽપિ કેનચિદી-
રિતમ્ । વાક્યં ન કિશ્ચિચ્છુશ્રાવ કરસંજ્ઞાઽભવત્તદા ॥૩૭॥ બહિ-
રામ્રવણે પુર્યાઃ સ્વાવાસસ્થાનમીશ્વરઃ । અકારયચ્છોદ્ધરિષ્યન્સ
જન્તૂન્સ્થાવરાનપિ ॥૩૮॥ જનૌઘવેષ્ટિતઃ સ્થાનં તત્પ્રાપત્સ શનૈઃ
શનૈઃ । પુર્યા ઉદગ્દિશિ શ્રેષ્ઠં સર્વલોકમનોહરમ્ ॥૩૯॥ તત્રોત્ત-
રત્યથ વિભૌ તુરજ્ઞ્યાઃ પાર્શ્વિકઃ પુમાન્ । યાવત્કરં ધારયતિ

ધ્વનિથી સ્તુતિ કર્યા થકા તેમની સાથે વૃત્તાલય પુરપાસે આવ્યા ॥૩૩॥
તે સમયે કુબેરભાઈ પટેલ અને જોબન પગી આ બન્ને ભાવિક ભક્તો
આમર લઘને ભગવાનના બન્ને પડખામાં રહીને તેમની ઉપર ભક્તિથી
આમર કરવા લાગ્યા ॥૩૪॥ તે સમયે પ્રજ્વાળેલી દીપિકાઓ (મશાલો)
ના મહાતેજથી તથા ચોમેર પ્રસરતી ચંદ્રકાંતિથી સમસ્ત દિશાઓમાં
રહેલું અંધકાર વિલીન થઈ ગયું હતું ॥૩૫॥ તે સમયે હબરો હબર
વાજતાં શંખ.ભેરી મૃદંગ હિંદિમ કાંસ્ય ઝર્જર વિગેરે વિવિધ વાજાંત્રોનો
ધ્વનિ અતિમહાન થયો હતો ॥૩૬॥ તે સમયે ચોગરદમ ઘણો ઘાટો
ઘોષ પ્રવૃદ્ધિ પામતાં-રોકાઈ ગયા છે કર્ણ જેમના એવા તે જનો ઉચ્ચારેલાં
વાક્યોને સાંભળવામાં અસમર્થ હોઈને પરસ્પર હસ્તસંજ્ઞાથીજ બધો
વ્યવહાર કરતા થયા હતા ॥૩૭॥ સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ સ્થાવર જાતિના પણ
જંતુઓનું પરમ શ્રેય સંપાદન કરવા વૃત્તાલયપુર થકી બહાર વર્તતા
આંખાના વનમાંજ પોતાનો ઉતાર્યો કરાવ્યો ॥૩૮॥ ચારે બાજુથી એક
સાથે ભેગા થઈ ગયેલા જનસંઘથી વીંટાએલા ભગવાન પુરના ઉત્તર
દિશ્ભાગમાં વર્તતા સર્વલોકમનોહર તે ઉત્તમ સ્થાનને ધીમે ધીમે
પામ્યા ॥૩૯॥ તે પછી તે સ્થાનમાં ભગવાન માણકી ઘોડી થકી ઉત-
રવા પ્રવર્તતાં તેમની પાસેજ સદા વર્તનારા રત્નજીવ પાર્ષદ ઉતરવાની

તાવત્તથૌ સ ભૂતલે ॥૪૦॥ સ્વદર્શનં ભવેદેવ સર્વેષામિતિ સ
પ્રભુઃ । ઉચ્ચં પીઠં ચતુષ્પાદં તસ્થાવારુહ્ય શોભનમ્ ॥૪૧॥ સહા-
ગતાનાં સર્વેષાં સ્થાનાન્યથ યથોચિતમ્ । દાપયામાસ ભગવાન્નિ-
ષસાદાસને તતઃ ॥૪૨॥ કિञ્ચિત્તત્ર ચ વિશ્રમ્ય પીત્વા વારિ તતો
જનાન્ । નાનાદેશસમાયાતાનવૈક્ષત સમન્તતઃ ॥૪૩॥ તત્રાસન્
પ્રાયશો ભક્તાઃ પ્રેક્ષકા અપિ કેચન । તત્ર સ્થિતિભિયા કેચિત્સ્વી-
યાન્નેતુમુપાગતાઃ ॥૪૪॥ યત્ર યત્રૈક્ષત વિમુસ્તત્ર તત્ર સુસજ્જલોન્ ।
જનાનેવ સ્થિતાન્સ્વસ્મિન્વદ્વદ્દૃષ્ટીનવૈક્ષત ॥૪૫॥ પુરઃસ્થિતાશ્ચ યા-

સુકરતા સાડ જેટલાકમાં શ્રીહરિના હાથને અવલંબન આપવા જાય છે
તેટલાકમાં પોતે ઉતરવાના લાઘવથી એકદમ ભૂતળ ઉપર ઉતર્યા ॥૪૦॥
ઉતરીને જનોની તે મહાગદીમાં પોતાનાં દર્શનમાં સમુત્સુક સર્વ કોઇને
પોતાનું દર્શન સુખેથી થાય એવા અભિપ્રાયથીજ ત્યાં પોતાને બેસવા વાસ્તે
સ્થાપેલા, ચાર પાયાવાળા, અતિ ઉંચા રમણીય પીઠ (મંચ) ઉપર
ચઢીને ક્ષણુ ઉભા રહ્યા ॥૪૧॥ ઉભાજ રહીને ભગવાન્ પોતાસાથે આવેલા
સર્વ જનોને ઉતારાનાં સ્થાનો યથાયોગ્ય અપાવીને પછી તે સિંહાસનમાં
પોતે બેઠા ॥૪૨॥ તે આસનમાં ક્રિયિત્ વિશ્રામ લઇને જળપાન કરીને પછી
નાના દેશો થકી આવેલા અનેક ભક્તજનોને યોગરદમ જેવા લાગ્યા
॥૪૩॥ તે જનસમાજમાં બહુધાતો બધા ભક્તોજ હતા. કેટલાએક જનો
તે સમયના સંભ્રમનાં સંદર્શનમાત્રમાં સમુત્સુક હતા. કેટલાક તો ‘આ
મારો બ્રાતા આ મારો પિતા કદાચિત્ આ સ્વામિનારાયણના દર્શનના
મહાસુખમાં સમાસક્ત થઇને બહુકાળ તેમની સમીપે રહેશે’ એવી સ્થિ-
તિભીતિથી તે બ્રાતા પિતા પ્રમુખ બન્ધુજનોને પોતપોતાને ભવને પાછા
તેડી જવા પણ આગ્યા હતા ॥૪૪॥ શ્રીહરિએ જે જે પ્રદેશમાં બેયું તે તે
પ્રદેશમાં સમસ્ત જનોને એક પોતાવિષેજ એકાગ્ર દૃષ્ટિ બાંધી રહેલા,
ઉત્કટ ઉત્સાહવાળા અને ઘણી ઘાટી સ્થિતિથી ઉભાજ રહેલા બેયા.
એક પણ જન અન્યપર ન હતો તેમ દૃષ્ટિમાર્ગને યોગ્ય એક પણ પ્રદેશ
જનહીન ન હતો (ઘણી ગદી હતી) ॥૪૫॥ જેટલી સંખ્યાના જનો

વન્તસ્તાવન્તઃ પાર્શ્વયોરપિ । સ્વપૃષ્ઠતોઽપિ તાવન્તો દૃષ્ટા ભગવતા
 જનાઃ ॥૪૬॥ દુર્ગે ક્ષેત્રેષુ સર્વેષુ સરોવરતટેષુ ચ । જનાન્કૂપોપ-
 કળેષુ શકટાદિષુ ચૈક્ષત ॥૪૭॥ પ્રતિવૃક્ષં ચ શાખાસુ હ્યુપર્યુપરિ
 સંસ્થિતાન્યપુરે પ્રતિચ્છદિસ્તદ્વલ્લોકાનેવ સમૈક્ષત ॥૪૮॥ પશ્યન્નેવં
 સ ઉત્થાય દિશાસુ વિદિશાસુ ચ । જનાનેવ સમીક્ષ્યૈવ જહાસ
 ચ ભૃશં પ્રભુઃ ॥૪૯॥ સવિસ્મયં શિરઃ સ્વં ચ ધૂનયન્સોઽપ્યહો
 અહો । વદન્નિતિ પુનઃ પીઠે નિષસાદ હસન્નૃપ ! ॥૫૦॥ ઝઘ્ઘ્વાં
 કૃત્વા ભુજૌ સ્વસ્ય તતઃ સ્થાપનમુદ્રયા । ઉપાવીવિશદીશોઽસૌ
 તિષ્ઠતઃ સકલાજ્ઞનાન્ ॥૫૧॥ આજ્ઞાકરાશ્ચ તે સર્વે લોકાસ્તત્કર-
 સંજ્ઞયા । નિષેદુર્બોધિતાઃ સઘો લક્ષશોઽપ્યેકચેતસઃ ॥૫૨॥

પોતાના અગ્રપ્રદેશમાં રહ્યા હતા તેટલાજ પોતાના વામદક્ષિણ પ્રદેશમાં
 અને પૃષ્ઠપ્રદેશમાં રહેલા ભગવાને લાજ્યા. સાક્ષાત્ સંદર્શનનો લાભ થાય
 એવા અગ્રપ્રદેશમાં જેટલા જનો હતા તેટલાજ તેને અયોગ્ય એવા પણ
 પ્રદેશમાં હતા. (એમ કહેવાથી જનસમાજની ભારે ભીડ જણાવી
 છે) ॥૪૬॥ તે સમયે શ્રીહરિએ કેટલાક જનોને વૃત્તાલયપુરને ફરતા
 કોટ ઉપર રહેલા, તો કેટલાકને હુવાના સમીપ પ્રદેશમાં રહેલા, તો કેટ-
 લાકને ગાડી ગાડાં આદિકમાં રહેલા, તો કેટલાકને પ્રતિવૃક્ષ શાખાઓમાં
 ઉપર ઉપર રહેલા, તો કેટલાકને પુરમાં પ્રતિપડાળ રહેલા જોયા
 ॥૪૭-૪૮॥ હે નૃપ ! તે પછી પ્રભુ શ્રીહરિ આસન થકી ઉઠીને દિશા
 વિદિશામાં ચક્ષુષનો પ્રસાર કરતાં, યોગરદ્ધિ જનોને ઘણી ઘાટી સ્થિતિ-
 વાળા જોધને વિસ્મય સાથે પોતાના મસ્તકને કંપાવતા થકા ‘અહો !!
 અહો !!’ એમ આશ્ચર્યસૂચક પદને ઉચ્ચારતા થકા પ્રસન્નવદનથી હસતા
 હસતા ફરી પોતાના સિંહાસનમાં બેઠા ॥૪૯-૫૦॥ ત્યારપછી સર્વેશ્વર
 શ્રીહરિએ ઉભા રહેલા તે સમસ્ત જનોને પોતાના બે બાહુ ઉંચા કરીને
 સ્થાપનમુદ્રા (બેસારી દેવાનો સંકેત) થી બેસારી દીધા ॥૫૧॥ તે સર્વે
 જનો ભગવાનની આજ્ઞાના અનુવર્તનમાંજ એક તત્પર હોવાથી હસ્ત-
 સંજ્ઞાથી સૂચના આપતાંજ લક્ષ્યાવધિ હતા પણ એકદમ એક હૃદયવાળા

ઉપવિષ્ઠાંશ્ચ તાન્મૂયો ભગવાન્મૌનમુદ્રયા । ચકાર સંયતગિરસ્તા-
લિકાવાદ્યપૂર્વકમ્ ॥૫૩॥ તૂર્ણીં તેષૂપવિષ્ટેષુ ભગવાન્મક્તવત્સલઃ ।
સર્વેષાં સ્વાગતં તેષાં સુખાવાસં ચ પૃષ્ટવાન્ ॥૫૪॥ एकैकदेश-
मुख्यांश्च द्वित्रान्द्वित्रान्निजान्तिके । आहूय तत्तद्देशीयं वृत्तान्तं
समपृच्छत ॥૫૫॥ તસ્કરાદ્યપ્રવેશાર્થં તતસ્તાનન્વશાત્પ્રભુઃ ।
સ્વસ્થાવાસેષ્વવિજ્ઞાતો નિષ્કાસ્યઃ પુરુષસ્તિવતિ ॥૫૬॥ આજ્ઞતા-
સ્તેઽથ હરિણા તં પ્રણમ્ય જના યયુઃ । સ્વસ્થાવાસાન્નિજં ભાગ્યં
મન્યમાના મહત્તરમ્ ॥૫૭॥ સ્વે સ્વે વાસે ચૈકમેકં મનુષ્યં

થઈને બેસી ગયા ॥૫૨॥ હસ્તસંજ્ઞાથી બેસી ગએલા પણ તે લાખો
જનોને ભગવાને ફરીથી પણ તાળિકાવાદનપૂર્વક કરેલી મૌનમુદ્રાથી
(નાસીકા ઉપર તર્જની આંગળી મુકવી તે) પ્રતિરૂદ્ધ વાણીવાળા (મૌન)
કરી દીધા ॥૫૩॥ તે સર્વે જનો ભગવાનના મુખકમળમાંથી ટપકતા
મધુપાનની ઈચ્છાથી સાવધ થઈ જતાં તે આ ભક્તવત્સળ ભગવાને તે
સમસ્ત જનોનું સ્વાગત (સુખેથી આવ્યા ?) અને સુખાવાસ (ઉતારા-
નું સુખ) પુછ્યું ॥૫૪॥ વળી એક એક દેશમાં મુખ્યભૂત બે બે કે
ત્રણ ત્રણ ભક્ત જનોને પોતાની પાસે બોલાવીને તેમના તેમના દેશનું
વૃત્તાંત પુછ્યું ॥૫૫॥ તે પછી ભગવાને ‘પોતપોતાના ઉતારામાં અપરિ-
ચિતપૂર્વ કોઈ પણ પુરૂષ તમારે પેસવા દેવો નહિ, બહાર કાઢી મુકવો,
આવા જનસમાજમાં ચોર લોકો ધનાદિકના અપહરણ માટે પ્રવૃત્તિ
કરે છે, માટે તમારે સર્વેએ જાગરૂક રહેવું’ એમ સમયોપયોગી ઉપદેશ
આપ્યો ॥૫૬॥ ત્યારપછી ભગવાને ઉતારા પ્રતિ જવાની આજ્ઞા આપેલા
તે સમગ્ર જનો ભગવાનનાં સુદુર્લભ દર્શન સ્પર્શન લાપણુ આદિકનો મહા-
લાભ થવાથી પોતાનું મહા મોટું લાગ્ય માનીને, મનમાં મહા આનંદ
પામીને ભગવાનને પ્રણામ કરીને પોતપોતાને ઉતારે ગયા ॥૫૭॥ ઉતારે
ગએલા સર્વે ભક્તજનો પોતપોતાના ઉતારામાં ચોર લોકો થઈ પોતાનું
રક્ષણ કરવા એક એક મનુષ્યને રાખીનેજ, ભગવાનના દર્શનાનંદમાં નહિ
તૃપ્ત થઈને જ્યાંસુધી દર્શનસુખના અનુભવનો અવસર રહે ત્યાંસુધી

સંસ્થાપ્યૈતે ભૂય ઇત્યાગ્રતોઽસ્ય । તસ્થુઃ સર્વે દ્રઘ્મુત્કાસ્ત્મીશં
યાવત્તસ્યેક્ષાઽભવત્તાવદેવ ॥૫૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે
ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે વૃતાલયદોલોત્સવે ભક્તાનાં સપરિવારભગવદર્શનાનન્દ-
નિરૂપણનામાઽષ્ટચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૮॥

સુવ્રત ઉવાચ—ઇતસ્મિન્નન્તરે તત્ર પ્રભોસ્તસ્ય તુ સોદરૌ । નરા-
કૃતિધરસ્યોભાવાજગ્મતુરકલ્મષૌ ॥૧॥ યસ્મિન્દિનેઽસૌ ભગવાન્ની-
લકણઠાભિધો ગૃહમ્ । હિત્વા પ્રવત્રાજ નિજાંસ્તદિનાત્તચ્છુ-
ચાકુલૌ ॥૨॥ રામપ્રતાપેચ્છારામસંજ્ઞૌ બુદ્ધિમતાં વરૌ । ભગવદ્વિ-
રહક્ષામૌ નિત્યં તચ્ચિન્તને રતૌ ॥૩॥ દેશાન્તરે વિચરતામાગતાનાં

દર્શન સુખને અનુભવવાની વાંછાથી ફરીથી પણ શ્રીહરિસમીપે આવીને
તેમની આગળ વિનયભક્તિથી અવનમ્ર મસ્તકવાળા થઇને તેમના દર્શ-
નાર્થે બેસીજ રહ્યા ॥૫૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે
વૃતાલયદોલોત્સવે ભક્તાનાં સપરિવારભગવદર્શનાનન્દનિરૂપણ-
નામાઽષ્ટચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૮॥

અધ્યાય ૪૯ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આવા મહોત્સવની પ્રવૃત્તિના અવ-
સરમાં તે લોકાનુગ્રહ અર્થે દિવ્ય નરાકાર ધારી રહેલા પરમેશ્વર શ્રીહ-
રિના રામપ્રતાપ ઇચ્છારામ નામના બન્ને નિષ્પાપ બ્રાતાઓ વડતાલમાં
શ્રીહરિની સમીપે આવ્યા ॥૧॥ કેવા બ્રાતાઓ તો—નીલકંઠ ભગવાન જે
દિવસે તીવ્ર વૈરાગ્ય બળથી સંબન્ધિ જનોને ત્યાગ કરી ભવન થકી વન-
પ્રતિ આલી નિકળ્યા તે દિવસને આરંભીને તેમના વિયોગશોકથી વ્યાકુળ,
તેમનો વિરહ નહિ સહન થવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી તેમનાજ એક
ચિંતનમાં નિત્ય તત્પર, ભગવાનના વિરહને લીધે કૃશ શરીરવાળા,
દેશાંતરમાં શ્રીહરિની આજ્ઞાથી વિચરતાં વિચરતાં યદૃચ્છાથી પોતાને

૧ આ અધ્યાયમાં ભગવાનના બન્ધુઓ રામપ્રતાપાદિકનું વડતાલમાં આગ-
મન અનુવર્ણવું છે.

સ્વેશ્મનિ । મુખાન્મુનીનાં તદ્વાર્તાં શ્રુત્વા તદ્દર્શનોત્સુકૌ ॥૪॥
 તત્સેહિમિશ્ચ બહુભિર્બન્ધુભિઃ સહિતૌ નિજૈઃ । સઘો નિર્યયતુર્ગ્રામા-
 ત્સાશ્ચર્યૌ કૃતમક્લૌ ॥૫॥ યદા તૌ નિર્ગતૌ ગ્રામાઙ્ગાતરૌ કૃતનિ-
 શ્ચર્યૌ । તદા તત્પરિવારોઽપિ સાકં તાભ્યાં ચ નિર્યયૌ ॥૬॥ યોષા
 રામપ્રતાપસ્ય ભગવદ્વીક્ષણોત્સુકા । નામ્ના સુવાસિની રૂપાતા
 પતિભક્તિપરાયણા ॥૭॥ તથા રામપ્રતાપસ્ય ત્રયઃ પુત્રાઃ સુબુદ્ધયઃ ।
 નન્દરામઘાકુરોઽયોધ્યાપ્રસાદ ઇતિ શ્રુતાઃ ॥૮॥ તથા તસ્ય સુતા
 ચૈકા નામ્ના સિદ્ધિરિતિ શ્રુતા । નન્દરામસ્ય યોષાઽથ દિનમા-
 નાભિધા શુભા ॥૯॥ તત્સુતૌ રામશરણનારાયણસમાહ્વયૌ ।
 મેધાનામ્ની ચ તસ્યૈવ તનયા શુભલક્ષણા ॥૧૦॥ ઠાકુરાખ્યસ્ય

ઘેર આવેલા માયાજીતાનંદાદિ મુનિઓના મુખ થકી ભગવાનની વાર્તા
 સાંભળીને તેમનાં દર્શન કરવામાં અત્યંત ઉત્કંઠિત મનવાળા, નિર્મળ મન-
 વાળા, ભગવાનવિષે સ્નેહાનુબંધવાળા બહુ બન્ધુજનોથી વીંટાએલા, એવા
 રામપ્રતાપ ઇચ્છારામ બ્રાતાઓ વડતાલમાં આવ્યા. તેનો પ્રકાર કહે છે—
 મુનિઓના મુખથકી ભગવાનની વાર્તા શ્રવણ ક્ષણમાંજ પિતા ધર્મેદેવે
 પોતાના દેહત્યાગસમયે જે શ્રીહરિસ્વરૂપનું જ્ઞાન કહ્યું હતું તેની સ્મૃતિ
 આવતાં મનમાં મહા આશ્ચર્ય પામેલા, શ્રીહરિની સમીપે જવાનો જેમણે
 નિશ્ચય કર્યો છે, કુળવૃદ્ધોએ દૂર પ્રવાસમાં વિદ્ય વિનિવારણ માટે કર્યું છે
 શાસ્ત્રોક્ત પ્રસ્થાનોચિત મંગળ જેમનું એવા તે બ્રાતાઓ જ્યારે પોતાના
 ગ્રામ ગૃહથકી ભગવાનનાં દર્શન કરવા ચાલી નીકળ્યા ત્યારે તેમનો
 પરિવાર પણ તેમની સાથે ચાલી નીકળ્યો ॥૨-૬॥ તેમનો આ પરિવાર—
 આલ્યમાં પોતે લાલ લડાવેલા ભગવાન શ્રીહરિકૃષ્ણનાં દર્શન કરવામાં
 અતિ ઉત્કંઠાવાળાં પતિપરિચર્યાપરાયણ સુવાસિની નામથી વિખ્યાત
 એવાં રામપ્રતાપનાં પત્ની તથા તેમના સુબુદ્ધિશાળી નંદરામ ઠાકુરરામ
 અયોધ્યાપ્રસાદ નામના ત્રણ પુત્રો તથા તેમની સિદ્ધિ સંજ્ઞાની સુતા તથા
 દિનમાના નામની નંદરામની પતિવ્રતા પત્ની તથા નંદરામના રામશરણ
 નારાયણ નામના એ પુત્રો અને તેમનીજ શુભલક્ષણસંપન્ન મેધા નામથી

ભાર્યાઽથ નામ્ના શિવકુમારિકા । ગોવિન્દાકુન્તિનામ્યૌ ચ તસ્ય
 પુત્ર્યાબુધે અપિ ॥૧૧॥ ભાર્યાઽયોધ્યાપ્રસાદસ્ય સુનન્દાસંજ્ઞિકા
 તથા । તસ્યૈવ તનયા નામ્ના યમુનેત્યભિવિશ્રુતા ॥૧૨॥ ઇચ્છારામસ્ય
 ભાર્યાઽથ ય્યાતા નામ્ના વરીયસી । પુત્રાશ્ચ તસ્ય પ્રવરાઃ પશ્ચ દ્વે
 કન્યકે અપિ ॥૧૩॥ ગોપાલો રઘુવીરશ્ચ તથા વૃન્દાવનાભિધઃ ।
 સીતારામશ્ચ બદરીનાથ ઇત્યાત્મજાઃ શ્રુતાઃ ॥૧૪॥ ય્યાતે ફુલ્લસરી-
 ફુલ્લઙ્ગરીસંજ્ઞે તુ કન્યકે । સ્ત્રી ગોપાલસ્ય મળ્ડાખ્યા વિરજાઽસ્યા-
 નુજસ્ય ચ ॥૧૫॥ સુફલાખ્યસ્તથા ચૈક ઇચ્છારામ્ય શાલકઃ ।
 માનસારામસંજ્ઞોઽસ્ય માતુલેયશ્ચ બુદ્ધિમાન્ ॥૧૬॥ એતૈરન્યૈશ્ચ
 સહિતૌ બન્ધુભિર્ભ્રાતરૌ ચ તૌ । ભગવદ્દર્શકૈઃ પાન્થૈઃ સાકં તત્રોપ-
 જગ્મતુઃ ॥૧૭॥ પ્રતિગ્રામં પૂજ્યમાનૌ માર્ગેઽપિ ભગવજ્જનૈઃ ।
 સ્વસ્વામિસમ્બન્ધિતયા વિનયેનાદરેણ ચ ॥૧૮॥ તત્ર તત્ર તદૈશ્વર્યં

પ્રખ્યાત પુત્રી તથા ઠાકુરરામની શિવકુમારિકા નામની ભાર્યા અને ગોવિંદા
 આકુંતિ નામની બે પુત્રીઓ તથા અયોધ્યાપ્રસાદની સુનંદા સંજ્ઞાની
 ભાર્યા અને તેમનીજ યમુના નામથી પ્રખ્યાત પુત્રી તથા ઇચ્છારામની
 વરીયસી નામની ભાર્યા અને તેમનાજ ગોપાળરામ રઘુવીર વૃંદાવન
 સીતારામ બદરીનાથ નામના પાંચ પ્રવર પુત્રો અને કુલ્લસરી કુલ્લઙ્ગરી
 નામથી પ્રખ્યાત બે પુત્રીઓ તથા ગોપાળરામની મંડા નામની ભાર્યા
 તથા તેમના નાના ભાઈ રઘુવીરજીની વિરજા નામની ભાર્યા તથા ઇચ્છા-
 રામનો સુદ્ધ સંજ્ઞાનો એક શ્યાલક અને આ ઇચ્છારામના મામાનો
 પુત્ર બુદ્ધિમાન્ માનસારામ, તે આ અને અન્ય કાહ શિવદિન ભાગવત
 આદિક બન્ધુજનોએ સહિત તે રામપ્રતાપ ઇચ્છારામ ભ્રાતાઓ ભગવા-
 નનાં દર્શન કરવા આવતા પથિક જનો સાથે વૃત્તાલયમાં આવ્યા
 ॥૭-૧૭॥ માર્ગમાં પણ ગામોગામ ભગવાનના અનન્યભક્ત સત્સંગિ-
 જનોએ ‘અહો !! આ આપણા ઇષ્ટદેવ સ્વામિનારાયણ ભગવાનના
 ભ્રાતાઓ છે’ એવા અત્યાદરથી સવિનય ઉતારો અન્ન જળાદિકવડે પરિ-
 ચર્યા કરેલા, તે તે માર્ગમાં આવતાં સત્સંગિઓનાં ગામોમાં તે તે ભક્ત-

શ્રુત્વા વિસ્મિતમાનસૌ । તત્પુરસ્યોપકળ્પે તૌ દૂરાદ્ધરિમપશ્યતામ્
 ॥૧૯॥ લક્ષણૈરાત્મબન્ધું તં સ્વાનુભૂતૈરવેત્ય તૌ । દૂરાદુદ્રુવતુઃ પ્રેમ્ણા
 પરિરન્ધું મુદાન્વિતૌ ॥૨૦॥ આયાતૌ નિજદર્શનાર્થમથ તૌ ત્યક્ત્વા
 ગૃહં દૂરતઃ પ્રેમાશ્રુતિલોચનાવતિમુદૌ દૃષ્ટ્વા સ તદ્ભાવવિત્ ।
 ભ્રાતૃસ્નેહવિહીનધીરપિ તદા ભક્તપ્રિયત્વાત્પ્રભુઃ પીઠાદુત્તરતિ
 સ્સ હાસવિકસદ્વક્રામ્બુજઃ સત્ત્વરમ્ ॥૨૧॥ તાવત્તૌ દ્રુતમેત્ય તં
 સ્વપરમપ્રેષ્ટં ક્રમેણાદરાદ્દોભ્યાં સમ્પરિરમ્ય હર્ષવિવશાવાસ્તાં ચિરં
 ભ્રાતરૌ । તૌ સમ્માન્ય યથોચિતં સ ભગવાનન્યાંશ્ચ બન્ધૂન્નિજા-

જનોના મુખથી લગવાનું અતિમાનુષ ઐશ્વર્ય સાંભળીને મનમાં
 મહા વિસ્મય પામેલા, એવા તે ભ્રાતાઓએ વૃત્તાલય પુરને પામીને તેના
 સમીપમાં વિરાજમાન શ્રીહરિને દૂરથી જ દેખ્યા ॥૧૯-૧૯॥ તે ભ્રાતાઓ
 ગૃહમાં શ્રીહરિના નિવાસ સમયે સારીરીતે અનુભવમાં આવેલાં તે તે
 લક્ષણો (મુખલાવણ્ય, નાસિકા નજીક રહેલું તિલનું ચિહ્ન, વામ કર્ણમાં
 શ્યામ બિંદુ વિગેરે) વડે 'આ અમારા સહોદર છે' એમ વિનિશ્ચય કરીને,
 બહુ હર્ષ પામીને પ્રેમોત્કર્ષથી ભેટવા માટે તેમની અભિમુખ દૂરથી દોડ્યા
 ॥૨૦॥ ગૃહ ક્ષેત્ર આરામ આદિક સર્વનો પરિત્યાગ કરીને બહુ દૂરથી
 માર્ગશ્રમને પણ નહિ ગણીને કેવળ નિજદર્શનાર્થે આવેલા, પ્રેમોત્કર્ષને લીધે
 આવી ગએલાં અશ્રુઓથી વ્યાપ્ત નેત્રવાળા, પ્રહર્ષપરિપૂર્ણ એવા ભ્રાતા-
 ઓને ભાળીને તેમના ભાવના અભિજ્ઞ સર્વાંતર આ લગવાનું શ્રીહરિ
 સ્વયં પ્રકૃતિસંસર્ગકૃત ભ્રાતૃસ્નેહે વિહીન છે તથાપિ પોતે લક્ષ્મણ
 હોવાથી તેમના સ્નેહાતિશયને લક્ષમાં લઈને, મંદહાસથી વિકસિત વદ-
 નારવિદવાળા હોઈને તે સમયે સ્વયં સિંહાસન થઈ સત્ત્વર ઉતર્યા ॥૨૧॥
 જેટલાકમાં લગવાન આસન થઈ ઉતરે છે તેટલાકમાં તે રામપ્રતાપ
 ઇચ્છારામ સહોદરો સત્ત્વર સમીપે આવીને, પોતાના પ્રિયતમ તે ભ્રાતા
 લગવાનને બે બાહુમાં ઘાલીને પરમાદરથી અનુક્રમે ભેટીને તેનાથી ઉપ-
 નેલા પ્રહર્ષાતિશયથી બહુ કાળ પરવશ થઈ ગયા. તે પછી તે સહોદરોને
 શ્રીહરિએ કુશળ પ્રશ્નાદિવડે યથોચિત સન્માન કરીને અને બીજા બન્ધુ-

નિમિત્તાદીનપરિરમ્ય સાશ્રુનયનાનાનન્દયામાસ તાન્ ॥૨૨॥ રામ-
પ્રતાપં ડ્યેષ્ટં તં નારાયણમુનિસ્તદા । પ્રણનામ કનિષ્ઠત્વાદિચ્છા-
રામસ્તમાદરાત્ ॥૨૩॥ इतरानपि बन्धून् स्वानेवमेव यथोचितम् ।
ववन्दे भगवान् केऽपि तं नमश्चक्रुस्तसुकाः ॥२४॥ चिरेण दृष्ट्वा
ते सर्वे प्राणप्रेष्ठं तमीश्वरम् । जङ्घुर्विरहजं तापं लेभिरे परमं
सुखम् ॥२५॥ उपवेश्यासने तांश्च भगवान् पीठमास्थितः । पप्रच्छ
स्वागतं तेषां वृत्तान्तं कुशलं तथा ॥२६॥ मुनयोऽथ जनास्ते च

જનોને સન્માન કરીને અને મિત્રજનો પણ પ્રીતિથી મળીને, પોતાના
અંગસ્પર્શને લીધે ઉપજેલા હર્ષાતિશયે કરીને ધારાબંધ પડતાં આનંદાશ્રુ-
ઓથી પરિપૂર્ણ નેત્રવાળા તે સર્વ સંબન્ધિજનોને મહા આનંદ આપ્યો
॥૨૨॥ તે સમયે ભગવાન્ નારાયણમુનિએ લોકમર્યાદાને અનુપાલન
કરવા, પોતાને પ્રણામ કરવા ઉઘમી થએલા મોટા ભાઈ રામપ્રતાપને
નિવારણ કરીને તે મોટા હોવાથી પોતે પ્રણામ કર્યો. ઈચ્છારામે તો કનિષ્ઠ
હોવાથી આદરથી શ્રીહરિને પ્રણામ કર્યો ॥૨૩॥ તે પછી ભગવાને બીજા
પણ બન્ધુઓને એજરીતે યથાયોગ્ય નમસ્કાર કર્યો. તેમાં કેટલાક બન્ધુ-
ઓએ ભગવાનના ચરણમાં પ્રણામને સ્વભાગ્યપરિપાક માનીને અતિ
ઉત્સાહથી તેમને નમસ્કાર કર્યો ॥૨૪॥ તે સર્વે બન્ધુઓએ પ્રાણથક્રી
પણ અતિપ્રિય (ભગવાન્ પ્રાણના પ્રાણ છે એવી શ્રુતિ છે) એવા
સર્વેશ્વર શ્રીહરિને બહુ કાળે નીરખીને બહુ કાળના વિરહજન્ય તાપને
તત્કાળ ત્યાગ કરી દીધો. તે યુક્ત છે, કેમકે અમૃતસાગરમાં સંમગ્ન થએ-
લાનો તત્ક્ષણ સર્વ સંતાપ ટળી જાય છે, આ શ્રીહરિ આનંદામૃતસા-
ગર છે, માટેજ તેઓ પરમ સુખને પામ્યા ॥૨૫॥ તે પછી ભગવાને
બ્રાતાદિ સંબન્ધિજનોને યોગ્ય આસનમાં બેસારીને સ્વયં સિંહાસનમાં
બેસીને તે સર્વેનું સ્વાગત અને બીજું દેશબન્ધુ આદિક સંબન્ધિ કુશળ
વૃત્તાંત પુછ્યું ॥૨૬॥ તે પછી મુક્તાનંદાદિ મુનિઓ, મુકુંદાનંદાદિ
વાર્ણિઓ, સોમવર્મા પ્રમુખ પાર્ષદો, મયારામ હેમંતાસિંહાદિ ગૃહસ્થ સત્સં-
ગિઓ, જયા રમા આદિક અબળાઓ, આ સર્વેએ તે આવેલા રામપ્રતાપ

પાર્ષદા યોષિતસ્તથા । આતરૌ તૌ પ્રમોર્જાત્વા પ્રણેમુસ્તમિવા-
દરાત્ ॥૨૭॥ તતસ્તેષાં નિવાસાર્થં પ્રાસાદં સ ત્વદીદપત્ ।
શુશ્રૂષાયાં યૌવનાશ્વં મુકુન્દં ચાપ્યયુજત્ ॥૨૮॥ તે સર્વેઽપિ
તદૈશ્વર્યં દૃષ્ટ્વા શ્રુત્વા ચ વિસ્મિતાઃ । મેનિરે વાસુદેવં તમાત્મબન્ધું
નરાકૃતિમ્ ॥૨૯॥ યથાસુખં વસન્તિ સ્મ પ્રાસાદે તત્ર તેઽસ્થિલાઃ ।
સ્નાનપાનોપહારાદ્યૈઃ સેવ્યમાના હરિપ્રિયૈઃ ॥૩૦॥ રામપ્રતાપમુખ્યેષુ
પ્રમોર્વન્ધુષુ તેષ્વથ । ગતેષ્વાવાસમીશં તમાનન્દાનન્દ ઝચિવાન્
॥૩૧॥ પૃચ્છામિ ભગવન્નેકં સંશયં ત્વાધુનોદિતમ્ । ય્યેષ્ઠં
સહોદરં વીક્ષ્ય સાકેતાદાગતં તવ ॥૩૨॥ પ્રણેમે સ ત્વયૈવાદૌ
દદે પ્રણમિતું ન સઃ । તત્ર કિં ત્વયિ તદ્ભક્તેર્ન્યૂનતાસ્તિ વૃષાત્મજ !

ઈચ્છારામને પ્રભુ શ્રીહરિના બ્રાતાઓ બાણીને તેમને શ્રીહરિનેજ જેમ
એમ આદરથી યથોચિત પ્રણામ કર્યો ॥૨૭॥ તે પછી ભગવાને તે બન્ધુ-
જનોના નિવાસમાટે રાજોચિત હવેલી અપાવી અને તેમની પરિચર્યામાં
જેબનપગી તથા મુકુંદાનંદવર્ણિની પણ નિયોજના કરી ॥૨૮॥ તે અધાય
રામપ્રતાપાદિ બન્ધુઓ ભગવાનનું અતિમાનુષ ઐશ્વર્ય અનુક્રમે અવલો-
કીને અને ભક્તો થકી સાંભળીને વિસ્મય પામતા થકા આત્મબન્ધુપણે
નરાકારથી અવતરેલા શ્રીહરિને વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણજ માનવા લાગ્યા ॥૨૯॥
શ્રીહરિના પ્રીતિપાત્ર અને તેમની આજ્ઞાને અનુસારેજ વર્તનારા તે જેબન-
પગી આદિકે તે તે સમયે જ્ઞાનપાન ઉપહારાદિ તૈયાર કરી આપવાવડે
સેવા કરેલા તે રામપ્રતાપાદિ અધાય બન્ધુજનો તે હવેલીમાં સુખેથી રહ્યા
॥૩૦॥ રામપ્રતાપપ્રમુખ તે બન્ધુજનો પોતાને નિવાસ સ્થાને ગયા
પછી આનંદાનંદ નામના મુનિ ભગવાન્ શ્રીહરિ પ્રતિ એમ બોલ્યા કે-
॥૩૧॥ હે ભગવન્ ! હું તમોને પુછું છું, મારા મનમાં કોઈ એક સંશય
હમણાં થયો છે, જે આ હમણાં અયોધ્યાનગર થકી આપના મોટા ભાઈ
આવ્યા છે તેમને તમોએ પ્રથમ પ્રણામ કર્યો અને આપને પ્રણામ કરવા
પ્રવર્તેલા પણ તેમને આપે પ્રણામ કરવા દીધો નહિ, તો હે ધર્માત્મજ !
તેમનો પ્રણામ નહિ સ્વીકારવામાં આપને વિષે તેમની ભક્તિની ન્યૂનતા

॥૩૩॥ મર્યાદારક્ષણાર્થે વા સદાચારસ્ય કિં ત્વયા । તથાચરિત-
મેતન્મે વક્તુમર્હસિ સત્પતે ! ॥૩૪॥ તદા સ ભગવાનૂચે સર્વેષાં
શ્રુણ્વતાં ચ તમ્ । અસ્ય ભક્તિર્મયિ મુને ! શ્વાફલ્કેરિવ વર્તતે ॥૩૫॥
આગચ્છન્ ગોકુલં માર્ગે મથુરાયાઃ સ યાદશમ્ । પ્રાપ્તો ભાવં
તાદશં વૈ પ્રાપ્તો ભવતિ મય્યસૌ ॥૩૬॥ ભક્તૌ ન્યૂનત્વશઙ્કાઽતો
માસ્તુ તે મુનિસત્તમ ! । કૃતં પ્રણામાદાનં તુ મર્યાદાસ્થિતયે મયા
॥૩૭॥ ઇતિ વાક્યં પ્રભોઃ શ્રુત્વા સ મહર્ષિસ્તથાઽપરે । સદઃસ્થિતાઃ
પ્રજહ્વપુર્જનાઃ પ્રાપુઃશ્ચ વિસ્મયમ્ ॥૩૮॥ દેશાન્તરેભ્યઃ સમુપાગતાનાં

વર્તે છે કે શું ? અથવા હે સત્પતે ! 'જ્યેષ્ઠં કનિષ્ઠઃ પ્રણમેન્નાગ્રજસ્તુ કની-
યસં' આવા જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠાદિ ધર્મરૂપ મર્યાદા સ્થાપન માટે તમોએ તેવું
આચરણ કર્યું છે કે શું ? આવા મારા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપવાને આપ
યોગ્ય છો ॥૩૨-૩૪॥ એરીતે પુછેલા લગવાન શ્રીહરિ તે સમયે સર્વ
જનોની સન્નિધિમાં એમ બોલ્યા કે-હે મુને ! મારેવિષે આ રામપ્રતા-
પની ભક્તિ ન્યૂન નથીજ, અકૂરની ભક્તિ શ્રીકૃષ્ણ વિષે જેવી હતી તેવીજ
મારે વિષે એમને પરા ભક્તિ વર્તે છે, કંસની આજ્ઞાએ કરીને મથુરા
થકી ગોકુળ પ્રતિ આવતાં અકૂરજીને માર્ગમાં કૃષ્ણને વિષે જેવો પ્રેમાનુ-
બન્ધ પ્રકટ્યો હતો તેવોજ આ રામપ્રતાપનો મારેવિષે પરમ પ્રેમાનુ-
બન્ધ વર્તે છે ॥૩૫-૩૬॥ તો હે મુનિસત્તમ ! એમની મારેવિષે ભક્તિ
ન્યૂન છે એવી શંકા તમારે કાઢીજ નાંખવી, તે આ રામપ્રતાપ તો
ભક્તિપરવશ થઈને મને નમસ્કાર કરવા તત્પર થયા હતા પણ મેંજ
ધર્મમર્યાદાના સ્થાપન માટે રોકી રાખ્યા હતા. (જે હું ધર્મમર્યાદાનો
વ્યતિક્રમ કરું તો આ લોક અવળા માર્ગમાં પ્રવર્તીને વિનષ્ટ થઈ જાય)
॥૩૭॥ હે રાજન્ ! આવું પ્રભુ શ્રીહરિનું વચન સાંભળીને તે આનંદા-
નંદ મહર્ષિ તથા બીજા પણ સભામાં એઠેલા જનો પ્રહર્ષ પામીને લગવા-
નના ધર્મમર્યાદા સ્થાપનની પ્રવૃત્તિને અનુગુણ માનુષ ભાવના અનુકરણથી
વિસ્મય પામ્યા ॥૩૮॥ હે નરેશ ! વૃત્તાલય પુરમાં દેશાંતર થકી આવેલા
સર્વ કોઈ જનોને તે દશમી દિવસે લગવાન શ્રીહરિના સાક્ષાત્કારથી

તસ્મિન્ દિને તત્ર નરેશ ! નૃણામ્ । હરીક્ષણાનન્દમયેણ તેષાં
માર્ગશ્રમાર્તિસ્તુ તિરોહિતાઽભૂત્ ॥૩૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણ-
ચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે રામપ્રતાપાદિભગવદ્બન્ધુજ-
નાગમનનિરૂપણનામૈકોનપચ્ચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૪૯॥

સુપ્રત ઉવાચ—પુરે તત્ર હરેઃ પૌરાઃ સેવાયાં નૃપ ! તત્પરાઃ । બભૂવુઃ
સાનુગમુનેર્ભક્તા દાયાદયો દ્વિજાઃ ॥૧॥ યૌવનાશ્વઃ સુન્દરશ્ચ
જૂષસ્તક્ષા ચ બાદરઃ । શ્લોકાદયઃ ક્ષત્રવીરા ભક્ત્યા પર્યચરંશ્ચ
તમ્ ॥૨॥ કુબેરો રણછોડસ્તં મૂલજિદ્ધયજિન્મુખાઃ । વૈશ્યા
નારાયણગિરિર્ગોસ્વામી ચ સિષેવિરે ॥૩॥ રણ્યાતા જિતે દ્વે ચ
માન્યા રામાદયઃ સ્ત્રિયઃ । ભક્તાસ્તત્પરિચર્યાયાં બભૂવુસ્તત્પરાસ્તદા
॥૪॥ અથ પ્રીતઃ સ ભગવાનેકાદશ્યા ઉપોષણમ્ । પરેશ્વરસ્તીત્ય-

ઉપજેલા આનંદાતિશયને લીધે માર્ગમાં આલવાના પ્રયાસની ખીડા તો
સમય વિનષ્ટ થઈ ગઈ ॥૩૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રક-
રણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે રામપ્રતાપાદિભગવદ્બન્ધુજનાગમન-
નિરૂપણનામૈકોનપચ્ચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૪૯॥

૧અધ્યાય ૫૦ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે નૃપ ! વૃત્તાલયપુરમાં વિરાજમાન, પાર્ષદ-
વૃન્દ મુનિવૃન્દે સહિત ભગવાન શ્રીહરિની સેવામાં પુરવાસી દાય આદિક
લક્ષ્મી પ્રાહ્મણો, યૌવનાશ્વ, (જેખન) સુંદર જૂષો તથા બાદર ખોડો
આદિક વીર ક્ષત્રિયો, કુબેર રણછોડ મુળજી લયજી વિગેરે વૈશ્યો,
ગોસ્વામી નારાયણગિરિ, આ સર્વે લક્ષ્મી પોતાના અધિકારને અનુસારે
પરા લક્ષ્મી પ્રવર્ત્યા હતા ॥૧-૩॥ રણ્યાતા, જે જીતા નામની, માન્યા,
રામા આદિક અખળાઓ તે સમયે લક્ષ્મી ભગવાનની પરિચર્યામાં

૧ આ અધ્યાયમાં પોતાની આજ્ઞાથી જમવામાં પ્રવર્તેલા, પોતાના કરત-
ળના પ્રસાદને ઈચ્છતા મુનિ પાર્ષદાદિકને ભગવાને આપેલો મહા ભોજનાનંદ
અનુવર્ણવ્યો છે.

નુગાન્મોજયિષ્યજ્ઞગદ તાન્ ॥૫॥ હે સોમ ! સૂર ! સ્વદ્વાજ્ઞ ! માન્ત્રિકાલર્ક ! મૂલજિત્ ! । સાયન્તનાશનં કર્તુમિચ્છા ચેદ્ભૂત સત્ત્વરમ્ ॥૬॥ એકાદશ્યસ્તિ મહતી શ્વો નૂનં ધાત્રિકામિધા । અન્નાનિ નૈવ ભક્ષ્યાણિ યત્ર નારાયણાશ્રિતૈઃ ॥૭॥ इति श्रुत्वा प्रभोर्वाक्यं वीक्षमाणाः परस्परम् । उपवासावश्यकतां विदन्तस्तेऽब्रुवन्निदम् ॥૮॥ पार्षदा ऊचुः—स्वामिन्मार्गे लङ्कुकादि ग्रामे वै पिप्पलावने । अत्तं तेन क्षुधा सम्यङ्गोदरे विद्यतेऽधुना ॥૯॥ तथापि स्वामिनो वाक्यं पालनीयं हि सेवकैः । अस्यामस्तेन भगवन्भक्ष्यं किञ्चित्तु

પ્રવર્તીને તદેકતત્પર થઈ હતી ॥૪॥ ત્યારપછી ભગવાન્ પરદિને એકાદશીનો ઉપવાસ અવશ્ય કરવાનો આવવાનો હોવાથી પોતાના અનુયાયીઓના ક્ષુધાપરિશ્રમને ટાળવામાટે તે સમયે જમાડશે એવા થકા તેમના પ્રતિ પ્રીતિથી એમ બોલ્યા કે—॥૫॥ હે સોમવર્મન ! હે સૂરવર્મન ! હે ખટ્વાંગ ! હે માન્ત્રિક ! હે અલર્ક ! હે મૂળજિત્ ! અને જે બીજા અહીં અમારા પાર્ષદો છે, તે તમો સર્વને હું સંબોધ આપું છું કે—આવતી કાલેજ એકાદશી મોટી ધાત્રી નામની છે, તે દિવસે નારાયણના સમાશ્રિતોએ પ્રસાદભૂતપણુ અન્નાદિક નજ ભક્ષણુ થાય. તો સાયંસમયપ્રાપ્ત ભોજન કરવાની તમારે ઇચ્છા જો હોય તો સત્ત્વર બોલો, અન્યથા કદાચિત્ ક્ષુધા પીડા પમાડે, તો એકાદશી ઉપોષણુ વ્રતનો વિભંગ ન થાય એમ અવશ્ય કરો ॥૬-૭॥ હે રાજન્ ! આવું મહાપ્રભુનું અમૃતતુલ્ય વચન સાંભળીને તે સોમવર્માદિ પાર્ષદો એક બીજાના મુખ સામું જોતા થકા ભગવાનની આજ્ઞાને અનુસારેજ વર્તવારૂપ ધર્મશીલ હોવાથી એકાદશી ઉપવાસની અવશ્ય કર્તવ્યતાનો વિનિશ્ચય કરીને એમ બોલ્યા કે— ॥૮॥ હે સ્વામિન્ ! માર્ગમાં પિપ્પલાવ્ય ગામમાં અમો લલ્કુકાદિ ભક્ષ્ય જમ્યા છીએ, માટે હમણાં તો ઉદરમાં ક્ષુધા નથીજ વર્તતી ॥૯॥ હે ભગવન્ ! આપના પ્રસાદનો મહિમા એકાદશી ઉપોષણુ થકી પણ અધિક ફળ આપનારો છે એમ જાણતા પણ અમો સદ્ધર્મપ્રવર્તક આપની આજ્ઞાના અનુયાયી હોઈને, તે આજ્ઞાનુવર્તનજ પરમ ધર્મ આત્મસ્વરૂપને

સામ્પ્રતમ્ ॥૧૦॥ ત્વત્પ્રસાદસ્ય માહાત્મ્યમેકાદશ્યધિકં પ્રભો ! ।
 જાનીમોઽથાપિ તે પ્રીત્યૈ નૈવાત્સ્યામઃ પરેઽહનિ ॥૧૧॥ શ્રુત્વેતિ
 વચનં તેષાં તદિદ્ગિતવિદીશ્વરઃ । કોઽસ્તિ પૌરજનોઽત્રેતિ પ્રહસન્નુ-
 ત્થિતોઽબ્રવીત્ ॥૧૨॥ વદ્ધાઞ્જલિપુટસ્તાવત્કુબેરઃ પ્રાહ તં વચઃ ।
 એષ દાસોઽસ્તિ ભગવન્નાશા દેયા યથારુચિ ॥૧૩॥ તમાહ ભગવાન્
 પાકઃ કારિતોઽસ્ત્યત્ર વા ન વા । સ પ્રાહ સિદ્ધ એવાસ્તિ પાકોઽત્ર
 ક્ષીરિકાતલે ॥૧૪॥ ગણેશજયરામાદ્યૈર્વિપ્રૈઃ સત્ત્વરકારિભિઃ ।
 પ્રચુરાજ્યસિતાઃ કૃત્વા સ્થાપિતાઃ સન્તિ ગોલકાઃ ॥૧૫॥ ઓદન-
 શ્ચાઢકીસૂપઃ કથિકા વટિકાન્વિતા । વ્યઞ્જનાનિ વિચિત્રાણિ
 કૃતાનિ સન્તિ ભૂરિશઃ ॥૧૬॥ તચ્છ્રુત્વા વચનં તસ્ય પાકશાલાં
 સ સત્ત્વરમ્ । ગત્વા દૃષ્ટ્વા હરિઃ પાકં ચિન્તયામાસ ભૂપતે ! ॥૧૭॥

અનુરૂપ છે એમ માનીને, આપનીજ પ્રીતિ માટે આવતી કાલે એકાદ-
 શીનો ઉપવાસ અવશ્ય કરીશું. તેમજ હે પ્રભો ! ક્ષુધાઆધા અમોને
 નથી વર્તેતી તોપણ આપ સ્વામિની આજ્ઞા અમો સેવકોએ અવશ્ય
 પાળવી જોઈએ, તો હાલમાં કિંચિત્ લક્ષ્ય તો જમીશું ॥૧૦-૧૧॥ ઉપો-
 પણપ્રતના અનભ્યાસી તે સોમવર્માદિ પાર્ષદોનું આવું વચન સુંળીને તેમના
 હૃદયગત અભિપ્રાયને જાણતા ભગવાન્ કિંચિત્ હસતા હસતા આસનમાં
 ઉઠીને ‘આ સલામાં કોઈ પણ વૃત્તાલય પુરવાસી જન છે ?’ એમ બોલ્યા
 ॥૧૨॥ તેજ સમયે કુબેર પટેલ ઉભા થઈને બે હાથ જોડીને વચન બોલ્યા
 કે-હે ભગવન્ ! આ આપનો દાસ હાજર વર્તે છે તો યથારૂચિ આપ આજ્ઞા
 આપો ॥૧૩॥ તે પછી ભગવાને પણ કુબેરભાઈને પુછ્યું કે-આ પુરમાં
 રસોઈ કરાવી છે કે નહિ ? કુબેર ભાઈએ કહ્યું કે-હે ભગવન્ ! રાયણતળે
 પાકશાળામાં રસોઈ તૈયાર થઈ ગઈ છે ॥૧૪॥ જલદી પાકક્રિયામાં
 કુશળ ગણેશ જયરામ આદિક વિપ્રોએ ઘણું ઘી સાકરે મિશ્રિત મોદકો
 કરીને રાખી મુક્યા છે તથા ભાત, તુવેરની દાળ, વડીઓએ યુક્ત કઢી
 અને વિવિધ પુષ્કળ શાકાં કરી મુક્યાં છે ॥૧૫-૧૬॥ હે ભૂપતે ! કુબેર
 પટેલનું આવું વચન સાંભળીને ઝટ પાકશાળામાં પ્રવેશ કરીને,

પ્રસાદમાહાત્મ્યવિદાં પત્નીનાં ત્યાગિનાં તથા । एतेषां खलु नैतावान्
 पाकः पर्याप्त ईक्ष्यते ॥१८॥ ततो हरिर्यौवनाश्वं कर्णे प्राह पुरा-
 द्रुतम् । आनाय्यतां पिण्डकादि भक्ष्यमन्यत् घृतादि च ॥१९॥
 तेनाथ प्रेरिताः प्रेष्याः पुरं गत्वैव सत्वरम् । भृत्वा भक्ष्याणि
 पात्रेषु गृहीत्वा तानि चाययुः ॥२०॥ तावद्भगवतः प्रीत्यै जनाः
 सूर्यपुरागताः । पर्पिकापिण्डकापूर्णपात्रस्कन्धा उपाययुः ॥२१॥
 समयोचितसेवां तां दृष्ट्वा तेषां हसन्हरिः । प्रसन्नः प्रशशंसैव
 भालचन्द्रमुखास्तु तान् ॥२२॥ माथुरास्तावदेत्याशु हरेश्वरणयोः
 पुरः । भीता इवापरिचयाच्चक्रुः पिण्डकपर्वतम् ॥२३॥ ततोऽति-
 हृष्टः स महामुनीशः सर्वान् समाहूय च पार्षदान्स्वान् । इहासतां

તૈયાર થએલો સમગ્ર પાક જોઈને, 'પ્રસાદમાહાત્મ્યને જાણનારા
 આ મુનિ પાર્ષદાદિકને આટલો પાક પર્યાપ્ત નહિ થાય' એમ મનમાં
 વિચારીને શ્રીહરિએ જોળનપગીના કાનમાં કહ્યું કે-આ થકી બીજું
 પેડા આદિક લક્ષ્ય અને ઘણું ઘૃતાદિ સત્વર પુરમાંથી મંગાવો
 ॥૧૭-૧૮॥ તે પછી અનુજાને અનુસારે જોળનપગીએ પ્રેરેલા પરિચા-
 રકો પુરમાં સત્વર પ્રવેશ કરીને પેડાપ્રમુખ લક્ષ્ય તાંબા પિતળના
 વિશાળ થાળમાં સ્વયં ભરીને તેને માથે લઈને શ્રીહરિ સમીપે આવ્યા
 ॥૨૦॥ એજ અવસરમાં સૂર્યપુરથકી આવેલા ભાલચંદ્રાદિ ભાવિક લક્ષ-
 જનો ભગવાનની પ્રસન્નતામાટે ખરફી પેડાથી ભરેલાં પાત્રો પોતાના ખલા-
 ઉપર મુકીને ભગવાન પાસે આવ્યા ॥૨૧॥ સુરતપુરવાસી હરિભક્તોની
 તે સમયસમુચિત સેવાને જોઈને તેમની ઉપર પ્રસન્ન થએલા ભગવાને
 મંદહાસ કરતા થકા તે ભાલચંદ્રપ્રમુખ ભક્તોની બહુ પ્રશંસા કરી ॥૨૨॥
 તેટલાકમાંજ મથુરાપુરના હરિભક્તોએ આવીને ભગવાન સાથે બહુ કાળના
 પરિચયના અભાવને લીધે લય પામ્યા હોય એમ ધીમે ધીમે આવીને
 ભગવાનના ચરણસન્નિધિમાં ભેટતરીકે આણેલો પિંડકપુંજ પર્વતને
 આકારે કર્યો ॥૨૩॥ ત્યારપછી મુનિજનેશ્વર ભગવાન અતિહર્ષ પામીને
 પોતાના સર્વ પાર્ષદોને બોલાવીને 'તમો સર્વે યથાયોગ્ય પંક્તિબંધ અહીં

મોક્ષમરં ભવન્તો યથોચિતં પક્ષિશ્ચ ઇત્યુવાચ ॥૨૪॥ ઉપાવિશંસ્તે
 શુચયોઽથ ભૂત્વા હર્યાજ્યા પક્ષિશ્ચ એવ સર્વે । તાવદ્વિચિન્ત્ય
 પ્રભુરાજુદાવ મુનીનપિ સ્વાનનુગાંશ્ચ મોક્ષમ્ ॥૨૫॥ હર્યાજ્યા-
 ઽતિદૃષ્ટા યુગપદપદ્મતસ્વાસનસ્થાનકન્થા ઉત્ફુલ્લામ્ભોજવક્રાઃ
 કરધૃતકરકાન્ધૂનયન્તોઽતિવેગાત્ । પશ્ચાર્દ્રા મોક્ષમાયુર્હરિવ-
 દનદશઃ સાધુસંઘા હસન્તો મિક્ષાપાત્રાણિ હર્ષાદ્રુતપદગમના
 વિભ્રતસ્તે શુચીનિ ॥૨૬॥ તાનાગતાન્પ્રણમતો મુકુન્દો હર્યનુજ્યા ।
 યથોચિતં યથાસ્થાનમુપાવીવિશદસ્યયઃ ॥૨૭॥ તતઃ સૂતા માગ-
 ધાશ્ચ ગાયકા વાદ્યવાદકાઃ । નિષેદુર્મોક્ષમાગત્ય વન્દિનશ્ચાજ્યા
 હરેઃ ॥૨૮॥ દીપાનાં રાજયસ્તત્ર વમ્ભૂર્હિં સહસ્રશઃ । દુર્ગાણ્યાસ-

જમવામાટે જલદી બેસી જવ' એમ બોલ્યા ॥૨૪॥ તે પછી તે સર્વે
 પાર્ષદો પાણિપાદનું પ્રક્ષાલન કરી પવિત્ર થઈ હરિની આજ્ઞાથી જમવા
 માટે પંક્તિબંધ બેસી ગયા. આ અવસરમાં લગવાને 'સાધુઓને પણ
 જમાડવા બેઠાએ અને તેઓ પ્રથમ પંક્તિને યોગ્ય છે' એવો વિચાર કરીને
 પોતાસાથે આવેલા અને દેશાંતરમાંથી આવેલા તે મુનિઓને પણ જમવા
 વાસ્તે બોલાવ્યા ॥૨૫॥ શ્રીહરિએ બોલાવેલા, બોલાવામાત્રથી અત્યંત
 આનંદ પામેલા, એક સાથેજ પોતપોતાનાં આસનસ્થાન કંથાનો તેની
 તેજ સ્થિતિમાં જેમણે ત્યાગ કરી દીધો છે, પ્રહર્ષથી પ્રકુલિત મુખકમળ
 જેમનાં છે, પોતપોતાના હસ્તમાં ધારેલાં કમંડળાંને હલાવતા, કાષ્ઠ તું-
 બીનાં શુદ્ધ ભિક્ષાપાત્રોને ધારી રહેલા, લગવત્રપ્રસાદમાં સમધિક આદરને
 લીધે તીવ્ર વેગથી જલદી ચાલી આવતા, લગવાનના વદનારવિંદનેજ
 બેઠા રહેલા એવા સાધુસંઘો પંચાર્દ્ર-પાણિપાદનું પ્રક્ષાલન અને આચમન
 કરીને જમવામાટે હસતાહસતા આવ્યા ॥૨૬॥ જલદી જમવામાટે
 આવેલા, શ્રીહરિને પ્રણામ કરતા તે સાધુસંઘોને લગવાનની આજ્ઞાથી
 મુકુંદાનંદ વર્ણિએ 'હું શ્રીહરિનો મુખ્ય સેવક છું' એવા ગર્વે વર્ણત થઈને
 યથોચિત યથાસ્થાન બેસારી દીધા ॥૨૭॥ તે પછી લગવાનની આજ્ઞાથી
 સૂતા માગધ ગાયક વાદ્યવાદક બન્દિ આદિક બીજાઓપણ આવીને જમવા

ન્પ્રેક્ષકાણાં ભોજકાનમિતો નૃણામ્ ॥૨૯॥ મર્યાદયોપવિષ્ટેષુ તેષુ
 સર્વેષુ પક્લિશઃ । આજ્ઞાપયામાસ વિભુઃ પરિવેષ્ટું દ્વિજાંસ્તતઃ ॥૩૦॥
 દક્ષા દ્વિજા યે શતશઃ પ્રીતયે સદુરોઃ પ્રભોઃ । વદ્ધકચ્છાઃ
 ક્ષણેનૈવ ચક્રુસ્તે પરિવેષણમ્ ॥૩૧॥ દત્ત્વાદૌ ભોજ્યપાત્રાણિ તતસ્તે
 જલગર્ગરીઃ । ગૃહીત્વા વિભરામાસુરુદપાત્રાણિ સત્ત્વરમ્ ॥૩૨॥
 તતઃ પક્લિક્રમેણૈવ યથોચિતમસમ્પ્રમાઃ । અન્યોન્યાસ્પૃષ્ટશાકાદિ
 પરિવેષણમાચરન્ ॥૩૩॥ દૃષ્ટ્વાથ ગૌર્જરીં રીતિં પરિવેષણચાતુરીમ્ ।
 પાશ્ચાત્યા જહસુઃ કેચિત્પ્રશંસંસુશ્ચ દાક્ષિણાઃ ॥૩૪॥ વ્યજ્જનાનિ

માટે બેસી ગયા ॥૨૯॥ તે સમયે તે પંક્તિસ્થળમાં દીવાઓની પંક્તિઓ
 હજારોહજાર થઈ હતી. ભોજક જનસમાજની યોગરદમ ભોજનસંભ્ર-
 મનો નિરીક્ષક જનસમુદાય ઘાટા કીધા જેવો ગોઠવાયો હતો ॥૨૯॥ તેઓ
 સમસ્ત યથામર્યાદા પંક્તિબંધ બેસી ગયા પછી ભગવાને અનુરા
 આપેલા, પીરસવામાં પ્રવીણ તે પાચક વિપ્રો સોએસો સદ્ગુરુ તે શ્રીહ-
 રિની પ્રસન્નતા માટે કટિબંધનથી દૃઢ કમ્બ બાંધીને ક્ષણમાંજ સર્વને
 પીરસી વળ્યા ॥૩૦-૩૧॥ તેનો ક્રમ કહે છે—તે રસોયા વિપ્રો પ્રથમતો
 ભોજનપાત્ર-પતરાળાં પડીયા આપીને, પછી જળ ભરેલી ગાગર્યો ગ્રહણ
 કરીને જલદી પાનીયપાત્રમાં પાણી પુરાવીને, પછી વ્યથતા વિના પંક્તિના
 અનુક્રમથીજ યથોચિત શાકાદિકનો એક બીજને સ્પર્શ ન થાય એમ
 જુદું જુદું પીરસવા મંડયા ॥૩૨-૩૩॥ તે સમયે તે આ ગુજરાત દેશની
 પીરસવાની ચાતુરીને જોતા અને પાકવિચિત્રતાને નહિ જાણતા પશ્ચિમ
 દેશના જનો ‘આ અનેક પ્રકારનું જુદું જુદું શું પીરસે છે ? વિવિધ શાક
 પાકના અલ્પઅલ્પ પીરસણથી ભોજનપાત્રને પરિપૂર્ણ કરે છે પણ
 એક જાતના ઘી શર્કરાપ્રાય મોદક શીરો આદિક હરકોઈ એક રાશિથી
 પરિપૂર્ણ કેમ કરતા નથી ?’ એમ વિચારીને પોતાના દેશમાં તેનો અભાવ
 છે માટે વિસ્મય પામીને હસવા લાગ્યા અને વિવિધ શાક પાકાદિકના
 રસના અલિપ્ત દાક્ષિણાયોતો પ્રશંસા કરવા લાગ્યા ॥૩૪॥ સર્વના પાત્રોમાં
 પીરસેલાં વિવિધ વ્યંજનો અને અરણી પેડા લાડુઓ પાત્રની વિશાળતાને

વિચિત્રાણિ પર્ણપિણ્ડકલઙ્કુકાઃ । સર્વેષામેવ પાત્રેષુ નાઽઽપુરન્યો-
ન્યમિશ્રતામ્ ॥૩૫॥ સર્વં સર્વેષુ પાત્રેષુ પરિવેષિતમીશ્વરઃ । વિલો-
ક્યાજ્ઞાપયામાસ મોક્તું સર્વાન્નિજાશ્રિતાન્ ॥૩૬॥ સુસ્વાદુ ભોજનં
પ્રીત્યા કુર્વન્ન્યસ્તેભ્ય ઈશ્વરઃ । લઙ્કુકાન્ દાપયામાસ પિણ્ડકાંશ્ચ
પુનઃ પુનઃ ॥૩૭॥ તૃપ્તાન્ સર્વાન્ સદન્નૈસ્તાનિચ્છતઃ સ્વકરાર્પિતમ્ ।
જ્ઞાત્વા સ્વયં શુચિર્ભૂત્વા ચકાર પરિવેષણમ્ ॥૩૮॥ તૃપ્તાનામપિ
તેષાં તત્પ્રાપ્તં ભગવતઃ કરાત્ । નાભૂદરોચકં કિશ્ચિલ્લઙ્કુકાદિ
મુહુર્મુહુઃ ॥૩૯॥ ઓદને ભુજ્યમાનેઽથ ધારયૈવ દદદ્ધૃતમ્ । રુચિ
સમાપયામાસ તેષાં વૈ ભોજને પ્રભુઃ ॥૪૦॥ તત્ક્રાન્તં ભોજનમિતિ

લીધે અને પીરસનારાની કુશળતાને લીધે પરસ્પર મિશ્રભાવને નજ
પામ્યા ॥૩૫॥ સર્વનાં સર્વ પાત્રોમાં સર્વ પાક પીરસાઈ ગએલો જોઈ
જાણીને ભગવાને સર્વ નિજાશ્રિતોને જમવાની આજ્ઞા આપી ॥૩૬॥ સ્વતઃ
સ્વાદુ અને વળી ભગવત્પ્રસાદ હોવાથી સુસ્વાદુ ભોજ્ય વસ્તુને પ્રીતિથી
જમતા તે મુચિઆદિકને દર્શનદાન માટે પંક્તિમાં વિચરતા ભગવાને લઙ્કુ
પિંડક ફરીફરી પ્રીતિથી પીરસાવ્યા ॥૩૭॥ સુસ્વાદુ અન્નથી તૃપ્ત થયા
છે તથાપિ પોતાના હસ્તતળથી સાક્ષાત્ સમર્પેલા સુપાવન મોદકાદિકને
જમવા ઇચ્છતા તે સર્વેને જાણીને ભગવાન્ સ્વયં હસ્તપાદની શુદ્ધિ કરીને
પીરસવા લાગ્યા ॥૩૮॥ અત્યંત તૃપ્ત થએલાપણુ તેઓને ભગવાનના
કરતળથી વારંવાર પ્રાપ્ત થતું તે લક્ષ્ય લઙ્કુકાદિ કાંઈપણુ અરૂચિકર
ન થયું કિંતુ ભુખાળવાની પેઠે અતિરૂચિકર થયું ॥૩૯॥ ભાત જમવાનો
આરંભ થતાં ભગવાને ધારાથીજ ઘણું ઘૃત પિરસીને ભોક્તાઓની ભોજ-
નમાં રૂચિ સંપૂર્ણ કરી ॥૪૦॥ તે સમયે 'તકાંતં ખલુ ભોજનં' ભોજનને
અંતે તો અવશ્ય તક (છાસ) જોઈએ' એમ સાલિપ્રાય પરસ્પર બોલતા
સોમાદિ પાર્ષદોને 'તકના ઉચ્ચારણુ મિષથી એમને દુધ જોઈએ છીએ'
એમ તેમના હૃદયગત અલિપ્રાયને જાણતા ભગવાને દળેલી શુદ્ધ સાકરે
સહિત દુધ પાચું. (તે પાર્ષદો પયઃપ્રિય હોવાથી સોપહાસ તક શબ્દથી
પયને સૂચવતા થકા 'તકાંતં ભોજનં' એમ બોલ્યા. તેમના આવા અલિ-

વદતઃ પાર્ષદાનથ । સશર્કરં પયોઽપિવ્યત્તર્હોઙ્ગિતવિદીશ્વરઃ ॥૪૧॥
 નિષિચ્યમાનં હરિણા પયઃ પાત્રેષુ ધારયા । આપૂર્ય તાનિ ભૂમૌ ચ
 પ્રયાતિ સ્મ તતસ્તતઃ ॥૪૨॥ સમ્મુખસ્થસ્ય સોમસ્ય પયઃશ્વેતાસ્યદ-
 ર્શનાત્ । મૃશં જહાસાલર્કસ્તુ સ્વયં ભૂયઃ પયઃ પિબન્ ॥૪૩॥ પાત્ર-
 મસ્યાપતદ્ભૂમાવદ્દહાસં પ્રકુર્વતઃ । અહસત્તેન ભગવાન્હાસયન્નશ્ન-
 તોઽશ્વિલાન્ ॥૪૪॥ એવમાનન્દયન્મક્તાન્ભોજયામાસ સોઽનઘ ! ।
 સન્તૃપ્તાંસ્તાંશ્ચ વિજ્ઞાય ચક્રે સ્વકરશોધનમ્ ॥૪૫॥ અન્યોન્ય-
 સ્યોપરિ જનાઃ સ્વપાદસ્પર્શકામ્યયા । પતિષ્યન્તીતિ તત્સ્થાનાદ્ઘ-
 ન્તુમૈચ્છદ્ધરિસ્તતઃ ॥૪૬॥ અથોચૈસ્તાન્ હરિઃ પ્રાહ પ્રેક્ષકા
 ભોજકાશ્ચ ભો ! । સ્વં સ્વં સ્થાનં પ્રયાતાઘ શ્વશ્ચાઽઽયાયાત
 સત્ત્વરમ્ ॥૪૭॥ ભવન્તઃ સમ્યગશ્નન્તુ પાચકાઃ પરિવેષકાઃ । इति

પ્રાયને આ ભગવાનજ જાણતા હોવાથી પયઃપાન કરાવ્યું) ॥૪૧॥ તે
 સમયે ભગવાને પાત્રોમાં ધારાથી રેડવા માંડેલું પય તે પાત્રો ભરાઈ જતાં
 ભૂમિ ઉપર અહીં તહી વહેવા લાગ્યું ॥૪૨॥ સન્મુખ બેઠેલા સોમવર્માનું
 પયઃપાનથી ધોળુ થએલું મુખ દેખીને અલર્ક ભક્ત ફરીથી પણ પયઃપાન
 કરતા થકા બહુ હસવા માંડ્યા ॥૪૩॥ તે સમયે ખડખડાટ હાસ કરતા
 તે અલર્કના કરથડી પયઃપાનપાત્ર પૃથ્વી ઉપર પડી ગયું, તેથી
 જમતા સમસ્ત જનોને હસાવતા ભગવાન્ બહુ હસવા લાગ્યા ॥૪૪॥ હે
 રાજન્ ! એરીતે ભક્તજનોને આનંદ આપતા થકા તેમને જમાડીને તેમને
 અત્યંત તૃપ્ત થએલા જાણીને ભગવાને પોતાના હસ્તની શુદ્ધિ કરી ॥૪૫॥
 તે પછી ભગવાન્ આ સર્વે જનો મારા ચરણારવિંદના સ્પર્શની 'હું પહેલો
 હું પહેલો સ્પર્શ કરું' એવી સ્પૃહાથી પરસ્પર ઉપરાઉપરી પડતા થકા
 આવશે, તો આ સ્થાન થકી જતા રહેવું, એવો વિનિશ્ચય કરીને તે જનો
 પ્રતિ ઉચ્ચ સ્વરથી બોલ્યા કે-હે મારાં દર્શન કરનારા જનો ! તથા હે
 મુનિપ્રમુખ જમનારા જનો ! તમો સર્વે આજ પોતપોતાને નિવાસ સ્થળે
 જાઓ, તે આવતી કાલે મારાં દર્શન કરવા ફરી સત્ત્વર આવો ॥૪૬-૪૭॥
 એરીતે તે સર્વેને અનુશા આપીને અને પાચકો તથા પરિવેષકોને પણ

ચાજ્ઞાપયામાસ પાંચકાદીનપિ પ્રભુઃ ॥૪૮॥ इत्यनुज्ञाप्य तान्सर्वा-
न्भक्तकल्पद्रुमः प्रभुः । जय सच्चिदानन्देति प्रोच्य स्वं पीठमाययौ
॥४९॥ सम्यग्भुक्तीक्षणेन प्रमुदितवदनः स्वीयपादाश्रितानां
पश्यन्बद्धाञ्जलीस्तानतिमधुरदशा भक्तनारीनरौघान् । कट्यां
दत्तैकपाणिश्चपलतरपदैर्धावितस्वानुयायी बिभ्रद्दोष्णा च वेत्रं
हरिरखिलगुरुः पीठमध्यारुरोह ॥५०॥ भुक्त्वाऽऽचान्ताश्च ते
सर्वे पार्षदाद्या मुहुर्मुदा । वीक्षमाणा हरिं दूरात्स्वं स्वं स्थानं
ययुस्ततः ॥५१॥ उच्चपीठं समासीने तदा योगीश्वरे प्रभौ ।
जनसङ्घो नृपागच्छद्भृगुकच्छपुराद्भुतम् ॥५२॥ प्रणम्य स हरिं
भक्त्या मानितस्तेन सादरम् । उपहारानुपानीतानर्पयामास

‘તમો સર્વે સારી રીતે જમો’ એમ આજ્ઞા આપીને, ભક્તોના મનોરથો પૂરવામાં કલ્પવૃક્ષરૂપ તે આ મહાપ્રભુ શ્રીહરિ ‘જય સચ્ચિદાનંદ’ એમ બોલીને પોતાના સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૪૮-૪૯॥ તે સમયની શ્રીહરિની દિવ્ય શોભાને અનુવર્ણવે છે-પોતાના ભક્તોને ભુક્તિ મુક્તિ આપનારા, ભક્તજનોએ રૂઢી રીતે પ્રીતિપૂર્વક કરાતા પોતાના પ્રસાદના ભોજનના નિરીક્ષણથી આનંદિત મુખારવિંદવાળા, એ હાથ બેડીને દર્શન- માટે ઉભા રહેલા અપરિમિત ભક્ત નરનારીઓને પ્રેમ મધુર દૃષ્ટિવડે નિરીક્ષણ કરતા, કટિતટ ઉપર એક ડાબા હાથને ધારી રહેલા, ઝટઝટ પગલાં મુકવાવડે પોતાના અનુયાયિઓને દોડાવતા, જમણા કરમાં નેતરની નાની સોટીને ધારી રહેલા, સમસ્ત જગતના સદ્ગુરૂ લગવાન શ્રીહરિ પોતાના સિંહાસનમાં સંરાજમાન થયા ॥૫૦॥ પાર્ષદપ્રમુખ તે સર્વે ભક્તજનો જમીને ચળુ કરવાપૂર્વક હસ્તમુખની શુદ્ધિ કરીને, સિંહાસનમાં વિરાજમાન લગવાનને પ્રહર્ષથી દૂર થકીજ વારંવાર ભક્તિ વિનયસહિત નિ- રખતા થકા તે સ્થળ થકી પોતપોતાને નિવાસસ્થાને ગયા ॥૫૧॥ હે નૃપ ! મહાયોગીશ્વર પ્રભુ શ્રીહરિ ઉન્નત સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા તે સમયે ભૃગુકચ્છપુર થકી હરિજનસંઘ ઉતાવળથી આવીને લગવાનને ભક્તિથી પ્રણામ કરીને તેમણે યથાયોગ્ય સત્કાર કર્યો થકો તેમના ચરણની સન્નિ-

તત્ક્ષણમ્ ॥૫૩॥ વિલમ્બકારણં પૃષ્ઠસ્તદાનીં હરિણા સ ચ ।
 ગન્ત્રીભક્તં મહીનદ્યામુક્તવાવાસાય જગ્મિવાન્ ॥૫૪॥ તદર્પિતાનિ-
 શ્વુદળાન્સુવર્ણકદલાનિ ચ । વીક્ષ્યામૃતફલાનીશઃ સ્વપુરસ્તાદ-
 વૈક્ષત ॥૫૫॥ સ્વસ્ય પૌરાણિકં વિપ્રં દૃઢાબ્દ્ધકર્ટિ સ્થિતમ્ । નતાંસં
 મયરામં ચ નાચિકેતં સમૈક્ષત ॥૫૬॥ પ્રયાગજિતમાહાથ પ્રહસ-
 ન્મગવાન્વચઃ । અદ્યાશનેચ્છા ભવતાં વર્તતે વા ન વા દ્વિજ !
 ॥૫૭॥ સ પ્રાહાસ્તિ શ્વુદુદ્ધોઽસ્તથાપ્યધ્વશ્રમાર્દનાત્ । નાદ્ય પાકં
 કરિષ્યામઃ સ્વપ્સ્યામઃ પ્રાશ્ય વૈ પયઃ ॥૫૮॥ હરિસ્તમાહાથ
 હસન્કદલાનિ ઘૃતં સિતામ્ । ભવન્તઃ સમ્યગશ્રન્તુ શ્વઃ કર્તવ્યં

ધિમાં આણેલી શેલડીના દંડ કેળાં આદિક ભેટો આદરથી તત્ક્ષણ અર્પણ
 કરીને કૃતાર્થ થયો ॥૫૨-૫૩॥ તે સમયે ભગવાને 'તમારે માર્ગમાં વિલંબ
 કેમ થયો?' એમ વિલંબકારણ પ્રતિ પુછેલા તે ભરૂચનિવાસી ભક્તો મહી
 નદીમાં બળદગાડી લાગી જવારૂં વિલંબનિમિત્ત નિવેદન કરીને, પછી
 ભગવાને અનુજ્ઞા આપવાથી ઉતારો કરવા ગયા ॥૫૪॥ તે પછી ભરૂચના
 ભક્તોએ ભેટમાં અર્પણ કરેલા શેલડીના દંડો, સોનેરી કેળાં અને જમ-
 ફળને જોધને, સલામાં બેઠેલા જનોને જોતાં, પોતાની પાસે કેટલું દૃઢ
 બાંધીને બેઠેલા પ્રયાગજીત નામના પોતાના પૌરાણિક વિપ્રને તથા વૃદ્ધવયને
 લીધે નમતા ખલા જેમના છે એવા મયારામ વિપ્રને તથા નાચિકેત
 નામના વિપ્રને જોધને તેમના પ્રતિ ભગવાન્ હસતા હસતા વચન બોલ્યા
 કે-હે દ્વિજે ! આજ તમારે ત્રણેયને જમવાની ઇચ્છા છે કે નહિ? ॥૫૫-
 ૫૭॥ એરીતે ભગવાને કહેલા તેઓ બોલ્યા કે-ભુખતો ઘણી લાગી છે,
 પણ માર્ગપરિશ્રમ પીડાને લીધે અત્યારે અમો પાક કરવા તો શક્તિમાન
 નથી, તો કેવળ જળપાન કરીને સુધરહીશું ॥૫૮॥ તે વિપ્રોનું તેવું વચન
 સાંભળીને તેમના અભિપ્રાયને જાણતા શ્રીહરિ ક્રિયિત્ હસતા થકા એમ
 બોલ્યા કે-તમોને અત્યારે ક્ષુધા લાગી છે એ નિશ્ચિત છે અને આવતી
 કાલે એકાદશીનું ઉપોષણવ્રત અવશ્ય કરવાનું છે, કેવળ પાનીયપાનથી
 ક્ષુધા મટશે નહિ, અને તેથી ઉપવાસ કરવોપણ કઠણ પડશે, તો તમો

વ્રતં યતઃ ॥૫૯॥ इत्युक्तवन्तं तं प्राह स प्रहस्य द्विजोत्तमः ।
इच्छेयं सफलैवास्तु कृपानाथ ! तवाधुना ॥६०॥ ततो ददौ स
भगवांस्तेभ्यस्त्रिभ्योऽपि भूरिशः । रम्भाफलानि पक्वानि शर्करां
चातिनिर्मलाम् ॥६१॥ इयतीयतीति गिरा निषेधद्वयोऽपि
पाणिभिः । तेभ्यः पुनः पुनः प्रादात्कदलानि च पर्पिकाम् ॥६२॥
ततश्च दापयामास प्रस्थत्रयमितं घृतम् । पयोभृतां च कलशीं
भगवान्ब्राह्मणप्रियः ॥६३॥ दत्तं भगवता सर्वं गृहीत्वा तच्च ते
त्रयः । जग्मुः स्वोत्तरणस्थानं भारावनतकन्धराः ॥६४॥ फलानां
हरिदत्तानां माधुर्यं तेमुहुर्मुहुः । प्रशंसन्तः फलाहारं चक्रिरे तत्र
वाडवाः ॥६५॥ सन्तुतास्ते ततः प्रोचुस्तुन्दभ्रामितपाणयः ।

ત્રણેય જણાઓ આ સોનેરી કેળાંને ઘી સાકરમાં સંમિશ્રિત કરીને યથેચ્છ
જમો ॥૫૯॥ આ પ્રકારે કહેતા શ્રીહરિ પ્રતિ પૌરાણિક પ્રયાગજીત વિપ્ર-
વર્ય હસતા હસતા એમ બોલ્યા કે-હે ભગવન્ ! આપ કૃપાનાથની આ
ધૃષ્ટિ હમણાંજ સફળ થાવ, જો આપ કૃપાથી આપતા હો અને જમ-
વાની આશા કરતા હો તો અમો બ્રાહ્મણો જમવા તૈયારજ છીએ ॥૬૦॥
એવું વચન સાંભળ્યા પછી ભગવાને તે ત્રણેય વિપ્રોને પાકાં બહુ કેળાં
અને નિર્મળ સાકર આપી ॥૬૧॥ ‘એટલીજ અલં છે’ એવા અભિ-
પ્રાયથી ‘એટલી એટલી’ એવી વાણીવડે અને હાથ હલાવાવડે પ્રતિષેધ
કરતા પણ તે વિપ્રોને ભગવાને ફરી ફરી કેળાં બરણી આદિક આપ્યું
॥૬૨॥ તે પછી વળી બ્રાહ્મણપ્રિય આ ભગવાને ત્રણ પ્રસ્થ (છ શેર)
પરિમિત ઘૃત અને બાખડી લેસના દુધથી ભરેલો પિતળનો ઘડો
અપાવ્યો ॥૬૩॥ તે ત્રણેય વિપ્રો ભગવાને આપેલું તે બધું બાંધી લઇને
મસ્તકે મુકેલી પોટલીના ભારથી નમી જતી છે ગ્રીવા જેમની એવા થકા
ધીમે ધીમે પોતાને ઉતારે ગયા ॥૬૪॥ ઉતારે જઇને ત્યાં તેઓએ ભગ-
વાને આપેલાં ફળોની મધુરતાને વારંવાર વખાણતા થકા ફળાહાર
કર્યો ॥૬૫॥ ફળાહારથી અત્યંત તૃપ્ત થએલા તેઓ ઉદર ઉપર વારેવારે

ફલાહારઃ સદૈવાસ્તુ માસ્તુ પાકપરિશ્રમઃ ॥૬૬॥ સર્વાન્ સન્તો-
ષયિત્વેત્થં ભક્તાંસ્તન્નાગતાન્નિજાન્ । અચિકીર્ષદ્ધરિરપિ કર્મ સાય-
ન્તનં સ્વકમ્ ॥૬૭॥ ઉત્તીર્ય પીઠાત્કરસંજયૈવ દૂરે પ્રકુર્વન્ જનતાં
જનેશઃ । યુક્તસ્તદા પશ્ચપાર્ષદૈઃ સ્વૈર્નિવેશનં સ્વીયમુપાજગામ
॥૬૮॥ સ્નાત્વા વિશુદ્ધે વસને વસિત્વા પ્રવાસધર્માનુસૃતો યથા-
વત્ । સન્ધ્યાદિ કર્માચરદીશ્વરોઽપિ વેદોદિતં ગ્રાહયિતું સ્વકી-
યાન્ ॥૬૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે
વૃત્તાલયદોલોત્સવે ભગવત્પાર્ષદાદિભોજનાનન્દનિરૂપણનામા પચ્ચાશત્તમોઽ-
ધ્યાયઃ ॥૫૦॥

વામ કરને ફેરવતા થકા 'આવો ફળાહારજી અમોને સદૈવ મળો, પાક
કરવાનો પરિશ્રમતો નજ રહો' એમ પરસ્પર બોલ્યા ॥૬૬॥ હે રાજા!
એરીતે વૃત્તાલયપુરમાં આવેલા સમસ્ત સમાશ્રિતોને સંતોષીને, પછી
શ્રીહરિએ વાર્ણિઓને સાયંસમયે સમુચિત સંધ્યાવંદનાદિક કર્મ કરવાની
ધ્વજા કરી ॥૬૭॥ તે સમયે સમસ્ત જગતના સ્વામી શ્રીહરિ સિંહા-
સન થકી ઉતરીને પોતાના પાંચ છો પાર્ષદોથી વિટાળને, માર્ગમાં
ચોમેર પ્રસરતા જનસમાજને હસ્તસંસાથીજ દૂર કરતા થકા પોતાના
નિવાસ સ્થાને આવ્યા ॥૬૮॥ આવીને સ્નાન કરીને વિશુદ્ધ વસ્ત્રોને
પહેરી ઓઢીને, પ્રવાસમાં વિહિત વિધિને અનુસરીને યથાવિધિ સંધ્યાદિ
કર્મ કર્યું. 'જો હું કદાચિત્ અપ્રમત્ત થઈને કર્મમાં ન વર્તું તો આ બધાય
મનુષ્યો મારા માર્ગને અનુસરે. હું કર્મ ન કરું તો આ સર્વે
લોકો ઉત્સન્ન થઈ જાય' આવા આશયથી સ્વયં સર્વેશ્વર હોવા છતાં
પણ પોતે વેદોક્ત ધર્મ પોતાના આશ્રિત વર્ણો વિગેરેને ગ્રહણ કરાવા તે
કર્મ કર્યું ॥૬૯॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને... તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલય-
દોલોત્સવે ભગવત્પાર્ષદાદિભોજનાનન્દનિરૂપણનામા પંચાશ-
ત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૦॥

સુવ્રત ઉવાચ—પુરેऽપિ ભક્તૈઃ પુરુષૈઃ સ્ત્રીભિશ્ચ નૃપ ! તત્ક્રતે ।
 ફલાહારસ્ય સામગ્રી તદર્હા સમસાધ્યત ॥૧॥ ધર્મસ્થયા ભક્તયા
 ચ ગજ્ઞાનાદ્યા તુ વિપ્રયા । સૂરણાદિ ઘૃતેનૈવ પચ્યતે સ્વ વિશોધિ-
 તમ્ ॥૨॥ સ્વારિકાક્ષીરિકા ચક્રે સચ્છઙ્ગાટકપૂરિકાઃ । તયા ચ
 પિષ્ઠકાઃ શુભ્રાઃ પર્પિકા ચ મનોહરા ॥૩॥ કૃત્વૈતચ્છોજ્વલે પાત્રે
 નિધાયાહ પુરૌકસઃ । મુખ્યાન્ભક્તાન્ભવન્તોઽન્ન હરિમાનયતેતિ સા
 ॥૪॥ યૌવનાશ્વાદિભિરથો ઇત્ય તન્ન સ ચાર્થિતઃ । પુરાગમાય મુ-
 કત્યર્થ પ્રમુસ્તાન્પ્રત્યુવાચ હ ॥૫॥ અત્યન્તજનસમ્મર્દે કથં પુરિ મમા-
 ગમઃ । ભવેત્તતોઽન્નાઽઽનયત કિન્ચિદ્ભક્ષ્યં પયોઽથ વા ॥૬॥ તતસ્તૈઃ

અધ્યાય ૫૧ મો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે નૃપ ! વળી પુરમાં હુબેરાદિ લક્ષ્મી પુરુષોએ
 અને માન્યા આદિક લક્ષ્મી સ્ત્રીઓએ લગવાનના ફળાહાર માટે તેમના
 ઉપયોગમાં આવે એવી શુદ્ધ સામગ્રી ધર્મમાર્ગમાં દૃઢ નિષ્ઠાવાળી ગંગા
 નામની લક્ષ્મી બ્રાહ્મણી પાસે તૈયાર કરાવી રાખી હતી. તે આ ગંગાએ
 છરીથી છોલીને શુદ્ધ કરેલું સૂરણ રતાળું પરવળ વિગેરેનું શાક કેવળ
 ઘૃતમાંજ પકવ કરીને અને ખારિકા ક્ષીરિકા (ખારેકોની ખીર) તથા શ્રેષ્ઠ
 શીંગોડાંની પુરીઓ તથા શ્વેત પેંડા તથા મનોહર બરણી વિગેરે બનાવીને
 ઉજ્જવળ પાત્ર (થાળ) માં ભરીને, પુરજનોમાં મુખ્ય જોબનપગી
 હુબેર પટેલ પ્રમુખ લક્ષ્મીના પ્રતિ ‘ફળાહારની સમગ્ર સામગ્રી તૈયાર થઈ
 ગઈ છે, તો તમો લગવાનને અહીં તેડી લાવો’ એમ કહ્યું ॥૧-૪॥ તે પછી
 તથાસ્તુ કહીને જોબનપગી વિગેરે મુખ્ય લક્ષ્મીએ લગવાનની સમીપે
 જઈને ફળાહાર નિમિત્તે પુરમાં પધારવાની પ્રાર્થના કરતાં તેમના પ્રતિ
 મહાપ્રભુ શ્રીહરિતો—‘જનસમાજની ઘણી ગર્દીવાળા નગરમાં મારાથી
 કેમ આવી શકાય ? તો યત્નિકૃતિ લક્ષ્ય કે દુધમાત્ર અહીંજ લાવો’

૧ આ અધ્યાયમાં લક્ષ્મીની લગવાને લક્ષ્મીજનોના મનઃપ્રીણન માટે કરેલી
 ફળાહાર લીલાનું વર્ણન કર્યું છે.

પ્રેષિતો દૂતો ગત્વા તાઃ પ્રાહ યોષિતઃ । નાયાત્યત્ર હરિસ્તસ્માદ્દક્ષ્યં
 નયત તત્ર વૈ ॥૭॥ આજ્ઞાકર્યોઽથ તાઃ સર્વા ભક્તા માન્યામુખાઃ
 સ્ત્રિયઃ । શ્રુત્વા તદ્દૂતવચનં ગદ્ગામાહુસ્તથૈવ તાઃ ॥૮॥ નાયાત્યત્ર
 હરિસ્તસ્માત્ સ્વાયં પાત્રે નિધાય તત્ । ત્વમાયાહિ ગૃહીત્વૈવ વયં
 ગચ્છેમ તત્પુરઃ ॥૯॥ ધર્મજ્ઞા સા તતો માર્ગે હ્યસ્પૃશ્યસ્પર્શશઙ્કયા ।
 ઘૃતપક્વાદિ તત્સ્વાયં સર્વં પાત્રે વભાર હ ॥૧૦॥ પિધાયાન્યેન
 પાત્રેણ તદ્વધ્વા શાળવાસસા । કરેણૈકેન જગ્રાહ દ્વિતીયેન ગલન્તિ-
 કામ્ ॥૧૧॥ સ્વાયપાત્રકરા ગદ્ગા તાશ્ચ નાર્યસ્તતો યયુઃ । રાજમાર્ગે
 વિહાયૈવ માર્ગેણાન્યેન સત્ત્વરમ્ ॥૧૨॥ પુરાદ્વહિશ્ચ નિર્યાન્તિ ભ-
 ક્તાસ્તા યાવદુત્સુકાઃ । તાવત્તત્રાપિ સદ્જ્ઞાતો જનાનામભવન્મહાન્

એમ બોલ્યા ॥૫-૬॥ હે રાજન્ ! આવું ભગવાનનું વચન સાંભળીને
 બેબનપગી પ્રમુખ ભક્તોએ મોકલેલા દૂતે પુરમાં જઈને માન્યા આદિક
 અબળાઓને કહ્યું કે-ભગવાન અહીં નહિ આવશે, માટે તમોજ જમ-
 વાનું ત્યાં લઈ જાઓ ॥૭॥ આવું દૂતનું વચન સંભળીને શ્રીહરિની આજ્ઞાપરા-
 યણુ માન્યાપ્રમુખ સમગ્ર ભક્ત સ્ત્રિયોએ ગંગાપ્રતિ જેમ દૂતે કહ્યું હતું
 તેમજ કહ્યું કે-શ્રીહરિ અહીં જનસમુદાયની ભારે ભીડયના લયને લીધે
 નહિ આવશે, તો તમો આ બધું કરેલું ખાદ્ય શુદ્ધ પાત્રમાં ભરીને તમોજ
 લઈને અમારી સાથે ચાલો, અમો સર્વે શ્રીહરિની સમીપેજ જઈએ
 છીએ ॥૮-૯॥ એરીતે કહેલાં ગંગા ધર્મજ્ઞ હોવાથી માર્ગમાં અસ્પૃશ્ય
 જનના સ્પર્શની શંકાને લીધે ઘૃતમાં પકવ કરેલું સૂરણ આદિક તે સમગ્ર
 ખાદ્ય રૂપાના પાત્ર (થાળ) માં ભરીને, બીજા તેનાથી પણ મોટા પાત્રથી
 તે રૂપામય પાત્રને ઢાંકીને, શણના વસ્ત્રથી (કંતાન) બાંધીને, તે ખાદ્ય-
 પાત્રને એક કરમાં લઈને અને બીજા કરમાં કનકમય ઝારીને લઈને
 ત્યાંથી નીકળ્યાં. તેમની સાથે બીજા માન્યા આદિક ભક્ત નારીઓ શ્રીહ-
 રિનાં દર્શન કરવાના મહોત્સાહથી નીકળી. નીકળતાં રાજમાર્ગને જન-
 સંઘની ઘણી ગદીવાળો બેઠાને તેને ત્યાગ કરીનેજ અન્ય માર્ગથી સત્ત્વર
 નીકળી. તે માર્ગમાં પણ જતા આવતા જનસંઘની ભારે ભીડય થઈ ગઈ

॥૧૩॥ યાવત્તાસ્તત્સ્થલાદીષ્ટપરાવૃત્તિ પ્રકુર્વેતે । તાવત્કુબેરભક્તેન
જનાન્ દૂરયિતું પથિ ॥૧૪॥ પ્રેષિતા આયયુર્વેગાચ્છૂરા રાજમટાઃ
પુરઃ । કરેષુ યષ્ટીર્દધતો દૂરદૂરેતિ વાદિનઃ ॥૧૫॥ પુરઃસરૈશ્ચ તૈઃ
પદ્મૈરુર્ધ્વહસ્તૈઃ કૃતે પથિ । ચેલુસ્તાઃ શતશો યોષા દૂરાદૈક્ષન્ત ચ
પ્રભુમ્ ॥૧૬॥ અવાચ્યાં સોઽપિ તા દૂરાદૃષ્ટા વેત્રધરાંસ્તથા ।
જહાસ ચ વિવેદૈવ ખાદ્યમાનીતમિત્યપિ ॥૧૭॥ ઉપેત્ય તાસ્તં નૃપ !
ભક્તયોષા નત્વા હરિં દૂરત એવ તસ્થુઃ । તદ્ભક્ષ્યપાત્રં પુરતોઽસ્ય
ભૂમૌ ધૃત્વા તતઃ સાપિ નનામ ગઙ્ગા ॥૧૮॥ સાયન્તનં સોઽપિ
વિધિં વિધાય પ્રક્ષિપ્ય કન્દાદિષુ સૈન્ધવં તત્ । નિવેદ્ય કૃષ્ણાય

હતી ॥૧૦-૧૩॥ તે જનોના પરસ્પર ધસારાને લીધે આગળ જવા માટે
અસમર્થ એવી તે ગંગાદિ અબળાઓ તે સ્થળ થકી જનસંઘના અડ-
વાના ભયથી જેટલાકમાં કિંચિત્ પાછી વળે છે તેજ સમયે ભક્ત કુબેર
પટેલે જતા આવતા જનોને દૂર કરવા જલદી મોકલેલા, શૂરવીર, જન-
સંઘના રક્ષણ માટે અંગદીય રાજાએ યોજેલા રાજભટ્ટો ‘દૂર ખસો દૂર
ખસો’ એમ બોલતા થકા નેતરની સોટી હાથમાં લધને વેગથી તે સ્ત્રિયોની
આગળ આવી પહોંચ્યા ॥૧૪-૧૫॥ તે સ્ત્રિયોની આગળ આવતા, જન-
સંઘને દૂર કરવા ઉંચા હાથ જેમણે કર્યા છે એવા તે પગપાળા રાજભ-
ટ્ટોએ જતા આવતા જનોને દૂર કરીને કરી આપેલા માર્ગમાં સોએ સો
તે સ્ત્રિયોએ આવતાં દૂરથીજ પ્રભુ શ્રીહરિને જોયા ॥૧૬॥ શ્રીહરિ પણ તે
સમસ્ત સ્ત્રિયોને હસ્તમાં નેતરની સોટી ધારીને આગળ આવતા રાજભ-
ટ્ટોએ કરી અપાતા માર્ગાવકાશમાં ધીમે ધીમે આવતીને દક્ષિણ દિશામાં
દૂરથી દેખીને, ‘મારે માટે ખાવાનું લાવે છે’ એમ જાણીને તે સ્ત્રિયોના
ઉત્સાહાતિશયને લક્ષમાં લધને મંદમંદ હસવા લાગ્યા ॥૧૭॥ હે નૃપ ! તે
સમસ્ત ભક્તસ્ત્રિયો ભગવાનને પામીને પ્રણામ કરીને દૂરજ ઉભી રહી.
કૃણાહાર સામગ્રીને ઉપાડી લાવનાર ગંગા પણ તે ખાદ્યપાત્ર ભગવાનની
આગળ ભૂમિઉપર મુકીને પ્રણામ કરીને તે સ્ત્રિયોની સાથે દૂરજ ઉભાં
રહ્યાં ॥૧૮॥ ભગવાન તો સાયંસંધ્યોપાસનાદિ સર્વ વિધિ સમાપ્ત કરીને,

ચ ભક્તતુષ્ટ્યૈ ભોક્તું સ્વયં પૂર્વમુખો ન્યષીદત્ ॥૧૯॥ પીતં વાસો
વસાનઃ સિતતિલકધરઃ સ્કન્ધદત્તોત્તરીયઃ સ્વાઙ્ગુલ્યાઽઽપૃશ્ય
કન્દાદ્યપિ ચ તદભિધાં પૂર્વમાપૃચ્છ્ય ગજ્ઞામ્ । સ્ત્રીપુંસૈરાત્મભક્તૈ-
ર્મિતહસિતમુલ્લેરીક્ષ્યમાણઃ સ દૂરાદ્રાસે ગ્રાસેઽમ્બુપાનં વિદધદલિ-
લદમ્ભૂપતેઽભુક્ત ભૂમા ॥૨૦॥ મધુરાંસ્તુ નિજાઙ્ગુલ્યા પદાર્થાનસ્પૃ-
શત્પ્રભુઃ । સર્વેષાં પ્રીતયે કિન્ચિદ્ભુજેઽન્યત્સતાંપતિઃ ॥૨૧॥ ત્ત્વો-
ઽસ્મીતિ તતશ્ચોક્ત્વા શિષ્ટસ્વાદ્યમમત્રકમ્ । દાસેભ્યો દાપયિત્વૈવ

સૂરણશાકાદિકમાં લવણ નાંખીને, શ્રીકૃષ્ણને નિવેદન કરીને, સ્વયં અશના-
પિપાસાએ રહિત છે પણ લક્ષ્મણનોના મનઃપ્રીણન માટે પૂર્વમૂળે જમવા
બેઠા ॥૧૯॥ તે સમયની શ્રીહરિની દિવ્ય શોભાને અનુવર્ણવે છે-હે ભૂપતે!
રેશમી પીતાંબરને પહેરી રહેલા, ખભા ઉપર યજ્ઞોપવીતને આકારે લાંબુ
ધારેલું રેશમી ઉત્તરીય વસ્ત્રથી શોભમાન, એત સ્વલક્ષણ તિલકથી અલંકૃત
ભાલદેશ જેમનો છે, આવી ભોજનસમયમાં સમુચિત વસ્ત્ર તિલકા-
દિકની શોભાવડે લક્ષ્મણનોના મનનેત્રને આકર્ષણ કરતા, પાકકત્રી
ગંગાના ભાવાતિશયથી તેની ઉપર સંતુષ્ટ થએલા, પોતાની જમણા
હસ્તની તર્જની આંગળીથી તેને કંદાદિકનો સ્પર્શ કરીને, તેનાં તેનાં
નામોને પણ આ ગંગાના મનઃપ્રીણન માટે જાણે નજ જાણુતા હોય એમ
તેને પ્રથમ પુછતા, અનુક્રમે એક એકને અદ્ય અદ્ય જમતા, ગ્રાસે ગ્રાસે
જળપાનને કરતા, દિવ્ય શોભાના દર્શનથી ઉપજેલા આનંદાતિશયે
પરિપૂર્ણ એવા પોતાના નરનારી લક્ષ્મણે મંદહાસસહિત દૂરથી નિરીક્ષણ
કરેલા, સ્વયં સ્વલક્ષ્મણે કૃપાથી નિરીક્ષણ કરતા એવા ભૂમા (સ્વરૂપ
સ્વભાવથી મોટા) યજ્ઞભોક્તા ભગવાન શ્રીહરિ કૃણાહાર કરવા લાગ્યા
॥૨૦॥ સતાંપતિ પ્રભુ શ્રીહરિ જે મધુર પદાર્થો પેડા બરફી આદિક
હતા તે સર્વેને પોતાની આંગળીના સ્પર્શમાત્રથી સ્વીકારીને, ણીળું
જે સીંધોડાની પુરીઓ સૂરણ આદિક હતું તેને તો કિંચિત્ કિંચિત્ સર્વ
લક્ષ્મણની પ્રીતિ માટે જમ્યા ॥૨૧॥ તે પછી ‘તમોએ ભાવપૂર્વક કરેલા
આ અતિસ્વાદુ ભોજ્ય પદાર્થોવડે હું હવે તૃપ્ત થયો છું’ એમ કહીને

જગ્રાહ સુલુકોદકમ્ ॥૨૨॥ પ્રક્ષાલ્ય હસ્તૌ ચ મુખં સ્વાપસ્થાનમ-
 ગાત્તતઃ । સ્વં સ્વં સ્થાનં યયુઃ સર્વે તદા ભક્તોસ્તદીક્ષકાઃ ॥૨૩॥
 ક્ષણં સુપ્ત્વાઽથ ચોત્થાય પાર્ષદં પ્રાહ સત્ત્વરમ્ । અશ્વં સમાનયે-
 તીશઃ સોઽશ્વમપ્યાનયદ્વૃતમ્ ॥૨૪॥ તમારુરોહ ભગવાન્ભક્તાભી-
 ષ્ઠફલપ્રદઃ । સર્વાવાસાન્ દ્રષ્ટુકામઃ પરિમેયપુરઃસરઃ ॥૨૫॥ દૂર-
 દેશેભ્ય આયાતા મદર્થં હિ જના ઇમે । માભૂવન્કાપિ તે સ્થાને
 ક્લિષ્ટા इति ययौ स तान् ॥૨૬॥ તતો જનાનાં સર્વેષામાવાસેષુ
 પૃથક્પૃથક્ । ગત્વા તત્સ્વાસ્થ્યમાપૃચ્છ્ય ન્યૂનં યત્તદદાપયત્ ॥૨૭॥
 સવિસ્મયં જનૈઃ સર્વૈઃ પ્રણતોઽભિષ્ટુતશ્ચ સઃ । પુનઃ સ્વસ્થાનમાગત્ય

અવશિષ્ટ ખાદ્યવાળું તે પાત્ર પોતાનો પ્રસાદજ એક લોજ્ય જેમને છે
 એવા પોતાના પાર્ષદોને મુકુંદાનંદવાણિ દ્વારા અપાવરાવીને, સ્વયં ચળુ
 કરીને હસ્ત મુખને પ્રક્ષાલન કરીને, પછી શયનસ્થાનને પામ્યા. એટલે
 તેમનાં દર્શન કરનારા સમથ ભક્તોપણુ પોતપોતાના નિવાસસ્થાને ગયા
 ॥૨૨-૨૩॥ શયનસ્થાનને પામીને મુહૂર્તમાત્ર શયન કરીને, એકદમ
 ઉઠીને નામ નામના પાર્ષદને સત્ત્વર અશ્વ લાવી આપવાનું કહેતાં તેણે
 તત્ક્ષણજ લાવી આપેલા અશ્વ ઉપર બેસીને, પરિમિત પાર્ષદોથી પરિ-
 વીંટાએલા તે આ ભક્તોના સકળ કળપ્રદાતા ભગવાન સર્વ ભક્તોના
 ઉતારા જેવામાટે નિકળ્યા ॥૨૪-૨૫॥ ‘જે હેતુ માટે આ ભક્તજનો
 મારે વિષે નિરતિશય પ્રીતિને લીધે દૂર દેશથકી અહીં આવ્યા છે
 માટે તેઓ કોઈપણ સ્થાનમાં કલેશ લેશને નજ પામે એરીતે મારે
 તેમની સંભાવના કરવી’ એવો સંકલ્પ કરીને તેમના તેમના નિવાસ
 સ્થાને સ્વયં ભગવાન્ ગયા ॥૨૬॥ તે પછી ભગવાને સર્વ જનોના જુદા
 જુદા ઉતારા પ્રતિ જઈને તેમનું સ્વાસ્થ્ય પુછીને, જેજે ઉપકરણાદિ
 ન્યૂન હતું તેને અપાવ્યું ॥૨૭॥ હે ભૂપતે ! પોતાના તે આ સૌલભ્ય
 સૌશીલ્ય વાત્સલ્ય વિગેરે કલ્યાણ ગુણગણને લક્ષમાં લઈને વિસ્મય
 પામેલા તે સમસ્ત ભક્તજનોએ નમસ્કાર કરેલા અને સ્તુતિ કરેલા
 ભગવાન્ શ્રીહરિ ફરીથી સ્વસ્થાનમાં પાછા આવીને સુષેથી પોઢી ગયા

સુખં સુષ્વાપ ભૂપતે ! ॥૨૮॥ ભક્તિં પરાં નિરુપધિ પુરમાનવાનાં
દેશાન્તરાગતનૃણાં ચ મુહુઃ પ્રશંસન્ । અગ્રે સ્વસન્નિધિનિવિષ્ટબૃહ-
દ્રતાનાં નિદ્રાં સ કિશ્ચન દગગ્ર ડરીચકાર ॥૨૯॥ इति श्रीसत्सङ्गि-
जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे भगवतः फला-
हारलीलावर्णननामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥

સુત્રત ઉવાચ—અથ નિશોઽન્તિમયામ ઉપાગતૈ નિપુણવન્દિજનૈઃ
સમુદીરિતામ્ । મધુરમઙ્ગલગીતતર્તિ પ્રમુદ્ધુતમબોધિ નિશમ્ય સ
ભૂપતે ! ॥૧॥ કૃતદ્વંદ્વાસન આત્મનિ ચાત્મના નિજમલૌકિકમક્ષ-
રતઃ પરમ્ । અચલરૂપમસૌ પુરુષોત્તમામિધમચિન્તયદેકમલ્લખિડ-

॥૨૮॥ વૃત્તાલયપુરવાસી જનો અને દેશાંતરમાંથી આવેલા જનોની
પોતાવિષે નિષ્કપટ પરા ભક્તિનાં પોતાની સમીપે બેઠેલા નૈષ્ઠિકવ્રતધારી
મુકુંદાનંદાદિકની આગળ વારેવારે વખાણ કરતાં, સેવામાં સમુપસ્થિત
થએલી યોગનિદ્રાને શ્રીહરિએ પોતાના નેત્રકમળના અથ્ર ભાગમાં ડિચિ-
ન્માત્ર અંગીકાર કરી ॥૨૯॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रक-
रणे वृत्तालयदोलोत्सवे भगवतः इलाहारलीलानिर्णयनामैक-
पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५१॥

અધ્યાય પર મો.

સુત્રતઋષિ કહેછે—હે ભૂપતે ! તે પછી રાત્રિનો અંતિમ પ્રહર
પ્રાપ્ત થતાં ગીતવાદ્યમાં નિપુણ અન્દિજનોએ રૂડી રીતે ઉચ્ચારેલી,
શબ્દથી અર્થથી અને સ્વરથી મધુર એવી મંગળ ગીતવાણીને સાંભળતાં
મહાપ્રભુ શ્રીહરિ જલદી જાગ્યા ॥૧॥ જાગીને તેજ પર્યંકમાં દૃઢ પદ્મા-
સન કરીને આત્મનિ-આનંદમય દિવ્યરૂપ આત્મામાં આત્મના-પોતાને
અસાધારણ જ્ઞાનરૂપ આત્મજ્યોતિષથી સર્વપર અક્ષર થકી પરતર,
અચળ સ્વરૂપ સ્વભાવવાળું, અદ્વિતીય, પુરુષોત્તમસંસિત, અખંડિત

૧ આ અધ્યાયમાં એકાદશી દિવસે ભગવાને કરેલો શ્રીકૃષ્ણમહાપૂજનો
મહોત્સવ ભક્તશિક્ષાર્થે વર્ણવેલો છે.

તમ્ ॥૨॥ સ ચ તતઃ કૃતશૌચવિધિઃ પ્રભુર્દદિતિ ભક્તજનાહત-
વારિભિઃ । શુચિતરૈઃ સ્નપનં વિદધે તતઃ પરિદ્યૌ શુચિની સિત-
વાસસી ॥૩॥ સમુપવિશ્ય કુશાસન ઉત્તમે તિલકમૂર્ધ્વમસાવક-
રોત્તતઃ । પ્રથમમેવ ચકાર ચ નૈત્યકં વિધિમશેષજગદ્ગુરુશ્વરઃ
॥૪॥ અથ તસ્મિન્ દિને ચક્રે શ્રીકૃષ્ણસ્ય મહાર્ચનમ્ । એકાદશીષુ
સર્વાસુ ક્રિયતે તેન યત્સદા ॥૫॥ આહૂતા બ્રાહ્મણાસ્તેન તત્રાજ-
ગ્મુશ્ચ વૈદિકાઃ । શાસ્ત્રોક્તલક્ષણૈર્યુક્તાઃ પૂજાવિધિવિશારદાઃ ॥૬॥
તં પૂજાં કારયમાસુર્બ્રાહ્મણાસ્તે યથાવિધિ । જાનન્તો ધર્મમર્યા-
દાસ્થાપનાર્થાં હરેઃ કૃતિમ્ ॥૭॥ મણ્ડલં સર્વતોભદ્રં નાનારક્ષોપશો-
મિતમ્ । કૃત્વા તન્મધ્યભાગે ચ હૈમં કલશમાદધુઃ ॥૮॥ પશ્ચપ-

ઐશ્વર્યવાળું, સમસ્ત હેય (દોષ) વિરોધિ, આવા પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનું
લક્ષ્મીશિક્ષામાટે ધ્યાન કરવા લાગ્યા ॥૨॥ ધ્યાન કરીને પછી ભગવાને
શૌચવિધિ કરીને, લક્ષ્મીનોએ લાવેલ નિર્મળ જળવડે જલદી સ્નાન
કરીને, વિશુદ્ધ શ્વેત વસ્ત્રોને ધારીને, ઉત્તમ દર્ભાસનમાં બેસીને, સચંદ્રક
ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલક કરીને, નિત્યપ્રાપ્ત સંધ્યાદિ કર્મ પ્રથમજ કર્યું. જે હેતુ
માટે આ ભગવાન સમસ્ત જગતના ગુરુ છે, માટેજ સ્વયં સર્વેશ્વર હોવા
છતાંપણ એમણે લોકશિક્ષાર્થે સર્વ ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરવુંજ જોઈએ,
જેથી સંધ્યાદિ નિત્યકર્મ કર્યું ॥૩-૪॥ નિત્યવિધિ કર્યા પછી શ્રીહરિએ
શ્રીકૃષ્ણની મહાપૂજા જે પ્રત્યેક એકાદશીએ સર્વદા કરાતી હતી તે મહા-
પૂજા તે દિવસે (કાલગુન શુકલ એકાદશી તિથિએ) આગળ કહેશે
એવા પ્રકારથી કરી ॥૫॥ (આ તેનો પ્રકાર) ભગવાને બોલાવેલા, પૂજા-
વિધિમાં પ્રવીણ, શાસ્ત્રોક્ત બ્રાહ્મણલક્ષણોએ સંપન્ન, વૈદિક એવા હરિશર્મા
વિગેરે વિપ્રો ત્યાં આવ્યા ॥૬॥ આવેલા આ વિપ્રો 'ધર્મમર્યાદા સ્થાપન
માટે પ્રકટ થએલા ભગવાનની આ બધી કૃતિ પૂજાવિધાનની પ્રવૃત્તિ
માટે છે' એમ જાણીને શ્રીહરિપાસે યથાવિધિ પૂજા કરાવા લાગ્યા ॥૭॥
તે બ્રાહ્મણોએ રક્ત પીત નીલાદિ નાનાવિધ રંગથી સુશોભિત સર્વતોભદ્ર
મંડળ કરીને, તેના મધ્યભાગમાં પંચ પક્ષવે યુક્ત અને સૂક્ષ્મ વસ્ત્રથી

હ્રવસંયુક્તં સૂક્ષ્મવસ્ત્રાભિવેષ્ટિતમ્ । તસ્યોપરિ શુભે પાત્રે રમ્યા-
સ્તરણમણિહતે ॥૯॥ શોભનાં પ્રતિમાં હૈર્મીં શ્રીકૃષ્ણસ્ય મનોહરામ્ ।
પ્રાણપ્રતિષ્ઠાં કૃત્વૈવ સ્થાપયામાસુરાદરાત્ ॥૧૦॥ તદ્ભદ્રદેવતા-
શ્રાન્યાઃ પાર્ષદાંશ્ચ યથાદિશમ્ । સ્થાપયામાસુરવ્યગ્રાસ્તન્ત્રોક્તવિ-
ધિના દ્વિજાઃ ॥૧૧॥ પૂજાદ્રવ્યાણિ ચાહત્ય સ્વસમીપેઽશ્વિલાનિ તે ।
પૂજામકારયન્વિપ્રા મન્ત્રૈર્વૈદિકતાન્નિકૈઃ ॥૧૨॥ નારાયણેન મુનિના
કુર્વતા ધર્મપોષણમ્ । પૂજાયાં ક્રિયમાણાયમાનન્દો ભુવ્યજાયત
॥૧૩॥ વીણાવેણુમૃદંગાશ્ચ શૃંગુદુન્દુભયસ્તથા । નાનાવિધાનિ વા-
દ્યાનિ તત્રાવાદ્યન્ત વૈ મુદુઃ ॥૧૪॥ તાવત્સહસ્રશસ્ત્રત્ર હરેર્મક્તા હિ
યોષિતઃ । ઇતસ્તતઃ સમાજગ્મુઃ પુરુષાશ્ચ સહસ્રશઃ ॥૧૫॥ સર્વે
મઙ્ગલગીતાનિ તદાઽગાયન્મુદા ભૃશમ્ । વેદઘોષં દ્વિજાશ્ચકુરુચ્ચૈઃ

વીટેલા કનકકળશને સ્થાપન કરીને, તેની ઉપર સ્થાપેલા, રમણીય
આચ્છાદનવસ્ત્રથી સુશોભિત શુભ પાત્રમાં શ્રીકૃષ્ણની શોભાયમાન સુવર્ણ-
મયી મનોહર પ્રતિમા સ્થાપન કરીને, પ્રાણપ્રતિષ્ઠાને કરીને, તેની પૂજા
કરાવાનો આદરથી આરંભ કર્યો ॥૯-૧૧॥ તે પછી અન્યથા મનવાળા
તે ગ્રાહ્યણોએ શ્રીકૃષ્ણની અન્ય અંગદેવતા કેશવાદિકની અને નંદ-
સુનંદાદિ પાર્ષદોની દિશાના અનુક્રમથી યથાવિધિ સ્થાપના કરી, તે પછી
તે વિપ્રો ચંદન પુષ્પાદિ સમગ્ર પૂજા પદાર્થો પોતાની પાસે લાવી મેળ-
વીને વૈદિક તથા તાંત્રિક મંત્રોવડે પૂજા કરાવા લાગ્યા ॥૧૨॥ ધર્મસ્થાપન
માટે પ્રકટ થએલા ભગવાન નારાયણમુનિએ મહાપૂજનો પ્રારંભ કરતાં
ભૂમિમાં સર્વને મહાન આનંદ ઉપજ્યો હતો ॥૧૩॥ તે સમયે વીણા
વેણુ મૃદંગ શંખ દુન્દુભિ વિગેરે વિવિધ વાજંત્રો વારંવાર વાગવા લાગ્યાં
॥૧૪॥ તેટલાકમાં હજારોહજાર હરિભક્ત સ્ત્રીપુરુષો અહીંથી તહીંથી
પૂજેત્સવના દર્શનના સમુત્સાહથી સત્વર ત્યાં આવી પહોંચ્યા ॥૧૫॥
તે સમયે ત્યાં સત્વર વેદમંત્રોને સમુત્સાહથી પઠતા વિપ્રોનો ઉચ્ચ વેદ-
ઘોષ અને આનંદથી મંગળ ગીતોને સુસ્વર ગાતા સમસ્ત હરિજનોનો
ગાનધ્વનિ શ્રોતા જનોના શ્રવણને અતિપ્રિય થયો હતો ॥૧૬॥ સ્વયં

સસ્ત્રમુત્સુકાઃ ॥૧૬॥ બ્રાહ્મણોક્તક્રમેણૈવ ચકારાભ્યર્ચનં પ્રભોઃ ।
 ઉપચારૈઃ ષોડશભિર્હરિરાવાહનાદિભિઃ ॥૧૭॥ પશ્ચામૃતેન સંસ્નાપ્ય
 શ્રીકૃષ્ણં પયઃપ્રાદિના । ચક્રેઽભિષેકં શુદ્ધોદૈર્મહાપુરુષવિચયા
 ॥૧૮॥ અમૂલ્યવસ્ત્રાભરણૈઃ પૂજયામાસ તં સ ચ । સુગન્ધિના ચન્દ-
 નેન પુષ્પહારૈર્મનોહરૈઃ ॥૧૯॥ દત્ત્વા દશાઙ્ગં ધૂપં ચ દીપાંશ્ચ શતશો
 હરિઃ । નૈવેદ્યમર્પયામાસ વિવિધં સુમનોહરમ્ ॥૨૦॥ તતશ્ચ મધ્યે
 પાનીયમુત્તરાપોશનં તથા । દત્ત્વા તામ્બૂલપૂગાદિ ચક્રે નીરાજનં
 પ્રભોઃ ॥૨૧॥ દત્ત્વા પુષ્પાઞ્જલિં ભક્ત્યા નત્વા સાષ્ટાઙ્ગમાદરાત્ ।
 અર્થયિત્વા હરિસ્તં ચ પૂજાં તામસમાપયત્ ॥૨૨॥ પૂજાં સમાપ્ય
 વિધિવન્નિત્યદાનં વિધાય ચ । બ્રાહ્મણાન્ પૂજયામાસ સર્વાસ્ત્ર
 સમાગતાન્ ॥૨૩॥ ધેનૂનાં ચ શતં પ્રાદાત્તતઃ સ્વર્ણં તિલાંસ્તથા ।
 શતશો રૂપ્યમુદ્રાશ્ચ બ્રાહ્મણેભ્યો દદૌ પ્રભુઃ ॥૨૪॥ નાનાવિધાનિ

શ્રીહરિ સર્વજ્ઞ અને સર્વ ધર્મના પ્રવર્તક છે પણ લોકોને શિખવવા
 સાડ વિપ્રોએ કહેલા ક્રમથીજ આવાહન આદિક સોળ મહોપચારો-
 વડે શ્રીકૃષ્ણની મહાપૂજા કરી ॥૧૭॥ (તેનો પ્રકાર કહેછે) પયઃપ્રમુખ
 પંચામૃતથી શ્રીકૃષ્ણને સ્નાન કરાવીને, પછી નિર્મળ જળવડે મહાપુરૂષ-
 વિદ્યા-‘જિતં તે પુણ્ડરીકાક્ષ’ ઇત્યાદિ સ્તોત્રથી મહાભિષેક કર્યો ॥૧૮॥
 તે પછી અમૂલ્ય વસ્ત્રો, આભરણો, સુગંધિ ચંદન અને મનોહર પુષ્પ-
 હારોવડે શ્રીકૃષ્ણની પૂજા કરી ॥૧૯॥ તે પછી દશાંગ ધૂપ, સોએ સો
 દીપો સમર્પીને બહુ પ્રકારનું સુસ્વાદુ સુપાવન નૈવેદ્ય મધ્યે પાનીય સાથે
 નિવેદન કરીને, ઉત્તરાપોશન અર્પણ કરીને પછી સોપારી આદિકથી
 ભરેલી તાંબૂળખીડીરૂપ મુખવાસ સમર્પીને શ્રીકૃષ્ણની આરતી કરી
 ॥૨૦-૨૧॥ ત્યાર પછી પુષ્પાંજલિ સમર્પીને ભક્તિથી સાષ્ટાંગ પ્રણામ
 કરીને આદરથી શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરીને તે પૂજને પરિસમાપ્ત કરી
 ॥૨૨॥ પૂજને પરિપૂર્ણ કરીને યથાવિધિ નિત્યદાન કરીને ત્યાં આવેલા
 સમગ્ર બ્રાહ્મણોની પૂજા કરી ॥૨૩॥ તે પછી પ્રભુ શ્રીહરિએ ધેનુદાન
 સુવર્ણદાન તિલદાન બ્રાહ્મણોને આપ્યું અને સોએ સો રૂપ્યમુદ્રાઓ વિપ્રોને

વસનાનિ વિભૂષણાનિ દત્ત્વા તતઃસકલભક્તજનેભ્ય ईक्षाम् । दातुं
निजं स्ववसतेर्बहिरेत्य पीठमुच्चं समारुहदुदारयशाः स भूप ! ॥૨૫॥

इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलो-
त्सवे भगवत्कृतश्रीकृष्णमहापूजोत्सवनिर्णयनामा द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५२॥

સુવ્રત ઉવાચ—તદા જય જયેત્યેવં સર્વત્રૈકોઽભવદ્વનિઃ । સાષ્ટાઙ્ગ
પ્રણિપત્યાદૌ ચક્રુસ્તદર્શનં જનાઃ ॥૧॥ મુહૂર્તમેવં સર્વેભ્યો દત્ત્વા
દર્શનમાત્મનઃ । તાંશ્ચોપવેશયામાસ હરિઃ સ્થાપનમુદ્રયા ॥૨॥
યથોચિતં ચ તે તત્ર નિષેદુઃ સકલા જનાઃ । સ્ત્રિયશ્ચ મુનયઃ સર્વે
વીક્ષમાણાઃ પ્રભોર્મુખમ્ ॥૩॥ તત્ર જ્ઞાનતપોવૃદ્ધા મુનયસ્ત્વગ્રતો

આપી ॥૨૪॥ હે ભૂપ ! નાનાવિધ વસ્ત્રો વિભૂષણો તેતે વિપ્રોને આપીને
પ્રહર્ષ પામેલા તે આ ઉદારકીર્તિ ભગવાન્ પોતાના સમગ્ર ભક્તજનોને
પોતાનું અમૂલ્ય દર્શન દેવાની ઇચ્છાથી પોતાના નિવાસસ્થાન થકી બહાર
આવીને પોતાના ઉન્નત સિંહાસનમાં સરાજમાન થયા ॥૨૫॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે ભગવત્કૃત-
શ્રીકૃષ્ણમહાપૂજોત્સવનિર્ણયનામા દ્વિપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૨॥

અધ્યાય ૫૩ મો.

સુવ્રતમહર્ષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ભગવાન સમુન્નત દિવ્ય સિંહા-
સનમાં વિરાજમાન થયા તે સમયે સર્વત્ર ‘જય જય’ એવો એક મહાન્
ધ્વનિ થયો હતો. ત્યાં આવેલા હજારોહજાર ભક્તજનોએ પ્રથમ સાષ્ટાંગ
પ્રણિપાત કરીને ભગવાનના ચરણકમળનું સકળ મંગળકારી દર્શન
ઉભા રહીને કર્યું ॥૧॥ એરીતે મુહૂર્તમાત્ર સર્વ ઉભા રહેલા જનોને
પોતાનું દર્શનસુખ આપીને તે સર્વેને શ્રીહરિએ સ્થાપનમુદ્રાથી (બેસારી
દેવાનો સંકેત) બેસારી દીધા ॥૨॥ તરતજ તે સમસ્ત નરનારી હરિ-
જનો અને મુનિજનો ભગવાનના વદનારવિદનેજ એક નિહાળતા થકા

૧ આ અધ્યાયમાં સભામાં વિરાજમાન ભગવાનનું ગુર્જર દેશીય ભક્તોએ
કરેલું પૂજન નિર્ણય કર્યું છે.

હરેઃ । તેષાં ચ પૃષ્ઠતઃ સર્વે નિષેદુર્મુનયોઽપરે ॥૪॥ ગૃહસ્થા લક્ષ-
શસ્તાંશ્ચ સંવેષ્ઠ્યૈવાર્ધચન્દ્રવત્ । નિષેદુર્દક્ષિણે ભાગે સમ્મુખાશ્ચ
હરેર્નૃપ ! ॥૫॥ અગ્રે વૃદ્ધાશ્ચ તત્રાપિ યુવાનો મધ્યદેશગાઃ । પૃષ્ઠ-
તશ્ચ કિશોરાદ્યાસ્તસ્થુર્મર્યાદયાઽસ્થિલાઃ ॥૬॥ પુરતો વામભાગે ચ
હરેઃ સદ્ધાસ્તુ યોષિતામ્ । નિષેદુરસ્પૃશન્તો નૃન્સમેતા અર્ધચન્દ્ર-
વત્ ॥૭॥ તસ્થુર્મર્યાદયા તત્ર યોષાસ્તા અપિ સર્વશઃ । પાર્ષદાઃ
સોમમુખ્યાશ્ચ પાર્શ્વયોસ્તસ્થુરીશિતુઃ ॥૮॥ સ્ત્રીપુંસાનાં મધ્યભાગે
હરિપૂજનયાયિનામ્ । ધનુઃપ્રમાણવિતતં વર્ત્માકાર્યત દણ્ડવત્ ॥૯॥
મુનિભિશ્ચ જનૈઃ સર્વૈર્માનિતૌ તાવુભાવથ । રામપ્રતાપેચ્છારામૌ
હરેરગ્રે નિષેદતુઃ ॥૧૦॥ સાનન્દમેવં સર્વેષુ નિષળ્ણેષ્વથ ગાયકાઃ ।

સભામાં યથોચિત એસી ગયા ॥૩॥ (યથોચિતતા કહેછે) તેમાં શાનવૃદ્ધ
તપોવૃદ્ધ મુનિઓ તો ભગવાનના સમીપવર્તી દક્ષિણ ભાગમાં આગળ
બેઠા. તેમની પાછળ બીજા બધા મુનિઓ બેઠા. લક્ષાવધિ ગૃહસ્થ
ભક્તપુરૂષો મુનિઓને અર્ધચંદ્રાકાર વીંટાઈને ભગવાનને અભિમુખ મુખ
રાખીને દક્ષિણ ભાગમાં બેઠા. ગૃહસ્થોમાંપણ આગળ વૃદ્ધો, મધ્યે યુવાનો
અને પાછળ કિશોરો એવા અનુક્રમથી યથામર્યાદા બધાય બેઠા.
ત્યાં આવેલા સ્ત્રિયોના સંઘોતો શ્રીહરિની આગળ વામ ભાગમાં વૃદ્ધા
તરૂણી કિશોરી એવા અનુક્રમથી પુરૂષસ્પર્શ જે રીતે ન થાય એરીતે
અર્ધચંદ્રાકારે બેઠા. સોમપ્રમુખ પાર્ષદો ભગવાનના કિંચિત્ પશ્ચાદ્વર્તી
વામ દક્ષિણ ભાગમાં ઉભા રહ્યા ॥૪-૮॥ એરીતે યથાવિભાગ બેઠેલા
સ્ત્રીપુરૂષોના મધ્ય ભાગમાં ભગવાનની પૂજા કરવા આવનારા જનોની
ભગવાનની સન્નિધિમાં આવવાની અનુકૂળતામાટે દંડાકાર લાંબો અને
ધનુઃપ્રમાણ (ચાર હાથ) પહોળો માર્ગ ભગવાનેજ કરાવ્યો ॥૯॥ તે પછી
રામપ્રતાપ ઈચ્છારામ બંને ભગવદ્ભ્રાતાઓ મુનિજનો અને સમસ્ત
સત્સંગિજનોએ સત્કાર કર્યા થકા ભગવાનના અગ્ર ભાગમાં બેઠા ॥૧૦॥
આ પ્રકારે સમગ્ર જનો આનંદથી એસી ગયા પછી ગાનકૃશણ પરમભક્ત
કેટલાક પ્રેમાનંદાદિ મુનિઓ વીણા મૃદંગ ઝરૂર કાંસ્યતાળ વિગેરે

મુનયઃ સ્વસ્વવીણાદિવાદ્યાનિ સમસજ્જયન્ ॥૧૧॥ વિપશ્ચિકા મૃદ-
જ્ઞાંશ્ચ કાંસ્યતાલાન્સશ્શર્યાન્ । સજ્જીકૃત્ય સ્વરાલાપં કૃત્વા ગાય-
નમાચરન્ ॥૧૨॥ મુહૂર્તે તેષુ ગાયત્સુ ભગવાન્સર્વદર્શનઃ । દેશાન્ત-
રીયાનદ્રાક્ષીત્ સજ્જવાદ્યાન્ સ ગાયકાન્ ॥૧૩॥ તતો મુનીનનુ-
જ્ઞાપ્ય ગાતું તાન્પ્રેરયત્પ્રભુઃ । તેષાં ગાયનચાતુર્યં જ્ઞાત્વા તાનત્યમા-
નયત્ ॥૧૪॥ સજ્જતાસાદિવાદ્યાં ચ દૃષ્ટ્વાઽથો વાદકાવલિમ્ ।
ગાયકાન્વિરમય્યૈવ પ્રેરયન્સ કરેણ તામ્ ॥૧૫॥ અત્યુત્સુકાશ્ચ તે
સર્વે સ્વસ્વવાદ્યાન્યવાદયન્ । તદ્વસ્તલાઘવં દૃષ્ટ્વા પ્રશશંસ ચ તાન્
સ્વયમ્ ॥૧૬॥ વસ્ત્રાણિ ચ દદૌ તેભ્યઃ સન્તુષ્ટો ભગવાંસ્તદા । ઉત્થાય
સ તતોઽપદ્યત્ સર્વાં જનમયીં ભુવમ્ ॥૧૭॥ પૂજોપહારપાત્રાણિ

પોતપોતાના વાદ્યને સજ્જ-તેતે રાગગાનમાં ઉચિત કરીને, સ્વરાલાપ
કરીને ભગવદ્ભક્તિરસપ્રધાન પદોને ગાવા લાગ્યા ॥૧૧-૧૨॥ મુનિઓ
મુહૂર્તપર્યંત ગાયન કરતાં, સર્વને સર્વદા સાક્ષાત્કરવા સમર્થ ભગવાન્
શ્રીહરિએ પોતપોતાના વાદ્યને સજ્જ કરી રહેલા દેશાંતરના ગાયકોને
જોયા ॥૧૩॥ જોયા પછી તેમના અભિપ્રાયને જાણતા ભગવાને પ્રેમા-
નંદાદિ ગવૈયા મુનિઓને મુહૂર્ત વિશ્રામ લેવાની અનુરા આપીને
દેશાંતરના ગાયકોને ગાવાની પ્રેરણા કરી. તેઓ ગાયન કરતાં તેમની
ગાનકળાકુશળતા જાણીને તેમનું અભિનંદનથી સન્માન કર્યું ॥૧૪॥
ત્યાર પછી તાસાં વિગેરે વાદ્યને તૈયાર કરીને અહુ દૂર નહિ રહેલી વાદ્ય-
વાદક મંડળીને લાળીને ભગવાને દેશાંતરના ગાયક જનોને વિરામ પમા-
ડીને, હસ્તસંજ્ઞાથી વાદકમંડળીનેજ વગાડવાની પ્રેરણા કરી ॥૧૫॥
પ્રેરણા કરેલા સર્વે વાદ્યવાદકો અત્યંત ઉત્સાહ પામીને પોતપોતાનાં
વાદ્યોને વગાડવા લાગ્યા. તેઓના વાદ્યવાદનમાં હસ્તલાઘવને દેખીને
સ્વયં શ્રીહરિએ તેમની પ્રશંસા કરી ॥૧૬॥ અને તે સમયે સંતુષ્ટ થએલા
ભગવાને તેમને પોતાનાં મહાવસ્ત્રો આપ્યાં. તે પછી 'આ મહા જન-
સમવાયમાં કોણ કોણ કેવા કેવા મનોરથવાળા છે' એમ જાણવા માટે
સ્વસિંહાસનમાંજ જરા ઉઠતાં ભગવાને તે સર્વ પ્રદેશ જનમયજ જોયો

ધૃત્વા તાન્સમવસ્થિતાન્ । અજ્ઞાસીત્પૂજનં સ્વસ્ય કર્તુમત્યુત્સુકાજ્ઞ-
નાન્ ॥૧૮॥ તેષાં મનોરથં પૂર્ણં કર્તું ભક્તપ્રિયઃ સ ચ । મેઘગમ્भी-
રયા વાચા તાનુવાચ દયાનિધિઃ ॥૧૯॥ એકૈકગ્રામલોકા યે તે
સંહત્ય પરસ્પરમ્ । પૃથક્પૃથગિહાયાન્તુ યૂથશઃ સત્વરં જનાઃ !
॥૨૦॥ પૂજને દીર્ઘસૂત્રિત્વં ન કાર્યં ચાત્ર કેનચિત્ । આગન્તવ્યં ગતે
યૂથે હ્યેકસિન્નપરેણ ચ ॥૨૧॥ સુવ્રત ઉવાચ—પ્રભો ! તથા કરિષ્યામ
દ્વિત્યાજ્ઞાં શિરસા હરેઃ । ગૃહીત્વા તે જનાશ્ચક્રુસ્તતો ભગવદર્ચનમ્
॥૨૨॥ તત્રાદૌ ગૌર્જરા લોકા હ્યલ્પસત્ત્વાઃ પૃથક્ પૃથક્ । કોલા-
હલં પ્રકુર્વન્તો યૂથશસ્ત્ર ચાયયુઃ ॥૨૩॥ દદુર્ભગવતે તસ્મૈ વસ્ત્રા-

॥૧૭॥ તેમાં ચંદન પુષ્પાદિ પૂજેપહારોથી ભરેલાં રૂપાદિકનાં પાત્રોને
પોતપોતાના હાથમાં લઈને ઉભા રહેલા, પોતાના પૂજનમાં અત્યંત
ઉત્સાહવાળા, પૂજનવસરની રાહ બેઠી રહેલા કેટલાક જનોને બોલ્યા ॥૧૮॥
તેઓનો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા ભક્તપ્રિય દયાનિધિ તે આ ભગવાન
મેઘગંભીર વાણીથી તેમના પ્રતિ બોલ્યા ॥૧૯॥ હે જનાઃ ! અહીં અસં-
ખ્યાત ભક્તજનો પૂજેપહારો હાથમાં લઈને આવ્યા છે, પ્રત્યેકની
તેતે પૂજા સ્વીકારવાનો અવસર તો અપર્યાપ્ત છે, તો જેઓ એક
એક ગ્રામના લોકો હોય તેઓ પરસ્પર મળીને સંઘથી પૃથક્ પૃથક્
સત્વર અહીં પૂજા કરવા આવો. કોઈએ પણ આ મારા પૂજનમાં દીર્ઘ-
સૂત્રિપણું (વિલંબ) કરવું નહિ. એક સંઘ પૂજા કરીને જાય ત્યારે બીજા
સંઘે આવવું ॥૨૦-૨૧॥ સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે રાજન્ ! ભગવાનનો
આવો આદેશ સાંભળીને તે સર્વે જનો ‘હે પ્રભો ! તમારા કહેવા
પ્રમાણેજ અમો કરીશું’ એમ પ્રતિવચન આપીને તે શ્રીહરિની આજ્ઞાને
મસ્તકે ચઢાવીને અનુક્રમે ભગવાનનું અર્ચન કરવા મંડ્યા ॥૨૨॥ તે
જનોને મધ્યે પ્રથમ સ્વલ્પ શરીર સામર્થ્યવાળા ગુજરાતદેશીય એક
એક ગ્રામના નિવાસી લોકો સંઘથી ભેગા મળીને પૃથક્ પૃથક્ પ્રહર્ષ-
વેગથી સમુદ્બલવેલા કોલાહળને કરતા થકા શ્રીહરિ સમીપે આવ્યા
॥૨૩॥ તે ગુજરાતી લોકોએ અત્યાદરથી ચંદન પુષ્પાદિવડે ભગવાનની

ણિ રુચિરાણિ તે । ચન્દનૈઃ પુષ્પહારૈશ્ચ પૂજયામાસુરાદૃતાઃ ॥૨૪॥
 અલંકારાંશ્ચ વિવિધાન્સૌવર્ણાન્મણિમણિડતાન્ । અર્પયિત્વોપહાર-
 ાંશ્ચ તદગ્રે નિદધુસ્તતઃ ॥૨૫॥ અતીવ જલ્પતસ્તાંશ્ચ તર્જન્યા નસિ-
 દત્તયા । ન્યવારયત્સ ભગવાન્ પૂજાન્તે ચ વ્યસર્જયત્ ॥૨૬॥ તૈઃ
 કૃતાઃ પીતસારાણાં પિણ્ડકાનાં ચ રાશયઃ । ફલાનાં વિવિધાનાં
 ચ વિરેજુર્ગિરિસાનુવત્ ॥૨૭॥ તદેશીયા યોષિતશ્ચ ફલપુષ્પાદિ-
 પાણયઃ । હરેઃ પૂજાં વિધાયાશુ જગ્મુઃ સ્નેહાધિકા હરૌ ॥૨૮॥
 નિરપેક્ષોઽપિ ભગવાન્ભક્તાનામેવ તુષ્ટયે । ભૂષણાદીનિ કૃપયા સ્વી-
 ચકાર સતાં પ્રિયઃ ॥૨૯॥ ભક્તોપનીતાન્ પૃથુકશ્ચુકાદીન્ નીહાર-

પૂજા કરીને, ઉત્તમ વસ્ત્રો અને અમૂલ્ય મણિજડિત સુવર્ણમય વિવિધ
 આભરણો અર્પણ કરીને, તે પછી તેમની આગળ વિવિધ ભેટો સમર્પણ
 કરી ॥૨૪-૨૫॥ સમર્ચન સમયે સ્વભાવથીજ અધિક કોલાહલ કરતા
 તે ગુજરાતી જનોને શ્રીહરિએ નાસિકા ઉપર મુકેલી જમણા હાથની
 તર્જની આંગળીવડે કોલાહલ થકી નિવારણ કર્યા અને પૂજનની સમાપ્તિમાં
 તેમની ઉપર સમનુચ્છ કરીને વિસર્જન (સમીપ પ્રદેશ થકી દૂર)
 કર્યા ॥૨૬॥ ગુજરાતી સત્સંગિજનોએ તે સમયે સમર્પેલાં પતાસાં પેંડા
 અને વિવિધ ફળોના રાશિઓ શૈલશિખરસદૃશ શોભતા હતા ॥૨૭॥ તે
 પછી શ્રીહરિમાં નિરતિશય સ્નેહવાળી ગુજરાત દેશની સ્ત્રિયો વિવિધ
 ફળ પુષ્પ વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરે ઉપહારો હાથમાં લઈને સંઘથી સમીપે
 આવીને ભગવાનની પૂજા પરા ભક્તિથી કરીને જલદી ત્યાંથી ચાલી
 ગઈ ॥૨૮॥ પૂર્ણકામ હોવાથી નિરપેક્ષ એવાપણુ તે આ સતાંપ્રિય
 ભગવાને ભક્તોની પ્રસન્નતામાટેજ કેવળ ભૂષણાદિકનો સ્વીકાર કર્યો.
 ભગવાન્ ભૂષણપ્રિય નથી, કાંચન કહો કે મણિ કહો પણુ તે એક મૃત્તિકા-
 વિકાર છે, તે સમસ્ત હેયવિરોધી (નિર્દોષ) નિર્વિકારી જ્ઞાનાનંદમય
 ભગવાનનું ભૂષણ થવાને યોગ્ય નથી, મૃત્તિકાવિકાર પિંડવિશેષનું તો
 વિભૂષણ થાય, ભક્તિથી ભક્તોએ અર્પણ કરેલું હોવાથીજ ભગવાનને
 પ્રિય થાય છે, માટેજ ભક્તોની પ્રીતિમાટે તે સર્વનો સ્વીકાર કર્યો ॥૨૯॥

ચન્દ્રાભિધતુન્નવાયઃ । સેવારતોઽસ્યૈવ વિધાય સચસ્તદ્ધારણાર્હો-
સ્તમધારયન્ ॥૩૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીય-
પ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે ગુર્જરદેશસ્થભક્તકૃતભગવત્પૂજનનિરૂપણનામા ત્રિપદ્ધા-
શત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૩॥

સુવ્રત ઉવાચ—પ્રાચ્યોદીચ્યાસ્તતો લોકા નૃપાજગમુર્હરેઃ પુરઃ ।
મહાવલાઃ પ્રૌઢદેહા દીર્ઘનેત્રા મહાભુજાઃ ॥૧॥ અમૂલ્યાનિ ચ
વસ્ત્રાણિ પુષ્પહારાન્મનઃપ્રિયાન્ । સહસ્રશો મૌક્તિકાનાં સ્વજસ્તે ચ
સમાર્પયન્ ॥૨॥ તથાવિધાઃ સ્ત્રિયસ્તેષાં ધૃત્વા પાત્રાણિ પાણિષુ ।

ભક્તજનોએ પોતાની બુદ્ધિથી નિર્ધારેલા માપથી સીવી લાવેલા વિશાળ
ચોળાદિક (ભમા અંગરખા)ને તે સમયે ભગવાનની પરિચર્યામાંજ એક
તત્પર નીહારચંદ્ર નામનો દરજી શ્રીહરિના અંગમાં અરોઅર બેસતા
આવી જાય એવા માપમાં કરીને તેને તત્ક્ષણજ ભગવાનને, ધારણ કરા-
વતો હતો ॥૩૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલ-
યદોલોત્સવે ગુર્જરદેશસ્થભક્તકૃતભગવત્પૂજનનિરૂપણનામા ત્રિ-
પંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૩॥

અધ્યાય ૫૪ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે નૃપ! ત્યારપછી પ્રૌઢ આકૃતિવાળા, મહા
આહુવાળા, દીર્ઘ નેત્રવાળા, મહા બળવાળા, પૂર્વ દિશાના તથા ઉત્તર
દિશાના હરિજનો શ્રીહરિની સમીપે પૂજા કરવા આવ્યા ॥૧॥ તે ભક્ત-
જનોએ મનઃપ્રિય ચંદન પુષ્પહારાદિકવડે પૂજા કરીને, અંતે અમૂલ્ય
મહાવસ્ત્રો (શાલ દુશાલા શેલાં વિગેરે) અને મૌક્તિક માળાઓ સોએસો
શ્રીહરિને સમર્પણ કરી ॥૨॥ તે પછી તેમની તેવી (પૂર્વોક્ત મહાબળાદિ
પુરૂષ વિશેષણોએ વિશિષ્ટ) સ્ત્રિયોએ સાકર આદિકથી ભરેલાં પાત્રો
(થાળ) હાથમાં ધારીને સમીપે આવીને ભક્તિથી ભગવાનની પૂજા

૧ આ અધ્યાયમાં તેતે દેશના સમસ્ત સત્સંગિજનોએ નાનોપચારોવડે કરેલા
ભગવત્પૂજનનું નિરૂપણ કર્યું છે.

પ્રમું પુપ્પુરાગલ્ય મૃતાનિ શર્કરાદિભિઃ ॥૩॥ ઉપહારાન્સમર્પ્યાથ
 ગચ્છન્ન્યસ્તેભ્ય ઈશ્વરઃ । સ્વકણ્ઠતઃ પુષ્પહારાનુત્તાર્યૈવ દદૌ મુદા
 ॥૪॥ ફલાનાં નૈકજાતીનાં શર્કરાણાં ચ રાશયઃ । વ્યરાજન્ત પ્રમો-
 રગ્રે ગણ્ડશૈલા ઇવોન્નતાઃ ॥૫॥ અથાગચ્છન્દાક્ષિણાત્યા વર્તુલો-
 ણીષમણ્ડિતાઃ । વદ્ધકચ્છાશ્ચ તન્નાર્યશ્ચપલા ઇવ વિદ્યુતઃ ॥૬॥
 ઉપચારૈઃ ષોડશભિસ્ત આનર્ચ્યથાવિધિ । તેષાં પૂજનચાતુર્યં દૃષ્ટ્વા
 તુષ્ટોઽભવદ્ધરિઃ ॥૭॥ પરિધાપ્ય ચ વાસાંસિ સિતપીતારુણાનિ તે ।
 ભૂષણાન્યપ્યનર્ધ્યાણિ યથાસ્થાનં ન્યધારયન્ ॥૮॥ કટકાનિ શૃઙ્ગ-
 લાનિ કરયોશ્ચાપ્યધારયન્ । અઙ્ગુલીષુ પ્રમોસ્તે ચ સદ્રક્ષા ઝર્મિકાઃ
 શુભાઃ ॥૯॥ કેયૂરાદીનિ વાહ્નોશ્ચ કણ્ઠે સન્મૌક્તિકસ્રજઃ । શિર-

કરી ॥૩॥ ઉપહારો અર્પિને પાછા વળતા તે ગ્રાચી ઉટીચી દિશાના
 હરિભક્તોને ભગવાને પોતાના કંઠ થકી પુષ્પહારો ઉતારીને પોતાનો
 પ્રસાદ વિશેષપણે જણાવા હર્ષથીજ આપ્યા ॥૪॥ તે સમયે તેઓએ
 સમર્પેલાં નાના જાતીનાં સુસ્વાદુ ફળોના રાશિઓ અને શર્કરાના રાશિઓ
 મહાપ્રભુની આગળ સમુન્નત ગંડશૈલો (મહાપર્વત ઉપરથી પડી
 ગએલો મોટો પાષાણુ) જેવા વિરાજતા હતા ॥૫॥ ત્યાર પછી ગોળા-
 કાર (ચક્રી) પાઘડીવડે અલંકૃત મસ્તકવાળા દક્ષિણ દિશાના હરિભક્ત
 નરો અને તેમની પશ્ચાત્ કચ્છ ધારી રહેલી, વિજળીના જેવી ચપળ
 નારીઓ પૂજા કરવા આવી ॥૬॥ તે દાક્ષિણાત્ય હરિજનોએ ધ્યાન
 આવાહનાદિ સોળ ઉપચારોવડે યથાવિધિ ભગવાનની પૂજા કરી.
 તેઓનું પૂજનચાતુર્ય જોઈને ભગવાન વિશેષપણે સંતુષ્ટ થયા ॥૭॥
 આ દાક્ષિણાત્ય હરિભક્તોએ શ્વેત પીત રક્ત વસ્ત્રો પ્રીતિથી પહેરાવીને
 અમૂલ્ય આભરણોપણુ યથાસ્થાન ધરાવ્યાં. (ભૂષણોની યથાસ્થાન ધાર-
 ãતા કહેછે—) તે દાક્ષિણાત્ય ભક્તોએ ભગવાનના હાથમાં (કાંડામાં)
 કાંડાં સાંકળાં પહેરાવ્યાં. આંગળીયોમાં ઉત્તમ રત્નજડિત શોભાયમાન
 મુવર્ણમય વીંટીઓ પહેરાવી. ભુજમાં આભુજંધાદિક ધરાવ્યા. ગળામાં
 શોભન ઉત્તમ મુક્તાહારો ધરાવ્યા. મસ્તકે સૂર્યસમાન તેજસ્વી દિવ્ય

સ્યધારયન્દિવ્યં કિરીટં સૂર્યવર્ચસમ્ ॥૧૦॥ કર્ણયોઃ કુણ્ડલે તસ્ય
 હીરકાવલિમાસુરે । ધારયિત્વા વ્રવન્ધુશ્ચ ગોધૌ મૌક્તિકદામનીમ્
 ॥૧૧॥ કાશ્ચીં રત્નમયીં કક્ષ્યાં નૃપુરાદીનિ પાદયોઃ । ધારયિત્વો-
 પહારાંશ્ચ નિદધુસ્તસ્ય ચાગ્રતઃ ॥૧૨॥ નાનાવિધાનિ શ્વાચાનિ
 કદલાનિ સહસ્રશઃ । આર્દ્રદ્રાક્ષાફલાનીક્ષૂન્મક્તયા તસ્મૈ ન્યવેદ-
 યન્ ॥૧૩॥ મહાનીરાજનં ચાથ ગીતવાદિત્રપૂર્વકમ્ । કૃત્વા પુષ્પા-
 ઝલિં દત્ત્વા પ્રણમ્ય ચ તતો યયુઃ ॥૧૪॥ પ્રાસાદિકાનિ તેભ્યોઽ-
 દાત્ફલાનિ ભગવાન્મુદા । પુષ્પાણાં ચ સમૂહા યે મુનિભ્યો વ્યભ-
 જતુ તાન્ ॥૧૫॥ ઉત્થાય તસ્યૌ પીઠે ચ તતઃ સઘઃ સ ર્દેશ્વરઃ ।
 તદા જય જયેત્યેવં ત્રિલોક્યામભવજ્ઞનિઃ ॥૧૬॥ માસ્વઙ્ગાસુરસ-

મુકુટ ધરાવ્યો. કર્ણમાં હીરાઓની પંક્તિથી પ્રકાશમાન મકરાકાર કુંડળ
 ધરાવીને લલાટમાં મોતીની દામણી બાંધી. કટિપ્રદેશમાં રત્નમયી મેખળા
 (કંદોરો) અને ચરણમાં નૃપુરાદિકને પહેરાવીને શ્રીહરિની આગળ
 વિવિધ ઉપહારો (ભેટ) મુકીને, નાનાવિધ પેડા અરફી વિગેરે ખાદ્યો,
 હળરો કેળાં, લીલી દ્રાખ, શેલડીના સાંઠા ભક્તિથી ભગવાનને નિવેદન
 કર્યા ॥૮-૧૩॥ તે પછી ગીતવાદિત્રપૂર્વક મહાનીરાજન (આરતી)
 કરીને પુષ્પાંજળિ સમર્પીને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરીને પૂજને પરિસમાપ્ત
 કરીને ત્યાંથી ગયા ॥૧૪॥ પોતાની પૂજા કરીને પાછા વળતા તે દાક્ષિ-
 ણાત્મ હરિજનોને વિવિધ પ્રસાદભૂત ફળો હર્વથી આપ્યાં. પોતાના પ્રસાદ-
 ભૂત જે નાનાવિધ પુષ્પહારો હતા તેતો મુનિઓને યથાયોગ્ય વહેંચી
 આપ્યા ॥૧૫॥ તે પછી ભગવાન્ બહુ કાળ એસી રહેવાના શ્રમને
 ટાળવા માટેજ શું? એમ તત્ક્ષણ ત્યાંથી ઉઠીને તેજ સિંહાસનમાં ઉભા
 રહ્યા. તે સમયે 'જય જય' એરીતે થએલો ધ્વનિ ત્રિલોકીમાં વ્યાપી
 ગયો. અથવા તે સમયે 'જય જય' એવો ધ્વનિ ત્રિલોકમાંપણ થયો
 હતો, એટલે તેતે લોકમાં રહેલા જનોએ જય જય ધ્વનિ કર્યો. અથવા
 તે સમયે બ્રહ્મ મુક્ત નિત્યમુક્ત રૂપથી રહેલા ત્રણેય પ્રકારના ચેતનવર્ગે
 'જય જય' ધ્વનિ કર્યો ॥૧૬॥ તે સમયની શ્રીહરિની શોભાને અનુ-

ત્કિરીટવિલસત્પૂર્ણેન્દુવિમ્બાનનો નાનાલક્ષ્મિભૂષણાન્નમધુરઃ શ્રો-
ણિસ્થપાણિદ્વયઃ । કણ્ઠાત્પાદતલાવધિક્રમગતૈઃ પૌષ્પૈશ્ચ મુક્તામ-
યૈર્હારૈર્ભક્તમનોહરઃ સ ભગવાન્પર્યૈક્ષતાઽઽત્મપ્રિયાન્ ॥૧૭॥ તાવ-
ત્પાશ્ચાત્યપુરુષા આયયુઃ સ્થૂલવેદનાઃ । ગુણૈર્દ્વાદશભિર્યુક્તા બ્રાહ્મણા
ભગવત્પ્રિયાઃ ॥૧૮॥ શસ્ત્રાસ્ત્રવિદ્યાનિપુણાઃ ક્ષત્રિયા દૃઢનિશ્ચયાઃ ।
તદોપવિદ્ય તત્પૂજાં પ્રભુરક્ષીચકાર સઃ ॥૧૯॥ વિધિના કુર્વતઃ
પૂજાં દૃષ્ટ્વા તાનપ્યતદ્વિદઃ । ભૂશં જહાસ ભગવાન્હાસયન્મુનિમણ્ડ-

વર્ણવે છે—સૂર્યસમાન દેહીપ્યમાન દિવ્ય મુકુટથી સમલંકૃત મુખચંદ્ર
જેમનો છે, કડાં બાળુબંધ હાર આદિક વિવિધ દિવ્ય વિભૂષણ વિગેરે
વડે અલંકૃત દિવ્ય અંગ જેમનું છે, કટિતટ ઉપર મુઝ્યા છે બે ભુજ
જેમણે, કંઠપ્રદેશને આરંભીને પાદતળપર્યંત એક એક થકી નીચે નીચે
અનુક્રમે મળી રહેલા વિવિધ પુષ્પમય હારો અને મોતીમય હારોવડે
સમલંકૃત, આવી દિવ્ય શોભાથી ભક્તજનોના મનોનયનને હરનારા
એવા ભગવાન્ શ્રીહરિ પોતાના પરમ પ્રિય સર્વ ભક્તજનોને યોમેર
જેવા લાગ્યા ॥૧૭॥ તેજ સમયે મસ્તકે સ્થૂળ વસ્ત્ર (ફેટો) બાંધી
રહેલા પશ્ચિમ દિશાના ભક્ત પુરૂષો પૂજા કરવા આવ્યા. તેમાં ‘ધર્મશ્ચ
સત્યં ચ વ્રમઃ શ્રુતં ચામાત્સર્યં હ્રીસ્તિતિક્ષાઽનસૂયા । દાનં ચ યજ્ઞશ્ચ ઘૃતિઃ
શમશ્ચ ॥’ આ સનત્સુજાત મુનિએ કહેલા બાર ગુણોએ સંપન્ન, ભગવાન્
પરમ પ્રિય જેમને છે અને ભગવાનને અત્યંત પ્રિય એવા બ્રાહ્મણો
તથા શસ્ત્ર અસ્ત્ર વિદ્યામાં નિપુણ, શૌર્ય તેજ બળ આદિક ક્ષાત્ર સ્વભાવે
સંપન્ન, ભગવાનમાં દૃઢ નિશ્ચયે સંપન્ન એવા ક્ષત્રિયો તથા બીજા વૈશ્યો
તથા શૂદ્રો, આ સર્વે સંઘથી શ્રીહરિ સમીપે આવ્યા. તે સમયે ભગવાને
તેજ સિંહાસનમાં બેસીને તેમણે કરાતી પૂજા અંગીકાર કરી ॥૧૮-૧૯॥
પ્રેમપૂર્વક ષોડશોપચારથી દાક્ષિણાત્ય જનોની પેઠે પૂજા કરવા પ્રવર્તેલા,
તેના પ્રકારવિશેષમાં પૂર્ણજ્ઞાને રહિત છે તથાપિ ભક્તિથી યથાકથંચિત્
પણ તેવા પ્રકારથી પૂજા કરતા અનન્યભક્ત તે પાશ્ચાત્ય જનોને જોધને
(અજ્ઞાતપ્રકારમાંપણ ભક્તિથી પ્રવૃત્તિ છે એમ વિચારીને) ભગવાન્

લમ્ ॥૨૦॥ પૂજયિત્વાથ તે તસ્યૈ વસ્ત્રાણ્યાભરણાનિ ચ । દત્ત્વોપ-
હારાન્નિવિધાન્ યયુર્નત્વા તમીશ્વરમ્ ॥૨૧॥ તદ્દેશીયાઃ સ્ત્રિયશ્ચાથ
તોષયન્ત્યો મનઃપ્રિયૈઃ । પ્રભું વચ્ચોભિર્મધુરૈરુપાજગ્મુઃ સહસ્રશઃ
॥૨૨॥ ગાઢસ્નેહા ભગવતિ કૃશાઙ્ગ્યશ્ચ તપોવ્રતૈઃ । આતિથ્યે હરિ-
ભક્તાનાં નિપુણાશ્ચ જિતેન્દ્રિયાઃ ॥૨૩॥ સ્વર્જૂરસ્વારિકાપૂગનાલિ-
કેરૈર્ભૂતાનિ તાઃ । ગૃહીત્વા ચારુપાત્રાણિ તત્રાગત્યાર્ચયન્પ્રભુમ્
॥૨૪॥ પીતસારાણિ શુભ્રાણિ પિણ્ડકાંશ્ચ મનોહરાન્ । દધાનાઃ
પૃથુભિઃ સ્થાલૈ રૂપ્યમુદ્રાશ્ચ કાશ્ચન ॥૨૫॥ શર્કરાપાત્રહસ્તાશ્ચ પર્પી-
પાત્રકરાઃ સ્ત્રિયઃ । તમભ્યર્ચ્યોપહારાંશ્ચ તદગ્રે નિદધુર્મુદા ॥૨૬॥
एवं सर्वेऽपि ते लोकाः स्वस्वशक्त्यनुसारिणीम् । पूजां भगवतश्च-

મુનિમંડળને હસાવતા થકા સ્વયં અત્યંત હસવા લાગ્યા ॥૨૦॥ પાશ્ચાત્ય
જનો પ્રભુની પૂજા કરીને તેમને અમૂલ્ય વસ્ત્રો આભરણો અને બહુ-
વિધ ઉપહારો અર્પણ કરીને તે સર્વેશ્વરને પ્રણામ કરીને ત્યાંથી ગયા
॥૨૧॥ તદનંતર તે દેશની હળરોહળર સ્ત્રિયો કે જે ભગવાનમાં ગાઢ
સ્નેહવાળી, તેમના આરાધનરૂપ તપોવ્રત તત્પર, માટેજ કૃશ શરીર-
વાળી, વિજીતેન્દ્રિય, હરિભક્તોનું આતિથ્ય કરવામાં સમુત્સુક કુશળ
હતી, તે આ સ્ત્રિયો વિનયપ્રેમ મધુર, ભક્તિરસગર્ભિત, 'જય જય'
ધ્યાદિ મનઃપ્રિય વચનોવડે તે ભગવાનને સંતુષ્ટ કરતી થકી પૂજા કરવા
પાસે આવી ॥૨૨-૨૩॥ તેવી પાશ્ચાત્ય સ્ત્રિયોએ ખજૂર ખારેક સોપારી
નાલીયેરથી ભરેલાં સુંદર પાત્રોને લઈને ત્યાં આવીને પ્રભુની પ્રેમથી
પૂજા કરી ॥૨૪॥ કેટલીક સ્ત્રિયો શ્વેત પતાસાં પૃથુ સ્થાળમાં ભરીને, તો
કોઈ સ્ત્રિયો મનોહર પેંડા વિશાળ સ્થાળમાં ધારીને, તો કેટલીક નારીઓ
શર્કરા ભરેલાં પાત્ર હાથમાં લઈને, તો કેટલીક નારીઓ ખરકી
ભરેલાં પાત્રો હસ્તમાં લઈને સમીપે આવીને ભક્તિથી આંણેલા તેને
સર્વ ઉપહારો તેમના ચરણકમળની સન્નિધિમાં સંહર્ષથી સમર્પીને
તેમની પૂજા કરવા લાગી ॥૨૫-૨૬॥ એરીતે તે સર્વ કોઈ કોઈએ પોત-
પોતાની શક્તિને અનુસારે વસ્ત્રો વિભૂષણો વિગેરે ઉપહારોને અર્પણ

કુર્મત્તયા પરમયા યુતાઃ ॥૨૭॥ પત્રં પુષ્પં ફલં વાપિ દરિદ્રા અપિ
પૂરુષાઃ । દદુર્યત્તસ્વીચકાર ભાવગમ્યઃ સ ર્જિતા ॥૨૮॥ રાજાનો
રક્કજીવાશ્ચ દરિદ્રા ધનિનોપિ ચ । તુલ્યા ભક્તપ્રિયસ્યૈતે સર્વે
સન્તિ હરેઃ કિલ ॥૨૯॥ પ્રેમ્ણા ભક્તેન પુંસા યત્પત્રં પુષ્પં ફલં
જલમ્ । સ્તુતિદૂર્વાદિ વા દત્તં પ્રીત્યા ગૃહ્ણાતિ તત્પ્રભુઃ ॥૩૦॥ અથો

કરતાયકા પરા ભક્તિથી ભગવાનની પૂજા કરી ॥૨૭॥ ફળમાત્ર કે પુષ્પ-
માત્ર કે પત્રમાત્ર જેને ભક્તિથી દરિદ્ર પુરુષોએપણુ આણીને અર્પણુ
કર્યું હતું તેને સર્વ પરા પ્રીતિથી ભગવાને અંગીકાર કર્યું, કેમકે તે આ
સર્વેશ્વરેશ્વર ભગવાન ભાવથીજ એક ગમ્ય છે ॥૨૮॥ રાજા હોય કે રંક
હોય, આઠય હોય કે અકિંચન હોય, આ સર્વ કોઈ જનો ભક્તપ્રિય ભગ-
વાનને ભક્તપણે તુલ્યજ છે, રાજ્ય કે ધન આ ભગવાનના પ્રીણન માટે
નથી, એક ભક્તિજ ભગવત્પ્રીણન માટે છે, આ ભગવાન સર્વ ભૂતોમાં
સમ છે, એમને કોઈ દ્વેષ્ય નથી તેમ પ્રિય નથી ॥૨૯॥ (એજ અર્થને
સુસ્પષ્ટ કહેછે) ભક્ત પુરુષે પ્રેમથી અર્પેલું ફળ પુષ્પ જળ કે પત્ર હોય,
તે પત્ર ભલે દુર્વાદિક હોય કે સ્તુતિ હોય તે સર્વને આ પ્રભુ પ્રીતિથી
ગ્રહણુ કરેછે. અહીં જે સ્તુતિનું ગ્રહણુ છે તે દૃષ્ટાંત માટે છે, એટલે
પ્રેમથી કરેલી સ્તુતિનેજ જેમ એમ દુર્વાદિ પત્રનેપણુ પ્રેમથી પ્રતિગ્રહ
કરેછે. ‘સ્તુતિદૂર્વાદિ’ એવો સમસ્ત (ભેગો) પાઠ હોય તો તેમાં પણ
આશય આજ છે. અથવા આ પાઠમાંજ ‘સ્તુતિપૂર્વક દૂર્વાદિ’ એવો
અર્થ કરવો, ‘દૂર્વાદિ’ ઉપરથી પત્ર પુષ્પાદિકનું ઉપલક્ષણુ કરી લેવું,
એટલે ‘પ્રેમથી સ્તુતિપૂર્વક અર્પેલું દૂર્વાપત્ર કે પુષ્પફળાદિ’ એવો
અર્થ થાય. ‘સ્તુતં દૂર્વાદિ’ એવો પાઠ હોય તો પૂજામાં સ્તુત-પ્રશસ્ત
જે દૂર્વા તુલસી આદિક, એવો અર્થ કરવો. તાત્પર્ય એવું કે પૂજામાં
સ્તુત જે વિહિત દૂર્વા તુલસી આદિક અને જે અસ્તુત-અપ્રશસ્ત
ચત્કિચિત્ પત્ર પુષ્પાદિ તે સર્વ પ્રીતિથી અર્પેલાને તુલ્યપણે ભગવાન
ગ્રહણુ કરેછે. ‘પત્રં પુષ્પં ફલં તોયં યો મે ભક્ત્યા પ્રયચ્છતિ । તદહં

૧ ‘સ્તુતં દૂર્વાદિ’ इति पाठान्तरम् ।

મુનીનપિ જ્ઞાત્વા સ્વપૂજનસમુત્સુકાન્ । પૂર્ણં કર્તું હ્યાદિદેશ તૈષા-
મપિ મનોરથમ્ ॥૩૧॥ યથાલબ્ધોપચારૈસ્તે પત્રપુષ્પફલાદિભિઃ ।
પૂજાં ભગવતશ્ચક્રુઃ પ્રણમન્તસ્તપોધનાઃ ॥૩૨॥ એવં ભગવતા તત્ર
ભક્તકલ્પદ્રુમેણ વૈ । સત્સન્નિનાં હિ સર્વૈષાં કૃતાઃ પૂર્ણા મનોરથાઃ
॥૩૩॥ પરિતશ્ચ હરેરાસન્ ભૂષણાનાં સુવાસસામ્ । પુષ્પાણાં ચોપ-
હારાણાં વિચિત્રાઃ પર્વતાઃ કિલ ॥૩૪॥ દિવ્યોચ્ચપીઠમાસીનસ્ત-
ન્મધ્યે ભગવાન્બભૌ । મેરુસ્થ ઇવ પૂર્ણેન્દુઃ કેસરાચલમધ્યતઃ ॥૩૫॥
તદૈવ બ્રાહ્મણેભ્યોઽથ સ પ્રભુર્ભૂષણાનિ ચ । વાસાંસિ ચાપ્યન-

મક્ષ્યુપહતમરનામિ પ્રયતાત્મનઃ' એમ ગીતામાં પોતેજ કહ્યું છે ॥૩૦॥
અનંતર મુનિઓનેપણ પોતાના પૂજનમાં સમુત્સુક બાળીને તેમનો મનોરથ
પરિપૂર્ણ કરવા તેમનેપણ ભગવાને પૂજન કરવાની આજ્ઞા આપી ॥૩૧॥
આજ્ઞા આપેલા મુનિઓએ યથાલબ્ધ પત્ર પુષ્પ ફળાદિ પૂજોપકરણ પદાર્થો-
વડે પ્રણામપૂર્વક ભગવાનની પૂજા કરી અને તેમના ચરણમાં સર્વાધિક
સર્વોત્કૃષ્ટ તપોરૂપ ધન સમર્પણ કર્યું, કેમકે તે મુનિઓ તપોધન-તપરૂપ
ધનવાળા છે, તેઓ સુવર્ણ રજતાદિવડે ધની નથી, જેની પાસે જે ધન
હોય તેનાથી તેણે ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા યુક્ત છે, ભગવાનપણ તપઃપ્રિય
હોવાથી તપથી બહુ પ્રસન્ન થાય છે, માટેજ નિષ્કિચન મુનિઓએ તપઃ-
પ્રિય ભગવાનના ચરણમાં તપોરૂપ ધન નિવેદન કર્યું ॥૩૨॥ હે રાજન્ !
એરીતે ભક્તકલ્પદ્રુમ ભગવાને તે સમયે વૃત્તાલય પુરમાં સમસ્ત સત્સંગિ-
જનો અને મુનિજનોના મનોરથો પરિપૂર્ણ કર્યા હતા ॥૩૩॥ તે સમયે
ભક્તોએ પૂજામાં સમર્પેલાં મહાવસ્ત્રો, મહામૂલ્ય આભરણો, નાનાવિધ
પુષ્પમાળાઓ અને ઉત્તમ ઉપહારોના રાશિઓ ભગવાનની યોગરદ્દમ
વિચિત્ર પર્વત જેવા થયા હતા ॥૩૪॥ તેના મધ્યભાગમાં સુવર્ણમય
સુંદર સમુન્નત સિંહાસનમાં વિરાજમાન ભગવાન્ કુરરાદિ વીશ કેસરા-
ચળોના મધ્યભાગમાં રહેલા મેરુપર્વતની ઉપર રહેલો પૂર્ણચંદ્રજ જેમ
એમ શોભતા હતા ॥૩૫॥ તે આ ભગવાને આત્મારામ અને પૂર્ણકામ
હોવાથી તે સમયેજ તે ક્ષણમાંજ તે સર્વ અમૂલ્ય વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરે
તેતે બ્રાહ્મણોને આપી દીધું તથા જે યાચક જનો હતા અને જે બીજા

દર્યાણિ દદૌ સઘો જગત્પતિઃ ॥૩૬॥ યાચકેભ્યસ્તથાન્યેભ્યો દરિ-
 દ્રેભ્યો વિશેષતઃ । અધનેભ્યઃ કુટુમ્બિભ્યો દદૌ ભૂરિ ધનં પ્રભુઃ
 ॥૩૭॥ તોયં ઘનાઘન ઇવ પ્રવવર્ષ તતઃ પ્રભુઃ । દ્રવ્યં ભૂરિતરં પ્રીતો
 ગૃહસ્થેભ્યોઽપિ તત્ર સઃ ॥૩૮॥ તસ્મિન્નેવ ક્ષણે સર્વમેવં દત્ત્વાપ્ય-
 વિસ્મયઃ । સર્વાન્વિસ્માપયામાસ કુર્વન્કર્મ હ્યમાનવમ્ ॥૩૯॥ અત્યુ-
 દારધિય ઝર્જિતશ્રિયઃ શ્રીહરેર્વિતરણોદયતસ્ય તુ । વસ્તુ નાપ કિ-
 મપિ હ્યદેયતાં ભૂપતે ! સ્વધૃતવાસસી વિના ॥૪૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
 જીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે સકલભક્ત-
 સહકૃતભગવત્પૂજનનિરૂપણનામા ચતુઃપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૪॥

દરિદ્રજનો અકિંચનજનો પત્ની પુત્ર પુત્રી આદિક બહુ પોષ્યવર્ગવાળા હતા તે તે તમામને વિશેષપણે પ્રભુએ ઘણું ધન આપ્યું. તથા જે બીજા ગૃહસ્થો હતા તેમનેપણ પ્રસન્ન થઈને જળદ (મેઘ) જળધારાવડે જ એમ એમ અતિ ઘણું ધન તે સમયે વર્ષાવ્યું. અર્થાત્ મેઘનીપેઠે પાત્રા-
 પાત્રનો વિચાર નહિ કરીને ભગવાને સર્વને આપ્યું ॥૩૬-૩૮॥ આ પ્રકારે તેજ ક્ષણમાં તે સર્વ વસ્ત્ર આભરણ હિરણ્યાદિ વસ્તુમાત્રને આપી દઈને પણ સ્વયં અવિસ્મય-દાતૃભાવે કરેલા અભિમાને રહિત એવા ભગવાને સર્વને વિસ્મય પમાડ્યા, કેમકે આ કર્મે અમાનવ-મનુષ્યથી ન થઈ શકે એવું છે. ભૂમિમાં આવો દાતા કોઈપણ થવાને યોગ્ય નથી, માટેજ સર્વ કોઈને મહાન્ વિસ્મય થયો ॥૩૯॥ હે ભૂપતે ! તે સમયે દાન દેવામાં ઉદ્ધમી થએલા, અતિઉદાર બુદ્ધિવાળા ભગવાન શ્રીહરિને પોતે ધારેલાં બે વસ્ત્રો વિના કાંઈપણ વસ્તુ ન આપવા યોગ્ય ન રહ્યું. કિંતુ ધારેલાં બે વસ્ત્રો થકી બીજાં શરીરમાં ધારેલાં વસ્ત્ર વિભૂષણ વિગેરે જે હતું તે તથા તેમની ચોમેર પાસે રહેલાં જે વસ્ત્ર આભરણ દ્રવિણાદિ હતું તે સર્વ આપી દીધું. એરીતે સર્વસ્વનું સમર્પણ કરી દીધું તથાપિ પોતે ઊર્જિતશ્રીઃ—સ્વાભાવિક નિરવધિક ઐશ્વર્યસંપન્ન અને ભગવાન-જ્ઞાન શક્તિ બળ ઐશ્વર્ય વીર્ય તેજના નિધિજ હતા ॥૪૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
 જીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે સકલભક્તસંઘકૃત-
 ભગવત્પૂજનનિરૂપણનામા ચતુઃપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૪॥

સુવ્રત ઉવાચ—તસ્મિન્દિને જનાઃ સર્વે એકાદશ્યા ઉપોષણમ્ ।
 ચક્રુઃ સ્વયં સ ભગવાન્મર્યાદારક્ષણાય વૈ ॥૧॥ નાગદેવાત્સમારભ્ય
 મુહૂર્તાત્પૂજનોત્સવઃ । આર્યમ્ણાવધિ તત્રાભૂત્તદિને તસ્ય ભૂપતે !
 ॥૨॥ ભાગ્યે મુહૂર્તેઽથ હરિર્બ્રાહ્મણાંસ્તત્ર સંસ્થિતાન્ । સાયંસંધ્યા-
 વન્દનાર્થં ગચ્છતેત્યાદિદેશ હ ॥૩॥ સ્વધર્મપાલનં પ્રેષ્ટં પ્રભોરસ્તીતિ
 તે દ્વિજાઃ । નિશ્ચિત્ય સરસસ્તીરં જગ્મુઃ સર્વે તદાજ્યા ॥૪॥ જના-
 નામપિ વિશ્રામો મુહૂર્તે સ્યાદિતિ સ્વયમ્ । તુજ્ઞાસનાત્સમુત્તીર્ય સ્વા-
 વાસાન્તર્વિવેશ સઃ ॥૫॥ તતો જનાશ્ચ મુનયઃ સ્વસ્વાવાસાન્સમેત્ય
 તે । કિશ્ચિદ્વિશ્રમ્ય પીત્વામ્ભઃ પુનરાશ્વગમન્સભામ્ ॥૬॥ કૃત્વા

૧ અધ્યાય ૫૫ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! તે એકાદશી દિવસે સર્વ જનોએ
 ઉપવાસ કર્યો. ભગવાને પોતેપણ લોકમર્યાદાના સંરક્ષણ માટે ઉપવાસ
 કર્યો ॥૧॥ હે ભૂપતે ! નાગદેવ મુહૂર્ત (દિવસનું પ્રથમ મુહૂર્ત)ને આરં-
 ભીને આર્યમ્ણ મુહૂર્ત (દિવસનું ચૌદમું મુહૂર્ત)પર્યંત વૃત્તાલયમાં
 તે ફાલગુન શુકલ એકાદશીદિને શ્રીહરિના સમર્ચનનો મહોત્સવ પ્રવર્ત્યો
 હતો ॥૨॥ તે પછી ભગવાને ભાગ્ય મુહૂર્ત (દિવસનું પંદરમું મુહૂર્ત) માં
 સભામાં બેઠલા બધા બ્રાહ્મણોને સાયંસંધ્યાવિધિ કરવા જવાની આજ્ઞા
 આપી ॥૩॥ આજ્ઞા આપેલા તે દિવસે ભગવાનના ચરણકમળની પૂજામાંજ
 એક પ્રીતિવાળા છે તથાપિ ‘વર્ણાશ્રમોચિત કર્મની કર્તવ્યતાજ ભગવાનને
 અત્યંત અભિમત છે’ એમ નિશ્ચય કરીને તેમની અનુજ્ઞા થતાં સરોવર-
 તીરે ગયા ॥૪॥ સ્વયં શ્રીહરિપણ ‘સમિતિમાં સ્થિરાસનથી બેઠલા આ
 ભક્તજનોને પણ મુહૂર્તપર્યંત વિશ્રામ થાય તો ઠીક’ એમ માનીને ઉત્તર
 તે આસન થકી ઉતરીને પોતાને ઉતારે પધાર્યા ॥૫॥ તદનંતર મુનિજનો
 અને હરિજનો પોતપોતાને ઉતારે જઈને કિંચિત્ વિશ્રામ લઈને જળપાન

૧ આ અધ્યાયમાં એકાદશીએ ભગવાને અનુષ્ઠાન કરેલો સાયંતન વિધિ
 અને રાત્રિએ કરેલું જળપાન અનુવર્ણવું છે.

સન્ધ્યાવિધિં તૂર્ણં તે ચાગત્ય પુનર્દ્વિજાઃ । નિષેદુસ્તત્ર સદસિ યથા-
સ્થાનં યથોચિતમ્ ॥૭॥ તાવત્સ ચાપિ ભગવાન્પ્રણતાર્તિહન્તા
વિશ્રમ્ય કિશ્ચિદથ સાન્ધ્યવિધિં વિધાય । નૈસર્ગિકસ્વગતિધાવિ-
તપાર્ષદૌઘો લોલત્સદુત્તરપટોઽધિરુરોહ પીઠમ્ ॥૮॥ તત્ર સ્થિતઃ
સ્વપરિતો નિજભક્તસંજ્ઞાન્પશ્યન્દઢં સ્વકટિબન્ધપટં વિધાય । નારા-
યણસ્ય ચ વદન્નભિધાઃ સ ડચ્ચૈસ્તાલધ્વનિં પરિતતાન હરિઃ કરા-
ભ્યામ્ ॥૯॥ તદાનીં તુ જનાઃ સર્વે સ્ત્રિયશ્ચ મુનયસ્તથા । તાલિકા-
વાદનં ચક્રુઃ કીર્તયન્તોઽભિધા હરેઃ ॥૧૦॥ લક્ષશસ્તાલિકાધ્વાનૈ-
સ્તત્કાલોત્થૈશ્ચ મિશ્રિતઃ । ભગવન્નામનિનદસ્ત્રિલોકીં વ્યાનશે
તદા ॥૧૧॥ ડ઼્ઞ્વૈર્જનનાં લોલદ્ધિર્વમૌ ભૂઃ કરપલ્લવૈઃ । વાતોલ્લોલૈઃ

કરીને ફરી જલદી સભાસ્થાનમાં આવ્યા ॥૬॥ તલાવતટે ગએલા તે
વિપ્રો ભગવાનના દિવ્યમંગળ વિગ્રહનાં દર્શન કરવામાં ઉત્કટ ઉત્સાહવાળા
હોવાથી સંધ્યાવિધિને જલદી કરી આવીને ફરી તે સભામાં પોતપોતાના
સ્થાનમાં યથાયોગ્ય બેસી ગયા ॥૭॥ તે અવસરમાં પ્રણુત જનોની પીડા
હરનારા ભગવાન્ સ્વામિનારાયણુપણુ ક્ષણુ વિશ્રામ લધને સંધ્યાવિધિ
કરીને, સ્વાભાવિકી ઉતાવળથી ચાલવાની ચાતુરીથી અનુયાયી પાર્ષદ-
વર્ગને પાછળ દોડાવતા અને અહીંતહીં અંચળ (હાલતા-ઉડતા) ઉત્તમ
ઉત્તરીય વસ્ત્રથી શોભતા થકા સભામાં આવીને સ્વાસિંહાસન ઉપર
ચઢયા ॥૮॥ અહીંને તે સિંહાસનમાં ઉભાજ રહીને (બેસીને નહિ) કટિ-
તટપટને દૃઢ આંધીને, પોતાની આરેય બાજુ રહેલા ભક્તસંઘોને નિરીક્ષણુ
કરતા શ્રીહરિ નારાયણુનાં નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી ઉચ્ચારતા થકા હાથ-
વડે તાળિકાધ્વનિને કરવા લાગ્યા ॥૯॥ તે સમયે તો તે ભગવાનના તાળિ-
કાધ્વનિની પાછળ સર્વે સાધુઓ તથા સર્વે સ્ત્રીપુરૂષ ભક્તજનો નારાયણુનાં
નામોને ઉચ્ચ સ્વરથી કીર્તન કરતા થકા તાળીયો વજડવાનો ધ્વનિ કરવા
મંડયા ॥૧૦॥ તે સમયે એક સાથે ઉત્પન્ન થતા લાખો તાળિઓના શબ્દો
સાથે સંમિશ્રિત થએલો નારાયણુનામસંકીર્તનનો ઉચ્ચ ધ્વનિ ત્રિલોકીમાં
વ્યાપી ગયો ॥૧૧॥ તે સમયે ઉન્નત અને તાળિકાધ્વનિ કરવાના વેગને

સ્થલામ્બોજૈઃ પ્રફુલ્લૈરિવ મણિડતા ॥૧૨॥ હસ્તલાઘવચાતુર્યાઘોજનં
ચ વિયોજનમ્ । ભગવત્તલયોઃ કશ્ચિત્ પૃથગ્વેતું શશાક નો ॥૧૩॥
સહસ્રશો દીપિકાશ્ચ તન્નાસન્નથ સર્વતઃ । દિવેવ તત્પ્રકાશેન
જ્યોત્સ્નાયા ચ વમૌ નિશા ॥૧૪॥ તદા વિઠ્ઠલદાસશ્ચ કૃષ્ણદાસ
ઉમૌ હરેઃ । તસ્થતુઃ પાર્શ્વયોરૂર્ધ્વપ્રવેષ્ટઘૃતદીપિકૌ ॥૧૫॥ કીર્ત-
નાન્તે નમન્તિ સ્વં યાવત્તે મુનયો જનાઃ । તાવત્સ્વયં જનાન્તઃસ્થમુ-
પવિશ્ય સ્વમાનમત્ ॥૧૬॥ વિસ્મિતાસ્તસ્ય તદ્દૃષ્ટ્વા હ્યુપવેશનલાઘ-
વમ્ । તં નમસ્કૃત્ય મુનયસ્તુદ્ધુસ્તે નિજં પ્રભુમ્ ॥૧૭॥ ગોવિન્દ !

લીધે લોલ-અહીંતહીં હાલતા જનોના કરપદ્મવોએ કરીને પૃથ્વી વાયુ-
વેંગથી હાલ્યા કરતાં પ્રકુલિત સ્થળકમળોવડે અલંકૃત કરી હોય એમ
શોભતી હતી ॥૧૨॥ તે સમયે ભગવાનના તાળીઓ પાડવામાં પ્રવર્તેલા
કરતળનો યોજન વિયોજન (હાથને ભેગા કરવા અને જુદા પાડવા)
વ્યાપારભેદને હસ્તલાઘવાતિશયની ચાતુરીને લીધે કોઈપણ જન જાણુવા
માટે નજ સમર્થ થયો ॥૧૩॥ તે સમયે તે સભાપ્રદેશમાં હંતરોહંતર
દીપિકાઓ પ્રજ્વાળી હતી અને ચંદ્રજ્યોત્સ્ના સમયસહજ ચોમેર
પ્રસરી હતી. દીપિકાઓના તેજથી અને ચંદ્રમાની પ્રભાથી તે એકાદશીની
રાત્રિ દિવસ જેવી વિશેષપણે વિરાજતી હતી ॥૧૪॥ તે સમયે વિઠ્ઠલદાસ
અને કૃષ્ણદાસ નામના આ એ નાપિતો ઉંચા રાખેલા હાથમાં દીપિકા
(મશાલ) લઈને ભગવાનના વામ દક્ષિણ ભાગમાં ઉભા રહ્યા હતા ॥૧૫॥
નારાયણનામસંકીર્તનને અંતે સભામાં રહેલા મુનિઓ તથા હરિજનો
જેટલાકમાં પોતાને નમસ્કાર કરવા પ્રવર્તે છે તેટલાકમાંજ ઝટ સિંહા-
સનમાં બેસીને શ્રીહરિએ પોતાની પાસે રહેલા સકળ જનોના હૃદયમાં
નિવાસ કરી રહેલા સ્વાત્માને સ્વયં નમસ્કાર કર્યો. અર્થાત્ સર્વોત્તર્યા-
મિભૂત સ્વાત્મામાં એકાગ્ર ચિત્તવાળા થયા ॥૧૬॥ શ્રીહરિનું તેવું બેસવાનું
લાઘવ જોઈને વિસ્મય પામેલા મુનિઓ અને હરિજનો પોતાના પ્રભુ શ્રીહરિને
પ્રણામ કરીને આગળ કહેશે એવા સ્તોત્રથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા ॥૧૭॥
હવે સ્તુતિનો પ્રકાર કહે છે— હે ગોવિંદ ! ગાં-ભૂમિને વિન્દતિ-પામે છે

નારાયણ ! વાસુદેવ ! શ્રીકૃષ્ણ ! સદ્કર્ષણ ! પદ્મનાભ ! । નરાનિ-

તે ગોવિંદ કહેવાય, પૂર્વે મહાવરાહ થઇને નષ્ટ થએલી ધરણીને જે હેતુ માટે રસાતળ થકી ઉદ્ધાર કરીને પામ્યા માટે ગોવિંદ નામથી વિખ્યાત થયા છે. અથવા ગાઃ-ગિરાને વિન્દતિ-પામેછે તે ગોવિંદ કહેવાય, સંતોએ અને સુરોએ કરાતી સ્તુતિગિરાઓના તમો વિષય છે, માટે ગોવિંદ આખ્યાયી તમો ખ્યાત છે. તેમાં નષ્ટાં ચ ધરણીં પૂર્વં ગોવિન્દો યઃ સ લબ્ધવાન્' 'ગવાં સ્તુતિગિરાં વિન્દો ગોવિન્દઃ સ ઉદાહતઃ' એવી નિરૂપિત છે. 'નષ્ટાં વૈ ધરણીં પૂર્વમવિન્દં વૈ ગુહાગતામ્ । ગોવિન્દં ઇતિ તેનાહં દેવૈર્વાગ્મિભરભિષ્ટુતઃ' એમ મોક્ષધર્મમાં નિરૂપિત કરી છે તથા 'અહં કિલેન્દ્રો દેવાનાં ત્વં ગવામિન્દ્રતાં ગતઃ । ગોવિન્દ ઇતિ લોકાસ્ત્વં સ્તોષ્યન્તિ ભુવિ શાશ્વતમ્' 'ગૌરેષા તુ તથા વાણી તાં ચ વિન્દયતે ભવાન્ । ગોવિન્દસ્તુ તતો દેવ મુનિભિઃ કથ્યતે ભવાન્' એમ હરિવંશમાં નિરૂપિત કરી છે. અથવા ગોમિઃ-વેદવાણીવડે વેદાં છે માટે ગોવિંદ કહેલા છે. 'ગોમિરેવ યતો વેદ્યો ગોવિન્દઃ સમુદાહતઃ' એમ શ્રીવિષ્ણુતિલકમાં કહ્યું છે. હે નારાયણ ! નાર-નરથકી થએલાં જળો તે અયન-આશ્રય જે તમને છે (જળનો આશ્રય કરી રહેલા) માટે તમો નારાયણ કહેવાઓ છે, તેમાં 'આપો નારા ઇતિ પ્રોક્તા આપો વૈ નરસૂનવઃ । અયનં તસ્ય તાઃ પૂર્વં તેન નારાયણઃ સ્મૃતઃ' એવું સ્માર્ત નિરૂપિત છે. અથવા નર-પ્રકૃતિના અધિષ્ઠાતા પુરૂષ થકી પ્રકૃતિદ્વારા થએલાં મહદાદિ તત્વો તે નાર કહેવાય, તે નારશબ્દથી કહેલાં તત્વો સ્વતઃ જગત્સર્ગ કરવા અસમર્થ થતાં તેને અયતે-જગત્સર્જવાનું સામર્થ્ય પોષવામાટે કારણાત્મના આપ વ્યાપોછો તેથી નારાયણ કહેવાઓ છે, તેમાં 'નરાજ્ઞાતાનિ તત્ત્વાનિ નારાણીતિ વિદુર્બુધાઃ । તાન્યેવ ચાયનં તસ્ય તેન નારાયણઃ સ્મૃતઃ' આ ભારતમાં વચન છે. અથવા નારાણાં-જીવોના પ્રલય સમયે અયન-આશ્રય છે માટે નારાયણ કહેવાઓ છે, તેમાં 'યત્પ્રયન્ત્યભિસંવિશન્તિ' એવી શ્રુતિ છે. 'નારાણામયનં યસ્માન્નસ્માન્નારાયણઃ સ્મૃતઃ' એમ બ્રહ્મવૈવર્તમાં કહ્યું છે. અથવા 'નારાયણાય વિદ્મહે' 'નારાયણઃ પરં બ્રહ્મ' 'एको ह वै नारायण आसीत्' 'अथ पुनरेव नारायणः'

‘ચક્ષુશ્ચ દ્રષ્ટવ્યં ચ નારાયણઃ’ ‘અથ દિવ્યો દેવ एको नारायणः’ એરીતે પ્રત્યેક શાખામાં આપ પરવસ્તુનું મૂર્ત્યેતર થકી વ્યાવૃત્તિ કરનાર અસાધારણ નામ છે. નરાણાં-એતનાએતનલક્ષણ સમસ્ત વસ્તુઓનો સમૂહ તે નાર કહેવાય, તે નાર અયન-આશ્રય જે તમને છે, (નરોનો આશ્રય કરી રહેલા) અથવા તે નરના અયન-આશ્રય તમો છો માટે નારાયણ કહેવાઓ છો, તેમાં ‘યच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा । अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः’ એવું શ્રોત નિરૂક્ત છે. હે વાસુદેવ-વાસુશ્ચાસૌ દેવશ્ચ વાસુદેવઃ-વાસુ એવા દેવ તે વાસુદેવ કહેવાય. સૂત્રમાં મણિગણો જેમ તેમ આ સર્વ એતનાએતનાત્મક વિશ્વ જે તમારે વિષે વસેછે અને જે તમો સર્વેલા આ વિશ્વમાં અનુપ્રવેશ કરીને વસો છો અને સર્વ વિશ્વને પાંખોવડેજ જેમ એમ આચ્છાદન કરોછો માટે વાસુ અને દીવ્યતીતિ દેવઃ-સૃષ્ટિસ્થિતિ લયથી કીડાદિકને કરોછો માટે દેવ, મળીને તમો વાસુદેવ કહેવાઓ છો. ‘छादयामि जगत्सर्वं भूत्वा सूर्य इवांशुभिः । सर्वभूताधिवासश्च वासुदेवस्ततः स्मृतः ॥’ ‘वासनात्सर्वभूतानां वसुत्वा-देवयोनितः । वासुदेवस्ततो ज्ञेयः सर्वेषामपि पश्यते’ એવી મહાભારતમાં નિરૂક્તિ કરી છે તથા ‘सर्वत्रासौ समस्तं च वसत्यत्रेति वै यतः । ततः स वासुदेवेति विद्वद्भिः परिपश्यते ॥ सर्वाणि तत्र भूतानि वसन्ति परमात्मनि । भूतेषु च स सर्वात्मा वासुदेवस्ततः स्मृतः’ એવી વિષ્ણુપુરાણમાં નિરૂક્તિ કરી છે. અથવા વસુદેવ (વસુઓ સાથે કીડા કરતા, આનકદુન્દુભિ જેમનું ખીળું નામ છે) ના પુત્ર છો માટે વાસુદેવ કહ્યા છો, ‘वसुदेवाप-त्यतश्च वासुदेवः प्रकीर्तितः’ એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા અતુર્વ્યૂહમાં પ્રથમ વ્યૂહરૂપ વાસુદેવ તમો છો. હે શ્રીકૃષ્ણ ! નિરવધિક આનંદના તમો નિધિ છો, તેમાં ‘कृषिर्भूवाचकः शब्दो णश्च निर्वृतिवाचकः । विष्णुस्तद्भाव-योगाच्च कृष्णो भवति शाश्वतः’ એવું નિરૂક્ત છે. વળી અતિકમનીય મેઘ-શ્યામ અપ્રાકૃત દિવ્ય તનુવાળા હોવાથી કૃષ્ણ છો, તેમાં ‘कृष्णो वर्णश्च मे यस्मात्तेन कृष्णोऽहमर्जुन’ એવું ભારતમાં વચન છે. તથા ‘अप्राकृता-तिरुचिरमेचकः कृष्ण ईरितः’ એવું નિરૂક્ત છે. દિવ્ય વિગ્રહમાં નિરતિ-

શય દીપ્તિયોગને લીધે શ્રીકૃષ્ણ કહ્યા છે. હે સંકર્ષણ! સંહાર સમયે ચિદચિદાત્મક પ્રપંચને સ્વાત્મામાં એક સાથે અવિભાગથી આકર્ષણ કરો છે માટે સંકર્ષણ છે, તેમાં 'યઃ કર્ષતિ ચિદચિત્તૌ સ સંકર્ષણ ઉચ્યતે' આ નિરૂક્ત છે. અથવા આશ્રિત જનોના સંસ્તૃતિ દુઃખને સંકર્ષતિ-વિનાશ કરો છો માટે સંકર્ષણ કહેવાયો છો. અથવા નારદાદિ મુનિઓએ સંકૃષ્યતે ચતુર્વ્યૂહોપાસનમાં ગણીએ છીએ માટે તમો સંકર્ષણ છે. હે પદ્મનાભ! સ્પષ્ટ વિધાતાનું ઉદ્ભવસ્થાન જે પદ્મ તે જે તમારી નાભિમાં છે અથવા પદ્મ (કમળ) ના જેવી ગોળ નાભિ તમારી છે માટે પદ્મનાભ કહ્યા છે. અથવા હૃદયપદ્મની નાભિ-મધ્યમાં પ્રકાશો છે માટે પદ્મનાભ કહ્યા છે. તેમાં 'અજસ્ય નાભાવધ્યેકમર્પિતમ્' 'અજસ્ય નાભાવધ્યેકં યસ્મિન્ વિશ્વં પ્રતિષ્ઠિતમ્' એવી શ્રુતિ છે. તથા તેમાં 'પાર્થિવં ભૂરિપદ્મં તુ નાભાવદ્દલં મહત્ । યસ્ય હેમમયી દિવ્યા કર્ણિકા મેરુરુચ્યતે । યસ્ય નાભૌ તદુત્પત્તિઃ પદ્મનાભઃ સ ઉચ્યતે' 'નાભિશ્ચ પદ્મવદ્ધસ્ય પદ્મનાભઃ સ ઉચ્યતે' એવી નિરૂક્તિ છે. હે નર! ર જે ક્ષય તેણે રહિત તે નર કહેવાય, સ્વરૂપથી સ્વભાવથી અને વિભૂતિથી તમો અક્ષય છે માટે નર નામથી કહેવાયો છે. તેમાં 'રઃ ક્ષયો યસ્ય ન હ્યસ્તિ સ નરઃ સમુદાહતઃ' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા નયતીતિ નરઃ-પરમ પદને પમાડો છો માટે નર નામથી કહ્યા છે, તેમાં 'નયતીતિ નરઃ પ્રોક્તઃ પરમાત્મા સનાતનઃ' એવું વ્યાસવચન છે. હે અનિરુદ્ધ! જે તમારું સકળ લોકના જીવનરૂપ નિત્યનિર્દોષ નિરવધિક દિવ્ય ચરિત્ર ક્રોધનાથી પણ નિરોધ કરી શકાતું નથી માટે અનિરુદ્ધ દિવ્ય ચેષ્ટિતવાળા તમો અનિરુદ્ધ છે, તેમાં 'અનન્તચેષ્ટાયુક્તત્વાદનિરુદ્ધ ઉદાહતઃ' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા ચતુર્વ્યૂહમાં અનિરુદ્ધાત્મક વ્યૂહવિશેષરૂપ છે. અથવા પ્રાદુર્ભાવમાં ક્રોધથી પણ નિરુદ્ધ નહિ થએલા માટે અનિરુદ્ધ કહેવાયો છે. હે ઇન્દ્ર! મનુષ્યાદિ રૂપથી પ્રાદુર્ભાવમાં પણ બ્રહ્માદિકના પણ ઇશ્વર છે, તમારું સર્વેશ્વરેશ્વરપણું કદાપિ પ્રત્યુત્તિ પામતું નથી માટે ઇન્દ્ર સંસારી કહ્યા છે. 'માનુષીં તનુમાશ્રિતમ્ । પરં ભાવમજાનન્તો મમ ભૂતમહેશ્વરમ્' 'ભૂતાનામીશ્વરોઽપિ સન્' એમ ગીતામાં કહ્યું છે.

રુદ્રેશ્વર ! લોકનાથ ! હરે ! મુકુન્દાચ ! નમો નમસ્તે ॥૧૮॥ આન-

અથવા અપાર એવા પણ પરલોગસ્થાનમાં (અક્ષરધામમાં) ધણે-નહિ હણાએલી સ્વેચ્છાવાળા છો માટે ઈશ્વર કહ્યા છો. 'સત્યકામઃ સત્યસંકલ્પઃ' 'યત્ર કામગમો વશી' ઇત્યાદિ વચનો છે અને 'ઈશનાદ્રમણાચ્ચાપિ ઈશ્વરઃ પરિકીર્તિતઃ' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા સર્વશક્તિમાન હોવાથી સમસ્ત જગતને નિયમમાં રાખવાનું નિરૂપાધિક ઐશ્વર્ય જે તમારું છે માટે ઈશ્વર કહ્યા છો. 'एष सर्वेश्वरः' 'ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन ! तिष्ठति । भ्रामयन् सर्वभूतानि यत्रारूढानि मायया' એવી શ્રુતિ સ્મૃતિ છે. હે લોકનાથ ! એતનાએતનરૂપ સકળ લોકોના કે શાસ્ત્રથી તથા લોકથી સિદ્ધ સર્વ લોકોના તમો નાથ-પતિ છો, 'पतिं विश्वस्य' 'पतिं पतीनां' એવી શ્રુતિ છે. અથવા સકળ લોકોની સાથે સ્વાભાવિક અસાધારણ આન્ધવ (સ્વજન) સંબન્ધ હોવાને લીધે તમો લોકનાથ નામથી કહેવાઓ છો. તેમાં 'लोकबन्धुत्वमूलाद्धि लोकस्वामित्वमित्यतः । स्वाभाविकाच्च सम्बन्धात् लोकनाथ इतीरितः' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા સર્વ લોકોએ સ્વસ્વાર્થ પ્રતિ યાચના કરાય છે, દુષ્ટ લોકોને ઉપતાપ પમાડે છે, સંત લોકોની આશંસા કરે છે, તે લોકોનાં ઐશ્વર્યને કરે છે તે લોકનાથ કહેવાય. હે હરે ! પોતાના ભક્તોની આપદાને હરો છો અને જન્મ સમયે કર્કરાશિમાં ચંદ્ર છે માટે હરિનામથી કહ્યા છો, 'युवयोश्च स्वकीयानां हर्ताऽसावापदो द्विज ! । हरिसंज्ञोऽस्त्वतः कर्कराशिस्थेन्दोश्च जन्मनि' એમ આજ યંથમાં કહ્યું છે. અથવા યથાકથંચિત્ સ્મરણ કર્યા થકા પણ પાપને હરો છો અથવા યજ્ઞભાગને હરો છો અથવા હરિત્ વર્ણ-વાળા છો માટે હરિ નામથી પ્રખ્યાતિને પામ્યા છો, તેમાં 'हरिर्हरति पापानि दुष्टचित्तरपि स्मृतः । अनिच्छयाऽपि संस्पृष्टो दहत्येव हि पावकः ॥' 'हराम्यघं हि स्मर्तृणां हविर्भागं क्रतुष्वहम् । वर्णश्च मे हरिच्छ्रेष्ठ-स्तस्माद्धरिहं स्मृतः' એવું નિરૂક્તિવચન છે. હે મુકુન્દ ! આશ્રિતોને મુક્તિ આપવાનો સ્વભાવ હોવાથી મુકુન્દ નામથી ખ્યાતિ પામ્યા છો, તેમાં 'तैः प्रार्थितः स्वयं मुक्तिं मुकुन्दः स्याद्दाति सः' એવું નિરૂક્તિ છે.

ન્દકન્દાચ્યુત ! સુન્દરાન્ગ ! દયાનિધે ! માધવ ! મङ્ગલાત્મન ! ।

હે આધ ! સર્વ કારણના કારણ હોવાથી આધ નામથી કહ્યા છો. એવા આપ લગવાનને અમો વારંવાર નમસ્કાર કરીએ છીએ ॥૧૮॥
 હે આનંદકુંદ ! નિરવધિકાતિશય આનંદસ્વરૂપ આપ છો, ‘પુત્રસૈવાનન્દ-
 સ્યાન્યાનિ ભૂતાનિ માત્રામુપજીવન્તિ’ ‘આનન્દમયોઽભ્યાસાત્’ એવી શ્રુતિ
 તથા સૂત્ર છે. અથવા આનંદવધીમાં મીમાંસા કરેલો વાણીમનને
 અગોચર એવો જે મહાન્ આનંદ તેના કુંદ-આશ્રયભૂત છે, ‘યતો
 વાચો નિવર્તન્તે અપ્રાપ્ય મનસા સહ । આનન્દં બ્રહ્મણો વિદ્વાન્ન વિમેતિ
 કુતશ્ચન’ એવી શ્રુતિ છે. હે અન્યુત ! આશ્રિતો થકી કદાપિ અન્યુત નહિ
 થનારા હોવાથી અન્યુત કહેવાઓ છો, (આશ્રિતોના યોગ ક્ષેમ પરાયણ
 હોધને સતત તેના સન્નિધિમાં રહેનારા) તેવું વચન છે-‘યસ્માન્ન ચ્યુતપૂ-
 ર્વોઽહમચ્યુતસ્તેન કર્મણા’ ‘તસ્યાહં ન પ્રણશ્યામિ’ ‘ન ત્યજેયં કથન્નન’ ધતિ.
 અથવા સ્વરૂપ સ્વભાવાદિક થકી નહિ પ્રત્યુતિ પામનારા માટે અન્યુત
 કહ્યા છો, ‘શાશ્વતં શિવમચ્યુતં’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા બ્રહ્મેન્દ્રાદિ તેતે
 લોકોમાં તેને તેને સબ્જતીય દિવ્યાકાર યોગથી તેમના તેમના હિત માટે
 પ્રાદુર્ભાવ પામતા થકા પણ પોતાના અસાધારણ ઐશ્વર્ય થકી લેશપણ
 પ્રત્યુતિને પામતા નથી માટે અન્યુત કહ્યા છો, તેવી નિશ્ચિતિ છે-‘ચવ-
 નોત્પત્તિયુક્તેષુ બ્રહ્મેન્દ્રવરુણાદિષુ । યસ્માન્ન ચ્યવતે સ્થાનાત્ તસ્માત્સક્કીર્ત્ય-
 તેઽચ્યુતઃ’ ‘સાધર્મ્યેનાવતારેઽપિ બ્રહ્મેન્દ્રવરુણાદિભિઃ । ન સ્વૈશ્વર્યાત્પ્રચ્યુતો
 યઃ સોઽચ્યુતઃ પરિકીર્તિતઃ ॥’ ધતિ. અથવા જન્માદિ પડલાવવિકારે રહિત
 હોવાથી અન્યુત કહ્યા છો. હે સુંદરાંગ ! આત્મારામોના પણ મનોનયનને
 હરનારા દિવ્ય સૌન્દર્યે સંપન્ન દિવ્ય અવયવવાળા હોવાથી સુંદરાંગ કહ્યા
 છો. જે દિવ્ય સુંદર રૂપમાં નિમગ્ન મનવાળા સૂરિઓ (મુક્તો) સદા જેને
 જુવે છે. અથવા વિશ્વાતિશાયિ સૌભાગ્યશાલી શરીરવાળા હોવાથી
 સુંદરાંગ કહ્યા છો. હે દયાનિધે ! સ્વાર્થનિરપેક્ષ પરપીડા ટાળવાનીજ
 એક ઇચ્છા સ્વભાવવાળા છો. હે માધવ ! મા-દયાગુણને સમુત્તેજન
 કરવાનો એક સ્વભાવ જેમનો છે એવાં કંઠામયમૂર્તિ શ્રી (લક્ષ્મી) ની

વિષ્ણો ! હૃષીકેશ ! પરાવરેશ ! પ્રથુક્ષ ! પદ્માનન ! તે નમોઽસ્તુ

સાથે નિત્યયોગને પામેલા છો માટે માધવ (શ્રીપતિ) કહ્યા છો. ‘અસ્યેશાના જગતો વિષ્ણુપત્ની’ ‘હીશ્ચ તે લક્ષ્મીશ્ચ પત્ન્યૌ’ એવી શ્રુતિ છે. ‘શ્રિયઃ શ્રદ્ધા-દિનામ્યાશ્ચ પતિર્માધવ ઇષ્યતે’ એવી નિર્ઙ્ગિત છે. અથવા મા-સ્વસ્વરૂપ-વિષયિણી જે પરા વિદ્યા તેના પ્રવર્તનપણે ધવ-ધશિ છો, ભગવત્પ્રસાદ વિના પરવિદ્યાની સિદ્ધિ નથી, માટે માધવ નામથી કહ્યા છો. તેવું નિર્વચન છે-‘મા વિદ્યા ચ હરેઃ પ્રોક્તા તસ્યા ઈશો ભવાન્ યતઃ । તસ્યાન્માધવ નામાઽસિ ધવઃ સ્વામીતિ શબ્દિતઃ ॥’ ઇતિ. અથવા મૌનધ્યાનાદિ યોગથી માધવ કહ્યા છો. તેમાં આ નિર્વચન છે-‘મૌનાદ્ધ્યાનાચ્ચ યોગાચ્ચ વિદ્ધિ ભારત માધવમ્’ ઇતિ. અથવા મા-નથી ધવ-સ્વામી જેનો (જેનો કોઈ ઉપરી ધણી નથી) માટે માધવ કહ્યા છો. ‘ન તસ્યેશે કશ્ચન’ ‘ન તસ્ય લોકે પતિરસ્તિ કોઽપિ’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા મધુવંશમાં પ્રકટ થયા છો માટે માધવ નામથી કહ્યા છો. અથવા મધુવિદ્યાવેદ્ય છો માટે માધવ કહ્યા છો. હે મંગલાત્મન ! તમારું સ્વરૂપ મંગળ-હેયવિરોધિ કહ્યાણ છે, કારણ કે તમો અનંત આનંદલક્ષણ છો, માટેજ સ્વયંપ્રકાશ આનંદસ્વરૂપ હોવાથી કહ્યાણૈકતાન અને હેયવિરોધી છો. ‘આનન્દો બ્રહ્મ’ એવી શ્રુતિ છે, તથા પોતાની સન્નિધિને પામેલાઓનું મંગલ્ય વિસ્તારો છો માટે મંગળાત્મા છો, ‘एष ह्येवानन्दयाति’ એવી શ્રુતિ છે. અર્થાત્ સ્વયં મંગળમૂર્તિ (નિર્દોષ અને કહ્યાણુગુણપૂર્ણ) હોઈને આશ્રિતોનું મંગળ-કહ્યાણ કરનારા છો માટે મંગળાત્મા છો. ‘अशुभानि निराचष्टे तनोति शुभसन्त-तिम् । स्मृतिमात्रेण यत्पुंसां ब्रह्म तन्मद्बलं विदुः’ એમ વિષ્ણુપુરાણમાં કહ્યું છે. હે વિષ્ણુ ! પોતાની વિભૂતિભૂત સર્વ વિશ્વમાં વિશતિ આપ અનુ-પ્રવેશ કરો છો માટે સાર્થક વિષ્ણુ સંજ્ઞાથી વિખ્યાત છો, ‘विवेश भूतानि चराचराणि’ ‘तदेवानुप्राविशत्’ એવી શ્રુતિ છે. ‘व्याप्य सर्वान्निर्माळोकान् स्थितः सर्वत्र केशवः । ततश्च विष्णुनामासि विशेषातोः प्रवेशनात् ॥’ એવી સ્મૃતિ છે. અથવા વેવેષ્ટિ-સર્વ વસ્તુઓમાં વ્યાપો છો માટે વિષ્ણુ કહ્યા છો. ‘न तदस्ति बिना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम्’ એવી

સ્મૃતિ છે. ‘વિષ્ણુઃ સ્યાદવિનાભાવાદ્યાપ્યવ્યાપકભાવતઃ’ એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા વ્યાપ્તિનિયમનાદિ શક્તિદ્વારા સર્વ વિશ્વમાં આપની વ્યાપ્તિ છે માટે વિષ્ણુ કહ્યા છે, ‘યસ્માદ્વિષ્ટમિદં સર્વં તસ્ય શક્ત્યા મહાત્મનઃ । તસ્માત્ સ પ્રોચ્યતે વિષ્ણુર્વિશેષોઽર્ધાતોઃ પ્રવેશનાત્’ એવી સ્મૃતિ છે. અથવા રોદસ (સ્વર્ગ પૃથ્વી)ને વ્યાપીને અભ્યધિકા કાંતિ જેમની રહેલી છે અથવા સર્વ ઐશ્વર્યને અતિક્રમણ કરી રહ્યા હતા માટે વિષ્ણુનામથી પ્રખ્યાત છે. ‘વ્યાપ્ય મે રોદસી પાર્થ કાન્તિરભ્યધિકા સ્થિતા । કમળાદ્યાપ્યહં પાર્થ વિષ્ણુરિત્યભિસંજિતઃ ॥’ ‘વિષ્ણુર્વિક્રમણાદેવઃ’ એવી સ્મૃતિ છે. હે દ્વૃષીકેશ! દ્વૃષીક-ધન્દ્રિયોના ઇશ-નિયંતા છે માટે દ્વૃષીકેશ કહ્યા છે. તેમાં શ્રુતિ છે-‘શ્રોત્રસ્ય શ્રોત્રં મનસો મનો યદ્વાચો હ વાચં પ્રાણસ્ય પ્રાણ-શ્ચક્ષુષશ્ચક્ષુઃ’ ઇતિ. તથા સ્મૃતિ છે-‘હૃષીકાણીન્દ્રિયાણ્યાહુસ્તેષામીશો યતો ભવાન્ । હૃષીકેશસ્તતો વિષ્ણુઃ ક્ષ્યાતો દેવેષુ કેશવઃ ॥’ ઇતિ. અથવા ‘હર્ષાત્ સૌખ્યાત્ સુखैશ્વર્યાત્ હૃષીકેશત્વમશ્રુતે’ આ નિરૂક્ત પ્રકારે તમો દ્વૃષીકેશ છો. અથવા જે સૂર્યરૂપ ચંદ્રરૂપ આપના હૃદય:-બગતને પ્રીતિ કરનારા કેશો-કિરણો છે તેથી તમો દ્વૃષીકેશ કહ્યા છે, ‘સૂર્યરશ્મિર્હરિકેશઃ પુરસ્તાત્’ એવી શ્રુતિ છે તથા મોક્ષધર્મમાં ‘સૂર્યાચન્દ્રમસૌ શશ્વ-દંશુભિઃ કેશસંજિતૈઃ । बोधयन् स्वापयंश्चैव जगदुत्तिष्ठते पृथक् ॥ बोध-नात् स्वापनाच्चैव जगतो हर्षणं भवेत् । अग्नीषोमकृतैरेवं कर्मभिः पाण्डुन-न्दन ॥ हृषीकेशोऽहमीशानो वरदो लोकभावनः’ ઇત્યાદિ કહ્યું છે. હે પરાવરેશ! પર-અક્ષરાદિક અને અવર-બ્રહ્માદિકના ઇશ-સ્વામી છો માટે તમો પરાવરેશ કહેવાઓ છો. હે પ્રદુમ્ન! પ્રકૃષ્ટ દુમ્ન-આત્મપ્ર-દ્યોતલક્ષણ ઐશ્વર્ય જેમનું છે, અર્થાત્ સ્વયંપ્રકાશ સ્વભાવવાળા છો માટે પ્રદુમ્ન નામથી કહ્યા છે. અથવા ચતુર્વ્યૂહમાં પ્રદુમ્નસ્વરૂપ છો. હે પદ્માનન! પદ્મવત્ પ્રકુક્ષિત આનન-મુખવાળા છો, અર્થાત્ નિરંતર આનંદ મંદસ્મિતવડે મનોહર મુખવાળા છો માટે પદ્માનન કહ્યા છે. એવા તમોને નમસ્કાર છે ॥૧૯॥ હે વિશુદ્ધમૂર્તિ! જે તમારી મૂર્તિ પ્રાદુ-ર્ભાવસમયે પણ વિશુદ્ધ-ત્રણ ગુણે રહિતજ છે માટે આપ વિશુદ્ધ-

॥૧૧॥ વિશુદ્ધમૂર્તે! મધુસૂદનાજ! દામોદર! શ્રીધર! સર્વવન્ધ! ।

મૂર્તિ છે. 'ન તસ્ય પ્રાકૃતા મૂર્તિઃ' 'ન ભૂતસઙ્ગસઙ્ગાતો દેહોઽસ્ય પરમાત્મનઃ' એવી સ્મૃતિ છે. 'મઙ્ગલ્યમૂર્તે' એવો પાઠ હોય તો પોતાના આશ્રિત જનોના મંગળ-કલ્યાણને આપનારી મૂર્તિ જેમની છે એવા છે. હે મધુસૂદન! મધુ નામના અસુરને સંહરનારા છો અથવા મધુ-મુક્ત જનોના કરણ (ઇન્દ્રિયો) ને પોતાવિષે ઉપસંહરનારા છો માટે મધુસૂદન કહ્યા છે. 'મધ્વાલ્યમસુરં હન્તિ સૂરીણાં કરણં ચ વા । ઉપસંહરતિ સ્વસ્મિન્ મધુસૂદન ! દૃષ્યતે' એવી નિર્ક્ષિત છે. 'કર્ણમલોદ્ભવં ચાપિ મધુનામમહાસુરમ્ । બ્રહ્મણોઽપચિત્તિં કુર્વન્ જઘાન પુરુષોત્તમઃ । તસ્ય તાત વધ્રાદેવ દેવદાનવમાનવાઃ । મધુસૂદન ! દૃત્યાહુર્કૃષયશ્ચ જનાર્દનમ્' એમ મહાભારતમાં કહ્યું છે. હે અજ! 'ન જાયતે' इति अजः' અર્થાત્ સર્વદા સ્વતઃસિદ્ધસ્વરૂપવાળા છો. 'ન જાતો ન જનિષ્યતે' એવી શ્રુતિ છે. 'નહિ જાતો ન જાયેઽહં ન જનિષ્યે કદાચન । ક્ષેત્રજઃ સર્વજીવાનાં તસ્માદહમજઃ સ્મૃતઃ' એમ મહાભારતમાં કહ્યું છે. અથવા એકાંતિક ધર્મરક્ષણાર્થે અને પોતાના એકાંતિક ભક્તોના રક્ષણાર્થે દેવમનુષ્યાદિકમાં જન્મ ગ્રહણ કરવા છતાં પણ કર્મપરવશોની પેઠે તમારો જન્મ કર્માધીન નથી માટે અજ કહ્યા છે. તેમાં 'ન જાયતે જનિત્ર્યાં યદજસ્તસ્માદનેકજિત્' એવી નિર્ક્ષિત છે. અથવા આશ્રિતોના પોતાના યથાર્થ જ્ઞાનમાં વિરોધી સર્વને પોતેજ અજતિ-નાશ કરે છે માટે અજ કહ્યા છે, તેમાં 'તેષામેવાનુકમ્પાર્થમહમજ્ઞાનજંતમઃ । નાશયામ્યાત્મભાવસ્થો જ્ઞાનદીપેન ભાસ્વતા' 'અહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષયિष्यामि मा शुचः' એવી સ્મૃતિ છે. તથા 'પ્રત્યર્થિનઃ સ્વસંપ્રાप्तौ क्षिपतीत्यज उच्यते' એવું નિર્ક્ષિત છે. અથવા-તત્ત્વના અવસાન સમયે પ્રાણવપ્રકૃતિભૂત અકારવાચ્યપણે સ્મરણીય છો માટે અઃ-અકારવાચ્ય જઃ-પ્રાદુર્ભૂત થયા માટે અજ કહ્યા છે. 'તસ્ય પ્રકૃતિલીનસ્ય યઃ પરઃ સ મહેશ્વરઃ' એવી શ્રુતિ છે. હે દામોદર! તમારા ઉદરમાં સર્વ દામ-લોકો રહ્યા છે, અર્થાત્ સર્વ લોકના આપ આધાર છો માટે દામોદર

૧ 'મઙ્ગલ્યમૂર્તે!' इति पाठान्तरम् ।

બ્રહ્મણ્યદેવાક્ષર ! પૂર્ણકામ ! પ્રભો ! વિભો ! નાથ ! નમો નમસ્તે

કહ્યા છો. 'દામાનિ લોકનામાનિ તાનિ યસ્યોદરાન્તરે । તેન દામોદરો દેવઃ' એવું આર્ષ નિરૂક્ત છે. અથવા દેવોની સુખાશંસા કરવારૂપ ગુણયોગને લીધે દામોદર કહ્યા છો, તેમાં દેવાનાં સુખશંસિત્વાદમાદામોદરં વિદુઃ' એવું આર્ષ નિરૂક્ત છે. અથવા સર્વ થકી પરતર છો તોપણ પોતાનો જે આશ્રિતપરવશતારૂપ સર્વોત્તમ કલ્યાણ ગુણ તેને પ્રકાશ કરવા યશોદાજીએ કરેલા દામ (રાશ)થી નિબન્ધનને સર્વ લોકના નિવાસભૂત ઉદરથી અંગીકાર કરી રહ્યા હતા માટે દામોદર કહ્યા છો. 'તયોર્મધ્યગતં બદ્ધં દામ્ના ગાઢં તયોદરે । તત્તશ્ચ દામોદરતાં સ યયૌ દામબન્ધનાત્' એવી સ્મૃતિ છે. અથવા દમાદિ સાધનથી ઉદર-જે ઉત્કૃષ્ટ મતિ, તેણે કરીને પમાય છે માટે દામોદર કહ્યા છો, 'દમાદામોદરં વિદુઃ' એમ ભારતમાં કહ્યું છે. હે શ્રીધર ! દામોદર છો માટેજ વિલક્ષણ અપૂર્વ શ્રીને ધારણ કરી રહ્યા છો. આવી સૌલભ્ય સૌશીલ્ય વાત્સલ્યશ્રી અક્ષરધામમાં પણ સંભાવિત નથી. અથવા સર્વભૂતોની જનની શ્રી (લક્ષ્મી) ને સર્વદા નિત્ય વક્ષઃસ્થળમાં ધારણ કરી રહ્યા છો માટે શ્રીધર કહ્યા છો. હે સર્વબન્ધ ! શ્રીધર છો માટેજ (સર્વપર) સર્વ બ્રહ્મા શિવાદિકોએ અને અક્ષરનિવાસીઓએ નિત્ય વંદનીય છો. હે બ્રહ્મણ્યદેવ ! બ્રહ્મને હિત કરનારા, એટલે બ્રહ્મશબ્દવાચ્ય વેદ, વેદવેદ્ય ધર્મ અને વેદધર્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણનું હિત તેતે સમયે અવતરીને કરે છે, તેવા દેવ તે બ્રહ્મણ્યદેવ કહેવાય. અથવા-જેઓ બ્રહ્મણ્યો-વેદ અને વૈદિક ધર્મના પ્રવર્તનથી બ્રહ્મનું હિત કરનારાઓ છે, તેવા સંતોએ સ્તુતિ કરવા યોગ્ય દેવ તે બ્રહ્મણ્યદેવ કહેવાય. અથવા બ્રહ્મશબ્દવાચ્ય પ્રધાન જીવ અક્ષર, એ સર્વનું તેના તેના અંતર્યામિપણે સન્નિધિ આપીને તેની તેની સત્તાના ધારક થઈને હિત કરનારા એવા દેવ તે બ્રહ્મણ્યદેવ કહેવાય. હે અક્ષર ! સ્વરૂપ સ્વભાવથી વિકારે રહિત હોવાથી અક્ષર નામથી કહ્યા છો. હે પૂર્ણકામ ! પૂર્ણ-સંપન્ન છે કામ-સર્વ સંકલ્પો જેમના, અર્થાત્ સત્યસંકલ્પ છો. અથવા પૂર્ણ-સંપૂર્ણ કર્યા છે કામ-લક્ષ્મીનોરથો જેમણે, અર્થાત્ લક્ષ્મીના

॥૨૦॥ વૈકુણ્ઠ ! સત્યોત્તમ ! સત્ત્વ ! ભૂમન્ ! હિરણ્યગર્ભ ! ત્રિક-

અતિદુર્લભ કોઈ પણ અભિલાષને નહિ અવશેષ રાખનારા માટે પૂર્ણકામ કહ્યા છે. હે પ્રભો ! સંકલ્પને અનુસારે સર્વ કાર્ય કરવામાટે સમર્થ થાઓ છો માટે પ્રભુ કહ્યા છે, અર્થાત્ સર્વશક્તિસંપન્ન સત્યસંકલ્પ છે. હે વિભો ! વિવિધ રૂપથી લોકરક્ષણ માટે થાઓ છો માટે વિભુ કહ્યા છે. ‘અજાયમાનો બહુધા વિજાયતે’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા સર્વમાં અંતર્યામિપણે વ્યાપક છે માટે વિભુ કહ્યા છે, ‘નિત્યં વિભું’ એવી શ્રુતિ છે. હે નાથ ! સર્વ વિશ્વના નાથ છો, માટેજ સ્વસ્વામિભાવ સંબન્ધ હોવાથી દાસભૂત સર્વ બ્રહ્માદિકોએ તમો નાથ્યસે-પુરૂષાર્થલાભ માટે યાચના કરાઓ છો માટે નાથ કહ્યા છે. એવા તમોને અમારા વારંવાર નમસ્કાર છે ॥૨૦॥ હે વૈકુંઠ ! ગતિનો ઉપરોધ તે હુંકા કહેવાય, આકાશમાં વાયુની જે ગતિ સંશ્લેષવિશેષ છે અને જે જળમાં પૃથ્વીની ગતિ સંશ્લેષવિશેષ છે (કાર્યાવસ્થામાં ભૂતોનો જે પરસ્પર નિયત સંશ્લેષ છે) તેનો ઉપરોધ જે પ્રલયમાં વર્તે છે તે ગત્યુપરોધ જે તમોએ સર્ગારંભમાં ટાળી નાંખ્યો છે તેથી તમો વિકુંઠ છો, વિકુંઠ એજ વૈકુંઠ કહેવાય. તેવું આર્ષ નિરૂક્ત છે-‘મયા સંશ્લેષિતા ભૂમિરન્નિર્વ્યોમ ચ વાયુના । વાયુશ્ચ તેજસા સાર્ધં વૈકુણ્ઠત્વં તતો મમ’ ઇતિ. અથવા કર્મવડે જે ગતિનો ઉપરોધ તે હુંકા કહેવાય, તે જેમનો ટળી ગયો છે એવા પ્રક્ષીણ કર્મવાળા મુક્તો તે વિકુંઠ કહેવાય, તેવા મુક્તોએજ એક પ્રાપ્ય તમો છો માટે વૈકુંઠ નામથી કહ્યા છે. હે સત્ય ! સદા સત્યસ્વરૂપ છો માટે સાર્થક સત્ય નામથી કહ્યા છે, ‘સત્યં જ્ઞાનમનન્તં બ્રહ્મ’ ‘તસ્ય હ ઘાણતસ્ય બ્રહ્મણો નામ સત્યં’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા તમો મૂર્ત અમૂર્તાત્મક છો માટે સત્ય સંજ્ઞાથી કહ્યા છે. ‘સત્ત્વ ત્યજ્યામવત્’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા સત્ શબ્દથી પ્રાણ કહ્યો છે, તી શબ્દથી અન્ન કહ્યું છે, યં શબ્દથી આદિત્ય કહ્યો છે, તો પ્રાણ અન્ન આદિત્યરૂપ તમો છો માટે સત્ય કહ્યા છે, તેમાં ‘સદિતિ પ્રાણાસ્તીત્યન્નં યમિત્યસાવાદિત્યઃ’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા તમો સત્યમાં રહ્યા છો અને તમારે વિષે સત્ય રહ્યું છે માટે તમો સત્ય સંજ્ઞાથી કહ્યા છે.

તેમાં 'સત્યે પ્રતિષ્ઠિતઃ કૃષ્ણઃ કૃષ્ણે સત્યં પ્રતિષ્ઠિતમ્ । સત્તાસત્તે ચ
 ગોવિન્દસસ્યાત્ સત્યઃ સતાં મતઃ ॥' એવી નિર્ણયિત છે. અથવા સાત્ત્વિક
 શાસ્ત્રોએ પ્રતિપાદ્ય સત્ય-યથાર્થ વૈભવવાળા છો માટે સત્ય કહ્યા છો.
 અથવા સત્-મહાત્માઓમાં સાધુ છો માટે સત્ય કહ્યા છો. અથવા સત્ય-
 વચનધર્મરૂપ છો માટે સત્ય કહ્યા છો, 'તસ્માત્સત્યં પરમં વદન્તિ' એવી
 શ્રુતિ છે. અથવા સત્યપણે સંતોએ માનેલા છો માટે સત્ય કહ્યા છો. હે
 ઉત્તમ ! ક્ષરથડી અને અક્ષરથડી ઉત્કૃષ્ટ છો માટે ઉત્તમ કહ્યા છો. તેમાં
 'યસ્માદ્ક્ષરમતીતોઽહમક્ષરાદપિ ચોત્તમઃ । અતોઽસ્મિ લોકે વેદે ચ પ્રથિતઃ
 પુરુષોત્તમઃ ॥' આ નિર્વચન છે. અથવા ઉત્-નિવૃત્ત કરેછે તમ-જીવગત
 અનાદિ અજ્ઞાનને જે તે ઉત્તમ કહેવાય. અથવા સત્યોત્તમ ! એવું એક પદ
 સંબોધન લેવું, સત્યોમાં ઉત્તમ તે સત્યોત્તમ કહેવાય, 'પ્રાણા વૈ સત્યં
 તેષામેષ સત્યં' આ શ્રુતિમાં સત્યોત્તમત્વ નિરૂપણ કર્યું છે. હે સત્ત્વ !
 રજતમથી નહિ પરાભવ પામેલા શુદ્ધ સત્ત્વગુણથીજ પ્રકાશ્ય છો અને
 તેવા સત્ત્વગુણના પ્રવર્તક છો માટે સત્ત્વ તમોજ છો એવો ઉપચાર થાય
 છે. તેમાં આ વચન છે- 'મહાન્ પ્રભુર્વૈ પુરુષઃ સત્ત્વસ્યૈષ પ્રવર્તકઃ' 'સત્ત્વેન
 મુચ્યતે જન્તુઃ સત્ત્વં નારાયણાત્મકમ્' ધતિ. અથવા સત્ત્વ-શુદ્ધ અંતઃક-
 રણ જે તમારા પ્રાદુર્ભાવ માટે વર્તે છે માટે સત્ત્વ કહ્યા છો, તેમાં 'સત્ત્વં
 વિશુદ્ધં વસુદેવશબ્દિતં યદીયતે તત્ર પુમાનપાવૃત્તઃ' એવું ભાગવતવચન
 છે. હે ભૂમન્ ! નિરતિશય સુખરૂપ છો માટે ભૂમા શબ્દથી કહ્યા છો,
 આ અર્થ 'ભૂમા ત્વેવ વિજિજ્ઞાસિતવ્યઃ' આ શ્રુતિમાં પ્રસિદ્ધ છે. અથવા
 અપાર મહિમાવાળા છો માટે ભૂમા કહ્યા છો, 'અનન્તાચિન્ત્યગુણવાન-
 નન્તૈશ્વર્યસેવિતઃ । અનન્તજીવેશપતિઃ કૃષ્ણો ભૂમાઽખિલેષ્ટદઃ' એમ પાંચ-
 રાત્રમાં કહ્યું છે. હે હિરણ્યગર્ભ ! હિરણ્યવત્ રમણીય છે માટે રમ-
 ણીય અપ્રાકૃત ધામ હિરણ્યશબ્દથી કહ્યું છે, તેના ગર્ભભૂત તમો છો,
 કેમકે તેના મધ્યમાં તમારો નિલ નિવાસ છે, માટે તમો હિરણ્યગર્ભ
 કહ્યા છો. તેમાં શ્રુતિ છે- 'હિરણ્મયે પરાલોકે વિરજં બ્રહ્મ નિષ્કલમ્ ।
 તચ્છુભં જ્યોતિષાં જ્યોતિસ્તદાત્મવિદો વિદુઃ' 'ન તત્ર સૂર્યો ભાતિ' ધતિ.

કુત્કલેશ ! । વિશ્વોત્તમશ્લોક ! વિધે ! મહર્ષે ! પ્રાણેશ ! વિશ્વે-

અથવા હિરણ્યનિધિને સમાન છો માટે હિરણ્યગર્ભ કહ્યા છો. તેમાં શ્રુતિ છે-‘તદ્વથા હિરણ્યનિધિમક્ષેત્રજ્ઞા ઉપર્યુપરિ સચ્ચરન્તોઽપિ ન વિન્દન્તિ’ ઇતિ. અથવા હિરણ્યગર્ભ (બ્રહ્મા) રૂપે અવતરણુ છે માટે હિરણ્યગર્ભ કહ્યા છો, તેમાં શ્રુતિ છે-‘હિરણ્યગર્ભઃ સમવર્તતાગ્રે’ ઇતિ. હે ત્રિકુટ ! ત્રણ કુટુંબ-ઉચ્ચ પ્રદેશો (ખંધોલો, મુખનો અગ્રભાગ અને દાહ્યો) જેના છે, અર્થાત્ વરાહાવતારને ધરનારા તમો છો. ‘તથૈવાસં ત્રિકુટો વારાહં રૂપમાસ્થિતઃ । ત્રિકુતેન વિશ્વ્યાતઃ શરીરસ્ય પ્રમાણાત્’ એમ મોક્ષધર્મમાં કહ્યું છે. હે કલેશ ! પ્રાણુ આદિ જેમાં છે અને નામ અંતે જેમાં છે એવી સોળ કળાઓના તમો ઇશિ છો, કેમકે તમો સર્વ કાર્યની પ્રતિષ્ઠા છો, માટે કલેશ કહ્યા છો. તેવી શ્રુતિ છે— ‘સ પ્રાણમસૃજત્ પ્રાણાચ્છદ્વાં સ્વં વાયુર્જ્યોતિરાપઃ પૃથિવીન્દ્રિયં મનઃ । અન્નમન્નાદ્વીર્યં તપો મન્નાઃ કર્મ લોકા લોકેષુ ચ નામ’ ‘અરા ઇવ રથનાભૌ કલા યસ્મિન્ પ્રતિષ્ઠિતાઃ । તં વેદ્યં પુરુષં વેદ’ ઇતિ. (જીવો તો કળાઓના ભોક્તાઓ અને વશ વર્તનારા છે. ઇશિ તો આજ છે કે જેમાં રથનાભિમાં આરાઓની પેઠે કળાઓ પ્રતિષ્ઠા પામી રહી છે) હે વિધે ! સર્વત્ર પ્રવેશ છે માટે તમો વિધે નામથી કહ્યા છો. ‘તત્સદ્ગુપ્તા તદેવાનુપ્રાવિશત્’ એવી શ્રુતિ છે. ‘વેશનાદ્વિશ્વમિત્યાદુર્લોકાનાં કાશિસત્તમ !’ એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા વિશ્વશરીરક છો માટે વિધે કહ્યા છો, ‘બ્રહ્મૈવેદં વિશ્વં’ ‘પુરુષ एवेदં વિશ્વં’ ‘વિશ્વમેવેદમ્’ ઇત્યાદિ શ્રુતિઓ છે. હે ઉત્તમશ્લોક ! સર્વની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ યશવાળા તમો છો માટે અન્વર્થ ઉત્તમશ્લોક નામથી કહ્યા છો. હે વિધે ! આ સમગ્ર વિશ્વના વિધાતા છો માટે વિધિ નામથી કહ્યા છો. હે મહર્ષે ! સર્વને સર્વદા એક સાથેજ સાક્ષાત્ કરવા સમર્થ અદ્વિતીય ઋષિ છો માટે મહર્ષિ નામથી કહ્યા છો. (અદ્વષ્ટો દ્રષ્ટા અશ્રુતઃ શ્રોતા’ એવી શ્રુતિ છે) હે પ્રાણેશ ! પ્રાણુશબ્દવાચ્ય જીવોના ઇશિ-નિયંતા છો માટે પ્રાણેશ કહ્યા છો. અથવા પોતાવિષે પરમ પ્રીતિએ યુક્ત હોવાથી પોતાના પ્રાણને સદૃશ એવા એકાંતિક

શ્વર ! તે નમોઽસ્તુ ॥૨૧॥ વૃષાકપે ! કેશવ ! ધર્મ ! ધીર ! શુચિ-

ભક્તોના ધન-પતિ છો માટે પ્રાણેશ સંસારી કહ્યા છો. અથવા પોતામાં અતિપ્રીતિવાળા ભક્તજનોના પ્રાણોને ધરતે-સદા પોતાના દર્શનદાના-દિકથી રક્ષણ કરો છો માટે પ્રાણેશ કહ્યા છો. હે વિશ્વેશ્વર ! વિશ્વ-અનેક બ્રહ્માંડ મંડળના ઈશ્વર છો. એવા તમોને નમસ્કાર છે ॥૨૧॥ હે વૃષાકપે ! સર્વ પુરુષાર્થના વર્ષનાર હોવાથી વૃષ-અનુપમ ધર્મરૂપ છો અને કાત્-જળ થકી પૃથ્વીના રક્ષણમાટે શ્રેષ્ઠ વરાહરૂપ છો માટે તમો વૃષાકપિ નામથી કહ્યા છો, 'કપિર્વરાહઃ શ્રેષ્ઠશ્ચ ધર્મશ્ચ વૃષ ઉચ્યતે । તસ્માત્ વૃષાકપિં પ્રાહ કશ્યપો માં પ્રજાપતિઃ' એવી મહાભારતમાં નિરૂક્તિ છે. હે કેશવ ! બ્રહ્મા અને શિવ જે તમારા વશમાં વર્તે છે માટે કેશવ નામથી કહ્યા છો. તેમાં 'ક इति ब्रह्मणो नाम ईशोऽहं सर्वदेहिनाम् । आवां तवाङ्गे संभूतौ तस्मात् केशवनामवान्' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા શ્રેષ્ઠ સ્ત્રીકુળા શ્યામ વાંકા કેશવાળા છો માટે કેશવ કહ્યા છો, તેમાં 'प्रशस्तनीलकेशत्वात् केशवः परिकीर्तितः' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા કેશિનામના અસુરને હણનાર છો માટે કેશવ કહ્યા છો, 'यस्मात्त्वयैव दुष्टात्मा हतः केशी जनार्दन ! । तस्मात्केशवनाम्ना त्वं लोके ख्यातिं गमिष्यसि' એમ વિષ્ણુ-પુરાણમાં કહ્યું છે. અથવા કેશસંસિત સૂર્યાદિસંક્રાંત જે અંશુ (કિરણો) તેવાળા છો માટે કેશવ નામથી કહ્યા છો, 'अंशवो ये प्रकाशन्ते ममैते केशसंज्ञिताः । सर्वज्ञाः केशवं तस्मान्मामाहुर्द्विजसत्तमाः' એમ મહા-ભારતમાં કહ્યું છે. અથવા ક-બ્રહ્મા અ-વિષ્ણુ ધન-શિવ, આ કેશસંસારી કહેલી ત્રણ મૂર્તિઓ જે તમારા વશમાં યથાસંભવ વર્તે છે માટે કેશવ નામથી કહ્યા છો. હે ધર્મ ! અભ્યુદય (ત્રિવર્ગ) અને નિઃશ્રેયસવડે સર્વને સાક્ષાત્ ધારી રહ્યા છો માટે ધર્મ કહ્યા છો. તેમાં વચનો છે-‘लोकानां त्वं परो धर्मः’ ‘ते वदन्ति महात्मानं कृष्णं धर्मं सनातनम्’ ‘साक्षाद्देवः पुराणोऽसौ स हि धर्मः सनातनः’ ઇત્યાદિ. અથવા ધર્મ-યજ્ઞ તપ દાનાદિ સદાચારોવડે આરાધના કરાય છે માટે ધર્મ કહ્યા છો. હે ધીર ! ધી-પોતાને અસાધારણ, નિરતિશય આનંદરૂપ સ્વસ્વરૂપમાં પ્રવેશ કરી રહેલી

શ્રવો ! ભૂતપતે ! પરાત્મન્ ! । પુણ્યાઙ્ગ ! યજ્ઞેષ્ટદ ! પુણ્યકીર્તે !

બુદ્ધિથી રમો છો માટે ધીર કહ્યા છો. અથવા ધી-સ્વસ્વરૂપમાંજ એક નિષ્ઠાવાળી બુદ્ધિને આપો છો માટે ધીર કહ્યા છો. અથવા 'વિકારહેતૌ સતિ વિક્રિયન્તે યેષાં ન ચેતાંસિ ત एव धीराः' આ અભિયુક્ત જનોએ કહેલા લક્ષણવાળા ધીર તમો છો માટે ધીર કહ્યા છો. હે શુચિશ્રવઃ ! શુચિ-ભક્તિપ્રકર્ષપૂર્વક હોવાથી શ્રવણપ્રિય એવાં ભક્તજનોનાં સ્તુતિ-વચનોને અવશ્ય શ્રવણ કરો છો માટે શુચિશ્રવ નામથી કહ્યા છો. તેવું મહાભારતમાં વચન છે—'શુચીનિ શ્રવણીયાનિ શૃણોમીહ ધનંજય ! । नच पापानि गृह्णामि ततोऽहं वै शुचिश्रवाः' ધૃતિ. 'મકૈરુક્તાન્યવશ્યં યઃ શૃણોતિ સ શુચિશ્રવાઃ' એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા શુચિ-શ્રોતા વક્તાને પવિત્ર કરનારાં હોવાથી શુદ્ધ શ્રવઃ-નામો કે યશ જેમનાં છે માટે શુચિશ્રવ કહ્યા છો. હે ભૂતપતે ! ભૂતમાત્રના પતિ-સ્વામી છો, તમોએ નહિ અધિષ્ઠાન કરેલું કાંઈપણ વસ્તુ નથી. અથવા ભૂત-પોતાના પાર્ષદો-દ્વારા પોતાના ભક્તોનું રક્ષણ કરો છો માટે ભૂતપતિ કહ્યા છો, 'ભૂતાનિ વિષ્ણોઃ સુરપૂજિતાનિ દુર્દર્શલિજ્ઞાનિ મહાઙ્ગુતાનિ । રક્ષન્તિ તદ્ભક્તિમતઃ પરેભ્યો મત્તશ્ચ મર્ત્યાનથ સર્વેતશ્ચ' એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે. હે પરાત્મન્ ! તમો સર્વ ભૂતોના અંતરાત્મા છો, માટેજ પરાત્મા-પોતાથકી ધૃતિર સમસ્ત વસ્તુમાં અનુપ્રવેશ કરીને આત્માપણે સર્વને ધારણ કરી રહ્યા છો, આવો બીજો કોઈ આત્મા નથી માટે આપ પરાત્મા કહ્યા છો. અથવા શાતૃત્વાદિ ધર્મે કરીને દેહ ઇન્દ્રિયાદિકથકી પર વર્તતા એવા જીવોના આત્મા-અંતર્યામી છો માટે પરાત્મા કહ્યા છો, 'આત્માત્મા ચાક્ષરાત્મા' એમ સ્કંદપુરાણમાં કહ્યું છે. તથા 'ય આત્મનિ તિષ્ઠન્' એવી શ્રુતિ છે. હે પુણ્યાંગ ! જે તમારું દિવ્ય અંગ સંદર્શનાદિવડે પાતકિઓનેપણ પાવન કરેછે, માટે તમો પુણ્યાંગ છો. (સકળમંગળ કરનાર દિવ્ય વિગ્રહવાળા છો) અથવા પુણ્ય-ધર્મના અંગ-શરીરવત્ રક્ષક (ધર્મવર્મ) છો માટે પુણ્યાંગ કહ્યા છો, 'બ્રહ્મણ્યે ધર્મવર્મણિ' એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે. હે યજ્ઞેષ્ટદ ! યજ્ઞકળને આપનારા છો. હે યજ્ઞ ! હે ઇષ્ટદ ! એવું પૃથક્ પદ

સુધીર્નમસ્તે ! પુરુષોત્તમાય ॥૨૨॥ અધોક્ષજ ! શ્રીકર ! કંજનેત્ર !

હોય તો, 'યજ્ઞો વૈ વિષ્ણુઃ' એવી શ્રુતિ છે માટે તમો યજ્ઞારાધ્ય હોવાથી યજ્ઞ છો. અથવા રૂચિપ્રજાપતિથકી યજ્ઞનામથી પ્રકટ થયા છો માટે યજ્ઞ કહ્યા છો. અથવા જપયજ્ઞસ્વરૂપ છો માટે યજ્ઞ કહ્યા છો. ઇષ્ટ ફળને આપનારા ઇન્દ્ર (પૂજ્ય) તમોજ છો માટે ઇષ્ટ કહ્યા છો. હે પુણ્યકીર્તિ ! જે તમારું કીર્તન પુણ્ય-સમસ્ત પાપને પ્રણાશ કરનારું છે માટે તમો પુણ્યકીર્તિ છો. તેવું વચન છે- 'નામસંકીર્તનં ભક્ત્યા વિલાયનમનુત્તમમ્ । મૈત્રેયાશેષપાપાનાં ધાતૂનામિવ પાવકઃ ॥' 'અવશેનાપિ યજ્ઞાન્નિ કીર્તિતે સર્વપાતકૈઃ । પુમાન્ વિમુચ્યતે સઘઃ સિંહત્રસૈર્મૃગૈરિવ ।' 'કલૌ સંકીર્ત્ય કેશવં' ઇતિ. અથવા પુણ્ય-અનંત જન્મમાં સંપાદન કરેલાં સત્ સુકૃતવાળા જનોમાં કીર્તિ-સર્વદા સંકીર્તન જેમનું છે માટે પુણ્યકીર્તિ કહ્યા છો. હે સુધીઃ ! ચેતનોના શ્રેયના ચિંતનમાંજ એક પ્રવર્તેલી હોવાથી શોભન ધી (સંકલ્પ)એ સંપન્ન છો માટે સુધી સંજ્ઞાથી પ્રખ્યાત છો. અથવા સુ-અત્યંત લક્ષ્મિહિતને ચિંતન કરો છો માટે સુધી કહ્યા છો. એવા પુરુષોત્તમ—પુરુષ ચેતનોની અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટતમ અને નિત્યમુક્તો થકી ઉત્કર્ષથી ઉત્કૃષ્ટતમ તમોને નમસ્કાર છે ॥૨૨॥ હે અધોક્ષજ ! સમય કલ્યાણ ગુણપરિપૂર્ણ અને નિરવધિ મહાનંદામૃતના મહાસાગર એવા આપ અનુક્ષણ નિત્યમુક્તો અને લક્ષ્મીએ સદા ઉપલોગવ્યા થકાપણ ક્યારેયપણ અધઃક્ષય પામતા નથી (ખુટી જતા નથી) માટે અધોક્ષજ નામથી કહ્યા છો. તેવું નિર્વચન છે- 'અધો ન ક્ષીયતે જાતુ યસ્માત્તસ્માદ-ધોક્ષજઃ' ઇતિ. અથવા અક્ષજ-ઇન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન જેની આગળ અધજ છે, એટલે સાક્ષાત્ સંબન્ધ પામતું નથી, માટે તમો અધોક્ષજ કહ્યા છો. અર્થાત્ ઇન્દ્રિયાગોચર છો. હે શ્રીકર ! આશ્રિતોનું શ્રેય કરનાર છો માટે શ્રીકર કહ્યા છો. અથવા શ્રી (લક્ષ્મી)ને પરસ્વરૂપમાંજ જેમ એમ વ્યૂહાવતારાદિકમાંપણ પોતાને અનુરૂપ કરો છો માટે શ્રીકર નામથી કહ્યા છો, 'દેવત્વે દેવદેહેયં માનુષત્વે ચ માનુષી' એમ વિષ્ણુપુરાણમાં કહ્યું છે. હે કંજનેત્ર ! પ્રકુલિત કમળ દળ જેવાં નેત્રવાળા હોવાથી કંજનેત્ર

વેદૈકવિદ્વેદકદવ્યયાત્મન્ ! । અવ્યક્ત ! સંશ્ચિત્પર ! સૌખ્ય ! હેતો !

કહ્યા છો. તેમાં 'તસ્ય યથાકપ્યાસં પુણ્ડરીકમેવમશ્વિની' એવી શ્રુતિ છે. હે વેદૈકવિત્ ! મુખ્ય વેદ અને વેદાર્થને સંશય વિપર્યાસ વિના યથાર્થપણે તમો એકજ જાણો છો માટે વેદૈકવિત્ કહ્યા છો. 'વેદાન્તકૃદ્વેદવિદેવ ચાહં' એવું ભગવદ્વચન છે. અથવા 'વેદ્યતે હિતિ વેદઃ' એવી વ્યુત્પત્તિથી વેદ-પ્રતિપાદ્ય જે ધર્મ તે વેદ કહેવાય, તેને વિન્દતિ-પોતાના આરાધનરૂપ-પણે પામો છો માટે વેદૈકવિત્ કહેવાઓ છો. 'વેદૈર્વેદ્યતયા વેદસ્તદર્થો ધર્મ ઉચ્યતે । તદ્વબુદ્ધાપનાજિત્યં પ્રયુક્તો વેદવિત્ સ્મૃતઃ' એવી નિર્ક્ષિતિ છે. હે વેદકૃત્ ! સર્ગના આદિભાગમાં ઋગ્ગાદિ વેદોને પ્રકાશ કરો છો માટે વેદકૃત્ કહ્યા છો. 'અસ્ય મહતો ભૂતસ્ય નિઃશ્વસિતમેતદ્દદ્યદ્વેદઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિ છે. હે અવ્યયાત્મન્ ! જે તમારા આત્મા-સ્વરૂપ કે સ્વભાવનો વ્યય-વિનાશ કે વિકાર નથી વર્તતો માટે તમો અવ્યયાત્મા કહ્યા છો. 'અજરોઽમરોઽવ્યયઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિ છે. હે અવ્યક્ત ! સ્વયં સ્વેચ્છાથી પોતાનાજ રૂપથી પ્રાદુર્ભવ પામો છો તથાપિ સર્વને મનુષ્ય-ભાવનો અનુકરણને લીધે વ્યક્ત (પ્રકાશ) થતા નથી માટે અવ્યક્ત નામથી કહ્યા છો. 'નાહં પ્રકાશઃ સર્વસ્ય યોગમાયાસમાવૃતઃ' એમ ગીતામાં કહ્યું છે. 'મનુષ્યત્વેન સર્વત્ર પરમાવાપ્રકાશનાત્ । બુધૈરવ્યક્ત્વમિતિ ચ કથિતસ્તત્ત્વપારંગૈઃ' એવી નિર્ક્ષિતિ છે. હે સન્ ! 'સદેવ સોમ્યેદમગ્ર આસીત્' આ કારણનિરૂપણ પ્રકરણમાં સચ્ચિદ્વચ્છેદથી જાણાવ્યા છો માટે સત્ કહ્યા છો. અથવા સન્-શ્રેષ્ઠ છો, માન્ય છો અને ત્રિકાળ સત્ય છો માટે સત્ કહ્યા છો. હે ચિત્ ! 'તદૈક્ષત્ત્વમ્નુ સ્યાં પ્રજાયેય' આ ઇક્ષણરૂપ ચેતનગુણ-વાન્ હોવાથી અચેતન પ્રધાન થકી વ્યાવૃત્તિ (પૃથક્) કરેલા ચિચ્છેદ બોધ્ય તમોજ છો માટે ચિત્ કહ્યા છો. હે પર ! 'અક્ષરાત્પરતઃ પરઃ' ઇત્યાદિ શ્રુતિમાં અક્ષરપરપણે નિરૂપણ કરેલા તમોજ છો માટે પર કહ્યા છો. અથવા 'ચિત્પર' એવું સમસ્ત પદ લેવું, 'સમસ્ત ચેતનની અપેક્ષાએ પર' એવો તેનો આશય સમજવો. અથવા 'ચિત્ પર' એવું ભિન્ન પદ સમાનાધિકરણ લેવું; 'પર ચેતન છો' એવો તેનો અભિપ્રાય જાણવો.

આનન્દ ! વિદ્યાધિપતે ! નમોઽસ્તુ ॥૨૩॥ જ્ઞેયાદિદેવ ! પ્રિયમક્ત !

હે સૌખ્ય ! પોતાના એકાંતિક ભક્તોને અવિનાશી અભિવાંછિત સુખો આપનારા છો માટે સૌખ્ય નામથી કહ્યા છો. 'બ્રહ્મણો હિ પ્રતિષ્ઠાહમમૃત-
સ્યાવ્યયસ્ય ચ । શાશ્વતસ્ય ચ ધર્મસ્ય સુખસ્યૈકાન્તિકસ્ય ચ' એમ ગીતામાં કહ્યું છે. હે હેતો ! જગતના હેતુભૂત પ્રકૃત્યાદિકના હેતુ હોવાથી હેતુ સંજ્ઞાથી કહ્યા છો, 'અસ્થિલહેતુહેતુઃ' એમ ભાગવતમાં કહ્યું છે. અથવા ભક્તોના વાંછિત અર્થોમાં કારણ છો માટે હેતુ સંજ્ઞાથી કહ્યા છો. 'વાઙ્મિ-
તાર્થનિદાનત્વાત્ હેતુરિત્યભિધીયતે' એવી નિરૂપિત છે. 'પરસૌખ્યહેતો !' એવું સમસ્ત પદ લઈએ તો 'સર્વતોપર મોક્ષસુખના પમાડનારા' એવો અર્થ કરવો. 'एष ह्येवानन्दयाति' એવી શ્રુતિ છે. સૌખ્યહેતો ! એવા સંખો-
ધનપદના આશ્રયણમાં પણ આજ અર્થ છે. હે આનંદ ! સ્વતઃ નિરવધિક આનંદસ્વરૂપ છો માટે આનંદ નામથી કહ્યા છો. 'આનન્દો બ્રહ્મ' એવી શ્રુતિ છે. (આનંદવધ્વીમાં આનંદ સ્વરૂપની વિશેષતઃ મીમાંસા કરી છે)
અથવા અનેકવિધ અવતારચરિત્રોવડે પોતાના એકાંતિક ભક્તોને આહ્વાદ આપો છો માટે અન્વર્થ આનંદ નામથી કહ્યા છો. હે વિદ્યા-
ધિપતે ! પરબ્રહ્મવિદ્યાના તમોજ પ્રધાન અધિપતિ છો, પરબ્રહ્મની વિદ્યા તે પરબ્રહ્મના પ્રસાદ વિના લભ્ય નથી, 'यमेवैष वृणुते तेन
लभ्यस्तस्यैष आत्मा चिवृणुते तनूं स्वाम्' એવી શ્રુતિ છે. એવા આપ ભગવાનને નમસ્કાર છે ॥૨૩॥ હે જ્ઞેય ! જે જાણુવા યોગ્ય હોય તે જ્ઞેય કહેવાય, જેના વિજ્ઞાનથી વિમુક્તિ મળે એજ જ્ઞેય છે, જ્ઞેયનું જે વિજ્ઞાન એજ જ્ઞાન છે, અન્યતો અજ્ઞાનજ છે, ઇતરતો અજ્ઞેય છે, કેમકે અંધક છે, આપના સ્વરૂપ સ્વભાવના જ્ઞાનથીજ આત્યંતિક મોક્ષ મળે છે, માટે આપજ એક જ્ઞેય-જાણુવા યોગ્ય હોવાથી જ્ઞેય નામથી કહ્યા છો. હે આદિદેવ ! સર્વના કારણ હોવાથી આદિ અને સૃજ્ય વર્ગની સાથે ક્રીડા કરો છો માટે દેવ, મળીને આદિદેવ કહ્યા છો, તેમાં વચન છે- 'સંપ્રયોજ્ય
વિયોજ્યાયં કામકારકરઃ પ્રભુઃ । ક્રીડતે મગવાન્ 'અપ્રમેયોઽનિયોજ્યશ્ચ
યત્ર કામગમો વશી । મોદતે મગવાન્ વિષ્ણુર્બાલઃ ક્રીડનકૈરિવ' ઇતિ.

પૂજ્ય ! પ્રેષ્ટ ! પ્રજેશામરવર્ય ! સર્વ ! । બ્રહ્માગુણાગમ્ય ! સદર્શ-

અથવા આદિ-સમગ્ર જગત્સર્ગથી પહેલાં પોતાના અક્ષર ધામમાં પોતાના ભક્તસમાજ સાથે ક્રીડા કરી રહ્યા છો માટે આદિદેવ સંજ્ઞાથી કહ્યા છો, 'યઃ સ્વમક્તેભ્યો રમતે સ મે સર્વસ્વં' એવી શ્રુતિ છે. હે પ્રિયભક્ત ! તમોને ભક્તો અતિ પ્રિય છે માટે પ્રિયભક્ત નામથી કહ્યા છો. 'જ્ઞાની ત્વાત્મૈવ મે મતમ્' 'સ ચ મમ પ્રિયઃ' એમ ગીતામાં સ્વયં કહ્યું છે. હે પૂજ્ય ! આપના થકી અન્ય કોઈ પ્રથમ પૂજ્યને યોગ્ય નથી, દેવદેવ છો અને ઈશ્વરેશ્વર છો માટે સર્વ કોઈએ પ્રથમ પૂજ્ય આપજ એક છો. (આ અર્થ યુધિષ્ઠિર રાજસૂયયજ્ઞમાં સ્પષ્ટ છે) હે પ્રેષ્ટ ! સર્વ સુખના નિધિ હોવાથી નિરૂપાધિક પ્રિયતમ તમો એકજ છો, આત્મા થકી અન્ય કોઈ પ્રિયતમ નથી, સર્વના મુખ્ય આત્મા આપ એકજ છો માટે પ્રેષ્ટ નામથી કહ્યા છો. હે પ્રજેશ ! બ્રહ્માને આરંભીને સ્તંભપર્યંત સર્વ કોઈ જન્મધારીઓના તમો ઈશ છો, તેઓનું જનન સ્થિત્યાદિક આપને આધીન છે. માટે આપ પ્રજેશ કહ્યા છો. હે અમરવર્ય ! જેઓ સાચા અમરપણે પ્રખ્યાત નિત્યમુક્તો છે (નિત્યમુક્તોજ જનનમરણના યોગે રહિત છે માટે અમર કહેવાય. બદ્ધ જીવોનેતો પ્રારબ્ધને આધીન દેહયોગ વિયોગે કરેલો જનનમરણયોગ છેજ, માટે તેઓ સાચા અમર ન કહેવાય) તે નિત્યમુક્તોનું જે અમરપણું છે તે પણ આપના સંકલ્પને આધીન છે, તો આપજ અમરેશ હોવાથી અમરવર્ય નામથી પ્રખ્યાત છો. હે સર્વ ! સ્વયં અવાપ્ત સમસ્ત કામ હોવાથી અન્ય અપેક્ષાએ રહિત છો તથાપિ સ્વરૂપ સ્થિત્યાદિકના નિર્વાહ માટે આ સર્વ વિશ્વમાં અનુપ્રવેશ કરીને શરીરને આત્માજ જેમ એમ 'હું છું' એરીતે સર્વને સ્વાત્મકપણે અનુસંધાન કરો છો માટે સર્વ છો, 'અસતશ્ચ સતશ્ચૈવ સર્વસ્ય પ્રભવાપ્યયઃ । સર્વસ્ય ચ સદા જ્ઞાનાત્ સર્વમેનં પ્રચક્ષતે' 'સર્વં સમામોષિ તતોઽસિ સર્વઃ' એવી સ્મૃતિ છે. 'ચરાચરશરીરેષુ વ્યાપ્તિમાન્ સર્વે રૂરિતઃ' એવી નિશ્ચિતિ છે. હે બ્રહ્મા ! સ્વરૂપ સ્વભાવથી નિરતિશય બૃહત્ત્વ (મોટાપણું) યોગવાળા છો અને પોતાવિષે અનન્ય મનવાળા ભક્તોને બૃહત્પણું (મોટા-

નીચ ! પ્રમાણહીનાધિપતે ! નમોઽસ્તુ ॥૨૪॥ સ્વામિન્મહેશામલ-
ધામ ! દેવ ! જ્ઞાનપ્રદાગોચર ! સદ્ગુણાઽઽત્ ! । સદ્સત્સૂતે ! પુરુ-

પણું) કરી આપો છો માટે બ્રહ્મા નામથી પ્રખ્યાત છો. 'બૃહત્ત્વાત્ બૃહળ-
ત્વાન્ન બ્રહ્મેતિ પરિકીર્ત્યતે' એવું નિર્વચન છે. હે અગુણ ! (નિર્ગુણ)
માયિક સત્ત્વાદિ ગુણોએ શૂન્ય છો, પ્રાકૃતની પેઠે ગુણુવશ વર્તનારા નથી
કિંતુ પરમ સ્વતંત્ર છો માટે અગુણ કહ્યા છો. 'સાક્ષી ચેત્તા કેવલો
નિર્ગુણશ્ચ' એવી શ્રુતિ છે. 'સત્ત્વાદયો ન સન્તીશે યન્ન ચ પ્રાકૃતા ગુણાઃ'
એવી સ્મૃતિ છે. હે અગમ્ય ! પ્રાકૃત ઇન્દ્રિયોવડે ગમ્ય-પ્રાપ્ય નથી
માટે અગમ્ય કહ્યા છો. અથવા અપરિચ્છેદ્ય સ્વરૂપ છો માટે અગમ્ય
કહ્યા છો. અથવા શમદમાદિ આત્મગુણોએ રહિત જનોએ ગમ્ય નથી
માટે અગમ્ય કહ્યા છો. હે સદર્શનીય ! સંત-આત્મજ્ઞાને સંપન્ન જનોએ
અર્થનીય છો માટે સદર્શનીય કહ્યા છો. હે પ્રમાણહીન ! સ્વરૂપ
સ્વભાવ ગુણ વિભૂત્યાદિકના પ્રમાણ-પરિચ્છેદે (માપ) રહિત છો માટે
પ્રમાણહીન કહ્યા છો. હે અધિપતે ! પતિ બ્રહ્માદિકોને પણ અતિક્રમ
કરીને વર્તો છો માટે અધિપતિ કહ્યા છો, 'પતિં પતીનાં' 'एष सर्वाधि-
पतिः' એવી શ્રુતિ છે. એવા આપ ભગવાનને નમસ્કાર છે ॥૨૪॥ હે
સ્વામિન ! સર્વના શેષી છો માટે સ્વામી સંજ્ઞાથી સુપ્રસિદ્ધ છો. 'एक
एव हरिः स्वामिशब्दवाच्योऽस्ति सर्वथा' 'हरेः स्वाम्यं' 'स्वामित्वं ब्रह्मणि
स्थितं' એવી સ્મૃતિ છે. હે મહેશ ! તમારા થકી અન્ય ઈશ નથી માટે
મહેશ કહ્યા છો, 'तमीश्वराणां परमं महेश्वरम्' એવી શ્રુતિ છે. હે અમ-
ળધામ ! અમળ-માયાગુણે રહિત હોવાથી સ્વતઃશુદ્ધ પ્રકાશક્રમય દિવ્ય
ધામ જેમનું છે. હે દેવ ! નિરતિશય દીપ્તિએ યુક્ત છો માટે દેવ નામથી
કહ્યા છો. (જ્યોતિષાં જ્યોતિઃ એવી શ્રુતિ છે) હે જ્ઞાનપ્રદ ! પોતાને
અભિમુખ થએલા જનોને અવિદ્યારૂપ અંધકારના વિનાશમાં સમર્થ એવા
જ્ઞાનરૂપ તેજને આપનારા આપ છો. હે અગોચર ! અભિમુખ નહિ
થનારા જનોને અગોચર છો. હે સદ્ગુણાત્મ ! શમ દમાદિ આત્મગુણોએ
સંપન્ન એવા જનોને પ્રાપ્ત થતા. 'सद्गुण ! आत्म !' એવું પૃથક્ સંબોધન

પાત્તકામ ! પ્રકાશકાકાશવપુર્નમસ્તે ॥૨૫॥ સ્વતન્ત્ર ! માયાધિપ !

પદ લઇએ તો સમસ્ત કલ્યાણગુણ પરિપૂર્ણ હોવાથી સદ્ગુણ અને સર્વના હિતૈકત્વપર હોવાથી આમ કહ્યા છે. હે સહસ્રમૂર્તે ! જગતના અનુગ્રહ અર્થે આપે ગ્રહણ કરેલી દિવ્ય મૂર્તિઓ અનંત છે માટે સહસ્ર-મૂર્તિ કહ્યા છે. ‘અવતારા હ્યસંખ્યેયા હરેઃ સત્ત્વનિષેદ્વિજાઃ’ એમ ભાગવ-તમાં કહ્યું છે. હે પુરૂષ ! મુક્તોને પુરૂ-અહુ વાણીમનને અગોચર ગુણ વિભવવાળા સ્વાત્માનો અનુભવ સન્નોતિ-આપો છે માટે પુરૂષ નામથી પ્રખ્યાત છે. ‘યુષ હોવાનન્દયાતિ’ ‘સોઽશ્રુતે સર્વાન્ કામાન્ સહ બ્રહ્મણા વિપશ્ચિતા’ એવી શ્રુતિ છે. ‘મુક્તેભ્યઃ સ્વાત્મપર્યન્તદાનાત્ પુરુષ ફૈરિતઃ’ એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા આ સર્વ વિશ્વથકી પૂર્વે વર્તો છે અને પરમ પા-વન હોવાથી સર્વ પાપને પ્રણાશ કરો છે માટે પુરૂષ નામથી પ્રખ્યાત છે. ‘પૂર્વમેવાહમિહાસમિતિ તત્પુરુષસ્ય પુરુષત્વં’ ‘સ અત્પૂર્વોઽસ્માત્સર્વસ્માત્સર્વાન્ પાપ્મન ઔષત્તસ્માત્પુરુષઃ’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા પુર-શરીરમાં શયન કરો છે માટે પુરૂષ કહ્યા છે, ‘નવદ્વારં પુરં પુણ્યમેતૈર્ભાવૈઃ સમન્વિતમ્ । વ્યાપ્ય શેતે મહાત્મા યસ્તસ્માત્પુરુષ ઉચ્યતે’ એમ મહાભારતમાં કહ્યું છે. અથવા પુરૂષાકાર હોવાથી પુરૂષ કહ્યા છે, ‘આત્મેવેદમગ્ર આસીત્ પુરુષ-ત્રિધઃ’ ‘પરાત્પરં પુરુષસુપૈતિ દિવ્યં’ ‘વેદાહમેતં પુરુષં મહાન્તં’ એવી શ્રુતિ છે. હે આત્મકામ ! તમો અવાત્ત સમસ્ત કામ છે. આનંદમય સ્વાત્મસ્વ-રૂપમાં નિષ્ઠાવાળાને કયો કામ હોય? માટે આપ અકામ આત્મકામ કહ્યા છે. અને સંકલ્પમાત્રથી યથાકામ (યથેચ્છ) સર્જો છે માટે સત્યસંકલ્પ પણે આત્મકામ છે. ‘સત્યકામઃ સત્યસંકલ્પઃ’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા આત્મ-પોતાના ઓકાંતિક ભક્તોમાં કામ-સદા નિવાસવાંછા જેમને છે તે આત્મકામ કહેવાય. હે પ્રકાશક ! પ્રકાશક સૂર્યાદિકના પણ પ્રકાશક આપ છો. ‘તમેવ ભાન્તમનુભાતિ સર્વં’ એવી શ્રુતિ છે. હે આકાશવપુઃ ! આકાશવત્ નિર્લેપ વપુ-મૂર્તિ જે તમારી છે. અથવા નિરતિય પ્રકાશે વિશિષ્ટ દિવ્ય વિગ્રહ વાળા તમો છો માટે આકાશવપુ કહ્યા છે. એવા તમોને નમસ્કાર છે ॥૨૫॥ હે સ્વતંત્ર ! આપનો અન્ય અધિપતિ નથી માટે

સર્વશક્તે ! સદા પ્રસન્નો ભવ પાહિ ચાસ્માન્ । ત્વમેવ સર્વાશ્રય-
નીય એકસ્તસ્મૈ મુહુસ્તે ભગવન્નમોઽસ્તુ ॥૨૬॥ તતશ્ચ પ્રાર્થયામાસુઃ

સ્વતંત્ર કહ્યા છો. હે માયાધિપ ! જેના વશમાં આ સમગ્ર વિશ્વ વર્તે છે તે માયાના તમો ઇશ છો માટે માયાધિપ કહ્યા છો. ‘માયાં તુ પ્રકૃતિં વિદ્યાત્ માયિનં તુ મહેશ્વરમ્ એવી શ્રુતિ છે. અથવા માયા-અનાદિ જીવગત અસા-નરૂપ પ્રકૃતિ થકી અધિકપણે પોતાના ભક્તોને પાતિ-રક્ષણ કરો છો માટે માયાધિપ કહ્યા છો. હે સર્વશક્તે ! સર્ગ સ્થિતિ સંહાર કરવામાં ઉપયોગી અતિ અનંત શક્તિએ સંપન્ન છો માટે સર્વશક્તિ કહ્યા છો. ‘પરાઽસ્ય શક્તિર્વિવિધૈવ શ્રૂયતે સ્વાભાવિકી’ એવી શ્રુતિ છે. અથવા કાળ માયા-દિરૂપ સર્વ શક્તિઓ જેમની છે અથવા અક્ષરાદિ સર્વમાં શક્તિ-નિયમન સામર્થ્ય જેમનું છે માટે સર્વશક્તિ કહ્યા છો. હે ભગવન્ ! સમસ્ત દોષવિરોધિ કલ્યાણગુણસ્વરૂપ હોવાથી પરમ પૂજ્ય છો માટે ભગવાન્ કહ્યા છો, ‘સર્વહેયપ્રત્યનીકકલ્યાણગુણવત્તયા । પૂજ્યાત્પૂજ્યતમો યોઽસૌ ભગવાન્ ઇતિ શબ્દ્યતે’ એવી નિરૂક્તિ છે. અથવા ‘ऐश्वर्यस्य समग्रस्य धर्मस्य यशसः श्रियः । वैराग्यस्याथ मोक्षस्य वर्णां भग इतीरणा’ આ છ કલ્યાણ ગુણોએ સંપન્ન છો માટે ભગવાન્ કહ્યા છો. ‘उत्पत्तिं प्रलयं चैव भूतानामागतिं गतिम् । वेत्ति विद्यामविद्यां च स वाच्यो भगवानिति’ આ વચનને અનુસારે પણ આપ ભગવાન છો. અથવા જ્ઞાન શક્તિ બળ ઐશ્વર્ય વીર્ય તેજ આ ભગવચ્છબ્દવાચ્ય છ ગુણશાળી છો માટે ભગ-વાન્ કહ્યા છો. ‘ज्ञानशक्तिबलैश्वर्यवीर्यतेजांस्यशेषतः । भगवच्छब्दवाच्यानि विना हेयैर्गुणादिभिः । एवमेष महाशब्दो मैत्रेय भगवानिति । परमब्रह्म-भूतस्य वासुदेवस्य नान्यगः ॥’ એમ વિષ્ણુપુરાણમાં કહ્યું છે. તમો અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાવ અને અમારી આ ભવસાગર થકી રક્ષા કરો. સર્વ કોઈએ સમાશ્રય કરવા યોગ્ય તમોજ એક-અદ્વિતીય છો. જે હેતુ માટે તમો સકળ ક્ષણે આપનારા અને અપરિચિત અનંત ક્ષણે આપ-નારા છો માટે સર્વ-આર્ત, જીજ્ઞાસુ અને અર્થાર્થિઓએ આશ્રયણીય છો. એવા સર્વશાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ તમોને વારંવાર નમસ્કાર છે. એરીતે અષ્ટોત્તર-શતનામાવળિવડે મુનિવિગેરેએ સ્તુતિ કરી ॥૨૬॥

સર્વે ભક્તજનાઃ પ્રભુમ્ । વદ્ધાક્ષલિપુટા ભક્ત્યા તન્મુખાર્પિતદૃષ્ટયઃ
 ॥૨૭॥ અસ્માકં સ્વલને ક્ષુતે ચ પતને વ્યાધૌ તથા જૃમ્ભણે મૂ-
 ર્છાયાં મરણેઽપિ વા વિવશતાં સમ્પ્રાપ્સ્યતાં નિત્યદા । ત્વન્નામા-
 ન્યસ્તિલાઘદુઃસ્વનિચયધ્વંસાતિશૌર્યાણિ વૈ વાચાયાં વિલસન્તુ
 નિશ્ચલતયા ભક્તપ્રિય ! શ્રીહરે ! ॥૨૮॥ મા દેહગેહદ્રવિણેષુ બુદ્ધિ-
 ર્વજેન્નવત્પાદયુગં વિહાય । અસ્માકમિત્યેવ હરેઽભિયાચિતં સમ્પૂ-
 ર્યાધીશ ! ભવ પ્રસન્નઃ ॥૨૯॥ इति सम्प्रार्थ्य ते सर्वे भक्तास्तद्रत-
 मानसाः । निषेदुश्च यथास्थानं तं प्रणम्येश्वरं पुनः ॥૩૦॥ उपवि-

હે રાજન્ ! એરીતે સ્તુતિ કરીને, પછી સર્વ ભક્તજનો એ હાથ બેડીને
 ભક્તિથી ભગવાનના મુખકમળને સન્મુખ એકાગ્ર દૃષ્ટિ રાખીને પ્રભુ શ્રીહ-
 રિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યાકે-હે ભક્તપ્રિય શ્રીહરે ! અમો એવી આપની
 પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે-આપનાં હરિ કૃષ્ણ હરિકૃષ્ણ નારાયણમુનિ સહજ-
 નંદ સ્વામિનારાયણાદિ નામો જે સમગ્ર પાપપુંજને તથા ક્રુષ્ણસમૂહને
 મૂળમાંથી નાશ કરવામાં મહાશૂરવીર સર્વમંગળકારી છે તે અમારી
 વાણીમાં નિશ્ચળપણે સર્વ કાળમાં નિવાસ કરો, કારણ કે વાણીનું
 સાક્ષ્ય આજ છે. સ્ખલન-ઠેસો ખાતાં કે ક્ષુત-છીંક ખાતાં કે પતન-
 નીચે પડી જતાં કે જવરાદિ વ્યાધિમાં કે અગાસુ ખાતાં કે મૂર્છા મર-
 ãણના અવસરમાં કદાચિત્ પરવશતાને પામી જઇએ તો પણ અમારી
 વાણીમાં તમારાં નામામૃતો નિત્ય નિશ્ચળ વિલાસ કરો. હે સર્વાધીશ
 શ્રીહરે ! આપના પાદારવિંદને ત્યાગ કરીને ક્યારેય પણ દેહ ગેહ દ્રવ્યાદિ-
 કમાં અમારું મન પ્રવેશ કરો નહિ કિંતુ આપના ચરણકમળમાંજ
 આસક્ત રહો. આટલુંજ અમારું અભિલષિત છે તેને કૃપા કરી પરિપૂર્ણ
 કરો અને અમારી ઉપર પ્રસન્ન થાવ ॥૨૭-૨૮॥ હે રાજન્ ! આ
 પ્રકારે તે સર્વે ભક્તો ભગવાનની પ્રાર્થના કરીને, પછી પુનઃ પ્રણામ કરીને,
 તેમને વિષે મન બેડી દધને યથાસ્થાન બેસી ગયા ॥૩૦॥ સમસ્ત ભક્ત-
 જનો બેસી જતાં સર્વનું હિત કરનારા પ્રભુ શ્રીહરિએ કાંઈ પણ કહેવાની

ષ્ટેષુ સર્વેષુ સર્વેષાં હિતકૃત્ત્રયઃ । કિન્ચિદ્વિવશ્વસ્તાંસ્તૂળીમકરો-
ત્કરસંજયા ॥૩૧॥ તૂળીં તૈષ્ણવિષ્ટેષુ સ્વાસ્યૈકકૃતદૃષ્ટિષુ । મેઘગ-
મ્ભીરયા વાચા પ્રોવાચ ભગવાનિદમ્ ॥૩૨॥ શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—
શૃણ્વન્તુ મામકાઃ સર્વે મુનયશ્ચ નરાઃ સ્થિયઃ । અવ્યગ્રમનસો મક્તા !
વાચ્યમાનં મયા વચઃ ॥૩૩॥ વ્રતં જાગરણેનૈવ સમ્પૂર્ણફલદં ભવેત્ ।
અતોઽય જાગરઃ કાર્યઃ શ્રીકૃષ્ણગુણકીર્તનૈઃ ॥૩૪॥ હત્યુક્ત્વા ગાય-
યામાસ કૃષ્ણપદ્યાનિ ભૂરિશઃ । સંસ્કૃતાનિ પ્રાકૃતાનિ મુક્તાનન્દા-
દિમિશ્ચ સઃ ॥૩૫॥ તાલિકાવાદનં કુર્વન્નુચ્ચૈસ્તૈરપિ કારયન્ ।
સ્વયં ચ તૈઃ સહ જગૌ ભક્તસહ્મનોહરઃ ॥૩૬॥ આનન્દયન્મક્તજ-
નાન્સ હત્યં તાન્કારયજાગરણં નરેશ ! । શુશ્રાવ દીર્ઘ કૃકવાકુ-
શબ્દં નિશોઽન્તિમે યામ ઋષિઃ પુરાણઃ ॥૩૭॥ આજ્ઞાપ્ય સર્વાન્

ધર્મિષ્ઠાથી તેમને હસ્તસંજાથી મૌન કરી દીધા. તેઓ મૌનમુદ્રાથી બેસી
જઈને પોતાના વદનારવિંદમાંજ એકાગ્ર દૃષ્ટિવાળા થતાં, તેમના પ્રતિ
ભગવાન શ્રીહરિ મેઘગંભીર વાણીવડે એમ બોલ્યા ॥૩૧-૩૨॥ શ્રીનારા-
યણમુનિ કહે છે—હે ભક્તાઃ ! મારા આશ્રિત મુનિઓ અને નરનારી
હરિજનો, તમો સર્વે અવ્યગ્ર મનવાળા થઈને મેં આ કહેલું વચન
સંભળો. એકાદશ્યાદિ વ્રતમાત્ર જાગરણથીજ સંપૂર્ણ ફળ આપનારૂં થાય.
તો આજ તમો સર્વેએ ભગવદ્ગુણગાયનથી જાગરણ કરવું ॥૩૩-૩૪॥ હે
રાજન ! આ પ્રકારે કહીને ભગવદ્ગુણોને જણાવનારાં સંસ્કૃત પ્રાકૃત બહુ
કૃષ્ણપદ્યો મુક્તાનંદાદિ મુનિઓ પાસે શ્રીહરિએ ગવરાવ્યાં ॥૩૫॥ ભક્ત-
સંઘમનોહર સ્વયં શ્રીહરિ પણ તાલિકાધ્વનિને અત્યધિક કરતા અને
તે સાધુઓ પાસે કરાવતા થકા તેમની સાથે કૃષ્ણકીર્તન ગાવા લાગ્યા
॥૩૬॥ હે નરેશ ! એરીતે શ્રીહરિએ તે સર્વ ભક્તજનોને આનંદ આપતા
થકા તેમની પાસે જાગરણવ્રત કરાવ્યું. તે પછી રાત્રિના અંતિમ પ્રહ-
રમાં કુકડાનો દીર્ઘ શબ્દ સાંભળીને તે આ પુરાણ પરમર્ષિ શ્રીહરિએ
મુનિજનો અને હરિજનોને સ્નાનાદિ નિત્યવિધિ કરવાની આજ્ઞા આપીને,
તેમણે નમસ્કાર કર્યા થકા સ્વયં નિત્યકર્મ કરવા પોતાના આવાસભૂત

સમુનીજનાંસ્તાંસ્તતો વિધાતું સ ચ નિત્યકર્મ । નમસ્કૃતસ્તૈઃ પટ-
મણ્ડપં સ્વં સમેત્ય કર્માણ્યકૃતાત્મનઃ ષટ્ ॥૩૮॥ इति श्रीसत्सङ्गि-
जीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे सायन्तनविधि-
निरूपणनामा पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५५॥

સુવ્રત ઉવાચ—શ્રીકૃષ્ણસ્યાથ વિધિવત્સ કૃત્વોત્તરપૂજનમ્ । હૈમી
મૂર્તિ દ્વિજેન્દ્રાય પ્રદદૌ ધરણીપતે ! ॥૧॥ ब्राह्मणान्भोजयामास
शतराश्र सहस्रशः । यथेष्टवृत्तखण्डाढ्यैर्भक्ष्यैर्भोज्यैश्च तत्प्रियैः
॥२॥ भोजयित्वा मुनीन्सम्यक् पार्षदादींश्च पूर्ववत् । पाकं कर्तुं
समारेभे स्वावासे च स्वयं हरिः ॥३॥ रामप्रतापेच्छारामौ सभायां
च तदैत्य तम् । प्रार्थयामासतू राजन्बहुधा विनयानतौ ॥४॥ एता-

પટમંડપ (તંબૂ)ને પામીને પોતાની સ્નાનાદિ ષટ્ ક્રિયાઓ યથાવિધિ કરી
॥૩૭-૩૮॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने...तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलो-
त्सवे सायन्तनविधिनिर्पणनामा पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५५॥

અધ્યાય ૫૬ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે ધરણીપતે ! ત્યારપછી શ્રીહરિએ સર્વતો-
લદ્રમંડળમાં સ્થાપેલી કૃષ્ણપ્રતિમાનું યથાવિધિ ઉત્તર પૂજન કરીને,
કાંચનમયી તે કૃષ્ણમૂર્તિ વિપ્રવર્ય શિવયાજિક વિપ્રને આપી ॥૧॥ તે
પછી હજારોહજાર બ્રાહ્મણોને યથેષ્ટ વૃત્ત સાકરે સંપન્ન, માટેજ બ્રાહ્મણ-
પ્રિય એવાં ભોજનોવડે સંતૃપ્ત કર્યા ॥૨॥ મુનિઓને અને પાર્ષદાદિકને
દશમીની રાત્રિની પેઠે રૂઢી રીતે જમાડીને સ્વયં શ્રીહરિએ પોતાના ઉતા-
રામાં રસોઈ કરવાનો આરંભ કર્યો ॥૩॥ હે રાજન્ ! તે સમયે રામ-
પ્રતાપ અને ધૃષ્ટારામ બ્રાતાઓ ભાઈ સાથે લગવાનું સમીપે આવીને
વિનયવિનમ્ર થઈને બહુધા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૪॥ તે પ્રાર્થના કહેછે—

૧ આ અધ્યાયમાં બ્રાતાઓના ગૃહમાં લગવાને વારાથી કરેલું ભોજન અને
પુષ્પદોલોત્સવનો નિર્ણય કહ્યો છે.

વત્કાલપર્યન્તં ત્વયા પાકઃ સ્વયં કૃતઃ । સ્વજ્ઞાતિવિપ્રસ્યાભાવાદ્યુક્તં
તત્ત્વ ધર્મિણઃ ॥૫॥ સામ્પ્રતં તુ વયં સર્વે ત્વામેવ શરણં ગતાઃ । ત્વદ-
ન્તિકે ચ સ્થાસ્યામો યાવજ્જીવં સહાન્વયાઃ ॥૬॥ અતોઽસ્માભિઃ કૃતં
પાકમુપયોક્તું ત્વમર્હસિ । કૃતાર્થો હિ ભવિષ્યામ એતાવત્યૈવ સેવયા
॥૭॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇતિ સોદરયોર્વાક્યં સ નિશમ્ય કૃપાનિધિઃ ।
તયોર્નિષ્કપટં ભાવં વિદન્સ્વસિન્નુવાચ તૌ ॥૮॥ એવમેવાચરિષ્યામિ
માન્યત્વાદ્યુવયોરપિ । નિર્દમ્ભં મયિ ભાવં વાં જાને સપરિવારયોઃ
॥૯॥ એકૈકસિન્ દિને ભોક્ષ્ય એકૈકસ્ય ગૃહે હિ વામ્ । વિધાય
કૃષ્ણનૈવેદ્યમાહ્વાતવ્યોઽહમન્વહમ્ ॥૧૦॥ આમાન્નાદિ મદર્થં ચ દદ્યુ-
ર્ભક્તજનાસ્તુ યત્ । ભવજ્ઞ્યાં તદ્ગ્રહીતવ્યં પાકઃ કાર્યો વિશોદ્ય તત્

હે નીલકંઠ વર્ણીન્દ્ર ! આ પાકપ્રયાસ હવે પછી શામાટે આપ કરો છો ?
જ્યાંસુધી પોતાના જ્ઞાતિજનની સન્નિધિ ન હતી ત્યાંસુધી અગતિને લીધે
પાકપ્રયાસ આપે સહન કર્યો તેતો ધર્મિષ્ઠ આપને યોગ્ય છે. હમણાં તો
આપનાજ શરણને પામીને આપનીજ સન્નિધિમાં સપરિવાર યાવજીવિત
રહીશું. તો આ પાકપરિશ્રમનો પરિત્યાગ કરીને અમોએ કરેલો પાક
સ્વીકાર કરવાને આપ યોગ્ય છો. અમો આટલીજ સેવાવડે કૃતાર્થ થઈ-
શું. બીજાઓ તો તપાદિવડે તમોને પ્રસન્ન કરે છે. અમારે તો આટલુંજ
આપના પ્રીણનનું કારણ છે ॥૫-૭॥ સુવ્રતઋષિ કહે છે—હે રાજન્ !
આવું જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠ સહોદરોનું વચન સાંભળીને, પોતાવિષે તેઓનો નિષ્ક-
પટભાવ જાણીને તેમના પ્રતિ કૃપાનિધિ શ્રીહરિ બોલ્યા ॥૮॥ હે બ્રાતરૌ !
સપરિવાર તમારો મારે વિષે જે નિર્દેશ ભાવાતિશય છે તેને હું યથાર્થ
જાણું છું. વળી તમો સ્વદેશ જ્ઞાતિનો દૂરથી ત્યાગ કરવાપૂર્વક મારાજ એક
શરણને પામેલા હોવાથી માનનીય છો, તો તમો જેમ પ્રાર્થના કરો છો
તેમજ હું કરીશ. એક એક દિવસે તમારા એક એકના ગૃહમાં પર્યાયથી
(વારાથી) જમીશ. પ્રતિદિન ભગવન્નૈવેદ્ય કરીને મને જમવા બોલાવવો.
હું તરતજ આવીશ. મને જમાડવા માટે હરિભક્તો જે કાચુ અન્નાદિ
(સીધું) આપે તે તમારે ગ્રહણ કરીને વિશુદ્ધ કરીને રસોઈ કરવી

॥૧૧॥ इत्युक्तौ तौ च तद्भार्ये आस्तां सुप्रीतमानसौ । प्रसन्नाश्चा-
भवन्सर्वे भक्ता अपि तदा नृप ! ॥१२॥ रामप्रतापस्यावासे तस्मि-
न्नेव दिने ततः । पाकः कृतः सुवासिन्या पारणां तत्र सोऽकरोत्
॥१३॥ ततः स्वदर्शनं दातुं सर्वेभ्यो नृभ्य आत्मनः । पीठमुच्चमुपे-
त्याशु न्यषीदत्तत्र नाडिके ॥१४॥ कृताह्निकानां यूथानि नृणां
तद्दर्शनाय च । आजग्मुर्दर्शनं कृत्वा जग्मुश्च कतिचित्ततः ॥१५॥
ब्रह्मचर्यव्रतस्थत्वादिवानिद्रामनाचरन् । ततः स जनविश्रान्त्यै
प्राविशद्वृष्यमात्मनः ॥१६॥ तत्रापि सोमसूराद्यैः पार्षदैर्वर्णिभिश्च
सः । मुकुन्दाद्यैः सेविताङ्घ्रिर्निषसादासने शुभे ॥१७॥ ततोऽपराह्ण-
समये पीठमुच्चमुपेत्य सः । निषसाद् वृतः स्त्रीयैः पार्षदादिभिरी-
श्वरः ॥१८॥ मुनयश्च जनाः सर्वे तावत्तत्रैव सत्वरम् । स्त्रियश्च

॥૧૯-૧૧॥ હે નૃપ ! આવું ભગવાનનું વચન સાંભળીને બન્ને બ્રાતાઓ
અને તેમની ભાર્યાઓ મનમાં અત્યંત પ્રસન્ન થઈ. તે સમયે બીજા બધા
ભક્તોપણ બહુ પ્રસન્ન થયા ॥૧૨॥ તે પછી તે દ્વાદશી દિવસે રામપ્રતા-
પના ગૃહમાં તેમની પત્ની સુવાસિનીએ પ્રેમપૂર્વક કરેલા પાકથી તેમનાજ
ઉતારામાં ભગવાને પારણાં કર્યાં ॥૧૩॥ ત્યારપછી ભગવાન પોતાના દર્શ-
નની આકાંક્ષાવાળા સર્વ ભક્તજનોને પોતાનું દર્શન દેવા ત્યાંથી જલદી
આવીને પોતાના સમુન્નત દિવ્ય સિંહાસનમાં બે ઘડીપર્યંત બેઠા ॥૧૪॥ તે
અવસરમાં ત્યાં આહ્નિકવિધિ પરિપૂર્ણ કરીને સંઘથી ભગવાનનાં દર્શન
કરવા આવતા અને દર્શન કરીને પાછા જતા ભક્તજનોનો સમાજ મહાન
થયો ॥૧૫॥ તે પછી શ્રીહરિ જનોને વિશ્રાંતિ આપવા, સ્વયં સ્વાવાસ-
ભૂત પટમંડપ (તંબુ)ને પામીને, વર્ણિધર્મનું અનુપાલન કરવાના
સ્વભાવવાળા હોવાથી દિવાનિદ્રાને નહિ કરતા થકા, ત્યાંપણ સોમ સૂરાદિ
પાર્ષદો અને મુકુંદાનંદાદિ વર્ણિઓએ ચરણકમળની સેવા કર્યા થકા
શુભ આસનમાં વિરાજમાન રહ્યા ॥૧૬-૧૭॥ તે પછી ભગવાન શ્રીહરિ
અપરાહ્ણ સમયે ત્યાંથી નિકળીને પોતાના પાર્ષદાદિકથી વીંટાઈને સભામાં
સમુન્નત સિંહાસનમાં સંરાજમાન થયા ॥૧૮॥ તેટલાકમાં સમસ્ત

ગાયકાદ્યાશ્ચ યથોચિત્તમુપાવિશન્ ॥૧૯॥ પરિતો વીક્ષણેનૈવ
 ભક્તાન્સન્તોષ્ય તાન્સ્થિતમ્ । પ્રભું પ્રણમ્ય પપ્રચ્છુઃ કુબેરાદ્યાઃ
 પુરૌકસઃ ॥૨૦॥ દોલોત્સવસ્તિથૌ કસ્યાં નરનારાયણપ્રભોઃ ।
 કર્તવ્યમ્મહાત્મહિ સમ્ભારાન્કારયામ ભોઃ ! ॥૨૧॥ શ્રીનારાયણ-
 મુનિસ્વાચ—ફાલ્ગુન્યાં ફાલ્ગુને માસિ નક્ષત્રેઽર્યમદૈવતે । નર-
 નારાયણસ્યાઽઽસીજન્મ સ્વાયંભુવાન્તરે ॥૨૨॥ તદૈવ દિવ્યદોલા-
 યામારોપ્ય વિબુધાધિપૈઃ । આન્દોલિતોઽસ્તિ ભગવાન્પ્રથિતોઽસૌ
 તતો મહઃ ॥૨૩॥ ભગવજ્જન્મ યત્ર સ્પાચ્છૈશવાદિક્રમેણ તુ ।
 પ્રાધાન્યં તત્ર હિ તિથેરન્યત્રક્ષસ્ય નિશ્ચિતમ્ ॥૨૪॥ અસ્માકં પૂજ્ય-
 દેવોઽસ્તિ નરનારાયણઃ પ્રભુઃ । સ ષોડશાબ્દિકો ધર્માન્મૂર્તૌ જાતો

મુનિશ્ચો, સમગ્ર નરનારી હરિજનો અને ગવૈયા આદિક સત્વર સભામાં
 આવીને યથોચિત બેસી ગયા ॥૧૯॥ એ રીતે સભામાં બેસી ગએલા સર્વ
 ભક્તોને સભાની ચોમેર પ્રેમગર્ભિત નિરીક્ષણથીજ આનંદ આપી રહેલા
 તે પ્રભુ શ્રીહરિને વૃત્તાલયપુરવાસી કુબેરાદિ ભક્તો પ્રણામ કરીને એમ
 પુછવા લાગ્યા કે—હે ભગવન્! નરનારાયણ ભગવાનનો કુળદોલોત્સવ
 કઈ તિથિએ અહીં કરવાનો છે ? તે તમો અમોને જણાવો. અમો તે ઉત્સ-
 વમાં ઉપયોગી સમગ્ર સામગ્રી સંપાદન કરી મુકીએ ॥૨૦-૨૧॥ એ રીતે
 મુખ્ય કુબેરાદિ ભક્તોએ પુછેલા શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તાઃ !
 પૂર્વે સ્વાયંભુવ મન્વંતરમાં ક્ષાદગુન માસની ક્ષાદગુની-પૂર્ણિમાએ અર્યમા
 દેવતા જેના છે એવા (ઉત્તરાક્ષાદગુની) નક્ષત્રમાં નરનારાયણનો પ્રાદુર્ભાવ
 થયો હતો ॥૨૨॥ તેજ સમયે ભવબ્રહ્માદિ દેવોએ દિવ્ય હિડોળામાં યધા-
 રાવીને તે નરનારાયણ ભગવાનને હિંદોળ્યા હતા. તે દિવસને આરંભીને
 આ ઉત્સવ વિખ્યાત વર્તે છે ॥૨૩॥ જે દિને ભગવાનનો આળલાવાદિ
 અનુક્રમથી પ્રાદુર્ભાવ હોય તે દિને તો પ્રાદુર્ભાવોત્સવ તિથિપ્રાધાન્યથી
 પ્રવર્તે છે. અન્યત્ર-એકદમ કિશોરભાવથીજ પ્રાદુર્ભાવમાં તો નક્ષત્રનું
 પ્રાધાન્ય નિર્ણય કર્યું છે. આપણા પૂજ્ય દેવ વર્ણિરાજ નરનારાયણ પ્રભુતો
 ધર્મ થકી મૂર્તિમાં સોળ વર્ષની વયથી પ્રકટ થયા હતા (માટે તિથિ-

હિ વર્ણિરાટ્ ॥૨૫॥ નક્ષત્રવ્રતમેવૈતદાર્યમ્ણર્ક્ષે તતોઽખિલૈઃ । સૂર્યો-
 દયસ્પૃશિ જનૈઃ કાર્યમસ્મન્મતાશ્રિતૈઃ ॥૨૬॥ સુવ્રત ઉવાચ—ઇત્યુ-
 ક્ત્વા તાન્સ ભગવાનપૃચ્છત્પુરતઃ સ્થિતમ્ । તદ્દક્ષં મયરામાખ્યં
 જ્યોતિઃશાસ્ત્રવિદં દ્વિજમ્ ॥૨૭॥ નિષ્કાસ્ય વેષ્ટનાત્સઘસ્તિથિ-
 પત્રં વિલોક્ય સઃ । ડુચે કૃષ્ણપ્રતિપદિ તદ્દક્ષં ભવતીતિ તમ્
 ॥૨૮॥ અથાહ ભગવાન્ પૌરાન્ મહઃ પ્રતિપદિ પ્રભોઃ । કર્તવ્ય
 ઇતિ તે જગ્મુસ્તદુદ્યોગપરાઃ પુરમ્ ॥૨૯॥ સત્સન્નિનોઽન્યદેશીયા-
 સ્તાવદેત્ય સહસ્રશઃ । નત્વા તં પ્રાર્થયામાસુર્ભોજનાર્થં પૃથક્
 પૃથક્ ॥૩૦॥ મમાવાસેઽખિલૈઃ સાકં મુનિભિઃ પાર્ષદૈર્વિજૈઃ ।
 આગન્તવ્યં ભોજનાર્થં શ્વઃ પરશ્વોઽથવા ત્વયા ॥૩૧॥ ઇત્યં પૃથ-

પ્રધાન પ્રાદુર્ભાવોત્સવ નથી કિંતુ નક્ષત્રપ્રધાન છે) ॥૨૪-૨૫॥ માટે આ
 ઉત્સવ નક્ષત્રવ્રતાત્મક હોઇને સૂર્યોદય સમયના સ્પર્શવાળા ઉત્તરાફલ્ગુની
 નક્ષત્રમાંજ અમારા ઉદ્ધવમતમાં રહેલા સર્વ કોઈ જનોએ કરવો ॥૨૬॥
 સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્! આ પ્રકારે ભગવાન્ શ્રીહરિએ
 વૃત્તાલયપુરવાસી કુબેરાદિ ભક્તોને કહીને, પોતાની પાસે બેઠેલા જ્યોતિઃ-
 શાસ્ત્રજ્ઞ મયારામ વિપ્રને તે નક્ષત્ર ‘ક્યારે આવશે’ એમ પુછ્યું ॥૨૭॥
 ભગવાને પુછેલા તે મયારામ વિપ્રે તત્ક્ષણજ પંચાંગપત્ર પોતાની પાઘડી-
 માંથી કાઢીને, તેમાં જરોબર બેઈ વિચારીને, ‘આ ફાલ્ગુન માસના કૃષ્ણ-
 પક્ષના પડવાને દિવસે તે ઉત્તરાફલ્ગુની નક્ષત્રનો યોગ છે’ એમ શ્રીહરિ
 પ્રતિ કહ્યું ॥૨૮॥ તે પછી ભગવાને કુબેરાદિ પુરભક્તોને કહ્યું કે—નર-
 નારાયણ પ્રભુનો તે આ મહોત્સવ કૃષ્ણપક્ષની પડવા તિથિએ કરવાનો છે.
 આવું વચન સાંભળીને કુબેરપ્રમુખ પુરભક્તો ઉત્સવોચિત સામગ્રીના
 સંપાદનમાં તત્પર થઇને પુરમાં ગયા ॥૨૯॥ તે અવસરમાં અન્યદેશો
 થકી આવેલા હજારોહજાર સત્સંગિજનો આવીને ભગવાનને પ્રણામ કરીને
 ‘હે પ્રભો! સમગ્ર મુનિઓ, પાર્ષદો અને બ્રહ્મચારિપ્રમુખ સદા આપના
 અનુયાયિ બ્રાહ્મણો સાથે અમારા ઉતારામાં જન્મવામાટે આવતી કાલે
 અથવા પરમ દિવસે આપે પધારવું’ એમ પૃથક્ પૃથક્ (એક એક)

કપૃથક્ સર્વાઞ્જનાન્ પ્રાર્થયતઃ પ્રભુઃ । વિલોક્ય પ્રહસન્નાહ શ્રૂયતાં
મદ્વચો જનાઃ । ॥૩૨॥ ભક્ત્યૈવ ચલુ યુષ્માકં પ્રીતોઽસ્મિ મુનિભિઃ
સહઃ । પૃથક્ પૃથક્ ભોજનાર્થં કર્તવ્યો નાઽઽગ્રહસ્તતઃ ॥૩૩॥ એક-
કસ્મિન્દિને ભક્તા ! એકૈકસ્ય ગૃહે પૃથક્ । અપિ વર્ષશતેનૈતત્કથં
પૂર્યેત ભોજનમ્ ॥૩૪॥ તસ્માદેકૈકદેશીયૈઃ સંહત્યૈવ પૃથક્ પૃથક્ ।
મુનિસન્તર્પણં કાર્યમેકૈકસ્મિન્ દિને જનાઃ ! ॥૩૫॥ ભક્ત્યૈર્ભોજ્યૈશ્ચ
વિવિધૈર્લેહૈશ્ચોષ્યૈશ્ચ સદ્રસૈઃ । તૃપ્તેષ્વેતેષુ તૃપ્તોઽહમિતિ જાનીત
નિશ્ચિતમ્ ॥૩૬॥ સાક્ષાન્મદ્ભોજનેચ્છા ચેયુષ્માકં તર્હિ શોધિ-
તમ્ । મદ્ભ્રાત્રાવાસ આમાન્નં ભવન્તઃ પ્રાપયન્તિવહ ॥૩૭॥ એવં
કૃતે હિ સર્વેષાં સેત્સ્યન્ત્યેવ મનોરથાઃ । इत्युक्तास्ते जना जग्मुः

પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ॥૩૦-૩૧॥ હે રાજન્ ! એરીતે પૃથક્ પૃથક્ પ્રાર્થના
કરતા તે સમસ્ત સત્સંગિજનોને જોધને પ્રભુ શ્રીહરિ હસતા હસતા
બોલ્યા કે-હે જનાઃ ! મારું વચન તમો સાંભળો ॥૩૨॥ તમારે મારેવિષે
પરા ભક્તિ વર્તે છે. આ ભક્તિથીજ હું મુનિઓ સાથે અત્યંત પ્રસન્ન થયો
છું. આ થકી મારી પ્રસન્નતાનું અપર કારણ નથી. મારે તમો પૃથક્
પૃથક્ ભોજનાર્થે આગ્રહ કરશો નહિ, કારણ કે હે ભક્તાઃ ! તમો તો
લક્ષાવધિ છો. એક એકના ઉતારામાં એક એક દિવસે ભોજન બે કરે તો
આ મનોરથ શત વર્ષે કરીને પણ નજ પરિપૂર્ણ થાય ॥૩૩-૩૪॥ મારે
હે જનાઃ ! એક એક દેશના સત્સંગિઓ ભેગા મળીનેજ પૃથક્ પૃથક્ આ
મુનિજનોનું સંતર્પણ એક એક દિવસે કરાવો. સમીચીન રસવાળાં નાના-
વિધ ભક્ત્ય ભોજ્ય લેહ્ય ચોષ્ય ભોજનોવડે આ મુનિગણો સંતૃપ્ત થતાં હું
અતિ તૃપ્ત થઉં છું, એમ નિશ્ચયથી જાણો (કેમકે મારા પ્રીણનની અપેક્ષાએ
મદીયનું પ્રીણન મને પ્રિયતમ છે) ॥૩૫-૩૬॥ બે તમારે મને સાક્ષાત્
જમાડવાની ઉત્કટ ઉત્કંઠા હોય તો આ પુરમાં વર્તતા મારા ભ્રાતાઓના
ઉતારામાં શોધેલું કાચુ અન્ન (સીધું) પહોંચાડવું. એમ કરવાથી તમારા
સર્વેના મનોરથો સંપૂર્ણ થશે. હે રાજન્ ! આ પ્રકારે ભગવાને કહેલા તે
સર્વે સત્સંગિજનો પ્રસન્ન થધને પોતપોતાને ઉતારે ગયા અને તેઓએ

સ્વં સ્વં સ્થાનં તથાઽઽચરન્ ॥૩૮॥ તતઃ સાયં સ ભગવાન્ નામ-
સંકીર્તનં પ્રભોઃ । ચકાર ગાપયામાસ તદ્ગુણાંશ્ચ મહર્ષિભિઃ ॥૩૯॥
સ્વાવાસાન્ ગન્તુમાજ્ઞાપ્ય પૂર્વેધુઃ કૃતજાગરાન્ । નિજભક્તાંસ્તતઃ
સ્વામી જગામ સ્વાવમોચનમ્ ॥૪૦॥ તત્ર નિત્યવિધિં કૃત્વા ધૌત-
પાદકરામ્બુજઃ । સુખં નિદદ્રૌ નિદ્રેશો ધ્યાયન્નેવ હિતં સતામ્
॥૪૧॥ ઉષસ્યુત્થાય ચ પુનશ્ચક્રે નિત્યવિધિં હરિઃ । ઉત્સવોચિત-
સમ્મારાંસ્તતઃ પૌરૈરકારયત્ ॥૪૨॥ ચતુર્દશ્યામપિ પ્રાતઃ કૃત્વા
નિત્યવિધિં સ્વકમ્ । પૌરૈઃ કૃતાંસ્તુ સમ્મારાન્ સોઽર્થિતસ્તૈર્દર્શ
ચ ॥૪૩॥ લોકે કુસક્લિજનવન્મદુપાશ્રયૈસ્તુ હોલાદિનેષુ પુરુષૈર્ન
કદાપિ કાર્યમ્ । ગુહ્યાઙ્ગશબ્દમ્બળં ચ સ્વરાવરોહૃદ્વિત્યાત્મસંશ્રિ-
તજનાન્સ તદાઽન્વશાઞ્ચ ॥૪૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સક્લિજીવને નારાયણચરિત્રે

શ્રીહરિના કહેવા પ્રમાણેજ કથ્યું ॥૩૭-૩૮॥ ત્યારપછી ભગવાન શ્રીહરિએ
સાયંસમયે શ્રીકૃષ્ણનું નામસંકીર્તન કથ્યું અને મુનિઓ પાસે કૃષ્ણકીર્તનો
ગવરાવ્યાં. તે પછી સહજનંદસ્વામી પૂર્વ દિવસે (એકાદશીએ) જાગરણ
કરતાં થાકી ગએલા નિજલક્ષ્મીને પોતપોતાને ઉતારે જવાની આજ્ઞા
આપીને પોતે પોતાને ઉતારે પધાર્યા ॥૩૯-૪૦॥ ઉતારામાં પાણિપાદનું
પ્રક્ષાલન કરીને, નિત્યવિધિ કરીને, સાધુજનોનું હિત ચિંતન કરતા થકાજ
યોગનિદ્રાને સેવાનો અવસર આપવા સુખેથી પોઠી ગયા ॥૪૧॥ શ્રીહરિએ
ત્રયોદશીના પ્રાતઃકાળમાં ઉઠીને નિત્યવિધિ કરીને ઉત્સવમાં ઉપયોગી
સામગ્રી પુરજનો પાસે તૈયાર કરાવી. ચતુર્દશી તિથિએપણુ પ્રાતઃ પોતાનું
નિત્યકર્મ કરીને, પુરજનોની પ્રાર્થનાથી તેમણે સંપાદન કરેલી સમગ્ર
સામગ્રી તેમને ઉત્સાહ થાય એરીતે તેમની પ્રશંસા કરતા થકા નિરીક્ષણ
કરી- ॥૪૨-૪૩॥ હે લક્ષ્મી! મારા આશ્રિત પુરુષોએ લોકમાં કુસંગિજનોની
પેઠે હોળી દિવસે ગુહ્યાંગ શબ્દાદિ ગર્હિત ભાષણ અપારેયપણુ નજ કરવું અને
ખર ઉપર અપારેય ચઢી બેસવું નહિ. આ પ્રકારે શ્રીહરિએ તે સમયે
પોતાના સમસ્ત આશ્રિત જનોને ઉપદેશ આપ્યો ॥૪૪॥ ઇતિ શ્રીસત્સં-

ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે દોલોત્સવનિર્ણયનિરૂપણનામા ષટ્-
પચ્ચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૬॥

સુવ્રત ઉવાચ—અથાપરેણુઃ કૃતનિત્યકર્મા પીઠં સ્વમુચ્ચં સ ઉપેત્ય
રાજન્ ! । અધ્યારુરોહાશ્ચિલભક્તસન્નૈસ્તોષ્ટ્ર્યમાનો વિનયાવનમ્રૈઃ
॥૧॥ પૌરાજ્ઞનાઃ પૂજયિતું તમીયુઃ સહસ્રશસ્તાવદુદારભાવાઃ ।
ગૃહીતસચ્ચન્દનપુષ્પપાત્રાઃ પુંસોઽસ્પૃશન્ત્યો નતગાત્રવહ્નયઃ ॥૨॥
વિજ્ઞાય તાસાં દૃઢભાવમીશ આજ્ઞાપયામાસ નિજાર્ચનાય ।

ગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે દોલોત્સવનિર્ણય-
નિરૂપણનામા ષટ્પંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૬॥

૧અધ્યાય ૫૭ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! ત્યારપછી પરદિન પૂર્ણિમાએ નિત્ય-
વિધિ કરી પરવારેલા લગવાન્ વિનયવિનમ્ર સમગ્ર ભક્તજનસંઘોએ
અતિશય સ્તુતિ કર્યા થકા સલાસ્થાનમાં આવીને પોતાના સમુવ્રત સિંહા-
સનમાં વિરાજમાન થયા ॥૧॥ તે સમયે વૃત્તાલયપુરની વનિતાઓ
ભક્તિરસપરિપૂર્ણ ઉદાર ભાવથી લગવાનની પૂજા કરવા ઉત્તમ ચંદન
પુષ્પાદિ ઉપકરણોથી ભરેલાં પાત્રો હાથમાં લઈને, પુરૂષસ્પર્શનો પરિહાર
કરતી થકી, સ્વાભાવિક લાજને લીધે અંગલતાને નમ્ર રાખીને હજારો-
હજાર આવી ॥૨॥ તે આ સર્વેશ્વર શ્રીહરિએ તે સ્ત્રિયોની પોતાવિષે દૃઢ
ભક્તિ બાળીને, તેમના મનોરથને અનુસારે પોતાની પૂજા કરવાની તેમને
આજ્ઞા આપી. આજ્ઞા મળતાંજ હર્ષાતિશયથી ભરાઈ ગયાં છે હૃદય જેનાં
એવી તે સ્ત્રિયોએ તે આત્માધિપતિ શ્રીહરિની પ્રેમથી પૂજા કરી. આત્મા-
ધિપતિનીજ પૂજા કરવી યુક્ત છે, સર્વને પ્રિયતમ આત્મા છે, તો
આત્માધિપતિની પૂજામાં કેને પ્રીત્યતિશય ન થાય ? લોકમાં અધિપતિપણે

૧ આ અધ્યાયમાં હિંદોળા વિષે વિરાજમાન નરનારાયણ દેવનું લગવાને
લોકસંગ્રહ માટે કરેલું પૂજન વર્ણવ્યું છે.

તદૈવ તા હર્ષભૂતાન્તરજ્ઞાઃ પ્રેમ્ણા તમાત્માધિપતિં પુપ્પજુઃ ॥૩॥
 સુગન્ધિના કેસરચન્દનેન કાશ્મીરમિશ્રેણ સદક્ષતૈશ્ચ । વિચિત્ર-
 વર્ણોત્તમપુષ્પહારૈર્વસ્ત્રૈઃ પુપ્પજુશ્ચ વિભૂષણૈસ્તમ્ ॥૪॥ સુસ્વાદુનાના-
 ફલપૂરિતાનિ નિધાય પાત્રાણિ તદન્તિકે તાઃ । પ્રેમાશ્રુરુદ્ધેક્ષણ-
 વૃત્તયસ્તં પ્રણમ્ય જગ્મુઃ શનકૈશ્ચ દૂરમ્ ॥૫॥ ગતા તિથિઃ
 પશ્ચદશી તુ નારીસમ્પૂજનસ્વીકરણાદિનૈવ । નિદ્રાય કિશ્ચિ-
 ન્નિશિ સાર્ધયામે શેષે જજાગાર સ જાગરુકઃ ॥૬॥ ઉત્થાપ્ય
 તર્હ્યેવ મુકુન્દમુખ્યાન્સ્વસેવકાઞ્ચશ્રીવદરીશ્વરસ્ય । પૂજાં વિધાતું
 મહતીમશેષાન્સંસાધયામાસ મહોપહારાન્ ॥૭॥ સ્નાત્વા વિધિ
 નૈત્યકમાશુ કૃત્વા વિપ્રાન્સમાહૂય વિધિપ્રવીણાન્ । નારાયણ-

ભાસમાન થતા પિંડવિશેષો તો અતત્ત્વવિત્ ઇન્દ્રિયારામોને પ્રિય થાય
 છે, તત્ત્વવિદોને તો આનંદમય આત્માધિપતિજ પ્રિયતમ થાય
 છે ॥૩॥ પૂજનાં પદાર્થોને કહેછે—કુંકુમમિશ્રિત સુગન્ધિ કેસર-
 ચંદન, અખંડિત અક્ષત, વિચિત્ર વર્ણના સુગન્ધિ ઉત્તમ પુષ્પહારો,
 ઉત્તમવસ્ત્રો અને વિવિધ વિભૂષણોવડે શ્રીહરિની ભક્તિથી પૂજ કરી ॥૪॥
 સુસ્વાદુ અહુવિધ ફળોથી પુરેલાં પાત્રો ભગવાનના ચરણસન્નિધિમાં મુકીને,
 તેમની પૂજ કરવાથી પ્રકટેલા પ્રહર્ષનાં અશ્રુઓથી રોકાઈ ગઈ છે નેત્ર-
 વૃત્તિઓ જેમની એવી તે પૌરાંગનાઓ ભગવાનને પ્રણામ કરીને ધીમે
 ધીમે ત્યાંથી દૂર ગઈ ॥૫॥ એરીતે નારીજનોએ કરેલી પૂજના સ્વીક-
 રણાદિ પ્રસંગથીજ તે પૂર્ણિમા તિથિ વ્યતીત થઈ ગઈ રાત્રિએ કિચિત્
 યોગનિદ્રાને સ્વીકારીને, દોઢપ્રહરપરિમિત રાત્રિ બાકી રહેતાં (સૂર્યો-
 દય પહેલાં રાત્રિના અંતિમ પ્રહરમાં) જાગ્યા. કેમકે આ ભગવાન સમ-
 સ્ત જગતના સંરક્ષણમાં સદા જાગરૂક વર્તે છે ॥૬॥ તેજ સમયે મુકુંદા-
 નંદપ્રમુખ પોતાના ચરણપરિચરણપરાયણ વર્ણિઓને ઉઠાડીને, શ્રીબદ-
 રીશ્વર નરનારાયણની મહાપૂજ કરવા તેમની પાસે શ્રીહરિએ સમગ્ર
 પૂજોપયોગી મહોપહારો તૈયાર કરાવ્યા ॥૭॥ તે પછી ભગવાને યથાવિધિ
 સ્નાન કરી નિત્યકર્મ જલદી પરિસમાપ્ત કરીને, પૂજવિધિમાં પ્રવીણ

સ્યાથ નરસ્ય મૂર્તિં હૈર્મીં સમાનર્ચ ચ પૂર્વવત્સઃ ॥૮॥ ઉપચારૈઃ
 ષોડશભિરાવાહનપુરસ્કૃતૈઃ । નરનારાયણં ભક્ત્યા પૂજયિત્વાઽભ્ય-
 વન્દત ॥૯॥ સઘોઽથ કારિતે દિવ્યે નાનાસ્તમ્ભોપશોભિતે ।
 દોલામબન્ધયદ્દૈર્મીં મણ્ડપે સુમનોહરે ॥૧૦॥ તસ્યાં સુવર્ણદોલાયાં
 યુક્તાયાં મણિરાજિભિઃ । વદરીશં સ્થાપયિત્વા પ્રણમ્યાભ્યર્ચય-
 ત્પુનઃ ॥૧૧॥ કસ્તૂરીકેસરોપેતં કર્પૂરાદ્યભિમિશ્રિતમ્ । તસ્મૈ
 ભગવતે પ્રીત્યા સોઽર્પયામાસ ચન્દનમ્ ॥૧૨॥ નાનાવિધાન્
 પુષ્પહારાન્નૈવેદ્યં ચ સમર્પ્ય સઃ । આન્દોલયિત્વા ઘટિકાં ચક્રે
 નીરાજનં મહત્ ॥૧૩॥ હૈમં પાત્રં કરાભ્યાં વિરચિતકમલં
 મૌક્તિકૈઃ કાન્તિમદ્ધિર્મધ્યે કર્પૂરદીપં સ દધદમિમુખં શ્રીવિશા-
 લેશ્વરસ્ય । તિષ્ઠંસ્તદ્ધ્યાનનાટ્યં વિદધદથ શનૈર્મણ્ડલાકારમૂર્ધ્વં

હેમંતરામાદિ વિપ્રોને આગળ રાખીને નર અને નારાયણની સૂવર્ણમયી
 મૂર્તિની પૂર્વવત્ (એકાદશી દિવસની પેઠે) યથાવિધિ સોળ ઉપચારોવડે
 પૂજા કરી ॥૮॥ આવાહન આદિક સોળ ઉપચારોવડે ભક્તિથી ભગવાન
 નરનારાયણની પૂજા કરીને તેમની શ્રીહરિએ વંદના કરી ॥૯॥ તે પછી પોતે
 શિદ્ધિપત્રો પાસે જલદી કરાવેલા, નાનાવિધ સ્તંભોથી ઉપશોભિત, અતિ-
 મનોહર એવા દિવ્ય મંડપમાં સુવર્ણમય હિંદોળો અંધાવીને, પંચવર્ણના
 મણિઓની પંક્તિઓવડે સમલંકૃત તે હિંદોળામાં નરનારાયણને પધરાવીને
 પ્રણામ કરીને ફરીથી પણ ભગવાનની પૂજા કરી ॥૧૦-૧૧॥ પૂજાપદાર્થોને
 કહેછે—કસ્તૂરી કેસર કર્પૂરાદિકથી સંમિશ્રિત ચંદન, નાનાવિધ પુષ્પહારો
 અને નાનાવિધ નૈવેદ્ય શ્રીનરનારાયણ ભગવાનને પ્રીતિથી નિવેદન કરીને
 એક ઘટિકાપર્યંત હિંદોળીને, શ્રીહરિએ મહાનીરાજન (આરતી) કર્યું
 ॥૧૨-૧૩॥ મહાનીરાજનને કરતા ભગવાનની શોભાને અનુવર્ણવે છે—
 મધ્યે મહામૂલ્ય અધિક કાંતિવાળાં સુક્રાક્ષ્ણોવડે રમણીય કમળરચના
 જેમાં કરી છે અને તે કમળના મધ્યમાં (કર્ણિકામાં) સમુજ્જ્વળ કર્પૂર-
 દીપ જેમાં છે એવા સુવર્ણમય નીરાજનપાત્રને હાથમાં ધારીને, શ્રીન-
 રનારાયણ ભગવાનની આગળ તેમને અભિમુખ ઉભા રહીને, કિંચિત્

પાત્રં તદ્દામયન્વૈ નિજજનહૃદયાન્યાહરદોર્વિલાસૈઃ ॥૧૪॥ નીરા-
જને ભગવતા ક્રિયમાણે તુ સર્વેશઃ । ભૂમૌ દિવિ ચ વાદ્યાનિ
સમવાદ્યન્ત ભૂરિશઃ ॥૧૫॥ દેશાન્તરીયાશ્ચ તદા લોકાઃ સર્વે
કૃતાહ્નિકાઃ । શ્રુત્વા વાદ્યધ્વનિં શીઘ્રં તત્રાજગ્મુઃ સમુત્સુકાઃ
॥૧૬॥ ચન્દનાનિ સુગન્ધીનિ પુષ્પાણિ વિવિધાનિ ચ । નિધાય
પાત્રેષુ તથા પૂજાદ્રવ્યાપ્યનેકશઃ ॥૧૭॥ ઉપાયનાનિ ભૂરીણિ
ગૃહીત્વા ચ પૃથક્ પૃથક્ । સ્વસ્વગ્રામસ્થલોકાશ્ચ સંહત્યૈવ પર-
સ્પરમ્ ॥૧૮॥ નાનાવિધાનિ વાદ્યાનિ વાદયન્તોઽતિહર્ષિતાઃ ।
હરેર્મંજુલગીતાનિ ગાયન્તસ્તે સમાયયુઃ ॥૧૯॥ નીરાજનસ્ય સમયે
સર્વે તે તત્ર સજ્જતાઃ । ચક્રુર્વાદ્યધ્વનિં દૃષ્ટા મુલૈરપિ જયધ્વનિમ્
॥૨૦॥ સ ઘોષસ્તુમુલો જાતો લક્ષશશ્ચ તદા નૃણામ્ । તાલિકા-

મીચેલી દૃષ્ટિથી. ઉપલક્ષ્ય થતું શ્રીનરનાયણના ધ્યાનનું અનુકરણ જે
માનુષ ભાવને સમુચિત છે તેને કરતા અને તે પાત્રને ધીમે ધીમે ગોળા-
કાર ઊર્ધ્વ ફેરવતા અને નીરાજન કરવાની ચાતુરીને લીધે થતા હસ્ત-
વિલાસોવડે નિજજનોના નયન મનને પોતાવિષે આકર્ષણ કરતા એવા
શ્રીહરિએ સર્વને મહાનંદ આપ્યો ॥૧૪॥ ભગવાને આરતી ઉતારવા માંડી
ત્યારે સ્વર્ગલોક ભૂલોકમાં સમગ્ર દુન્દુભિ વિગેરે વાણંત્રો વિશેષપણે વાગવા
લાગ્યાં ॥૧૫॥ તે સમયે નિત્યવિધિ કરી પરવારેલા દેશાંતરના સર્વે લોકો
યોગરદમ પ્રસરેલા તે વાદ્યધ્વનિને સાંભળીને શ્રીહરિદર્શનના મહોત્સાહથી
એકદમ ત્યાં આવી પહોંચ્યા ॥૧૬॥ તેમનો આવવાનો પ્રકાર કહે છે—તે
તે ગામના ભક્તલોકો પોતપોતાના ગામના ભક્તજનોની સાથે પરસ્પર
ભેગા મળીનેજ, સુગન્ધિ ચંદન પુષ્પાદિ અનેક પૂજાપદાર્થો અને ગહુ
ફળાદિ ભેગો પાત્રોમાં ભરી લઈને, હર્ષાતિશયથી નાનાવિધ વાણંત્રોને
વજાડતા વજાડતા અને શ્રીહરિનાં મંગળ ગીતોને ગાતા ગાતા પૃથક્ પૃથક્
ત્યાં આવ્યા ॥૧૭-૧૮॥ શ્રીહરિએ કરાતી નરનારાયણની આરતીના
સમયે મંડપ સમીપે આવેલા તે સર્વ લોકોએ પ્રહર્ષ પામીને એક સાથે
વાદ્યધ્વનિ અને મુખથી જયધ્વનિ મહાન કર્યો ॥૨૦॥ તે સમયે ત્યાં

ધ્વનિભિર્મિશ્રો વ્યાનશે કકુભો દશ ॥૨૧॥ ગૃહીત્વા રૂપ્યપાત્રેભ્યો
ગુલાલં પ્રસૃતૈર્મૃશમ્ । ડચ્છિશ્ચિપુઃ પાર્ષદાદ્યાસ્તદા દોલાન્તિકે
સ્થિતાઃ ॥૨૨॥ દેવા બ્રહ્માદયઃ સર્વે વિસિતાઃ શ્વે તદા સ્થિતાઃ ।
કુર્વન્તઃ પુષ્પવર્ષાણિ દુન્દુભીશ્ચાપ્યવાદયન્ ॥૨૩॥ તુષ્ટુર્મુનયઃ સર્વે
ગન્ધર્વાશ્ચ જગુર્મૃશમ્ । નૃત્યમપ્સરસશ્ચકુર્દેવાશ્ચાન્યે જયધ્વનિમ્
॥૨૪॥ મહોત્સવે જાયમાને સર્વત્રૈવં સ સત્પતિઃ । કુર્વન્તીરાજનં
તસ્ય પ્રભોરિત્યવદત્સ્વયમ્ ॥૨૫॥ જય દેવ ! જય મઙ્ગલધામન્ ! ૨

લક્ષ્યાવધિ ટોળે મળેલા તે લોકોના તાળિકાધ્વનિની સાથે સંમિશ્રિત
થએલો અને જયધ્વનિ સાથે મળેલો તે વાદ્યધ્વનિ ઘણો ઘાટો થઇને
દશેય દિશામાં વ્યાપી ગયો ॥૨૧॥ તે સમયે દોલાસમીપે રહેલા મુકુંદાનંદ
વાણિપ્રમુખ પાર્ષદો પ્રસૃત પાણીવડે (ખોએ ખોએ) રૂપાના પાત્ર થકી
ગુલાલ લઈ લઇને સર્વની ઉપર અતિશય ફેંકવા લાગ્યા ॥૨૨॥ તે સમયે
આકાશમાં ઉત્સવ દર્શન માટે આવીને પોતપોતાના વિમાનમાં રહેલા બ્ર-
હ્માદિ સર્વ દેવતાઓ મહોત્સવવિધિને જોઇને અત્યંત વિસ્મય પામીને પુષ્પ-
વૃષ્ટિને કરતા થકા દુન્દુભિ વિગેરે વાજાંત્રોને પણ અત્યાનંદથી વગડવા
મંડ્યા ॥૨૩॥ તે અવસરે સર્વે નારદાદિ દેવર્ષિઓ સ્તુતિ કરવા લાગ્યા,
ગંધર્વગણો ગાયન કરવા લાગ્યા, અપ્સરાઓ નૃત્ય કરવા લાગી અને બીજા
ઇન્દ્રાદિ દેવો જય જય ધ્વનિ કરવા લાગ્યા ॥૨૪॥ એરીતે મહાનંદથી
દુલોક ભૂલોકમાં સર્વત્ર મહોત્સવ પ્રવર્તતાં, પ્રભુ નરનારાયણનું નીરાજન
કરતાં કરતાં આ સતાંપતિ નરનાથધારી ભગવાન્ શ્રીહરિ સ્વયં આર-
તીનું આ પદ બોલ્યા ॥૨૫॥

જય દેવ ! જય દેવ !—‘યદતઃ પરો દિવો જ્યોતિર્દીપ્યતે વિશ્વતઃ-
પૃષ્ઠેષુ સર્વતઃપૃષ્ઠેષ્વનુત્તમેષૂત્તમેષુ લોકેષુ’ આ શ્રુતિમાં દુલોકથકી પર
દિવ્ય જ્યોતિર્મય ધામમાં વિરાજમાન જે છે એજ પરદેવ આપ છો,
એજ કૃણાનિધિ આપ આધ્યાત્મિકાદિ ત્રિવિધ તાપથી અતિશય બળતા
સમય એતનોના સંરક્ષણ માટે જે પોતાના અસાધારણ નિરતિશય દીપ્તિ-
યોગે યુક્ત હોઇને પ્રાદુર્ભાવ પામ્યા છો તેજ દીપ્તિયોગથી જય પામો.

નારાયણ ! પુરુષોત્તમ ! ૨ નરસખ ! સકલાત્મન્ ! જય દેવ ! જય
દેવ ૨ । ધ્રુવપદમ્ । ભાસ્કરચારુચૌ ચ પ્રસરદ્વહુકિરણે ૨ નાનાર-
ત્તસમુચ્ચિત ૨ મણિનિકરાભરણે । મણ્ડપમધ્યવિરાજિતદોલાસન-
સારે ૨ વન્દે ત્વાં સ્થિતમીશં ૨ સુરનરપરિવારે જય દેવ૦ ॥૨૬॥
હીરકવરપરિકાન્તં દધતં હ્યતિવિમલં ૨ વન્દે ત્વાં મકરાકૃતિ ૨
કુણ્ડલવરયુગલમ્ । રત્નોજ્જ્વલતરમુકુટં શિરસા ચ દધાનં ૨
ચન્નલલોચનવીક્ષણ ૨ કૃતબહુસુખદાનં જય દેવ૦ ॥૨૭॥ ચન્ન-

એજ આ દિવ્ય રૂપથી ત્રિકાળમાં પણ આ માનુષલોકમાં સર્વના હિતમાટે
નિત્ય સન્નિધિ આપવામાં વિજયી થાવ. સકળ મંગળના નિધિરૂપ આપની
જયચાહનાનો પ્રકાર સંભવતો નથી અથાપિ એજ મંગળ ગુણોમાં અત્યા-
દરને લીધે પરમ પ્રીતિથી 'તમો જય પામો' એવી હું ચાહના કરું છું.
અથવા હે દેવ-અદરીકાશ્રમમાં ક્રીડા કરનારા, હે દેવ !-કલાપ ગામમાં
રહેલા તન્વાદિ મહામુનિજનો સાથે ક્રીડા કરનારા તમો જય જય-
ભારતવાસી ભક્તજનોના એકાંતિક ધર્મની અભિવૃદ્ધિ માટે પોતાના
ઉત્કર્ષને આવિષ્કાર કરો. ક્ષરાક્ષર થકી સ્વરૂપ સ્વભાવાદિવડે અત્યંત
વિલક્ષણ છો માટે સત્ય પુરુષોત્તમ તમો છો. અને સર્વના અંતરાત્મા છો
માટે નારાયણ નામથી વિખ્યાત છો. પોતાનું ચેતનો સાથે સખાપણું
જે 'દ્વા સુષર્ણા' આ શ્રુતિમાં પ્રસિદ્ધ છે તેને જણાવા માટેજ શું ? એમ
નરસખાપણે આપ આવિર્ભૂત થયા છો. આ મંડપમધ્યે વિરાજમાન દિવ્ય
રત્નમય ઉત્તમ દોલાસન કે જે નાનાવિધ મહામૂલ્ય મણિઓના ચોમેર
પ્રસરતા કિરણોવડે પ્રકાશમાન છે, માટેજ સૂર્યપ્રભાને સમાન મનોહર
દેદીપ્યમાન છે તેમાં વિરાજમાન રહેલા અને સુર નરોથી વીંટાઈ રહેલા
એવા પરમેશ્વર તમોને હું નમસ્કાર કરું છું ॥૨૬॥ ચોમેર અંદર જડેલા
ઉત્તમ હીરાઓવડે અતિરમણીય, શુદ્ધ સુવર્ણમય હોવાથી અતિનિર્મળ,
મકરાકાર કુંડળયુગળને કર્ણમાં ધારી રહેલા. મધ્યે જડેલાં ઉત્તમ
રત્નોવડે મહોજ્જ્વળ મુકુટને મસ્તકે ધારી રહેલા. કૃપારસથી ભીનાં
ચંચળ લોચનોવડે ચોમેર જોવાથી સર્વને સમધિક સુખ આપનારા

દ્રુત્રનિવીતે વિદ્યુદ્યુતિવલયે ૨ કેયૂરે ચ કરાભ્યાં ૨ દધતિ
ત્વયિ નિલયે । નાનાહારવિરાજિતહૃદયે મમ ચિત્તં ૨ રમતાં
સુખદે નિત્યં ૨ ત્વદનુસ્મૃતિવિત્તં જય દેવ૦ ॥૨૮॥ નૂપુરશોભિત-
ચરણં કરધૃતવરકમલં ૨ ઈષદ્વાસ્યવિસર્પિત ૨ દશનદ્યુતિ-
પટલમ્ । ધ્યાયામિ પ્રભુમેકં સતતં હૃદયેઽહં ૨ ત્વામિતિ પાહિ
સદા માં ૨ નિજજનમતિગેહં જય દેવ૦ ॥૨૯॥ સર્વેશઃ સકલાત્મા
સુરનરમુનિપાતા ૨ સ્વામી સમ્મત એક ૨ સ્ત્વમતોઽશ્વિલધાતા ।
મામિતિ શરણાયાતં હ્યુદ્ધર ભવસિન્ધો ૨ નારાયણ ! બદરીશ્વર !
૨ દેવ ! દયાસિન્ધો ! જય દેવ૦ ॥૩૦॥

એવા આપની હું વંદના કરું છું ॥૨૭॥ હારની પેઠે અને આળુ કંઠમાં
લાંબા ધારેલા, સુવર્ણસૂત્રમય અંચળ (કોર પાલવ) વાળા, માટેજ
ચળકતા એવા વસ્ત્રથી સમલંકૃત અને આહુયુગળમાં ધારેલાં વિજળી
જેવાં ચળકતાં કડાં તથા આળુઅંધવડે શોભમાન અને નાનાવિધ પુષ્પ-
હારો મુક્તાહારોવડે વિરાજીત વક્ષઃસ્થળવાળા અને નિરવધિ સુખને આપ-
નારા અને નિજ ભક્તજનોના મનોરમણના સ્થાનભૂત એવા આપને
વિષે માંડે ચિત્ત આપનું અનુસ્મરણ એજ એક આપટકાલીન ધન જેને
છે એવું સંલગ્ન થઈને નિત્ય રમણ કરો-તમારું અનુચિતન કરો ॥૨૮॥
નૂપુરવડે અલંકૃત ચરણયુગળ જેમનું છે, દક્ષિણ કરકમળમાં ઉત્તમ
લીળાકમળને ધારી રહેલા, મંદમંદ હસવાને લીધે ચોમેર પ્રસરતી છે
ચંદ્રચંદ્રિકા જેવા ધોળા દાંતની અતિશય કાંતિ જેમની, અતિગેહ-ગૃહા-
શ્રમનો અતિક્રમ કરીને નૈષ્ઠિક વર્ણધર્મમાં રહેલા અદ્વિતીય પ્રભુ
તમોને પ્રેમરસપરિપૂર્ણ હૃદયમાં હું નિરંતર ચિંતન કરું છું, માટે અતિગેહ-
ગૃહાશ્રમને અતિક્રમ કરીને નૈષ્ઠિક વ્રતમાં નિષ્ઠાવાળા નિજજન મારી
નિરંતર રક્ષા કરો ॥૨૯॥ તમો સર્વના ધાતા, અદ્વિતીય સ્વામી, સકળ
સુરનરોના સંરક્ષક, નારદાદિ મુનિમંડળના પરિપોષક, સર્વના અંતરાત્મા
અને સર્વેશ્વરેશ્વર છો. હે દયાસિન્ધો ! હે બદરીશ્વર ! હે નારાયણ !
હે દેવ ! તે તમો શરણાગત મારી આ ભવસાગરથકી રક્ષા કરો ॥૩૦॥

નીરાજનં હરિઃ । મન્ત્રપુષ્પાંજલિં દત્ત્વા ચક્રે તસ્ય પ્રદક્ષિણામ્
 ॥૩૧॥ પ્રણામં ચ પુનઃ કૃત્વા દણ્ડવદ્ભક્તિસંયુતઃ । બદ્ધાંજલિ-
 પુટોઽસ્તૌષીન્નરનારાયણં પ્રભુમ્ ॥૩૨॥ અથૌત્સુક્યેન સમ્પ્રાર્થ્ય તં
 પ્રણમ્ય તતો દ્વિજાન્ । નારાયણમુનિઃ પ્રીત્યા પૂજયામાસ સર્વશઃ
 ॥૩૩॥ વસ્ત્રૈરાભરણૈ રત્નૈર્ગૌભૂસ્વર્ણગજાદિભિઃ । તાન્પ્રીણયિત્વા
 ભગવાન્ પૂજાં તામસમાપયત્ ॥૩૪॥ ન બ્રાહ્મણેભ્ય હં તસ્ય
 કિમપ્યમીષ્ટં ન બ્રાહ્મણેભ્ય ઉત તસ્ય કિમપ્યદેયમ્ । તાન્પ્રીણયન્ન-
 નુસવં તદમીષ્ટદાનૈર્બ્રહ્મણ્યદેવ इति स प्रथितस्ततोऽभूत् ॥૩૫॥
 इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे
 दोलारूढनरनारायणार्चनविधिनिरूपणनामा सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५७॥

હે રાજન્ ! એરીતે શ્રીહરિ આરતીપદને ભક્તિથી પઠતા થકાજ
 આરતી ઉતારીને, મંત્રપુષ્પાંજલિ સમર્પીને, પ્રદક્ષિણા કરીને, ફરી
 ભક્તિથી દંડવત્ પ્રણામ કરીને, એ હાથ બેડીને પ્રભુ નરનારાયણની સ્તુતિ
 કરવા લાગ્યા ॥૩૧-૩૨॥ એરીતે નારાયણમુનિએ ઉત્સાહાતિશયથી વારં-
 વાર પ્રણામ કરી પ્રાર્થના કરીને, પછી સમસ્ત વિપ્રોની પ્રીતિથી પૂજા કરી
 ॥૩૩॥ વસ્ત્રો વિભૂષણો રત્નો ગાયો પૃથ્વી સુવર્ણ ગજ આદિકનાં દાનો-
 વડે તે વિપ્રોને સંતુષ્ટ કરીને ભગવાને તે પૂજાની પરિસમાપ્તિ કરી ॥૩૪॥
 સ્વયં શ્રીહરિ યદ્યપિ સર્વેશ્વરેશ્વર છે, બ્રાહ્મણો સંતુષ્ટ કરવાથી એમને
 કશો અર્થ નથી, અથાપિ બ્રાહ્મણોનું હિત કરનારા દેવ આ છે, માટે
 એમને આ લોકમાં બ્રાહ્મણો થકી બીજું કંઈ પણ વસ્તુ પ્રિયતમ નથી
 (કિંતુ સર્વથા બ્રાહ્મણોજ પ્રિયતમ છે) અને તે બ્રાહ્મણોને ન આપવા
 યોગ્ય કંઈ પણ વસ્તુ એમને નથી, (કિંતુ સર્વ પણ વસ્તુ દાનાર્હ છે) માટે
 તેમને અભીષ્ટ એવાં દાનોવડે તેઓને સર્વકાળમાં પ્રસન્ન કરવાથી ભૂમિમાં
 પોતાની સાર્થક બ્રહ્મણ્યદેવતા પ્રખ્યાપન કરી ॥૩૫॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
 જીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે દોલારૂઢનરનારાયણ-
 ઈનવિધિનિરૂપણનામા સપ્તપંચાશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૭॥

સુવ્રત ઉવાચ—તતો વૃતઃ સોમમુકુન્દમુખ્યૈઃ સ્વભૃત્યવર્ગૈર્નિજપી-
ઠમેત્ય । સિતામ્બરોઽધ્યારુહદાશુકારી સ ભક્તસંજ્ઞેક્ષણવૃત્તિહારી
॥૧॥ તદા જયેતિ ધ્વનિરાસ ભૂયાન્વાદિત્રઘોષશ્ચ મહાન્વભૂવ ।
પ્રમુશ્ચ ભક્તાનિલિલાનુપેતાનતીતૃપત્ સ્નિગ્ધસમીક્ષણેન ॥૨॥ તદા
કુવેરઃ સહયૌવનાશ્વસ્તક્ષાદયશ્ચામુમુપેત્ય ભક્ત્યા । મહાર્હવસ્ત્રાભ-
રણૈશ્ચ ગન્ધૈઃ પૌષ્પૈશ્ચ હારૈર્વિવિધૈઃ પુપ્પજુઃ ॥૩॥ આનર્ચુરન્યેઽપિ
જનાસ્તમીશં દેશાન્તરીયા નનુ પૂર્વવચ્ચ । વસ્ત્રૈશ્ચ નાનાવિધભૂષ-
ણાદૈ રાજોપચારૈઃ સ્તુતિમિશ્ર નત્યા ॥૪॥ તાવત્તુ પૌરા મહતઃ
કટાહાનાનિન્યિરે કેસરરક્તપૂર્ણાન્ । ભૃતાનિ શોભૈરપિ ગર્ગરીણાં

અધ્યાય ૫૮ મો.

સુવ્રતઃપિ કહેછે—હે રાજન્ ! નરનારાયણના સમર્થન પછી ભગ-
વાન્ શ્રીહરિ શ્વેતાંબર ધારીને, પોતાના અનન્યભક્ત સોમવર્મા મુકુંદાનંદ-
વર્ણી પ્રમુખ ભૃત્યવર્ગથી વીંટાઈને, પોતાના ભક્તસમાજનાં મનોનયનને
હરતા થકા જલદી આવીને પોતાના સિંહાસનમાં વિરાજમાન થયા ॥૧॥
ભગવાન્ સિંહાસનમાં સંરાજમાન થયા તે સમયે વિવિધ વાદિત્રઘોષ
પૂર્વકનો જયજયધ્વનિ સર્વતો મહાન્ થયો. સિંહાસનમાં બેઠેલા ભગ-
વાને પણ મહાસભામાં ભેગા મળેલા સમગ્ર ભક્તોને કૃપામૃતને વર્ષનારા
કટાક્ષથી સેચન (છંટકાવ) કરીને અત્યંત તૃપ્ત કર્યા ॥૨॥ તે પછી તે
સમયે કુબેર પટેલ જોખન પગી તખોપગી પ્રમુખ પૌરભક્તોએ શ્રીહરિપાસે
આવીને મહામૂલ્ય વસ્ત્રો વિભૂષણો ચંદન વિવિધ પુષ્પહારોવડે ભગવાનની
ભક્તિથી પૂજા કરી ॥૩॥ બીજા પણ દેશાંતરના હરિજનોએ અનેકવિધ
અમૂલ્ય આભરણો, વસ્ત્રો વિગેરે મહોપચારોવડે અને સ્તુતિ નમસ્કાર-
વડે એકાદશી દિવસના જેવીજ તે ભગવાનની પૂજા કરી ॥૪॥ તે અવ-
સરમાં કુબેરાદિ પૌરભક્તો કેસરીયા રંગથી પરિપૂર્ણ મોટાં કઢાયાં અને

૧ આ અધ્યાયમાં દોહોત્સવમાં સકળ ભક્તજનોને સંતોષ કરનારી ભગવાનની
રંગકીડાનું વર્ણન કર્યું છે.

રક્તૈઃ શતાનિ દ્રુતમાહરંશ્ચ ॥૫॥ હ્રદાંશ્ચ કુમ્ભૈરપિ કૃત્રિમાંસ્તે ત્વાનીય
રક્તાન્ વિભરામ્બભૂવુઃ । તત્રાઽઽહરન્ જાનપદાસ્તુ સર્વે ભૂતાન્
ગુલાલૈઃ પૃથુકોષ્ઠલાંશ્ચ ॥૬॥ સહસ્રશો રક્તવિમોચનાનિ યન્નાણિ
હર્ષેણ સરેચકાનિ । તત્રાહરન્પૌરજનાઃ સમેતાસ્તેનાત્મભર્ત્રા સહ
રન્તુકામાઃ ॥૭॥ વિલોક્ય તાન્વદ્ધકટીનુપેતાન્વિહર્તુકામાન્નિજમ-
ક્તસજ્ઞાન્ । મનોરથં પૂર્ણમસૌ નરેશ ! તેષાં નિજાનામચિકીર્ષદાશુ
॥૮॥ દત્ત્વા સ્વભૂષાદિ તતો દ્વિજેભ્યો વધ્વા કટિં પીતપટેન તૂર્ણમ્ ।

રક્ત રંગોથી પરિપૂર્ણ ઘણી ગાગર્યો પણ ત્યાં જલદી ઉપાડી લાવ્યા ॥૫॥
તે પછી પૌરલક્તોએ ઘડે ઘડે રંગજળ લાવી લાવીને કૃત્રિમ હૃદો-બહુ
ઉંડા જળાશયો પણ (હોઝ) ભરી દીધા. દેશાંતરીય લોકોએ તો ગુલાલ
ભરેલા મોટા કોથળાઓ ત્યાં ઉપાડી આણ્યા ॥૬॥ તે પછી પોતાના સ્વામી
શ્રીહરિની સાથે રંગ રમવાની ઇચ્છાથી ભેગા થએલા પૌરજનો રંગજળ
દૂર ફેંકવામાં સાધનભૂત, સુવર્ણાદિ ધાતુ અને વાંસ આદિકવડે બનાવેલી
હળરોહળર પિચકારીઓ તથા યંત્રો (બંબા) અત્યાનંદથી શ્રીહરિ
સમીપે લાવ્યા. તે આ ભગવાન્ શ્રીહરિ આ સર્વના ભર્તા-સ્વામી છે,
તે આત્મભર્તા સાથે વિહરણુ તો મુક્તિદશામાં પણ દુર્લભ છે, એમનો
પ્રાદુર્ભાવ આત્મપ્રિય જનોને આવા આનંદનો અનુભવ કરાવા માટેજ છે,
માટેજ આત્મીય ભક્તોને આ અલભ્ય લાલ આ લોકમાં મળે છે ॥૭॥
હૈ નરેશ ! તે પછી ભગવાને પોતાસાથે રંગ રમવાની વાંછાથી દૃઢ કેડ્ય
બાંધીને પાસે આવેલા તે નિજ ભક્તસંઘોને બોધને, તે આત્મીય જનોનો
મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવા તત્કાળજ ઇચ્છતાં, વિહરણુમાં સમુચિત વેપ-
વાળી પોતાની મૂર્તિને કરવા પ્રવર્તતાં, પોતાના અંગથકી તેતે દિવ્ય આ-
ભરણો આદિક તે તે વિપ્રોને ઉતારી આપીને, ઝટ પીત પટ (કેસરીયું
વસ્ત્ર)થી કેડ્યને દૃઢ બાંધીને, સ્વયં મંદમંદ હસતા અને ભક્તસંઘોને
હસાવતા થકા સુવર્ણની પીચકારી પોતાના હાથમાં લીધી. જગત્સર્ગાદિક
વડે વિહરણુ કરતા આત્મકીડ એવા પણ આ ભગવાનને ભક્તો સાથે વિહ-
રણુજ પરમ પ્રિય છે અને પોતે ભક્તજનોએ કરવડે પ્રેરેલા યંત્રથી છાંટેલા

જગ્રાહ હૈમં સ તુ રેચકં સ્વે પાળૌ હસન્હાસિતમક્તસદ્ગઃ ॥૯॥
 સ્ત્રીણાં તુ વૃન્દાન્યતિદૂરતોઽસૌ વિધાય સદ્યઃ કરસંજયૈવ । વિક્રી-
 ડિતું મક્તજનાન્યથેષ્ટમાજ્ઞાપયામાસ ગૃહીતરક્તઃ ॥૧૦॥ પ્રવર્ષયા-
 માસ સ રક્તધારાઃ સાકં ગુલાલપ્રસૂતૈર્મહદ્ભિઃ । સમીપવર્તિષ્વપિ
 દૂરદેશસંસ્થેષુ મક્તેષુ સમાનવર્તી ॥૧૧॥ ચક્રેઽભિષેકઃ પરિતશ્ચ
 તસિન્મુનિવ્રજૈ રેચકમુક્તરક્તૈઃ । ક્ષિપદ્ધિરારાઘ ગુલાલમુષ્ટીન્
 ગાયદ્ધિરેવાસ્ય ગુણાન્હસદ્ભિઃ ॥૧૨॥ પરસ્પરસ્યોપરિ યૂથશસ્ત્રે રક્તં

રંગજળના ધિંદુઓ કે જે લક્ષિતરંગના ધિંદુ જેવા છે તેને પરમાભરણ
 માને છે, માટેજ પોતાને તેનાથીજ વિભૂષિત કરતાં, અંગભારભૂત
 કાંચનાભરણાદિ બીજાને આપી દીધું ॥૯-૯॥ તે પછી ભગવાને તત્ક્ષણજ
 હસ્તસંશાથીજ વનિતાઓનાં વૃંદોને તો વિદૂર કરીને, સ્વયં પોતાની
 નજીકમાં રંગપાત્રને લઈને સમગ્ર લક્ષ્મીને પોતાની સાથે યથેચ્છ રમવાની
 અનુજ્ઞા આપી ॥૧૦॥ રંગક્રીડા પ્રવર્તતાં ભગવાને પીચકારીથી ફેંકેલી
 રંગધારાની, મોટા ખોખામાં ભરેલા ગુલાલની સાથે સમીપમાં રહેલા
 લક્ષ્મી અને દૂર પ્રદેશમાં રહેલા લક્ષ્મી ઉપર પણ સમાનપણે વૃષ્ટિ કરવા
 માંડી ॥૧૧॥ તે પછી મુક્તાનંદાદિ મુનિજનોએ રંગરમતના રસથી ખડું
 હસતા અને ભગવાનના ગુણોને ગાતા થકા પીચકારીથી ફેંકેલા રંગજળથી
 તેમની ઉપર ચોમેરથી અભિષેક કર્યો અને તેમને દૂરથી ગુલાલની મુઠીઓ-
 વડે વધાવ્યા. ભગવાનના પ્રાદુર્ભાવના મહોત્સવથી ઉપજેલા હર્ષાતિશયથી
 કરેલું ભગવાનની સાથે વિહરણુ લક્ષિતરસના પ્રવાહભૂત હોવાથી મુનિ-
 જનોને પણ પરવશ કરી દે છે, જેમનું ચરણયુગળ ગુલાલાદિવડે અર્ચનીય
 છે તેમની ઉપર ખોમે ખોમે ગુલાલ ફેંકાય છે, આતો ભગવાનનો લક્ષ-
 જનપરવશતાનો અતિશય છે. જે નિત્યમુક્તોએ નિત્ય સંસેવ્યમાન ચરણ-
 કમળવાળા, કટાક્ષમાત્રની રાહ જોઈ રહેલાં સુદર્શનાદિ દિવ્ય અસ્ત્રવૃંદોએ
 અભિસેવ્યમાન, પ્રશાસનમાત્રથી સકળ લોકોના વ્યવહારને ચલાવનારા
 ભગવાન્ પુરૂષોત્તમ છે તેજ આ શ્રીહરિ માનુષ ભાવને આશરીને રંગ-
 જળથી લક્ષ્મીનો સાથે વિહાર કરે છે, આ તો ભગવાનની નિરતિશય

ગુલાલં ચ ભૂશં ક્ષિપન્તઃ । હરેઃ સમીપે મુનયો જનાશ્ચ જરદ્યુવા-
ર્માશ્ચ ચિરં વિજહુઃ ॥૧૩॥ યૂથક્રીડાં વિહાયૈવ ચિક્રીડુર્દ્વન્દ્રશ-
સ્તતઃ । પ્રીણનાર્થે ભગવતો મુનયઃ પાર્ષદાદયઃ ॥૧૪॥ રામપ્રતાપે-
ચ્છારામૌ નિજદેશાનુસારિણીમ્ । કુર્વન્તૌ રેચકક્રીડાં હાસયા-
માસતુર્હરિમ્ ॥૧૫॥ મુક્તાનન્દેન ગોપાલાનન્દશ્ચિક્રીડ સન્મુનિઃ ।
બ્રહ્માનન્દસ્તદા નિત્યાનન્દેન મુનિરાઙ્ગ નૃપ ! ॥૧૬॥ સચ્ચિદાનન્દ-
મુનિના શતાનન્દશ્ચ મહુરુઃ । ચિક્રીડ ભૂધરાનન્દઃ શુકાનન્દેન
ચર્ષિણા ॥૧૭॥ મુની ગુણાતીતાનન્દ આનન્દાનન્દ इत्यુભૌ । રેમાતે
ચ દયાનન્દો નિષ્કુલાનન્દ इत्यુભૌ ॥૧૮॥ મહાનુભાવાનન્દેન પ્રેમા-
નન્દઃ સ્પ્સાં લેલતિ । ચૈતન્યાનન્દમુનિના પૂર્ણાનન્દસ્તથા મુનિઃ ॥૧૯॥
રેમાતે ભજનાનન્દઃ પરમાનન્દ इत्यુભૌ । સ્વયંપ્રકાશાનન્દશ્ચ વૃદ્ધા-
ત્માનન્દ इत्यુભૌ ॥૨૦॥ રેમે ચ રાઘવાનન્દો જ્ઞાનાનન્દેન સાધુના ।
રેમાતે ચાન્નુતાનન્દઃ સર્વજ્ઞાનન્દ इत्यુભૌ ॥૨૧॥ આત્માનન્દેન ભગ-

લક્ષ્મણપરવશતા પ્રસિદ્ધ છે ॥૧૨॥ એરીતે ઉત્સાહવેગથી મુનિજનો હરિજનો
વૃદ્ધો કે કુમારો સર્વકોઈ સંઘથી ભેગાથઈ ભગવાનની સમીપે એક બીજની
ઉપર ગુલાલ અને રંગજળધારાને બહુ ફેંકતા થકા બહુકાળ રમ્યા
॥૧૩॥ તે પછી ચાલતી જુથક્રીડાને પડતી મુકીને, ભગવાનની પ્રસન્નતા
માટેજ તે સર્વે મુનિ પાર્ષદાદિકો બેબે જણ થઈને પરસ્પર રમવા મંડ્યા
॥૧૪॥ તેને કહે છે—તેમાં રામપ્રતાપજી અને ઈચ્છારામજી ભગવાન
અને બીજાઓને હસાવા માટે પરસ્પર પોતાના દેશને અનુસારે રંગક્રીડા
કરવા લાગ્યા ॥૧૫॥ તે સમયે મુક્તાનંદ મહામુનિની સાથે ગોપાળાનંદ
મહામુનિ, સચ્ચિદાનંદમુનિની સાથે મારા ગુરુ શતાનંદ મહામુનિ, શુકાનંદ
મુનિની સાથે ભૂધરાનંદમુનિ, ગુણાતીતાનંદ મુનિની સાથે આનંદાનંદમુનિ,
દયાનંદમુનિની સાથે નિષ્કુલાનંદમુનિ, મહાનુભાવાનંદ મુનિની સાથે પ્રેમા-
નંદમુનિ, ચૈતન્યાનંદમુનિની સાથે પૂર્ણાનંદમુનિ, ભજનાનંદ સાધુની સાથે
પરમાનંદ સાધુ, સ્વયંપ્રકાશાનંદ સાધુની સાથે વૃદ્ધ આત્માનંદ સાધુ,
રાઘવાનંદ સાધુની સાથે જ્ઞાનાનંદ સાધુ, અહ્ભુતાનંદ મુનિની સાથે સર્વ-

વદાનન્દોઽરંસ્ત તત્ક્ષણમ્ । યોગાનન્દશિવાનન્દૌ રેમાતે ચ તથે-
તરે ॥૨૨॥ મુકુન્દાનન્દવર્ણીન્દ્રો જયાનન્દેન વર્ણિના । સહ સોમેન
સૂરશ્ચ રેમે ભૃગુજિતાઽલયઃ ॥૨૩॥ હેમન્તસિંહેન સમં વાસ્તુશ્ચિ-
ક્રીડ ભૂપતિઃ । સાકં ચ મયરામેણ ક્રીડાં ચક્રે પ્રયાગજિત્ ॥૨૪॥
ચિક્રીડ યૌવનાશ્વશ્ચ કુબેરેણ સમં તદા । દ્રન્દ્વીભૂયૈવમન્યેઽપિ
રેમિરે મુદિતા જનાઃ ॥૨૫॥ અજાનન્ રેચકક્રીડાં સોમો રજ્જભૃતં
ઘટમ્ । સઘો ગૃહીત્વા સૂરસ્ય મૂર્ધ્ન્યસિશ્વદ્વસન્ભૃશમ્ ॥૨૬॥ તદા
સૂરો બલિષ્ઠત્વાત્પાતયિત્વૈવ તં ભુવિ । ગુલાલપ્રસૃતૈસ્તસ્ય મુખં
નેત્રેઽમરદ્વસન્ ॥૨૭॥ સૂરેણ પાતિતં સોમં બ્રહ્માનન્દોઽવલોક્ય
ચ । નિત્યાનન્દં વિસૃજ્યૈવ સૂરં જગ્રાહ તત્ક્ષણમ્ ॥૨૮॥ રજ્જક્લિન્નં
મુખં તસ્ય ગુલાલેન વ્યલિમ્પયત્ । તાવત્સૂરોઽપિ જગ્રાહ તં શિ-

શાનંદમુનિ, તૃણ આત્માનંદમુનિની સાથે ભગવદાનંદમુનિ, યોગાનંદમુનિની
સાથે શિવાનંદમુનિ, આવા ક્રમથી બીજા અધ્યાય કૃપાનંદ અક્ષરાનંદાદિ
મુનિઓ જોડથી પરસ્પર રંગ રમવા મંડ્યા ॥૧૬-૨૨॥ એજરીતે મુકુન્દા-
નંદ વર્ણીન્દ્રની સાથે જયાનંદ વર્ણી, સોમવર્માની સાથે સૂરવર્મા, ભૃગુજી-
તની સાથે અલયો, હેમંતસિંહ ભૂપતિની સાથે વાસ્તુ ભૂપતિ, મયારામભ-
ટ્ટની સાથે પ્રયાગજીત પુરાણી, કુબેર પટેલ સાથે જોબન પગી અને બીજા
પણ બહુ હરિજનો જોડ થઈને બહુ પ્રસન્ન થઈને પરસ્પર રંગબેલ કરવા
લાગ્યા ॥૨૩-૨૫॥ દ્રન્દ્વક્રીડાની અંતર્ગત ક્રીડાને કહે છે—તે સમયે રંગ
રમતની રીતિને નહિ જાણતા સોમવર્માએ બહુ હસતાં હસતાં એકદમ
રંગજળ ભરેલો ઘડો લઈને સૂરવર્માના મસ્તક ઉપર રેડી દીધો ॥૨૬॥
તે સમયે સૂરવર્મા બલિષ્ઠ હોવાથી તે સોમવર્માને પૃથ્વી ઉપર પાડી
દઈનેજ ગુલાલથી તેના મુખનેત્રને ભરી દઈને ખડખડાટ હસવા લાગ્યા
॥૨૭॥ ત્યારે સોમવર્માને દુર્ભળ હોવાથી સૂરવર્માએ નીચે પાડી નાંખેલા
જોઈને બ્રહ્માનંદમુનિએ નિત્યાનંદમુનિને ત્યાગ કરીને (તેમની સાથે રંગ
રમવાનું પડી મેલીને) વેગથી પાસે આવીને એકદમ સૂરવર્માનેજ પકડીને
તેમના રંગજળથી ભીના મુખને ગુલાલથી લીંપી દીધું. તેટલાકમાં સૂર-

લાયાં સ્વપાણિના ॥૨૯॥ ગુલાલં પુષ્ટમુષ્ટ્યૈવ તદ્દુશોઃ પ્રક્ષિપન્મૃશ-
મ્ । ચકાર સમ્પ્રાન્તમિવ તં મુર્નિ સ તુ ભૂપતે ! ॥૩૦॥ દ્યુધ-
વ્યાકુલસ્તસ્ય ચલ્વાટત્વં સ વિસ્મૃતઃ । પુનઃ પુનઃ શિખાં ધર્તુ કં
ચિક્ષેપ શીર્ષણિ ॥૩૧॥ તદા હસન્ સ ભગવાન્પીઠાદુત્પ્લવ્ય સત્વરમ્ ।
સૂરં ગૃહીન્વા તન્મૂર્ધ્નિ ન્યષિન્નદ્રઙ્ગર્ગરીમ્ ॥૩૨॥ ગુલાલસ્યાઞ્જલી-
સ્તસ્મિન્પ્રક્ષિપ્ય ચ પુનઃ પુનઃ । જનયામાસ લોકાનાં પદ્મરાગોચ-
યભ્રમમ ॥૩૩॥ અકસ્માન્મયરામેણ પ્રક્ષિપ્તેનાવરુદ્ધદક્ । ગુલાલે-
નાશુ જગ્રાહ રઙ્ગકુમ્ભં પ્રયાગજિત્ ॥૩૪॥ રઙ્ગવિન્દોઃ પાતમયાન્સ્વ-
મુખે સ તુ વાહવઃ । નતપૃષ્ઠો હાસિતેશઃ કુમ્ભં દૃષ્ટ્વાપલાયત ॥૩૫॥

વર્માએ પણ પોતાના હાથથી બ્રહ્માનંદમુનિને શિખા (ચોટલી) માં પક-
ડીને મોટી મુઠીમાં ભરેલો ગુલાલ તે મુનિના નેત્રમાં ખુબ નાંખીને તેમને
ગભરાવી દીધા ॥૨૯-૩૦॥ તે પછી બ્રહ્માનંદમુનિ ગુલાલ ભરાઈ જતાં
નેત્રવૃત્તિના પ્રતિબંધથી સંભ્રાત થતાં, તે સૂરવર્માનું માથે ખડવાટપણું
(તાલીયાપણું) ભુલી જઈને તેમની શિખા (ચોટલી) પકડવાની
ધન્યાથી તેમને મસ્તકે વારંવાર હાથ ફેરવવા લાગ્યા ॥૩૧॥ તે સમયે
શ્રીહરિએ હસતા હસતા સ્વસિંહાસન થકી સત્વર નીચે કુદી પડીને,
રંગજળ ભરેલી ગાગર્ય ગ્રહણ કરીને સૂરવર્માને પકડીને તેમને મસ્તકે
રેડી અને અંજળિ (ખોખો) માં ભરેલો ગુલાલ વારંવાર તેમના અંગ
ઉપર નાંખીને લોકોને તેમને વિષે પદ્મરાગમય પર્વતનો ભ્રમ કરાવ્યો
(સૂરવર્મા અતિ ઉંચા, અતિ જડા, અને ગુલાલથી પરિપૂર્ણ સર્વ અવયવ-
વાળા છે, માટે તેમને જોઈને સર્વને કોઈપણ આ ‘પદ્મરાગપર્વત છે’ એવો
ભ્રમ થયો) ॥૩૨-૩૩॥ મયારામ ભટ્ટે અકસ્માત્ પ્રયાગજીત પુરાણીના
નેત્રમાં ગુલાલ નાંખ્યો. એટલે ગુલાલથી રોકાઈ ગઈ છે દૃષ્ટિ જેમની એવા
તે પ્રયાગજીતે તત્ક્ષણજ રંગ ભરેલો એક ઘટ મયારામને માથે રેડવા
ગ્રહણ કર્યો. એટલે મયારામ ભટ્ટે તો પ્રયાગજીતે લીધેલો રંગઘટ જોઈનેજ
‘મારા મુખ ઉપર રંગજળના ખિંદુઓ પડશે’ એવા ભયથી શરીરને ખુબ
નીચું કરી દઈને ભગવાન અને ખીલ જનોને હસાવતા થકા તે પ્રદેશ

દ્વન્દ્વશઃ ક્રિયમાણાસુ ક્રીડાસ્થિત્યં સ ईश्वरः । રક્તક્લિન્નાં દર્શ-
યિતું સર્વાનૈચ્છન્નિજાં તનુમ્ ॥૩૬॥ અશ્વં જવિનમારુહ્ય ગીયમાન-
ગુણો જનૈઃ । પ્રદક્ષિણીચકારાશુ જનસઙ્ગાનશેષતઃ ॥૩૭॥ રક્તં
ગુલાલં ચ મૃશં પ્રક્ષિપન્તઃ પદેપદે । તમન્વધાવન્મુનયો જનયૂ-
થાનિ ચ પ્રભુમ્ ॥૩૮॥ एवं परिभ्रमन् दत्त्वा सर्वेभ्योऽपि स्वदर्श-
नम् । महानैवेद्यसमयं ज्ञात्वा पद्माकरं ययौ ॥૩૯॥ તત્ર કૃત્વા
જલક્રીડાં સ્નાત્વા ભક્તૈઃ સહાશ્વિલૈઃ । સ્વસ્થસ્થાનં જનાન્ ગન્તુમા-
જ્ઞાપ્યાયાત્સ્વકેતનમ્ ॥૪૦॥ તત્ર સ્નાત્વા ભગવતે નરનારાયણાય
સઃ । નૈવેદ્યમર્પયામાસ પદ્મપશ્ચાશદ્વિધં નૃપ ! ॥૪૧॥ તતો નીરા-
જનં કૃત્વા પ્રેક્ષાદુત્તાર્ય તં પુનઃ । સમ્પૂજ્ય દત્ત્વા વિપ્રાય મુન્યા-

થકી પલાયન કરી ગયા ॥૩૪-૩૫॥ એરીતે મુનિપાર્ષદાદિકો એએ મળીને
રંગક્રીડા કરતાં, ભગવાન શ્રીહરિ રંગજળથી ભીનાં વસ્ત્રાદિકે સહિત
પોતાની દિવ્ય મૂર્તિની શોભાનો સર્વ જનોને અનુભવ કરાવાની ઇચ્છાથી
તેના તેજ વિહરણુવેષથી તીવ્ર વેગવાળા અશ્વ ઉપર વિરાજમાન થઈ,
લક્ષ્મણનોએ ગાન કરાતા છે દિવ્ય ગુણો જેમના એવા થકા સર્વકોઈ જન-
સંઘોને જલદી પ્રદક્ષિણા કરી વળ્યા ॥૩૬-૩૭॥ તે સમયે મુનિઓ રંગ-
જળ અને ગુલાલને બહુ પદે પદે પરસ્પર ફેંકતા થકા (અથવા ભગવાન
ઉપર છાંટતા થકા) પ્રભુ શ્રીહરિની પાછળ દોડ્યા. તેજરીતે બીજા હરિ-
જનસમૂહો પણ પાછળ દોડ્યા ॥૩૮॥ આ પ્રકારે જનસંઘની યોગર-
દમ સંચરીને સર્વને પોતાના દિવ્ય રૂપની શોભાના સાક્ષાત્કારમુખને સંપા-
દન કરીને, શ્રીનરનારાયણને મહાનૈવેદ્ય નિવેદનનો સમય થયો જાણીને
પુરથકી દક્ષિણ દિશામાં વર્તતા ધનાં સરોવરને પામીને, તેમાં સર્વ લક્ષ્મી-
સાથે ક્ષણ જળક્રીડા કરીને સ્નાન કરીને, જનોને પોતપોતાને સ્થાને
જવાની આજ્ઞા આપીને ત્યાંથી પોતે પણ સ્વસ્થાનમાં પધાર્યા ॥૩૯-૪૦॥
હે નૃપ ! શ્રીહરિએ પોતાના ઉતારામાં ફરીથી સ્નાન કરી નરનારાયણ
ભગવાનને છપ્પન પ્રકારનું નૈવેદ્ય (છપ્પન ભોગ) નિવેદન કર્યું ॥૪૧॥
તે પછી આરતી કરીને દોળાથકી નરનારાયણને ઉતારીને ફરીથી પૂજ

દીન્સમમોજયત્ ॥૪૨॥ પીતામ્બરં શોણપટેન બદ્ધા દ્વઢં સ કટ્યાં
પરિવેષયંસ્તાન્ । દ્રુતક્રમાદ્વ્યમ્બુજ આર્ષપક્ષિશ્વાનન્દયામાસ
મુદુશ્ચરંસ્તાન્ ॥૪૩॥ ભક્ત્યૈર્મોજ્યૈશ્ચ લેહૈશ્ચ પક્ષાન્નૈર્વિવિધૈસ્તથા ।
પ્રચુરાજ્યસિતામિશ્રૈસ્તર્પયામાસ તાન્ પ્રભુઃ ॥૪૪॥ તતો મુક્ત્વા
સ્વયં સ્વામી સ્વાનુજાવાસ આત્મનઃ । સ્નાનમેત્ય વિશશ્રામ
મુહૂર્તદ્વિતયં નૃપ ! ॥૪૫॥ પુનરુચ્ચં નિજં પીઠમારોહ સ સત્પતિઃ ।
સૂર્યશ્ચાસ્તગિરિં પ્રાપદ્વીપિકાશ્ચ દિદીપિરે ॥૪૬॥ નામસંકીર્તનં
કૃત્વા ભક્તૈઃ સાકં તદાડગતૈઃ । ઉપાવીવિશદેતાંશ્ચ હરિઃ સ્વકર-
સંજ્ઞયા ॥૪૭॥ આલોકયન્ સદસિ તાન્સહસોપવિષ્ટાંસ્તૂર્ણી-

વિસર્જનપર્યંતની કરીને તે મૂર્તિવિશેષ વિપ્રને આપીને સમગ્ર મુનિવિ-
ગેરેને જમાડ્યા ॥૪૨॥ તેઓને જમાડતા તે આ લગવાન પોતેજ પ્રેમથી
પીરસવા લાગ્યા. તે સમયે પહેરેલા પીતામ્બરને, ડાબે ખભે કરીને પૃષ્ઠ-
ભાગમાં લાંબું કરેલા ઉત્તરીય રક્ત પીતામ્બરથી કટિભાગમાં દૃઢ બાંધીને,
ઝટઝટ ચરણારવિંદ મુકવાવડે મુનિપંક્તિઓમાં વારંવાર વિચરીને તેમને
સર્વેને મહા આનંદ આપ્યો ॥૪૩॥ પુષ્કળ ઘૂત સાકરે સંમિશ્રિત એવાં
લક્ષ્ય ભોજ્ય લેહ્ય વિગેરે વિવિધ અન્નોવડે પ્રભુ શ્રીહરિએ તે મુનિવિગેરેને
અત્યંત તૃપ્ત કર્યા ॥૪૪॥ હે નૃપ ! ત્યારપછી સહજનંદસ્વામી પોતાના નાના
ભાઈ ધમ્મચારામના ઉતારામાં સ્વયં જમીને પોતાને સ્થાને પાછા આવીને,
ત્યાં બે મુહૂર્તપર્યંત (ચાર ઘડી) વિશ્રાંતિમુખનો સમનુભવ કરતા થકા
રહ્યા ॥૪૫॥ વિશ્રાંતિ લીધાપછી સભાસ્થાનમાં સંસ્થાપેલા પોતાના સમુ-
ન્નત સિંહાસનમાં સતાંપતિ શ્રીહરિ ફરીથી વિરાજમાન થયા. ત્યારે
સૂર્યદેવ અસ્તાચળને પામ્યા. તે સમયે વિઠ્ઠલદાસ આદિક નાપિતોએ
પ્રજ્જવાળેલી દીપિકાઓ યોગરદમ બહુ દીપવા લાગી ॥૪૬॥ એજ
અવસરે શ્રીહરિએ સભાસ્થાનમાં આવેલા ભક્તજનો સાથે લગવન્નામ-
સંકીર્તન કરીને, હસ્તસંજ્ઞાથી તે સર્વને બેસારી દીધા ॥૪૭॥ હે રાજન્ !
ત્યારપછી સકળ કલ્યાણ ગુણોના નિધિ લગવાન શ્રીહરિ સભામાં તત્ક્ષણ
બેસી ગયેલા, મૌન ધારી રહેલા, પોતાના વચન શ્રવણમાં સાવધ

સ્થિતાન્સ્વવદનાહિતદૃષ્ટિવૃત્તીન્ । ભક્તવ્રજાનથ તદીયહિતોદ્ધ-
તોઽસૌ રાજન્નશિક્ષયદનન્તગુણાલ્ય ઇત્યમ્ ॥૪૮॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
જીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે રંગક્રીડા-
નિરૂપણનામાઽષ્ટપદ્માશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૮॥

શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—શ્રૂયતાં મદ્વચો ભક્તાઃ ! સર્વેષાં વચ્ચમ્યહં
હિતમ્ । નોલ્લઙ્ઘ્યા ક્વાપિ મર્યાદા શાસ્ત્રીયા હિ મદાશ્રિતૈઃ ॥૧॥
પુમ્ભિઃ સ્ત્રીભિસ્ત્યાગિભિશ્ચ સર્વૈરેવ મદાશ્રિતૈઃ । સ્વસ્વધર્મસ્થિતૈ-
ર્નિત્યં સજ્ઞઃ કાર્યઃ સતાં સતામ્ ॥૨॥ ઘોરે કલૌ યુગે હ્યત્ર જીવાન્

મન રાખી રહેલા, પોતાના મુખ સન્મુખ દૃષ્ટિ દઈ રહેલા લક્ષ્મણસમા-
જને સલામાં ચોમેર બેઠને તેમનું હિત કરવામાં તત્પર થઈને, તેમને
આગળ કહેશે એવા સદુપદેશથી શિક્ષણ આપવા લાગ્યા ॥૪૮॥ ઇતિ
શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે રંગક્રીડા-
નિરૂપણનામાઽષ્ટપદ્માશત્તમોઽધ્યાયઃ ॥૫૮॥

૧ અધ્યાય પદ્મ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તાઃ ! તમો સર્વે માફ વચન સાવ-
ધતાથી સાંભળો. હું હમણાં તમો સર્વેનું હિત કહું છું. શું ? તો શાસ્ત્રવિ-
હિત વિધિનિષેધરૂપ ધર્મમર્યાદા મારા આશ્રિત કોઈએ પણ ક્યારેય પણ
નજ ઉલ્લંઘન કરવી. મારા આશ્રિત ત્યાગીઓ અને સ્ત્રીપુરૂષ ગૃહસ્થો
સર્વ કોઈએ પોતપોતાના ધર્મમાં સ્થિતિ રાખવાપૂર્વક સત્-સંઘાસ્રોક્ત
લક્ષણવાળા હોવાથી સત્ય (સાચા) સાધુઓનો સમાગમ સદાય કરવો
॥૧-૨॥ ઘોર આ કલિયુગમાં જીવોને સંસાર બંધનથકી તત્કાળ મુકાવા
માટે સંતોજ સમર્થ થાય છે. તીર્થાદિકતો તત્કાળ સમર્થ થતા નથી.
જે જળમય ગંગાદિ તીર્થો અને મૃત્તિકા શીલામય દેવો છે તે બહુ કાળે
પવિત્ર કરે છે. સાધુઓ તો દર્શનમાત્રથી પવિત્ર કરે છે, કેમકે સાધુઓજ

૧ ચાર અધ્યાયથી સત્ અસત્ના વિવેચનપૂર્વક જનશિક્ષાનું નિરૂપણ કરતાં,
આ અધ્યાયમાં મુક્તપ્રાપ્તિને પણ ચચેષ્ટાચરણનો નિષેધ કર્યો છે.

સંસૃતિબંધનાત્ । સદ્યો મોચયિતું શક્તાઃ સન્ત પવામલાન્તરાઃ
 ॥૩॥ લક્ષણૈરેવ સાધુત્વાસાધુત્વે સદસત્થિતૈઃ । વિજ્ઞાતવ્યે
 સ્વયા બુદ્ધ્યા સેવ્યાઃ સન્તસ્તતઃ સદા ॥૪॥ સદાભાસા હિ બહવો
 વશ્ચયન્તિ જનાન્ભુવિ । તસ્માત્તેऽપિ પરીક્ષ્યૈવ દૂરાદ્દેયા મુમુક્ષુભિઃ
 ॥૫॥ સ્ત્રીદ્રવ્યરસસંસક્તાસ્તદર્થ જનવેશ્ચકાઃ । બાહ્યતસ્ત્યાગિવેષા
 યે તે જ્ઞેયાઃ કલિરૂપિણઃ ॥૬॥ સ્ત્રીણાનામસતાં તેષાં મૂઢાનાં સ્વણિ-
 તાત્મનામ્ । યોષિત્ક્રીડામૃગાણાં ચ સજ્જઃ કાર્યો ન કર્હિચિત્

અમળ અંતરવાળા-કામાદિ વાસના મળે રહિત હોવાથી પરમાત્મધ્યાનથી
 પ્રસન્ન મનવાળા છે. આવા સત્પુરુષોજ સત્ અસતનો અવબોધ આપીને
 બીજાઓને સંસૃતિબંધન થકી તત્ક્ષણ મુકાવામાટે સમર્થ છે ॥૩॥ આગળ
 કહીશ એવાં સંત અસંતનાં લક્ષણોવડેજ 'આ સાધુ છે આ અસાધુ છે'
 એવો સમ્મથાનુસારી સ્વબુદ્ધિથી નિશ્ચય કરીને, પછીથી સાચા સંતો-
 નુંજ સદાય સેવન કરવું ॥૪॥ જે હેતુ માટે ભૂમિમાં બહુ જનો બાહ્ય
 ચિહ્નોવડે પોતાનું સત્પુરુષપણું પ્રખ્યાપન કરતા થકા વિશ્વાસી લોકોને
 'અમોજ સાચા સાધુઓ છીએ' એમ કહેવાપૂર્વક તેમના સ્ત્રીદ્રવ્યચ-
 ણુદિવડે ઠગનારા વર્તે છે, માટે તે ઠગ સદાભાસો પણ કહીશ એવાં અસા-
 ધુલક્ષણોવડે પરીક્ષા કરીને મુમુક્ષુ જનોએ દૂરથીજ લાગ કરવા-તેમનો
 સંગ ન કરવો ॥૫॥ તેમાં પ્રથમ જેનો પ્રસંગ પરિત્યાજ્ય છે એવા અસાધુ-
 ઓનાં લક્ષણો તેનો સંગત્યાગ કરવાપૂર્વક કહેછે—જે અસાધુઓ પરધન
 પરદાર પરાન્નના અપહરણૈકપરાયણ, સ્ત્રીદ્રવ્ય રસમાં અત્યાસક્ત, જહ્વા
 ઉપસ્થના તર્પણૈકપરાયણ હોઈને, તેને માટેજ વિશ્વાસી જનોને ઠગવા
 માટે સાચા સંતોનાં બાહ્ય ચિહ્નોને ધારણ કરે છે તે અસાધુઓ મૂર્તિમાન
 કર્ણનાજ રૂપાંતરરૂપ બનવા ॥૬॥ સ્ત્રીયોવિષે અત્યંત લંપટ, (તેણી-
 ના ઉપલોગમાંજ એક અપળ) માટેજ સ્ત્રીઓના ક્રીડામૃગ થઈ રહેલા,
 (વિહરણમાં ઉપકરણભૂત મૃગોજ જેમ એમ સ્ત્રીનેજ એક પરતંત્ર થઈને
 તેણીના પ્રેરવાથી વિવિધ ચેષ્ટિતોએ કરીને કેવળ આત્માને કલેશિત કર-
 નારા) માટેજ સ્વાર્થાભાસના લોભથી અનર્થમાં પડતા હોવાથી મૂઢ, માટેજ

॥૭॥ સ્ત્રૈણસજ્ઞાદયથા પુંસો ભવેન્મોહશ્ચ બન્ધનમ્ । ન તથાઽન્ય-
પ્રસજ્ઞેન જાનીતેતિ સુનિશ્ચિતમ્ ॥૮॥ ર્દશા બહવઃ સન્તિ સાધુ-
સંજ્ઞાઃ કલૌ યુગે । મુમુક્ષાયા અઙ્કુરોઽપિ યત્સજ્ઞાન્નશ્યતિ ધ્રુવમ્
॥૯॥ તતઃ પ્રવૃત્તિર્જીવાનાં નિરયદ્વાર્ષુ હિ ત્રિષુ । સ્ત્રીદ્રવ્યહિંસા-
સંજ્ઞેષુ જાયતે નાત્ર સંશયઃ ॥૧૦॥ આદૌ સ્વભાવતો લોકાઃ સન્તિ
સક્તા હિ તત્રિકે । તાદૃક્સાધુપ્રસજ્ઞાચ્ચ સજ્જન્તેઽતીવ તેષુ તે
॥૧૧॥ દેહાન્તે તાદૃશાઃ સન્તસ્તચ્છિષ્યાશ્ચાશ્વિલા જનાઃ । કુમ્ભી-

ખંડિતાત્મા-દેહાત્મ બુદ્ધિવાળા તે અસાધુઓનો સંગ ક્યારેય પણ મુમુક્ષુએ
નજ કરવો ॥૭॥ સ્ત્રીલંપટ આવા અસાધુઓનો સંગ જેવો પુરૂષને મોહ
ઉપજાવે છે અને બંધન કરે છે તેવો બીજો કોઈ પણ પ્રસંગ નથી એમ
તમો નિશ્ચયથી જાણો. ‘ન તથાઽન્ય ભવેન્મોહો બન્ધશ્ચાન્યપ્રસજ્ઞતઃ ।
યોષિત્સજ્ઞાદયથા પુંસો યથા તત્સજ્ઞિસજ્ઞતઃ’ એમ શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહ્યું છે
॥૮॥ આ-સ્ત્રીદ્રવ્યમાં અત્યાસક્ત, નામમાત્ર સાધુઓ (સાધુલિંગધારીઓ)
આ કલિયુગમાં માર્ગે માર્ગે (જ્યાં ત્યાં) બહુજ વર્તે છે. જેમનો પ્રસંગ
કરતાં અનેક જન્મના સુકૃતવશાત્ ઉપજેલો પણ મુમુક્ષાનો અંકુર તત્કાલ
નિશ્ચે નાશ થઈ જાય છે ॥૯॥ તે અસંતોના સંગથી નરકપ્રાપ્તિના દ્વારભૂત
સ્ત્રિઓવિષે જીવોની પ્રથમ પ્રવૃત્તિ થાય છે અને તે સ્ત્રિઓ માટે દ્રવ્યમાં
અને દ્રવ્ય માટે પરપીડનમાં પ્રવૃત્તિ નિશ્ચે થાય છે, એમાં સંશય નથી.
આ ત્રણેય નરકદ્વાર પ્રધાન છે ॥૧૦॥ પુરૂષો પ્રથમથી પ્રકૃતિથીજ
સ્ત્રીઓમાં અત્યાસક્ત હોય છે. તેવીજ રીતે રસાસ્વાદમાં અને તેવીજ રીતે
કાંચનાદિ દ્રવ્યમાં અત્યાસક્ત હોય છે. માનુષ પ્રકૃતિમાં પશુપ્રકૃતિ થકી
આજ વિશેષ છે, શો ? તો કાંચનાદિ દ્રવ્યમાં જે વ્યામોહ છે. (પશુ-
ઓમાં નથી) તો આ દ્વિપાત્ પશુ ચતુષ્પાત્ પશુ થકી મોટો પશુ છે. તે
આ લોકો તેવા અસાધુઓના પ્રસંગથી સ્ત્રીપ્રમુખ ત્રણમાં વિશેષપણે આ-
સક્ત થાય છે ॥૧૧॥ તેવા અસાધુ જનો અને તેમના સમસ્ત શિષ્ય જનો
દેહપાત પછી યાવચ્ચંદ્રદિવાકર (ચંદ્ર સૂર્ય તપે ત્યાંમુધી) હુંભીપાક
નરકમાં પડે છે. મેં જે આ કહ્યું તે શ્રીમદ્ભાગવતવિષે કપિલદેવ દેવ-

પાકેષુ પચ્યન્તે યાવચ્ચન્દ્રદિવાકરૌ ॥૧૨॥ પતચ્છ્રીમદ્ભાગવતે
કપિલોઽગાયદજ્ઞસા । શ્રીકૃષ્ણશ્ચૈલગીતેન સ્પષ્ટમાહ સવિસ્તરમ્
॥૧૩॥ તસ્માન્નૈવાસતાં સદ્ગઃ કર્તવ્યઃ કાપિ કેનચિત્ । સાધૂનાં
સેવનીયાનાં લક્ષણાન્યથ વચ્ચિમ વઃ ॥૧૪॥ સ્ત્રીસદ્ગમઘ્વા ત્યક્ત્વા
બ્રહ્મચર્યં દૃઢં શ્રિતાઃ । તથૈવ ધનમાત્રસ્ય સંસર્ગે ચેત્યજન્તિ ચ
॥૧૫॥ માદકં નૈવ યત્કિશ્ચિદ્ધક્ષયન્તિ કદાચન । નાનાવિધરસા-
સ્વાદં ત્યક્ત્વા જિહ્વા જિતા તુ યૈઃ ॥૧૬॥ મનોવાક્તુભિર્યે ચ
સ્વપરદ્રોહવર્જિતાઃ । જિતેન્દ્રિયા જિતક્રોધા નિર્વાસનિકચેતસઃ
॥૧૭॥ દેહાદિષુ પદાર્થેષુ નિઃસ્નેહાઃ કૃષ્ણસંશ્રયાઃ । દ્યૂતાદિવ્ય-
સનૈર્હીના યે તે સન્તો મયા મતાઃ ॥૧૮॥ ધનુર્માત્રાન્તરેણૈવ સ્ત્રીભ્યો
દૂરે ચરન્તિ ચે । ઋષભાર્ષભવન્નિત્યં નિર્માનાસ્તે હિ સાધવઃ ॥૧૯॥
પ્રમાદાદપિ જાતાયાં સ્વકીયનિયમચ્યુતૌ । પ્રાયશ્ચિત્તં યથોક્તં ચે

હતિ સંવાદમાં અને શ્રીકૃષ્ણ ઉદ્ભવ સંવાદમાં તત્ત્વથી સવિસ્તર સ્પષ્ટપણે
લગવાનેજ નિરૂપણ કર્યું છે ॥૧૨-૧૩॥ માટે અસંતોના સંગને સર્વથા
છોડી દધને સંતોનોજ સંગ કરવો. હવે મુમુક્ષુઓએ સંગ કરવા લાયક તે
સાધુઓનું લક્ષણ હું તમોને કહું છું તેને સાવધાનતાથી સાંભળો ॥૧૪॥
જેઓ સ્ત્રીઓના શ્રવણાદિ અષ્ટ પ્રકારના પણ પ્રસંગનો પરિહાર કરીને
બ્રહ્મચર્ય વ્રતને દૃઢ યાવજીવં આશરેલા, તેમજ કપર્દિકામાત્ર પણ ધનને
વિષકંટકની પેઠે પરિત્યાગ કરનારા, (દ્રવ્યસંગ્રહ નહિ કરનારા અને નહિ
કરાવનારા) યત્કિચિત્ માદક વસ્તુને લેશથી પણ વિષની પેઠે વિદૂર
કરનારા, નાનાવિધ રસાસ્વાદનો પરિત્યાગ કરેલો હોવાથી જીવેન્દ્રિયને
જીતી રહેલા, કાય વાણી મનથી આત્મઘાત અને પરદ્રોહ થકી નિવૃત્તિ
પામેલા, ક્રોધને જીતી રહેલા, માટેજ જીતેન્દ્રિય, સકળ વિષયવાસનાએ
વર્જીત મનવાળા, દેહ દેહાનુબન્ધિમાં અહંકાર મમકારે રહિત, દ્યૂતાદિ
વ્યસનો થકી વિમુખ રહેનારા, રસ્તામાં વિચરતી વનિતાઓને ધનુર્માત્ર
અંતરથી (આર હાથ છેટે) દૂર કરીને વિચરનારા, ઋષભદેવ અને તેમના
પુત્ર જહ્નુસરતની પેઠે નિત્ય નિર્માનિપણે વર્તનારા, પોતાના નિયમનો

કુર્વંતે તે ચ સાધવઃ ॥૨૦॥ એકાકિનો ન ગચ્છન્તિ યત્ર કુત્રાપિ
યે સદા । ક્રતે સતાં સાહચર્યાત્તે જ્ઞેયા ભુવિ સાધવઃ ॥૨૧॥
શ્રીકૃષ્ણશ્રવણાદીનિ વિનૈકોઽપિ ક્ષણઃ કચિત્ । યેષાં ન વિતથો
યાતિ તે સન્તો મમ સમ્મતાઃ ॥૨૨॥ સમાગમસ્તુ કર્તવ્ય ઈદ્-
શાનાં સદા જનૈઃ । હર્યાશ્રિતાનાં સાધૂનાં ભવપાશાન્મુમુક્ષુભિઃ
॥૨૩॥ એતલ્લક્ષણહીનો યઃ સ્વૈરચારી ભવેદિહ । સત્સાધુતુલ્ય-
વેષોઽપિ દૂરાદ્વેયોઽન્ત્યજાદિવત્ ॥૨૪॥ સુવ્રત ઉવાચ—શ્રુત્વૈતદ્ભગ-
વદ્વાક્યં નિઃશ્વસન્ત્યોઽથ યોષિતઃ । તમેવ સ્વહિતં પ્રપ્તું પ્રૈરય-
ન્સ્વાન્વિચક્ષણાન્ ॥૨૫॥ તાસાં દક્ષરસંજ્ઞામિર્જ્ઞાનભાવાશ્ચ તે

ભંગ પ્રમાદથી પણ થઈ જતાં વિહિત પ્રાયશ્ચિત્તને આચરનારા, સતત
સાધુઓ સાથેજ સંચરનારા પણ ક્યારેય એકાકી નહિ સંચરનારા છે.
તે આ કૃષ્ણનાજ એક દૃઢ સમાશ્રયવાળા સાચા સાધુપુરૂષો માન્યા છે
(આવા લક્ષણવાળા હોય તે સાચા સાધુઓ સમજવા) ॥૨૫-૨૯॥
આ સાધુઓને શ્રીકૃષ્ણના શ્રવણ સ્મરણાદિ વિના ક્ષણમાત્ર પણ કાળ
વ્યર્થ ક્યારેય પણ નજ નય. સાધુપણમાં આજ પ્રધાન લક્ષણ છે, શું ?
તો નિરંતર શ્રીકૃષ્ણના અનુસ્મરણનીજ એક તત્પરતા ॥૨૨॥ ભવપાશથી
મુકાવાની ઈચ્છાવાળા જનોએ પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા હરિકૃષ્ણાશ્રિત સાધુ-
ઓનો સમાગમ સદાય કરવો. લોકમાં આવાં લક્ષણોએ રહિત યથેષ્ટા-
ચારી જે હોય તે સત્ય સાધુવેષધારી હોય તોપણ અંત્યજાદિની પેઠે મુમુ-
ક્ષુએ દૂરથીજ ત્યાગ કરવો ॥૨૩-૨૪॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! આતું ભગવાનનું વચન સાંભળીને
સભામાં બેઠેલી સમસ્ત સ્ત્રિયો ‘જેમના થકી સદુપદેશલાભ મળતો હતો
તે સાધુઓને સ્ત્રીયોની સાથે સંભાષણાદિકનો આ પ્રતિરોધ થવાથી આપ-
ણને હવે સદુપદેશલાભનો પ્રસંગ નહિ રહેતાં નિઃશ્રયસમાર્ગના પ્રસંગનો
સંભવ રહ્યો નહિ’ એવી આશંકાથી નિઃશ્વાસા નાંખતી થકી પોતાનું હિત
શ્રીહરિનેજ પુછવામાટે પોતાના વિચક્ષણ પતિ પિતા પુત્રાદિકને પ્રેરણા
કરવા મંડી ॥૨૫॥ હે નૃપ ! તે સમયે સંબંધિની સ્ત્રીયોનો પ્રશ્નાભિપ્રાય

નરાઃ । વક્તું વિચક્ષણા વાક્યમેવમૂર્ચુર્હરિં નૃપ ! ॥૨૬॥ જના ઝચુઃ—
સર્વારાધ્ય ! પ્રભો ! સ્વામિસ્ત્વયા સમ્યક્પ્રદર્શિતા । સદસ-
દ્યક્તિરસમ્યં વિજ્ઞેયા યા મુમુક્ષુભિઃ ॥૨૭॥ સ્ત્રીદ્રવ્યયોસ્તુ સંસર્ગ-
ત્યાગઃ પ્રોક્તસ્ત્વયા સતામ્ । મુક્તાનાં ચ મુમુક્ષૂણામવિશેષેણ
સત્પતે ! ॥૨૮॥ સ્ત્રીણામનુમતેનેદં તન્નાસ્માભિશ્ચ પૃચ્છયતે ।
તચ્છ્રુત્વા ભગવન્નયં બ્રૂહિ તન્નોચિતોત્તરમ્ ॥૨૯॥ સન્તોઽત્ર
દ્વિવિધાઃ સન્તિ મુક્તાશ્ચાથ મુમુક્ષવઃ । મુક્તાઃ સિદ્ધવશાં પ્રાપ્તાઃ

હસ્તનેત્રની સંસારી તે સંબન્ધિ પુરૂષો સમજીને, યથાવસર પ્રશ્નવચનમાં
કુશળ હોવાથી શ્રીહરિપ્રતિ એવું વાક્ય બોલ્યા ॥૨૬॥ હરિજનો કહેછે
—હે સર્વકર્મસમારાધ્ય ! પ્રભો ! સ્વામિન્ ! મુમુક્ષુઓએ અવશ્ય બાણવા
યોગ્ય જે સંત અસંતના સ્વરૂપનો વિભેદ હતો તે આપે અમોને રૂડીરીતે
લક્ષણોવડે નિરૂપણ કરી બતાવ્યો ॥૨૭॥ હે સત્પતે ! જે મુમુક્ષુઓ—અનિ-
ષ્પન્ન આત્મનિષ્ઠાવાળા (યુક્તો) અને જે મુક્તો—પરિનિષ્પન્ન આત્મ-
નિષ્ઠાવાળા (મુક્તો) છે તે અનિષ્પન્ન યોગવાળા અને નિષ્પન્ન યોગવાળા
બન્ને સાધુઓને સાધારણપણે જે આ નિયમ સ્ત્રીદ્રવ્યના ત્યાગરૂપ આપે
ઉપદેશ કર્યો. (તેમાં સ્ત્રીત્યાગરૂપ બ્રહ્મચર્યનું નિરૂપણ કરતાં અષ્ટવિધ
બ્રહ્મચર્યને દૃઢ કરતા આપે સ્ત્રીઓની સાથે સંભાષણનો પણ પ્રતિબંધ
કર્યો) એમાં સ્ત્રીઓની આ જાણસા છે ? તો હે ભગવન્ ! તેમની
અનુમતિથી અમો પુછીએ છીએ તેને સાંભળીને તેનો અત્યારે ઉચિત
ઉત્તર આપવાને આપ યોગ્ય છો ॥૨૮-૨૯॥ લોકમાં મુમુક્ષુઓ (નહિ
નિષ્પન્ન યોગવાળા) અને મુક્તો (નિષ્પન્ન યોગવાળા) એવા ભેદથી
જે પ્રકારના સાધુઓ વર્તે છે, એ બન્નેમાં અતિશય અંતર (ભેદ)
અન્યોન્ય વર્તે છે. કેવું ? તો મુમુક્ષુઓને સાધનની સાપેક્ષતા છે અને
મુક્તોને તેની નિરપેક્ષતા છે. હે સ્વામિન્ ! એરીતે બન્નેમાં બહુ
અંતર હોવા છતાં સ્ત્રિયાદિના ત્યાગરૂપ નિયમમાં તુલ્યતા કેમ કહો
છો ? તુલ્યતા ન હોવી બેધએ. (આ પ્રકરણમાં ‘મુક્ત અને મુમુક્ષુ’ એવા
ભેદથી નિર્દેશ વારેવારે આવે છે. આ સ્થળે આ મુક્તશબ્દ નિષ્પન્ન-

યોગીમાં ઉપચારથીજ પ્રવર્તે છે, વસ્તુતાએ નહિ; કારણ કે સકળ કર્મનો પ્રક્ષય થયો છે પણ પ્રારબ્ધનો પરિક્ષય થયો નથી. જે દેહયોગ છે તે પ્રારબ્ધના ફળભૂત છે. પ્રારબ્ધાદિ સકળ કર્મનો સંક્ષય એજ મુક્તિ માની છે. માટે સમસ્ત કર્મનો પરિક્ષય થયા પછી પરમ પદને પામેલો જે છે એજ મુક્તશબ્દથી મુખ્ય વ્યવહાર્ય છે. બીજામાં તો મુક્તશબ્દ ઉપ-ચારથીજ પ્રવર્તે છે) ॥૩૦-૩૧॥ હે પ્રભો ! જેઓ અનિષ્પન્નયોગવાળા હોઈને યોગાભ્યાસમાં પ્રવર્ત્યા છે તે મુમુક્ષુઓના અંતઃકરણના કામાદિ કષાયો (દોષો) બરોબર બળી ગયા નથી માટે તેમના પ્રતિ સ્ત્રીપ્રસંગ બંધક હોવાથી સર્વ પ્રકારે સ્ત્રીયોસાથે સંભાષણનું પણ જે ત્યાગવિધાન કર્યું તેતો યુક્ત છે ॥૩૨॥ જે સંતો તો શાસ્ત્રથી આત્મા પરમાત્માનું યથાર્થ જ્ઞાન મેળવીને, પ્રાણ મન બુદ્ધિ ઇન્દ્રિયોને જીતીને, દેહાદિકના અભિમાને રહિત થઈ રહ્યા છે અને દેહમાં વર્તતા થકા પણ દૈહિક વ્યાપારોથી લેશ-પણુ નહિ લેપાઈને, દેહાદિવિલક્ષણ બ્રહ્મસરૂપ જ્ઞાનઘન આત્માને અને તેના અંતર્યામી પરંબ્રહ્મ નારાયણને સમાધિમાં સાક્ષાત્ કરીને તેમનેજ ઉપાસે છે અને સદાય તેમનેજ અનુભવે છે. તે આ મુક્તપ્રાય સાધુઓ બીજા જનોને સંસારસાગર થકી પાર ઉતારવામાં સમર્થ છે ॥૩૩-૩૪॥ ‘આ સ્ત્રી છે આ પુરૂષ છે’ એવી ભેદબુદ્ધિએ રહિત તે આ મુક્ત સાધુ-

१ 'तद्गुणगानादौ' इति पाठान्तरम् ।

હેયતયા સમાઃ ॥૩૬॥ મુક્તાનાં બ્રહ્મનિષ્ઠાનાં યથેષ્ટાચરણં પ્રમો ! ।
 ન દોષાયેતિ કતિચિદ્વિદ્વાંસોઽપિ વદન્તિ હિ ॥૩૭॥ ન બ્રહ્મસ્થિ-
 તિમાતાનામક્લ્મ્શસ્પર્શોઽપિ દોષકૃત્ । સ્ત્રીણાં સમ્ભાષણે તર્હિ કો
 દોષસ્તાદૃશાં ભવેત્ ॥૩૮॥ પ્રદીપ્તવહ્નિતુલ્યા હિ બ્રહ્મનિષ્ઠાસ્તુ
 સાધવઃ । લભન્તે સ્વલુ તત્સામ્યં યેઽન્ન તત્સક્તિનો જનાઃ ॥૩૯॥
 ધનુર્માત્રાન્તરે દૂરાદુપવિશ્ય ચ યોષિતામ્ । પુરઃ કૃષ્ણકથા-
 કીર્તૌ તેષાં દોષોઽન્ન કઃ પ્રમો ! ॥૪૦॥ તાદૃશા યદિ નો કુર્યુસ્ત-
 દ્વાર્તા યોષિતાં પુરઃ । અધર્માદ્વાપિ તદ્રક્ષાં તદા સ્ત્રીણાં ગતિસ્તુ
 કા ॥૪૧॥ મુમુક્ષવઃ સાધકા યે તત્કથાસ્તે તુ સત્પતે ! । યોષિતાં

ઓને સ્ત્રીઓની આગળ સદ્ગુણ કથનાદિકમાં (સદુપદેશ વિધાનાદિકમાં)
 શો દોષ છે ? અમોને તો એમાં કોઈ પણ દોષ જણાતો નથી ॥૩૬॥
 વળી હે પ્રભો ! કેટલાક વિદ્વાનો પણ ‘બ્રહ્મનિષ્ઠ મુક્તોને યથેષ્ટાચરણ
 દોષ માટે નથી’ એમ કહે છે. (માટેજ ‘વાણિજ્યં નિર્વિષ્ય જ્ઞાત્ર્યેન તિષ્ઠા-
 સેત્’ આ શ્રુતિ પણ વાટકી આવે છે. તે આ શ્રુતિ કામચાર કામવાદ
 કામલક્ષરૂપ બાળભાવનું વિધાન કરે છે) ॥૩૭॥ માટેજ તેવા બ્રહ્મનિષ્ઠ
 મુક્ત સાધુઓને સ્ત્રીઓના અંગનો સ્પર્શ પણ દોષને માટે નથી એમ જણાય
 છે. તો સ્ત્રીઓની સાથે સંભાષણમાં તેમને શો દોષ થાય ? કોઈ પણ દોષ
 નજ થાય ॥૩૮॥ કારણ કે તે બ્રહ્મનિષ્ઠ સાધુઓ તો પ્રદીપ્ત અગ્નિ તુલ્ય
 તેજસ્વી છે. માટેજ લોકમાં જે જનો તેવા સાધુઓનો પ્રસંગ કરે છે
 તે બીજાઓ પણ તેમના સમાન ભાવને નિશ્ચે પામે છે ॥૩૯॥ તો હે પ્રભો !
 લોકમર્યાદાના સંરક્ષણ માટે ચાર હાથ પરિમિત દૂર પ્રદેશમાં બેસીને,
 સ્ત્રીઓને સંસ્કૃતિસમુદ્રથડી તારવામાટે તેમની આગળ ભગવત્કથાનું
 પ્રીર્તન તે આ મુક્ત સાધુઓને દોષને માટે કેમ થાય ? તેમાં કિંચિત્ પણ
 દૂષણ અમોને જણાતું નથી ॥૪૦॥ તેવા મુક્ત સંતોપણુ આપની આજ્ઞાને
 અનુસારે જો સ્ત્રીઓની આગળ ભગવદ્વાર્તા ન કરે કે અધર્મમાર્ગ પ્રવૃત્તિ
 થકી સ્ત્રીઓનું રક્ષણ પણ ન કરે તો સ્ત્રીઓની ગતિ શી ? કઈ રીતિથી
 તેમનો સંસ્કૃતિ થકી સમુદ્ધાર થાય ? ॥૪૧॥ હે સત્પતે ! અનિબ્ધન

પુરતો નૈવ કુર્યુઃ સ્વત્રતમઙ્ગતઃ ॥૪૨॥ સ્ત્રૈણા યે સાધુવેષાશ્ચ ચર-
ન્ત્યૈકાકિનો ભુવિ । તે તુ વાર્તાઃ પ્રકુર્વન્તિ નારીણાં પુરતઃ
સ્વયમ્ ॥૪૩॥ તેભ્યસ્તુ ક્વાપિ તા નૈવ શૃણ્વન્તિ તત્કથા અપિ ।
જાનન્ત્યેવ યતસ્તાસ્તાન્ સ્ત્રૈણાન્ધૂર્તાનિતિ પ્રભો ! ॥૪૪॥ તસ્મા-
ત્સ્ત્રીણુ કૃપાં કૃત્વા કૃષ્ણભક્તિવિવૃદ્ધયે । મુક્તાંસ્તદગ્રે તદ્વાર્તાં
કર્તુમાજ્ઞાપય પ્રભો ! ॥૪૫॥ બ્રહ્મચર્યં હ્યષ્ટવિધં યત્ત્વયાત્ર પ્રકીર્તિ-
તમ્ । મુક્તાનાં તાદૃશાનાં તદસ્તુ સત્ત્વિધં હરે ! ॥૪૬॥ સુવ્રત
ઉવાચ—ઇતિ સમ્પ્રાર્થિતો લોકૈઃ કલ્યાણાયૈવ યોષિતામ્ । સર્વ-
ધર્મરહસ્યજ્ઞઃ પ્રોવાચેતિ હસન્ હરિઃ ॥૪૭॥ શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—

યોગવાળા મુમુક્ષુઓના પ્રતિ તો આ નિયમ (સ્ત્રીઓની આગળ કૃષ્ણકથા
વાર્તા નહિ કરવાનો) આવશ્યક છે, કેમકે તેઓ અજીતેન્દ્રિય હોવાથી
અમળાઓ આગળ સદુપદેશમાટે પ્રવર્તતાં પણ તેમના મતનો વિલંગ થાય
છે ॥૪૨॥ જે સ્ત્રીલંપટો આ લોકમાં ઉપરથી સાધુસમાન વેષ ધારીને
માર્ગે માર્ગે એકાએકી રખડતા ફરેછે. તેતો અમળાઓની આગળ સ્વયં
ઉત્સાહપૂર્વક ભગવત્કથાને કરેછે, તેમના થકી તો આ આપના આશ્રય-
વાળી અમળાઓ ભગવદ્વાર્તાને પણ ક્યારેય પણ નથીજ શ્રવણ કરતી.
કેમકે હે પ્રભો ! તે સ્ત્રીઓ તે સ્ત્રીલંપટ ધૂર્તોની દુઃશીલતાને સારીરીતે જાણેજ
છે ॥૪૩-૪૪॥ હે પ્રભો ! માટે આ આપના આશ્રયવાળી અમળાઓ ઉપર
કૃપા કરીને ભગવદ્ભક્તિની વિવૃદ્ધિમાટે તેમની આગળ ભગવદ્વાર્તા કર-
વાની તે આ નિષ્પન્ન યોગવાળા મુક્ત સાધુઓને આપ આજ્ઞા આપો ॥૪૫॥
હે હરે ! તમોએ અહીં જે આઠ પ્રકારનું બ્રહ્મચર્યવ્રત પાળવાનું કહ્યું તે
તેવા મુક્તપ્રાય સાધુઓને એક ભાષણ વિના ખીજું સાત પ્રકારનું રહો ॥૪૬॥

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! એરીતે હરિભક્ત લોકોએ નારી-
ઓના કદયાણુમાટેજ પ્રાર્થના કરેલા ભગવાન્ શ્રીહરિ સમ્પ્રજ્ઞાસ્ત્રવિરૂદ્ધ
યુક્તિના શ્રવણથી હસતા થકા ધર્મરહસ્યાનુસારી વચન બોલ્યા. આ
ભગવાન્ સર્વજ્ઞ હોવાથી એમને અવિદિત કિંચિત્ પણ ધર્મરહસ્ય નથી
॥૪૭॥ શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તાઃ ! તમો સર્વે નરનારી હરિ-

શૃણ્વન્તુ મો નરાઃ સર્વે સ્ત્રિયશ્ચ મુનયસ્તથા । કલ્યાણં સ્યાદથા
સ્ત્રીણાં તમુપાયં વદામિ વઃ ॥૪૮॥ યથા કૃષ્ણં શ્રિતા નાર્યસ્તત્ક-
થામપિ કહિંચિત્ । પુંસઃ કુયોગિનો વક્ત્રાન્ન શૃણ્વન્તિ હિતામપિ
॥૪૯॥ તથૈવ મુક્તપુરુષમુખાદપિ કથા હરેઃ । સ્વાતન્ત્ર્યેણ ન વૈ
શ્રવ્યા સ્ત્રીભિઃ કાપિ વિના નરાત્ ॥૫૦॥ સ્ત્રીણામેવ પુરો મુક્તઃ
કુર્યાન્નેતત્કથામપિ । ત્યાગિધર્મચ્યુતઃ સઘઃ સ ભવેન્નાત્ર સંશયઃ
॥૫૧॥ તસ્ય સ્ત્રૈણસ્ય તુ મુખાચ્છૃણુયાદ્યા ચ તત્કથાઃ । સાપિ
સ્વાન્નશ્યતે ધર્માત્તતો યાત્યધમાં ગતિમ્ ॥૫૨॥ મહાન્તં પ્રાપ્નુતોઽ-
નર્થં મહાપાતકિનો હિ તૌ । અબ્રવીદિતિ માં પૂર્વં શ્રીરામાનન્દ

જનો તથા મુનિજનો સાવધાન મનથી સાંભળો. જે ઉપાયથી સ્ત્રીયોનું
પણ કલ્યાણ થાય તે ઉપાય તમોને કહું છું ॥૪૮॥ શ્રીકૃષ્ણના સમાશ્રય-
વાળી આ નારીઓ પોતાના હિતને કરનારી પણ ભગવત્કથાને જેમ
સ્ત્રીલંપટ પુરૂષના મુખથી ક્યારેય પણ સાંભળતી નથી તેમજ (મુમુક્ષુ
પુરૂષના મુખથી પણ પુરૂષસમવાય વિના કેવળ સ્ત્રીસમવાયમાત્રમાં
તે સ્ત્રીઓએ ભગવત્કથા નજ સાંભળવી) મુક્તપ્રાય નિષ્પન્નયોગી પુરૂષ
થી પણ પુરૂષ વિના સ્વતંત્રપણે સ્ત્રીઓએ ભગવત્કથા ક્યારેય પણ નજ
સાંભળવી. યદ્યપિ આ નિષ્પન્નયોગી છે તથાપિ સ્ત્રીમાત્ર સમવાયમાં તો
કદાચિત્ ધર્મમાર્ગ થકી પ્રસ્ખલન થાય પણ ખરું. (પૂર્વે અનેક નિષ્પન્ન
યોગીઓ પ્રમદાપ્રસંગથી વાસનાનો ઉદ્બોધ પામીને નિઃશ્રેયસમાર્ગ થકી
પરિભ્રષ્ટ થએલા સંભળાય છે, માટે તેમના પ્રત્યેપણ આ નિયમનો
આદેશ અમો કરીએ છીએ કે-પુરૂષસમાજ વિના કેવળ સ્ત્રીસમાજમાં
હિતકારી પણ ભગવત્કથા તે મુક્ત સાધુઓએ ન કરવી) ॥૪૯-૫૧॥
ધર્મપથ થકી પ્રસ્ખલિત થએલા, સ્ત્રીલંપટ, ક્રમેક્રમે રાગ જેને વધતો
જાય છે એવા પુરૂષના ભગવત્કથાના શ્રવણભિષે કરીને પ્રવૃદ્ધિ પામતા
પ્રસંગથી નિઃશ્રેયસમાર્ગમાં પ્રવર્તેલી જીતેન્દ્રિય એવી પણ નારી અવશ્ય
ક્ષોભ પામીને પોતાના ધર્મથી પ્રચ્યુતિ પામીને અધમ ગતિને પામે
છે ॥૫૨॥ તેવી સ્ત્રી અને તેવો મુક્ત સાધુ મુમુક્ષુભાવથી ભ્રષ્ટ થતાં

ઉદ્ભવઃ ॥૫૩॥ इयं वातैवमेवास्ति नास्ति कोऽप्यत्र संशयः । पुंसः
स्त्री च पुमान्नार्या बुद्धिभ्रंशस्य कारणम् ॥५४॥ पूर्वं हि बहवो
मुक्ताः पुमांसश्च स्त्रियोऽपि च । अन्योन्यस्य प्रसङ्गेन भ्रष्टा याता
अधोगतिम् ॥५५॥ स्त्रीप्रसङ्गो न कर्तव्यो मुक्तेनापि कदाचन ।
श्रीमद्भागवतोक्तानि पद्यान्यत्र वदामि वः ॥५६॥ सङ्गं न कुर्या-
त्प्रमदासु जातु योगस्य पारं परमारुरुक्षुः । मत्सेवया प्रतिल-

વિષયાસક્ત થઈને, મહાપાતકના ફળભૂત મહા અનર્થને નિશ્ચે પામે છે. એમ પૂર્વે ઉદ્ભવાવતાર શ્રીરામાનંદસ્વામીના મુખથી એમોએ સાંભળ્યું છે. (બ્રહ્મનિષ્ઠોએ આળલાવે વર્તવું એમ જે શ્રુતિ કહે છે તે સત્ય છે, પરંતુ તે આળપણું અમાનિત્વાદિકરૂપ લેવું પણ કામચારાદિકરૂપ ન લેવું. માટેજ છાંદોગ્યમાં આઠાયણ ઉપસ્થિત મુનિની આખ્યાયિકામાં શ્રુતિ બ્રહ્મનિષ્ઠોને પણ કામલક્ષણાદિકનો પ્રતિષેધ કરે છે અને આપત્કાળમાં કેવળ શુભિતરક્ષણ માટે જે ક્રોધનાથથી અન્નલક્ષણ-માત્રની અભ્યનુસાર કરે છે) ॥૫૩॥ નરને નારીજ અને નારીને નરજ મુમુક્ષાનુકૂળ વિવેકવિનાશનું કારણ છે. (પુરૂષનું કે પ્રમદાનું પરસ્પર સન્નિધિમાત્ર પણ મુમુક્ષાવિરોધી છે) આ વાર્તા એમજ છે. એમાં સંશયલેશ પણ નથી ॥૫૪॥ પૂર્વે પણ બહુ મુક્તપ્રાય પુરૂષો અને તેવી પ્રમદાઓ પણ પરસ્પર પ્રસંગથી મોક્ષમાર્ગ થકી ભ્રષ્ટ થઈને અધોગતિને પામી ગઈ છે, માટે મુક્ત-નિષ્પન્ન યોગિએ પણ પ્રમદાપ્રસંગ ક્યારેય પણ નજ કરવો. આ આખતમાં શ્રીમદ્ભાગવતમાં કહેલા શ્લોકો ઉદાહરણ તરીકે તમોને કહી સંભળાવું છું ॥૫૫-૫૬॥ જે યોગના પરં પારને (નિષ્પન્ન સમાધિપણારૂપ) પામવા વાંછતો હોય (મુમુક્ષુ) અને જે પરમ પ્રેમરૂપ મારી સેવાથી પ્રતિલબ્ધાત્મલાલ-આત્મસ્વરૂપને સાક્ષાત્ કરી રહ્યો હોય કે આત્મલાલને પામ્યો હોય (મુક્ત) (સર્વના શેષી સર્વના મુહૂર્ત સર્વના અંતરાત્મા આનંદમય પરંબ્રહ્મ પરમાત્માના સેવન થકી ખીજે કોઈ શેષભૂત (દાસ) શુવાત્માને સ્વાસાધારણ આત્મલાલ છેજ નહિ) તે બન્નેએ પ્રમદાનો સંભાષણાદિ પ્રસંગ ક્યારેય પણ નજ

ઘાત્મલાભો વદન્તિ યા નિરયદ્વારમસ્ય ॥૫૭॥ યોષિદ્ધિરણ્યામ-
રણામ્બરાદિદ્રવ્યેષુ માયારચિતેષુ મૂઢઃ । પ્રલોભિતાત્મા હ્યુપભો-
ગવુચ્ચા પતન્નવચ્ચશ્યતિ નષ્ટદષ્ટિઃ ॥૫૮॥ માત્રા સ્વસ્તા દુહિત્રા વા
ના વિવિક્તાસનો ભવેત્ । બલવાનિન્દ્રિયગ્રામો વિદ્વાંસમપિ કર્ષતિ
॥૫૯॥ તસ્માજ્ઞિતસ્ય મનસો વિશ્વાસેન કદાચન । મુક્તો ન કુર્યા-
ત્સ્ત્રીસક્તં પુંપ્રસક્તં તથાઽવલા ॥૬૦॥ મદાજ્ઞાપિ ન મન્તવ્યા સ્ત્રી-
પ્રસક્તો ભવેદ્યયા । મુક્તૈરપિ તથા સ્ત્રીભિઃ પુંપ્રસક્તો ભવેદ્યયા
॥૬૧॥ મક્તા ! ભવદ્ધિર્યત્તૂકં પ્રદીતાનલસન્નિભાઃ । મુક્તાઃ સન્તીતિ

કરવો. કારણકે જે પ્રમદાઓ આ મુમુક્ષુ મુક્તને પણ નરકપ્રાપ્તિના ઉઘાડા
દ્વારભૂત (અનિષ્ટદ્વાર) છે એમ ઋષિઓ કહે છે (આ તૃતીયસ્કંધમાં
કપિલદેવનું વચન છે) ॥૫૭॥ જે આ નારી અને તેનાં સુવર્ણમય વિભૂ-
ષણો વસ્ત્રો વિગેરે ગુણમયી માયાએ પ્રકટપેલાં છે તેમાં આત્મતત્ત્વને
નહિ જાણનારો મૂઢ જન મનથી પ્રલોભ પામતાં વિનષ્ટ વિવેકવાળો થઇને,
ઉપલોચ્ય બુદ્ધિથી પતંગીયો પ્રદીપ્ત વહ્નિમાંજ જેમ એમ સ્વયં પડીને
પ્રણાશ પામી જાય છે (આ એકાદશમાં દત્તાત્રેયમુનિનું વચન છે) ॥૫૮॥
સત્ અસતના વિવેકે સંપન્ન એવો પણ જન એકાંત પ્રદેશમાં પોતાની
માતા કે બહેન કે દીકરીની પણ સાથે નજ બેસે. કારણકે ચક્ષુરાદિ
ઇન્દ્રિયસમૂહ વિવેકનો વિનાશ કરીને વિદ્વાનને પણ પોતાના વશમાં લઈ
લે છે, કેમકે ઇન્દ્રિયો બહુ બળવાન છે, ‘ઇન્દ્રિયાણિ પ્રમાથીનિ હરન્તિ
પ્રસન્નમં મનઃ’ એમ ગીતામાં કહ્યું છે ॥૫૯॥ આવા વચનનું પ્રમાણ છે
તો મન જીત્યું હોય તો પણ ‘જીતેલું મન મારે વશવર્તી છે’ એમ ક્યારેય
નજ વિશ્વાસ રાખે. મારે મુક્તપ્રાપ્ત એવો પણ પુરૂષ પ્રમદાપ્રસંગને ક્યારેય
પણ નજ કરે. તેમજ મુક્તપ્રાપ્ત પ્રમદાપણ પુરૂષપ્રસંગને ક્યારેય નજ
કરે ॥૬૦॥ જે કદાચિત્ મારીજ આજ્ઞા પુરૂષને પ્રમદાપ્રસંગ કરવાની કે
પ્રમદાને પુરૂષપ્રસંગ કરવાની થાય તો તેપણ મારી આજ્ઞા મુક્તપ્રાપ્ત
નરનારીઓએ પણ ન માનવી (આતો દુઢતા કરવા છે, કેમકે એમની એવી
આજ્ઞા ઘટેજ નહિ) ॥૬૧॥ હે ભક્તા ! ‘બ્રહ્મદર્શી આત્મારામ મુનિઓ

તત્સજ્જ્ઞસ્તાસાં ભવતિ મુક્તયે ॥૬૨॥ તત્ત્વાચારવિરુદ્ધં હિ સતાં
લોકે ચ ગર્હિતમ્ । નિન્દિતં વેદશાસ્ત્રેષુ તન્મતં મહતાં ન ચ
॥૬૩॥ મુક્તપ્રસજ્ઞો નારીણાં મુક્તિહેતુરિદં વચઃ । એકસિદ્ધેવ શ્રી-
કૃષ્ણે નિત્યમુક્તે હિ સમ્ભવેત્ ॥૬૪॥ કૃષ્ણં વિના તુ મર્યાદા વૈદિકી
યેન યેન ચ । ડલ્લજ્ઞિતા સ સોઽધ્યાપિ લોકે વેદે ચ નિન્દ્યતે
॥૬૫॥ બ્રહ્મશક્કરશક્રાશ્ચ શશાઙ્કાઙ્ગિરસાદયઃ । કામાદુલ્લજ્ઞય
મર્યાદાં વૈદિકીં ગર્હ્યતાં ગતાઃ ॥૬૬॥ અસ્તુ પ્રસજ્ઞો દૂરેઽયં વીક્ષા-
માત્રમપિ સ્ત્રિયાઃ । મુક્તાનામપિ સિદ્ધાનાં પાતિત્યાયૈવ જાયતે

પ્રદીપ્ત અગ્નિતુલ્ય તેજસ્વી હોવાથી તેમનો સમાગમ સ્ત્રીયોની મુક્તિ
માટે કલ્યાય છે' એમ જે તમોએ કહ્યું તે તો શ્રુતિ સ્મૃતિ સદાચાર
વિરુદ્ધ અને લોકનિદિત છે. તે આ વચન મહાપુરુષોને સંમત છેજ નહિ
॥૬૨-૬૩॥ 'મુક્તપ્રસંગ નારીઓની મુક્તિ માટે છે' આ વચન સર્વા-
ન્તરાત્મા, સર્વકારણકારણ, આનંદમય, લોકાનુગ્રહ માટે માનુષ્ય નાશ્વ-
ધારી રહેલા નિત્યમુક્ત એક શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્મા વિષેજ શોભે છે, કેમકે
નારીઓ પણ તેમના પ્રસંગથી મુક્તિને પામી ગઈ છે. તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન
સમસ્ત ઇતર થકી વિલક્ષણ આનંદમય છે. તેમને વિષે સ્ત્રીયોનો જે
પ્રસંગ હતો તે વિલક્ષણ પ્રેમાનુબંધરૂપ, પરભક્તિશબ્દવાચ્ય અને
મુનિઓને પણ અગમ્ય હતો ॥૬૪॥ લૌકિક પુરુષમાં તો તે આ વચન
લોક વેદ વિરુદ્ધ છે. એક કૃષ્ણ વિના જેજે જીવે કે ઇશ્વરે વૈદિકી મર્યાદા
ઉલ્લંઘન કરી છે તેતે જીવ ઇશ્વર પણ અધ્યાપિ લોકમાં અને વેદમાં તેનાં
તેનાં આખ્યાન કહેવાપૂર્વક નિંદાય છે ॥૬૫॥ જગતના પિતામહ બ્રહ્મા,
વિશ્વના સંહારકર્તા શંકર, જીવનરૂપ જળ વર્ષણથી ત્રિલોકીનો પાળક
ઈન્દ્ર, ઓષધિઓનો અધિપતિ ચંદ્ર, સમસ્ત દેવોના ગુરુ બૃહસ્પતિ, સહસ્ર
વર્ષ પર્યંત જળમાં તપ કરનારા તેજસ્વી સૌભરી ઋષિ વિગેરે અંતઃશત્રુ
કામવશતાથી વૈદિકી મર્યાદાને ઉલ્લંઘન કરીને અતિ નિંદ્યતાને પામી ગયા
છે ॥૬૬॥ માટે તમોએ કહેલો આ સ્ત્રીયોનો સંભાષણસંબંધ દૂરજ રહો,
કેમકે સ્ત્રીયોનું સંદર્શનમાત્ર પણ સિદ્ધ ગતિને પામેલા મુક્તોના પણ પતિ-

॥૬૭॥ યથેષ્ટાચરણં યે તુ ન દોષાય સતામિતિ । વદન્તિ તે તુ
વિજ્ઞેયા મહાપાતકિનો જનાઃ ॥૬૮॥ તસ્માન્મુક્તેષુ શઙ્કાઽપિ યથે-
ષ્ટાચરણસ્ય તુ । ન ક્વાપિ કેનચિત્કાર્યા યત્તે ધર્મસ્ય રક્ષકાઃ
॥૬૯॥ પ્રાપ્તોઽપિ ભક્તિં ચ દઢાત્મનિષ્ઠાં મુક્તોઽપિ ભક્તા ! વનિતા-
પ્રસન્નાત્ । અષ્ટો ભવેત્સ્ત્રી ચ તથાવિધાપિ અષ્ટા ભવેદેવ નરપ્ર-
સન્નાત્ ॥૭૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે તૃતીયપ્રકરણે
વૃત્તાલયદોલોત્સવે જનશિક્ષાયાં સદસદ્વક્ષણેષુ મુક્તાનાં યથેષ્ટાચરણનિવેધનિરૂ-
પણનામૈકોનષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૫૯॥

શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—મુક્તોઽપિ પુરુષો યસ્તુ પ્રાપ્તઃ સિદ્ધદશા-
મિહ । સ્ત્રીભ્યસ્તેનાપિ મેતવ્યમન્યથા પતિતો ભવેત્ ॥૧॥ અયં
પુમાનિયં સ્ત્રીતિ મેદદદ્વિર્ન યસ્ય ચ । સ્ત્રીસન્નાઙ્ગશ્યતે સોઽપિ

તપણા માટે કલ્પાય છે. એમ સતે જે જનો 'મુક્ત સાધુઓને સ્વચ્છંદા-
ચરણ દોષપ્રાપ્તિ માટે નથીજ થતું' એમ કહે છે તે તો પાતકિઓના
અગ્રેસરો છે ॥૬૭-૬૮॥ માટે 'મુક્તપ્રાય આત્મનિષ્ઠોમાં યથેષ્ટાચરણ
દોષ માટે નથી' એવી સંભાવનામાત્ર પણ ક્યારેય પણ કોઈએ પણ
નજ કરવી. કેમકે તેઓ તો ધર્મના રક્ષણ માટે પ્રવર્તેલા છે પણ અધ-
ર્મના આચરણ માટે નહિ ॥૬૯॥ હે ભક્તાઃ ! માટે અમારો તો આજ
મત છે કે-દૃઢ આત્મનિષ્ઠાને પામેલો પણ મુક્ત જન પણ વનિતાના પ્રસં-
ગથી ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે તથા તેવી મુક્ત નારી પણ પુરૂષના પ્રસંગથી
ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે ॥૭૦॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે
વૃત્તાલયદોલોત્સવે જનશિક્ષાયાં સદસદ્વક્ષણેષુ મુક્તાનાં યથેષ્ટા-
ચરણનિવેધનિરૂપણનામૈકોનષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૫૯॥

અધ્યાય ૬૦ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તજનો ! લોકમાં સિદ્ધદશાને
પામેલા પણ મુક્ત પુરૂષોએ સ્ત્રીપ્રસંગ થકી બહુ ભય પામવો. અન્યથા—

૧ આ અધ્યાયમાં નારદપર્વતની સ્ત્રીપ્રસંગ થકી પ્રાપ્ત થએલી દુર્દશા વર્ણવી છે.

ઋણ્યશ્ચક્ર ઋષિર્યથા ॥૨॥ ઋણ્યશ્ચક્રકથા સર્વેઃ શ્રુતાઽસ્ત્યેવ તતો
જનાઃ ! । વર્તિતવ્યં સાવધાનૈર્મુક્તૈરપિ મુમુક્ષુભિઃ ॥૩॥ મદાજ્ઞયા
વા ધર્મસ્ય રક્ષાર્થમપિ કહિંચિત્ । સ્ત્રીપ્રસન્નો ન કર્તવ્યો મુક્તે-
નાપિ મનીષિણા ॥૪॥ મુક્તાનામાત્મનિષ્ઠાનામપિ રૂપવચવેક્ષણમ્ ।
સ્વસ્થિતેર્ભ્રંશકં જ્ઞાત્વા ત્યાજ્યં તત્સર્વથા બુધેઃ ॥૫॥ અત્રેતિહાસં
પ્રાચીનં સર્વં શૃણ્વન્તુ સાદરમ્ । મુક્તાવપિ યથા ક્ષિપ્તૌ પુરા
નારદપર્વતૌ ॥૬॥ પર્વતૌ નારદશ્ચોભૌ પુરા સ્વસ્ત્રીયમાતુલૌ । બ્રહ્મ-
નિષ્ઠાવૃષી સિદ્ધૌ પુણ્યક્ષેત્રાણિ ચેરતુઃ ॥૭॥ તાવેકદામ્બરીષસ્ય
વિષ્ણુભક્તસ્ય ભૂપતેઃ । ગૃહમાજગમતૂ રત્નૈર્વિવિધૈરુપશોભિતમ્ ॥૮॥

જે લાય ન રાખે તો તેઓનું પતન થાય. જેને 'આ પુરૂષ છે આ સ્ત્રી છે'
એવી વિભેદ દૃષ્ટિ ન હોય એવો પણ મુક્તપ્રાપ્ત પુરૂષ સ્ત્રીસંગથી ઋણ્યશ્ચક્ર
ઋષિની પેઠે બ્રહ્મચર્યવ્રત થકી બ્રહ્મ થાય છે. હે જનાઃ ! ઋણ્યશ્ચક્રની કથા
તો માણાવદરમાં જન્માષ્ટમીના મહોત્સવ ઉપર આવેલા તમો સર્વેને સભામાં
મેં કહેલી તમોએ સાંભળેલી સુપ્રસિદ્ધ છે. તો મુમુક્ષુઓ (નહિ નિષ્પન્ન યો-
ગવાળા) અને મુક્તો (નિષ્પન્ન યોગવાળા) એ પણ નારીપ્રસંગ પરિભ્રામકાદિ
નિયમમાં સાવધાન વર્તવું (કાળજી રાખવી) ॥૧-૩॥ આત્મજ્ઞાનમાં નિષ્ઠા-
વાળા, વિષય સંબન્ધે રહિત, વિજીત મનવાળા, મુક્તપ્રાપ્તેપણુ મારી છદ્દ-
દેવની આજ્ઞાથી કે નારીપરિપાલ્ય ધર્મની રક્ષામાટે પણ ક્યારેયપણુ નારી-
પ્રસંગ ન કરવો-મુક્તેપણુ નારીપ્રસંગ પરિહારરૂપ આ નિયમ અવશ્ય આ-
દરણીય છે ॥૪॥ સ્ત્રીયોના કરચરણાદિ અવયવોનું નિરીક્ષણમાત્ર પણ આ-
ત્મનિષ્ઠ મુક્તોને પણ સ્વસ્થિતિ (આત્મનિષ્ઠા) થકી બ્રહ્મ કરે છે, એમ
જાણીને મદાશ્રિત વિવેકી જનોએ સર્વ પ્રકારે તેનો પ્રસંગ પરહરવો. આ
મેં કહેલા અર્થમાં પૂર્વે સ્ત્રીપ્રસંગ થકી મહા કલેશને પામેલા મુક્ત એવા
પણુ નારદ પર્વતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ સાવધ મનથી તમો સર્વે સાંભળો
॥૫-૬॥ પૂર્વે મામા ભાણેજનો સંબન્ધ ધરાવતા નારદપર્વત બન્ને બ્રહ્મનિષ્ઠ
સિદ્ધર્ષિઓ પુણ્ય ક્ષેત્રોમાં વિચરતા વિચરતા કદાચિત્ વિષ્ણુભક્ત અંબરીષ
ભૂપતિના વિવિધ રત્નોવડે સુશોભિત લવન પ્રત્યે આન્યા ॥૭-૮॥

પૂજિતૌ તેન રાજા તૌ વિવિધૈરુપચારકૈઃ । તર્પિતૌ પરમાન્નેન
સુસ્થેનૈવ નિષેદતુઃ ॥૯॥ તસ્ય રાજ્ઞોઽભવત્કન્યા જયન્ત્યાહ્યા
સુલોચના । રુપેણાપ્રતિમા ભૂમૌ શીલલક્ષણશાલિની ॥૧૦॥ તસ્યા
યોગ્યં વરં પ્રદુઃ ભૂપતિઃ સ તુ તાવૃષી । નત્વાભિવાદયિત્વા તામુ-
પવિશ્યાન્નવીદિદમ્ ॥૧૧॥ રાજોવાચ—યુવાં હિ જ્ઞાનસમ્પન્નો બ્રહ્મ-
નિષ્ઠૌ તપોધનૌ । નાસ્ત્યેવાવિદિતં કિંચિન્નિલોકીચારિણોર્હિ
મામ્ ॥૧૨॥ પૃચ્છામિ તૌ યુવાં પ્રશ્નમેકં પ્રશ્નવિદાંવરૌ । તચ્છુત્વા
ચોત્તરં વ્રૂતં વિચાર્યૈવ યથોચિતમ્ ॥૧૩॥ જયન્તીસંક્ષિકેયં મે
દુહિતાસ્તિ સુલક્ષણા । નિશ્ચેતું નૈવ શક્નોમિ તસ્યા યોગ્યં વરં
ત્વદ્દમ્ ॥૧૪॥ તસ્માદ્યુવાં કૃપાં કૃત્વા સર્વજ્ઞૌ સર્વસૌખ્યદૌ । યોગ્ય-
મસ્યા વરં વ્રૂતં ચિન્તયા વ્યાકુલં હિ મામ્ ॥૧૫॥ હત્યુક્તૌ તાવૃષી

એટલે તે રાજાએ સવિનય સાદર વિવિધ ઉપચારોવડે પૂજા કરેલા અને દુધ-
પાકાદિ ઉત્તમ અન્નવડે તૃપ્ત કરેલા તે મહર્ષિઓ તે મહારાજાની સન્નિધિમાં
સુખેથી બેઠા ॥૯॥ તે રાજાને જયંતી નામની એક કન્યા સુંદર લોચન-
વાળી, ભૂમિમાં રૂપ-શરીરસૌન્દર્યે કરીને અનુપમ અને શીલલક્ષણે
સંપન્ન હતી ॥૧૦॥ અંબરીષ રાજા જયંતી નામની પોતાની પુત્રીને યોગ્ય
વર પુછવાની વાંછાથી સુખેથી બેઠેલા તે ઋષિઓને પોતે પ્રણામ કરીને
અને તે પુત્રી પાસે તેમને અભિવંદન કરાવીને સ્વયં બેસીને તેમના પ્રતિ
સવિનય એમ બોલ્યા ॥૧૧॥ રાજા કહેછે—તમો બંને ઋષિઓ જ્ઞાન-
સંપન્ન, સદસદ્વિચેતનશીલ, બ્રહ્મનિષ્ઠ તપોધન છો. મારે ત્રિલોકીમાં
છુટથી વિચરતા તે તમારે કિંચિત્ પણ અવિદિત છેજ નહિ. તો પ્રશ્નવિ-
દોમાં વરિષ્ઠ એવા તમોને એક પ્રશ્ન પુછુંછું તેને સાંભળી વિચારીનેજ યથો-
ચિત ઉત્તર આપવાને આપ યોગ્ય છો ॥૧૨-૧૩॥ આ મારી દીકરી
રૂપ લાવણ્ય શીલે સંપન્ન જયંતી નામની છે. એને યોગ્ય એવા વરનો વિનિ-
શ્ચય કરવા હું તો સમર્થજ નથી ॥૧૪॥ સમુચિત વર શોધનની ચિંતાથી
હું બ્યાકુળ છું. તમો તો સર્વજ્ઞ તપોધન સર્વ લોકસંચારી સર્વસુખપ્રદ
છો. તો મારી ઉપર કૃપા કરીને મારી સુતાને સમુચિત વરનો વિચાર

રાજા તાં દૃષ્ટ્વૈવ વિમોહિતૌ । સુલક્ષણાં ચ ચાર્વકીં કામયામા-
સતુઃ સ્વયમ્ ॥૧૬॥ પ્રાર્થયામાસતુર્મૂપં નિર્લજ્જૌ કામમોહિતૌ ।
આવાભ્યાં દેહિ તે કન્યાં શ્રેયસ્તવ ભવિષ્યતિ ॥૧૭॥ તયોરિતિ
વચઃ શ્રુત્વા ભૂપતિઃ સ તુ વિસિતઃ । કિંચિદ્વિચાર્ય તાવાહ
જાનન્નૈષ્ટિકતાં તયોઃ ॥૧૮॥ રાજોવાચ—બ્રહ્મનિષ્ઠૌ યુવાં રુચાતૌ
નૈષ્ટિકબ્રહ્મચારિણૌ । કન્યાં વૃણીથો મે યત્તદ્વિનોદો વા કૃતં વચઃ
॥૧૯॥ તાવૂચતુઃ—બ્રહ્મચર્યં ચ ગાર્હસ્થ્યં વનિત્વં મિશ્રુતા તથા ।
ભગવત્પ્રીતયે નાસ્તિ ભક્તિમેકાં દદાં વિના ॥૨૦॥ યસ્મિન્કસ્મિ-

કરીને તમો કહો ॥૧૫॥ હે લક્ષ્મણ ! એરીતે અંબરીષ રાજાએ કહેલા તે
ઋષિઓ તે જયંતીને બોધને વિમોહિત થતાં, તપોધનતાને વિસારી
દધને અને બ્રહ્મનિષ્ઠાને છોડી દધને, શુભ લક્ષણવાળી, રૂપાનુરૂપ અવયવ-
વાળી તે કન્યાને પોતેજ પરણવા ઇચ્છ્યા ॥૧૬॥ ત્યારપછી કન્યાના
દર્શનમાત્રથી ઉદ્ભવેલા કામવેગથી વિમોહિત થએલા, ખાટેજ લગ્નવર્ણત
થએલા તે બન્નેય મુનિઓ એક સાથેજ ભૂપતિની એવી પ્રાર્થના પણ કરવા
લાગ્યા કે—હે રાજા ! તમારી આ કન્યા અમોને આપો. તેણે કરીને તમારું
શ્રેય થશે ॥૧૭॥ હે લક્ષ્મણનો ! આવું નારદ પર્વતનું વચન સાંભળીને તે
રાજા વિસ્મય પામીને તેમની નૈષ્ટિકતાને જાણીને, કિંચિત્ કાળ વિચાર
કરીને તેમના પ્રતિ એમ બોલ્યા ॥૧૮॥ રાજા કહેછે—તમો તો નૈષ્ટિક
બ્રહ્મચારીપણે અને બ્રહ્મનિષ્ઠપણે પ્રજ્યાતિ પામેલા છો. તથાપિ મારી
કન્યાને પરણવાનું કહો છો, તો આ શું વિનોદવચન છે ? કે સત્ય છે ?
તે કહો ॥૧૯॥ એરીતે રાજાએ પુછેલા તે ઋષિઓ બોલ્યા કે—હે રાજા !
સાવધાન મનથી તમો સાંભળો. એક આશ્રમ થકી બીજા આશ્રમમાં જવું
તે શું ધર્મવિરૂદ્ધ છે ? અને તેથી ભગવાનનું પ્રીણુન શું ન થાય ? અને
તે શું મોક્ષમાર્ગમાં ઉપરોધ કરનારું છે ? (નથીજ) સર્વ આશ્રમને
બ્રહ્મવિદ્યામાં અધિકાર છે. ભગવાનની પ્રીતિમાટે તો કોઈ આશ્રમવિશેષ
સમર્થ નથી. કિંતુ દૃઢ ભક્તિજ એક છે. તેના વિના બ્રહ્મચર્યાશ્રમ કે
ગૃહસ્થાશ્રમ કે વાનપ્રસ્થાશ્રમ કે સંન્યાસાશ્રમ ભગવત્પ્રીતિમાટે કારણ

નાશ્રમે વા સ્થિત્વા ભગવતો યશઃ । ગાતવ્યં મોક્ષમિચ્છન્નિસ્તેન
તુષ્યત્યધોક્ષજઃ ॥૨૧॥ ઇતાવત્કાલપર્યન્તં બ્રહ્મચર્યેણ તદ્યશઃ ।
વર્ણિતં કીર્તયિષ્યાવો ગાર્હસ્થ્યેનાથ ભૂપતે ! ॥૨૨॥ નિઃસંશય-
સ્તતો વિદ્ધિ રાજન્ ! નિશ્ચય આવયોઃ । કન્યાયા ગ્રહણેઽસ્તીતિ
દેહિ નૌ ત્વં સુખી ભવ ॥૨૩॥ વાક્યં શ્રુત્વેતિ રાજાપિ કામમૂઢ-
ધિયોસ્તયોઃ । શાપમીતોઽથ તાવાહ ચિન્તાવ્યાકુલમાનસઃ
॥૨૪॥ રાજોવાચ—એકા કન્યા મદીયેયં યુવાં દ્વાવિચ્છયશ્ચ તામ્ ।
લોકશાસ્ત્રવિરુદ્ધં તદ્દાનં કુર્યામહં કથમ્ ॥૨૫॥ એકસ્ય ભાર્યે દ્વે
દૃષ્ટે નૈકા ભાર્યા દ્વયોઃ ક્વચિત્ । વરિષ્યતિ તતઃ કન્યા સ્વયમેવે-
પ્સિતં વરમ્ ॥૨૬॥ પ્રાતઃ સ્વયંવરં યાસ્યાઃ કારયિષ્યામિ નિશ્ચિ-

નથીજ. તો મોક્ષની આકાંક્ષાવાળા જનોએ યથાર્થિ યથાધિકાર જે કોઈ
એક આશ્રમમાં રહીને તે આશ્રમ ધર્મોનું નિષ્કામભાવે અનુષ્ઠાન કરવાની
સાથે ભક્તિપૂર્વક ભગવાનનું યશ ગાયા કરવું. તેણે કરીને ભગવાન પ્રસન્ન
થાય છે ॥૨૦-૨૧॥ હે ભૂપતે ! આટલા કાળપર્યંત બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં
રહીને અમોએ ભગવાનનું યશોગાન કર્યું. હવે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહીને
તેમનુંજ યશોગાન કરીશું. તો અમોને ગાર્હસ્થ્યમાં મોક્ષમાર્ગનો ઉપ-
રોધ લેશથી પણ દેખાતો નથી. માટે હે રાજન્ ! અમારે તમારી કન્યાના
બ્રહ્મણમાં રૂચિ નિશ્ચે છે એમ નિઃસંશય થઈને જાણો. તો અમોને કન્યાદાન
કરીને સમુચિત વરના અલાભની ચિંતાને ત્યાગ કરીને તમો હવે સુખીયા
થઈ જાવ ॥૨૨-૨૩॥ હે ભક્તાઃ ! કામવેગથી વિમુઢ મનવાળા તે નારદ-
પર્વતનું આવું વચન અંબરીષ રાજા સાંભળીને, તેમની અભ્યર્થના અનુ-
ચિત છે એમ જાણે છે તથાપિ તેમના શાપથી લય પામીને ચિંતાથી
મનમાં બહુ વ્યાકુળ થઈને તેમના પ્રતિ બોલ્યા કે—॥૨૪॥ હે ઋષિઓ !
તમો યદ્યપિ અનુલુંઘનીય વર છો તથાપિ મારી આ કન્યા એક છે અને
તેને તમો બનેય જણા ઇચ્છો છો. તો બન્નેને લોકશાસ્ત્રવિરુદ્ધ એક કન્યા-
દાન મારાથી કેમ થાય ? ॥૨૫॥ એક પુરૂષને બે ભાર્યાઓ જેવામાં
આવેછે પણ બે પુરૂષને એક ભાર્યા કોઈપણ સ્થળમાં જેવામાં આવતી

તમ્ । આગન્તવ્યં યુવાભ્યાં ચ તત્ર નારદપર્વતૌ ! ॥૨૭॥ હત્યુક્તૌ
તૌ તતો યાતૌ ચિન્તયન્તૌ ચ તાં હૃદિ । રાજાપિ કારયામાસ
સ્વયંવરસભાં તતઃ ॥૨૮॥ કન્યા કામયતે રૂપં નાન્યદિત્યવધાર્ય
તૌ । તપસા વિકૃતં રૂપં સ્વં રમ્યં કર્તુમૈચ્છતામ્ ॥૨૯॥ તયોર-
પીર્ષ્યા મહતી પરસ્પરમભૂજનાઃ ! । કન્યા વરિષ્યતિ હ્યેકમિતિ
હેતોઃ સકામયોઃ ॥૩૦॥ અન્યસ્ય વિકૃતં રૂપં સ્વસ્ય રમ્યં ભવે-
દિતિ । ગૂઢં સ્વસ્ય ત્વભિપ્રાયં નોચતુસ્તૌ પરસ્પરમ્ ॥૩૧॥ એકૈકં
વચ્ચયિત્વા તૌ ભક્તાભીષ્ટફલપ્રદમ્ । વૈકુણ્ઠે વિષ્ણુમેવેશં રૂપાર્થ
શરણં ગતૌ ॥૩૨॥ તત્રાદૌ નારદો ગત્વા નત્વા સત્ત્વરમચ્યુતમ્ ।

નથી. તો કન્યા પોતેજ વાંછિત વરને વરશે ॥૨૬॥ આવતી કાલે પ્રાતઃ-
કાળમાંજ આ કન્યાનું સ્વયંવરવિધાન નિશ્ચે કરાવીશ. તો હે નારદ ! હે
પર્વત ! તમારે સ્વયંવર મંડપમાં આવવું ॥૨૭॥ હે ભક્તજનો ! આ પ્રકારે
રાજાએ કહેલા તે મુનિઓ પોતપોતાના મનમાં કન્યાનુંજ ચિંતન કરતા
થકા રાજભવન થકી ચાલી નીકળ્યા. તે પછી રાજાએપણુ સ્વયંવર સભા
કરાવી ॥૨૮॥ તે પછી તે નારદપર્વત-‘કન્યા તો રૂપનેજ (સુરૂપ પતિ-
નેજ) ઇચ્છે છે, બીજા ધનાદિકને નથીજ ઇચ્છતી, ‘કન્યા વરયતે રૂપં
માતા વિત્તં પિતા શ્રુતમ્ । બાન્ધવાઃ કુલમિચ્છન્તિ મિષ્ટાન્નમિતરે જનાઃ’
એવું અભિયુક્તવચન છે, અને આપણું રૂપ તો તીવ્ર તપે કરીને વિરૂપ
વર્તે છે, આ રૂપ કોઈપણ પ્રકારે સર્વ થકી પણ સુંદર કરવું’ એમ બન્નેએ
પોતપોતાના મનમાં વિચાર કર્યો ॥૨૯॥ હે જનાઃ ! એના એજ વિચારથી
કામાકાંતમનવાળા તે નારદપર્વતને પરસ્પર અત્યધિક ઇર્ષ્યા એવી આવી
પડી કે-આપણામાંથી એકનેજ કન્યા વરશે એ નિશ્ચયજ છે, તો હું
બીજા શું કરીશ, જે રીતે એને ન વરે કિંતુ મનેજ વરે એવો પ્રયત્ન કરવો,
અમારે મધ્યે માંડેજ રૂપ રમણીય થાય, એનું તો વિકૃત થાય’ એવી
તે બન્નેને પરસ્પર ઇર્ષ્યા આવતાં તે આ પોતપોતાના ગૂઢ આશયને તો
પરસ્પર નહિ પ્રકાશ કરતા થકાજ રહ્યા ॥૩૦-૩૧॥ તે પછી તે ઋષિઓ
અનુપમ રૂપ પામવા માટે એક બીજાને ઠગીને વૈકુંઠ લોકમાં વિરાજમાન

સ્વસ્ય માર્યાસમીહાં તુ ગૂહમાનોઽબ્રવીદિદમ્ ॥૩૩॥ અમ્બરીષસ્ય
કન્યાયા મવિતા શ્વઃ સ્વયંવરઃ । વિનોદાર્થં તત્ર કિશ્ચિદાગતોઽ-
સ્મ્યત્ર યાચિતુમ્ ॥૩૪॥ ભગવન્નય મે રૂપં મવેત્ સ્ત્રીણાં મનોહ-
રમ્ । તપઃકૃશં ચ મે ગાત્રં પુષ્ટં ચ બલવદ્ભવેત્ ॥૩૫॥ સ્વયંવરાત્ત-
થારમ્ય હરે ! સહચરસ્ય મે । વાનરાસ્યેન વૈરૂપ્યં પર્વતસ્ય મવે-
દિતિ ॥૩૬॥ તથાસ્તિત્વતિ હરિઃ પ્રાહ નારદોઽપિ મુનિસ્તદા ।
અનન્નમોહનં રૂપં સદ્યો લબ્ધ્વા ભુવં યયૌ ॥૩૭॥ તાવત્પર્વત
આગત્ય તથૈવાભ્યાર્થયદ્દરિમ્ । સૌરૂપ્યં સ્વસ્ય દેવર્ષેઃ કપ્યાસ્યત્વં

લક્ષ્મણપદ્મ ભગવાન વિષ્ણુને શરણે ગયા ॥૩૨॥ તેમાં પ્રથમ નારદજી
પોતાનું નિકળવું પર્વત ન જાણે એરીતે છાનામાના એકાકી નિકળીને
સત્વર વૈકુંઠ લોકને પામી વિષ્ણુ ભગવાનને પ્રણામ કરીને, પોતાનો જે
કન્યાપરિગ્રહનો મનોરથ છે તેને તો નહિ પ્રકાશ કરતા થકાજ એમ
બોલ્યા કે-॥૩૩॥ હે ભગવન ! અંબરીષ રાજાની કન્યાનો સ્વયંવર
આવતી કાલે થવાનો છે, તેમાં કેવળ ભેગા થએલા રાજાઓના સમ-
વાયમાં વિનોદ-ઉપહાસ માટેજ (ખીજ કોઈપણ કામનાથી નહિ) આ
કિચિત્ યાચના કરવા આપની સમીપે આવ્યો છું ॥૩૪॥ હે હરે ! આ
અવસરમાં તીવ્ર તપવડે બહુ કૃશ થઈ ગએલું આ માંડે શરીર સમગ્ર
નારીજનોના મનને દર્શનમાત્રથી હરનાંડે અને સર્વાંગે સુંદર પુષ્ટ બલિષ્ઠ
થાય. તથા આવતી કાલે સ્વયંવર સમયને સમારંભીને મારા સહચર
પર્વતનું મુખ મર્કટમુખાકાર થાય. આવી યાચના કરવા હું અત્ર આવ્યો
છું ॥૩૫-૩૬॥ હે લક્ષ્મણનો ! એરીતે નારદજીએ પ્રાર્થના કરેલા ભગવાન
વિષ્ણુ તેમનો અંતરનો ગૂઢ આશય જાણે છે તથાપિ તેમની પ્રાર્થના પરિ-
પૂર્ણ કરવા પોતે લક્ષ્મણપદ્મ હોવાથી 'તથાસ્તુ' એમ તેમના પ્રતિ
બોલ્યા. તે સમયે નારદમુનિપણ એકદમ સર્વને મોહ પમાડનાંડે અત્યદ્-
ભુત રૂપ પામીને ત્યાંથી તત્ક્ષણજ ભૂલોકમાં આવ્યા ॥૩૭॥ તેટલાકમાં
નારદજીની પેઠે પર્વતમુનિપણ આવીને વિષ્ણુને પ્રણામ કરીને, પોતાનો
મનોરથ તો ગુપ્તજ રાખીને, પોતાની સુરૂપતાસંપત્તિ અને નારદની સ્વયં-

સ્વયંવરાત્ ॥૩૮॥ તથાસ્તિત્વતિ તમપ્યાહ સોઽચ્યુતઃ પ્રહસંસ્તદા ।
 સ્ત્રીપાશબન્ધનં મામૂઢ્ઢકસ્યેતિ દયાનિધિઃ ॥૩૯॥ સ પર્વતોઽપિ
 સમ્પ્રાપ્ય રૂપમત્યદ્ભુતં તતઃ । નારદં ભુવિ સમ્પ્રાપજ્ઞયન્તીભજને
 રતમ્ ॥૪૦॥ ગૂઢેક્ષિતૌ સુરૂપૌ તૌ પ્રોચતુશ્ચ પરસ્પરમ્ । સુરૂ-
 પોઽસિ ત્વમેવેતિ ત્વાં વરિણ્યતિ સા વધૂઃ ॥૪૧॥ ક્ષિત્યં વદન્તૌ
 તૌ રાત્રિં તાં તુ દુઃસ્થેન નિન્યતુઃ । વૈશાખશર્વરી જાતા તયોઃ
 કલ્પનિશાસમા ॥૪૨॥ ચક્રતૂ રાજકન્યાયા નિશિં તૌ ગુણકીર્ત-
 નમ્ । અહો તસ્યા વપુઃ કાન્તમહો તસ્યા નવં વયઃ ॥૪૩॥ અહો
 ભુજલતા તસ્યા અહો તસ્યા મિતં સિતમ્ । તસ્યા મુક્તાફલાનીવ
 મધુરાણ્યક્ષરાણ્યહો ॥૪૪॥ પર્વતો નારદં પ્રાહ જયન્ત્યા વદનામ્બુ-

વર સમયને સમારંભીને મર્કટમુખતાપ્રાપ્તિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા
 ॥૩૮॥ તે સમયે ‘મારા ભક્તને સ્ત્રીપાશબંધન ન થાવ’ એવો વિચાર
 કરીને, દયાનિધિ તે ભગવાન વિષ્ણુએ તેમનો આશય જાણીને હસતા થકા,
 વાનરમુખતાની પ્રાપ્તિનું જે વરણુ છે તે સ્ત્રીપાશબંધન થકી નિવૃત્ત કરનાર
 છે એમ માનીને પ્રહર્ષ પામ્યા થકા તેમનેપણુ ‘તથાસ્તુ’ એમ કહ્યું
 ॥૩૯॥ એરીતે પર્વતપણુ વરદાન પામતાં એકદમ રમણીય રૂપે સંપન્ન
 થઈને, ત્યાંથી ભૂલોકમાં ઉતરી આવીને, જયંતીના ભજનમાં આસક્ત
 નારદજીને પામ્યા ॥૪૦॥ પરસ્પર છાંનો રાખ્યો છે પોત પોતાનો આશય
 જેમણે અને રમણીય રૂપે સંપન્ન થયેલા તે નારદપર્વત એક બીજાને
 બોધને, ‘તમો સુરૂપ છો, માટે તમોનેજ તે જયંતી વધૂ વરશે’ એમ પર-
 સ્પર કહેવા લાગ્યા ॥૪૧॥ આ પ્રકારે પરસ્પર કહેતા તેઓએ તે રાત્રિ
 તો મહાદુઃખથી જેમતેમ નિર્ગમન કરી. વૈશાખ માસની રાત્રિતો અદ્વ-
 હતી પણ તેમનેતો કદપરાત્રિ જેવી લાંબી થઈ પડી ॥૪૨॥ ત્યારે રાત્રિએ
 તેઓ રાત્રિના નિર્ગમન માટે ‘જયંતીનું રમણીય વપુ અહો ! ! (આશ્ચર્ય-
 રૂપ) છે. તેનું નૂતન વયપણુ અહો છે, તેની ભુજલતા અહો છે, તેનું
 મંદસ્મિત (હસવું) અહો છે, તેના મધુર-મનકર્ણને પ્રિય અક્ષરો શુદ્ધ
 મોતી જેવા અહો છે, ઇત્યાદિ પ્રકારે અનુરાગાતિશયથી જયંતીનાજ સૌન્દ-

જમ્ । ત્વયા પૂર્ણેન્દુવદ્દૃષ્ટં કિં વા ફુલ્લામ્બુજોપમમ્ ॥૪૫॥ નારદઃ
પ્રાહ તં તસ્યા નિષ્કલક્ષ્ણેન્દુરાનનમ્ । તત્પુરઃ ક કલક્ષ્ણીન્દુઃ ક વા
તજ્જલજં જડમ્ ॥૪૬॥ પતાં દશાં ચ તૌ પ્રાપ્તાવૃષી રુચયવેક્ષ-
ણાત્ । પ્રાતરેવામ્બરીષસ્ય પુરમાગત્ય તસ્થતુઃ ॥૪૭॥ તદ્રૂપદર્શના-
દેવ મુમુદુઃ પુરયોષિતઃ । પૌરાશ્ચ વિસિતાઃ સર્વે તાવેવૈક્ષન્ત
યૂથશઃ ॥૪૮॥ સ્વયંવરસ્ય વેલાયાં જગ્મતુર્નૃપસંસદિ । તત્રાહૂતા
નૃપેણાન્યે રાજાનોઽપિ સમાયયુઃ ॥૪૯॥ કન્યાપ્રવેશનદ્વારસ-
મીપે તાવુભાવૃષી । નિષેદતુઃ શીઘ્રમેવ કન્યાલાભાય કામુકૌ

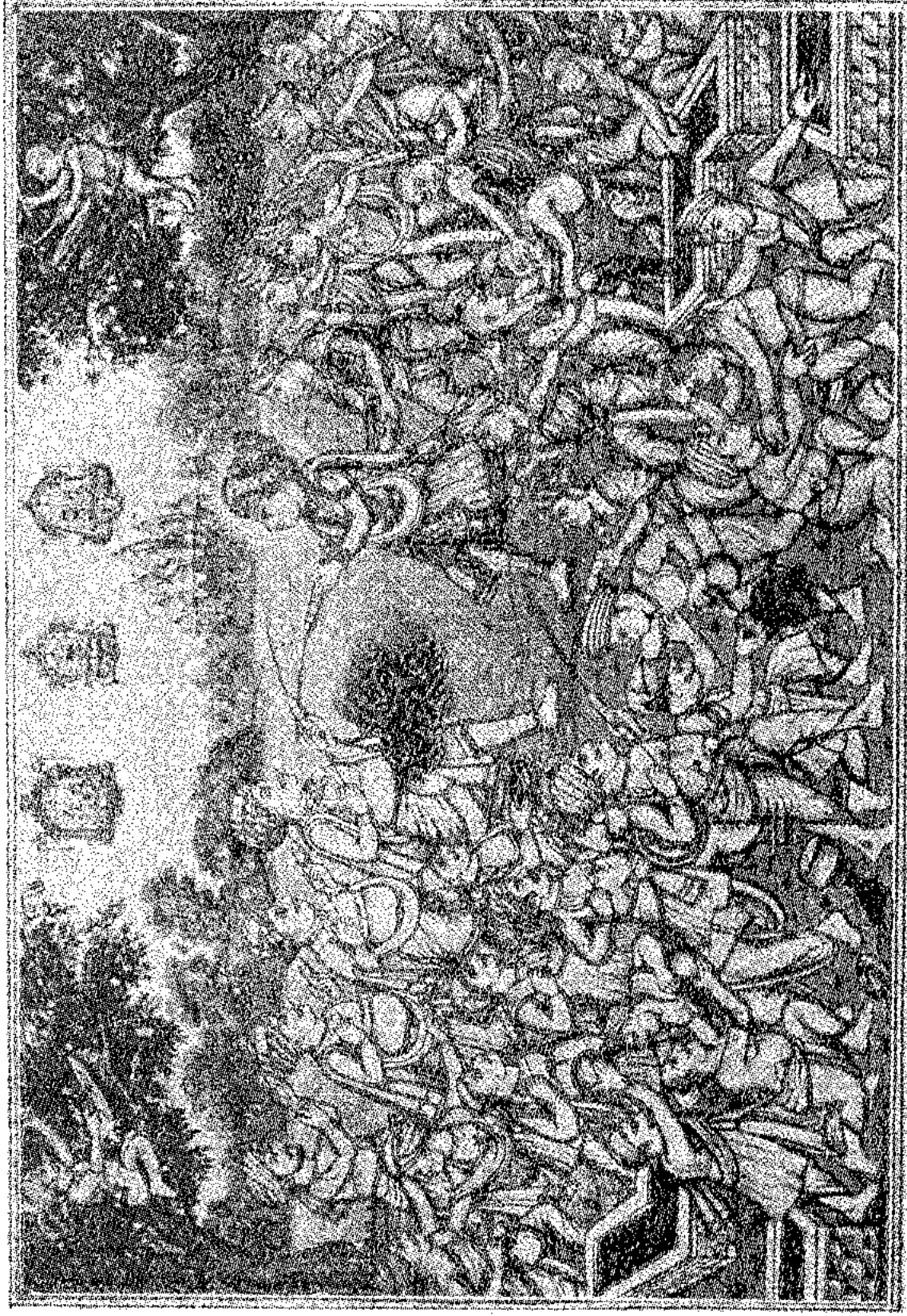
ર્યનું સંકીર્તન પરસ્પર કરવા લાગ્યા ॥૪૩-૪૪॥ પર્વતે નારદને કહ્યું કે-હે
નારદ ! તમોએ જયંતીનું મુખ પ્રકુલિત કમળ જેવું જોયું ? કે પૂર્ણચંદ્ર જેવું
જોયું ? (કેની સાથે ઉપમાને યોગ્ય છે ?) એરીતે પર્વતે પુછેલા નારદજી
બોલ્યા કે-હે પર્વત ! જયંતીનું મુખતો નિષ્કલંક પૂર્ણચંદ્રજ છે, તેની
આગળ કલંકી તે ચંદ્ર ક્યાં ? (કશા લેખામાં નહિ) અને મધુર આલાપે
યુક્ત જયંતીનું મુખ ક્યાં ? અને જડ કમળ ક્યાં ? એ બેમાં બહુ અંતર છે,
માટે તે કલંકી ચંદ્ર નિષ્કલંક અમૃતમય જયંતીના વદનની ઉપમાને કેમ
યોગ્ય થાય ? અને શેવાળથી વિંટાએલા જળથી ઉત્પન્ન થએલા, જળ
થકી થએલું હોવાથી પ્રકૃતિધર્મની અનુવૃત્તિને લીધે જડ એવું કમળ
જયંતીના મુખની ઉપમાને કેમ યોગ્ય થાય ? નજ થાય ॥૪૫-૪૬॥ હે
લક્ષ્મણ ! એરીતે સ્ત્રીના કરચરણાદિ અવયવના અવલોકનમાત્રથી દેવર્ષિ
નારદપર્વત આવી દુર્દશા (પ્રાકૃત પુરુષ થકીપણુ અધમ દુર્દશા)ને
પામ્યા. પછીથી સૂર્યનો ઉદયમાત્ર થતાં અંબરીષ રાજાના પુરને પામીને
સ્વયંવર સમયની રાહ જોઈ રહ્યા ॥૪૭॥ તે સમયે તે બંનેનું અત્યદ્ભુત
અદૃષ્ટપૂર્વ અતિસુંદર રૂપ જોઈનેજ સમગ્ર નગરનારીઓ મોહ પામી ગઈ
અને સર્વ નગરનરો પરમ વિસ્મય પામીને ભેગા થઈને તે મુનિઓનેજ જોઈ
રહ્યા ॥૪૮॥ સ્વયંવર સમયે રાજસભામાં મુનિઓ ગયા. રાજાએ બોલા-
વેલા બહુ બીજા રાજાઓપણ આવ્યા. બંને ઋષિઓ કામાકાંત મનવાળા
થઈને કન્યાને પ્રવેશ કરવાના દ્વારની સમીપેજ કન્યાલાલ માટે સત્વર

॥૫૦॥ અમ્બરીષોઽપિ નૃપતિર્માનયિત્વા સભાગતાન્ । ઉપાવેશય-
 દાનમ્ય તૌ તુ વીક્ષ્યાઽઽપ વિસ્મયમ્ ॥૫૧॥ સભાસદસ્તત્ર સર્વે
 દૃષ્ટ્વા રૂપં તયોર્નૃપાઃ । સન્ત્યજ્યૈવ જયન્ત્યાશાં તાવેવૈક્ષન્ત વિસ્મ-
 યાત્ ॥૫૨॥ ઉભૌ સમાનરૂપૌ હિ મન્મથસ્યાપિ મોહનૌ । કં વરિ-
 ણ્યતિ સા કન્યા ત્વિતિ સંશિશ્ચિરેઽસ્થિલાઃ ॥૫૩॥ ગૃહીતવરમા-
 લાઽથ જયન્તી રાજકન્યકા । પ્રવિવેશ સભાં તાં ચ હરન્ત્યેવ
 મનો નૃણામ્ ॥૫૪॥ તદૈવ તાવુભૌ જાતૌ મર્કટાસ્યાવૃષી નરાઃ ! ।
 પરસ્પરં વીક્ષમાણૌ પરમાં મુદમાપતુઃ ॥૫૫॥ બુબુધે નારદશ્ચિત્તે
 પર્વતં ન વરિણ્યતિ । અવૈચ્છ પર્વતઃ કન્યા નારદં ન વરિણ્યતિ
 ॥૫૬॥ કન્યા તુ તાવુભૌ દૃષ્ટ્વા ભીતા ચક્રે પલાયનમ્ । બોધિતાઽ

આવી બેઠા ॥૪૯-૫૦॥ તે અવસરે અંબરીષ નૃપતિએ પણ સ્વયંવર
 મંડપમાં આવેલા સર્વ રાજાઓને યથાયોગ્ય માન આપીને નમસ્કાર કરીને
 સમુચિત આસનોમાં બેસાર્યા. ત્યાં બેઠેલા નારદપર્વતને તો અત્યદ્ભુત
 સુંદર રૂપવાળા બોધને રાજા બહુજ વિસ્મય પામી ગયા ॥૫૧॥ તે સમયે
 સભામાં બેઠેલા સર્વે નૃપો મુનિઓનું અદ્ભુત રૂપને બોધને જયંતીવરણની
 આશા છોડીજ દબને, મુનિઓનેજ વિસ્મયવશાત્ બોધે રહેતાં 'આ બન્ને-
 પણ સમાન રૂપવાળા અને કામદેવનેપણ મોહ પમાડનારા છે, તો આ
 બેમાંથી રાજકન્યા જયંતી કેને વરશે' એવા સંશયક્રાંત મનવાળા થયા
 ॥૫૨-૫૩॥ તે પછી રાજાની દુહિતા જયંતીએ સર્વનાં મનને હરતી
 થકીજ વરમાળા હાથમાં લઇને તે સ્વયંવર સભામાં પ્રવેશ કર્યો ॥૫૪॥
 હે લક્ષ્મણનો ! તેજ ક્ષણમાં તે બન્ને મુનિઓ વરદાનને અનુસારે મર્કટ
 મુખવાળા થઈ ગયા. એક બીજાને મર્કટ મુખવાળા બેતાં, પોતાની મર્કટ
 મુખતાને નહિ જાણતા હોવાથી 'સુંદર વદનવાળા મનેજ કન્યા વરશે, વાનર
 વદનવાળા આને નહિજ વરશે' એમ પરસ્પર મનમાં વિનિશ્ચય કરીને પરમ
 આનંદને પામ્યા ॥૫૫-૫૬॥ જયંતીતો સ્વયંવરમંડપમાં પ્રવેશ કરતાં
 દ્વારના સમીપ પ્રદેશમાંજ બેઠેલા મર્કટ મુખવાળા તે બન્ને મુનિઓને બોધ-
 નેજ લય પામીને તે સ્વયંવર સ્થાન થકી પલાયન કરી જતાં, પિતા અંબરીષ

बडतालमां बैठकमां श्रीहरि पुष्पदोलोत्सवमां पीताना भक्तजनो साथे रंगक्रीडा करेछे.

પ્યમ્બરીષેણ નાડગચ્છત્સા પુનઃ સદઃ ॥૫૭॥ તતો રાજા તાવુ-
પેત્ય પ્રાહ કન્યા તુ મે મુની ! । મીતા મવજ્ઞ્યાં નાયાતિ ગચ્છતં
તદ્યુવામિતિ ॥૫૮॥ સ્વસ્વવક્ત્રસ્ય વૈકલ્યમજાનન્તૌ હિ તાવુભૌ ।
પ્રકલ્પ્ય રાજ્ઞઃ કાપલ્યં હતાશાવિદમૂચતુઃ ॥૫૯॥ આવાં તપસ્વિનૌ
જ્ઞાત્વા રાજ્યૈશ્વર્યમદોદ્ધતઃ । કન્યાં નૈવ દદાસીતિ જાનીવસ્તવ
ચેષ્ટિતમ્ ॥૬૦॥ આત્મજ્ઞત્વાભિમાનેન મુનીનપ્યવમાનયન્ । દેહા-
ત્મબુદ્ધિસ્ત્વં મૂઢ ! મવિષ્યસિ ન સંશયઃ ॥૬૧॥ એવં નિરપરાધં
તં રાજાનં મગવત્પ્રિયમ્ । શપ્ત્વા તસ્ય ગૃહાત્કુદ્ધૌ બહિર્નિર્યયતુ-
ર્મુની ॥૬૨॥ વિષ્ણુના મક્તરક્ષાર્થે તદ્ગૃહે સ્થાપિતં ત્વથ । ચક્રં સુદ-

રાજાએ 'તું ભય પામીશ નહિ, આ તો દેવર્ષી છે' એમ વારંવાર પ્રતિબોધ
આપી થકી પણ પાછી સલાસ્થાનમાં નજ પ્રવિષ્ટ થઈ ॥૫૭॥ તેપછી
રાજા મુનિપાસે જઈને 'હે મુનિઓ ! મારી કન્યાતો મેં બહુ બોધ આપવા
છતાંપણુ તમારા થકી ભય પામવાથી હવે આ સ્વયંવર સલામાં નથીજ
આવતી. તો તમો હવે કૃપા કરીને ભગવદ્ભજન માટે અહીંથી આદ્યા
ભવ.' એમ બોલ્યા ॥૫૮॥ તેપછી હતાશ થએલા મુનિઓ પોતપોતાના
મુખની વિકૃતતાને નહિ ભણુતા હોવાથી 'આજ વિકૃત વદનવાળો છે, તો
મને સુંદર મુખવાળાને કન્યા કેમ ન વરે' ? એમ મનમાં વિચારીને, 'આ
બધો આ રાજાનોજ કોઈ કાપલ્યવિલાસ છે' એમ મનમાં માની લઈને, છેવટે
નિરાશ થઈને રાજાપ્રત્યે કોપથી એમ બોલ્યા કે-॥૫૯॥ હે રાજા ! તું
રાજ્યૈશ્વર્ય મદથી મત્ત થઈ ગયો છું, અમે તો તપોધન (તપરૂપ ધન-
વાળા) છીએ, તપોધનના મહિમાને અનાદર કરીને કેવળ ક્ષુદ્ર ધનમદથી
'તપસ્વિઓ રાજકન્યાને લાયક નથી' એવા અનાદરથી અમોને કન્યા
આપવા તું ઇચ્છતો નથી, તે તારું આ બધું કપટમય ચેષ્ટિત અમે સારી
રીતે ભણી ગયા છીએ, વળી હે મૂઢ ! 'હું આત્મજ્ઞાનિઓનો અગ્રેસર
છું' એવું તને અભિમાન છે, તે આ અભિમાનથી અમો મુનિઓનીપણુ
અવમાનના કરતો તું પશુવત્ દેહાત્માભિમાનવાળો થઈશ, એમાં સંશય
નથી. આ પ્રકારે નિરપરાધી ભગવદ્ભક્ત રાજા અંબરીષને ક્રોધથી શાપ

શનં શાપાદ્રક્ષ નૃપતિં તુ તમ્ ॥૬૩॥ પ્રતિહત્ય ગૃહાચ્છાપં કામ-
ક્રોધાગ્નિદગ્ધયોઃ । તયોર્મુન્યોઃ પૃષ્ઠલગ્નં તં કૃત્વા ચક્રમન્વગાત્
॥૬૪॥ સહસા તાવુભૌ દૃષ્ટા સ્વપૃષ્ઠે ધૂમરાશિવત્ । કૃષ્ણવર્ણં સ્વ-
શાપં ચ વિસ્મયં પ્રાપતુસ્તદા ॥૬૫॥ પ્રલયાગ્નિનિભં તાવજ્જ્વાલા-
માલાભયઙ્કરમ્ । ચક્રં સુદર્શનં દૃષ્ટ્વા ચક્રાતે સ્મ પલાયનમ્ ॥૬૬॥
મર્કટાસ્યાવુભાવગ્રે મધ્યે તત્પૃષ્ઠવલ્ગિતઃ । શાપસ્તમોમયસ્તસ્ય
પશ્ચાચ્ચક્રમભૂતપથિ ॥૬૭॥ વિવર્ણૌ મ્લાનવદનો શ્રમસ્વિન્નશરી-

આપીને મુનિઓ તે રાજલવન થકી બહાર નીકળ્યા ॥૬૦-૬૨॥ તે સમયે
લગવાનનું ચક્ર જે પૂર્વે પોતાના લક્ષ્મણ અંબરીષ રાજના રક્ષણ માટે
તેના લવને વિષ્ણુ લગવાને સ્થાપ્યું હતું (લગવાનની આજ્ઞાથી સદાય તેના
લવનમાં નિત્ય નિવાસ કરી રહેલું) તે સુદર્શન શાપથકી તે રાજની રક્ષા
કરવા અને અનપરાધી પરમલક્ષ્મણ અંબરીષના અપરાધી તે મુનિઓને નિ-
શ્ચય કરવા, તેમણે આપેલા શાપને સભામંડપના આંગણાથકીજ પાછો
વાળીને તેમનેજ પકડવા માટે તેમની પછવાડે શાપને દોડાવીને પોતેપણ,
કામ ક્રોધરૂપ દાવાનળથી દાઝતા દેહવાળા તે મુનિઓને પોતાના તેજથી
બાળવામાટે પાછળ દોડ્યું ॥૬૩-૬૪॥ તે સમયે તે બન્ને મુનિઓ ધૂમ-
રાશિની પેઠે મૂર્તિમાન થઈને પોતાની પાછળ આવતા કૃષ્ણવર્ણના પોતાના
શાપને એકદમ દેખતાં વિસ્મય પામીને અને તે શાપની પાછળ પ્રલયા-
નળને તુલ્ય, જ્વાળામાળાવડે ભયંકર, વેગથી પાછળ દોડી આવતું સુદ-
ર્શન ચક્ર જેતાં ત્રાસ પામીને ઝટ પલાયનપરાયણ થયા ॥૬૫-૬૬॥ ગળાને
આરંભીને પાદપર્યંત અતિ સુંદર આકારવાળા અને મુખથી તો મર્કટાકાર
બન્ને અપૂર્વ વેષવાળા મુનિઓ આગળ થયા, તેમની પાછળ તમોરાશિ
જેવો કોઈપણ અપૂર્વ શાપસન્નિવેશ વળગ્યો અને તે બન્નેની પાછળ
જ્વાળાસમૂહથી વ્યાપ્ત દિવ્ય તેજોમય સુદર્શન ચક્ર થયું. એરીતે ત્રણેય
વ્યક્તિઓ માર્ગમાં તેતે સ્થળે સર્વ કોઈને બહુ વિસ્મય કરનારી થઈ ॥૬૭॥
નિરપરાધી લક્ષ્મણ અંબરીષ રાજના દ્રોહથી વિનષ્ટ થઈ છે સ્મૃતિ જે-
મની, અહીંતહી બહુ દોડતાં, માટેજ તેના શ્રમથી થએલા પરશેવાએ

રકૌ । મક્તદ્રોહગતજ્ઞાનૌ પલાયેતે સ્મ તાવુભૌ ॥૬૮॥ ભુવિ સર્વેષુ
દેશેષુ પ્રતિગ્રામં ગૃહં ગૃહમ્ । પલાયમાનૌ તૌ યાતૌ પાહિ પાહીતિ
વાદિનૌ ॥૬૯॥ નિર્માનૌ નિર્મદૌ ચોભૌ નિર્લજ્ઞૌ યત્ર યત્ર તૌ ।
પલાય્ય ગચ્છતશ્ચક્રં તત્ર તત્રાન્વગાદ્રુતમ્ ॥૭૦॥ રથાક્લદહ્યમા-
નાઙ્ગૌ દ્વિજૌ નારદપર્વતૌ । દૃષ્ટ્વા નરા મર્કટાસ્યૌ નોચુઃ કિશ્ચિદ-
તદ્વિદઃ ॥૭૧॥ અદૃષ્ટાશ્રુતપૂર્વાં તાં સમ્પ્રાપ્તાવતિવેદનામ્ । અધો-
લોકેષુ સર્વત્ર તૌ ચ વશ્રમતુર્મુની ॥૭૨॥ અપ્રાપ્ય કશ્ચિત્રાતારં
તત્રાપિ ચ તતો મુની । જગમતુર્દેવલોકાંશ્ચ ક્રોશન્તાવુચ્ચકૈર્ભૃશમ્
॥૭૩॥ ઇન્દ્રં વાહ્નં ચ યામ્યં ચ નૈર્ઋતં વારુણં તથા । મારુતં તૌ ચ
કૌબેરં લોકમૈશં ચ જગમતુઃ ॥૭૪॥ સવિસ્મયં તેઽપિ દેવાસ્તત્ર-
સ્થાશ્ચ તયોર્દશામ્ । વિલોક્ય તાદૃશીં કિશ્ચિન્નોચુશ્ચક્રમયાદ્વચઃ
॥૭૫॥ તાવૃષી સકલાન્દેવાન્બ્રહ્માણં શક્કરં તથા । નમન્તાવપિ ન

વ્યાપ્ત શિથિલ શરીરવાળા, કરમાઈ ગયું છે મુખ જેમનું, નિસ્તેજ થઈ
ગએલા, ભૂમિમાં દેશદેશમાં ગામોગામ ઘરોઘર પલાયન કરતા, કોઈપણ
રક્ષક નહિ પામીને 'પાહિ પાહિ' 'રક્ષા કરો રક્ષા કરો' એમ અતિ ઉંચો
આક્રોશ કરતા, માન મદે રહિત થઈ ગએલા, લાળે વર્ણત, જ્યાં જ્યાં
પલાયન કરી જાય ત્યાં ત્યાં વેગથી પાછળ આવતા સુદર્શન ચક્રથી બળતું
છે અતિશય શરીર જેમનું, એવા આ મર્કટ મુખવાળા નારદપર્વત મુનિઓને
જોઈને, તેમના પલાયનાદિકના કારણને નહિ જાણનારા સર્વે જનો કાંઈપણ
નજ ઓળ્યા ॥૬૮-૭૧॥ અદૃષ્ટપૂર્વ અશ્રુતપૂર્વ અતિવેદનાને પામેલા તે ના-
રદપર્વત મુનિઓ માનુષ લોકમાં કોઈપણ રક્ષકને નહિ પામતાં, અતળાદિ
પાતાળાંત અધોલોકમાં સર્વત્ર રખડતાં તેમાંપણ કોઈપણ શરણને નહિ
પામતાં, પછીથી ઉચ્ચ સ્વરથી રક્ષા કરો રક્ષા કરો એવો અત્યંત આક્રોશ
કરતા થકા, ઇન્દ્ર-અગ્નિ-યમ-નિર્ઋતિ-વરુણ-વાયુ-કુબેર-રૂદ્ર, આ આઠ
દિગ્પાળકોના લોકને પામીને તેમાં રહેલા તે દિગ્પાળોએ પણ સવિસ્મય
આવી દુર્દેશા દેખવા છતાંપણ ચક્રલયથી ઉદાસીન લાવને પામીને ઉપેક્ષા
કરતાં તેમાં પણ કોઈ રક્ષકને નહિ પામીને, બ્રહ્મા રૂદ્ર વિગેરે દેવોને

સ્વસ્ય ત્રાતારં કશ્ચિદાપતુઃ ॥૭૬॥ વૈકુણ્ઠં ચ તતો યાતૌ પાહિ
પાહિ હરે ! इति । आक्रोशन्तौ दूरतस्तौ नेमतुर्विष्णुमव्ययम्
॥૭૭॥ દયાલુઃ સ હરિશ્ચક્રાત્કૃપયા રક્ષણં તયોઃ । કૃત્વા ભક્તસ્ય
તં શાપં સ્વયં ચાઙ્ગીચકાર હ ॥૭૮॥ एवं पुरा नारदेन पर्वतेन च
भो नराः ! । सम्प्राप्तमतुलं कष्टं स्त्रिया ह्यवयवेक्षणात् ॥૭૯॥
તસાન્મુમુક્ષુર્મુક્તો વા મદ્ભક્તઃ કાપિ યોષિતઃ । પ્રસન્નં ન પ્રકુ-
ર્વાત સર્વથા સ્વહિતાય હિ ॥૮૦॥ तथा मिथुनसक्तानां तिरश्चा-
मपि दर्शनम् । मुक्तेनापि न कर्तव्यं किं पुनश्च मुमुक्षुणा ॥૮૧॥

પ્રણામ કરવા છતાં પણ ક્રોધએ પણ રક્ષણ નહિ કરવાથી છેવટે વૈકુંઠ
લોકને પામીને, 'હે હરે ! પાહિ પાહિ' એમ ઉચ્ચ સ્વરથી અત્યધિક આ-
ક્રોશ કરતા થકા દૂરથીજ અવ્યય વિષ્ણુને નમસ્કાર કરવા લાગ્યા ॥૭૨-
૭૭॥ તેપછી દીનદયાળુ ભગવાન શ્રીવિષ્ણુએ કૃપા કરીને મુનિઓની
સુદર્શન થકી સંરક્ષા કરીને, ભક્તસંબન્ધિ તે શાપ પણ પોતે (સમયે
તેનો અવકાશ આપશે એવા થકા) અંગીકાર કર્યો 'તે શાપ રામાવતા-
રમાં પ્રકટ કર્યો હતો' એમ પુરાણાન્તરમાં સ્પષ્ટ છે. (તે બન્ને મુનિ-
ઓની આશ્વાસના કરીને ભગવાને પોતાના કૌસ્તુભ મણિમાં તેમના તેમના
મુખનું પ્રતિબિંબ પ્રદર્શાવ્યું. ત્યારે 'અમારે મર્કટમુખતા કેમ થઈ?' એમ
બન્નેએ પુછતાં 'તમો બન્નેએ તેવી યાચના કરી હતી' એમ કહીને, 'આ
મારા ચેષ્ટિતમાં તમારે ક્રોધ ન કરવો, કેમકે આ મારું ચેષ્ટિત સ્ત્રીપાશ-
બંધન થકી તમારી રક્ષા કરવા માટે છે' એમ કહીને બન્નેની મર્કટમુખતા
નિવૃત્ત કરી, આટલો વિશેષ અર્થ પુરાણાન્તરથકી જાણવો) ॥૭૮॥ હે
ભક્તાઃ ! તમો સાંભળો. પૂર્વે આ પ્રકારે નારદપર્વત દેવર્ષિએ સ્ત્રીના અવ-
યવ દર્શનમાત્રથી આવું અતુળ દુઃખ અનુભવ્યું હતું ॥૭૯॥ માટે મુમુક્ષુ
સિદ્ધ દશાને પામેલા પણ મારા ભક્તે સ્ત્રીપ્રસંગ સર્વથા પરહરવો. (ધર્મો-
પદેશ બુદ્ધિથી પણ પ્રમદાપ્રસંગ ક્યારેય નજ કરવો) તમારા હિત માટે
હું આ આદેશ કરું છું ॥૮૦॥ તેમજ મૈથુનમાં આસક્ત પણ પશ્ચાદિ
પ્રાણિઓનું પણ દર્શનપણ મુક્તેપણ ન કરવું. તો મુમુક્ષુએ ન કરવું, એમાં

ઋષિઃ પ્રાક્ સૌભરિર્મુક્તો બ્રહ્મનિષ્ઠો જિતેન્દ્રિયઃ । બૃહદ્વ્રતાદમૂ-
ઙ્ગશ્ચ મીનમૈથુનદર્શનાત્ ॥૮૨॥ જ્ઞાનસ્ય ભક્તેરથવા બલેન મદ્વા-
ક્યમુલ્લઙ્ગ્ય મનોભવાર્તઃ । યઃ સ્વૈરવર્તી ભવિતા નરોઽસૌ ધર્મ-
ચ્યુતઃ પ્રાપ્સ્યતિ ભૂરિ કષ્ટમ્ ॥૮૩॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायण-
चरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे जनशिक्षायां स्त्रीप्रसङ्गात्तारद-
पर्वतयोर्दुर्दशाप्राप्तिनिरूपणनामा षष्ठितमोऽध्यायः ॥६०॥

શ્રીનારાયણમુનિસ્વાચ—નારીનાં બ્રહ્મનિષ્ઠાનામપિ પાતિત્યક-
ત્તિકલ । નિરીક્ષણાદિકં પુંસઃ સ્ત્રીભિસ્ત્યાજ્યં હિ તત્તતઃ ॥૧॥
અત્ર વઃ કથયિષ્યામિ કથાં ભક્તાઃ ! પુરાતનીમ્ । યથા ભ્રષ્ટાઽ-

કહેવુંજ શું ? ॥૮૧॥ પૂર્વે જિતેન્દ્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ મુક્ત સૌભરી ઋષિ જળમાં
સ્નાન માટે નિમગ્ન થતાં મૈથુનમાં આસક્ત મત્સ્યોને બોધને, આમ્ય ધર્મમાં
મન બેડાતાં બૃહદ્વ્રતથકી બ્રષ્ટ થયા હતા ॥૮૨॥ માટે જે કોઈપણ નર
પોતાના પ્રાક્તન સુકૃતબળથી પ્રાપ્ત થયેલા જ્ઞાન ભક્તિના બળને અવ-
લંબીને, જે મારા આ હિત વચનને ઉલ્લંઘીને સ્ત્રીઓના સંભાષણમાત્રપણ
પ્રસંગને કરશે તો તે અનુક્રમે રાગવશવર્તી થઈને કામાતુર સ્વેચ્છાચારી
થતાં ધર્મમાર્ગથકી બ્રષ્ટ થઈને મહા કષ્ટને પામશે ॥૮૩॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિ-
જીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે જનશિક્ષાયાં સ્ત્રીપ્રસં-
ગાત્તારદપર્વતયોર્દુર્દશાપ્રાપ્તિનિરૂપણનામા ષષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૦॥

૧ અધ્યાય ૬૧ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહેછે—હે ભક્તાઃ ! જેમ નરો નારીઓના નિરી-
ક્ષણાદિક પ્રસંગે કરીને સ્વધર્મથકી બ્રષ્ટ થાય છે તેમજ મુમુક્ષુ બ્રહ્મનિષ્ઠ
એવી પણ નારીઓ નરના નિરીક્ષણાદિ પ્રસંગે કરીને ધર્મથકી બ્રષ્ટ થાય
છે, માટે નારીઓએ નરોનો નિરીક્ષણાદિ પ્રસંગ સર્વથા પરહરવોજ ॥૧॥
હે ભક્તાઃ ! આ અર્થમાં પૂર્વે જીવિતપર્યંત બ્રહ્મચર્ય વ્રત પાળવાનો જેણીએ

૧ આ અધ્યાયમાં શુકાચાર્યની દીકરી દેવયાનીએ પુરુષપ્રસંગથી અનુ-
ભવેલા મહા કલેશ વર્ણવ્યો છે.

ભવત્પૂર્વે નૈષ્ઠિકી દેવયાન્યપિ ॥૨॥ આસીત્પુરા દેવયાની કન્યા
 શુક્રસ્ય શોભના । પિતુઃ પ્રસાદાત્સમ્પ્રાપ્તા બાલ્ય ણવાત્મનિષ્ઠ-
 તામ્ ॥૩॥ સમ્યગ્યોગકલાયાં ચ નિપુણા ધર્મશાસ્ત્રવિત્ । પ્રગલ્ભા
 નૂતનં કાવ્યં કર્તું સ્વયમુદારધીઃ ॥૪॥ સ્વશિષ્યતામુપેતાનામા-
 સુરીણાં સહસ્રશઃ । કન્યાનાં બોધને દક્ષા શુક્રવદ્વહુયુક્તિભિઃ
 ॥૫॥ શુક્રશ્ચ સ્વાં દુહિતરં પ્રાણેભ્યોઽપ્યતિવલ્લભામ્ । અનેકગુણ-
 સમ્પન્નાં પ્રેમ્ણૈવાલાલયત્સદા ॥૬॥ અથૈકદા કવિસ્તાં ચ પ્રાપ્તાં
 દશમવત્સરમ્ । દૃષ્ટ્વા વરાય યોગ્યાય દાતુમૈચ્છદ્યથાવિધિ ॥૭॥
 તતો દુહિતરં પ્રાહ સોઽતિસ્નેહેન ભાર્ગવઃ । કન્યે ! બુદ્ધિમતિ !
 પ્રેષ્ટે ! શૃણુ મે પરમં વચઃ ॥૮॥ પ્રાપ્તા ત્વં દશમં વર્ષં દાનકાલ-
 સ્તતોઽધુના । વર્તતે તવ તસ્માત્ત્વં બ્રૂહિ મે સ્વેપ્સિતં વરમ્ ॥૯॥
 મહર્ષયે વા દેવાય નૃષુ વા બ્રાહ્મણાય વૈ । દદામિ ત્વામહં કન્યે !

સંકલ્પ ધાર્યો હતો પણ પુરૂષના પ્રેક્ષણાદિ પ્રસંગે કરીને પોતાના પ્રત થકી
 પરિભ્રષ્ટ થએલી દેવયાનીની પુરાતની એક આખ્યાયિકા કહું છું તેને સાવધ
 મનથી સાંભળો ॥૨॥ પૂર્વે શુક્રાચાર્યની દીકરી દેવયાની નામની એક હતી.
 કેવી તો-રૂપ ગુણ શીલવડે શોભતી, પિતાના પ્રસાદથી બાલ્ય વયમાંજ
 વિદ્યાને પામેલી, સ્વયં નૂતન કાવ્યાદિ કરવામાં હુશળ, ધર્મશાસ્ત્રાર્થને જાણુ-
 નારી, ઉદાર હૃદયવાળી, યોગકળાઓમાં પણ અતિ હુશળ, આત્મનિષ્ઠામાં
 પ્રવર્તેલી અને વિદ્યાલાભાર્થે શિષ્યભાવથી આવેલી અનેક અસુરકન્યાઓને
 શુક્રાચાર્યની પેઠે યુક્તિયુક્ત અર્થનો અવબોધ આપવામાં અતિસમર્થ હતી
 ॥૩-૫॥ શુક્રાચાર્ય પ્રાણથકીપણ પરમપ્રિય, સકળ સદ્ગુણસંપન્ન, પોતાની
 પુત્રીને પ્રીતિથી લાલ લડાવવા લાગ્યા ॥૬॥ અનંતર એક સમયે શુક્રાચાર્ય
 દશમા વર્ષને પામેલી પોતાની પુત્રીને વિવાહયોગ્ય વયમાં વર્તતી જોધને
 યોગ્ય વરને યથાવિધિ આપવાની ઇચ્છાથી દીકરીના પ્રત્યે અતિસ્નેહથી
 એમ બોલ્યા કે-હે કન્યે ! તું બહુ બુદ્ધિમતી છું અને મને પરમ પ્રિય
 છું, તો માંડે પરમ વચન સાંભળ. કન્યાદાનને યોગ્ય દશમું વર્ષ તને હવે વર્તે
 છે, માટે તને ઇપ્સિત વર જે હોય તે મને કહે ॥૭-૯॥ હે કન્યે ! હું તને

બ્રૂહિ સત્યં મનોગતમ્ ॥૧૦॥ દાનકાલે ન યઃ કન્યાં દદાતિ
બ્રાહ્મણો ભુવિ । ડચિતાય વરાયાસૌ બ્રહ્મહત્યામવાપ્નુયાત્ ॥૧૧॥
તસ્માદ્વરં કથય માં યસૈ રોચેત તે મનઃ । અથવા સ્વેચ્છયૈવાહં
દદામિ ત્વાં મહર્ષયે ॥૧૨॥ ઇત્યુક્તા દેવયાની સા પિતરં પ્રાહ
સસિતમ્ । મમ નાસ્ત્યેવ હિ પ્રીતિઃ કસ્મિંશ્ચિત્પુરુષે પિતઃ !
॥૧૩॥ તપો મે રોચતેત્યન્તં પુનઃસંસૃતિનાશનમ્ । યાવજ્જીવં
તપઃ કર્તું નિશ્ચયો હિ મયા કૃતઃ ॥૧૪॥ તસ્માન્મહાનસઙ્કલ્પં
ત્યક્ત્વા સ્વમનસઃ પિતઃ ! । સ્વસ્થો ભવ મહાપ્રાજ્ઞ ! મચ્ચિન્તાં
મા કૃથા વૃથા ॥૧૫॥ ઇચ્છા યસ્યા ભવેત્પુંસિ તદદાને મહર્ષિભિઃ ।
દોષઃ સ્મૃતોઽસ્તિ શાસ્ત્રેષુ વિરક્તાયા ન વૈ ક્વચિત્ ॥૧૬॥ કન્યા-

કોઈ મહર્ષિને આપું? કે કોઈ દેવને આપું? કે મનુષ્યોમધ્યે કોઈ બ્રાહ્મણને
આપું? તારા અંતરમાં રહેલું જે સત્ય હોય તે મને કહે ॥૧૦॥ ભૂમિમાં જે
પિતા દાનયોગ્ય વયમાં વર્તેલી કન્યાને યોગ્ય વરને આપતો નથી તે બ્રહ્મહ-
ત્યાને પામેછે એવી સ્મૃતિ છે ॥૧૧॥ માટે જે વરને વરવા માટે તારું મન
રચિવાળું થતું હોય તે વર મને કહે. જે કોઈપણ વર તારા ચિત્તમાર્ગમાં
ન ચઢ્યો હોય તો હુંજ સ્વેચ્છાથી તને સમુચિત કોઈ મહર્ષિ વરને આપું
॥૧૨॥ હે ભક્તજનો! આ પ્રકારે કહેલી તે દેવયાની પિતાપ્રતિ મંદમંદ
હસતી થકી એમ ખોલી કે-હે પિતઃ! કોઈપણ પુરૂષમાં મારે પ્રીતિ છેજ
નહિ. હું ઇન્દ્રિયારામોની પદવીને અનુસરવા ઇચ્છતી નથી. વિષયભોગો
મને રચતાજ નથી. મને તો એક તપજ અત્યંત રચે છે કે જેણે કરીને
પુનર્જન્મ મરણનો વિત્રાસ વિનાશ થઈ જાય. તો હું જીવિતપર્યંત તપ
કરવાનોજ એક નિશ્ચય કરી રહી છું. માટે હે મહાપ્રાજ્ઞ પિતઃ! મારા
દાનનો સંકલ્પ મનમાંથી કાઢી નાંખીને 'દાનયોગ્ય વયતો વ્યતીત થાય છે
અને વરતો અદ્યાપિ ન મળ્યો' એવી મારી મહતી વૃથા ચિંતાને ત્યાગ
કરીને સ્વસ્થ થાવ ॥૧૩-૧૫॥ સમુચિત વયમાં મારું દાન નહિ દેવાથી
તમારે પ્રત્યવાયપ્રસંગ નથી, કેમ કે તે પાપપ્રસંગતો વર વરણની વાંછા-
વાળી કન્યાના નહિ દાનમાં મહર્ષિઓએ શાસ્ત્રોમાં કહ્યો છે પણ વિરક્ત

વાક્યમિતિ શ્રુત્વા સ તુ શુક્રો મહામતિઃ । નૈષ્ઠિકવ્રતમાહાત્મ્યં
જાનન્નોવાચ કિશ્ચન ॥૧૭॥ બાલ્ય યવ વિરક્તિં ચ તસ્યા યોગ-
સ્થિતિં તથા । દૃષ્ટ્વા પ્રસન્નઃ શુક્રોઽભૂત્તત્પ્રિયં યચ્ચકાર તત્ ॥૧૮॥
અથ કાલે ચ કિયતિ વ્યતિક્રાન્તે કવેર્ગૃહે । કચો બૃહસ્પતેઃ
પુત્રો વિદ્યા અધ્યેતુમાગમત્ ॥૧૯॥ શુક્રાજ્ઞયા સ્થિતસ્તત્ર વિદ્યા
અધ્યૈત સોઽપિ ચ । દૃષ્ટ્વા તદ્રૂપસૌન્દર્યં દેવયાની મુમોહ સા
॥૨૦॥ દિને દિને નિજં ધર્મં યોગાભ્યાસાત્મચિન્તને । ત્યક્ત્વા
શનૈઃ શનૈઃ સા ચ તચ્છુશ્રૂષારતાઽભવત્ ॥૨૧॥ પીડિતા મન્મથે-
નાથ પ્રાર્થયામાસ તં રહઃ । સ્વાઙ્ગપ્રદર્શનાદૈશ્ચ લોભયન્તી ગત-
ત્રપા ॥૨૨॥ ત્વં મે ભવ પતિર્વીર ! તવ યોગ્યાસિ સર્વથા । ત્વયિ

નિષ્કામાના નહિ દાનમાં દોષ કોઈપણ શાસ્ત્રમાં કહ્યો નથી ॥૧૬॥ હે
ભક્તાઃ ! મહામતિ શુક્રાચાર્ય પોતાની કન્યા દેવયાનીનું વિજ્ઞાનગંભીર
આવું વચન સાંભળીને, સ્વયં નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચર્યવ્રતનો મહિમા બાણુતા
હોવાથી સુતા ઉપર સંતુષ્ટ થઈને કાંઈપણ ન બોલ્યા ॥૧૭॥ દુહિતા દેવા-
યાનીની બાળભાવમાંજ વિરક્તિસંપત્તિ, યોગમાં પ્રવૃત્તિ અને યોગનિષ્ઠાને
બોધને પ્રસન્ન થએલા શુક્રાચાર્ય તેનું જેજે પ્રિય હતું તે તે સર્વને સંપાદન
કરતા રહ્યા ॥૧૮॥ અનંતર કેટલોક કાળ વ્યતિક્રાંત થતાં બૃહસ્પતિનો
પુત્ર કચ સંજીવિની વિગેરે વિદ્યાઓ ભણુવા શુક્રાચાર્યની પાસે આવ્યો
॥૧૯॥ કચપણ શુક્રાચાર્યની અભ્યનુસાર પામીને તેમના થકી વિદ્યાને
ભણુતાં તેમની આજ્ઞાપરાયણ થઈ તેજ ગુરૂના ગૃહમાં પરિચર્યાપરાયણ
થઈ રહ્યો. તે દેવયાનીતો તેના રૂપપ્રકર્ષને પેખીને મોહ પામી ગઈ ॥૨૦॥
દેવયાની દિને દિને તે કચને વિષે અનુરાગ અભિવૃદ્ધિ પામતાં પોતાના
તપોવ્રતાદિ ધર્મને ત્યાગ કરીને અને યોગાભ્યાસ આત્મચિંતનને પણ
ધીમે ધીમે છોડી દઈને તે કચની સર્વદા શુશ્રૂષામાં સમાસક્ત થતાં
તદેકચિત્ત થઈ ગઈ ॥૨૧॥ અનંતર કામતાપથી પરાભવ પામેલી દેવ-
યાની કદાચિત્ કચને એકાંતમાં મળીને આહુમૂળાદિ અંગપ્રદર્શનથી કચના
ચિત્તને પોતાવિષે લોભાડતી થકી લાજનો ત્યાગ કરીને પ્રાર્થના કરવા

મે રમતે ચિત્તં ન માં ત્વં ત્યક્તુમર્હસિ ॥૨૩॥ ગુરુપુત્ર્યાઽર્થિતસ્ત્વેવં
કામવિહ્વલયા કચઃ । ધર્મવિચ્છ મહાન્ધીરસ્તામુવાચાવિવેકિ-
નીમ્ ॥૨૪॥ અવાચ્યં કિમિદં ભદ્રે ! ભાષસે માં મુધા વચઃ ।
ભગિની ગુરુપુત્રી ત્વં લોકશાસ્ત્રવિગર્હિતમ્ ॥૨૫॥ ઇતિ પ્રત્યુદિતા
સાપિ તેન ધર્મવિદા તદા । પુનઃ પુનસ્તમેકાન્તે એવમેવાઽઽ-
ર્થયત્કુધીઃ ॥૨૬॥ પ્રત્યાખ્યાનં પ્રકુર્વન્તં મુહુસ્તં કામમોહિતા ।
ક્રુધા શશાપ સા મૂઢા વિદ્યા તે નિષ્ફલાઽસ્તિવતિ ॥૨૭॥ પ્રતિ-

લાગી કે-॥૨૨॥ હે વીર ! તમારે વિષે માં ચિત્ત રમેછે-જે ચિત્ત વિષય-
માત્રથકી વિનિવૃત્ત થઇને સ્વયં આત્મસ્વરૂપમાં રમતું હતું તેજ આ ચિત્ત
તે થકી નિવૃત્ત થઇને પોતેજ તમારે વિષે રમે છે. માટે મારા આત્માને
પ્રિયતમ તમો છે. તો તમારે વિષેજ એક ચિત્તવાળી મને ત્યાગ
કરવાને તમો યોગ્ય નથી. હું તમારી ધર્મપત્ની થવા ઇચ્છું છું, તો
તમે મારા પતિ થાવ. એમાં અધર્મપ્રસંગનો લેશ પણ નથી. હું
તમોને વિદ્યા અને રૂપથી સર્વથા યોગ્ય છું ॥૨૩॥ આ પ્રકારે કામ-
વિહ્વળ, વિવેકવિહીન, ધર્મચાંદાનું ઉલ્લંઘન કરનારી ગુરુપુત્રીએ પ્રાર્થના
કરેલો ધર્મજ્ઞ મહાધીર કય તે ધર્માધર્મના વિવેક વિનાની દેવયાની-
પ્રત્યે ધર્મમાં રહીનેજ ઓલ્યો કે-હે ભદ્રે ! તું ગુરુપુત્રી હોવાથી ધર્મથી
મારી ભગિની (બહેન) થઈ, તારું ભદ્રજ હું ચાહું છું, તો આ
અધર્મઅધ્યવસાયથી તારું ભુંડું ન થાવ, લોકશાસ્ત્ર વિનિર્દિત, માટેજ
અવાચ્ય એવું વચન કેમ ઓલું છું ? અતઃપર આવું અવાચ્ય
વચન મારા પ્રતિ તું ઓલીશ નહિ ॥૨૪-૨૫॥ એરીતે તે સમયે ધર્મજ્ઞ
કયે પ્રતિષેધ કરવા છતાંપણ તે અધર્મઅધ્યવસાય થકી નહિ વિરામ
પામેલી કામાન્ધ કુચુક્ષિ તે દેવયાની વારંવાર એકાંતમાં આગ્રહાવિષ્ટ
થઇને કયપ્રતિ પૂર્વોક્ત પ્રકારેજ પ્રાર્થના કરવા લાગી ॥૨૬॥ ધર્મમાં
પરિનિષ્ઠિત મનવાળા કયે વારેવારે પ્રતિષેધ કરતાં, કદાચિત્ પ્રતિ-
ષેધ કરતા કયને ભજ મનોરથવાળી, કામક્રોધના વશપણને પામેલી
મૂઢ દેવયાનીએ 'તારી વિદ્યા નિષ્ફળતાને પામો' એવો શાપ આપ્યો

શપ્તા તેન સાપિ મા તે વિપ્રો વરોઽસ્તિવતિ । સ્વર્ગ જગામાથ
 કચો વિમના વિફલશ્રમઃ ॥૨૮॥ અષ્ટોત્તરસહસ્રાબ્દા વયસા
 દેવયાન્યપિ । વવ્રે યયાતિ નૃપતિ ક્ષત્રિયં સ્વૈરિણી યથા ॥૨૯॥
 एवं सा ह्यात्मनिष्ठापि पुरुषस्येक्षणादिभिः । अष्टा बृहद्रता-
 जाता कुलदेवातिनिस्त्रया ॥૩૦॥ पितुः शिष्यं भ्रातृतुल्यं मैथु-
 नायाऽऽर्थयत्तथा । धर्मज्ञं ब्राह्मणं धीरमधर्मेण शशाप च ॥૩१॥
 स्वतश्च नीचजातीयं चकार पतिमात्मनः । दुर्लभं ब्राह्मणत्वं
 च त्यक्त्वा क्षत्रत्वमाप सा ॥૩२॥ सर्वोत्कृष्टं भृगुकुलं लाञ्छया-
 मास साऽबला । तपःकृच्छ्रादिकं तस्याः श्रममात्रफलं ह्यभूत्
 ॥૩३॥ तथैव रेणुका भार्या जमदग्नेः पतिव्रता । गन्धर्वराजम-

॥૨૭॥ પછી પ્રકોપ પામેલા કચેપણુ 'તારો વર (પતિ) વિપ્ર નજ
 થાવ' એવો પ્રતિશાપ આપેલી દેવયાનીપણુ દુર્ગતિને પામી. તે પછી કચ
 ગુરુકુળવાસનો પરિશ્રમ નિષ્ફળ થતાં મનમાં બહુ ઉદ્વેગ પામીને સ્વર્ગમાં
 ગયો ॥૨૮॥ પછી તે દેવયાની પોતાનું અષ્ટોત્તર સહસ્ર (૧૦૦૮)
 વર્ષ પરિમિત વય વ્યતીત થયું હતું તોપણુ સ્વૈરિણીની પેઠે ક્ષત્રિય
 જાતીના યયાતિ નૃપતિને વરી ॥૨૯॥ એરીતે આત્મનિષ્ઠ એવીપણુ દેવ-
 યાની નરના નિરીક્ષણમાત્રથી વિવેકવિભ્રષ્ટ થતાં બૃહદ્વ્રત થકી પ્રત્યુત્તિ
 પામીને કુલટાની પેઠે કામવિહ્વળ અતિ નિર્લજ્જ થઈ ગઈ હતી ॥૩૦॥
 અને તેણીએ પિતાનો શિષ્ય હોવાથી પોતાના ભ્રાતાતુલ્ય કચની મૈથુનમાટે
 પ્રાર્થના કરી અને ધર્મજ્ઞ મહાધીર (માટેજ પોતાની મનોવૃત્તિને નહિ
 અનુકૂળ થએલા) બ્રાહ્મણ કચને અધર્મથી (કારણ વિના) શાપ આપ્યો
 ॥૩૧॥ અને પોતે બ્રાહ્મણોત્તમ શુક્રાચાર્યની પુત્રી હતીપણુ પોતાની જાતિ
 થકી નીચ જાતિના ક્ષત્રિયની ભાર્યા થઈ. માટેજ શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણભાવને ત્યાગ
 કરીને ક્ષત્રભાવને પામી અને સર્વોત્કૃષ્ટ ભૃગુકુળને કલંકિત કરી દીધું અને
 પોતાનું મહાતપઃકૃચ્છ્રાદિ સર્વ શ્રમૈકકુળવાળું ક્ષણમાં કરી દીધું ॥૩૨-
 ૩૩॥ તેજ પ્રકારે રેણુકા જમદગ્નિ મુનિની ભાર્યા બહુકાળ પાતિવ્રત્ય
 રાખી રહી હતી પણ કદાચિત્ જળાહરણાર્થે ગંગાનદી પ્રતિ જતાં, ત્યાં

દ્રાક્ષીદુદકાર્થં નર્દી ગતા ॥૩૪॥ તદ્રૂપદર્શનાત્સાપિ ચક્રે સ્વહૃદિ
તત્સ્પૃહામ્ । પત્યુઃ ક્રોધેન સા પ્રાપદપમૃત્યુવ્યથાં તતઃ ॥૩૫॥
તસ્માદ્દિ બ્રહ્મનિષ્ઠાભિરપિ સ્ત્રીભિઃ કદાચન । પુંવીક્ષણાદિકં
નૈવ/કર્તવ્યં સ્વવિનાશકૃત્ ॥૩૬॥ મુમુક્ષવઃ સ્યુર્યા નાર્યસ્તાસ્તુ
સત્સક્તિનો મુખાત્ । ભ્રાતુઃ પત્યુઃ પિતુર્વાપિ શૃણુયુઃ શ્રીપતેઃ
કથામ્ ॥૩૭॥ માતામહાન્માતુલાદ્વા પુત્રાદ્વાઽપિ પિતામહાત્ ।
તદ્વાર્તાં શૃણુયુર્મત્તયા શ્રુતાં તૈશ્ચ સતાં મુખાત્ ॥૩૮॥ શ્રુત્વા ચ
તત્કથા સ્ત્રીભિઃ કીર્તનીયા પરસ્પરમ્ । સંશયે સતિ પુંદ્રારા
પ્રષ્ટવ્યાઃ સન્ત યથ ચ ॥૩૯॥ વિધવામિસ્તથા સ્ત્રીભિઃ કથા
પૌરાણિકી દ્વરેઃ । વિપ્રેણ વાચ્યમાનાઽગ્રે પુંસાં શ્રવ્યા ચ દૂરતઃ
॥૪૦॥ શ્રીકૃષ્ણગુણસમ્બદ્ધગીતપદ્યાદિપાઠનમ્ । સમીપસમ્બન્ધ-

અનુપમ રૂપસંપન્ન ગંધર્વરાજ ચિત્રરથને જોધને તેના સૌન્દર્યથી પ્રચળિત
ચિત્તવાળી થતાં તેને વિષે સ્પૃહાવાળી થઇ. તે પાપે કરીને રેણુકા પતિ
જમદગિના પ્રકોપથી અપમૃત્યુ વ્યથાને પામી ॥૩૪-૩૫॥ માટે વિષય-
વિરક્ત બ્રહ્મનિષ્ઠ એવીપણ નારીઓએ નરનો નિરીક્ષણાદિ પ્રસંગ ક્યારેય
નજ કરવો, કેમકે તે સ્વધર્મ થકી ભ્રષ્ટ કર્યેજ રહે ॥૩૬॥ જો મોક્ષાકાંક્ષા
હોય તો નારીઓએ તો સત્સંગી (સંતોના મુખથકી ભગવત્કથાવાર્તા
સાંભળીને ઘેર આવેલા) એવા પતિ કે પિતા કે ભ્રાતાના મુખથકી
ભગવત્કથા સાંભળવી ॥૩૭॥ માતામહ-માતુળ-પુત્ર-પિતામહ પ્રમુખ
બન્ધુઓના મુખથકી તેઓએ સંતોના મુખથકી સાંભળેલી ભગવત્કથા
વાર્તાપણ સ્ત્રીઓએ ભક્તિથી સાંભળવી ॥૩૮॥ સાંભળેલી તે કૃષ્ણકથાઓ
સ્ત્રીઓએ પરસ્પર કહેવી. તેમાં કોઇ સંશય થાય તો તેજ સંબન્ધ
પુરૂષદ્વારા સંતોનેજ પુછાવવું ॥૩૯॥ તેજ પ્રકારે વિધવા વનિતાઓએ
સ્વસંબન્ધી પુરૂષોના સમવાયમાં પૌરાણિક વિપ્રે વાંચવા માંડેલી
પૌરાણિકી હરિકથા દૂર પ્રદેશમાં રહીનેજ સાંભળવી ॥૪૦॥ શ્રીકૃષ્ણના
કાર્ણવ્ય સૌશીલ્ય વાતસલ્ય વિગેરે ગુણોથી ગુંથેલાં ગીતો તથા પદ્યો
સ્ત્રીઓએ સમીપસંબન્ધવાળા પિતાપ્રમુખ થકીજ ભણવાં પણ ઇતર નર

વતઃ પિત્રાદેઃ કાર્યમેવ તત્ ॥૪૧॥ સ્વગ્રામે વા પરગ્રામે ધર્મવૈ-
રાગ્યમક્તિમિઃ । વૃદ્ધા યા યોષિતઃ સ્યુસ્તા માન્યા રાધા રમા
યથા ॥૪૨॥ તાસાં સમાગમઃ કાર્યઃ પ્રાયશોઽત્ર મુમુક્ષુભિઃ ।
નારીભિઃ શ્રેયસે સ્વાસાં સ્થેયં તત્પ્રોક્તવર્ત્મનિ ॥૪૩॥ જન્માષ્ટમ્યા-
દિષુ હરેસ્તસવેષુ તુ યજ્ઞનાઃ ! । કાર્યં સ્ત્રીભિઃ શૃણુત તત્ સન્મ-
ણ્ડલસમાગમે ॥૪૪॥ સતાં વાસસ્થલં વપ્રવૃત્યાદૈશ્વેદનાવૃતમ્ ।
તર્હિ પિત્રાદિભિઃ સાકં યોષામિસ્તત્ર ગમ્યતામ્ ॥૪૫॥ અનેકશો
જનાનાં ચ સમુદાયેઽથ તત્સ્થલે । સ્ત્રીભિઃ સ્ત્રીષૂપવેષ્ટવ્યં પુમ્ભિઃ
પુંસુ ન ચાન્યથા ॥૪૬॥ તત્ર પુંસઃ પ્રતિ હરેઃ કુર્વતાં ચ કથાઃ
સતામ્ । મુખાદૂરસ્થિતામિસ્તાઃ શ્રોતવ્યાઃ સ્ત્રીભિરાદરાત્ ॥૪૭॥

થકી નહિ ॥૪૧॥ સ્વગ્રામમાં કે પરગ્રામમાં જે વનિતાઓ ધર્મ વૈરાગ્ય
અને ભક્તિથી વૃદ્ધા (અધિક) હોય, તે અવસ્થાએ કરીને કનિષ્ઠ હોય
તોપણ માનનીય છે, માટે રાધા રમાને વિષેજ જેમ એમ તે ગુણવૃદ્ધ
વનિતાઓમાં મુમુક્ષુ નારીઓએ પ્રણય વિનયે યુક્ત થવું ॥૪૨॥ તેવી ગુણ-
વૃદ્ધ વનિતાઓનો સમાગમ મુમુક્ષુ નારીઓએ અવશ્ય કરવો, કેમકે તેવીનો
સમાગમ સ્ત્રીઓના કલ્યાણમાટે થાય. તેવી ધર્માદિવૃદ્ધાએ બોધ કરેલા
ધર્મમાર્ગમાં મુમુક્ષુ નારીએ રહેવું, કેમકે સમાગમનું આજ ક્ષણ કહ્યું છે
॥૪૩॥ હે જનાઃ ! જન્માષ્ટમ્યાદિ દિવસોમાં ભગવદુત્સવ પ્રસંગે સંતોનું
મંડળ આવે તો ભગવત્કથાશ્રવણાદિ માટે તે સંતોનો સમાગમ અવશ્યજ
મુમુક્ષુ નારીઓએ કરવો. પરં તેમાં આ નિયમ રાખવાનો જાણવો—એકા-
કિની કે પિત્રાદિ સમીપ સંબન્ધિજનો વિના નારીઓએ ન જવું. તેમજ
વાડ વંઢા વિગેરેથી આવરિત પ્રદેશમાં ન જવું. કિંતુ સંતોનું નિવાસસ્થળ
કોટ કિલ્લો કે વાડ વિગેરે આવરણે વર્ણત (છુટું મેદાન) હોય તો ત્યાં
ભગવત્કથાશ્રવણમાટે પિતાપ્રમુખ સંબન્ધિજનોની સાથે સ્ત્રીઓએ જવું
॥૪૪-૪૫॥ સંતોના તેવા નિવાસસ્થાનમાં જઈને અનેક જનોના સમુદા-
યમાં સ્ત્રીઓએ પૃથક્ દૂર સ્ત્રીસમુદાયમાંજ બેસીને, પુરૂષોને ઉદ્દેશીને
હરિકથાઓને કરતા સંતોના મુખથકી તે કથાઓ આદરથી સાંભળવી

एवमेव निजग्रामे विनाप्युत्सववासरम् । आगच्छेयुर्यदा सन्तो
महान्तो हि तपस्विनः ॥४८॥ तदानीमपि योषाभिर्जनसङ्गे यथा
पुरा । स्वजनैः सह गन्तव्यं स्थातव्यं च यथोचितम् ॥४९॥ वृत्ति-
वप्रावृत्ते स्थाने सतां स्त्रीभिः कदाचन । न प्रवेष्टव्यमित्याज्ञा
माभिका सर्वयोषिताम् ॥५०॥ मदाज्ञां या समुल्लङ्घ्य प्रविशेत्तत्र
निर्भया । कृत्यैव सा तु विज्ञेया नारी पापात्मिका भुवि ॥५१॥
दर्शनार्थमपि स्त्रीभिः स्वेष्टदेवस्य कर्हिचित् । गन्तव्यं नैव रात्रौ
तु विना द्वावुत्सवौ जनाः ! ॥५२॥ जन्माष्टम्युत्सवो यर्हि मम
जन्मोत्सवस्तथा । तदा स्त्रीभिर्दर्शनार्थं निशि गम्यं सह स्वकैः
॥५३॥ राक्षसाः कामरूपा हि धर्मभ्रंशकरा निशि । चरन्तीति

॥४૬-૪૭॥ એજ રીતે ઉત્સવદિવસથકી અન્ય દિવસેપણ પોતાના ગામમાં
જે ધર્માદિવૃદ્ધ તપોનિષ્ઠ સાધુઓનું મંડળ આવે ત્યારેપણ પ્રથમની
પેઠે જનસંઘ સતે સ્ત્રીઓએ પિત્રાદિ અનુબન્ધી જનો સાથે જઘને, પૃથક્
દૂર સ્ત્રીસમવાયમાં (સ્ત્રીસભામાં) યથામર્યાદા એસીને સંતોના મુખ
થકી ભગવત્કથા આદરથી સાંભળવી ॥૪૮-૪૯॥ સાધુઓના વાડ વંઢા
વિગેરેથી વિટાએલા (આંતરેલા) વાસસ્થાનમાં તો મુમુક્ષુ સ્ત્રીઓએ ભગ-
વત્કથાશ્રવણ માટેપણ ક્યારેય નજ પ્રવેશ કરવો, તે આ મારી (ધર્મ-
રક્ષણ માટે સંકલ્પ ધારી રહેલા સર્વપ્રશાસક) આજ્ઞા મારા અનુગ્રહની
આકાંક્ષાવાળી સધવા વિધવા સર્વ વનિતાઓએ અનુપાલન કરવી ॥૫૦॥
જે નારી નિર્ભય-અધર્મ થકી લયને ત્યાગ કરીને મારી ઉક્ત આજ્ઞાનું
ઉલ્લંઘન કરીને (સંતોનું દર્શન અને ભગવત્કથાશ્રવણને નિમિત્તભૂત કરીને)
કોટ વાડ આદિકથી અંધીવાળા સાધુસ્થાનમાં પ્રવેશ કરે તે પાપરૂપ
ભૂમિમાં કૃત્યાજ-અનર્થકારી છે માટે કૃત્યાપ્રાયજ જાણવી ॥૫૧॥ હે
ભક્તજનો! રાત્રિએ તો સ્ત્રીઓએ પોતાના ગૃહ થકી બહાર ક્યારેય નજ
જવું. ભગવાનના મંદિરપ્રત્યે તો જન્માષ્ટમી મહોત્સવમાં તથા મારા
જન્મમહોત્સવમાં રાત્રિએપણ સ્વેષ્ટદેવનાં દર્શન કરવા પોતાના અન્ધુજનો
સાથે જવું. તેવા તો એજ મહોત્સવો છે. તો તે એ ઉત્સવો થકી અન્યત્ર તો
ભગવન્મંદિર પ્રત્યેપણ રાત્રિએ સ્ત્રીઓએ ન જવું ॥૫૨-૫૩॥ તે બન્ને ઉત્સ-

તદા ગમ્યં સાવધાનાભિરેવ હિ ॥૫૪॥ સતાં સમાગમસ્ત્વેવં
સ્ત્રીણાં નિઃશ્રેયસાય હિ । પારમ્પર્યેણ સાક્ષાચ્ચ કર્તવ્યત્વેન
વર્ણિતઃ ॥૫૫॥ યા આચરિષ્યન્તિ યુવત્ય इत्थમેधिष્યતે પ્રેમ
હરૌ હિ તાસામ્ । સ્થિતિશ્ચ ધર્મેऽપિ ભવિષ્યતીતિ તા બ્રૂત યૂયં
વનિતાઃ સમસ્તાઃ ॥૫૬॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे
तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे जनशिक्षायां पुरुषप्रसङ्गाद्देवयानीदुर्दशानिरु-
पणनामैकषष्ठितमोऽध्यायः ॥६१॥

શ્રીનારાયણમુનિરુવાચ—ગૃહસ્થાઃ પુરુષા યે સ્યુઃ પરસ્ત્રીસન્નવર્જ-

વોમાં મંદિરપ્રતિ રાત્રિએ જવાના સમયે માર્ગમાં સ્ત્રીઓએ સાવધાન રહેવું,
કારણ કે રાક્ષસો યથેચ્છ રૂપ ધારીને ધર્મમાર્ગ થકી ભ્રષ્ટ કરવા રસ્તામાં
રાત્રિએ રખડે છે ॥૫૪॥ મોક્ષાકાંક્ષા હોય તો સ્ત્રીઓએ સંતોનો સમા-
ગમ તો પૂર્વોક્ત પ્રકારે પરંપરા-બ્રાતાદિદ્વારા તથા સાક્ષાત-સાથેજ સમીપ
સંબન્ધિજનોના સમુદાયમાં યથાનિયમ સાધુઓના મુખથકી લગવત્કથાશ્ર-
વણુદ્વારા કરવો ॥૫૫॥ જે યુવતીઓ એરીતે મેં ઉપદેશ કરેલા પ્રકારથી
ધર્મશ્રદ્ધાપૂર્વક લગવાનમાં પ્રીતિને કરે છે તે યુવતીઓને ધર્મમાં નિષ્ઠા અને
કૃષ્ણમાં ભક્તિ પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામશે અને તેથી નિઃશ્રેયસ સિદ્ધ થશે
એમાં સંશય લેશ નથી. હે ભક્તજનો ! જે તમોને નિઃશ્રેયસનો ઉપાય
પુછવાની પ્રેરણા કરનારી હોય તે તમારી સંબન્ધિની સમસ્ત વનિતાઓના
પ્રતિ મેં કહેલો આ બધો અર્થ તમો કહો. આ અર્થને સાંભળીને મારી
આજ્ઞામાં અનુવર્તતી તે અબળાઓ પરમ શ્રેયને પામો ॥૫૬॥ ઇતિ શ્રી-
સત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે જનશિક્ષાયાં
પુરુષપ્રસંગાદેવયાનીદુર્દશાનિરૂપણનામૈકષષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૧॥

અધ્યાય ૬૨ મો.

શ્રીનારાયણમુનિ કહે છે—હે ભક્તજનો ! ગૃહસ્થ ધર્મમાં રહેલા

૧ આ અધ્યાયમાં સંક્ષેપથી ગૃહસ્થોનો ધર્મ, તેના ભંગમાં પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ
અને લગવાનમાં પ્રીતિનું સાધન વિગેરેનું નિરૂપણ કર્યું છે.

નમ્ । સર્વથા તૈઃ પ્રકર્તવ્યમિદામુત્ર સુખેન્સુમિઃ ॥૧॥ ગૃહિણાં ચ
સ્ત્રિયો યાઃ સ્યુસ્તામિઃ પુંસઃ પરસ્ય તુ । પ્રસન્નઃ સર્વથા ત્યાજ્ય
ઉદ્ઘાહ્યાભિર્વિશેષતઃ ॥૨॥ ગૃહસ્થૈરપિ સંત્યાજ્યઃ સંસર્ગો મધમાં-
સયોઃ । પલાણ્ડુલશુનાદેશ્ચ તથા માદકવસ્તુનઃ ॥૩॥ ચાતુર્વર્ણ્ય-

મદાશ્રિત જે પુરૂષો હોય, આલોક પરલોકમાં સુખની સ્પૃહાવાળા તેઓએ
પરદારાનો પ્રસંગ સર્વ પ્રકારે પરિહરવો. તથા તેવી ગૃહસ્થ પુરૂષોની જે
સધવા સ્ત્રિયો હોય તેમણે પરપુરૂષનો પ્રસંગ સર્વ પ્રકારે પરિહરવો.
અન્યથા દુરંત દુઃસહ દુઃખ આવી પડે. (યદપિ 'પુન્નિમઃ સ્ત્રીમિશ્ર' એમ
સામાન્યપણે નિર્દેશ કરવો યુક્ત છે, તથાપિ 'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા ચે સ્યુઃ' એમ
જે ધર્મમાંજ એક ઉપયોગી ગાર્હસ્થ્યનો અહીં આદર કર્યો છે તે 'કેવળ
વિષયલોગ માટેજ ગાર્હસ્થ્ય છે' એવી ભાવના કરી કેટલાક અસો પશુ-
વૃત્તિને અનુસરીને સર્વોપકારક આશ્રમને પ્રણાશ કરીને પોતે પ્રણુષ્ઠ થઈને
ખીજાઓનેપણ વિનાશ કરે છે, તે યુક્ત નથી આવો વિશેષ મનમાં ધારીને
'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા ચે સ્યુઃ' એવો વિશેષ નિર્દેશ કર્યો છે. અર્થાત્ ગાર્હસ્થ્ય
ધર્મમાંજ એક ઉપયોગી કરવું પણ વિષયલોગમાં નહિ. અથવા-બ્રહ્મ-
ચાર્યાદિ અન્ય આશ્રમમાં નિષ્ઠાવાળાઓને પરદારાના પ્રસંગમાં ગૃહસ્થા-
શ્રમીની અપેક્ષાએ અધિક પાતિત્ય અને અધિક પ્રાયશ્ચિત્ત છે, આવો
વિશેષ કહેવાના અભિપ્રાયથી આ પ્રકરણમાં અન્ય આશ્રમિઓને ગૃહસ્થો
થકી જુદા પાડવાજ 'ગૃહસ્થાઃ પુરુષા ચે સ્યુઃ' એમ વિશેષ નિર્દેશથી કહ્યું
છે) વિવાહયોગ્ય વયમાં વર્તતી (કન્યાવસ્થામાં) વનિતાઓએ સામાન્ય-
પણે પુરૂષપ્રસંગજ પરિત્યાજ્ય છે, કેમકે કામકલુષતાપ્રસંગે કરીને ભાવી
પાતિત્ય અંકુરનો ઉપરોધપ્રસંગ આવતાં ધર્મખીજનોજ વિનાશપ્રસંગ
આવી પડે. વિધવાઓએ પણ પુરૂષપ્રસંગ સર્વથા પરિહરણીય છે ॥૧-૨॥
જાતિથી ઉત્કૃષ્ટ કે કનિષ્ઠ એવો ભેદ પાડ્યા વિના તુલ્યપણે સર્વ કોઈ ગૃહ-
સ્થોએ મધ માંસનો પ્રસંગ નજ કરવો (મધ માંસના લક્ષણપરાયણ જનનો
સહવાસ પણ ન કરવો) તથા ડુંગળી લસણ આદિકનું લક્ષણ નજ કરવું.
તથા યાત્રિકિચિત્ માદક વસ્તુ હોય તેપણ ન લક્ષણ કરવું ॥૩॥ હે ભક્તાઃ !

જનૈર્ભક્તાઃ ! સ્વજ્ઞાતેરપિ કર્હિંચિત્ । નૈવોચ્છિષ્ટં મક્ષણીયમગ્નિપ-
કાદિકં વિના ॥૩॥ મજ્જાગજ્જાહિફેનાનિ તમાલં ત્રિવિધં તથા ।
મચ્છિતો નૈવ સેવેત દ્યૂતં સ્તેયં તથાનૃતમ્ ॥૫॥ દુગ્ધં ઘૃતં ચ પાનીયં
નૈવ પ્રાશ્યમગાલિતમ્ । ક્રોધેષ્યામાનર્હિંસાશ્ચ હાતવ્યા ગૃહિણાપિ
ચ ॥૬॥ દેવાર્થં વાપિ પિત્રર્થં ન કાર્યં જીવર્હિંસનમ્ । સ્વર્ગાર્થમપિ
તીર્થાદૌ નાત્મઘાતશ્ચ કર્હિંચિત્ ॥૭॥ મત્સ્યગ્રાહસ્ય યત્ પાપં ષણ્મા-
સાભ્યન્તરે ભવેત્ । ઇકાદશે તત્સમં જ્ઞેયમપૂતં યો જલં પિબેત્ ॥૮॥
અપૂતજલપાને હિ માંસમક્ષણસમ્ભવાત્ । પુરાણે દોષ इत्यુક્તઃ
પેયં તદ્વાલિતં જલમ્ ॥૯॥ સાંસારિકપદાર્થેષુ ન વિષજ્ઞેત મૂઢવત્ ।

આરેય વર્ણુના જનોએ સજ્જતીયનું પણ ઉચ્છિષ્ટ (જમતાં ખાટી રહેલું)
ક્યારેયપણ નજ જમવું. કેવળ અગ્નિથી (જળાદિકના સંબન્ધ વિના)
જે પકવ કરેલું ધાણી આદિક હોય તેમાં આ દોષ નથી. આદિ શબ્દથી
ફળતુલ્યપણે ધર્મશાસ્ત્રમાં કહેલું ઘૃતપકવાનાદિકનું ચહણ કરી લેવું. 'ઘૃત-
પક્કં પયઃપક્કં પક્કં કેવલવહ્નિના । તદન્નં ફલવદ્બ્રાહ્મં મુનિઃ કાલ્યાણનોઽબ્રવીત્'
એવી સ્મૃતિ છે ॥૪॥ મદાશ્રિત ગૃહિજન ભાંગ્ય ગાંજો અરીણુ તમાકું આ-
દિકનું સેવન નજ કરે તથા ઘૂતાદિ વ્યસનને નજ સેવે તથા ચોરી અસ-
ત્યને દૂરથીજ પરહરે ॥૫॥ ગૃહસ્થજને પણ નરકના દ્વારભૂત ક્રોધ ઈર્ષ્યા
માન આદિકનો સર્વથા પરિત્યાગ કરવો. દુધ ઘૃત અને જળ વસ્ત્રથી ગાળ્યા
વિના નજ પિવું ॥૬॥ જે પામરોએ દેવના ઉદ્દેશથી પ્રાણિહિંસા કરાય છે
તે નજ કરવી. તથા જે આ અજ્ઞાનિઓનો આચાર સ્વર્ગપ્રાપ્તિમાટે પ્રયાગાદિ
તીર્થ ક્ષેત્રાદિમાં પ્રાણત્યાગરૂપ છે તેતો સર્વથા અનર્થમૂળભૂત હોવાથી નજ
કરવો ॥૭॥ નિરંતર છ માસપર્યંત મત્સ્યોને મારતા પારાધીને જેટલું પાપ
થાય તેટલું પાપ એકવાર ગાળ્યા વિનાનું જળ પિવાથી થાય. વળી ગાળ્યા
વિનાના જળપાનમાં માંસલક્ષણનો સંભવ હોવાથી માંસલક્ષણ તુલ્ય પાપ
થાય. પુરાણમાં આટલો દોષ કહ્યો છે માટે વસ્ત્રથી ગાળ્યા વિનાનું જળ
નજ પિવે ॥૮-૯॥ શબ્દાદિ પ્રાકૃત અર્થોમાં મૂઢની પેઠે આસક્ત ન થાય.
થાય તો તે પશુધર્મી હોઈને પુરુષાર્થમાત્રને નાલાયક થાય છે. માટે ગૃહાશ્ર-

સત્સુ સ્નેહં પ્રકુર્વાત વિશેષેણ ગૃહાશ્રમી ॥૧૦॥ અચ્છેદૈરપિ
શસ્ત્રાદૈઃ પાશૈઃ સાંસારિકૈર્દઢમ્ । નિવદ્ધમપિ સન્તોઽત્ર મોચયન્તિ
જનં કિલ ॥૧૧॥ સ્વધર્મસ્થગૃહસ્થેભ્યસ્ત્યાગિભ્યશ્ચ વિશેષતઃ ।
કૃષ્ણવાર્તાશ્રુતિઃ કાર્યા ગૃહસ્થૈસ્તુ મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૨॥ ગૃહીયાદો
ધનં ત્યાગી વાર્તાં કુર્યાદ્ધ યઃ સ્ત્રિયા । તસ્માદ્વાર્તાં હરેઃ શ્રુત્વા ગૃહી
ચાન્દ્રાયણં ચરેત્ ॥૧૩॥ સ્વગ્રામે ધર્મવૃદ્ધસ્ય ગૃહે સાયં સમેત્ય ચ ।
તન્નામકીર્તનં કાર્યં તત્કથાશ્રવણં તથા ॥૧૪॥ તન્મન્ત્રજપમાલાનાં
યથાશક્તિ નિરન્તરમ્ । સંજ્ઞાયા નિયમઃ કાર્યઃ સર્વૈરપિ ગૃહસ્થિતૈઃ
॥૧૫॥ ઉપવિશ્ય તથૈકાન્તે ધ્યાત્વા પ્રત્યહમેવ તમ્ । કર્તવ્યા
માનસી પૂજા મનોમલવિશોધની ॥૧૬॥ વર્ણાશ્રમોચિતં સ્વસ્ય વેદેન

મમાં રહેલો જન સંતોને વિષેજ વિશેષ સ્નેહ કરે. કારણ કે સંતોજ લોકમાં
ખડ્ગાદિ આયુધોવડેપણુ ન છેદી શકાય એવા સાંસારિક પાશો (પુત્ર કળત્ર
મિત્રાદિકમાં સ્નેહરૂપ દોરી) એ કરીને દૃઢપણે બંધાએલાપણુ જનને તેથકી
છોડાવા માટે સમર્થ છે ॥૧૦-૧૧॥ મુમુક્ષુ ગૃહસ્થોએ ધર્મનિષ્ઠ ગૃહસ્થોના
મુખથકી અને વિશેષપણે ત્યાગિઓ થકી ભગવાનની કથા વાર્તા સાંભળવી
॥૧૨॥ જેતો કેવળ ત્યાગિવેષધારી હોઇને ધનનો સંગ્રહ કરે અને
સ્ત્રીસાથે વાર્તા કરે. તેવા અર્થકામપરાયણ આભાસમાત્ર ત્યાગિજન
થકી ભગવત્કથાને સાંભળતો ગૃહસ્થ જન પાપથી લેપાય છે. તે પાપના
પરિહાર માટે ગૃહસ્થ આંદ્રાયણુ પ્રત કરે (માટે તેવા ત્યાગીના મુખથકી
ભગવદ્વાર્તા ન સાંભળવી એવો ભાવાર્થ છે) ॥૧૩॥ પોતાના ગામમાં ભગ-
વન્મંદિર ન હોય તો ધર્મવૃદ્ધ ભક્ત ગૃહસ્થના ઘરમાં સાયંસમયે સમસ્ત
સત્સંગિઓએ ભેગા થઇને ભગવાનના નામનું કીર્તન તથા તેમની
કથાનું શ્રવણુ પ્રીતિથી કરવું ॥૧૪॥ તથા સર્વ કોઈ ગૃહિજનોએ યથાશક્તિ
નિત્ય શ્રીકૃષ્ણના અષ્ટાક્ષરાદિ મંત્રની જપમાળાઓની સંખ્યાનો નિયમ
કરવો. અર્થાત્ 'શ્રીકૃષ્ણમંત્રોચ્ચારણુપૂર્વક હું આટલી માળા પ્રતિદિન
ફેરવીશ' એવો નિયમ રાખવો ॥૧૫॥ તથા પ્રતિદિન શ્રીકૃષ્ણની માનસી
પૂજા ધ્યાનપૂર્વક એકાંતમાંજ બેસીને કરવી. કારણ કે તે માનસી પૂજા

વિહિતં તુ યત્ । કર્મષદ્ઘં દ્વિજૈસ્તદ્ધ કાર્યં ભક્તિસમન્વિતમ્ ॥૧૭॥
 સ્વધર્મસ્ય ચ્યુતૌ કાપિ જાતે વા પાપકર્મણિ । નિષ્કૃતિસ્તસ્ય
 કર્તવ્યા સર્વૈરપિ મદાશ્રિતૈઃ ॥૧૮॥ અજ્ઞાનાત્તુ સકૃત્પાપે કૃતે કર્મણિ
 વૈ જનાઃ ! । મન્વાદિભિઃ સ્મૃતઃ પૂર્વૈઃ પ્રાયશ્ચિત્તવિધિર્નૃણામ્ ॥૧૯॥
 પ્રાયશ્ચિત્તં ચિકીર્ષુર્યૌ ધર્મમજ્ઞસ્ય વૈનસઃ । જ્ઞાત્વા સ શરણં ગચ્છે-
 ત્પર્ષદં સંયતાજ્જલિઃ ॥૨૦॥ દશ વા સપ્ત પચ્ચાપિ ત્રયો વાઽધ્યાત્મ-
 વિત્તમઃ । ધર્મનિષ્ઠાઃ સત્યપરાઃ સન્તઃ પર્ષત્પ્રકીર્તિતા ॥૨૧॥ નૈવ

સકળ મનોમળને સમૂળ વિનાશ કરનારી છે ॥૧૬॥ જે વર્ણાશ્રમોચિત શ્રુતિસ્મૃતિવિહિત જ્ઞાનાદિ ષટ્ કર્મો છે તેપણુ દ્વિજ-ત્રૈવર્ણિક ગૃહસ્થોએ પ્રતિદિન અપ્રમાદથી ભગવદ્ભક્તિસહિત કરવાં. ભક્તિરહિત આશ્રમધર્મ જે આ લોકમાંથી પરલોકમાં અને પરલોકમાંથી આ લોકમાં જવા આવવાના પરિશ્રમમાત્ર ફળવાળો છે તેથી કશો અર્થવિશેષ નથી. તેમ આશ્રમધર્મે રહિત ભક્તિમાત્ર થકીપણુ કશો અર્થ નથી. કેમકે ભક્તિપરિપાકના અસંભવથી નિઃશ્રેયસની સિદ્ધિ થતી નથી. માટેજ શ્રુતિ 'વિદ્યાં ચાવિદ્યાં ચ યસ્તદ્વેદોભયં સહ' 'અન્ધં તમઃ પ્રવિશન્તિ ચેઽવિદ્યામુપાસતે । તત્તો ભૂય હવ તે તમો ય ડ વિદ્યાયાં રતાઃ' એમ કહે છે ॥૧૭॥

અજ્ઞાનથી સ્વધર્મનો ભંગ થઈ જાય કે પ્રમાદથી કોઈ પાપ કર્મ થઈ જાય તો તેમાં શાસ્ત્રવિહિત પ્રાયશ્ચિત્ત સર્વ કોઈ મારા આશ્રિતોએ આદરથી કરવું ॥૧૮॥ હે જનાઃ ! અજ્ઞાણથી એકવાર પાપરૂપ કર્મ કરવામાં પ્રાચીન મન્વાદિ સ્મૃતિકારોએ નરોને પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ કહ્યો છે ॥૧૯॥ જે જન ધર્મભંગનું કે કરેલા પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા ઇચ્છતો હોય તે જ્ઞાન કરીને, એ હાથ જોડીને પર્ષદ (સભા)ને શરણે પ્રથમ જાય. કેમકે પરિષદની અનુજા નહિ મેળવીને કરેલા પ્રાયશ્ચિત્તથી પાપનો પરિહાર થતો નથી ॥૨૦॥ તેમાં પ્રથમ પરિષદનું લક્ષણ કહુંછું-ધર્મનિષ્ઠ સત્યપરાયણ સદાચરણશીલ એવા દશ કે સાત કે પાંચ કે ત્રણ પણ ઓત્રિય દ્વિજો પરિષદ કહી છે. અધ્યાત્મવિદોનો અગ્રેસર (બ્રહ્મદર્શી) ધર્મશાસ્ત્રજ એકપણુ દ્વિજ પર્ષદ કહી છે ॥૨૧॥ જનસંખ્યાની અધિકતામાત્રથી પરિષદ

લક્ષેણ મૂર્ખાણાં નચૈવાધર્મવાદિનામ્ । પર્ષદ્ભવેન્ન લુબ્ધાનાં ન ચાપિ-
 પક્ષપાતિનામ્ ॥૨૨॥ ન સા વૃદ્ધૈર્ન તરુણૈર્ન સુરૂપૈર્ધનાન્વિતૈઃ । ત્રિ-
 મિરેકેન પર્ષત્સ્યાદ્વિદ્વિદ્વિર્વિદુષાપિ વા ॥૨૩॥ શ્રુતાધ્યયનસમ્પન્નઃ
 સત્યવાદી જિતેન્દ્રિયઃ । સદા ધર્મરતઃ શાન્તો યઃ સ પર્ષત્ત્વમર્હતિ
 ॥૨૪॥ વયસા તનવોઽપિ સ્યુર્યદિ ધર્મવિદો દ્વિજાઃ । ત એવ વૃદ્ધા
 વિજ્ઞેયા ન મૂર્ખાઃ પલિતા વૃથા ॥૨૫॥ યત્ર સત્યં તત્ર ધર્મો હ્યધર્મ-
 સ્તિત્વતરત્ર ચ । ધર્મો જયતિ નાધર્મઃ સત્યં જયતિ નાનૃતમ્ ॥૨૬॥
 નિષ્કૃતૌ વ્યવહારે ચ વ્રતસ્યાદેશને તથા । ધર્મે વા યદિ વાઽધર્મે
 પર્ષદ્યત્પ્રાહ તદ્ભવેત્ ॥૨૭॥ જ્યોતિષં વ્યવહારં ચ પ્રાયશ્ચિત્તં ચિક્રિ-

ન થાય. જેઓ મૂર્ખો હોય, જેઓ અધર્મવાદીઓ હોય, જેઓ લોભીયા
 હોય, જેઓ પક્ષપાતિઓ હોય, તેવા લાખ જણ ભેગા થાય તેણે કરીને
 પણ પરિષદ નજ સિદ્ધ થાય ॥૨૨॥ કેવળ વયોમાત્રથી વૃદ્ધ કે કેવળ તરુણ
 કે કેવળ રૂપસંપન્ન કે કેવળ ધનસંપન્ન અહુ જનો ટોળે મળવાથી પણ
 સભાની સિદ્ધિ થતી નથી. ધર્મરહસ્યને જાણનારા ત્રણ પંડિતોએ કરીને
 અથવા અધ્યાત્મજ્ઞાનવાળા એકપણ પંડિતે કરીને તે સભા કહી છે ॥૨૩॥
 જે શ્રુતાધ્યયનસંપન્ન સત્યવદનશીલ જિતેન્દ્રિય ધર્મકનિષ્ઠ શાંત હોય
 તેજ સત્ય થવાને લાયક છે ॥૨૪॥ અવસ્થાએ કરીને કનિષ્ઠ હોય પણ જે
 દ્વિજો ધર્મજ્ઞ હોય તેજ વૃદ્ધો (સભાસદ થવાને લાયક) અહીં માન્યા છે
 પણ વૃથા માથે પળીયાં આવી ગએલા મૂર્ખો વયે કરીને અત્યધિક હોય
 તથાપિ તેઓ અહીં વૃદ્ધો માન્યા નથી ॥૨૫॥ પરિષદનું પ્રધાન લક્ષણ
 આજ છે, શું? તો સત્ય છે. જે સભામાં સત્ય છે ત્યાંજ ધર્મ છે. જે
 સભામાં અસત્ય છે ત્યાં તો અધર્મજ છે. માટે સત્યજ જય પામે છે, અ-
 સત્ય જય પામતું નથી. (ધર્મ જય પામે છે. અધર્મ જય પામતો નથી)
 ॥૨૬॥ ધર્મનિર્ણયમાં પ્રવર્તેલી પરિષદ પ્રાયશ્ચિત્ત, વ્યવહાર અને વ્રતના
 નિર્ણયપ્રસંગે 'આ ધર્મ છે, આ તો અધર્મ છે' એમ જેને કહે તેજ ધર્મ
 કે અધર્મ છે. એટલે ધર્મ કે અધર્મ જે પરિષદે કહ્યો હોય એજ વ્યવ-
 હાર્ય થાય. માટે ધર્માધર્મસ્વરૂપનો વિનિર્ણય પરિષદના અનુમતથીજ

ત્સિતમ્ । અજાનન્યોઽન્યથા બ્રૂયાત્સ મહાપાતકી ભવેત્ ॥૨૮॥
 પર્ષદુક્તક્રિયાચારાત્પાતકી તુ ભવેચ્છુચિઃ । તત્રોક્તો યદ્યધર્મઃ
 સ્યાત્પર્ષત્તેન તુ લિપ્યતે ॥૨૯॥ તસ્માત્સત્યં સમાશ્રિત્ય ધાર્મિકૈઃ
 પાપમીરુભિઃ । ધર્મઃ ઇવ હિ વક્તવ્યઃ પર્ષદ્વિપ્રૈર્ન ચેતરઃ ॥૩૦॥ સ્ત્રીણાં
 ચ બાલવૃદ્ધાનાં ક્ષીણાનાં કુશરીરિણામ્ । ઉપવાસાદ્યશક્તાનાં
 કર્તવ્યોઽનુગ્રહશ્ચ તૈઃ ॥૩૧॥ જ્ઞાત્વા દેશં ચ કાલં ચ વયઃ સામ-
 થ્યમેવ ચ । કર્તવ્યોઽનુગ્રહઃ સદ્ધિર્બ્રાહ્મણૈર્ધર્મવેદિભિઃ ॥૩૨॥

કરવો, પણ પોતે એકલા પંડિતેપણુ ન કરવો ॥૨૭॥ જેતો જ્યોતિષ-મુહૂર્ત-
 નિર્ણયાદિ, વ્યવહાર-ઋણાદાનાદિ દાવાઓનો નિર્ણય, પ્રાયશ્ચિત્ત-બ્રહ્મ-
 હત્યાદિ પાપ પ્રાયશ્ચિત્તનો પ્રકાર અને ચિકિત્સિત-રોગનિવૃત્તિના ઉપાય-
 ભૂત ગૃહપૂજાદિવિધાન કે રોગપ્રશમનના ઉપાયભૂત ઔષધનો પ્રકાર તે તે
 શાસ્ત્રને અનુસારે તેનું તેનું યથાર્થપણું નહિ જાણીને વિપરીતપણે કહે અને
 જે તો જાણવા છતાં પંડિતપણાના અભિમાનથી અંધ થઈને સ્વયં વિપ-
 રીતપણે કહે તે બન્ને પુરૂષ મહાપાતકી થાય છે, માટે પરિષદેપણુ નિર્ણય
 કરીનેજ કહેવું ॥૨૮॥ આટલો અહીં વિશેષ જાણવો-પાતકી તો પરિષદ
 વિપ્રના કહેવા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત આચરવાથી પાપમાંથી પ્રમુક્ત થાય છે.
 પ્રાયશ્ચિત્તોપદેશમાં પરિષદ જે અન્યથા કહે તો તે અધર્મથી તો પરિ-
 ષદજ લેપાય છે ॥૨૯॥ માટે પાપાચરણુથકી ભય પામનારા, ધર્મમાંજ
 દૃઢ નિષ્ઠાવાળા, સલાસદ વિપ્રોએ સત્યનો સમાશ્રય કરીને ધર્મજ કહેવો
 અધર્મતો નજ કહેવો ॥૩૦॥ અબળાઓ, આળો, વૃદ્ધો, વ્યાધિ વિગેરેથી
 ક્ષીણ શરીરવાળા, ગળતો કોઠ વિગેરેથી કુત્સિત શરીરવાળા અને ઉપ-
 વાસાદિ કરવામાટે અશક્ત એવા જનોની ઉપર યથાશક્તિ ગૌણપક્ષથી,
 પ્રાયશ્ચિત્તનો ઉપદેશ આપનારા સલાસદ બ્રાહ્મણોએ અનુગ્રહ કરવો. અ-
 ર્થાત્ અનુગ્રહથી તેમનાથી થઈ શકે એવો પ્રાયશ્ચિત્તોપદેશ કરવો ॥૩૧॥
 સદૈવ ધર્મતત્ત્વવેદી ધર્મૈકનિષ્ઠ પરિષદ વિપ્રોએ દેશ-હિમમયગિરિનજીક
 વર્તી વિગેરે, કાળ-શીયાળો આદિક, વય-દશ વર્ષાદિક થકી ન્યૂન એથી
 વર્ષથકી અધિક આદિક, સામર્થ્ય-ધનદાન તપશ્ચર્યાદિકમાં શક્તિ વિગેરે;

લોભાન્મોહાદ્વ્યાન્મૈત્ર્યાદિ કુર્યુરનુગ્રહમ્ । નરકાન્ યાન્તિ તે
મૂઢા રૌરવાન્નાત્ર સંશયઃ ॥૩૩॥ ધાર્મિકૈરેવ મન્વાદૈર્ધર્મવિદ્ધિઃ
પુરાતનૈઃ । ધર્મઃ પ્રોક્તોઽસ્તિ ન ત્વન્યૈસ્તતો વાચ્યો વિચાર્ય સઃ
॥૩૪॥ દેશાચારં કુલાચારં ગ્રામાચારં વિબુદ્ય ચ । શાસ્ત્રાચારઃ
પ્રવક્તવ્યઃ સહસા ન તુ કર્હિન્ચિત્ ॥૩૫॥ પર્ષદુક્તપ્રકારેણ પાતકી
વ્રતમાચરેત્ । તેનૈવ હિ ભવેચ્છુદ્ધસ્ત્વન્યથા નરકં વ્રજેત્ ॥૩૬॥
રહસ્યપાપકર્મા તુ શાસ્ત્રં દૃષ્ટ્વા સ્વયં બુધઃ । યથોક્તનિષ્કર્તિં કુર્યા-
દન્યસ્ત્વાપૃચ્છ્ય સદ્બુધમ્ ॥૩૭॥ બાલસ્ય નૈવ ષષ્ટાન્દાત્પૂર્વં પાત-

વિચારીને અનુગ્રહથી પ્રાયશ્ચિત્તનો ઉપદેશ કરવો ॥૩૨॥ દેશ કાળાદિકનો
વિચાર કર્યાવિના ધનાદિલોભથી કે શાસ્ત્રાર્થમોહથી કે અભિષ્ટના લયથી
કે મિત્રભાવથી જો અનુગ્રહ કરે તો તે મૂઢ સલાસદ વિપ્રો રૌરવ નરકોને
પામેછે. એમાં સંશય નથી ॥૩૩॥ ધર્મદર્શી ધર્મનિષ્ઠ પુરાતન મન્વાદિ
સ્મૃતિકારોએજ ધર્મોપદેશ કર્યો છે, પણ ખીજા અધાર્મિકાદિકોએ નથીજ
કર્યો. માટે ધર્મજ્ઞોએજ બહુ વિચાર કરીને ધર્મ કહેવા યોગ્ય છે પણ ઈતર
નામમાત્ર પંડિતોએ કહેવા યોગ્ય નથી ॥૩૪॥ તેમાં પણ દેશાચાર
કુળાચાર ગ્રામાચાર વિગેરેનો વિચાર કરવાપૂર્વક શાસ્ત્રથી ધર્મનિર્ણય
કરવો પણ સહસા-દેશાદિકના આચારનો વિચાર કર્યાવિના એકદમજ
શાસ્ત્રથી ધર્મનિર્ણય ક્યારેય પણ ન કરવો ॥૩૫॥ પાતકી પુરૂષ પરિ-
ષદના કહેવા પ્રમાણેજ પ્રાયશ્ચિત્ત કરે. તેથીજ શુદ્ધ-પાપપ્રમુક્ત થાય.
અન્યથા આચરે તો તે પાતકી થાય. અને પરિષદની આજ્ઞાના અતિ-
લંઘનથી થએલા પાપથી પણ લેપાય. તેણે કરીને નરકને પામે ॥૩૬॥
જો કરેલું પાપ રહસ્ય હોય (વિખ્યાત થયું ન હોય) અને પોતે
પાપકર્તા બુધ-ધર્મરહસ્યને જાણતો હોય તો શાસ્ત્ર થકી પ્રાયશ્ચિત્તને
જાણીને યથોચિત આચરે. જો સ્વયં ધર્મશાસ્ત્રજ્ઞ ન હોય તો પોતાને
અનુકૂળ ધર્મજ્ઞ કોઈ સ્તુપુરૂષને પામીને તેમના થકી પ્રાયશ્ચિત્તને
જાણીને તેમના કહ્યા પ્રમાણે કરે ॥૩૭॥ છઠ્ઠા વર્ષ થકી પૂર્વ વયમાં
વર્તતા (પાંચમા વર્ષપર્યંતના) બાળકને પાપપ્રસંગ નથી અને રાજદંડ-

કમસ્તિ હિ । ન રાજદણ્ડસ્તસ્યાસ્તિ પ્રાયશ્ચિત્તં ન વિદ્યતે ॥૩૮॥
 ઝનૈકાદશવર્ષસ્ય પશ્ચવર્ષાત્પરસ્ય ચ । પ્રાયશ્ચિત્તં ચરેદ્ભ્રાતા પિત્રા-
 દિર્વા ગુરુઃ સ્વયમ્ ॥૩૯॥ એકાદશાબ્દતો બાલઃ ષોડશાબ્દાવધિ
 સ્વયમ્ । પ્રાયશ્ચિત્તાર્થં કુર્વીત વૃદ્ધરોગિસ્ત્રિયસ્તથા ॥૪૦॥ પાપનિ-
 ષ્કૃતિકર્તૈવ પુમાન્ સ્ત્રી ચૈતિ સદ્ગતિમ્ । તદકર્તા તુ નિરયાત્રી-
 ચયોનીશ્ચ યાતિ હિ ॥૪૧॥ કૃત્વા યો દુષ્કૃતં તસ્ય નૈવ કુર્વીત
 નિષ્કૃતિમ્ । તત્સજ્ઞાદપિ પાપં સ્યાદતઃ કાર્યો ન સોઽપિ ચ ॥૪૨॥
 ગૃહસ્થૈસ્ત્યાગિમિશ્રાપિ યોષામિશ્ચ યથોચિતમ્ । સ્વપાપનિષ્કૃતિ
 કૃત્વા પાલ્યાઃ સ્વનિયમા દૃઢમ્ ॥૪૩॥ સાંસારિકે સુખે તુચ્છે

પ્રસંગ નથી. માટે તેવા બાળકને પ્રાયશ્ચિત્ત છેજ નહિ ॥૩૮॥ પાંચમા
 વર્ષથી ઉપરની તે દશમા વર્ષના અંતસુધીની વયમાં વર્તતા બાળકને તો
 પાપપ્રસંગ પ્રાપ્ત થતાં તેના પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત તે બાળકનો પિતા બ્રાતા
 આદિક કે સ્વયં ગુરુ તેને માટે કરે (ગૃહસ્થનું પિતાવિગેરે અને ત્યાગિનું તો
 ગુરુ કરે એવો અર્થ જાણવો) ॥૩૯॥ અગીયારમા વર્ષને પ્રારંભીને પંદરમા
 વર્ષના અંતસુધીનો બાળક પોતે વિહિત પ્રાયશ્ચિત્તના અર્ધાંશ આચરણથી
 શુદ્ધ થાય છે. તથા વૃદ્ધ (અંશીથી અધિક વર્ષનો) રોગી અને સ્ત્રી વિહિત
 પ્રાયશ્ચિત્તના અર્ધાંશ આચરણથી શુદ્ધ થાય છે, 'અશીતિર્યસ્ય વર્ષાણિ બાલો
 વાપ્યૂનષોઢશઃ । પ્રાયશ્ચિત્તાર્થમર્હન્તિ સ્ત્રિયો રોગિણ એવ ચ ॥' એવી
 સ્મૃતિ છે ॥૪૦॥ તે તે પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને જે નરનારી આચરે છે તે
 સદ્ગતિને પામેજ છે. જે નરનારી પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે નહિ તે તો
 નરકોને અને નીચ યોનિને પામેછે ॥૪૧॥ જે જન પાપકર્મને કરીને તેનું
 પ્રાયશ્ચિત્ત નજ કરે તે પાપીના પ્રસંગ થકી બીજો જનપણ પાપથી લેપાય
 છે, માટે તેવાનો સંગ પણ નજ કરવો ॥૪૨॥ મદાશ્રિત ગૃહસ્થોએ તથા
 ત્યાગિઓએ કોઈ પાપનો પ્રસંગ આવતાં યથોચિત પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને
 પોતાના વર્ણાશ્રમાચારનિયમો દૃઢપણે પાળવા. તેજ રીતે સ્ત્રિયોએ પણ
 કૃત પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરીને પોતાના નિયમો પાળવા. (આ પ્રાયશ્ચિત્તનો
 પ્રપંચ પંચમ પ્રકરણ થકી જાણવો) ॥૪૩॥

ત્યક્ત્વાऽऽસક્તિં સદા જનૈઃ । વાસુદેવે વિધાતવ્યા રતિઃ સર્વૈર્મદા-
શ્રિતૈઃ ॥૪૪॥ સા તુ સ્યાચ્છ્રદ્ધયા નિત્યં સ્વધર્માચરણેન ચ । જિજ્ઞા-
સયા તન્મહિમ્નો યોગેનાધ્યાત્મિકેન ચ ॥૪૫॥ તદ્ગત્કાનાં સેવનેન
તત્કથાશ્રવણેન ચ । સ્ત્રીદ્રવ્યરસસક્તાનાં સદ્ગત્યાગેન સર્વથા ॥૪૬॥
અન્યત્ર તદ્ગુણેભ્યશ્ચ સન્તોષેનાપ્યર્હિંસયા । તત્કીર્તનેન ચ યમૈર્નિ-

એરીતે પ્રાયશ્ચિતને કરનારા અને ધર્મમાર્ગને અનુસરનારા સમસ્ત મદા-
શ્રિત જનોએ તુચ્છ-શ્વાન સૂકરાદિ નરક યોનિઓમાંપણુ પ્રાપ્ત હોવાથી
અતિતુચ્છ સાંસારિક ક્ષેત્ર પુત્ર કળત્ર મિત્ર આદિકમાં અત્યાસક્તિનો ત્યાગ
કરીને, નિરવધિ દયાના નિધિરૂપ, સર્વ પ્રકારે સર્વના બન્ધુરૂપ, સકળ કળને
આપનારા, સર્વના પરમ સુહૃદ્, ભગવાન્ શ્રીવાસુદેવમાં નિરંતર રતિ-પ્રીતિ
કરવી ॥૪૪॥ શ્રીવાસુદેવમાં કરવા યોગ્ય રતિનાં સોળ સાધનો કહેછે—તે
પરા પ્રીતિતો પરમાનંદમય પરમાત્મામાં પરા શ્રદ્ધાથી, ભગવાનના આરાધન
બુદ્ધિથી નિત્ય અનુષ્ઠાન કરાતા ધર્મથી, સંતોષકી વારંવાર ભગવાનના સ્વ-
રૂપ-રૂપ-ગુણ-વિભૂતિ વિગેરેના માહાત્મ્યની જાણસાથી અને આધ્યા-
ત્મિક યોગ—યોગમાં બે પ્રકાર છે, એક પરમાત્મયોગ અને બીજો આત્મ-
યોગ છે, ભગવાનના દિવ્ય મંગળ વિગ્રહનું જે અનુધ્યાન તે પરમાત્મયોગ
કહેવાય અને ભગવાનની દાસતામાંજ એકરસ આત્મસ્વરૂપનું અનુધ્યાન
તે આત્મયોગ કહેવાય, તે બન્ને મળીને એક સાધન આધ્યાત્મિક યોગથી
પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામે છે. એરીતે પ્રતિદિન પ્રવૃદ્ધિ પામતાં પામતાં પરિ-
પાકવિશેષને પામીને પરાનુરાગપર્યંત પહોંચે તે પરા ભક્તિ કહી છે
॥૪૫॥ તથા ભગવદ્ભક્તોના સેવનથી અને ભગવત્કથાના શ્રવણથી વૃદ્ધિ
પામે છે. તેમાં પ્રથમ ઉપાય તો સ્ત્રીદ્રવ્યરસમાં લોભીયાઓના સંગનો
ત્યાગ છે, માટે પ્રથમ તેઓનો સંગ સર્વથા તજવો ॥૪૬॥ તથા તે ભગ-
વાનના ગુણો થકી અન્યત્ર-શબ્દાદિ વિષયોમાં સંતોષ-અલંબુદ્ધિથી થતા
વૈતૃષ્ણ્યથી તથા અહિંસા-પ્રાણિમાત્રમાં સૌહાર્દથી તથા ભગવાનના ગુણ-
કીર્તનથી તથા અહિંસાદિ દ્વાદશ નિયમો અને શૌચાદિ દ્વાદશ નિયમોએ
કરીને તથા અનિદા-પરવિષે ગુણમાત્રદર્શનથી તથા શીતોષ્ણાદિ દ્વન્દ્વની

યમૈશ્વાપ્યનિન્દયા ॥૪૭॥ તિતિક્ષયા ચ દ્વન્દ્વાનાં તન્નામસ્મરણેન
 ચ । રતિઃ કૃષ્ણે ભવેન્નૃણાં તદ્ભક્તયા તુ વિશેષતઃ ॥૪૮॥ સંસૃતેઃ
 સ્યાદ્વ્યવચ્છેદો ભક્તયૈવ પરયા હરૌ । વૈરાગ્યં ચ દૃઢં જ્ઞાનં ભક્તયૈવ
 લભતે પુમાન્ ॥૪૯॥ ભક્તયૈવ સ પ્રસન્નઃ સ્યાન્નાન્યોપાયેન કેનચિત્ ।
 તસ્માન્નિષ્કપટા યૂયં ભક્તિં કુરુત સર્વથા ॥૫૦॥ સુવ્રત ઉવાચ—
 इत्थं निजाश्रितजनानुपदिश्य धर्मं भक्तिं च भक्तितनयो नृपते !
 प्रसन्नः । स प्रैरयन्मुनिगणान् गुणगायनार्थं विष्णोर्जनाश्च जगृहुः
 शिरसा तदुक्तीः ॥५१॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे
 तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे जनशिक्षायां प्रायश्चित्तविधिनिरूपणनामा
 द्विषष्टितमोऽध्यायः ॥६२॥

સહનશીલતાથી તથા ભગવાનના નામસ્મરણથી તથા પ્રધાનપણે ભક્તિ-
 પ્રીતિથી (કૃષ્ણીભૂત પ્રીતિની આ અંકુરરૂપ બાણુવી) કૃષ્ણમાં તે રતિ
 જનોને અભિવૃદ્ધિ પામે છે ॥૪૭-૪૮॥ પૂર્વોક્ત સોળ સાધનોએ કરીને
 સિદ્ધ થતા ભગવાનમાં પ્રેમવિશેષ વિના તત્ત્વથી જ્ઞાન, તત્ત્વથી વૈરાગ્ય
 અને સંસૃતિપાશનો વ્યવચ્છેદ થતો નથી. ભગવાનવિષે પરા-અનન્ય
 ભક્તિથીજ દૃઢ વૈરાગ્ય વિજ્ઞાન વિગેરે સિદ્ધ થાય છે અને સંસૃતિનો સમુ-
 ચ્છેદ થાય છે. ભગવાન શ્રીવાસુદેવ તેવી પરા ભક્તિથીજ સુપ્રસન્ન થાય
 છે, અન્ય ઉપાયોવડે નહિ. ‘ભક્ત્યા ત્વનન્યયા શક્ય અહમેવંવિધોઽર્જુન !
 જ્ઞાતું દ્રષ્ટું ચ તત્ત્વેન પ્રવેષ્ટું ચ પરંતપ ! ॥’ એમ પોતે ભગવાનેજ કહ્યું છે.
 માટે હે ભક્તજનો ! કૃણકામનાએ રહિત નિષ્કપટ અનન્યભક્તિ તે
 શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને વિષે તમો સર્વે સર્વથા કરો ॥૪૯-૫૦॥ સુવ્રતઋષિ
 કહેછે—હે નૃપતે ! ભક્તિતનય ભગવાન શ્રીહરિએ આ પ્રકારે સમસ્ત
 સમાશ્રિત જનોના પ્રતિ ધર્મ ભક્તિનો ઉપદેશ કરીને, પ્રસન્ન થઈને સર્વ
 મુક્તાનંદાદિ મુનિગણોને ભગવદ્ગુણોનું ગાયન કરવાની આજ્ઞા આપી.
 પૂર્વોક્ત પ્રકારે શ્રીહરિએ ઉપદેશ કરેલા મુનિજનો અને હરિજનોએ
 તેમનાં જનશિક્ષારૂપ અમૃતવચનો અત્યાદરથી માથે ચઢાવ્યાં ॥૫૧॥
 ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે જન-
 શિક્ષાયાં પ્રાયશ્ચિત્તવિધિનિરૂપણનામા દ્વિષષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૨॥

સુપ્રત ઉવાચ—મુક્તાનન્દસ્તદા વીણાં વાદયન્ પદ્મપદીં જગૌ ।
ગુર્જરીસંહારમેણ તાલો યત્રૈકતાલિકા ॥૧॥ રમતાં સતતં
સત્તતમસ્યે ત્વયિ માનસં મમ સસ્યે ! । ધ્રુવપદમ્ । અશરણ-

અધ્યાય ૬૩ મો.

સુપ્રતઃકપિ કહેછે—હે રાજન્! ભગવદ્ગુણ ગાવાની ભગવાને
પ્રેરણા કરી તે સમયે મુક્તાનંદ નામના મહામુનિ વીણાને સુસ્વર વજ્રવતા
થકા, ગુર્જરી નામનો રાગ કે જેમાં એકતાળી નામનો તાળ (કાળક્રિયા-
માન) દેવાય છે તેનાથી પદ્મપદી ગાવા લાગ્યા ॥૧॥ (તેને કહેછે—) હે
ભગવન્! માફ મન તમારે વિષે નિરંતર રમો—લોકોનું મન બહુધાપણે
પ્રકૃતિથીજ ચંચળ, વિવિધ શબ્દાદિ ક્ષુદ્ર નીરસ વિષયોમાંજ રખડ્યા
કરતું, કેવળ રજવ્યાપ્ત હોઈને સુખલવને નહિ પામીનેજ આત્માને અતિ
આયાસ આપે છે. વિષયગત દોષોને વિચારતો હું તે માફ તો વિષય થકી
વિમુખ વર્તતું મન સતતમુખ (આનંદમય) આપને વિષે સતત રમો—આપ
આનંદમય આત્મામાં અનુપ્રવેશ કરીને રમણ કરો. વળી આનંદમય આપ
મારા જન્મોજન્મમાં તત્ત્વથી (સાચા) સખા (અપ્રેરિત હિત કરનારા)
છો. તે આપ સતત સુખમય સત્ય સખામાં મનની જે રતિ છે તે સર્વ
સંતાપને પ્રશમાવનારી છે. ‘દ્વા સુપર્ણા સયુજા સસ્રાયા સમાનં વૃક્ષં પરિષ-
સ્વજાતે’ એવી શ્રુતિ છે. સદા સાથેજ નિવાસ કરી રહેલા આપ સાચા
સખાને નહિ નિરીક્ષણ કરતાં લયંકર લવારણ્યમાં લટક્યા કરતા જનો
ત્રિવિધ તાપથી પરાલવ પામ્યાજ કરે છે. લવથકી લય પામેલા અશર-
ણોના શરણુ-લવલયના નિવારક તમો છો. ‘મારા તો આપજ એક શરણુ
થાવ’ એવા શરણુવરણુમાત્રથી અનાદિ કાળથી કરાતા હજારોહજાર અપ-

૧ ‘સતતસુખે’ इति पाठान्तरम् ।

૨ આ અધ્યાયમાં મુક્તાનંદાદિ મુનિજનોએ કરેલું ભગવદ્ગુણગાયન, ભગ-
વાને કરેલો સ્વાધારણ દિવ્ય ઐશ્વર્યનો પ્રકાશ અને જુદી જુદી તિથિએ કરેલું
ચરિત્ર અનુવર્ણવું છે.

શરણે ભવભયહરણે બહુતરકરુણાલયે । સુખકરચરિતે મુનિ-
વરવિદિતે ગુણગણવરુણાલયે રમતાં ॥૨॥ ધૃતસિતવસને કૃત-
મિતહસને રુચિરચિકુરરાજિતે । શશિનિભવદને દ્યુતિજિ-
તમદને સકલસુરસભાજિતે રમતાં ॥૩॥ પ્રવિતતનયને ક્ષણ-
જિતજયને વિવિધકુસુમહારકે । તતતરદલિકે કૃતવરતિલકે

રાધોને વિસારી દધને પ્રસન્ન થાઓ છો, કેમકે તમો નિરવધિ નિરૂપધિ
કરુણાના નિધિ છો. વળી તમારા જ્ઞાન શક્તિ આદિક કદ્યાણુ ગુણો અસં-
ખ્યાત છે તથા તમારૂં તે ગુણોને અનુગુણ દિવ્ય ચરિત્ર શ્રોતા જનોને
મહાસુખ આપનારૂં છે. આવા દિવ્ય ચરિત્રવાળા, સર્વના સાચા સખા,
સુખમય આપને પરાશરાદિક તથા મરીચ્યાદિક મુનિવરો જાણે છે.
તેમણે તમો યથાર્થપણે જાણ્યા છો. ‘સત્તતમચ્છે’ એવો પાઠ હોય તો જે
આપના પ્રીણુનલક્ષણુજ સમગ્ર મખો (યજ્ઞો) સર્વત્ર સદા પ્રવર્તે છે.
એટલે સર્વાતરાત્મા સર્વશરીરક આપજ તેતે યજ્ઞાદિ કર્મોવડે આરાધન
કરાઓ છો. અથવા નિરંતર વિષ્ણુયાગાદિ મખ-યજ્ઞોને પ્રવર્તાવનારા છો
॥૨॥ હવે જગદુપકારાર્થે માનુષ વેષને સમલંકૃત કરી રહેલા લગવાનની
દિવ્યાકૃતિ શોભાને સ્મરણ કરતા થકા પ્રાર્થના કરેછે—મંદહાસવડે મધુર
સુખકમળવાળા, અતિસુંદર શિરઃકેશવડે સમલંકૃત, પૂર્ણચંદ્રવત્ આહ્લાદ-
કારી વદનવાળા, કામદેવને તિરસ્કાર કરનારી શરીરકાંતિથી સમલંકૃત,
વિશાળ વિલોચનવડે વિરાજમાન, કિંચિત્ ઉન્નત વિશાળ લાલથી શોભ-
માન, વિશાળ લાલમાં કરેલા હુંકુમચંદ્રકે સહિત ઉર્ધ્વપુંડ્ર તિલકવડે અલં-
કૃત, વિવિધ પુષ્પહારોવડે વિરાજીત વક્ષઃસ્થળવાળા, સમસ્ત સુરગણોએ
સંપૂજેલા દિવ્યમૂર્તિ તમારે વિષે મારૂં મન સતત રમો. વળી ક્ષણમાત્રમાં
જીત્યોછે જગજજેતા કામક્રોધાદિવર્ગ જેમણે, નિજજનોને સુખ કરનારા,
આત્મચંતિક સુખના એક ધામભૂત, કાળમાયાદિ મહાલયને ટાળનારા,
સમગ્ર અસુરોને મતિમોહ કરનારા; આશ્રિતોના અનાદિસંચિત પાપસંચ-
યના નિવારણપરાયણ, ઐહિક આમુષ્મિક સુખને સંપાદન કરી આપ-

નિજજનસુખકારકે રમતાં ॥૪॥ પરસુખનિલયે પરદરવિલયે
સુરરિપુમતિમોહને । અઘચયહરણે સુખચયકરણે નિગમગરસ-
દોહને રમતાં ॥૫॥ હૃતસુરશમલે કરધૃતકમલે પરિધૃતપુરુ-
ભૂષણે । કલિબલકદને શુભમતિસદને પરિહૃતનિજદૂષણે રમતાં ॥૬॥
પ્રશમિતકોપે કૃતમદલોપે મુનિવરગણનન્દિતે । અતિમૃ-
દુહૃદયે નિજજનસદયે સુરનરમુનિવન્દિતે રમતાં ॥૭॥ ગીત્વેતિ
ષટ્પદીમાદૌ પદ્યૈઃ સ પ્રાકૃતૈસ્તતઃ । ગાયતિ સ્વ ગુણાન્મત્તયા
વાસુદેવસ્ય ભૂપતે ! ॥૮॥ બ્રહ્માનન્દાદયશ્ચાન્યે મુનયો ગાનકો-
વિદાઃ । તમેવાનુજગુઃ પ્રીત્યા કુર્વન્તઃ સ્વરપૂરણમ્ ॥૯॥ આરબ્ધે

નારા, વેદગત સારને પ્રકાશ કરનારા, સકળ સુરગણોના દુઃખને હરનારા,
કળિબળને નિજજનોના અંતઃકરણ થકી નિવૃત્ત કરનારા, શુભ-કલ્યાણો-
પયોગી મતિને આપનારા, (શુભ સંકલ્પના એક સ્થાનભૂત) કામાદિ
કલુષતા કાઢી નાંખીને નિજજનોના મનની નિર્મળતા કરી આપનારા,
લીલાકમળથી અલંકૃત કરકમળવાળા, અંગમાં શ્વેત દિવ્ય વસ્ત્રોને ધારી
રહેલા, વિવિધ દિવ્ય વિભૂષણોને ધારી રહેલા, એવા આપને વિષે મારું
મન નિત્ય રમ્યા કરો ॥૩-૬॥ વળી સદુપદેશવડે સમાશ્રિતોના કામ-
ક્રોધ-મદ-માત્સર્ય આદિક દોષોને શમાવી દેનારા, મહામુનિમંડળોએ
પરિચર્યા આચરીને આનંદ પમાડેલા અથવા મુનિમંડળોને દર્શનદાનાદિવડે
આનંદિત કરનારા, પરપીડા નહિ સહન કરવાના સ્વભાવવાળા હોવાથી
અતિમૃદુળ હૃદયવાળા, માટેજ નિજજનોવિષે વિશેષપણે પ્રસરતી
દયાએ કરીને સમુત્તરંગિત મનવાળા, સકળ સુર-નર-મુનિમંડળોએ વારં-
વાર વંદના કરેલા, તમારે વિષે મારું મન નિરંતર રમો ॥૭॥ હે ભૂપતે !
આ પ્રકારે પ્રથમ ષટ્પદીનું ગાન કરીને પછી પ્રાકૃત પદ્યો (કીર્તનો)
વડે આ વાસુદેવ ભગવાન શ્રીહરિના દિવ્ય ગુણોને લક્ષિતી ગાવા લાગ્યા
॥૮॥ તે સમયે બીજા બ્રહ્માનંદાદિ ગાયનકુશળ મુનિઓ પ્રીતિથી સ્વરપૂરણ
કરતા થકા મુક્તાનંદમુનિની પાછળજ ગાવા લાગ્યા ॥૯॥ મુનિઓએ
ગાયનનો આરંભ કરતાં, સ્વયં શ્રીહરિ સત્વૃતિ (અપદીએ સહિત) કર-

ગાયને તૈશ્વ હરિઃ સદયયા દશા । પર્યૈક્ષત નિજાન્મકાન્દદત્તાલં
 કરેણ ચ ॥૧૦॥ સહસ્રશસ્ત્રત્ર નરાશ્ચ નાર્યઃ સમાધિમાપુઃ કૃપયૈવ
 તસ્ય । અલૌકિકે હ્યક્ષરધામ્નિ તે ચ તમેવ કોટ્યર્કરુચિ હ્યપશ્યન્
 ॥૧૧॥ ચતુર્ભુજં ચાષ્ટભુજં ચ કેચિત્તં વૈ દ્વિબાહું દદશુશ્ચ કેચિત્ ।
 તત્તન્મહાધામસુ તત્તદીયૈઃ સંસેવિતં શક્તિસમૃદ્ધિભૃત્યૈઃ ॥૧૨॥
 વ્યુત્થાય તે યદ્યદલૌકિકં સ્વે હૃદમ્બરેઽચક્ષત તત્તદેવ । સમ્પૃ-
 ચ્છયમાનાન્બહુધા સ્વબન્ધૂન્યથાવદૂચુઃ કિલ તત્ર તત્તત્ ॥૧૩॥
 સન્દિગ્ધચિત્તાશ્ચ તદીશ્વરત્વે યે કેચિદાસન્પ્રથમં જનાસ્તે ।
 આશ્ચર્યમાલોક્ય નિશમ્ય ચૈતત્ સર્વેશ્વરં તં વિવિદુર્યથાવત્ ॥૧૪॥

કમળવડે તાળ દેતાથકા, પ્રેમગર્ભિત કૃપાદૃષ્ટિવડે તે પોતાના સર્વ લક્ષ્મીને
 સલામાં ચોતરફ લાળીને પોતાના દિવ્ય સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર સર્વ
 લક્ષ્મીને સંપાદન કરાવા કૃપાથી તેમણે કોઈપણ શુભ સંકલ્પ કર્યો ॥૧૦॥
 તે સમયે તે હજારોહજાર નરનારી હરિજનો તે સલામાં તે શ્રીહરિની તે
 કૃપાથીજ સંપન્ન સમાધિવાળા થતાં, તેઓએ અલૌકિક અક્ષર ધામમાં
 વિરાજમાન, કોટિસૂર્યસમાન પ્રકાશમાન તે શ્રીહરિનેજ જોયા ॥૧૧॥
 વળી એજ શ્રીહરિને વૈકુંઠ શ્વેતદ્વીપાદિ તેતે દિવ્ય મહા ધામોમાં પોતાની
 અસાધારણ શક્તિઓ, (લક્ષ્મી આદિક) સમૃદ્ધિઓ (અણિમાદિ
 ઐશ્વર્યો) અને ભૂત્યો (વિષ્ણુસેન વિગેરે પાર્ષદો)થી વિંટાએલા કવચિત્
 ચતુર્ભુજ તો કવચિત્ અષ્ટભુજ તો કવચિત્ દ્વિભુજ તો કવચિત્ સહસ્ર-
 ભુજપણ જોયા ॥૧૨॥ તે પછી તે સમય જનો સમાધિ થકી ઉઠીને
 પોતપોતાના હૃદયારવિંદમાં સાક્ષાત્ કરેલું તેમનું અલૌકિક દિવ્ય અદ્ભુત
 રૂપૈશ્વર્યાદિ જે જે રીતે સાક્ષાત્ કર્યું હતું તે તે રીતે તે મહાસલામાં
 પુછતા પોતાના પિતાપ્રમુખ બન્ધુઓને યથાર્થપણે બહુધા બહુ હર્ષથી
 કહેવા લાગ્યા ॥૧૩॥ જે કોઈ જનો પ્રથમ પ્રભુના પ્રભાવને નહિ જાણતા
 હોવાથી તેમના પારમૈશ્વર્યમાં સંદિગ્ધ ચિત્તવાળા હતા તેઓ તે આશ્ચર્યમય
 રૂપૈશ્વર્યાદિકને સાક્ષાત્ કરીને અને પરસ્પર સાંભળીને, સંશયે રહિત થઈને
 ‘આજ સર્વેશ્વર પુરૂષોત્તમ છે’ એવો વિનિશ્ચય કરીને અનન્ય મનથી તે

સમ્બન્ધિનઃ સ્નાન્મગવત્સકાશાન્નેતું ગૃહાંસ્તત્ર સમાગતા યે । તે
 દુષ્ટજીવા અપિ તત્પ્રતાપં દૃષ્ટ્વૈષ તસ્યાશ્રયમાશુ ચક્રુઃ ॥૧૫॥ આન-
 ન્દયિત્વેતિ જનાઞ્જનેશઃ સ્વં સ્વં નિવાસં પ્રતિ ગન્તુમેવ । આદિશ્ય
 રમ્યં પટમણ્ડપં સ્વં સમેત્ય તસ્મિન્નિષસાદ દૈવિઃ ॥૧૬॥ સ એવમેવ
 પ્રતિવાસરં સ્નાનાનન્દયન્મક્તજનાન્ સમેતાન્ । ઉવાસ તત્રાલિ-
 લસૌખ્યકારી યશઃ સ્વકીયં પ્રથયન્પૃથિવ્યામ્ ॥૧૭॥ યાવન્ત્યહાનિ
 ભગવાન્ન્યવાત્સીત્તત્ર પત્તને । દિને દિનેઽધિકં તત્ર સ્નેહો નૃણામ-
 વર્ધત ॥૧૮॥ તત્તદ્દેશીયલોકાનાં તત્ર પાકક્રિયા અપિ । પ્રત્યહં
 નૂતના આસન્નુત્તરોત્તરસદ્રસાઃ ॥૧૯॥ કચિદ્દિને સભાયાં સ પ્રોચે
 વર્ણાશ્રમોચિતાન્ । ધર્માન્વેદેન વિહિતાન્ કૃષ્ણભક્તિસમન્વિ-

શ્રીહરિનેજ ભગવા લાગ્યા ॥૧૪॥ જે કોઈ જનો પ્રકૃતિથી ભગવાન વિષે
 વિદ્વેષી હોઈને, હઠ કરીને ભગવદ્દર્શનાર્થે આવેલા પોતાના સંબન્ધિ જનોને
 ભગવાન થકી પોતાને ઘેર પાછા તેડી જવા વૃત્તાલયમાં આવ્યા હતા તે દુષ્ટ
 ચિત્તવાળાઓપણ તેમનીજ કૃપાથી તેમના અદ્ભુત રૂપૈશ્વર્યાદિને સાક્ષાત્
 કરીને તત્કાળ તે શ્રીહરિના શરણને પામીને અનન્ય મનથી ભગવા લાગ્યા
 ॥૧૫॥ હે રાજન્ ! એરીતે સર્વ લોકના એક નાથ ધર્મસુત શ્રીહરિ પોતાના
 અસાધારણ ઐશ્વર્યનો સાક્ષાત્કાર કરાવાવડે સર્વ જનોને આનંદ આપીને,
 તેમને પોતપોતાને ઉતારે જવાની આજ્ઞા આપીને પોતે રમણીય પટમંડપે
 (તંબુ) આવીને, તેમાં ઢાળેલા ઢોલીયા ઉપર વિરાજમાન થયા ॥૧૬॥ સર્વ-
 જનસુખકારી ભગવાન શ્રીહરિ પૂર્વોક્ત પ્રકારેજ પ્રતિદિન પુષ્પદોલોત્સવ
 ઉપર આવેલા પોતાના ભક્તોને આનંદ આપતા અને પોતાનું યશ સર્વત્ર
 પ્રખ્યાપન કરતા થકા તે વૃત્તાલયમાં કેટલોક કાળ રહ્યા ॥૧૭॥ ભગવાન
 વૃત્તાલય પત્તનમાં જેટલા દિવસો રહ્યા તેટલા દિવસોમાં પ્રતિદિન પૌર
 જનોનો ભગવાન વિષે ભક્તિરસ અધિક અધિક વૃદ્ધિ પામતો ગયો ॥૧૮॥
 વૃત્તાલયપુરમાં તે તે દેશના ભક્તજનોની શ્રીહરિસહિત મુનિજનોના તર્પ-
 ãર્થે કરાતી રસોઈઓપણ પ્રતિદિન નવીન નવીન અને ઉત્તરોત્તર અધિક
 સુસ્વાદુ રસવાળી થઈ હતી ॥૧૯॥ ભગવાન શ્રીહરિ તે સભામાં કોઈ
 દિવસે વર્ણાશ્રમોચિત વેદવિહિત ભક્તિસહિત ધર્મોનું સ્વરૂપ, તો કોઈ દિવસે

તાન્ ॥૨૦॥ કસ્મિંશ્ચિદિવસે જ્ઞાનં વૈરાગ્યં ચ ક્વચિત્પ્રભુઃ । ભક્તિ
નિરૂપયામાસ ક્વચિત્સદસિ લક્ષણૈઃ ॥૨૧॥ રાજનીતિં ક્વચિત્પ્રાહ
દાનધર્માશ્ચ કુત્રચિત્ । મોક્ષધર્માન્ ક્વચિત્પ્રાહ સ્ત્રીધર્માશ્ચ સ ઈ-
શ્વરઃ ॥૨૨॥ ક્વચિત્સાહ્યં ક્વચિદ્યોગં પંચરાત્રં ચ કદર્હિચિત્ । ધર્માન્
પરમહંસાનાં ક્વચિત્સદસિ સોઽબ્રવીત્ ॥૨૩॥ પ્રાયશ્ચિત્તવિધિં પ્રાહ
ક્વચિત્ પાપાપનુત્તયે । આપદ્ધર્માશ્ચ સર્વેષાં સ જગાદ ક્વચિત્પ્રભુઃ
॥૨૪॥ પૂર્ણકામોઽપિ ભગવાનનુકુર્વન્નૃનાટનમ્ । વર્ણાશ્રમોચિતં
ધર્મમાચચાર સ્વયં સદા ॥૨૫॥ વ્રતોપવાસનિયમાન્ યથાકાલં
યથોચિતમ્ । જનાનાં શિક્ષણાર્થં વૈ ચકાર સ્વયમીશ્વરઃ ॥૨૬॥
ચૈત્રશુક્લપ્રતિપદિ વત્સરામ્ભવાસરે । બ્રહ્માત્મવાસુદેવસ્ય કાર-
યામાસ પૂજનમ્ ॥૨૭॥ ગોદાનં સ્વર્ણદાનં ચ વિપ્રસન્તર્પણં તથા ।
મન્વાદિતિથિમુખ્યાયાં તૃતીયાયામચીકરત્ ॥૨૮॥ તસ્યાં તિથૌ

જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્યનું પૃથક્ પૃથક્ લક્ષણવિવેચન, તો કોઈ દિને સભામાં
રાજનીતિ, તો કોઈ દિને દાનધર્મનું સ્વરૂપ, તો કોઈ દિને મોક્ષધર્મો, તો
કોઈ દિવસે સ્ત્રીધર્મો, તો કોઈ દિવસે સાંખ્યજ્ઞાન, તો કોઈ દિવસે યોગ-
જ્ઞાન, તો કદાચિત્ પાંચરાત્ર રહસ્ય, તો કદાચિત્ પારમહંસ્ય ધર્મો, તો
કવચિત્ નિઃશ્રેયસસાધનમાં ઉપયોગી અન્ય અંશોનો આદેશ આપી
રહ્યા હતા ॥૨૦-૨૩॥ વળી પ્રભુ શ્રીહરિએ સભામાં કોઈ દિવસે પાપ-
વિનાશક પ્રાયશ્ચિત્તવિધિ તો કોઈ દિવસે સર્વ જનોના આપદ્ધર્મો ઉપદેશ્યા
હતા ॥૨૪॥ સ્વયં ભગવાનપણ નૃનાટ્યને અનુકરણ કરતા થકા, અકામ
પૂર્ણકામ છે તથાપિ વર્ણાશ્રમોચિત કર્મને આદરથી સદાય આચરતા હતા
॥૨૫॥ અને વ્રતોપવાસ નિયમોને સમસ્ત સમાશ્રિતોને શિખવવા સાડ
યથાકાળ યથોચિત સ્વયં કરતા હતા ॥૨૬॥ સંવત્સર સમારંભ દિવસ
ચૈત્ર શુક્લ પડવાએ આ જગતના સદા વાસુદેવાત્મક બ્રહ્માની પૂજા કરાવી.
'ચૈત્રે માસિ જગદ્બ્રહ્મા સસર્જ પ્રથમેઽહનિ' એમ બ્રહ્મપુરાણમાં કહ્યું છે.
અર્વાચિન દેવોનું વાસુદેવાત્મકપણે જે પૂજન તે મુમુક્ષુ જનને સમુચિત
છે, માટે પૂજન કરાવ્યું ॥૨૭॥ મન્વાદિ તિથિઓમાં મુખ્ય ચૈત્ર શુક્લ
તૃતીયા તિથિએ ગોદાન સુવર્ણદાન તથા બ્રાહ્મણભોજન કરાવ્યું ॥૨૮॥

ભગવતઃ સ ચ મત્સ્યમૂર્તેઃ પૂજામહોત્સવમપિ ક્ષિતિપાલ !
સમ્યક્ । શાસ્ત્રોદિતેન વિધિનૈવ વિધાપ્ય ભુક્ત્વા ગન્તું ચ દુર્ગ-
પુરમીશ્વર ઉદ્યતોઽભૂત્ ॥૨૯॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे
धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्तालयदोलोत्सवे नानातिथिकृतचरित्रनिरूपणनामा
त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥६३॥

સુવ્રત ઉવાચ—તાવદ્રાજન્પુરાદેત્ય ગોસ્વામી ભક્તિમાન્ દ્રુતમ્ ।
નામ્ના નારાયણગિરિઃ પ્રાર્થયામાસ તં પ્રભુમ્ ॥૧॥ આતિથ્યં કર્તુમિ-
ચ્છામિ શ્વોઽહં સહ મુનેસ્તવ । મનોરથમિમં સ્વામિન્મમ સમ્પૂરય
પ્રભો ! ॥૨॥ इति सम्प्रार्थितस्तेन भक्तवत्सल ईश्वरः । तथेत्युवाच
तावत्तं पौरा अन्येऽप्युपाययुः ॥३॥ कुबेरो यौधनाश्वश्च जूषमू-
लजिदादयः । नमश्चक्रुः प्रभुं भक्त्या तं कुबेर उवाच च ॥४॥

હે ક્ષિતિપાળ ! તેજ તિથિએ મત્સ્યાવતાર ભગવાનનો પૂજામહોત્સવપણ
યથાવિધિ સારી રીતે કરાવીને, પૂજાને અંતે ક્રમપ્રાપ્ત ઇચ્છારામના ઘરમાં
ભોજન કરીને દુર્ગપુર પ્રતિ પ્રયાણ માટે તત્પર થયા ॥૨૯॥ ઇતિ શ્રીસ-
ત્સંગિજીવને...તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે નાનાતિથિકૃતચ-
રિત્રનિરૂપણનામા ત્રિષષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૩॥

અધ્યાય ૬૪ મો.

સુવ્રતઋષિ કહેછે—હે રાજન્ ! જેટલાકમાં જવાનો ઉદ્ધમ આદર્યો
તેટલાકમાં નારાયણગિરિ નામના ભક્તિમાન્ ગોસ્વામી પુરથકી એકદમ
આવીને તે પ્રભુ શ્રીહરિની પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા કે—હે સ્વામિન્ ! મુનિ-
મંડળે સહિત આપનું આતિથ્ય આવતી કાલે કરવા હું ઇચ્છું છું, તો હે
પ્રભો ! આ મારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાને આપ હાલ યોગ્ય છો ॥૧॥
હે રાજન્ ! અત્ પ્રકારે ગોસ્વામીએ પ્રાર્થના કરેલા ભક્તવત્સળ પરમેશ્વર
શ્રીહરિએ ‘તથાસ્તુ’ એમ તેમની પ્રાર્થના સ્વીકારી. તેટલાકમાં કુબેર પટેલ
જોબનપગી જૂષોપગી મુળજી આદિક બીજાપણ પૌરભક્તો પ્રભુ પાસે આ-

૧ આ અધ્યાયમાં પુષ્પદોલાદિ ઉત્સવ કરીને ભગવાનનું દુર્ગપુરમાં પ્રત્યાગમન
નિરૂપણ કર્યું છે.

અત્રાગતસ્ય તે સ્વામિંસ્ત્રયોવિંશતિવાસરાઃ । ગતાંસ્તત્રાઽઽદિ-
વસે યૌવનાશ્વમનોરથઃ ॥૫॥ પાકસ્વીકરણેનૈવ ત્વયા સમ્પૂરિતઃ
પ્રભો ! । દેશાન્તરીયલોકાશ્ચ તતઃ સન્તોષિતાસ્ત્વયા ॥૬॥ ભક્તા
વયમપિ સ્વામિન્ભવામસ્તવ સેવકાઃ । અનનુગૃહ્ય તાન્ યાનં તવ
નૈવોચિતં કિલ ॥૭॥ કિશ્ચ જન્મોત્સવતિથિર્નિકટેઽસ્ત્યાગતા તવ ।
તત્ર ત્વદર્ચનં સ્વામિન્કર્તુમિચ્છાઽસ્તિ નો હૃદિ ॥૮॥ વિમલોત્સવ-
પર્યન્તં તતઃ સ્થાતુમિદાર્હસિ । ઇતિ સમ્પ્રાર્થિતો ભક્તૈસ્તથેત્યાહ
હસન્પ્રભુઃ ॥૯॥ તતઃ સ ન્યવસત્તત્ર ભક્તાન્સન્તોષયન્નિજાન્ ।
ઉપાવસન્નવમ્યાં ચ મધ્યાહે રામમાર્ચયત્ ॥૧૦॥ તેઽથ ભક્તજનાઃ
સર્વે તસ્ય જન્મદિનં હિ તત્ । વિદન્તઃ પરયા પ્રીત્યા તમાનર્ચુઃ

વીને પ્રીતિથી પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમાં કુબેર પટેલ પ્રણામ કરીને એમ
બોલ્યા કે-॥૨-૪॥ હે ભગવન્ ! અહીંયાં આવ્યાં આપને તેવીશ દિવસો
વ્યતીત થયા, તેમાં બેબનપગીનો મનોરથતો પ્રથમ દિવસેજ તેમની
રસોઈ સ્વીકારીને આપે સંપૂર્ણ કર્યો. તદનંતર દેશાંતરના હરિજનોના
મનોરથના પરિપૂરણમાં પ્રવર્તેલા આપને મારો મનોરથ પરિપૂર્ણ કરવાનો
અવસર આટલે પણ કાળે કરીને પણ મળ્યો નહિ. હે સ્વામિન્ ! અમો
પણ આપના સેવક અનન્ય ભક્તો છીએ. તેવા અમારી ઉપર રસોઈ
સ્વીકારવારૂપ અનુગ્રહ નહિ કરીને અહીંથી દુર્ગપુરપ્રતિ પ્રયાણ આપ
દયાનિધિ ભક્તજનવત્સળને ઉચિત નથીજ. વળી હે સ્વામિન્ ! આપનો
આવિર્ભાવમહોત્સવ દિવસતો (ચૈત્ર શુક્લ નવમી) નજીકમાંજ આવે છે.
તે દિવસે અમો સર્વે આપનું અર્ચન કરવા હૃદયથી ઇચ્છીએ છીએ. તો
તમો ચૈત્રશુક્લ વિમળા એકાદશીના મહોત્સવસુધી અહીં રહેવાને યોગ્ય
છો. હે રાજન્ ! એરીતે કુબેરાદિ ભક્તોએ પ્રાર્થના કરેલા ભક્તાધીન ભગ-
વાન્ હસતા થકા 'તથાસ્તુ' એમ બોલ્યા ॥૫-૬॥ તદનંતર શ્રીહરિ નિજ-
ભક્તોને સદુપદેશાદિવડે સંતોષ પમાડતા થકા વૃત્તાલય પુરમાં સુખેથી
રહ્યા. અનંતર રામનવમીએ શ્રીહરિએ ત્રતોપવાસ કરીને મધ્યાહ્ન સમયે
રામચંદ્ર ભગવાનનું યથાવિધિ પૂજન કર્યું ॥૧૦॥ તેપછી સમસ્ત ભક્ત-
જનોએ 'રામનવમીદિન શ્રીહરિનો જન્મદિન છે' એમ જાણીને તે દિવસે

સમુત્સુકાઃ ॥૧૧॥ વસ્ત્રૈર્નવીનૈશ્ચાનર્ચ્યૈશ્ચન્દનેન સુગન્ધિના । પૌષ્પૈ-
ર્મનોહરૈર્હારૈર્હેમરત્નવિભૂષણૈઃ ॥૧૨॥ નીરાજનેન મહતા સ્તુત્યા
નત્યા ચ સાદરમ્ । તં સમ્પૂજ્ય નિરાહારં વ્રતં ચક્રુઃ સજાગરમ્
॥૧૩॥ તત્પ્રીતયે દશમ્યાં તે સાધૂન્ વિપ્રાન્ યથાધનમ્ । સન્દ્રો-
જ્યૈસ્તર્પયામાસુર્દાનાનિ ચ દદુર્નૃપ ! ॥૧૪॥ હરિશ્ચ બહુશો વિપ્રા-
ન્સમ્મોજ્યાકૃત પારણામ્ । મહાન્તમુત્સવં ચક્રે તતસ્ત્વેકાદશી-
દિને ॥૧૫॥ લક્ષ્મ્યા યુતં વાસુદેવં સૌવર્ણં ભદ્રમણ્ડલે । રાજોપ-
ચારૈર્વિવિધૈર્યથાવિધિ પુપૂજ સઃ ॥૧૬॥ ઉપવેશ્યાથ દોલાયાં પુનઃ
સમ્પૂજ્ય તં તતઃ । મહાનીરાજનં કૃત્વા સમાન્દોલયતિ સ સઃ
॥૧૭॥ મુહૂર્તાન્તે ચ તાં પૂજાં સમાપ્યાભ્યર્ચ્ય વાઙ્વાન્ । ચકારો-
પોષણં સ્વામી ભક્તૈઃ સહ ચ જાગરમ્ ॥૧૮॥ દ્વાદશ્યાં વિધિવ-
ત્કૃત્વા પારણાં પ્રાતરેવ સઃ । પ્રયાણાયાશ્વવારાન્સ્વાન્ પદ્માંશ્ચા-
જ્ઞાપયદ્રુતમ્ ॥૧૯॥ કતિચિન્મુનિયૂથાનિ ગન્તું દેશાન્તરાણિ સઃ ।

બહુ ઉત્સાહપૂર્વક પરા પ્રીતિથી તેમની પૂજા કરી ॥૧૧॥ મહામૂલ્ય નવીન
વસ્ત્રો, સુગન્ધ ચંદન, મનોહર પુષ્પહારો, રત્નજડિત સુવર્ણમય વિવિધ
વિભૂષણો, મહાનીરાજન, (આરતી) સ્તુતિ, નમસ્કાર આદિક ઉપચા-
રોવડે ભગવાન્ શ્રીહરિની પૂજા કરીને આદરસહિત નિરાહારવ્રત જાગરણ-
સહિત કર્યું ॥૧૨-૧૩॥ હે નૃપ ! અનંતર તે ભક્તોએ તે દશમીદિવસે
તે ભગવાનની પ્રસન્નતા માટે તે સાધુ વિપ્રોને ઉત્તમ ભોજ્યાન્નવડે તૃપ્ત
કર્યા અને યથાધન બહુ દાનો દીધાં ॥૧૪॥ શ્રીહરિએપણુ બહુ આજ્ઞાણોને
પૂજા જમાડીને પારણાં કર્યાં. તદનંતર એકાદશી દિવસે મોટો ઉત્સવ કર્યો
॥૧૫॥ (તેને કહેછે-) સર્વતોભદ્રમંડળમાં લક્ષ્મીસહિત સુવર્ણમય વાસુ-
દેવમૂર્તિની સ્થાપના કરી, યથાવિધિ વિવિધ રાજોપચારોવડે પૂજા કરીને,
તેમને પારણામાં પધરાવીને ફરીથી પૂજા કરી આરતી ઉતારીને, મુહૂર્ત
હિંદોળીને પછી મુહૂર્તને અંતે પૂજાને પરિસમાપ્ત કરીને, સમગ્ર આજ્ઞાણોની
પૂજા કરીને ભક્તો સાથે ઉપોષણવ્રતપૂર્વક જાગરણવ્રત કર્યું ॥૧૬-૧૮॥
અનંતર દ્વાદશીએ વિધિસર પારણાં કરીને જલદી પ્રયાણ માટે પોતાના
અશ્વવારો અને પદાતિઓને 'તમો તૈયાર થઈ જાવ' એમ આજ્ઞા કરી ॥૧૯॥

ગીતં સવાદ્યં શશિનિભવદનો નિર્યયૌ ભક્તસંજ્ઞાત્ ॥૨૪॥ અનુયાતો
 નરાનારીદૃષ્ટાથ ચ હરિર્બહૂન્ । ન નિવર્તયિતું શક્તો વભૂવ કરસં-
 જ્ઞયા ॥૨૫॥ પાર્ષ્ણસ્પર્શદ્રાવિતેન તતોઽશ્વેનૈકલઃ સ્વયમ્ । જગામ
 ભક્તદૃષ્ટીનામતિદૂરે સ સત્ત્વરમ્ ॥૨૬॥ યાવદ્દૃષ્ટિવલં દૃષ્ટ્વા ન્યવ-
 તન્ત ચ તે જનાઃ । ધ્યાયન્તસ્તં સાશ્રુનેત્રાઃ સ્વં સ્વં દેશં તતો યયુઃ
 ॥૨૭॥ રામપ્રતાપમુખ્યાસ્તુ તદા સાકેતવાસિનઃ । આજ્ઞયૈવ હરે-
 ર્જગમુર્વાહનૈઃ કિશ્ચિદગ્રતઃ ॥૨૮॥ પાશ્ચાત્યાનશ્વવારાદીન્સમેત્યાથ
 હરિઃ સ ચ । ગચ્છન્દુર્ગપુરં માર્ગે ભાલ્લદેશમુપાયયૌ ॥૨૯॥ તત્ર
 બદ્ધાક્ષલિપુટાન્માર્ગમાવધ્ય સંસ્થિતાન્ । જનાન્સહસ્રશોઽપશ્ય-
 દ્ભગવાન્પ્રહસન્મુખઃ ॥૩૦॥ નમસ્કૃત્ય પ્રમું તેઽથ વલ્ગાં તસ્ય ચ

પુષ્પહારોને ધારી રહેલા, અશ્રુપૂર્ણ નેત્રવાળા સકળ ભક્તલોકોએ નિરીક્ષણ
 કરતા, ગીત વાદ્ય વિગેરેને સાંભળતા, તે આ ચંદ્રવદન ભગવાન ભક્તસંઘ
 થકી નિકળ્યા ॥૨૪॥ અનંતર પોતાને પ્રેમપ્રકર્ષથી પાછળ વળાવા આવતા
 હનરોહનર નરનારી ભક્તજનોને જોઈને, હસ્તસંજ્ઞાથી રોકવા છતાંપણ
 તેમને પાછા વળવા અશક્ય સમજીને શ્રીહરિએ પેનીના સ્પર્શથી પોતાના
 વાહનભૂત અશ્વને વિશેષ દોડાવ્યો. અશ્વવરને વિશેષ દોડાવતાં પોતે
 એકાકી ભગવાન ભક્તજનોના દૃષ્ટિમાર્ગ થકી બહુ દૂર પ્રદેશમાં એકદમ
 જતા રહ્યા. અનંતર નયનપથ થકી બહુ દૂર ગએલા તે શ્રીહરિને જ્યાં-
 સુધી દૃષ્ટિ પ્રસરે ત્યાંસુધી નિહાળીને, પછીથી નિહાળતાં અસમર્થ થતાં તે
 ભક્તજનો ત્યાંથી પાછા વળીને, તેમનુંજ પોતપોતાના મનમાં ધ્યાન કરતા
 થકા વિરહશોકથી આવેલાં આંસુઓથી વ્યાપ્ત નેત્રવાળા થઈને પોતપોતાના
 દેશપ્રતિ ગયા ॥૨૫-૨૭॥ અયોધ્યાવાસી રામપ્રતાપપ્રમુખ શ્રીહરિના
 સંઅન્ધિઓ તો તેમનીજ આજ્ઞાથી રથાદિ વાહનોમાં બેસીને તેમના
 થકી ઈચ્છિત આગળ ગયા હતા ॥૨૮॥ અનંતર વેગથી અશ્વ દોડાવીને
 સર્વની આગળ ગએલા શ્રીહરિ, ક્ષણમાત્રમાં આવી પહોંચેલા પશ્ચિમદેશીય
 અશ્વવારોને મળીને માર્ગમાં તેમની સાથે ચાલતાં માર્ગવશાત્ ભાલ્લદેશને
 પામ્યા ॥૨૯॥ તે દેશમાં પોતાને જવાનો રસ્તો રોટ્ટીને રહેલા, બે હાથ
 જેમણે જોડ્યા છે એવા તે દેશના હનરોહનર ભક્તજનો મંદમંદ હસતા

વાજિનઃ । ધૃત્વા સ્વં સ્વં પુરં નૈતું હરિં સમ્પ્રાર્થયન્મૃશમ્ ॥૩૧॥
 તાન્નિર્મત્સર્ય હરિર્ગન્તું નાશકઙ્ગકવત્સલઃ । તતસ્તેષાં પ્રિયં કર્તું
 તત્તત્પુરમગાચ્ચ સઃ ॥૩૨॥ ક્વચિદર્થં ક્વચિચ્ચૈકં ક્વચિદ્દે ત્રીણ્યપિ
 ક્વચિત્ । દિનાન્યુવાસ ભગવાન્ભક્તાનાં પ્રિયકામ્યયા ॥૩૩॥ એવં
 નિવસતસ્તસ્ય માસ એકઃ ક્ષણો યથા । વ્યતિચક્રામ ભક્તાન્સ્વા-
 ન્મૃશં તોષયતો હરેઃ ॥૩૪॥ અથોત્તમસ્તુ નૃપતિર્નિવસન્દુર્ગપત્તને ।
 હરેઃ પ્રતીક્ષયા માસં દુઃખેન મહતાઽનયત્ ॥૩૫॥ અથ શ્વો વા
 પરશ્વો વા સાયં વા પ્રાતરેવ વા । હરિરાયાસ્યતીત્યેવં ચિન્તયા-
 ઽન્યં નિનાય ચ ॥૩૬॥ તૃતીયે માસિ તુ પ્રાપ્તે મૃશં ચિન્તાતુરો
 તે ભગવાને જ્ઞેયા ॥૩૭॥ અનંતર તે સર્વે જનોએ મહાપ્રભુને પ્રણામ
 કરીને તેમના અશ્વની લગામ પકડીને પોતપોતાના પુરપ્રતિ પ્રેમથી તેડી
 જવાની તીવ્ર ઇચ્છાથી અત્યંત પ્રાર્થના કરી ॥૩૮॥ તે આ શ્રીહરિ ભગ-
 વાન અપરાધીન છે તોપણ ભક્તપરાધીન હોવાથી તે હરિભક્તોને તિર-
 સ્કાર કરીને દુર્ગપુર જવામાટે અસમર્થ હોઈને, તેમનું પ્રિય કરવા તેમની
 પ્રાર્થનાથી તેમના તેમના પુર આમપ્રતિ પધાર્યા ॥૩૯॥ ભગવાન શ્રીહરિ
 કોઈ ગામમાં અર્ધો દિન, તો કોઈ ગામમાં એક દિન, તો કોઈમાં બે દિવસ,
 તો ક્વચિત્ ત્રણ પણ દિવસો ભક્તજનોના મનોરથને અનુસારે તે ભાલ-
 દેશીય ભક્તોનું પ્રિય કરવાની ઇચ્છાથીજ રહ્યા ॥૪૦॥ એરીને તે તે પુર-
 આમમાં નિવાસ કરતા, તે તે પોતાના ભક્તોને અતિશય આનંદ આપતા
 તે શ્રીહરિને એક માસ ક્ષણવત્ નીકળી ગયો ॥૪૧॥ અનંતર દુર્ગપત્તમાં
 ભગવાન વિના એકલા રહેલા પરમ ભક્ત ઉત્તમ નૃપતિએ તો દિવસનેપણ
 કટપવત્ માનતા થકા જેમતેમ મહાદુઃખે કરીને એક માસ કેમ આટલો
 બધો વિલંબ થયો’ એમ ભગવાન આવવાની રાહ જોતાં જોતાં નિર્ગમન
 કર્યો ॥૪૨॥ ‘મારા નાથ સ્વામી શ્રીહરિ આજ કે કાલે કે પરમ દિવસે
 પ્રાતઃકાળેજ કે સાયંકાળેજ જરૂર આવશે’ એવી પ્રતિક્ષણ આવવાની
 ચિંતા કરતાં કરતાંજ એમને બીજેપણ માસ વીતી ગયો ॥૪૩॥ ત્રીજે
 માસ એસતાં તો તે આ ઉત્તમ નૃપ ભગવાનનો વિરહ ક્ષણમાત્રપણ
 સહન કરવા અસમર્થ થવાથી અત્યંત ચિંતાતુર થઈ ગયા. ખાનપાનની

નૃપઃ । ભગવદ્વિરહં સોહું નાશકત્ક્ષણમપ્યસૌ ॥૩૭॥ સ્નાનપાનવિ-
હીનશ્ચ ચિન્તાતપ્તવપુર્નપઃ । ભૂરિપ્રજાગરઃ પત્રીં લિલેખૈકમનાઃ
શનૈઃ ॥૩૮॥ લિખિત્વા સ્વપ્રણામાદિ લિલેખ પ્રાર્થનાં તતઃ । અતિ-
ક્રાન્તૈવ મર્યાદા ભગવન્ ! યા ત્વયા કૃતા ॥૩૯॥ ઇતાવત્કાલપ-
ર્યન્તં પ્રાણા દેહે કથશ્ચન । સ્થિતા અતઃ પરં ત્વેતે ન સ્થાસ્યન્તીતિ
ભાતિ મે ॥૪૦॥ સહનં ત્વદ્વિયોગસ્ય નાહં કર્તુ ક્ષમઃ પ્રભો ! ।
અત્રાયાહિ તતઃ શીઘ્રં મામાકારય તત્ર વા ॥૪૧॥ સવિસ્તરૈતદર્થો
તુ લિખિત્વા પત્રિકાં નૃપઃ । દૂતેન પ્રેષયામાસ સદ્યોઽસૌ શીઘ્ર-
ગામિના ॥૪૨॥ તસ્મિન્નેવ દિને દૂતો ગુમ્ફાખ્યપુરમાગમત્ । હરિં
પ્રાપ્ય દદૌ તાં ચ વાચયામાસ સ પ્રભુઃ ॥૪૩॥ સકલાં વાચયિત્વા

રૂચિએ રહિત, શ્રીહરિ નહિ આવવાની ચિંતાથી કૃશ શરીરવાળા, ઘણા
ઉબગરા જેમને થયા છે, (નિદ્રારહિત) માટેજ અસ્વાસ્થ્યને પામેલા
ઉત્તમ નૃપે તદેકમન થઇ ધીમેથી એક પત્ર લખ્યો ॥૩૭-૩૮॥ ઉપમા
લખવાપૂર્વક પોતાના પ્રણામાદિ લખીને, પછી આ પ્રાર્થના લખી કે-હે
ભગવન્ ! આપનો વિશ્લેષ નહિ સહન થવાના સ્વભાવવાળા મારી
આગળ જે આપે આવવાના કાળની મર્યાદા (એક માસે હું આવીશ)
પ્રથમ કરી હતી તે તો વીતિજ ગઇ ॥૩૯॥ આપની આજ્ઞાને વશ વર્તીને
અહીં રહેતાં મારા દેહમાં પ્રાણો જેમતેમ આટલા કાળપર્યંત મહાકલેશથી
રહ્યા છે. અતઃપર આ પ્રાણો નહીંજ રહેશે. પ્રાણના પ્રાણ આપ છે.
તમારા વિના પ્રાણનજ કેમ સિદ્ધ થાય? હે પ્રભો ! ઇતિપર તમારો વિયોગ
સહન કરવા હું અસમર્થ છું, તો જલદી અહીં આવવાને આપ યોગ્ય છો.
અથવા મને આપની સન્નિધિમાં બોલાવી લ્યો ॥૪૦-૪૧॥ હે રાજન્ !
સવિસ્તર પૂર્વોક્ત અર્થ જેમાં વર્ણવ્યો છે એવો પત્ર ઉત્તમ રાજાએ લખીને
ઉતાવળું ચાલનારા દૂતદ્વારા તત્ક્ષણજ મોકલી આપ્યો ॥૪૨॥ મોકલેલો
દૂત જે દિને દુર્ગપુર થકી નીકળ્યો તે ને તેજ દિવસે ભાલદેશભૂપતિની
રાજધાની ગાંધિપુરને પામીને, તેજ દિવસે ત્યાં પધારેલા ભગવાનને
રાજભવનમાં મળીને તેમના હાથમાં તે પત્ર આપ્યો. તે સમય પત્ર
વાંચતાં તેનો તાત્પર્યાર્થ જાણીને, 'પોતાનું વિયોગદુઃખ ઉત્તમ રાજાએ

તાં ભગવાન્કરુણાનિધિઃ । અસહ્યં સ્વસ્ય વિરહં તેનાબુધ્યત નિશ્ચિ-
તમ્ ॥૪૪॥ તતઃ સર્વાનનુજ્ઞાપ્ય તસ્મિન્નેવ દિને નિશિ । અશ્વ-
વારૈઃ કતિપયૈઃ સહ્યાયાદુર્ગપત્તનમ્ ॥૪૫॥ અરુણોદયવેલાયાં પ્રાપ્ત-
તત્પુરમીશ્વરઃ । ઉપવિષ્ઠો બહિર્વેદ્યાં તચ્છુશ્રાવોત્તમો નૃપઃ ॥૪૬॥
અભ્યધાવત્તદૈવાસાવનુપાનત્પદોઽપિ ચ । પ્રાણં વપુરિવ પ્રાપ્ય
તમાનન્દમવાપ સઃ ॥૪૭॥ ઉત્તીર્યાશ્વાદ્ધરિરપિ પરિરેભે તમાન-
તમ્ । કુશીભૂતં ચ તદ્દેહં દૃષ્ટ્વા વિસ્મયમાપ ચ ॥૪૮॥ તતઃ સાકં
તેન હરિર્વેષ્ટિતો નિજપાર્ષદૈઃ । પ્રાપ્ય સ્વવસર્તિ સ્થાનં ન્યવસત્ત-

અસહ્ય છે' એમ નિશ્ચય કરીને કૃષ્ણાનિધિ ભગવાન શ્રીહરિ તેજ દિવસે
તેતે સર્વ લાક્ષદેશીય ભક્તજનોને પોતપોતાને ગામે જવાની અનુજ્ઞા
આપીને, તેજ રાત્રિએ કેટલાક સોમવર્માદિ પાર્ષદોથી વીંટાઈને ચાલી નીક-
ળતાં, અરુણોદય વેળાએ દુર્ગપત્તનને પામ્યા ॥૪૩-૪૫॥ તે સમયે દર-
બારના દ્વારની સમીપની વેદિકા ઉપર (ડેલીએ) બેઠેલા ઉત્તમ નૃપતિ
શ્રીહરિની પધારવાની વાર્તા તેમણે આગળ મોકલેલા અશ્વારમુખથી સાંભ-
ળીને, તત્ક્ષણજ પગરખાં પહેર્યા વિનાજ વેગથી શ્રીહરિને સન્મુખ હોડ્યા.
આ સામા હોડેલા ઉત્તમ રાજા મુખ્ય પ્રાણને પામીને વપુજ જેમ એમ
તે ભગવાનને પામીને પરમાનંદ પામ્યા. 'ચન્દ્રં દૃષ્ટ્વાઽમ્બુધિરિવ' એવો
પાઠ લઈએ તો 'ચંદ્રોદય દર્શનથી સમુદ્રજ જેમ આનંદને પામે છે તેમ'
એવો અર્થ કરવો. 'કોકો દિનમિવ પ્રાપ્ય' એવો પાઠ લઈએ તો 'કોક-
ચંદ્રવાક પક્ષી (ચકવો) દિવસને પામીને આનંદને જેમ પામે છે તેમ'
એવો અર્થ કરવો ॥૪૬-૪૭॥ શ્રીહરિપણુ ઉત્તમ ભૂપને અભિમુખ હોડ્યા
આવતા બેઠને અશ્વચક્રી ઉતરીને, પોતાના પાદપદ્મમાં પ્રણામ કરતા
તેમને પ્રેમથી મળ્યા અને પોતાના વિરહથી કુશ થઈ ગએલું તેમનું શરીર
બેઠને વિસ્મય પામ્યા ॥૪૮॥ તદનંતર પરમાનંદપરિપૂર્ણ ઉત્તમ નૃપ અને
પોતાના પાર્ષદોસાથે પોતાના નિવાસ સ્થાનને પામીને તે રાજાએ ભક્તિથી

૧ 'ચન્દ્રં દૃષ્ટ્વાઽમ્બુધિરિવ' इति पाठान्तरम् । 'कोको दिनमिव प्राप्य'
इति पाठान्तरम् ।

ન્નિષેવિતઃ ॥૪૯॥ માનયિત્વા ભગવતો બન્ધૂસ્તમિવ સાદરમ્ ।
પ્રાસાદે વાસયામાસ સ્વકીયે સ ચ ભૂપતિઃ ॥૫૦॥ एवं स भग-
वांश्चक्रे पुरि तत्र नृपोत्सवम् । अन्यानपीदृशानेव तत्र चक्रे स
चोत्सवान् ॥૫૧॥ महोत्सवं यः परमं पवित्रं हरेरिमं संश्रुणुया-
त्पठेद्वा । तौ वाञ्छितार्थं सकलं लभेतां हरेः प्रसादात्परमं पदं
च ॥૫૨॥ इति श्रीसत्सङ्गिजीवने नारायणचरित्रे धर्मशास्त्रे तृतीयप्रकरणे वृत्ता-
लयदोलोत्सवे भगवतो दुर्गपत्तनप्रत्यागमननामा चतुःषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

इति तृतीयप्रकरणं समाप्तम् ।

સેવા કર્યા થકા સુખેથી રહ્યા ॥૪૯॥ ભગવાનના બન્ધુ રામપ્રતાપાદિકને
ભગવાનની પેઠેજ આદરપૂર્વક માન આપીને તે ઉત્તમ રાજાએ પોતાનાજ
પ્રાસાદ (દરબાર)માં ઉતારો આપ્યો ॥૫૦॥ હે પ્રતાપાસિંહ રાજા!
આ પ્રકારે સ્વામિનારાયણ ભગવાને વૃત્તાલયપુરીમાં પુષ્પદોલોત્સવ અને
બીજાપણુ તેવાજ બહુ ઉત્સવો કર્યા હતા ॥૫૧॥ હવે આ પુષ્પદોલોત્સવ
કથાના શ્રવણ પઠનનું ફળ કહેછે—જે જન ભગવાન શ્રીહરિએ કરેલો
પુષ્પદોલોત્સવ જે મેં પ્રીતિથી અને આદરથી પુછતા તમને કહ્યો તે
પરમ પવિત્ર-સકળ કિલિબળને નાશ કરનારા આ મહોત્સવને સાંભળે કે
પાઠ કરે તો તે બંને જનો આ લોક પરલોકમાં સમગ્ર વાંછિત પુરુષાર્થને
પામીને, તેમના પ્રસાદથી પરમ અક્ષરાખ્ય પદને પામશે, એમાં સંશય
લેશ નથી ॥૫૨॥ ઇતિ શ્રીસત્સંગિજીવને નારાયણચરિત્રે ધર્મશાસ્ત્રે
તૃતીયપ્રકરણે વૃત્તાલયદોલોત્સવે ભગવતો દુર્ગપત્તનપ્રત્યાગમન-
નામા ચતુઃષષ્ટિતમોઽધ્યાયઃ ॥૬૪॥

स्वभक्तांस्तोषयामास यः कृपावारिधिर्वहन् ।

कृत्वा नानोत्सवान्भूमौ श्रीहरिः सोऽस्तु मद्भुवि ॥ १ ॥

इति तृतीयप्रकरणं समाप्तम्.

